ธรรมบทอรรถกถา

แปลและสัมพันธ์ ภาค ๖

๑๔. พุทธวรรค เล่ม ๑๗

ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์

ภาค ๖

๑๔.พุทธวรรค เล่ม ๑๗

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ
แปลและสัมพันธ์

ชื่อหนังสือ : **ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๖**
๑๔.พุทธวรรค เล่ม ๑๗

ISBN : 978-616-619-674-0

จัดทำโดย : พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

แปลและสัมพันธ์ : พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

คอมพิวเตอร์/จัดรูปเล่ม : พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

ตรวจทาน : พระมหาพิเชษฐ์ เตชธมฺโม พระมหาวิเชียร ปภสฺสโร
พระมหาจรุณ จารุวณฺโณ พระมหาปิ่น โชติกโร
พระมหาเสกสิทธิ์ สารสุธี พระมหาสุคาวีจิ กนฺตวีโร
พระมหาอ่อนสา ญาณิสฺสโร พระมหาถั่นท์ อภิสิทฺธิ
แม่ชีนีรนุช นาคแก้ว คุณวิไล สีสรรพ์
คุณมลฤดี สายสุด คุณอักษร โอวาทวทัญญู

ออกแบบปก : คุณปาลิต โชติเสน

วัน/เดือน/ปีพิมพ์ : ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม
จัดพิมพ์เผยแผ่เป็นธรรมทาน ห้ามจำหน่าย

สถานที่พิมพ์ : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด
(โรงงาน สาขาพุทธมณฑล สาย 5) 555 หมู่ 12 ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน
จังหวัดนครปฐม 73210
(Phutthamonthon sai 5 Factory) 555 Moo 12 Raiking, Sam Phran,
Nakhon Pathom 73210
โทรศัพท์ 0-2118-3555 (17 lines)
Fax. 0-2119-4527

คำนำ

“ธมฺมปท” หรือ “ธรรมบท” เป็นคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย ในรูปคาถาล้วนๆ มีทั้งหมด ๔๒๓ คาถา ซึ่งคำดังกล่าวมีความหมายทั้งหมด ๖ ความหมาย ดังนี้

๑. คัมภีร์เป็นที่ให้ทราบเญยยธรรม ๕ ประการ คือ สังขาร, วิการรูป ๓, ลักขณรูป ๔, นิพพาน และบัญญัติ

๒. คัมภีร์เป็นเครื่องให้ทราบเญยยธรรม ๕ ประการ คือ สังขาร, วิการรูป ๓, ลักขณรูป ๔, นิพพาน และบัญญัติ

๓. ส่วนของเญยยธรรมทั้งหลายของคัมภีร์นี้มีอยู่

๔. ส่วนของเญยยธรรมทั้งหลายมีอยู่ในคัมภีร์นี้

๕. คัมภีร์เป็นที่ให้ทราบปริยัติธรรม

๖. คัมภีร์เป็นเครื่องให้ทราบปริยัติธรรม

ส่วนคำว่า “ธมฺมปทฏฺฐกถา” หรือ “ธรรมบทอรรถกถา” แปลว่า คำอธิบายธรรมบท โดยคัมภีร์นี้ท่านอาจารย์นำพระคาถาและเค้าโครงเนื้อเรื่องมาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาในที่ต่างๆ นำมาเรียบเรียงเป็นเรื่องราว มีบุคคล และสถานที่ ก่อนที่จะมาถึงคาถาหัวใจของเรื่อง ทำให้ผู้อ่านผู้ศึกษาเข้าใจเนื้อเรื่องและธรรมะที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสั่งสอนได้ อย่างน้อยที่สุดก็ระดับคุณธรรมศีลธรรม แต่ท่านใดที่มีพื้นฐานการศึกษาทั้งไวยากรณ์บาลีใหญ่และพระอภิธรรมมาก่อน ก็จะเป็นเหตุทำให้เข้าใจได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น หนังสือดังกล่าวจัดอยู่หมวดพระสูตร เป็นศีลปะในการดำเนินชีวิตของทั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ว่าในอดีตเคยทำกรรมอะไรไว้ และปัจจุบันทำกรรมอะไร จึงได้รับผลเช่นนั้น

หนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” เล่มนี้ เป็นหนังสือที่เอื้อประโยชน์ให้แก่นักเรียนใหม่ที่เริ่มฝึกแปลบาลี โดยมีประโยคบาลีที่ตัดตกแต่งที่สมบูรณ์ สำหรับปัญหาของนักเรียนที่เริ่มเรียนแปลบาลีที่ไม่รู้ว่าจะต้องโยคอะไร ต้องเติมอะไรเข้ามา และใส่ไว้ตรงไหน คำศัพท์แต่ละคำแปลว่าอย่างไรบ้าง ส่วนนักเรียนที่แปลมาบ้างแล้ว จะเริ่มฝึกสัมพันธ์ ก็มีสัมพันธ์เป็นตัวอย่างไว้ให้ นักเรียนที่ประสงค์จะฝึกแปลโดยอรรถ ก็มีแปลเป็นตัวอย่างไว้เช่นกัน นอกจากนั้น ถ้าประสงค์จะดูการแยกธาตุปัจจัยของคำศัพท์กิริยา (ทั้งกิริยาคุมพากย์และกิริยาในระหว่าง) ก็มีอยู่ท้ายเล่ม ประเด็นที่มักเป็นปัญหาสำหรับผู้ศึกษาที่แปลศัพท์มาจากรูปวิเคราะห์ไม่ว่าจะเป็นกิตก์ สมาส หรือตัทธิต ว่าแปลอย่างไร ถูก

ต้องตรงตามหลักไวยากรณ์หรือไม่ ก็มีวิเคราะห์ไว้ตามหลักในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ ซึ่งอยู่ในกลุ่มคัมภีร์ของสายกัจจายนไวยากรณ์ หรือคัมภีร์มูลกัจจายน์ และนำมาจากแหล่งอื่นๆ เช่น ธมฺมปทฏฺฐกถาคาถาโยชนา ธมฺมปทมหาฏีกา และคัมภีร์ธาตวัตถสังคหะเป็นต้น

ฉะนั้น หนังสือเล่มนี้ จึงเหมาะสำหรับผู้ศึกษาภาษาบาลีทุกกลุ่ม คือ กลุ่มใหม่ที่เริ่มเรียนแปลเบื้องต้น โดยได้ตัดตกแต่งประโยคและแปลยกศัพท์ให้ กลุ่มกลางที่เริ่มฝึกสัมพันธ์และแปลโดยอรรถ และท่านที่ได้เรียนมาบ้างแล้ว ต้องการทบทวนหรือยังมีข้อสงสัยในประเด็นต่างๆ เช่น การแยกธาตุปัจจัย หรือแม้แต่รูปวิเคราะห์ของศัพท์กิตก์ สมาส หรือตัทธิต

จึงหวังว่า หนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” เล่มนี้ จะช่วยอำนวยความสะดวกในการศึกษาภาษาบาลีได้บ้าง หากจะมีข้อขาดตกบกพร่อง หรือผิดพลาดประการใด เพราะความด้อยปัญญา หรือขาดสติสัมปชัญญะในการจัดทำ ก็ขออภัยและขอความเมตตาจากท่านผู้รู้ทั้งหลายได้โปรดช่วยชี้แนะ บอกข้อผิดพลาด บกพร่องต่างๆ ที่มีปรากฏให้กระผมได้รับทราบ เพื่อนำไปแก้ไขปรับปรุงในการจัดพิมพ์ในครั้งต่อๆ ไป จะขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และถือว่าได้ร่วมกันทำบุญที่เป็นธรรมทานในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ด้วยกัน

ขอให้ทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการจัดทำหนังสือเล่มดังกล่าวนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี จงเป็นผู้มีส่วนแห่งบุญใหญ่ที่กระผมได้กระทำแล้วในครั้งนี้ และขอให้ทุกท่านจงได้รับประโยชน์ทั้ง ๓ ประการ กล่าวคือ ประโยชน์ในชาตินี้ ประโยชน์ในชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง คืออมตมหานิพพาน ซึ่งเป็นสันติสุข บรมสุข ด้วยกันทุกท่านเทอญ

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

๑ ธันวาคม ๒๕๖๗

คำปรารภ

การปรารภของพระเดชพระคุณพระราชวชิรธรรมวิธาน (พระอาจารย์มหาตอง ธมฺมวุฑฺโฒ) เจ้าอาวาสวัดป่าวชิรบรรพต จังหวัดชลบุรี ซึ่งต้องการจะหาคัมภีร์สัททาวิเสสและคัมภีร์อื่นๆ ซึ่งในยุคที่ท่านกำลังศึกษาอยู่นั้น หาได้ยาก เพราะนักศึกษาที่ต้องการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ กว่าจะได้มาแต่ละคัมภีร์แต่ละเล่มนั้น ลำบากแสนเข็ญ ท่านได้อธิบายถึงความสำคัญของคัมภีร์สัททาวิเสสและคัมภีร์อื่นๆ ว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าถูกบันทึกไว้ด้วยภาษาของชาวมคธ ที่เรียกว่า “มาคธี” เป็นภาษาที่มีแบบแผน มีรากศัพท์ ที่เกิดจากการสร้างคำอย่างชัดเจน เรียกว่า “ไวยากรณ์” เมื่อนักศึกษาเข้าใจไวยากรณ์อย่างแจ่มแจ้งดีแล้ว ก็ย่อมจะเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างลึกซึ้ง และไม่ผิดเพี้ยน

เพื่อความดำรงคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ตั้งมั่นอยู่ยืนนาน จึงเล็งเห็นความสำคัญของคัมภีร์สัททาวิเสสต่างๆ เมื่อนักศึกษามีคัมภีร์ที่เข้าถึงได้ไม่ยาก สะดวกในการค้นคว้าหาความรู้ ก็จะมีอุตสาหะในการศึกษาเล่าเรียน ไม่ต้องแสวงหาเหมือนกับตอนที่ท่านศึกษาอยู่ ประจวบเหมาะกับเมื่อท่านมีโอกาสได้ไปศึกษาที่วัดท่ามะโอ โดยมีท่านพระอาจารย์ภัททันตธัมมานันทมหาเถระ ธัมมาจริยะ อัครมหาบัณฑิต อดีตเจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง ท่านมาเปิดสำนักเรียน เปิดสอนให้กับพุทธบริษัท ศึกษาพระไตรปิฎก ได้เข้าใจอย่างไม่เป็นที่เคลือบแคลงสงสัยในคำสอน ท่านได้นำคัมภีร์พื้นฐาน ๔ คัมภีร์ คือ ปทรูปสิทธิ คัมภีร์ไวยากรณ์ ๑ คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา เกี่ยวกับคำศัพท์ ๑ คัมภีร์วุตโตทัย เกี่ยวกับกาพย์กลอน ๑ และคัมภีร์สุโพธาลังการ ประดับเสียงและอรรถ ๑ มาเป็นแบบเรียน เพื่อเป็นพื้นฐานในการที่จะศึกษาพระไตรปิฎก และในขณะเดียวกัน ก็ยังได้จัดพิมพ์คัมภีร์ต่างๆ เพื่อใช้เป็นหนังสือประกอบการเรียนการสอน และศึกษาค้นคว้าสำหรับครูและนักศึกษาขึ้นมาอีกหลายคัมภีร์

มาบัดนี้ คัมภีร์เหล่านั้น บางคัมภีร์ก็เหลือน้อย บางคัมภีร์ก็หมดไปแล้ว ท่านพระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ ท่านเคยศึกษาอยู่ที่วัดท่ามะโอมาหลายปี และมีความสามารถในการสั่งสมจดจำ นำมาถ่ายทอดจัดทำเป็นหนังสือ เพื่อให้นักศึกษาได้สะดวกในการศึกษาเล่าเรียนยิ่งขึ้น เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม จึงได้สนับสนุนให้มีการจัดพิมพ์คัมภีร์ต่างๆ ขึ้น เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระศาสนาตราบนานเท่านาน

จิรํ ติฏฺฐตุ สทฺธมฺโม

แอนซ์ เตชากิตติ์

คำอนุโมทนา

หนังสือธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๖ แบ่งเป็น ๓ เล่ม คือ เล่ม ๑๖, ๑๗, ๑๘ มีหลักในการจัดทำเพื่ออนุเคราะห์ผู้เริ่มฝึกแปลบาลี โดยมีทั้งประโยคบาลีเดิม ประโยคตัดตกแต่ง แปลยกศัพท์ แปลโดยอรรถ และสัมพันธ์ นอกจากนั้น ยังมีการแสดงรูปวิเคราะห์ของศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต และมีการแยกธาตุปัจจัยของศัพท์กิริยาอาขยาตและกิตก์ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ศึกษาใหม่ โดยมีพระเดชพระคุณพระ-ราชวชิรธรรมวิธาน (พระอาจารย์มหาตอง ธมฺมวุฑฺโฒ) เจ้าอาวาสวัดป่าวชิรบรรพต จังหวัดชลบุรี เป็นผู้ปรารภว่าอยากให้ผู้สนใจศึกษาบาลี ได้มีหนังสือประกอบการเรียนที่เป็นประโยชน์ และได้เป็นสะพานบุญเชื่อมไปยังคุณโยมแอนซ์ เตชากิตติ์ ร่วมบุญค่าจัดทำต้นฉบับ

ด้วยเหตุผลข้างต้นนี้ จึงใคร่ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านเจ้าภาพ มีพระเดชพระคุณพระราช-วชิรธรรมวิธาน (พระอาจารย์พระมหาตอง ธมฺมวุฑฺโฒ) พระครูวิมลสุทธาภิวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดสุทธาโภชน์ คุณโยมแอนซ์ เตชากิตติ์ คุณโยมพัชธร กิตินุกูลศิลป์ คุณกัณฑพร เวชพาณิชย์ คุณอุ่นเรือน เทียมศักดิ์ และชาววัดสุทธาโภชน์เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีอีกหลายท่านที่จะต้องเอ่ยนาม คือ พระมหาวิเชียร ปภสฺสโร พระมหาจรุณ จารุวณฺโณ พระมหาพิเชษฐ์ เตชธมฺโม พระมหาเสกสิทธิ์ สารสุธี พระมหาปิ่น โชติกโร พระมหาสุคาวีจิ กนฺตวีโร พระมหาอ่อนสา ญาณิสฺสโร พระมหาถั่นห์ อภิสิทฺธิ แม่ชีนีรนุช นาคแก้ว คุณวิไล สีสรรพ์ คุณอักษร โอวาทวัญญูและคุณมลฤดี สายสุด ผู้ตรวจทานต้นฉบับนายปาลิต โชติเสน ผู้ออกแบบปกถวาย คุณธนดล มงคลชัย ด.ญ.ญาดาภา ด.ช.กฤช คุณแสงกาศนีย์ คุณยศรินทร์ โชติเสน คุณศิรินทร์ โชติเสน คุณอุ่นเรือน เทียมศักดิ์ เจ้าภาพต้นฉบับและคุณณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์ เจ้าภาพค่าโปรแกรม Adobe Indesign CC และหมึกพิมพ์

และที่สำคัญ คือ พระอาจารย์ภัททันตธัมมานันทมหาเถระ อดีตพระอาจารย์วัดท่ามะโอ พระอาจารย์ภัททันตนันทเถระ พระอาจารย์มหาประวัติ ถาวรจิตฺโต โยมอาจารย์บุญถนอม นพโสภณ คุณโยมพ่อฟัก คุณโยมแม่ปุ่น เข็มสันเทียะ คุณโยมสุวรรณ ตันตระเธียร คุณนวลมณี กาญจนพิบูลย์ คุณเพ็ญศรี บุญญรัตน์ คุณวิไล สีสรรพ์ และผู้มีส่วนช่วยในการจัดทำหนังสือธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๖ นี้ ให้สำเร็จลุล่วงทุกท่าน ขออำนาจบุญกุศลที่ได้ร่วมกันทำในครั้งนี้ จงเป็นพลวปัจจัยส่งผลให้ประสบแต่ความสุข ความเจริญ ปราศจากภยันตราย และได้มีปัญญาทั้งโลกิยปัญญาและโลกุตรปัญญาด้วยกันทุกๆ ท่านเทอญ

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

คำชี้แจง
โปรดทำความเข้าใจก่อนใช้หนังสือ

หนังสือธัมมปทัฏฐกถา หรือ ธรรมบทอรรถกถา เป็นหนังสือที่เรียบเรียงโดยมีเค้าเรื่องมาจากพระไตรปิฎก โดยเฉพาะพระคาถา เป็นพระพุทธพจน์ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย มีทั้งหมด ๔๒๓ คาถา มี ๒๖ วรรค มี ๓๐๕ เรื่อง ดังนี้

๑.	ยมกวรรค	มี ๑๔ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๑
๒.	อัปปมาทวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๒
๓.	จิตตวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๒
๔.	ปุปผวรรค	มี ๑๒ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๓
๕.	พาลวรรค	มี ๑๕ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๓
๖.	ปัณฑิตวรรค	มี ๑๑ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๔
๗.	อรหันตวรรค	มี ๑๐ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๔
๘.	สหัสสวรรค	มี ๑๔ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๔
๙.	ปาปวรรค	มี ๑๒ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๕
๑๐.	ทัณฑวรรค	มี ๑๑ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๕
๑๑.	ชราวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๕
๑๒.	อัตตวรรค	มี ๑๐ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๖
๑๓.	โลกวรรค	มี ๑๑ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๖
๑๔.	พุทธวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๖
๑๕.	สุขวรรค	มี ๘ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๖
๑๖.	ปิยวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๖
๑๗.	โกธวรรค	มี ๘ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๖
๑๘.	มลวรรค	มี ๑๒ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๗
๑๙.	ธัมมัฏฐวรรค	มี ๑๐ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๗
๒๐.	มัคควรรค	มี ๑๒ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๗
๒๑.	ปกิณณกวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๗
๒๒.	นิรยวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๗
๒๓.	นาควรรค	มี ๘ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๗

๒๔. ตัณหาวรรค มี ๑๒ เรื่อง ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๘
๒๕. ภิกขุวรรค มี ๑๒ เรื่อง ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๘
๒๖. พราหมณวรรค มี ๔๐ เรื่อง ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๘

ธรรมบทอรรถกถา เป็นหนังสือที่แต่งโดยมีการนำตัวละครมาใส่ไว้ มีสถานที่รองรับ เป็นต้น ซึ่งจะแตกต่างจากพระสูตรทั่วๆ ไป ตรงที่พระสูตรจะเน้นเนื้อหาของพระธรรมมาตั้งเป็นชื่อพระสูตร เช่น อาทิตตปริยายสูตร ตรัสแสดงเรื่องกิเลสมี ราคะ โทสะ โมหะเป็นต้น ซึ่งเปรียบเหมือนกับไฟที่เผาไหม้ทำให้ร้อน ส่วนชื่อเรื่องในธรรมบทอรรถกถา จะใช้ชื่อบุคคลที่เป็นตัวเอก มาตั้งเป็นชื่อเรื่องต่างๆ เช่นเรื่องพระจักขุบาลเถระ เรื่องมัฏฐกุณฑลีมาณพ เรื่องพระติสสเถระเป็นต้น และมีเรื่องซ้ำกันอยู่หลายเรื่อง เป็นบุคคลคนเดียวกัน แต่พูดถึงคนละประเด็นกัน พระพุทธองค์ก็ตรัสพระคาถาต่างกันไป ท่านผู้เรียบเรียง คือ พระพุทธโฆสะ ก็แยกเป็นเรื่องใหม่อีกเรื่องหนึ่งต่างหาก

หนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” เล่มนี้ จัดพิมพ์เป็นวรรคละหนึ่งเล่ม แต่ถ้าวรรคไหนมีเนื้อหามาก เช่น ยมกวรรค ก็จะแยกเป็น ๓ เล่ม เนื้อหาทั้งหมดมีประมาณ ๑,๖๐๐ กว่าหน้า ซึ่งหนามากเกินไป จึงควรแยกพิมพ์ เพื่อความสะดวกในการนำไปศึกษา อีกหนึ่งวรรคคือ อัปปมาทวรรค เฉพาะเรื่องแรก คือ เรื่องพระนางสามาวดี ก็มีเนื้อหามาก ก็ควรแยกออกเป็นอีกเล่มต่างหาก และอีกวรรคหนึ่งคือ พราหมณวรรค ก็มีเนื้อหามากเช่นเดียวกัน ก็ควรแยกพิมพ์เป็น ๒ เล่ม ซึ่งคาดว่าถ้าเสร็จทั้งหมด ๘ ภาค จะได้หนังสือจำนวน ๓๐ เล่ม

หนังสือเล่มนี้ใช้ชื่อว่า “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” มิได้หมายความว่ามีเพียง ๒ ประเด็น คือการแปลกับการสัมพันธ์เท่านั้น แต่มีเนื้อหาสาระ ๗ ประเด็น ดังนี้คือ

๑. บาลีเดิมที่นำมาจากหนังสือ “ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๑ - ๘”
๒. ประโยคบาลีที่ตัดตกแต่ง
๓. แปลยกศัพท์
๔. แปลโดยอรรถ
๕. สัมพันธ์
๖. ศัพท์กิริยาที่น่าสนใจ ที่เป็นกิริยาคุมพากย์ (อาขยาต + กิตก์) และกิริยาในระหว่าง (กิริยากิตก์)
๗. วิเคราะห์คำศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

โดยหลักในการแปล สัมพันธ์ แยกธาตุปัจจัยศัพท์กิริยา และวิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ดังกล่าว นำมาจากหลักไวยากรณ์ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ ก็มี คัมภีร์ธาตวัตถสังคหปาฐะ คัมภีร์ธัมมปทมหาฏีกา คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา เป็นต้น

วัตถุประสงค์ในการจัดทำหนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” มีดังนี้

- เพื่ออนุเคราะห์นักเรียนใหม่ โดยมีประโยคบาลีตัดตกแต่งและแปลยกศัพท์ให้
- เพื่ออนุเคราะห์นักเรียนที่กำลังฝึกแปลโดยอรรถ และฝึกสัมพันธ์
- เพื่ออนุเคราะห์ผู้ศึกษาที่สนใจต้องการทราบเหตุผลในการแปลความหมายของคำศัพท์ โดยมีการแยกธาตุปัจจัยและวิเคราะห์คำศัพท์ต่างๆ ให้

หนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” เล่มนี้ ใช้หลักการแปลและสัมพันธ์ตามคัมภีร์ไวยากรณ์ปทรูปสิทธิ ซึ่งเป็นคัมภีร์ในสายคัมภีร์กัจจายนะ หรือมูลกัจจายน์ ฉะนั้น จะมีอยู่บ้างที่แปลและสัมพันธ์แตกต่างจากที่นิยมในปัจจุบัน แต่ส่วนไหนที่ไม่ขัดกับหลักไวยากรณ์ปทรูปสิทธิ ก็จะแปลและสัมพันธ์ตามนั้น แต่การสัมพันธ์บางประเด็น ก็สามารถเรียกชื่อได้หลายชื่อ เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น ก็จะแสดงไว้เพื่อให้เห็นความหลากหลาย เช่นเป็นประธานในประโยคกัตตุวาจก จะเรียกชื่อสัมพันธ์ว่า สยกัตตา บ้าง สุทธกัตตา บ้าง ปกติกัตตา บ้าง อภิหิตกัตตา บ้าง หรือ สัปปธานกัตตา บ้าง เป็นต้น ซึ่งเป็นชื่อสัมพันธ์ของบทที่ทำหน้าที่เป็นประธานในประโยคกัตตุวาจก สามารถเรียกชื่อสัมพันธ์ได้หลายชื่อ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “สยกัตตา” ใช้อธิบายเทียบเคียงกับประโยคเหตุกัตตุวาจก

เช่น	สูโท	โอทนำ	ปจติ.	กัตตุวาจก
	สยกัตตา	อวุตตกัมมะ	อาขยาตบทกัตตุวาจก	

สูโท อ.พ่อครัว **ปจติ** ย่อมหุง **โอทนำ** ซึ่งข้าวสุก ฯ

สามิโก	สูทำ	โอทนำ	ปาเจติ.	เหตุกัตตุวาจก
เหตุกัตตา	การิตกัมมะ	อวุตตกัมมะ	อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก	

สามิโก อ.เจ้านาย **สูทำ** ยังพ่อครัว **ปาเจติ** ย่อมให้หุง **โอทนำ** ซึ่งข้าวสุก ฯ

เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “สุทธกัตตา” ใช้เพื่ออธิบายในกรณีที่กัตตามิใช่บุคคลหรือสัตว์ แต่เป็นวัตถุหรือนามธรรม ซึ่งทำหน้าที่เป็นประธานในประโยคกัตตุวาจก

เช่น สโยโค ชายเต. กัตตุวาจก
สุทธกัตตา อาขยาตบทกัตตุวาจก
สโยโค อ.การประกอบ **ชายเต** ย่อมเกิดขึ้น ฯ

ประโยคนี้ คำว่า “สโยโค” เป็นกัตตา เป็นสักว่ากัตตา แต่ไม่สามารถที่จะทำกิริยาการเกิดได้จริงๆ

เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “ปกติกัตตา” ใช้เทียบในกรณีที่มีวิกติกัตตาอยู่ในประโยค เพื่อแยกให้เห็นอย่างชัดเจนว่า บทไหนเป็นกัตตาเดิม บทไหนเป็นกัตตาที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว

เช่น ทารโก สามเณโร โหติ. กัตตุวาจก
ปกติกัตตา วิกติกัตตา อาขยาตบทกัตตุวาจก
ทารโก อ.เด็กชาย **สามเณโร** เป็นสามเณร **โหติ** ย่อมเป็น ฯ

ตยา อารทฺธวีริเยน ภวิตพฺพ. ภาววาจก
ปกติกัตตา วิกติกัตตา กิตบทภาววาจก
/อนภิหิตกัตตา
ตยา อันท่าน **อารทฺธวีริเยน** เป็นผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว **ภวิตพฺพ** พึงเป็น ฯ

คำว่า “ทารโก” แปลว่าเด็กชาวบ้าน ส่วนคำว่า “สามเณโร” มาบวชเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา เปลี่ยนภาวะจากเด็กสามัญ เป็นนักบวชเณรน้อย และอีกหนึ่งตัวอย่าง คือ “ตยา” เป็นปกติกัตตา ส่วน “อารทฺธวีริเยน” เป็นวิกติกัตตา ท่านคนเดิมอาจจะยังไม่ค่อยขยัน แล้วต่อมาเปลี่ยนเป็นคนขยันในการศึกษาหรือปฏิบัติธรรม เมื่อได้กำลังใจที่ดี

เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “อภิหิตกัตตา” ใช้เทียบเพื่ออธิบายบทกัตตาที่ทำหน้าที่เป็นประธาน กับมิได้ทำหน้าที่เป็นประธานในประโยค โดยประโยคกัตตุวาจก บทกัตตาเรียกว่า “อภิหิตกัตตา” กัตตาที่ถูกกล่าวไปแล้ว ได้แก่กิริยาอาขยาตหรือกิริยากิตก์ที่ทำหน้าที่เป็นกิริยาคุมพากย์เป็นกัตตุเสียเองแล้ว บทนามซึ่งทำหน้าที่เป็นกัตตา ซึ่งตามปกติจะต้องประกอบด้วยตติยาวิภัตติ แต่เมื่อกิริยากล่าวกัตตาไปแล้ว บทนามเองก็ไม่ต้องทำหน้าที่ แต่ให้ลงวิภัตติสำรอง คือปฐมาวิภัตติ เพื่อรักษาบท ในกรณีนี้จะเข้าใจชัดเจนได้ ต้องศึกษากิริยา

อาขยาตหรือกิตก์ และการก ซึ่งอธิบายอรรถของวิภัตตินามต่างๆ จึงจะเข้าใจได้

เช่น สูโท โอทนำ ปจติ. กัตตุวาจก
อภิหิตกัตตา อวุตตกัมมะ อาขยาตบทกัตตุวาจก
สูโท อ.พ่อครัว **ปจติ** ย่อมหุง **โอทนำ** ซึ่งข้าวสุก ฯ

สูเทน โอทโน ปจียเต. กัมมวาจก
อนภิหิตกัตตา วุตตกัมมะ อาขยาตบทกัมมวาจก
โอทโน อ.ข้าวสุก **สูเทน** อันพ่อครัว **ปจียเต** ย่อมหุง ฯ

สามิโก สูทำ โอทนำ ปาเจติ. เหตุกัตตุวาจก
เหตุกัตตา การิตกัมมะ อวุตตกัมมะ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก
สามิโก อ.เจ้านาย **สูทำ** ยังพ่อครัว **ปาเจติ** ย่อมให้หุง **โอทนำ** ซึ่งข้าวสุก ฯ

สามิเกน สูโท โอทนำ ปาจียเต. เหตุกัมมวาจก
อนภิหิตกัตตา วุตตกัมมะ อวุตตกัมมะ อาขยาตบทเหตุกัมมวาจก
สูโท อ.พ่อครัว **สามิเกน** อันเจ้านาย **ปาจียเต** ย่อมให้หุง **โอทนำ** ซึ่งข้าวสุก ฯ

มยา อปฺปมาเทน ภวิตพฺพำ. ภาววาจก
อนภิหิตกัตตา วิกติกัตตา กิตบทภาววาจก
/ปกติกัตตา
มยา อันข้าพเจ้า **อปฺปมาเทน** เป็นผู้ไม่ประมาท **ภวิตพฺพำ** พึงเป็น ฯ

ส่วนเรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “สัปปธานกัตตา” กัตตาที่มีตัวเองเป็นใหญ่เป็นประธาน ใช้เทียบกับประโยคเหตุกัตตุวาจก ที่มีบุคคลอื่นเป็นใหญ่ เป็นผู้สั่ง บังคม หรือขอร้องให้ทำ

เช่น สตฺถา ธมฺมำ เทเสติ. กัตตุวาจก
สัปปธานกัตตา อวุตตกัมมะ อาขยาตบทกัตตุวาจก
สตฺถา อ.พระศาสดา **เทเสติ** ย่อมทรงแสดง **ธมฺมำ** ซึ่งธรรม ฯ

ภิกฺขู สตฺถารำ ธมฺมำ เทสาเปติ. เหตุกัตตุวาจก
เหตุกัตตา การิตกัมมะ อวุตตกัมมะ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก
ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. **สตฺถารำ** ทูลยังพระศาสดา **เทสาเปติ** ย่อมให้ทรงแสดง **ธมฺมำ** ซึ่งธรรม ฯ

บท ๔ ที่ใช้ในพระบาลี อรรถกถา และ ฎีกา

บทที่ใช้ในภาษาบาลีมี ๔ บท คือ นามบท นิบาตบท อุปสัคบท และอาขยาตบท ซึ่งในประโยคหนึ่งๆ จะเป็นประโยคที่ยาวหรือสั้นก็ตาม เมื่อสรุปแล้วจะมีเพียง ๔ บทดังกล่าวนี้เท่านั้น ดังนี้

๑. **นามบท** เป็นบทที่สร้างมาจากกิตก์ (ธาตุกับปัจจัย) นำบทที่ลงวิภัตตินามตั้งแต่สองบทขึ้นไปมาย่อเป็นบทเดียวกัน ซึ่งเรียกว่า “สมาส” (บทกับบท) และนำบทที่ลงวิภัตตินามมาย่อกับปัจจัย มาแทนศัพท์ที่ถูกลบทิ้งไป เรียกว่า “ตัทธิต” (บทกับปัจจัย) เมื่อสร้างคำศัพท์ตามขั้นตอนของแต่ละกัณฑ์เสร็จแล้ว นำมากระจายตามวิภัตตินามในนามกัณฑ์ และแสดงอรรถของวิภัตตินามในอรรถต่างๆ มีอรรถกรรมเป็นต้น ซึ่งแสดงไว้ในการกกัณฑ์

๒. **นิบาตบท** เป็นนิบาตโดดๆ ไม่ผ่านการสร้างคำศัพท์ กับนิบาตที่ผ่านการสร้างคำมาจากสมาส ตัทธิต และกิตก์ ซึ่งในไวยากรณ์คัมภีร์ปทรูปสิทธิประมวลไว้ในนามกัณฑ์

๓. **อุปสัคบท** บทนี้โดยมากแล้ว จะประกอบกับบทที่เป็นกิริยาบ้าง นามบ้าง ส่วนที่แยกอยู่เพียงลำพัง มีใช้ไม่มากนัก อุปสัคบทนี้ท่านแสดงไว้ในนามกัณฑ์เช่นกัน ส่วนชื่อสัมพันธ์ของอุปสัคที่แยกอยู่เป็นเอกเทศ มีแสดงไว้ในการกกัณฑ์ที่เกี่ยวกับ “กัมมัปปวจนียะ”

๔. **อาขยาตบท** เป็นบทกิริยา ซึ่งทำหน้าที่เป็นกิริยาคุมพากย์ ส่วนใหญ่จะอยู่ท้ายประโยค คือที่จะระบุว่าประโยคนี้เป็นประโยคอะไร กัตตุวาจก หรือกัมมวาจกเป็นต้น แสดงไว้ในอาขยาตกัณฑ์

แหล่งที่มาของชื่อสัมพันธ์

สำหรับชื่อที่นำมาใช้เรียกชื่อสัมพันธ์ในหนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” เล่มนี้ นำมาจากไวยากรณ์คัมภีร์ปทรูปสิทธิโดยมาก แต่ก็มีอยู่บ้างที่นำมาจากคัมภีร์อื่นๆ เนื่องจากคัมภีร์ปทรูปสิทธิ เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ใหญ่ ขนาดปานกลาง ฉะนั้น หลักการบางอย่างอาจจะขาดตกบกพร่องไปบ้าง จึงจำเป็นที่จะต้องนำมาจากแหล่งอื่นๆ เพื่อเติมเต็มให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยชื่อเรียกสัมพันธ์นำมาจากกัณฑ์ต่างๆ ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ ดังนี้

๑. นิบาต ชื่อสัมพันธ์ของนิบาตบท นำมาจากนามกัณฑ์

๒. นาม ชื่อสัมพันธ์ของนามบท นำมาจากการกกัณฑ์

๓. กิริยาอาขยาต ชื่อสัมพันธ์ของอาขยาตบท นำมาจากอาขยาตกัณฑ์

๔. กิริยากิตก์ กลุ่มกิริยากิตก์ ไม่ว่าจะเป็นกิริยาคุมพากย์ หรือกิริยาในระหว่างก็ดี

นำมาจากกิพพิธานกัณฑ์ ส่วนที่เป็นนามกิตก์ จะใช้หลักสัมพันธ์ในการกกัณฑ์

ชื่อสัมพันธ์ที่แตกต่างมีบ้าง

บาลีสนามหลวง	ปทรูปสิทธิ
สยกัตตา	สุทธกัตตา, ปกติกัตตา, อภิหิตกัตตา, สัปปธานกัตตา, สยกัตตา
ภินนาธาระ สัตตมีวิภัตติที่สัมพันธ์เข้ากับนาม	อาธาระทั้ง ๔ ประเภท เช่น วิสยาธาระ
อาธาระ นิบาตที่ใช้ในอรรถสัตตมีวิภัตติ	อาธาระทั้ง ๔ ประเภท เช่น วิสยาธาระ
อวุตตกัมมะ แปลว่า “ซึ่ง...”	สัมปาปุณียกัมมะ กรรมที่ถูกถึงหรือถูกบรรลุ แปลว่า “ซึ่ง...” หรือ “สู่...”

ศัพท์ที่แปลและสัมพันธ์ต่างกัน

ในที่ประกอบด้วย สห, สทฺธึ, สมๆ, นานา, วินา, อลๆ และกึศัพท์ เป็นต้น ลงตติยาวิภัตติด้วยสูตรว่า “สหาทิโยเค จ” (สูตรที่ ๒๙๖)

เช่น กึ เม **ฆราวาเสน.**

กึ (ปโยชนๆ) อ.ประโยชน์อะไร **ฆราวาเสน** ด้วยการอยู่ในเรือน **เม** แก่เรา ฯ

กึ วิเสสนะของ ปโยชนๆ ลิงคัตถะ เม สัมปทานใน ปโยชนๆ ฆราวาเสน ตติยาวิเสสนะใน ปโยชนๆ ฯ

อลๆ เต อิธ **วาเสน.**

อลๆ อ.พอละ **วาเสน** ด้วยการอยู่ **อิธ (ฐาเน)** ในที่นี้ **เต** แก่ท่าน ฯ

อลๆ ปฏิเสธลิงคัตถะ เต สัมปทานใน อลๆ อิธ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน วาเสนๆ ตติยาวิเสสนะใน อลๆ ฯ

ในที่ประกอบด้วย อลๆ และกึศัพท์ ในอรรถปฏิเสธ ลงจตุตถีวิภัตติ ด้วยสูตรว่า “สิลาฆ-หนุฏาสปธารปิหทุหิสุโสสูยราธิกฺขปจฺจาสุณอนุปติคิณปุพฺพกตฺตาโรจนตฺถตฺถทตฺถตุมตฺถาล-มตฺถมณฺฑานาทรปฺปาณินิ คตฺยตฺถกมฺมนิ อาสีสตฺถสมฺมุติภิยฺยสตฺตมฺยตฺเถสุ จ” (สูตรที่ ๓๐๓)

เช่น กึ **เม** ฆราวาเสน.

กึ (ปโยชนํ) อ.ประโยชน์อะไร **ฆราวาเสน** ด้วยการอยู่ในเรือน **เม** แก่เรา ฯ

กึ วิเสสนะของ ปโยชนฺ ลิงคัตถะ เม สัมปทานใน ปโยชนฺ ฆราวาเสน ตติยาวิเสสนะใน ปโยชนฺ ฯ

อลฺ **เต** อิธ วาเสน.

อลฺ อ.พอละ **วาเสน** ด้วยการอยู่ **อิธ (ฐาเน)** ในที่นี้ **เต** แก่ท่าน ฯ

อลฺ ปฏิเสธลิงคัตถะ เต สัมปทานใน อลฺ อิธ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน วาเสนฯ ตติยาวิเสสนะใน อลฺ ฯ

ในที่ประกอบด้วย รุชธาตุ เรียกหาบทนามที่ประกอบด้วยฉัฏฐีวิภัตติ สูตรว่า “ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามี” (สูตรที่ ๓๑๖ หน้า ๑๕๑)

เช่น ตสฺส **โรโค** อุปฺปชฺชติ.

โรโค อ.โรค **ตสฺส (ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคลนั้น **อุปฺปชฺชติ** ย่อมเกิดขึ้น ฯ

โรโค สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสฯ สามีสัมพันธะใน โรโค ฯ

ในที่ประกอบด้วย วสธาตุ ที่มี อุปอุปสัคเป็นต้นเป็นบทหน้า ลงทุติยาวิภัตติในอรรถสัตตมีวิภัตติ ด้วยสูตรว่า “ตติยาสตฺตมีนญฺจ” (สูตรที่ ๒๙๐ หน้า ๑๓๐-๑)

เช่น **อคารํ** อชฺฌาวสติ.

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล **อชฺฌาวสติ** ย่อมอยู่ **อคารํ** ในเรือน ฯ

ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน อชฺฌาวสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อคารํ ทุติยาวิสยาธาระใน อชฺฌาวสติ ฯ

ปถวึ อธิเสสฺสติ

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล **อธิเสสฺสติ** จักนอนทับ **ปถวึ** บนแผ่นดิน ฯ

ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน อธิเสสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปถวึ ทุติยาวิสยาธาระใน อธิเสสฺสติ ฯ

ในที่ประกอบด้วยศัพท์ที่แสดงกาลเวลา จะใช้วิภัตติอยู่ ๓ วิภัตติ คือ ทุติยา, ตติยา และสัตตมีวิภัตติ ลงทุติยาในอรรถสัตตมี ด้วยสูตรว่า “ตติยาสตฺตมีนญฺจ” (สูตรที่ ๒๙๐ หน้า ๑๓๐) เช่น เอกํ **สมยํ** ภควา ...

เอกं สมยं ในสมัยหนึ่ง **ภควา** อ.พระผู้มีพระภาค **...** ฯ

เอกं วิเสสนะของ สมยं ๆ ทุติยากาลสัตตมี ภควา สุทธกัตตา...ฯ

ลงตติยาในอรรถสัตตมี หลังศัพท์ที่กล่าวกาลเวลา ระยะทาง ทิศ และสถานที่เป็นต้น ด้วยสูตรว่า “สตฺตมฺยตฺเถ จ” (สูตรที่ ๒๙๘ หน้า ๑๓๕)

เช่น เตน **สมเยน**...

เตน สมเยน ในสมัยนั้น ... ฯ

เตน วิเสสนะของ สมเยน ๆ ตติยากาลสัตตมี... ฯ

เยน ภควา, **เตนุ**ปสงฺกมิ.

ภควา อ.พระผู้มีพระภาค **(วิหรติ)** ย่อมประทับอยู่ **เยน (ทิสาภาเคน)** ในส่วนแห่งทิศใด, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อุปสงฺกมิ** เข้าไปเฝ้าแล้ว **เตน (ทิสาภาเคน)** ในส่วนแห่งทิศนั้น ฯ

ภควา สุทธกัตตาใน วิหรติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เยน วิเสสนะของ ทิสาภาเคน ๆ ตติยาวิสยาธาระใน วิหรติ, ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน อุปสงฺกมิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตน วิเสสนะของ ทิสาภาเคน ๆ ตติยาวิสยาธาระใน อุปสงฺกมิ ฯ

ในที่ประกอบด้วยศัพท์ที่มีอรรถว่าเสื่อมและกลัว ลงฉัฏฐีในอรรถปัญจมี ด้วยสูตรว่า “ทุติยาปญฺจมีนญฺจ” (สูตรที่ ๓๑๘ หน้า ๑๕๒) บาลีสนามหลวง จะแปลว่า “ต่อ” สัมพันธ์ว่า “สัมปทาน” แต่ในหนังสือเล่มนี้ จะแปลและสัมพันธ์ตามคัมภีร์ปทรูปสิทธิ

เช่น สพฺเพ ตสนฺติ **ทณฺฑสฺส.**

(สตฺตา) อ.สัตว์ ท. **สพฺเพ** ทั้งปวง **ตสนฺติ** ย่อมสะดุ้ง **ทณฺฑสฺส** แต่อาชญาฯ

สพฺเพ วิเสสนะของ สตฺตา ๆ สุทธกัตตาใน ตสนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทณฺฑสฺส ๆ ฉัฏฐีอปาทานใน ตสนฺติ ฯ

สพฺเพ ภายนฺติ **มจฺจุโน.**

(สตฺตา) อ.สัตว์ ท. **สพฺเพ** ทั้งปวง **ภายนฺติ** ย่อมกลัว **มจฺจุโน** แต่ความตายฯ

สพฺเพ วิเสสนะของ สตฺตา ๆ สุทธกัตตาใน ภายนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มจฺจุสฺส ๆ ฉัฏฐีอปาทานใน ภายนฺติ ฯ

ตุนาทิปัจจัย ได้แก่ปัจจัย ๓ ตัว คือ ตุน, ตฺวา และ ตฺวานปัจจัย มีฐานะ ๕ อย่าง ในฐานะ

ที่ ๔ มีชื่อเรียกได้ ๒ คือ ลักขณัตถะ กับ ปริโยสานกาลกิริยา ในหนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” เล่มนี้ จะเลือกใช้ชื่อสัมพันธ์ว่า “ลักขณัตถะ” เพื่อแสดงความหมายของชื่อสัมพันธ์ในอีกแง่มุมหนึ่ง

เช่น ตัขเณน อาคนฺตฺวา จกฺขุปาลํ อุปาคมิ. **อุปคนฺตฺวา** จ ปน เถรสฺสาวิทูเร ปทสทฺทํ อกาสิ. (๑/๑/๑๖)

(โส สกฺโก) อ.ท้าวสักกะนั้น **อาคนฺตฺวา** เสด็จมาแล้ว **ตัขเณน** ในขณะนั้น **อุปาคมิ** ได้เสด็จเข้าไปหาแล้ว **จกฺขุปาลํ** ซึ่งพระจักขุบาล, **จ ปน** ก็แล **(โส สกฺโก)** อ.ท้าวสักกะนั้น **อุปคนฺตฺวา** ครั้นเสด็จเข้าไปหาแล้ว **อกาสิ** ได้กระทำแล้ว **ปทสทฺทํ** ซึ่งเสียงแห่งเท้า **อวิทูเร** ในที่ไม่ไกล **เถรสฺส** แห่งพระเถระ ฯ

โส วิเสสนะของ สกฺโกๆ สุทธกัตตาใน อุปาคมิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตัขเณน ตติยากาลสัตตมีใน อาคนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุปาคมิ จกฺขุปาลํ สัมปาปุณียกัมมะใน อุปาคมิ, จ ปน นิปาตสมุหะ โส วิเสสนะของ สกฺโกๆ สุทธกัตตาใน อกาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุปคนฺตฺวา ลักขณัตถะ (ปริโยสานกาลกิริยา) เถรสฺส สามีสัมพันธะใน อวิทูเรๆ วิสยาธาระใน อกาสิ ปทสทฺทํ อวุตตกัมมะใน อกาสิ ฯ

นิบาต ๕ บท คือ **สยํ, สามํ, สํ, สมฺมา** และ **กินฺติ** ใช้ในอรรถตติยาวิภัตติ (ปทรูปสิทธิ หน้า ๑๒๒) ในกรณีของ “สยํ” บาลีสนามหลวง นิยมแปลว่า “เอง” เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “กิริยาวิเสสนะ” ส่วนในหนังสือเล่มนี้ จะแปลว่า “ด้วย...” เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “กรณะ” โดยมาก หรือแปลและสัมพันธ์ตามหน้าที่ในประโยคนั้นๆ

กฺขตฺตุปัจจัย เป็นปัจจัยในอัพยยตัทธิต ลงในอรรถการจำแนกสังขยา (สงฺขฺยาวิภาค, ปทรูปสิทธิ หน้า ๑๒๓) บาลีสนามหลวง นิยมแปลในอรรถของทุติยาวิภัตติว่า “สิ้น...” เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “อัจจันตสังโยคะ” ส่วนในหนังสือเล่มนี้ จะแปลไม่ออกสำเนียงอายตนิบาตของวิภัตติใดๆ เลย เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “กิริยาวิเสสนะ”

เช่น **ติกฺขตฺตุ**ํ ปทกฺขิณํ กตฺวา...

กตฺวา กระทำแล้ว **ปทกฺขิณ**ำ ซึ่งการประทักษิณ **ติกฺขตฺตุ**ำ สามครั้ง ...

ติกฺขตฺตุ กิริยาวิเสสนะใน กตฺวา ปทกฺขิณ อวุตตกัมมะใน กตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยา ...

“จิรสฺเสว” เป็นฉัฏฐีวิภัตติ แต่ใช้ในอรรถตติยา แปลว่า “โดยกาลนานนั่นเทียว”

สัมพันธ์ว่า “ฉัฏฐีตติยาวิเสสนะ” บาลีสนามหลวง แปลว่า “ต่อกาลนานนั่นเทียว” สัมพันธ์เป็น “สัมปทาน”

เช่น โส เอวํ อปฺปมตฺโต วิหรนฺโต นจิรสฺเสว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ. (๒/๖/๙๓)

โส (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น **อปฺปมตฺโต** ไม่ประมาทแล้ว **เอวํ** อย่างนี้ **วิหรนฺโต** อยู่อยู่ **ปาปุณิ** บรรลุแล้ว **อรหตฺตํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **สห** กับ **ปฏิสมฺภิทาหิ** ด้วยปฏิสัมภิทา ท. **นจิรสฺเสว** โดยกาลไม่นานนั่นเทียว ฯ

โส วิเสสนะของ ภิกฺขุ ๆ สุทธกัตตาใน ปาปุณิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อปฺปมตฺโต ๆ วิเสสนะของ ภิกฺขุ วิหรนฺโต อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขุ นจิรสฺเสว ฉัฏฐีตติยาวิเสสนะใน ปาปุณิ สหศัพท์ ทัพพสมวายะใน อรหตฺตํ ปฏิสมฺภิทาหิ สหัตถตติยา เข้ากับ สห อรหตฺตํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณิ ฯ

บทที่ลง **โต**ปัจจัย ลงได้ ๓ วิภัตติ คือ ตติยา, ปัญจมี และสัตตมีวิภัตติ (ปทรูปสิทธิ หน้า ๑๑๑-๓ วิภตฺติปฺปจฺจยวิธาน และหน้า ๑๒๒ เนปาติกปท) บาลีสนามหลวง จะใช้ ๒ อรรถ คือ ตติยา กับ ปัญจมี เช่นคำว่า “ปุรโต” จะแปลว่า “ข้างหน้า” หรือ “ข้าพระพักตร์” เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “ตติยาวิเสสนะ” แต่ในหนังสือเล่มนี้ จะใช้ในอรรถสัตตมีวิภัตติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เช่น **อนิจฺจโต** สมฺมสติ. (โตปัจจัยลงในอรรถตติยาวิภัตติ)

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล **สมฺมสติ** ย่อมพิจารณา **อนิจฺจโต** โดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง ฯ

ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน สมฺมสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนิจฺจโต ตติยาวิเสสนะใน สมฺมสติ ฯ

อคฺคิโต ภยํ อคฺคิภยํ. (โตปัจจัยลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ)

ภยํ อ.ภัย **อคฺคิโต** จากไฟ **อคฺคิภยํ** ชื่อว่าอคฺคิภย.

อคฺคิโต อปาทานใน ภยํ ๆ ลิงคัตถะ อคฺคิภยํ สัญญาวิเสสนะของ อคฺคิโต ภยํ ฯ

ปุรโต อฏฺฐาสิ. (โตปัจจัยลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ)

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล **อฏฺฐาสิ** ได้ยืนแล้ว **ปุรโต** ในที่ข้างหน้า ฯ

ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน อฏฺฐาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุรโต วิสยาธาระใน อฏฺฐาสิ ฯ

สห สทฺธึ มีการรวบ ๓ อย่าง

สห และ**สทฺธึ**ศัพท์ เป็นศัพท์นิบาต แปลว่า **"กับ"** มีอรรถว่า "สมกฺริยา" การกระทำพร้อมกัน ใช้รวบรวมกิริยา เรียกว่า **"กิริยาสมวายะ"** ใช้รวบรวมคุณนาม เรียกว่า **"คุณ-สมวายะ"** ใช้รวบรวมสุทธนาม เรียกว่า **"ทัพพสมวายะ"**

ส่วนนามที่จะสัมพันธ์เข้ากับ สห หรือ สทฺธึศัพท์ ต้องประกอบด้วยตติยาวิภัตติเท่านั้น เรียกว่า **"สหัตถตติยา"** ลงด้วยสูตรว่า "สหาทิโยเค จ" (สูตรที่ ๒๙๖)

เช่น สรีรํปิ อตฺตนา สทฺธึ น คจฺฉติ. (๑/๑/๖)

สรีรัปิ แม้ อ.สรีระ **น คจฺฉติ** ย่อมไม่ไป **สทฺธึ** กับ **อตฺตนา** ด้วยตน ฯ

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สรีรํ ๆ สุทธกัตตาใน คจฺฉติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตนา สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ ๆ ศัพท์ กิริยาสมวายะใน คจฺฉติ นศัพท์ ปฏิเสธใน คจฺฉติ ฯ

เช่น ปุตฺเตน สห ถูโล. (รูปสิทธิ.สูตรที่ ๒๙๖ หน้า ๑๘๐)

(ปิตา) ปุตฺเตน สห ถูโล (โหติ).

(ปิตา) อ.บิดา **ถูโล** เป็นผู้อ้วน **สห** กับ **ปุตฺเตน** ด้วยบุตร **(โหติ)** ย่อมเป็นฯ

ปิตา สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุตฺเตน สหัตถตติยาเข้ากับ สห ๆ ศัพท์ คุณสมวายะใน ถูโล ๆ วิกติกัตตาใน โหติ ฯ

เช่น มยํ ภนฺเต วิสุ๎ วิสุ๎ รกฺขณตฺถาย ติสรเณน สห ปญฺจ สีลานิ ยาจาม.

ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **มยํ** อ.ข้าพเจ้า ท. **ยาจาม** ย่อมขอ **สีลานิ** ซึ่งศีล ท. **ปญฺจ** ห้า **สห** กับ **ติสรเณน** ด้วยสรณะสาม **รกฺขณตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่การรักษา **วิสุ๎ วิสุ๎** เฉพาะข้อ ๆ ฯ

ภนฺเต อาลปนะ มยํ สุทธกัตตาใน ยาจาม ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิสุ๎ วิสุ๎ กิริยาวิเสสนะใน รกฺขณตฺถาย ๆ สัมปทานใน ยาจาม ติสรเณน สหัตถตติยา เข้ากับ สห ๆ ศัพท์ ทัพพสมวายะใน สีลานิ ปญฺจ วิเสสนะของ สีลานิ ๆ อวุตตกัมมะใน ยาจาม ฯ

ส่วนบาลีสนามหลวง ใช้ ๒ ประการ คือ กิริยาสมวายะ และ ทัพพสมวายะ ถ้าเป็นคุณศัพท์ ก็สัมพันธ์เป็นทัพพสมวายะ

บทที่ประกอบด้วย ตปัจจย

ธาตุที่ลง ตปัจจัย รูปสำเร็จเป็นนามก็มี เป็นกิริยาก็มี เช่น “พุทฺโธ, วาโต” เป็นต้น รูปสำเร็จเป็นนาม “คโต, กโต” เป็นต้น รูปสำเร็จเป็นกิริยา สำหรับ ตปัจจัยที่ลงมาแล้ว รูปสำเร็จเป็นสาธนะ มี ๔ สาธนะ ดังนี้

(๑) **กัตตุสาธนะ** เช่น อคจฺฉีติ คโต. (คมุ คติมฺหิ ในการไป + ต) ได้ไปแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคต. (ผู้ไปแล้ว)

(๒) **กัมมสาธนะ** เช่น อลภียิตฺถาติ ลทฺโธ. (ลภ ลาเภ ในการได้ + ต) ได้ถูกได้แล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าลทฺธ. (ถูกได้แล้ว, อันเขาได้แล้ว, เป็นที่อันเขาได้แล้ว)

(๓) **ภาวสาธนะ** เช่น คายนํ คีตํ. (คี สทฺเท ในการกระทำเสียง + ต) การขับร้อง ชื่อว่าคีต. (การขับร้อง)

(๔) **อธิกรณสาธนะ** เช่น อฏฺฐาสิ เอตฺถาติ จิตฺ, ฐานํ. (ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต) ได้ยืนแล้ว ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจิต. (ที่เป็นที่ยืน,ที่เป็นที่ตั้ง)

มีข้อสังเกตของบทที่ลง ตปัจจัย เฉพาะรูปสำเร็จที่เป็นอธิกรณสาธนะ จะมีศัพท์เหล่านี้ คือ ฐาน, กาล, สมย, ทิวส และ มคฺคศัพท์เป็นต้น ซึ่งเกี่ยวกับกาลเวลาและสถานที่ ปรากฏอยู่ต่อท้ายศัพท์ และเข้าสมาส จะเป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ส่วนที่นิยมแปลกันทั่วไปในปัจจุบัน มักจะวิเคราะห์เป็นกัตตุสาธนะหรือกัมมสาธนะ และเมื่อเข้าสมาส จะเป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาสทั้งหมด ฉะนั้น ในหนังสือเล่มนี้ จะวิเคราะห์ แปล และสัมพันธ์ตามหลักไวยากรณ์คัมภีร์ปทรูปสิทธิดังกล่าว

เช่น อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน **ปพฺพชิตทิวสโต** สตฺตเม ทิวเส มคธรฏฺเฐ กลฺลวาลคามกํ อุปนิสฺสาย วิหรนฺโต, ถีนมิทฺเธ โอกฺกมนฺเต, สตฺถารา สํเวชิโต ถีนมิทฺธํ วิโนเทตฺวา ตถาคเตน ทินฺนํ ธาตุกมฺมฏฺฐานํ สุณนฺโตว อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา สาวกปารมีญาณสฺส มตฺถกํ ปตฺโต. (๑/๘/๘๖-๗)

อถ ครั้งนั้น **มหาโมคฺคลฺลาโน** อ.พระมหาโมคคัลลานะ **อายสฺมา** ผู้มีอายุ **อุปนิสฺสาย** เข้าไปอาศัยแล้ว **กลฺลวาลคามกํ** ซึ่งหมู่บ้านชื่อว่ากัลลวาละ **มคธรฏฺเฐ** ในแคว้นมคธ **ทิวเส** ในวัน **สตฺตเม** ที่เจ็ด **ปพฺพชิตทิวสโต** แต่วันเป็นที่บวชแล้ว **วิหรนฺโต** อยู่อยู่, **ถีนมิทฺเธ** ครั้นเมื่อถีนะและมิทธะ **โอกฺกมนฺเต** ก้าวลงอยู่, **สตฺถารา สำเวชิโต** ผู้อันพระศาสดา ทรงให้สังเวชแล้ว **วิโนเทตฺวา** บรรเทาแล้ว **ถีนมทิทฺธํ** ซึ่งถีนะและมิทธะ **สุณนฺโตว** ฟังอยู่เทียว **ธาตุกมฺมฏฺฐานำ** ซึ่งธาตุกรรมฐาน **ตถาคเตน ทินฺนำ**

อัน- อันพระตถาคต -ประทานแล้ว **อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจํ** ยังกิจแห่งหมวดสามแห่งมรรคในเบื้องบน **นิฏฺฐาเปตฺวา** ให้สำเร็จแล้ว **ปตฺโต** ถึงแล้ว **มตฺถกํ** ซึ่งที่สุด **สาวกปารมีญาณสฺส** แห่งสาวกบารมีญาณ ฯ

อถ กาลกสัตตมี อายสฺมา วิเสสนะของ มหาโมคฺคลฺลาโนฯ สุทธกัตตาในปตฺโตฯ กิตบทกัตตุวาจก ปพฺพชิตทิวสโต อปาทานใน สตฺตเม ทิวเส สตฺตเม วิเสสนะของทิวเสฯ กาลสัตตมีใน อุปนิสฺสาย มคธรฏฺเฐ วิสยาธาระใน กลฺลวาลคามกํฯ อวุตตกัมมะในอุปนิสฺสายฯ สมานกาลกิริยาใน วิหรนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ มหาโมคฺคลฺลาโน, ถีนมิทฺเธ ลักขณะใน โอกฺกนฺเตฯ ลักขณกิริยา, สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน สํเวชิโตฯ วิเสสนะของมหาโมคฺคลฺลาโน ถีนมิทฺธํ อวุตตกัมมะใน วิโนเทตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน สุณนฺโต ตถาคเตนอนภิหิตกัตตาใน ทินฺนํฯ วิเสสนะของ ธาตุกมฺมฏฺฐานํฯ อวุตตกัมมะใน สุณนฺโต เอวศัพท์อวธารณะเข้ากับ สุณนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ มหาโมคฺคลฺลาโน อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจํการิตกัมมะใน นิฏฺฐาเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปตฺโต สาวกปารมีญาณสฺส สามีสัมพันธะในมตฺถกํฯ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺโต ฯ

อาธาระ ๔

บาลีสนามหลวง	**ปทรูปสิทธิ**
วิสยาธาร	เวสยิกาธาร
อุปสิเลสิกาธาร	โอปสิเลสิกาธาร
สมีปาธาร	สามีปิกาธาร
พฺยาปิกาธาร	พฺยาปิกาธาร

ตามคัมภีร์ปทรูปสิทธิ มีการลง ณิกปัจจัยท้ายศัพท์นามทุกศัพท์ แล้วลบ ณฺอนุพันธ์เมื่อลบแล้ว เป็นเหตุให้มีการวุทธิต้นศัพท์ ยกเว้น “พฺยาปิกาธาร” เพราะที่ “พฺ” ไม่มีสระ จึงไม่สามารถที่จะวุทธิได้ แต่ตามศัพท์ในบาลีสนามหลวง มีการลง ณิกปัจจัยท้ายศัพท์ เพียง ๒ ศัพท์ คือ อุปสิเลสิกาธาร และ พฺยาปิกาธาร และไม่มีการวุทธิหลังจากลบ ณฺอนุพันธ์ทิ้งไปแล้ว สำหรับในหนังสือเล่มนี้ จะใช้ชื่อสัมพันธ์ตามบาลีสนามหลวง เพื่อความสะดวก

หลักการแปลและสัมพันธ์

ประโยคอนาทร – กับหลักของ ทา ธาตุ

"อนาทร" แปลว่า ไม่เอื้อเฟื้อ ถ้ามีข้อความที่ไม่เอื้อเฟื้อต่ออีกฝ่ายหนึ่ง จะสังเกตได้ เช่นมีการร้องไห้ หรือเสียใจเป็นต้น จะเป็นประโยคอนาทร จะใช้อยู่ ๒ วิภัตติ คือ ฉัฏฐี กับ สัตตมี แต่โดยมากมักจะเป็นฉัฏฐีวิภัตติ

เช่น ตสฺส กนฺทนฺตสฺเสว, พหิ นิกฺขมิ. (๑/๓/๓๘)

ตสฺส (เทวลสฺส) เมื่อดาบสชื่อว่าเทวละนั้น **กนฺทนฺตสฺส เอว** คร่ำครวญอยู่นั่นเทียว, **(นารโท)** อ.ดาบสชื่อว่านารทะ **นิกฺขมิ** ออกไปแล้ว **พหิ** ในภายนอก ฯ

ตสฺส วิเสสนะของ เทวลสฺสฯ อนาทรใน กนฺทนฺตสฺสฯ อนาทรกิริยา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ กนฺทนฺตสฺส, นารโท สุทธกัตตาใน นิกฺขมิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก พหิ วิสยาธาระใน นิกฺขมิ ฯ

ส่วนหลักของ ทาธาตุ จะเรียกหาอยู่ ๒ อย่าง คือ กรรม และ สัมปทาน จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งมิได้ ถ้าขาดไป กิริยาการให้ก็จะไม่สำเร็จ เช่นมีกรรม คือสิ่งของวัตถุทานที่จะให้ แต่ขาดผู้รับ (สัมปทาน) กิริยาการให้ก็ไม่สำเร็จ หรือมีผู้รับ (สัมปทาน) แต่กรรม คือสิ่งของวัตถุทานที่จะให้ไม่มี กิริยาการให้ก็ไม่สำเร็จเช่นเดียวกัน

เช่น สารีปุตฺตตฺเถโร "อหํ ภนฺเต สรามิ, อยํ เม ราชคเห ปิณฺฑาย จรนฺตสฺส อตฺตโน อภิหฏฺ กฏจฺฉุภิกฺขํ ทาเปสิ, อิมสฺสาหํ อธิการํ สรามีติ อาห. (๔/๑/๑-๒)

สารีปุตฺตตฺเถโร อ.พระสารีบุตรผู้เถระ **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหํ** อ.ข้าพระองค์ **สรามิ** ย่อมระลึกได้, **อยํ (พฺราหฺมโณ)** อ.พราหมณ์นี้ **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **ทาเปสิ** ให้ถวายแล้ว **กฏจฺฉุภิกฺขํ** ซึ่งภิกษาทัพพีหนึ่ง **(ปุคฺคเลน) อภิหฏฺ** อัน- อันบุคคล -นำมาเฉพาะแล้ว **อตฺตโน** เพื่อตน **เม** แก่ข้าพระองค์ **จรนฺตสฺส** ผู้เที่ยวไปอยู่ **ราชคเห** ในเมืองราชคฤห์ **ปิณฺฑาย** เพื่อก้อนข้าว, **อหํ** อ.ข้าพระองค์ **สรามิ** ย่อมระลึกได้ **อธิการํ** ซึ่งอธิการ **อิมสฺส (พฺราหฺมณสฺส)** ของพราหมณ์นี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

สารีปุตฺตตฺเถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน สรามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก, อยํ วิเสสนะของ พฺราหฺมโณฯ เหตุกัตตาใน ทาเปสิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน ทาเปสิ เม สัมปทานใน ทาเปสิ ราชคเห วิสยาธาระใน จรนฺตสฺส ปิณฺฑาย สัมปทานใน จรนฺตสฺสฯ วิเสสนะของ เม อตฺตโน สัมปทานใน อภิหฏฺฯ วิเสสนะของ กฏจฺฉุภิกฺขํฯ อวุตตกัมมะใน ทาเปสิ, อหํ

สุทธกัตตาใน สรามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมสฺส วิเสสนะของ พฺราหฺมณสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อธิการ์ ๆ อวุตตกัมมะใน สรามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

ในตัวอย่างนี้ ถ้าแปลและสัมพันธ์เป็นประโยคอนาทร ก็จะขัดแย้งทั้งเนื้อความ และหลักของ ทาธาตุ ประเด็นที่หนึ่ง ก็คือ ถ้าเขาไม่เอื้อเฟื้อ จะให้คนมาใส่บาตรได้อย่างไร ประเด็นที่สอง ถ้าเป็นประโยคอนาทร หลักของ ทาธาตุ ซึ่งเรียกหา ๒ อย่าง คือ กรรม และ สัมปทาน ในประโยคนี้ ก็จะไม่มีสัมปทาน (ผู้รับ) แล้วกิริยาการให้จะสำเร็จได้อย่างไร

หลักการแปลและสัมพันธ์

ประโยคอนาทร – กับหลักของ หู, ภู และ อสธาตุ

หลักของ หู, ภู, และ อสธาตุ จะเรียกหา “สัมปทาน” (ผู้รับ) ได้มีแล้วแก่ใคร “อาธาระ” (ที่รองรับ) มีที่ไหน เป็นต้น

เช่น เตสํ อิมินา นิยาเมน เอกทิวสํ สมชฺชํ ปสฺสนฺตานํ ปริปากคตตฺตา ญาณสฺส ปุริมทิวเสสุ วิย หสิตพฺพฏฺฐาเน หาโส วา สํเวคฏฺฐาเน สํเวโค วา ทายํ ทาตุํ ยุตฺตฏฺฐาเน ทายํ วา นาโหสิ. (๑/๘/๘๑)

หาโส อ.การหัวเราะ **(ปุคฺคเลน) หสิตพฺพฏฺฐาเน** ในที่- อันบุคคล -พึงหัวเราะ **วา** หรือ **วา** หรือว่า **สํเวโค** อ.ความสังเวช **สํเวคฏฺฐาเน** ในที่เป็นที่สังเวช **วา** หรือว่า **ทายํ** อ.รางวัล **ยุตฺตฏฺฐาเน** ในที่อันควรแล้ว **ทาตุํ** เพื่ออันให้ **ทายํ** ซึ่งรางวัล **น อโหสิ** มิได้มีแล้ว **ปุริมทิวเสสุ วิย** ราวกะ ในวันอันมีในก่อน ท. **เตสํ (ชนานํ)** แก่ชน ท. เหล่านั้น **ปสฺสนฺตานํ** ผู้ดูอยู่ **สมชฺชํ** ซึ่งมหรสพ **เอกทิวสํ** ในวันหนึ่ง **อิมินา นิยาเมน** โดยทำนองนี้ **ปริปากคตตฺตา ญาณสฺส** เพราะความที่- แห่งญาณ -เป็นสภาพถึงแล้วซึ่งความแก่รอบ ฯ

หาโส ก็ดี สำเวโค ก็ดี ทายำ ก็ดี สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสำ วิเสสนะของ ชนานำ ๆ สัมปทานใน อโหสิ อิมินา วิเสสนะของ นิยาเมน ๆ ตติยาวิเสสนะใน ปสฺสนฺตานำ เอกทิวสำ ทุติยากาลสัตตมีใน ปสฺสนฺตานำ สมชฺชำ อวุตตกัมมะใน ปสฺสนฺตานำ ๆ วิเสสนะของ ชนานำ ปริปากคตตฺตา เหตุใน อโหสิ ญาณสฺส ภาวาทิสัมพันธะใน ปริปากคตตฺตา ปุริมทิวเสสุ อุปมากาลสัตตมีใน อโหสิ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ ปุริมทิวเสสุ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน หสิตพฺพ- หสิตพฺพฏฺฐาเน วิสยาธาระใน หาโส วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะ

เข้ากับ หสิตพฺพฏฺฐาเน หาโส, สำเวคฏฺฐาเน สำเวโค และ ทาตุ์ ทาตุ์ ยุตฺตฏฺฐาเน ทาตุ์, สำเวคฏฺฐาเน วิสยาธาระใน สำเวโค ทาตุ์ อวุตตกัมมะใน ทาตุ์ๆ ตุมัตถสัมปทานใน ยุตฺตฏฺฐาเนๆ วิสยาธาระใน ทาตุ์ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อโหสิ ฯ

ในตัวอย่างนี้ บทว่า “เตสำ ชนานำ” สามารถแปลและสัมพันธ์เข้ากับ ประธาน ก็ได้ ในฐานะเป็น “สามีสัมพันธะ” เจ้าของการหัวเราะ ความสังเวช หรือเจ้าของรางวัล หรือจะแปลและสัมพันธ์เข้ากับ กิริยาคุมพากย์ คือ อโหสิ ก็ได้ ในฐานะเป็น “สัมปทาน” (ผู้รับ) ว่าการหัวเราะเป็นต้นได้มีแก่ใคร แต่จะเป็นประโยคอนาทรไม่ควรเลย

หลักการแปลและสัมพันธ์

ประโยคอนาทร – กับหลักของภาวสาธนะศัพท์

กิริยาที่วิเคราะห์เป็นภาวสาธนะ ขึ้นมาเป็นประธานในประโยคหรือทำหน้าที่อื่นก็ตาม จะเรียกหา “สามีสัมพันธะ” หรือ “ภาวาทิสัมพันธะ”

เช่น อาวุโส ตฺวำ มา เอวำ จินฺตยิ, อิเธว เม นิปชฺชิตฺวา มรนฺตสฺสาปิ อปราปรำ ปวฏฺเฏนฺตสฺสาปิ ตยา สทฺธึ **คมนำ** นาม นตฺถิ. (๑/๑/๑๕)

อาวุโส ดูก่อนผู้มีอายุ **ตฺวำ** อ.เธอ **มา จินฺตยิ** อย่าคิดแล้ว **เอวำ** อย่างนี้, **คมนำ นาม** ชื่อ อ.การไป **สทฺธึ** กับ **ตยา** ด้วยเธอ **เม** ของเรา **นิปชฺชิตฺวา มรนฺตสฺสาปิ** ผู้นอนตายอยู่ก็ดี **อปราปรำ ปวฏฺเฏนฺตสฺสาปิ** ผู้กลิ้งเกลือกไปๆ มาๆ อยู่ก็ดี **อิธ (ฐาเน) เอว** ในที่นี้นั่นเทียว **นตฺถิ** ย่อมไม่มี ฯ

อาวุโส อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน จินฺตยิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ปฏิเสธะใน จินฺตยิ เอวำ กิริยาวิเสสนะใน จินฺตยิ, นามศัพท์ ครหัตถโชตกะเข้ากับ คมนำๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิธๆ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน นิปชฺชิตฺวา มรนฺตสฺส และปวฏฺเฏนฺตสฺส เม สามีสัมพันธะใน คมนำ นิปชฺชิตฺวา สมานกาลกิริยาใน มรนฺตสฺส อปิ สองศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มรนฺตสฺส และ ปวฏฺเฏนฺตสฺส มรนฺตสฺส ก็ดี ปวฏฺเฏนฺตสฺส ก็ดี วิเสสนะของ เม อปราปรำ กิริยาวิเสสนะใน ปวฏฺเฏนฺตสฺส ตยา สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึๆ กิริยาสมวายะใน คมนำ ฯ

ดูเปรียบเทียบบทกัตตา กรรม และกิริยา ทำหน้าที่เป็นประธานในประโยค ดังต่อไปนี้

กัตตาเป็นประธาน

เช่น **ปุริโส** คามํ คจฺฉติ. ประโยคกัตตุวาจก
อภิหิตกัตตา สัมปาปุณียกัมมะ อาขยาตบทกัตตุวาจก
ปุริโส อ.บุรุษ **คจฺฉติ** ย่อมไป **คามํ** สู่หมู่บ้าน ฯ

กรรมเป็นประธาน

เช่น ปุริเสน **คาโม** คจฺฉียเต. ประโยคกัมมวาจก
อนภิหิตกัตตา วุตตกัมมะ อาขยาตบทกัมมวาจก
คาโม อ.หมู่บ้าน **ปุริเสน** อันบุรุษ **คจฺฉียเต** ย่อมไป ฯ

กิริยาเป็นประธาน

เช่น ปุริสสฺส คามํ **คมนํ.** ประโยคลิงคัตถะ
สามีสัมพันธะ สัมปาปุณียกัมมะ ลิงคัตถะ
คมนํ อ.การไป **คามํ** สู่หมู่บ้าน **ปุริสสฺส** แห่งบุรุษ ฯ

คำศัพท์บาลีที่แตกต่างกัน

ธมฺมปทฏฺฐกถา	**ไวยากรณ์ปทรูปสิทธิและอื่น ๆ**
- อาทยิตฺวา	- อาทิยิตฺวา
- สฏฺฐี	- สฏฺฐิ
- สมฺภาวน	- สมฺภาวนา
- วาลิกา, วาลุกา	- วาลิกา
- นิปชฺชิตฺวา, นิปฺปชฺชิตฺวา	- นิปฺปชฺชิตฺวา
- ปจาเปตฺวา	- ปาจาเปตฺวา
- หราเปตฺวา	- หาราเปตฺวา
- ชลิโต	- ชาลิโต
- อารญฺญโก	- อารญฺญิโก

- อรณฺณิโก	- อารณฺณิโก
- อถโข	- อถ โข
- สมาปันนะ, ปริสมาปันนะ	- สมาปนะ, ปริสมาปนะ
- ปพฺพชตฺถาย	- ปพฺพชฺชตฺถาย
- ทายํ	- ทาโย
- สุปฏิปนฺโน	- สุปฺปฏิปนฺโน
- สมุโห, สมุหะ	- สมูโห, สมูหะ

ฯลฯ

การแยกธาตุปัจจัยของบทกิริยา

๑. กรณีที่ธาตุมีสระเพียงตัวเดียว จะคงสระไว้ ไม่ลบสระที่สุดของธาตุ เช่น

ทา ธาตุ ทาเน ในความให้

ญา ธาตุ อวโพธเน ในความรู้

นี ธาตุ นเย ในความนำไป

๒. กรณีธาตุที่มีสระตั้งแต่สองตัวขึ้นไป เรียกว่า “อเนกสระธาตุ” จะมีการลบสระที่สุดของธาตุ ด้วยสูตรว่า “ธาตุสฺสนฺโต โลโปเนกสฺสรสฺส” มียกเว้นธาตุบางตัวที่ไม่ต้องลบ เช่น สมโถ มาจาก “สมธาตุ + ถปัจจัย” เพราะถ้าลบสระที่สุดของธาตุแล้ว จะมีรูปเป็น “สมฺโถ” ซึ่งรูปนี้ไม่มีใช้ในพระบาลี, มหียติ มาจาก “มหธาตุ + ยปัจจัย + เตวิภัตติ” เพราะยปัจจัย ให้แปลง อ เป็น อี ด้วยสูตรว่า “ยมฺหิ ทาธามาจาหาปามหมถาทีนมี” ถ้ามีลบสระที่สุดของธาตุ ก็จะไม่มีสระมาแปลง เป็นต้น

สำหรับบาลีสนามหลวง เป็นบาลีไวยากรณ์ย่อ ฉะนั้น เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ศึกษา ผู้รวบรวมและทำการย่อไวยากรณ์ดังกล่าว จึงทำการลบสระที่สุดของธาตุที่มีสระตั้งแต่สองตัวขึ้นไป จึงทำให้เห็นว่า ธาตุ มีสระเป็นที่สุดก็ดี มีพยัญชนะเป็นที่สุดก็มี ซึ่งตามหลักไวยากรณ์เดิมแล้ว ธาตุทุกตัวต้องมีสระเป็นที่สุดเท่านั้น จึงจะสมควรต่อพระพุทธพจน์ตามสูตรว่า “ลิงฺคญฺจ นิปจฺจเต” ซึ่งก็มีข้อดีที่ว่า เมื่อนักศึกษาทราบว่าธาตุมีสระเป็นสุด และธาตุที่สระอิเป็นที่สุด จะต้องลงนิคหิตอาคมต้นธาตุเสมอ ดังปริภาสาที่ว่า

“อิการนฺตมฺหิ ธาตุสฺมึ นิจฺจํ นิคฺคหีตาคโม”

ธาตุที่อิอักษรเป็นที่สุด ให้ลงนิคหิตอาคม แน่นอน

เช่น กปิธาตุ มีรูปเป็น กมฺปติ ย่อมหวั่นไหว เป็นต้น

คจฺฉติ คมฺ ธาตุ + อปัจจัย + ติวัตตมานาวิภัตติ (บาลีสนามหลวง)
คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ (รูปสิทธิ)
นิกฺขมฺม นิ บทหน้า + ขมฺ ธาตุ + ตูนาทิปัจจัย (บาลีสนามหลวง)
นิ บทหน้า + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตุนาทิปัจจัย (รูปสิทธิ)

การแสดงอรรถของธาตุ

การแสดงอรรถของธาตุ ถ้าเป็นบาลีสนามหลวง จะแสดงด้วยภาษาไทย และจะแสดงเพียงอรรถเดียว ซึ่งความจริงแล้ว ธาตุแต่ละตัวมีอรรถมาก ขึ้นอยู่กับว่าอยู่หมวดไหนบ้าง หรือมีอุปสัคตัวใดเข้ามาจัดแจงอรรถของธาตุบ้าง เช่น ภุชฺธาตุ ในความกิน บาลีสนามหลวงจะแสดงอย่างนี้ แต่ถ้าเป็นปทรูปสิทธิ จะแสดงว่า “ภุช ปาลนหพฺยปทาเนสุ” ภุชธาตุ ย่อมเป็นไปในอรรถการรักษาและการกลืนกินทั้งหลาย มีการแสดงอรรถของธาตุเป็นบาลี และแสดงไว้ว่ามี ๒ อรรถ คือ รักษา กับ กลืนกิน เพราะฉะนั้น ตัวอย่างว่า “คามโภชโก” ทั่วไปจึงมักแปลว่า “ผู้บริโภคซึ่งบ้าน” แต่สำหรับปทรูปสิทธิ ในตัวอย่างนี้ จะต้องแปลว่า “ผู้รักษาหมู่บ้าน, ผู้ใหญ่บ้าน” ตามอรรถแรกของธาตุ ซึ่งก็ตรงตามความเป็นจริงที่ว่า หน่วยใหญ่ที่ดูแลประชาชนเรียกว่า “รฏฺฐปาล” ผู้รักษาประเทศ, รัฐบาล ส่วนหน่วยเล็กที่สุดที่ดูแลประชาชน ได้แก่ “คามโภชก” ผู้รักษาหมู่บ้าน, ผู้ใหญ่บ้าน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

คามโภชโก มาจาก “คามสทฺทูปปท + ภุช ปาลนหพฺยปาเนสุ ในการรักษาและการกลืนกินทั้งหลาย + ณฺวุปัจจัย” เป็นกัตตุรูป, กัตตุสาธนะ, กิตันตสมาส ประเภททุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คามํ ภุญฺชติ ปาเลตีติ คามโภชโก, ปุคฺคโล. (คาม + ภุช + ณฺวุ)

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด ภุญฺชติ ปาเลติ ย่อมรักษา คามํ ซึ่งหมู่บ้าน อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น คามโภชโก ชื่อว่าคามโภชก, ได้แก่บุคคล. (ผู้รักษาหมู่บ้าน, ผู้ใหญ่บ้าน)

ตัวอย่างของธาตุที่มีอรรถมาก

๑. กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า

กมติ	ย่อมก้าวไป	กมุ + อ + ติ
จงฺกมติ	ย่อมจงกรม	กมุ + อ + ติ
ปกฺกมติ	ย่อมหลีกไป	ป + กมุ + อ + ติ
ปรกฺกมติ	ย่อมบากบั่น	ปรา + กมุ + อ + ติ
นิกฺขมติ	ย่อมออกไป	นิ + กมุ + อ + ติ
สงฺกมติ	ย่อมเคลื่อนย้าย	สํ + กมุ + อ + ติ
อภิกฺกมติ	ย่อมก้าวไปข้างหน้า	อภิ + กมุ + อ + ติ
ปฏิกฺกมติ	ย่อมก้าวกลับ	ปติ + กมุ + อ + ติ
โอกฺกมติ	ย่อมก้าวลง	อว + กมุ + อ + ติ

๒. หร หรเณ ในการนำไป

หรติ	ย่อมนำไป	หร + อ + ติ
ปหรติ	ย่อมตี, ย่อมประหาร	ป + หร + อ + ติ
นีหรติ	ย่อมนำออกไป	นี + หร + อ + ติ
สंหรติ	ย่อมรวบรวม	สं + หร + อ + ติ
วิหรติ	ย่อมอยู่	วิ + หร + อ + ติ
อวหรติ	ย่อมลักขโมย	อว + หร + อ + ติ
อภิหรติ	ย่อมนำไปเฉพาะ	อภิ + หร + อ + ติ
ปจฺจาหรติ	ย่อมนำกลับมา	ปติ + อา + หร + อ + ติ
อาหรติ	ย่อมนำมา	อา + หร + อ + ติ
อปหรติ	ย่อมนำไปปราศ	อป + หร + อ + ติ
อุปหรติ	ย่อมนำเข้าไป	อุป + หร + อ + ติ
อุปสंหรติ	ย่อมน้อมนำเข้าไป	อุป + สं + หร + อ + ติ

๓. ธา ธารทานโปสมฺหิ ในการทรงไว้ การให้ และการเลี้ยงดู

ทธาติ	ย่อมทรงไว้	ธา + อ + ติ
นิเธติ	ย่อมฝังไว้	นิ + ธา + อ + ติ
วิทธาติ	ย่อมจัดทำ	วิ + ธา + อ + ติ
อาทธาติ	ย่อมยกขึ้น	อา + ธา + อ + ติ

สมาทธาติ	ย่อมตั้งไว้	สํ + อา + ธา + อ + ติ
อภิทธาติ	ย่อมกล่าว	อภิ + อา + ธา + อ + ติ
สทฺทหติ	ย่อมเชื่อ, ย่อมศรัทธา	สทฺ + ธา + อ + ติ
ปิทหติ	ย่อมปิด	อปิ + ธา + อ + ติ
ปริทหติ	ย่อมนุ่งห่ม	ปริ + ธา + อ + ติ
อนฺตรธายติ	ย่อมหายไป	อนฺตร + ธา + ย + ติ
ปทธาติ	ย่อมเพียรพยายาม	ป + ธา + อ + ติ
อนุวิทธาติ	ย่อมทำเลียนแบบ	อนุ + วิ + ธา + อ + ติ
สุทหติ	ย่อมอิ่ม, ย่อมเต็ม	สุ + ธา + อ + ติ

คำว่า “กนิฏฺโฐ” กับ “กณิฏฺโฐ” มีความแตกต่างกันดังนี้

“กนิฏฺโฐ” มาจาก “ยุวศัพท์ + อิฏฺฐปัจจัย” ในวิเสสตัทธิต โดยแปลง ยุวศัพท์ เป็น “กณฺ” ด้วยสูตรว่า “ยุวานญฺจ” (สูตรที่ ๓๙๖) และแปลง “ณ” เป็น “น” ด้วยสูตรว่า “เตสุ วุทฺธิโลปาคม-วการวิปรีตาเทสา จ” (สูตรที่ ๓๗๐) แปลว่า “ผู้หนุ่มที่สุด”

และคำว่า “กณิฏฺโฐ” มาจาก “อปฺปศัพท์ + อิฏฺฐปัจจัย” ในวิเสสตัทธิต โดยแปลง อปฺป ศัพท์ เป็น “กณฺ” ด้วยสูตรว่า “อปฺปสฺส กณฺ” (สูตรที่ ๓๙๕) แปลว่า “ผู้น้อยที่สุด”

ส่วนที่ใช้ในธัมมปทัฏฐกถา ใช้คำว่า “กนิฏฺโฐ” แปลว่า “ผู้น้อยที่สุด”

สาริปุตฺโต เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า “สาริยา ปุตฺโต สาริปุตฺโต” มาจาก “สารี + ปุตฺต” เมื่อเข้าสมาสแล้ว ให้ทำรัสสะท่ามกลางสมาส ด้วยสูตรว่า “กฺวจาทิมชฺฌุตฺตรานํ ทีฆรสฺสา ปจฺจเยสุ จ” (สูตรที่ ๓๕๓) แต่ในธัมมปทัฏฐกถา ใช้รูปว่า “สารีปุตฺโต” ซึ่งไม่ทำรัสสะแต่ที่ทำรัสสะท่ามกลางสมาสก็มีปรากฏอยู่ เช่น “ชมฺพุทีโป” มาจาก “ชมฺพู + ทีป” (๑/๘/๘๒)

อฑฺฒมาสํ บทนี้เป็นอมาทิปรตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า “มาสสฺส อฑฺฒํ อฑฺฒมาสํ” แปลว่า “กึ่งแห่งเดือน, ครึ่งเดือน” ไม่ใช่เป็นตติยาตัปปุริสสมาส ตามที่นิยมแปลกันว่า “เดือนด้วยทั้งกึ่ง ซึ่งตามหลักไวยากรณ์ ถ้าเป็นครึ่งอันแรก จะเพียงคำว่า “อฑฺฒ” หรือ “อทฺธ” แปลว่า “ครึ่ง, กึ่ง” เลย ยกเว้นในกรณีที่เป็นหนึ่งครึ่ง สองครึ่ง หรือ สามครึ่งเป็นต้น จะใช้จำนวนท้าย เพียงครึ่งเดียว เช่น ทิยฑฺโฒ ที่สองด้วยทั้งกึ่ง หมายถึง หนึ่งครึ่ง คืออันที่สอง มีเพียงแค่ครึ่งเดียว ยังไม่เต็ม เป็นต้น (๑/๑/๑๔) (อฑฺฒมาสมตฺตํ)

“สมาปน” มาจาก “สัมบทหน้า + อาป พฺยาปเน ในการแผ่กระจายไป + ยุปัจจัย” ถ้าลง ตปัจจัย จะมีรูปเป็น “สมตฺโต, สมตฺตา, สมตฺตํ” แปลว่า จบแล้ว ลบ ป ซ้อน ตฺ ด้วยสูตรว่า “คุปาทีนญฺจ” (สูตรที่ ๖๓๐ หน้า ๓๒๘) ทำรัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรว่า “รสฺสํ” (สูตรที่ ๓๘ หน้า ๒๔) และเพราะสระหลัง แปลงนิคหิตเป็น มฺ ด้วยสูตรว่า “มทา สเร” (สูตรที่ ๕๒ หน้า ๓๘) จะไม่มีรูปเป็น “สมาปนฺน” ถ้าเป็นรูปนี้จะมาจาก “สัมบทหน้า + อาบทหน้า + ปทธาตุ + ตปัจจัย” จะแปลว่า ถึงพร้อมแล้ว ไม่ได้แปลว่า จบแล้ว “อิติ”ศัพท์ ที่แปลว่า “ดังนี้แล” ความหมายก็คือ จบเรื่องแล้ว เพราะฉะนั้น ควรมีรูปเป็น “สมาปน” หรือ “ปริสมาปน”

เวชฺโช ทิสฺวา อาห... (ธมฺ.อฏฺ. ๑/๑/๙) ข้อความนี้ ไม่มีบทขยายกิริยาการเห็น เพราะทิสธาตุเป็นสกัมมกธาตุ ถ้าแต่งบาลีโดยไม่มีบทขยายกิริยาที่เป็นกรรมอย่างนี้ จะมีโทษทางภาษา ตามหลักของอลังการะ เพราะไม่ทราบว่าเห็นอะไร ฉะนั้น ประโยคนี้ที่ถูกต้อง ควรมีบทกรรมมาขยายกิริยา เช่น เวชฺโช **เถรํ** ทิสฺวา อาห... จึงจะชัดเจน และถูกต้องตามหลังการทางภาษาบาลี

อาทิยิตฺวา มาจาก “อาบทหน้า + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ยปัจจัย + ตฺวา ปัจจัย” ลง ยปัจจัย ด้วยสูตรว่า “ทิวาทิโต โย” เพราะยปัจจัย ให้แปลง อา เป็น อิ ด้วยสูตรว่า “กฺวจิ ธาตุวิภตฺติปฺปจฺจยานํ ทีฆวิปรีตาเทสโลปาคมา จ” ฉะนั้น จึงมีรูปว่า “อาทิยิตฺวา” รูปว่า “อาทยิตฺวา” ไม่ควร รวมถึงศัพท์ว่า “สมาทิยิตฺวา” ด้วย จะมีรูปเป็น “สมาทยิตฺวา” นั้นไม่ควร นอกจากนี้ ในธัมมปทัฏฐกถา ยังพบรูปที่ตรงกับหลักไวยากรณ์ว่า “อนาทิยนฺเตสุ” (ธมฺ.อฏฺ. ๑/๑/๕๑) และ “สมาทิยสฺสุ” (ธมฺ.อฏฺ. ๑/๑/๓๐)

“อุทกจลนภาวุปฺปตฺติสทิโส” (ธมฺ.อฏฺ. ๑/๘๑๓๐) กับ **“อุทกจลนภาวปฺปตฺติสทิโส”** (ธมฺ.อฏฺ. ๑/๘/๑๐๔) ซึ่งข้อความอันเดียวกัน แต่บาลีแตกต่างกัน ข้างหน้าเป็น “อุปฺปตฺติ” แปลว่า การเกิดขึ้น ข้างหลังเป็น “ปตฺติ” แปลว่า “การถึง” เมื่อเทียบกับฉบับอื่นๆ เช่น ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีรูปเป็น “อุทกจลนภาวุปฺปตฺติสทิโส” ทั้งข้างหน้าและข้างหลัง ผู้แปล จึงเลือกเอาแบบแรกอย่างเดียว ในการแปลและวิเคราะห์คำศัพท์

“กาลสฺเสว” (ธมฺ.อฏฺ. ๑/๑/๑๘) **“กาลสฺเสวา**ติ ปจฺจูสกาลโตเยว, นิสฺสกฺกตฺเถ เจตํ สามิวจนํ (ปาจิตฺยาทิโยชนา ข้อ ๖๔ หน้า ๒๑๘ ฉบับพม่า) แปลว่า “แต่กาลนั่นเทียว, แต่เช้านั่นแหละ” เป็นฉัฏฐีวิภัตติ ลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ แต่ทั่วไปมักแปลว่า “ต่อกาลนั่นเทียว”

ตารางเปรียบเทียบตัทธิต

บาลีสนามหลวง	ปทรูปสิทธิ
โคตตตัทธิต มีปัจจัย ๘ ตัว	อปัจจตัทธิต มีปัจจัย ๙ ตัว
ตรตยาทิตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว ราคาทิตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว ชาตาทิตัทธิต มีปัจจัย ๓ ตัว สมุหตัทธิต มีปัจจัย ๓ ตัว ฐานตัทธิต มีปัจจัย ๒ ตัว พหุลตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว ปกติตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว อุปมาตัทธิต มีปัจจัย ๒ ตัว (พิเศษ) นิสสิตตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว (พิเศษ)	สังสัฏฐาทิเนกัตถตัทธิต มีปัจจัย ๑๘ ตัว
ภาวตัทธิต มีปัจจัย ๖ ตัว	ภาวตัทธิต มีปัจจัย ๗ ตัว
เสฏฐตัทธิต มีปัจจัย ๕ ตัว	วิเสสตัทธิต มีปัจจัย ๕ ตัว
ตทัสสัตถิตัทธิต มีปัจจัย ๙ ตัว	อัสสัตถิตัทธิต มีปัจจัย ๑๒ ตัว
สังขยาตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว ปูรณตัทธิต มีปัจจัย ๕ ตัว	สังขยาตัทธิต มีปัจจัย ๖ ตัว
อัพยยตัทธิต มีปัจจัย ๒ ตัว วิภาคตัทธิต มีปัจจัย ๒ ตัว	อัพยยตัทธิต มีปัจจัย ๑๐ ตัว

ตารางเปรียบเทียบสมาส

บาลีสนามหลวง	ปทรูปสิทธิ
อัพยยีภาวสมาส ๒ - อุปสัคคบุพพกะ - นิปาตบุพพกะ	อัพยยีภาวสมาส ๒ - อุปสัคคบุพพกะ - นิปาตบุพพกะ
กัมมธารยสมาส ๖	กัมมธารยสมาส ๙

- วิเสสนบุพพบท
- วิเสสนุตตรบท
- วิเสสโนภยบท
- วิเสสโนปมบท
  - อุปมาบุพพบท
  - อุปมานุตตรบท
- สัมภาวนบุพพบท
- อวธารณบุพพบท
- นนิบาตบุพพบท หรือ อุภยตัปปุริสะ
-
-

ทุคิสมาส ๒
- อสมาหารทิคุ
- สมาหารทิคุ

ตัปปุริสสมาส ๖
- ทุติยาตัปปุริสะ
- ตติยาตัปปุริสะ
- จตุตถีตัปปุริสะ
- ปัญจมีตัปปุริสะ
- ฉัฏฐีตัปปุริสะ
- สัตตมีตัปปุริสะ
-
-

พหุพพิหิสมาส ๔
- ตุลยาธิกรณะ ๖
  - ทุติยาตุลยาธิกรณะ
  - ตติยาตุลยาธิกรณะ

- วิเสสนบุพพบท
- วิเสสนุตตรบท
- วิเสสโนภยบท
-
-
- อุปมานุตตรบท
- สัมภาวนาบุพพบท
- อวธารณบุพพบท
- นนิบาตบุพพบท
- กุบุพพบท
- ปาทิบุพพบท

ทิคุสมาส ๒
- อสมาหารทิคุ
- สมาหารทิคุ

ตัปปุริสสมาส ๘
- ทุติยาตัปปุริสะ
- ตติยาตัปปุริสะ
- จตุตถีตัปปุริสะ
- ปัญจมีตัปปุริสะ
- ฉัฏฐีตัปปุริสะ
- สัตตมีตัปปุริสะ
- อมาทิปรตัปปุริสะ
- อโลปตัปปุริสะ

พหุพพีหิสมาส ๙
- ทวิปทตุลยาธิกรณะ ๖
  - ทุติยาทวิปทตุลยาธิกรณะ
  - ตติยาทวิปทตุลยาธิกรณะ

- จตุตถีตุลยาธิกรณะ	- จตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณะ
- ปัญจมีตุลยาธิกรณะ	- ปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณะ
- ฉัฏฐีตุลยาธิกรณะ	- ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณะ
- สัตตมีตุลยาธิกรณะ	- สัตตมีทวิปทตุลยาธิกรณะ
- ภินนาธิกรณะ	- ทวิปทภินนาธิกรณะ
-	- ติปทะ
- นบุพพบท	- นนิบาตบุพพบท
- สหบุพพบท	- สหบุพพบท
- ฉัฏฐีอุปมานพหุพพิหิ	- อุปมานบุพพบท
	- ปฐมายัตถะ อุปมานบุพพบท
	- ฉัฏฐิยัตถะ อุปมานบุพพบท
-	- วาสัททัตถะ สังขโยภยบท
-	- ทิสันตราพัตถะ
-	- พยติหารลักขณะ
ทวันทวสมาส ๒	ทวันทสมาส ๒
- สมาหาระ	- สมาหาระ
- อสมาหาระ	- อิตรีตรโยคะ
สมาสพิเศษ	
-	- อยุตตัตถสมาส

ในการแสดงข้อเปรียบเทียบระหว่างไวยากรณ์บาลีสนามหลวงที่ใช้ในปัจจุบันกับไวยากรณ์บาลีเก่าแก่อีกคัมภีร์หนึ่ง คือปทรูปสิทธินี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้สนใจได้เห็นข้อที่เหมือนและข้อที่แตกต่างกัน เพื่อเปิดโลกแห่งการศึกษาภาษาบาลีให้กว้างขึ้น และจุดประกายให้ผู้สนใจที่ต้องการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ได้ทราบว่ายังมีกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์อีกจำนวนหนึ่งที่สามารถอธิบายข้อเคลือบแคลงสงสัยในอีกบางประเด็นหรือหลายๆประเด็นตามชื่อที่ว่า “ไวยากรณ์” (แปลว่า “ทำให้แจ่มแจ้งในการสร้างคำศัพท์”) ในการแสดงนี้ มิได้มีจุดประสงค์เป็นอย่างอื่นจากที่ต้องการให้การศึกษาภาษาบาลีและพระพุทธพจน์เจริญก้าวหน้าอย่างไม่มีที่สิ้นสุดไม่

เรียนบาลีแล้วได้อะไรบ้าง ?

โปรดทำความเข้าใจก่อนสักนิด โดยตั้งหลักว่า ทำไมถึงเรียนบาลี เรียนทำไม เรียนไปเพื่ออะไร เรียนแล้วจะได้อะไร เรียนแล้วจะไปทำอะไร

เรียนบาลีแล้วได้

๑. ปัญญา รู้ภาษาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นศาสดาของพวกเราชาวพุทธศาสนิกชน และเป็นภาษาของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ นอกจากนั้น ยังได้รู้ธรรมวินัยต่างๆ ที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอีกด้วย เริ่มจากอ่านภาษาบาลีได้ อ่านได้ถูกต้อง เว้นวรรคตอนถูกต้อง รู้ความหมายของบทสวดมนต์ต่างๆ เช่นคำไหว้พระ อาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร คำถวายทานต่างๆ เป็นวจีสุจริต เป็นบุญทางปาก

๒. ได้บุญ บุญกุศลที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียนในขณะบริกรรมภาษาบาลีเป็นต้น กิเลสต่างๆ เช่น ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ไม่ค่อยเกิด และเป็นการทำลายโมหะไปทีละหน่อยๆ จิตเกิดสมาธิ จดจ่ออยู่กับบทที่บริกรรม

๓. นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาไปปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยยิ่งขึ้น

๔. สร้างเหตุปัจจัยที่ดีในภพชาติต่อไป เหมือนอย่างค้างคาว งูเหลือม และกบเป็นต้น

๕. อนุเคราะห์อนุชนผู้สนใจศึกษาพระพุทธพจน์ได้ตามกำลังสติปัญญา

๖. เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่อนุชนเกี่ยวกับการศึกษาพระศาสนา

๗. ได้ดำเนินรอยตามโบราณกบัณฑิตทั้งหลายมีพระโพธิสัตว์เป็นต้น

๘. ได้ชื่อว่ารักษาพระปริยัติศาสนาให้ดำรงคงอยู่คู่โลกสืบต่อไป

เมื่อทราบเหตุผลในการที่จะต้องศึกษาภาษาบาลีแล้ว มีได้ถึง ๘ ข้อด้วยกัน มีได้ปัญญาเป็นต้น จะทำให้มีความสุขในการศึกษา และมีกำลังใจในการศึกษา จะไม่ก่อให้เกิดความเบื่อหน่าย ท้อแท้ ทดถอย เลิกลาต่อการศึกษา มีแต่จะเพิ่มความเพียร วิริยะ อุตสาหะความพยายามให้มากยิ่งขึ้นเท่าที่จะมีความสามารถทำได้

ขอให้ผู้ศึกษาจงมีความสุขในการศึกษาพระบาลี คือทั้งภาษาบาลีและพระพุทธพจน์ที่ถูกบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี มีความสุขในการดำเนินชีวิต และมีความสุขสูงสุด ซึ่งเป็นสันติสุขบรมสุข คืออมตมหานิพพานด้วยกันทุกๆ ท่านเทอญ

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

๑๐ มกราคม ๒๕๖๑

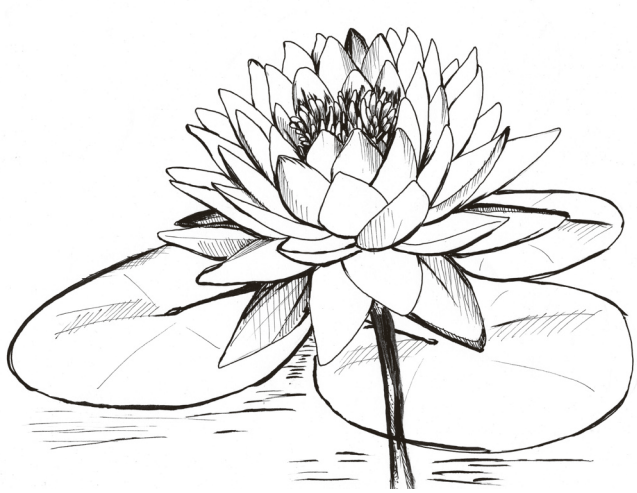

สารบัญ

คำนำ ..... (ก)
คำปรารภ ..... (ค)
คำอนุโมทนา ..... (ฆ)
คำชี้แจง ..... (๑-๒๗)
๑๔. พุทฺธวคฺควณฺณนา ๑
๑. มารธีตาวตฺถุ ๑
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๔๕
๒. ยมกปาฏิหาริยวตฺถุ ๖๙
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๒๘๙
๓. เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ ๓๘๗
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๔๓๐
๔. อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ ๔๕๑
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๔๗๑
๕. อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ ๔๗๙
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๕๐๑
๖. อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ ๕๑๓
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๕๖๕
๗. อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ ๕๘๕
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๕๙๓
๘. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ ๖๐๑
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๖๑๒
๙. กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยวตฺถุ ๖๑๙
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๖๔๕
คำศัพท์กิริยาน่ารู้ ๖๕๙
บรรณานุกรม ๗๒๔
ประวัติผู้แปลและสัมพันธ์ ๗๒๖

๑๔. พุทฺธวคฺควณฺณนา

พุทฺธวคฺควณฺณนา (มยา วุจฺจเต) ฯ

พุทฺธวคฺควณฺณนา อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยพระพุทธเจ้า
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

พุทฺธวคฺควณฺณนา วุตฺตกมฺมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๑๔. พุทธวรรควัณณนา

๑. มารธีตาวตฺถุ ฯ [๑๔๘]

มารธีตาวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

มารธีตาวตฺถุ อ.เรื่องแห่งธิดาของมาร
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

มารธีตาวตฺถุ วุตฺตกมฺมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๑. เรื่องธิดามาร

๑. **“ยสฺส ชิตนฺ**ติ อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา โพธิมณฺเฑ วิหรนฺโต มารธีตโร อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา โพธิมณฺเฑ วิหรนฺโต มารธีตโร อารพฺภ **“ยสฺส ชิตนฺ**ติ อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **โพธิมณฺเฑ** ที่ควงแห่งต้นโพธิ์เป็นที่ตรัสรู้ **อารพฺภ** ทรงปรารภ **มารธีตโร** ซึ่งธิดาของมาร ท. **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“ยสฺส ชิตนฺติ** ว่า “ยสฺส ชิตำ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับที่ควงต้นโพธิ์เป็นที่ตรัสรู้ ทรงปรารภธิดามารทั้งหลาย ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยสฺส ชิตํ"** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ยสฺส ชิตํ" สรูปะใน อิติฯ ศัพท์อาทยัตถะใน อิมํ ธมฺมเทสนํ อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนํฯ อวุตตกัมมะใน กเถสิ โพธิมณฺเฑ วิสยาธาระใน วิหรนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา มารธีตโร อวุตตกัมมะใน อารพฺภฯ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. เทสนํ ปน สาวตฺถิยํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ปุน กุรุรฏฺเฐ มาคนฺทิยพฺราหฺมณสฺส กเถสิ ฯ

(สตฺถา) เทสนํ ปน สาวตฺถิยํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ปุน กุรุรฏฺเฐ มาคนฺทิยพฺราหฺมณสฺส กเถสิ ฯ

ปน ก็ **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **เทสนํ** ทรงยังพระเทศนา **สมุฏฺฐาเปตฺวา** ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว **สาวตฺถิยํ** ในเมืองชื่อว่าสาวัตถี **กเถสิ** ตรัสแล้ว **มาคนฺทิยพฺราหฺมณสฺส** แก่พราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยะ **กุรุรฏฺเฐ** ในแว่นแคว้นชื่อว่ากุรุ **ปุน** อีก ฯ

ก็พระศาสดาทรงยังพระเทศนาให้ตั้งขึ้นในเมืองสาวัตถี ตรัสแก่พราหมณ์มาคันทิยะในแคว้นกุรุอีก

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เทสนํ การิตกัมมะใน สมุฏฺฐาเปตฺวา สาวตฺถิยํ วิสยาธาระใน สมุฏฺฐาเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กเถสิ ปุน กิริยาวิเสสนะใน กเถสิ กุรุรฏฺเฐ วิสยาธาระใน กเถสิ มาคนฺทิยพฺราหฺมณสฺส สัมปทานใน กเถสิ ฯ

.....

๓. กุรุรฏฺเฐ กิร มาคนฺทิยพฺราหฺมณสฺส ธีตา มาคนฺทิยาเยว นาม อโหสิ อุตฺตมรูปธรา ฯ

กิร ได้ยินว่า **ธีตา** อ.ธิดา **มาคนฺทิยพฺราหฺมณสฺส** ของพราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยะ **กุรุรฏฺเฐ** ในแว่นแคว้นชื่อว่ากุรุ **มาคนฺทิยา เอว นาม** เป็นผู้ชื่อว่ามาคันทิยานั่นเทียว **อุตฺตมรูปธรา** เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งรูปอันสูงสุด **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

ได้ทราบว่า ธิดาของพราหมณ์มาคันทิยะในแคว้นกุรุ ได้เป็นผู้ชื่อว่ามาคันทิยานั่นแหละ เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งรูปอันสูงสุด

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ ธีตา สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กุรุรฏฺเจ วิสยาธาระใน มาคนฺทิยพฺราหฺมณสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ธีตา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ มาคนฺทิยาๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ มาคนฺทิยา อุตฺตมรูปธรา วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๔. ตำ ปฏฺจยมานา อเนกพฺราหฺมณมหาสาลา เจว ขตฺติยมหาสาลา จ “ธีตรำ โน เทตูติ มาคนฺทิยสฺส ปหิณึสุ ฯ

ตำ (มาคนฺทิยำ) ปฏฺจยมานา อเนกพฺราหฺมณมหาสาลา เจว ขตฺติยมหาสาลา จ “(มาคนฺทิโย) ธีตรำ โน เทตูติ (ญาปนเหตุกำ) มาคนฺทิยสฺส (สาสนำ) ปหิณึสุ ฯ

อเนกพฺราหฺมณมหาสาลา เจว อ.พราหมณ์มหาศาลมิใช่หนึ่ง ท. ด้วยนั่นเทียว **ขตฺติยมหาสาลา จ** อ.กษัตริย์มหาศาล ท. ด้วย **ปฏฺจยมานา** ปรารถนาอยู่ **ตำ (มาคนฺทิยำ)** ซึ่งนางมาคันทิยานั้น **ปหิณึสุ** ส่งไปแล้ว **(สาสนำ)** ซึ่งข่าวสาส์น **มาคนฺทิยสฺส** แก่พราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยะ **(ญาปนเหตุกำ)** มีอันให้รู้- **อิติ** ว่า “**(มาคนฺทิโย)** อ.พราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยะ **เทตุ** ขอจงให้ **ธีตรำ** ซึ่งธิดา **โน** แก่เรา ท.” **อิติ** ดังนี้ -เป็นเหตุ ฯ

เหล่าพราหมณ์มหาศาลนั่นแหละและเหล่ากษัตริย์มหาศาล ปรารถนานางมาคันทิยานั้น จึงส่งข่าวสาส์นไปแก่พราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยะมีอันให้รู้ว่า “พราหมณ์มาคันทิยะขอจงให้ธิดาแก่เราทั้งหลาย” ดังนี้เป็นเหตุ

อเนกพฺราหฺมณมหาสาลา ก็ดี ขตฺติยมหาสาลา ก็ดี สุทธกัตตาใน ปหิณึสุๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ มาคนฺทิยำๆ อวุตตกัมมะใน ปฏฺจยมานาๆ อัพภันตร-กิริยาของ อเนกพฺราหฺมณมหาสาลา และ ขตฺติยมหาสาลา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จๆ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อเนกพฺราหฺมณมหาสาลา และ ขตฺติย-มหาสาลา “มาคนฺทิโย สุทธกัตตาใน เทตุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ธีตรำ อวุตตกัมมะใน เทตุ โน สัมปทานใน เทตุ” อิติศัพท์ สรูปะใน ญาปนเหตุกำๆ กิริยาวิเสสนะใน ปหิณึสุ มาคนฺทิยสฺส สัมปทานใน ปหิณึสุ สาสนำ อวุตตกัมมะใน ปหิณึสุ ฯ

.....

๕. โสปิ “น ตุมฺเห มยฺหํ ธีตุ อนุจฺฉวิกาติ สพฺเพ ปฏิกฺขิปิเยว ฯ

โสปิ (มาคนฺทิโย) “น ตุมฺเห มยฺหํ ธีตุ อนุจฺฉวิกา (อตฺถ)” อิติ สพฺเพ (ชเน) ปฏิกฺขิปิ เอว ฯ

โสปิ (มาคนฺทิโย) อ.พราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยะแม้นั้น **ปฏิกฺขิปิ เอว** ห้ามแล้วนั่นเทียว **สพฺเพ (ชเน)** ซึ่งชน ท. ทั้งปวง **อิติ** ว่า “**ตุมฺเห** อ.ท่าน ท. **อนุจฺฉวิกา** เป็นผู้สมควร **ธีตุ** แก่ธิดา **มยฺหํ** ของเรา **(อตฺถ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พราหมณ์มาคันทิยะแม้นั้น ห้ามพวกชนทั้งปวงนั่นแหละว่า “พวกท่าน เป็นผู้สมควรแก่ธิดาของเรา หามิได้”

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ โสฯ วิเสสนะของ มาคนฺทิโยฯ สุทธกัตตาใน ปฏิกฺขิปิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อตฺถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ มยฺหํ สามีสัมพันธะใน ธีตุฯ สัมปทานใน อนุจฺฉวิกาฯ วิกติกัตตาใน อตฺถ” อิติศัพท์ อาการะใน ปฏิกฺขิปิ สพฺเพ วิเสสนะของ ชเนฯ อวุตตกัมมะใน ปฏิกฺขิปิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปฏิกฺขิปิ ฯ

.....

๖. อเถกทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกนฺโต อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐํ มาคนฺทิยพฺราหฺมณํ ทิสฺวา “กึ นุ โข ภวิสฺสตีติ อุปธาเรนฺโต พฺราหฺมณสฺส จ พฺราหฺมณิยา จ ติณฺณํ มคฺคผลานํ อุปนิสฺสยํ อทฺทส ฯ

อถ ครั้งนั้น **เอกทิวสํ** ในวันหนึ่ง **สตฺถา** อ.พระศาสดา **โวโลเกนฺโต** ทรงตรวจดูอยู่ **โลกํ** ซึ่งโลก **ปจฺจูสสมเย** ในสมัยเป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งมืด **ทิสฺวา** ทรงเห็นแล้ว **มาคนฺทิยพฺราหฺมณํ** ซึ่งพราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยะ **ปวิฏฺฐํ** ผู้เข้าไปแล้ว **อนฺโต** ในภายใน **ญาณชาลสฺส** แห่งข่ายคือพระญาณ **อตฺตโน** ของพระองค์ **อุปธาเรนฺโต** ทรงใคร่ครวญอยู่ **อิติ** ว่า “**กึ นุ โข** อ.อะไรหนอแล **ภวิสฺสติ** จักมี” **อิติ** ดังนี้ **อทฺทส** ได้ทรงเห็นแล้ว **อุปนิสฺสยํ** ซึ่งอุปนิสัย **มคฺคผลานํ** แห่งมรรคและผล ท. **ติณฺณํ** สาม **พฺราหฺมณสฺส จ** ของพราหมณ์ด้วย **พฺราหฺมณิยา จ** ของนางพราหมณีด้วย ฯ

ครั้นภายหลัง ณ วันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูโลกในสมัยใกล้รุ่ง ทรงเห็นพราหมณ์มาคันทิยะ ผู้เข้าไปในภายในแห่งข่ายคือพระญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญอยู่ว่า “อะไรหนอแล จักมี” ได้ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งมรรคและผลทั้งหลาย ๓ ของพราหมณ์

และของนางพราหมณี

อถ กาลสัตตมี เอกทิวสๆ ทุติยากาลสัตตมีใน อทฺทส สตฺถา สุทธกัตตาใน อทฺทสๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปจฺจูสสมเย กาลสัตตมีใน โวโลเกนฺโต โลกๆ อวุตตกัมมะใน โวโลเกนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน ญาณชาลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อนฺโตๆ วิสยาธาระใน ปวิฏฺฐๆ วิเสสนะของ มาคนฺทิยพฺราหฺมณๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุปฺปาเรนฺโต “กึ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ” อิติศัพท์ อาการะใน อุปฺปาเรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา พฺราหฺมณสฺส ก็ดี พฺราหฺมณิยา ก็ดี สามีสัมพันธะใน อุปนิสฺสยๆ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ พฺราหฺมณสฺส และ พฺราหฺมณิยา ติณฺณๆ วิเสสนะของ มคฺคผลานๆ สามีสัมพันธะใน อุปนิสฺสยๆ อวุตตกัมมะใน อทฺทส ฯ

.....

๗. พฺราหฺมโณปิ พหิคาเม นิพทฺธๆ อคฺคึ ปริจรติ ฯ

พฺราหฺมโณปิ แม้ อ.พราหมณ์ **ปริจรติ** ย่อมบำเรอ **อคฺคึ** ซึ่งไฟ **นิพทฺธๆ** เนืองนิตย์ **พหิคาเม** ในภายนอกแห่งหมู่บ้าน ฯ

แม้พราหมณ์ ย่อมบำเรอไฟเนืองนิตย์ในภายนอกหมู่บ้าน

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ พฺราหฺมโณๆ สุทธกัตตาใน ปริจรติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก พหิคาเม วิสยาธาระใน ปริจรติ นิพทฺธๆ กิริยาวิเสสนะใน ปริจรติ อคฺคึ อวุตตกัมมะใน ปริจรติ ฯ

.....

๘. สตฺถา ปาโตว ปตฺตจีวรมาทาย ตๆ ฐานๆ อคมาสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อาทาย** ทรงถือเอาแล้ว **ปตฺตจีวรๆ** ซึ่งบาตรและจีวร **ปาโตว** ในเวลาเช้าเทียว **อคมาสิ** ได้เสด็จไปแล้ว **ตๆ ฐานๆ** สู่ที่นั้น ฯ

พระศาสดา ทรงถือเอาบาตรและจีวรแต่เช้าตรู่ ได้เสด็จไปสู่ที่นั้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ

ปาโตฯ กาลสัตตมีใน อาทาย ปตฺตจีวรํ อวุตฺตกัมมะใน อาทายฯ สมานกาลกิริยาใน อคมาสิ ตํ วิเสสนะของ ฐานํฯ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๙. พฺราหฺมโณ สตฺถุ รูปสิรึ โอโลเกนฺโต “อิมสฺมึ โลเก อิมินา สทิโส ปุริโส นาม นตฺถิ, อยํ มยฺหํ ธีตุ อนุจฺฉวิโก, อิมสฺส ธีตรํ ทสฺสามีติ จินฺเตตฺวา สตฺถารํ อาห “สมณ มม เอกา ธีตา อตฺถิ, อหํ ตสฺสา อนุจฺฉวิกํ ปุริสํ อปสฺสนฺโต ตํ น กสฺสจิ อทาสึ, ตฺวํ ปนสฺสา อนุจฺฉวิโก, อหํ เต ธีตรํ ปาทปริจาริกํ กตฺวา ทาตุกาโม, ยาว นํ อาเนมิ, ตาว อิเธว ติฏฺฐาหีติ ฯ

พฺราหฺมโณ สตฺถุ รูปสิรึ โอโลเกนฺโต “อิมสฺมึ โลเก อิมินา (สมเณน) สทิโส ปุริโส นาม นตฺถิ, อยํ (สมโณ) มยฺหํ ธีตุ อนุจฺฉวิโก (โหติ, อหํ) อิมสฺส (สมณสฺส) ธีตรํ ทสฺสามีติ จินฺเตตฺวา สตฺถารํ อาห “สมณ มม เอกา ธีตา อตฺถิ, อหํ ตสฺสา (ธีตุยา) อนุจฺฉวิกํ ปุริสํ อปสฺสนฺโต ตํ (ธีตรํ) น กสฺสจิ อทาสึ, ตฺวํ ปน อสฺสา (ธีตุยา) อนุจฺฉวิโก (อสิ), อหํ เต ธีตรํ ปาทปริจาริกํ กตฺวา ทาตุกาโม (อมฺหิ, อหํ) ยาว นํ (ธีตรํ) อาเนมิ, (ตฺวํ) ตาว อิธ เอว (ฐาเน) ติฏฺฐาหีติ ฯ

พฺราหฺมโณ อ.พราหมณ์ **โอโลเกนฺโต** แลดูอยู่ **รูปสิรึ** ซึ่งสิริแห่งพระรูป **สตฺถุ** ของพระศาสดา **จินฺเตตฺวา** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**ปุริโส นาม** ชื่อ อ.บุรุษ **สทิโส** ผู้เช่นกับ **อิมินา (สมเณน)** ด้วยพระสมณะนี้ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **อิมสฺมึ โลเก** ในโลกนี้, **อยํ (สมโณ)** อ.พระสมณะนี้ **อนุจฺฉวิโก** เป็นผู้สมควร **ธีตุ** แก่ธิดา **มยฺหํ** ของเรา **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(อหํ)** อ.เรา **ทสฺสามิ** จักให้ **ธีตรํ** ซึ่งธิดา **อิมสฺส (สมณสฺส)** แก่พระสมณะนี้” **อิติ** ดังนี้ **อาห** กราบทูลแล้ว **สตฺถารํ** กะพระศาสดา **อิติ** ว่า “**สมณ** ข้าแต่พระสมณะ **ธีตา** อ.ธิดา **เอกา** คนหนึ่ง **มม** ของข้าพเจ้า **อตฺถิ** มีอยู่, **อหํ** อ.ข้าพเจ้า **อปสฺสนฺโต** ไม่เห็นอยู่ **ปุริสํ** ซึ่งบุรุษ **อนุจฺฉวิกํ** ผู้สมควร **ตสฺสา (ธีตุยา)** แก่ธิดานั้น **น อทาสึ** ไม่ได้ให้แล้ว **ตํ (ธีตรํ)** ซึ่งธิดานั้น **กสฺสจิ** แก่ใครๆ, **ปน** ส่วนว่า **ตฺวํ** อ.ท่าน **อนุจฺฉวิโก** เป็นผู้สมควร **อสฺสา (ธีตุยา)** แก่ธิดานั้น **(อสิ)** ย่อมเป็น, **อหํ** อ.ข้าพเจ้า **ทาตุกาโม** เป็นผู้ใคร่เพื่ออันให้ **ธีตรํ** ซึ่งธิดา **เต** แก่ท่าน **กตฺวา** กระทำ **ปาทปริจาริกํ** ให้เป็นหญิงรับใช้ใกล้เท้า **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น, **(อหํ)** อ.ข้าพเจ้า **อาเนมิ** จะนำมา **นํ (ธีตรํ)** ซึ่งธิดานั้น **ยาว** เพียงใด, **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **ติฏฺฐาหิ** จงดำรงอยู่ **อิธ เอว (ฐาเน)** ในที่นี้นั่นเทียว **ตาว** เพียงนั้น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พราหมณ์แลดูสิริแห่งพระรูปของพระศาสดา คิดว่า “ชื่อว่าบุรุษผู้เช่นกับด้วยพระสมณะนี้ ย่อมไม่มีในโลกนี้, พระสมณะนี้ เป็นผู้สมควรแก่ธิดาของเรา, เราจักให้ธิดาแก่พระสมณะนี้” จึงกราบทูลกะพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระสมณะ ธิดาคนหนึ่งของข้าพเจ้า มีอยู่, ข้าพเจ้าไม่เห็นบุรุษผู้สมควรแก่ธิดานั้น ไม่ได้ให้ธิดานั้นแก่ใครๆ, ส่วนท่าน เป็นผู้สมควรแก่ธิดานั้น, ข้าพเจ้า เป็นผู้ประสงค์เพื่อจะให้ธิดาแก่ท่าน ทำให้เป็นหญิงรับใช้ใกล้เท้า, ข้าพเจ้าจะนำธิดานั้นมา ตราบใด, ท่านจงดำรงอยู่ในที่นี้นั่นแหละ ตราบนั้น”

พฺราหฺมโณ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน รูปสิรึฯ อวุตตกัมมะใน โอโลเกนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ พฺราหฺมโณ “สทิโส วิเสสนะของ ปุริโส นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ปุริโสฯ สุทธกัตตาใน นตฺถิฯ กิริยาบทกัตตุวาจก อิมสฺมึ วิเสสนะของ โลเกฯ วิสยาธาระใน นตฺถิ อิมินา วิเสสนะของ สมเณนฯ ตติยาวิเสสนะใน สทิโส, อยํ วิเสสนะของ สมโณฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยฺหํ สามีสัมพันธะใน ธีตุฯ สัมปทานใน อนุจฺฉวิโกฯ วิกติกัตตาใน โหติ, อหํ สุทธกัตตาใน ทสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมสฺส วิเสสนะของ สมณสฺสฯ สัมปทานใน ทสฺสามิ ธีตรํ อวุตตกัมมะใน ทสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห สตฺถารํ อกถิตกัมมะใน อาห “สมณ อาลปนะ เอกา วิเสสนะของ ธีตาฯ สุทธกัตตาใน อตฺถิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน ธีตา, อหํ สุทธกัตตาใน อทาสึฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺสา วิเสสนะของ ธีตุยาฯ สัมปทานใน อนุจฺฉวิกํฯ วิเสสนะของ ปุริสํฯ อวุตตกัมมะใน อปสฺสนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ อหํ ตํ วิเสสนะของ ธีตรํฯ อวุตตกัมมะใน อทาสึ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อทาสึ กสฺสจิ สัมปทานใน อทาสึ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน อสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ ธีตุยาฯ สัมปทานใน อนุจฺฉวิโกฯ วิกติกัตตาใน อสิ, อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต สัมปทานใน ทาตุกาโม ธีตรํ อวุตตกัมมะใน ทาตุกาโม ปาทปริจาริกํ วิกติกัมมะใน กตฺวาฯ กิริยาวิเสสนะใน ทาตุกาโมฯ วิกติกัตตาใน อมฺหิ, อหํ สุทธกัตตาใน อาเนมิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยาวศัพท์ ปริจเฉทนัตถะ นํ วิเสสนะของ ธีตรํฯ อวุตตกัมมะใน อาเนมิ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน ติฏฺฐาหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตาวศัพท์ ปริจเฉทนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิธฯ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน ติฏฺฐาหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

๑๐. สตฺถา ตสฺส กถํ สุตฺวา เนว อภินนฺทิ น ปฏิกฺโกสิ ฯ

สตฺถา ตสฺส (พฺราหฺมณสฺส) กถํ สุตฺวา เนว อภินนฺทิ น ปฏิกฺโกสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **สุตฺวา** ทรงสดับแล้ว **กถํ** ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว **ตสฺส (พฺราหฺมณสฺส)** ของพราหมณ์นั้น **เนว อภินนฺทิ** ไม่ทรงยินดียิ่งแล้วนั่นเทียว **น ปฏิกฺโกสิ** ไม่ทรงคัดค้านแล้ว ฯ

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของพราหมณ์นั้น ไม่ทรงยินดียิ่งแล้วนั่นแหละ ไม่ทรงคัดค้านแล้ว

สตฺถา สุทธกัตตาใน อภินนฺทิ และ ปฏิกฺโกสิ อภินนฺทิ ก็ดี ปฏิกฺโกสิ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ พฺราหฺมณสฺสฯ สามีสัมพันธะใน กถํฯ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อภินนฺทิ และ ปฏิกฺโกสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นฯ สองศัพท์ ปฏิเสธะใน อภินนฺทิ และ ปฏิกฺโกสิ ฯ

.....

๑๑. พฺราหฺมโณปิ เคหํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณึ อาห “โภติ อชฺช เม ธีตุ อนุจฺฉวิโก ปุริโส ทิฏฺโฐ, ตสฺส นํ ทสฺสามาติ ธีตรํ อลงฺการาเปตฺวา อาทาย พฺราหฺมณิยา สทฺธึ ตํ ฐานํ อคมาสิ ฯ

พฺราหฺมโณปิ เคหํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณึ อาห “โภติ อชฺช เม ธีตุ อนุจฺฉวิโก ปุริโส ทิฏฺโฐ, (มยํ) ตสฺส (ปุริสสฺส) นํ (ธีตรํ) ทสฺสามาติ (พฺราหฺมณึ) ธีตรํ อลงฺการาเปตฺวา อาทาย พฺราหฺมณิยา สทฺธึ ตํ ฐานํ อคมาสิ ฯ

พฺราหฺมโณปิ แม้ อ.พราหมณ์ **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **เคหํ** สู่เรือน **อาห** กล่าวแล้ว **พฺราหฺมณึ** กะนางพราหมณี **อิติ** ว่า “**โภติ** แน่ะนางผู้เจริญ **ปุริโส** อ.บุรุษ **อนุจฺฉวิโก** ผู้สมควร **ธีตุ** แก่ธิดา **เม** อันเรา **ทิฏฺโฐ** เห็นแล้ว **อชฺช** ในวันนี้, **(มยํ)** อ.เรา ท. **ทสฺสาม** จักให้ **นํ (ธีตรํ)** ซึ่งธิดานั้น **ตสฺส (ปุริสสฺส)** แก่บุรุษนั้น” **อิติ** ดังนี้ **(พฺราหฺมณึ)** ยังนางพราหมณี **อลงฺการาเปตฺวา** ให้ประดับแล้ว **ธีตรํ** ซึ่งธิดา **อาทาย** พาเอาแล้ว **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **ตํ ฐานํ** สู่ที่นั้น **สทฺธึ** กับ **พฺราหฺมณิยา** ด้วยนางพราหมณี ฯ

แม้พราหมณ์ ไปสู่เรือน กล่าวกะนางพราหมณีว่า “แน่ะนางผู้เจริญ ในวันนี้ บุรุษผู้สมควรแก่ธิดา อันเราเห็นแล้ว, พวกเราจักให้ธิดานั้นแก่บุรุษนั้น” แล้วใช้นางพราหมณีให้ประดับธิดา พาเอาแล้ว ได้ไปสู่ที่นั้นกับด้วยนางพราหมณี

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ พฺราหฺมโณฯ สุทธกัตตาใน อาห และ อคมาสิ อาห ก็ดี อคมาสิ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เคหํ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห พฺราหฺมณี อกถิตกัมมะใน อาห “โภติ อาลปนะ อชฺช กาลสัตตมีใน ทิฏฺโฐ อนุจฺฉวิโก วิเสสนะของ ปุริโสฯ วุตตกัมมะใน ทิฏฺโจฯ กิตบทกัมมวาจก เม อนภิหิต-กัตตาใน ทิฏฺโจ ธีตุ สัมปทานใน อนุจฺฉวิโก, มยํ สุทธกัตตาใน ทสฺสามฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ ปุริสสฺสฯ สัมปทานใน ทสฺสาม นํ วิเสสนะของ ธีตรํฯ อวุตตกัมมะใน ทสฺสาม” อิติศัพท์ อาการะใน อาห พฺราหฺมณี การิตกัมมะใน อลงฺการาเปตฺวา ธีตรํ อวุตตกัมมะใน อลงฺการาเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาทายฯ สมานกาลกิริยาใน อคมาสิ พฺราหฺมณิยา สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึฯ กิริยาสมวายะใน อคมาสิ ตํ วิเสสนะของ จานฺฯ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๑๒. มหาชโนปิ กุตูหลชาโต นิกฺขมิ ฯ

มหาชโนปิ แม้ อ.มหาชน **กุตูหลชาโต** ผู้มีความแตกตื่นเกิดแล้ว **นิกฺขมิ** ออกไปแล้ว ฯ

แม้มหาชน เป็นผู้เกิดความแตกตื่นแล้ว ออกไปแล้ว

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มหาชโนฯ สุทธกัตตาใน นิกฺขมิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กุตูหลชาโต วิเสสนะของ มหาชโน ฯ

.....

๑๓. สตฺถา พฺราหฺมเณน วุตฺตฏฺฐาเน อฏฺฐตฺวา ตตฺถ ปทเจติยํ ทสฺเสตฺวา อญฺญสฺมึ ฐาเน อฏฺฐาสิ ฯ

สตฺถา พฺราหฺมเณน วุตฺตฏฺฐาเน อฏฺฐตฺวา ตตฺถ (ฐาเน) ปทเจติยํ ทสฺเสตฺวา อญฺญสฺมึ ฐาเน อฏฺฐาสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อฏฺฐตฺวา** ไม่ทรงประทับยืนแล้ว **พฺราหฺมเณน วุตฺตฏฺฐาเน**

ในที่เป็นที่ อันพราหมณ์ กล่าวแล้ว **ทสฺเสตฺวา** ทรงแสดงแล้ว **ปทเจติยํ** ซึ่งเจดีย์คือรอยพระบาท **ตตฺถ (จาเน)** ในที่นั้น **อฏฺฐาสิ** ได้ประทับยืนแล้ว **อญฺญสฺมึ จาเน** ในที่อื่น ฯ

พระศาสดา ไม่ทรงประทับยืนในที่ที่พราหมณ์กล่าวไว้แล้ว ทรงแสดงเจดีย์คือรอยพระบาทในที่นั้น ได้ประทับยืนในที่อื่น

สตฺถา สุทธกัตตาใน อฏฺฐาสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก พฺราหฺมเณน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺต- วุตฺตฏฺฐาเน วิสยาธาระใน อฏฺฐตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทสฺเสตฺวา ตตฺถ วิเสสนะของ จาเน ฯ วิสยาธาระใน ทสฺเสตฺวา ปทเจติยํ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อฏฺฐาสิ อญฺญสฺมึ วิเสสนะของ จาเน ฯ วิสยาธาระใน อฏฺฐาสิ ฯ

.....

๑๔. พุทฺธานํ กิร ปทเจติยํ “อิทํ อสุโก นาม ปสฺสตูติ อธิฏฺฐหิตฺวา อกฺกนฺตฏฺฐาเนเยว ปญฺญายติ ฯ

พุทฺธานํ กิร ปทเจติยํ (พุทฺเธหิ) “อิทํ (ปทเจติยํ) อสุโก นาม (ปุคฺคโล) ปสฺสตูติ อธิฏฺฐหิตฺวา อกฺกนฺตฏฺฐาเน เอว ปญฺญายติ ฯ

กิร ได้ยินว่า **ปทเจติยํ** อ.เจดีย์คือรอยพระบาท **พุทฺธานํ** ของพระพุทธเจ้า ท. **ปญฺญายติ** ย่อมปรากฏ **(พุทฺเธหิ) “อิทํ (ปทเจติยํ) อสุโก นาม (ปุคฺคโล) ปสฺสตูติ อธิฏฺฐหิตฺวา อกฺกนฺตฏฺฐาเน เอว** ในที่เป็นที่ อันพระพุทธเจ้า ท. ทรงอธิษฐานแล้วว่า “อ.บุคคล ชื่อโน้น จงเห็น ซึ่งเจดีย์คือรอยพระบาทนี้” ดังนี้ ทรงเหยียบแล้วนั่นเทียว ฯ

ได้ยินว่า เจดีย์คือรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมปรากฏ ในที่เป็นที่อันพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงอธิษฐานว่า “บุคคลชื่อโน้น จงเห็นเจดีย์คือรอยพระบาทนี้” แล้วจึงทรงเหยียบนั่นแหละ

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ ปทเจติยํ สุทธกัตตาใน ปญฺญายติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก พุทฺธานํ สามีสัมพันธะใน ปทเจติยํ พุทฺเธหิ อนภิหิตกัตตาใน อกฺกนฺต- “นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อสุโก ฯ วิเสสนะของ ปุคฺคโล ฯ สุทธกัตตาใน ปสฺสตุ ฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อิทํ วิเสสนะของ ปทเจติยํ ฯ อวุตตกัมมะใน ปสฺสตุ” อิติศัพท์ อาการะใน อธิฏฺฐหิตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อกฺกนฺตฏฺฐาเน เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ

อกฺกนฺตฏฺฐาเนฯ วิสยาธาระใน ปณฺณายติ ฯ

.....

๑๕. เสสฏฺฐาเน ตำ ปสฺสนฺโต นาม นตฺถิ ฯ

(ปุคฺคโล) เสสฏฺฐาเน ตำ (ปทเจติยำ) ปสฺสนฺโต นาม นตฺถิ ฯ

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล **ปสฺสนฺโต นาม** ชื่อว่าเป็นผู้เห็นอยู่ **ตำ (ปทเจติยำ)** ซึ่งเจดีย์คือรอยพระบาทนั้น **เสสฏฺฐาเน** ในที่ที่เหลือ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี ฯ

บุคคล ชื่อว่าเป็นผู้เห็นเจดีย์คือรอยพระบาทนั้น ในที่ที่เหลือ ย่อมไม่มี

ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน นตฺถิฯ กิริยาบทกัตตุวาจก เสสฏฺฐาเน วิสยาธาระใน ปสฺสนฺโต ตำ วิเสสนะของ ปทเจติยำฯ อวุตตกัมมะใน ปสฺสนฺโต นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ปสฺสนฺโตฯ วิกติกัตตาใน นตฺถิ ฯ

.....

๑๖. พฺราหฺมโณ อตฺตนา สทฺธึ คจฺฉมานาย พฺราหฺมณิยา “กหำ โสติ ปุฏฺโฐ “อิมสฺมึ จาเน ติฏฺฐาหีติ ตำ อวจนฺติ โอโลเกนฺโต ปทวลญฺชำ ทิสฺวา “อิทมสฺส ปทนฺติ ทสฺเสสิ ฯ

พฺราหฺมโณ อตฺตนา สทฺธึ คจฺฉมานาย พฺราหฺมณิยา “กหำ (จาเน) โส (สมโณ คโต)” อิติ ปุฏฺโฐ “(อหำ ‘ตฺวำ) อิมสฺมึ จาเน ติฏฺฐาหีติ ตำ (สมณำ) อวจนฺติ (จินฺตเนน) โอโลเกนฺโต ปทวลญฺชำ ทิสฺวา “อิทำ (ปทำ) อสฺส (สมณสฺส) ปทำ (โหติ)” อิติ ทสฺเสสิ ฯ

พฺราหฺมโณ อ.พราหมณ์ **อตฺตนา สทฺธึ คจฺฉมานาย พฺราหฺมณิยา ปุฏฺโฐ** ผู้อันนางพราหมณี ผู้ไปอยู่ กับ ด้วยตน ถามแล้ว **อิติ** ว่า “**โส (สมโณ)** อ.สมณะนั้น **(คโต)** ไปแล้ว **กหำ (ฐาเน)** ในที่ไหน ?” **อิติ** ดังนี้ **โอโลเกนฺโต** แลดูอยู่ **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า “**(อหำ)** อ.เรา **อวจำ** ได้กล่าวแล้ว **ตำ (สมณำ)** กะสมณะนั้น **อิติ** ว่า ‘**(ตฺวำ)** อ.ท่าน **ติฏฺฐาหิ** จงดำรงอยู่ **อิมสฺมึ จาเน** ในที่นี้’ **อิติ** ดังนี้” **อิติ** ดังนี้ **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ปทวลญฺชำ** ซึ่งรอยแห่งพระบาท **ทสฺเสสิ** แสดงแล้ว **อิติ** ว่า “**อิทำ (ปทำ)** อ.รอยเท้านี้ **ปทำ** เป็นรอยเท้า **อสฺส (สมณสฺส)** ของสมณะนั้น **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พราหมณ์ ถูกนางพราหมณีผู้ไปกับด้วยตนถามว่า “สมณะนั้น ไปแล้วในที่ไหน ?” แลดูด้วยอันคิดว่า “เราได้กล่าวกะสมณะนั้นว่า ‘ขอท่านจงดำรงอยู่ในที่นี้’ ดังนี้

เห็นรอยพระบาท แสดงว่า “รอยเท้านี้ เป็นรอยเท้าของสมณะนั้น”

พฺราหฺมโณ สุทธกัตตาใน ทสฺเสสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตนา สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึฯ กิริยาสมวายะใน คจฺฉมานายฯ วิเสสนะของ พฺราหฺมณิยาฯ อนภิหิตกัตตาใน ปุฏฺโจ “โส วิเสสนะของ สมโณฯ สุทธกัตตาใน คโตฯ กิตบทกัตตุวาจก กหึ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน คโต” อิติศัพท์ อาการะใน ปุฏฺโจฯ วิเสสนะของ พฺราหฺมโณ “อหํ สุทธกัตตาใน อวจํฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ‘ตฺวํ สุทธกัตตาใน ติฏฺฐาหิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อิมสฺมึ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน ติฏฺฐาหิ’ อิติศัพท์ อาการะใน อวจ ตํ วิเสสนะของ สมณํฯ อกถิตกัมมะใน อวจ” อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนฯ กรณะใน โอโลเกนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ พฺราหฺมโณ ปทวลญฺชํ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทสฺเสสิ “อิทํ วิเสสนะของ ปทํฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ สมณสฺสฯ สามีสัมพันธะใน ปทํฯ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน ทสฺเสสิ ฯ

.....

๑๗. สา ลกฺขณมนฺตกุสลตาย “น อิทํ พฺราหฺมณ กามโภคิโน ปทนฺติ วตฺวา, พฺราหฺมเณน “โภติ ตฺวํ อุทกจาฏิมฺหิ สุสุมารํ ปสฺสสิ, มยา โส ‘ธีตรํ เต ทสฺสามี’ติ วุตฺโต, เตนาปิ เม อธิวาสิตนฺติ วุตฺเต, “พฺราหฺมณ กิญฺจาปิ ตฺวํ เอวํ วเทสิ, อิทํ ปน นิกฺกิเลสสฺเสว ปทนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“รตฺตสฺส หิ อุกฺกุฏิกํ ปทํ ภเว,
ทุฏฺฐสฺส โหติ สหสานุปีฬิตํ;
มุฬฺหสฺส โหติ อวกฑฺฒิตํ ปทํ,
วิวฏฺฏจฺฉทสฺส อิทมีทิสํ ปทนฺติ ฯ

สา (พฺราหฺมณี อตฺตโน) ลกฺขณมนฺตกุสลตาย “น อิทํ (ปทํ) พฺราหฺมณ กามโภคิโน (ปุคฺคลสฺส) ปทํ (โหติ)” อิติ วตฺวา, พฺราหฺมเณน “โภติ ตฺวํ อุทกจาฏิมฺหิ สุสุมารํ ปสฺสสิ, มยา โส (สมโณ) ‘(อหํ) ธีตรํ เต ทสฺสามี’ติ วุตฺโต, (อชฺเฌสนํ) เตนาปิ (สมเณน) เม อธิวาสิตนฺติ (วจเน) วุตฺเต, “พฺราหฺมณ กิญฺจาปิ ตฺวํ เอวํ วเทสิ, อิทํ (ปทํ) ปน นิกฺกิเลสสฺส เอว (ปุคฺคลสฺส) ปทํ (โหติ)” อิติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

“(ราเคน) รตฺตสฺส (ปุคฺคลสฺส) หิ อุกฺกุฏิกํ ปทํ ภเว,

(โทเสน) ทุฏฺ̣ฐสฺส (ปุคฺ̣คลสฺส) โหติ สหสา อนุปีฬิตํ (ปทํ);
มุฬฺหสฺส (ปุคฺ̣คลสฺส) โหติ อวกฑฺฒิตํ ปทํ,
วิวฏจฺ̣ฉทสฺส (ปุคฺ̣คลสฺส) อิทํ อีทิสํ (ปทํ) ปทํ (โหติ)" อิติ ฯ

สา (พฺ̣राหฺมณี) อ.นางพราหมณีนั้น **วตฺ̣วา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**พฺ̣राหฺมณ** ข้าแต่พราหมณ์ **อิทํ (ปทํ)** อ.รอยเท้านี้ **ปทํ** เป็นรอยเท้า **(ปุคฺ̣คลสฺส)** ของบุคคล **กาม-โภคิโน** ผู้บริโภคซึ่งกามโดยปกติ **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้" **อิติ** ดังนี้ **(อตฺ̣ตโน) ลกฺ̣ขณมนฺ̣ตกุสลตาย** เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้ฉลาดในมนต์เป็นเครื่องทำนาย ซึ่งลักษณะ, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**โภติ** แน่ะนางผู้เจริญ **ตฺ̣วํ** อ.เธอ **ปสฺสสิ** ย่อมเห็น **สุสุมารํ** ซึ่งจระเข้ **อุทกจาฏิมฺหิ** ในตุ่มแห่งน้ำ, **โส (สมโณ)** อ.สมณะนั้น **มยา** อันเรา **วุตฺ̣โต** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า '**(อหํ)** อ.ข้าพเจ้า **ทสฺสามิ** จักให้ **ธีตรํ** ซึ่งธิดา **เต** แก่ท่าน' **อิติ** ดังนี้, **(อชฺเฌสนํ)** อ.อันเชื้อเชิญ **เม** แห่งเรา **เตนาปิ (สมเณน)** อันสมณะแม้นั้น **อธิวาสิตํ** ให้อยู่ทับแล้ว' **อิติ** ดังนี้ **พฺ̣राหฺมเณน** อันพราหมณ์ **วุตฺ̣เต** กล่าวแล้ว, **วตฺ̣วา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**พฺ̣राหฺมณ** ข้าแต่พราหมณ์ **ตฺ̣วํ** อ.ท่าน **วเทสิ** ย่อมกล่าว **เอวํ** อย่างนี้ **กิญฺ̣จาปิ** แม้ก็จริง, **ปน** ถึงอย่างนั้น **อิทํ (ปทํ)** อ.รอยเท้านี้ **ปทํ** เป็นรอยเท้า **(ปุคฺ̣คลสฺส)** ของบุคคล **นิกฺ̣กิเลสสฺส เอว** ผู้มีกิเลสออกแล้วนั่นเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **อาห** กล่าวแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**หิ** จริงอยู่ **ปทํ** อ.รอยเท้า **(ปุคฺ̣คลสฺส)** ของบุคคล **(ราเคน) รตฺ̣ตสฺส** ผู้อันราคะย้อมแล้ว **อุกฺ̣กุฏิกํ** เป็นรอยเท้ากระโหย่ง **ภเว** ย่อมเป็น, **(ปทํ)** อ.รอยเท้า **(ปุคฺ̣คลสฺส)** ของบุคคล **(โทเสน) ทุฏฺ̣ฐสฺส** ผู้อันโทสะประทุษร้ายแล้ว **อนุปีฬิตํ** เป็นรอยเท้าบีบตามแล้ว **สหสา** โดยพลัน **โหติ** ย่อมเป็น, **ปทํ** อ.รอยเท้า **(ปุคฺ̣คลสฺส)** ของบุคคล **มุฬฺหสฺส** ผู้หลงแล้ว **อวกฑฺฒิตํ** เป็นรอยเท้าคร่าลงแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น, **อิทํ (ปทํ)** อ.รอยเท้านี้ **อีทิสํ** อันเช่นนี้ **ปทํ** เป็นรอยเท้า **(ปุคฺ̣คลสฺส)** ของบุคคล **วิวฏจฺ̣ฉทสฺส** ผู้มีกิเลสเพียงดังเครื่องมุงบังอันเปิดแล้ว **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

นางพราหมณีนั้น กล่าวว่า “ข้าแต่พราหมณ์ รอยเท้านี้ เป็นรอยเท้าของบุคคลผู้บริโภคกามโดยปกติ หามิได้” ดังนี้ เพราะว่านางเป็นผู้ฉลาดในมนต์เป็นเครื่องทำนายลักษณะ, เมื่อพราหมณ์กล่าวว่า “แน่ะนางผู้เจริญ เธอย่อมเห็นจระเข้ในตุ่มน้ำ, สมณะนั้น เรากล่าวว่า ‘ข้าพเจ้าจักให้ธิดาแก่ท่าน’ ดังนี้, คำเชื้อเชิญของเรา แม้อันสมณะนั้นรับแล้ว” ดังนี้, กล่าวแล้วว่า “ข้าแต่พราหมณ์ ท่านย่อมกล่าวอย่างนี้แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น รอยเท้านี้ เป็นรอยเท้าของบุคคลผู้ไม่มีกิเลสนั่นแหละ” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า

> “แท้จริง รอยเท้าของบุคคลผู้ถูกราคะย้อมแล้ว เป็นรอยเท้ากระโหย่ง, รอยเท้าของบุคคลผู้ถูกโทสะประทุษร้ายแล้ว เป็นรอยเท้าบีบตามโดยพลัน, รอยเท้าของบุคคลผู้หลงแล้ว เป็นรอยเท้าคร่าลง, รอยเท้านี้อันเช่นนี้ เป็นรอยเท้าของบุคคลผู้มีกิเลสดุจเครื่องมุงบังอันเปิดแล้ว”

สา วิเสสนะของ พฺราหฺมณีๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตโน ภาวาทิสัมพันธะใน ลกฺขณมนฺตกุสลตายๆ เหตุใน วตฺวา “พฺราหฺมณ อาลปนะ อิทำ วิเสสนะของ ปทำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ กามโภคิโน วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปทำๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา, พฺราหฺมเณน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต “โภติ อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน ปสฺสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุทกจาฏิมฺหิ วิสยาธาระใน ปสฺสสิ สุสุมารำ อวุตตกัมมะใน ปสฺสสิ, โส วิเสสนะของ สมโณๆ วุตต-กัมมะใน วุตฺโตๆ กิตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺโต ‘อหำ สุทธกัตตาใน ทสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ธีตรำ อวุตตกัมมะใน ทสฺสามิ เต สัมปทานใน ทสฺสามิ’ อิติศัพท์ อาการะใน วุตฺโต, อชฺเฌสนำ วุตตกัมมะใน อธิวาสิตำๆ กิตบทเหตุ-กัมมวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เตนๆ วิเสสนะของ สมเณนๆ อนภิหิตกัตตาใน อธิวาสิตำ เม สามีสัมพันธะใน อชฺเฌสนำ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยา, “พฺราหฺมณ อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน วเทสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กิญฺจาปิ อนุคคหัตถะ เอวำ กิริยาวิเสสนะใน วเทสิ, ปนศัพท์ อรุจิสูจนัตถะ อิทำ วิเสสนะของ ปทำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นิกฺกิเลสสฺสๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปทำๆ วิกติกัตตาใน

โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถำๆ อวุตตกัมมะใน อาห

> “หิศัพท์ ทัพหีกรณโชตกะ ปทำ สุทธกัตตาใน ภเวๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ราเคน อนภิหิตกัตตาใน รตฺตสฺสๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปทำ อุกฺกุฏฺฐิกำ วิกติกัตตาใน ภเว, ปทำ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โทเสน อนภิหิตกัตตาใน ทุฏฺฐสฺสๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามี-สัมพันธะใน ปทำ สหสา ตติยาวิเสสนะใน อนุปีฬิตำๆ วิกติกัตตาใน โหติ, ปทำ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มุฬฺหสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปทำ อวกฑฺฒิตำ วิกติกัตตาใน โหติ, อิทำ ก็ดี อีทิสำ ก็ดี วิเสสนะของ ปทำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิวฏจฺฉทสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปทำๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมำ คาถำ ฯ

.....

๑๘. อถ นำ พฺราหฺมโณ “โภติ มา วิรวิ, ตุณฺหีภูตา เอหีติ คจฺฉนฺโต สตฺถารำ ทิสฺวา “อยำ โส ปุริโสติ ตสฺสา ทสฺเสตฺวา สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา “สมณ ธีตรำ เต ทสฺสามีติ อาห ฯ

อถ นำ (พฺราหฺมณึ) พฺราหฺมโณ “โภติ (ตฺวำ) มา วิรวิ, (ตฺวำ) ตุณฺหีภูตา เอหีติ (วตฺวา) คจฺฉนฺโต สตฺถารำ ทิสฺวา “อยำ (สมโณ) โส ปุริโสติ (วจเนน) ตสฺสา (พฺราหฺมณิยา) ทสฺเสตฺวา สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา “สมณ (อหำ) ธีตรำ เต ทสฺสามีติ อาห ฯ

อถ ครั้งนั้น **พฺราหฺมโณ** อ.พราหมณ์ **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **นำ (พฺราหฺมณึ)** กะนางพราหมณีนั้น **อิติ** ว่า “**โภติ** แน่ะนางผู้เจริญ **(ตฺวำ)** อ.เธอ **มา วิรวิ** อย่าร้องแล้ว, **(ตฺวำ)** อ.เธอ **ตุณฺหีภูตา** ผู้เป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว **เอหิ** จงมา” **อิติ** ดังนี้ **คจฺฉนฺโต** ไปอยู่ **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา **ทสฺเสตฺวา** แสดงแล้ว **ตสฺสา (พฺราหฺมณิยา)** แก่นางพราหมณีนั้น **(วจเนน)** ด้วยคำ **อิติ** ว่า “**อยำ (สมโณ)** อ.สมณะนี้ **โส ปุริโส** คือ อ.บุรุษนั้น” **อิติ** ดังนี้ **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา

อาห กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**สมณ** ข้าแต่สมณะ **(อหำ)** อ.ข้าพเจ้า **ทสฺสามิ** จักให้ **ธีตรำ** ซึ่งธิดา **เต** แก่ท่าน" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พราหมณ์กล่าวกะนางพราหมณีนั้นว่า "แน่ะนางผู้เจริญ เธออย่าร้องแล้ว, เธอเป็นผู้นิ่ง จงมา" ไปอยู่ เห็นพระศาสดา แสดงแก่นางพราหมณีนั้นด้วยคำว่า "สมณะนี้ คือบุรุษนั้น" เข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า "ข้าแต่สมณะ ข้าพเจ้าจักให้ธิดาแก่ท่าน"

อถ กาลสัตตมี พฺราหฺมโณ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ พฺราหฺมณีฯ อกถิตกัมมะใน วตฺวา "โภติ อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน วิรวิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน วิรวิ, ตฺวำ สุทธกัตตาใน เอหิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ตุณฺหีภูตา วิเสสนะของ ตฺวำ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาล-กิริยาใน คจฺฉนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ พฺราหฺมโณ สตฺถารำ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทสฺเสตฺวา "อยำ วิเสสนะของ สมโณฯ ลิงคัตถะ โส วิเสสนะของ ปุริโสฯ วิเสสลาภีของ สมโณ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนนฯ กรณะใน ทสฺเสตฺวา ตสฺสา วิเสสนะของ พฺราหฺมณิยาฯ สัมปทานใน ทสฺเสตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อุปสงฺกมิตฺวา สตฺถารำ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห "สมณ อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน ทสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ธีตรำ อวุตตกัมมะใน ทสฺสามิ เต สัมปทานใน ทสฺสามิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๙. สตฺถา "น เม ตว ธีตาย อตฺโถติ อวตฺวา "พฺราหฺมณ เอกำ เต การณำ กเถสฺสามิ, สุณิสฺสสีติ วตฺวา, "กเถหิ โภ สมณ, สุณิสฺสามีติ วุตฺเต, อภินิกฺขมนโต ปฏฺฐาย อตีตำ อาหริตฺวา ทสฺเสสิ ฯ

สตฺถา "น เม ตว ธีตาย อตฺโถ (อตฺถิ)" อิติ อวตฺวา "(อหำ) พฺราหฺมณ เอกำ เต การณำ กเถสฺสามิ, (ตฺวำ) สุณิสฺสสีติ วตฺวา, "(ตฺวำ) กเถหิ โภ สมณ, (อหำ) สุณิสฺสามีติ (วจเน พฺราหฺมเณน) วุตฺเต, อภินิกฺขมนโต ปฏฺฐาย อตีตำ (วตฺถุำ) อาหริตฺวา ทสฺเสสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อวตฺวา** ไม่ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**อตฺโถ** อ.ความต้องการ **ธีตาย** ด้วยธิดา **ตว** ของท่าน **อตฺถิ** ย่อมมี **เม** แก่เรา **น** หามิได้" **อิติ** ดังนี้ **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**พฺราหฺมณ** ดูก่อนพราหมณ์ **(อหำ)** อ.เรา **กเถสฺสามิ** จักกล่าว **เอกำ**

การณ์ ซึ่งเหตุอย่างหนึ่ง **เต** แก่ท่าน, **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **สุณิสฺสสิ** จักฟังหรือ ?" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**สมณ** ข้าแต่สมณะ **โภ** ผู้เจริญ **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **กเถหิ** ขอจงกล่าว, **(อหํ)** อ.ข้าพเจ้า **สุณิสฺสามิ** จักฟัง" **อิติ** ดังนี้ **(พฺราหฺมเณน)** อันพราหมณ์ **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **อาหริตฺวา** ทรงนำมาแล้ว **อตีตํ (วตฺถุ)** ซึ่งเรื่อง อันเป็นไปล่วงแล้ว **ทสฺเสสิ** ทรงแสดงแล้ว **ปฏฺจาย** จำเดิม **อภินิกฺขมนโต** แต่การเสด็จออกเพื่อคุณอันยิ่ง ฯ

พระศาสดา ไม่ตรัสว่า "ความต้องการด้วยธิดาของท่าน ย่อมมีแก่เรา หามิได้" ตรัสว่า "ดูก่อนพราหมณ์ เราจักกล่าวเหตุอย่างหนึ่งแก่ท่าน, ท่านจักฟังหรือ ?", เมื่อพราหมณ์กล่าวว่า "ข้าแต่สมณะผู้เจริญ เชิญท่านกล่าวเถิด, ข้าพเจ้าจักฟัง", ทรงนำเรื่องที่เป็นไปล่วงแล้ว ทรงแสดงจำเดิมแต่การเสด็จออกอภิเนษกรมณ์

สตฺถา สุทธกัตตาใน ทสฺเสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อตฺโถ สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เม สัมปทานใน อตฺถิ ตว สามีสัมพันธะใน ธีตายๆ ตติยาวิเสสนะใน อตฺโถ" อิติศัพท์ อาการะใน อวตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "พฺราหฺมณ อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน กเถสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกํ วิเสสนะของ การณ์ๆ อวุตตกัมมะใน กเถสฺสามิ เต สัมปทานใน กเถสฺสามิ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน สุณิสฺสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาหริตฺวา, "โภ วิเสสนะของ สมณๆ อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน กเถหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, อหํ สุทธกัตตาใน สุณิสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยา พฺราหฺมเณน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, อภินิกฺขมนโต อปาทานใน ปฏฺจายๆ กิริยาวิเสสนะใน ทสฺเสสิ อตีตํ วิเสสนะของ วตฺถุๆ อวุตตกัมมะใน อาหริตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน ทสฺเสสิ ฯ

.....

๒๐. ตตฺรายํ สงฺเขปกถา ฯ

ตตฺร (วตฺถุมฺหิ) อยํ สงฺเขปกถา ฯ

สงฺเขปกถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวโดยย่อ **ตตฺร (วตฺถุมฺหิ)** ในเรื่องนั้น **อยํ** นี้ ฯ

สังเขปกถาในเรื่องนั้น ดังนี้

ตตฺร วิเสสนะของ วตฺถุมฺหิ ๆ วิสยาธาระใน สงฺเขปกถา อยํ วิเสสนะของ สงฺเขปกถา ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๑. มหาสตฺโต รชฺชสิรึ ปหาย กณฺฐกํ อภิรุยฺห ฉนฺนสหาโย อภินิกฺขมนฺโต, นครทฺวาเร จิเตน มาเรน “สิทฺธตฺถ นิวตฺตสฺสุ, อิโต เต สตฺตเม ทิวเส จกฺกรตนํ ปาตุภวิสฺสตีติ วุตฺเต, “อหํเปตํ มาร ชานามิ, น ปน เม เตน อตฺโถติ อาห ฯ

มหาสตฺโต รชฺชสิรึ ปหาย กณฺฐกํ อภิรุยฺห ฉนฺนสหาโย อภินิกฺขมนฺโต, นครทฺวาเร จิเตน มาเรน “(ตฺวํ) สิทฺธตฺถ นิวตฺตสฺสุ, อิโต (ทิวสโต) เต สตฺตเม ทิวเส จกฺกรตนํ ปาตุภวิสฺสตีติ (วจเน) วุตฺเต, “อหํปิ เอตํ (จกฺกรตนํ) มาร ชานามิ, น ปน เม เตน (จกฺกรตเนน) อตฺโถ (อตฺถิ)” อิติ อาห ฯ

มหาสตฺโต อ.พระมหาสัตว์ **ปหาย** ทรงสละแล้ว **รชฺชสิรึ** ซึ่งสิริคือความเป็นแห่งพระราชา **อภิรุยฺห** เสด็จขึ้นแล้ว **กณฺฐกํ** สู่ม้าชื่อว่ากัณฐกะ **ฉนฺนสหาโย** ทรงมีนายฉันนะเป็นสหาย **อภินิกฺขมนฺโต** เสด็จออกยิ่งอยู่, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า “**สิทฺธตฺถ** ข้าแต่สิทธัตถะ **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **นิวตฺตสฺสุ** ขอจงเสด็จกลับ, **จกฺกรตนํ** อ.รัตนะคือจักร **ปาตุภวิสฺสติ** จักมีปรากฏ **เต** แก่พระองค์ **ทิวเส** ในวัน **สตฺตเม** ที่เจ็ด **อิโต (ทิวสโต)** แต่วันนี้” **อิติ** ดังนี้ **มาเรน** อันมาร **จิเตน** ผู้ดำรงอยู่แล้ว **นครทฺวาเร** ที่ประตูแห่งพระนคร **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**มาร** ดูก่อนมาร **อหํปิ** แม้ อ.เรา **ชานามิ** ย่อมรู้ **เอตํ (จกฺกรตนํ)** ซึ่งรัตนะคือจักรนั่น, **ปน** แต่ว่า **อตฺโถ** อ.ความต้องการ **เตน (จกฺกรตเนน)** ด้วยรัตนะคือจักรนั้น **(อตฺถิ)** มีอยู่ **เม** แก่เรา **น** หามิได้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระมหาสัตว์ ทรงสละสิริคือความเป็นพระราชา เสด็จขึ้นสู่ม้ากัณฐกะ ทรงมีนายฉันนะเป็นสหาย เสด็จออกยิ่งอยู่, เมื่อมารผู้ดำรงอยู่ที่ประตูพระนครกราบทูลว่า “ข้าแต่สิทธัตถะ ขอพระองค์จงเสด็จกลับ, รัตนะคือจักร จักมีปรากฏแก่พระองค์ในวันที่ ๗”, จึงตรัสว่า “ดูก่อนมาร แม้เราย่อมรู้รัตนะคือจักรนั่น, แต่ความต้องการด้วยรัตนะคือจักรนั้น ย่อมไม่มีแก่เรา”

มหาสตฺโต สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก รชฺชสิรึ อวุตตกัมมะใน ปหาย ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อภิรุยฺห กณฺฐกํ สัมปาปุณียกัมมะใน อภิรุยฺห ๆ ปุพพกาลกิริยาใน

อภินิกฺขมนฺโต ฉนฺนสหาโย วิเสสนะของ มหาสตฺโต อภินิกฺขมนฺโต อัพภันตรกิริยาของ มหาสตฺโต, นครทฺวาเร วิสยาธาระใน จิเตนฯ วิเสสนะของ มาเรนฯ อนภิหิตกัตตา ใน วุตฺเต "สิทฺธตฺถ อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน นิวตฺตสฺสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก, จกฺกรตนํ สุทธกัตตาใน ปาตุภวิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิโต วิเสสนะของ ทิวสโตฯ อปาทานใน สตฺตเม เต สัมปทานใน ปาตุภวิสฺสติ สตฺตเม วิเสสนะของ ทิวเสฯ กาลสัตตมีใน ปาตุภวิสฺสติ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา, "มาร อาลปนะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อหํฯ สุทธกัตตาใน ชานามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตํ วิเสสนะของ จกฺกรตนํฯ อวุตตกัมมะใน ชานามิ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ อตฺโถ สุทธกัตตาใน อตฺถิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เม สัมปทานใน อตฺถิ เตน วิเสสนะของ จกฺกรตเนนฯ ตติยาวิเสสนะใน อตฺโถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๒. "อถ กิมตฺถาย นิกฺขมสีติ ?

(มาโร) "อถ (ภาเว สนฺเต, ตฺวํ) กิมตฺถาย นิกฺขมสีติ (ปุจฺฉิ) ?

(มาโร) อ.มาร **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า "**อถ (ภาเว)** ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น **(สนฺเต)** มีอยู่, **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **นิกฺขมสิ** ย่อมเสด็จออกไป **กิมตฺถาย** เพื่อประโยชน์อะไร ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

มาร ทูลถามว่า "เมื่อเป็นเช่นนั้น, พระองค์ย่อมเสด็จออกไปเพื่อประโยชน์อะไร ?"

มาโร สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อถ วิเสสนะของ ภาเวฯ ลักขณะใน สนฺเตฯ ลักขณกิริยา, ตฺวํ สุทธกัตตาใน นิกฺขมสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กิมตฺถาย สัมปทานใน นิกฺขมสิ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๒๓. "สพฺพญฺญุตญฺญาณตฺถายาติ ฯ

(มหาสตฺโต "อหํ) สพฺพญฺญุตญฺญาณตฺถาย (นิกฺขมามิ)" อิติ (อาห) ฯ

(มหาสตฺโต) อ.พระมหาสัตว์ **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**(อหํ)** อ.เรา **(นิกฺขมามิ)** ย่อมออกไป **สพฺพญฺญุตญฺญาณตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่พระสัพพัญญุตญาณ" **อิติ**

ดังนี้ ฯ

พระมหาสัตว์ ตรัสว่า “เราย่อมออกไปเพื่อประโยชน์แก่พระสัพพัญญุตญาณ”

มหาสตฺโต สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหำ สุทธกัตตาใน นิกฺขมามิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สพฺพญฺญุตญฺญาณตฺถาย สัมปทานใน นิกฺขมามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๔. “เตนหิ สเจ อชฺชโต ปฏฺจาย กามวิตกฺกาทีนำ เอกำปิ วิตกฺกำ วิตกฺเกสฺสสิ, ชานิสฺสามิ เต กตฺตพฺพนฺติ [อาห] ฯ

(มาโร) “เตนหิ สเจ (ตฺวำ) อชฺชโต ปฏฺจาย กามวิตกฺกาทีนำ (วิตกฺกานำ) เอกำปิ วิตกฺกำ วิตกฺเกสฺสสิ, (อหำ) ชานิสฺสามิ เต (มยา) กตฺตพฺพำ (กมฺมำ)” อิติ [อาห] ฯ

(มาโร) อ.มาร **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**เตนหิ** ถ้าอย่างนั้น **สเจ** ถ้าว่า **(ตฺวำ)** อ.พระองค์ **วิตกฺเกสฺสสิ** จักทรงตรึก **กามวิตกฺกาทีนำ (วิตกฺกานำ) เอกำปิ วิตกฺกำ** ซึ่ง- แห่งวิตก ท. มีกามวิตกเป็นต้นหนา -วิตกแม้อย่างหนึ่ง **ปฏฺจาย** จำเดิม **อชฺชโต** แต่วันนี้ไซร้, **(อหำ)** อ.หม่อมฉัน **ชานิสฺสามิ** จักรู้ **(กมฺมำ)** ซึ่งกรรม **(มยา) กตฺตพฺพำ** อันอันหม่อมฉัน พึงกระทำ **เต** แก่พระองค์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

มาร กราบทูลว่า “ถ้าเช่นนั้น ถ้าพระองค์จักทรงตรึกบรรดาวิตกทั้งหลายมีกามวิตกเป็นต้น วิตกแม้อย่างหนึ่งไซร้, หม่อมฉันจักรู้กรรมที่หม่อมฉันควรทำแก่พระองค์”

มาโร สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เตนหิ อุยโยชนัตถะ สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน วิตกฺเกสฺสสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อชฺชโต อปาทาน ใน ปฏฺจาย ฯ กิริยาวิเสสนะใน วิตกฺเกสฺสสิ กามวิตกฺกาทีนำ วิเสสนะของ วิตกฺกานำ ฯ นิทธารณะใน เอกำปิ วิตกฺกำ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอกำ ฯ วิเสสนะของ วิตกฺกำ ฯ นิทธารณียะและอวุตตกัมมะใน วิตกฺเกสฺสสิ, อหำ สุทธกัตตาใน ชานิสฺสามิ ฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เต สัมปทานใน กตฺตพฺพำ มยา อนภิหิตกัตตาใน กตฺตพฺพำ ฯ วิเสสนะของ กมฺมำ ฯ อวุตตกัมมะใน ชานิสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๕. โส ตโต ปฏฺจาย โอตาราเปกฺโข สตฺต วสฺสานิ มหาสตฺตำ อนุพนฺธิ ฯ

โส (มาโร) ตโต (กาลโต) ปฏฺฐาย โอตาราเปกฺโข (หุตฺวา) สตฺต วสฺสานิ มหาสตฺตํ อนุพนฺธิ ฯ

โส (มาโร) อ.มารนั้น **โอตาราเปกฺโข** เป็นผู้เพ่งเล็งซึ่งช่อง **ปฏฺฐาย** จำเดิม **ตโต (กาลโต)** แต่กาลนั้น **(หุตฺวา)** เป็น **อนุพนฺธิ** ติดตามแล้ว **มหาสตฺตํ** ซึ่งพระมหาสัตว์ **วสฺสานิ** ตลอดปี ท. **สตฺต** เจ็ด ฯ

มารนั้น เป็นผู้มองหาช่องจำเดิมแต่กาลนั้น ติดตามพระมหาสัตว์ตลอด ๗ ปี

โส วิเสสนะของ มาโรๆ สุทธกัตตาใน อนุพนฺธิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตโต วิเสสนะของ กาลโตๆ อปาทานใน ปฏฺฐายๆ กิริยาวิเสสนะใน โอตาราเปกฺโขๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อนุพนฺธิ สตฺต วิเสสนะของ วสฺสานิๆ อัจจันตสังโยคะใน อนุพนฺธิ มหาสตฺตํ อวุตตกัมมะใน อนุพนฺธิ ฯ

.....

๒๖. สตฺถาปิ ฉพฺพสฺสานิ ทุกฺกรการิกํ จริตฺวา ปจฺจตฺตํ ปุริสการํ นิสฺสาย โพธิมูเล สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวทยมาโน ปญฺจเม สตฺตาเห อชปาลนิโคฺรธมูเล นิสีทิ ฯ

สตฺถาปิ ฉพฺพสฺสานิ ทุกฺกรการิกํ (วตฺตุ) จริตฺวา ปจฺจตฺตํ ปุริสการํ นิสฺสาย โพธิมูเล สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวทยมาโน ปญฺจเม สตฺตาเห อชปาล-นิโคฺรธมูเล นิสีทิ ฯ

สตฺถาปิ แม้ อ.พระศาสดา **จริตฺวา** ทรงประพฤติแล้ว **ทุกฺกรการิกํ (วตฺตุ)** ซึ่งข้อวัตร อันประกอบแล้วในการกระทำซึ่งกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยยาก **ฉพฺพสฺสานิ** สิ้นปี ๖ ท. **นิสฺสาย** ทรงอาศัยแล้ว **ปุริสการํ** ซึ่งการกระทำแห่งบุรุษ **ปจฺจตฺตํ** อันอาศัยซึ่งตนเป็นไป **ปฏิวิชฺฌิตฺวา** ทรงแทงตลอดแล้ว **สพฺพญฺญุตญฺญาณํ** ซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ **ปฏิสํเวทยมาโน** ทรงเสวยอยู่ **วิมุตฺติสุขํ** ซึ่งสุขอันบังเกิดแล้วแต่วิมุตติ **โพธิมูเล** ที่โคนแห่งต้นโพธิ์ **นิสีทิ** ประทับนั่งแล้ว **อชปาลนิโคฺรธมูเล** ที่โคนแห่งต้นอชปาลนิโครธ **สตฺตาเห** ในสัปดาห์ **ปญฺจเม** ที่ห้า ฯ

แม้พระศาสดา ทรงประพฤติข้อวัตรที่บุคคลทำได้โดยยากสิ้น ๖ ปี ทรงอาศัยการทำของบุรุษที่อาศัยตนเป็นไป ทรงแทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ทรงเสวยวิมุตติสุขที่โคนต้นโพธิ์ ประทับนั่งที่โคนต้นอชปาลนิโครธในสัปดาห์ที่ ๕

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สตฺถาฯ สุทธกัตตาใน นิสีทิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฉพฺพสฺสานิ อัจจันตสังโยคะใน จริตฺวา ทุกฺกรการิกำ วิเสสนะของ วตฺตำฯ อวุตตกัมมะ ใน จริตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิสฺสาย ปจฺจตฺตำ วิเสสนะของ ปุริสการำฯ อวุตตกัมมะ ใน นิสฺสายฯ สมานกาลกิริยาใน ปฏิวิชฺฌิตฺวา โพธิมูเล วิสยาธาระใน ปฏิวิชฺฌิตฺวา สพฺพญฺญุตญฺญาณำ อวุตตกัมมะใน ปฏิวิชฺฌิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏิสำเวทยมาโน วิมุตฺติสุขำ อวุตตกัมมะใน ปฏิสำเวทยมาโนฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา ปญฺจเม วิเสสนะของ สตฺตาเหฯ กาลสัตตมีใน นิสีทิ อชปาลนิโคฺรธมูเล วิสยาธาระใน นิสีทิ ฯ

.....

๒๗. ตสฺมึ สมเย มาโร ‘‘อหำ เอตฺตกำ กาลำ อนุพนฺธิตฺวา โอตาราเปกฺโขปิ อิมสฺส กิญฺจิ ขลิตำ นาทฺทสำ, อติกฺกนฺโตทานิ เอส มม วิสยนฺติ โทมนสฺสปฺปตฺโต มหามคฺเค นิสีทิ ฯ

ตสฺมึ สมเย มาโร ‘‘อหำ เอตฺตกำ กาลำ อนุพนฺธิตฺวา โอตาราเปกฺโขปิ (หุตฺวา) อิมสฺส (สิทฺธตฺถสฺส) กิญฺจิ ขลิตำ น อทฺทสำ, อติกฺกนฺโต อิทานิ เอโส (สิทฺธตฺโถ) มม วิสยนฺติ โทมนสฺสปฺปตฺโต มหามคฺเค นิสีทิ ฯ

ตสฺมึ สมเย ในสมัยนั้น **มาโร** อ.มาร **โทมนสฺสปฺปตฺโต** ผู้ถึงแล้วซึ่งความโทมนัส **อิติ** ว่า “**อหำ** อ.เรา **อนุพนฺธิตฺวา** ติดตามแล้ว **กาลำ** ตลอดกาล **เอตฺตกำ** มีประมาณเท่านี้ **โอตาราเปกฺโขปิ** แม้เป็นผู้เพ่งเล็งซึ่งช่อง **(หุตฺวา)** เป็น **น อทฺทสำ** ไม่ได้เห็นแล้ว **ขลิตำ** ซึ่งความพลั้งพลาด **กิญฺจิ** อะไรๆ **อิมสฺส (สิทฺธตฺถสฺส)** ของพระสิทธัตถะนี้, **เอโส (สิทฺธตฺโถ)** อ.พระสิทธัตถะนี้ **อติกฺกนฺโต** ก้าวล่วงแล้ว **วิสยำ** ซึ่งวิสัย **มม** ของเรา **อิทานิ** ในกาลนี้” **อิติ** ดังนี้ **นิสีทิ** นั่งแล้ว **มหามคฺเค** ใกล้หนทางใหญ่ ฯ

ในสมัยนั้น มารถึงความโทมนัสว่า “เราติดตามตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ แม้เป็นผู้มองหาช่อง ไม่ได้เห็นความพลั้งพลาดอะไรๆ ของพระสิทธัตถะนี้, พระสิทธัตถะนี้ ก้าวล่วงวิสัยของเราในกาลนี้” ดังนี้ นั่งแล้วใกล้หนทางใหญ่

ตสฺมึ วิเสสนะของ สมเยฯ กาลสัตตมีใน นิสีทิ มาโร สุทธกัตตาใน นิสีทิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหำ สุทธกัตตาใน อทฺทสำฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตฺตกำ วิเสสนะของกาลำฯ อัจจันตสังโยคะใน อนุพนฺธิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน หุตฺวา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ โอตาราเปกฺโขฯ วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน อทฺทสำ อิมสฺส

วิเสสนะของ สิทฺธตฺถสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน ขลิตํ กิญฺจิ วิเสสนะของ ขลิตํ ๆ อวุตตกัมมะใน อทฺทสํ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อทฺทสํ, เอโส วิเสสนะของ สิทฺธตฺโถ ๆ สุทธกัตตาใน อติกฺกนฺโต ๆ กิตบทกัตตุวาจก อิทานิ กาลสัตตมีใน อติกฺกนฺโต มม สามีสัมพันธะใน วิสยํ ๆ อวุตตกัมมะใน อติกฺกนฺโต" อิติศัพท์ อาการะใน -ปตฺโต โทมนสฺสปฺปตฺโต วิเสสนะของ มาโร มหามคฺเค วิสยาธาระใน นิสีทิ ฯ

.....

๒๘. อถสฺส "ตณฺหา อรตี ราคาติ อิมา ติสฺโส ธีตโร "ปิตา โน น ปญฺญายติ, กหํ นุ โข เอตรหีติ โอโลกยมานา ตํ ตถา นิสินฺนํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา "กสฺมา ตาต ทุกฺขี ทุมฺมโนสีติ ปุจฺฉิสุ ฯ

อถ อสฺส (มารสฺส) "ตณฺหา อรตี ราคาติ อิมา ติสฺโส ธีตโร "ปิตา โน น ปญฺญายติ, (โส ปิตา) กหํ (ฐาเน) นุ โข เอตรหิ (วสติ)" อิติ (จินฺตเนน) โอโลกยมานา ตํ (ปิตรํ) ตถา นิสินฺนํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา "(ตฺวํ) กสฺมา ตาต ทุกฺขี ทุมฺมโน อสิ" อิติ ปุจฺฉิสุ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ธีตโร** อ.ธิดา ท. **ติสฺโส** สาม **อิมา** เหล่านี้ **อิติ** คือ "**ตณฺหา** อ.นางตัณหา **อรตี** อ.นางอรดี **ราคา** อ.นางราคา" **อสฺส (มารสฺส)** ของมารนั้น **โอโลกยมานา** ตรวจดูอยู่ **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า "**ปิตา** อ.บิดา **โน** ของเรา ท. **น ปญฺญายติ** ย่อมไม่ปรากฏ, **(โส ปิตา)** อ.บิดานั้น **(วสติ)** ย่อมอยู่ **เอตรหิ** ในกาลนี้ **กหํ (ฐาเน) นุ โข** ในที่ไหนหนอแล" **อิติ** ดังนี้ **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ตํ (ปิตรํ)** ซึ่งบิดานั้น **นิสินฺนํ** ผู้นั่งแล้ว **ตถา** เหมือนอย่างนั้น **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปหาแล้ว **ปุจฺฉิสุ** ถามแล้ว **อิติ** ว่า "**ตาต** ข้าแต่พ่อ **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **ทุกฺขี** เป็นผู้มีความทุกข์ **ทุมฺมโน** เป็นผู้มีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว **อสิ** ย่อมเป็น **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น ธิดา ๓ คนเหล่านี้ คือ "นางตัณหา นางอรดี นางราคา" ของมารนั้น ตรวจดูอยู่ด้วยอันคิดว่า "บิดาของพวกเรา ย่อมไม่ปรากฏ, บิดานั้น ย่อมอยู่ในที่ไหนหนอแลในกาลนี้" เห็นบิดานั้นผู้นั่งแล้วเหมือนอย่างนั้น จึงเข้าไปหาแล้วถามว่า "ข้าแต่พ่อ ท่านเป็นผู้มีความทุกข์ เป็นผู้เสียใจเพราะเหตุอะไร ?"

อถ กาลสัตตมี "ตณฺหา อรตี ราคา" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน อิมา ติสฺโส ธีตโร อิมา ก็ดี ติสฺโส ก็ดี วิเสสนะของ ธีตโร ๆ สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิสุ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ มารสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน ธีตโร "ปิตา สุทธกัตตาใน ปญฺญายติ ๆ

อาขยาตบทกัตตุวาจก โน สามีสัมพันธะใน ปิตา นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปญฺญายติ, โส วิเสสนะของ ปิตาฯ สุทธกัตตาใน วสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กหำ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน วสติ นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ เอตรหิ กาล-สัตตมีใน วสติ" อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนฯ กรณะใน โอโลกยมานาฯ อัพภันตรกิริยาของ ธีตโร ตำวิเสสนะของ ปิตรำฯ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา ตถา กิริยาวิเสสนะใน นิสินฺนำฯ วิเสสนะของ ปิตรำ ทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อุปสงฺกมิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิสุ "ตาต อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน อสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กสฺมา เหตุใน อสิ ทุกฺขี ก็ดี ทุมฺมโน ก็ดี วิกติกัตตาใน อสิ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิสุ ฯ

.....

๒๙. โส ตาสำ ตมตฺถำ อาโรเจสิ ฯ

โส (มาโร) ตาสำ (ธีตรานำ) ตำ อตฺถำ อาโรเจสิ ฯ

โส (มาโร) อ.มารนั้น **อาโรเจสิ** บอกแล้ว **ตำ อตฺถำ** ซึ่งเนื้อความนั้น **ตาสำ (ธีตรานำ)** แก่ธิดา ท. เหล่านั้น ฯ

มารนั้น บอกเนื้อความนั้น แก่ธิดาเหล่านั้น

โส วิเสสนะของ มาโรฯ สุทธกัตตาใน อาโรเจสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตาสำ วิเสสนะของ ธีตรานำฯ สัมปทานใน อาโรเจสิ ตำ วิเสสนะของ อตฺถำฯ อวุตตกัมมะใน อาโรเจสิ ฯ

.....

๓๐. อถ นำ ตา อาหำสุ "ตาต มา จินฺตยิตฺถ, มยำ ตำ อตฺตโน วเส กตฺวา อาเนสฺสามาติ ฯ

อถ นำ (มารำ) ตา (ธีตโร) อาหำสุ "(ตุมฺเห) ตาต มา จินฺตยิตฺถ, มยำ ตำ (สิทฺธตฺถำ) อตฺตโน วเส กตฺวา อาเนสฺสามาติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ตา (ธีตโร)** อ.ธิดา ท. เหล่านั้น **อาหำสุ** กล่าวแล้ว **นำ (มารำ)** กะมารนั้น **อิติ** ว่า "**ตาต** ข้าแต่พ่อ **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน **มา จินฺตยิตฺถ** อย่าคิดแล้ว, **มยำ** อ.ดิฉัน ท. **กตฺวา** กระทำแล้ว **ตำ (สิทฺธตฺถำ)** ซึ่งพระสิทธัตถะนั้น **วเส** ในอำนาจ **อตฺตโน** ของตน **อาเนสฺสาม** จักนำมา" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พวกธิดาเหล่านั้น กล่าวกะมารนั้นว่า “ข้าแต่พ่อ ท่านอย่าคิดไปเลย, พวกดิฉันทำพระสิทธัตถะนั้นในอำนาจของตนแล้ว จักนำมา”

อถ กาลสัตตมี ตา วิเสสนะของ ธีตโรๆ สุทธกัตตาใน อาหำสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ มารำๆ อกถิตกัมมะใน อาหำสุ “ตาต อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน จินฺตยิตฺถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน จินฺตยิตฺถ, มยำ สุทธกัตตาใน อาเนสฺสามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ สิทฺธตฺถำๆ อวุตตกัมมะใน กตฺวา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน วเสๆ วิสยาธาระใน กตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาเนสฺสาม” อิติศัพท์อาการะใน อาหำสุ ฯ

.....

๓๑. “น สกฺกา อมฺมา เอส เกนจิ วเส กาตุนฺติ ฯ

(มาโร) “น สกฺกา อมฺมา เอโส (สิทฺธตฺโถ) เกนจิ วเส กาตุนฺติ (อาห) ฯ

(มาโร) อ.มาร **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อมฺมา** ดูก่อนแม่ ท. **เอโส (สิทฺธตฺโถ)** อ.พระสิทธัตถะนั่น **เกนจิ** อันใครๆ **น สกฺกา** ไม่อาจ **กาตุ** เพื่ออันกระทำ **วเส** ในอำนาจ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

มาร กล่าวว่า “ดูก่อนแม่ทั้งหลาย พระสิทธัตถะนั่น อันใครๆ ก็ไม่อาจเพื่อจะทำไว้ในอำนาจได้”

มาโร สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อมฺมา อาลปนะ เอโส วิเสสนะของ สิทฺธตฺโถๆ วุตตกัมมะใน สกฺกาๆ กิริยาบทกัมมวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา เกนจิ อนภิหิตกัตตาใน สกฺกา วเส วิสยาธาระใน กาตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา” อิติศัพท์อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๒. “ตาต มยำ อิตฺถิโย นาม อิทาเนว นำ ราคปาสาทีหิ พนฺธิตฺวา อาเนสฺสาม, ตุมฺเห มา จินฺตยิตฺถาติ สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา “ปาเท เต สมณ ปริจาเรมาติ อาหำสุ ฯ

(ตา มารธีตโร) “ตาต มยำ อิตฺถิโย นาม (หุตฺวา) อิทานิ เอว นำ (สิทฺธตฺถำ) ราคปาสาทีหิ (ปาเสหิ) พนฺธิตฺวา อาเนสฺสาม, ตุมฺเห มา จินฺตยิตฺถาติ (วตฺวา) สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา “(มยำ) ปาเท เต สมณ ปริจาเรมาติ อาหำสุ ฯ

(ตา มารธีตโร) อ.ธิดาของมาร ท. เหล่านั้น **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**ตาต** ข้าแต่บิดา **มยํ** อ.ดิฉัน ท. **อิตฺถิโย นาม** ชื่อว่าเป็นผู้หญิง **(หุตฺวา)** เป็น **พนฺธิตฺวา** ผูกแล้ว **นํ (สิทฺธตฺถํ)** ซึ่งพระสิทธัตถะนั้น **ราคปาสาทีหิ (ปาเสหิ)** ด้วยบ่วง ท. มีบ่วงคือราคะเป็นต้น **อิทานิ เอว** ในกาลนี้นั่นเทียว **อาเนสฺสาม** จักนำมา, **ตุมฺเห** อ.ท่าน **มา จินฺตยิตฺถ** อย่าคิดแล้ว" **อิติ** ดังนี้ **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **อาหํสุ** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**สมณ** ข้าแต่สมณะ **(มยํ)** อ.ดิฉัน ท. **ปริจาเรม** จะบำเรอ **ปาเท** ซึ่งเท้า ท. **เต** ของท่าน" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกธิดามารเหล่านั้น กล่าวว่า "ข้าแต่บิดา พวกดิฉัน ชื่อว่าเป็นผู้หญิง ผูกพระสิทธัตถะนั้นแล้ว ด้วยบ่วงทั้งหลายมีบ่วงคือราคะเป็นต้นในกาลนี้นั่นแหละ จักนำมา, ท่านอย่าคิดไปเลย" ดังนี้แล้ว ก็เข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า "ข้าแต่สมณะ พวกดิฉันจะบำเรอเท้าทั้งหลายของท่าน" ดังนี้

ตา วิเสสนะของ มารธีตโรๆ สุทธกัตตาใน อาหํสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ตาต อาลปนะ มยํ สุทธกัตตาใน อาเนสฺสามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อิตฺถิโยๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน พนฺธิตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิทานิๆ กาลสัตตมีใน พนฺธิตฺวา นํ วิเสสนะของ สิทฺธตฺถํๆ อวุตตกัมมะใน พนฺธิตฺวา ราคปาสาทีหิ วิเสสนะของ ปาเสหิๆ กรณะใน พนฺธิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาเนสฺสาม, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน จินฺตยิตฺถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน จินฺตยิตฺถ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุปสงฺกมิตฺวา สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาหํสุ "สมณ อาลปนะ มยํ สุทธกัตตาใน ปริจาเรมๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาเท อวุตตกัมมะใน ปริจาเรม เต สามีสัมพันธะใน ปาเท" อิติศัพท์ อาการะใน อาหํสุ ฯ

.....

๓๓. สตฺถา เนว ตาสํ วจนํ มนสากาสิ, น อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา โอโลเกสิ ฯ

สตฺถา เนว ตาสํ (มารธีตรานํ) วจนํ มนสิ อกาสิ, น อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา โอโลเกสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **เนว อกาสิ** ไม่ได้ทรงกระทำแล้วนั่นเทียว **วจนํ** ซึ่งคำ **ตาสํ (มารธีตรานำ)** ของธิดาของมาร ท. เหล่านั้น **มนสิ** ในพระทัย **น อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา**

โอโลเกสิ ไม่ทรงลืมแล้ว ซึ่งพระเนตร ท. แลดูแล้ว ฯ

พระศาสดา ไม่ทรงทำแล้วนั่นแหละซึ่งคำของธิดามารเหล่านั้นไว้ในพระทัย ไม่ทรงลืมพระเนตรทั้งหลายแลดู

สตฺถา สุทธกัตตาใน อกาสิ และ โอโลเกสิ อกาสิ ก็ดี โอโลเกสิ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นๆ ศัพท์ ปฏิเสธะใน อกาสิ ตาสํ วิเสสนะของ มารธีตรานๆ สามีสัมพันธะใน วจนๆ อวุตตกัมมะใน อกาสิ มนสิ วิสยาธาระใน อกาสิ, นศัพท์ ปฏิเสธะใน โอโลเกสิ อกฺขีนิ อวุตตกัมมะใน อุมฺมีเลตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน โอโลเกสิ ฯ

.....

๓๔. ปุน มารธีตโร “อุจฺจาวโจ โข ปุริสานํ อธิปฺปาโย, เกสญฺจิ กุมาริกาสุ เปมํ โหติ, เกสญฺจิ ปฐมวเย จิตาสุ, เกสญฺจิ มชฺฌิมวเย จิตาสุ, เกสญฺจิ ปจฺฉิมวเย จิตาสุ, นานปฺปกาเรหิ ตํ ปโลภิสฺสามาติ เอเกกา กุมาริกาวณฺณาทิวเสน สตํ สตํ อตฺตภาเว อภินิมฺมินิตฺวา กุมาริกาโย อวิชาตา สกึวิชาตา ทฺวิชาตา มชฺฌิมิตฺถิโย มหลฺลกิตฺถิโย จ หุตฺวา ฉกฺขตฺตุํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา “ปาเท เต สมณ ปริจาเรมาติ อาหํสุ ฯ

ปุน มารธีตโร “อุจฺจาวโจ โข ปุริสานํ อธิปฺปาโย, เกสญฺจิ (ปุริสานํ) กุมาริกาสุ เปมํ โหติ, เกสญฺจิ (ปุริสานํ) ปฐมวเย จิตาสุ (อิตฺถีสุ เปมํ โหติ), เกสญฺจิ (ปุริสานํ) มชฺฌิมวเย จิตาสุ (อิตฺถีสุ เปมํ โหติ), เกสญฺจิ (ปุริสานํ) ปจฺฉิมวเย จิตาสุ (อิตฺถีสุ เปมํ โหติ, มยํ) นานปฺปกาเรหิ ตํ (สิทฺธตฺถํ) ปโลภิสฺสามาติ (มนฺเตตฺวา) เอเกกา กุมาริกาวณฺณาทิวเสน สตํ สตํ อตฺตภาเว อภินิมฺมินิตฺวา กุมาริกาโย (จ) อวิชาตา (อิตฺถิโย จ) สกึวิชาตา (อิตฺถิโย จ) ทฺวิชาตา (อิตฺถิโย จ) มชฺฌิมิตฺถิโย (จ) มหลฺลกิตฺถิโย จ หุตฺวา ฉกฺขตฺตุํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา “(มยํ) ปาเท เต สมณ ปริจาเรมาติ อาหํสุ ฯ

มารธีตโร อ.ธิดามาร ท. **(มนฺเตตฺวา)** ปรึกษากันแล้ว **อิติ** ว่า “**อธิปฺปาโย** อ.ความประสงค์ **ปุริสานํ** ของบุรุษ ท. **อุจฺจาวโจ โข** ทั้งสูงทั้งต่ำแล, **เปมํ** อ.ความรัก **กุมาริกาสุ** ในเด็กหญิง ท. **โหติ** ย่อมมี **เกสญฺจิ (ปุริสานํ)** แก่บุรุษ ท. บางพวก, **(เปมํ)** อ.ความรัก **(อิตฺถีสุ)** ในหญิง ท. **จิตาสุ** ผู้ดำรงอยู่แล้ว **ปฐมวเย** ในวัยที่หนึ่ง

(โหติ) ย่อมมี **เกสญฺจิ (ปุริสานํ)** แก่บุรุษ ท. บางพวก, **(เปมํ)** อ.ความรัก **(อิตฺถีสุ)** ในหญิง ท. **(จิตาสุ)** ผู้ดำรงอยู่แล้ว **มชฺฌิมวเย** ในวัยอันมีในท่ามกลาง **(โหติ)** ย่อมมี **เกสญฺจิ (ปุริสานํ)** แก่บุรุษ ท. บางพวก, **(เปมํ)** อ.ความรัก **(อิตฺถีสุ)** ในหญิง ท. **จิตาสุ** ผู้ดำรงอยู่แล้ว **ปจฺฉิมวเย** ในวัยอันมีในภายหลัง **(โหติ)** ย่อมมี **เกสญฺจิ (ปุริสานํ)** แก่บุรุษ ท. บางพวก, **(มยํ)** อ.เรา ท. **ปโลภิสฺสาม** จักประเล้าประโลม **ตํ (สิทฺธตฺถํ)** ซึ่งพระสิทธัตถะนั้น **นานปฺปกาเรหิ** ด้วยประการต่างๆ ท." **อิติ** ดังนี้ **ปุน** อีก **เอเกกา** คนหนึ่งๆ **อภินิมฺมินิตฺวา** เนรมิตแล้ว **อตฺตภาเว** ซึ่งอัตภาพ ท. **สตํ** หนึ่งร้อย **สตํ** หนึ่งร้อย **กุมาริกาวณฺณาทิวเสน** ด้วยสามารถแห่งเพศมีเพศแห่งเด็กหญิงเป็นต้น **กุมาริกาโย จ** เป็นเด็กหญิงด้วย **อวิชาตา (อิตฺถิโย จ)** เป็นหญิง ผู้ไม่คลอดแล้วด้วย **สกึวิชาตา (อิตฺถิโย จ)** เป็นหญิงผู้คลอดแล้วคราวเดียวด้วย **ทุวิชาตา (อิตฺถิโย จ)** เป็นหญิงผู้คลอดแล้วสองคราวด้วย **มชฺฌิมิตฺถิโย จ** เป็นหญิงผู้มีในท่ามกลางด้วย **มหลฺลกิตฺถิโย จ** เป็นหญิงแก่ด้วย **หุตฺวา** เป็นแล้ว **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **ภควนฺตํ** ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า **ฉกฺขตฺตุํ** หกครั้ง **อาหํสุ** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**สมณ** ข้าแต่สมณะ **(มยํ)** อ.ดิฉัน ท. **ปริจาเรม** จะบำเรอ **ปาเท** ซึ่งเท้า ท. **เต** ของท่าน" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เหล่าธิดามารปรึกษากันว่า "ความประสงค์ของพวกบุรุษ มีทั้งสูงทั้งต่ำแล, ความรักในเด็กหญิงทั้งหลาย ย่อมมีแก่พวกบุรุษบางพวก, ความรักในหญิงทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปฐมวัย ย่อมมีแก่พวกบุรุษบางพวก, ความรักในหญิงทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในมัชฌิมวัย ย่อมมีแก่พวกบุรุษบางพวก, ความรักในหญิงทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปัจฉิมวัย ย่อมมีแก่พวกบุรุษบางพวก, พวกเราจักประเล้าประโลมพระสิทธัตถะนั้น ด้วยประการต่างๆ ทั้งหลาย" อีก คนหนึ่งๆ เนรมิตคนละ ๑๐๐ อัตภาพ ด้วยสามารถเพศมีเพศเด็กหญิงเป็นต้น เป็นเด็กหญิง เป็นหญิงผู้ยังไม่คลอด เป็นหญิงผู้คลอดแล้วครั้งเดียว เป็นหญิงผู้คลอด ๒ ครั้ง เป็นหญิงมัชฌิมวัย และเป็นหญิงปัจฉิมวัย เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ๖ ครั้ง กราบทูลว่า "ข้าแต่สมณะ พวกดิฉันจะบำเรอเท้าทั้งหลายของท่าน"

มารธีตโร สุทธกัตตาใน อาหํสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุน กิริยาวิเสสนะใน มนฺเตตฺวา "อุจฺจาวโจ วิเสสนะของ อธิปฺปาโยๆ ลิงคัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ ปุริสานํ สามี-สัมพันธะใน อธิปฺปาโย, เปมํ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เกสญฺจิ

วิเสสนะของ ปุริสานำๆ สัมปทานใน โหติ กุมาริกาสุ วิสยาธาระใน เปมำ, เปมำ สุทธ-กัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เกสญฺจิ วิเสสนะของ ปุริสานำๆ สัมปทานใน โหติ ปจฺมวเย วิสยาธาระใน จิตาสุๆ วิเสสนะของ อิตฺถีสุๆ วิสยาธาระใน เปมำ, เปมำ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เกสญฺจิ วิเสสนะของ ปุริสานำๆ สัมปทาน ใน โหติ มชฺฌิมวเย วิสยาธาระใน จิตาสุๆ วิเสสนะของ อิตฺถีสุๆ วิสยาธาระใน เปมำ, เปมำ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เกสญฺจิ วิเสสนะของ ปุริสานำๆ สัมปทานใน โหติ ปจฺฉิมวเย วิสยาธาระใน จิตาสุๆ วิเสสนะของ อิตฺถีสุๆ วิสยาธาระใน เปมำ, มยำ สุทธกัตตาใน ปโลภิสฺสามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นานปฺปกาเรหิ กรณะใน ปโลภิสฺสาม ตำ วิเสสนะของ สิทฺธตฺถำๆ อวุตตกัมมะใน ปโลภิสฺสาม” อิติศัพท์ อาการะ ใน มนฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อภินิมฺมินิตฺวา เอเกกา วิเสสนะของ มารธีตโร กุมาริกาวณฺณาทิวเสน ตติยาวิเสสนะใน อภินิมฺมินิตฺวา สตำ สองบท วิเสสนะของ อตฺตภาเวๆ อวุตตกัมมะใน อภินิมฺมินิตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน หุตฺวา กุมาริกาโย ก็ดี อิตฺถิโย สามบทก็ดี มชฺฌิมิตฺถิโย ก็ดี มหลฺลกิตฺถิโย ก็ดี วิกติกัตตาใน หุตฺวา อวิชาตา วิเสสนะของ อิตฺถิโย สกึวิชาตา วิเสสนะของ อิตฺถิโย ทุวิชาตา วิเสสนะของ อิตฺถิโย จ หกศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ กุมาริกาโย อวิชาตา อิตฺถิโย สกึวิชาตา อิตฺถิโย ทุวิชาตา อิตฺถิโย มชฺฌิมิตฺถิโย และ มหลฺลกิตฺถิโย หุตฺวา สมานกาลกิริยา ใน อุปสงฺกมิตฺวา ฉกฺขตฺตุำ กิริยาวิเสสนะใน อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตำ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาหำสุ “สมณ อาลปนะ มยำ สุทธกัตตาใน ปริจาเรมๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาเท อวุตตกัมมะใน ปริจาเรม เต สามีสัมพันธะใน ปาเท” อิติศัพท์ อาการะใน อาหำสุ ฯ

.....

๓๕. ตำปิ ภควา น มนสากาสิ, ยถา ตำ อนุตฺตเร อุปธิสงฺขเย อธิมุตฺโตติ ฯ

(ตถา) ตำปิ (มารธีตรานำ วจนำ) ภควา น มนสิ อกาสิ, ยถา ตำ (ภควา) อนุตฺตเร อุปธิสงฺขเย อธิมุตฺโตติ ฯ

(ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **อธิมุตฺโต** ทรงน้อมไปแล้ว **อุปธิสงฺขเย** ในธรรม เป็นที่สิ้นไปพร้อมแห่งกิเลสชื่อว่าอุปธิ **อนุตฺตเร** มีธรรมอื่นยิ่งกว่าไม่มี **ยถา ตำ** โดย ประการใดแล, **ภควา** อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **น อกาสิ** ไม่ได้ทรงกระทำแล้ว **(วจนำ)**

ซึ่งคำ **(มารธีตรานำ)** ของธิดาของมาร ท. **ตัปิ** แม้นั้น **มนสิ** ในพระทัย **(ตถา)** โดยประการนั้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ทรงทำคำแม้นั้นของเหล่าธิดามารไว้ในพระทัย โดยประการที่พระองค์ทรงน้อมไปในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งกิเลสชื่อว่าอุปธิอันยอดเยี่ยม ดังนี้แล

ภควา สุทธกัตตาใน อกาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถา ปการัตถะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตๆ วิเสสนะของ วจนำๆ อวุตตกัมมะใน อกาสิ มารธีตรานำ สามี-สัมพันธะใน วจนำ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อกาสิ มนสิ วิสยาธาระใน อกาสิ, ภควา สุทธ-กัตตาใน อธิมุตฺโตๆ กิตบทกัตตุวาจก ยถา ปการัตถะ ตำ วจนาลังการะ อนุตฺตเร วิเสสนะของ อุปธิสงฺขเยๆ วิสยาธาระใน อธิมุตฺโต อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

๓๖. อถ สตฺถา เอตฺตกเนาปิ ตา อนุคจฺฉนฺติโย “อเปถ, กึ ทิสฺวา เอวำ วายมถ ? เอวรูปำ นาม อวีตราคานำ ปุรโต กาตุำ วฏฺฏติ, ตถาคตสฺส ปน ราคาทโย ปหีนา, เกน มำ การเณน อตฺตโน วเส เนสฺสถาติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

“ยสฺส ชิตำ นาวชียติ,
ชิตมสฺส โนยาติ โกจิ โลเก;
ตำ พุทฺธมนนฺตโคจรำ
อปทำ เกน ปเทน เนสฺสถ ฯ
ยสฺส ชาลินี วิสตฺติกา,
ตณฺหา นตฺถิ กุหิญฺจิ เนตเว;
ตำ พุทฺธมนนฺตโคจรำ
อปทำ เกน ปเทน เนสฺสถาติ ฯ

อถ สตฺถา เอตฺตกเนาปิ (การเณน) ตา (มารธีตโร) อนุคจฺฉนฺติโย “(ตุมฺเห) อเปถ, (ตุมฺเห) กึ ทิสฺวา เอวำ วายมถ ? (ตุมฺเหหิ) เอวรูปำ นาม (กมฺมำ) อวีตราคานำ (ชนานำ) ปุรโต กาตุำ วฏฺฏติ, ตถาคตสฺส ปน ราคาทโย (กิเลสา) ปหีนา, (ตุมฺเห) เกน มำ การเณน อตฺตโน วเส เนสฺสถาติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

“ยสฺส (สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส) ชิตำ (ราคาทิกฺกิเลสชาตำ ตสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส) น อวชียติ,

ชิตๆ (กิเลสชาตๆ) อสฺส (สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส) น อุยฺยาติ โกจิ (กิเลโส) โลเก;

(ตุมฺเห) ตๆ พุทฺธๆ อนนฺตโคจรๆ
อปทๆ เกน ปเทน เนสฺสถ ฯ
ยสฺส (พุทฺธสฺส) ชาลินี วิสตฺติกา,
ตณฺหา นตฺถิ กุหิญฺจิ (ภเว) เนตเว;
(ตุมฺเห) ตๆ พุทฺธๆ อนนฺตโคจรๆ
อปทๆ เกน ปเทน เนสฺสถาติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **ตา (มารธีตโร)** กะธิดาของมาร ท. เหล่านั้น **อนุคจฺฉนฺติโย** ผู้ไปตามอยู่ **เอตฺตเกนาปิ (การเณน)** เพราะเหตุ แม้อันมีประมาณเท่านี้ **อิติ** ว่า "**(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **อเปถ** จงหลีกไป, **(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **กึ** ซึ่งอะไร **วายมถ** ย่อมพยายาม **เอวๆ** อย่างนี้ ? **(ตุมฺเหหิ) เอวรูปๆ นาม (กมฺมๆ) อวีตราคานๆ (ชนานๆ) ปุรโต กาตุๆ** อ.อัน อันเธอ ท. กระทำ ซึ่งกรรมชื่ออันมีอย่างนี้เป็นรูป ในที่ข้างหน้า ของชน ท. ผู้มีราคะไม่ไปปราศแล้ว **วฏฺฏติ** ย่อมควร, **ปน** ส่วนว่า **(กิเลสา)** อ.กิเลส ท. **ราคาทโย** มีราคะเป็นต้น **ตถาคตสฺส** อันพระตถาคต **ปหีนา** ละได้แล้ว, **(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **เนสฺสถ** จักนำไป **มๆ** ซึ่งเรา **วเส** ในอำนาจ **อตฺตโน** ของตน **เกน การเณน** เพราะเหตุอะไร ?" **อิติ** ดังนี้ **อภาสิ** ได้ตรัสแล้ว **อิมา คาถา** ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ **อิติ** ว่า

> "**(ราคาทิกฺกิเลสชาตๆ)** อ.กิเลสชาตมีราคะเป็นต้น **ยสฺส (สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส) ชิตๆ** อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด ทรงชนะแล้ว **(ตสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส)** อันพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น **น อวชียติ** ย่อมไม่กลับแพ้, **โกจิ (กิเลโส)** อ.กิเลสไรๆ **โลเก** ในโลก **น อุยฺยาติ** ย่อมไม่ไปตาม **อสฺส (สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส) ชิตๆ (กิเลสชาตๆ)** ซึ่งกิเลสชาต อันอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงชนะแล้ว, **(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **เนสฺสถ** จักนำไป **ตๆ พุทฺธๆ** ซึ่งพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น **อนนฺตโคจรๆ** ผู้มีอารมณ์อันไม่มีที่สุด **อปทๆ** ผู้ไม่มีร่องรอย **เกน ปเทน** ด้วยร่องรอยอะไร ? **ตณฺหา** อ.ตัณหา

ชาลินี มีข่าย **วิสตฺติกา** มีอันซ่านไปในอารมณ์มีอย่างต่างๆ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **ยสฺส (พุทฺธสฺส)** แก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด **เนตเว** เพื่ออันนำไป **กุหิญฺจิ (ภเว)** ในภพไหนๆ, **(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **เนสฺสถ** จักนำไป **ตำ พุทฺธำ** ซึ่งพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น **อนนฺตโคจรำ** ผู้มีอารมณ์อันไม่มีที่สุด **อปทำ** ผู้ไม่มีร่องรอย **เกน ปเทน** ด้วยร่องรอยอะไร ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสกะเหล่าธิดามารเหล่านั้นผู้ไปตามอยู่ เพราะเหตุแม้มีประมาณเท่านี้ว่า "พวกเธอจงหลีกไป, พวกเธอเห็นอะไร ย่อมพยายามอย่างนี้ ? การที่พวกเธอทำกรรมชื่ออันเห็นปานนี้ ในที่ข้างหน้าของพวกชนผู้ยังมีราคะไม่ไปปราศแล้ว ย่อมควร, ส่วนว่า กิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้น อันพระตถาคตเจ้าละได้แล้ว, พวกเธอจักนำเราไปในอำนาจของตน เพราะเหตุอะไร ?" ดังนี้ จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

"กิเลสชาตมีราคะเป็นต้นที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด
ทรงชนะแล้ว อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ไม่กลับแพ้,
กิเลสไรๆ ในโลก ย่อมไม่ไปตามกิเลสชาตที่พระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าพระองค์นั้นทรงชนะแล้ว, พวกเธอจักนำไปซึ่งพระพุทธเจ้า
พระองค์นั้น ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สิ้นสุด ผู้ไม่มีร่องรอย ด้วยร่อง-
รอยอะไร ? ตัณหาที่มีข่าย มีอันซ่านไปในอารมณ์มีอย่างต่างๆ
ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เพื่อจะนำไปในภพไหนๆ,
พวกเธอจักนำไปซึ่งพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่
สิ้นสุด ผู้ไม่มีร่องรอย ด้วยร่องรอยอะไร ?"

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน อภาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอตฺตเกนๆ วิเสสนะของ การเณนๆ เหตุใน อนุคจฺฉนฺติโย ตา วิเสสนะของ มารธีตโรๆ อกถิตกัมมะใน วตฺวา อนุคจฺฉนฺติโย วิเสสนะของ มารธีตโร "ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อเปถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน วายมถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วายมถ เอวำ กิริยาวิเสสนะใน วายมถ ? กาตุำ ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตุมฺเหหิ อนภิหิตกัตตาใน กาตุำ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ เอวรูปๆ วิเสสนะของ

กมฺมํ ฯ อวุตฺตกมฺมะใน กาตุํ อวีตราคานํ วิเสสนะของ ชนานํ ฯ สามีสัมพันธะใน ปุรโต ฯ วิสยาธาระใน กาตุํ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ ราคาทโย วิเสสนะของ กิเลสา ฯ วุตฺตกมฺมะใน ปหีนา ฯ กิตบทกมฺมวาจก ตถาคตสฺส ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน ปหีนา, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน เนสฺสถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เกน วิเสสนะของ การเณน ฯ เหตุใน เนสฺสถ มํ อวุตฺตกมฺมะใน เนสฺสถ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน วเส ฯ วิสยาธาระใน เนสฺสถ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อภาสิ อิมา วิเสสนะของ คาถา ฯ อวุตฺตกมฺมะใน อภาสิ

> "ชิตํ วิเสสนะของ ราคาทิกฺกิเลสชาตํ ฯ วุตฺตกมฺมะใน อวชียติ ฯ อาขยาตบทกัมมวาจก ยสฺส วิเสสนะของ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน ชิตํ ตสฺส วิเสสนะของ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน อวชียติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อวชียติ, โกจิ วิเสสนะของ กิเลโส ฯ สุทธกัตตาใน อุยฺยาติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ชิตํ วิเสสนะของ กิเลสชาตํ ฯ อวุตฺตกมฺมะใน อุยฺยาติ อสฺส วิเสสนะของ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน ชิตํ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อุยฺยาติ โลเก วิสยาธาระใน กิเลโส, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน เนสฺสถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ ก็ดี อนนฺตโคจรํ ก็ดี อปทำ ก็ดี วิเสสนะของ พุทฺธํ ฯ อวุตฺตกมฺมะใน เนสฺสถ เกน วิเสสนะของ ปเทน ฯ กรณะใน เนสฺสถ, ชาลินี ก็ดี วิสตฺติกา ก็ดี วิเสสนะของ ตณฺหา ฯ สุทธกัตตาใน นตฺถิ ฯ กิริยาบทกัตตุวาจก ยสฺส วิเสสนะของ พุทฺธสฺส ฯ สัมปทานใน นตฺถิ กุหิญฺจิ วิเสสนะของ ภเว ฯ วิสยาธาระใน เนตเว ฯ ตุมัตถสัมปทานใน นตฺถิ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน เนสฺสถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ ก็ดี อนนฺตโคจรํ ก็ดี อปทำ ก็ดี วิเสสนะของ พุทฺธํ ฯ อวุตฺตกมฺมะใน เนสฺสถ เกน วิเสสนะของ ปเทน ฯ กรณะใน เนสฺสถ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมา คาถา ฯ

---

๓๗. ตตฺถ **"ยสฺส ชิตํ นาวชียตี**ติ ยสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เตน เตน มคฺเคน ชิตํ

ราคาทิกฺกิเลสชาตํ ปุน อสมุทาจรณโต นาวชิยติ ทุชฺชิตํ นาม น โหติ ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) **"ยสฺส ชิตํ นาวชิยตีติ** (คาถาปาทสฺส) "ยสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เตน เตน มคฺเคน ชิตํ ราคาทิกฺกิเลสชาตํ (ตสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส) ปุน อสมุทาจรณโต น อวชิยติ (ตสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส) ทุชฺชิตํ นาม น โหติ" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**ราคาทิกฺกิเลสชาตํ** อ.กิเลสชาตมีราคะเป็นต้น **ยสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ชิตํ** อันอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด ทรงชนะแล้ว **เตน เตน มคฺเคน** ด้วยมรรคนั้นๆ **(ตสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส)** อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น **น อวชิยติ** ย่อมไม่กลับแพ้ **(ตสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส) ทุชฺชิตํ นาม** คือว่า ชื่อว่าเป็นกิเลสชาต อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงชนะได้ยากแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น **น** หามิได้ **อสมุทาจรณโต** เพราะอันไม่ฟุ้งขึ้น **ปุน** อีก" **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) "ยสฺส ชิตํ นาวชิยตีติ (คาถาปาทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บาทแห่งพระคาถาว่า "ยสฺส ชิตํ นาวชิยติ" ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **"ยสฺส ชิตํ นาวชิยติ"** ความว่า กิเลสชาต มีราคะเป็นต้น ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงชนะแล้ว ด้วยมรรคนั้นๆ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ย่อมไม่กลับแพ้ คือว่า ชื่อว่าเป็นกิเลสชาตที่พระสัมมา-สัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงชนะได้ยากแล้ว หามิได้ เพราะอันไม่ฟุ้งขึ้นอีก

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุๆ นิทธารณะใน คาถาปาทสฺส "ยสฺส ชิตํ นาวชียติ" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ชิตํ วิเสสนะของ ราคาทิกฺกิเลสชาตํๆ วุตตกัมมะใน อวชิยติ และ สุทธกัตตาใน โหติ อวชิยติ อาขยาตบทกัมมวาจก โหติ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยสฺส วิเสสนะของ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสๆ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน ชิตํ เตน สองบท วิเสสนะของ มคฺเคนๆ กรณะใน ชิตํ ตสฺส วิเสสนะของ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสๆ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน อวชิยติ ปุน กิริยาวิเสสนะใน อสมุทาจรณโตๆ เหตุใน อวชิยติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อวชิยติ ตสฺส วิเสสนะของ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสๆ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน ทุชฺชิตํ นามศัพท์ สัญญา-โชตกะเข้ากับ ทุชฺชิตํๆ วิกติกัตาใน โหติ นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ นาวชิยติ วิวริยะใน ทุชฺชิตํ นาม น โหติๆ วิวรณะ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๓๘. **โนยาตีติ** น อุยฺยาติ, ยสฺส ชิตํ กิเลสชาตํ ราคาทีสุ โกจิ เอกกฺกิเลโสปิ โลเก ปจฺฉโต นิวตฺติ นาม น โหติ นานุพนฺธตีติ อตฺโถ ฯ

"**โนยาตี**ติ (ปเท) "น อุยฺยาติ" (อิติ ปทจฺเฉโท ปณฺฑิเตน กาตพฺโพ), "ยสฺส (สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส) ชิตํ กิเลสชาตํ ราคาทีสุ (กิเลสชาเตสุ) โกจิ เอกกฺกิเลโสปิ โลเก ปจฺฉโต นิวตฺติ นาม น โหติ น อนุพนฺธตีติ อตฺโถ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

(ปทจฺเฉโท) อ.การตัดซึ่งบท **"น อุยฺยาติ" (อิติ)** ว่า "น อุยฺยาติ" ดังนี้ **(ปเท)** ในบท **"โนยาตีติ** ว่า "โนยาติ" ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(กาตพฺโพ)** พึงกระทำ, **อตฺโถ** อ.อธิบาย **อิติ** ว่า "**ราคาทีสุ (กิเลสชาเตสุ) โกจิ เอกกฺกิเลโสปิ** แม้ อ.- ในกิเลสชาต ท. มีราคะเป็นต้นหนา -กิเลสชาตอย่างหนึ่ง ไรๆ **โลเก** ในโลก **นิวตฺติ นาม** ชื่อว่าเป็นกิเลสกลับไป **ปจฺฉโต** ในที่ข้างหลัง **โหติ** ย่อมเป็น **น** หามิได้ **น อนุพนฺธติ** คือว่า ย่อมไม่ติดตามไป **กิเลสชาตํ** ซึ่งกิเลสชาต **ยสฺส (สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส) ชิตํ** อัน อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ใด ทรงชนะแล้ว" **อิติ** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทำการตัดบทว่า "น อุยฺยาติ" ในบทว่า **"โนยาติ"**, บัณฑิตพึงทราบอธิบายว่า "บรรดากิเลสชาตมีราคะเป็นต้น แม้กิเลสชาตอย่างหนึ่งไรๆ ในโลก ชื่อว่าเป็นกิเลสกลับไปในที่ข้างหลัง หามิได้ คือว่าย่อมไม่ติดตามกิเลสชาตที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงชนะแล้ว"

ปทจฺเฉโท วุตตกัมมะใน กาตพฺโพๆ กิตบทกัมมวาจก "โนยาติ" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์สรูปะใน ปเทๆ วิสยาธาระใน ปทจฺเฉโท "น อุยฺยาติ" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทจฺเฉโท ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน กาตพฺโพ, "ราคาทีสุ วิเสสนะของ กิเลสชาเตสุๆ นิทธารณะใน โกจิ เอกกฺกิเลโสปิ โกจิ วิเสสนะของ เอกกฺกิเลโส อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอกกฺกิเลโสๆ นิทธารณียะและสุทธกัตตาใน โหติ และ อนุพนฺธติ โหติ ก็ดี อนุพนฺธติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก ยสฺส วิเสสนะของ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสๆ ฉัฏฐี-อนภิหิตกัตตาใน ชิตๆ วิเสสนะของ กิเลสชาตๆ อวุตตกัมมะใน อนุพนฺธติ โลเก วิสยาธาระใน เอกกฺกิเลโส ปจฺฉโต วิสยาธาระใน นิวตฺติ นามศัพท์สัญญาโชตกะเข้ากับ นิวตฺติๆ วิกติกัตตาใน โหติ นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อนุพนฺธติ ปจฺฉโต นิวตฺติ นาม น โหติ วิวริยะใน น อนุพนฺธติๆ วิวรณะ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ วุตต-

กัมมะใน เวทิตพฺโพ ฯ กิตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๓๙. **อนนฺตโคจรนฺติ** อนนฺตารมฺมณสฺส สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส วเสน อปริยนฺตโคจรํ ฯ

"**อนนฺตโคจรนฺติ** (ปทสฺส) "อนนฺตารมฺมณสฺส สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส วเสน อปริยนฺตโคจรํ" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**อปริยนฺตโคจรํ** ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุดรอบ **วเสน** ด้วยสามารถ **สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส** แห่งพระสัพพัญญุตญาณ **อนนฺตารมฺมณสฺส** มีอารมณ์ไม่มีที่สุด" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"อนนฺตโคจรนฺติ** ว่า "อนนฺตโคจรํ" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"อนนฺตโคจรํ"** ความว่า ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ด้วยสามารถแห่งพระสัพพัญญุต-ญาณมีอารมณ์ไม่มีที่สุด

"อนนฺตโคจรํ" สรูปะใน อิติ ฯ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "อนนฺตา-รมฺมณสฺส วิเสสนะของ สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส ฯ สามีสัมพันธะใน วเสน ฯ ตติยาวิเสสนะใน อปริยนฺตโคจรํ ฯ วิเสสนะของ พุทฺธํ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ฯ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๔๐. **เกน ปเทนา**ติ ยสฺส ราคปทาทีสุ เอกปทำปิ นตฺถิ, ตำ ตุมฺเห เกน ปเทน เนสฺสถ, พุทฺธสฺส ปน เอกปทำปิ นตฺถิ, ตำ อปทำ พุทฺธำ ตุมฺเห เกน ปเทน เนสฺสถ ?

"**เกน ปเทนา**ติ (ปททฺวยสฺส) "ยสฺส (พุทฺธสฺส) ราคปทาทีสุ (ปเทสุ) เอกปทำปิ นตฺถิ, ตำ (พุทฺธำ) ตุมฺเห เกน ปเทน เนสฺสถ, พุทฺธสฺส ปน เอกปทำปิ นตฺถิ, ตำ อปทำ พุทฺธำ ตุมฺเห เกน ปเทน เนสฺสถ" (อิติ อตฺโถ) ?

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**ราคปทาทีสุ (ปเทสุ) เอกปทำปิ** แม้ อ.- ในร่องรอย ท. มีร่องรอยคือราคะเป็นต้นหนา -ร่องรอยหนึ่ง **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **ยสฺส (พุทฺธสฺส)** แก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด, **ตุมฺเห** อ.ท่าน ท. **เนสฺสถ** จักนำไป **ตำ (พุทฺธำ)** ซึ่งพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น **เกน ปเทน** ด้วยร่องรอยอะไร, **ปน** คือว่า ก็ **เอกปทำปิ** แม้ อ.ร่องรอยหนึ่ง **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **พุทฺธสฺส** แก่พระพุทธเจ้า, **ตุมฺเห** อ.ท่าน ท. **เนสฺสถ** จักนำไป **พุทฺธำ** ซึ่งพระพุทธเจ้า **อปทำ** ผู้ไม่มีร่องรอย **ตำ** พระองค์นั้น **เกน**

ปเทน ด้วยร่องรอยอะไร ?" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปททฺวยสฺส)** แห่งหมวดสองแห่งบท **"เกน ปเทนาติ** ว่า "เกน ปเทน" ดังนี้ ฯ

สองบทว่า **"เกน ปเทน"** ความว่า บรรดาร่องรอยมีร่องรอยคือราคะเป็นต้น แม้ร่องรอยหนึ่ง ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด, ท่านทั้งหลายจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นไป ด้วยร่องรอยอะไร ? คือว่า ก็แม้ร่องรอยหนึ่ง ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้า, ท่านทั้งหลาย จักนำพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีร่องรอยพระองค์นั้นไป ด้วยร่องรอยอะไร ?

"เกน ปเทน" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปททฺวยสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ราคปทาทีสุ วิเสสนะของ ปเทสุ ๆ นิทธารณะใน เอกปทำปิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอกปทำ ๆ นิทธารณียะและสุทธกัตตาใน นตฺถิ ๆ กิริยาบทกัตตุวาจก ยสฺส วิเสสนะของ พุทฺธสฺส ๆ สัมปทานใน นตฺถิ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน เนสฺสถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ พุทฺธำ ๆ อวุตตกัมมะใน เนสฺสถ เกน วิเสสนะของ ปเทน ๆ กรณะใน เนสฺสถ, ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอกปทำ ๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิ ๆ กิริยาบทกัตตุวาจก พุทฺธสฺส ๆ สัมปทานใน นตฺถิ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน เนสฺสถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ ก็ดี อปทำ ก็ดี วิเสสนะของ พุทฺธำ ๆ อวุตตกัมมะใน เนสฺสถ เกน วิเสสนะของ ปเทน ๆ กรณะใน เนสฺสถ ตำ ตุมฺเห เกน ปเทน เนสฺสถ วิวริยะใน พุทฺธสฺส ปน เอกปทำปิ นตฺถิ, ตำ อปทำ พุทฺธำ ตุมฺเห เกน ปเทน เนสฺสถ ๆ วิวรณะ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๔๑. ทุติยคาถายำ

ทุติยคาถายำ (วินิจฺฉโย ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ)

(วินิจฺฉโย) อ.การวินิจฉัย **ทุติยคาถายำ** ในพระคาถาที่ ๒ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบการวินิจฉัยในพระคาถาที่ ๒

วินิจฺฉโย วุตตกัมมะใน เวทิตพฺโพ ๆ กิตบทกัมมวาจก ทุติยคาถายำ วิสยาธาระใน เวทิตพฺโพ ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๔๒. ตณฺหา นาเมสา สพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธตฺเถน ชาลมสฺสา อตฺถีติปิ ชาลการิกาติปิ ชาลูปมาติปิ ชาลินี, รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ วิสตฺตตาย วิสาหารตาย วิสปุปฺผตาย วิสผลตาย วิสปริโภคตาย วิสตฺติกา ฯ

ตณฺหา นาม เอสา สพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธตฺเถน “ชาลํ อสฺสา (ตณฺหาย) อตฺถิ” อิติปิ (วิคฺคเหน) “ชาลการิกา (ตณฺหา)” อิติปิ (วิคฺคเหน) “(ตณฺหา) ชาลูปมา (โหติ)” อิติปิ (วิคฺคเหน) ชาลินี, (ตณฺหาย) รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ วิสตฺตตาย (ตณฺหาย) วิสาหารตาย (ตณฺหาย) วิสปุปฺผตาย (ตณฺหาย) วิสผลตาย (ตณฺหาย) วิสปริโภคตาย วิสตฺติกา ฯ

เอสา ตณฺหา นาม ชื่อ อ.ตัณหานั่น **ชาลินี** ชื่อว่าชาลินี **(วิคฺคเหน)** เพราะวิเคราะห์ **อิติ** ว่า “**ชาลํ** อ.ข่าย **อตฺถิ** มีอยู่ **อสฺสา (ตณฺหาย)** แก่ตัณหานั้น” **อิติปิ** ดังนี้บ้าง **(วิคฺคเหน)** เพราะวิเคราะห์ **อิติ** ว่า “**(ตณฺหา)** อ.ตัณหา **ชาลการิกา** อันกระทำซึ่งข่าย” **อิติปิ** ดังนี้บ้าง **(วิคฺคเหน)** เพราะวิเคราะห์ **อิติ** ว่า “**(ตณฺหา)** อ.ตัณหา **ชาลูปมา** อันมีข่ายเป็นเครื่องเปรียบ **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติปิ** ดังนี้บ้าง **สพฺพิตปริสิพฺพิต-ปริโยนทฺธตฺเถน** เพราะอรรถว่าเย็บพร้อมแล้ว เย็บรอบแล้วและห่อหุ้มแล้ว, **วิสตฺติกา** ชื่อว่าวิสตฺติกา **(ตณฺหาย) วิสตฺตตาย** เพราะความที่ แห่งตัณหา เป็นธรรมชาติซ่านไปแล้ว **อารมฺมเณสุ** ในอารมณ์ ท. **รูปาทีสุ** มีรูปเป็นต้น **(ตณฺหาย) วิสาหารตาย** เพราะความที่ แห่งตัณหา เป็นธรรมชาติเพียงดังอาหารอันมีพิษ **(ตณฺหาย) วิสปุปฺผตาย** เพราะความที่ แห่งตัณหา เป็นธรรมชาติเพียงดังดอกไม้อันเป็นพิษ **(ตณฺหาย) วิสผลตาย** เพราะความที่ แห่งตัณหา เป็นธรรมชาติเพียงดังมีผลไม้อันเป็นพิษ **(ตณฺหาย) วิสปริโภคตาย** เพราะความที่ แห่งตัณหา เป็นธรรมชาติเพียงดังมีการบริโภคอันเป็นพิษ ฯ

ชื่อว่าตัณหานั่น ชื่อว่าชาลินี เพราะวิเคราะห์ว่า “ข่ายมีอยู่แก่ตัณหานั้น” ดังนี้บ้าง เพราะวิเคราะห์ว่า “ตัณหาอันทำข่าย” ดังนี้บ้าง เพราะวิเคราะห์ว่า “ตัณหา มีข่ายเป็นเครื่องเปรียบเทียบ” ดังนี้บ้าง เพราะอรรถว่าเย็บพร้อมแล้ว เย็บรอบแล้วและห่อหุ้มแล้ว, ชื่อว่าวิสตฺติกา เพราะว่าตัณหาเป็นธรรมชาติซ่านไปในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น เพราะว่าตัณหาเป็นธรรมชาติดุจอาหารมีพิษ เพราะว่าตัณหาเป็นธรรมชาติดุจดอกไม้เป็นพิษ เพราะว่าตัณหาเป็นธรรมชาติดุจผลไม้เป็นพิษ เพราะว่าตัณหาเป็นธรรมชาติดุจมีการบริโภคเป็นพิษ

นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ตณฺหา เอสา วิเสสนะของ ตณฺหาๆ ลิงคัตถะ สัสิพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธตฺเถน เหตุใน ชาลินี “ชาลํ สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ ตณฺหายๆ สัมปทานใน อตฺถิ” อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน วิคฺคเหนๆ เหตุใน ชาลินี “ชาลการิกา วิเสสนะของ ตณฺหาๆ ลิงคัตถะ” อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน วิคฺคเหนๆ เหตุใน ชาลินี “ตณฺหา สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ชาลูปมา วิกติกัตตาใน โหติ” อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน วิคฺคเหนๆ เหตุใน ชาลินีๆ สัญญาวิเสสนะของ ตณฺหา, ตณฺหาย ภาวาทิสัมพันธะใน วิสตฺตตาย รูปาทีสุ วิเสสนะของ อารมฺมเณสุๆ วิสยาธาระใน วิสตฺตตายๆ เหตุใน วิสตฺติกา ตณฺหาย ภาวาทิ-สัมพันธะใน วิสาหารตายๆ เหตุใน วิสตฺติกา ตณฺหาย ภาวาทิสัมพันธะใน วิสปฺปฺผตายๆ เหตุใน วิสตฺติกา ตณฺหาย ภาวาทิสัมพันธะใน วิสผลตายๆ เหตุใน วิสตฺติกา ตณฺหาย ภาวาทิสัมพันธะใน วิสปริโภคตายๆ เหตุใน วิสตฺติกาๆ สัญญา-วิเสสนะของ ตณฺหา ฯ

.....

๔๓. สา เอวรูปา ตณฺหา ยสฺส กุหิญฺจิ ภเว เนตุํ นตฺถิ, ตํ ตุมฺเห อปทํ พุทฺธํ เกน ปเทน เนสฺสถาติ อตฺโถ ฯ

“สา เอวรูปา ตณฺหา ยสฺส (พุทฺธสฺส) กุหิญฺจิ ภเว เนตุํ นตฺถิ, ตํ ตุมฺเห อปทํ พุทฺธํ เกน ปเทน เนสฺสถาติ อตฺโถ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

อตฺโถ อ.อธิบาย **อิติ** ว่า “**สา เอวรูปา ตณฺหา** อ.ตัณหา อันมีอย่างนี้เป็นรูปนั้น **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **ยสฺส (พุทฺธสฺส)** แก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด **เนตุํ** เพื่ออันนำไป **กุหิญฺจิ ภเว** ในภพไหน ?, **ตุมฺเห** อ.เธอ ท. **เนสฺสถ** จักนำไป **พุทฺธํ** ซึ่งพระพุทธเจ้า **อปทํ** ผู้ไม่มีร่องรอย **ตํ** พระองค์นั้น **เกน ปเทน** ด้วยร่องรอยอะไร ?” **อิติ** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบอธิบายว่า “ตัณหาอันเห็นปานนี้นั้น ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เพื่อจะนำไปในภพไหนๆ, ท่านทั้งหลาย จักนำพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีร่องรอยพระองค์นั้น ด้วยร่องรอยอะไร ?”

“สา ก็ดี เอวรูปา ก็ดี วิเสสนะของ ตณฺหาๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก

ยสฺส วิเสสนะของ พุทฺธสฺสฯ สัมปทานใน นตฺถิ กุหิญฺจิ วิเสสนะของ ภเวฯ วิสยาธาระใน เนตุ์ฯ ตุมัตถสัมปทานใน นตฺถิ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน เนสฺสถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ ก็ดี อปทำ ก็ดี วิเสสนะของ พุทฺธำฯ อวุตตกัมมะใน เนสฺสถ เกน วิเสสนะของ ปเทนฯ กรณะใน เนสฺสถ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถฯ วุตตกัมมะใน เวทิตพฺโพฯ กิตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๔๔. เทสนาวสาเน พหูนำ เทวตานำ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **ธมฺมาภิสมโย** อ.การตรัสรู้ซึ่งธรรม **อโหสิ** ได้มีแล้ว **เทวตานำ** แก่เทวดา ท. **พหูนำ** มาก ฯ

เวลาจบพระเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแล้วแก่เหล่าเทวดาจำนวนมาก

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน อโหสิ ธมฺมาภิสมโย สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก พหูนำ วิเสสนะของ เทวตานำฯ สัมปทานใน อโหสิ ฯ

.....

๔๕. มารธีตโรปิ ตตฺเถว อนฺตรธายึสุ ฯ

มารธีตโรปิ ตตฺถ เอว (ฐาเน) อนฺตรธายึสุ ฯ

มารธีตโรปิ แม้ อ.ธิดาของมาร ท. **อนฺตรธายึสุ** หายไปแล้ว **ตตฺถ เอว (ฐาเน)** ในที่นั้นนั่นเทียว ฯ

แม้เหล่าธิดามาร ก็หายตัวไปในที่นั้นนั่นแหละ

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มารธีตโรฯ สุทธกัตตาใน อนฺตรธายึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตตฺถฯ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน อนฺตรธายึสุ ฯ

.....

๔๖. สตฺถา อิมำ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา “มาคนฺทิย อหำ ปุพฺเพ อิมา ติสฺโส มารธีตโร อทฺทสำ เสมฺหาทีหิ อปลิพุทฺเธน สุวณฺณกฺขนฺธสทิเสน อตฺตภาเวน สมนฺนาคตา, ตทาปิ เม เมถุนสฺมึ ฉนฺโท นาโหสิ, ตว ปน ธีตุ สรีรำ ทฺวตฺตึสาการกุณปปริปูรำ พหิจิตฺโต

วิย อสุจิฆโฏ, สเจปิ มม ปาโท อสุจิมกฺขิโต ภเวยฺย, อยญฺจ อุมฺมารฏฺฐาเน ติฏฺเฐยฺย, ตถาปิสฺสา สรีรํ อหํ ปาทํ น ผุเสยฺยนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“ทิสฺวาน ตณฺหํ อรติญฺจ ราคํ
นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมึ;
กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ,
ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิจฺเฉติ ฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา “มาคนฺทิย อหํ ปุพฺเพ อิมา ติสฺโส มารธีตโร อทฺทสํ เสมฺหาทีหิ (อสุจีหิ) อปลิพุทฺเธน สุวณฺณกฺขนฺธสทิเสน อตฺตภาเวน สมนฺนาคตา, ตทาปิ เม เมถุนสฺมึ ฉนฺโท น อโหสิ, ตว ปน ธีตุ สรีรํ ทฺวตฺตึสาการกุณปปริปูรํ (โหติ) พหิจิตฺโต วิย อสุจิฆโฏ, สเจปิ มม ปาโท อสุจิมกฺขิโต ภเวยฺย, อยํ (ตว ธีตา) จ อุมฺมารฏฺฐาเน ติฏฺเฐยฺย, ตถาปิ (ภาเว สนฺเต), อสฺสา (ตว ธีตุยา) สรีรํ อหํ ปาทํ น ผุเสยฺยนฺติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

“ทิสฺวาน ตณฺหํ (จ) อรตึ จ ราคํ (จ)
(มยฺหํ) น อโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมึ;
กึ เอว อิทํ (ตว ธีตุยา สรีรํ) มุตฺตกรีสปุณฺณํ (ทิสฺวาน มยฺหํ เมถุนสฺมึ ฉนฺโท อปิ ภวิสฺสติ),
(อหํ) ปาทาปิ นํ (ตว ธีตุยา สรีรํ) สมฺผุสิตุํ น อิจฺเฉติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อาหริตฺวา** ครั้นทรงนำมาแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนํ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**มาคนฺทิย** ดูก่อนมาคันทิยะ **อหํ** อ.เรา **อทฺทสํ** ได้เห็นแล้ว **มารธีตโร** ซึ่งธิดาของมาร ท. **ติสฺโส** สาม **อิมา** เหล่านี้ **สมนฺนาคตา** ผู้มาตามพร้อมแล้ว **อตฺตภาเวน** ด้วยอัตภาพ **สุวณฺณกฺขนฺธสทิเสน** อันเช่นกับด้วยแท่งแห่งทอง **เสมฺหาทีหิ (อสุจีหิ) อปลิพุทฺเธน** อัน อันของไม่สะอาด ท. มีเสมหะเป็นต้น ไม่พัวพันแล้ว **ปุพฺเพ** ในกาลก่อน, **ตทาปิ** แม้ในกาลนั้น **ฉนฺโท** อ.ความพอใจ **เมถุนสฺมึ** ในเมถุน **น อโหสิ** ไม่ได้มีแล้ว **เม** แก่เรา, **ปน** ก็ **สรีรํ** อ.สรีระ **ธีตุ** แห่งธิดา **ตว** ของท่าน **ทฺวตฺตึสาการกุณปปริปูรํ** เป็นสรีระอันเต็มรอบด้วยซากศพมีอาการ ๓๒ **(โหติ)** ย่อมเป็น **อสุจิฆโฏ วิย** ราวกะ อ.หม้ออันเต็มแล้วด้วยของไม่สะอาด **พหิจิตฺโต** อันงดงามในภายนอก, **สเจปิ** แม้ถ้าว่า **ปาโท** อ.เท้า **มม** ของเรา **อสุจิมกฺขิโต** เป็นเท้าอันเปื้อนแล้วด้วยของไม่สะอาด **ภเวยฺย** พึงเป็นไซร้, **จ**

อนึ่ง **อยํ (ตว ธีตา)** อ.ธิดา ของท่านนี้ **ติฏฺเฉยฺย** พึงยืน **อุมฺมารฏฺฐาเน** ในที่แห่งธรณี, **ตถาปิ (ภาเว)** ครั้นเมื่อความเป็นแม้อย่างนั้น **(สนฺเต)** มีอยู่, **อหํ** อ.เรา **น ผุเสยฺยํ** ไม่พึงถูกต้อง **สรีรํ** ซึ่งสรีระ **(ธีตุยา)** แห่งธิดา **(ตว)** ของท่าน **อสฺสา** นั้น **ปาทํ** ด้วยเท้า" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**ฉนฺโท อปิ** แม้ อ.ความพอใจ **เมถุนสฺมึ** ในเมถุน **น อโหสิ** ไม่ได้มีแล้ว **(มยฺหํ)** แก่เรา **ทิสฺวาน** เพราะเห็น **ตณฺหํ (จ)** ซึ่งนางตัณหาด้วย **อรตึ (จ)** ซึ่งนางอรดีด้วย **ราคํ (จ)** ซึ่งนางราคาด้วย, **(ฉนฺโท อปิ)** แม้ อ.ความพอใจ **(เมถุนสฺมึ)** ในเมถุน **(ภวิสฺสติ)** จักมี **(มยฺหํ)** แก่เรา **กึ เอว** อย่างไรนั่นเทียว **(ทิสฺวาน)** เพราะเห็น **(สรีรํ)** ซึ่งสรีระ **(ธีตุยา)** แห่งธิดา **(ตว)** ของท่าน **อิทํ** นี้ **มุตฺตกรีสปุณฺณํ** อันเต็มแล้วด้วยปัสสาวะและอุจจาระ, **(อหํ)** อ.เรา **น อิจฺเฉ** ย่อมไม่ปรารถนา **สมฺผุสิตุํ** เพื่ออันถูกต้อง **นํ (ตว ธีตุยา สรีรํ)** ซึ่งสรีระ แห่งธิดา ของท่านนั้น **ปาทาปิ** แม้ด้วยเท้า" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า "ดูก่อนมาคันทิยะ เราได้เห็นธิดามาร ๓ คนเหล่านี้ในกาลก่อน ผู้ประกอบด้วยอัตภาพอันเช่นกับด้วยแท่งทอง ที่ไม่ถูกของไม่สะอาดมีเสมหะเป็นต้นพัวพันแล้ว, แม้ในกาลนั้น ความพอใจในเมถุน ก็ไม่ได้มีแล้วแก่เราเลย, ก็ สรีระแห่งธิดาของท่าน เป็นสรีระเต็มรอบด้วยซากศพมีอาการ ๓๒ ดุจหม้อน้ำที่ไม่สะอาด อันวิจิตรในภายนอก, แม้ถ้าว่า เท้าของเรา พึงเป็นอวัยวะเปื้อนด้วยของไม่สะอาดไซร้, อนึ่ง ธิดาของท่านนี้ พึงดำรงอยู่ที่ธรณีประตู, แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น, เราก็ไม่พึงถูกต้องสรีระแห่งธิดาของท่านนั้น ด้วยเท้า" ดังนี้ ตรัสพระคาถานี้ว่า

> "แม้ความพอใจในเมถุน ไม่ได้มีแก่เรา เพราะเห็นนางตัณหา นางอรดี และนางราคา, แม้ความพอใจในเมถุน จักมีแก่เราอย่างไรเล่า เพราะเห็นสรีระแห่งธิดาของท่านนี้ ที่เต็มไปด้วยปัสสาวะและอุจจาระ, เราย่อมไม่ปรารถนาเพื่อจะถูกต้องสรีระแห่งธิดาของท่านนั้น แม้ด้วยเท้า"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำ ๆ อวุตตกัมมะใน อาหริตฺวา ๆ ลักขณัตถะ “มาคนฺทิย อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน อทฺทสำ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุพฺเพ กาลสัตตมีใน อทฺทสำ อิมา ก็ดี ติสฺโส ก็ดี วิเสสนะของ มารธีตโร ๆ อวุตตกัมมะใน อทฺทสำ เสมฺหาทีหิ วิเสสนะของ อสุจีหิ ๆ อนภิหิตกัตตาใน อปลิพุทฺเธน ๆ ก็ดี สุวณฺณกฺขนฺธสทิเสน ก็ดี วิเสสนะของ อตฺตภาเวน ๆ ตติยาวิเสสนะใน สมนฺนาคตา ๆ วิเสสนะของ มารธีตโร, ฉนฺโท สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตทา ๆ กาลสัตตมีใน อโหสิ เม สัมปทานใน อโหสิ เมถุนสฺมึ วิสยาธาระใน ฉนฺโท นศัพท์ ปฏิเสธะใน อโหสิ, ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สรีรำ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตว สามีสัมพันธะใน ธีตุ ๆ สามีสัมพันธะใน สรีรำ ทฺวตฺตึสาการกุณปปริปูรำ วิกติกัตตาใน โหติ พหิจิตฺโต วิเสสนะของ อสุจิฆโฏ ๆ อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ พหิจิตฺโต อสุจิฆโฏ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สเจ ๆ ศัพท์ ปริกัปปัตถะ ปาโท สุทธกัตตาใน ภเวยฺย ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน ปาโท อสุจิมกฺขิโต วิกติกัตตาใน ภเวยฺย, จศัพท์ สัมปิณฑนัตถะ อยำ วิเสสนะของ ธีตา ๆ สุทธกัตตาใน ติฏฺเจยฺย ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตว สามีสัมพันธะใน ธีตา อุมฺมารฏฺฐาเน วิสยาธาระใน ติฏฺเจยฺย, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตถา ๆ วิเสสนะของ ภาเว ๆ ลักขณะใน สนฺเต ๆ ลักขณกิริยา, อหำ สุทธกัตตาใน ผุเสยฺยำ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ ธีตุยา ตว สามีสัมพันธะใน ธีตุยา ๆ สามีสัมพันธะใน สรีรำ ๆ อวุตตกัมมะใน ผุเสยฺยำ ปาทำ ทุติยากรณะใน ผุเสยฺยำ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ผุเสยฺยำ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมำ วิเสสนะของ คาถำ ๆ อวุตตกัมมะใน อาห

> “อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ฉนฺโท ๆ สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทิสฺวาน เหตุใน อโหสิ ตณฺหำ ก็ดี อรตึ ก็ดี ราคำ ก็ดี อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาน จ สามศัพท์ ปทสมุจจยัตถะ เข้ากับ ตณฺหำ อรตึ และ ราคำ มยฺหำ สัมปทานใน อโหสิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อโหสิ เมถุนสฺมึ วิสยาธาระใน ฉนฺโท, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ฉนฺโท ๆ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ กึ ๆ ศัพท์ ปุจฉนัตถะ อิทำ วิเสสนะของ สรีรำ ตว สามีสัมพันธะใน ธีตุยา ๆ สามี-

สัมพันธะใน สรีรํๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาน มุตฺตกรีสปุณฺณํ วิเสสนะของ สรีรํ ทิสฺวาน เหตุใน ภวิสฺสติ มยฺหํ สัมปทาน ใน ภวิสฺสติ เมถุนสฺมึ วิสยาธาระใน ฉนฺโท, อหํ สุทธกัตตาใน อิจฺเฉๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปาทาๆ กรณะใน สมฺผุสิตุํ นํ วิเสสนะของ สรีรํ ตว สามี-สัมพันธะใน ธีตุยาๆ สามีสัมพันธะใน สรีรํๆ อวุตตกัมมะใน สมฺผุสิตุํๆ ตุมัตถสัมปทานใน อิจฺเฉ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อิจฺเฉ” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถํ ฯ

.....

๔๗. เทสนาวสาเน อุโภปิ ชายปติกา อนาคามิผเล ปติฏฺฐหึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **ชายปติกา** อ.ภรรยาและสามี ท. **อุโภปิ** แม้ทั้งสอง **ปติฏฺฐหึสุ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **อนาคามิผเล** ในอนาคามิผล **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ภรรยาและสามีแม้ทั้งสอง ตั้งอยู่เฉพาะแล้วในอนาคามิผล ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐหึสุ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อุโภๆ วิเสสนะของ ชายปติกาๆ สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนาคามิผเล วิสยาธาระ ใน ปติฏฺฐหึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

มารธีตาวตฺถุ ฯ

มารธีตาวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

มารธีตาวตฺถุ อ.เรื่องแห่งธิดาของมาร **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

มารธีตาวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องธิดามาร

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

พุทฺธวคฺควณฺณนา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วณฺเณติ เอตายาติ วณฺณนา. (วณฺณ วิตฺถาเร ในการขยายความ + เณปัจจัย + ยุ ปัจจัย + อาปัจจัย) กัตตุรูป, กรณสาธนะ

(ปณฺฑิโต) อ.บัณฑิต วณฺเณติ ย่อมพรรณนา เอตาย (วาจาย) ด้วยวาจานั่น อิติ เพราะเหตุนั้น (เอสา วาจา) อ.วาจานั่น วณฺณนา ชื่อว่าวณฺณนา. (วาจาเป็นเครื่องพรรณนา)

๒. พุทฺเธน สลฺลกฺขิโต วคฺโค พุทฺธวคฺโค. (พุทฺธ + สลฺลกฺขิต + วคฺค) ตติยาตัปปุริสสมาส

วคฺโค อ.วรรค (ปณฺฑิเตน) สลฺลกฺขิโต อันบัณฑิต กำหนดแล้ว พุทฺเธน ด้วยพระพุทธเจ้า พุทฺธวคฺโค ชื่อว่าพุทฺธวคฺค. (วรรคที่บัณฑิตกำหนดด้วยพระพุทธเจ้า)

๓. พุทฺธวคฺคสฺส อตฺโถ พุทฺธวคฺโค. (พุทฺธวคฺค + อตฺถ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, อันตโลปะ

อตฺโถ อ.เนื้อความ พุทฺธวคฺคสฺส แห่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยพระพุทธเจ้า พุทฺธวคฺโค ชื่อว่าพุทฺธวคฺค. (เนื้อความแห่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยพระพุทธเจ้า)

๔. พุทฺธวคฺคสฺส วณฺณนา พุทฺธวคฺควณฺณนา. (พุทฺธวคฺค + วณฺณนา) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วณฺณนา อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนา พุทฺธวคฺคสฺส ซึ่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยพระพุทธเจ้า พุทฺธวคฺควณฺณนา ชื่อว่าพุทฺธวคฺควณฺณนา. (วาจาเป็นเครื่องพรรณนาวรรคที่บัณฑิตกำหนดด้วยพระพุทธเจ้า)

มารธีตาวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มารสฺส ธีตา มารธีตา. (มาร + ธีตุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ธีตา อ.ธิดา มารสฺส ของมาร มารธีตา ชื่อว่ามารธีตุ. (ธิดามาร)

๒. มารธีตุยา วตฺถุ มารธีตาวตฺถุ. (มารธีตุ + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง มารธีตุยา แห่งธิดาของมาร มารธีตาวตฺถุ ชื่อว่ามารธีตาวตฺถุ. (เรื่องธิดามาร)

อุตฺตมรูปธรา, มาคนฺทิยา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อุตฺตมญฺจ ตํ รูปญฺจาติ อุตฺตมรูปํ. (อุตฺตม + รูป) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อุตฺตมํ จ อ.อันสูงสุดด้วย ตํ อ.อันสูงสุดนั้น รูปํ จ เป็นรูปด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุตฺตมรูปํ ชื่อว่าอุตฺตมรูป. (รูปอันสูงสุด)

๒. อุตฺตมรูปํ ธาเรตีติ อุตฺตมรูปธรา, มาคนฺทิยา. (อุตฺตมรูปสทฺทูปปท + ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + อปัจจัย) ทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ

(ยา มาคนฺทิยา) อ.นางมาคันทิยาใด ธาเรติ ย่อมทรงไว้ อุตฺตมรูปํ ซึ่งรูปอันสูงสุด อิติ เพราะเหตุนั้น (สา มาคนฺทิยา) อ.นางมาคันทิยานั้น อุตฺตมรูปธรา ชื่อว่าอุตฺตมรูปธรา (ผู้ทรงรูปอันสูงสุดไว้), ได้แก่นางมาคันทิยา.

อเนกพฺราหฺมณมหาสาลา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาสและนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. พฺราหฺมณา จ เต มหาสาลา จาติ พฺราหฺมณมหาสาลา. (พฺราหฺมณ + มหาสาล)

พฺราหฺมณา จ อ.พราหมณ์ ท. ด้วย เต อ.พราหมณ์ ท. เหล่านั้น มหาสาลา จ เป็นผู้มหาศาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น พฺราหฺมณมหาสาลา ชื่อว่าพฺราหฺมณมหาสาล. (พราหมณ์มหาศาลทั้งหลาย)

๒. น เอเก อเนเก, พฺราหฺมณมหาสาลา. (น + เอก) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(พฺราหฺมณมหาสาลา) อ.พราหมณ์มหาศาล ท. เอเก หนึ่ง น หามิได้ อเนเก ชื่อว่าอเนก (มิใช่หนึ่ง), ได้แก่พราหมณ์มหาศาลทั้งหลาย.

๓. อเนเก จ เต พฺราหฺมณมหาสาลา จาติ อเนกพฺราหฺมณมหาสาลา. (อเนก + พฺราหฺมณมหาสาล) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อเนเก จ อ.มิใช่หนึ่ง ท. ด้วย เต อ.มิใช่หนึ่ง ท. เหล่านั้น พฺราหฺมณมหาสาลา จ เป็นพราหมณ์มหาศาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อเนกพฺราหฺมณมหาสาลา ชื่อว่าอเนกพฺราหฺมณมหาสาล. (พราหมณ์มหาศาลมิใช่หนึ่งทั้งหลาย)

ขตฺติยมหาสาลา

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ขตฺติยา จ เต มหาสาลา จาติ ขตฺติยมหาสาลา. (ขตฺติย + มหาสาล)

ขตฺติยา จ อ.กษัตริย์ ท. ด้วย เต อ.กษัตริย์ ท. เหล่านั้น มหาสาลา จ เป็นผู้มหาศาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ขตฺติยมหาสาลา ชื่อว่าขตฺติยมหาสาล. (กษัตริย์มหาศาลทั้งหลาย)

ปจฺจูสสมโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺจูโส จ โส สมโย จาติ ปจฺจูสสมโย. (ปจฺจูส + สมย)

ปจฺจูโส จ อ. เป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืดด้วย โส อ. เป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืดนั้น สมโย จ เป็นสมัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปจฺจูสสมโย ชื่อว่าปจฺจูสสมย. (สมัยเป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืด, ใกล้รุ่ง, ใกล้สว่าง)

ญาณชาลํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ญาณเมว ชาลํ ญาณชาลํ. (ญาณ + ชาล)

ญาณํ เอว อ.พระญาณนั่นเทียว ชาลํ เป็นข่าย ญาณชาลํ ชื่อว่าญาณชาล. (ข่ายคือพระญาณ)

มคฺคผลานิ

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มคฺคา จ ผลานิ จ มคฺคผลานิ. (มคฺค + ผล)

มคฺคา จ อ.มรรค ท. ด้วย ผลานิ จ อ.ผล ท. ด้วย มคฺคผลานิ ชื่อว่ามคฺคผล. (มรรคและผลทั้งหลาย)

พหิคามํ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คามสฺส พหิ พหิคามํ. (พหิ + คาม)

พหิ ในภายนอก คามสฺส แห่งหมู่บ้าน พหิคามํ ชื่อว่าพหิคาม. (ภายนอกหมู่บ้าน)

ปตฺตจีวรํ

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปตฺโต จ จีวรญฺจ ปตฺตจีวรํ. (ปตฺต + จีวร)

ปตฺโต จ อ.บาตรด้วย จีวรํ จ อ.จีวรด้วย ปตฺตจีวรํ ชื่อว่าปตฺตจีวร. (บาตรและจีวร)

รูปสิริ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

รูปสฺส สิริ รูปสิริ. (รูป + สิริ)

สิริ อ.สิริ รูปสฺส แห่งพระรูป รูปสิริ ชื่อว่ารูปสิริ. (สิริแห่งพระรูป)

ปาทปริจาริกา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาเท ปริจาริกา ปาทปริจาริกา. (ปาท + ปริจาริกา)

ปริจาริกา อ.หญิงรับใช้ ปาเท ใกล้เท้า ปาทปริจาริกา ชื่อว่าปาทปริจาริกา. (หญิงรับใช้ใกล้เท้า)

ทาตุกาโม, อหํ

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ทาตุํ กาเมมีติ ทาตุกาโม, อหํ. (ทาตุํสทฺทูปปท + กมุ กนฺติยํ ในความใคร่ + ณปัจจัย)

(โย อหํ) อ.เราใด กาเมมิ ย่อมใคร่ ทาตุํ เพื่ออันให้ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อหํ) อ.เรานั้น ทาตุกาโม ชื่อว่าทาตุกาม (ผู้ประสงค์เพื่อจะให้), ได้แก่เรา.

กุตูหลชาโต, มหาชโน

เป็นจตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กุตูหโล ชาโต ยสฺสาติ กุตูหลชาโต, มหาชโน. (กุตูหล + ชาต)

กุตูหโล อ.ความแตกตื่น ชาโต เกิดแล้ว ยสฺส (มหาชนสฺส) แก่มหาชนใด อิติ เพราะเหตุนั้น (โส มหาชโน) อ.มหาชนนั้น กุตูหลชาโต ชื่อว่ากุตูหลชาต (ผู้มีความแตกตื่นเกิดแล้ว), ได้แก่มหาชน.

วุตฺตฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วุตฺตญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ วุตฺตฏฺฐานํ. (วุตฺต + ฐาน)

วุตฺตํ จ อ.อันพราหมณ์กล่าวแล้วด้วย ตํ อ.อันพราหมณ์กล่าวแล้วนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วุตฺตฏฺฐานํ ชื่อว่าวุตฺตฏฺฐาน. (ที่อันพราหมณ์กล่าวแล้ว)

ปทเจติยํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปทเมว เจติยํ ปทเจติยํ. (ปท + เจติย)

ปทํ เอว อ.รอยพระบาทนั่นเทียว เจติยํ เป็นเจดีย์ ปทเจติยํ ชื่อว่าปทเจติย. (เจดีย์คือรอยพระบาท)

อกฺกนฺตฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อกฺกนฺตญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ อกฺกนฺตฏฺฐานํ. (อกฺกนฺต + ฐาน)

(พุทฺเธหิ) อกฺกนฺตํ จ อ.อันพระพุทธเจ้า ท. ทรงเหยียบแล้วด้วย ตํ อ.อันพระพุทธเจ้า ท. ทรงเหยียบแล้วนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อกฺกนฺตฏฺฐานํ ชื่อว่าอกฺกนฺตฏฺฐาน. (ที่อันพระพุทธเจ้าทรงเหยียบแล้ว)

เสสฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เสสญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ เสสฏฺฐานํ. (เสส + ฐาน)

เสสํ จ อ.อันเหลือด้วย ตํ อ.อันเหลือนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เสสฏฺฐานํ ชื่อว่าเสสฏฺฐาน. (ที่ที่เหลือ)

ปทวลญฺโช

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปทสฺส วลญฺโช ปทวลญฺโช. (ปท + วลญฺช)

วลญฺโช อ.รอย ปทสฺส แห่งพระบาท ปทวลญฺโช ชื่อว่าปทวลญฺช. (รอยพระบาท)

ลกฺขณมนฺตกุสลตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ลกฺขณํ มนฺตํ ลกฺขณมนฺตํ. (ลกฺขณ + มนฺต) ทุติยาตัปปุริสสมาส

มนฺตํ อ.มนต์เป็นเครื่องทำนาย ลกฺขณํ ซึ่งลักษณะ ลกฺขณมนฺตํ ชื่อว่าลกฺขณมนฺต. (มนต์เป็นเครื่องทำนายลักษณะ)

๒. ลกฺขณมนฺเต กุสโล ลกฺขณมนฺตกุสโล, อตฺตา. (ลกฺขณมนฺต + กุสล) สัตตมีตัปปุริสสมาส

(อตฺตา) อ.ตน กุสโล ผู้ฉลาด ลกฺขณมนฺเต ในมนต์เป็นเครื่องทำนายซึ่งลักษณะ ลกฺขณ-มนฺตกุสโล ชื่อว่าลกฺขณมนฺตกุสล (ผู้ฉลาดในมนต์เป็นเครื่องทำนายลักษณะ), ได้แก่ตน.

๓. ลกฺขณมนฺตกุสลสฺส ภาโว ลกฺขณมนฺตกุสลตา. (ลกฺขณมนฺตกุสล + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น ลกฺขณมนฺตกุสลสฺส (อตฺตโน) แห่งตน ผู้ฉลาดในมนต์เป็นเครื่องทำนายซึ่งลักษณะ ลกฺขณมนฺตกุสลตา ชื่อว่าลกฺขณมนฺตกุสลตา. (ความที่ตนเป็นผู้ฉลาดในมนต์เป็นเครื่องทำนายลักษณะ)

กามโภคี, ปุคฺคโล

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

กามํ ภุญฺชติ สีเลนาติ กามโภคี, ปุคฺคโล. (กามสทฺทูปปท + ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + ณีปัจจัย)

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด ภุญฺชติ ย่อมบริโภค กามํ ซึ่งกาม สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น กามโภคี ชื่อว่ากามโภคี (ผู้บริโภคกามโดยปกติ), ได้แก่บุคคล.

อุทกจาฏี

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุทกสฺส จาฏี อุทกจาฏี. (อุทก + จาฏี)

จาฏี อ.ตุ่ม อุทกสฺส แห่งน้ำ อุทกจาฏี ชื่อว่าอุทกจาฏี. (ตุ่มน้ำ)

นิกฺกิเลโส, ปุคฺคโล

เป็นปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิคฺคโต กิเลโส ยสฺมาติ นิกฺกิเลโส, ปุคฺคโล. (นิ + กิเลส)

กิเลโส อ.กิเลส นิคฺคโต ออกแล้ว ยสฺมา (ปุคฺคลา) จากบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น นิกฺกิเลโส ชื่อว่านิกฺกิเลส (ผู้มีกิเลสออกแล้ว, ผู้ไม่มีกิเลส), ได้แก่บุคคล.

วิวฏจฺฉโท, ปุคฺคโล

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ฉโท อิว กิเลโส ฉโท. (ฉท + อปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

กิเลโส อ.กิเลส ฉโท อิว เพียงดังเครื่องมุงบัง ฉโท ชื่อว่าฉท. (กิเลสดุจเครื่องมุงบัง)

๒. วิวโฏ ฉโท ยสฺสาติ วิวฏจฺฉโท, ปุคฺคโล. (วิวฏ + ฉท) เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฉโท อ.กิเลสเพียงดังเครื่องมุงบัง วิวโฏ อันเปิดแล้ว ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) ของบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น วิวฏจฺฉโท ชื่อว่าวิวฏจฺฉท (ผู้มีกิเลสดุจเครื่องมุงบังอันเปิดแล้ว), ได้แก่บุคคล.

ตุณฺหีภูตา, ตฺวํ

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตุณฺหี ภูตา ตุณฺหีภูตา, ตฺวํ. (ตุณฺหี + ภูตา)

(ตฺวํ) อ.เธอ ตุณฺหี เป็นผู้นิ่ง ภูตา เป็นแล้ว ตุณฺหีภูตา ชื่อว่าตุณฺหีภูตา (เป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว), ได้แก่เธอ.

สงฺเขปกถา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สงฺเขเปน กถา สงฺเขปกถา. (สงฺเขป + กถา)

กถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าว สงฺเขเปน โดยสังเขป สงฺเขปกถา ชื่อว่าสงฺเขปกถา. (ถ้อยคำโดยสังเขป)

รชฺชสิริ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ราชิโน ภาโว รชฺชํ. (ราช + ณฺยปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น ราชิโน แห่งพระราชา รชฺชํ ชื่อว่ารชฺช. (ความเป็นพระราชา)

๒. รชฺชเมว สิริ รชฺชสิริ. (รชฺช + สิริ) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

รชฺชํ เอว อ.ความเป็นแห่งพระราชานั่นเทียว สิริ เป็นสิริ รชฺชสิริ ชื่อว่ารชฺชสิริ. (สิริคือความเป็นพระราชา)

ฉนฺนสหาโย, มหาสตฺโต

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฉนฺโน สหาโย ยสฺสาติ ฉนฺนสหาโย, มหาสตฺโต. (ฉนฺน + สหาย)

ฉนฺโน อ.นายฉันนะ สหาโย เป็นสหาย ยสฺส (มหาสตฺตสฺส) แห่งพระมหาสัตว์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส มหาสตฺโต) อ.พระมหาสัตว์นั้น ฉนฺนสหาโย ชื่อว่าฉนฺนสหาย (มีนายฉันนะเป็นสหาย), ได้แก่พระมหาสัตว์.

นครทฺวารํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นครสฺส ทฺวารํ นครทฺวารํ. (นคร + ทฺวาร)

ทฺวารํ อ.ประตู นครสฺส แห่งเมือง นครทฺวารํ ชื่อว่านครทฺวาร. (ประตูเมือง)

จกฺกรตนํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จกฺกเมว รตนํ จกฺกรตนํ. (จกฺก + รตน)

จกฺกํ เอว อ.จักรนั่นเทียว รตนํ เป็นรัตนะ จกฺกรตนํ ชื่อว่าจกฺกรตน. (รัตนะคือจักร)

สพฺพญฺญุตญฺญาณตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส อตฺถาย สพฺพญฺญุตญฺญาณตฺถาย. (สพฺพญฺญุตญฺญาณ + อตฺถ)

อตฺถาย เพื่อประโยชน์ สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส แก่พระสัพพัญญุตญาณ สพฺพญฺญุตญฺญาณตฺถาย ชื่อว่าสพฺพญฺญุตญฺญาณตฺถ. (ประโยชน์แก่พระสัพพัญญุตญาณ)

กามวิตกฺกาทโย, วิตกฺกา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กามวิตกฺโก อาทิ เยสนฺติ กามวิตกฺกาทโย, วิตกฺกา. (กามวิตกฺก + อาทิ)

กามวิตกฺโก อ.กามวิตก อาทิ เป็นต้น เยสํ (วิตกฺกานํ) แห่งวิตก ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต วิตกฺกา) อ.วิตก ท. เหล่านั้น กามวิตกฺกาทโย ชื่อว่ากามวิตกฺกาทิ (มีกามวิตกเป็นต้น), ได้แก่วิตกทั้งหลาย.

โอตาราเปกฺโข, มาโร

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โอตารํ อเปกฺโข โอตาราเปกฺโข, มาโร. (โอตาร + อเปกฺข)

(มาโร) อ.มาร อเปกฺโข ผู้มองหา โอตารํ ซึ่งช่อง โอตาราเปกฺโข ชื่อว่าโอตาราเปกฺข (ผู้มองหาช่อง), ได้แก่มาร.

ฉพฺพสฺสานิ

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฉ วสฺสานิ ฉพฺพสฺสานิ. (ฉ + วสฺส)

วสฺสานิ อ.ปี ท. ฉ หก ฉพฺพสฺสานิ ชื่อว่าฉพฺพสฺส. (๖ ปี)

ทุกฺกรการิกํ, วตฺตุ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทุกฺเขน กรียตีติ ทุกฺกรํ, กมฺมํ. (ทุ + กร กรเณ ในการกระทำ + ขปัจจัย) กัมมรูป, กัมมสาธนะ

(กมฺมํ) อ.กรรม (ปุคฺคเลน) อันบุคคล กรียติ ย่อมกระทำ ทุกฺเขน โดยยาก อิติ เพราะเหตุนั้น ทุกฺกรํ ชื่อว่าทุกฺกร (อันบุคคลทำได้โดยยาก), ได้แก่กรรม.

๒. ทุกฺกรํ กาโร ทุกฺกรกาโร. (ทุกฺกร + การ) ทุติยาตัปปุริสสมาส

กาโร อ.การกระทำ ทุกฺกรํ (กมฺม์) ซึ่งกรรม อันบุคคลกระทำได้โดยยาก ทุกฺกรกาโร ชื่อว่าทุกฺกรการ. (การทำกรรมที่บุคคลทำได้โดยยาก)

๓. ทุกฺกรกาเร นิยุตฺตํ ทุกฺกรการิกํ, วตฺตํ. (ทุกฺกรการ + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถ-ตัทธิต

(วตฺต์) อ.วัตร นิยุตฺตํ อันประกอบแล้ว ทุกฺกรกาเร ในการกระทำซึ่งกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยยาก ทุกฺกรการิกํ ชื่อว่าทุกฺกรการิก (อันประกอบในการทำกรรมที่บุคคลทำได้โดยยาก), ได้แก่วัตร.

ปุริสกาโร

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุริสสฺส กาโร ปุริสกาโร. (ปุริส + การ)

กาโร อ.การกระทำ ปุริสสฺส แห่งบุรุษ ปุริสกาโร ชื่อว่าปุริสการ. (การทำแห่งบุรุษ)

โพธิมูลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โพธิสฺส มูลํ โพธิมูลํ. (โพธิ + มูล)

มูลํ อ.โคน โพธิสฺส แห่งต้นโพธิ์ โพธิมูลํ ชื่อว่าโพธิมูล. (โคนต้นโพธิ์)

วิมุตฺติสุขํ

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ อุปฺปนฺนศัพท์

วิมุตฺติโต อุปฺปนฺนํ สุขํ วิมุตฺติสุขํ. (วิมุตฺติ + อุปฺปนฺน + สุข)

สุขํ อ.สุข อุปฺปนฺนํ อันเกิดขึ้นแล้ว วิมุตฺติโต แต่วิมุตติ วิมุตฺติสุขํ ชื่อว่าวิมุตฺติสุข. (สุขที่เกิดแต่วิมุตติ)

สตฺตาหํ

เป็นสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สตฺต อหา สตฺตาหํ. (สตฺต + อห)

อหา อ.วัน ท. สตฺต เจ็ด สตฺตาหํ ชื่อว่าสตฺตาห. (๗ วัน, หนึ่งสัปดาห์)

อชปาลนิโคฺรธมูลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อชปาลนิโคฺรธสฺส มูลํ อชปาลนิโคฺรธมูลํ. (อชปาลนิโคฺรธ + มูล)

มูลํ อ.โคน อชปาลนิโคฺรธสฺส แห่งต้นอชปาลนิโครธ อชปาลนิโคฺรธมูลํ ชื่อว่าอชปาลนิโคฺรธมูล. (โคนต้นอชปาลนิโครธ)

โทมนสฺสปฺปตฺโต, มาโร

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โทมนสฺสํ ปตฺโต โทมนสฺสปฺปตฺโต, มาโร. (โทมนสฺส + ปตฺต)

(มาโร) อ.มาร ปตฺโต ถึงแล้ว โทมนสฺสํ ซึ่งความโทมนัส โทมนสฺสปฺปตฺโต ชื่อว่าโทมนสฺสปฺปตฺต (ผู้ถึงความโทมนัส, ถึงความเสียใจ), ได้แก่มาร.

ทุมฺมโน, ตฺวํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทุฏฺฐํ มนํ ยสฺสาติ ทุมฺมโน, ตฺวํ. (ทุ + มน)

มนํ อ.ใจ ทุฏฺฐํ อันโทษประทุษร้ายแล้ว ยสฺส (ตว) แห่งท่านใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ตฺวํ) อ.ท่านนั้น ทุมฺมโน ชื่อว่าทุมฺมน (ผู้มีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว, ผู้เสียใจ), ได้แก่ท่าน.

ทุกฺขี, ตฺวํ

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

ทุกฺขํ อสฺส อตฺถีติ ทุกฺขี, ตฺวํ. (ทุกฺข + อีปัจจัย)

ทุกฺขํ อ.ทุกข์ อสฺส (ตว) แห่งท่านนั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ตฺวํ) อ.ท่านนั้น ทุกฺขี ชื่อว่าทุกฺขี (ผู้มีทุกข์), ได้แก่ท่าน.

ราคปาสาทโย, ปาสา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ราโคเยว ปาโส ราคปาโส. (ราค + ปาส) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

ราโค เอว อ.ราคะนั่นเทียว ปาโส เป็นบ่วง ราคปาโส ชื่อว่าราคปาส. (บ่วงคือราคะ)

๒. ราคปาโส อาทิ เยสนฺติ ราคปาสาทโย, ปาสา. (ราคปาส + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิ-กรณพหุพพีหิสมาส

ราคปาโส อ.บ่วงคือราคะ อาทิ เป็นต้น เยสํ (ปาสานํ) แห่งบ่วง ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ปาสา) อ.บ่วง ท. เหล่านั้น ราคปาสาทโย ชื่อว่าราคปาสาทิ (มีบ่วงคือราคะเป็นต้น), ได้แก่บ่วงทั้งหลาย.

อุจฺจาวโจ, อธิปฺปาโย

เป็นวิเสสโนภยบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุจฺโจ จ โส อวโจ จาติ อุจฺจาวโจ, อธิปฺปาโย. (อุจฺจ + อวจ)

โส (อธิปฺปาโย) อ.ความประสงค์นั้น อุจฺโจ จ สูงด้วย อวโจ จ ต่ำด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุจฺจาวโจ ชื่อว่าอุจฺจาวจ (ทั้งสูงทั้งต่ำ), ได้แก่ความประสงค์.

กุมาริกาวณฺณาทิวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส และฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กุมาริกาย วณฺโณ กุมาริกาวณฺโณ. (กุมาริกา + วณฺณ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วณฺโณ อ.เพศ กุมาริกาย แห่งเด็กหญิง กุมาริกาวณฺโณ ชื่อว่ากุมาริกาวณฺณ. (เพศแห่งเด็กหญิง)

๒. กุมาริกาวณฺโณ อาทิ เยสนฺติ กุมาริกาวณฺณาทโย, วณฺณา. (กุมาริกาวณฺณ + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

กุมาริกาวณฺโณ อ.เพศแห่งเด็กหญิง อาทิ เป็นต้น เยสํ (วณฺณานํ) แห่งเพศ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต วณฺณา) อ.เพศ ท. เหล่านั้น กุมาริกาวณฺณาทโย ชื่อว่ากุมาริกาวณฺณาทิ (มีเพศแห่งเด็กหญิงเป็นต้น), ได้แก่เพศทั้งหลาย.

๓. กุมาริกาวณฺณาทีนํ วโส กุมาริกาวณฺณาทิวโส. (กุมาริกาวณฺณาทิ + วส) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วโส อ.สามารถ กุมาริกาวณฺณาทีนํ (วณฺณานํ) แห่งเพศ ท. มีเพศแห่งเด็กหญิงเป็นต้น

กุมาริกาวณฺณาทิวโส ชื่อว่ากุมาริกาวณฺณาทิวส. (สามารถแห่งเพศมีเพศเด็กหญิงเป็นต้น)

ทุวิชาตา, อิตฺถิโย

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทฺว วิชาตา ทุวิชาตา, อิตฺถิโย. (ทฺวิ + วิชาตา)

(อิตฺถิโย) อ.หญิง ท. วิชาตา ผู้คลอดแล้ว เทฺว สองครั้ง ทุวิชาตา ชื่อว่าทุวิชาตา (ผู้คลอด ๒ ครั้ง), ได้แก่หญิงทั้งหลาย.

มชฺฌิมิตฺถิโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มชฺฌิมา จ ตา อิตฺถิโย จาติ มชฺฌิมิตฺถิโย. (มชฺฌิมา + อิตฺถี)

มชฺฌิมา จ อ.มีในท่ามกลาง ท. ด้วย ตา อ.มีในท่ามกลาง ท. เหล่านั้น อิตฺถิโย จ เป็นหญิงด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มชฺฌิมิตฺถิโย ชื่อว่ามชฺฌิมิตฺถี. (หญิงมีในท่ามกลางทั้งหลาย)

มหลฺลกิตฺถิโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหลฺลกา จ ตา อิตฺถิโย จาติ มหลฺลกิตฺถิโย. (มหลฺลกา + อิตฺถี)

มหลฺลกา จ อ.แก่ ท. ด้วย ตา อ.แก่ ท. เหล่านั้น อิตฺถิโย จ เป็นหญิงด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหลฺลกิตฺถิโย ชื่อว่ามหลฺลกิตฺถี. (หญิงแก่ทั้งหลาย)

ปฐมวโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปฐโม จ โส วโย จาติ ปฐมวโย. (ปฐม + วย)

ปฐโม จ อ.ที่หนึ่งด้วย โส อ.ที่หนึ่งนั้น วโย จ เป็นวัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปฐมวโย ชื่อว่าปฐมวย. (วัยที่หนึ่ง, ประถมวัย)

มชฺฌิมวโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มชฺฌิโม จ โส วโย จาติ มชฺฌิมวโย. (มชฺฌิม + วย)

มชฺฌิโม จ อ.อันมีในท่ามกลางด้วย โส อ.อันมีในท่ามกลางนั้น วโย จ เป็นวัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มชฺฌิมวโย ชื่อว่ามชฺฌิมวย. (วัยอันมีในท่ามกลาง, มัชฌิมวัย)

ปจฺฉิมวโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺฉิโม จ โส วโย จาติ ปจฺฉิมวโย. (ปจฺฉิม + วย)

ปจฺฉิโม จ อ.อันมีในภายหลังด้วย โส อ.อันมีในภายหลังนั้น วโย จ เป็นวัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปจฺฉิมวโย ชื่อว่าปจฺฉิมวย. (วัยอันมีในภายหลัง, ปัจฉิมวัย)

นานปฺปการา

เป็นปาทิบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นานา ปการา นานปฺปการา. (นานา + ปการ)

ปการา อ.ประการ ท. นานา ต่างๆ นานปฺปการา ชื่อว่านานปฺปการ. (ประการต่างๆ ทั้งหลาย)

อุปธิสงฺขโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปธิสฺส สงฺขโย อุปธิสงฺขโย. (อุปธิ + สงฺขย)

สงฺขโย อ.ธรรมเป็นที่สิ้นไปพร้อม อุปธิสฺส แห่งกิเลสชื่อว่าอุปธิ อุปธิสงฺขโย ชื่อว่าอุปธิสงฺขย. (ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งกิเลสชื่อว่าอุปธิ)

อวีตราคา, ชนา

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วีโต ราโค เยหีติ วีตราคา, ชนา. (วีต + ราค) ปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ราโค อ.ราคะ วีโต ไปปราศแล้ว เยหิ (ชเนหิ) จากชน ท. เหล่าใด อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น วีตราคา ชื่อว่าวีตราค (ผู้มีราคะไปปราศแล้ว, ผู้ปราศจากราคะแล้ว), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

๒. น วีตราคา อวีตราคา, ชนา. (น + วีตราค) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(ชนา) อ.ชน ท. วีตราคา ผู้มีราคะไปปราศแล้ว น หามิได้ อวีตราคา ชื่อว่าอวีตราค (ผู้มีราคะอันไม่ไปปราศแล้ว, ผู้ยังมีราคะ), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

ราคาทโย, กิเลสา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ราโค อาทิ เยสนฺติ ราคาทโย, กิเลสา. (ราค + อาทิ)

ราโค อ.ราคะ อาทิ เป็นต้น เยสํ (กิเลสานํ) แห่งกิเลส ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต กิเลสา) อ.กิเลส ท. เหล่านั้น ราคาทโย ชื่อว่าราคาทิ (มีราคะเป็นต้น), ได้แก่กิเลสทั้งหลาย.

อนนฺตโคจโร, พุทฺโธ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นตฺถิ อนฺโต ยสฺสาติ อนนฺโต, โคจโร. (น + อนฺต) นนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส

อนฺโต อ.ที่สุด นตฺถิ ย่อมไม่มี ยสฺส (โคจรสฺส) แก่อารมณ์ใด อิติ เพราะเหตุนั้น (โส โคจโร) อ.อารมณ์นั้น อนนฺโต ชื่อว่าอนนฺต (ไม่มีที่สุด), ได้แก่อารมณ์.

๒. อนนฺโต โคจโร ยสฺสาติ อนนฺตโคจโร, พุทฺโธ. (อนนฺต + โคจร) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

โคจโร อ.อารมณ์ อนนฺโต อันไม่มีที่สุด ยสฺส (พุทฺธสฺส) แห่งพระพุทธเจ้าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส พุทฺโธ) อ.พระพุทธเจ้านั้น อนนฺตโคจโร ชื่อว่าอนนฺตโคจร (มีอารมณ์ไม่มีที่สุด), ได้แก่พระพุทธเจ้า.

อปโท, พุทฺโธ

เป็นนนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นตฺถิ ปทํ ยสฺสาติ อปโท, พุทฺโธ. (น + ปท)

ปทำ อ.ร่องรอย นตฺถิ ย่อมไม่มี ยสฺส (พุทฺธสฺส) แก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด อิติ เพราะเหตุนั้น (โส พุทฺโธ) อ.พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น อปโท ชื่อว่าอปท (ผู้ไม่มีร่องรอย), ได้แก่พระพุทธเจ้า.

ราคาทิกฺกิเลสชาตำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ราโค อาทิ ยสฺสาติ ราคาทิ, กิเลสชาตำ. (ราค + อาทิ) ฉัฏฐีตวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

ราโค อ.ราคะ อาทิ เป็นต้น ยสฺส (กิเลสชาตสฺส) แห่งกิเลสชาตใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตำ กิเลสชาตำ) อ.กิเลสชาตนั้น ราคาทิ ชื่อว่าราคาทิ (มีราคะเป็นต้น), ได้แก่กิเลสชาต.

๒. ราคาทิ จ ตำ กิเลสชาตญฺจาติ ราคาทิกฺกิเลสชาตำ. (ราคาทิ + กิเลสชาต) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

ราคาทิ จ อ.มีราคะเป็นต้นด้วย ตำ อ.มีราคะเป็นต้นนั้น กิเลสชาตำ จ เป็นกิเลสชาตด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ราคาทิกฺกิเลสชาตำ ชื่อว่าราคาทิกฺกิเลสชาต. (กิเลสชาตมีราคะเป็นต้น)

เอกกฺกิเลโส

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอโก จ โส กิเลโส จาติ เอกกฺกิเลโส. (เอก + กิเลส)

เอโก จ อ.อย่างหนึ่งด้วย โส อ.อย่างหนึ่งนั้น กิเลโส จ เป็นกิเลสด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกกฺกเลโส ชื่อว่าเอกกฺกิเลส. (กิเลสอย่างหนึ่ง)

อนนฺตารมฺมณำ, สพฺพญฺญุตญฺญาณำ

เป็นฉัฏฐีตวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นตฺถิ อนฺโต ยสฺสาติ อนนฺตำ, อารมฺมณำ. (น + อนฺต) นนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส

อนฺโต อ.ที่สุด นตฺถิ ย่อมไม่มี ยสฺส (อารมฺมณสฺส) แก่อารมณ์ใด อิติ เพราะเหตุนั้น (ตำ อารมฺมณำ) อ.อารมณ์นั้น อนนฺตำ ชื่อว่าอนนฺต (ไม่มีที่สุด), ได้แก่อารมณ์.

๒. อนนฺตํ อารมฺมณํ ยสฺสาติ อนนฺตารมฺมณํ, สพฺพญฺญุตญฺญาณํ. (อนนฺต + อารมฺมณ) ฉัฏฐีตวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อารมฺมณํ อ.อารมณ์ อนนฺตํ อันไม่มีที่สุด ยสฺส (สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส) แห่งพระสัพพัญญุตญาณใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ) อ.พระสัพพัญญุตญาณนั้น อนนฺตารมฺมณํ ชื่อว่าอนนฺตารมฺมณ (มีอารมณ์ไม่มีที่สุด), ได้แก่พระสัพพัญญุตญาณ.

อปริยนฺตโคจโร, พุทฺโธ

เป็นนนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปริยนฺโต จ โส โคจโร จาติ ปริยนฺตโคจโร. (ปริยนฺต + โคจร) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ปริยนฺโต จ อ.ที่สุดรอบด้วย โส อ.ที่สุดรอบนั้น โคจโร จ เป็นอารมณ์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปริยนฺตโคจโร ชื่อว่าปริยนฺตโคจร. (อารมณ์ที่สุดรอบ)

๒. นตฺถิ ปริยนฺตโคจโร ยสฺสาติ อปริยนฺตโคจโร, พุทฺโธ. (น + ปริยนฺตโคจร) นนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส

ปริยนฺตโคจโร อ.อารมณ์ที่สุดรอบ นตฺถิ ย่อมไม่มี ยสฺส (พุทฺธสฺส) แก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด อิติ เพราะเหตุนั้น (โส พุทฺโธ) อ.พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น อปริยนฺตโคจโร ชื่อว่าอปริยนฺตโคจร (มีอารมณ์ไม่มีที่สุดรอบ), ได้แก่พระพุทธเจ้า.

ราคปทาทีนิ, ปทานิ

เป็นฉัฏฐีตวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ราโคเยว ปทํ ราคปทํ. (ราค + ปท) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

ราโค เอว อ.ราคะนั่นเทียว ปทํ เป็นร่องรอย ราคปทํ ชื่อว่าราคปท. (ร่องรอยคือราคะ)

๒. ราคปทํ อาทิ เยสนฺติ ราคปทาทีนิ, ปทานิ. (ราคปท + อาทิ) ฉัฏฐีตวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ราคปทํ อ.ร่องรอยคือราคะ อาทิ เป็นต้น เยสํ (ปทานํ) แห่งร่องรอย ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ปทานิ) อ.ร่องรอย ท. เหล่านั้น ราคปทาทีนิ ชื่อว่าราคปทาทิ (มีร่องรอยคือราคะเป็นต้น), ได้แก่ร่องรอยทั้งหลาย.

เอกปทำ

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอกญฺจ ตำ ปทญฺจาติ เอกปทำ. (เอก + ปท)

เอกำ จ อ.หนึ่งด้วย ตำ อ.หนึ่งนั้น ปทำ จ เป็นร่องรอยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกปทำ ชื่อว่าเอกปท. (ร่องรอยหนึ่ง)

ทุติยคาถา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทุติยา จ สา คาถา จาติ ทุติยคาถา. (ทุติยา + คาถา)

ทุติยา จ อ.ที่สองด้วย สา อ.ที่สองนั้น คาถา จ เป็นพระคาถาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทุติยคาถา ชื่อว่าทุติยคาถา. (พระคาถาที่ ๒)

สัสิพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธตฺโถ

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สัสิพฺพิตา จ ปริสิพฺพิตา จ ปริโยนทฺธา จ สัสิพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธา. (สัสิพฺพิตา + ปริสิพฺพิตา + ปริโยนทฺธา) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

สัสิพฺพิตา จ อ.เย็บพร้อมแล้วด้วย ปริสิพฺพิตา จ อ.เย็บรอบแล้วด้วย ปริโยนทฺธา จ อ.ห่อหุ้มแล้วด้วย สัสิพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธา ชื่อว่าสัสิพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธา. (เย็บพร้อมแล้วเย็บรอบแล้วและห่อหุ้มแล้ว)

๒. สัสิพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธา อิติ อตฺโถ สัสิพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธตฺโถ. (สัสิพฺพิต-ปริสิพฺพิตปริโยนทฺธา + อตฺถ) สัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส

อตฺโถ อ.อรรถ สัสิพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธา อิติ ว่าทั้งเย็บพร้อมแล้วทั้งเย็บรอบแล้ว-ทั้งห่อหุ้มแล้ว สัสิพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธตฺโถ ชื่อว่าสัสิพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธตฺถ. (อรรถว่าเย็บพร้อมแล้วเย็บรอบแล้วและห่อหุ้มแล้ว)

ชาลการิกา, ตณฺหา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ชาลำ กโรตีติ ชาลการิกา, ตณฺหา. (ชาลสทฺทูปปท + กร กรเณ ในการกระทำ + ณฺวุปัจจัย)

(ยา ตณฺหา) อ.ตัณหาใด กโรติ ย่อมกระทำ ชาลํ ซึ่งข่าย อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ตณฺหา) อ.ตัณหานั้น ชาลการิกา ชื่อว่าชาลการิกา (ผู้ทำข่าย), ได้แก่ตัณหา.

ชาลูปมา, ตณฺหา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ชาลํ อุปมา ยสฺสาติ ชาลูปมา, ตณฺหา. (ชาล + อุปมา)

ชาลํ อ.ข่าย อุปมา เป็นเครื่องเปรียบ ยสฺสา (ตณฺหาย) แห่งตัณหาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ตณฺหา) อ.ตัณหานั้น ชาลูปมา ชื่อว่าชาลูปมา (มีข่ายเป็นเครื่องเปรียบ), ได้แก่ตัณหา.

ชาลินี, ตณฺหา

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

ชาลํ อสฺสา อตฺถีติ ชาลินี, ตณฺหา. (ชาล + อีปัจจัย)

ชาลํ อ.ข่าย อสฺสา (ตณฺหาย) แห่งตัณหานั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ตณฺหา) อ.ตัณหานั้น ชาลินี ชื่อว่าชาลินี (มีข่าย), ได้แก่ตัณหา.

รูปาทีนิ, อารมฺมณานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

รูปํ อาทิ เยสนฺติ รูปาทีนิ, อารมฺมณานิ. (รูป + อาทิ)

รูปํ อ.รูป อาทิ เป็นต้น เยสํ (อารมฺมณานํ) แห่งอารมณ์ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ อารมฺมณานิ) อ.อารมณ์ ท. เหล่านั้น รูปาทีนิ ชื่อว่ารูปาทิ (มีรูปเป็นต้น), ได้แก่อารมณ์ทั้งหลาย.

วิสตฺตตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

วิสตฺตาย ภาโว วิสตฺตตา. (วิสตฺตา + ตาปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น วิสตฺตาย (ตณฺหาย) แห่งตัณหา อันแผ่ซ้านไปแล้ว วิสตฺตตา ชื่อว่าวิสตฺตตา. (ความที่ตัณหาแผ่ซ้านไปแล้ว)

วิสาหารตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วิสํ อาหาโร ยสฺสาติ วิสาหารา, ตณฺหา. (วิส + อาหาร) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

อาหาโร อ.อาหาร วิสํ อันเป็นพิษ ยสฺสา (ตณฺหาย) แห่งตัณหาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ตณฺหา) อ.ตัณหานั้น วิสาหารา ชื่อว่าวิสาหารา (มีอาหารเป็นพิษ), ได้แก่ตัณหา.

๒. วิสาหารายภาโว วิสาหารตา. (วิสาหารา + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น วิสาหารายา (ตณฺหาย) แห่งตัณหา มีอาหารเป็นพิษ วิสาหารตา ชื่อว่าวิสาหารตา. (ความที่ตัณหามีอาหารเป็นพิษ)

วิสปุปฺผตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วิสํ ปุปฺผํ ยสฺสาติ วิสปุปฺผา, ตณฺหา. (วิส + ปุปฺผ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิ-สมาส

ปุปฺผํ อ.ดอกไม้ วิสํ อันเป็นพิษ ยสฺสา (ตณฺหาย) แห่งตัณหาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ตณฺหา) อ.ตัณหานั้น วิสปุปฺผา ชื่อว่าวิสปุปฺผา (มีดอกไม้เป็นพิษ), ได้แก่ตัณหา.

๒. วิสปุปฺผายภาโว วิสปุปฺผตา. (วิสปุปฺผา + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น วิสปุปฺผายา (ตณฺหาย) แห่งตัณหา มีดอกไม้เป็นพิษ วิสปุปฺผตา ชื่อว่าวิสปุปฺผตา. (ความที่ตัณหามีดอกไม้เป็นพิษ)

วิสผลตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วิสํ ผลํ ยสฺสาติ วิสผลา, ตณฺหา. (วิส + ผล) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ผลํ อ.ผลไม้ วิสํ อันเป็นพิษ ยสฺสา (ตณฺหาย) แห่งตัณหาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ตณฺหา) อ.ตัณหานั้น วิสผลา ชื่อว่าวิสผลา (มีผลไม้เป็นพิษ), ได้แก่ตัณหา.

๒. วิสผลายภาโว วิสผลตา. (วิสผลา + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น วิสผลาย (ตณฺหาย) แห่งตัณหา มีผลไม้เป็นพิษ วิสผลตา ชื่อว่าวิสผลตา. (ความที่ตัณหามีผลไม้เป็นพิษ)

วิสปริโภคตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วิสํ ปริโภโค ยสฺสาติ วิสปริโภคา, ตณฺหา. (วิส + ปริโภค) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

ปริโภโค อ.การบริโภค วิสํ อันเป็นพิษ ยสฺสา (ตณฺหาย) แห่งตัณหาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ตณฺหา) อ.ตัณหานั้น วิสปริโภคา ชื่อว่าวิสปริโภคา (มีการบริโภคเป็นพิษ), ได้แก่ตัณหา.

๒. วิสปริโภคาย ภาโว วิสปริโภคตา. (วิสปริโภคา + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น วิสปริโภคาย (ตณฺหาย) แห่งตัณหา มีการบริโภคเป็นพิษ วิสปริโภคตา ชื่อว่าวิสปริโภคตา. (ความที่ตัณหามีการบริโภคเป็นพิษ)

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

ธมฺมาภิสมโย

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ธมฺมํ อภิสมโย ธมฺมาภิสมโย. (ธมฺม + อภิสมย)

อภิสมโย อ.การตรัสรู้ ธมฺมํ ซึ่งธรรม ธมฺมาภิสมโย ชื่อว่าธมฺมาภิสมย. (การตรัสรู้ธรรม)

เสมฺหาทีนิ, มลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เสมฺโห อาทิ เยสนฺติ เสมฺหาทีนิ, มลานิ. (เสมฺห + อาทิ)

เสมฺโห อ.เสมหะ อาทิ เป็นต้น เยสํ (มลานํ) แห่งมลทิน ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ มลานิ) อ.มลทิน ท. เหล่านั้น เสมฺหาทีนิ ชื่อว่าเสมฺหาทิ (มีเสมหะเป็นต้น), ได้แก่มลทินทั้งหลาย.

อปลิพุทฺโธ, อตฺตภาโว

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น ปลิพุทฺโธ อปลิพุทฺโธ, อตฺตภาโว. (น + ปลิพุทฺธ)

(อตฺตภาโว) อ.อัตภาพ (เสมฺหาทีหิ มเลหิ) อันมลทิน ท. มีเสมหะเป็นต้น ปลิพุทฺโธ พัวพันแล้ว น หามิได้ อปลิพุทฺโธ ชื่อว่าอปลิพุทฺธ (ไม่ถูกพัวพันแล้ว), ได้แก่อัตภาพ.

สุวณฺณกฺขนฺธสทิโส, อตฺตภาโว

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สุวณฺณสฺส ขนฺโธ สุวณฺณกฺขนฺโธ. (สุวณฺณ + ขนฺธ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ขนฺโธ อ.แท่ง สุวณฺณสฺส แห่งทอง สุวณฺณกฺขนฺโธ ชื่อว่าสุวณฺณกฺขนฺธ. (แท่งทอง)

๒. สุวณฺณกฺขนฺเธน สทิโส สุวณฺณกฺขนฺธสทิโส, อตฺตภาโว. (สุวณฺณกฺขนฺธ + สทิส) ตติยา-ตัปปุริสสมาส

(อตฺตภาโว) อ.อัตภาพ สทิโส อันเช่นกับ สุวณฺณกฺขนฺเธน ด้วยแท่งแห่งทอง สุวณฺณกฺ-ขนฺธสทิโส ชื่อว่าสุวณฺณกฺขนฺธสทิส (อันเช่นกับด้วยแท่งทอง), ได้แก่อัตภาพ.

ทฺวตฺตึสาการกุณปปริปูรํ, สรีรํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส และวิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทฺวตฺตึส อาการา เยสนฺติ ทฺวตฺตึสาการานิ, กุณปานิ. (ทฺวตฺตึส + อาการ) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อาการา อ.อาการ ท. ทฺวตฺตึส สามสิบสอง เยสํ (กุณปานํ) แห่งซากศพ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ กุณปานิ) อ.ซากศพ ท. เหล่านั้น ทฺวตฺตึสาการานิ ชื่อว่า ทฺวตฺตึสาการ (มีอาการ ๓๒), ได้แก่ซากศพทั้งหลาย.

๒. ทฺวตฺตึสาการานิ จ ตานิ กุณปานิ จาติ ทฺวตฺตึสาการกุณปานิ. (ทฺวตฺตึสาการ + กุณป) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ทฺวตฺตึสาการานิ จ อ.อันมีอาการสามสิบสอง ท. ด้วย ตานิ อ.อันมีอาการสามสิบสอง ท. เหล่านั้น กุณปานิ จ เป็นซากศพด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทฺวตฺตึสาการกุณปานิ ชื่อว่าทฺวตฺตึสาการ-กุณป. (ซากศพมีอาการ ๓๒ ทั้งหลาย)

๓. ทฺวตฺตึสาการกุณเปหิ ปริปูรํ ทฺวตฺตึสาการกุณปปริปูรํ, สรีรํ. (ทฺวตฺตึสาการกุณป + ปริปูร) ตติยาตัปปุริสสมาส

(สรีรํ) อ.สรีระ ปริปูรํ อันเต็มรอบ ทฺวตฺตึสาการกุณเปหิ ด้วยซากศพอันมีอาการสามสิบ-สอง ท. ทฺวตฺตึสาการกุณปปริปูรํ ชื่อว่าทฺวตฺตึสาการกุณปปริปูร (เต็มด้วยซากศพมีอาการ ๓๒), ได้แก่ สรีระ.

อสุจิฆโฏ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ ปุณฺณศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

อสุจีหิ ปุณฺโณ ฆโฏ อสุจิฆโฏ. (อสุจิ + ปุณฺณ + ฆฏ)

ฆโฏ อ.หม้อ ปุณฺโณ อันเต็มแล้ว อสุจีหิ ด้วยของอันไม่สะอาด ท. อสุจิฆโฏ ชื่อว่าอสุจิฆฏ. (หม้อที่เต็มด้วยของไม่สะอาด)

อสุจิมกฺขิโต, ปาโท

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อสุจีหิ มกฺขิโต อสุจิมกฺขิโต, ปาโท. (อสุจิ + มกฺขิต)

(ปาโท) อ.เท้า มกฺขิโต อันเปื้อนแล้ว อสุจีหิ ด้วยของอันไม่สะอาด ท. อสุจิมกฺขิโต ชื่อว่า อสุจิมกฺขิต (อันเปื้อนด้วยของไม่สะอาด), ได้แก่เท้า.

อุมฺมารฏฺฐานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุมฺมารสฺส ฐานํ อุมฺมารฏฺฐานํ. (อุมฺมาร + ฐาน)

ฐานํ อ.ที่ อุมฺมารสฺส แห่งธรณีประตู อุมฺมารฏฺฐานํ ชื่อว่าอุมฺมารฏฺฐาน. (ที่แห่งธรณีประตู)

มุตฺตกรีสปุณฺณํ, ธีตุสรีรํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีสมาหารทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มุตฺตญฺจ กรีสญฺจ มุตฺตกรีสํ. (มุตฺต + กรีส) สมาหารทวันทสมาส

มุตฺตํ จ อ.ปัสสาวะด้วย กรีสํ จ อ.อุจจาระด้วย มุตฺตกรีสํ ชื่อว่ามุตฺตกรีส. (ปัสสาวะและอุจจาระ)

๒. มุตฺตกรีเสน ปุณฺณํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ, ธีตุสรีรํ. (มุตฺตกรีส + ปุณฺณ) ตติยาตัปปุริสสมาส (ธีตุสรีรํ) อ.สรีระแห่งธิดา ปุณฺณํ อันเต็มแล้ว มุตฺตกรีเสน ด้วยปัสสาวะและอุจจาระ มุตฺตกรีสปุณฺณํ ชื่อว่ามุตฺตกรีสปุณฺณ (อันเต็มแล้วด้วยปัสสาวะและอุจจาระ), ได้แก่สรีระแห่งธิดา.

ชายปติกา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ชายา จ ปติ จ ชายปติกา. (ชายา + ปติ)

ชายา จ อ.ภรรยาด้วย ปติ จ อ.สามีด้วย ชายปติกา ชื่อว่าชายปติก. (ภรรยาและสามีทั้งหลาย)

๒. ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ ฯ [๑๔๙]

ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ อ.เรื่องแห่งยมกปาฏิหาริย์
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเต ฯ อาขยาตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๒. เรื่องยมกปาฏิหาริย์

๑. **“เย ฌานปฺปสุตา ธีรา**ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สงฺกสฺสนครทฺวาเร พหู เทวมนุสฺเส อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา สงฺกสฺสนครทฺวาเร พหู เทวมนุสฺเส อารพฺภ **“เย ฌานปฺปสุตา ธีรา**ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อารพฺภ** ทรงปรารภ **เทวมนุสฺเส** ซึ่งเทวดาและมนุษย์ ท. **พหู** มาก **สงฺกสฺสนครทฺวาเร** ณ ประตูแห่งเมืองชื่อว่าสังกัสสะ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“เย ฌานปฺปสุตา ธีราติ** ว่า “เย ฌานปฺปสุตา ธีรา” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา ทรงปรารภเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายมาก ณ ประตูเมืองสังกัสสะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“เย ฌานปฺปสุตา ธีรา”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เย ฌานปฺปสุตา ธีรา” สรูปะใน อิติ ฯ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมํ ธมฺมเทสนำ อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำ ฯ อวุตตกัมมะใน กเถสิ สงฺกสฺสนครทฺวาเร วิสยาธาระใน เทวมนุสฺเส พหู วิเสสนะของ เทวมนุสฺเส ฯ อวุตต-กัมมะใน อารพฺภ ฯ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

.....

๒. เทสนา ปน ราชคเห สมุฏฺจิตา ฯ

ปน ก็ **เทสนา** อ.พระเทศนา **สมุฏฺจิตา** ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว **ราชคเห** ในเมืองชื่อว่าราชคฤห์ ฯ

ก็พระเทศนาตั้งขึ้นในเมืองราชคฤห์

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ เทสนา สุทธกัตตาใน สมุฏฺจิตาฯ กิตบทกัตตุวาจก ราชคเห วิสยาธาระใน สมุฏฺจิตา ฯ

.....

๓. เอกสฺมึ หิ สมเย ราชคหเสฏฺจี ปริสฺสยโมจนตฺถญฺเจว ปมาเทน ขลิตานิ อาภรณาทีนิ รกฺขณตฺถญฺจ ชาลกรณฺฑกํ ปริกฺขิปาเปตฺวา คงฺคาย อุทกกีฬํ กีฬิ ฯ

เอกสฺมึ หิ สมเย ราชคหเสฏฺจี (ปุคฺคลํ) ปริสฺสยโมจนตฺถํ เจว ปมาเทน ขลิตานิ อาภรณาทีนิ (วตฺถูนิ) รกฺขณตฺถํ จ ชาลกรณฺฑกํ ปริกฺขิปาเปตฺวา คงฺคาย อุทกกีฬํ กีฬิ ฯ

หิ ดังจะกล่าวโดยพิสดาร **เอกสฺมึ สมเย** ในสมัยหนึ่ง **ราชคหเสฏฺจี** อ.เศรษฐีผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์ **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **ปริกฺขิปาเปตฺวา** ให้ขึงแล้ว **ชาลกรณฺฑกํ** ซึ่งข่ายอันมีสัณฐานเพียงดังขวด **ปริสฺสยโมจนตฺถํ เจว** เพื่ออันเปลื้องซึ่งอันตรายด้วยนั่นเทียว **รกฺขณตฺถํ** เพื่ออันรักษา **(วตฺถูนิ)** ซึ่งวัตถุ ท. **อาภรณาทีนิ** มีอาภรณ์เป็นต้น **ขลิตานิ** อันพลาดแล้ว **ปมาเทน** ด้วยความพลั้งเผลอ **จ** ด้วย **กีฬิ** เล่นแล้ว **อุทก-กีฬํ** เล่นด้วยน้ำ **คงฺคาย** ในแม่น้ำชื่อว่าคงคา ฯ

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เศรษฐีในเมืองราชคฤห์ ใช้คนให้ขึงข่ายมีสัณฐานดุจขวดเพื่อเปลื้องอันตรายนั่นแหละ และเพื่อรักษาวัตถุทั้งหลายมีอาภรณ์เป็นต้นที่พลาดด้วยความพลั้งเผลอ เล่นกีฬาทางน้ำที่แม่น้ำคงคา

หิศัพท์ วิตถารโชตกะ เอกสฺมึ วิเสสนะของ สมเยฯ กาลสัตตมีใน กีฬิ ราชคหเสฏฺจี สุทธกัตตาใน กีฬิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน ปริกฺขิปาเปตฺวา ปริสฺสยโมจนตฺถํ สัมปทานใน ปริกฺขิปาเปตฺวา ปมาเทน กรณะใน ขลิตานิฯ ก็ดี อาภรณาทีนิ ก็ดี วิเสสนะของ วตฺถูนิฯ อวุตตกัมมะใน รกฺขณตฺถํฯ สัมปทานใน ปริกฺขิปาเปตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จฯ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ

ปริสฺสยโมจนตฺถํ และ ปมาเทน ขลิตานิ อาภรณาทีนิ รกฺขณตฺถํ ชาลกรณฺฑกํ อวุตฺตกัมมะใน ปริกฺขิปาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กีพิ คงฺคาย วิสยาธาระใน กีพิ อุทกกีพ์ กิริยาวิเสสนะใน กีพิ ฯ

.....

๔. อเถโก รตฺตจนฺทนรุกฺโข คงฺคาย อุปริตีเร ชาโต คงฺโคทเกน โธตมูโล ปติตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ปาสาเณสุ สมฺภญฺชมาโน วิปฺปกิริ ฯ

อถ ครั้งนั้น **รตฺตจนฺทนรุกฺโข** อ.ต้นจันทน์แดง **เอโก** ต้นหนึ่ง **ชาโต** เกิดแล้ว **อุปริตีเร** ในเบื้องบนแห่งฝั่ง **คงฺคาย** แห่งแม่น้ำคงคา **คงฺโคทเกน โธตมูโล** มีรากอันน้ำในแม่น้ำชื่อว่าคงคา เซาะแล้ว **ปติตฺวา** ล้มแล้ว **สมฺภญฺชมาโน วิปฺปกิริ** หักรานเรี่ยรายอยู่แล้ว **ปาสาเณสุ** บนแผ่นหิน ท. **ตตฺถ ตตฺถ** เหล่านั้นๆ ฯ

ครั้งนั้น ต้นจันทน์แดงต้นหนึ่ง เกิดข้างบนฝั่งแม่น้ำคงคา มีรากถูกน้ำในแม่น้ำคงคาเซาะแล้ว ล้มลงหักรานเรี่ยรายอยู่แล้วบนแผ่นหินทั้งหลายเหล่านั้นๆ

อถ กาลสัตตมี เอโก วิเสสนะของ รตฺตจนฺทนรุกฺโขๆ สุทธกัตตาใน วิปฺปกิริๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก คงฺคาย สามีสัมพันธะใน อุปริตีเรๆ วิสยาธาระใน ชาโตๆ วิเสสนะของ รตฺตจนฺทนรุกฺโข คงฺโคทเกน อนภิหิตกัตตาใน โธต- โธตมูโล วิเสสนะของ รตฺตจนฺทนรุกฺโข ปติตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน สมฺภญฺชมาโน ตตฺถ สองบท วิเสสนะของ ปาสาเณสุๆ วิสยาธาระใน สมฺภญฺชมาโนๆ อัพภันตรกิริยาของ รตฺตจนฺทนรุกฺโข ฯ

.....

๕. ตโต เอกา ฆฏปฺปมาณา ฆฏิกา ปาสาเณหิ ฆสิยมานา อุทกอูมีหิ โปถิยมานา มฏฺฐา หุตฺวา อนุปุพฺเพน วุยฺหมานา เสวาลปริโยนทฺธา อาคนฺตฺวา ตสฺส ชาเล ลคฺคิ ฯ

ตโต เอกา ฆฏปฺปมาณา ฆฏิกา ปาสาเณหิ ฆสิยมานา อุทกอูมีหิ โปถิยมานา มฏฺฐา หุตฺวา (อุทเกน) อนุปุพฺเพน วุยฺหมานา เสวาลปริโยนทฺธา อาคนฺตฺวา ตสฺส (เสฏฺฐิสฺส) ชาเล ลคฺคิ ฯ

ตโต ในลำดับนั้น **ฆฏิกา** อ.ปุ่ม **ฆฏปฺปมาณา** อันมีหม้อเป็นประมาณ **เอกา** ปุ่มหนึ่ง **ปาสาเณหิ ฆสิยมานา** อันอันแผ่นหิน ท. เสียดสีอยู่ **อุทกอูมีหิ โปถิยมานา** อันอันคลื่นแห่งน้ำ ท. เซาะอยู่ **มฏฺฐา** เป็นของเกลี้ยง **หุตฺวา** เป็น **(อุทเกน) วุยฺหมานา**

อันอันน้ำ พัดไปอยู่ **อนุปุพฺเพน** ตามลำดับ **เสวาลปริโยนทฺธา** อันสาหร่ายพัวพันแล้ว **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **ลคฺคิ** ติดแล้ว **ชาเล** ที่ข่าย **ตสฺส (เสฏฺฐิสฺส)** ของเศรษฐีนั้น ฯ

ลำดับนั้น ปุ่มมีขนาดเท่าหม้อหนึ่งปุ่ม ถูกแผ่นหินทั้งหลายเสียดสีอยู่ ถูกคลื่นน้ำเซาะเป็นของเกลี้ยง ถูกน้ำพัดไปอยู่ตามลำดับ ถูกสาหร่ายพันแล้ว มาติดที่ข่ายของเศรษฐีนั้น

ตโต กาลสัตตมี เอกา ก็ดี ฆฏปฺปมาณา ก็ดี วิเสสนะของ ฆฏิกาๆ สุทธกัตตาในลคฺคิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาสาเณหิ อนภิหิตกัตตาใน ฆสิยมานาๆ อัพภันตรกิริยาของ ฆฏิกา อุทกอูมีหิ อนภิหิตกัตตาใน โปถิยมานาๆ อัพภันตรกิริยาของ ฆฏิกา มฏฺจา วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน วุยฺหมานา อุทเกน อนภิหิตกัตตาใน วุยฺหมานา อนุปุพฺเพน ตติยาวิเสสนะใน วุยฺหมานาๆ อัพภันตรกิริยาของ ฆฏิกา เสวาลปริโยนทฺธา วิเสสนะของ ฆฏิกา อาคนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ลคฺคิ ตสฺส วิเสสนะของ เสฏฺฐิสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ชาเลๆ วิสยาธาระใน ลคฺคิ ฯ

.....

๖. เสฏฺฐี “กิเมตนฺติ วตฺวา “รุกฺขฆฏิกาติ สุตฺวา ตํ อาหราเปตฺวา “กินฺนาเมตนฺติ อุปธารณตฺถํ วาสิกณฺเณน ตจฺฉาเปสิ ฯ

เสฏฺฐี “กึ เอตํ (วตฺถุ)” อิติ วตฺวา “รุกฺขฆฏิกาติ สุตฺวา (ปุคฺคลํ) ตํ (รุกฺขฆฏิกํ) อาหราเปตฺวา (ปุคฺคลํ) “กึ นาม เอตํ (วตฺถุ)” อิติ อุปธารณตฺถํ วาสิกณฺเณน ตจฺฉาเปสิ ฯ

เสฏฺฐี อ.เศรษฐี **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**เอตํ (วตฺถุ)** อ.วัตถุนั่น **กึ** อะไร ?” **อิติ** ดังนี้ **สุตฺวา** ฟังแล้ว **อิติ** ว่า “**รุกฺขฆฏิกา** อ.ปุ่มแห่งไม้” **อิติ** ดังนี้ **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **อาหราเปตฺวา** ให้นำมาแล้ว **ตํ (รุกฺขฆฏิกํ)** ซึ่งปุ่มแห่งไม้นั้น **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **ตจฺฉาเปสิ** ให้ถากแล้ว **วาสิกณฺเณน** ด้วยมุมแห่งมีด **อุปธารณตฺถํ** เพื่ออันใคร่ครวญ **อิติ** ว่า “**เอตํ (วตฺถุ)** อ.วัตถุนั่น **กึ นาม** ชื่ออะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

เศรษฐีกล่าวว่า “วัตถุนั่นอะไร ?” ฟังว่า “ปุ่มไม้” แล้วใช้บุคคลให้นำปุ่มไม้นั้นมา ให้ถากด้วยมุมมีด เพื่อจะใคร่ครวญว่า “วัตถุนั่น ชื่อว่าอะไร ?”

เสฏฺฐี เหตุกัตตาใน ตจฺฉาเปสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก “กึ ก็ดี เอตํ ก็ดี วิเสสนะของ

วตฺถุๆ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สุตฺวา "รุกฺขฆฏิกา ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาหราเปตฺวา ปุคฺคลํ การิต-กัมมะใน อาหราเปตฺวา ตำ วิเสสนะของ รุกฺขฆฏิกำๆ อวุตตกัมมะใน อาหราเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ตจฺฉาเปสิ ปุคฺคลำ การิตกัมมะใน ตจฺฉาเปสิ "นามศัพท์ สัญญา-โชตกะเข้ากับ กึๆ ก็ดี เอตำ ก็ดี วิเสสนะของ วตฺถุๆ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ สรูปะใน อุปธารณตฺถำๆ สัมปทานใน ตจฺฉาเปสิ วาสิกณฺเฉน กรณะใน ตจฺฉาเปสิ ฯ

.....

๗. ตาวเทว อลตฺตกวณฺณำ รตฺตจนฺทนำ ปญฺญายิ ฯ

รตฺตจนฺทนำ อ.จันทน์แดง **อลตฺตวณฺณำ** มีสีเพียงดังสีแห่งครั่งสด **ปญฺญายิ** ปรากฏแล้ว **ตาวเทว** ในขณะนั้นนั่นเทียว ฯ

จันทน์แดงมีสีดุจสีครั่งสด ปรากฏในขณะนั้นนั่นแหละ

อลตฺตกวณฺณำ วิเสสนะของ รตฺตจนฺทนำๆ สุทธกัตตาใน ปญฺญายิๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก ตาวเทว กาลสัตตมีใน ปญฺญายิ ฯ

.....

๘. เสฏฺฐี ปน เนว สมฺมาทิฏฺฐิ, น มิจฺฉาทิฏฺฐิ, มชฺฌตฺตธาตุโก ฯ

เสฏฺฐี ปน เนว สมฺมาทิฏฺฐิ (โหติ), น มิจฺฉาทิฏฺฐิ (โหติ), มชฺฌตฺตธาตุโก (โหติ) ฯ

ปน ก็ **เสฏฺฐี** อ.เศรษฐี **สมฺมาทิฏฺฐิ** เป็นสัมมาทิฏฐิ **(โหติ)** ย่อมเป็น **เนว** หามิได้นั่นเทียว, **มิจฺฉาทิฏฺฐิ** เป็นมิจฉาทิฏฐิ **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้ **มชฺฌตฺตธาตุโก** เป็นผู้มีธาตุแห่งความที่แห่งบุคคลเป็นผู้ท่ามกลาง **(โหติ)** ย่อมเป็น ฯ

ก็เศรษฐี เป็นสัมมาทิฏฐิ หามิได้นั่นแหละ เป็นมิจฉาทิฏฐิ หามิได้ เป็นผู้มีธาตุแห่งบุคคลผู้เป็นกลาง

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ เสฏฺฐี สุทธกัตตาใน โหติๆ สามบท อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นๆ ศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ สมฺมาทิฏฐิ วิกติกัตตาใน โหติ, นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ มิจฺฉาทิฏฐิ วิกติกัตตาใน โหติ, มชฺฌตฺตธาตุโก วิกติกัตตาใน โหติ ฯ

๙. โส จินฺเตสิ ‘‘มยฺหํ เคเห รตฺตจนฺทนํ พหุ, กินฺนุ โข อิมินา กโรมีติ ฯ

โส (เสฏฺฐี) จินฺเตสิ ‘‘มยฺหํ เคเห รตฺตจนฺทนํ พหุ (โหติ, อหํ) กึ นุ โข อิมินา (รตฺตจนฺทเนน) กโรมีติ ฯ

โส (เสฏฺฐี) อ.เศรษฐีนั้น **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**รตฺตจนฺทนํ** อ.จันทน์แดง **เคเห** ในเรือน **มยฺหํ** ของเรา **พหุ** เป็นของมาก **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(อหํ)** อ.เรา **กโรมิ** จะกระทำ **กึ นุ โข** ซึ่งอะไรหนอแล **อิมินา (รตฺตจนฺทเนน)** ด้วยจันทน์แดงนี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

เศรษฐีนั้น คิดว่า “จันทน์แดงในเรือนของเรา มีจำนวนมาก, เราจะทำอะไรหนอ ด้วยจันทน์แดงนี้”

โส วิเสสนะของ เสฏฺฐีๆ สุทธกัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “รตฺตจนฺทนํ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยฺหํ สามีสัมพันธะใน เคเหๆ วิสยาธาระใน รตฺตจนฺทนํ พหุ วิกติกัตตาใน โหติ, อหํ สุทธกัตตาใน กโรมิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึ อวุตตกัมมะใน กโรมิ นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ อิมินา วิเสสนะของ รตฺตจนฺทเนนๆ กรณะใน กโรมิ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๑๐. อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘อิมสฺมึ โลเก ‘มยํ อรหนฺโต’ติ วตฺตาโร พหู, อหํ เอกํ อรหนฺตมฺปิ น ชานามิ, เคเห ภมํ โยเชตฺวา ปตฺตํ ลิขาเปตฺวา สิกฺกาย จเปตฺวา เวพฺภารมฺปราย สฏฺฐิหตฺถมตฺเต อากาเส โอลมฺพาเปตฺวา ‘สเจ อรหา อตฺถิ, อากาเสนาคนฺตฺวา อิมํ คณฺหาตู’ติ วกฺขามิ; โย ตํ คเหสฺสติ, ตํ สปุตฺตทาโร สรณํ คมิสฺสามีติ ฯ

อถ อสฺส (เสฏฺฐิสฺส) เอตํ (จินฺตนํ) อโหสิ ‘‘อิมสฺมึ โลเก ‘มยํ อรหนฺโต (อมฺห)’ อิติ วตฺตาโร (ชนา) พหู (โหนฺติ), อหํ เอกํ อรหนฺตมฺปิ น ชานามิ, (อหํ) เคเห ภมํ โยเชตฺวา (ปุคฺคลํ) ปตฺตํ ลิขาเปตฺวา สิกฺกาย จเปตฺวา (ปตฺตํ) เวพฺภารมฺปราย สฏฺฐิหตฺถมตฺเต อากาเส โอลมฺพาเปตฺวา ‘สเจ อรหา อตฺถิ, (โส อรหา) อากาเสน อาคนฺตฺวา อิมํ (ปตฺตํ) คณฺหาตู’ติ วกฺขามิ; โย (ปุคฺคโล) ตํ (ปตฺตํ) คเหสฺสติ, (อหํ) ตํ (ปุคฺคลํ) สปุตฺตทาโร สรณํ คมิสฺสามีติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เอตํ (จินฺตนํ)** อ.ความคิดนั่น **อิติ** ว่า “**(ชนา)** อ.ชน ท. **วตฺตาโร**

ผู้กล่าว **อิติ** ว่า '**(มยํ)** อ.เรา ท. **อรหนฺโต** เป็นพระอรหันต์ **(อมฺห)** ย่อมเป็น' **อิติ** ดังนี้ **อิมสฺมึ โลเก** ในโลกนี้ **พหู** เป็นผู้มาก **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **อหํ** อ.เรา **น ชานามิ** ย่อมไม่รู้ **อรหนฺตมฺปิ** แม้ซึ่งพระอรหันต์ **เอกํ** องค์หนึ่ง, **(อหํ)** อ.เรา **โยเชตฺวา** ประกอบแล้ว **ภมํ** ซึ่งเครื่องกลึง **เคเห** ในเรือน **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **ลิขาเปตฺวา** ให้กลึงแล้ว **ปตฺตํ** ซึ่งบาตร **ฐเปตฺวา** วางไว้แล้ว **สิกฺกาย** ในสาแหรก **(ปตฺตํ)** ยังบาตร **โอลมฺพาเปตฺวา** ให้ห้อยลงแล้ว **อากาเส** ในอากาศ **สฏฺฐิหตฺถมตฺเต** มีศอก ๖๐ เป็นประมาณ **เวฬุปรมฺปราย** โดยการสืบต่อแห่งไม้ไผ่ **วกฺขามิ** จักกล่าว **อิติ** ว่า '**สเจ** ถ้าว่า **อรหา** อ.พระอรหันต์ **อตฺถิ** มีอยู่ไซร้, **โส (อรหา)** อ.พระอรหันต์นั้น **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **อากาเสน** ทางอากาศ **คณฺหาตุ** จงถือเอา **อิมํ ปตฺตํ** ซึ่งบาตรนี้' **อิติ** ดังนี้; **โย (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลใด **คเหสฺสติ** จักถือเอา **ตํ (ปตฺตํ)** ซึ่งบาตรนั้น, **(อหํ)** อ.เรา **สปุตฺตทาโร** ผู้เป็นไปกับด้วยบุตรและภรรยา **คมิสฺสามิ** จักถึง **ตํ (ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคลนั้น **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ" **อิติ** ดังนี้ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **อสฺส (เสฏฺฐิสฺส)** แก่เศรษฐีนั้น ฯ

ครั้งนั้น เศรษฐีนั้นได้มีความคิดนี้ว่า "พวกชนผู้กล่าวว่า 'พวกเราเป็นพระอรหันต์' ดังนี้ ในโลกนี้ มีจำนวนมาก, เราไม่รู้จักแม้พระอรหันต์สักองค์เลย, เราประกอบเครื่องกลึงในเรือน ใช้บุคคลให้กลึงบาตร แล้ววางไว้ในสาแหรก ยังบาตรให้ห้อยลงในอากาศประมาณ ๖๐ ศอกโดยการต่อแห่งไม้ไผ่ แล้วจักกล่าวว่า 'ถ้าพระอรหันต์มีอยู่ไซร้, พระอรหันต์นั้น มาทางอากาศ แล้วจงถือเอาบาตรนี้' ดังนี้, บุคคลใดจักถือเอาบาตรนั้น, เราพร้อมกับบุตรและภรรยา จักถึงบุคคลนั้นว่าเป็นสรณะ"

อถ กาลสัตตมี เอตํ วิเสสนะของ จินฺตนฺ ๆ สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ เสฏฐิสฺส ๆ สัมปทานใน อโหสิ "วตฺตาโร วิเสสนะของ ชนา ๆ สุทธกัตตาใน โหนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมสฺมึ วิเสสนะของ โลเก ๆ วิสยาธาระใน ชนา 'มยํ สุทธกัตตาใน อมฺห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อรหนฺโต วิกติกัตตาใน อมฺห' อิติศัพท์ สรูปะใน วตฺตาโร พหู วิกติกัตตาใน โหนฺติ, อหํ สุทธกัตตาใน ชานามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกํ วิเสสนะของ อรหนฺตํ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อรหนฺตํ ๆ อวุตต-กัมมะใน ชานามิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานามิ, อหํ สุทธกัตตาใน วกฺขามิ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เคเห วิสยาธาระใน โยเชตฺวา ภมํ อวุตตกัมมะใน โยเชตฺวา ๆ ปุพพ-

กาลกิริยาใน ลิขาเปตฺวา ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน ลิขาเปตฺวา ปตฺตํ อวุตตกัมมะใน ลิขาเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน จเปตฺวา สิกฺกาย วิสยาธาระใน จเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน โอลมฺพาเปตฺวา ปตฺตํ การิตกัมมะใน โอลมฺพาเปตฺวา เวพฺภปรมฺปราย ตติยาวิเสสนะใน โอลมฺพาเปตฺวา สฏฺฐิหตฺถมตฺเต วิเสสนะของ อากาเสฯ วิสยาธาระใน โอลมฺพาเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วกฺขามิ 'สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ อรหา สุทธกัตตาใน อตฺถิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก, โส วิเสสนะของ อรหาฯ สุทธกัตตาใน คณฺหาตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อากาเสน ตติยาวิเสสนะใน อาคนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คณฺหาตุ อิมํ วิเสสนะของ ปตฺตํฯ อวุตตกัมมะใน คณฺหาตุ' อิติศัพท์ อาการะใน วกฺขามิ, โย วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน คเหสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ ปตฺตํฯ อวุตตกัมมะใน คเหสฺสติ, อหํ สุทธกัตตาใน คมิสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ ปุคฺคลํฯ สัมปาปุณียกัมมะใน คมิสฺสามิ สปุตฺตทาโร วิเสสนะของ อหํ สรณํ สัมภาวนาใน คมิสฺสามิ" อิติศัพท์ สรูปะใน เอตํ จินฺตนฺ ฯ

.....

๑๑. โส จินฺติตนิยาเมเนว ปตฺตํ ลิขาเปตฺวา เวพฺภปรมฺปราย อุสฺสาเปตฺวา "โย อิมสฺมึ โลเก อรหา, โส อากาเสนาคนฺตฺวา อิมํ ปตฺตํ คณฺหาตูติ อาห ฯ

โส (เสฏฺฐี ปุคฺคลํ อตฺตนา) จินฺติตนิยาเมน เอว ปตฺตํ ลิขาเปตฺวา (ปุคฺคลํ) เวพฺภปรมฺปราย อุสฺสาเปตฺวา "โย (ปุคฺคโล) อิมสฺมึ โลเก อรหา (โหติ), โส (ปุคฺคโล) อากาเสน อาคนฺตฺวา อิมํ ปตฺตํ คณฺหาตูติ อาห ฯ

โส (เสฏฺฐี) อ.เศรษฐีนั้น **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **ลิขาเปตฺวา** ให้กลึงแล้ว **ปตฺตํ** ซึ่งบาตร **(อตฺตนา) จินฺติตนิยาเมน เอว** โดยทำนองแห่งบาตรอันตนคิดแล้วนั่นเทียว **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **อุสฺสาเปตฺวา** ให้ยกขึ้นแล้ว **เวพฺภปรมฺปราย** โดยการสืบต่อแห่งไม้ไผ่ **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**โย (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลใด **อรหา** เป็นพระอรหันต์ **อิมสฺมึ โลเก** ในโลกนี้ **(โหติ)** ย่อมเป็น, **โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **อากาเสน** ทางอากาศ **คณฺหาตุ** จงถือเอา **อิมํ ปตฺตํ** ซึ่งบาตรนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เศรษฐีนั้น ใช้บุคคลให้กลึงบาตร โดยทำนองที่ตนคิดไว้แล้วนั่นแหละ ใช้บุคคลให้ยกขึ้น โดยการต่อแห่งไม้ไผ่ แล้วกล่าวว่า "บุคคลใด เป็นพระอรหันต์ในโลกนี้, บุคคลนั้นมาทางอากาศแล้ว จงถือเอาบาตรนี้"

โส วิเสสนะของ เสฏฺฐีๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุคฺคลํ การิต-กัมมะใน ลิขาเปตฺวา อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน จินฺติต- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จินฺติตนิยาเมนๆ ตติยาวิเสสนะใน ลิขาเปตฺวา ปตฺตํ อวุตตกัมมะใน ลิขาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุสฺสาเปตฺวา ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน อุสฺสาเปตฺวา เวพฺปรมฺปราย ตติยาวิเสสนะใน อุสฺสาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “โย วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมสฺมึ วิเสสนะของ โลเกๆ วิสยาธาระใน อรหาๆ วิกติกัตตาใน โหติ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน คณฺหาตุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อากาเสน ตติยาวิเสสนะใน อาคนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คณฺหาตุ อิมํ วิเสสนะของ ปตฺตํๆ อวุตตกัมมะใน คณฺหาตุ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒. ฉ สตฺถาโร “อมฺหากํ เอส อนุจฺฉวิโก, อมฺหากเมว นํ เทหีติ วทีสุ ฯ

ฉ สตฺถาโร “อมฺหากํ เอโส (ปตฺโต) อนุจฺฉวิโก (โหติ, ตฺวํ) อมฺหากํ เอว นํ (ปตฺตํ) เทหีติ วทีสุ ฯ

สตฺถาโร อ.ครู ท. **ฉ** หก **วทีสุ** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**เอโส (ปตฺโต)** อ.บาตรนั่น **อนุจฺฉวิโก** เป็นของสมควร **อมฺหากํ** แก่เรา ท. **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **เทหิ** ขอจงให้ **นํ (ปตฺตํ)** ซึ่งบาตรนั้น **อมฺหากํ เอว** แก่เรา ท. นั่นเทียว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครูทั้ง ๖ กล่าวว่า “บาตรนั่น เป็นของสมควรแก่พวกเรา, ขอท่านจงให้บาตรนั้นแก่พวกเราเท่านั้น”

ฉ วิเสสนะของ สตฺถาโรๆ สุทธกัตตาใน วทีสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เอโส วิเสสนะของ ปตฺโตๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อมฺหากํ สัมปทานใน อนุจฺฉวิโกๆ วิกติกัตตาใน โหติ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน เทหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อมฺหากํๆ สัมปทานใน เทหิ นํ วิเสสนะของ ปตฺตํๆ อวุตตกัมมะใน เทหิ” อิติศัพท์ อาการะใน วทีสุ ฯ

.....

๑๓. โส “อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหาถาติ อาห ฯ

โส (เสฏฺฐี “ตุมฺเห) อากาเสน อาคนฺตฺวา คณฺหาถาติ อาห ฯ

โส (เสฏฺฐี) อ.เศรษฐีนั้น **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **อากาเสน** ทางอากาศ **คณฺหาถ** ขอจงถือเอาเถิด" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เศรษฐีนั้น กล่าวว่า "ท่านทั้งหลาย มาทางอากาศแล้วจงถือเอาเถิด"

โส วิเสสนะของ เสฏฺฐี ๆ สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ตุมฺเห สุทธกัตตาใน คณฺหาถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อากาเสน ตติยาวิเสสนะใน อาคนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน คณฺหถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๔. ฉฏฺเฐ ทิวเส นิคฺคณฺโฐ นาฏปุตฺโต อนฺเตวาสิเก เปเสสิ "คจฺฉถ, เสฏฺฐึ เอวํ วเทถ 'อมฺหากํ อาจริยสฺส อนุจฺฉวิโก, มา อปฺปมตฺตกสฺส การณา อากาเสน อาคมนํ กริ, เทหิ กิเรตํ ปตฺตนฺติ ฯ

ฉฏฺเฐ ทิวเส นิคฺคณฺโฐ นาฏปุตฺโต อนฺเตวาสิเก เปเสสิ "(ตุมฺเห) คจฺฉถ, (ตุมฺเห) เสฏฺฐึ เอวํ วเทถ 'อมฺหากํ อาจริยสฺส อนุจฺฉวิโก (โหติ อยํ ปตฺโต, ตฺวํ) มา อปฺปมตฺตกสฺส (ปตฺตสฺส) การณา อากาเสน อาคมนํ กริ, (ตฺวํ) เทหิ กิร เอตํ ปตฺตนฺติ (วจเนน) ฯ

ทิวเส ในวัน **ฉฏฺเฐ** ที่หก **นาฏปุตฺโต** อ.นาฏบุตร **นิคฺคณฺโฐ** ผู้เป็นนิครนถ์ **เปเสสิ** ส่งไปแล้ว **อนฺเตวาสิเก** ซึ่งอันเตวาสิก ท. **(วจเนน)** ด้วยคำ **อิติ** ว่า "**(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **คจฺฉถ** จงไป, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **วเทถ** จงกล่าว **เอวํ** อย่างนี้ **เสฏฺฐึ** กะเศรษฐี **อิติ** ว่า '**(อยํ ปตฺโต)** อ.บาตรนี้ **อนุจฺฉวิโก** เป็นของสมควร **อาจริยสฺส** แก่อาจารย์ **อมฺหากํ** ของเรา ท. **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **มา กริ** อย่ากระทำแล้ว **อาคมนํ** ซึ่งการมา **อากาเสน** ทางอากาศ **การณา** เพราะเหตุ **(ปตฺตสฺส)** แห่งบาตร **อปฺปมตฺตกสฺส** อันมีประมาณน้อย, **กิร** ได้ยินว่า **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **เทหิ** ขอจงให้ **เอตํ ปตฺตํ** ซึ่งบาตรนั่น' **อิติ** ดังนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ในวันที่ ๖ นิครนถ์นาฏบุตร ส่งพวกอันเตวาสิกไปด้วยคำว่า "พวกท่านจงไป, พวกท่านจงกล่าวอย่างนี้กะเศรษฐีว่า 'บาตรนี้ เป็นของสมควรแก่อาจารย์ของพวกเรา, ท่านอย่าทำการมาทางอากาศ เพราะเหตุแห่งบาตรที่มีประมาณน้อยเลย, ได้ยินว่า ขอท่านจงให้บาตรนั่น" ดังนี้

ฉฏฺเฐ วิเสสนะของ ทิวเส ๆ กาลสัตตมีใน เปเสสิ นิคฺคณฺโฐ วิเสสนะของ นาฏปุตฺโต ๆ

สุทธกัตตาใน เปเสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนฺเตวาสิเก อวุตตกัมมะใน เปเสสิ “ตุมฺเห สุทธกัตตาใน คจฺฉถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน วเทถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน วเทถ ‘อยํ วิเสสนะของ ปตฺโตๆ สุทธ-กัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อมฺหากํ สามีสัมพันธะใน อาจริยสฺสๆ สัมปทาน ใน อนุจฺฉวิโกๆ วิกติกัตตาใน โหติ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน กริๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน กริ อปฺปมตฺตกสฺส วิเสสนะของ ปตฺตสฺสๆ สามีสัมพันธะใน การณาๆ เหตุใน กริ อากาเสน ตติยาวิเสสนะใน อาคมนๆ อวุตตกัมมะใน กริ, กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน เทหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตํ วิเสสนะของ ปตฺตๆ อวุตตกัมมะใน เทหิ’ อิติศัพท์ อาการะใน วเทถ” อิติศัพท์ สรูปะ ใน วจเนนๆ กรณะใน เปเสสิ ฯ

.....

๑๕. เต คนฺตฺวา เสฏฺฐึ ตถา วทึสุ ฯ

เต (อนฺเตวาสิกา) คนฺตฺวา เสฏฺฐึ ตถา วทึสุ ฯ

เต (อนฺเตวาสิกา) อ.อันเตวาสิก ท. เหล่านั้น **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **วทึสุ** กล่าวแล้ว **ตถา** เหมือนอย่างนั้น **เสฏฺฐึ** กะเศรษฐี ฯ

พวกอันเตวาสิกเหล่านั้น ไปแล้ว กล่าวแล้วเหมือนอย่างนั้นกะท่านเศรษฐี

เต วิเสสนะของ อนฺเตวาสิกาๆ สุทธกัตตาใน วทึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน วทึสุ เสฏฺฐึ อกถิตกัมมะใน วทึสุ ตถา กิริยาวิเสสนะใน วทึสุ ฯ

.....

๑๖. เสฏฺฐี “อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหิตุํ สมตฺโถ คณฺหาตูติ อาห ฯ

เสฏฺฐี “(ปุคฺคโล) อากาเสน อาคนฺตฺวา คณฺหิตุํ สมตฺโถ คณฺหาตูติ อาห ฯ

เสฏฺฐี อ.เศรษฐี **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า **“(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **สมตฺโถ** ผู้สามารถ **อากาเสน อาคนฺตฺวา คณฺหิตุ** เพื่ออัน มาแล้ว ทางอากาศ แล้วจึงถือเอาเทียว **คณฺหาตุ** จงถือเอา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

เศรษฐีกล่าวว่า “บุคคลผู้สามารถเพื่อจะมาทางอากาศถือเอาเท่านั้น จงถือเอาเถิด”

เสฏฺจี สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน คณฺหาตุ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อากาเสน ตติยาวิเสสนะใน อาคนฺตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน คณฺหิตุ ฯ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺโถ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สมตฺโถ ฯ วิเสสนะของ ปุคฺคโล” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๗. นาฏปุตฺโต สยํ คนฺตุกาโม หุตฺวา อนฺเตวาสิกานํ สญฺญมทาสิ “อหํ เอกํ หตฺถญฺจ ปาทญฺจ อุกฺขิปิตฺวา อุปฺปติตุกาโม วิย ภวิสฺสามิ, ตุมฺเห มํ ‘อาจริย กึ กโรถ ? ทารุมยปตฺตสฺส การณา ปฏิจฺฉนฺนํ อรหตฺตํ มหาชนสฺส มา ทสฺสยิตฺถาติ วตฺวา มํ หตฺเถสุ จ ปาเทสุ จ คเหตฺวา อากฑฺฒนฺตา ภูมิยํ ปาเตยฺยาถาติ ฯ

นาฏปุตฺโต สยํ คนฺตุกาโม หุตฺวา อนฺเตวาสิกานํ สญฺญํ อทาสิ “อหํ เอกํ หตฺถํ จ (เอกํ) ปาทํ จ อุกฺขิปิตฺวา อุปฺปติตุกาโม วิย ภวิสฺสามิ, ตุมฺเห มํ ‘(ตุมฺเห) อาจริย กึ กโรถ ? (ตุมฺเห) ทารุมยปตฺตสฺส การณา (ปจฺจเยน) ปฏิจฺฉนฺนํ อรหตฺตํ มหาชนสฺส มา ทสฺสยิตฺถาติ วตฺวา มํ หตฺเถสุ จ ปาเทสุ จ คเหตฺวา อากฑฺฒนฺตา (มํ) ภูมิยํ ปาเตยฺยาถาติ ฯ

นาฏปุตฺโต อ.นาฏบุตร **คนฺตุกาโม** เป็นผู้ใคร่เพื่ออันไป **สยํ** ด้วยตนเอง **หุตฺวา** เป็น **อทาสิ** ได้ให้แล้ว **สญฺญํ** ซึ่งสัญญาณ **อนฺเตวาสิกานํ** แก่อันเตวาสิก ท. **อิติ** ว่า “**อหํ** อ.เรา **อุกฺขิปิตฺวา** ยกขึ้นแล้ว **หตฺถํ** ซึ่งมือ **เอกํ** ข้างหนึ่ง **จ** ด้วย **ปาทํ** ซึ่งเท้า **(เอกํ)** ข้างหนึ่ง **จ** ด้วย **อุปฺปติตุกาโม วิย** เป็นราวกะว่าเป็นผู้ใคร่เพื่ออันเหาะขึ้นไป **ภวิสฺสามิ** จักเป็น, **ตุมฺเห** อ.ท่าน ท. **วตฺวา** กล่าวแล้ว **มํ** กะเรา **อิติ** ว่า ‘**อาจริย** ข้าแต่อาจารย์ **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน **กโรถ** ย่อมกระทำ **กึ** ซึ่งอะไร ? **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน **มา ทสฺสยิตฺถ** อย่าแสดงแล้ว **อรหตฺตํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **(ปจฺจเยน) ปฏิจฺฉนฺนํ** อันอันปัจจัยปกปิดแล้ว **มหาชนสฺส** แก่มหาชน **การณา** เพราะเหตุ **ทารุมยปตฺตสฺส** แห่งบาตรอันเป็นวิการแห่งไม้’ **อิติ** ดังนี้ **คเหตฺวา** จับแล้ว **มํ** ซึ่งเรา **หตฺเถสุ จ** ที่มือ ท. ด้วย **ปาเทสุ จ** ที่เท้า ท. ด้วย **อากฑฺฒนฺตา** คร่ามาอยู่ **(มํ)** ยังเรา **ปาเตยฺยาถ** พึงให้ล้มลง **ภูมิยํ** ที่ภาคพื้น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

นาฏบุตร เป็นผู้ใคร่เพื่อจะไปด้วยตนเอง ได้ให้สัญญาณแก่พวกอันเตวาสิกว่า “เรายกมือหนึ่งข้างและเท้าหนึ่งข้างขึ้น จักเป็นดุจประสงค์เพื่อจะเหาะขึ้นไป, พวกท่านกล่าวกะเราว่า ‘ข้าแต่อาจารย์ ท่านย่อมทำอะไร ? ท่านอย่าแสดงพระอรหัตที่ปัจจัย

ปกปิดไว้ แก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรที่สำเร็จจากไม้' ดังนี้ แล้วจับเราที่มือทั้งหลายและเท้าทั้งหลายฉุดมาอยู่ ทำให้เราล้มลงที่ภาคพื้น"

นาฏปุตฺโต สุทธกัตตาใน อทาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สยํ กรณะใน คนฺตุกาโมฯ วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อทาสิ อนฺเตวาสิกานํ สัมปทานใน อทาสิ สญฺญํ อวุตตกัมมะใน อทาสิ "อหํ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกํ วิเสสนะของ หตฺถํฯ อวุตตกัมมะใน อุกฺขิปิตฺวา เอกํ วิเสสนะของ ปาทำฯ อวุตต-กัมมะใน อุกฺขิปิตฺวา จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ เอกํ หตฺถํ และ เอกํ ปาทำ อุกฺขิปิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ภวิสฺสามิ อุปฺปติตุกาโม อุปมาวิกติกัตตาใน ภวิสฺสามิ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ อุปฺปติตุกาโม, ตุมฺเห เหตุกัตตาใน ปาเตยฺยาถฯ อาขยาต-บทเหตุกัตตุวาจก มํ อกถิตกัมมะใน วตฺวา 'อาจริย อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน กโรถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึ อวุตตกัมมะใน กโรถ ? ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ทสฺสยิตฺถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทารุมยปตฺตสฺส สามีสัมพันธะใน การณาฯ เหตุใน ทสฺสยิตฺถ ปจฺจเยน อนภิหิตกัตตาใน ปฏิจฺฉนฺนำฯ วิเสสนะของ อรหตฺตำฯ อวุตตกัมมะ ใน ทสฺสยิตฺถ มหาชนสฺส สัมปทานใน ทสฺสยิตฺถ มาศัพท์ ปฏิเสธะใน ทสฺสยิตฺถ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คเหตฺวา มํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวา หตฺเถสุ ก็ดี ปาเทสุ ก็ดี วิสยาธาระใน คเหตฺวา จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ หตฺเถสุ และ ปาเทสุ คเหตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน อากฑฺฒนฺตาฯ อัพภันตรกิริยาของ ตุมฺเห มํ การิตกัมมะใน ปาเตยฺยาถ ภูมิยำ วิสยาธาระใน ปาเตยฺยาถ" อิติศัพท์ สรูปะ ใน สญฺญำ ฯ

.....

๑๘. โส ตตฺถ คนฺตฺวา เสฏฺฐึ อาห "มหาเสฏฺฐิ มยฺหำ อยำ ปตฺโต อนุจฺฉวิโก, อญฺเญสำ นานุจฺฉวิโก, มา เต อปฺปมตฺตกสฺส การณา มม อากาเส อุปฺปตนำ รุจฺจติ, เทหิ เม ปตฺตนฺติ ฯ

โส (นาฏปุตฺโต) ตตฺถ (ฐาเน) คนฺตฺวา เสฏฺฐึ อาห "มหาเสฏฺฐิ มยฺหำ อยำ ปตฺโต อนุจฺฉวิโก (โหติ, อยำ ปตฺโต) อญฺเญสำ (ชนานำ) น อนุจฺฉวิโก (โหติ), มา เต อปฺปมตฺตกสฺส (ปตฺตสฺส) การณา มม อากาเส อุปฺปตนำ รุจฺจติ, (ตฺวำ) เทหิ เม ปตฺตนฺติ ฯ

โส (นาฏปุตฺโต) อ.นาฏบุตรนั้น **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **ตตฺถ (ฐาเน)** ในที่นั้น **อาห**

กล่าวแล้ว **เสฏฺฐี** กะเศรษฐี **อิติ** ว่า "**มหาเสฏฺฐิ** ดูก่อนมหาเศรษฐี **อยํ ปตฺโต** อ.บาตรนี้ **อนุจฺฉวิโก** เป็นของสมควร **มยฺหํ** แก่เรา **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(อยํ ปตฺโต)** อ.บาตรนี้ **อนุจฺฉวิโก** เป็นของสมควร **อญฺเญสํ (ชนานํ)** แก่ชน ท. เหล่าอื่น **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้, **อุปฺปตนํ** อ.การเหาะขึ้นไป **อากาเส** ในอากาศ **มม** แห่งเรา **การณา** เพราะเหตุ **(ปตฺตสฺส)** แห่งบาตร **อปฺปมตฺตกสฺส** อันมีประมาณน้อย **มา รุจฺจติ** อย่าชอบใจอยู่ **เต** แก่ท่าน, **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **เทหิ** ขอจงให้ **ปตฺตํ** ซึ่งบาตร **เม** แก่เรา" **อิติ** ดังนี้ ฯ

นาฏบุตรนั้น ไปในที่นั้น กล่าวกะเศรษฐีว่า "ดูก่อนท่านมหาเศรษฐี บาตรนี้ เป็นของสมควรแก่เรา, บาตรนี้ เป็นของสมควรแก่ชนเหล่าอื่น หามิได้, การเหาะขึ้นไปในอากาศแห่งเรา เพราะเหตุแห่งบาตรที่มีประมาณน้อย อย่าชอบใจแก่ท่านเลย, ขอท่านจงให้บาตรแก่เรา"

โส วิเสสนะของ นาฏปุตฺโตๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ จาเนๆ วิสยาธาระใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห เสฏฺฐี อกถิตกัมมะใน อาห "มหาเสฏฺฐิ อาลปนะ อยํ วิเสสนะของ ปตฺโตๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก มยฺหํ สัมปทานใน อนุจฺฉวิโกๆ วิกติกัตตาใน โหติ, อยํ วิเสสนะของ ปตฺโตๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อญฺเญสํ วิเสสนะของ ชนานํๆ สัมปทานใน อนุจฺฉวิโกๆ วิกติกัตตาใน โหติ นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ, อุปฺปตนํ สุทธ-กัตตาใน รุจฺจติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน รุจฺจติ เต สัมปทาน ใน รุจฺจติ อปฺปมตฺตกสฺส วิเสสนะของ ปตฺตสฺสๆ สามีสัมพันธะใน การณาๆ เหตุใน อุปฺปตนํ มม สามีสัมพันธะใน อุปฺปตนํ อากาเส วิสยาธาระใน อุปฺปตนํ, ตฺวํ สุทธกัตตา ใน เทหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สัมปทานใน เทหิ ปตฺตํ อวุตตกัมมะใน เทหิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๙. "ภนฺเต อากาเสน อุปฺปติตฺวาว คณฺหาถาติ ฯ

(เสฏฺฐี "ตุมฺเห) ภนฺเต อากาเสน อุปฺปติตฺวาว คณฺหาถาติ (อาห) ฯ

(เสฏฺฐี) อ.เศรษฐี **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **อุปฺปติตฺวาว** เหาะขึ้นไปแล้วเทียว **อากาเสน** ทางอากาศ **คณฺหาถ** จง

ถือเอาเถิด" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เศรษฐีกล่าวว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอพวกท่านเหาะขึ้นไปทางอากาศนั่นแหละ แล้วจงถือเอาเถิด"

เสฏฺฐี สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน คณฺหาถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อากาเสน ตติยาวิเสสนะใน อุปฺปติตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน คณฺหาถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๐. ตโต นาฏปุตฺโต "เตนหิ อเปถ อเปถาติ อนฺเตวาสิเก อปเนตฺวา "อากาเส อุปฺปติสฺสามีติ เอกํ หตฺถญฺจ ปาทญฺจ อุกฺขิปิ ฯ

ตโต นาฏปุตฺโต "เตนหิ (ตุมฺเห) อเปถ (ตุมฺเห) อเปถาติ (วตฺวา) อนฺเตวาสิเก อปเนตฺวา "(อหํ) อากาเส อุปฺปติสฺสามีติ (วตฺวา) เอกํ หตฺถํ จ (เอกํ) ปาทํ จ อุกฺขิปิ ฯ

ตโต ในลำดับนั้น **นาฏปุตฺโต** อ.นาฏบุตร **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**เตนหิ** ถ้าอย่างนั้น **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **อเปถ** จงหลีกไป, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **อเปถ** จงหลีกไป" **อิติ** ดังนี้ **อปเนตฺวา** นำไปปราศแล้ว **อนฺเตวาสิเก** ซึ่งอันเตวาสิก ท. **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**(อหํ)** อ.เรา **อุปฺปติสฺสามิ** จักเหาะขึ้นไป **อากาเส** ในอากาศ" **อิติ** ดังนี้ **อุกฺขิปิ** ยกขึ้นแล้ว **หตฺถํ** ซึ่งมือ **เอกํ** ข้างหนึ่ง **จ** ด้วย **ปาทํ** ซึ่งเท้า **(เอกํ)** ข้างหนึ่ง **จ** ด้วย ฯ

ลำดับนั้น นาฏบุตรกล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น พวกท่านจงหลีกไป ฯ" นำเหล่าอันเตวาสิกออกไปแล้ว กล่าวว่า "เราจักเหาะขึ้นไปในอากาศ" ดังนี้ ยกมือข้างหนึ่งและเท้าข้างหนึ่งขึ้น"

ตโต กาลสัตตมี นาฏปุตฺโต สุทธกัตตาใน อุกฺขิปิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "เตนหิ อุยโยชนัตถะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อเปถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อเปถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อปเนตฺวา อนฺเตวาสิเก อวุตตกัมมะใน อปเนตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "อหํ สุทธกัตตาใน อุปฺปติสฺสามิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อากาเส วิสยาธาระใน อุปฺปติสฺสามิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อุกฺขิปิ เอกํ วิเสสนะ

ของ หตฺถํๆ อวุตตกัมมะใน อุกฺขิปิ เอกํ วิเสสนะของ ปาทำๆ อวุตตกัมมะใน อุกฺขิปิ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ เอกำ หตฺถำ และ เอกำ ปาทำ ฯ

.....

๒๑. อถ นำ อนฺเตวาสิกา “อาจริย กินฺนาเมตำ กโรถ ? ฉวสฺส ทารุมยปตฺตสฺส การณา ปฏิจฺฉนฺนคฺคุเณน มหาชนสฺส ทสฺสิเตน โก อตฺโถติ ตำ หตฺถปาเทสุ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา ภูมิยำ ปาเตสุ ฯ

อถ นำ (นาฏปุตฺตำ) อนฺเตวาสิกา “(ตุมฺเห) อาจริย กึ นาม เอตำ (กมฺมำ) กโรถ ? ฉวสฺส ทารุมยปตฺตสฺส การณา (ปจฺจเยน) ปฏิจฺฉนฺนคฺคุเณน (ตุมฺเหหิ) มหาชนสฺส ทสฺสิเตน โก อตฺโถติ (วตฺวา) ตำ (นาฏปุตฺตำ) หตฺถปาเทสุ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา (นาฏปุตฺตำ) ภูมิยำ ปาเตสุ ฯ

อถ ครั้งนั้น **อนฺเตวาสิกา** อ.อันเตวาสิก ท. **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **นำ (นาฏปุตฺตำ)** กะนาฏบุตรนั้น **อิติ** ว่า “**อาจริย** ข้าแต่อาจารย์ **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน **กโรถ** ย่อมกระทำ **เอตำ (กมฺมำ)** ซึ่งกรรมนั่น **กึ นาม** ชื่ออะไร ? **โก อตฺโถ** อ.ประโยชน์อะไร **(ปจฺจเยน) ปฏิจฺฉนฺนคฺคุเณน** ด้วยคุณ อันปัจจัย ปกปิดแล้ว **(ตุมฺเหหิ) ทสฺสิเตน** อัน อันท่านแสดงแล้ว **มหาชนสฺส** แก่มหาชน **การณา** เพราะเหตุ **ทารุมยปตฺตสฺส** แห่งบาตร อันเป็นวิการแห่งไม้ **ฉวสฺส** อันเพียงดังซากศพ” **อิติ** ดังนี้ **คเหตฺวา** จับแล้ว **ตำ (นาฏปุตฺตำ)** ซึ่งนาฏบุตรนั้น **หตฺถปาเทสุ** ที่มือและเท้า ท. **อากฑฺฒิตฺวา** คร่ามาแล้ว **(นาฏปุตฺตำ)** ยังนาฏบุตร **ปาเตสุ** ให้ล้มลงแล้ว **ภูมิยำ** ที่ภาคพื้น ฯ

ครั้งนั้น พวกอันเตวาสิก กล่าวกะนาฏบุตรนั้นว่า “ข้าแต่อาจารย์ ท่านย่อมทำกรรมนั่น ชื่ออะไร ? ประโยชน์อะไรด้วยคุณที่ปัจจัยปกปิดแล้ว ที่ท่านแสดงแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรทำจากไม้ ดุจซากศพ” ดังนี้ จับนาฏบุตรนั้นที่มือและเท้าทั้งหลาย คร่ามา ให้ท่านล้มลงที่ภาคพื้น

อถ กาลสัตตมี อนฺเตวาสิกา เหตุกัตตาใน ปาเตสุำๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ นาฏปุตฺตำๆ อกถิตกัมมะใน วตฺวา “อาจริย อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน กโรถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ กึๆ ก็ดี เอตำ ก็ดี วิเสสนะของ กมฺมำๆ อวุตตกัมมะใน กโรถ, โก วิเสสนะของ อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฉวสฺส วิเสสนะของ ทารุมยปตฺตสฺสๆ สามีสัมพันธะใน การณาๆ เหตุใน ทสฺสิเตน ปจฺจเยน อนภิหิตกัตตาใน ปฏิจฺฉนฺนคฺคุเณนๆ กรณะใน ทสฺสิเตน ตุมฺเหหิ อนภิหิตกัตตาใน

ทสฺสิเตน มหาชนสฺส สัมปทานใน ทสฺสิเตนฯ วิเสสนะของ ปฏิจฺฉนฺนคฺคุเณน” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คเหตฺวา ตำ วิเสสนะของ นาฏปุตฺตำฯ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวา หตฺถปาเทสุ วิสยาธาระใน คเหตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อากฑฺฒิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปาเตสุำ นาฏปุตฺตำ การิตกัมมะใน ปาเตสุำ ภูมิยำ วิสยาธาระใน ปาเตสุำ ฯ

.....

๒๒. โส เสฏฺฐึ อาห “มหาเสฏฺฐิ อิเม เม อุปฺปติตุำ น เทนฺติ, เทหิ เม ปตฺตนฺติ ฯ

โส (นาฏปุตฺโต) เสฏฺฐึ อาห “มหาเสฏฺฐิ อิเม (อนฺเตวาสิกา) เม อุปฺปติตุำ น เทนฺติ, (ตฺวำ) เทหิ เม ปตฺตนฺติ ฯ

โส (นาฏปุตฺโต) อ.นาฏบุตรนั้น **อาห** กล่าวแล้ว **เสฏฺฐึ** กะเศรษฐี **อิติ** ว่า “**มหาเสฏฺฐิ** ดูก่อนมหาเศรษฐี **อิเม (อนฺเตวาสิกา)** อ.อันเตวาสิก ท. เหล่านี้ **น เทนฺติ** ย่อมไม่ให้ **อุปฺปติตุำ** เพื่ออันเหาะขึ้นไป **เม** แก่เรา, **(ตฺวำ)** อ.ท่าน **เทหิ** ขอจงให้ **ปตฺตำ** ซึ่งบาตร **เม** แก่เรา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

นาฏบุตรนั้น กล่าวกะเศรษฐีว่า “ดูก่อนท่านมหาเศรษฐี พวกอันเตวาสิกเหล่านี้ ย่อมไม่ให้เพื่อจะเหาะขึ้นไปแก่เรา, ขอท่านจงให้บาตรแก่เรา”

โส วิเสสนะของ นาฏปุตฺโตฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เสฏฺฐึ อกถิตกัมมะใน อาห “มหาเสฏฺฐิ อาลปนะ อิเม วิเสสนะของ อนฺเตวาสิกาฯ สุทธกัตตาใน เทนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สัมปทานใน เทนฺติ อุปฺปติตุำ ตุมัตถสัมปทานใน เทนฺติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน เทนฺติ, ตฺวำ สุทธกัตตาใน เทหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สัมปทานใน เทหิ ปตฺตำ อวุตตกัมมะใน เทหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๓. “อุปฺปติตฺวาว คณฺหาถ ภนฺเตติ ฯ

(เสฏฺฐี “ตุมฺเห) อุปฺปติตฺวาว คณฺหาถ ภนฺเตติ (อาห) ฯ

(เสฏฺฐี) อ.เศรษฐี **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **อุปฺปติตฺวาว** เหาะขึ้นไปแล้วเทียว **คณฺหาถ** ขอจงถือเอา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

เศรษฐีกล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอพวกท่านเหาะขึ้นไปแล้วจงถือเอาเถิด”

เสฏฺฐี สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน คณฺหาถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อุปฺปติตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน คณฺหาถ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๔. เอวํ ติตฺถิยา ฉ ทิวสานิ วายมิตฺวาปิ ตํ ปตฺตุ น ลภึสุเยว ฯ

ติตฺถิยา อ.เดียรถีย์ ท. **วายมิตฺวาปิ** แม้พยายามแล้ว **ทิวสานิ** สิ้นวัน ท. **ฉ ๖ น ลภึสุ เอว** ไม่ได้แล้วนั่นเทียว **ตํ ปตฺตุ** ซึ่งบาตรนั้น **เอวํ** ด้วยประการฉะนี้ ฯ

พวกเดียรถีย์แม้พยายามสิ้น ๖ วัน ไม่ได้แล้วนั่นแหละซึ่งบาตรนั้น ด้วยประการฉะนี้

ติตฺถิยา สุทธกัตตาใน ลภึสุ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ ปการัตถะ ฉ วิเสสนะของ ทิวสานิ ฯ อัจจันตสังโยคะใน วายมิตฺวา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ วายมิตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน ลภึสุ ตุ วิเสสนะของ ปตฺตุ ฯ อวุตตกัมมะใน ลภึสุ นศัพท์ ปฏิเสธะ ใน ลภึสุ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ลภึสุ ฯ

.....

๒๕. สตฺตเม ทิวเส อายสฺมโต จ มหาโมคฺคลฺลานสฺส อายสฺมโต จ ปิณฺโฑลภารทฺวาชสฺส “ราชคเห ปิณฺฑาย จริสฺสามาติ คนฺตฺวา เอกสฺมึ ปิฏฺฐิปาสาเณ จตฺวา จีวรํ ปารุปนกาเล ธุตฺตกา กถํ สมุฏฺฐาเปสุ “อมฺโภ ปุพฺเพ ฉ สตฺถาโร ‘โลเก มยํ อรหนฺตมฺหา’ติ วทึสุ, ราชคหเสฏฺฐิโน ปน ปตฺตุ อุสฺสาเปตฺวา ‘สเจ อรหา อตฺถิ, อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหาตูติ วทนฺตสฺส อชฺช สตฺตโม ทิวโส, เอโกปิ ‘อหํ อรหา’ติ อากาเส อุปฺปตนฺโต นาม นตฺถิ; อชฺช โน โลเก อรหนฺตานํ นตฺถิภาโว ญาโตติ ฯ

สตฺตเม ทิวเส อายสฺมโต จ มหาโมคฺคลฺลานสฺส อายสฺมโต จ ปิณฺโฑลภารทฺวาชสฺส “(มยํ) ราชคเห ปิณฺฑาย จริสฺสามาติ (จินฺตเนน) คนฺตฺวา เอกสฺมึ ปิฏฺฐิปาสาเณ จตฺวา จีวรํ ปารุปนกาเล ธุตฺตกา กถํ สมุฏฺฐาเปสุ “อมฺโภ ปุพฺเพ ฉ สตฺถาโร ‘โลเก มยํ อรหนฺตา อมฺหา’ติ วทึสุ, ราชคหเสฏฺฐิโน ปน (ปุคฺคลํ) ปตฺตุ อุสฺสาเปตฺวา ‘สเจ อรหา อตฺถิ, (โส อรหา) อากาเสน อาคนฺตฺวา คณฺหาตูติ วทนฺตสฺส, อชฺช สตฺตโม ทิวโส (โหติ), เอโกปิ (ปุคฺคโล) ‘อหํ อรหา (อมฺหิ)’ อิติ (วตฺวา) อากาเส อุปฺปตนฺโต นาม นตฺถิ; อชฺช โน โลเก อรหนฺตานํ

นตฺถิภาโว ฌาโตติ ฯ

ทิวเส ในวัน **สตฺตเม** ที่ ๗ **ธุตฺตกา** อ.นักเลง ท. **กถํ** ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว **อิติ** ว่า "**อมฺโภ** แน่ะท่านผู้เจริญ **สตฺถาโร** อ.ครู ท. **ฉ** ๖ **วทึสุ** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า '**มยํ** อ.เรา ท. **อรหนฺตา** เป็นพระอรหันต์ **อมฺห** ย่อมเป็น **โลเก** ในโลก' **อิติ** ดังนี้ **ปุพฺเพ** ในกาลก่อน, **ปน** แต่ว่า **ราชคหเสฏฐิโน** เมื่อเศรษฐีผู้อยู่ในเมืองชื่อว่าราชคฤห์ **(ปุคฺคลสฺ)** ยังบุคคล **อุสฺสาเปตฺวา** ให้ยกขึ้นแล้ว **ปตฺตํ** ซึ่งบาตร **วทนฺตสฺส** กล่าวอยู่ **อิติ** ว่า '**สเจ** ถ้าว่า **อรหา** อ.พระอรหันต์ **อตฺถิ** มีอยู่ไซร้, **(โส อรหา)** อ.พระอรหันต์นั้น **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **อากาเสน** ทางอากาศ **คณฺหาตุ** จงถือเอา' **อิติ** ดังนี้, **อชฺช** อ.วันนี้ **ทิวโส** เป็นวัน **สตฺตโม** ที่ ๗ **(โหติ)** ย่อมเป็น, **เอโกปิ (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลแม้หนึ่ง **'อหํ อรหา (อมฺหิ)' อิติ (วตฺวา) อากาเส อุปฺปตนฺโต นาม** ชื่อว่าเป็นผู้กล่าว ว่า 'อ.เรา เป็นพระอรหันต์ ย่อมเป็น' ดังนี้ แล้วจึงเหาะขึ้นไปอยู่ ในอากาศ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี; **โลเก อรหนฺตานํ นตฺถิภาโว** อ.ความที่ แห่งพระอรหันต์ ท. ไม่มีอยู่ ในโลก **โน** อันเรา ท. **ฌาโต** รู้แล้ว **อชฺช** ในวันนี้" **อิติ** ดังนี้ **สมุฏฺฐาเปสุ** ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว **อายสฺมโต จ มหาโมคฺคลฺลานสฺส อายสฺมโต จ ปิณฺโฑลภารทฺวาชสฺส "(มยํ) ราชคเห ปิณฺฑาย จริสฺสามาติ (จินฺตเนน) คนฺตฺวา เอกสฺมึ ปิฏฺฐิปาสาเณ ฐตฺวา จีวรํ ปารุปนกาเล** ในกาลเป็นที่ ไปแล้ว ด้วยอันคิด ว่า "อ.เรา ท. จักเที่ยวไปในเมืองชื่อว่าราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต" ดังนี้ ยืนแล้ว บนแผ่นหินมีหลัง แผ่นหนึ่ง ห่มซึ่งจีวร แห่งพระมหาโมคคัลลานะ ผู้มีอายุด้วย แห่งพระปิณโฑลภารทวาชะ ผู้มีอายุด้วย ฯ

ในวันที่ ๗ พวกนักเลงยังถ้อยคำให้ตั้งขึ้น ในกาลเป็นที่ไปด้วยอันคิดว่า "พวกเราจักเที่ยวไปในเมืองราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต" แห่งพระมหาโมคคัลลานะและพระปิณโฑล-ภารทวาชะ แล้วจึงยืนที่แผ่นหินแผ่นหนึ่งห่มจีวรว่า "แน่ะท่านผู้เจริญ ในกาลก่อน พวกครูทั้ง ๖ กล่าวว่า 'พวกเราเป็นพระอรหันต์ในโลก' ดังนี้, แต่ว่า เมื่อเศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์ใช้คนให้ยกบาตรขึ้น กล่าวอยู่ว่า 'ถ้าพระอรหันต์มีอยู่ไซร้, พระอรหันต์นั้น มาทางอากาศ จงถือเอา' ดังนี้, วันนี้ เป็นวันที่ ๗, บุคคลแม้คนหนึ่ง ชื่อว่าเป็นผู้กล่าวว่า 'เราเป็นพระอรหันต์' ดังนี้แล้ว เหาะขึ้นไปอยู่ในอากาศ ย่อมไม่มี, ความที่พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นผู้ไม่มีอยู่ในโลก พวกเรารู้แล้วในวันนี้"

ธุตฺตกา เหตุกัตตาใน สมุฏฺจาเปสุๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก สตฺตเม วิเสสนะของ ทิวเสๆ กาลสัตตมีใน สมุฏฺจาเปสุ อายสฺมโต สองบท วิเสสนะของ มหาโมคฺคลฺลานสฺส และ ปิณฺโฑลภารทฺวาชสฺส มหาโมคฺคลฺลานสฺส ก็ดี ปิณฺโฑลภารทฺวาชสฺส ก็ดี สามีสัมพันธะใน ปารุปน- จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ มหาโมคฺคลฺลานสฺส และ ปิณฺโฑลภารทฺวาชสฺส “มยํ สุทฺธกัตตาใน จริสฺสามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ราชคเห วิสยาธาระใน จริสฺสาม ปิณฺฑาย สัมปทานใน จริสฺสาม” อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนๆ กรณะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จตฺวา เอกสฺมึ วิเสสนะของ ปิฏฺจิปาสาเณๆ วิสยาธาระใน จตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปารุปน- จีวรํ อวุตตกัมมะใน ปารุปนกาเลๆ กาลสัตตมีใน สมุฏฺจาเปสุ กถํ การิตกัมมะใน สมุฏฺจาเปสุ “อมฺโภ อาลปนะ ปุพฺเพ กาลสัตตมีใน วทึสุ ฉ วิเสสนะของ สตฺถาโรๆ สุทธกัตตาใน วทึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ‘มยํ สุทฺธกัตตาใน อมฺหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โลเก วิสยาธาระใน อมฺห อรหนฺตา วิกติกัตตาใน อมฺห’ อิติศัพท์ อาการะใน วทึสุ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ ราชคหเสฏฺจิโน อนาทรใน วทนฺตสฺสๆ อนาทรกิริยา ปุคฺคลํ การิตกัมมะ ใน อุสฺสาเปตฺวา ปตฺตํ อวุตตกัมมะใน อุสฺสาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วทนฺตสฺส ‘สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ อรหา สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, โส วิเสสนะ ของ อรหาๆ สุทธกัตตาใน คณฺหาตุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อากาเสน ตติยาวิเสสนะ ใน อาคนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คณฺหาตุ’ อิติศัพท์ อาการะใน วทนฺตสฺส, อชฺช สัตตมีปัจจัตตะใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺตโม วิเสสนะของ ทิวโสๆ วิกติ- กัตตาใน โหติ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอโกๆ วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตา ใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก ‘อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อรหา วิกติกัตตาในอมฺหิ’ อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุปฺปตนฺโต อากาเส วิสยาธาระใน อุปฺปตนฺโต นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อุปฺปตนฺโตๆ วิกติกัตตาใน นตฺถิ, อชฺช กาลสัตตมีใน ฌาโต นตฺถิภาโว วุตตกัมมะใน ฌาโตๆ กิตบทกัมมวาจก โน อนภิหิตกัตตาใน ฌาโต โลเก วิสยาธาระใน นตฺถิ- อรหนฺตานํ ภาวาทิสัมพันธะใน นตฺถิภาโว” อิติศัพท์ สรูปะใน กถํ ฯ

.....

๒๖. ตํ กถํ สุตฺวา อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน อายสฺมนฺตํ ปิณฺโฑลภารทฺวาชํ อาห “สุตนฺเต อาวุโส ภารทฺวาช อิเมสํ วจนํ, อิเม พุทฺธสาสนํ ปริคฺคณฺหนฺตา วิย วทนฺติ,

ตฺวญฺจ มหิทฺธิโก มหานุภาโว, คจฺเฉตํ ปตฺตํ อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหาหีติ ฯ

ตํ กถํ สุตฺวา อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน อายสฺมนฺตํ ปิณฺโฑลภารทฺวาชํ อาห "สุตํ เต อาวุโส ภารทฺวาช อิเมสํ (ธุตฺตกานํ) วจนํ, อิเม (ธุตฺตกา) พุทฺธสาสนํ ปริคฺคณฺหนฺตา วิย วทนฺติ, ตฺวญฺจ มหิทฺธิโก มหานุภาโว (อสิ), (ตฺวํ) คจฺฉ, (ตฺวํ) เอตํ ปตฺตํ อากาเสน อาคนฺตฺวา คณฺหาหีติ ฯ

มหาโมคฺคลฺลาโน อ.พระมหาโมคคัลลานะ **อายสฺมา** ผู้มีอายุ **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ตํ กถํ** ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวนั้น **อาห** กล่าวแล้ว **ปิณฺโฑลภารทฺวาชํ** กะพระปิณโฑล-ภารทวาชะ **อายสฺมนฺตํ** ผู้มีอายุ **อิติ** ว่า "**ภารทฺวาช** แน่ะท่านภารทวาชะ **อาวุโส** ผู้มีอายุ **วจนํ** อ.คำ **อิเมสํ (ธุตฺตกานํ)** ของนักเลง ท. เหล่านี้ **เต** อันท่าน **สุตํ** ฟังแล้วหรือ ? **อิเม (ธุตฺตกา)** อ.นักเลง ท. เหล่านี้ **ปริคฺคณฺหนฺตา วิย** ราวกะว่ากำหนดถือเอารอบอยู่ **พุทฺธสาสนํ** ซึ่งพระพุทธศาสนา **วทนฺติ** ย่อมกล่าว, **จ** อนึ่ง **ตฺวญฺ** อ.ท่าน **มหิทฺธิโก** เป็นผู้มีฤทธิ์มาก **มหานุภาโว** เป็นผู้มีอานุภาพมาก **(อสิ)** ย่อมเป็น, **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **คจฺฉ** จงไป, **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **อากาเสน** ทางอากาศ **คณฺหาหิ** จงถือเอา **เอตํ ปตฺตํ** ซึ่งบาตรนั่น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระมหาโมคคัลลานะผู้มีอายุ ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว ก็กล่าวกะพระปิณโฑลภารทวาชะผู้มีอายุว่า "แน่ะท่านภารทวาชะผู้มีอายุ คำของพวกนักเลงเหล่านี้ ท่านได้ยินแล้วหรือ ? พวกนักเลงเหล่านี้ ดุจกำหนดพระพุทธศาสนา ย่อมกล่าว, อนึ่ง ท่านเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก, ท่านจงไป, ท่านมาแล้วทางอากาศ จงถือเอาบาตรนั่นเถิด"

อายสฺมา วิเสสนะของ มหาโมคฺคลฺลาโนๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ กถํๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อายสฺมนฺตํ วิเสสนะของ ปิณฺโฑลภารทฺวาชๆ อกถิตกัมมะใน อาห "อาวุโส วิเสสนะของ ภารทฺวาชๆ อาลปนะ วจนํ วุตตกัมมะใน สุตๆ กิตบทกัมมวาจก เต อนภิหิตกัตตาใน สุตๆ อิเมสํ วิเสสนะของ ธุตฺตกานๆ สามีสัมพันธะใน วจนํ, อิเม วิเสสนะของ ธุตฺตกาๆ สุทธกัตตาใน วทนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก พุทฺธสาสนํ อวุตตกัมมะใน ปริคฺคณฺหนฺตาๆ อุปมาอัพภันตรกิริยาของ ธุตฺตกา วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ พุทฺธสาสนํ ปริคฺคณฺหนฺตา, จศัพท์ สัมปิณฑนัตถะ ตฺวญฺ สุทธกัตตาใน อสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหิทฺธิโก ก็ดี มหานุภาโว ก็ดี วิกติกัตตาใน อสิ, ตฺวญฺ สุทธกัตตาใน คจฺฉๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก, ตฺวญฺ สุทธกัตตาใน คณฺหาหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตํ วิเสสนะของ

ปตฺตํ ๆ อวุตตกัมมะใน คณฺหาหิ อากาเสน ตติยาวิเสสนะใน อาคนฺตฺวา ๆ ปุพพกาล-กิริยาใน คณฺหาหิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๗. "อาวุโส โมคฺคลฺลาน ตฺวํ อิทฺธิมนฺตานํ อคฺโค, ตฺวํ เอตํ คณฺหาหิ, ตยิ ปน อคฺคณฺหนฺเต, อหํ คณฺหิสฺสามีติ ฯ

(ปิณฺโฑลภารทฺวาโช) "อาวุโส โมคฺคลฺลาน ตฺวํ อิทฺธิมนฺตานํ (สาวกานํ) อคฺโค (อสิ), ตฺวํ เอตํ (ปตฺตํ) คณฺหาหิ, ตยิ ปน อคฺคณฺหนฺเต, อหํ คณฺหิสฺสามีติ (อาห) ฯ

(ปิณฺโฑลภารทฺวาโช) อ.พระปิณโฑลภารทวาชะ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**โมคฺคลฺลาน** แน่ะท่านโมคคัลลานะ **อาวุโส** ผู้มีอายุ **ตฺวํ** อ.ท่าน **อคฺโค** เป็นผู้เลิศ **(สาวกานํ)** กว่าสาวก ท. **อิทฺธิมนฺตานํ** ผู้มีฤทธิ์ **(อสิ)** ย่อมเป็น, **ตฺวํ** อ.ท่าน **คณฺหาหิ** จงถือเอา **เอตํ (ปตฺตํ)** ซึ่งบาตรนั่น, **ปน** แต่ว่า **ตยิ** ครั้นเมื่อท่าน **อคฺคณฺหนฺเต** ไม่ถือเอาอยู่, **อหํ** อ.กระผม **คณฺหิสฺสามิ** จักถือเอา" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระปิณโฑลภารทวาชะ กล่าวว่า "แน่ะท่านโมคคัลลานะผู้มีอายุ ท่านเป็นผู้เลิศกว่าสาวกทั้งหลายผู้มีฤทธิ์, ท่านจงถือเอาบาตรนั่น, แต่ว่าเมื่อท่านไม่ถือเอาอยู่, กระผมจักถือเอา"

ปิณฺโฑลภารทฺวาโช สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อาวุโส วิเสสนะของ โมคฺคลฺลาน ๆ อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน อสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิทฺธิมนฺตานํ วิเสนะของ สาวกานำ ๆ ฉัฏฐีอุปาทานใน อคฺโค ๆ วิกติกัตตาใน อสิ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน คณฺหาหิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตํ วิเสสนะของ ปตฺตำ ๆ อวุตตกัมมะใน คณฺหาหิ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ ตยิ ลักขณะใน อคฺคณฺหนฺเต ๆ ลักขณกิริยา, อหำ สุทธกัตตาใน คณฺหิสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๘. "คณฺหาวุโสติ เอวำ วุตฺเต, อายสฺมา ปิณฺโฑลภารทฺวาโช อภิญฺญาปาทกำ จตุตฺถชฺ-ฌานำ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ติคาวุตำ ปิฏฺฐิปาสาณำ ปาทนฺเตน ปริจฺฉินฺทนฺโต ตุลปิจุ วิย อากาเส อุฏฺฐาเปตฺวา ราชคหนครสฺส อุปริ สตฺตกฺขตฺตุำ อนุปริยายิ ฯ

"(ตฺวำ) คณฺห อาวุโสติ เอวำ (วจเน มหาโมคฺคลฺลาเนน) วุตฺเต, อายสฺมา ปิณฺโฑลภารทฺวาโช

อภิญฺญาปาทกํ จตุตฺถชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ติคาวุตํ ปิฏฺฐิปาสาณํ ปาทนฺเตน ปริจฺฉินฺทนฺโต (ปิฏฺฐิปาสาณํ) ตุลปิจุ วิย อากาเส อุฏฺฐาเปตฺวา ราชคหนครสฺส อุปริ สตฺตกฺขตฺตุ อนุปริยายิ ฯ

(วจเน) ครั้นเมื่อคำ **เอวํ** อย่างนี้ **อิติ** ว่า "**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **คณฺห** จงถือเอา" **อิติ** ดังนี้ **(มหาโมคฺคลฺลาเนน)** อันพระมหาโมคคัลลานะ **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **ปิณฺโฑลภารทฺวาโช** อ.พระปิณโฑลภารทวาชะ **อายสฺมา** ผู้มีอายุ **สมาปชฺชิตฺวา** เข้าแล้ว **จตุตฺถชฺฌานํ** ซึ่งจตุตถฌาน **อภิญฺญาปาทกํ** อันเป็นบาทของอภิญญา **วุฏฺฐาย** ออกแล้ว **ปริจฺฉินฺทนฺโต** กำหนดตัดอยู่ **ปิฏฺฐิปาสาณํ** ซึ่งแผ่นหินมีหลัง **ติคาวุตํ** อันมีคาวุต ๓ **ปาทนฺเตน** ด้วยปลายแห่งเท้า **(ปิฏฺฐิปาสาณํ)** ยังแผ่นหินมีหลัง **อุฏฺฐาเปตฺวา** ให้ตั้งขึ้นแล้ว **อากาเส** ในอากาศ **ตุลปิจุ วิย** ราวกะ อ.ปุยแห่งนุ่น **อนุปริยายิ** เวียนรอบแล้ว **อุปริ** ในเบื้องบน **ราชคหนครสฺส** แห่งเมืองชื่อว่าราชคฤห์ **สตฺตกฺขตฺตุ** ๗ ครั้ง ฯ

เมื่อพระมหาโมคคัลลานะกล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านผู้มีอายุ ขอท่านจงถือเอาเถิด" ดังนี้, พระปิณโฑลภารทวาชะผู้มีอายุ ก็เข้าจตุตถฌานที่เป็นบาทของอภิญญา ออกแล้ว ใช้ปลายเท้ากำหนดตัดแผ่นหินมีหลังมี ๓ คาวุตให้ตั้งขึ้นในอากาศ ดุจปุยนุ่น เวียนรอบในเบื้องบนเมืองราชคฤห์ ๗ ครั้ง

"อาวุโส อาลปนะ ตฺวํ สุทฺธกัตตาใน คณฺห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ สรูปะใน เอวํ ๆ วิเสสนะของ วจเน ๆ ลักขณะใน วุตฺเต ๆ ลักขณกิริยา มหาโมคฺคลฺลาเนน อนภิหิต-กัตตาใน วุตฺเต, อายสฺมา วิเสสนะของ ปิณฺโฑลภารทฺวาโช ๆ สุทธกัตตาใน อนุปริยายิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อภิญฺญาปาทกํ วิเสสนะของ จตุตฺถชฺฌานํ ๆ สัมปาปุณียกัมมะใน สมาปชฺชิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วุฏฺฐาย ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปริจฺฉินฺทนฺโต ติคาวุตํ วิเสสนะของ ปิฏฺฐิปาสาณํ ๆ อวุตตกัมมะใน ปริจฺฉินฺทนฺโต ปาทนฺเตน กรณะใน ปริจฺฉินฺทนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปิณฺโฑลภารทฺวาโช ปิฏฺฐิปาสาณํ การิตกัมมะใน อุฏฺฐาเปตฺวา ตุลปิจุ อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ ตุลปิจุ อากาเส วิสยาธาระใน อุฏฺฐาเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อนุปริยายิ ราชคหนครสฺส สามี-สัมพันธะใน อุปริ ๆ วิสยาธาระใน อนุปริยายิ สตฺตกฺขตฺตุ กิริยาวิเสสนะใน อนุปริยายิ ฯ

.....

๒๙. โส ติคาวุตปฺปมาณสฺส นครสฺส ปิธานำ วิย ปญฺญายิ ฯ

โส (ปิฏฺฐิปาสาโณ) ติคาวุตปฺปมาณสฺส นครสฺส ปิธานำ วิย ปญฺญายิ ฯ

โส (ปิฏฺฐิปาสาโณ) อ.แผ่นหินมีหลังนั้น **ปญฺญายิ** ปรากฏแล้ว **ปิธานำ วิย** ราวกะ อ.วัตถุเป็นเครื่องปกปิด **นครสฺส** ซึ่งเมือง **ติคาวุตปฺปมาณสฺส** อันมีคาวุต ๓ เป็นประมาณ ฯ

แผ่นหินมีหลังนั้น ปรากฏดุจวัตถุเป็นเครื่องปกปิดเมืองที่มีประมาณ ๓ คาวุต

โส วิเสสนะของ ปิฏฺฐิปาสาโณๆ สุทธกัตตาใน ปญฺญายิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ติคาวุตปฺปมาณสฺส วิเสสนะของ นครสฺสๆ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน ปิธานำๆ อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ ติคาวุตปฺปมาณสฺส นครสฺส ปิธานำ ฯ

.....

๓๐. นครวาสิโน “ปาสาโณ โน อวตฺถริตฺวา คณฺหาตีติ ภีตา สุปฺปาทีนิ มตฺถเก กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ นิลียึสุ ฯ

นครวาสิโน (ชนา) “ปาสาโณ โน อวตฺถริตฺวา คณฺหาตีติ ภีตา สุปฺปาทีนิ (วตฺถูนิ) มตฺถเก กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ (ฐาเน) นิลียึสุ ฯ

(ชนา) อ.ชน ท. **นครวาสิโน** ผู้อยู่ในพระนครโดยปกติ **ภีตา** กลัวแล้ว **อิติ** ว่า “**ปาสาโณ** อ.แผ่นหิน **อวตฺถริตฺวา** ท่วมทับแล้ว **โน** ซึ่งเรา ท. **คณฺหาติ** ย่อมจับเอา” **อิติ** ดังนี้ **กตฺวา** กระทำแล้ว **(วตฺถูนิ)** ซึ่งวัตถุ ท. **สุปฺปาทีนิ** มีกระด้งเป็นต้น **มตฺถเก** บนกระหม่อม **นิลียึสุ** แอบแล้ว **ตตฺถ ตตฺถ (ฐาเน)** ในที่นั้นๆ ฯ

พวกชาวเมืองพากันกลัวว่า “แผ่นหินจะท่วมทับพวกเราแล้วจับเอา” ดังนี้ ทำวัตถุมีกระด้งเป็นต้นไว้บนกระหม่อม แอบแล้วในที่นั้นๆ

นครวาสิโน วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน นิลียึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ปาสาโณ สุทธกัตตาใน คณฺหาติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โน อวุตตกัมมะใน อวตฺถริตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน คณฺหาติ” อิติศัพท์ อาการะใน ภีตาๆ วิเสสนะของ ชนา สุปฺปาทีนิ วิเสสนะของ วตฺถูนิๆ อวุตตกัมมะใน กตฺวา มตฺถเก วิสยาธาระใน กตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน นิลียึสุ ตตฺถ สองบท วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน

นิลียึสุ ฯ

.....

๓๑. สตฺตเม วาเร เถโร ปิฏฺฐิปาสาณํ ภินฺทิตฺวา อตฺตานํ ทสฺเสสิ ฯ

วาเร ในวาระ **สตฺตเม** ที่ ๗ **เถโร** อ.พระเถระ **ภินฺทิตฺวา** ทำลายแล้ว **ปิฏฺฐิปาสาณํ** ซึ่งแผ่นหินมีหลัง **ทสฺเสสิ** แสดงแล้ว **อตฺตานํ** ซึ่งตน ฯ

ในวาระที่ ๗ พระเถระทำลายแผ่นหินมีหลัง แสดงตนแล้ว

สตฺตเม วิเสสนะของ วาเรๆ กาลสัตตมีใน ทสฺเสสิ เถโร สุทธกัตตาใน ทสฺเสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปิฏฺฐิปาสาณํ อวุตตกัมมะใน ภินฺทิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทสฺเสสิ อตฺตานํ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสสิ ฯ

.....

๓๒. มหาชโน เถรํ ทิสฺวา ‘‘ภนฺเต ปิณฺโฑลภารทฺวาช ตว ปาสาณํ ทฬฺหํ กตฺวา คณฺห, มา โน สพฺเพ นาสยีติ ฯ

มหาชโน เถรํ ทิสฺวา ‘‘(ตฺวํ) ภนฺเต ปิณฺโฑลภารทฺวาช ตว ปาสาณํ ทฬฺหํ กตฺวา คณฺห, (ตฺวํ) มา โน สพฺเพ นาสยีติ (อาห) ฯ

มหาชโน อ.มหาชน **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **เถรํ** ซึ่งพระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ปิณฺโฑลภารทฺวาช** ข้าแต่ท่านปิณโฑลภารทวาชะ **ภนฺเต** ผู้เจริญ **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **คณฺห** ขอจงถือเอา **ปาสาณํ** ซึ่งแผ่นหิน **ตว** ของท่าน **กตฺวา** กระทำ **ทฬฺหํ** ให้มั่นคง, **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **มา โน สพฺเพ นาสยิ** อย่า ยังเรา ท. ทั้งปวง ให้ฉิบหายแล้ว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

มหาชนเห็นพระเถระแล้ว ก็กล่าวว่า “ข้าแต่ท่านปิณโฑลภารทวาชะผู้เจริญ ขอท่านจงถือเอาแผ่นหินของท่านทำให้มั่นคง, ท่านอย่ายังพวกกระผมทั้งปวงให้ฉิบหายเลย”

มหาชโน สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เถรํ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “ภนฺเต วิเสสนะของ ปิณฺโฑลภารทฺวาชๆ อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน คณฺหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตว สามีสัมพันธะใน ปาสาณํๆ อวุตต-กัมมะใน คณฺห ทฬฺหํ วิกติกัมมะใน กตฺวาๆ กิริยาวิเสสนะใน คณฺห, ตฺวํ เหตุกัตตาใน นาสยิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน นาสยิ สพฺเพ วิเสสนะของ

โนๆ การิตกัมมะใน นาสยิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๓. เถโร ปาสาณำ ปาทนฺเตน ขิปิตฺวา วิสฺสชฺเชสิ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **ขิปิตฺวา** ซัดไปแล้ว **ปาสาณำ** ซึ่งแผ่นหิน **ปาทนฺเตน** ด้วยปลายแห่งเท้า **วิสฺสชฺเชสิ** ปล่อยแล้ว ฯ

พระเถระใช้ปลายเท้าซัดก้อนหินไป แล้วก็ปล่อยไป

เถโร สุทธกัตตาใน วิสฺสชฺเชสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาสาณำ อวุตตกัมมะใน ขิปิตฺวา ปาทนฺเตน กรณะใน ขิปิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิสฺสชฺเชสิ ฯ

.....

๓๔. โส คนฺตฺวา ยถาฐาเนเยว ปติฏฺฐาสิ ฯ

โส (ปาสาโณ) คนฺตฺวา ยถาฐาเน เอว ปติฏฺฐาสิ ฯ

โส (ปาสาโณ) อ.แผ่นหินนั้น **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **ปติฏฺฐาสิ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **ยถาฐาเน เอว** ในที่อย่างไรนั่นเทียว ฯ

แผ่นหินนั้น ไปแล้ว ตั้งอยู่แล้วในที่เดิมนั่นแหละ

โส วิเสสนะของ ปาสาโณๆ สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ปติฏฺฐาสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ยถาฐาเนๆ วิสยาธาระใน ปติฏฺฐาสิ ฯ

.....

๓๕. เถโร เสฏฺฐิสฺส เคหมตฺถเก อฏฺฐาสิ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **อฏฺฐาสิ** ได้ยืนแล้ว **เคหมตฺถเก** ในที่สุดแห่งเรือน **เสฏฺฐิสฺส** ของเศรษฐี ฯ

พระเถระได้ยืน ณ ที่สุดเรือนของเศรษฐี

เถโร สุทธกัตตาใน อฏฺฐาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เสฏฺฐิสฺส สามีสัมพันธะใน เคหมตฺถเกๆ วิสยาธาระใน อฏฺฐาสิ ฯ

๓๖. ตं ทิสฺวา เสฏฺฐี อุเรน นิปฺปชฺชิตฺวา “โอตรถ สามีติ วตฺวา อากาสโต โอติณฺณํ เถรं นิสีทาเปตฺวา ปตฺตं โอตาราเปตฺวา จตุมฺมธุรปุณฺณํ กตฺวา เถรสฺส อทาสิ ฯ

ตं (เถรं) ทิสฺวา เสฏฺฐี อุเรน นิปฺปชฺชิตฺวา “(ตุมฺเห) โอตรถ สามีติ วตฺวา อากาสโต โอติณฺณํ เถรं นิสีทาเปตฺวา ปตฺตं โอตาราเปตฺวา จตุมฺมธุรปุณฺณํ กตฺวา เถรสฺส อทาสิ ฯ

เสฏฺฐี อ.เศรษฐี **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ตं (เถรं)** ซึ่งพระเถระนั้น **นิปฺปชฺชิตฺวา** หมอบแล้ว **อุเรน** ด้วยอก **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**สามิ** ข้าแต่นาย **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน **โอตรถ** ขอจงข้ามลง” **อิติ** ดังนี้ **เถรं** ยังพระเถระ **โอติณฺณํ** ผู้ข้ามลงแล้ว **อากาสโต** จากอากาศ **นิสีทาเปตฺวา** ให้นั่งแล้ว **ปตฺตं** ยังบาตร **โอตาราเปตฺวา** ให้ข้ามลงแล้ว **กตฺวา** กระทำแล้ว **จตุมฺมธุรปุณฺณํ** ให้เป็นบาตรอันเต็มแล้วด้วยของอร่อย ๔ อย่าง **อทาสิ** ได้ถวายแล้ว **เถรสฺส** แก่พระเถระ ฯ

เศรษฐีเห็นพระเถระนั้นแล้ว ก็หมอบด้วยอก กล่าวว่า “ข้าแต่นาย ขอท่านจงข้ามลงเถิด” แล้วนิมนต์พระเถระผู้ข้ามลงแล้วจากอากาศให้นั่ง ยังบาตรให้ข้ามลง ทำให้เต็มด้วยของอร่อย ๔ อย่าง ได้ถวายแก่พระเถระแล้ว

เสฏฺฐี สุทธกัตตาใน อทาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตं วิเสสนะของ เถรंๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิปฺปชฺชิตฺวา อุเรน กรณะใน นิปฺปชฺชิตฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน วตฺวา “สามิ อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน โอตรถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิสีทาเปตฺวา อากาสโต อปาทานใน โอติณฺณํๆ วิเสสนะของ เถรंๆ การิตกัมมะใน นิสีทาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โอตาราเปตฺวา ปตฺตं การิตกัมมะใน โอตาราเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กตฺวา จตุมฺมธุรปุณฺณํ วิกติกัมมะใน กตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อทาสิ เถรสฺส สัมปทานใน อทาสิ ฯ

.....

๓๗. เถโร ปตฺตं คเหตฺวา วิหาราภิมุโข ปายาสิ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **คเหตฺวา** รับเอาแล้ว **ปตฺตं** ซึ่งบาตร **วิหาราภิมุโข** ผู้มีหน้าเฉพาะต่อวิหาร **ปายาสิ** ได้ดำเนินไปแล้ว ฯ

พระเถระรับเอาบาตร มีหน้ามุ่งตรงต่อวิหาร ได้ดำเนินไปแล้ว

เถโร สุทธกัตตาใน ปายาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปตฺตํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปายาสิ วิหาราภิมุโข วิเสสนะของ เถโร ฯ

.....

๓๘. อถสฺส เย อรญฺเญ คตา วา คามคตา วา ปาฏิหาริยํ น ปสฺสึสุ, เต สนฺนิปติตฺวา ‘‘ภนฺเต อมฺหากมฺปิ ปาฏิหาริยํ ทสฺเสหีติ เถรํ อนุพนฺธึสุ ฯ

อถ อสฺส (เถรสฺส) เย (ชนา) อรญฺเญ คตา วา คามคตา วา ปาฏิหาริยํ น ปสฺสึสุ, เต (ชนา) สนฺนิปติตฺวา ‘‘(ตฺวํ) ภนฺเต อมฺหากมฺปิ ปาฏิหาริยํ ทสฺเสหีติ (วตฺวา) เถรํ อนุพนฺธึสุ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เย (ชนา)** อ.ชน ท. เหล่าใด **คตา** ไปแล้ว **อรญฺเญ** ในป่า **วา** หรือ **วา** หรือว่า **คามคตา** ไปแล้วในหมู่บ้าน **น ปสฺสึสุ** ไม่เห็นแล้ว **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **อสฺส (เถรสฺส)** ของพระเถระนั้น, **เต (ชนา)** อ.ชน ท. เหล่านั้น **สนฺนิปติตฺวา** ประชุมกันแล้ว **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **ทสฺเสหิ** ขอจงแสดง **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **อมฺหากมฺปิ** แม้แก่ข้าพเจ้า ท.” **อิติ** ดังนี้ **อนุพนฺธึสุ** ติดตามแล้ว **เถรํ** ซึ่งพระเถระ ฯ

ครั้งนั้น พวกชนเหล่าใด ไปในป่าหรือว่าไปในหมู่บ้าน ไม่เห็นปาฏิหาริย์ของพระเถระนั้น, พวกชนเหล่านั้น ประชุมกันแล้ว กล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงแสดงปาฏิหาริย์แม้แก่พวกข้าพเจ้า” ดังนี้ ติดตามพระเถระแล้ว

อถ กาลสัตตมี เย วิเสสนะของ ชนาฯ สุทธกัตตาใน ปสฺสึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ เถรสฺสฯ สามีสัมพันธะใน ปาฏิหาริยํ อรญฺเญ วิสยาธาระใน คตาฯ ก็ดี คามคตา ก็ดี วิเสสนะของ ชนา วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ อรญฺเญ คตา และ คามคตา ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน ปสฺสึสุ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปสฺสึสุ, เต วิเสสนะของ ชนาฯ สุทธกัตตาใน อนุพนฺธึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สนฺนิปติตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “ภนฺเต อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน ทสฺเสหิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อมฺหากมฺฯ สัมปทานใน ทสฺเสหิ ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสหิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อนุพนฺธึสุ เถรํ อวุตตกัมมะใน อนุพนฺธึสุ ฯ

.....

๓๙. โส เตสๆ เตสๆ ปาฏิหาริยๆ ทสฺเสนฺโต วิหารๆ อคมาสิ ฯ

โส (เถโร) เตสๆ เตสๆ (ชนานๆ) ปาฏิหาริยๆ ทสฺเสนฺโต วิหารๆ อคมาสิ ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **ทสฺเสนฺโต** แสดงอยู่ **ปาฏิหาริยๆ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **เตสๆ เตสๆ (ชนานๆ)** แก่ชน ท. เหล่านั้นๆ **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **วิหารๆ** สู่วิหาร ฯ

พระเถระนั้น แสดงปาฏิหาริย์แก่พวกชนเหล่านั้นๆ ได้ไปสู่วิหาร

โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสๆ สองบท วิเสสนะของ ชนานๆ สัมปทานใน ทสฺเสนฺโต ปาฏิหาริยๆ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ เถโร วิหารๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๔๐. สตฺถา ตๆ อนุพนฺธิตฺวา อุนฺนทนฺตสฺส มหาชนสฺส สทฺทๆ สุตฺวา “อานนฺท กสฺเสโส สทฺโทติ ปุจฺฉิตฺวา “ภนฺเต ปิณฺโฑลภารทฺวาเชน อากาเส อุปฺปติตฺวา จนฺทนปตฺโต คหิโต, ตสฺส สนฺติเก เอโส สทฺโทติ สุตฺวา ปิณฺโฑลภารทฺวาชๆ ปกฺโกสาเปตฺวา “สจฺจๆ กิร ตยา เอวๆ กตนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, “สจฺจๆ ภนฺเตติ วุตฺเต, “กสฺมา เต ภารทฺวาช เอวๆ กตนฺติ เถรๆ วิครหิตฺวา ตๆ ปตฺตๆ ขณฺฑาขณฺฑๆ เภทาเปตฺวา ภิกฺขูนๆ อญฺชนปีสนตฺถาย ทาเปตฺวา ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย สาวกานๆ สิกฺขาปทๆ ปญฺญเปสิ ฯ

สตฺถา ตๆ (เถรๆ) อนุพนฺธิตฺวา อุนฺนทนฺตสฺส มหาชนสฺส สทฺทๆ สุตฺวา “อานนฺท กสฺส เอโส (สทฺโท) สทฺโท (โหติ)” อิติ ปุจฺฉิตฺวา “ภนฺเต ปิณฺโฑลภารทฺวาเชน อากาเส อุปฺปติตฺวา จนฺทนปตฺโต คหิโต, ตสฺส (ปิณฺโฑลภารทฺวาชสฺส) สนฺติเก เอโส (สทฺโท) สทฺโท (โหติ)” อิติ สุตฺวา (ปุคฺคลๆ) ปิณฺโฑลภารทฺวาชๆ ปกฺโกสาเปตฺวา “สจฺจๆ กิร ตยา เอวๆ (กมฺมๆ) กตนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, “สจฺจๆ ภนฺเต (มยา เอวๆ กมฺมๆ กตๆ)” อิติ (วจเน ปิณฺโฑลภารทฺวาเชน) วุตฺเต, “กสฺมา เต ภารทฺวาช เอวๆ (กมฺมๆ) กตนฺติ เถรๆ วิครหิตฺวา (ปุคฺคลๆ) ตๆ ปตฺตๆ ขณฺฑาขณฺฑๆ (กตฺวา) เภทาเปตฺวา (ปุคฺคลๆ) ภิกฺขูนๆ อญฺชนปีสนตฺถาย ทาเปตฺวา ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย สาวกานๆ สิกฺขาปทๆ ปญฺญเปสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **สุตฺวา** ทรงสดับแล้ว **สทฺทๆ** ซึ่งเสียง **มหาชนสฺส** ของมหาชน **ตๆ (เถรๆ) อนุพนฺธิตฺวา อุนฺนทนฺตสฺส** ผู้ติดตาม ซึ่งพระเถระนั้น แล้วจึงบรรลือขึ้นอยู่ **ปุจฺฉิตฺวา** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**อานนฺท** ดูก่อนอานนท์ **เอโส (สทฺโท)** อ.เสียง

นั่น **สทฺโท** เป็นเสียง **กสฺส** ของใคร **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **สุตฺวา** ทรงสดับแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **จนฺทนปตฺโต** อ.บาตรอันเป็นวิการแห่งจันทน์ **ปิณฺโฑลภารทฺวาเชน** อันพระปิณโฑลภารทวาชะ **อุปฺปติตฺวา** เหาะขึ้นไปแล้ว **อากาเส** ในอากาศ **คหิโต** ถือเอาแล้ว, **เอโส (สทฺโท)** อ.เสียงนั่น **สทฺโท** เป็นเสียง **สนฺติเก** ในสำนัก **ตสฺส (ปิณฺโฑลภารทฺวาชสฺส)** ของพระปิณโฑลภารทวาชะนั้น **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **(ปุคฺคลํ)** ทรงยังบุคคล **ปกฺโกสาเปตฺวา** ให้เรียกแล้ว **ปิณฺโฑลภารทฺวาชํ** ซึ่งพระปิณโฑลภารทวาชะ **ปุจฺฉิตฺวา** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**กิร** ได้ยินว่า **เอวํ (กมฺมํ)** อ.กรรมอย่างนี้ **ตยา** อันเธอ **กตํ** กระทำแล้ว **สจฺจํ** จริงหรือ ?" **อิติ** ดังนี้, **วจเน** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(เอวํ กมฺมํ)** อ.กรรมอย่างนี้ **(มยา)** อันข้าพระองค์ **(กตํ)** กระทำแล้ว **สจฺจํ** จริง" **อิติ** ดังนี้ **(ปิณฺโฑลภารทฺวาเชน)** อันพระปิณโฑลภารทวาชะ **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **วิครหิตฺวา** ทรงตำหนิแล้ว **เถรํ** ซึ่งพระเถระ **อิติ** ว่า "**ภารทฺวาช** ดูก่อนภารทวาชะ **เอวํ (กมฺมํ)** อ.กรรมอย่างนี้ **เต** อันเธอ **กตํ** กระทำแล้ว **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?" **อิติ** ดังนี้ **(ปุคฺคลํ)** ทรงยังบุคคล **เภทาเปตฺวา** ให้ทำลายแล้ว **ตํ ปตฺตํ** ซึ่งบาตรนั้น **(กตฺวา)** กระทำ **ขณฺฑาขณฺฑํ** ให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่ **(ปุคฺคลํ)** ทรงยังบุคคล **ทาเปตฺวา** ให้ให้แล้ว **ภิกฺขูนํ** แก่ภิกษุ ท. **อญฺชนปีสนตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่การบดซึ่งยาเป็นเครื่องหยอด **ปญฺญเปสิ** ทรงบัญญัติแล้ว **สิกฺขาปทํ** ซึ่งสิกขาบท **สาวกานํ** แก่สาวก ท. **อกรณตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่การไม่กระทำ **ปาฏิหาริยสฺส** ซึ่งปาฏิหาริย์ ฯ

พระศาสดาทรงสดับเสียงของมหาชนผู้ติดตามพระเถระนั้นแล้วจึงบรรลืออยู่ ตรัสถามว่า "ดูก่อนอานนท์ เสียงนั่น เป็นเสียงของใคร" ดังนี้ ทรงสดับว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บาตรจันทน์ อันพระปิณโฑลภารทวาชะเหาะขึ้นไปในอากาศถือเอาแล้ว, เสียงนั่นย่อมมีในสำนักของพระปิณโฑลภารทวาชะนั้น" ดังนี้ รับสั่งให้เรียกพระปิณโฑลภารทวาชะ ตรัสถามว่า "ได้ทราบว่า กรรมอย่างนี้ เธอทำแล้วจริงหรือ ?", เมื่อพระปิณโฑลภารทวาชะกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กรรมอย่างนี้ ข้าพระองค์ทำจริง" ดังนี้, จึงทรงติเตียนพระเถระว่า "ดูก่อนภารทวาชะ กรรมอย่างนี้ เธอทำเพราะเหตุอะไร ?" ดังนี้ ทรงรับสั่งให้ทำลายบาตรนั้นทำให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่ รับสั่งให้ถวายแก่เหล่าภิกษุเพื่อประโยชน์แก่การบดยาเป็นเครื่องหยอด แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวก เพื่อประโยชน์แก่การไม่ทำปาฏิหาริย์

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปญฺญเปสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ เถรำ ๆ อวุตต-กัมมะใน อนุพนฺธิตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน อุนฺนทนฺตสฺส ๆ วิเสสนะของ มหาชนสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน สทฺทำ ๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา "อานนฺท อาลปนะ เอโส วิเสสนะของ สทฺโท ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กสฺส สามีสัมพันธะใน สทฺโท ๆ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน สุตฺวา "ภนฺเต อาลปนะ จนฺทนปตฺโต วุตตกัมมะใน คหิโต ๆ กิตบท-กัมมวาจก ปิณฺโฑลภารทฺวาเชน อนภิหิตกัตตาใน คหิโต อากาเส วิสยาธาระใน อุปฺปติตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน คหิโต, เอโส วิเสสนะของ สทฺโท ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ ปิณฺโฑลภารทฺวาชสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน สนฺติเก ๆ วิสยาธาระใน สทฺโท ๆ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ อาการะใน สุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปกฺโกสาเปตฺวา ปุคฺคลำ การิตกัมมะใน ปกฺโกสาเปตฺวา ปิณฺโฑล-ภารทฺวาชำ อวุตตกัมมะใน ปกฺโกสาเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา "กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เอวำ วิเสสนะของ กมฺมำ ๆ วุตตกัมมะใน กตำ ๆ กิตบทกัมมวาจก สจฺจำ กิริยาวิเสสนะใน กตำ ตยา อนภิหิตกัตตาใน กตำ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิครหิตฺวา, "ภนฺเต อาลปนะ เอวำ วิเสสนะของ กมฺมำ ๆ วุตตกัมมะใน กตำ ๆ กิตบทกัมมวาจก สจฺจำ กิริยาวิเสสนะใน กตำ มยา อนภิหิตกัตตาใน กตำ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเน ๆ ลักขณะใน วุตฺเต ๆ ลักขณกิริยา ปิณฺโฑลภารทฺวาเชน อนภิหิตกัตตา ใน วุตฺเต, "ภารทฺวาช อาลปนะ เอวำ วิเสสนะของ กมฺมำ ๆ วุตตกัมมะใน กตำ ๆ กิตบท-กัมมวาจก กสฺมา เหตุใน กตำ เต อนภิหิตกัตตาใน กตำ" อิติศัพท์ อาการะใน วิครหิตฺวา เถรำ อวุตตกัมมะใน วิครหิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน เภทาเปตฺวา ปุคฺคลำ การิตกัมมะใน เภทาเปตฺวา ตำ วิเสสนะของ ปตฺตำ ๆ อวุตตกัมมะใน เภทาเปตฺวา ขณฺฑาขณฺฑำ วิกติ-กัมมะใน กตฺวา ๆ กิริยาวิเสสนะใน เภทาเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทาเปตฺวา ปุคฺคลำ การิตกัมมะใน ทาเปตฺวา ภิกฺขูนำ สัมปทานใน ทาเปตฺวา อญฺชนปิสนตฺถาย สัมปทาน ใน ทาเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปญฺญเปสิ ปาฏิหาริยสฺส ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน อกรณตฺถาย ๆ สัมปทานใน ปญฺญเปสิ สาวกานำ สัมปทานใน ปญฺญเปสิ สิกฺขาปทำ อวุตตกัมมะใน ปญฺญเปสิ ฯ

.....

๔๑. ติตฺถิยาปิ "สมโณ กิร โคตโม ตำ ปตฺตำ เภทาเปตฺวา ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย

สาวกานำ สิกฺขาปทำ ปญฺญเปสีติ สุตฺวา “สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา ปญฺญตฺตำ สิกฺขาปทำ ชีวิตเหตุปิ นาติกฺกมนฺติ, สมโณปิ โคตโม ตำ รกฺขิสฺสเตว, อิทานิ อมฺเหหิ โอกาโส ลทฺโธติ นครวีถีสุ อาโรเจนฺตา วิจรึสุ, “มยำ อตฺตโน คุณำ รกฺขนฺตา ปุพฺเพ ทารุมยปตฺตสฺส การณา อตฺตโน คุณำ มหาชนสฺส น ทสฺสยิมฺหา, สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา ปตฺตสฺส การณา อตฺตโน คุณำ มหาชนสฺส ทสฺเสสุำ, สมโณ โคตโม อตฺตโน ปณฺฑิตตาย ตำ ปตฺตำ เภทาเปตฺวา สาวกานำ สิกฺขาปทำ ปญฺญเปสิ, อิทานิ มยำ เตเนว สทฺธึ ปาฏิหาริยำ กริสฺสามาติ วทึสุ ฯ

ติตฺถิยาปิ “สมโณ กิร โคตโม (ปุคฺคลำ) ตำ ปตฺตำ เภทาเปตฺวา ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย สาวกานำ สิกฺขาปทำ ปญฺญเปสีติ สุตฺวา “สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา (สมเณน โคตเมน) ปญฺญตฺตำ สิกฺขาปทำ ชีวิตเหตุปิ น อติกฺกมนฺติ, สมโณปิ โคตโม ตำ (สิกฺขาปทำ) รกฺขิสฺสติ เอว, อิทานิ อมฺเหหิ โอกาโส ลทฺโธติ นครวีถีสุ อาโรเจนฺตา วิจรึสุ, “มยำ อตฺตโน คุณำ รกฺขนฺตา ปุพฺเพ ทารุมยปตฺตสฺส การณา อตฺตโน คุณำ มหาชนสฺส น ทสฺสยิมฺหา, สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา ปตฺตสฺส การณา อตฺตโน คุณำ มหาชนสฺส ทสฺเสสุำ, สมโณ โคตโม อตฺตโน ปณฺฑิตตาย (ปุคฺคลำ) ตำ ปตฺตำ เภทาเปตฺวา สาวกานำ สิกฺขาปทำ ปญฺญเปสิ, อิทานิ มยำ เตน เอว (สมเณน โคตเมน) สทฺธึ ปาฏิหาริยำ กริสฺสามาติ วทึสุ ฯ

ติตฺถิยาปิ แม้ อ.เดียรถีย์ ท. **สุตฺวา** ฟังแล้ว **อิติ** ว่า “**กิร** ได้ยินว่า **สมโณ** อ.พระสมณะ **โคตโม** ผู้โคดม **(ปุคฺคลำ)** ทรงยังบุคคล **เภทาเปตฺวา** ให้ทำลายแล้ว **ตำ ปตฺตำ** ซึ่งบาตรนั้น **ปญฺญเปสิ** ทรงบัญญัติแล้ว **สิกฺขาปทำ** ซึ่งสิกขาบท **สาวกานำ** แก่สาวก ท. **อกรณตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่อันไม่กระทำ **ปาฏิหาริยสฺส** ซึ่งปาฏิหาริย์” **อิติ** ดังนี้ **อาโรเจนฺตา วิจรึสุ** เที่ยวบอกอยู่แล้ว **นครวีถีสุ** ในถนนในเมือง ท. **อิติ** ว่า “**สาวกา** อ.สาวก ท. **สมณสฺส** ของพระสมณะ **โคตมสฺส** ผู้โคดม **น อติกฺกมนฺติ** จะไม่ก้าวล่วง **สิกฺขาปทำ** ซึ่งสิกขาบท **(สมเณน โคตเมน) ปญฺญตฺตำ** อันอันพระสมณะ ผู้โคดม ทรงบัญญัติแล้ว **ชีวิตเหตุปิ** แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต, **สมโณปิ** แม้อ.พระสมณะ **โคตโม** ผู้โคดม **รกฺขิสฺสติ เอว** จักรักษานั่นเทียว **ตำ (สิกฺขาปทำ)** ซึ่งสิกขาบทนั้น, **อิทานิ** ในกาลนี้ **โอกาโส** อ.โอกาส **อมฺเหหิ** อันเรา ท. **ลทฺโธ** ได้แล้ว” **อิติ** ดังนี้, **วทึสุ** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**มยำ** อ.เรา ท. **รกฺขนฺตา** เมื่อรักษา **คุณำ** ซึ่งคุณ **อตฺตโน** ของตน **น ทสฺสยิมฺหา** ไม่แสดงแล้ว **คุณำ** ซึ่งคุณ **อตฺตโน**

ของตน **มหาชนสฺส** แก่มหาชน **การณา** เพราะเหตุ **ทารุมยปตฺตสฺส** แห่งบาตรอันเป็นวิการแห่งไม้ **ปุพฺเพ** ในกาลก่อน, **สาวกา** อ.สาวก ท. **สมณสฺส** ของพระสมณะ **โคตมสฺส** ผู้โคดม **ทสฺเสสุ** แสดงแล้ว **คุณ** ซึ่งคุณ **อตฺตโน** ของตน **มหาชนสฺส** แก่มหาชน **การณา** เพราะเหตุ **ปตฺตสฺส** แห่งบาตร, **สมโณ** อ.พระสมณะ **โคตโม** ผู้โคดม **(ปุคฺคลํ)** ทรงยังบุคคล **เภทาเปตฺวา** ให้ทำลายแล้ว **ตํ ปตฺตํ** ซึ่งบาตรนั้น **ปญฺญเปสิ** ทรงบัญญัติแล้ว **สิกฺขาปทํ** ซึ่งสิกขาบท **สาวกานํ** แก่สาวก ท. **อตฺตโน ปณฺฑิตตาย** เพราะความที่ แห่งพระองค์ ทรงเป็นบัณฑิต, **อิทานิ** ในกาลนี้ **มยํ** อ.เรา ท. **กริสฺสาม** จักกระทำ **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **สทฺธึ** กับ **เตน เอว (สมเณน โคตเมน)** ด้วยพระสมณะ ผู้โคดมนั้นนั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

แม้พวกเดียรถีย์ฟังว่า "ได้ทราบว่า พระสมณโคดม รับสั่งให้ทำลายบาตรนั้น ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวก เพื่อประโยชน์แก่การไม่ทำปาฏิหาริย์" ดังนี้ พากันเที่ยวบอกอยู่ในถนนในเมืองทั้งหลายว่า "เหล่าสาวกของพระสมณโคดม จะไม่ก้าวล่วงสิกขาบทที่พระสมณโคดมทรงบัญญัติแล้ว แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต, แม้พระสมณโคดม ก็จักทรงรักษาสิกขาบทนั้น, บัดนี้ โอกาส พวกเราได้แล้ว" กล่าวแล้วว่า "พวกเราเมื่อรักษาคุณของตน ไม่แสดงคุณของตนแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรที่ทำด้วยไม้ในกาลก่อน, เหล่าสาวกของพระสมณโคดม แสดงคุณของตนแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตร, พระสมณโคดม รับสั่งให้ทำลายบาตรนั้น แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพราะความที่พระองค์ทรงเป็นบัณฑิต, บัดนี้ พวกเราจักทำปาฏิหาริย์กับพระสมณโคดมนั้นนั่นแหละ"

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ติฏฺถิยาๆ สุทธกัตตาใน วิจรึสุ และ วทึสุ วิจรึสุ ก็ดี วทึสุ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก "กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โคตโม วิเสสนะของ สมโณๆ สุทธกัตตาใน ปญฺญเปสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน เภทาเปตฺวา ตํ วิเสสนะของ ปตฺตํๆ อวุตตกัมมะใน เภทาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปญฺญเปสิ ปาฏิหาริยสฺส ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน อกรณตฺถายๆ สัมปทานใน ปญฺญเปสิ สาวกานํ สัมปทานใน ปญฺญเปสิ สิกฺขาปทํ อวุตตกัมมะใน ปญฺญเปสิ" อิติศัพท์ อาการะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิจรึสุ "สาวกา สุทธกัตตาใน อติกฺกมนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โคตมสฺส วิเสสนะของ สมณสฺสๆ สามีสัมพันธะใน สาวกา โคตเมน วิเสสนะ

ของ สมเณนฯ อนภิหิตกัตตาใน ปญฺญตฺตำฯ วิเสสนะของ สิกฺขาปทำฯ อวุตตกัมมะใน อติกฺกมนฺติ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ชีวิตเหตุฯ เหตุใน อติกฺกมนฺติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อติกฺกมนฺติ, โคตโม วิเสสนะของ สมโณ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สมโณฯ สุทธกัตตาใน รกฺขิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ สิกฺขาปทำฯ อวุตตกัมมะใน รกฺขิสฺสติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ รกฺขิสฺสติ, อิทานิ กาลสัตตมีใน ลทฺโธ โอกาโส วุตตกัมมะใน ลทฺโธฯ กิตบทกัมมวาจก อมฺเหหิ อนภิหิตกัตตาใน ลทฺโธ” อิติศัพท์ อาการะใน อาโรเจนฺตา นครวีถีสุ วิสยาธาระใน วิจรึสุ อาโรเจนฺตา อัพภันตรกิริยาของ ติฏฺถิยา, “มยำ สุทธกัตตาใน ทสฺสยิมฺหาฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตโน สามีสัมพันธะใน คุณำฯ อวุตตกัมมะใน รกฺขนฺตาฯ อัพภันตรกิริยาของ มยำ ปุพฺเพ กาลสัตตมีใน ทสฺสยิมฺหา ทารุมยปตฺตสฺส สามีสัมพันธะใน การณาฯ เหตุใน ทสฺสยิมฺหา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน คุณำฯ อวุตตกัมมะใน ทสฺสยิมฺหา มหาชนสฺส สัมปทานใน ทสฺสยิมฺหา นศัพท์ ปฏิเสธะใน ทสฺสยิมฺหา, สาวกา สุทธกัตตาใน ทสฺเสสุำฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โคตมสฺส วิเสสนะของ สมณสฺสฯ สามีสัมพันธะใน สาวกา ปตฺตสฺส สามีสัมพันธะใน การณาฯ เหตุใน ทสฺเสสุำ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน คุณำฯ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสสุำ มหาชนสฺส สัมปทานใน ทสฺเสสุำ, โคตโม วิเสสนะของ สมโณฯ สุทธกัตตาใน ปญฺญเปสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตโน ภาวาทิสัมพันธะใน ปณฺฑิตตายฯ เหตุใน ปญฺญเปสิ ปุคฺคลำ การิตกัมมะใน เภทาเปตฺวา ตำ วิเสสนะของ ปตฺตำฯ อวุตตกัมมะใน เภทาเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปญฺญเปสิ สาวกานำ สัมปทานใน ปญฺญเปสิ สิกฺขาปทำ อวุตตกัมมะใน ปญฺญเปสิ, อิทานิ กาลสัตตมีใน กริสฺสาม มยำ สุทธกัตตาใน กริสฺสามฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เตนฯ ก็ดี โคตเมน ก็ดี วิเสสนะของ สมเณนฯ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึฯ กิริยาสมวายะใน กริสฺสาม ปาฏิหาริยำ อวุตตกัมมะใน กริสฺสาม” อิติศัพท์ อาการะใน วทึสุ ฯ

.....

๔๒. ราชา พิมฺพิสาโร ตำ กถำ สุตฺวา สตฺถุ สนฺติกำ คนฺตฺวา “ตุมฺเหหิ กิร ภนฺเต ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย สาวกานำ สิกฺขาปทำ ปญฺญตฺตนฺติ ฯ

ราชา พิมฺพิสาโร ตำ กถำ สุตฺวา สตฺถุ สนฺติกำ คนฺตฺวา “ตุมฺเหหิ กิร ภนฺเต ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย สาวกานำ สิกฺขาปทำ ปญฺญตฺตนฺติ (ปุจฺฉิ) ฯ

ราชา อ.พระราชา **พิมฺพิสาโร** พระนามว่าพิมพิสาร **สุตฺวา** ทรงสดับแล้ว **ตํ กถํ** ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวนั้น **คนฺตฺวา** เสด็จไปแล้ว **สนฺติกํ** สู่สำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **กิร** ได้ยินว่า **สิกฺขาปทํ** อ.สิกขาบท **ตุมฺเหหิ** อันพระองค์ **ปญฺญตฺตํ** ทรงบัญญัติแล้ว **สาวกานํ** แก่สาวก ท. **อกรณตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่อันไม่กระทำ **ปาฏิหาริยสฺส** ซึ่งปาฏิหาริย์ หรือ ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาพระนามว่าพิมพิสาร ทรงสดับถ้อยคำนั้น เสด็จไปสู่สำนักของพระศาสดา ทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ทราบว่า สิกขาบท พระองค์ทรงบัญญัติแล้วเพื่อพระสาวกทั้งหลาย เพื่อประโยชน์แก่การไม่ทำปาฏิหาริย์หรือ ?"

พิมฺพิสาโร สัญญาโชตกะเข้ากับ ราชาฯ สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ กถํฯ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา สตฺถุ สามี-สัมพันธะใน สนฺติกํฯ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิ "ภนฺเต อาลปนะ กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ สิกฺขาปทํ วุตตกัมมะใน ปญฺญตฺตํฯ กิตบทกัมมวาจก ตุมฺเหหิ อนภิหิตกัตตาใน ปญฺญตฺตํ ปาฏิหาริยสฺส ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน อกรณตฺถายฯ สัมปทานใน ปญฺญตฺตํ สาวกานํ สัมปทานใน ปญฺญตฺตํ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๔๓. "อาม มหาราชาติ ฯ

(สตฺถา) "อาม มหาราช (เอวํ)" อิติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **อาม** ขอถวายพระพร **(เอวํ)** อ.อย่างนั้น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า "ดูก่อนมหาบพิตร ขอถวายพระพร อย่างนั้น"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "มหาราช อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ เอวํ สัจจวาจกลิงคัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๔๔. "อิทานิ ติตฺถิยา 'ตุมฺเหหิ สทฺธึ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามาติ วทนฺติ, กินฺทานิ กริสฺสถาติ ?

(ราชา) “อิทานิ ติตฺถิยา ‘(มยํ) ตุมฺเหหิ สทฺธึ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามาติ วทนฺติ, (ตุมฺเห) กึ อิทานิ กริสฺสถาติ (ปุจฺฉิ) ?

(ราชา) อ.พระราชา **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า “**อิทานิ** ในกาลนี้ **ติตฺถิยา** อ.เดียรถีย์ ท. **วทนฺติ** ย่อมกล่าว **อิติ** ว่า ‘**(มยํ)** อ.เรา ท. **กริสฺสาม** จักกระทำ **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **สทฺธึ** กับ **ตุมฺเหหิ** ด้วยพระองค์’ **อิติ** ดังนี้, **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **กริสฺสถ** จักทรงกระทำ **กึ** อย่างไร **อิทานิ** ในกาลนี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาทูลถามว่า “ในกาลนี้ พวกเดียรถีย์ย่อมกล่าวว่า ‘พวกเราจักทำปาฏิหาริย์กับพระองค์’ ดังนี้, พระองค์จักทรงทำอย่างไร ในกาลนี้ ?”

ราชา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อิทานิ กาลสัตตมีใน วทนฺติ ติตฺถิยา สุทธกัตตาใน วทนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ‘มยํ สุทธกัตตาใน กริสฺสามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตุมฺเหหิ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึๆ กิริยาสมวายะใน กริสฺสาม ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน กริสฺสาม’ อิติศัพท์ อาการะใน วทนฺติ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน กริสฺสถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ อิทานิ กาลสัตตมีใน กริสฺสถ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๔๕. “เตสุ กโรนฺเตสุ, กริสฺสามิ มหาราชาติ ฯ

(สตฺถา) “เตสุ (ติตฺถิเยสุ) กโรนฺเตสุ, (อหํ) กริสฺสามิ มหาราชาติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**เตสุ (ติตฺถิเยสุ)** ครั้นเมื่อเดียรถีย์ ท. เหล่านั้น **กโรนฺเตสุ** กระทำอยู่, **มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **(อหํ)** อ.อาตมภาพ **กริสฺสามิ** จักกระทำ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า “ดูก่อนมหาบพิตร เมื่อพวกเดียรถีย์เหล่านั้น กระทำอยู่, อาตมภาพจักทำ”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เตสุ วิเสสนะของ ติตฺถิเยสุๆ ลักขณะใน กโรนฺเตสุๆ ลักขณกิริยา, มหาราช อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๔๖. “นนุ ตุมฺเหหิ สิกฺขาปทำ ปญฺญตฺตนฺติ ฯ

(ราชา) “นนุ ตุมฺเหหิ สิกฺขาปทำ ปญฺญตฺตนฺติ (ปุจฺฉิ) ฯ

(ราชา) อ.พระราชา **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า “**สิกฺขาปทำ** อ.สิกขาบท **ตุมฺเหหิ** อันพระองค์ **ปญฺญตฺตำ** ทรงบัญญัติแล้ว **นนุ** มิใช่หรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาทูลถามว่า “สิกขาบท พระองค์ทรงบัญญัติแล้วมิใช่หรือ ?”

ราชา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สิกฺขาปทำ วุตตกัมมะใน ปญฺญตฺตำ ๆ กิตบทกัมมวาจก นนุศัพท์ ปุจฉนัตถะ ตุมฺเหหิ อนภิหิตกัตตาใน ปญฺญตฺตำ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๔๗. “นาหำ มหาราช อตฺตโน สิกฺขาปทำ ปญฺญเปสึ, ตเมว สาวกานำ ปญฺญตฺตนฺติ ฯ

(สตฺถา) “น อหำ มหาราช อตฺตโน สิกฺขาปทำ ปญฺญเปสึ, ตำ เอว (สิกฺขาปทำ มยา) สาวกานำ ปญฺญตฺตนฺติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **อหำ** อ.อาตมภาพ **ปญฺญเปสึ** บัญญัติแล้ว **สิกฺขาปทำ** ซึ่งสิกขาบท **อตฺตโน** เพื่อตน **น** หามิได้, **ตำ เอว (สิกฺขาปทำ)** อ.สิกขาบทนั้นนั่นเทียว **(มยา)** อันอาตมภาพ **ปญฺญตฺตำ** บัญญัติแล้ว **สาวกานำ** เพื่อสาวก ท.” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อาตมภาพบัญญัติสิกขาบทเพื่อตน หามิได้, สิกขาบทนั้นนั่นแหละ อาตมภาพบัญญัติเพื่อเหล่าสาวก”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาราช อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน ปญฺญเปสึ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ อตฺตโน สัมปทานใน ปญฺญเปสึ สิกฺขาปทำ อวุตตกัมมะใน ปญฺญเปสึ, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตำ ๆ วิเสสนะของ สิกฺขาปทำ ๆ วุตตกัมมะใน ปญฺญตฺตำ ๆ กิตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิต-กัตตาใน ปญฺญตฺตำ สาวกานำ สัมปทานใน ปญฺญตฺตำ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๔๘. “ตุมฺเห ฐเปตฺวา อญฺญตฺถ สิกฺขาปทำ ปญฺญตฺตำ นาม โหติ ภนฺเตติ ฯ

(ราชา) “ตุมฺเห จเปตฺวา อญฺญตฺถ (สาวเกสุ) สิกฺขาปทำ (ตุมฺเหหิ) ปญฺญตฺตำ นาม โหติ ภนฺเตติ (ปุจฺฉิ) ฯ

(ราชา) อ.พระราชา **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **สิกฺขาปทำ** อ.สิกขาบท **(ตุมฺเหหิ) ปญฺญตฺตำ นาม** ชื่อว่าเป็นสิกขาบท อันพระองค์ทรงบัญญัติแล้ว **อญฺญตฺถ (สาวเกสุ)** ในสาวก ท. เหล่าอื่น **จเปตฺวา** เว้น **ตุมฺเห** ซึ่งพระองค์ **โหติ** ย่อมเป็นหรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชา ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สิกขาบท ชื่อว่าเป็นสิกขาบทที่พระองค์ทรงบัญญัติแล้วในสาวกเหล่าอื่น เว้นพระองค์หรือ ?”

ราชา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ สิกฺขาปทำ สุทธ-กัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตุมฺเห อวุตตกัมมะใน จเปตฺวา ๆ กิริยาวิเสสนะใน ปญฺญตฺตำ อญฺญตฺถ วิเสสนะของ สาวเกสุ ๆ วิสยาธาระใน ปญฺญตฺตำ ตุมฺเหหิ อนภิหิตกัตตาใน ปญฺญตฺตำ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ปญฺญตฺตำ ๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๔๙. “เตนหิ มหาราช ตเมวตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ, อตฺถิ ปน เต มหาราช วิชิเต อุยฺยานนฺติ ฯ

(สตฺถา) “เตนหิ มหาราช (อหำ) ตำ เอว เอตฺถ (วตฺถุมฺหิ) ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ, อตฺถิ ปน เต มหาราช วิชิเต อุยฺยานนฺติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **เตนหิ** ถ้าอย่างนั้น **(อหำ)** อ.อาตมภาพ **ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ** จักถามกลับ **ตำ เอว** ซึ่งพระองค์นั่นเทียว **เอตฺถ (วตฺถุมฺหิ)** ในเรื่องนี้, **มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **ปน** ก็ **อุยฺยานำ** อ.อุทยาน **วิชิเต** ในแว่นแคว้น **เต** ของพระองค์ **อตฺถิ** มีอยู่หรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า “ดูก่อนมหาบพิตร ถ้าเช่นนั้น อาตมภาพจะถามกลับพระองค์นั่นแหละในเรื่องนี้, ดูก่อนมหาบพิตร ก็อุทยานในแว่นแคว้นของพระองค์มีอยู่หรือ ?”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาราช อาลปนะ เตนหิ

อุยโยชนัตถะ อหं สุทธกัตตาใน ปฏิปุจฺฉิสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตंๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ เอตฺถ วิเสสนะของ วตฺถุมฺหิๆ วิสยาธาระใน ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ, มหาราช อาลปนะ ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อุยฺยานं สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน วิชิเตๆ วิสยาธาระใน อตฺถิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๕๐. "อตฺถิ ภนฺเตติ ฯ

(ราชา) "อตฺถิ (เม วิชิเต อุยฺยานं) ภนฺเตติ (อาห) ฯ

(ราชา) อ.พระราชา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(อุยฺยานं)** อ.อุทยาน **(วิชิเต)** ในแว่นแคว้น **(เม)** ของหม่อมฉัน **อตฺถิ** มีอยู่" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชา กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุทยานในแว่นแคว้นของหม่อมฉันมีอยู่"

ราชา สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ อุยฺยานं สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สามีสัมพันธะใน วิชิเตๆ วิสยาธาระใน อุยฺยานं" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๕๑. "สเจ เต มหาราช อุยฺยาเน มหาชโน อมฺพาทีนิ ขาเทยฺย, กิมสฺส กตฺตพฺพนฺติ ?

(สตฺถา) "สเจ เต มหาราช อุยฺยาเน มหาชโน อมฺพาทีนิ (ผลานิ) ขาเทยฺย, (ตยา) กึ อสฺส (มหาชนสฺส) กตฺตพฺพนฺติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **สเจ** ถ้าว่า **มหาชโน** อ.มหาชน **ขาเทยฺย** พึงเคี้ยวกิน **(ผลานิ)** ซึ่งผลไม้ ท. **อมฺพาทีนิ** มีมะม่วงเป็นต้น **อุยฺยาเน** ในอุทยาน **เต** ของพระองค์ไซร้, **กึ** อ.อะไร **(ตยา)** อันพระองค์ **กตฺตพฺพं** พึงกระทำ **อสฺส (มหาชนสฺส)** แก่มหาชนนั้น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสถามว่า "ดูก่อนมหาบพิตร ถ้าว่ามหาชนพึงเคี้ยวกินผลไม้ทั้งหลาย

มีมะม่วงเป็นต้นในอุทยานของพระองค์ไซร้, อะไรที่พระองค์พึงทำแก่มหาชนนั้น”

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาราช อาลปนะ สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ มหาชโน สุทธกัตตาใน ขาเทยฺย ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน อุยฺยาเน ๆ วิสยาธาระใน อมฺพาทีนิ ๆ วิเสสนะของ ผลานิ ๆ อวุตตกัมมะใน ขาเทยฺย, กึ วุตตกัมมะใน กตฺตพฺพำ ๆ กิตบทกัมมวาจก ตยา อนภิหิตกัตตาใน กตฺตพฺพำ อสฺส วิเสสนะของ มหาชนสฺส ๆ สัมปทานใน กตฺตพฺพำ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๕๒. “ทณฺโฑ ภนฺเตติ ฯ

(ราชา) “ทณฺโฑ (ตสฺส มหาชนสฺส มยา กตฺตพฺโพ) ภนฺเตติ (อาห) ฯ

(ราชา) อ.พระราชา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ทณฺโฑ** อ.สินไหม **(มยา)** อันหม่อมฉัน **(กตฺตพฺโพ)** พึงกระทำ **(ตสฺส มหาชนสฺส)** แก่มหาชนนั้น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชา กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สินไหม อันหม่อมฉันพึงทำแก่มหาชนนั้น”

ราชา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ ทณฺโฑ วุตตกัมมะใน กตฺตพฺโพ ๆ กิตบทกัมมวาจก ตสฺส วิเสสนะของ มหาชนสฺส ๆ สัมปทานใน กตฺตพฺโพ มยา อนภิหิตกัตตาใน กตฺตพฺโพ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๕๓. “ตฺวำ ปน ขาทิตุำ ลภสีติ ?

(สตฺถา) “ตฺวำ ปน ขาทิตุำ ลภสีติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ปน** ก็ **ตฺวำ** อ.พระองค์ **ลภสิ** ย่อมได้ **ขาทิตุำ** เพื่ออันเสวยหรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสถามว่า “ก็พระองค์ย่อมได้เพื่อจะเสวยหรือ ?”

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน ลภสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ขาทิตุำ ตุมัตถสัมปทานใน ลภสิ” อิติศัพท์

อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๕๔. ‘‘อาม ภนฺเต, มยฺหํ ทณฺโฑ นตฺถิ, อหํ อตฺตโน สนฺตกํ ขาทิตุํ ลภามีติ ฯ

(ราชา) ‘‘อาม ภนฺเต (เอวํ), มยฺหํ ทณฺโฑ นตฺถิ, อหํ อตฺตโน สนฺตกํ ขาทิตุํ ลภามีติ (อาห) ฯ

(ราชา) อ.พระราชา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อาม** พระเจ้าข้า **(เอวํ)** อ.อย่างนั้น, **ทณฺโฑ** อ.สินไหม **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **มยฺหํ** แก่หม่อมฉัน, **อหํ** อ.หม่อมฉัน **ลภามิ** ย่อมได้ **ขาทิตุํ** เพื่ออันเคี้ยวกิน **สนฺตกํ** ซึ่งวัตถุอันเป็นของมีอยู่ **อตฺตโน** ของตน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชา กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า อย่างนั้น, สินไหมย่อมไม่มีแก่หม่อมฉัน, หม่อมฉันย่อมได้เพื่อจะเคี้ยวกินของที่มีอยู่ของตน”

ราชา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ เอวํ สัจจวาจกลิงคัตถะ, ทณฺโฑ สุทธกัตตาใน นตฺถิ ๆ กิริยาบทกัตตุวาจก มยฺหํ สัมปทานใน นตฺถิ, อหํ สุทธกัตตาใน ลภามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตโน สามี-สัมพันธะใน สนฺตกํ ๆ อวุตตกัมมะใน ขาทิตุํ ๆ ตุมัตถสัมปทานใน ลภามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๕๕. ‘‘มหาราช ยถา ตว ติโยชนสติเก รชฺเช อาณา ปวตฺตติ, อตฺตโน อุยฺยาเน อมฺพาทีนิ ขาทนฺตสฺส ทณฺโฑ นตฺถิ, อญฺเญสํ ปน อตฺถิ, เอวํ มมปิ จกฺกวาฬโกฏิ-สตสหสฺเส อาณา ปวตฺตติ, อตฺตโน สิกฺขาปทปฺปญฺญตฺติยา อติกฺกโม นาม นตฺถิ, อญฺเญสํ ปน อตฺถิ, กริสฺสามหํ ปาฏิหาริยนฺติ ฯ

(สตฺถา) ‘‘มหาราช ยถา ตว ติโยชนสติเก รชฺเช อาณา ปวตฺตติ, อตฺตโน อุยฺยาเน อมฺพาทีนิ (ผลานิ) ขาทนฺตสฺส (ตว) ทณฺโฑ นตฺถิ, (ทณฺโฑ) อญฺเญสํ (ชนานํ) ปน อตฺถิ, เอวํ มมปิ จกฺกวาฬโกฏิสตสหสฺเส อาณา ปวตฺตติ, อตฺตโน สิกฺขาปทปฺปญฺญตฺติยา อติกฺกโม นาม นตฺถิ, (อติกฺกโม) อญฺเญสํ (ภิกฺขูนํ) ปน อตฺถิ, กริสฺสามิ อหํ ปาฏิหาริยนฺติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **อาณา** อ.อาชญา **ตว** ของพระองค์ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไป **รชฺเช** ในความเป็นแห่งพระราชา

ติโยชนสติเก อันประกอบแล้วด้วยร้อยแห่งโยชน์สาม, **ทณฺโฑ** อ.สินไหม **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **(ตว)** แก่พระองค์ **ขาทนฺตสฺส** ผู้เสวยอยู่ **(ผลานิ)** ซึ่งผลไม้ ท. **อมฺพาทีนิ** มีมะม่วงเป็นต้น **อุยฺยาเน** ในอุทยาน **อตฺตโน** ของพระองค์, **ปน** แต่ว่า **(ทณฺโฑ)** อ.สินไหม **อตฺถิ** มีอยู่ **อญฺเญสํ (ชนานํ)** แก่ชน ท. เหล่าอื่น **ยถา** ฉันใด, **อาณา** อ.อาชญา **มมปิ** แม้ของอาตมภาพ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไป **จกฺกวาฬโกฏิสตสหสฺเส** ในแสนแห่งโกฏิจักรวาฬ, **อติกฺกโม นาม** ชื่อ อ.การก้าวล่วง **สิกฺขาปทปฺปญฺญตฺติยา** ซึ่งบัญญัติคือสิกขาบท **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **อตฺตโน** แก่ตน, **ปน** แต่ว่า **(อติกฺกโม)** อ.การก้าวล่วง **อตฺถิ** มีอยู่ **อญฺเญสํ (ภิกฺขูนํ)** แก่ภิกษุ ท. เหล่าอื่น **เอวํ** ฉันนั้น, **อหํ** อ.อาตมภาพ **กริสฺสามิ** จักกระทำ **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า "ดูก่อนมหาบพิตร อาชญาของพระองค์ ย่อมเป็นไปในความเป็นพระราชาประกอบด้วย ๓๐๐ โยชน์, สินไหม ย่อมไม่มีแก่พระองค์ผู้เสวยผลไม้ทั้งหลายมีมะม่วงเป็นต้นในอุทยานของพระองค์, แต่สินไหม ย่อมมีแก่พวกชนเหล่าอื่น ฉันใด, อาชญาแม้ของอาตมภาพ ย่อมเป็นไปในแสนโกฏิจักรวาฬ, ชื่อว่าการก้าวล่วงบัญญัติคือสิกขาบท ย่อมไม่มีแก่ตน, แต่ว่า การก้าวล่วง มีอยู่แก่พวกภิกษุเหล่าอื่น ฉันนั้น, อาตมภาพจักทำปาฏิหาริย์"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "มหาราช อาลปนะ อาณา สุทธ-กัตตาใน ปวตฺตติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยถา อุปมาโชตกะ ตว สามีสัมพันธะใน อาณา ติโยชนสติเก วิเสสนะของ รชฺเชฯ วิสยาธาระใน อาณา, ทณฺโฑ สุทธกัตตาใน นตฺถิฯ กิริยาบทกัตตุวาจก อตฺตโน สามีสัมพันธะใน อุยฺยาเนฯ วิสยาธาระใน ขาทนฺตสฺส อมฺพาทีนิ วิเสสนะของ ผลานิฯ อวุตตกัมมะใน ขาทนฺตสฺสฯ วิเสสนะของ ตวฯ สัมปทานใน นตฺถิ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ ทณฺโฑ สุทธกัตตาใน อตฺถิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อญฺเญสํ วิเสสนะของ ชนานํฯ สัมปทานใน อตฺถิ, อาณา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ อุปเมยยโชตกะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มมฯ สามีสัมพันธะใน อาณา จกฺกวาฬโกฏิสตสหสฺเส วิสยาธาระใน อาณา, นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อติกฺกโมฯ สุทธกัตตาใน นตฺถิฯ กิริยาบทกัตตุวาจก อตฺตโน สัมปทานใน นตฺถิ สิกฺขาปทปฺปญฺญตฺติยา ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน อติกฺกโม, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ อติกฺกโม สุทธกัตตาใน อตฺถิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อญฺเญสํ

วิเสสนะของ ภิกฺขูนํๆ สัมปทานใน อตฺถิ, อหํ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน กริสฺสามิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๕๖. ติตฺถิยา ตํ กถํ สุตฺวา "อิทานมฺห นฏฺฐา, สมเณน กิร โคตเมน สาวกานญฺเญว สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, น อตฺตโน, สยเมว กิร ปาฏิหาริยํ กตฺตุกาโม, กินฺนุ โข กโรมาติ มนฺตยึสุ ฯ

ติตฺถิยา ตํ กถํ สุตฺวา "อิทานิ (มยํ) อมฺห นฏฺฐา, สมเณน กิร โคตเมน สาวกานํ เอว สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, น อตฺตโน (สมเณน โคตเมน สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, สมโณ โคตโม) สยํ เอว กิร ปาฏิหาริยํ กตฺตุกาโม (โหติ, มยํ) กินฺนุ โข กโรมาติ มนฺตยึสุ ฯ

ติตฺถิยา อ.เดียรถีย์ ท. **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ตํ กถํ** ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวนั้น **มนฺตยึสุ** ปรึกษากันแล้ว **อิติ** ว่า "**อิทานิ** ในกาลนี้ **(มยํ)** อ.เรา ท. **นฏฺฐา** เป็นผู้ฉิบหายแล้ว **อมฺห** ย่อมเป็น, **กิร** ได้ยินว่า **สิกฺขาปทํ** อ.สิกขาบท **สมเณน** อันพระสมณะ **โคตเมน** ผู้โคดม **ปญฺญตฺตํ** ทรงบัญญัติแล้ว **สาวกานํ เอว** แก่สาวก ท.นั่นเทียว, **(สิกฺขาปทํ)** อ.สิกขาบท **(สมเณน)** อันพระสมณะ **(โคตเมน)** ผู้โคดม **(ปญฺญตฺตํ)** ทรงบัญญัติแล้ว **อตฺตโน** เพื่อพระองค์ **น** หามิได้, **กิร** ได้ยินว่า **(สมโณ)** อ.พระสมณะ **(โคตโม)** ผู้โคดม **กตฺตุกาโม** เป็นผู้ใคร่เพื่ออันกระทำ **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **สยํ เอว** ด้วยพระองค์เองนั่นเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(มยํ)** อ.เรา ท. **กโรม** จะกระทำ **กินฺนุ โข** อย่างไรหนอแล ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกเดียรถีย์ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว ปรึกษากันว่า "บัดนี้ พวกเรา เป็นผู้ฉิบหายแล้ว, ได้ยินว่า สิกขาบท พระสมณโคดมทรงบัญญัติแล้วเพื่อเหล่าสาวกเท่านั้น หาได้ทรงบัญญัติเพื่อพระองค์ไม่, ได้ยินว่า พระสมณโคดม เป็นผู้ทรงประสงค์เพื่อจะทำปาฏิหาริย์ด้วยพระองค์เองนั่นแหละ, พวกเราจะทำอย่างไรหนอแล"

ติตฺถิยา สุทธกัตตาใน มนฺตยึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ กถํๆ อวุตต-กัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน มนฺตยึสุ "อิทานิ กาลสัตตมีใน นฏฺฐา มยํ สุทธกัตตาใน อมฺหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นฏฺฐา วิกติกัตตาใน อมฺห, กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ สิกฺขาปทํ วุตตกัมมะใน ปญฺญตฺตํๆ กิตบทกัมมวาจก โคตเมน วิเสสนะของ สมเณนๆ อนภิหิตกัตตาใน ปญฺญตฺตํ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ

สาวกานำๆ สัมปทานใน ปณฺณตฺตึ, สิกฺขาปทำ วุตฺตกัมมะใน ปณฺณตฺตึๆ กิตบทกัมม-วาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ อตฺตโน สัมปทานใน ปณฺณตฺตึ โคตเมน วิเสสนะของ สมเณนๆ อนภิหิตกัตตาใน ปณฺณตฺตึ, กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โคตโม วิเสสนะของ สมโณๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สยำๆ กรณะใน กตฺตุกาโม ปาฏิหาริยำ อวุตตกัมมะใน กตฺตุกาโมๆ วิกติกัตตาใน โหติ, มยำ สุทธกัตตาใน กโรมๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กินฺนุ ปุจฉนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ" อิติศัพท์ อาการะใน มนฺตยึสุ ฯ

.....

๕๗. ราชา สตฺถารำ ปุจฺฉิ "ภนฺเต กทา ปาฏิหาริยำ กริสฺสถาติ ฯ

ราชา สตฺถารำ ปุจฺฉิ "(ตุมฺเห) ภนฺเต กทา ปาฏิหาริยำ กริสฺสถาติ ฯ

ราชา อ.พระราชา **ปุจฺฉิ** ทูลถามแล้ว **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **กริสฺสถ** จักทรงกระทำ **ปาฏิหาริยำ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **กทา** ในกาลไร ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชา ทูลถามพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์จักทรงทำปาฏิหาริย์ในกาลไร ?"

ราชา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารำ อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉิ "ภนฺเต อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน กริสฺสถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กทา กาลสัตตมีใน กริสฺสถ ปาฏิหาริยำ อวุตตกัมมะใน กริสฺสถ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๕๘. "อิโต จาตุมฺมาสจฺจเยน อาสาฬฺหปุณฺณมายำ มหาราชาติ ฯ

(สตฺถา "มยำ) อิโต (มาสโต) จาตุมฺมาสจฺจเยน อาสาฬฺหปุณฺณมายำ (ติถิยำ กริสฺสาม) มหาราชาติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **(มยำ)** อ.อาตมภาพ **(กริสฺสาม)** จักกระทำ **อาสาฬฺหปุณฺณมายำ (ติถิยำ)** ในดิถีเป็นที่เต็มแห่งเดือนอาสาฬหะ **จาตุมฺมาสจฺจเยน** ในกาลอันล่วงไปแห่งเดือนสี่ **อิโต (มาสโต)** แต่เดือนนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อาตมภาพจักทำในวันดิถีอาสาฬหปุณณมี ในกาลล่วงไปอีก ๔ เดือนแต่เดือนนี้”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาราช อาลปนะ มยํ สุทธกัตตา ใน กริสฺสาม ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิโต วิเสสนะของ มาสโต ๆ อปาทานใน จาตุมฺมาสจฺจเยน ๆ ตติยากาลสัตตมีใน กริสฺสาม อาสาฬฺหปุณฺณมายํ วิเสสนะของ ติถิยํ ๆ กาลสัตตมีใน กริสฺสาม” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๕๙. “กตฺถ กริสฺสถ ภนฺเตติ ?

(ราชา “ตุมฺเห) กตฺถ (จาเน) กริสฺสถ ภนฺเตติ (ปุจฺฉิ) ?

(ราชา) อ.พระราชา **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **กริสฺสถ** จักทรงกระทำ **กตฺถ (จาเน)** ในที่ไหน ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชา ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์จักทรงทำในที่ไหน ?”

ราชา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ ตุมฺเห สุทธ-กัตตาใน กริสฺสถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กตฺถ วิเสสนะของ จาเน ๆ วิสยาธาระใน กริสฺสถ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๖๐. “สาวตฺถึ นิสฺสาย มหาราชาติ ฯ

(สตฺถา “มยํ) สาวตฺถึ นิสฺสาย (กริสฺสาม) มหาราชาติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **(มยํ)** อ.อาตมภาพ **นิสฺสาย** อาศัยแล้ว **สาวตฺถึ** ซึ่งเมืองชื่อว่าสาวัตถี **(กริสฺสาม)** จักกระทำ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อาตมภาพอาศัยเมืองสาวัตถี จักทำ”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาราช อาลปนะ มยํ สุทธกัตตา ใน กริสฺสาม ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สาวตฺถึ อวุตตกัมมะใน นิสฺสาย ๆ ปุพพกาล-กิริยาใน กริสฺสาม” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

๖๑. “กสฺมา ปน สตฺถา เอวํ ทูรฏฺฐานํ อปทิสตีติ ?

“กสฺมา ปน สตฺถา เอวํ ทูรฏฺฐานํ อปทิสตีติ (ปุจฺฉา) ?

(ปุจฺฉา) อ.อันถาม **อิติ** ว่า “**ปน** ก็ **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อปทิสติ** ย่อมทรงแสดงอ้าง **ทูรฏฺฐานํ** ซึ่งที่อันไกล **เอวํ** อย่างนี้ **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ถามว่า “ก็พระศาสดาย่อมทรงแสดงอ้างสถานที่ไกลอย่างนี้ เพราะเหตุอะไร ?”

“ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สตฺถา สุทธกัตตาใน อปทิสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กสฺมา เหตุใน อปทิสติ เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อปทิสติ ทูรฏฺฐานํ อวุตตกัมมะใน อปทิสติ” อิติศัพท์ สรูปะใน ปุจฺฉา ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๖๒. “ยสฺมา ตํ สพฺพพุทฺธานํ มหาปาฏิหาริยกรณฏฺฐานํ, อปิจ มหาชนสฺส สนฺนิปาตตฺถายปิ ทูรฏฺฐานเมว อปทิสตีติ ฯ

“ยสฺมา ตํ (ฐานํ) สพฺพพุทฺธานํ มหาปาฏิหาริยกรณฏฺฐานํ (โหติ), อปิจ (สตฺถา) มหาชนสฺส สนฺนิปาตตฺถายปิ ทูรฏฺฐานํ เอว อปทิสติ, (ตสฺมา สตฺถา เอวํ ทูรฏฺฐานํ อปทิสติ)” อิติ (วิสฺสชฺชนํ) ฯ

(วิสฺสชฺชนํ) อ.อันแก้ **อิติ** ว่า “**ตํ (ฐานํ)** อ.ที่นั้น **มหาปาฏิหาริยกรณฏฺฐานํ** เป็นที่เป็นที่กระทำซึ่งปาฏิหาริย์ใหญ่ **สพฺพพุทฺธานํ** ของพระพุทธเจ้าทั้งปวง ท. **(โหติ)** ย่อมเป็น, **อปิจ** อีกอย่างหนึ่ง **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **อปทิสติ** ย่อมทรงแสดงอ้าง **ทูรฏฺฐานํ เอว** ซึ่งที่อันไกลนั่นเทียว **สนฺนิปาตตฺถายปิ** แม้เพื่อประโยชน์แก่การประชุมกัน **มหาชนสฺส** แห่งมหาชน **ยสฺมา** เพราะเหตุใด, **(ตสฺมา)** เพราะเหตุนั้น **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **(อปทิสติ)** ย่อมทรงแสดงอ้าง **(ทูรฏฺฐานํ)** ซึ่งที่อันไกล **(เอวํ)** อย่างนี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

แก้ว่า “สถานที่แห่งนั้น เป็นที่ทำปาฏิหาริย์ใหญ่ ของพระพุทธเจ้าทั้งปวง, อีกอย่างหนึ่ง พระศาสดาทรงแสดงอ้างสถานที่ไกลนั่นแหละ แม้เพื่อประโยชน์แก่การประชุมกันแห่งมหาชน เพราะเหตุใด, เพราะฉะนั้น พระศาสดาย่อมทรงแสดงอ้างสถานที่ไกลอย่างนี้”

"ตำ วิเสสนะของ จานำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยสฺมา เหตุใน โหติ สพฺพพุทฺธานำ สามีสัมพันธะใน มหาปาฏิหาริยกรณฏฺฐานำๆ วิกติกัตตาใน โหติ, อปิจ อปรนัย สตฺถา สุทธกัตตาใน อปทิสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหาชนสฺส สามีสัมพันธะใน สนฺนิปาตตฺถาย อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สนฺนิปาตตฺถายๆ สัมปทานใน อปทิสติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทูรฏฺฐานำๆ อวุตตกัมมะใน อปทิสติ, ตสฺมา เหตวัตถะ สตฺถา สุทธกัตตาใน อปทิสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวำ กิริยา-วิเสสนะใน อปทิสติ ทูรฏฺฐานำ อวุตตกัมมะใน อปทิสติ" อิติศัพท์ สรูปะใน วิสฺสชฺชนำๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๖๓. ติตฺถิยา ตำ กถำ สุตฺวา "อิโต กิร จตุนฺนำ มาสานำ อจฺจเยน สมโณ โคตโม สาวตฺถิยำ ปาฏิหาริยำ กริสฺสติ, อิทานิ ตำ อมฺหากำ อนุพนฺธิสฺสาม, มหาชโน อมฺเห ทิสฺวา 'กิมิทนฺติ ปุจฺฉิสฺสติ, อถสฺส วกฺขาม 'มยำ สมเณน โคตเมน สทฺธึ ปาฏิหาริยำ กริสฺสามาติ วทิมฺหา, โส ปลายติ, มยมสฺส ปลายิตุำ อทตฺวา อนุพนฺธามาติ ฯ

ติตฺถิยา ตำ กถำ สุตฺวา "อิโต (มาสโต) กิร จตุนฺนำ มาสานำ อจฺจเยน สมโณ โคตโม สาวตฺถิยำ ปาฏิหาริยำ กริสฺสติ, อิทานิ (มยำ) ตำ (สมณำ โคตมำ) อมฺหากำ อนุพนฺธิสฺสาม, มหาชโน อมฺเห ทิสฺวา 'กึ อิทำ (การณำ)' อิติ ปุจฺฉิสฺสติ, อถ (ภาเว สนฺเต, มยำ) อสฺส (มหาชนสฺส) วกฺขาม 'มยำ '(มยำ) สมเณน โคตเมน สทฺธึ ปาฏิหาริยำ กริสฺสามาติ วทิมฺหา, โส (สมโณ โคตโม) ปลายติ, มยำ อสฺส (สมณสฺส โคตมสฺส) ปลายิตุำ อทตฺวา อนุพนฺธามาติ (มนฺตยึสุ) ฯ

ติตฺถิยา อ.เดียรถีย์ ท. **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ตำ กถำ** ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวนั้น **(มนฺตยึสุ)** ปรึกษากันแล้ว **อิติ** ว่า "**กิร** ได้ยินว่า **สมโณ** อ.พระสมณะ **โคตโม** ผู้โคดม **กริสฺสติ** จักทรงกระทำ **ปาฏิหาริยำ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **สาวตฺถิยำ** ในเมืองชื่อว่าสาวัตถี **อจฺจเยน** ในกาลอันล่วงไป **มาสานำ** แห่งเดือน ท. **จตุนฺนำ** สี่ **อิโต (มาสโต)** แต่เดือนนี้, **อิทานิ** ในกาลนี้ **(มยำ)** อ.เรา ท. **อมฺหากำ อนุพนฺธิสฺสาม** จักติดตาม, **มหาชโน** อ.มหาชน **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **อมฺเห** ซึ่งเรา ท. **ปุจฺฉิสฺสติ** จักถาม **อิติ** ว่า '**อิทำ (การณำ)** อ.เหตุนี้ **กึ** อะไร ?' **อิติ** ดังนี้, **อถ (ภาเว)** ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น **(สนฺเต)** มีอยู่, **(มยำ)** อ.เรา ท. **วกฺขาม** จักกล่าว **อสฺส (มหาชนสฺส)** แก่มหาชนนั้น **อิติ** ว่า '**มยำ** อ.เรา ท. **วทิมฺหา** กล่าว

แล้ว **อิติ** ว่า '**(มยํ)** อ.เรา ท. **กริสฺสาม** จักกระทำ **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **สทฺธึ** กับ **สมเณน** ด้วยพระสมณะ **โคตเมน** ผู้โคดม' **อิติ** ดังนี้, **โส (สมโณ โคตโม)** อ.พระสมณะ ผู้โคดมนั้น **ปลายติ** จะหนีไป, **มยํ** อ.เรา ท. **อทตฺวา** ไม่ให้แล้ว **ปลายิตุ** เพื่ออันหนีไป **อสฺส (สมณสฺส โคตมสฺส)** แก่พระสมณะ ผู้โคดมนั้น **อนุพนฺธาม** ย่อมติดตาม' **อิติ** ดังนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกเดียรถีย์ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว ปรึกษากันว่า "ได้ทราบว่า พระสมณโคดม จักทรงทำปาฏิหาริย์ในเมืองสาวัตถี ในกาลล่วงไป ๔ เดือนแต่เดือนนี้, ในกาลนี้ พวกเราไม่ปล่อยพระสมณโคดมนั้นนั่นแหละ จักติดตาม, มหาชนเห็นพวกเราแล้ว จักถามว่า 'เหตุนี้ อะไร ?', เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกเราจักบอกแก่มหาชนนั้นว่า 'พวกเรากล่าวแล้วว่า 'พวกเราจักทำปาฏิหาริย์กับพระสมณโคดม' ดังนี้, พระสมณโคดมนั้น จะหนีไป, พวกเราไม่ให้เพื่อจะหนีไปแก่พระสมณโคดมนั้น ย่อมติดตาม"

ติตฺถิยา สุทธกัตตาใน มนฺตยึสุ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ กถํ ๆ อวุตต-กัมมะใน สุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน มนฺตยึสุ "กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โคตโม วิเสสนะของ สมโณ ๆ สุทธกัตตาใน กริสฺสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิโต วิเสสนะของ มาสโต ๆ อปาทานใน จตุนฺนํ ๆ วิเสสนะของ มาสานํ ๆ สามีสัมพันธะใน อจฺจเยน ๆ ตติยากาลสัตตมีใน กริสฺสติ สาวตฺถิยํ วิสยาธาระใน กริสฺสติ ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน กริสฺสติ, อิทานิ กาลสัตตมีใน อนุพนฺธิสฺสาม มยํ สุทธกัตตาใน อนุพนฺธิสฺสาม ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ ก็ดี โคตมํ ก็ดี วิเสสนะของ สมณํ ๆ อวุตตกัมมะใน อมุญฺจิตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อมุญฺจิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อนุพนฺธิสฺสาม, มหาชโน สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิสฺสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อมฺเห อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิสฺสติ 'กึ ก็ดี อิทํ ก็ดี วิเสสนะของ การณํ ๆ ลิงคัตถะ' อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิสฺสติ, อถ วิเสสนะของ ภาเว ๆ ลักขณะใน สนฺเต ๆ ลักขณ-กิริยา, มยํ สุทธกัตตาใน วกฺขาม ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ มหาชนสฺส ๆ สัมปทานใน วกฺขาม 'มยํ สุทธกัตตาใน วทิมฺหา ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก 'มยํ สุทธกัตตาใน กริสฺสาม ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โคตเมน วิเสสนะของ สมเณน ๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ ๆ กิริยาสมวายะใน กริสฺสาม ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน กริสฺสาม' อิติศัพท์ อาการะใน วทิมฺหา, โส ก็ดี โคตโม ก็ดี วิเสสนะของ สมโณ ๆ

สุทธกัตตาใน ปลายติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, มยं สุทธกัตตาใน อนุพนฺธามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส ก็ดี โคตมสฺส ก็ดี วิเสสนะของ สมณสฺสๆ สัมปทานใน อทตฺวา ปลายิตุं ตุมัตถสัมปทานใน อทตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อนุพนฺธาม' อิติศัพท์ อาการะใน วกฺขาม" อิติศัพท์ อาการะใน มนฺตยึสุ ฯ

.....

๖๔. สตฺถา ราชคเห ปิณฺฑาย จริตฺวา นิกฺขมิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **จริตฺวา** เสด็จเที่ยวไปแล้ว **ราชคเห** ในเมืองชื่อว่าราชคฤห์ **ปิณฺฑาย** เพื่อบิณฑบาต **นิกฺขมิ** เสด็จออกไปแล้ว ฯ

พระศาสดา เสด็จเที่ยวไปในเมืองราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต เสด็จออกไปแล้ว

สตฺถา สุทธกัตตาใน นิกฺขมิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ราชคเห วิสยาธาระใน จริตฺวา ปิณฺฑาย สัมปทานใน จริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิกฺขมิ ฯ

.....

๖๕. ติตฺถิยาปิสฺส ปจฺฉโตว นิกฺขมิตฺวา ภตฺตกิจฺจฏฺฐาเน วสนฺติ ฯ

ติตฺถิยาปิ อสฺส (สตฺถุโน) ปจฺฉโตว นิกฺขมิตฺวา ภตฺตกิจฺจฏฺฐาเน วสนฺติ ฯ

ติตฺถิยาปิ แม้ อ.เดียรถีย์ ท. **นิกฺขมิตฺวา** ออกไปแล้ว **ปจฺฉโตว** ในภายหลังเทียว **อสฺส (สตฺถุโน)** แห่งพระศาสดานั้น **วสนฺติ** ย่อมอยู่ **ภตฺตกิจฺจฏฺฐาเน** ในที่แห่งกิจด้วยภัตร ฯ

แม้พวกเดียรถีย์ ออกไปในภายหลังเทียวแห่งพระศาสดานั้น ย่อมอยู่ในที่แห่งภัตรกิจ

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ติตฺถิยาๆ สุทธกัตตาใน วสนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ สตฺถุโนๆ สามีสัมพันธะใน ปจฺฉโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปจฺฉโตๆ กาลสัตตมีใน นิกฺขมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วสนฺติ ภตฺตกิจฺจฏฺฐาเน วิสยาธาระใน วสนฺติ ฯ

.....

๖๖. วสิตฏฺฐาเน ปุนทิวเส ปาตราสं กโรนฺติ ฯ

(ติตฺถิยา สตฺถารา) วสิตฏฺฐาเน ปุนทิวเส ปาตราสं กโรนฺติ ฯ

(ติตฺถิยา) อ.เดียรถีย์ ท. **กโรนฺติ** ย่อมกระทำ **ปาตราสํ** ซึ่งอาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้า **ปุนทิวเส** ในวันรุ่งขึ้น **(สตฺถารา) วสิตฏฺฐาเน** ในที่เป็นที่ อันพระศาสดาประทับอยู่แล้ว ฯ

พวกเดียรถีย์ ทำอาหารเช้าในวันรุ่งขึ้น ในที่ที่พระศาสดาประทับอยู่แล้ว

ติตฺถิยา สุทธกัตตาใน กโรนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน วสิต- วสิตฏฺฐาเน วิสยาธาระใน กโรนฺติ ปุนทิวเส กาลสัตตมีใน กโรนฺติ ปาตราสํ อวุตตกัมมะใน กโรนฺติ ฯ

.....

๖๗. เต มนุสฺเสหิ "กิมิทนฺติ ปุจฺฉิตา เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว อาโรเจนฺติ ฯ

เต (ติตฺถิยา) มนุสฺเสหิ "กึ อิทํ (การณํ)" อิติ ปุจฺฉิตา (มยา) เหฏฺฐา วุตฺตนเยน เอว อาโรเจนฺติ ฯ

เต (ติตฺถิยา) อ.เดียรถีย์ ท. เหล่านั้น **มนุสฺเสหิ ปุจฺฉิตา** ผู้อันมนุษย์ ท. ถามแล้ว **อิติ** ว่า "**อิทํ (การณํ)** อ.เหตุนี้ **กึ** อะไร ?" **อิติ** ดังนี้ **อาโรเจนฺติ** ย่อมบอก **(มยา) เหฏฺฐา วุตฺตนเยน เอว** โดยนัย แห่งคำ อันข้าพเจ้า กล่าวแล้ว ในภายใต้นั่นเทียว ฯ

พวกเดียรถีย์เหล่านั้น ถูกพวกมนุษย์ถามว่า "เหตุนี้ อะไรกัน ?" ย่อมบอกโดยนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในภายใต้นั่นแหละ

เต วิเสสนะของ ติตฺถิยา ๆ สุทธกัตตาใน อาโรเจนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มนุสฺเสหิ อนภิหิตกัตตาใน ปุจฺฉิตา "กึ ก็ดี อิทํ ก็ดี วิเสสนะของ การณํ ๆ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตา ๆ วิเสสนะของ ติตฺถิยา มยา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺต- เหฏฺฐา วิสยาธาระใน วุตฺตนเยน เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ วุตฺตนเยน ๆ ตติยาวิเสสนะใน อาโรเจนฺติ ฯ

.....

๖๘. มหาชโนปิ "ปาฏิหาริยํ ปสฺสิสฺสามาติ อนุพนฺธิ ฯ

มหาชโนปิ "(มยํ) ปาฏิหาริยํ ปสฺสิสฺสามาติ (จินฺตเนน) อนุพนฺธิ ฯ

มหาชโนปิ แม้ อ.มหาชน **อนุพนฺธิ** ติดตามแล้ว **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า

“**(มยํ)** อ.เรา ท. **ปสฺสิสฺสาม** จักดู **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

แม้มหาชนติดตามด้วยอันคิดว่า “พวกเราจักดูปาฏิหาริย์”

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มหาชโนๆ สุทธกัตตาใน อนุพนฺธิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มยํ สุทธกัตตาใน ปสฺสิสฺสามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน ปสฺสิสฺสาม” อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนๆ กรณะใน อนุพนฺธิ ฯ

.....

๖๙. สตฺถา อนุปุพฺเพน สาวตฺถึ ปาปุณิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ปาปุณิ** เสด็จถึงแล้ว **สาวตฺถึ** ซึ่งเมืองชื่อว่าสาวัตถี **อนุปุพฺเพน** ตามลำดับ ฯ

พระศาสดา เสด็จถึงเมืองสาวัตถีตามลำดับ

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปาปุณิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนุปุพฺเพน ตติยาวิเสสนะใน ปาปุณิ สาวตฺถึ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณิ ฯ

.....

๗๐. ติตฺถิยาปิ เตน สทฺธึเยว คนฺตฺวา อุปฏฺฐาเก สมาทเปตฺวา สตสหสฺสํ ลภิตฺวา ขทิรตฺถมฺเภหิ มณฺฑปํ กาเรตฺวา นีลุปฺปเลหิ ฉาทาเปตฺวา “อิธ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามาติ นิสีทึสุ ฯ

ติตฺถิยาปิ เตน (สตฺถารา) สทฺธึ เอว คนฺตฺวา อุปฏฺฐาเก สมาทเปตฺวา สตสหสฺสํ ลภิตฺวา (ปุคฺคลํ) ขทิรตฺถมฺเภหิ มณฺฑปํ กาเรตฺวา นีลุปฺปเลหิ ฉาทาเปตฺวา “(มยํ) อิธ (ฐาเน) ปาฏิหาริยํ กริสฺสามาติ (วตฺวา) นิสีทึสุ ฯ

ติตฺถิยาปิ แม้ อ.เดียรถีย์ ท. **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **สทฺธึ เอว** กับ **เตน (สตฺถารา)** ด้วยพระศาสดานั้นนั่นเทียว **สมาทเปตฺวา** ชักชวนแล้ว **อุปฏฺฐาเก** ซึ่งอุปัฏฐาก ท. **ลภิตฺวา** ได้แล้ว **สตสหสฺสํ** ซึ่งแสนแห่งทรัพย์ **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **กาเรตฺวา** ให้กระทำแล้ว **มณฺฑปํ** ซึ่งปะรำ **ขทิรตฺถมฺเภหิ** ด้วยเสาไม้ตะเคียน ท. **ฉาทาเปตฺวา** ให้มุงบังแล้ว **นีลุปฺปเลหิ** ด้วยดอกอุบลเขียว ท. **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**(มยํ)** อ.เรา ท. **กริสฺสาม** จักกระทำ **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **อิธ (ฐาเน)** ในที่นี้” **อิติ**

ดังนี้ **นิสีทึสุ** นั่งแล้ว ฯ

แม้พวกเดียรถีย์ ไปพร้อมกับพระศาสดานั้นนั่นแหละ ชักชวนอุปัฏฐากทั้งหลาย ได้ทรัพย์ ๑๐๐,๐๐๐ ใช้คนให้สร้างปะรำด้วยเสาไม้ตะเคียนทั้งหลาย ให้มุงบังด้วยดอกอุบลเขียวทั้งหลาย กล่าวว่า “พวกเราจักทำปาฏิหาริย์ในที่นี้” นั่งแล้ว

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ติฏฺฐิยาๆ สุทธกัตตาใน นิสีทึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตน วิเสสนะของ สตฺถาราๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สทฺธึๆ กิริยาสมวายะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สมาทเปตฺวา อุปฏฺฐาเก อวุตต-กัมมะใน สมาทเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ลภิตฺวา สตสหสฺสํ อวุตตกัมมะใน ลภิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กาเรตฺวา ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน กาเรตฺวา และ ฉาทาเปตฺวา ขทิรตฺถมฺเภหิ กรณะใน กาเรตฺวา มณฺฑปํ อวุตตกัมมะใน กาเรตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ฉาทาเปตฺวา นีลุปฺปเลหิ กรณะใน ฉาทาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “มยํ สุทธกัตตาใน กริสฺสามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิธ วิเสสนะของ จาเนๆ วิสยาธาระใน กริสฺสาม ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน กริสฺสาม” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิสีทึสุ ฯ

.....

๗๑. อถ ราชา ปเสนทิโกสโล สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา “ภนฺเต ติตฺถิเยหิ มณฺฑโป การิโต, อหมฺปิ ตุมฺหากํ มณฺฑปํ กาเรมีติ ฯ

อถ ราชา ปเสนทิโกสโล สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา “ภนฺเต ติตฺถิเยหิ มณฺฑโป การิโต, อหมฺปิ (ปุคฺคลํ) ตุมฺหากํ มณฺฑปํ กาเรมีติ (อาห) ฯ

อถ ครั้งนั้น **ราชา** อ.พระราชา **ปเสนทิโกสโล** พระนามว่าปเสนทิโกศล **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **มณฺฑโป** อ.ปะรำ **ติตฺถิเยหิ** อันเดียรถีย์ ท. **การิโต** ให้กระทำแล้ว, **อหมฺปิ** แม้ อ.หม่อมฉัน **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **กาเรมิ** จะให้กระทำ **มณฺฑปํ** ซึ่งปะรำ **ตุมฺหากํ** เพื่อพระองค์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระราชาพระนามว่าปเสนทิโกศล เข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปะรำ พวกเดียรถีย์ให้สร้างแล้ว, แม้หม่อมฉันจะให้สร้างปะรำเพื่อ

พระองค์”

อถ กาลสัตตมี ปเสนทิโกสโล สัญญาวิเสสนะของ ราชาฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “ภนฺเต อาลปนะ มณฺฑโป วุตตกัมมะใน การิโตฯ กิตบทเหตุกัมมวาจก ติตฺถิเยหิ อนภิหิตกัตตาใน การิโต, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อหํฯ เหตุกัตตาใน กาเรมิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน กาเรมิ ตุมฺหากํ สัมปทานใน กาเรมิ มณฺฑปํ อวุตตกัมมะใน กาเรมิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๗๒. “อลํ มหาราช, อตฺถิ มยฺหํ มณฺฑปการโกติ ฯ

(สตฺถา) “อลํ มหาราช, อตฺถิ มยฺหํ มณฺฑปการโก (ปุคฺคโล)” อิติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **อลํ** อ.อย่าเลย, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **มณฺฑปการโก** ผู้กระทำซึ่งปะรำ **มยฺหํ** ของอาตมภาพ **อตฺถิ** มีอยู่” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อย่าเลย, บุคคลผู้สร้างปะรำของอาตมภาพมีอยู่”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาราช อาลปนะ อลํ ปฏิเสธ-ลิงคัตถะ, มณฺฑปการโก วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน อตฺถิฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก มยฺหํ สามีสัมพันธะใน มณฺฑปการโก” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๗๓. “ภนฺเต มํ จเปตฺวา โก อญฺโญ กาตุํ สกฺขิสฺสตีติ ?

(ราชา) “ภนฺเต มํ จเปตฺวา โก อญฺโญ กาตุํ สกฺขิสฺสตีติ (ปุจฺฉิ) ?

(ราชา) อ.พระราชา **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **โก อญฺโญ** อ.ใครอื่น **จเปตฺวา** เว้น **มํ** ซึ่งหม่อมฉัน **สกฺขิสฺสติ** จักอาจ **กาตุํ** เพื่ออันกระทำ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เว้นหม่อมฉัน ใครอื่นจักอาจเพื่อจะสร้าง”

ราชา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ อญฺโญ วิเสสนะ

ของ โกฯ สุทธกัตตาใน สกฺขิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มฺ อวุตตกัมมะใน จเปตฺวาฯ วิเสสนะของ ปุคฺคโล กาตุ์ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺขิสฺสติ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๗๔. "สกฺโก เทวราชาติ ฯ

(สตฺถา) "สกฺโก เทวราชา (กาตุ์ สกฺขิสฺสติ)" อิติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**สกฺโก** อ.ท้าวสักกะ **เทวราชา** ผู้เป็นพระราชาแห่งเทพ **(สกฺขิสฺสติ)** จักอาจ **(กาตุ์)** เพื่ออันทำ" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า "ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพ จักอาจเพื่อจะสร้าง"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "เทวราชา วิเสสนะของ สกฺโกฯ สุทธกัตตาใน สกฺขิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กาตุ์ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺขิสฺสติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๗๕. "กหำ ปน ภนฺเต ปาฏิหาริยำ กริสฺสถาติ ?

(ราชา "ตุมฺเห) กหำ (จาเน) ปน ภนฺเต ปาฏิหาริยำ กริสฺสถาติ (ปุจฺฉิ) ?

(ราชา) อ.พระราชา **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ปน** ก็ **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **กริสฺสถ** จักทรงกระทำ **ปาฏิหาริยำ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **กหำ (ฐาเน)** ในที่ไหน ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชา ทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระองค์จักทรงทำปาฏิหาริย์ในที่ไหน ?"

ราชา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน กริสฺสถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กหำ วิเสสนะของ จาเนฯ วิสยาธาระใน กริสฺสถ ปาฏิหาริยำ อวุตตกัมมะใน กริสฺสถ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๗๖. ‘‘คณฺฑามฺพรุกฺขมูเล มหาราชาติ ฯ

(สตฺถา ‘‘อหำ) คณฺฑามฺพรุกฺขมูเล (ปาฏิหาริยำ กริสฺสามิ) มหาราชาติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **(อหำ)** อ.อาตมภาพ **(กริสฺสามิ)** จักกระทำ **(ปาฏิหาริยำ)** ซึ่งปาฏิหาริย์ **คณฺฑามฺพรุกฺขมูเล** ที่โคนแห่งต้นไม้ชื่อว่าคัณฑามพะ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อาตมภาพจักทำปาฏิหาริย์ที่โคนต้นคัณฑาม-พฤกษ์”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาราช อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก คณฺฑามฺพรุกฺขมูเล วิสยาธาระใน กริสฺสามิ ปาฏิหาริยำ อวุตตกัมมะใน กริสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๗๗. ติตฺถิยา ‘‘อมฺพรุกฺขมูเล กิร ปาฏิหาริยำ กริสฺสตีติ สุตฺวา อตฺตโน อุปฏฺฐากานำ อาโรเจตฺวา โยชนพฺภนฺตเร จาเน อนฺตมโส ตทหุชาตำปิ อมฺพโปตกำ อุปฺปาฏาเปตฺวา อรญฺเญ ขิปาเปสุ ฯ

ติตฺถิยา ‘‘(สมโณ โคตโม) อมฺพรุกฺขมูเล กิร ปาฏิหาริยำ กริสฺสตีติ สุตฺวา อตฺตโน อุปฏฺฐากานำ อาโรเจตฺวา (ปุคฺคลำ) โยชนพฺภนฺตเร จาเน อนฺตมโส ตทหุชาตำปิ อมฺพโปตกำ อุปฺปาฏาเปตฺวา (ปุคฺคลำ) อรญฺเญ ขิปาเปสุ ฯ

ติตฺถิยา อ.เดียรถีย์ ท. **สุตฺวา** ฟังแล้ว **อิติ** ว่า “**กิร** ได้ยินว่า **(สมโณ)** อ.พระสมณะ **(โคตโม)** ผู้โคดม **กริสฺสติ** จักทรงกระทำ **ปาฏิหาริยำ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **อมฺพรุกฺขมูเล** ที่โคนแห่งต้นมะม่วง” **อิติ** ดังนี้ **อาโรเจตฺวา** บอกแล้ว **อุปฏฺฐากานำ** แก่อุปัฏฐาก ท. **อตฺตโน** ของตน **(ปุคฺคลำ)** ยังบุคคล **อุปฺปาฏาเปตฺวา** ให้ถอนขึ้นแล้ว **อมฺพโปตกำ** ซึ่งมะม่วงต้นอ่อน **ตทหุชาตำปิ** แม้ต้นที่เกิดแล้วในวันนั้น **อนฺตมโส** โดยที่สุด **จาเน** ในที่ **โยชนพฺภนฺตเร** ในระหว่างแห่งโยชน์ **(ปุคฺคลำ)** ยังบุคคล **ขิปาเปสุ** ให้โยนไปแล้ว **อรญฺเญ** ในป่า ฯ

พวกเดียรถีย์ฟังว่า “ได้ข่าวว่า พระสมณโคดมจักทรงทำปาฏิหาริย์ที่โคนต้นมะม่วง”

จึงบอกแก่อุปัฏฐากทั้งหลายของตน ใช้คนให้ถอนมะม่วงต้นอ่อน แม้ที่งอกในวันนั้น โดยที่สุดในที่ในระหว่างหนึ่งโยชน์ ใช้คนให้โยนไปในป่า

ติฺถิยา เหตุกัตตาใน ขิปาเปสุ ฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก “กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โคตโม วิเสสนะของ สมโณ ฯ สุทธกัตตาใน กริสฺสติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อมฺพรุกฺขมูเล วิสยาธาระใน กริสฺสติ ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน กริสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน สุตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจตฺวา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน อุปฏฺฐากานํ ฯ สัมปทานใน อาโรเจตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อุปฺปาฏาเปตฺวา ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน อุปฺปาฏาเปตฺวา โยชนพฺภนฺตเร วิสยาธาระใน ตทหุชาตํ ฐาเน วิสยาธาระใน ตทหุชาตํ อนฺตมโส ตติยาวิเสสนะใน ตทหุชาตํ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตทหุชาตํ ฯ วิเสสนะของ อมฺพโปตกํ ฯ อวุตตกัมมะใน อุปฺปาฏาเปตฺวา ฯ ปุพพกาล-กิริยาใน ขิปาเปสุ ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน ขิปาเปสุ อรญฺเญ วิสยาธาระใน ขิปาเปสุ ฯ

.....

๗๘. สตฺถา อาสาฬฺหปุณฺณมีทิวเส อนฺโตนครํ ปาวิสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ปาวิสิ** ได้เสด็จเข้าไปแล้ว **อนฺโตนครํ** สู่ภายใน แห่งพระนคร **อาสาฬฺหปุณฺณมีทิวเส** ในวันแห่งดิถีเป็นที่เต็มแห่งเดือนอาสาฬหะ ฯ

พระศาสดาได้เสด็จเข้าไปสู่ภายในพระนคร ในวันดิถีเดือนเพ็ญอาสาฬหะ

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปาวิสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาสาฬฺหปุณฺณมีทิวเส กาลสัตตมีใน ปาวิสิ อนฺโตนครํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาวิสิ ฯ

.....

๗๙. รญฺโญ อุยฺยานปาโล คณฺโฑ นาม เอกํ ปิงฺคลกิปิลฺลิเกหิ กตปตฺตปุฏสฺส อนฺตเร มหนฺตํ อมฺพปกฺกํ ทิสฺวา ตสฺส คนฺธรสโลเภน สมฺปตฺเต วายเส ปลาเปตฺวา รญฺโญ อตฺถาย อาทาย คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค สตฺถารํ ทิสฺวา จินฺเตสิ “ราชา อิมํ อมฺพํ ขาทิตฺวา มยฺหํ อฏฺจ วา โสฬส วา กหาปเณ ทเทยฺย, ตํ เม เอกสฺมึ อตฺตภาเว ชีวิตวุตฺติยา นาลํ, สเจ ปนาหํ สตฺถุ อิมํ ทสฺสามิ, อปริยนฺตํ เม กาลํ หิตาวหํ ภวิสฺสตีติ ฯ

รญฺโญ อุยฺยานปาโล (ปุคฺคโล) คณฺโฑ นาม เอกํ ปิงฺคลกิปิลฺลิเกหิ กตปตฺตปุฏสฺส อนฺตเร

มหนฺตํ อมฺพปกฺกํ ทิสฺวา ตสฺส (อมฺพปกฺกสฺส) คนฺธรสโลเภน สมฺปตนฺเต วายเส ปลาเปตฺวา รญฺโญ อตฺถาย อาทาย คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค สตฺถารํ ทิสฺวา จินฺเตสิ “ราชา อิมํ อมฺพํ ขาทิตฺวา มยฺหํ อฏฺฐ วา โสฬส วา กหาปเณ ทเทยฺย, ตํ (ธนํ) เม เอกสฺมึ อตฺตภาเว ชีวิตวุตฺติยา น อลํ (โหติ), สเจ ปน อหํ สตฺถุ อิมํ (อมฺพผลํ) ทสฺสามิ, (ตํ อมฺพผลํ) อปริยนฺตํ เม กาลํ หิตาวหํ ภวิสฺสตีติ ฯ

อุยฺยานปาโล (ปุคฺคโล) อ.บุคคล ผู้รักษาซึ่งอุทยาน **รญฺโญ** ของพระราชา **คณฺโฑ นาม** ชื่อว่าคัณฑะ **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **อมฺพปกฺกํ** ซึ่งมะม่วงอันสุกแล้ว **มหนฺตํ** ผลใหญ่ **อนฺตเร** ในระหว่าง **ปิงฺคลกิปิลฺลิเกหิ กตปตฺตปุฏสฺส** แห่งกลุ่มแห่งใบ อันมดแดงและมดดำ ท. กระทำแล้ว **เอกํ** ผลหนึ่ง **วายเส** ยังกา ท. **สมฺปตนฺเต** ตัวประชุมกันอยู่ **คนฺธรสโลเภน** เพราะความโลภในกลิ่นและรส **ตสฺส (อมฺพปกฺกสฺส)** ของมะม่วงอันสุกแล้วนั้น **ปลาเปตฺวา** ให้หนีไปแล้ว **อาทาย** ถือเอาแล้ว **อตฺถาย** เพื่อประโยชน์ **รญฺโญ** แก่พระราชา **คจฺฉนฺโต** ไปอยู่ **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **อนฺตรามคฺเค** ในระหว่างแห่งหนทาง **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**ราชา** อ.พระราชา **ขาทิตฺวา** เสวยแล้ว **อิมํ อมฺพํ** ซึ่งมะม่วงนี้ **ทเทยฺย** พึงพระราชทาน **กหาปเณ** ซึ่งกหาปณะ ท. **อฏฺฐ วา** แปดบ้าง **โสฬส วา** สิบหกบ้าง **มยฺหํ** แก่เรา, **ตํ (ธนํ)** อ.ทรัพย์นั้น **อลํ** เป็นทรัพย์เพียงพอ **ชีวิตวุตฺติยา** เพื่อความเป็นไปแห่งชีวิต **เอกสฺมึ อตฺตภาเว** ในอัตภาพหนึ่ง **เม** ของเรา **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้, **ปน** ก็ **สเจ** ถ้าว่า **อหํ** อ.เรา **ทสฺสามิ** จักถวาย **อิมํ (อมฺพผลํ)** ซึ่งผลแห่งมะม่วงนี้ **สตฺถุ** แก่พระศาสดาไซร้, **(ตํ อมฺพผลํ)** อ.ผลแห่งมะม่วงนั้น **หิตาวหํ** เป็นผลไม้อันนำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูล **เม** แก่เรา **กาลํ** สิ้นกาล **อปริยนฺตํ** อันไม่มีที่สุดรอบ **ภวิสฺสติ** จักเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

คนสวนของพระราชา ชื่อนายคัณฑะ เห็นมะม่วงสุกผลใหญ่ลูกหนึ่งในระหว่างกลุ่มใบที่มดแดงและมดดำทำไว้ ไล่กาทั้งหลายตัวประชุมกันเพราะความโลภในกลิ่นและรสของมะม่วงสุกนั้นให้หนีไป ถือเอาเพื่อประโยชน์แก่พระราชา ไปอยู่ เห็นพระศาสดาในระหว่างทาง คิดว่า “พระราชาเสวยมะม่วงนี้ พึงพระราชทาน ๘ กหาปณะหรือว่า ๑๖ กหาปณะแก่เรา, ทรัพย์นั้น เป็นของเพียงพอเพื่อการดำเนินชีวิตในอัตภาพหนึ่งของเรา หามิได้, ก็ถ้าว่าเราจักถวายมะม่วงผลนี้แก่พระศาสดาไซร้, มะม่วงผลนั้น จัก

เป็นของนำประโยชน์เกื้อกูลมาแก่เรา สิ้นกาลไม่มีที่สิ้นสุด”

อุยฺยานปาโล วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก รญฺโญ สามีสัมพันธะใน อุยฺยานปาโล นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ คณฺโฑๆ วิเสสนะของ ปุคฺคโล เอกำ วิเสสนะของ อมฺพปกฺกำ ปิงฺคลกิปิลฺลิเกหิ อนภิหิตกัตตาใน กต- กตปตฺตปุฏสฺส สามีสัมพันธะใน อนฺตเรๆ วิสยาธาระใน ทิสฺวา มหนฺตำ วิเสสนะของ อมฺพปกฺกำๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปลาเปตฺวา ตสฺส วิเสสนะของ อมฺพปกฺกสฺสๆ สามีสัมพันธะใน คนฺธรสโลเภนๆ เหตุใน สมฺปตนฺเตๆ วิเสสนะของ วายเสๆ การิตกัมมะใน ปลาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาทาย รญฺโญ สัมปทานใน อตฺถายๆ สัมปทานใน อาทายๆ สมานกาลกิริยาใน คจฺฉนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล อนฺตรามคฺเค วิสยาธาระใน ทิสฺวา สตฺถารำ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน จินฺเตสิ “ราชา สุทธกัตตาใน ทเทยฺยๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมำ วิเสสนะของ อมฺพำๆ อวุตตกัมมะใน ขาทิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาในทเทยฺย มยฺหำ สัมปทานใน ทเทยฺย อฏฺฐ ก็ดี โสฬส ก็ดี วิเสสนะของ กหาปเณๆ อวุตตกัมมะใน ทเทยฺย วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ อฏฺฐ และ โสฬส, ตำ วิเสสนะของ ธนำๆ สุทธกัตตา ใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สามีสัมพันธะใน ชีวิตวุตฺติยา เอกสฺมึ วิเสสนะ ของ อตฺตภาเวๆ วิสยาธาระใน ชีวิตวุตฺติยาๆ สัมปทานใน อลำๆ วิกติกัตตาใน โหติ นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ, ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ อหำ สุทธ-กัตตาใน ทสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุสัมปทานใน ทสฺสามิ อิมำ วิเสสนะของ อมฺพผลำๆ อวุตตกัมมะใน ทสฺสามิ, ตำ วิเสสนะของ อมฺพผลำๆ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปริยนฺตำ วิเสสนะของ กาลำๆ อัจจันตสังโยคะใน หิตาวหำ เม สัมปทานใน หิตาวหำๆ วิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๘๐. โส ตำ อมฺพำ สตฺถุ อุปนาเมสิ ฯ

โส (คณฺโฑ) ตำ อมฺพำ สตฺถุ อุปนาเมสิ ฯ

โส (คณฺโฑ) อ.นายคัณฑะนั้น **ตำ อมฺพำ** ยังมะม่วงนั้น **อุปนาเมสิ** ให้น้อมเข้าไปใกล้แล้ว **สตฺถุ** แก่พระศาสดา ฯ

นายคัณฑะนั้น น้อมมะม่วงนั้นไปใกล้แก่พระศาสดา

โส วิเสสนะของ คณฺโฑ ๆ เหตุกัตตาใน อุปนาเมสิ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ อมฺพํ ๆ การิตกัมมะใน อุปนาเมสิ สตฺถุ สัมปทานใน อุปนาเมสิ ฯ

.....

๘๑. สตฺถา อานนฺทตฺเถรํ โอโลเกสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **โอโลเกสิ** ทรงแลดูแล้ว **อานนฺทตฺเถรํ** ซึ่งพระอานนท์ผู้เถระ ฯ

พระศาสดา ทรงแลดูพระอานนทเถระ

สตฺถา สุทธกัตตาใน โอโลเกสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อานนฺทตฺเถรํ อวุตตกัมมะใน โอโลเกสิ ฯ

.....

๘๒. อถสฺส เถโร จาตุมฺมหาราชทตฺติยํ ปตฺตํ นีหริตฺวา หตฺเถ ฐเปสิ ฯ

อถ อสฺส (สตฺถุโน) เถโร จาตุมฺมหาราชทตฺติยํ ปตฺตํ นีหริตฺวา หตฺเถ ฐเปสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เถโร** อ.พระเถระ **นีหริตฺวา** นำออกแล้ว **ปตฺตํ** ซึ่งบาตร **จาตุมฺมหา-ราชทตฺติยํ** อันอันท้าวมหาราชทั้ง ๔ ถวายแล้ว **ฐเปสิ** วางไว้แล้ว **หตฺเถ** ในพระหัตถ์ **อสฺส (สตฺถุโน)** ของพระศาสดานั้น ฯ

ครั้งนั้น พระเถระนำบาตรที่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ถวายไว้ออกมา วางไว้ในพระหัตถ์ของพระศาสดานั้น

อถ กาลสัตตมี เถโร สุทธกัตตาใน ฐเปสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ สตฺถุโน ๆ สามีสัมพันธะใน หตฺเถ จาตุมฺมหาราชทตฺติยํ วิเสสนะของ ปตฺตํ ๆ อวุตตกัมมะใน นีหริตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ฐเปสิ หตฺเถ วิสยาธาระใน ฐเปสิ ฯ

.....

๘๓. สตฺถา ปตฺตํ อุปนาเมตฺวา อมฺพํ ปฏิคฺคเหตฺวา ตตฺเถว นิสีทนาการํ ทสฺเสสิ ฯ

สตฺถา ปตฺตํ อุปนาเมตฺวา อมฺพํ ปฏิคฺคเหตฺวา ตตฺถ เอว (จาเน) นิสีทนาการํ ทสฺเสสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ปตฺตํ** ทรงยังบาตร **อุปนาเมตฺวา** ให้น้อมเข้าไปใกล้แล้ว

ปฏิคฺคเหตฺวา ทรงรับแล้ว **อมฺพํ** ซึ่งมะม่วง **ทสฺเสสิ** ทรงแสดงแล้ว **นิสีทนาการํ** ซึ่งอาการคืออันประทับนั่ง **ตตฺถ เอว (ฐาเน)** ในที่นั้นนั่นเทียว ฯ

พระศาสดา ทรงน้อมบาตรเข้าไปใกล้ ทรงรับมะม่วงแล้ว ทรงแสดงอาการคืออันประทับนั่งในที่นั้นนั่นแหละ

สตฺถา สุทธกัตตาใน ทสฺเสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปตฺตํ การิตกัมมะใน อุปนาเมตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏิคฺคเหตฺวา อมฺพํ อวุตตกัมมะใน ปฏิคฺคเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทสฺเสสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตตฺถๆ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน นิสีทนาการๆ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสสิ ฯ

.....

๘๔. เถโร จีวรํ ปญฺญเปตฺวา อทาสิ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **ปญฺญเปตฺวา** ปูลาดแล้ว **จีวรํ** ซึ่งจีวร **อทาสิ** ได้ถวายแล้ว ฯ

พระเถระได้ปูลาดจีวรถวายแล้ว

เถโร สุทธกัตตาใน อทาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก จีวรํ อวุตตกัมมะใน ปญฺญเปตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อทาสิ ฯ

.....

๘๕. อถสฺส ตสฺมึ นิสินฺนสฺส เถโร ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา ตํ อมฺพปกฺกํ มทฺทิตฺวา ปานกํ กตฺวา อทาสิ ฯ

อถ อสฺส (สตฺถุโน) ตสฺมึ (ฐาเน) นิสินฺนสฺส เถโร ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา ตํ อมฺพปกฺกํ มทฺทิตฺวา ปานกํ กตฺวา อทาสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เถโร** อ.พระเถระ **ปริสฺสาเวตฺวา** กรองแล้ว **ปานียํ** ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม **มทฺทิตฺวา** ขยำแล้ว **ตํ อมฺพปกฺกํ** ซึ่งมะม่วงอันสุกแล้วนั้น **กตฺวา** กระทำแล้ว **ปานกํ** ให้เป็นน้ำปานะ **อทาสิ** ได้ถวายแล้ว **อสฺส (สตฺถุโน)** แก่พระศาสดานั้น **นิสินฺนสฺส** ผู้ประทับนั่งแล้ว **ตสฺมึ (ฐาเน)** ในที่นั้น ฯ

ครั้งนั้น พระเถระกรองน้ำดื่ม ขยำมะม่วงสุกนั้น ทำให้เป็นน้ำปานะ ได้ถวายแก่พระศาสดานั้น ผู้ประทับนั่งในที่นั้น

อถ กาลสัตตมี เถโร สุทธกัตตาใน อทาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ สตฺถุโนฯ สัมปทานใน อทาสิ ตสฺมึ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน นิสินฺนสฺสฯ วิเสสนะของ สตฺถุโน ปานียํ อวุตตกัมมะใน ปริสฺสาเวตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน มทฺทิตฺวา ตํ วิเสสนะของ อมฺพปกฺกํฯ อวุตตกัมมะใน มทฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กตฺวา ปานกํ วิกติกัมมะใน กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อทาสิ ฯ

.....

๘๖. สตฺถา อมฺพปานกํ ปิวิตฺวา คณฺหึ อาห “อิมํ อมฺพฏฺฐึ อิเธว ปสฺสุ วิยูหิตฺวา โรเปหีติ ฯ

สตฺถา อมฺพปานกํ ปิวิตฺวา คณฺหึ อาห “(ตฺวํ) อิมํ อมฺพฏฺฐึ อิธ เอว (ฐาเน) ปสฺสุ วิยูหิตฺวา โรเปหีติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ปิวิตฺวา** ทรงดื่มแล้ว **อมฺพปานกํ** ซึ่งน้ำปานะอันบุคคลกระทำแล้วด้วยมะม่วง **อาห** ตรัสแล้ว **คณฺหึ** กะนายคัณฑะ **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.เธอ **วิยูหิตฺวา** คุ้ยแล้ว **ปสฺสุ** ซึ่งดินร่วน **อิธ เอว (ฐาเน)** ในที่นี้นั่นเทียว **โรเปหิ** จงปลูก **อิมํ อมฺพฏฺฐึ** ซึ่งเมล็ดแห่งมะม่วงนี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ทรงดื่มน้ำปานะมะม่วง แล้วตรัสกะนายคัณฑะว่า “เธอคุ้ยดินร่วนในที่นี้นั่นแหละ จงปลูกเมล็ดมะม่วงนี้”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อมฺพปานกํ อวุตตกัมมะใน ปิวิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห คณฺหึ อกถิตกัมมะใน อาห “ตฺวํ สุทธกัตตาใน โรเปหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมํ วิเสสนะของ อมฺพฏฺฐึฯ อวุตตกัมมะใน โรเปหิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิธฯ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน วิยูหิตฺวา ปสฺสุ อวุตตกัมมะใน วิยูหิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน โรเปหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๘๗. โส ตถา อกาสิ ฯ

โส (คณฺโห) ตถา อกาสิ ฯ

โส (คณฺโห) อ.นายคัณฑะนั้น **อกาสิ** ได้กระทำแล้ว **ตถา** เหมือนอย่างนั้น ฯ

นายคัณฑะนั้น ได้ทำเหมือนอย่างนั้น

โส วิเสสนะของ คณฺโฑฯ สุทธกัตตาใน อกาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถา กิริยา-วิเสสนะใน อกาสิ ฯ

.....

๘๘. สตฺถา ตสฺส อุปริ หตฺถํ โธวิ ฯ

สตฺถา ตสฺส (อมฺพฏฺฐิสฺส) อุปริ หตฺถํ โธวิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **โธวิ** ทรงล้างแล้ว **หตฺถํ** ซึ่งพระหัตถ์ **อุปริ** ในเบื้องบน **ตสฺส (อมฺพฏฺฐิสฺส)** ของเมล็ดแห่งมะม่วงนั้น ฯ

พระศาสดาทรงล้างพระหัตถ์ในเบื้องบนของเมล็ดมะม่วงนั้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน โธวิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ อมฺพฏฺฐิสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อุปริฯ วิสยาธาระใน โธวิ หตฺถํ อวุตตกัมมะใน โธวิ ฯ

.....

๘๙. หตฺเถ โธตมตฺเตเยว นงฺคลสีสมตฺตกฺขนฺโธ หุตฺวา อนุปุพฺเพน ปณฺณาสหตฺโถ อมฺพรุกฺโข อุฏฺฐหิ ฯ

หตฺเถ (สตฺถารา) โธตมตฺเต เอว (สนฺเต), นงฺคลสีสมตฺตกฺขนฺโธ หุตฺวา อนุปุพฺเพน ปณฺณาสหตฺโถ อมฺพรุกฺโข อุฏฺฐหิ ฯ

หตฺเถ ครั้นเมื่อพระหัตถ์ **(สตฺถารา) โธตมตฺเต เอว** เป็นอวัยวะสักว่า อันพระศาสดาทรงล้างแล้วนั่นเทียว **(สนฺเต)** มีอยู่, **อมฺพรุกฺโข** อ.ต้นมะม่วง **นงฺคลสีสมตฺตกฺ-ขนฺโธ** เป็นต้นไม้มีลำต้นมีงอนแห่งไถเป็นประมาณ **หุตฺวา** เป็น **ปณฺณาสหตฺโถ** มีศอก ๕๐ เป็นประมาณ **อนุปุพฺเพน** ตามลำดับ **อุฏฺฐหิ** ตั้งขึ้นแล้ว ฯ

เมื่อพระศาสดาสักว่าทรงล้างพระหัตถ์เท่านั้น, ต้นมะม่วง เป็นต้นไม้มีลำต้นประมาณเท่างอนไถ มีประมาณ ๕๐ ศอกตามลำดับ ตั้งขึ้นแล้ว

หตฺเถ ลักขณะใน สนฺเตฯ ลักขณกิริยา สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน โธต- เอวศัพท์อวธารณะเข้ากับ โธตมตฺเตฯ วิกติกัตตาใน สนฺเต, อมฺพรุกฺโข สุทธกัตตาใน อุฏฺฐหิฯ

อาขยาตบทกัตตุวาจก นงฺคลสีสมตฺตกฺขนฺโธ วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน อุฏฺฐหิ อนุปุพฺเพน ตติยาวิเสสนะใน ปณฺณาสหตฺโถฯ วิเสสนะของ อมฺพรุกฺโข ฯ

.....

๙๐. จตูสุ ทิสาสุ เอเกกา อุทฺธํ เอกาติ ปญฺจ มหาสาขา ปณฺณาสปณฺณาสหตฺถาว อเหสุ ฯ

"จตูสุ ทิสาสุ เอเกกา (มหาสาขา) อุทฺธํ เอกา (มหาสาขา)" อิติ ปญฺจ มหาสาขา ปณฺณาส-ปณฺณาสหตฺถา เอว อเหสุ ฯ

มหาสาขา อ.กิ่งใหญ่ ท. **ปญฺจ** ห้า **อิติ** คือ "**(มหาสาขา)** อ.กิ่งใหญ่ **เอเกกา** กิ่งหนึ่งๆ **ทิสาสุ** ในทิศ ท. **จตูสุ** สี่ **(มหาสาขา)** อ.กิ่งใหญ่ **เอกา** กิ่งหนึ่ง **อุทฺธํ** ในเบื้องบน" **ปณฺณาสปณฺณาสหตฺถา เอว** เป็นกิ่งทั้งมีศอก ๕๐ เป็นประมาณ ทั้งมีศอก ๕๐ เป็นประมาณนั่นเทียว **อเหสุ** ได้เป็นแล้ว ฯ

กิ่งใหญ่ทั้งหลาย ๕ กิ่ง คือ กิ่งใหญ่กิ่งหนึ่งๆ ในทิศทั้ง ๔ กิ่งใหญ่หนึ่งกิ่ง ในเบื้องบน" ได้เป็นกิ่งมีประมาณ ๕๐ ศอกๆ นั่นแหละ

ปญฺจ วิเสสนะของ มหาสาขาๆ สุทธกัตตาใน อเหสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "จตูสุ วิเสสนะของ ทิสาสุๆ วิสยาธาระใน มหาสาขา เอเกกา วิเสสนะของ มหาสาขาๆ ลิงคัตถะ อุทฺธํ วิสยาธาระใน มหาสาขา เอกา วิเสสนะของ มหาสาขาๆ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ สรูปะใน ปญฺจ มหาสาขา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปณฺณาสปณฺณาส-หตฺถาๆ วิกติกัตตาใน อเหสุ ฯ

.....

๙๑. โส ตาวเทว ปุปฺผผลสมฺปนฺโน หุตฺวา เอกสฺมึ จาเน ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิธโร อโหสิ ฯ

โส (อมฺพรุกฺโข) ตาวเทว ปุปฺผผลสมฺปนฺโน หุตฺวา เอกสฺมึ จาเน ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิธโร อโหสิ ฯ

โส (อมฺพรุกฺโข) อ.ต้นมะม่วงนั้น **ปุปฺผผลสมฺปนฺโน** เป็นต้นไม้อันถึงพร้อมแล้วด้วยดอกและผล **ตาวเทว** ในขณะนั้นนั่นเทียว **หุตฺวา** เป็นแล้ว **ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิธโร** เป็นต้นไม้ทรงไว้ซึ่งพวงแห่งมะม่วงอันสุกรอบแล้ว **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว **เอกสฺมึ จาเน** ในที่แห่งหนึ่ง ฯ

ต้นมะม่วงนั้น ถึงพร้อมด้วยดอกและผลในขณะนั้นนั่นแหละ ได้เป็นต้นไม้ทรงไว้ซึ่งพวงมะม่วงที่สุกจัดแล้วในที่แห่งหนึ่ง

โส วิเสสนะของ อมฺพรุกฺโขๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตาวเทว กาลสัตตมีใน ปุปฺผผลสมฺปนฺโนๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อโหสิ เอกสฺมึ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน อโหสิ ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิธโร วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๙๒. ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตา ภิกฺขู อมฺพปกฺกานิ ขาทนฺตาเยว อาคมึสุ ฯ

ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. **อาคจฺฉนฺตา** ผู้มาอยู่ **ปจฺฉโต** ในกาลภายหลัง **ขาทนฺตา เอว** ฉันอยู่นั่นเทียว **อมฺพปกฺกานิ** ซึ่งมะม่วงอันสุกแล้ว ท. **อาคมึสุ** มาแล้ว ฯ

เหล่าภิกษุผู้มาในกาลภายหลัง ฉันมะม่วงสุกทั้งหลายนั่นแหละ มาแล้ว

อาคจฺฉนฺตา วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน อาคมึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปจฺฉโต กาลสัตตมีใน อาคจฺฉนฺตา อมฺพปกฺกานิ อวุตตกัมมะใน ขาทนฺตา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ขาทนฺตาๆ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขู ฯ

.....

๙๓. ราชา “เอวรูโป กิร อมฺพรุกฺโข อุฏฺฐิโตติ สุตฺวา “มา นํ โกจิ ฉินฺทีติ อารกฺขํ ฐเปสิ ฯ

ราชา “เอวรูโป กิร อมฺพรุกฺโข อุฏฺฐิโตติ สุตฺวา “มา นํ (อมฺพรุกฺขํ) โกจิ ฉินฺทีติ (วตฺวา) อารกฺขํ ฐเปสิ ฯ

ราชา อ.พระราชา **สุตฺวา** ทรงสดับแล้ว **อิติ** ว่า “**กิร** ได้ยินว่า **อมฺพรุกฺโข** อ.ต้นมะม่วง **เอวรูโป** อันมีอย่างนี้เป็นรูป **อุฏฺฐิโต** ตั้งขึ้นแล้ว” **อิติ** ดังนี้ **(วตฺวา)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**โกจิ** อ.ใครๆ **มา ฉินฺทิ** อย่าตัดแล้ว **นํ (อมฺพรุกฺขํ)** ซึ่งต้นมะม่วงนั้น” **อิติ** ดังนี้ **ฐเปสิ** ทรงตั้งไว้แล้ว **อารกฺขํ** ซึ่งการอารักขา ฯ

พระราชาทรงสดับว่า “ได้ยินว่า ต้นมะม่วงอันเห็นปานนี้ ตั้งขึ้นแล้ว” จึงตรัสว่า “ใครๆ อย่าตัดต้นมะม่วงนั้น” แล้วทรงตั้งการอารักขาไว้

ราชา สุทธกัตตาใน จเปสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เอวรูป วิเสสนะของ อมฺพรุกฺโขฯ สุทธกัตตาใน อุฏฺฐิโตฯ กิตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน สุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “โกจิ สุทธกัตตาใน ฉินฺทิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน ฉินฺทิ นำ วิเสสนะของ อมฺพรุกฺขำ อวุตตกัมมะใน ฉินฺทิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน จเปสิ อารกฺขำ อวุตตกัมมะใน จเปสิ ฯ

.....

๙๔. โส ปน คณฺเฑน โรปิตตฺตา คณฺฑามฺพรุกฺโขเตฺวว ปญฺญายิ ฯ

โส (อมฺพรุกฺโข) ปน (ตสฺส อมฺพรุกฺขสฺส) คณฺเฑน โรปิตตฺตา “คณฺฑามฺพรุกฺโข” อิติ เอว ปญฺญายิ ฯ

ปน ก็ **โส (อมฺพรุกฺโข)** อ.ต้นมะม่วงนั้น **ปญฺญายิ** ปรากฏแล้ว **อิติ** ว่า “**คณฺฑามฺพรุกฺโข** อ.ต้นไม้ชื่อว่าคัณฑามพะ” **อิติ เอว** ดังนี้นั่นเทียว **(ตสฺส อมฺพรุกฺขสฺส) คณฺเฑน โรปิตตฺตา** เพราะความที่ แห่งต้นมะม่วงนั้น เป็นต้นไม้ อันนายคัณฑะ ปลูกแล้ว ฯ

ก็ต้นมะม่วงนั้น ปรากฏแล้วว่า “ต้นคัณฑามพฤกษ์” ดังนี้นั่นแหละ เพราะว่าต้นมะม่วงนั้นอันนายคัณฑะปลูกแล้ว

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ โส วิเสสนะของ อมฺพรุกฺโขฯ สุทธกัตตาใน ปญฺญายิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ อมฺพรุกฺขสฺสฯ ภาวาทิสัมพันธะใน โรปิตตฺตา คณฺเฑน อนภิหิตกัตตาใน โรปิต- โรปิตตฺตา เหตุใน ปญฺญายิ “คณฺฑามฺพรุกฺโข ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน ปญฺญายิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิติ ฯ

.....

๙๕. ธุตฺตกาปิ อมฺพปกฺกานิ ขาทิตฺวา ‘‘อเร ทุฏฺฐจติตฺถิยา ‘สมโณ โคตโม คณฺฑามฺพรุกฺขมูเล ปาฏิหาริยำ กริสฺสตีติ ตุมฺเหหิ โยชนพฺภนฺตเร ตทหุชาตาปิ อมฺพโปตกา อุปฺปาฏาปิตา, คณฺฑามฺโพ นาม อยนฺติ วตฺวา เต อุจฺฉิฏฺฐอมฺพฏฺฐีหิ ปหรึสุ ฯ

ธุตฺตกาปิ อมฺพปกฺกานิ ขาทิตฺวา ‘‘อเร ทุฏฺฐจติตฺถิยา ‘สมโณ โคตโม คณฺฑามฺพรุกฺขมูเล ปาฏิหาริยำ กริสฺสตีติ (จินฺตเนน) ตุมฺเหหิ (ปุคฺคลำ) โยชนพฺภนฺตเร ตทหุชาตาปิ อมฺพโปตกา อุปฺปาฏาปิตา, คณฺฑามฺโพ นาม อยำ (อมฺพรุกฺโข)” อิติ วตฺวา เต (ติตฺถิเย) อุจฺฉิฏฺฐอมฺพฏฺฐีหิ

ปหรึสุ ฯ

ธุตฺตกาปิ แม้ อ.นักเลง ท. **ขาทิตฺวา** เคี้ยวกินแล้ว **อมฺพปกฺกานิ** ซึ่งมะม่วงอันสุก แล้ว ท. **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**ทุฏฺฐติตฺถิยา** ดูก่อนเดียรถีย์ผู้อันโทษประทุษร้าย แล้ว ท. **อเร** เฮ้ย **อมฺพโปตกา** อ.มะม่วงต้นอ่อน ท. **ตทหุชาตาปิ** แม้อันงอกแล้วในวันนั้น **โยชนพฺภนฺตเร** ในระหว่างแห่งโยชน์ **ตุมฺเหหิ** อันท่าน ท. **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **อุปฺปาฏาปิตา** ให้ถอนขึ้นแล้ว **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า '**สมโณ** อ.พระสมณะ **โคตโม** ผู้โคดม **กริสฺสติ** จักทรงกระทำ **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **คณฺฑามฺพรุกฺขมูเล** ที่โคนแห่งต้นไม้ชื่อว่าคัณฑามพะ' **อิติ** ดังนี้, **อยํ (อมฺพรุกฺโข)** อ.ต้นมะม่วงนี้ **คณฺฑามฺโพ นาม** ชื่อว่าคัณฑามพะ" **อิติ** ดังนี้ **ปหรึสุ** ขว้างแล้ว **เต (ติตฺถิเย)** ซึ่งเดียรถีย์ ท. เหล่านั้น **อุจฺฉิฏฺฐอมฺพฏฺฐีหิ** ด้วยเมล็ดแห่งมะม่วงอันเป็นเดน ท. ฯ

แม้พวกนักเลงเคี้ยวกินมะม่วงสุกทั้งหลาย กล่าวว่า "ดูก่อนพวกเดียรถีย์ผู้ชั่วช้าเฮ้ย มะม่วงต้นอ่อนทั้งหลายแม้งอกในวันนั้น ในระหว่างโยชน์ พวกท่านใช้คนให้ถอนขึ้นแล้ว ด้วยอันคิดว่า 'พระสมณโคดม จักทรงทำปาฏิหาริย์ที่โคนต้นคัณฑามพฤกษ์', ต้นมะม่วงนี้ ชื่อว่าคัณฑามพฤกษ์" ดังนี้ ขว้างพวกเดียรถีย์เหล่านั้นด้วยเมล็ดมะม่วงที่เป็นเดนทั้งหลาย

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ธุตฺตกาๆ สุทธกัตตาใน ปหรึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อมฺพปกฺกานิ อวุตตกัมมะใน ขาทิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "อเร วิเสสนะของ ทุฏฺฐติตฺถิยาๆ อาลปนะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตทหุชาตาๆ วิเสสนะของ อมฺพโปตกาๆ วุตตกัมมะใน อุปฺปาฏาปิตาๆ กิตบทเหตุกัมมวาจก 'โคตโม วิเสสนะของ สมโณๆ สุทธกัตตาใน กริสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คณฺฑามฺพรุกฺขมูเล วิสยาธาระใน กริสฺสติ ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน กริสฺสติ' อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนๆ กรณะใน อุปฺปาฏาปิตา ตุมฺเหหิ อนภิหิตกัตตาใน อุปฺปาฏาปิตา ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน อุปฺปาฏาปิตา โยชนพฺภนฺตเร วิสยาธาระใน อุปฺปาฏาปิตา, นามศัพท์ สัญญาโชตกะ เข้ากับ คณฺฑามฺโพๆ ก็ดี อยํ ก็ดี วิเสสนะของ อมฺพรุกฺโขๆ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปหรึสุ เต วิเสสนะของ ติตฺถิเยๆ อวุตตกัมมะใน ปหรึสุ อุจฺฉิฏฺฐอมฺพฏฺฐีหิ กรณะใน ปหรึสุ ฯ

.....

๙๖. สกฺโก วาตวลาหกเทวปุตฺตํ อาณาเปสิ “ติตฺถิยานํ มณฺฑปํ วาเตหิ อุปฺปาเฏตฺวา อุกฺการภูมิยํ ขิปาเปหีติ ฯ

สกฺโก วาตวลาหกเทวปุตฺตํ อาณาเปสิ “(ตฺวํ) ติตฺถิยานํ มณฺฑปํ วาเตหิ อุปฺปาเฏตฺวา อุกฺการภูมิยํ ขิปาเปหีติ (วจเนน) ฯ

สกฺโก อ.ท้าวสักกะ **อาณาเปสิ** ทรงสั่งบังคับแล้ว **วาตวลาหกเทวปุตฺตํ** ซึ่งเทวบุตรชื่อว่าวาตวลาหกะ **(วจเนน)** ด้วยพระดำรัส **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.ท่าน **วาเตหิ** ยังลม ท. **อุปฺปาเฏตฺวา** ให้เพิกขึ้นแล้ว **มณฺฑปํ** ซึ่งปะรำ **ติตฺถิยานํ** ของเดียรถีย์ ท. **ขิปาเปหิ** จงให้ซัดไป **อุกฺการภูมิยํ** บนพื้นอันแปดเปื้อนแล้วด้วยอุจจาระ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ท้าวสักกะ ทรงรับสั่งวาตวลาหกเทพบุตร ด้วยพระดำรัสว่า “ท่านจงยังลมให้พัดเพิกปะรำของพวกเดียรถีย์ให้ซัดไปบนพื้นที่แปดเปื้อนด้วยอุจจาระ”

สกฺโก สุทธกัตตาใน อาณาเปสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วาตวลาหกเทวปุตฺตํ อวุตตกัมมะใน อาณาเปสิ “ตฺวํ เหตุกัตตาใน ขิปาเปหิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ติตฺถิยานํ สามีสัมพันธะใน มณฺฑปํๆ อวุตตกัมมะใน อุปฺปาเฏตฺวา วาเตหิ ตติยาการิตกัมมะใน อุปฺปาเฏตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน ขิปาเปหิ อุกฺการภูมิยํ วิสยาธาระใน ขิปาเปหิ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนนๆ กรณะใน อาณาเปสิ ฯ

.....

๙๗. โส ตถา อกาสิ ฯ

โส (วาตวลาหกเทวปุตฺโต) ตถา อกาสิ ฯ

โส (วาตวลาหกเทวปุตฺโต) อ.วาตวลาหกเทพบุตรนั้น **อกาสิ** ได้กระทำแล้ว **ตถา** เหมือนอย่างนั้น ฯ

วาตวลาหกเทพบุตรนั้น ได้ทำเหมือนอย่างนั้น

โส วิเสสนะของ วาตวลาหกเทวปุตฺโตๆ สุทธกัตตาใน อกาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถา กิริยาวิเสสนะใน อกาสิ ฯ

.....

๙๘. สุริยเทวปุตฺตํ อาณาเปสิ “สุริยมณฺฑลํ นิคฺคณฺหนฺโต ตาเปหีติ ฯ

(สกฺโก) สุริยเทวปุตฺตํ อาณาเปสิ “(ตฺวํ) สุริยมณฺฑลํ นิคฺคณฺหนฺโต (สุริยมณฺฑลํ) ตาเปหีติ ฯ

(สกฺโก) อ.ท้าวสักกะ **อาณาเปสิ** ทรงสั่งบังคับแล้ว **สุริยเทวปุตฺตํ** ซึ่งสุริยเทพบุตร **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.ท่าน **นิคฺคณฺหนฺโต** ยึดเอาอยู่ **สุริยมณฺฑลํ** ซึ่งมณฑลแห่งพระอาทิตย์ **(สุริยมณฺฑลํ)** ยังมณฑลแห่งพระอาทิตย์ **ตาเปหิ** จงให้ร้อน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ท้าวสักกะ ทรงรับสั่งสุริยเทพบุตรว่า “ท่านยึดเอามณฑลแห่งพระอาทิตย์ จงยังมณฑลแห่งพระอาทิตย์ให้ร้อน”

สกฺโก สุทธกัตตาใน อาณาเปสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุริยเทวปุตฺตํ อวุตตกัมมะใน อาณาเปสิ “ตฺวํ เหตุกัตตาใน ตาเปหิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก สุริยมณฺฑลํ อวุตตกัมมะใน นิคฺคณฺหนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ ตฺวํ สุริยมณฺฑลํ การิตกัมมะใน ตาเปหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาณาเปสิ ฯ

.....

๙๙. โสปิ ตถา อกาสิ ฯ

โสปิ (สุริยเทวปุตฺโต) ตถา อกาสิ ฯ

โสปิ (สุริยเทวปุตฺโต) อ.สุริยเทพบุตรแม้นั้น **อกาสิ** ได้กระทำแล้ว **ตถา** เหมือนอย่างนั้น ฯ

สุริยเทพบุตรแม้นั้น ได้ทำเหมือนอย่างนั้น

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ โสๆ วิเสสนะของ สุริยเทวปุตฺโตๆ สุทธกัตตาใน อกาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถา กิริยาวิเสสนะใน อกาสิ ฯ

.....

๑๐๐. ปุน วาตวลาหกํ อาณาเปสิ “วาตมณฺฑลํ อุฏฺฐาเปนฺโต ยาหีติ ฯ

(สกฺโก) ปุน วาตวลาหกํ อาณาเปสิ “(ตฺวํ) วาตมณฺฑลํ อุฏฺฐาเปนฺโต ยาหีติ ฯ

(สกฺโก) อ.ท้าวสักกะ **อาณาเปสิ** ทรงสั่งบังคับแล้ว **วาตวลาหกํ** ซึ่งเทพบุตรชื่อว่าวาตวลาหกะ **ปุน** อีก **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.ท่าน **วาตมณฺฑลํ** ยังมณฑลแห่งลม **อุฏฺฐาเปนฺโต** ให้ตั้งขึ้นอยู่ **ยาหิ** จงไป” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ท้าวสักกะ ทรงรับสั่งวาตวลาหกเทพบุตรอีกว่า “ท่านยังมณฑลแห่งลมให้ตั้งขึ้นอยู่จงไป”

สกฺโก สุทธกัตตาใน อาณาเปสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุน กิริยาวิเสสนะใน อาณาเปสิ วาตวลาหกํ อวุตตกัมมะใน อาณาเปสิ “ตฺวํ สุทธกัตตาใน ยาหิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก วาตมณฺฑลํ การิตกัมมะใน อุฏฺฐาเปนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ ตฺวํ” อิติศัพท์ อาการะใน อาณาเปสิ ฯ

.....

๑๐๑. โส ตถา กโรนฺโต ติตฺถิยานํ ปคฺฆริตเสทสรีเร รชวฏฺฏิโย โอกิริ ฯ

โส (วาตวลาหโก) ตถา กโรนฺโต ติตฺถิยานํ ปคฺฆริตเสทสรีเร รชวฏฺฏิโย โอกิริ ฯ

โส (วาตวลาหโก) อ.เทพบุตรชื่อว่าวาตวลาหกะนั้น **กโรนฺโต** กระทำอยู่ **ตถา** เหมือนอย่างนั้น **โอกิริ** โปรยลงแล้ว **รชวฏฺฏิโย** ซึ่งเกลียวแห่งธุลี ท. **ปคฺฆริตเสทสรีเร** บนสรีระอันมีเหงื่ออันไหลออกแล้ว **ติตฺถิยานํ** ของเดียรถีย์ ท. ฯ

วาตวลาหกเทพบุตรนั้น ทำเหมือนอย่างนั้น โปรยเกลียวธุลีทั้งหลายลงบนสรีระที่มีเหงื่อไหลออกของพวกเดียรถีย์

โส วิเสสนะของ วาตวลาหโกๆ สุทธกัตตาใน โอกิริๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถา กิริยาวิเสสนะใน กโรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ วาตวลาหโก ติตฺถิยานํ สามีสัมพันธะใน ปคฺฆริตเสทสรีเรๆ วิสยาธาระใน โอกิริ รชวฏฺฏิโย อวุตตกัมมะใน โอกิริ ฯ

.....

๑๐๒. เต ตามฺพวมฺมิกสทิสา อเหสุ ฯ

เต (ติตฺถิยา) ตามฺพวมฺมิกสทิสา อเหสุ ฯ

เต (ติตฺถิยา) อ.เดียรถีย์ ท. เหล่านั้น **ตามฺพวมฺมิกสทิสา** เป็นผู้เช่นกับด้วยจอมปลวกอันแดง **อเหสุ** ได้เป็นแล้ว ฯ

พวกเดียรถีย์เหล่านั้น ได้เป็นเช่นกับด้วยจอมปลวกแดง

เต วิเสสนะของ ติตฺถิยาๆ สุทธกัตตาใน อเหสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตามฺพวมฺมิก-

สทิสา วิกติกัตตาใน อเหสุ๋ ฯ

.....

๑๐๓. วสฺสวลาหกปิ อาณาเปสิ “มหนฺตานิ มหนฺตานิ พินฺทูนิ ปาเตหีติ ฯ

(สกฺโก) วสฺสวลาหกปิ อาณาเปสิ “(ตฺวํ) มหนฺตานิ มหนฺตานิ พินฺทูนิ ปาเตหีติ ฯ

(สกฺโก) อ.ท้าวสักกะ **อาณาเปสิ** ทรงสั่งบังคับแล้ว **วสฺสวลาหกปิ** แม้ซึ่งวัสสวลาหก-เทพบุตร **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.ท่าน **พินฺทูนิ** ยังหยาด ท. **มหนฺตานิ** อันใหญ่ **มหนฺตานิ** อันใหญ่ **ปาเตหิ** จงให้ตกไป” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ท้าวสักกะทรงรับสั่งแม้วัสสวลาหกเทพบุตรว่า “ท่านจงยังหยาดน้ำทั้งหลาย เม็ดใหญ่ๆ ให้ตก”

สกฺโก สุทธกัตตาใน อาณาเปสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับวสฺสวลาหกๆ อวุตตกัมมะใน อาณาเปสิ “ตฺวํ เหตุกัตตาใน ปาเตหิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก มหนฺตานิ สองบท วิเสสนะของ พินฺทูนิๆ การิตกัมมะใน ปาเตหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาณาเปสิ ฯ

.....

๑๐๔. โส ตถา อกาสิ ฯ

โส (วสฺสวลาหโก) ตถา อกาสิ ฯ

โส (วสฺสวลาหโก) อ.วัสสวลาหกเทพบุตรนั้น **อกาสิ** ได้กระทำแล้ว **ตถา** เหมือนอย่างนั้น ฯ

วัสสวลาหกเทพบุตรนั้น ได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว

โส วิเสสนะของ วสฺสวลาหโกๆ สุทธกัตตาใน อกาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถา กิริยาวิเสสนะใน อกาสิ ฯ

.....

๑๐๕. อถ เนสํ กาโย กพรคาวีสทิโส อโหสิ ฯ

อถ เนสํ (ติตฺถิยานํ) กาโย กพรคาวีสทิโส อโหสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **กาโย** อ.กาย **เนสๆ (ติตฺถิยานๆ)** ของเดียรถีย์ ท. เหล่านั้น **กพรคาวีสทิโส** เป็นเช่นกับด้วยแม่โคด่าง **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

ครั้งนั้น กายของพวกเดียรถีย์เหล่านั้น ได้เป็นดุจแม่โคด่าง

อถ กาลสัตตมี กาโย สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เนสๆ วิเสสนะของ ติตฺถิยานๆ สามีสัมพันธะใน กาโย กพรคาวีสทิโส วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๑๐๖. เต นิคฺคณา หุตฺวา สมฺมุขสมฺมุขฏฺฐาเนเยว ปลายึสุ ฯ

เต (ติตฺถิยา) นิคฺคณา หุตฺวา สมฺมุขสมฺมุขฏฺฐาเน เอว ปลายึสุ ฯ

เต (ติตฺถิยา) อ.เดียรถีย์ ท. เหล่านั้น **นิคฺคณา** เป็นผู้มีคณะออกแล้ว **หุตฺวา** เป็นแล้ว **ปลายึสุ** หนีไปแล้ว **สมฺมุขสมฺมุขฏฺฐาเน เอว** ในที่ทั้งมีหน้าพร้อมทั้งมีหน้าพร้อมนั่นเทียว ฯ

พวกเดียรถีย์เหล่านั้น เป็นผู้ไม่มีพรรคพวก หนีกันไปในที่ตรงหน้าๆ นั่นแหละ

เต วิเสสนะของ ติตฺถิยาๆ สุทธกัตตาใน ปลายึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นิคฺคณา วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน ปลายึสุ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สมฺมุข-สมฺมุขฏฺฐาเนๆ วิสยาธาระใน ปลายึสุ ฯ

.....

๑๐๗. เอวๆ ปลายนฺเตสุ ปูรณกสฺสปสฺส อุปฏฺฐาโก เอโก กสฺสโก “อิทานิ เม อยฺยานๆ ปาฏิหาริยกรณเวลา, ตๆ ปาฏิหาริยๆ ปสฺสิสฺสามีติ โคเณ วิสฺสชฺเชตฺวา ปาโตว อาภตๆ ยาคุกุฏฺฐญฺเจว โยตฺตญฺจ คเหตฺวา อาคจฺฉนฺโต ปูรณๆ ตถา ปลายนฺตๆ ทิสฺวา ‘ภนฺเต อหๆ ‘อยฺยานๆ ปาฏิหาริยๆ ปสฺสิสฺสามี’ติ อาคจฺฉามิ, ตุมฺเห กหๆ คจฺฉถาติ ฯ

(ติตฺถิเยสุ) เอวๆ ปลายนฺเตสุ, ปูรณกสฺสปสฺส อุปฏฺฐาโก เอโก กสฺสโก “อิทานิ เม อยฺยานๆ ปาฏิหาริยกรณเวลา (โหติ, อหๆ) ตๆ ปาฏิหาริยๆ ปสฺสิสฺสามีติ (จินฺเตตฺวา) โคเณ วิสฺสชฺเชตฺวา (อตฺตนา) ปาโตว อาภตๆ ยาคุกุฏฺฐๆ เจว โยตฺตๆ จ คเหตฺวา อาคจฺฉนฺโต ปูรณๆ ตถา ปลายนฺตๆ ทิสฺวา ‘ภนฺเต อหๆ ‘(อหๆ) อยฺยานๆ ปาฏิหาริยๆ ปสฺสิสฺสามี’ติ (จินฺตเนน) อาคจฺฉามิ, ตุมฺเห กหๆ (ฐาเน) คจฺฉถาติ (อาห) ฯ

(ติฏฺถิเยสุ) ครั้นเมื่อเดียรถีย์ ท. **ปลายนฺเตสุ** หนีไปอยู่ **เอวํ** อย่างนี้, **กสฺสโก** อ.ชาวนา **เอโก** คนหนึ่ง **อุปฏฺฐาโก** ผู้เป็นอุปัฏฐาก **ปูรณกสฺสปสฺส** ของปูรณกัสสปะ **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า "**อิทานิ** อ.กาลนี้ **ปาฏิหาริยกรณเวลา** เป็นเวลาเป็นที่กระทำซึ่งปาฏิหาริย์ **อยฺยานํ** แห่งพระคุณเจ้า ท. **เม** ของเรา **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(อหํ)** อ.เรา **ปสฺสิสฺสามิ** จักดู **ตํ ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์นั้น" **อิติ** ดังนี้ **วิสฺสชฺเชตฺวา** ปล่อยแล้ว **โคเณ** ซึ่งโค ท. **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **ยาคุกุฏฺฐํ เจว** ซึ่งหม้อแห่งข้าวยาคูด้วยนั่นเทียว **โยตฺตํ จ** ซึ่งเชือกด้วย **(อตฺตนา) อาภตํ** อันอันตนนำมาแล้ว **ปาโตว** ในเวลาเช้าเทียว **อาคจฺฉนฺโต** มาอยู่ **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ปูรณํ** ซึ่งครูปูรณะ **ปลายนฺตํ** ผู้หนีไปอยู่ **ตถา** เหมือนอย่างนั้น **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **อหํ** อ.กระผม **อาคจฺฉามิ** ย่อมมา **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า '**(อหํ)** อ.เรา **ปสฺสิสฺสามิ** จักดู **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **อยฺยานํ** ของพระคุณเจ้า ท.' **อิติ** ดังนี้, **ตุมฺเห** อ.ท่าน **คจฺฉถ** จะไป **กหํ (ฐาเน)** ในที่ไหน ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เมื่อพวกเดียรถีย์หนีไปกันอย่างนี้, ชาวนาคนหนึ่งซึ่งเป็นอุปัฏฐากของครูปูรณกัสสปะคิดว่า "กาลนี้ เป็นเวลาเป็นที่ทำปาฏิหาริย์ของพระคุณเจ้าทั้งหลายของเรา, เราจักดูปาฏิหาริย์นั้น" จึงปล่อยโคทั้งหลาย ถือเอาหม้อข้าวยาคูและเชือกที่ตนนำมาแต่เช้าตรู่นั่นแหละ ไปอยู่ เห็นครูปูรณะผู้กำลังหนีไปเหมือนอย่างนั้น จึงกล่าวว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมมาด้วยอันคิดว่า 'เราจักดูปาฏิหาริย์ของพระคุณเจ้าทั้งหลาย' ดังนี้, ท่านจะไปในที่ไหน ?"

ติฏฺถิเยสุ ลักขณะใน ปลายนฺเตสุๆ ลักขณกิริยา เอวํ กิริยาวิเสสนะใน ปลายนฺเตสุ, อุปฏฺฐาโก ก็ดี เอโก ก็ดี วิเสสนะของ กสฺสโกๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปูรณกสฺสปสฺส สามีสัมพันธะใน อุปฏฺฐาโก "อิทานิ สัตตมีปัจจัตตะใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สามีสัมพันธะใน อยฺยานํๆ สามีสัมพันธะใน ปาฏิหาริยกรณเวลาๆ วิกติกัตตาใน โหติ, อหํ สุทธกัตตาใน ปสฺสิสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ ปาฏิหาริยํๆ อวุตตกัมมะใน ปสฺสิสฺสามิ" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิสฺสชฺเชตฺวา โคเณ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คเหตฺวา อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน อาภตํ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปาโตๆ กาลสัตตมีใน อาภตํๆ วิเสสนะของ ยาคุกุฏฺฐํ และ โยตฺตํ ยาคุกุฏฺฐํ ก็ดี โยตฺตํ

ก็ดี อวุตตกัมมะใน คเหตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จ ๆ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ ยาคุกุฏฺ์ และ โยตฺตำ คเหตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อาคจฺฉนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ กสฺสโก ปูรณำ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา ตถา กิริยาวิเสสนะใน ปลายนฺตำ ๆ วิเสสนะของ ปูรณำ ทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อาห "ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน อาคจฺฉามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก 'อหำ สุทธกัตตาใน ปสฺสิสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อยฺยานำ สามีสัมพันธะใน ปาฏิหาริยำ ๆ อวุตตกัมมะใน ปสฺสิสฺสามิ' อิติศัพท์อาการะใน จินฺตเนน ๆ กรณะใน อาคจฺฉามิ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน คจฺฉถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กหำ วิเสสนะของ จาเน ๆ วิสยาธาระใน คจฺฉถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๐๘. "กินฺเต ปาฏิหาริเยน, อิมำ เม กุฏฺญจ โยตฺตญจ เทหีติ ฯ

(ปูรโณ) "กึ (ปโยชนำ) เต ปาฏิหาริเยน, (ตฺวำ) อิมำ เม กุฏฺ์ จ โยตฺตำ จ เทหีติ (อาห) ฯ

(ปูรโณ) อ.ครูชื่อว่าปูรณะ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**กึ (ปโยชนำ)** อ.ประโยชน์อะไร **ปาฏิหาริเยน** ด้วยปาฏิหาริย์ **เต** แก่ท่าน, **(ตฺวำ)** อ.ท่าน **เทหิ** จงให้ **กุฏฺ์ จ** ซึ่งหม้อด้วย **โยตฺตำ จ** ซึ่งเชือกด้วย **อิมำ** นี้ **เม** แก่เรา" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครูปูรณะ กล่าวว่า "ประโยชน์อะไรด้วยปาฏิหาริย์แก่ท่าน, ท่านจงให้หม้อและเชือกนี้แก่เรา"

ปูรโณ สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "กึ วิเสสนะของ ปโยชนำ ๆ ลิงคัตถะ เต สัมปทานใน ปโยชนำ ปาฏิหาริเยน ตติยาวิเสสนะใน ปโยชนำ, ตฺวำ สุทธกัตตาใน เทหิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมำ วิเสสนะของ กุฏฺ์ และ โยตฺตำ กุฏฺ์ ก็ดี โยตฺตำ ก็ดี อวุตตกัมมะใน เทหิ เม สัมปทานใน เทหิ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ กุฏฺ์ และ โยตฺตำ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๐๙. โส เตน ทินฺนำ กุฏฺญจ โยตฺตญจ อาทาย นทีตีรำ คนฺตฺวา กุฏฺ์ โยตฺเตน อตฺตโน คีวายำ พนฺธิตฺวา รหเท ปติตฺวา อุทกพุพฺพุพฺพเก อุฏฺาเปนฺโต กาลำ กตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ ฯ

โส (ปูรโณ) เตน (กสฺสเกน) ทินฺนำ กุฏฺ์ จ โยตฺตำ จ อาทาย นทีตีรำ คนฺตฺวา กุฏฺ์ โยตฺเตน

อตฺตโน คีวายํ พนฺธิตฺวา รหเท ปติตฺวา อุทกพุพฺพุพฺพเก อุฏฺฐาเปนฺโต กาลํ กตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ ฯ

โส (ปูรโณ) อ.ครูปูรณะนั้น **อาทาย** ถือเอาแล้ว **กุฏฺฐึ จ** ซึ่งหม้อด้วย **โยตฺตํ จ** ซึ่งเชือกด้วย **เตน (กสฺสเกน) ทินฺนํ** อันอันชาวนานั้นให้แล้ว **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **นทีตีรํ** สู่ฝั่งแห่งแม่น้ำ **พนฺธิตฺวา** ผูกแล้ว **กุฏึ** ซึ่งหม้อ **โยตฺเตน** ด้วยเชือก **คีวายํ** ที่คอ **อตฺตโน** ของตน **ปติตฺวา** ตกไปแล้ว **รหเท** ในห้วงน้ำ **อุทกพุพฺพุพฺพุฬเก** ยังฟองแห่งน้ำ ท. **อุฏฺฐาเปนฺโต** ให้ตั้งขึ้นอยู่ **กตฺวา** กระทำแล้ว **กาลํ** ซึ่งกาละ **นิพฺพตฺติ** บังเกิดแล้ว **อวีจิมฺหิ** ในนรกชื่อว่าอเวจี ฯ

ครูปูรณะนั้น ถือเอาหม้อและเชือกที่ชาวนานั้นให้แล้ว ไปสู่ฝั่งแม่น้ำ ผูกหม้อกับเชือกที่คอของตน ตกไปในห้วงน้ำ ยังฟองน้ำทั้งหลายให้ตั้งขึ้นอยู่ ทำกาละ บังเกิดในอเวจีนรก

โส วิเสสนะของ ปูรโณ ฯ สุทธกัตตาใน นิพฺพตฺติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตน วิเสสนะของ กสฺสเกน ฯ อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนํ ฯ วิเสสนะของ กุฏฺฐึ และ โยตฺตํ กุฏฺฐึ ก็ดี โยตฺตํ ก็ดี อวุตตกัมมะใน อาทาย จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ กุฏฺฐึ และ โยตฺตํ อาทาย สมานกาลกิริยาใน คนฺตฺวา นทีตีรํ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวา ฯ ปุพพกาล-กิริยาใน พนฺธิตฺวา กุฏึ อวุตตกัมมะใน พนฺธิตฺวา โยตฺเตน กรณะใน พนฺธิตฺวา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน คีวายํ ฯ วิสยาธาระใน พนฺธิตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปติตฺวา รหเท วิสยาธาระใน ปติตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อุฏฺฐาเปนฺโต อุทกพุพฺพุพฺพุฬเก การิตกัมมะใน อุฏฺฐาเปนฺโต ฯ อัพภันตรกิริยาของ ปูรโณ กาลํ อวุตตกัมมะใน กตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺติ อวีจิมฺหิ วิสยาธาระใน นิพฺพตฺติ ฯ

.....

๑๑๐. สตฺถา อากาเส รตนจงฺกมํ มาเปสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **มาเปสิ** ทรงเนรมิตแล้ว **รตนจงฺกมํ** ซึ่งที่เป็นที่จงกรมอันเป็นวิการแห่งรัตนะ **อากาเส** ในอากาศ ฯ

พระศาสดา ทรงเนรมิตรัตนจงกรมในอากาศ

สตฺถา สุทธกัตตาใน มาเปสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อากาเส วิสยาธาระใน มาเปสิ

รตนจงฺกมํ อวุตฺตกัมมะใน มาเปสิ ฯ

.....

๑๑๑. ตสฺส เอกา โกฏิ ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ อโหสิ, เอกา ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ ฯ

ตสฺส (รตนจงฺกมสฺส) เอกา โกฏิ ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ อโหสิ, (ตสฺส รตนจงฺกมสฺส) เอกา (โกฏิ) ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ (อโหสิ) ฯ

โกฏิ อ.ที่สุด **เอกา** ข้างหนึ่ง **ตสฺส (รตนจงฺกมสฺส)** ของที่เป็นที่จงกรมอันเป็นวิการแห่งรัตนะนั้น **อโหสิ** ได้มีแล้ว **ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ** ในขอบแห่งปากแห่งจักรวาลในทิศปราจีน, **(โกฏิ)** อ.ที่สุด **เอกา** ข้างหนึ่ง **(ตสฺส รตนจงฺกมสฺส)** ของที่เป็นที่จงกรมอันเป็นวิการแห่งรัตนะนั้น **(อโหสิ)** ได้มีแล้ว **ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ** ในขอบแห่งปากแห่งจักรวาลในทิศปัจฉิม ฯ

ที่สุดข้างหนึ่งของรัตนจงกรมนั้น ได้มีในขอบปากจักรวาลในทิศปราจีน, ที่สุดข้างหนึ่งของรัตนจงกรมนั้น ได้มีในขอบปากจักรวาลในทิศปัจฉิม

เอกา วิเสสนะของ โกฏิๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ รตนจงฺกมสฺสๆ สามีสัมพันธะใน โกฏิ ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ วิสยาธาระใน อโหสิ, เอกา วิเสสนะของ โกฏิๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ รตนจงฺกมสฺสๆ สามีสัมพันธะใน โกฏิ ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ วิสยาธาระใน อโหสิ ฯ

.....

๑๑๒. สตฺถา สนฺนิปติตาย ฉตฺตึสโยชนาย ปริสาย วฑฺฒมานกจฺฉายาย "อิทานิ ปาฏิหาริยกรณเวลาติ คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ปมุเข อฏฺฐาสิ ฯ

สตฺถา, สนฺนิปติตาย ฉตฺตึสโยชนาย ปริสาย, วฑฺฒมานกจฺฉายาย (เวลาย) "อิทานิ ปาฏิหาริยกรณเวลา (โหติ)" อิติ (จินฺตเนน) คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ปมุเข อฏฺฐาสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา, **ปริสาย** ครั้นเมื่อบริษัท **ฉตฺตึสโยชนาย** มีโยชน์ ๓๖ เป็นประมาณ **สนฺนิปติตาย** ประชุมกันแล้ว, **นิกฺขมิตฺวา** เสด็จออกแล้ว **คนฺธกุฏิโต** จากพระคันธกุฎี **(จินฺตเนน)** ด้วยอันทรงดำริ **อิติ** ว่า "**อิทานิ** อ.กาลนี้ **ปาฏิหาริยกรณเวลา** เป็นเวลาเป็นที่กระทำซึ่งปาฏิหาริย์ **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **(เวลาย)** ใน

เวลา **วฑฺฒมานกจฺฉายาย** อันมีเงาอันเจริญอยู่ **อฏฺฐาสิ** ได้ประทับยืนแล้ว **ปมุเข** ที่หน้ามุข ฯ

พระศาสดา, เมื่อบริษัทมีประมาณ ๓๖ โยชน์ประชุมกันแล้ว, เสด็จออกจากพระคันธ-กุฏี ด้วยทรงดำริว่า “กาลนี้ เป็นเวลาเป็นที่ทำปาฏิหาริย์” ในเวลาเที่ยงวัน ได้ประทับยืนที่หน้ามุข

สตฺถา สุทธกัตตาใน อฏฺฐาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ฉตฺตึสโยชนาย วิเสสนะของปริสายๆ ลักขณะใน สนฺนิปติตายๆ ลักขณกิริยา, วฑฺฒมานกจฺฉายาย วิเสสนะของเวลายๆ กาลสัตตมีใน นิกฺขมิตฺวา “อิทานิ สัตตมีปัจจัตตะใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาฏิหาริยกรณเวลา วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนๆ กรณะใน นิกฺขมิตฺวา คนฺธกุฏิโต อปาทานใน นิกฺขมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อฏฺฐาสิ ปมุเข วิสยาธาระใน อฏฺฐาสิ ฯ

.....

๑๑๓. อถ นำ ฆรณี นาม นนฺทมาตา เอกา อนาคามิอุปาสิกา อุปสงฺกมิตฺวา “ภนฺเต มาทิสาย ธีตริ วิชฺชมานาย ตุมฺหากำ กิลมนกิจฺจำ นตฺถิ, อหำ ปาฏิหาริยำ กริสฺสามีติ อาห ฯ

อถ นำ (สตฺถารำ) ฆรณี นาม นนฺทมาตา เอกา อนาคามิอุปาสิกา อุปสงฺกมิตฺวา “ภนฺเต มาทิสาย ธีตริ วิชฺชมานาย, ตุมฺหากำ กิลมนกิจฺจำ นตฺถิ, อหำ ปาฏิหาริยำ กริสฺสามีติ อาห ฯ

อถ ครั้งนั้น **อนาคามิอุปาสิกา** อ.อุบาสิกาผู้เป็นอนาคามี **เอกา** คนหนึ่ง **นนฺทมาตา** ผู้เป็นมารดาของมาณพชื่อว่านันทะ **ฆรณี นาม** ชื่อว่าฆรณี **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **นำ (สตฺถารำ)** ซึ่งพระศาสดานั้น **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ธีตริ** ครั้นเมื่อธิดา **มาทิสาย** ผู้เช่นกับด้วยหม่อมฉัน **วิชฺชมานาย** มีอยู่, **กิลมนกิจฺจำ** อ.กิจคือความลำบาก **ตุมฺหากำ** ของพระองค์ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี, **อหำ** อ.หม่อมฉัน **กริสฺสามิ** จักกระทำ **ปาฏิหาริยำ** ซึ่งปาฏิหาริย์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น อุบาสิกาผู้เป็นอนาคามีคนหนึ่ง ผู้เป็นมารดาของนันทมาณพ ชื่อว่าฆรณี เข้าไปเฝ้าพระศาสดานั้น กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อธิดาผู้เช่นกับหม่อมฉันมีอยู่, กิจคือความลำบากของพระองค์ ย่อมไม่มี, หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์”

อถ กาลสัตตมี นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ฆรณีๆ ก็ดี นนฺทมาตา ก็ดี เอกา ก็ดี วิเสสนะของ อนาคามิอุปาสิกาๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ สตฺถารำๆ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “ภนฺเต อาลปนะ มาทิสาย วิเสสนะของ ธีตริๆ ลักขณะใน วิชฺชมานายๆ ลักขณกิริยา, กิลมนกิจฺจำ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก ตุมฺหากำ สามีสัมพันธะใน กิลมนกิจฺจำ, อหำ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาฏิหาริยำ อวุตต-กัมมะใน กริสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๑๔. “กถำ กริสฺสสิ ฆรณีติ ?

(สตฺถา “ตฺวำ) กถำ กริสฺสสิ ฆรณีติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ฆรณิ** ดูก่อนฆรณี **(ตฺวำ)** อ.เธอ **กริสฺสสิ** จักกระทำ **กถำ** อย่างไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสถามว่า “ดูก่อนฆรณี เธอจักทำอย่างไร ?”

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ฆรณิ อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน กริสฺสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กถำ ปุจฉนัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๑๕. “ภนฺเต เอกสฺมึ จกฺกวาฬคพฺเภ มหาปจฺวึ อุทกำ กตฺวา อุทกสกุณิกา วิย นิมุชฺชิตฺวา ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยำ อตฺตานำ ทสฺเสสฺสามิ, ตถา ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬ-มุขวฏฺฏิยำ, ตถา มชฺเฌ, อถ มหาชนา มำ ทิสฺวา ‘กา เอสาติ วุตฺเต, วกฺขนฺติ “ฆรณี นาเมสา, อยำ ตาว เอกิสฺสา อิตฺถิยา อานุภาโว, พุทฺธานำ อานุภาโว ปน กีทิโส ภวิสฺสตีติ; เอวำ ติตฺถิยา ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตีติ ฯ

(ฆรณี “อหำ) ภนฺเต เอกสฺมึ จกฺกวาฬคพฺเภ มหาปจฺวึ อุทกำ กตฺวา อุทกสกุณิกา วิย นิมุชฺชิตฺวา ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยำ อตฺตานำ ทสฺเสสฺสามิ, ตถา (อหำ) ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณ-จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยำ (อตฺตานำ ทสฺเสสฺสามิ), ตถา (อหำ) มชฺเฌ (อตฺตานำ ทสฺเสสฺสามิ), อถ (ภาเว สนฺเต), มหาชนา มำ ทิสฺวา ‘กา (โหติ) เอสา (อิตฺถี)” อิติ (วจเน เกนจิ) วุตฺเต, วกฺขนฺติ “ฆรณี นาม (โหติ) เอสา (อิตฺถี), อยำ (อานุภาโว) ตาว เอกิสฺสา อิตฺถิยา อานุภาโว (โหติ),

พุทฺธานํ อานุภาโว ปน กีทิโส ภวิสฺสตีติ; เอวํ ติตฺถิยา ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตีติ (อาห) ฯ

(ฆรณี) อ.นางฆรณี **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **กตฺวา** กระทำแล้ว **มหาปถวึ** ซึ่งแผ่นดินใหญ่ **จกฺกวาฬคพฺเภ** ในห้องแห่งจักรวาล **เอกสฺมึ** ห้องหนึ่ง **อุทกํ** ให้เป็นน้ำ **นิมุชฺชิตฺวา** ดำลงแล้ว **อุทกสกุณิกาวิย** ราวกะ อ.นางนกตัวเที่ยวไปในน้ำ **ทสฺเสสฺสามิ** จักแสดง **อตฺตานํ** ซึ่งตน **ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ** ในขอบแห่งปากแห่งจักรวาลในทิศปราจีน, **ตถา** อ.เหมือนอย่างนั้น **(อหํ)** คือ อ.หม่อมฉัน **(ทสฺเสสฺสามิ)** จักแสดง **(อตฺตานํ)** ซึ่งตน **ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ** ในขอบแห่งปากแห่งจักรวาลในทิศปัจฉิม ทิศอุดรและทิศทักษิณ, **ตถา** อ.เหมือนอย่างนั้น **(อหํ)** คือ อ.หม่อมฉัน **(ทสฺเสสฺสามิ)** จักแสดง **(อตฺตานํ)** ซึ่งตน **มชฺเฌ** ในท่ามกลาง, **อถ (ภาเว)** ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น **(สนฺเต)** มีอยู่, **มหาชนา** อ.มหาชน ท. **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **มํ** ซึ่งหม่อมฉัน, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า ‘**เอสา (อิตฺถี)** อ.หญิงนั่น **กา** เป็นใคร **(โหติ)** ย่อมเป็น’ **อิติ** ดังนี้ **(เกนจิ)** อันใครๆ **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **วกฺขนฺติ** จักกล่าว **อิติ** ว่า ‘**เอสา (อิตฺถี)** อ.หญิงนั่น **ฆรณี นาม** เป็นผู้ชื่อว่าฆรณี **(โหติ)** ย่อมเป็น, **อยํ (อานุภาโว)** อ.อานุภาพนี้ **อานุภาโว** เป็นอานุภาพ **เอกิสฺสา อิตฺถิยา** ของหญิงคนหนึ่ง **(โหติ)** ย่อมเป็น **ตาว** ก่อน, **ปน** ส่วนว่า **อานุภาโว** อ.อานุภาพ **พุทฺธานํ** ของพระพุทธเจ้า ท. **กีทิโส** เป็นเช่นไร **ภวิสฺสติ** จักเป็น’ **อิติ** ดังนี้; **ติตฺถิยา** อ.เดียรถีย์ ท. **อทิสฺวาว** ไม่เห็นแล้วเทียว **ตุมฺเห** ซึ่งพระองค์ **ปลายิสฺสนฺติ** จักหนีไป **เอวํ** ด้วยประการฉะนี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

นางฆรณี กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันทำแผ่นดินใหญ่ในห้องจักรวาลห้องหนึ่ง ให้เป็นน้ำ ดำลงดุจนางนกน้ำ จักแสดงตนในขอบปากจักรวาลในทิศปราจีน, เหมือนอย่างนั้น คือ หม่อมฉันจักแสดงตนในขอบปากจักรวาลในทิศปัจฉิม ทิศอุดรและทิศทักษิณ, เหมือนอย่างนั้น คือหม่อมฉันจักแสดงตนในท่ามกลาง, เมื่อเป็นเช่นนั้น, พวกมหาชนเห็นหม่อมฉัน, เมื่อบางคนกล่าวว่า ‘หญิงนั่น เป็นใคร’, จักกล่าวว่า ‘หญิงนั่น เป็นผู้ชื่อว่านางฆรณี, อานุภาพนี้ เป็นอานุภาพของหญิงคนหนึ่งก่อน, ส่วนว่าอานุภาพของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จักเป็นเช่นไร ?’, พวกเดียรถีย์ไม่เห็นพระองค์นั่นแหละ จักหนีไปด้วยประการฉะนี้”

ฆรณี สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน

ทสฺเสสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกสฺมึ วิเสสนะของ จกฺกวาฬคพฺเภ ๆ วิสยาธาระ ใน กตฺวา มหาปจวึ อวุตตกัมมะใน กตฺวา อุทกํ วิกติกัมมะใน กตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน นิมุชฺชิตฺวา อุทกสกุณิกา อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ อุทกสกุณิกา นิมุชฺชิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ทสฺเสสฺสามิ ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ วิสยาธาระใน ทสฺเสสฺสามิ อตฺตานํ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสสฺสามิ, ตถา ลิงคัตถะ อหํ สุทธกัตตาใน ทสฺเสสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ วิสยาธาระ ใน ทสฺเสสฺสามิ อตฺตานํ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสสฺสามิ, ตถา ลิงคัตถะ อหํ สุทธกัตตาใน ทสฺเสสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มชฺเฌ วิสยาธาระใน ทสฺเสสฺามิ อตฺตานํ อวุตต-กัมมะใน ทสฺเสสฺสามิ, อถ วิเสสนะของ ภาเว ๆ ลักขณะใน สนฺเต ๆ ลักขณกิริยา, มหาชนา สุทธกัตตาใน วกฺขนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มํ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วกฺขนฺติ ‘เอสา วิเสสนะของ อิตฺถี ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก กา วิกติกัตตาใน โหติ’ อิติศัพท์ สรูปะใน วจเน ๆ ลักขณะใน วุตฺเต ๆ ลักขณกิริยา เกนจิ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, เอสา วิเสสนะของ อิตฺถี ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ฆรณี ๆ วิกติกัตตาใน โหติ, อยํ วิเสสนะของ อานุภาโว ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตาว กิริยาวิเสสนะใน โหติ เอกิสฺสา วิเสสนะของ อิตฺถิยา ๆ สามีสัมพันะะใน อานุภาโว ๆ วิกติกัตตาใน โหติ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ อานุภาโว สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก พุทฺธานํ สามีสัมพันธะใน อานุภาโว กีทิโส วิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ’ อิติศัพท์ อาการะใน วกฺขนฺติ; ติตฺถิยา สุทธกัตตาใน ปลายิสฺสนฺติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เอวํ ปการัตถะ ตุมฺเห อวุตตกัมมะใน อทิสฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้า กับ อทิสฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปลายิสฺสนฺติ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๑๖. อถ นํ สตฺถา “ชานามิ เต ฆรณิ เอวรูปํ ปาฏิหาริยํ กาตุํ สมตฺถภาวํ, น ปนายํ ตวตฺถาย พทฺโธ มาลาปุโฏติ วตฺวา ปฏิกฺขิปิ ฯ

อถ นํ (ฆรณึ) สตฺถา “(อหํ) ชานามิ เต ฆรณิ เอวรูปํ ปาฏิหาริยํ กาตุํ สมตฺถภาวํ, น ปน อยํ (มาลาปุโฏ ติตฺถิเยหิ) ตว อตฺถาย พทฺโธ มาลาปุโฏ (โหติ)” อิติ วตฺวา ปฏิกฺขิปิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **นํ (ฆรณึ)** กะนางฆรณีนั้น **อิติ** ว่า

“**ฆรณิ** ดูก่อนฆรณี **(อหำ)** อ.เรา **ชานามิ** ย่อมรู้ **เต สมตฺถภาวำ** ซึ่งความที่ แห่งเธอเป็นผู้สามารถ **กาตุำ** เพื่ออันกระทำ **ปาฏิหาริยำ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **เอวรูปำ** อันมีอย่างนี้เป็นรูป, **ปน** แต่ว่า **อยำ (มาลาปุโฏ)** อ.พวงแห่งระเบียบนี้ **มาลาปุโฏ** เป็นพวงแห่งระเบียบ **(ติตฺถิเยหิ) พทฺโธ** อันอันเดียรถีย์ ท. ผูกแล้ว **อตฺถาย** เพื่อประโยชน์ **ตว** แก่เธอ **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้” **อิติ** ดังนี้ **ปฏิกฺขิปิ** ทรงห้ามแล้ว ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะนางฆรณีนั้นว่า “ดูก่อนฆรณี เราย่อมรู้ความที่เธอเป็นผู้สามารถเพื่อจะทำปาฏิหาริย์อันเห็นปานนี้, แต่ว่า พวงระเบียบนี้ เป็นพวงระเบียบที่พวกเดียรถีย์ผูกไว้เพื่อประโยชน์แก่เธอ หามิได้” ทรงห้ามแล้ว

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน ปฏิกฺขิปิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของฆรณีๆ อกถิตกัมมะใน วตฺวา “ฆรณิ อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน ชานามิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เต ภาวาทิสัมพันธะใน สมตฺถภาวำ เอวรูปำ วิเสสนะของ ปาฏิหาริยำๆ อวุตตกัมมะใน กาตุำๆ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺถภาวำๆ อวุตตกัมมะใน ชานามิ, ปน-ศัพท์ วิเสสโชตกะ อยำ วิเสสนะของ มาลาปุโฏๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ ติตฺถิเยหิ อนภิหิตกัตตาใน พทฺโธ ตว สัมปทานใน อตฺถายๆ สัมปทานใน พทฺโธๆ วิเสสนะของ มาลาปุโฏๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏิกฺขิปิ ฯ

.....

๑๑๗. สา “น เม สตฺถา อนุชานาติ, อทฺธา มยา อุตฺตริตรำ ปาฏิหาริยำ กาตุำ สมตฺโถ อญฺโญ อตฺถีติ เอกมนฺตำ อฏฺฐาสิ ฯ

สา (ฆรณี) “น เม สตฺถา อนุชานาติ, อทฺธา มยา อุตฺตริตรำ ปาฏิหาริยำ กาตุำ สมตฺโถ อญฺโญ (ปุคฺคโล) อตฺถีติ (จินฺเตตฺวา) เอกมนฺตำ อฏฺฐาสิ ฯ

สา (ฆรณี) อ.นางฆรณีนั้น **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**สตฺถา** อ.พระศาสดา **น อนุชานาติ** ย่อมไม่ทรงอนุญาต **เม** แก่เรา, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อญฺโญ** คนอื่น **สมตฺโถ** ผู้สามารถ **กาตุำ** เพื่ออันกระทำ **ปาฏิหาริยำ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **อุตฺตริตรำ** อันยิ่งกว่า **มยา** กว่าเรา **อตฺถิ** มีอยู่ **อทฺธา** แน่แท้” **อิติ** ดังนี้ **อฏฺฐาสิ** ได้ยืนแล้ว **เอกมนฺตำ** ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ฯ

นางฆรณีนั้น คิดว่า “พระศาสดา ย่อมไม่ทรงอนุญาตแก่เรา, บุคคลอื่นผู้สามารถเพื่อจะทำปาฏิหาริย์ให้ยิ่งกว่าเรา มีอยู่แน่แท้” ดังนี้ ได้ยืน ณ ที่สมควร

สาวิเสสนะของ ฆรณีฯ สุทธกัตตาในอฏฺฐาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สตฺถา สุทธกัตตาใน อนุชานาติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน อนุชานาติ เม สัมปทานใน อนุชานาติ, สมตฺโถ ก็ดี อณฺโฌ ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน อตฺถิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อทฺธา กิริยาวิเสสนะใน อตฺถิ มยา อปาทานใน อุตฺตริตรำฯ วิเสสนะของ ปาฏิหาริยำฯ อวุตตกัมมะใน กาตุำฯ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺโถ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อฏฺฐาสิ เอกมนฺตำ วิสยาธาระใน อฏฺฐาสิ ฯ

.....

๑๑๘. สตฺถาปิ “เอวเมว เตสำ คุโณ ปากโฏ ภวิสฺสตีติ “เอวำ ฉตฺตึสโยชนาย ปริสาย มชฺเฌ สีหนาทำ นทิสฺสนฺตีติ มญฺญมาโน อปเรปิ ปุจฺฉิ “ตุมฺเห กถำ ปาฏิหาริยำ กริสฺสถาติ ฯ

สตฺถาปิ “เอวำ เอว เตสำ (สาวกานำ) คุโณ ปากโฏ ภวิสฺสตีติ (จินฺเตตฺวา “สาวกา) เอวำ ฉตฺตึสโยชนาย ปริสาย มชฺเฌ สีหนาทำ นทิสฺสนฺตีติ มญฺญมาโน อปเรปิ (สาวเก) ปุจฺฉิ “ตุมฺเห กถำ ปาฏิหาริยำ กริสฺสถาติ ฯ

สตฺถาปิ แม้ อ.พระศาสดา **(จินฺเตตฺวา)** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**คุโณ** อ.คุณ **เตสำ (สาวกานำ)** ของสาวก ท. เหล่านั้น **ปากโฏ** เป็นคุณปรากฏแล้ว **ภวิสฺสติ** จักเป็น **เอวำ เอว** อย่างนี้นั่นเทียว” **อิติ** ดังนี้ **มญฺญมาโน** ทรงสำคัญอยู่ **อิติ** ว่า “**(สาวกา)** อ.สาวก ท. **นทิสฺสนฺติ** จักบันลือ **สีหนาทำ** บันลือเพียงดังราชสีห์ **มชฺเฌ** ในท่ามกลาง **ปริสาย** แห่งบริษัท **ฉตฺตึสโยชนาย** อันมีโยชน์ ๓๖ เป็นประมาณ **เอวำ** อย่างนี้” **อิติ** ดังนี้ **ปุจฺฉิ** ตรัสถามแล้ว **(สาวเก)** ซึ่งสาวก ท. **อปเรปิ** แม้เหล่าอื่น **อิติ** ว่า “**ตุมฺเห** อ.เธอ ท. **กริสฺสถ** จักกระทำ **ปาฏิหาริยำ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **กถำ** อย่างไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

แม้พระศาสดา ทรงดำริว่า “คุณของสาวกเหล่านั้น จักเป็นคุณปรากฏอย่างนี้นั่นแหละ” ทรงสำคัญอยู่ว่า “เหล่าสาวกจักบันลือ บันลือดุจราชสีห์ในท่ามกลางบริษัทที่มีประมาณ ๓๖ โยชน์อย่างนี้” ตรัสถามสาวกทั้งหลายแม้เหล่าอื่นว่า “พวกเธอจักทำปาฏิหาริย์อย่างไร ?”

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สตฺถา ฯ สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “คุโณ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอวํ ฯ กิริยาวิเสสนะใน ภวิสฺสติ เตสํ วิเสสนะของ สาวกานํ ฯ สามีสัมพันธะใน คุโณ ปากโฏ วิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน มญฺญมาโน “สาวกา สุทธกัตตาใน นทิสฺสนฺติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน นทิสฺสนฺติ ฉตฺตึสโยชนาย วิเสสนะของ ปริสาย ฯ สามีสัมพันธะใน มชฺเฌ ฯ วิสยาธาระใน นทิสฺสนฺติ สีหนาทํ กิริยาวิเสสนะใน นทิสฺสนฺติ” อิติศัพท์ อาการะใน มญฺญมาโน ฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อปเรฯ วิเสสนะของ สาวเก ฯ อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉิ “ตุมฺเห สุทธกัตตาใน กริสฺสถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กถํ ปุจฺฉนัตถะ ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน กริสฺสถ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๑๙. เต ‘‘เอวญฺจ เอวญฺจ กริสฺสาม ภนฺเตติ สตฺถุ ปุรโต จิตาว สีหนาทํ นทึสุ ฯ

เต (สาวกา ‘‘มยํ) เอวํ จ เอวํ จ กริสฺสาม ภนฺเตติ สตฺถุ ปุรโต จิตาว สีหนาทํ นทึสุ ฯ

เต (สาวกา) อ.สาวก ท. เหล่านั้น **จิตาว** ยืนแล้วเทียว **ปุรโต** ในที่ข้างพระพักตร์ **สตฺถุ** ของพระศาสดา **นทึสุ** บันลือแล้ว **สีหนาทํ** บันลือเพียงดังราชสีห์ **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(มยํ)** อ.ข้าพระองค์ ท. **กริสฺสาม** จักกระทำ **เอวํ จ** อย่างนี้ด้วย **เอวํ จ** อย่างนี้ด้วย” **อิติ** ดังนี้ ฯ

สาวกเหล่านั้น ยืนในที่ข้างพระพักตร์ของพระศาสดานั่นแหละ บันลือแล้ว บันลือดุจราชสีห์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายจักทำอย่างนี้และอย่างนี้”

เต วิเสสนะของ สาวกา ฯ สุทธกัตตาใน นทึสุ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ มยํ สุทธกัตตาใน กริสฺสาม ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ สองบท กิริยาวิเสสนะใน กริสฺสาม จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ เอวํ และ เอวํ” อิติศัพท์ อาการะใน นทึสุ สตฺถุ สามีสัมพันธะใน ปุรโต ฯ วิสยาธาระใน จิตา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จิตา ฯ วิเสสนะของ สาวกา สีหนาทํ กิริยาวิเสสนะใน นทึสุ ฯ

.....

๑๒๐. เตสุ กิร จุลฺลอนาถปิณฺฑิโก ‘‘มาทิเส อนาคามิอุปาสเก ปุตฺเต วิชฺชมาเน สตฺถุ

กิลมนกิจฺจํ นตฺถีติ จินฺเตตฺวา “อหํ ภนฺเต ปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ วตฺวา “กถํ กริสฺสสีติ ปุฏฺโฐ อาห “อหํ ภนฺเต ทฺวาทสโยชนิกํ พุรหฺมตฺตภาวํ นิมฺมินิตฺวา อิมิสฺสา ปริสาย มชฺเฌ มหาเมฆคชฺชิตสทิเสน สทฺเทน พุรหฺมอปฺโปจนํ นาม อปฺโปเจสฺสามิ, มหาชนา “กึสทฺโท นาเมโสติ ปุจฺฉิตฺวา “จุลฺลอนาถปิณฺฑิกสฺส กิร พุรหฺมอปฺโปจนสทฺโท นามาติ วกฺขนฺติ, ติตฺถิยา ‘คหปติกสฺส ตาว เอโส อานุภาโว, พุทฺธานุภาโว กีทิโส ภวิสฺสตีติ ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตีติ ฯ

เตสุ (สาวเกสุ) กิร จุลฺลอนาถปิณฺฑิโก “มาทิเส อนาคามิอุปาสเก ปุตฺเต วิชฺชมาเน สตฺถุ กิลมนกิจฺจํ นตฺถีติ จินฺเตตฺวา “อหํ ภนฺเต ปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ วตฺวา (สตฺถารา “ตฺวํ) กถํ กริสฺสสีติ ปุฏฺโฐ อาห “อหํ ภนฺเต ทฺวาทสโยชนิกํ พุรหฺมตฺตภาวํ นิมฺมินิตฺวา อิมิสฺสา ปริสาย มชฺเฌ มหาเมฆคชฺชิตสทิเสน สทฺเทน พุรหฺมอปฺโปจนํ นาม อปฺโปเจสฺสามิ, มหาชนา ‘กึสทฺโท นาม เอโส (สทฺโท โหติ)’ อิติ ปุจฺฉิตฺวา ‘(เอโส สทฺโท) จุลฺลอนาถปิณฺฑิกสฺส กิร พุรหฺมอปฺโปจนสทฺโท นาม (โหติ)’ อิติ วกฺขนฺติ, ติตฺถิยา ‘คหปติกสฺส ตาว เอโส (อานุภาโว) อานุภาโว (โหติ), พุทฺธานุภาโว กีทิโส ภวิสฺสตีติ (จินฺเตตฺวา) ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตีติ ฯ

กิร ได้ยินว่า **เตสุ (สาวเกสุ) จุลฺลอนาถปิณฺฑิโก** อ.- ในสาวก ท. เหล่านั้นหนา -คฤหบดีชื่อว่าจุลลอนาถบิณฑิกะ **จินฺเตตฺวา** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**อนาคามิอุปาสเก** ครั้นเมื่ออุบาสกผู้เป็นอนาคามี **ปุตฺเต** ผู้เป็นบุตร **มาทิเส** ผู้เช่นกับด้วยเรา **วิชฺชมาเน** มีอยู่, **กิลมนกิจฺจํ** อ.กิจคืออันทรงลำบาก **สตฺถุ** แห่งพระศาสดา **นตฺถิ** ย่อมไม่มี” **อิติ** ดังนี้ **วตฺวา** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหํ** อ.ข้าพระองค์ **กริสฺสามิ** จักกระทำ **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์” **อิติ** ดังนี้ **(สตฺถารา) ปุฏฺโฐ** ผู้อันพระศาสดา ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.เธอ **กริสฺสสิ** จักกระทำ **กถํ** อย่างไร ?” **อิติ** ดังนี้ **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหํ** อ.ข้าพระองค์ **นิมฺมินิตฺวา** เนรมิตแล้ว **พุรหฺมตฺตภาวํ** ซึ่งอัตภาพแห่งพรหม **ทฺวาทสโยชนิกํ** อันประกอบแล้วด้วยโยชน์สิบสอง **อปฺโปเจสฺสามิ** จักปรบ **พุรหฺมอปฺโปจนํ นาม** ชื่อว่าซึ่งการปรบเพียงดังการปรบของพรหม **สทฺเทน** ด้วยเสียง **มหาเมฆคชฺชิตสทิเสน** อันเช่นกับด้วยอันคำรามแห่งเมฆก้อนใหญ่ **มชฺเฌ** ในท่ามกลาง **อิมิสฺสา ปริสาย** แห่งบริษัทนี้, **มหาชนา** อ.มหาชน ท. **ปุจฺฉิตฺวา** ถามแล้ว **อิติ** ว่า ‘**เอโส (สทฺโท)** อ.เสียงนั่น **กึสทฺโท นาม** ชื่อว่าเป็นเสียงอะไร **(โหติ)** ย่อมเป็น’ **อิติ** ดังนี้ **วกฺขนฺติ**

จักกล่าว **อิติ** ว่า ‘**กิร** ได้ยินว่า **(เอโส สทฺโท)** อ.เสียงนั่น **พฺรหฺมอปฺโปฐนสทฺโท นาม** ชื่อว่าเป็นเสียงแห่งการปรบเพียงดังการปรบแห่งพรหม **จุลฺลอนาถปิณฺฑิกสฺส** ของคฤหบดีชื่อว่าจุลลอนาถบิณฑิกะ **(โหติ)** ย่อมเป็น’ **อิติ** ดังนี้, **ติตฺถิยา** อ.เดียรถีย์ ท. **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า ‘**เอโส (อานุภาโว)** อ.อานุภาพนั่น **อานุภาโว** เป็นอานุภาพ **คหปติกสฺส** ของคฤหบดี **(โหติ)** ย่อมเป็น **ตาว** ก่อน, **พุทฺธานุภาโว** อ.อานุภาพของพระพุทธเจ้า **กีทิโส** เป็นเช่นไร **ภวิสฺสติ** จักเป็น’ **อิติ** ดังนี้ **อทิสฺวาว** ไม่เห็นแล้วเทียว **ตุมฺเห** ซึ่งพระองค์ **ปลายิสฺสนฺติ** จักหนีไป” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ได้ยินว่า บรรดาสาวกเหล่านั้น จุลลอนาถบิณฑิกคฤหบดี คิดว่า “เมื่ออุบาสกผู้เป็นอนาคามี ผู้เป็นบุตรเช่นกับเรา มีอยู่ กิจคืออันทรงลำบากแห่งพระศาสดา ย่อมไม่มี” จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์” ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักทำอย่างไร ?” จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เนรมิตอัตภาพแห่งพรหมที่ประกอบด้วย ๑๒ โยชน์ จักปรบชื่อการปรบดุจการปรบของพรหม ด้วยเสียงอันเช่นกับเสียงคำรามแห่งเมฆใหญ่ ในท่ามกลางบริษัท, พวกมหาชนถามว่า ‘เสียงนั่น ชื่อว่าเป็นเสียงอะไร ?’ จักกล่าวว่า “ได้ยินว่า เสียงนั่น ชื่อว่าเป็นเสียงการปรบ ดุจการปรบแห่งพรหม ของจุลลอนาถบิณฑิกคฤหบดี’ ดังนี้, พวกเดียรถีย์ คิดว่า ‘อานุภาพนั่น เป็นอานุภาพของคฤหบดีก่อน, พุทธานุภาพ จักเป็นเช่นไร ?’ ดังนี้ ไม่เห็นพระองค์นั่นแหละ จักหนีไป”

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เตสุ วิเสสนะของ สาวเกสุๆ นิทธารณะใน จุลฺลอนาถปิณฺฑิโกๆ นิทธารณียะและสุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มาทิเส ก็ดี ปุตฺเต ก็ดี วิเสสนะของ อนาคามิอุปาสเกๆ ลักขณะใน วิชฺชมาเนๆ ลักขณกิริยา, กิลมนกิจฺจำ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน กิลมนกิจฺจำ” อิติศัพท์อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาฏิหาริยำ อวุตตกัมมะใน กริสฺสามิ” อิติศัพท์อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏฺโจ สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน ปฏฺโจ “ตฺวำ สุทธกัตตาใน กริสฺสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กถำ ปุจฉนัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน ปฏฺโจๆ วิเสสนะของ จุลฺลอนาถปิณฺฑิโก “ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน อปฺโปเจสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทฺวาทสโยชนิกำ วิเสสนะของ พฺรหฺมตฺตภาวำๆ

อวุตตกัมมะใน นิมฺมินิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อปฺโปเจสฺสามิ อิมิสฺสา วิเสสนะของ ปริสายฯ สามีสัมพันธะใน มชฺเฌฯ วิสยาธาระใน อปฺโปเจสฺสามิ มหาเมฆชฺชิตสทิเสน วิเสสนะของ สทฺเทนฯ กรณะใน อปฺโปเจสฺสามิ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ พฺรหฺมอปฺโปจนำฯ อวุตตกัมมะใน อปฺโปเจสฺสามิ, มหาชนา สุทธกัตตาใน วกฺขนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก 'เอโส วิเสสนะของ สทฺโทฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ กึสทฺโทฯ วิกติกัตตาใน โหติ' อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วกฺขนฺติ 'กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เอโส วิเสสนะของ สทฺโทฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก จุลฺลอนาถปิณฺฑิกสฺส สามีสัมพันธะใน พฺรหฺมอปฺโปจนสทฺโท นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ พฺรหฺม-อปฺโปจนสทฺโทฯ วิกติกัตตาใน โหติ' อิติศัพท์ อาการะใน วกฺขนฺติ, ติตฺถิยา สุทธกัตตา ใน ปลายิสฺสนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก 'เอโส วิเสสนะของ อานุภาโวฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก คหปติกสฺส สามีสัมพันธะใน อานุภาโว ตาว กิริยา-วิเสสนะใน โหติ อานุภาโว วิกติกัตตาใน โหติ, พุทฺธานุภาโว สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กีทิโส วิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ' อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อทิสฺวา ตุมฺเห อวุตตกัมมะใน อทิสฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปลายิสฺสนฺติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒๑. สตฺถา "ชานามิ เต อานุภาวนฺติ ตสฺสาปิ ตเถว วตฺวา ปาฏิหาริยกรณำ นานุชานิ ฯ

สตฺถา "(อหำ) ชานามิ เต อานุภาวนฺติ ตสฺสาปิ (คหปติสฺส) ตถา เอว วตฺวา ปาฏิหาริยกรณำ น อนุชานิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **ตถา เอว** เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว **ตสฺสาปิ (คหปติสฺส)** แก่คฤหบดีแม้นั้น **อิติ** ว่า "**(อหำ)** อ.เรา **ชานามิ** ย่อมรู้ **อานุภาวำ** ซึ่งอานุภาพ **เต** ของเธอ" **อิติ** ดังนี้ **น อนุชานิ** ไม่ทรงอนุญาตแล้ว **ปาฏิหาริยกรณำ** ซึ่งการกระทำซึ่งปาฏิหาริย์ ฯ

พระศาสดา ตรัสเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละแม้แก่คฤหบดีนั้นว่า "เราย่อมรู้อานุภาพของเธอ" แล้วก็ไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์

สตฺถา สุทธกัตตาใน อนุชานิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหํ สุทธกัตตาใน ชานามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน อานุภาวํฯ อวุตตกัมมะใน ชานามิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตสฺสฯ วิเสสนะของ คหปติสฺสฯ สัมปทานใน วตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตถาฯ กิริยาวิเสสนะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อนุชานิ ปาฏิหาริยกรณํ อวุตตกัมมะใน อนุชานิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อนุชานิ ฯ

.....

๑๒๒. อเถกา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา สตฺตวสฺสิกา วีรสามเณรี นาม สตฺถารํ วนฺทิตฺวา “อหํ ภนฺเต ปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ อาห ฯ

อถ เอกา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา สตฺตวสฺสิกา วีรสามเณรี นาม สตฺถารํ วนฺทิตฺวา “อหํ ภนฺเต ปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ อาห ฯ

อถ ครั้งนั้น **วีรสามเณรี นาม** ชื่อ อ.สามเณรีชื่อว่าวีรา **สตฺตวสฺสิกา** ผู้มีกาลฝนเจ็ด **ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา** ผู้บรรลุแล้วซึ่งปฏิสัมภิทา **เอกา** รูปหนึ่ง **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหํ** อ.หม่อมฉัน **กริสฺสามิ** จักกระทำ **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น สามเณรีชื่อว่าวีรา มีอายุ ๗ ขวบ ผู้บรรลุปฏิสัมภิทา รูปหนึ่ง ถวายบังคมพระศาสดา กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์”

อถ กาลสัตตมี เอกา ก็ดี ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา ก็ดี สตฺตวสฺสิกา ก็ดี วิเสสนะของ วีรสามเณรี นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ วีรสามเณรีฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน วนฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน กริสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒๓. “กถํ กริสฺสสิ วีเรติ ?

(สตฺถา “ตฺวํ) กถํ กริสฺสสิ วีเรติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**วีเร** ดูก่อนวีรา **(ตฺวํ)** อ.เธอ

กริสฺสสิ จักกระทำ **กถํ** อย่างไร ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสถามว่า "ดูก่อนวีรา เธอจักทำอย่างไร ?"

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "วีเร อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน กริสฺสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กถํ ปุจฉนัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๒๔. "ภนฺเต สิเนรุญฺจ จกฺกวาฬปพฺพตญฺจ หิมวนฺตญฺจ อาหริตฺวา อิมสฺมึ จาเน ปฏิปาฏิยา ฐเปตฺวา อหํ หสกุณี วิย ตโต ตโต นิกฺขมิตฺวา อสชฺชมานา คมิสฺสามิ, มหาชโน มํ ทิสฺวา 'กา เอสา'ติ ปุจฺฉิตฺวา 'วีรสามเณรี'ติ วกฺขติ, ติตฺถิยา 'สตฺตวสฺสิกาย ตาว สามเณริยา อยมานุภาโว, พุทฺธานุภาโว กีทิโส ภวิสฺสตีติ ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตีติ ฯ

(วีรา) "ภนฺเต สิเนรุํ จ จกฺกวาฬปพฺพตํ จ หิมวนฺตํ จ อาหริตฺวา อิมสฺมึ จาเน ปฏิปาฏิยา ฐเปตฺวา อหํ หสกุณี วิย ตโต ตโต (ฐานโต) นิกฺขมิตฺวา อสชฺชมานา คมิสฺสามิ, มหาชโน มํ ทิสฺวา 'กา (โหติ) เอสา (อิตฺถี)' อิติ ปุจฺฉิตฺวา 'วีรสามเณรี'ติ วกฺขติ, ติตฺถิยา 'สตฺตวสฺสิกาย ตาว สามเณริยา อยํ (อานุภาโว) อานุภาโว (โหติ), พุทฺธานุภาโว กีทิโส ภวิสฺสตีติ (จินฺเตตฺวา) ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตีติ (อาห) ฯ

(วีรา) อ.สามเณรีชื่อว่าวีรา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหํ** อ.หม่อมฉัน **อาหริตฺวา** นำมาแล้ว **สิเนรุํ จ** ซึ่งภูเขาสิเนรุด้วย **จกฺกวาฬปพฺพตํ จ** ซึ่งภูเขาชื่อว่าจักรวาลด้วย **หิมวนฺตํ จ** ซึ่งภูเขาชื่อว่าหิมพานต์ด้วย **ฐเปตฺวา** วางไว้แล้ว **อิมสฺมึ ฐาเน** ในที่นี้ **ปฏิปาฏิยา** ตามลำดับ **นิกฺขมิตฺวา** ออกไปแล้ว **ตโต ตโต (ฐานโต)** แต่ที่นั้นๆ **อสชฺชมานา** ไม่ขัดข้องอยู่ **คมิสฺสามิ** จักไป **หสกุณี วิย** ราวกะ อ.นางนกหงส์, **มหาชโน** อ.มหาชน **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **มํ** ซึ่งหม่อมฉัน **ปุจฺฉิตฺวา** ถามแล้ว **อิติ** ว่า '**เอสา (อิตฺถี)** อ.หญิงนั่น **กา** เป็นใคร **(โหติ)** ย่อมเป็น' **อิติ** ดังนี้ **วกฺขติ** จักกล่าว **อิติ** ว่า '**วีรสามเณรี** อ.สามเณรีชื่อว่าวีรา' **อิติ** ดังนี้, **ติตฺถิยา** อ.เดียรถีย์ ท. **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า '**อยํ (อานุภาโว)** อ.อานุภาพนี้ **อานุภาโว** เป็นอานุภาพ **สามเณริยา** ของสามเณรี **สตฺตวสฺสิกา** ผู้มีกาลฝนเจ็ด **(โหติ)** ย่อมเป็น **ตาว** ก่อน, **พุทฺธานุภาโว** อ.อานุภาพ

ของพระพุทธเจ้า **กีทิโส** เป็นเช่นไร **ภวิสฺสติ** จักเป็น' **อิติ** ดังนี้ **อทิสฺวาว** ไม่เห็นแล้วเทียว **ตมฺเห** ซึ่งพระองค์ **ปลายิสฺสนฺติ** จักหนีไป" **อิติ** ดังนี้ ฯ

สามเณรีชื่อว่าวีรา กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันนำภูเขาสิเนรุและภูเขาจักรวาล และภูเขาหิมพานต์มาแล้ว วางไว้ในที่นี้ตามลำดับ ออกไปจากที่นั้นๆ ไม่ขัดข้องอยู่ จักไป ดุจนางนกหงส์, มหาชนเห็นหม่อมฉัน ถามว่า 'หญิงนั่น เป็นใคร' จักกล่าวว่า 'สามเณรีชื่อว่าวีรา', พวกเดียรถีย์คิดว่า 'อานุภาพนี้ เป็นอานุภาพของสามเณรีผู้มีอายุ ๗ ขวบก่อน, พุทธานุภาพ จักเป็นเช่นไร ?" ไม่เห็นพระองค์นั่นแหละ จักหนีไป"

วีรา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน คมิสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สิเนรุำ ก็ดี จกฺกวาฬปพฺพตำ ก็ดี หิมวนฺตำ ก็ดี อวุตตกัมมะใน อาหริตฺวา จ สามศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ สิเนรุำ จกฺกวาฬปพฺพตำ และ หิมวนฺตำ อาหริตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน จเปตฺวา อิมสฺมึ วิเสสนะของ จาเนฯ วิสยาธาระใน จเปตฺวา ปฏิปาฏิยา ตติยาวิเสสนะใน จเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิกฺขมิตฺวา หำสกุณี อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ หำสกุณี ตโต สองบท วิเสสนะของ จานโตฯ อปาทานใน นิกฺขมิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อสชฺชมานาฯ อัพภันตรกิริยาของ อหำ, มหาชโน สุทธกัตตาใน วกฺขติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มำ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา 'เอสา วิเสสนะของ อิตฺถีฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กา วิกติกัตตาใน โหติ' อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วกฺขติ 'วีรสามเณรี ลิงคัตถะ' อิติศัพท์ อาการะใน วกฺขติ, ติตฺถิยา สุทธกัตตาใน ปลายิสฺสนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก 'อยำ วิเสสนะของ อานุภาโวฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺตวสฺสิกาย วิเสสนะของ สามเณริยาฯ สามีสัมพันธะใน อานุภาโว ตาว กิริยา-วิเสสนะใน โหติ อานุภาโว วิกติกัตตาใน โหติ, พุทฺธานุภาโว สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กีทิโส วิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ' อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปลายิสฺสนฺติ ตุมฺเห อวุตตกัมมะใน อทิสฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปลายิสฺสนฺติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒๕. อิโต ปรๆ เอวรูปานิ วจนานิ วุตฺตานุสาเรเนว เวทิตพฺพานิ ฯ

(ปณฺฑิเตน) อิโต (วจนโต) ปรๆ เอวรูปานิ วจนานิ (มยา) วุตฺตานุสาเรน เอว เวทิตพฺพานิ ฯ

วจนานิ อ.คำ ท. **เอวรูปานิ** อันมีอย่างนี้เป็นรูป **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **เวทิตพฺพานิ** พึงทราบ **วุตฺตานุสาเรน เอว** ตามแนวแห่งคำ อันข้าพเจ้า กล่าวแล้วนั่นเทียว **ปรๆ** ในเบื้องหลัง **อิโต (วจนโต)** แต่คำนี้ ฯ

บัณฑิตพึงทราบคำทั้งหลายอันเห็นปานนี้ ตามแนวทางที่กล่าวไว้แล้วนั่นแหละ ในเบื้องหลังจากนี้

เอวรูปานิ วิเสสนะของ วจนานิๆ วุตตกัมมะใน เวทิตพฺพานิๆ กิตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺพานิ อิโต วิเสสนะของ วจนโตๆ อปาทานใน ปรๆ ทุติยาวิเสสนะใน เวทิตพฺพานิ มยา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺต- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ วุตฺตานุสาเรนๆ ตติยาวิเสสนะใน เวทิตพฺพานิ ฯ

.....

๑๒๖. ตสฺสาปิ ภควา “ชานามิ เต อานุภาวนฺติ วตฺวา ปาฏิหาริยกรณํ นานุชานิ ฯ

ตสฺสาปิ (สามเณริยา) ภควา “(อหํ) ชานามิ เต อานุภาวนฺติ วตฺวา ปาฏิหาริยกรณํ น อนุชานิ ฯ

ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**(อหํ)** อ.เรา **ชานามิ** ย่อมรู้ **อานุภาวํ** ซึ่งอานุภาพ **เต** ของเธอ” **อิติ** ดังนี้ **น อนุชานิ** ไม่ทรงอนุญาตแล้ว **ปาฏิหาริยกรณํ** ซึ่งการกระทำซึ่งปาฏิหาริย์ **ตสฺสาปิ (สามเณริยา)** แก่สามเณรีแม้นั้น ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า “เรารู้อานุภาพของเธอ” แล้วไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์แม้แก่สามเณรีรูปนั้น

ภควา สุทธกัตตาใน อนุชานิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตสฺสาๆ วิเสสนะของ สามเณริยาๆ สัมปทานใน อนุชานิ “อหํ สุทธกัตตาใน ชานามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน อานุภาวํๆ อวุตตกัมมะใน ชานามิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อนุชานิ ปาฏิหาริยกรณํ อวุตตกัมมะ

ใน อนุชานิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อนุชานิ ฯ

.....

๑๒๗. อเถโก ปฏิสมฺภิทปฺปตฺโต ขีณาสโว จุนฺทสามเณโร นาม ชาติยา สตฺตวสฺโส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา “อหํ ภนฺเต ปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ วตฺวา “กถํ กริสฺสสีติ ปุฏฺโ อาห “อหํ ภนฺเต ชมฺพุทีปสฺส ธชภูตํ มหาชมฺพุรุกฺขํ ขนฺเธ คเหตฺวา จาเลตฺวา มหาชมฺพุผลานิ อาหริตฺวา อิมํ ปริสํ ขาทาเปสฺสามิ, ปาริจฺฉตฺตกกุสุมานิ จ อาหริตฺวา ตุมฺเห วนฺทิสฺสามีติ ฯ

อถ เอโก ปฏิสมฺภิทปฺปตฺโต ขีณาสโว จุนฺทสามเณโร นาม ชาติยา สตฺตวสฺโส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา “อหํ ภนฺเต ปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ วตฺวา (สตฺถารา “ตฺวํ) กถํ กริสฺสสีติ ปุฏฺโ อาห “อหํ ภนฺเต ชมฺพุทีปสฺส ธชภูตํ มหาชมฺพุรุกฺขํ ขนฺเธ คเหตฺวา (มหาชมฺพุรุกฺขํ) จาเลตฺวา มหาชมฺพุผลานิ อาหริตฺวา อิมํ ปริสํ ขาทาเปสฺสามิ, (อหํ) ปาริจฺฉตฺตกกุสุมานิ จ อาหริตฺวา ตุมฺเห วนฺทิสฺสามีติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **จุนฺทสามเณโร นาม** ชื่อ อ.สามเณรชื่อว่าจุนทะ **ขีณาสโว** ผู้เป็นพระขีณาสพ **ปฏิสมฺภิทปฺปตฺโต** ผู้บรรลุแล้วซึ่งปฏิสัมภิทา **เอโก** รูปหนึ่ง **สตฺตวสฺโส** ผู้มีกาลฝนเจ็ด **ชาติยา** โดยชาติ **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **วตฺวา** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหํ** อ.หม่อมฉัน **กริสฺสามิ** จักกระทำ **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์” **อิติ** ดังนี้ **(สตฺถารา) ปุฏฺโ** ผู้อันพระศาสดา ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.เธอ **กริสฺสสิ** จักกระทำ **กถํ** อย่างไร ?” **อิติ** ดังนี้ **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหํ** อ.หม่อมฉัน **คเหตฺวา** จับแล้ว **มหาชมฺพุรุกฺขํ** ซึ่งต้นหว้าใหญ่ **ชมฺพุทีปสฺส ธชภูตํ** อันเป็นธง ของชมพูทวีป เป็นแล้ว **ขนฺเธ** ที่ลำต้น **(มหาชมฺพุรุกฺขํ)** ยังต้นหว้าใหญ่ **จาเลตฺวา** ให้ไหวแล้ว **อาหริตฺวา** นำมาแล้ว **มหาชมฺพุผลานิ** ซึ่งผลแห่งหว้าใหญ่ ท. **อิมํ ปริสํ** ยังบริษัทนี้ **ขาทาเปสฺสามิ** จักให้เคี้ยวกิน, **จ** อนึ่ง **(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **อาหริตฺวา** นำมาแล้ว **ปาริจฺฉตฺตกกุสุมานิ** ซึ่งดอกแคฝอยและดอกคำ ท. **วนฺทิสฺสามิ** จักถวายบังคม **ตุมฺเห** ซึ่งพระองค์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น สามเณรชื่อว่าจุนทะ ผู้เป็นพระขีณาสพ ผู้บรรลุปฏิสัมภิทา รูปหนึ่ง มีอายุ ๗

ขวบโดยชาติกำเนิด เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์” ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักทำอย่างไร ?” ก็กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจับต้นหว้าใหญ่อันเป็นธงของชมพูทวีปที่ลำต้น แล้วสั่นต้นหว้าใหญ่ให้ไหว นำผลหว้าลูกใหญ่ทั้งหลายมาแล้ว จักให้บริษัทนี้เคี้ยวกิน, อนึ่ง หม่อมฉันจักนำดอกแคฝอยและดอกคำมาแล้วถวายบังคมพระองค์”

อถ กาลสัตตมี เอโก ก็ดี ปฏิสมฺภิทปฺปตฺโต ก็ดี ขีณาสโว ก็ดี วิเสสนะของ จุนฺทสามเณโร นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ จุนฺทสามเณโรๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ชาติยา ตติยาวิเสสนะใน สตฺตวสฺโสๆ วิเสสนะของ จุนฺทสามเณโร สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน กริสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุฏฺโฐ สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน ปุฏฺโฐ “ตฺวํ สุทธกัตตาใน กริสฺสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กถํ ปุจฉนัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุฏฺโฐๆ วิเสสนะของ จุนฺทสามเณโร “ภนฺเต อาลปนะ อหํ เหตุกัตตาใน ขาทาเปสฺสามิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ชมฺพุทีปสฺส สามีสัมพันธะใน ธชภูตๆ วิเสสนะของ มหาชมฺพุรุกฺขๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวา ขนฺเธ วิสยาธาระใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จาเลตฺวา มหาชมฺพุรุกฺขํ การิตกัมมะใน จาเลตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาหริตฺวา มหาชมฺพุผลานิ อวุตตกัมมะใน อาหริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ขาทาเปสฺสามิ อิมํ วิเสสนะของ ปริสํๆ การิตกัมมะใน ขาทาเปสฺสามิ, จศัพท์ สัมปิณฑนัตถะ อหํ สุทธกัตตาใน วนฺทิสฺสามิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ปาริจฺฉตฺตกกุสุมานิ อวุตตกัมมะใน อาหริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิสฺสามิ ตุมฺเห อวุตตกัมมะใน วนฺทิสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒๘. สตฺถา “ชานามิ เต อานุภาวนฺติ วตฺวา ตสฺสาปิ ปาฏิหาริยกรณํ ปฏิกฺขิปิ ฯ

สตฺถา “(อหํ) ชานามิ เต อานุภาวนฺติ วตฺวา ตสฺสาปิ (จุนฺทสามเณรสฺส) ปาฏิหาริยกรณํ ปฏิกฺขิปิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**(อหํ)** อ.เรา **ชานามิ** ย่อมรู้ **อานุภาวํ** ซึ่งอานุภาพ **เต** ของเธอ” **อิติ** ดังนี้ **ปฏิกฺขิปิ** ทรงปฏิเสธแล้ว **ปาฏิหาริยกรณํ** ซึ่ง

การกระทำซึ่งปาฏิหาริย์ **ตสฺสาปิ (จุนฺทสามเณรสฺส)** แก่สามเณรชื่อว่าจุนทะแม้นั้น ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า “เราย่อมรู้อานุภาพของเธอ” แล้วก็ทรงปฏิเสธการทำปาฏิหาริย์แก่จุนทสามเณรนั้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปฏิกฺขิปิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหำ สุทธกัตตาใน ชานามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน อานุภาวำๆ อวุตตกัมมะใน ชานามิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏิกฺขิปิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตสฺสๆ วิเสสนะของ จุนฺทสามเณรสฺสๆ สัมปทานใน ปฏิกฺขิปิ ปาฏิหาริยกรณำ อวุตต-กัมมะใน ปฏิกฺขิปิ ฯ

.....

๑๒๙. อถ อุปฺปลวณฺณา เถรี สตฺถารำ วนฺทิตฺวา “อหำ ภนฺเต ปาฏิหาริยำ กริสฺสามีติ วตฺวา “กถำ กริสฺสสีติ ปุฏฺฐา อาห “อหำ ภนฺเต สมนฺตา ทฺวาทสโยชนำ ปริสำ ทสฺเสตฺวา อาวฏฺฏโต ฉตฺตึสโยชนาย ปริสาย ปริวุโต จกฺกวตฺติราชา หุตฺวา อาคนฺตฺวา ตุมฺเห วนฺทิสฺสามีติ ฯ

อถ อุปฺปลวณฺณา เถรี สตฺถารำ วนฺทิตฺวา “อหำ ภนฺเต ปาฏิหาริยำ กริสฺสามีติ วตฺวา (สตฺถารา “ตฺวำ) กถำ กริสฺสสีติ ปุฏฺฐา อาห “อหำ ภนฺเต สมนฺตา ทฺวาทสโยชนำ ปริสำ ทสฺเสตฺวา อาวฏฺฏโต ฉตฺตึสโยชนาย ปริสาย ปริวุโต จกฺกวตฺติราชา หุตฺวา อาคนฺตฺวา ตุมฺเห วนฺทิสฺสามีติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เถรี** อ.พระเถรี **อุปฺปลวณฺณา** ชื่อว่าอุบลวัณณา **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา **วตฺวา** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหำ** อ.หม่อมฉัน **กริสฺสามิ** จักกระทำ **ปาฏิหาริยำ** ซึ่งปาฏิหาริย์” **อิติ** ดังนี้ **(สตฺถารา) ปุฏฺฐา** ผู้อันพระศาสดา ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวำ)** อ.เธอ **กริสฺสสิ** จักกระทำ **กถำ** อย่างไร ?” **อิติ** ดังนี้ **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหำ** อ.หม่อมฉัน **ทสฺเสตฺวา** แสดงแล้ว **ปริสำ** ซึ่งบริษัท **ทฺวาทส-โยชนำ** มีโยชน์ ๑๒ เป็นประมาณ **สมนฺตา** ในที่โดยรอบ **ฉตฺตึสโยชนาย ปริสาย ปริวุโต** ผู้อันบริษัท มีโยชน์ ๓๖ เป็นประมาณ แวดล้อมแล้ว **อาวฏฺฏโต** โดยส่วนกลม **จกฺกวตฺติราชา** เป็นพระราชาผู้จักรพรรดิ **หุตฺวา** เป็น **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **วนฺทิสฺสามิ**

จักถวายบังคม **ตุมฺเห** ซึ่งพระองค์" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้นพระเถรีชื่อว่าอุบลวัณณา ถวายบังคมพระศาสดา กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์" ดังนี้ ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า "เธอจักทำอย่างไร ?" กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันแสดงบริษัทมีประมาณ ๑๒ โยชน์ในที่โดยรอบ ผู้ที่บริษัทมีประมาณ ๓๖ โยชน์แวดล้อมแล้วโดยวงกลม เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มาแล้ว จักถวายบังคมพระองค์"

อถ กาลสัตตมี อุปฺปลวณฺณา สัญญาวิเสสนะของ เถรี ๆ สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก สตฺถารำ อวุตตกัมมะใน วนฺทิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาฏิหาริยำ อวุตตกัมมะใน กริสฺสามิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุฏฺจา สตฺถารา อนภิหิต-กัตตาใน ปุฏฺจา "ตฺวำ สุทธกัตตาใน กริสฺสสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กถำ ปุจฉนัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุฏฺจา ๆ วิเสสนะของ เถรี "ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน วนฺทิสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สมนฺตา วิสยาธาระใน ทสฺเสตฺวา ทฺวาทสโยชนำ วิเสสนะของ ปริสำ ๆ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปริวุโต อาวฏฺฏโต ตติยาวิเสสนะใน ปริวุโต ฉตฺตึสโยชนาย วิเสสนะของ ปริสาย ๆ อนภิหิตกัตตาใน ปริวุโต ๆ วิเสสนะของ อหำ จกฺกวตฺติราชา วิกติกัตตาใน หุตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน อาคนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิสฺสามิ ตุมฺเห อวุตตกัมมะใน วนฺทิสฺสามิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๓๐. สตฺถา "ชานามิ เต อานุภาวนฺติ วตฺวา ตสฺสาปิ ปาฏิหาริยกรณำ ปฏิกฺขิปิ ฯ

สตฺถา "(อหำ) ชานามิ เต อานุภาวนฺติ วตฺวา ตสฺสาปิ (เถริยา) ปาฏิหาริยกรณำ ปฏิกฺขิปิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**(อหำ)** อ.เรา **ชานามิ** ย่อมรู้ **อานุภาวำ** ซึ่งอานุภาพ **เต** ของเธอ" **อิติ** ดังนี้ **ปฏิกฺขิปิ** ทรงห้ามแล้ว **ปาฏิหาริยกรณำ** ซึ่งการกระทำซึ่งปาฏิหาริย์ **ตสฺสาปิ (เถริยา)** แก่พระเถรีแม้นั้น ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า "เราย่อมรู้อานุภาพของเธอ" ทรงห้ามการทำปาฏิหาริย์แก่พระเถรีแม้นั้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปฏิกฺขิปิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหํ สุทธกัตตาใน ชานามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน อานุภาวํๆ อวุตตกัมมะใน ชานามิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏิกฺขิปิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตสฺสาๆ วิเสสนะของ เถริยาๆ สัมปทานใน ปฏิกฺขิปิ ปาฏิหาริยกรณํ อวุตตกัมมะใน ปฏิกฺขิปิ ฯ

.....

๑๓๑. อถ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา “อหํ ภนฺเต ปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ วตฺวา “กถํ กริสฺสสีติ ปุฏฺโ อาห “อหํ ภนฺเต สิเนรุปพฺพตราชํ ทนฺตนฺตเร ฐเปตฺวา สาสปวีชํ วิย นํ ขาทิสฺสามีติ ฯ

อถ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา “อหํ ภนฺเต ปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ วตฺวา (สตฺถารา “ตฺวํ) กถํ กริสฺสสีติ ปุฏฺโ อาห “อหํ ภนฺเต สิเนรุปพฺพตราชํ ทนฺตนฺตเร ฐเปตฺวา สาสปวีชํ (ขาทนฺโต ปุคฺคโล) วิย นํ (สิเนรุปพฺพตราชํ) ขาทิสฺสามีติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร** อ.พระมหาโมคคัลลานะผู้เถระ **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **ภควนฺตํ** ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า **วตฺวา** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหํ** อ.ข้าพระองค์ **กริสฺสามิ** จักกระทำ **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์” **อิติ** ดังนี้ **(สตฺถารา) ปุฏฺโ** ผู้อันพระศาสดา ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.เธอ **กริสฺสสิ** จักกระทำ **กถํ** อย่างไร ?” **อิติ** ดังนี้ **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหํ** อ.ข้าพระองค์ **ฐเปตฺวา** วางไว้แล้ว **สิเนรุปพฺพตราชํ** ซึ่งภูเขาหลวงชื่อว่าสิเนรุ **ทนฺตนฺตเร** ในระหว่างแห่งฟัน **ขาทิสฺสามิ** จักเคี้ยวกิน **นํ (สิเนรุปพฺพตราชํ)** ซึ่งภูเขาหลวงชื่อว่าสิเนรุนั้น **(ปุคฺคโล) วิย** ราวกะ อ.บุคคล **(ขาทนฺโต)** เคี้ยวกินอยู่ **สาสปวีชํ** ซึ่งพืชแห่งเมล็ดพันธุ์ผักกาด” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระมหาโมคคัลลานเถระ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์” ดังนี้ ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักทำอย่างไร ?” กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์วางภูเขาหลวงชื่อว่าสิเนรุไว้ในระหว่างฟัน จักเคี้ยวกินภูเขาหลวงชื่อว่าสิเนรุนั้น ดุจบุคคลเคี้ยวกินเมล็ดพันธุ์ผักกาด”

อถ กาลสัตตมี มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภควนฺตำ อวุตตกัมมะใน วนฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาฏิหาริยำ อวุตตกัมมะใน กริสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปุฏฺโฐ สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน ปุฏฺโฐ “ตฺวำ สุทธกัตตาใน กริสฺสสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กถำ ปุจฉนัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุฏฺโจฯ วิเสสนะของ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร “ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน ขาทิสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สิเนรุปพฺพตราชำ อวุตตกัมมะใน จเปตฺวา ทนฺตนฺตเร วิสยาธาระใน จเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ขาทิสฺสามิ สาสปวีชำ อวุตตกัมมะใน ขาทนฺโตฯ วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ สาสปวีชำ ขาทนฺโต ปุคฺคโล นำ วิเสสนะของ สิเนรุปพฺพตราชำฯ อวุตตกัมมะใน ขาทิสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๓๒. “อญฺญำ กึ กริสฺสสีติ ?

(สตฺถา “ตฺวำ) อญฺญำ กึ (ปาฏิหาริยำ) กริสฺสสีติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวำ)** อ.เธอ **กริสฺสสิ** จักกระทำ **กึ (ปาฏิหาริยำ)** ซึ่งปาฏิหาริย์อะไร **อญฺญำ** อื่น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสถามว่า “เธอจักทำปาฏิหาริย์อะไรอื่น ?”

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตฺวำ สุทธกัตตาใน กริสฺสสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อญฺญำ ก็ดี กึ ก็ดี วิเสสนะของ ปาฏิหาริยำฯ อวุตตกัมมะใน กริสฺสสิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๓๓. “อิมำ มหาปจวึ กฏสารกำ วิย สำเวลฺลิตฺวา องฺคุลนฺตเร นิกฺขิปิสฺสามีติ ฯ

(เถโร “อหำ) อิมำ มหาปจวึ กฏสารกำ วิย (กตฺวา) สำเวลฺลิตฺวา องฺคุลนฺตเร นิกฺขิปิสฺสามีติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**(อหำ)** อ.ข้าพระองค์ **สำเวลฺลิตฺวา** ม้วนแล้ว **อิมำ มหาปจวึ** ซึ่งแผ่นดินใหญ่นี้ **(กตฺวา)** กระทำ **กฏสารกำ วิย** ให้เป็นราวกะว่าเสื่อลำแพน **นิกฺขิปิสฺสามิ** จักใส่เข้าไป **องฺคุลนฺตเร** ในระหว่างแห่งนิ้วมือ”

อิติ ดังนี้ ฯ

พระเถระ กราบทูลว่า “ข้าพระองค์ม้วนแผ่นดินใหญ่นี้ ทำให้เป็นดุจเสื่อลำแพน จักใส่เข้าไปในระหว่างนิ้วมือ”

เถโร สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหำ สุทธกัตตาใน นิกฺขิปิสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมำ วิเสสนะของ มหาปฐวึ ๆ อวุตตกัมมะใน สำเวลฺลิตฺวา กฏสารกำ อุปมาวิกติกัมมะใน กตฺวา วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ กฏสารกำ กตฺวา กิริยาวิเสสนะใน สำเวลฺลิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิกฺขิปิสฺสามิ องฺคุลนฺตเร วิสยาธาระใน นิกฺขิปิสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๓๔. “อญฺญำ กึ กริสฺสสีติ ?

(สตฺถา “ตฺวำ) อญฺญำ กึ (ปาฏิหาริยำ) กริสฺสสีติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวำ)** อ.เธอ **กริสฺสสิ** จักกระทำ **กึ (ปาฏิหาริยำ)** ซึ่งปาฏิหาริย์อะไร **อญฺญำ** อื่น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสถามว่า “เธอจักทำปาฏิหาริย์อะไรอื่น ?”

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตฺวำ สุทธกัตตาใน กริสฺสสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อญฺญำ ก็ดี กึ ก็ดี วิเสสนะของ ปาฏิหาริยำ ๆ อวุตตกัมมะใน กริสฺสสิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๓๕. “มหาปฐวึ กุลาลจกฺกำ วิย ปริวตฺเตตฺวา มหาชนำ ปจฺโจชำ ขาทาเปสฺสามีติ ฯ

(เถโร “อหำ) มหาปฐวึ กุลาลจกฺกำ วิย (กตฺวา) ปริวตฺเตตฺวา มหาชนำ ปจฺโจชำ ขาทาเปสฺสามีติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**(อหำ)** อ.ข้าพระองค์ **มหาปฐวึ** ยังแผ่นดินใหญ่ **ปริวตฺเตตฺวา** ให้เป็นไปรอบแล้ว **(กตฺวา)** กระทำ **กุลาลจกฺกำ วิย** ให้เป็นราวกะว่าล้อของช่างปั้นหม้อ **มหาชนำ** ยังมหาชน **ขาทาเปสฺสามิ** จักให้เคี้ยวกิน **ปจฺโจชำ** ซึ่งโอชะอันเกิดแล้วแต่ดิน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระ กราบทูลว่า “ข้าพระองค์ยังแผ่นดินใหญ่ให้หมุนไป ทำให้เป็นดุจล้อของช่างปั้นหม้อ จักยังมหาชนให้เคี้ยวกินโอชะที่เกิดแต่ดิน”

เถโร สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหำ เหตุกัตตาใน ขาทาเปสฺสามิ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก มหาปฐวึ การิตกัมมะใน ปริวตฺเตตฺวา กุลาลจกฺกำ อุปมาวิกติกัมมะใน กตฺวา วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ กุลาลจกฺกำ กตฺวา กิริยา-วิเสสนะใน ปริวตฺเตตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ขาทาเปสฺสามิ มหาชนำ การิตกัมมะใน ขาทาเปสฺสามิ ปฐโวชำ อวุตตกัมมะใน ขาทาเปสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๓๖. “อญฺญำ กึ กริสฺสสีติ ?

(สตฺถา “ตฺวำ) อญฺญำ กึ (ปาฏิหาริยำ) กริสฺสสีติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวำ)** อ.เธอ **กริสฺสสิ** จักกระทำ **กึ (ปาฏิหาริยำ)** ซึ่งปาฏิหาริย์อะไร **อญฺญำ** อื่น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสถามว่า “เธอจักทำปาฏิหาริย์อะไรอื่น ?”

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตฺวำ สุทธกัตตาใน กริสฺสสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อญฺญำ ก็ดี กึ ก็ดี วิเสสนะของ ปาฏิหาริยำ ๆ อวุตตกัมมะใน กริสฺสสิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๓๗. “วามหตฺเถ ปฐวึ กตฺวา อิเม สตฺเต ทกฺขิณหตฺเถน อญฺญสฺมึ ทีเป ฐเปสฺสามีติ ฯ

(เถโร “อหำ) วามหตฺเถ ปฐวึ กตฺวา อิเม สตฺเต ทกฺขิณหตฺเถน อญฺญสฺมึ ทีเป ฐเปสฺสามีติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**(อหำ)** อ.ข้าพระองค์ **กตฺวา** กระทำแล้ว **ปฐวึ** ซึ่งแผ่นดิน **วามหตฺเถ** ในมือข้างซ้าย **ฐเปสฺสามิ** จักวางไว้ **อิเม สตฺเต** ซึ่งสัตว์ ท. เหล่านี้ **อญฺญสฺมึ ทีเป** ในทวีปอื่น **ทกฺขิณหตฺเถน** ด้วยมือข้างขวา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกราบทูลว่า “ข้าพระองค์ทำแผ่นดินไว้ในมือข้างซ้าย จักวางสัตว์เหล่านี้ไว้

ในทวีปอื่น ด้วยมือข้างขวา”

เถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหำ สุทธกัตตาใน จเปสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามหตฺเถ วิสยาธาระใน กตฺวา ปจวึ อวุตตกัมมะใน กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน จเปสฺสามิ อิเม วิเสสนะของ สตฺเตฯ อวุตตกัมมะใน จเปสฺสามิ ทกฺขิณหตฺเถน กรณะใน จเปสฺสามิ อญฺญสฺมึ วิเสสนะของ ทีเปฯ วิสยาธาระใน จเปสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๓๘. “อญฺญำ กึ กริสฺสสีติ ?

(สตฺถา “ตฺวำ) อญฺญำ กึ (ปาฏิหาริยำ) กริสฺสสีติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวำ)** อ.เธอ **กริสฺสสิ** จักกระทำ **กึ (ปาฏิหาริยำ)** ซึ่งปาฏิหาริย์อะไร **อญฺญำ** อื่น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสถามว่า “เธอจักทำปาฏิหาริย์อะไรอื่น ?”

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตฺวำ สุทธกัตตาใน กริสฺสสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อญฺญำ ก็ดี กึ ก็ดี วิเสสนะของ ปาฏิหาริยำฯ อวุตตกัมมะใน กริสฺสสิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๓๙. “สิเนรุำ ฉตฺตทณฺฑำ กตฺวา มหาปจวึ อุกฺขิปิตฺวา ตสฺสุปริ จเปตฺวา ฉตฺตหตฺโถ ภิกฺขุ วิย เอกหตฺเถนาทาย อากาเส จงฺกมิสฺสามีติ ฯ

(เถโร “อหำ) สิเนรุำ ฉตฺตทณฺฑำ กตฺวา มหาปจวึ อุกฺขิปิตฺวา ตสฺส (สิเนรุสฺส) อุปริ จเปตฺวา ฉตฺตหตฺโถ ภิกฺขุ วิย เอกหตฺเถน อาทาย อากาเส จงฺกมิสฺสามีติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**(อหำ)** อ.ข้าพระองค์ **กตฺวา** กระทำแล้ว **สิเนรุำ** ซึ่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ **ฉตฺตทณฺฑำ** ให้เป็นคันแห่งร่ม **อุกฺขิปิตฺวา** ยกขึ้นแล้ว **มหาปจวึ** ซึ่งแผ่นดินใหญ่ **จเปตฺวา** วางไว้แล้ว **อุปริ** ในเบื้องบน **ตสฺส (สิเนรุสฺส)** แห่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุนั้น **อาทาย** ถือเอาแล้ว **เอกหตฺเถน** ด้วยมือข้างหนึ่ง **ภิกฺขุ วิย** ราวกะ อ.ภิกษุ **ฉตฺตหตฺโถ** ผู้มีร่มในมือ **จงฺกมิสฺสามิ** จักจงกรม

อากาเส ในอากาศ" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกราบทูลว่า "ข้าพระองค์ทำภูเขาสิเนรุให้เป็นคันร่ม ยกแผ่นดินใหญ่ขึ้น วางไว้ในเบื้องบนภูเขาสิเนรุนั้น ถือเอาด้วยมือข้างหนึ่ง ดุจภิกษุผู้ถือร่มในมือ จักจงกรมในอากาศ"

เถโร สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อหำ สุทธกัตตาใน จงฺกมิสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สิเนรุ๋ อวุตตกัมมะใน กตฺวา ฉตฺตทณฺฑำ วิกติกัมมะใน กตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุกฺขิปิตฺวา มหาปจวึ อวุตตกัมมะใน อุกฺขิปิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน จเปตฺวา ตสฺส วิเสสนะของ สิเนรุสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อุปริ ๆ วิสยาธาระใน จเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาทาย ฉตฺตหตฺโถ วิเสสนะของ ภิกฺขุ ๆ อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ ฉตฺตหตฺโถ ภิกฺขุ เอกหตฺเถน กรณะใน อาทาย ๆ สมานกาลกิริยาใน จงฺกมิสฺสามิ อากาเส วิสยาธาระใน จงฺกมิสฺสามิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๔๐. สตฺถา "ชานามิ เต อานุภาวนฺติ ตสฺสาปิ ปาฏิหาริยกรณำ นานุชานิ ฯ

สตฺถา "(อหำ) ชานามิ เต อานุภาวนฺติ (วตฺวา) ตสฺสาปิ (เถรสฺส) ปาฏิหาริยกรณำ น อนุชานิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **(วตฺวา)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**(อหำ)** อ.เรา **ชานามิ** ย่อมรู้ **อานุภาวำ** ซึ่งอานุภาพ **เต** ของเธอ" **อิติ** ดังนี้ **น อนุชานิ** ไม่ทรงอนุญาตแล้ว **ปาฏิหาริยกรณำ** ซึ่งการกระทำซึ่งปาฏิหาริย์ **ตสฺสาปิ (เถรสฺส)** แก่พระเถระแม้นั้น ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า "เราย่อมรู้อานุภาพของเธอ" ดังนี้แล้ว ไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์แม้แก่พระเถระนั้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน อนุชานิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อหำ สุทธกัตตาใน ชานามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน อานุภาวำ ๆ อวุตตกัมมะใน ชานามิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อนุชานิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตสฺส ๆ วิเสสนะของ เถรสฺส ๆ สัมปทานใน อนุชานิ ปาฏิหาริยกรณำ อวุตตกัมมะใน อนุชานิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อนุชานิ ฯ

.....

๑๔๑. โส “ชานาติ มญฺเญ สตฺถา มยา อุตฺตริตรํ ปาฏิหาริยํ กาตุ สมตฺถนฺติ เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ ฯ

โส (เถโร) “ชานาติ มญฺเญ สตฺถา มยา อุตฺตริตรํ ปาฏิหาริยํ กาตุ สมตฺถ (ปุคฺคลํ)” อิติ (จินฺเตตฺวา) เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**สตฺถา** อ.พระศาสดา **ชานาติ มญฺเญ** เห็นจะย่อมทรงทราบ **(ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคล **สมตฺถ** ผู้สามารถ **กาตุ** เพื่ออันกระทำ **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **อุตฺตริตรํ** อันยิ่งกว่า **มยา** กว่าเรา” **อิติ** ดังนี้ **อฏฺฐาสิ** ได้ยืนแล้ว **เอกมนฺตํ** ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ฯ

พระเถระนั้น คิดว่า “พระศาสดาเห็นจะย่อมทรงทราบบุคคลผู้สามารถเพื่อจะกระทำปาฏิหาริย์ที่ยิ่งกว่าเรา” ดังนี้ ได้ยืนแล้ว ณ ที่สมควร

โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน อฏฺฐาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สตฺถา สุทธ-กัตตาใน ชานาติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มญฺเญ สังสยัตถะ มยา อปาทานใน อุตฺตริตรํๆ วิเสสนะของ ปาฏิหาริยํๆ อวุตตกัมมะใน กาตุ ๆ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺถ ๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลํๆ อวุตตกัมมะใน ชานาติ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อฏฺฐาสิ เอกมนฺตํ วิสยาธาระใน อฏฺฐาสิ ฯ

.....

๑๔๒. อถ นํ สตฺถา “นายํ โมคฺคลฺลาน ตวตฺถาย พทฺโธ มาลาปุโฏ, อหํ หิ อสมธุโร, มม ธุรํ อญฺโญ วหิตุ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, อนจฺฉริยญฺเจตํ, ยํ อิทานิ มม ธุรํ วหิตุ สมตฺโถ นาม น ภเวยฺย, อเหตุกติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตกาเลปิ มม ธุรํ อญฺโญ วหิตุ สมตฺโถ นาโหสิเยวาติ วตฺวา “กทา ปน ภนฺเตติ เถเรน ปุฏฺโจ อตีตํ อาหริตฺวา

“ยโต ยโต ครุ ธุรํ ยโต คมฺภีรวตฺตนี;
ตทาสฺสุ กณฺหํ ยุญฺชนฺติ สฺวาสฺสุ ตํ วหเต ธุรนฺติ

อิทำ กณฺหอุสภชาตกำ วิตฺถาเรตฺวา ปุน ตเทว วตฺถุ วิเสเสตฺวา ทสฺเสนฺโต

“มนาปเมว ภาเสยฺย นามนาปำ กุทาจนำ;
มนาปำ ภาสมานสฺส ครุภารำ อุทพฺพหิ;
ธนญฺจ นำ อลาเภสิ, เตน จตฺตมโน อหูติ

อิทำ นนฺทวิสาลชาตกำ วิตฺถาเรตฺวา กเถสิ ฯ

อถ นำ (เถรำ) สตฺถา “น อยำ โมคฺคลฺลาน (ติตฺถิเยหิ) ตวตฺถาย พทฺโธ มาลาปุโฏ, อหำ หิ อสมธุโร (อมฺหิ), มม ธุรำ อญฺโญ (ปุคฺคโล) วหิตุำ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, อนจฺฉริยำ จ เอตำ (ปุคฺคลสฺส อิทานิ มม ธุรำ วหิตุำ สมตฺถภาวนำ โหติ), ยำ (ปุคฺคโล) อิทานิ มม ธุรำ วหิตุำ สมตฺโถ นาม น ภเวยฺย, อเหตุกติรจฺฉานโยนิยำ นิพฺพตฺตกาเลปิ มม ธุรำ อญฺโญ (ปุคฺคโล) วหิตุำ สมตฺโถ น อโหสิ เอว” อิติ วตฺวา “กทา ปน ภนฺเต (ตุมฺหากำ ธุรำ อญฺโญ ปุคฺคโล วหิตุำ สมตฺโถ น อโหสิ)” อิติ เถเรน ปุฏฺโ อตีตำ (วตฺถุำ) อาหริตฺวา

“ยโต ยโต (กาเล) ครุ ธุรำ (อตฺถิ), ยโต (กาเล) คมฺภีรวตฺตนี (วีถิ อตฺถิ);
ตทา สุ (สามิกา) กณฺหำ ยุญฺชนฺติ โส (กณฺโห) สุ ตำ วหเต ธุรนฺติ

อิทำ กณฺหอุสภชาตกำ วิตฺถาเรตฺวา ปุน ตำ เอว วตฺถุำ วิเสเสตฺวา ทสฺเสนฺโต

“(ปุคฺคโล) มนาปำ เอว (วจนำ) ภาเสยฺย น อมนาปำ (วจนำ) กุทาจนำ (ภาเสยฺย);
(พฺราหฺมณสฺส) มนาปำ (วจนำ) ภาสมานสฺส (นนฺทวิสาโล) ครุภารำ อุทพฺพหิ;
(โส นนฺทวิสาโล) ธนำ จ นำ (พฺราหฺมณำ) อลาเภสิ, เตน (พฺราหฺมณสฺส ธนลาเภน) จ อตฺตมโน อหูติ

อิทำ นนฺทวิสาลชาตกำ วิตฺถาเรตฺวา กเถสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **นำ (เถรำ)** กะพระเถระนั้น **อิติ** ว่า **“โมคฺคลฺลาน** ดูก่อนโมคคัลลานะ **อยำ มาลาปุโฏ** อ.พวงแห่งระเบียบนี้ **(ติตฺถิเยหิ)** อันเดียรถีย์ ท. **พทฺโธ** ผูกแล้ว **ตวตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่เธอ **น** หามิได้, **หิ** เพราะว่า **อหำ** อ.เรา **อสมธุโร** เป็นผู้มีธุระแห่งพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีบุคคลอื่นเสมอ **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น, **อญฺโญ (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลอื่น **สมตฺโถ นาม** ชื่อว่าเป็นผู้สามารถ **วหิตุำ** เพื่ออันนำไป **ธุรำ** ซึ่งธุระ **มม** ของเรา **นตฺถิ** ย่อมไม่มี, **จ** ก็ **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **สมตฺโถ นาม** ชื่อว่าเป็นผู้สามารถ **วหิตุำ** เพื่ออันนำไป **ธุรำ** ซึ่งธุระ **มม** ของเรา **อิทานิ** ในกาลนี้ **น ภเวยฺย** ไม่พึงมี **ยำ** ใด, **เอตำ (ปุคฺคลสฺส อิทานิ มม ธุรำ วหิตุำ สมตฺถภาวนำ)** อ.ความที่ แห่งบุคคล เป็นผู้สามารถ เพื่ออันนำไป ซึ่งธุระ ของเรา ในกาลนี้ นั่น **อนจฺฉริยำ** เป็นเหตุไม่น่าอัศจรรย์ **(โหติ)** ย่อมเป็น, **อญฺโญ (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลอื่น **สมตฺโถ นาม** ชื่อว่าเป็นผู้สามารถ **วหิตุำ** เพื่ออันนำไป **ธุรำ** ซึ่งธุระ **มม** ของเรา **น อโหสิ เอว** ไม่ได้มีแล้วนั่นเทียว **นิพฺพตฺตกาเลปิ** แม้ในกาลเป็นที่บังเกิดแล้ว

อเหตุกติรจฺฉานโยนิยํ ในกำเนิดแห่งสัตว์เดียรัจฉานผู้ไม่มีเหตุ" **อิติ** ดังนี้ **(เถเรน) ปุฏฺโ** ผู้อันพระเถระ ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ปน** ก็ **(อญฺโญ ปุคฺคโล)** อ.บุคคลอื่น **(สมตฺโถ นาม)** ชื่อว่าเป็นผู้สามารถ **(วหิตุ)** เพื่ออันนำไป **(ธุรํ)** ซึ่งธุระ **(ตุมฺหากํ)** ของพระองค์ **(น อโหสิ)** ไม่ได้มีแล้ว **กทา** ในกาลไร ?" **อิติ** ดังนี้ **อาหริตฺวา** ทรงนำมาแล้ว **อตีตํ (วตฺถุ)** ซึ่งเรื่อง อันเป็นไปล่วงแล้ว **อิทํ กณฺหอุสภชาตกํ** ทรงยังกัณหอุสภชาดกนี้ **อิติ** ว่า

> "**ธุรํ** อ.ธุระ **ครุ** อันหนัก **ยโต ยโต (กาเล)** ในกาลใดๆ **(อตฺถิ)** มีอยู่, **(วีถิ)** อ.ถนน **คมฺภีรวตฺตนี** อันเป็นไปในน้ำอันลึก **(อตฺถิ)** มีอยู่ **ยโต (กาเล)** ในกาลใด, **ตทา สุ** ในกาลนั้นแล **(สามิกา)** อ.เจ้าของ ท. **ยุญฺชนฺติ** ย่อมเทียม **กณฺหํ** ซึ่งโคชื่อว่ากัณหะ, **โส (กณฺโห) สุ** อ.โคชื่อว่ากัณหะนั้นแล **วหเต** ย่อมนำไป **ตํ ธุรํ** ซึ่งธุระนั้น" **อิติ** ดังนี้

วิตฺถาเรตฺวา ให้พิสดารแล้ว **ทสฺเสนฺโต** เมื่อทรงแสดง **ตํ เอว วตฺถุ** ซึ่งเรื่องนั้นนั่นเทียว **วิเสเสตฺวา** ให้วิเศษ **ปุน** อีก **อิทํ นนฺทวิสาลชาตกํ** ทรงยังนันทวิสาลชาดกนี้ **วิตฺถาเรตฺวา** ให้พิสดารแล้ว **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า

> "**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **ภาเสยฺย** พึงกล่าว **(วจนํ)** ซึ่งคำ **มนาปํ เอว** อันยังใจให้เอิบอาบนั่นเทียว **น (ภาเสยฺย)** ไม่พึงกล่าว **(วจนํ)** ซึ่งคำ **อมนาปํ** อันไม่ยังใจให้เอิบอาบ **กุทาจนํ** ในกาลไหนๆ, **(นนฺทวิสาโล)** อ.โคชื่อว่านันทวิสาล **อุทพฺพหิ** ไดลากแล้ว **ครุภารํ** ซึ่งภาระอันหนัก **(พฺราหฺมณสฺส)** ของพราหมณ์ **ภาสมานสฺส** ผู้กล่าวอยู่ **(วจนํ)** ซึ่งคำ **มนาปํ** อันยังใจให้เอิบอาบ, **โส (นนฺทวิสาโล)** อ.โคชื่อว่านันทวิสาลนั้น **นํ (พฺราหฺมณํ)** ยังพราหมณ์นั้น **อลาเภสิ** ให้ได้ได้แล้ว **ธนํ** ซึ่งทรัพย์ **จ** ด้วย **อตฺตมโน** เป็นผู้มีใจเป็นของแห่งตน **อหุ** ได้เป็นแล้ว **เตน (พฺราหฺมณสฺส ธนลาเภน)** เพราะการได้ซึ่งทรัพย์ แห่งพราหมณ์ นั้น **จ** ด้วย" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ทีนั้น พระศาสดาตรัสกะพระเถระนั้นว่า "ดูก่อนโมคคัลลานะ พวงระเบียบนี้ พวกเดียรถีย์ผูกไว้เพื่อประโยชน์แก่เธอ หามิได้, เพราะว่า เรา เป็นผู้มีธุระแห่งพระพุทธเจ้า

ผู้ไม่มีบุคคลอื่นเสมอ, บุคคลอื่น ชื่อว่าเป็นผู้สามารถเพื่อจะนำธุระของเราไป ย่อมไม่มี, บุคคล ชื่อว่าเป็นผู้สามารถเพื่อจะนำธุระของเราไป ไม่พึงมีในบัดนี้ใด, ก็ความที่บุคคลผู้สามารถเพื่อจะนำธุระของเราไปในบัดนี้นั่น เป็นเหตุไม่น่าอัศจรรย์, แม้ในคราวที่บังเกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉานผู้ไม่มีเหตุ บุคคลอื่น ชื่อว่าเป็นผู้สามารถเพื่อจะนำธุระของเราไป ไม่ได้มีแล้วนั่นแหละ" ดังนี้ ถูกพระเถระทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็บุคคลอื่น ชื่อว่าเป็นผู้สามารถเพื่อจะนำธุระของพระองค์ไป ไม่ได้มีแล้วในกาลไร" ดังนี้ ทรงนำเรื่องที่ล่วงไปแล้วมา ทรงยังกัณหอุสภชาดกนี้ให้พิสดารว่า

> "ธุระอันหนักมีอยู่ในกาลใดๆ, ถนนที่ไปในน้ำลึก มีอยู่ในกาลใด, ในกาลนั้นแล เจ้าของทั้งหลายย่อมเทียมโคกัณหะ, โคกัณหะนั้นแล ย่อมนำธุระนั้นไป" ดังนี้

เมื่อจะทรงแสดงเรื่องนั้นนั่นแหละให้พิเศษอีก จึงตรัสนันทวิสาลชาดกนี้ให้พิสดารว่า

> "บุคคล พึงกล่าวคำที่น่าเอิบอาบใจนั่นแหละ ไม่พึงกล่าวคำที่ไม่น่าเอิบอาบใจในกาลไหนๆ, โคนันทวิสาล ได้ลากภาระอันหนักของพราหมณ์ผู้กล่าวคำที่น่าเอิบอาบใจขึ้น, โคนันทวิสาล ยังพราหมณ์นั้นให้ได้ทรัพย์และได้เป็นผู้พอใจ เพราะการได้ทรัพย์แห่งพราหมณ์นั้น"

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ เถรำๆ อกถิตกัมมะใน วตฺวา "โมคฺคลฺลาน อาลปนะ อยำ วิเสสนะของ มาลาปุโฏๆ วุตตกัมมะใน พทฺโธๆ กิตบทกัมมวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ ติตฺถิเยหิ อนภิหิตกัตตาใน พทฺโธ ตวตฺถาย สัมปทานใน พทฺโธ, หิศัพท์ เหตุโชตกะ อหำ สุทธกัตตาใน อมฺหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสมธุโร วิกติกัตตาใน อมฺหิ, อญฺโญ วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน ธุรำๆ อวุตตกัมมะใน วหิตุำๆ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺโถ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สมตฺโถๆ วิกติกัตตาใน นตฺถิ, จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ เอตำ วิเสสนะของ สมตฺถภาวนำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนจฺฉริยำ วิกติกัตตาใน โหติ ปุคฺคลสฺส ภาวาทิสัมพันธะใน สมตฺถภาวนำ อิทานิ กาลสัตตมีใน วหิตุำ มม สามีสัมพันธะใน ธุรำๆ อวุตตกัมมะใน วหิตุำๆ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺถภาวนำ, ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ภเวยฺยๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยำ กิริยาปรามาสใน ภเวยฺย อิทานิ กาลสัตตมีใน วหิตุำ มม สามีสัมพันธะ

ใน ธุรํๆ อวุตตกัมมะใน วหิตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺโถ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สมตฺโถๆ วิกติกัตตาใน ภเวยฺย นศัพท์ ปฏิเสธะใน ภเวยฺย, อญฺโญ วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อเหตุกติรจฺฉานโยนิยํ วิสยาธาระใน นิพฺพตฺต- อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ นิพฺพตฺตกาเลๆ กาลสัตตมีใน วหิตุ มม สามีสัมพันธะใน ธุรํๆ อวุตตกัมมะใน วหิตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺโถ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สมตฺโถๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อโหสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อโหสิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุฏฺโจ “ภนฺเต อาลปนะ ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อญฺโญ วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กทา กาลสัตตมีใน อโหสิ ตุมฺหากํ สามีสัมพันธะใน ธุรํๆ อวุตตกัมมะใน วหิตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺโถ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สมตฺโถๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อโหสิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุฏฺโจ เถเรน อนภิหิตกัตตาใน ปุฏฺโจๆ วิเสสนะของ สตฺถา อตีตํ วิเสสนะของ วตฺถุๆ อวุตตกัมมะใน อาหริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิตฺถาเรตฺวา

> “ครุ วิเสสนะของ ธุรํๆ สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยโต สองบท วิเสสนะของ กาเลๆ กาลสัตตมีใน อตฺถิ, คมฺภีรวตฺตนี วิเสสนะของ วีถิๆ สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยโต วิเสสนะของ กาเลๆ กาลสัตตมีใน อตฺถิ, สามิกา สุทธกัตตาใน ยุญฺชนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตทา กาลสัตตมีใน ยุญฺชนฺติ สุศัพท์ ปทปูรณะ กณฺหํ อวุตต-กัมมะใน ยุญฺชนฺติ, โส วิเสสนะของ กณฺโหๆ สุทธกัตตาใน วหเตๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุศัพท์ ปทปูรณะ ตํ วิเสสนะของ ธุรํๆ อวุตตกัมมะใน วหเต” อิติศัพท์ สรูปะใน อิทํ กณฺห-อุสภชาตกํ

อิทํ วิเสสนะของ กณฺหอุสภชาตกํๆ การิตกัมมะใน วิตฺถาเรตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิเสเสตฺวา ปุน กิริยาวิเสนะใน วิเสเสตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตํๆ วิเสสนะของ วตฺถุๆ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสนฺโต วิเสเสตฺวา กิริยาวิเสสนะใน ทสฺเสนฺโตๆ อัพภันตร-กิริยาของ สตฺถา

"ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ภาเสยฺยฯ สองบท อาขยาตบท กัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ มนาปฯ วิเสสนะของ วจนฯ อวุตตกัมมะใน ภาเสยฺย นศัพท์ ปฏิเสธะใน ภาเสยฺย อมนาปฯ วิเสสนะของ วจนฯ อวุตตกัมมะใน ภาเสยฺย กุทาจนฯ กาลสัตตมีใน ภาเสยฺย, นนฺทิวิสาโล สุทธกัตตาใน อุทพฺพหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก พฺราหฺมณสฺส สามีสัมพันธะใน ครุภารฯ มนาปฯ วิเสสนะของ วจนฯ อวุตตกัมมะใน ภาสมานสฺสฯ วิเสสนะของ พฺราหฺมณสฺส ครุภารฯ อวุตตกัมมะใน อุทพฺพหิ, โส วิเสสนะของ นนฺทวิสาโลฯ เหตุกัตตาใน อลาเภสิ และ สุทธกัตตาใน อหุ อลาเภสิ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อหุ อาขยาตบทกัตตุวาจก ธนฯ อวุตตกัมมะใน อลาเภสิ นฯ วิเสสนะของ พฺราหฺมณฯ การิตกัมมะใน อลาเภสิ, เตน วิเสสนะของ ธนลาเภน พฺราหฺมณสฺส สามีสัมพันธะใน ธนลาเภนฯ เหตุใน อตฺตมโนฯ วิกติกัตตาใน อหุ จสองศัพท์ วากยสมุจจยัตถะเข้ากับ ธนฯ นฯ อลาเภสิ และ เตน อตฺตมโน อหุ" อิติศัพท์ อาการะใน กเถสิ

อิทฯ วิเสสนะของ นนฺทวิสาลชาตกฯ การิตกัมมะใน วิตฺถาเรตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๑๔๓. กเถตฺวา จ ปน สตฺถา ตฯ รตนจงฺกมฯ อภิรุหิ ฯ

จ ปน ก็แล **สตฺถา** อ.พระศาสดา **กเถตฺวา** ครั้นตรัสแล้ว **อภิรุหิ** เสด็จขึ้นเฉพาะแล้ว **ตฯ รตนจงฺกมฯ** สู่ที่เป็นที่จงกรมอันเป็นวิการแห่งรัตนะนั้น ฯ

ก็แล พระศาสดา ครั้นตรัสแล้ว เสด็จขึ้นสู่รัตนจงกรมนั้น

จ ปน นิปาตสมูหะ สตฺถา สุทธกัตตาใน อภิรุหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กเถตฺวา ลักขณัตถะ ตฯ วิเสสนะของ รตนจงฺกมฯ สัมปาปุณียกัมมะใน อภิรุหิ ฯ

.....

๑๔๔. ปุรโต ทฺวาทสโยชนิกา ปริสา อโหสิ, ตถา ปจฺฉโต จ อุตฺตรโต จ ทกฺขิณโต จ, อุชุกํ ปน จตุพฺพีสติโยชนิกา ฯ

ปุรโต ทฺวาทสโยชนิกา ปริสา อโหสิ, ตถา ปจฺฉโต จ อุตฺตรโต จ ทกฺขิณโต จ (ทฺวาทส-โยชนิกา ปริสา อโหสิ), อุชุกํ ปน จตุพฺพีสติโยชนิกา (ปริสา อโหสิ) ฯ

ปริสา อ.บริษัท **ทฺวาทสโยชนิกา** อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **ปุรโต** ในที่ข้างหน้า, **ตถา** นอกจากนั้น **(ปริสา)** อ.บริษัท **(ทฺวาทสโยชนิกา)** อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒ **(อโหสิ)** ได้มีแล้ว **ปจฺฉโต จ** ในที่ข้างหลังด้วย **อุตฺตรโต จ** ในที่ข้างซ้ายด้วย **ทกฺขิณโต จ** ในที่ข้างขวาด้วย, **ปน** ส่วนว่า **(ปริสา)** อ.บริษัท **จตุพฺพีสติโยชนิกา** อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๒๔ **(อโหสิ)** ได้มีแล้ว **อุชุกํ** ตรง ฯ

บริษัทมี ๑๒ โยชน์ ได้มีแล้วในที่ข้างหน้า, เช่นกันอย่างนั้น คือ บริษัทมี ๑๒ โยชน์ ได้มีแล้วในที่ข้างหลัง ในที่ข้างซ้าย และในที่ข้างขวา, ส่วนบริษัทมี ๒๔ โยชน์ ได้มีแล้วตรงๆ

ทฺวาทสโยชนิกา วิเสสนะของ ปริสาๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุรโต วิสยาธาระใน อโหสิ, ตถา อปรนัย ทฺวาทสโยชนิกา วิเสสนะของ ปริสาๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปจฺฉโต ก็ดี อุตฺตรโต ก็ดี ทกฺขิณโต ก็ดี วิสยาธาระใน อโหสิ จ สามศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ ปจฺฉโต อุตฺตรโต และ ทกฺขิณโต, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ จตุพฺพีสติโยชนิกา วิเสสนะของ ปริสาๆ สุทธ-กัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุชุกํ กิริยาวิเสสนะใน อโหสิ ฯ

.....

๑๔๕. ปริสาย มชฺเฌ ภควา ยมกปาฏิหาริยํ อกาสิ ฯ

ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **อกาสิ** ได้ทรงกระทำแล้ว **ยมกปาฏิหาริยํ** ซึ่งยมก-ปาฏิหาริย์ **มชฺเฌ** ในท่ามกลาง **ปริสาย** แห่งบริษัท ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในท่ามกลางแห่งบริษัท

ภควา สุทธกัตตาใน อกาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปริสาย สามีสัมพันธะใน มชฺเฌๆ วิสยาธาระใน อกาสิ ยมกปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน อกาสิ ฯ

.....

๑๔๖. ตำ ปาลิโต ตาว เอวำ เวทิตพฺพำ ฯ

ตำ (ยมกปฺปาฏิหาริยำ ปณฺฑิเตน) ปาลิโต ตาว เอวำ เวทิตพฺพำ ฯ

ตำ (ยมกปฺปาฏิหาริยำ) อ.ยมกปาฏิหาริย์นั้น **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **เวทิตพฺพำ** พึงทราบ **ปาลิโต** ตามพระบาลี **เอวำ** อย่างนี้ **ตาว** ก่อน ฯ

บัณฑิตพึงทราบยมกปาฏิหาริย์นั้นตามพระบาลีอย่างนี้ก่อน

ตำ วิเสสนะของ ยมกปฺปาฏิหาริยำ ๆ วุตฺตกัมมะใน เวทิตพฺพำ ๆ กิตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺพำ ปาลิโต ตติยาวิเสสนะใน เวทิตพฺพำ ตาวศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน เวทิตพฺพำ เอวำ กิริยาวิเสสนะใน เวทิตพฺพำ ฯ

.....

๑๔๗. “กตมำ ตถาคตสฺส ยมกปฺปาฏิหาริเย ญาณำ ?

“กตมำ (โหติ) ตถาคตสฺส ยมกปฺปาฏิหาริเย ญาณำ” (อิติ ปุจฺฉา) ?

(ปุจฺฉา) อ.อันถาม **(อิติ)** ว่า “**ญาณำ** อ.พระญาณ **ยมกปฺปาฏิหาริเย** ในยมกปาฏิหาริย์ **ตถาคตสฺส** ของพระตถาคต **กตมำ** เป็นไฉน **(โหติ)** ย่อมเป็น ?” **(อิติ)** ดังนี้ ฯ

ถามว่า “พระญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคต เป็นไฉน ?”

“ญาณำ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กตมำ วิกติกัตตาใน โหติ ตถาคตสฺส สามีสัมพันธะใน ยมกปฺปาฏิหาริเย วิสยาธาระใน ญาณำ” อิติศัพท์ สรูปะใน ปุจฺฉา ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๔๘. “อิธ ตถาคโต ยมกปฺปาฏิหาริยำ กโรติ อสาธารณำ สาวเกหิ, อุปริมกายโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, เหฏฺฐิมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติ, เหฏฺฐิมกายโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, อุปริมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติ;
ปุรตฺถิมกายโต, ปจฺฉิมกายโต; ปจฺฉิมกายโต, ปุรตฺถิมกายโต; ทกฺขิณกฺขิโต, วามกฺขิโต; วามกฺขิโต, ทกฺขิณกฺขิโต; ทกฺขิณกณฺณโสตโต, วามกณฺณโสตโต; วามกณฺณโสตโต, ทกฺขิณกณฺณโสตโต; ทกฺขิณนาสิกโสตโต, วามนาสิกโสตโต; วามนาสิกโสตโต, ทกฺขิณนาสิกโสตโต; ทกฺขิณอำสกูฏโต, วามอำสกูฏโต; วาม-

อสกุฏโต, ทกฺขิณอสกุฏโต; ทกฺขิณหตฺถโต, วามหตฺถโต; วามหตฺถโต, ทกฺขิณหตฺถโต; ทกฺขิณปสฺสโต, วามปสฺสโต; วามปสฺสโต, ทกฺขิณปสฺสโต; ทกฺขิณปาทโต, วามปาทโต; วามปาทโต, ทกฺขิณปาทโต; องฺคุลีหิ, องฺคุลนฺตริกาหิ; องฺคุลนฺตริกาหิ, องฺคุลีหิ; เอเกกโลมกูปโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, เอเกกโลมโต อุทกธารา ปวตฺตติ; เอเกกโลมโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, เอเกกโลมกูปโต อุทกธารา ปวตฺตติ ฉนฺนํ วณฺณานํ นีลานํ ปีตกานํ โลหิตกานํ โอทาตานํ มญฺเชฏฺฐานํ ปภสฺสรานํ; ภควา จงฺกมติ, นิมฺมิโต ติฏฺฐติ วา นิสีทติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติ...ฯ เป ฯ... นิมฺมิโต เสยฺยํ กปฺเปติ, ภควา จงฺกมติ วา ติฏฺฐติ วา นิสีทติ วา, อิทํ ตถาคตสฺส ยมกปฺปาฏิหาริเย ญาณนฺติ ฯ

“อิธ (ญาเณ) ตถาคโต ยมกปฺปาฏิหาริยํ กโรติ อสาธารณํ สาวเกหิ, อุปริมกายโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, เหฏฺฐิมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติ, เหฏฺฐิมกายโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, อุปริมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติ;

ปุรตฺถิมกายโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), ปจฺฉิมกายโต (อุทกธารา ปวตฺตติ); ปจฺฉิมกายโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), ปุรตฺถิมกายโต (อุทกธารา ปวตฺตติ);

ทกฺขิณกฺขิโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), วามกฺขิโต (อุทกธารา ปวตฺตติ); วามกฺขิโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), ทกฺขิณกฺขิโต (อุทกธารา ปวตฺตติ);

ทกฺขิณกณฺณโสตโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), วามกณฺณโสตโต (อุทกธารา ปวตฺตติ); วามกณฺณโสตโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), ทกฺขิณกณฺณโสตโต (อุทกธารา ปวตฺตติ);

ทกฺขิณนาสิกโสตโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), วามนาสิกโสตโต (อุทกธารา ปวตฺตติ); วามนาสิกโสตโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), ทกฺขิณนาสิกโสตโต (อุทกธารา ปวตฺตติ);

ทกฺขิณอสกุฏโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), วามอสกุฏโต (อุทกธารา ปวตฺตติ); วามอสกุฏโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), ทกฺขิณอสกุฏโต (อุทกธารา ปวตฺตติ);

ทกฺขิณหตฺถโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), วามหตฺถโต (อุทกธารา ปวตฺตติ); วามหตฺถโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), ทกฺขิณหตฺถโต (อุทกธารา ปวตฺตติ);

ทกฺขิณปสฺสโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), วามปสฺสโต (อุทกธารา ปวตฺตติ); วามปสฺสโต

(อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), ทกฺขิณปสฺสโต (อุทกธารา ปวตฺตติ);

ทกฺขิณปาทโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), วามปาทโต (อุทกธารา ปวตฺตติ); วามปาทโต (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), ทกฺขิณปาทโต (อุทกธารา ปวตฺตติ);

องฺคุลีหิ (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), องฺคุลนฺตริกาหิ (อุทกธารา ปวตฺตติ); องฺคุลนฺตริกาหิ (อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ), องฺคุลีหิ (อุทกธารา ปวตฺตติ);

เอเกกโลมกูปโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, เอเกกโลมโต อุทกธารา ปวตฺตติ; เอเกกโลมโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, เอเกกโลมกูปโต อุทกธารา ปวตฺตติ,

ฉนฺนํ วณฺณานํ (วเสน รสฺสิโย วตฺตนฺติ) นีลานํ ปีตกานํ โลหิตกานํ โอทาตานํ มญฺเชฏฺฐานํ ปภสฺสรานํ;

ภควา จงฺกมติ, นิมฺมิโต ติฏฺฐติ วา นิสีทติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติ,

ภควา ติฏฺฐติ, นิมฺมิโต จงฺกมติ วา นิสีทติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติ,

ภควา นิสีทติ, นิมฺมิโต จงฺกมติ วา ติฏฺฐติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติ,

ภควา เสยฺยํ กปฺเปติ, นิมฺมิโต จงฺกมติ วา ติฏฺฐติ วา นิสีทติ วา,

นิมฺมิโต จงฺกมติ, ภควา ติฏฺฐติ วา นิสีทติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติ,

นิมฺมิโต ติฏฺฐติ, ภควา จงฺกมติ วา นิสีทติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติ,

นิมฺมิโต นิสีทติ, ภควา จงฺกมติ วา ตฏฺฐติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติ,

นิมฺมิโต เสยฺยํ กปฺเปติ, ภควา จงฺกมติ วา ติฏฺฐติ วา นิสีทติ วา,

อิทํ (ญาณํ) ตถาคตสฺส ยมกปฺปาฏิหาริเย ญาณํ (โหติ) อิติ (วิสฺสชฺชนํ) ฯ

(วิสฺสชฺชนํ) อ.อันแก้ **อิติ** ว่า “**ตถาคโต** อ.พระตถาคต **กโรติ** ย่อมทรงกระทำ **ยมกปฺปาฏิหาริยํ** ซึ่งยมกปาฏิหาริย์ **อสาธารณํ** อันไม่ทั่วไป **สาวเกหิ** ด้วยสาวก ท. **อิธ (ญาเณ)** ในพระญาณนี้, **อคฺคิกฺขนฺโธ** อ.กองแห่งไฟ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไปทั่ว **อุปริมกายโต** แต่พระวรกายอันมีในเบื้องบน, **อุทกธารา** อ.สายแห่งน้ำ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไปทั่ว **เหฏฺฐิมกายโต** แต่พระวรกายอันมีในภายใต้, **อคฺคิกฺขนฺโธ** อ.กอง

แห่งไฟ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไปทั่ว **เหฏฺฐิมกายโต** แต่พระวรกายอันมีในภายใต้, **อุทกธารา** อ.สายแห่งน้ำ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไปทั่ว **อุปริมกายโต** แต่พระวรกายอันมีในเบื้องบน,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ปุรตฺถิมกายโต** แต่พระวรกายอันมีในข้างหน้า, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ปจฺฉิมกายโต** แต่พระวรกายอันมีในข้างหลัง,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ปจฺฉิมกายโต** แต่พระวรกายอันมีในข้างหลัง, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ปุรตฺถิมกายโต** แต่พระวรกายอันมีในข้างหน้า,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณกฺขิโต** แต่พระเนตรเบื้องขวา, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามกฺขิโต** แต่พระเนตรเบื้องซ้าย,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามกฺขิโต** แต่พระเนตรเบื้องซ้าย, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณกฺขิโต** แต่พระเนตรเบื้องขวา,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณกณฺณโสตโต** แต่ช่องแห่งพระกรรณเบื้องขวา, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามกณฺณโสตโต** แต่ช่องแห่งพระกรรณเบื้องซ้าย,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามกณฺณโสตโต** แต่ช่องแห่งพระกรรณเบื้องซ้าย, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณกณฺณโสตโต** แต่ช่องแห่งพระกรรณเบื้องขวา,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณนาสิกโสตโต** แต่ช่องแห่งพระนาสิกเบื้องขวา, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามนาสิกโสตโต** แต่ช่องแห่งพระนาสิกเบื้องซ้าย,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามนาสิกโสตโต** แต่ช่องแห่ง

พระนาสิกเบื้องซ้าย, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณนาสิกโสตโต** แต่ช่องแห่งพระนาสิกเบื้องขวา,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณอสกูฏโต** แต่จะงอยแห่งพระอังสาเบื้องขวา, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามอสกูฏโต** แต่จะงอยแห่งพระอังสาเบื้องซ้าย,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามอสกูฏโต** แต่จะงอยแห่งพระอังสาเบื้องซ้าย, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณอสกูฏโต** แต่จะงอยแห่งพระอังสาเบื้องขวา,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณหตฺถโต** แต่พระหัตถ์เบื้องขวา, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามหตฺถโต** แต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามหตฺถโต** แต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณหตฺถโต** แต่พระหัตถ์เบื้องขวา,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณปสฺสโต** แต่พระปรัศว์เบื้องขวา, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามปสฺสโต** แต่พระปรัศว์เบื้องซ้าย,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามปสฺสโต** แต่พระปรัศว์เบื้องซ้าย, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณปสฺสโต** แต่พระปรัศว์เบื้องขวา,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณปาทโต** แต่พระบาทเบื้องขวา, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามปาทโต** แต่พระบาทเบื้องซ้าย,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **วามปาทโต** แต่พระบาทเบื้องซ้าย, **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **ทกฺขิณปาทโต**

แต่พระบาทเบื้องขวา,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **องฺคุลีหิ** แต่พระองคุลี ท., **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **องฺคุลนฺตริกาหิ** แต่ช่องแห่งพระองคุลี ท.,

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **องฺคุลนฺตริกาหิ** แต่ช่องแห่งพระองคุลี ท., **(อุทกธารา)** อ.สายแห่งน้ำ **(ปวตฺตติ)** ย่อมเป็นไปทั่ว **องฺคุลีหิ** แต่พระองคุลี ท.,

อคฺคิกฺขนฺโธ อ.กองแห่งไฟ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไปทั่ว **เอเกกโลมกูปโต** แต่ขุมแห่งพระโลมาขุมหนึ่งๆ, **อุทกธารา** อ.สายแห่งน้ำ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไปทั่ว **เอเกกโลมโต** แต่พระโลมาเส้นหนึ่งๆ, **อคฺคิกฺขนฺโธ** อ.กองแห่งไฟ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไปทั่ว **เอเกก-โลมโต** แต่พระโลมาเส้นหนึ่งๆ, **อุทกธารา** อ.สายแห่งน้ำ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไปทั่ว **เอเกกโลมกูปโต** แต่ขุมแห่งพระโลมาขุมหนึ่งๆ,

(รํสิโย) อ.พระรัศมี ท. **(วตฺตนฺติ)** ย่อมเป็นไป **(วเสน)** ด้วยสามารถ **วณฺณานํ** แห่งสี ท. **ฉนฺนํ** ๖ **นีลานํ** คือแห่งสีเขียว ท. **ปีตกานํ** คือแห่งสีเหลือง ท. **โลหิตกานํ** คือแห่งสีแดง ท. **โอทาตานํ** คือแห่งสีขาว ท. **มญฺเชฏฺฐานํ** คือแห่งสีหงสบาท ท. **ปภสฺสรานํ** คือแห่งสีปภัสสร ท.,

ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **จงฺกมติ** ย่อมเสด็จจงกรม, **นิมฺมิโต** อ.พระพุทธเนรมิต **ติฏฺฐติ** ย่อมประทับยืน **วา** หรือ **วา** หรือว่า **นิสีทติ** ย่อมประทับนั่ง **วา** หรือว่า **กปฺเปติ** ย่อมทรงสำเร็จ **เสยฺยํ** ซึ่งไสยาสน์,

ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **ติฏฺฐติ** ย่อมประทับยืน, **นิมฺมิโต** อ.พระพุทธเนรมิต **จงฺกมติ** ย่อมเสด็จจงกรม **วา** หรือ **วา** หรือว่า **นิสีทติ** ย่อมประทับนั่ง **วา** หรือว่า **กปฺเปติ** ย่อมทรงสำเร็จ **เสยฺยํ** ซึ่งไสยาสน์,

ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **นิสีทติ** ย่อมประทับนั่ง, **นิมฺมิโต** อ.พระพุทธเนรมิต **จงฺกมติ** ย่อมเสด็จจงกรม **วา** หรือ **วา** หรือว่า **ติฏฺฐติ** ย่อมประทับยืน **วา** หรือว่า **กปฺเปติ** ย่อมทรงสำเร็จ **เสยฺยํ** ซึ่งไสยาสน์,

ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **กปฺเปติ** ย่อมทรงสำเร็จ **เสยฺยํ** ซึ่งไสยาสน์, **นิมฺมิโต** อ.พระพุทธเนรมิต **จงฺกมติ** ย่อมเสด็จจงกรม **วา** หรือ **วา** หรือว่า **ติฏฺฐติ** ย่อมประทับยืน **วา** หรือว่า **นิสีทติ** ย่อมประทับนั่ง,

นิมฺมิโต อ.พระพุทธเนรมิต **จงฺกมติ** ย่อมเสด็จจงกรม, **ภควา** อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **ติฏฺฐติ** ย่อมประทับยืน **วา** หรือ **วา** หรือว่า **นิสีทติ** ย่อมประทับนั่ง **วา** หรือว่า **กปฺเปติ** ย่อมทรงสำเร็จ **เสยฺยํ** ซึ่งไสยาสน์,

นิมฺมิโต อ.พระพุทธเนรมิต **ติฏฺฐติ** ย่อมประทับยืน, **ภควา** อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **จงฺกมติ** ย่อมเสด็จจงกรม **วา** หรือ **วา** หรือว่า **นิสีทติ** ย่อมประทับนั่ง **วา** หรือว่า **กปฺเปติ** ย่อมทรงสำเร็จ **เสยฺยํ** ซึ่งไสยาสน์,

นิมฺมิโต อ.พระพุทธเนรมิต **นิสีทติ** ย่อมประทับนั่ง, **ภควา** อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **จงฺกมติ** ย่อมเสด็จจงกรม **วา** หรือ **วา** หรือว่า **ติฏฺฐติ** ย่อมประทับยืน **วา** หรือว่า **กปฺเปติ** ย่อมทรงสำเร็จ **เสยฺยํ** ซึ่งไสยาสน์,

นิมฺมิโต อ.พระพุทธเนรมิต **กปฺเปติ** ย่อมทรงสำเร็จ **เสยฺยํ** ซึ่งไสยาสน์, **ภควา** อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **จงฺกมติ** ย่อมเสด็จจงกรม **วา** หรือ **วา** หรือว่า **ติฏฺฐติ** ย่อมประทับยืน **วา** หรือว่า **นิสีทติ** ย่อมประทับนั่ง,

อิทำ (ฌาณำ) อ.พระญาณนี้ **(ฌาณำ)** เป็นพระญาณ **ยมกปฺปาฏิหาริเย** ในยมก-ปาฏิหาริย์ **ตถาคตสฺส** ของพระตถาคต **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

แก้ว่า "พระตถาคตย่อมทรงทำยมกปาฏิหาริย์อันไม่ทั่วไปด้วยสาวกทั้งหลาย ในพระญาณนี้, กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระวรกายอันมีในเบื้องบน, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระวรกายอันมีในเบื้องต่ำ, กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระวรกายอันมีในเบื้องต่ำ, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระวรกายอันมีในเบื้องบน,

กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระวรกายอันมีในด้านหน้า, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระวรกายอันมีในด้านหลัง, กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระวรกายอันมีในด้านหลัง, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระวรกายอันมีในด้านหน้า,

กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระเนตรเบื้องขวา, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระเนตรเบื้องซ้าย,

กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระเนตรเบื้องซ้าย, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระเนตรเบื้องขวา,

กองไฟย่อมเป็นไปแต่ช่องแห่งพระกรรณเบื้องขวา, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่ช่องแห่งพระกรรณเบื้องซ้าย, กองไฟย่อมเป็นไปแต่ช่องแห่งพระกรรณเบื้องซ้าย, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่ช่องแห่งพระกรรณเบื้องขวา,

กองไฟย่อมเป็นไปแต่ช่องแห่งพระนาสิกเบื้องขวา, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่ช่องแห่งพระนาสิกเบื้องซ้าย, กองไฟย่อมเป็นไปแต่ช่องแห่งพระนาสิกเบื้องซ้าย, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่ช่องแห่งพระนาสิกเบื้องขวา,

กองไฟย่อมเป็นไปแต่จะงอยแห่งพระอังสาเบื้องขวา, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่จะงอยแห่งพระอังสาเบื้องซ้าย, กองไฟย่อมเป็นไปแต่จะงอยแห่งพระอังสาเบื้องซ้าย, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่จะงอยแห่งพระอังสาเบื้องขวา,

กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระหัตถ์เบื้องขวา, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย, กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระหัตถ์เบื้องขวา,

กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระปรัศว์เบื้องขวา, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระปรัศว์เบื้องซ้าย, กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระปรัศว์เบื้องซ้าย, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระปรัศว์เบื้องขวา,

กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระบาทเบื้องขวา, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระบาทเบื้องซ้าย, กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระบาทเบื้องซ้าย, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระบาทเบื้องขวา,

กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระองคุลีทั้งหลาย, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่ช่องพระองคุลีทั้งหลาย, กองไฟย่อมเป็นไปแต่ช่องพระองคุลีทั้งหลาย, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระองคุลีทั้งหลาย,

กองไฟย่อมเป็นไปแต่ขุมแห่งพระโลมาขุมหนึ่งๆ, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่พระโลมาเส้นหนึ่งๆ, กองไฟย่อมเป็นไปแต่พระโลมาเส้นหนึ่งๆ, สายน้ำย่อมเป็นไปแต่ขุมแห่งพระโลมาขุมหนึ่งๆ,

พระรัศมี ย่อมเป็นไปด้วยสามารถแห่งสี ๖ สี คือ สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีหงสบาท สีปภัสสร

พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมเสด็จจงกรม, พระพุทธเนรมิต ย่อมประทับยืน ย่อมประทับนั่ง หรือว่าย่อมทรงสำเร็จไสยาสน์,

พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมประทับยืน, พระพุทธเนรมิต ย่อมเสด็จจงกรม ย่อมประทับนั่ง หรือว่าย่อมทรงสำเร็จไสยาสน์,

พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมประทับนั่ง, พระพุทธเนรมิต ย่อมเสด็จจงกรม ย่อมประทับยืน หรือว่าย่อมทรงสำเร็จไสยาสน์,

พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงสำเร็จไสยาสน์, พระพุทธเนรมิต ย่อมเสด็จจงกรม ย่อมประทับยืน หรือว่าย่อมประทับนั่ง,

พระพุทธเนรมิต ย่อมเสด็จจงกรม, พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมประทับยืน ย่อมประทับนั่ง หรือว่าย่อมทรงสำเร็จไสยาสน์,

พระพุทธเนรมิต ย่อมประทับยืน, พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมเสด็จจงกรม ย่อมประทับนั่ง หรือว่าย่อมทรงสำเร็จไสยาสน์,

พระพุทธเนรมิต ย่อมประทับนั่ง, พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมเสด็จจงกรม ย่อมประทับยืน หรือว่าย่อมทรงสำเร็จไสยาสน์,

พระพุทธเนรมิต ย่อมทรงสำเร็จไสยาสน์, พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมเสด็จจงกรม ย่อมประทับยืน หรือว่าย่อมประทับนั่ง,

พระญาณนี้ เป็นพระญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคต” ดังนี้

“ตถาคโต สุทธกัตตาใน กโรติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิธ วิเสสนะของ ญาเณๆ วิสยาธาระใน กโรติ ยมกปฺปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน กโรติ อสาธารณ์ วิเสสนะของ ยมกปฺปาฏิหาริยํ สาวเกหิ ตติยาวิเสสนะใน ยมกปฺปาฏิหาริยํ, อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุปริมกายโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เหฏฺฐิมกายโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เหฏฺฐิมกายโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุปริมกายโต อปาทานใน ปวตฺตติ,

อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุรตฺถิมกายโต อปาทาน ใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปจฺฉิมกายโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปจฺฉิมกายโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก ปุรตฺถิมกายโต อปาทานใน ปวตฺตติ,

อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทกฺขิณกฺขิโต อปาทาน ใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามกฺขิโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามกฺขิโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก ทกฺขิณกฺขิโต อปาทานใน ปวตฺตติ,

อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทกฺขิณกณฺณโสตโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามกณฺณโสตโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก วามกณฺณโสตโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทกฺขิณกณฺณโสตโต อปาทานใน ปวตฺตติ,

อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทกฺขิณนาสิกโสตโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามนาสิกโสตโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก วามนาสิกโสตโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทกฺขิณนาสิกโสตโต อปาทานใน ปวตฺตติ,

อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทกฺขิณอสกูฏโต อปาทาน ใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามอสกูฏโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามอสกูฏโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก ทกฺขิณอสกูฏโต อปาทานใน ปวตฺตติ,

อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทกฺขิณหตฺถโต อปาทาน

ใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามหตฺถโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามหตฺถโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทกฺขิณหตฺถโต อปาทานใน ปวตฺตติ,

อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทกฺขิณปสฺสโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามปสฺสโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามปสฺสโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทกฺขิณปสฺสโต อปาทานใน ปวตฺตติ,

อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทกฺขิณปาทโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามปาทโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามปาทโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทกฺขิณปาทโต อปาทานใน ปวตฺตติ,

อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก องฺคุลีหิ อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก องฺคุลนฺตริกาหิ อปาทานใน ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก องฺคุลนฺตริกาหิ อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก องฺคุลีหิ อปาทานใน ปวตฺตติ,

อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอเกกโลมกูปโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอเกกโลมโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอเกกโลมโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอเกกโลมกูปโต อปาทานใน ปวตฺตติ,

รสิโย สุทธกัตตาใน วตฺตนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฉนฺนำ วิเสสนะของ วณฺณานำ ๆ สามีสัมพันธะใน วเสน ๆ ตติยาวิเสสนะใน วตฺตนฺติ นีลานำ ก็ดี ปีตกานำ ก็ดี โลหิตกานำ

ก็ดี โอทาตานำ ก็ดี มญฺเชฏฺฐานำ ก็ดี ปภสฺสรานำ ก็ดี วิเสสลาภีของ ฉนฺนำ วณฺณานำ,

ภควา สุทธกัตตาใน จงฺกมติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, นิมฺมิโต สุทธกัตตาใน ติฏฺฐติ นิสีทติ และ กปฺเปติ ติฏฺฐติ ก็ดี นิสีทติ ก็ดี กปฺเปติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เสยฺยำ อวุตตกัมมะใน กปฺเปติ วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ติฏฺฐติ นิสีทติ และ เสยฺยำ กปฺเปติ,

ภควา สุทธกัตตาใน ติฏฺฐติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, นิมฺมิโต สุทธกัตตาใน จงฺกมติ นิสีทติ และ กปฺเปติ จงฺกมติ ก็ดี นิสีทติ ก็ดี กปฺเปติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เสยฺยำ อวุตตกัมมะใน กปฺเปติ วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ จงฺกมติ นิสีทติ และ เสยฺยำ กปฺเปติ,

ภควา สุทธกัตตาใน นิสีทติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, นิมฺมิโต สุทธกัตตาใน จงฺกมติ ติฏฺฐติ และ กปฺเปติ จงฺกมติ ก็ดี ติฏฺฐติ ก็ดี กปฺเปติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เสยฺยำ อวุตตกัมมะใน กปฺเปติ วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ จงฺกมติ ติฏฺฐติ และ เสยฺยำ กปฺเปติ,

ภควา สุทธกัตตาใน กปฺเปติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เสยฺยำ อวุตตกัมมะใน กปฺเปติ, นิมฺมิโต สุทธกัตตาใน จงฺกมติ ติฏฺฐติ และ นิสีทติ จงฺกมติ ก็ดี ติฏฺฐติ ก็ดี นิสีทติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ จงฺกมติ ติฏฺฐติ และ นิสีทติ,

นิมฺมิโต สุทธกัตตาใน จงฺกมติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ภควา สุทธกัตตาใน ติฏฺฐติ นิสีทติ และ กปฺเปติ ติฏฺฐติ ก็ดี นิสีทติ ก็ดี กปฺเปติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เสยฺยำ อวุตตกัมมะใน กปฺเปติ วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ติฏฺฐติ นิสีทติ และ เสยฺยำ กปฺเปติ,

นิมฺมิโต สุทธกัตตาใน ติฏฺฐติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ภควา สุทธกัตตาใน จงฺกมติ นิสีทติ และ กปฺเปติ จงฺกมติ ก็ดี นิสีทติ ก็ดี กปฺเปติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เสยฺยำ อวุตตกัมมะใน กปฺเปติ วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ จงฺกมติ นิสีทติ และ เสยฺยำ กปฺเปติ,

นิมฺมิโต สุทธกัตตาใน นิสีทติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ภควา สุทธกัตตาใน จงฺกมติ ติฏฺฐติ และ กปฺเปติ จงฺกมติ ก็ดี ติฏฺฐติ ก็ดี กปฺเปติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เสยฺยํ อวุตตกัมมะใน กปฺเปติ วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ จงฺกมติ ติฏฺฐติ และ เสยฺยํ กปฺเปติ,

นิมฺมิโต สุทธกัตตาใน กปฺเปติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เสยฺยํ อวุตตกัมมะใน กปฺเปติ, ภควา สุทธกัตตาใน จงฺกมติ ติฏฺฐติ และ นิสีทติ จงฺกมติ ก็ดี ติฏฺฐติ ก็ดี นิสีทติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ จงฺกมติ ติฏฺฐติ และ นิสีทติ,

อิทำ วิเสสนะของ ญาณำ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถาคตสฺส สามีสัมพันธะใน ยมกปฺปาฏิหาริเย ๆ วิสยาธาระใน ญาณำ ๆ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน วิสฺสชฺชนำ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๔๙. อิทำ ปน ปาฏิหาริยำ สตฺถา ตสฺมึ จงฺกเม จงฺกมิตฺวา อกาสิ ฯ

ปน ก็ **สตฺถา** อ.พระศาสดา **จงฺกมิตฺวา** เสด็จจงกรมแล้ว **ตสฺมึ จงฺกเม** ในที่เป็นที่จงกรมนั้น **อกาสิ** ได้ทรงกระทำแล้ว **อิทำ ปาฏิหาริยำ** ซึ่งปาฏิหาริย์นี้ ฯ

ก็พระศาสดา เสด็จจงกรมในที่จงกรมนั้น ได้ทรงทำปาฏิหาริย์นี้

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สตฺถา สุทธกัตตาใน อกาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิทำ วิเสสนะของ ปาฏิหาริยำ ๆ อวุตตกัมมะใน อกาสิ ตสฺมึ วิเสสนะของ จงฺกเม ๆ วิสยาธาระใน จงฺกมิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อกาสิ ฯ

.....

๑๕๐. "ตสฺส เตโชกสิณสมาปตฺติวเสน อุปริมกายโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, อาโปกสิณ-สมาปตฺติวเสน เหฏฺฐิมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติ, ปุน อุทกธาราย ปวตฺตฏฺฐานโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺธสฺส จ ปวตฺตฏฺฐานโต อุทกธารา ปวตฺตตีติ ตมตฺถำ ทสฺเสตุำ **"เหฏฺฐิมกายโต อุปริมกายโต**ติ วุตฺตำ ฯ

(สารีปุตฺตตฺเถเรน) "ตสฺส (สตฺถุโน) เตโชกสิณสมาปตฺติวเสน อุปริมกายโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, อาโปกสิณสมาปตฺติวเสน เหฏฺฐิมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติ, ปุน อุทกธาราย

ปวตฺตฏฺฐานโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ (จ), อคฺคิกฺขนฺธสฺส จ ปวตฺตฏฺฐานโต อุทกธารา ปวตฺตตีติ ตํ อตฺถํ ทสฺเสตุ **"เหฏฺฐิมกายโต อุปริมกายโตติ** (วจนํ) วุตฺตํ ฯ

(วจนํ) อ.คำ **"เหฏฺฐิมกายโต อุปริมกายโตติ** ว่า "เหฏฺฐิมกายโต อุปริมกายโต" ดังนี้ **(สารีปุตฺตตฺเถเรน)** อันพระสารีบุตรผู้เถระ **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว **ทสฺเสตุ** เพื่ออันแสดง **ตํ อตฺถํ** ซึ่งเนื้อความนั้น **อิติ** ว่า "**อคฺคิกฺขนฺโธ** อ.กองแห่งไฟ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไปทั่ว **อุปริมกายโต** แต่พระวรกายอันมีในเบื้องบน **เตโชกสิณสมาปตฺติวเสน** ด้วยสามารถแห่งเตโชกสิณสมาบัติ **ตสฺส (สตฺถุโน)** ของพระศาสดาพระองค์นั้น, **อุทกธารา** อ.สายแห่งน้ำ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไปทั่ว **เหฏฺฐิมกายโต** แต่พระวรกายอันมีในภายใต้ **อาโปกสิณสมาปตฺติวเสน** ด้วยสามารถแห่งอาโปกสิณสมาบัติ, **อคฺคิกฺขนฺโธ** อ.กองแห่งไฟ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไปทั่ว **ปวตฺตฏฺฐานโต** แต่ที่เป็นที่เป็นไปทั่วแล้ว **อุทกธารายา** แห่งสายแห่งน้ำ **ปุน** อีก **(จ)** ด้วย, **อุทกธารา** อ.สายแห่งน้ำ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไปทั่ว **ปวตฺตฏฺฐานโต** แต่ที่เป็นที่เป็นไปแล้ว **อคฺคิกฺขนฺธสฺส** แห่งกองแห่งไฟ **จ** ด้วย" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระสารีบุตรเถระกล่าวคำว่า **"เหฏฺฐิมกายโต อุปริมกายโต"** เพื่อจะแสดงเนื้อความนั้นว่า "กองไฟ ย่อมเป็นไปแต่พระวรกายที่มีในเบื้องบน ด้วยสามารถเตโชกสิณสมาบัติของพระองค์นั้น, สายน้ำ ย่อมเป็นไปแต่พระวรกายที่มีในเบื้องล่าง ด้วยสามารถอาโปกสิณสมาบัติ, กองไฟ ย่อมเป็นไปแต่ที่เป็นที่เป็นไปแห่งสายน้ำอีก และสายน้ำ ย่อมเป็นไปแต่ที่เป็นที่เป็นไปแห่งกองไฟ"

วจนํ วุตฺตกัมมะใน วุตฺตํ ฯ กิตบทกัมมวาจก สารีปุตฺตตฺเถเรน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตํ "อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ สตฺถุโน ฯ สามีสัมพันธะใน เตโชกสิณสมาปตฺติวเสน ฯ ตติยาวิเสสนะใน ปวตฺตติ อุปริมกายโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาโปกสิณสมาปตฺติวเสน ตติยาวิเสสนะใน ปวตฺตติ เหฏฺฐิมกายโต อปาทานใน ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุนศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน ปวตฺต- อุทกธารายา สามีสัมพันธะใน ปวตฺตฏฺฐานโต ฯ อปาทานใน ปวตฺตติ, อุทกธารา สุทธกัตตาใน ปวตฺตติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อคฺคิกฺขนฺธสฺส สามีสัมพันธะใน ปวตฺตฏฺฐานโต ฯ อปาทานใน ปวตฺตติ จ สองศัพท์

วากยสมุจจยัตถะเข้ากับ ปุน อุทกธาราย ปวตฺตฏฺฐานโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ และ อคฺคิกฺขนฺธสฺส ปวตฺตฏฺฐานโต อุทกธารา ปวตฺตติ” อิติศัพท์ สรูปะใน ตำ อตฺถำ ตำ วิเสสนะของ อตฺถำ ๆ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสตุำ ๆ ตุมัตถสัมปทานใน วุตฺตำ “เหฏฺฐิมกายโต อุปริมกายโต” สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน วจนำ ฯ

.....

๑๔๑. เอส นโย สพฺพปเทสุ ฯ

เอโส นโย สพฺพปเทสุ ฯ

นโย อ.นัย **สพฺพปเทสุ** ในบททั้งปวง ท. **เอโส** นี้ ฯ

นัยในบททั้งปวงทั้งหลาย นี้นั่นแหละ

เอโส วิเสสนะของ นโย ๆ ลิงคัตถะ สพฺพปเทสุ วิสยาธาระใน นโย ฯ

.....

๑๔๒. อคฺคิกฺขนฺโธ ปเนตฺถ อุทกธาราย อสมฺมิสฺโส อโหสิ, ตถา อุทกธารา อคฺคิกฺขนฺเธน ฯ

อคฺคิกฺขนฺโธ ปน เอตฺถ (ปาฏิหาริเย) อุทกธาราย อสมฺมิสฺโส อโหสิ, ตถา อุทกธารา อคฺคิกฺขนฺเธน (อสมฺมิสฺโส อโหสิ) ฯ

ปน แต่ว่า **อคฺคิกฺขนฺโธ** อ.กองแห่งไฟ **อสมฺมิสฺโส** เป็นสภาพไม่เจือกัน **อุทกธาราย** ด้วยสายแห่งน้ำ **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว **เอตฺถ (ปาฏิหาริเย)** ในปาฏิหาริย์นี้, **ตถา** อ.เหมือนอย่างนั้น **อุทกธารา** อ.สายแห่งน้ำ **(อสมฺมิสฺโส)** เป็นสภาพไม่เจือกัน **อคฺคิกฺขนฺเธน** ด้วยกองแห่งไฟ **(อโหสิ)** ได้เป็นแล้ว ฯ

แต่กองไฟ ได้เป็นสภาพไม่เจือปนด้วยสายน้ำในปาฏิหาริย์นี้, เหมือนอย่างนั้น คือ สายน้ำ ได้เป็นสภาพไม่เจือปนด้วยกองไฟ

ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ อคฺคิกฺขนฺโธ สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตฺถ วิเสสนะของ ปาฏิหาริเย ๆ วิสยาธาะใน อโหสิ อุทกธาราย กรณะใน อสมฺมิสฺโส ๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ, อุทกธารา วิเสสลาภีของ ตถา ๆ สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อคฺคิกฺขนฺเธน กรณะใน อสมฺมิสฺโส ๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

๑๕๓. อุภยัปิ กิร เจตๆ ยาว พฺรหฺมโลกา อุคฺคนฺตฺวา จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยๆ ปวตฺตติ ฯ

อุภยัปิ กิร จ เอตๆ (อคฺคิกฺขนฺธอุทกธาราทฺวยๆ) ยาว พฺรหฺมโลกา อุคฺคนฺตฺวา จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยๆ ปวตฺตติ ฯ

จ ก็ **กิร** ได้ยินว่า **เอตๆ (อคฺคิกฺขนฺธอุทกธาราทฺวยๆ)** อ.หมวดสองแห่งกองแห่งไฟและสายแห่งน้ำนั่น **อุภยัปิ** แม้ทั้งสอง **อุคฺคนฺตฺวา** พลุ่งขึ้นไปแล้ว **ยาว** เพียงใด **พฺรหฺมโลกา** แต่พรหมโลก **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไปทั่ว **จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยๆ** ในขอบแห่งปากแห่งจักรวาล ฯ

ก็ได้ทราบว่า หมวดสองแห่งกองไฟและสายน้ำแม้ทั้งสองนั่น พลุ่งขึ้นไปจนถึงพรหมโลก ย่อมเป็นไปในขอบปากจักรวาล

จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อุภยๆ ก็ดี เอตๆ ก็ดี วิเสสนะของ อคฺคิกฺขนฺธอุทกธาราทฺวยๆ สุทธกัตตาใน ปวตฺตติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยาวศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน อุคฺคนฺตฺวา พฺรหฺมโลกา อปาทาน ใน ยาว อุคฺคนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ปวตฺตติ จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยๆ วิสยาธาระใน ปวตฺตติ ฯ

.....

๑๕๔. **“ฉนฺนๆ วณฺณานนฺ**ติ วุตฺตตฺตา ปนสฺส ฉพฺพณฺณรๆสิโย กุเฏหิ อาสิญฺจมานๆ วิลีนสุวณฺณๆ วิย ยนฺตนาพิกโต นิกฺขนฺตา สุวณฺณรสธารา วิย จ เอกจกฺกวาฬคพฺภโต อุคฺคนฺตฺวา พฺรหฺมโลกๆ อาหจฺจ ปฏินิวตฺติตฺวา จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิเมว คณฺหึสุ ฯ

(สารีปุตฺตตฺเถเรน) **“ฉนฺนๆ วณฺณานนฺ**ติ (วจนสฺส) วุตฺตตฺตา ปน อสฺส (สตฺถุโน) ฉพฺพณฺณรๆสิโย กุเฏหิ อาสิญฺจมานๆ วิลีนสุวณฺณๆ วิย (จ) ยนฺตนาพิกโต นิกฺขนฺตา สุวณฺณรสธารา วิย จ เอกจกฺกวาฬคพฺภโต อุคฺคนฺตฺวา พฺรหฺมโลกๆ อาหจฺจ ปฏินิวตฺติตฺวา จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิ เอว คณฺหึสุ ฯ

ปน ก็ **ฉพฺพณฺณรๆสิโย** อ.พระรัศมีมีวรรณะ ๖ ท. **อสฺส (สตฺถุโน)** ของพระศาสดาพระองค์นั้น **อุคฺคนฺตฺวา** พลุ่งขึ้นไปแล้ว **เอกจกฺกวาฬคพฺภโต** จากห้องแห่งจักรวาลหนึ่ง **วิลีนสุวณฺณๆ วิย** ราวกะ อ.ทองคำอันละลายแล้ว **อาสิญฺจมานๆ** อันไหลออกอยู่ **กุเฏหิ** จากเบ้า ท. **(จ)** ด้วย **สุวณฺณรสธารา วิย** ราวกะ อ.สายแห่งน้ำแห่งทองคำ

นิกฺขนฺตา อันไหลออกแล้ว **ยนฺตนาฬิกโต** จากทะนานอันเป็นวิการแห่งยนต์ **จ** ด้วย **อาหจฺจ** จรดแล้ว **พฺรหฺมโลกํ** ซึ่งพรหมโลก **ปฏินิวตฺติตฺวา** ย้อนกลับแล้ว **คณฺหึสุ** จับแล้ว **จกฺกวาฬมุขวฏฺฏึ เอว** ซึ่งขอบแห่งปากแห่งจักรวาลนั่นเทียว **(สารีปุตฺตตฺเถเรน) "ฉนฺนํ วณฺณานนฺติ (วจนสฺส) วุตฺตตฺตา** เพราะความที่ แห่งคำ ว่า "ฉนฺนํ วณฺณานํ" ดังนี้ เป็นคำอันพระสารีบุตรผู้เถระ กล่าวแล้ว ฯ

ก็พระฉัพพรรณรังสีของพระองค์นั้น พลุ่งขึ้นไปจากห้องจักรวาลหนึ่ง ดุจทองคำละลายที่กำลังไหลออกจากเบ้าทั้งหลาย และดุจสายน้ำทองคำที่ไหลออกไปจากทะนานยนต์จรดพรหมโลก ย้อนกลับไป จับขอบปากจักรวาลนั่นแหละ เพราะความที่คำว่า **"ฉนฺนำ วณฺณานำ"** เป็นคำที่พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้แล้ว

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ฉพฺพณฺณรํสิโย สุทธกัตตาใน คณฺหึสุๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก สารีปุตฺตตฺเถเรน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺต- "ฉนฺนำ วณฺณานำ" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน วจนสฺสๆ ภาวาทิสัมพันธะใน วุตฺตตฺตาๆ เหตุใน คณฺหึสุ อสฺส วิเสสนะของ สตฺถุโนๆ สามีสัมพันธะใน ฉพฺพณฺณรํสิโย กุเฏหิ อปาทานใน อาสิญฺจมานำๆ วิเสสนะของ วิลีนสุวณฺณำๆ อุปมาลิงคัตถะ ยนฺตนาฬิกโต อปาทานใน นิกฺขนฺตาๆ วิเสสนะของ สุวณฺณรสธาราๆ อุปมาลิงคัตถะ วิย สองศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ กุเฏหิ อาสิญฺจมานำ วิลีนสุวณฺณำ และ ยนฺตนาฬิกโต นิกฺขนฺตา สุวณฺณรสธารา จ สองศัพท์ วากยสมุจจยัตถะเข้ากับ กุเฏหิ อาสิญฺจมานำ วิลีนสุวณฺณำ วิย และ ยนฺตนาฬิกโต นิกฺขนฺตา สุวณฺณรสธารา วิย เอกจกฺกวาฬคพฺภโต อปาทานใน อุคฺคนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาหจฺจ พฺรหฺมโลกำ อวุตตกัมมะใน อาหจฺจๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏินิวตฺติตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คณฺหึสุ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จกฺกวาฬมุข-วฏฺฏึๆ อวุตตกัมมะใน คณฺหึสุ ฯ

.....

๑๔๕. เอกำ จกฺกวาฬคพฺภำ วงฺกโคปานสิวินทฺธำ วิย โพธิฆรำ อโหสิ เอกาโลกำ ฯ

จกฺกวาฬคพฺภำ อ.ห้องแห่งจักรวาล **เอกำ** หนึ่ง **โพธิฆรำ วิย** เป็นราวกะเรือนแห่งต้นโพธิ์ **วงฺกโคปานสิวินทฺธำ** อันกลอนเรือนโค้งรัดรึงแล้ว **เอกาโลกำ** เป็นที่มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

ห้องจักรวาลหนึ่ง เป็นดุจเรือนต้นโพธิ์ ที่กลอนเรือนโค้งรัดรึงไว้ ได้เป็นที่มีแสงสว่าง

เป็นอันเดียวกัน

เอกำ วิเสสนะของ จกฺกวาฬคพฺภำ ๆ สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วงฺกโคปานสิวินทฺธำ อุปมาวิเสสนะของ โพธิฆรำ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ วงฺกโคปานสิวินทฺธำ โพธิฆรำ ก็ดี เอกาโลกำ ก็ดี วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๑๕๖. ตำ ทิวสำ สตฺถา จงฺกมิตฺวา ปาฏิหาริยำ กโรนฺโต อนฺตรนฺตรา มหาชนสฺส ธมฺมกถำ กเถสิ, กเถนฺโต จ ชนำ นิรสฺสาสำ อกตฺวา อสฺสาสตรำ เทติ ฯ

ตำ ทิวสำ สตฺถา จงฺกมิตฺวา ปาฏิหาริยำ กโรนฺโต อนฺตรา อนฺตรา มหาชนสฺส ธมฺมำ กเถสิ, (สตฺถา) กเถนฺโต จ ชนำ นิรสฺสาสำ อกตฺวา อสฺสาสตรำ (กตฺวา) เทติ ฯ

ตำ ทิวสำ ในวันนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **จงฺกมิตฺวา** เสด็จจงกรมแล้ว **กโรนฺโต** เมื่อทรงกระทำ **ปาฏิหาริยำ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **ธมฺมกถำ** ซึ่งธรรมกถา **มหาชนสฺส** แก่มหาชน **อนฺตรา** ในระหว่าง **อนฺตรา** ในระหว่าง, **จ** อนึ่ง **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **กเถนฺโต** เมื่อตรัส **อกตฺวา** ไม่ทรงกระทำแล้ว **ชนำ** ซึ่งชน **นิรสฺสาสำ** ให้เป็นผู้มีอันหายใจออกออกแล้ว **เทติ** ย่อมประทาน **(กตฺวา)** ทรงกระทำ **อสฺสาสตรำ** ให้เป็นผู้หายใจออกกว่า ฯ

ในวันนั้น พระศาสดาเสด็จจงกรม เมื่อทรงทำปาฏิหาริย์ ตรัสธรรมแก่มหาชนในระหว่างๆ, อนึ่ง พระศาสดา เมื่อตรัส ไม่ทรงทำชนให้หายใจไม่อิ่ม ย่อมประทานทำให้หายใจสะดวก

ตำ วิเสสนะของ ทิวสำ ๆ ทุติยากาลสัตตมีใน กเถสิ สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก จงฺกมิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน กโรนฺโต ปาฏิหาริยำ อวุตตกัมมะใน กโรนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อนฺตรา สองบท วิสยาธาระใน กเถสิ มหาชนสฺส สัมปทานใน กเถสิ ธมฺมกถำ อวุตตกัมมะใน กเถสิ, จศัพท์ สัมปิณฑนัตถะ สตฺถา สุทธกัตตาใน เทติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กเถนฺโต อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา ชนำ อวุตตกัมมะใน อกตฺวา นิรสฺสาสำ วิกติกัมมะใน อกตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน กตฺวา อสฺสาสตรำ วิกติกัมมะใน กตฺวา ๆ กิริยาวิเสสนะใน เทติ ฯ

.....

๑๕๗. ตสฺมึ ขเณ มหาชโน สาธุการํ ปวตฺเตสิ ฯ

ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้น **มหาชโน** อ.มหาชน **สาธุการํ** ยังสาธุการ **ปวตฺเตสิ** ให้เป็นไปทั่วแล้ว ฯ

ในขณะนั้น มหาชนยังสาธุการให้เป็นไปทั่วแล้ว

ตสฺมึ วิเสสนะของ ขเณฯ กาลสัตตมีใน ปวตฺเตสิ มหาชโน เหตุกัตตาใน ปวตฺเตสิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก สาธุการํ การิตกัมมะใน ปวตฺเตสิ ฯ

.....

๑๕๘. ตสฺส สาธุการปฺปวตฺตนกาเล สตฺถา ตาวมหติยา ปริสาย จิตฺตํ โอโลเกนฺโต เอเกกสฺส โสฬสนฺนํ อาการานํ วเสน จิตฺตวารํ อญฺญาสิ ฯ

ตสฺส (มหาชนสฺส) สาธุการปฺปวตฺตนกาเล สตฺถา ตาวมหติยา ปริสาย จิตฺตํ โอโลเกนฺโต เอเกกสฺส (ปุคฺคลสฺส) โสฬสนฺนํ อาการานํ วเสน จิตฺตวารํ อญฺญาสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **โอโลเกนฺโต** ทรงตรวจดูอยู่ **จิตฺตํ** ซึ่งจิต **ปริสาย** ของบริษัท **ตาวมหติยา** อันใหญ่เพียงนั้น **สาธุการปฺปวตฺตนกาเล** ในกาลเป็นที่ยังสาธุการให้เป็นไปทั่ว **ตสฺส (มหาชนสฺส)** แห่งมหาชนนั้น **อญฺญาสิ** ได้ทรงทราบแล้ว **จิตฺตวารํ** ซึ่งวาระแห่งจิต **(ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคล **เอเกกสฺส** หนึ่งๆ **วเสน** ด้วยสามารถ **อาการานํ** แห่งอาการ ท. **โสฬสนฺนํ** ๑๖ ฯ

พระศาสดาทรงตรวจดูจิตของบริษัทอันใหญ่เพียงนั้น ในกาลเป็นที่ยังสาธุการให้เป็นไปแห่งมหาชนนั้น ได้ทรงทราบวาระแห่งจิตของบุคคลหนึ่งๆ ด้วยสามารถ ๑๖ อาการ

สตฺถา สุทธกัตตาใน อญฺญาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ มหาชนสฺสฯ สามีสัมพันธะใน สาธุการปฺปวตฺตนกาเลฯ กาลสัตตมีใน โอโลเกนฺโต ตาวมหติยา วิเสสนะของ ปริสายฯ สามีสัมพันธะใน จิตฺตํฯ อวุตตกัมมะใน โอโลเกนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา เอเกกสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสฯ สามีสัมพันธะใน จิตฺตวารํ โสฬสนฺนํ วิเสสนะของ อาการานำฯ สามีสัมพันธะใน วเสนฯ ตติยาวิเสสนะใน อญฺญาสิ จิตฺตวารำ อวุตตกัมมะใน อญฺญาสิ ฯ

.....

๑๕๙. เอวํ ลหุกปริวตฺตํ พุทฺธานํ จิตฺตํ ฯ

เอวํ ลหุกปริวตฺตํ (โหติ) พุทฺธานํ จิตฺตํ ฯ

จิตฺตํ อ.พระทัย **พุทฺธานํ** ของพระพุทธเจ้า ท. **ลหุกปริวตฺตํ** เป็นธรรมชาตมีความเป็นไปเร็ว **เอวํ** อย่างนี้ **(โหติ)** ย่อมเป็น ฯ

พระทัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นธรรมชาตหมุนไปเร็วอย่างนี้

จิตฺตํ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ วิเสสนะใน ลหุกปริวตฺตํ ๆ วิกติ-กัตตาใน โหติ พุทฺธานํ สามีสัมพันธะใน จิตฺตํ ฯ

.....

๑๖๐. โย โย ยสฺมึ ธมฺเม ยสฺมิญฺจ ปาฏิหาริเย ปสนฺโน, ตสฺส ตสฺส อชฺฌาสยวเสน ธมฺมญฺจ กเถสิ, ปาฏิหาริยญฺจ อกาสิ ฯ

โย โย (ปุคฺคโล) ยสฺมึ ธมฺเม (จ) ยสฺมึ จ ปาฏิหาริเย ปสนฺโน, (สตฺถา) ตสฺส ตสฺส (ปุคฺคลสฺส) อชฺฌาสยวเสน ธมฺมํ จ กเถสิ, ปาฏิหาริยํ จ อกาสิ ฯ

โย โย (ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด ๆ **ปสนฺโน** เลื่อมใสแล้ว **ยสฺมึ ธมฺเม (จ)** ในธรรมใดด้วย **ยสฺมึ จ ปาฏิหาริเย** ในปาฏิหาริย์ใดด้วย, **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **กเถสิ** ตรัสแล้ว **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **จ** ด้วย **อกาสิ** ได้ทรงกระทำแล้ว **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **จ** ด้วย **อชฺฌาสยวเสน** ด้วยสามารถแห่งอัธยาศัย **ตสฺส ตสฺส (ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคลนั้น ๆ ฯ

บุคคลใด ๆ เลื่อมใสในธรรมใดและในปาฏิหาริย์ใด, พระศาสดาตรัสธรรมและได้ทรงทำปาฏิหาริย์ ด้วยสามารถแห่งอัธยาศัยของบุคคลนั้น ๆ

โย โย วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ สุทธกัตตาใน ปสนฺโน ๆ กิตบทกัตตุวาจก ยสฺมึ วิเสสนะของ ธมฺเม ๆ วิสยาธาระใน ปสนฺโน ยสฺมึ วิเสสนะของ ปาฏิหาริเย ๆ วิสยาธาระใน ปสนฺโน จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ ยสฺมึ ธมฺเม และ ยสฺมึ ปาฏิหาริเย, สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิ และ อกาสิ กเถสิ ก็ดี อกาสิ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส ตสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อชฺฌาสยวเสน ๆ ตติยาวิเสสนะใน กเถสิ และอกาสิ ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน กเถสิ ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน อกาสิ

จ สองศัพท์ วากยสมุจจยัตถะเข้ากับ ธมฺมํ กเถสิ และ ปาฏิหาริยํ อกาสิ ฯ

.....

๑๖๑. เอวํ ธมฺเม เทสิยมาเน ปาฏิหาริเย จ กริยมาเน มหาชนสฺส ธมฺมาภิสมโย อโหสิ ฯ

(สตฺถารา) เอวํ ธมฺเม เทสิยมาเน (จ), (สตฺถารา เอวํ) ปาฏิหาริเย จ กริยมาเน, มหาชนสฺส ธมฺมาภิสมโย อโหสิ ฯ

ธมฺเม ครั้นเมื่อธรรม **(สตฺถารา)** อันพระศาสดา **เทสิยมาเน** ทรงแสดงอยู่ **เอวํ** อย่างนี้ **(จ)** ด้วย, **ปาฏิหาริเย** ครั้นเมื่อปาฏิหาริย์ **(สตฺถารา)** อันพระศาสดา **กริยมาเน** ทรงกระทำอยู่ **(เอวํ)** อย่างนี้ **จ** ด้วย, **ธมฺมาภิสมโย** อ.การตรัสรู้ซึ่งธรรม **อโหสิ** ได้มีแล้ว **มหาชนสฺส** แก่มหาชน ฯ

เมื่อพระศาสดาทรงแสดงธรรมอยู่อย่างนี้ และเมื่อทรงทำปาฏิหาริย์อยู่อย่างนี้ การตรัสรู้ธรรม ได้มีแก่มหาชน

ธมฺเม ลักขณะใน เทสิยมาเนฯ ลักขณกิริยา สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน เทสิยมาเน เอวํ กิริยาวิเสสนะใน เทสิยมาเน, ปาฏิหาริเย ลักขณะใน กริยมาเนฯ ลักขณกิริยา สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน กริยมาเน เอวํ กิริยาวิเสสนะใน กริยมาเน จ สองศัพท์ วากยสมุจจยัตถะเข้ากับ เอวํ ธมฺเม เทสิยมาเน และ ปาฏิหาริเย กริยมาเน, ธมฺมาภิสมโย สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหาชนสฺส สัมปทานใน อโหสิ ฯ

.....

๑๖๒. สตฺถา ปน ตสฺมึ สมาคเม อตฺตโน มนํ คเหตฺวา อญฺญํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ สมตฺถํ อทิสฺวา นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปสิ ฯ

สตฺถา ปน ตสฺมึ สมาคเม อตฺตโน มนํ คเหตฺวา อญฺญํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ สมตฺถํ (ปุคฺคลํ) อทิสฺวา นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปสิ ฯ

ปน ก็ **สตฺถา** อ.พระศาสดา **คเหตฺวา** ทรงถือเอาแล้ว **มนํ** ซึ่งพระทัย **อตฺตโน** ของพระองค์ **อทิสฺวา** ไม่ทรงเห็นแล้ว **(ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคล **อญฺญํ** อื่น **สมตฺถํ** ผู้สามารถ **ปุจฺฉิตุํ** เพื่ออันถาม **ปญฺหํ** ซึ่งปัญหา **ตสฺมึ สมาคเม** ในสมาคมนั้น **มาเปสิ** ทรง

เนรมิตแล้ว **นิมฺมิตพุทฺธํ** ซึ่งพระพุทธเนรมิต ฯ

ก็พระศาสดา ทรงถือเอาพระทัยของพระองค์ ไม่ทรงเห็นบุคคลอื่นผู้สามารถเพื่อจะถามปัญหาในสมาคมนั้น ทรงเนรมิตพระพุทธเนรมิต

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สตฺถา สุทธกัตตาใน มาเปสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺมึ วิเสสนะของ สมาคเมๆ วิสยาธาระใน คเหตฺวา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน มนำๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อทิสฺวา อญฺญํ ก็ดี สมตฺถํ ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคลำ ปญฺหำ อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉิตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺถำ ปุคฺคลำ อวุตต-กัมมะใน อทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน มาเปสิ นิมฺมิตพุทฺธำ อวุตตกัมมะใน มาเปสิ ฯ

.....

๑๖๓. เตน ปุจฺฉิตำ ปญฺหำ สตฺถา วิสฺสชฺเชสิ ฯ

เตน (นิมฺมิเตน) ปุจฺฉิตำ ปญฺหำ สตฺถา วิสฺสชฺเชสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิสฺสชฺเชสิ** ทรงแก้แล้ว **ปญฺหำ** ซึ่งปัญหา **เตน (นิมฺมิเตน) ปุจฺฉิตำ** อันอันพระพุทธเนรมิตนั้นถามแล้ว ฯ

พระศาสดาทรงแก้ปัญหาที่พระพุทธเนรมิตนั้นถามแล้ว

สตฺถา สุทธกัตตาใน วิสฺสชฺเชสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตน วิเสสนะของ นิมฺมิเตนๆ อนภิหิตกัตตาใน ปุจฺฉิตำๆ วิเสสนะของ ปญฺหำๆ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชสิ ฯ

.....

๑๖๔. สตฺถารา ปุจฺฉิตำ โส วิสฺสชฺเชสิ ฯ

สตฺถารา ปุจฺฉิตำ (ปญฺหำ) โส (นิมฺมิโต) วิสฺสชฺเชสิ ฯ

โส (นิมฺมิโต) อ.พระพุทธเนรมิตนั้น **วิสฺสชฺเชสิ** แก้แล้ว **(ปญฺหำ)** ซึ่งปัญหา **สตฺถารา ปุจฺฉิตำ** อันอันพระศาสดาตรัสถามแล้ว ฯ

โส วิเสสนะของ นิมฺมิโตๆ สุทธกัตตาใน วิสฺสชฺเชสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน ปุจฺฉิตำๆ วิเสสนะของ ปญฺหำๆ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชสิ ฯ

.....

๑๖๕. ภควโต จงฺกมนกาเล นิมฺมิโต ฐานาทีสุ อญฺญตรํ กปฺเปสิ ฯ

ภควโต จงฺกมนกาเล นิมฺมิโต ฐานาทีสุ (อิริยาปเถสุ) อญฺญตรํ (อิริยาปถํ) กปฺเปสิ ฯ

นิมฺมิโต อ.พระพุทธเนรมิต **กปฺเปสิ** สำเร็จแล้ว **ฐานาทีสุ (อิริยาปเถสุ) อญฺญตรํ (อิริยาปถํ)** ซึ่ง- ในอิริยาบถ ท. มีการประทับยืนเป็นต้นหนา -อิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่ง **จงฺกมนกาเล** ในกาลเป็นที่จงกรม **ภควโต** แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ

พระพุทธเนรมิตสำเร็จอิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาอิริยาบถมีการประทับยืนเป็นต้น ในกาลเป็นที่จงกรมแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า

นิมฺมิโต สุทธกัตตาใน กปฺเปสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภควโต สามีสัมพันธะใน จงฺกมนกาเลๆ กาลสัตตมีใน กปฺเปสิ ฐานาทีสุ วิเสสนะของ อิริยาปเถสุๆ นิทธารณะใน อญฺญตรํ อิริยาปถํ อญฺญตรํ วิเสสนะของ อิริยาปถํๆ นิทธารณียะและอวุตตกัมมะใน กปฺเปสิ ฯ

.....

๑๖๖. นิมฺมิตสฺส จงฺกมนกาเล ภควา ฐานาทีสุ อญฺญตรํ กปฺเปสิ ฯ

นิมฺมิตสฺส จงฺกมนกาเล ภควา ฐานาทีสุ (อิริยาปเถสุ) อญฺญตรํ (อิริยาปถํ) กปฺเปสิ ฯ

ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **กปฺเปสิ** ทรงสำเร็จแล้ว **ฐานาทีสุ (อิริยาปเถสุ) อญฺญตรํ (อิริยาปถํ)** ซึ่ง- ในอิริยาบถ ท. มีการประทับยืนเป็นต้นหนา -อิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่ง **จงฺกมนกาเล** ในกาลเป็นที่จงกรม **นิมฺมิตสฺส** แห่งพระพุทธเนรมิต ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสำเร็จอิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอิริยาบถมีการประทับยืนเป็นต้น ในกาลเป็นที่จงกรมแห่งพระพุทธเนรมิต

ภควา สุทธกัตตาใน กปฺเปสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นิมฺมิตสฺส สามีสัมพันธะใน จงฺกมนกาเลๆ กาลสัตตมีใน กปฺเปสิ ฐานาทีสุ วิเสสนะของ อิริยาปเถสุๆ นิทธารณะใน อญฺญตรํ อิริยาปถํ อญฺญตรํ วิเสสนะของ อิริยาปถํๆ นิทธารณียะและอวุตตกัมมะใน กปฺเปสิ ฯ

.....

๑๖๗. ตมตฺถํ ทสฺเสตุ “นิมฺมิโต จงฺกมติ วาติอาทิ วุตฺตํ ฯ

(ธมฺมสงฺคาหกาจริเยน) ตํ อตฺถํ ทสฺเสตุํ “นิมฺมิโต จงฺกมติ วาติอาทิ (วจนํ) วุตฺตํ ฯ

(วจนํ) อ.คำ “**นิมฺมิโต จงฺกมติ วาติอาทิ** มีว่า “นิมฺมิโต จงฺกมติ วา” ดังนี้เป็นต้น **(ธมฺมสงฺคาหกาจริเยน)** อันพระธรรมสังคาหกาจารย์ **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว **ทสฺเสตุํ** เพื่ออันแสดง **ตํ อตฺถํ** ซึ่งเนื้อความนั้น ฯ

พระธรรมสังคาหกาจารย์ กล่าวคำว่า “นิมฺมิโต จงฺกมติ วา” เป็นต้น เพื่อจะแสดงเนื้อความนั้น

“นิมฺมิโต จงฺกมติ วา” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน อาทิ วจนํ อาทิ วิเสสนะของ วจนํๆ วุตตกัมมะใน วุตฺตๆ กิตบทกัมมวาจก ธมฺมสงฺหาคกาจริเยน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตํ ตํ วิเสสนะของ อตฺถๆ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน วุตฺตํ ฯ

.....

๑๖๘. เอวํ กโรนฺตสฺส สตฺถุ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา ธมฺมกถญฺจ สุตฺวา ตสฺมึ สมาคเม วีสติยา ปาณโกฏีนํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ ฯ

ธมฺมาภิสมโย อ.การตรัสรู้ซึ่งธรรม **อโหสิ** ได้มีแล้ว **ปาณโกฏีนํ** แก่โกฏิแห่งสัตว์ ท. **วีสติยา** ยี่สิบ **ตสฺมึ สมาคเม** ในสมาคมนั้น **ทิสฺวา** เพราะเห็น **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **สตฺถุ** ของพระศาสดา **กโรนฺตสฺส** ผู้ทรงกระทำอยู่ **เอวํ** อย่างนี้ **(จ)** ด้วย **สุตฺวา** เพราะฟัง **ธมฺมกถํ** ซึ่งธรรมกถา **จ** ด้วย ฯ

การตรัสรู้ธรรม ได้มีแก่สัตว์ ๒๐ โกฏิ ในสมาคมนั้น เพราะเห็นปาฏิหาริย์ของพระศาสดาผู้ทรงทำอยู่อย่างนี้และเพราะฟังธรรมกถา

ธมฺมาภิสมโย สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน กโรนฺตสฺสๆ วิเสสนะของ สตฺถุๆ สามีสัมพันธะใน ปาฏิหาริยํๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ เหตุใน อโหสิ ธมฺมกถํ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ เหตุใน อโหสิ จศัพท์ วากยสมุจจยัตถะ เข้ากับ เอวํ กโรนฺตสฺส สตฺถุ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา และ ธมฺมกถํ สุตฺวา ตสฺมึ วิเสสนะของ สมาคเมๆ วิสยาธาะใน อโหสิ วีสติยา วิเสสนะของ ปาณโกฏีนํๆ สัมปทานใน อโหสิ ฯ

.....

๑๖๙. สตฺถา ปาฏิหาริยํ กโรนฺโตว “กตฺถ นุ โข อตีตพุทฺธา อิมํ ปาฏิเหรํ กตฺวา

วสฺสํ อุเปนฺตีติ อาวชฺชิตฺวา ‘‘ตาวตึสภวเน วสฺสํ อุปคนฺตฺวา มาตุ อภิธมฺมปิฏกํ เทเสนฺตีติ ทิสฺวา ทกฺขิณปาทํ อุกฺขิปิตฺวา ยุคนฺธรมตฺถเก ฐเปตฺวา อิตรํ ปาทํ อุกฺขิปิตฺวา สิเนรุมตฺถเก ฐเปสิ ฯ

สตฺถา ปาฏิหาริยํ กโรนฺโตว ‘‘กตฺถ (ฐาเน) นุ โข อตีตพุทฺธา อิมํ ปาฏิเหรํ กตฺวา วสฺสํ อุเปนฺตีติ อาวชฺชิตฺวา ‘‘(อตีตพุทฺธา) ตาวตึสภวเน วสฺสํ อุปคนฺตฺวา มาตุ อภิธมฺมปิฏกํ เทเสนฺตีติ ทิสฺวา ทกฺขิณปาทํ อุกฺขิปิตฺวา ยุคนฺธรมตฺถเก ฐเปตฺวา อิตรํ ปาทํ อุกฺขิปิตฺวา สิเนรุมตฺถเก ฐเปสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **กโรนฺโตว** เมื่อทรงกระทำเทียว **ปาฏิหาริยํ** ซึ่งปาฏิหาริย์ **อาวชฺชิตฺวา** ทรงใคร่ครวญแล้ว **อิติ** ว่า “**อตีตพุทฺธา** อ.พระพุทธเจ้าผู้เป็นไปล่วงแล้ว ท. **กตฺวา** ครั้นทรงกระทำแล้ว **อิมํ ปาฏิเหรํ** ซึ่งปาฏิหาริย์นี้ **อุเปนฺติ** ย่อมเสด็จเข้าจำ **วสฺสํ** ซึ่งพรรษา **กตฺถ (ฐาเน) นุ โข** ในที่ไหนหนอแล” **อิติ** ดังนี้ **ทิสฺวา** ทรงเห็นแล้ว **อิติ** ว่า “**(อตีตพุทฺธา)** อ.พระพุทธเจ้าผู้เป็นไปล่วงแล้ว ท. **อุปคนฺตฺวา** เสด็จเข้าจำแล้ว **วสฺสํ** ซึ่งพรรษา **ตาวตึสภวเน** ในภพชื่อว่าดาวดึงส์ **เทเสนฺติ** ย่อมทรงแสดง **อภิธมฺมปิฏกํ** ซึ่งพระอภิธรรมปิฎก **มาตุ** แก่พระมารดา” **อิติ** ดังนี้ **อุกฺขิปิตฺวา** ทรงยกขึ้นแล้ว **ทกฺขิณปาทํ** ซึ่งพระบาทเบื้องขวา **ฐเปตฺวา** ทรงวางไว้แล้ว **ยุคนฺธรมตฺถเก** บนยอดแห่งภูเขาชื่อว่ายุคันธร **อุกฺขิปิตฺวา** ทรงยกขึ้นแล้ว **อิตรํ ปาทํ** ซึ่งพระบาทข้างนอกนี้ **ฐเปสิ** ทรงวางไว้แล้ว **สิเนรุมตฺถเก** บนยอดแห่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ ฯ

พระศาสดาเมื่อทรงทำปาฏิหาริย์นั่นแหละ ทรงใคร่ครวญว่า “พระพุทธเจ้าผู้ล่วงไปแล้วทั้งหลาย ครั้นทรงทำปาฏิหาริย์นี้แล้ว ย่อมเข้าจำพรรษาในที่ไหนหนอแล” ทรงเห็นว่า “พระพุทธเจ้าผู้ล่วงไปแล้วทั้งหลาย ทรงเข้าจำพรรษาในภพดาวดึงส์ ย่อมทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎกแก่พระมารดา” ดังนี้ จึงทรงยกพระบาทข้างขวาขึ้นวางไว้บนยอดภูเขายุคันธร ทรงยกพระบาทนอกนี้ วางไว้บนยอดภุเขาสิเนรุ

สตฺถา สุทธกัตตาใน ฐเปสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน กโรนฺโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ กโรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา “อตีตพุทฺธา สุทธกัตตาใน อุเปนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กตฺถ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน อุเปนฺติ นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ อิมํ วิเสสนะของ ปาฏิเหรํๆ

อวุตตกัมมะใน กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อุเปนฺติ วสฺสํ อวุตตกัมมะใน อุเปนฺติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาวชฺชิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทิสฺวา "อตีตพุทฺธา สุทธกัตตา ใน เทเสนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตาวตึสภวเน วิสยาธาระใน อุปคนฺตฺวา วสฺสํ อวุตตกัมมะใน อุปคนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน เทเสนฺติ มาตุ สัมปทานใน เทเสนฺติ อภิธมฺมปิฏกํ อวุตตกัมมะใน เทเสนฺติ" อิติศัพท์ อาการะใน ทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยา ใน อุกฺขิปิตฺวา ทกฺขิณปาทํ อวุตตกัมมะใน อุกฺขิปิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน จเปตฺวา ยุคนฺธรมตฺถเก อุปสิเลสิกาธาระใน จเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อุกฺขิปิตฺวา อิตรํ วิเสสนะของ ปาทํฯ อวุตตกัมมะใน อุกฺขิปิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน จเปสิ สิเนรุมตฺถเก อุปสิเลสิกาธาระใน จเปสิ ฯ

.....

๑๗๐. เอวํ อฏฺจสฏฺจิโยชนสตสหสฺสฏฺจาเน ตโย ปทวารา อเหสุ ฯ

ปทวารา อ.วาระแห่งพระบาท ท. **ตโย** ๓ **อเหสุ** ได้มีแล้ว **อฏฺจสฏฺจิโยชนสต-สหสฺสฏฺจาเน** ในที่แห่งแสนแห่งโยชน์หกสิบแปด **เอวํ** ด้วยประการฉะนี้ ฯ

วาระแห่งพระบาท ๓ ก้าว ได้มีในที่ ๖,๘๐๐,๐๐๐ โยชน์ ด้วยประการฉะนี้

ตโย วิเสสนะของ ปทวาราฯ สุทธกัตตาใน อเหสุ๎ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ ปการัตถะ อฏฺจสฏฺจิโยชนสตสหสฺสฏฺจาเน วิสยาธาระใน อเหสุ ฯ

.....

๑๗๑. เทฺว ปาทจฺฉิทฺทานิ ปกติปาทวีติหรณสทิสนิกฺเขปานิ อเหสุ ฯ

ปาทจฺฉิทฺทานิ อ.ช่องแห่งพระบาท ท. **เทฺว** ๒ **ปกติปาทวีติหรณสทิสนิกฺเขปานิ** เป็นช่องมีการวางลงอันเช่นกับด้วยการย่างไปแห่งพระบาทตามปกติ **อเหสุ** ได้เป็นแล้ว ฯ

ช่องพระบาททั้ง ๒ ได้เป็นช่องมีการวางลงเช่นกับการย่างไปแห่งพระบาทตามปกติ

เทฺว วิเสสนะของ ปาทจฺฉิทฺทานิฯ สุทธกัตตาใน อเหสุ๎ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปกติปาทวีติหรณสทิสนิกฺเขปานิ วิกติกัตตาใน อเหสุ ฯ

.....

๑๗๒. "สตฺถา ปาทํ ปสาเรตฺวา อกฺกมีติ น สลฺลกฺเขตพฺพํ ฯ

(เกนจิ) “สตฺถา ปาทำ ปสาเรตฺวา อกฺกมีติ น สลฺลกฺเขตพฺพำ ฯ

(เกนจิ) อันใครๆ **น สลฺลกฺเขตพฺพำ** ไม่พึงกำหนด **อิติ** ว่า “**สตฺถา** อ.พระศาสดา **ปสาเรตฺวา** ทรงเหยียดออกแล้ว **ปาทำ** ซึ่งพระบาท **อกฺกมิ** ทรงเหยียบแล้ว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อันใครๆ ไม่พึงกำหนดว่า “พระศาสดาทรงเหยียดพระบาท ทรงเหยียบแล้ว”

เกนจิ อนภิหิตกัตตาใน สลฺลกฺเขตพฺพำๆ กิตบทภาววาจก “สตฺถา สุทธกัตตาใน อกฺกมิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาทำ อวุตตกัมมะใน ปสาเรตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อกฺกมิ” อิติศัพท์ อาการะใน สลฺลกฺเขตพฺพำ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สลฺลกฺเขตพฺพำ ฯ

.....

๑๗๓. ตสฺส หิ ปาทำ อุกฺขิปนกาเลเยว เต ปพฺพตา ปาทมูลำ อาคนฺตฺวา สมฺปฏิจฺฉึสุ, สตฺถารา อกฺกนฺตกาเล อุฏฺฐาย ยถาฐาเน อฏฺฐำสุ ฯ

ตสฺส (สตฺถุโน) หิ ปาทำ อุกฺขิปนกาเล เอว เต ปพฺพตา ปาทมูลำ อาคนฺตฺวา สมฺปฏิจฺฉึสุ, สตฺถารา อกฺกนฺตกาเล อุฏฺฐาย ยถาฐาเน อฏฺฐำสุ ฯ

หิ เพราะว่า **เต ปพฺพตา** อ.ภูเขา ท. เหล่านั้น **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **ปาทมูลำ** สู่ที่ใกล้แห่งพระบาท **สมฺปฏิจฺฉึสุ** รับพร้อมแล้ว **อุกฺขิปนกาเล เอว** ในกาลเป็นที่ยกขึ้น **ปาทำ** ซึ่งพระบาทนั่นเทียว **ตสฺส (สตฺถุโน)** แห่งพระศาสดานั้น, **อุฏฺฐาย** ตั้งขึ้นแล้ว **อฏฺฐำสุ** ได้ตั้งอยู่แล้ว **ยถาฐาเน** ในที่อย่างไร **สตฺถารา อกฺกนฺตกาเล** ในกาลเป็นที่ อันพระศาสดา ทรงเหยียบแล้ว ฯ

เพราะว่า ภูเขาเหล่านั้น มาสู่ที่ใกล้พระบาท รับพร้อมในกาลเป็นที่ยกพระบาทขึ้นนั่นแหละ แห่งพระศาสดานั้น, ตั้งขึ้นแล้ว ได้ตั้งอยู่แล้วในที่เดิม ในกาลเป็นที่พระศาสดาทรงเหยียบแล้ว

หิศัพท์ เหตุโชตกะ เต วิเสสนะของ ปพฺพตาๆ สุทธกัตตาใน สมฺปฏิจฺฉึสุ และ อฏฺฐำสุ สมฺปฏิจฺฉึสุ ก็ดี อฏฺฐำสุ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ สตฺถุโนๆ สามีสัมพันธะใน ปาทุกฺขิปนกาเล ปาทำ อวุตตกัมมะใน อุกฺขิปน- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อุกฺขิปนกาเลๆ กาลสัตตมีใน สมฺปฏิจฺฉึสุ ปาทมูลำ สัมปาปุณียกัมมะใน

อาคนฺตฺวาฯ ปุพฺพกาลกิริยาใน สมฺปฏิจฺฉึสุ, สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน อกฺกนฺต-อกฺกนฺตกาเล กาลสัตตมีใน อุฏฺฐายฯ ปุพฺพกาลกิริยาใน อฏฺฐังสุ ยถาจาเน วิสยาธาระใน อฏฺฐังสุ ฯ

.....

๑๗๔. สกฺโก สตฺถารํ ทิสฺวา จินฺเตสิ “ปณฺฑุกมฺพลสิลาย มชฺเฌ สตฺถา อิมํ วสฺสาวาสํ อุเปสฺสติ, พหูนํ วต เทวตานํ อุปกาโร ภวิสฺสติ, สตฺถริ ปเนตฺถ วสฺสํ อุปคเต อญฺญา เทวตา หตฺถปิ จเปตุํ น สกฺขิสฺสนฺติ, อยํ โข ปน ปณฺฑุกมฺพลสิลา ทีฆโต สฏฺฐิโยชนา ติริยโต ปญฺญาสโยชนา ปุถุลโต ปณฺณรสโยชนา, สตฺถริ นิสินฺเนปิ ตุจฺฉา วิย ภวิสฺสตีติ ฯ

สกฺโก สตฺถารํ ทิสฺวา จินฺเตสิ “ปณฺฑุกมฺพลสิลาย มชฺเฌ สตฺถา อิมํ วสฺสาวาสํ อุเปสฺสติ, พหูนํ วต เทวตานํ อุปกาโร ภวิสฺสติ, สตฺถริ ปน เอตฺถ (ฐาเน) วสฺสํ อุปคเต, อญฺญา เทวตา หตฺถปิ จเปตุํ น สกฺขิสฺสนฺติ, อยํ โข ปน ปณฺฑุกมฺพลสิลา ทีฆโต สฏฺฐิโยชนา ติริยโต ปณฺณาสโยชนา ปุถุลโต ปญฺญาสโยชนา, สตฺถริ นิสินฺเนปิ, ตุจฺฉา วิย ภวิสฺสตีติ ฯ

สกฺโก อ.ท้าวสักกะ **ทิสฺวา** ทรงเห็นแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **จินฺเตสิ** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**สตฺถา** อ.พระศาสดา **อุเปสฺสติ** จักเสด็จเข้าถึง **อิมํ วสฺสาวาสํ** ซึ่งอันประทับอยู่ตลอดพรรษานี้ **มชฺเฌ** ในท่ามกลาง **ปณฺฑุกมฺพลสิลาย** แห่งบัณฑุกัมพลสิลา, **อุปกาโร** อ.อุปการะ **ภวิสฺสติ** จักมี **เทวตานํ** แก่เทวดา ท. **พหูนํ วต** มากหนอ, **ปน** แต่ว่า **สตฺถริ** ครั้นเมื่อพระศาสดา **อุปคเต** เสด็จเข้าจำแล้ว **วสฺสํ** ซึ่งพรรษา **เอตฺถ (ฐาเน)** ในที่นี้, **อญฺญา เทวตา** อ.เทวดา ท. เหล่าอื่น **น สกฺขิสฺสนฺติ** จักไม่อาจ **จเปตุํ** เพื่ออันวางไว้ **หตฺถปิ** แม้ซึ่งมือ, **ปน** ก็ **อยํ โข ปณฺฑุกมฺพลสิลา** อ.บัณฑุกัมพลสิลานี้แล **สฏฺฐิโยชนา** มีโยชน์ ๖๐ เป็นประมาณ **ทีฆโต** โดยส่วนยาว **ปณฺณาสโยชนา** มีโยชน์ ๕๐ เป็นประมาณ **ติริยโต** โดยส่วนขวาง **ปญฺญาสโยชนา** มีโยชน์ ๑๕ เป็นประมาณ **ปุถุลโต** โดยส่วนหนา, **สตฺถริ** ครั้นเมื่อพระศาสดา **นิสินฺเนปิ** แม้ประทับนั่งแล้ว, **ตุจฺฉา วิย** เป็นราวกะว่าที่เปล่า **ภวิสฺสติ** จักเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ท้าวสักกะทรงเห็นพระศาสดา ทรงดำริว่า “พระศาสดาจักเสด็จเข้าถึงการประทับอยู่ตลอดพรรษานี้ในท่ามกลางบัณฑุกัมพลศิลา, อุปการะจักมีแก่เหล่าเทวดามากหนอ, แต่ว่าเมื่อพระศาสดาเสด็จเข้าจำพรรษาในที่นี้, เทวดาเหล่าอื่น จักไม่อาจเพื่อจะวาง

แม้มือไว้, ก็บัณฑุกัมพลศิลานี้แล ยาว ๖๐ โยชน์ ด้านกว้าง ๑๕ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์, เมื่อพระศาสดาแม้ประทับนั่งแล้ว, จักเป็นดุจที่ว่างเปล่า”

สกฺโก สุทธกัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จินฺเตสิ “สตฺถา สุทธกัตตาใน อุเปสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปณฺฑุกมฺพลสิลาย สามีสัมพันธะใน มชฺเฌๆ วิสยาธาระใน อุเปสฺสติ อิมํ วิเสสนะของ วสฺสาวาสํๆ อวุตตกัมมะใน อุเปสฺสติ, อุปกาโร สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก พหูนํ วิเสสนะของ เทวตานำๆ สัมปทานใน ภวิสฺสติ วตศัพท์ อัจฉริยัตถะ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ สตฺถริ ลักขณะใน อุปคเตๆ ลักขณกิริยา เอตฺถ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน อุปคเต วสฺสำ อวุตตกัมมะใน อุปคเต, อญฺญา วิเสสนะของ เทวตาๆ สุทธกัตตาใน สกฺขิสฺสนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ หตฺถำๆ อวุตตกัมมะใน ฐเปตุ๎ๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺขิสฺสนฺติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺขิสฺสนฺติ, ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อยำ วิเสสนะของ ปณฺฑุกมฺพลสิลาๆ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โขศัพท์ วจนาลังการะ ทีฆโต ตติยาวิเสสนะใน สฏฺฐิโยชนาๆ ก็ดี ปญฺญาสโยชนา ก็ดี ปณฺณรสโยชนา ก็ดี วิเสสนะของ ปณฺฑุกมฺพลสิลา ติริยโต ตติยาวิเสสนะใน ปญฺญาสโยชนา ปุถุลโต ตติยาวิเสสนะใน ปณฺณรสโยชนา, สตฺถริ ลักขณะใน นิสินฺเนๆ ลักขณกิริยา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ นิสินฺเน, ตุจฺฉา อุปมาวิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ ตุจฺฉา” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๑๗๕. สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยำ วิทิตฺวา อตฺตโน สงฺฆาฏึ สิลาตลำ ปฏิจฺฉาทยมานำ ขิปิ ฯ

สตฺถา ตสฺส (สกฺกสฺส) อชฺฌาสยำ วิทิตฺวา อตฺตโน สงฺฆาฏึ สิลาตลำ ปฏิจฺฉาทยมานำ (กตฺวา) ขิปิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิทิตฺวา** ทรงทราบแล้ว **อชฺฌาสยำ** ซึ่งอัธยาศัย **ตสฺส (สกฺกสฺส)** ของท้าวสักกะนั้น **ขิปิ** ทรงโยนไปแล้ว **สงฺฆาฏึ** ซึ่งผ้าสังฆาฏิ **อตฺตโน** ของพระองค์ **(กตฺวา)** กระทำ **ปฏิจฺฉาทยมานำ** ให้เป็นผ้าปกปิดอยู่ **สิลาตลำ** ซึ่งพื้นแห่งศิลา ฯ

พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัยของท้าวสักกะนั้นแล้ว ทรงโยนผ้าสังฆาฏิของพระองค์ไปทำให้เป็นผ้าปกปิดพื้นศิลา

สตฺถา สุทธกัตตาใน ขิปิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ สกฺกสฺสฯ สามี-สัมพันธะใน อชฺฌาสยํฯ อวุตตกัมมะใน วิทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ขิปิ อตฺตโน สามี-สัมพันธะใน สงฺฆาฏิฯ อวุตตกัมมะใน ขิปิ สิลาตลํ อวุตตกัมมะใน ปฏิจฺฉาทยมานำฯ วิกติกัมมะใน กตฺวาฯ กิริยาวิเสสนะใน ขิปิ ฯ

.....

๑๗๖. สกฺโก จินฺเตสิ “จีวรํ ตาว ปฏิจฺฉาทยมานำ ขิปิ, สยำ ปน ปริตฺตเก ฐาเน นิสีทิสฺสตีติ ฯ

สกฺโก จินฺเตสิ “(สตฺถา) จีวรำ ตาว ปฏิจฺฉาทยมานำ (กตฺวา) ขิปิ, (สตฺถา) สยำ ปน ปริตฺตเก ฐาเน นิสีทิสฺสตีติ ฯ

สกฺโก อ.ท้าวสักกะ **จินฺเตสิ** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **ขิปิ** ทรงโยนไปแล้ว **จีวรำ** ซึ่งจีวร **(กตฺวา)** กระทำ **ปฏิจฺฉาทยมานำ** ให้เป็นผ้าปกปิดอยู่ **ตาว** ก่อน, **ปน** ก็ **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **นิสีทิสฺสติ** จักประทับนั่ง **ฐาเน** ในที่ **ปริตฺตเก** อันนิดหน่อย **สยำ** ด้วยพระองค์เอง” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ท้าวสักกะ ทรงดำริว่า “พระศาสดาทรงโยนจีวรไป ทำให้เป็นผ้าปกปิดก่อน, ก็พระศาสดาจักประทับนั่งในที่นิดหน่อยด้วยพระองค์เอง”

สกฺโก สุทธกัตตาใน จินฺเตสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สตฺถา สุทธกัตตาใน ขิปิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก จีวรำฯ อวุตตกัมมะใน ขิปิ ตาว กิริยาวิเสสนะใน ปฏิจฺฉาทยมานำฯ วิกติกัมมะใน กตฺวาฯ กิริยาวิเสสนะใน ขิปิ, ปนศัพท์ วากยารัมภ-โชตกะ สตฺถา สุทธกัตตาใน นิสีทิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สยำ กรณะใน นิสีทิสฺสติ ปริตฺตเก วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน นิสีทิสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๑๗๗. สตฺถา ตสฺสชฺฌาสยำ วิทิตฺวา นีจปีฐกำ มหาปฺปสุกูลิโก วิย ปณฺฑุกมฺพลสิลำ อนฺโตจีวร-โภเคเยว กตฺวา นิสีทิ ฯ

สตฺถา ตสฺส (สกฺกสฺส) อชฺฌาสยำ วิทิตฺวา นีจปีฐกำ (กตฺวา นิสีทนฺโต) มหาปฺปสุกูลิโก (ภิกฺขุ) วิย ปณฺฑุกมฺพลสิลำ อนฺโตจีวรโภเค เอว กตฺวา นิสีทิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิทิตฺวา** ทรงทราบแล้ว **อชฺฌาสยํ** ซึ่งอัธยาศัย **ตสฺส (สกฺกสฺส)** ของท้าวสักกะนั้น **นิสีทิ** ประทับนั่งแล้ว **กตฺวา** กระทำ **ปณฺฑุกมฺพลสิลำ** ซึ่งบัณฑุ-กัมพลศิลา **อนฺโตจีวรโภเค เอว** ในภายในแห่งขนดแห่งจีวรนั่นเทียว **(ภิกฺขุ) วิย** ราวกะ อ.ภิกษุ **มหาปํสุกูลิโก** ผู้ทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลใหญ่ **(กตฺวา นิสีทนฺโต)** นั่งกระทำอยู่ **นีจปีฐกำ** ซึ่งตั่งน้อยอันต่ำ ฯ

พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัยของท้าวสักกะนั้นแล้ว ประทับนั่งทำบัณฑุกัมพลสิลา ในภายในขนดจีวรนั่นแหละ ดุจภิกษุผู้ทรงผ้าบังสุกุลผืนใหญ่ นั่งทำตั่งน้อยอันต่ำ

สตฺถา สุทธกัตตาใน นิสีทิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ สกฺกสฺส ๆ สามี-สัมพันธะใน อชฺฌาสยํ ๆ อวุตตกัมมะใน วิทิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิสีทิ นีจปีฐกำ อวุตตกัมมะใน กตฺวา ๆ กิริยาวิเสสนะใน นิสีทนฺโต ๆ ก็ดี มหาปํสุกูลิโก ก็ดี วิเสสนะของ ภิกฺขุ ๆ อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ นีจปีฐกำ กตฺวา นิสีทนฺโต มหาปํสุกูลิโก ภิกฺขุ ปณฺฑุกมฺพลสิลำ อวุตตกัมมะใน กตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อนฺโตจีวรโภเค ๆ วิสยาธาระใน กตฺวา ๆ กิริยาวิเสนะใน นิสีทิ ฯ

.....

๑๗๘. มหาชโนปิ ตำขณญฺเญว สตฺถารำ โอโลเกนฺโต นาทฺทส ฯ

มหาชโนปิ ตำขณำ เอว สตฺถารำ โอโลเกนฺโต น อทฺทส ฯ

มหาชโนปิ แม้ อ.มหาชน **โอโลเกนฺโต** แลดูอยู่ **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา **ตำขณำ เอว** ในขณะนั้นนั่นเทียว **น อทฺทส** ไม่ได้เห็นแล้ว ฯ

แม้มหาชนแลดูพระศาสดาในขณะนั้นนั่นแหละ ไม่ได้เห็นแล้ว

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มหาชโน ๆ สุทธกัตตาใน อทฺทส ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตำขณำ ๆ ทุติยากาลสัตตมีใน โอโลเกนฺโต สตฺถารำ ๆ อวุตต-กัมมะใน โอโลเกนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ มหาชโน นศัพท์ ปฏิเสธะใน อทฺทส ฯ

.....

๑๗๙. จนฺทสฺส อฏฺฐงฺคมิตกาโล วิย อโหสิ, สุริยสฺส อฏฺฐงฺคมิตกาโล วิย จ อโหสิ ฯ

(กาโล) จนฺทสฺส อฏฺฐงฺคมิตกาโล วิย อโหสิ (จ), สุริยสฺส อฏฺฐงฺคมิตกาโล วิย จ อโหสิ ฯ

(กาโล) อ.กาล **อฏฺฐงฺคมิตกาโล วิย** เป็นราวกะว่ากาลเป็นที่ถึงแล้วซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้ **จนฺทสฺส** แห่งพระจันทร์ **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว **(จ)** ด้วย, **อฏฺฐงฺคมิตกาโล วิย** เป็นราวกะว่ากาลเป็นที่ถึงแล้วซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้ **สุริยสฺส** แห่งพระอาทิตย์ **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว **จ** ด้วย ฯ

กาลได้เป็นดุจกาลเป็นที่อัสดงคตแห่งพระจันทร์และเป็นดุจกาลเป็นที่อัสดงคตแห่งพระอาทิตย์

กาโล สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ สองบท อาขยาตบทกัตตุวาจก จนฺทสฺส สามีสัมพันธะใน อฏฺฐงฺคมิตกาโล ๆ อุปมาวิกติกัตตาใน อโหสิ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ จนฺทสฺส อฏฺฐงฺคมิตกาโล, สุริยสฺส สามีสัมพันธะใน อฏฺฐงฺคมิตกาโล ๆ อุปมาวิกติกัตตาใน อโหสิ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ สุริยสฺส อฏฺฐงฺคมิตกาโล จ สองศัพท์ วากยสมุจจยัตถะเข้ากับ จนฺทสฺส อฏฺฐงฺคมิตกาโล วิย อโหสิ และ สุริยสฺส อฏฺฐงฺคมิตกาโล วิย อโหสิ ฯ

.....

๑๘๐. มหาชโน

“คโต นุ จิตฺตกูฏํ วา เกลาสํ วา ยุคนฺธรํ;
น โน ทกฺเขมุ สมฺพุทฺธํ โลกเชฏฺฐํ นราสภนฺติ

อิมํ คาถํ วทนฺโต ปริเทวิ ฯ

มหาชโน

“(สตฺถา) คโต นุ จิตฺตกูฏํ วา เกลาสํ วา ยุคนฺธรํ (วา);
น โน ทกฺเขมุ สมฺพุทฺธํ โลกเชฏฺฐํ นราสภนฺติ

อิมํ คาถํ วทนฺโต ปริเทวิ ฯ

มหาชโน อ.มหาชน **วทนฺโต** กล่าวอยู่ **อิมํ คาถํ** ซึ่งคาถานี้ **อิติ** ว่า

“**(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **คโต นุ** เสด็จไปแล้วหนอ **จิตฺตกูฏํ** สู่ภูเขาชื่อว่าจิตตกูฏ **วา** หรือ **วา** หรือว่า **เกลาสํ** สู่ภูเขาชื่อว่าไกรลาส **(วา)** หรือว่า **ยุคนฺธรํ** สู่ภูเขาชื่อว่ายุคันธร, **โน** อ.เรา ท. **น ทกฺเขมุ** ไม่พึงเห็น **สมฺพุทฺธํ** ซึ่งพระสัมพุทธเจ้า **โลกเชฏฺฐํ** ผู้ทรงเจริญที่สุดในโลก **นราสภ** ผู้ทรงองอาจกว่านรชน” **อิติ** ดังนี้

ปริเทวิ คร่ำครวญแล้ว ฯ

มหาชนกล่าวคาถานี้ว่า

> “พระศาสดา เสด็จไปแล้วหนอสู่ภูเขาจิตตกูฏ หรือภูเขาไกรลาส หรือว่าภูเขายุคันธร, พวกเราไม่พึงเห็นพระสัมพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นโลกเชฏฐ์ ผู้ทรงเป็นนรชนผู้องอาจ” ดังนี้

คร่ำครวญแล้ว

มหาชโน สุทธกัตตาใน ปริเทวิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก

> “สตฺถา สุทธกัตตาใน คโต ๆ กิตบทกัตตุวาจก นุศัพท์ ปทปูรณะ จิตฺตกูฏ์ ก็ดี เกลาสํ ก็ดี ยุคนฺธรํ ก็ดี สัมปาปุณียกัมมะใน คโต วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ จิตฺตกูฏ์ เกลาสํ และ ยุคนฺธรํ, โน สุทธกัตตาใน ทกฺเขมุ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ทกฺเขมุ สมฺพุทฺธํ อวุตตกัมมะใน ทกฺเขมุ โลกเชฏฺฐ์ ก็ดี นราสภ์ ก็ดี วิเสสนะของ สมฺพุทฺธ์” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถ์

อิมํ วิเสสนะของ คาถ์ ๆ อวุตตกัมมะใน วทนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ มหาชโน ฯ

.....

๑๘๑. อปเร “สตฺถา นาม วิเวกรโต, โส ‘เอวรูปาย เม ปริสาย เอวรูป์ ปาฏิเหรฺ์ กตนฺติ ลชฺชาย อญฺญ์ รฏฺฐ์ วา ชนปท์ วา คโต ภวิสฺสติ, นทานิ ต์ ทกฺขิสฺสามาติ ปริเทวนฺตา อิมํ คาถมาหํสุ

“ปวิเวกรโต ธีโร นิมํ โลกํ ปุเนหิติ;
น โน ทกฺเขมุ สมฺพุทฺธ์ โลกเชฏฺฐ์ นราสภนฺติ ฯ

อปเร (ชนา) “สตฺถา นาม วิเวกรโต (โหติ), โส (สตฺถา) ‘เอวรูปาย เม ปริสาย เอวรูป์ ปาฏิเหรฺ์ กตนฺติ ลชฺชาย อญฺญ์ รฏฺฐ์ วา ชนปท์ วา คโต ภวิสฺสติ, (มยํ) น อิทานิ ต์ (สตฺถารฺ) ทกฺขิสฺสามาติ ปริเทวนฺตา อิมํ คาถ์ อาหํสุ

“ปวิเวกรโต ธีโร (สตฺถา) น อิมํ โลกํ ปุน เอหิติ;
น โน ทกฺเขมุ สมฺพุทฺธ์ โลกเชฏฺฐ์ นราสภนฺติ ฯ

อปเร (ชนา) อ.ชน ท. เหล่าอื่นอีก **ปริเทวนฺตา** คร่ำครวญอยู่ **อิติ** ว่า "**สตฺถา นาม** ชื่อ อ.พระศาสดา **วิเวกรโต** เป็นผู้ทรงยินดีแล้วในความสงัด **(โหติ)** ย่อมเป็น, **โส (สตฺถา)** อ.พระศาสดาพระองค์นั้น **คโต** เป็นผู้เสด็จไปแล้ว **รฏฺฐํ วา** สู่แว่นแคว้นหรือ **ชนปทํ วา** หรือว่าสู่ชนบท **อญฺญํ** อื่น **ลชฺชาย** เพราะทรงละอาย **อิติ** ว่า '**ปาฏิเหรํ** อ.ปาฏิหาริย์ **เอวรูปํ** อันมีอย่างนี้เป็นรูป **เม** อันเรา **กตํ** กระทำแล้ว **ปริสาย** แก่บริษัท **เอวรูปาย** อันมีอย่างนี้เป็นรูป' **อิติ** ดังนี้ **ภวิสฺสติ** จักเป็น, **อิทานิ** ในกาลนี้ **(มยํ)** อ.เรา ท. **น ทกฺขิสฺสาม** จักไม่เห็น **ตํ (สตฺถารํ)** ซึ่งพระศาสดาพระองค์นั้น **อิติ** ดังนี้ **อาหํสุ** กล่าวแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **ธีโร** ผู้ทรงเป็นนักปราชญ์ **ปวิเวกรโต** ผู้ทรงยินดีแล้วในความสงัด **น เอหิติ** จักไม่เสด็จมา **อิมํ โลกํ** สู่โลกนี้ **ปุน** อีก, **โน** อ.เรา ท. **น ทกฺเขมุ** ไม่พึงเห็น **สมฺพุทฺธํ** ซึ่งพระสัมพุทธเจ้า **โลกเชฏฺฐํ** ผู้ทรงเจริญที่สุดในโลก **นราสภํ** ผู้ทรงองอาจกว่านรชน" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกชนเหล่าอื่นอีก คร่ำครวญอยู่ว่า "ธรรมดาว่าพระศาสดา เป็นผู้ทรงยินดีในความสงัด, พระศาสดาพระองค์นั้น จักเป็นผู้เสด็จไปสู่แว่นแคว้นหรือสู่ชนบทอื่น เพราะทรงละอายว่า 'ปาฏิหาริย์เห็นปานนี้ เราทำแก่บริษัทอันเห็นปานนี้', ในกาลนี้ พวกเราจักไม่เห็นพระศาสดาพระองค์นั้น" ดังนี้แล้ว ก็กล่าวคาถานี้ว่า

> "พระศาสดา ผู้ทรงเป็นนักปราชญ์ ผู้ทรงยินดีในความสงัด จักไม่เสด็จมาสู่โลกนี้อีก, พวกเราไม่พึงเห็นพระสัมพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นโลกเชฏฐ์ ผู้ทรงเป็นนรชนผู้องอาจ"

อปเร วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน อาหํสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "นามศัพท์สัญญาโชตกะเข้ากับ สตฺถาๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิเวกรโต วิกติกัตตาใน โหติ, โส วิเสสนะของ สตฺถาๆ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก 'เอวรูปํ วิเสสนะของ ปาฏิเหรํๆ วุตตกัมมะใน กตํๆ กิตบทกัมมวาจก เอวรูปาย วิเสสนะของ ปริสายๆ สัมปทานใน กตํ เม อนภิหิตกัตตาใน กตํ" อิติศัพท์สรูปะใน ลชฺชายๆ เหตุใน คโต อญฺญํ วิเสสนะของ รฏฺฐํ และ ชนปทํ รฏฺฐํ ก็ดี ชนปทํ ก็ดี สัมปาปุณียกัมมะใน คโตๆ วิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้า

กับ รฏฺจ์ และ ชนปทำ, มยำ สุทธกัตตาใน ทกฺขิสฺสามฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ทกฺขิสฺสาม อิทานิ กาลสัตตมีใน ทกฺขิสฺสาม ตำ วิเสสนะของ สตฺถารำฯ อวุตตกัมมะใน ทกฺขิสฺสาม" อิติศัพท์ อาการะใน ปริเทวนฺตาฯ อัพภันตรกิริยาของ ชนา อิมำ วิเสสนะของ คาถำฯ อวุตตกัมมะใน อาหำสุ

> "ปวิเวกรโต ก็ดี ธีโร ก็ดี วิเสสนะของ สตฺถาฯ สุทธกัตตาใน เอหิติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน เอหิติ อิมำ วิเสสนะของ โลกำฯ สัมปาปุณียกัมมะใน เอหิติ ปุนศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน เอหิติ, โน สุทธกัตตาใน ทกฺเขมุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ทกฺเขมุ สมฺพุทฺธำ อวุตตกัมมะใน ทกฺเขมุ โลกเชฏฺจ์ำ ก็ดี นราสภำ ก็ดี วิเสสนะของ สมฺพุทฺธำ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมำ คาถำ ฯ

.....

๑๘๒. เต มหาโมคฺคลฺลานำ ปุจฺฉึสุ "กหำ ภนฺเต สตฺถาติ ?

เต (ชนา) มหาโมคฺคลฺลานำ ปุจฺฉึสุ "กหำ (จาเน คโต) ภนฺเต สตฺถาติ ?

เต (ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น **ปุจฺฉึสุ** ถามแล้ว **มหาโมคฺคลฺลานำ** กะพระมหาโมคคัลลานะ **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **สตฺถา** อ.พระศาสดา **(คโต)** เสด็จไปแล้ว **กหำ (จาเน)** ในที่ไหน ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกชนเหล่านั้นถามพระมหาโมคคัลลานะว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระศาสดาเสด็จไปแล้วในที่ไหน ?"

เต วิเสสนะของ ชนาฯ สุทธกัตตาใน ปุจฺฉึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหาโมคฺคลฺลานำ อกถิตกัมมะใน ปุจฺฉึสุ "ภนฺเต อาลปนะ สตฺถา สุทธกัตตาใน คโตฯ กิตบทกัตตุวาจก กหำ วิเสสนะของ จาเนฯ วิสยาธาระใน คโต" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉึสุ ฯ

.....

๑๘๓. โส สยำ ชานนฺโตปิ "ปเรสำปิ คุโณ ปากโฏ โหตูติ อชฺฌาสเยน "อนุรุทฺธำ ปุจฺฉถาติ อาห ฯ

โส (มหาโมคฺคลฺลาโน) สยำ ชานนฺโตปิ "ปเรสำปิ (สาวกานำ) คุโณ ปากโฏ โหตูติ อชฺฌาสเยน

"(ตุมฺเห) อนุรุทฺธํ ปุจฺฉถาติ อาห ฯ

โส (มหาโมคฺคลฺลาโน) อ.พระมหาโมคคัลลานะนั้น **ชานนฺโตปิ** แม้รู้อยู่ **สยํ** ด้วยตนเอง **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **ปุจฺฉถ** ขอจงถาม **อนุรุทฺธํ** กะพระอนุรุทธะเถิด" **อิติ** ดังนี้ **อชฺฌาสเยน** ด้วยอัธยาศัย **อิติ** ว่า "**คุโณ** อ.คุณ **ปเรสมฺปิ (สาวกานํ)** ของสาวก ท. แม้เหล่าอื่น **ปากโฏ** เป็นคุณปรากฏแล้ว **โหตุ** จงเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระมหาโมคคัลลานะนั้น แม้รู้อยู่ด้วยตนเอง กล่าวว่า "พวกท่านขอจงถามพระอนุรุทธะเถิด" ด้วยอัธยาศัยว่า "คุณแม้ของสาวกเหล่าอื่น จงเป็นคุณปรากฏแล้ว"

โส วิเสสนะของ มหาโมคฺคลฺลาโนๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สยํ กรณะใน ชานนฺโต อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ชานนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ มหาโมคฺคลฺลาโน "คุโณ สุทธกัตตาใน โหตุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปเรสมๆ วิเสสนะของ สาวกานมๆ สามีสัมพันธะใน คุโณ ปากโฏ วิกติกัตตาใน โหตุ" อิติศัพท์ สรูปะใน อชฺฌาสเยนๆ กรณะใน อาห "ตุมฺเห สุทธกัตตาในปุจฺฉถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนุรุทฺธํ อกถิตกัมมะใน ปุจฺฉถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๘๔. เต เถรํ ตถา ปุจฺฉึสุ "กหํ ภนฺเต สตฺถาติ ?

เต (ชนา) เถรํ ตถา ปุจฺฉึสุ "กหํ (ฐาเน คโต) ภนฺเต สตฺถาติ ?

เต (ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น **ปุจฺฉึสุ** ถามแล้ว **เถรํ** กะพระเถระ **ตถา** เหมือนอย่างนั้น **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **สตฺถา** อ.พระศาสดา **(คโต)** เสด็จไปแล้ว **กหํ (ฐาเน)** ในที่ไหน ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกชนเหล่านั้น ถามพระเถระเหมือนอย่างนั้นว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระศาสดาเสด็จไปในที่ไหน ?"

เต วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน ปุจฺฉึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เถรํ อกถิตกัมมะใน ปุจฺฉึสุ ตถา กิริยาวิเสสนะใน ปุจฺฉึสุ "ภนฺเต อาลปนะ สตฺถา สุทธกัตตาใน คโตๆ

กิตบทกัตตุวาจก กหำ วิเสสนะของ จาเนๆ วิสยาธาระใน คโต” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉึสุ ฯ

.....

๑๘๕. “ตาวตึสภวเน ปณฺฑุกมฺพลสิลายำ วสฺสำ อุปคนฺตฺวา มาตุ อภิธมฺมปิฏกำ เทสิตุำ คโตติ ฯ

(เถโร “สตฺถา) ตาวตึสภวเน ปณฺฑุกมฺพลสิลายำ วสฺสำ อุปคนฺตฺวา มาตุ อภิธมฺมปิฏกำ เทสิตุำ คโตติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **คโต** เสด็จไปแล้ว **ตาวตึสภวเน ปณฺฑุกมฺพลสิลายำ วสฺสำ อุปคนฺตฺวา มาตุ อภิธมฺมปิฏกำ เทสิตุำ** เพื่ออัน เสด็จเข้าจำ ซึ่งพรรษา ที่บัณฑุกัมพลสิลา ในภพชื่อว่าดาวดึงส์ แล้วจึงแสดง ซึ่งอภิธรรมปิฎก แก่พระมารดา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกล่าวว่า “พระศาสดาเสด็จไปเพื่อจะเสด็จเข้าจำพรรษาที่บัณฑุกัมพลสิลาในภพดาวดึงส์ แล้วแสดงอภิธรรมปิฎกแก่พระมารดา”

เถโร สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สตฺถา สุทธกัตตาใน คโตๆ กิตบทกัตตุวาจก ตาวตึสภวเน วิสยาธาระใน ปณฺฑุกมฺพลสิลายำๆ วิสยาธาระใน อุปคนฺตฺวา วสฺสำ อวุตตกัมมะใน อุปคนฺตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน เทสิตุำ มาตุ สัมปทานใน เทสิตุำ อภิธมฺมปิฏกำ อวุตตกัมมะใน เทสิตุำๆ ตุมัตถสัมปทานใน คโต” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๘๖. ‘‘กทา อาคมิสฺสติ ภนฺเตติ ?

(ชนา ‘‘สตฺถา) กทา อาคมิสฺสติ ภนฺเตติ (ปุจฺฉึสุ) ?

(ชนา) อ.ชน ท. **(ปุจฺฉึสุ)** ถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **อาคมิสฺสติ** จักเสด็จมา **กทา** ในกาลไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกชนถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระศาสดาจักเสด็จมาในกาลไร ?”

ชนา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ สตฺถา สุทธกัตตา

ใน อาคมิสฺสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กทา กาลสัตตมีใน อาคมิสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิสุ ฯ

.....

๑๘๗. ‘‘ตโย มาเส อภิธมฺมปิฏกํ เทเสตฺวา มหาปวารณาทิวเสติ ฯ

(เถโร ‘‘สตฺถา) ตโย มาเส อภิธมฺมปิฏกํ เทเสตฺวา มหาปวารณาทิวเส (อาคมิสฺสติ)” อิติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **เทเสตฺวา** แสดงแล้ว **อภิธมฺมปิฏกํ** ซึ่งอภิธรรมปิฎก **มาเส** ตลอดเดือน ท. **ตโย** สาม **(อาคมิสฺสติ)** จักเสด็จมา **มหาปวารณาทิวเส** ในวันแห่งดิถีมหาปวารณา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกล่าวว่า “พระศาสดาแสดงอภิธรรมปิฎก ตลอดไตรมาส จักเสด็จมาในวันดิถีมหาปวารณา”

เถโร สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สตฺถา สุทธกัตตาใน อาคมิสฺสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตโย วิเสสนะของ มาเส ๆ อัจจันตสังโยคะใน เทเสตฺวา อภิธมฺมปิฏกํ อวุตตกัมมะใน เทเสตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาคมิสฺสติ มหาปวารณา-ทิวเส กาลสัตตมีใน อาคมิสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๘๘. เต ‘‘สตฺถารํ อทิสฺวา น คมิสฺสามาติ ตตฺเถว ขนฺธาวารํ กตฺวา วสึสุ ฯ

เต (ชนา ‘‘มยํ) สตฺถารํ อทิสฺวา น คมิสฺสามาติ (วตฺวา) ตตฺถ เอว (จาเน) ขนฺธาวารํ กตฺวา วสึสุ ฯ

เต (ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**(มยํ)** อ.เรา ท. **อทิสฺวา** ไม่เห็นแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **น คมิสฺสาม** จักไม่ไป” **อิติ** ดังนี้ **กตฺวา** กระทำแล้ว **ขนฺธาวารํ** ซึ่งค่าย **ตตฺถ เอว (ฐาเน)** ในที่นั้นนั่นเทียว **วสึสุ** อยู่แล้ว ฯ

พวกชนเหล่านั้น กล่าวว่า “พวกเราไม่เห็นพระศาสดาแล้ว จักไม่ไป” ดังนี้ ทำค่ายในที่นั้นนั่นแหละ อยู่แล้ว

เต วิเสสนะของ ชนา ๆ สุทธกัตตาใน วสึสุ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มยํ สุทธกัตตาใน

คมิสฺสามฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน อทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คมิสฺสาม นศัพท์ ปฏิเสธะใน คมิสฺสาม" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตตฺถฯ วิเสสนะของ จาเนฯ วิสยาธาระใน กตฺวา ขนฺธาวารํ อวุตตกัมมะใน กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วสึสุ ฯ

.....

๑๘๙. อากาสเมว กิร เนสํ ฉทนํ อโหสิ ฯ

อากาสํ เอว กิร เนสํ (ชนานํ) ฉทนํ อโหสิ ฯ

กิร ได้ยินว่า **อากาสํ เอว** อ.อากาศนั่นเทียว **ฉทนํ** เป็นเครื่องมุงบัง **เนสํ (ชนานํ)** ของชน ท. เหล่านั้น **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

ได้ยินว่า อากาศนั่นแหละ ได้เป็นหลังคาของพวกชนเหล่านั้น

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อากาสํฯ สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เนสํ วิเสสนะของ ชนานำฯ สามีสัมพันธะใน ฉทนำฯ วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๑๙๐. ตาวมหติยา ปริสาย สรีรนิสฺสนฺโท นาม น ปญฺญายิ ฯ

ตาวมหติยา ปริสาย สรีรนิสฺสนฺโท (เสโท) นาม น ปญฺญายิ ฯ

(เสโท) นาม ชื่อ อ.เหงื่อ **สรีรนิสฺสนฺโท** อันไหลออกจากสรีระ **ปริสาย** ของบริษัท **ตาวมหติยา** อันใหญ่เพียงนั้น **น ปญฺญายิ** ไม่ปรากฏแล้ว ฯ

ธรรมดาว่าเหงื่อที่ไหลออกจากสรีระของบริษัทอันใหญ่เพียงนั้น ไม่ปรากฏเลย

สรีรนิสฺสนฺโท วิเสสนะของ เสโท นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ เสโทฯ สุทธกัตตาใน ปญฺญายิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตาวมหติยา วิเสสนะของ ปริสายฯ สามีสัมพันธะใน สรีรนิสฺสนฺโท นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปญฺญายิ ฯ

.....

๒๐๐. ปจฺวี วิวรํ อทาสิ ฯ

ปฐวี อ.แผ่นดิน **อทาสิ** ได้ให้แล้ว **วิวรๆ** ซึ่งช่อง ฯ

แผ่นดิน ได้ให้ช่อง

ปฐวี สุทธกัตตาใน อทาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิวรๆ อวุตตกัมมะใน อทาสิ ฯ

.....

๒๐๑. สพฺพตฺถ ปริสุทฺธเมว ภูมิตลๆ อโหสิ ฯ

สพฺพตฺถ (ฐาเนสุ) ปริสุทฺธๆ เอว ภูมิตลๆ อโหสิ ฯ

ภูมิตลๆ อ.พื้นแห่งแผ่นดิน **ปริสุทฺธๆ เอว** เป็นพื้นหมดจดรอบแล้วนั่นเทียว **สพฺพตฺถ (ฐาเนสุ)** ในที่ ท. ทั้งปวง **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

พื้นแผ่นดิน ได้เป็นที่บริสุทธิ์แล้วนั่นแหละ ในที่ทั้งหลายทั้งปวง

ภูมิตลๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สพฺพตฺถ วิเสสนะของ ฐาเนสุๆ วิสยาธาระใน ปริสุทฺธๆ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปริสุทฺธๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๒๐๒. สตฺถา ปฐมเมว มหโมคฺคลฺลานๆ อโวจ “โมคฺคลฺลาน ตฺวๆ เอติสฺสา ปริสาย ธมฺมๆ เทเสยฺยาสิ, จุลฺลอนาถปิณฺฑิโก อาหารๆ ทสฺสตีติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อโวจ** ได้ตรัสแล้ว **มหาโมคฺคลฺลานๆ** กะพระมหาโมคคัลลานะ **ปฐมๆ เอว** ก่อนนั่นเทียว **อิติ** ว่า “**โมคฺคลฺลาน** ดูก่อนโมคคัลลานะ **ตฺวๆ** อ.เธอ **เทเสยฺยาสิ** พึงแสดง **ธมฺมๆ** ซึ่งธรรม **เอติสฺสา ปริสาย** แก่บริษัทนั่น, **จุลฺลอนาถปิณฺฑิโก** อ.เศรษฐีชื่อว่าจุลลอนาถบิณฑิกะ **ทสฺสติ** จักให้ **อาหารๆ** ซึ่งอาหาร” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาได้ตรัสกะพระมหาโมคคัลลานะก่อนทีเดียวว่า “ดูก่อนโมคคัลลานะ เธอพึงแสดงธรรมแก่บริษัทนั่น, จุลลอนาถบิณฑิกเศรษฐี จักให้อาหาร”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อโวจๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปฐมๆ กิริยาวิเสสนะใน อโวจ มหาโมคฺคลฺลานๆ อกถิตกัมมะใน อโวจ “โมคฺคลฺลาน อาลปนะ ตฺวๆ สุทธกัตตาใน เทเสยฺยาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอติสฺสา วิเสสนะของ ปริสายๆ สัมปทานใน เทเสยฺยาสิ ธมฺมๆ อวุตตกัมมะใน เทเสยฺยาสิ, จุลฺลอนาถปิณฺฑิโก สุทธ-

กัตตาใน ทสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาหารํ อวุตตกัมมะใน ทสฺสติ" อิติศัพท์ อาการะใน อโวจ ฯ

.....

๒๐๓. ตสฺมา ตํ เตมาสํ จุลฺลอนาถปิณฺฑิโกว ตสฺสา ปริสาย สายปาตํ สพฺพกาเล ยาคุภตฺตขาทนียตมฺพุลคนฺธมาลาปิลนฺธนานิ อทาสิ ฯ

ตสฺมา เพราะเหตุนั้น **จุลฺลอนาถปิณฺฑิโกว** อ.เศรษฐีชื่อว่าจุลลอนาถบิณฑิกะเทียว **อทาสิ** ได้ให้แล้ว **ยาคุภตฺตขาทนียตมฺพุลคนฺธมาลาปิลนฺธนานิ** ซึ่งข้าวยาคู ภัตร ของอันบุคคลพึงเคี้ยว พลู ของหอม ระเบียบ และเครื่องประดับ ท. **ตสฺสา ปริสาย** แก่บริษัทนั้น **สพฺพกาเล** ในกาลทั้งปวง **สายปาตํ** ในเวลาเย็นและเวลาเช้า **ตํ เตมาสํ** ตลอดเดือนสามนั้น ฯ

เพราะฉะนั้น จุลลอนาถบิณฑิกเศรษฐีนั่นแหละ ได้ให้ข้าวยาคู ภัตร ของควรเคี้ยว พลู ของหอม ระเบียบ และเครื่องประดับทั้งหลายแก่บริษัทนั้น ในกาลทั้งปวงในเวลาเย็นและเช้า ตลอดไตรมาสนั้น

ตสฺมา เหตวัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จุลฺลอนาถปิณฺฑิโกๆ สุทธกัตตาใน อทาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ เตมาสํๆ อัจจันตสังโยคะใน อทาสิ ตสฺสา วิเสสนะของ ปริสายๆ สัมปทานใน อทาสิ สายปาตํ ทุติยากาลสัตตมีใน อทาสิ สพฺพกาเล กาลสัตตมีใน อทาสิ ยาคุภตฺตขาทนียตมฺพุลคนฺธมาลาปิลนฺธนานิ อวุตต-กัมมะใน อทาสิ ฯ

.....

๒๐๔. มหาโมคฺคลฺลาโน ธมฺมํ เทเสสิ ปาฏิหาริยํ ทฏฺฐุํ อาคตาคเตหิ ปุฏฺเฐ ปญฺเห วิสฺสชฺเชสิ ฯ

มหาโมคฺคลฺลาโน ธมฺมํ เทเสสิ ปาฏิหาริยํ ทฏฺฐุํ อาคตาคเตหิ (ชเนหิ) ปุฏฺเฐ ปญฺเห วิสฺสชฺเชสิ ฯ

มหาโมคฺคลฺลาโน อ.พระมหาโมคคัลลานะ **เทเสสิ** แสดงแล้ว **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **วิสฺสชฺเชสิ** แก้แล้ว **ปญฺเห** ซึ่งปัญหา ท. **ปาฏิหาริยํ ทฏฺฐุํ อาคตาคเตหิ (ชเนหิ) ปุฏฺเฐ** อันอันชน ท. ผู้ทั้งมาแล้วทั้งมาแล้ว เพื่ออันชม ซึ่งปาฏิหาริย์ ถามแล้ว ฯ

พระมหาโมคคัลลานะ แสดงธรรม แก้ปัญหาทั้งหลาย ที่พวกชนผู้ทั้งมาแล้วทั้งมาแล้ว เพื่อจะชมปาฏิหาริย์ถามแล้ว

มหาโมคฺคลฺลาโน สุทธกัตตาใน เทเสสิ และวิสฺสชฺเชสิ เทเสสิ ก็ดี วิสฺสชฺเชสิ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน เทเสสิ ปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน ทฏฺฐุๆ ตุมัตถสัมปทานใน อาคตาคเตหิๆ วิเสสนะของ ชเนหิๆ อนภิหิตกัตตาใน ปุฏฺเฐๆ วิเสสนะของ ปญฺเหๆ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชสิ ฯ

.....

๒๐๕. สตฺถารํปิ มาตุ อภิธมฺมเทสนตฺถํ ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ วสฺสํ อุปคตํ ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา ปริวารยึสุ ฯ

ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา อ.เทวดาในจักรวาลหมื่นหนึ่ง ท. **ปริวารยึสุ** แวดล้อมแล้ว **สตฺถารัปิ** แม้ซึ่งพระศาสดา **อุปคตํ** ผู้เสด็จเข้าจำแล้ว **วสฺสํ** ซึ่งพรรษา **ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ** ที่บัณฑุกัมพลศิลา **อภิธมฺมเทสนตฺถํ** เพื่ออันทรงแสดงซึ่งพระอภิธรรม **มาตุ** แก่พระมารดา ฯ

เหล่าเทวดาในหมื่นจักรวาล แวดล้อมแม้พระศาสดาผู้เสด็จเข้าจำพรรษาที่บัณฑุกัมพลศิลา เพื่อจะแสดงพระอภิธรรมแก่พระมารดา

ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา สุทธกัตตาใน ปริวารยึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สตฺถารํๆ อวุตตกัมมะใน ปริวารยึสุ มาตุ สัมปทานใน -เทสนตฺถํ อภิธมฺมเทสนตฺถํ สัมปทานใน อุปคตํ ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ วิสยาธาระใน อุปคตํ วสฺสํ อวุตตกัมมะใน อุปคตํๆ วิเสสนะของ สตฺถารํ ฯ

.....

๒๐๖. เตน วุตฺตํ

“ตาวตึเส ยทา พุทฺโธ สิลายํ ปณฺฑุกมฺพเล;
ปาริจฺฉตฺตกมูลมฺหิ วิหาสิ ปุริสุตฺตโม,
ทสสุ โลกธาตูสุ สนฺนิปติตฺวาน เทวตา;
ปยิรุปาสนฺติ สมฺพุทฺธํ วสนฺตํ นคมุทฺธนิ,
น โกจิ เทโว วณฺเณน สมฺพุทฺธสฺส วิโรจติ;
สพฺเพ เทเว อติกฺกมฺม สมฺพุทฺโธว วิโรจตีติ ฯ

เตน (ธมฺมสงฺคาหกาจริเยน) วุตฺตํ

“ตาวตึเส ยทา พุทฺโธ สิลายํ ปณฺฑุกมฺพเล;
ปาริจฺฉตฺตกมูลมฺหิ วิหาสิ ปุริสุตฺตโม,
(ตทา) ทสสุ โลกธาตูสุ สนฺนิปติตฺวาน เทวตา;
ปยิรุปาสนฺติ สมฺพุทฺธํ วสนฺตํ นคมุทฺธนิ,
น โกจิ เทโว วณฺเณน สมฺพุทฺธสฺส วิโรจติ;
สพฺเพ เทเว อติกฺกมฺม สมฺพุทฺโธว วิโรจตีติ (วจนํ) ฯ

เตน เพราะเหตุนั้น **(วจนํ)** อ.คำ **อิติ** ว่า

“**พุทฺโธ** อ.พระพุทธเจ้า **ปุริสุตฺตโม** ผู้ทรงเป็นบุรุษผู้สูงสุด **วิหาสิ** ประทับอยู่แล้ว **สิลายํ** ที่ศิลา **ปณฺฑุกมฺพเล** อันเพียงดังผ้ากัมพลสีเหลือง **ปาริจฺฉตฺตกมูลมฺหิ** ณ โคนแห่งต้นปาริฉัตร **ตาวตึเส** ในภพชื่อว่าดาวดึงส์ **ยทา** ในกาลใด, **(ตทา)** ในกาลนั้น **เทวตา** อ.เทวดา ท. **โลกธาตูสุ** ในโลกธาตุ ท. **ทสสุ** ๑๐ **สนฺนิปติตฺวาน** ประชุมกันแล้ว **ปยิรุปาสนฺติ** ย่อมเข้าไปเฝ้า **สมฺพุทฺธํ** ซึ่งพระสัมพุทธเจ้า **วสนฺตํ** ผู้ประทับอยู่ **นคมุทฺธนิ** บนยอดแห่งภูเขา, **เทโว** อ.เทพ **โกจิ** องค์ไหนๆ **น วิโรจติ** ย่อมไม่รุ่งโรจน์ **สมฺพุทฺธสฺส** กว่าพระสัมพุทธเจ้า **วณฺเณน** โดยวรรณะ, **สมฺพุทฺโธว** อ.พระสัมพุทธเจ้าเทียว **วิโรจติ** ย่อมรุ่งโรจน์ **อติกฺกมฺม** ก้าวล่วงแล้ว **เทเว** ซึ่งเทพ ท. **สพฺเพ** ทั้งปวง” **อิติ** ดังนี้

(ธมฺมสงฺคาหกาจริเยน) อันพระธรรมสังคาหกาจารย์ **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว ฯ

เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ จึงกล่าวไว้ว่า

“พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นบุรุษผู้สูงสุด ประทับอยู่ที่บัณฑุกัมพลศิลา ณ โคนต้นปาริฉัตร ในภพดาวดึงส์ ในกาลใด, ในกาลนั้น เหล่าเทวดาใน ๑๐ โลกธาตุ ประชุมกันแล้ว ย่อมเข้าไปเฝ้าพระสัมพุทธเจ้าผู้ประทับอยู่บนยอดภูเขา, เทพองค์ไหนๆ ย่อมไม่รุ่งโรจน์กว่าพระสัมพุทธเจ้า โดยวรรณะ, พระสัมพุทธเจ้า

เท่านั้น ย่อมรุ่งโรจน์ก้าวล่วงเหล่าเทพทั้งปวง”

เตน เหตวัตถะ วจนำ วุตตกัมมะใน วุตฺตำๆ กิตบทกัมมวาจก ธมฺมสงฺคาหกาจริเยน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตำ

“ปุริสุตฺตโม วิเสสนะของ พุทฺโธๆ สุทธกัตตาใน วิหาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตาวตึเส วิสยาธาระใน วิหาสิ ยทา กาลสัตตมีใน วิหาสิ สิลายำ วิสยาธาระใน วิหาสิ ปณฺฑุกมฺพเล วิเสสนะของ สิลายำ ปาริจฺฉตฺตกมูลมฺหิ วิสยาธาระใน วิหาสิ,
เทวตา สุทธกัตตาใน ปยิรุปาสนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตทา กาลสัตตมีใน ปยิรุปาสนฺติ ทสสุ วิเสสนะของ โลกธาตูสุๆ วิสยาธาระใน สนฺนิปติตฺวานๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปยิรุปาสนฺติ สมฺพุทฺธำ อวุตตกัมมะใน ปยิรุปาสนฺติ วสนฺตำ วิเสสนะของ สมฺพุทฺธำ นคมุทฺธนิ วิสยาธาระใน วสนฺตำ,
โกจิ วิเสสนะของ เทโวๆ สุทธกัตตาใน วิโรจติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน วิโรจติ วณฺเณน ตติยาวิเสสนะใน วิโรจติ สมฺพุทฺธสฺส ฉัฏฐีอปาทานใน วิโรจติ, เอวศัพท์อวธารณะเข้ากับ สมฺพุทฺโธๆ สุทธกัตตาใน วิโรจติๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก สพฺเพ วิเสสนะของ เทเวๆ อวุตตกัมมะใน อติกฺกมฺมๆ สมานกาลกิริยาใน วิโรจติ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจนำ ฯ

.....

๒๐๗. เอวำ สพฺพเทวตา อตฺตโน สรีรปฺปภาย อภิภวิตฺวา นิสินฺนสฺส ปนสฺส มาตา ตุสิตวิมานโต อาคนฺตฺวา ทกฺขิณปสฺเส นิสีทิ ฯ

เอวำ สพฺพเทวตา อตฺตโน สรีรปฺปภาย อภิภวิตฺวา นิสินฺนสฺส ปน อสฺส (สตฺถุโน) มาตา ตุสิตวิมานโต อาคนฺตฺวา ทกฺขิณปสฺเส นิสีทิ ฯ

ปน ก็ **มาตา** อ.พระมารดา **อสฺส (สตฺถุโน)** ของพระศาสดานั้น **เอวำ สพฺพเทวตา อตฺตโน สรีรปฺปภาย อภิภวิตฺวา นิสินฺนสฺส** ผู้ประทับนั่งครอบงำ ซึ่งเทวดาทั้งปวง ท. ด้วยพระรัศมีแห่งพระสรีระ ของพระองค์ อย่างนี้ **อาคนฺตฺวา** เสด็จมาแล้ว **ตุสิต-**

วิมานโต จากวิมานชื่อว่าดุสิต **นิสีทิ** ประทับนั่งแล้ว **ทกฺขิณปสฺเส** ณ พระปรัศว์เบื้องขวา ฯ

ก็พระมารดาของพระศาสดานั้น ผู้ประทับนั่งครอบงำเทวดาทั้งปวงทั้งหลาย ด้วยพระรัศมีแห่งพระสรีระของพระองค์อย่างนี้ เสด็จมาแล้วจากดุสิตวิมาน ประทับนั่ง ณ พระปรัศว์เบื้องขวา

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ มาตา สุทธกัตตาใน นิสีทิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน นิสินฺนสฺส สพฺพเทวตา อวุตตกัมมะใน อภิภวิตฺวา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน สรีรปฺปภายๆ กรณะใน อภิภวิตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน นิสินฺนสฺสๆ ก็ดี อสฺส ก็ดี วิเสสนะของ สตฺถุโนๆ สามีสัมพันธะใน มาตา ตุสิตวิมานโต อปาทานใน อาคนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิสีทิ ทกฺขิณปสฺเส วิสยาธาระใน นิสีทิ ฯ

.....

๒๐๘. อินฺทโกปิ เทวปุตฺโต อาคนฺตฺวา ทกฺขิณปสฺเสเยว นิสีทิ ฯ

เทวปุตฺโต อ.เทพบุตร **อินฺทโกปิ** แม้ชื่อว่าอินทกะ **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **นิสีทิ** นั่งแล้ว **ทกฺขิณปสฺเส เอว** ณ พระปรัศว์เบื้องขวานั่นเทียว ฯ

แม้อินทกเทพบุตร มาแล้ว นั่งแล้ว ณ พระปรัศว์เบื้องขวานั่นแหละ

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อินฺทโกๆ สัญญาโชตกะเข้ากับ เทวปุตฺโตๆ สุทธกัตตาใน นิสีทิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาคนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน นิสีทิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทกฺขิณปสฺเสๆ วิสยาธาระใน นิสีทิ ฯ

.....

๒๐๙. องฺกุโร วามปสฺเส ฯ

องฺกุโร วามปสฺเส (นิสีทิ) ฯ

องฺกุโร อ.เทพบุตรชื่อว่าอังกุระ **(นิสีทิ)** นั่งแล้ว **วามปสฺเส** ณ พระปรัศว์เบื้องซ้าย ฯ

อังกุรเทพบุตร นั่ง ณ พระปรัศว์เบื้องซ้าย

องฺกุโร สุทธกัตตาใน นิสีทิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามปสฺเส วิสยาธาระใน นิสีทิ ฯ

.....

๒๑๐. โส มเหสกฺขาสุ เทวตาสุ สนฺนิปติตาสุ อปคนฺตฺวา ทฺวาทสโยชนิเก ฐาเน โอกาสํ ลภิ ฯ

โส (องฺกุโร), มเหสกฺขาสุ เทวตาสุ สนฺนิปติตาสุ, อปคนฺตฺวา ทฺวาทสโยชนิเก ฐาเน โอกาสํ ลภิ ฯ

โส (องฺกุโร) อ.เทพบุตรชื่อว่าอังกุระนั้น, **เทวตาสุ** ครั้นเมื่อเทวดา ท. **มเหสกฺขาสุ** ผู้มีศักดิ์ใหญ่ **สนฺนิปติตาสุ** ประชุมกันแล้ว, **อปคนฺตฺวา** ไปปราศแล้ว **ลภิ** ได้แล้ว **โอกาสํ** ซึ่งโอกาส **ฐาเน** ในที่ **ทฺวาทสโยชนิเก** อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒ ฯ

อังกุรเทพบุตรนั้น, เมื่อเหล่าเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ประชุมกันแล้ว, ถอยไปแล้ว ได้โอกาสในที่ประกอบด้วย ๑๒ โยชน์

โส วิเสสนะของ องฺกุโรๆ สุทธกัตตาใน ลภิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, มเหสกฺขาสุ วิเสสนะของ เทวตาสุๆ ลักขณะใน สนฺนิปติตาสุๆ ลักขณกิริยา, อปคนฺตฺวา ปุพพกาล-กิริยาใน ลภิ ทฺวาทสโยชนิเก วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน ลภิ โอกาสํ อวุตต-กัมมะใน ลภิ ฯ

.....

๒๑๑. อินฺทโก ตตฺเถว นิสีทิ ฯ

อินฺทโก ตตฺถ เอว (ฐาเน) นิสีทิ ฯ

อินฺทโก อ.เทพบุตรชื่อว่าอินทกะ **นิสีทิ** นั่งแล้ว **ตตฺถ เอว (ฐาเน)** ในที่นั้นนั่นเทียว ฯ

อินทกเทพบุตร นั่งในที่นั้นนั่นแหละ

อินฺทโก สุทธกัตตาใน นิสีทิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตตฺถๆ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน นิสีทิ ฯ

.....

๒๑๒. สตฺถา เต อุโภปิ โอโลเกตฺวา อตฺตโน สาสเน ทกฺขิเณยฺยปุคฺคลานํ ทินฺนทานสฺส มหปฺผลภาวํ ญาเปตุกาโม เอวมาห “องฺกุร ตยา ทีฆมนฺตเร ทสวสฺสสหสฺสปริมาณ-กาเล ทฺวาทสโยชนิกํ อุทฺธนปนฺตึ กตฺวา มหาทานํ ทินฺนํ, ตฺวํทานิ มม สมาคมํ อาคนฺตฺวา สพฺพทูเร ทฺวาทสโยชนิเก ฐาเน โอกาสํ ลภิ, กึ นุ โข เอตฺถ

การณนฺติ ?

สตฺถา เต อุโภปิ (เทวปุตฺเต) โอโลเกตฺวา (มหาชนำ ปุคฺคเลน) อตฺตโน สาสเน ทกฺขิเณยฺย-ปุคฺคลานำ ทินฺนทานสฺส มหปฺผลภาวำ ญาเปตุกาโม (หุตฺวา) เอวำ อาห "องฺกุร ตยา ทีฆมนฺตเร ทสวสฺสสหสฺสปริมาณกาเล ทฺวาทสโยชนิกำ อุทฺธนปนฺตึ กตฺวา มหาทานำ ทินฺนำ, ตฺวำ อิทานิ มม สมาคมำ อาคนฺตฺวา สพฺพทูเร ทฺวาทสโยชนิเก ฐาเน โอกาสำ ลภิ, กึ นุ โข เอตฺถ (วตฺถุมฺหิ) การณำ (โหติ)" อิติ ?

สตฺถา อ.พระศาสดา **โอโลเกตฺวา** ทรงแลดูแล้ว **เต (เทวปุตฺเต)** ซึ่งเทพบุตร ท. เหล่านั้น **อุโภปิ** แม้ทั้งสอง **(มหาชนำ ปุคฺคเลน) อตฺตโน สาสเน ทกฺขิเณยฺย-ปุคฺคลานำ ทินฺนทานสฺส มหปฺผลภาวำ ญาเปตุกาโม** เป็นผู้ทรงพระประสงค์เพื่ออันทรงยังมหาชน ให้ทราบ ซึ่งความที่ แห่งทาน อันบุคคล ถวายแล้ว แก่บุคคลผู้ควรซึ่งทักษิณา ท. ในศาสนา ของพระองค์ เป็นทานมีผลมาก **(หุตฺวา)** เป็น **อาห** ตรัสแล้ว **เอวำ** อย่างนี้ **อิติ** ว่า "**องฺกุร** ดูก่อนอังกุระ **มหาทานำ** อ.ทานใหญ่ **ตยา** อันเธอ **กตฺวา** กระทำแล้ว **อุทฺธนปนฺตึ** ซึ่งแถวแห่งเตา **ทฺวาทสโยชนิกำ** อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒ **ทินฺนำ** ให้แล้ว **ทสวสฺสสหสฺสปริมาณกาเล** ในกาลมีพันแห่งปี ๑๐ เป็นปริมาณ **ทีฆมนฺตเร** ในระหว่างแห่งกาลนาน, **อิทานิ** ในกาลนี้ **(ตฺวำ)** อ.เธอ **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **สมาคมำ** สู่สมาคม **มม** ของเรา **ลภิ** ได้แล้ว **โอกาสำ** ซึ่งโอกาส **ฐาเน** ในที่ **ทฺวาทสโยชนิเก** อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒ **สพฺพทูเร** อันไกลกว่าที่ทั้งปวง, **กึ นุ โข** อ.อะไรหนอแล **การณำ** เป็นเหตุ **เอตฺถ (วตฺถุมฺหิ)** ในเรื่องนี้ **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาทรงแลดูเทพบุตรเหล่านั้นแม้ทั้ง ๒ องค์ ทรงประสงค์เพื่อจะให้มหาชนทราบความที่ทานที่บุคคลถวายแก่ทักขิเณยยบุคคลทั้งหลายในศาสนาของพระองค์เป็นทานมีผลมาก จึงตรัสอย่างนี้ว่า "ดูก่อนอังกุระ มหาทานที่เธอทำแถวแห่งเตาประกอบด้วย ๑๒ โยชน์ ให้แล้วในกาลมีประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปี ในระหว่างกาลนาน, ในกาลนี้ เธอมาสู่สมาคมของเรา ได้โอกาสในที่ประกอบด้วย ๑๒ โยชน์ อันไกลกว่าที่ทั้งปวง, อะไรหนอแล เป็นเหตุในเรื่องนี้"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อุโภ เตฯ ก็ดี อุโภ ก็ดี วิเสสนะของ เทวปุตฺเตฯ อวุตตกัมมะใน โอโลเกตฺวาฯ ปุพพกาล-

กิริยาใน หุตฺวา มหาชนํ การิตกัมมะใน ฌาเปตุ- ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน ทินฺน-อตฺตโน สามีสัมพันธะใน สาสเนฯ วิสยาธาระใน ทกฺขิเณยฺยปุคฺคลานํฯ สัมปทานใน ทินฺนทานสฺสฯ ภาวาทิสัมพันธะใน มหปฺผลภาวํฯ อวุตตกัมมะใน ฌาเปตุกาโมฯ วิกติ-กัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน อาห เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อาห “องฺกุร อาลปนะ มหาทานํ วุตตกัมมะใน ทินฺนํฯ กิตบทกัมมวาจก ตยา อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนํ ทีฆมนฺตเร วิสยาธาระใน ทสวสฺสสหสฺสปริมาณกาเลฯ กาลสัตตมีใน ทินฺนํ ทฺวาทส-โยชนิกํ วิเสสนะของ อุทฺธนปนฺตีฯ อวุตตกัมมะใน กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทินฺนํ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน ลภิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิทานิ กาลสัตตมีใน ลภิ มม สามีสัมพันธะใน สมาคมํฯ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยา ใน ลภิ สพฺพทูเร ก็ดี ทฺวาทสโยชนิเก ก็ดี วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน ลภิ โอกาสํ อวุตตกัมมะใน ลภิ, กึ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นุศัพท์ ปุจฉนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ เอตฺถ วิเสสนะของ วตฺถุมฺหิฯ วิสยาธาระใน การณํฯ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๑๓. วุตฺตมฺปิ เจตํ

“โอโลเกตฺวาน สมฺพุทฺโธ องฺกุรญฺจาปิ อินฺทกํ;
ทกฺขิเณยฺยํ ปภาเวนฺโต อิทํ วจนมพฺรวิ,
มหาทานํ ตยา ทินฺนํ องฺกุร ทีฆมนฺตเร;
อติทูเร นิสินฺโนสิ อาคจฺฉ มม สนฺติกนฺติ ฯ

(ธมฺมสงฺคาหกาจริเยน) วุตฺตมฺปิ จ เอตํ (คาถาวจนํ)

“โอโลเกตฺวาน สมฺพุทฺโธ องฺกุรํ จาปิ อินฺทกํ (จ);
ทกฺขิเณยฺยํ (ปุคฺคลํ) ปภาเวนฺโต อิทํ วจนํ อพฺรวิ,
‘มหาทานํ ตยา ทินฺนํ องฺกุร ทีฆมนฺตเร;
(ตฺวํ) อติทูเร นิสินฺโน อสิ อาคจฺฉ มม สนฺติกํ’ (อิติ)” อิติ ฯ

จ จริงอยู่ **เอตัมปิ (คาถาวจนำ)** อ.คำอันเป็นคาถาแม้นั่น **อิติ** ว่า
“**สมฺพุทฺโธ** อ.พระสัมพุทธเจ้า **โอโลเกตฺวาน** ทรงแลดูแล้ว
องฺกุรํ จาปิ แม้ซึ่งเทพบุตรชื่อว่าอังกุระด้วย **อินฺทกำ (จ)**

ซึ่งเทพบุตรชื่อว่าอินทกะด้วย **ปภาเวนฺโต** เมื่อทรงยกย่อง **ทกฺขิเณยฺยํ (ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคลผู้ควรซึ่งทักษิณา **อพฺรวิ** ได้ตรัสแล้ว **อิทํ วจนํ** ซึ่งพระดำรัสนี้ **(อิติ)** ว่า '**องฺกุร** ดูก่อนอังกุระ **มหาทานํ** อ.ทานใหญ่ **ตยา** อันเธอ **ทินฺนํ** ถวายแล้ว **ทีฆมนฺตเร** ในระหว่างแห่งกาลนาน, **(ตฺวํ)** อ.เธอ **อาคจฺฉ** เมื่อมา **สนฺติกํ** สู่สำนัก **มม** ของเรา **นิสินฺโน** เป็นผู้นั่งแล้ว **อติทูเร** ในที่ไกลยิ่ง **อสิ** ย่อมเป็น' **(อิติ)** ดังนี้" **อิติ** ดังนี้ **(ธมฺมสงฺคาหกาจริเยน)** อันพระธรรมสังคาหกาจารย์ **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว ฯ

สมจริงดังคำอันเป็นคาถาแม้นั่น ที่พระธรรมสังคาหกาจารย์กล่าวไว้ว่า

"พระสัมพุทธเจ้าทรงแลดูแม้อังกุรเทพบุตรและอินทกเทพบุตร
เมื่อจะทรงยกย่องทักขิเณยยบุคคล ได้ตรัสพระดำรัสนี้ว่า
'ดูก่อนอังกุระ มหาทานที่เธอถวายแล้วในระหว่างกาลนาน,
เธอเมื่อมาสู่สำนักของเรา เป็นผู้นั่งในที่ไกลยิ่ง"

จศัพท์ ทัพหีกรณโชตกะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอตๆ วิเสสนะของ คาถาวจนๆ วุตตกัมมะใน วุตฺตๆ กิตบทกัมมวาจก ธมฺมสงฺคาหกาจริเยน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตๆ

"สมฺพุทฺโธ สุทธกัตตาใน อพฺรวิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โอโลเกตฺวาน ปุพพกาลกิริยาใน ปภาเวนฺโต องฺกุรๆ ก็ดี อินฺทกๆ ก็ดี อวุตตกัมมะใน โอโลเกตฺวาน อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ องฺกุรๆ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ องฺกุรๆ และ อินฺทกๆ ทกฺขิเณยฺยๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลๆ อวุตตกัมมะใน ปภาเวนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สมฺพุทฺโธ อิทๆ วิเสสนะของ วจนๆ อวุตต-กัมมะใน อพฺรวิ 'องฺกุร อาลปนะ มหาทานๆ วุตตกัมมะใน ทินฺนๆ กิตบทกัมมวาจก ตยา อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนๆ ทีฆมนฺตเร วิสยาธาระใน ทินฺนๆ, ตฺวๆ สุทธกัตตาใน อสิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อติทูเร วิสยาธาระใน นิสินฺโนๆ วิกติกัตตาใน อสิ อาคจฺฉ อัพภันตรกิริยาของ ตฺวๆ มม สามีสัมพันธะใน สนฺติกๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคจฺฉ' อิติศัพท์ สรูปะใน อิทๆ

วจนำ” อิติศัพท์ สรูปะใน เอตำ คาถาวจนำ ฯ

.....

๒๑๔. โส สทฺโท ปฐวีตลำ ปาปุณิ ฯ

โส สทฺโท อ.เสียงนั้น **ปาปุณิ** ถึงแล้ว **ปฐวีตลำ** ซึ่งพื้นแห่งแผ่นดิน ฯ

เสียงนั้น ถึงพื้นแผ่นดิน

โส วิเสสนะของ สทฺโทฯ สุทธกัตตาใน ปาปุณิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปฐวีตลำ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณิ ฯ

.....

๒๑๕. สพฺพาปิ นำ สา ปริสา อสฺโสสิ ฯ

สพฺพาปิ นำ (สทฺทำ) สา ปริสา อสฺโสสิ ฯ

สา ปริสา อ.บริษัทนั้น **สพฺพาปิ** แม้ทั้งปวง **อสฺโสสิ** ได้ฟังแล้ว **นำ (สทฺทำ)** ซึ่งพระสุรเสียงนั้น ฯ

บริษัทนั้นแม้ทั้งหมด ได้ฟังพระสุรเสียงนั้น

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สพฺพาฯ ก็ดี สา ก็ดี วิเสสนะของ ปริสาฯ สุทธกัตตาใน อสฺโสสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ สทฺทำฯ อวุตตกัมมะใน อสฺโสสิ ฯ

.....

๒๑๖. เอวำ วุตฺเต,

โจทิโต ภาวิตตฺเตน องฺกุโร เอตมพฺรวิ;
‘กึ มยฺหำ เตน ทาเนน ทกฺขิเณยฺเยน สุญฺญตำ,
อยำ โส อินฺทโก ยกฺโข ทชฺชา ทานำ ปริตฺตกำ;
อติโรจติ อมฺเหหิ จนฺโท ตารคเณ ยถาติ ฯ

(สตฺถารา) เอวำ (วจเน) วุตฺเต,

โจทิโต ภาวิตตฺเตน (สตฺถารา) องฺกุโร เอตำ (วจนำ) อพฺรวิ;
‘กึ (ปโยชนำ) มยฺหำ เตน ทาเนน, (ยำ ทานำ) ทกฺขิเณยฺเยน สุญฺญตำ (โหติ),
อยำ โส อินฺทโก ยกฺโข ทชฺชา ทานำ ปริตฺตกำ;

อติโรจติ อมฺเหหิ จนฺโท ตารคเณ (อติโรจนฺโต) ยถาติ ฯ

เอวํ (วจเน) ครั้นเมื่อพระดำรัสอย่างนี้ **(สตฺถารา)** อันพระศาสดา **วุตฺเต** ตรัสแล้ว,

> **องฺกุโร** อ.เทพบุตรชื่อว่าอังกุระ **ภาวิตตฺเตน (สตฺถารา) โจทิโต** ผู้อันพระศาสดา ผู้มีพระองค์อันทรงให้เจริญแล้ว ทรงตักเตือนแล้ว **อพฺรวิ** ได้กราบทูลแล้ว **เอตํ (วจนํ)** ซึ่งคำนั่น **อิติ** ว่า '**(ยํ ทานํ)** อ.ทานใด **สุญฺญตํ** เป็นทานว่าง เปล่า **ทกฺขิเณยฺเยน** จากบุคคลผู้ควรซึ่งทักษิณา **(โหติ)** ย่อม เป็น, **กึ (ปโยชนํ)** อ.ประโยชน์อะไร **เตน ทาเนน** ด้วยทาน นั้น **มยฺหํ** แก่ข้าพระองค์, **ยกฺโข** อ.ยักษ์ **อินฺทโก** ชื่อว่า อินทกะ **อยํ โส** นี้นั้น **ทชฺชา** ให้แล้ว **ทานํ** ซึ่งทาน **ปริตฺตกํ** อันนิดหน่อย **อติโรจติ** ย่อมรุ่งโรจน์ยิ่ง **อมฺเหหิ** กว่า ข้าพระองค์ ท. **จนฺโท ยถา** ราวกะ อ.พระจันทร์ **(อติโรจนฺโต)** รุ่งโรจน์ยิ่งอยู่ **ตารคเณ** ในหมู่แห่งดาว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เมื่อพระศาสดาตรัสพระดำรัสอย่างนี้,

> อังกุรเทพบุตร ถูกพระศาสดาผู้อบรมพระองค์แล้วทรงตัก เตือนแล้ว ได้กราบทูลคำนั่นว่า 'ทานใดเป็นทานว่างเปล่าจาก ทักขิเณยยบุคคล, ประโยชน์อะไรด้วยทานนั้นแก่ข้าพระองค์, ยักษ์ชื่อว่าอินทกะนี้นั้น ให้ทานนิดหน่อย ย่อมรุ่งโรจน์กว่า ข้าพระองค์ทั้งหลาย ดุจพระจันทร์รุ่งโรจน์อยู่ในหมู่ดวงดาว ฉะนั้น'

เอวํ วิเสสนะของ วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยา สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต,

> องฺกุโร สุทธกัตตาใน อพฺรวิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โจทิโต วิเสสนะของ องฺกุโร ภาวิตตฺเตน วิเสสนะของ สตฺถาราๆ อนภิหิตกัตตาใน โจทิโต เอตํ วิเสสนะของ วจนํๆ อวุตตกัมมะ ใน อพฺรวิ 'กึ วิเสสนะของ ปโยชนํๆ ลิงคัตถะ มยฺหํ สัมปทาน ใน ปโยชนํ เตน วิเสสนะของ ทาเนนๆ ตติยาวิเสสนะใน

ปโยชนำ, ยำ วิเสสนะของ ทานำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ทกฺขิเณยฺเยน ตติยาอปาทานใน สุญฺญตำๆ วิกติกัตตาใน โหติ, อยำ ก็ดี โส ก็ดี วิเสสนะของ ยกฺโข อินฺทโก สัญญาวิเสสนะของ ยกฺโขๆ สุทธกัตตาใน อติโรจติๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ปริตฺตกำ วิเสสนะของ ทานำๆ อวุตตกัมมะใน ทชฺชาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อติโรจติ อมฺเหหิ อปาทานใน อติโรจติ จนฺโท อุปมาลิงคัตถะ ตารคเณ วิสยาธาระใน อติโรจนฺโตๆ วิเสสนะของ จนฺโท ยถา อุปมาโชตกะเข้ากับ จนฺโท ตารคเณ” อิติศัพท์ อาการะใน อพฺรวิ ฯ

.....

๒๑๗. ตตฺถ **ทชฺชา**ติ ทตฺวา ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) “**ทชฺชา**ติ (ปทสฺส) “ทตฺวา” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**ทตฺวา** ให้แล้ว” **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) “ทชฺชาติ (ปทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “ทชฺชา” ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **“ทชฺชา”** แปลว่า ให้แล้ว

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุๆ นิทธารณะใน ปทสฺส “ทชฺชา” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ “ทตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อติโรจติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๑๘. เอวำ วุตฺเต, สตฺถา อินฺทกำ อาห “อินฺทก ตฺวำ มม ทกฺขิณปสฺเส นิสินฺโน, กสฺมา อนปคนฺตฺวาว นิสีทสีติ ?

(องฺกุเรน) เอวำ (วจเน) วุตฺเต, สตฺถา อินฺทกำ อาห “อินฺทก ตฺวำ มม ทกฺขิณปสฺเส นิสินฺโน (อสิ, ตฺวำ) กสฺมา อนปคนฺตฺวาว นิสีทสีติ ?

เอวำ (วจเน) ครั้นเมื่อคำอย่างนี้ **(องฺกุเรน)** อันเทพบุตรชื่อว่าอังกุระ **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อาห** ตรัสแล้ว **อินฺทกำ** กะเทพบุตรชื่อว่าอินทกะ **อิติ** ว่า “**อินฺทก** ดูก่อนอินทกะ **ตฺวำ** อ.เธอ **นิสินฺโน** เป็นผู้นั่งแล้ว **ทกฺขิณปสฺเส** ที่ข้างเบื้อง

ขวา **มม** ของเรา **(อสิ)** ย่อมเป็น, **(ตฺวํ)** อ.เธอ **อนปคนฺตฺวาว** ไม่ไปปราศแล้วเทียว **นิสีทสิ** ย่อมนั่ง **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เมื่ออังกุรเทพบุตรกราบทูลอย่างนี้, พระศาสดา ตรัสกะอินทกเทพบุตรว่า "ดูก่อนอินทกะ เธอเป็นผู้นั่งที่ข้างเบื้องขวาของเรา, เธอไม่ไปปราศนั่นแหละ ย่อมนั่งเพราะเหตุอะไร ?"

เอวํ วิเสสนะของ วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา องฺกุเรน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อินฺทกํ อกถิตกัมมะใน อาห "อินฺทก อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน อสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามี-สัมพันธะใน ทกฺขิณปสฺเสฯ วิสยาธาระใน นิสินฺโนฯ วิกติกัตตาใน อสิ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน นิสีทสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กสฺมา เหตุใน นิสีทสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อนปคนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิสีทสิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๑๙. โส "อหํ ภนฺเต สุกฺเขตฺเต ปริตฺตกวีชํ วปนกสฺสโก วิย ทกฺขิเณยฺยสมฺปทํ อลตฺถนฺติ ทกฺขิเณยฺยํ ปภาเวนฺโต อาห

"อุชฺชงฺคเล ยถา เขตฺเต พีชํ พหุปิ โรปิตํ;
น ผลํ วิปุลํ โหติ นปิ โตเสติ กสฺสกํ,
ตเถว ทานํ พหุกํ ทุสฺสีเลสุ ปติฏฺฐิตํ;
น ผลํ วิปุลํ โหติ นปิ โตเสติ ทายกํ,
ยถาปิ ภทฺทเก เขตฺเต พีชํ อปฺปมฺปิ โรปิตํ;
สมฺมา ธารํ ปเวจฺฉนฺตํ ผลํ โตเสติ กสฺสกํ,
ตเถว สีลวนฺเตสุ คุณวนฺเตสุ ตาทิสุ;
อปฺปกเกปิ กเต กาเร ผลํ โตเสติ ทายกนฺติ ฯ

โส (อินฺทโก) "อหํ ภนฺเต สุกฺเขตฺเต ปริตฺตกวีชํ วปนกสฺสโก วิย ทกฺขิเณยฺยสมฺปทํ อลตฺถนฺติ (วตฺวา) ทกฺขิเณยฺยํ (ปุคฺคลํ) ปภาเวนฺโต อาห

"(กสฺสเกน) อุชฺชงฺคเล ยถา เขตฺเต พีชํ พหุปิ โรปิตํ;
น ผลํ วิปุลํ โหติ นปิ โตเสติ กสฺสกํ,
ตถา เอว ทานํ พหุกํ (ทายเกน) ทุสฺสีเลสุ (ชเนสุ) ปติฏฺฐิตํ;

น ผลํ วิปุลํ โหติ นปิ โตเสติ ทายกํ,
(กสฺสเกน) ยถาปิ ภทฺทเก เขตฺเต พีชํ อปฺปมฺปิ โรปิตํ;
(วสฺสํ) สมฺมา ธารํ ปเวจฺฉนฺตํ ผลํ โตเสติ กสฺสกํ,
ตถา เอว สีลวนฺเตสุ คุณวนฺเตสุ ตาทิสุ (ชเนสุ);
(ทายเกน) อปฺปเกปิ กเต กาเร ผลํ โตเสติ ทายกนฺติ ฯ

โส (อินฺทโก) อ.เทพบุตรชื่อว่าอินทกะนั้น **(วตฺวา)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหํ** อ.ข้าพระองค์ **อลตฺถํ** ได้ได้แล้ว **ทกฺขิเณยฺยสมฺปทํ** ซึ่งความถึงพร้อมแห่งบุคคลผู้ควรซึ่งทักษิณา **วปนกสฺสโก วิย** ราวกะ อ.ชาวนาผู้หว่าน **ปริตฺตกวีชํ** ซึ่งพืชอันนิดหน่อย **สุกฺเขตฺเต** ในนาอันดี" **อิติ** ดังนี้ **ปภาเวนฺโต** เมื่อประกาศ **(ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคล **ทกฺขิเณยฺยํ** ผู้ควรซึ่งทักษิณา **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า

> "**พีชํ** อ.พืช **พหุมฺปิ** แม้มาก **(กสฺสเกน)** อันชาวนา **โรปิตํ** ปลูกแล้ว **เขตฺเต** ในนา **อุชฺชงฺคเล** อันดอน, **ผลํ** อ.ผล **วิปุลํ** เป็นผลไพบูลย์ **โหติ** ย่อมเป็น **น** หามิได้ **กสฺสกํ** ยังชาวนา **โตเสติ** ย่อมให้ยินดี **นปิ** แม้หามิได้ **ยถา** ฉันใด,
> **ทานํ** อ.ทาน **พหุกํ** อันมาก **(ทายเกน)** อันทายก **ปติฏฺฐิตํ** ตั้งไว้แล้ว **(ชเนสุ)** ในชน ท. **ทุสฺสีเลสุ** ผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว, **ผลํ** อ.ผล **วิปุลํ** เป็นผลไพบูลย์ **โหติ** ย่อมเป็น **น** หามิได้ **ทายกํ** ยังทายก **โตเสติ** ย่อมให้ยินดี **นปิ** แม้หามิได้ **ตถา เอว** ฉันนั้นนั่นเทียว,
> **พีชํ** อ.พืช **อปฺปมฺปิ** แม้อันน้อย **(กสฺสเกน)** อันชาวนา **โรปิตํ** ปลูกแล้ว **เขตฺเต** ในนา **ภทฺทเก** อันดี, **(วสฺสํ)** อ.ฝน **ปเวจฺฉนฺตํ** หลั่งอยู่ **ธารํ** ซึ่งสายน้ำ **สมฺมา** โดยชอบ, **ผลํ** อ.ผล **กสฺสกํ** ยังชาวนา **โตเสติ** ย่อมให้ยินดี **ยถาปิ** แม้ฉันใด, **กาเร** ครั้นเมื่อสักการะ **อปฺปเกปิ** แม้อันน้อย **(ทายเกน)** อันทายก **กเต** กระทำแล้ว **(ชเนสุ)** ในชน ท. **สีลวนฺเตสุ** ผู้มีศีล **คุณวนฺเตสุ** ผู้มีคุณ **ตาทิสุ** ผู้คงที่, **ผลํ** อ.ผล **ทายกํ** ยังทายก **โตเสติ** ย่อมให้ยินดี **ตถา เอว** ฉันนั้นนั่นเทียว"

อิติ ดังนี้ ฯ

อินทกเทพบุตรนั้น กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ได้แล้วซึ่งความถึงพร้อมแห่งทักขิเณยยบุคคล ดุจชาวนาผู้หว่านพืชนิดหน่อยในนาดี” ดังนี้ เมื่อประกาศบุคคลผู้ควรทักษิณา จึงกราบทูลว่า

> “พืชแม้มากที่ชาวนาปลูกไว้ในนาดอน, ผล เป็นผลไพบูลย์ หามิได้ ย่อมยังชาวนาให้ยินดี แม้หามิได้ ฉันใด,
> ทานอันมาก ที่ทายกตั้งไว้แล้วในพวกชนผู้ทุศีล, ผล เป็นผลไพบูลย์ หามิได้ ย่อมยังทายกให้ยินดี แม้หามิได้ ฉันนั้นนั่นแหละ,
> พืชแม้น้อยที่ชาวนาปลูกไว้แล้วในนาดี, ฝนหลั่งสายน้ำอยู่โดยชอบ, ผลย่อมยังชาวนาให้ยินดี แม้ฉันใด,
> เมื่อทายกทำสักการะแม้น้อยในเหล่าชนผู้มีศีล มีคุณ ผู้คงที่, ผล ย่อมยังทายกให้ยินดี ฉันนั้นนั่นแหละ”

โส วิเสสนะของ อินฺทโกๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน อลตฺถำๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุกฺเขตฺเต วิสยาธาระใน วปน-ปริตฺตกวีชำ อวุตตกัมมะใน วปนกสฺสโกๆ อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ สุกฺเขตฺเต ปริตฺตกวีชำ วปนกสฺสโก ทกฺขิเณยฺยสมฺปทำ อวุตตกัมมะใน อลตฺถำ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปภาเวนฺโต ทกฺขิเณยฺยำ วิเสสนะของ ปุคฺคลำๆ อวุตตกัมมะใน ปภาเวนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ อินฺทโก

> “อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ พหุๆ วิเสสนะของ พีชำๆ วุตต-กัมมะใน โรปิตำๆ กิตบทกัมมวาจก กสฺสเกน อนภิหิตกัตตาใน โรปิตำ อุชุชงฺคเล วิเสสนะของ เขตฺเตๆ วิสยาธาระใน โรปิตำ ยถาศัพท์ อุปมาโชตกะ, ผลำ สุทธกัตตาใน โหติ และเหตุกัตตาใน โตเสติ โหติ อาขยาตบทกัตตุวาจก โตเสติ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ วิปุลำ วิกติกัตตาใน โหติ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ นๆ ศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ กสฺสกำ การิตกัมมะใน โตเสติ,

"พหุกำ วิเสสนะของ ทานำๆ วุตตกัมมะใน ปติฏฺฐิตำๆ กิตบทกัมมวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตถาๆ อุปเมยยโชตกะ ทายเกน อนภิหิตกัตตาใน ปติฏฺฐิตำ ทุสฺสีเลสุ วิเสสนะของ ชเนสุๆ วิสยาธาระใน ปติฏฺฐิตำ, ผลำ สุทธกัตตาใน โหติ และเหตุกัตตาใน โตเสติ โหติ อาขยาตบทกัตตุวาจก โตเสติ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ วิปุลำ วิกติกัตตาใน โหติ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ นๆ ศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ กสฺสกำ การิตกัมมะใน โตเสติ,

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อปฺปๆ วิเสสนะของ พีชำๆ วุตตกัมมะใน โรปิตำๆ กิตบทกัมมวาจก กสฺสเกน อนภิหิตกัตตาใน โรปิตำ ยถาปิ อุปมาโชตกะ ภทฺทเก วิเสสนะของ เขตฺเตๆ วิสยาธาระใน โรปิตำ, วสฺสำ สุทธกัตตาใน ปเวจฺฉนฺตำๆ กิริยาบทกัตตุวาจก สมฺมา ตติยาวิเสสนะใน ปเวจฺฉนฺตำ ธารำ อวุตตกัมมะใน ปเวจฺฉนฺตำ, ผลำ เหตุกัตตาใน โตเสติๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก กสฺสกำ การิตกัมมะใน โตเสติ,

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อปฺปเกๆ วิเสสนะของ กาเรๆ ลักขณะใน กเตๆ ลักขณกิริยา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตถาๆ อุปเมยยโชตกะ สีลวนฺเตสุ ก็ดี คุณวนฺเตสุ ก็ดี ตาทิสุ ก็ดี วิเสสนะของ ชเนสุๆ วิสยาธาระใน กเต ทายเกน อนภิหิตกัตตาใน กเต, ผลำ เหตุกัตตาใน โตเสติๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ทายกำ การิตกัมมะใน โตเสติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๒๐. "กึ ปเนตสฺส ปุพฺพกมฺมนฺติ ?

"กึ (กมฺมำ) ปน เอตสฺส (อินฺทกสฺส) ปุพฺพกมฺมำ (โหติ)" อิติ (ปุจฺฉา) ?

(ปุจฺฉา) อ.อันถาม **อิติ** ว่า "**ปน** ก็ **กึ (กมฺมำ)** อ.กรรมอะไร **ปุพฺพกมฺมำ** เป็นกรรมในกาลก่อน **เอตสฺส (อินฺทกสฺส)** ของเทพบุตรชื่อว่าอินทกะนั่น **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ**

ดังนี้ ฯ

ถามว่า “ก็กรรมอะไร เป็นบุพพกรรมของอินทกเทพบุตรนั่น”

“ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ก็ วิเสสนะของ กมฺมํๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก เอตสฺส วิเสสนะของ อินฺทกสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปุพฺพกมฺมํๆ วิกติกัตตา ใน โหติ” อิติศัพท์ สรูปะใน ปุจฺฉาๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๒๑. โส กิร อนุรุทฺธตฺเถรสฺส อนฺโตคามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐสฺส อตฺตโน อาภตํ กฏฺฐจฺฉุภิกฺขํ ทาเปสิ, ตทสฺส ปุญฺญํ องฺกุเรน ทสวสฺสสหสฺสานิ ทฺวาทสโยชนิกํ อุทฺธนปนฺตึ กตฺวา ทินฺนทานโต มหปฺผลตรํ ชาตํ, ตสฺมา เอวมาห ฯ

“โส (อินฺทโก) กิร (ปุคฺคลสฺส) อนุรุทฺธตฺเถรสฺส อนฺโตคามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐสฺส (ปุคฺคเลน) อตฺตโน อาภตํ กฏฺฐจฺฉุภิกฺขํ ทาเปสิ, ตํ อสฺส (อินฺทกสฺส) ปุญฺญํ องฺกุเรน ทสวสฺสสหสฺสานิ ทฺวาทสโยชนิกํ อุทฺธนปนฺตึ กตฺวา ทินฺนทานโต มหปฺผลตรํ ชาตํ, ตสฺมา (โส อินฺทโก) เอวํ อาห” (อิติ วิสฺสชฺชนํ) ฯ

(วิสฺสชฺชนํ) อ.อันแก้ **(อิติ)** ว่า “**กิร** ได้ยินว่า **โส (อินฺทโก)** อ.เทพบุตรชื่อว่าอินทกะนั้น **(ปุคฺคลสฺ)** ยังบุคคล **ทาเปสิ** ให้ถวายแล้ว **กฏฺฐจฺฉุภิกฺขํ** ซึ่งภิกษามีทัพพีหนึ่งเป็นประมาณ **(ปุคฺคเลน) อาภตํ** อันอันบุคคล นำมาแล้ว **อตฺตโน** เพื่อตน **อนุรุทฺธตฺเถรสฺส** แก่พระอนุรุทธะผู้เถระ **ปวิฏฺฐสฺส** ผู้เข้าไปแล้ว **อนฺโตคามํ** สู่ภายในแห่งหมู่บ้าน **ปิณฺฑาย** เพื่อบิณฑบาต, **ตํ ปุญฺญํ** อ.บุญนั้น **อสฺส (อินฺทกสฺส)** ของเทพบุตรชื่อว่าอินทกะนั้น **มหปฺผลตรํ** เป็นบุญมีผลมากกว่า **องฺกุเรน ทสวสฺสสหสฺสานิ ทฺวาทสโยชนิกํ อุทฺธนปนฺตึ กตฺวา ทินฺนทานโต** กว่าทาน อันเทพบุตรชื่อว่าอังกุระ กระทำแล้ว ซึ่งแถวแห่งเตา อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒ ถวายแล้ว สิ้นพันแห่งปี ๑๐ ท. **ชาตํ** เกิดแล้ว, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **(โส อินฺทโก)** อ.เทพบุตรชื่อว่าอินทกะนั้น **อาห** กราบทูลแล้ว **เอวํ** อย่างนี้” **(อิติ)** ดังนี้ ฯ

แก้ว่า “ได้ยินว่า อินทกเทพบุตรนั้น ใช้คนให้ถวายภิกษาทัพพีหนึ่งที่บุคคลนำมาเพื่อตน แก่พระอนุรุทธเถระผู้เข้าไปสู่ภายในหมู่บ้านเพื่อบิณฑบาต, บุญนั้นของอินทก-เทพบุตรนั้น เกิดมีผลมากกว่าทานที่อังกุรเทพบุตรที่ทำแถวเตามี ๑๒ โยชน์ให้แล้ว

ตลอด ๑๐,๐๐๐ ปี, เพราะเหตุนั้น อินทกเทพบุตรนั้น จึงกราบทูลอย่างนี้"

"กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โส วิเสสนะของ อินฺทโกฯ เหตุกัตตาใน ทาเปสิฯ อาขยาตบท เหตุกัตตุวาจก ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน ทาเปสิ อนุรุทฺธตฺเถรสฺส สัมปทานใน ทาเปสิ อนฺโตคามํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิฏฺฐสฺส ปิณฺฑาย สัมปทานใน ปวิฏฺฐสฺสฯ วิเสสนะของ อนุรุทฺธตฺเถรสฺส ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน อาภตํ อตฺตโน สัมปทานใน อาภตํฯ วิเสสนะของ กฏฺฐจฺฉุภิกฺขํฯ อวุตตกัมมะใน ทาเปสิ, ตํ วิเสสนะของ ปุญฺญํฯ สุทธกัตตาใน ชาตํ กิตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ อินฺทกสฺสฯ สามีสัมพันธะใน ปุญฺญํ องฺกุเรน อนภิหิตกัตตาใน ทินฺน- ทสวสฺสสหสฺสานิ อัจจันตสังโยคะใน ทินฺน- ทฺวาทสโยชนิกํ วิเสสนะของ อุทฺธนปนฺตึ วิกติกัมมะใน กตฺวาฯ กิริยาวิเสสนะใน ทินฺน- ทินฺนทานโต อปาทานใน มหปฺผลตรํฯ วิกติกัตตาใน ชาตํ, ตสฺมา เหตวัตถะ โส วิเสสนะของ อินฺทโกฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อาห" อิติศัพท์ สรูปะใน วิสฺสชฺชนํฯ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๒๒. เอวํ วุตฺเต, สตฺถา "องฺกุร ทานํ นาม วิเจยฺย ทาตุํ วฏฺฏติ, เอวํ ตํ สุกฺเขตฺเต สุวุตฺตพีชํ วิย มหปฺผลํ โหติ, ตฺวํ ปน น ตถา อกาสิ, เตน เต ทานํ น มหปฺผลํ ชาตนฺติ อิมมตฺถํ วิภาเวนฺโต

"วิเจยฺย ทานํ ทาตพฺพํ, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ;
วิเจยฺย ทานํ สุคตปฺปสตฺถํ,
เย ทกฺขิเณยฺยา อิธ ชีวโลเก;
เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ
พีชานิ วุตฺตานิ ยถา สุเขตฺเตติ ฯ

วตฺวา อุตฺตรึปิ ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"ติณโทสานิ เขตฺตานิ ราคโทสา อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วีตราเคสุ, ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ ฯ
ติณโทสานิ เขตฺตานิ โทสโทสา อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วีตโทเสสุ, ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ ฯ
ติณโทสานิ เขตฺตานิ โมหโทสา อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วีตโมเหสุ, ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ ฯ

ติณโทสานิ เขตฺตานิ อิจฺฉาโทสา อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วิคติจฺเฉสุ, ทินฺนํ โหติ มหปฺผลนฺติ ฯ

(อินฺทเกน) เอวํ (วจเน) วุตฺเต, สตฺถา "องฺกุร (ตยา) ทานํ นาม วิเจยฺย ทาตุํ วฏฺฏติ, เอวํ ตํ (ทานํ กสฺสเกน) สุกฺเขตฺเต สุวุตฺตพีชํ วิย มหปฺผลํ โหติ, ตฺวํ ปน น ตถา อกาสิ, เตน เต ทานํ น มหปฺผลํ ชาตนฺติ (วตฺวา) อิมํ อตฺถํ วิภาเวนฺโต

"(ตตฺถ เขตฺเต ปุคฺคเลน) วิเจยฺย ทานํ ทาตพฺพํ, ยตฺถ (เขตฺเต ปุคฺคเลน) ทินฺนํ (ทานํ) มหปฺผลํ (โหติ);

วิเจยฺย ทานํ (หิ) สุคตปฺปสตฺถํ (โหติ),
เย ทกฺขิเณยฺยา (ปุคฺคลา) อิธ ชีวโลเก (สนฺติ);
เอเตสุ (ปุคฺคเลสุ ปุคฺคเลน) ทินฺนานิ (ทานานิ) มหปฺผลานิ (โหนฺติ)

พีชานิ (กสฺสเกน) วุตฺตานิ ยถา สุเขตฺเตติ ฯ

วตฺวา อุตฺตรึปิ ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"ติณโทสานิ (โหนฺติ) เขตฺตานิ, ราคโทสา (โหติ) อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วีตราเคสุ (ชเนสุ ปุคฺคเลน) ทินฺนํ (ทานํ) โหติ มหปฺผลํ ฯ
ติณโทสานิ (โหนฺติ) เขตฺตานิ, โทสโทสา (โหติ) อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วีตโทเสสุ (ชเนสุ ปุคฺคเลน) ทินฺนํ (ทานํ) โหติ มหปฺผลํ ฯ
ติณโทสานิ (โหนฺติ) เขตฺตานิ, โมหโทสา (โหติ) อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วีตโมเหสุ (ชเนสุ ปุคฺคเลน) ทินฺนํ (ทานํ) โหติ มหปฺผลํ ฯ
ติณโทสานิ (โหนฺติ) เขตฺตานิ, อิจฺฉาโทสา (โหติ) อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วิคติจฺเฉสุ (ชเนสุ ปุคฺคเลน) ทินฺนํ (ทานํ) โหติ มหปฺผลนฺติ ฯ

เอวํ (วจเน) ครั้นเมื่อคำอย่างนี้ **(อินฺทเกน)** อันเทพบุตรชื่อว่าอินทกะ **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **สตฺถา** อ.พระศาสดา **(วตฺวา)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**องฺกุร** ดูก่อนอังกุระ **(ตยา) ทานํ นาม วิเจยฺย ทาตุํ** อ.อัน อันเธอ เลือกแล้ว ให้ ชื่อ ซึ่งทาน **วฏฺฏติ** ย่อมควร, **ตํ (ทานํ)** อ.ทานนั้น **มหปฺผลํ** เป็นทานมีผลมาก **โหติ** ย่อมเป็น **เอวํ** อย่างนี้ **(กสฺสเกน) สุวุตฺตพีชํ วิย** ราวกะ อ.พืช อันชาวนา หว่านดีแล้ว **สุกฺเขตฺเต** ในนาอันดี, **ปน** ส่วนว่า **ตฺวํ** อ.เธอ **น อกาสิ** ไม่ได้กระทำแล้ว **ตถา** เหมือนอย่างนั้น, **เตน**

เพราะเหตุนั้น **ทานำ** อ.ทาน **เต** ของเธอ **มหปฺผลำ** เป็นทานมีผลมาก **ชาตำ** เกิดแล้ว **น** หามิได้" **อิติ** ดังนี้ **อิมำ อตฺถำ วิภาเวนฺโต** เมื่อทรง ยังเนื้อความนี้ ให้แจ่มแจ้ง **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า

> "**(ทานำ)** อ.ทาน **(ปุคฺคเลน) ทินฺนำ** อันอันบุคคลให้แล้ว **ยตฺถ (เขตฺเต)** ในเขตใด **มหปฺผลำ** เป็นทานมีผลมาก **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ทานำ** อ.ทาน **(ปุคฺคเลน)** อันบุคคล **วิเจยฺย** เลือกแล้ว **ทาตพฺพำ** พึงให้ **(ตตฺถ เขตฺเต)** ในเขตนั้น,
>
> **(หิ)** เพราะว่า **วิเจยฺย ทานำ** อ.อัน เลือกแล้ว ให้ **สุคตปฺปสตฺถำ** เป็นทานอันพระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(ปุคฺคลา)** อ.บุคคล ท. **ทกฺขิเณยฺยา** ผู้ควรซึ่งทักษิณา **เย** เหล่าใด **(สนฺติ)** มีอยู่ **อิธ ชีวโลเก** ในโลกคือหมู่สัตว์ผู้เป็นอยู่นี้, **(ทานานิ)** อ.ทาน ท. **(ปุคฺคเลน) ทินฺนานิ** อันอันบุคคลให้แล้ว **เอเตสุ (ปุคฺคเลสุ)** ในบุคคล ท. เหล่านั่น **มหปฺผลานิ** เป็นทานมีผลมาก **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น **พีชานิ ยถา** ราวกะ อ.พืช ท. **(กสฺสเกน) วุตฺตานิ** อันอันชาวนาหว่านแล้ว **สุเขตฺเต** ในนาอันดี" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เทเสนฺโต เมื่อทรงแสดง **ธมฺมำ** ซึ่งธรรม **อุตฺตรึปิ** แม้ยิ่ง **อภาสิ** ได้ตรัสแล้ว **อิมา คาถา** ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ **อิติ** ว่า

> "**เขตฺตานิ** อ.นา ท. **ติณโทสานิ** เป็นนามีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **อยำ ปชา** อ.หมู่สัตว์นี้ **ราค-โทสา** เป็นผู้มีราคะเป็นเครื่องประทุษร้าย **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตสฺมา หิ** เพราะเหตุนั้นแล **(ทานำ)** อ.ทาน **(ปุคฺคเลน) ทินฺนำ** อันอันบุคคล ให้แล้ว **(ชเนสุ)** ในชน ท. **วีตราเคสุ** ผู้มีราคะไปปราศแล้ว **มหปฺผลำ** เป็นทานมีผลมาก **โหติ** ย่อมเป็น ฯ
>
> **เขตฺตานิ** อ.นา ท. **ติณโทสานิ** เป็นนามีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **อยำ ปชา** อ.หมู่สัตว์นี้ **โทส-โทสา** เป็นผู้มีโทสะเป็นเครื่องประทุษร้าย **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตสฺมา หิ** เพราะเหตุนั้นแล **(ทานำ)** อ.ทาน **(ปุคฺคเลน) ทินฺนำ**

อันอันบุคคล ให้แล้ว **(ชเนสุ)** ในชน ท. **วีตโทเสสุ** ผู้มีโทสะไปปราศแล้ว **มหปฺผลํ** เป็นทานมีผลมาก **โหติ** ย่อมเป็น ฯ **เขตฺตานิ** อ.นา ท. **ติณโทสานิ** เป็นนามีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **อยํ ปชา** อ.หมู่สัตว์นี้ **โมหโทสา** เป็นผู้มีโมหะเป็นเครื่องประทุษร้าย **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตสฺมา หิ** เพราะเหตุนั้นแล **(ทานํ)** อ.ทาน **(ปุคฺคเลน) ทินฺนํ** อันอันบุคคล ให้แล้ว **(ชเนสุ)** ในชน ท. **วีตโมเหสุ** ผู้มีโมหะไปปราศแล้ว **มหปฺผลํ** เป็นทานมีผลมาก **โหติ** ย่อมเป็น ฯ **เขตฺตานิ** อ.นา ท. **ติณโทสานิ** เป็นนามีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **อยํ ปชา** อ.หมู่สัตว์นี้ **อิจฺฉาโทสา** เป็นผู้มีความริษยาเป็นเครื่องประทุษร้าย **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตสฺมา หิ** เพราะเหตุนั้นแล **(ทานํ)** อ.ทาน **(ปุคฺคเลน) ทินฺนํ** อันอันบุคคล ให้แล้ว **(ชเนสุ)** ในชน ท. **วิคติจฺเฉสุ** ผู้มีความริษยาไปปราศแล้ว **มหปฺผลํ** เป็นทานมีผลมาก **โหติ** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เมื่ออินทกเทพบุตรกราบทูลอย่างนี้แล้ว, พระศาสดาตรัสว่า "ดูก่อนอังกุระ การที่เธอเลือกแล้วจึงให้ชื่อว่าทาน ย่อมควร, ทานนั้น เป็นทานมีผลมากอย่างนี้ ดุจพืชที่ชาวนาหว่านไว้ดีแล้วในนาอันดี, ส่วนเธอไม่ได้ทำเหมือนอย่างนั้น, เพราะฉะนั้น ทานของเธอ เป็นทานมีผลมากเกิดแล้ว หามิได้" ดังนี้ เมื่อทรงยังเนื้อความนี้ให้แจ่มแจ้ง จึงตรัสว่า

"ทานที่บุคคลให้แล้วในเขตใด เป็นทานมีผลมาก, ทานอันบุคคลเลือกแล้วพึงให้ในเขตนั้น,
เพราะว่า การเลือกแล้วจึงให้ เป็นทานที่พระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว, บุคคลผู้ควรทักษิณาเหล่าใดมีอยู่ในชีวโลกนี้, ทานทั้งหลาย ที่บุคคลให้แล้วในบุคคลเหล่านั่น เป็นทานมีผลมาก ดุจพืชทั้งหลายที่ชาวนาหว่านดีแล้วในนาที่ดี"

เมื่อทรงแสดงธรรมแม้ให้ยิ่งขึ้น ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

"นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมู่สัตว์นี้มีราคะเป็นโทษ, เพราะ

ฉะนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้วในพวกชนผู้ปราศจากราคะ จึงเป็นทานมีผลมาก,
นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมู่สัตว์นี้มีโทสะเป็นโทษ, เพราะฉะนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้วในพวกชนผู้ปราศจากโทสะ จึงเป็นทานมีผลมาก,
นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมู่สัตว์นี้มีโมหะเป็นโทษ, เพราะฉะนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้วในพวกชนผู้ปราศจากโมหะ จึงเป็นทานมีผลมาก,
นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมู่สัตว์นี้มีความริษยาเป็นโทษ, เพราะฉะนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้วในพวกชนผู้ปราศจากความริษยา จึงเป็นทานมีผลมาก”

เอวํ วิเสสนะของ วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา อินฺทเกน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, สตฺถา สุทธกัตตาใน อภาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “องฺกุร อาลปนะ ทาตุ๋ ตุมัตถกัตตาใน วฏฏติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตยา อนภิหิตกัตตาใน ทาตุ๋ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ทานำฯ อวุตตกัมมะใน ทาตุ๋ วิเจยฺย ปุพพกาลกิริยาใน ทาตุ๋, ตำ วิเสสนะของ ทานำฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวำ กิริยาวิเสสนะใน โหติ กสฺสเกน อนภิหิตกัตตาใน สุวุตฺตพีชำ สุกฺเขตฺเต วิสยาธาระใน สุวุตฺตพีชำฯ อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ สุกฺเขตฺเต สุวุตฺตพีชำ มหปฺผลำ วิกติกัตตาใน โหติ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน อกาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน อกาสิ ตถา กิริยาวิเสสนะใน อกาสิ, เตน เหตวัตถะ ทานำ สุทธกัตตาใน ชาตำฯ กิตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน ทานำ นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ มหปฺผลำ วิกติกัตตาใน ชาตำ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วิภาเวนฺโต อิมำ วิเสสนะของ อตฺถำฯ การิตกัมมะใน วิภาเวนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา

“ทานำ วุตตกัมมะใน ทาตพฺพำฯ กิตบทกัมมวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ เขตฺเตฯ วิสยาธาระใน ทาตพฺพำ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน ทาตพฺพำ วิเจยฺย ปุพพกาลกิริยาใน ทาตพฺพำ, ทินฺนำ วิเสสนะของ ทานำฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยตฺถ

วิเสสนะของ เขตฺเตฯ วิสยาธาระใน ทินฺนำ ปุคฺคเลน อนภิหิต-กัตตาใน ทินฺนำ มหปฺผลำ วิกติกัตตาใน โหติ,

ทานำ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิเจยฺย ปุพพกาลกิริยาใน ทานำ สุคตปฺปสตฺถำ วิกติกัตตาใน โหติ, เย ก็ดี ทกฺขิเณยฺยา ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคลาฯ สุทธกัตตาใน สนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิธ วิเสสนะของ ชีวโลเกฯ วิสยาธาระใน สนฺติ, ทินฺนานิ วิเสสนะของ ทานานิฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอเตสุ วิเสสนะของ ปุคฺคเลสุฯ วิสยาธาระใน ทินฺนานิ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนานิ มหปฺผลานิ วิกติกัตตาใน โหนฺติ, พีชานิ วุตฺตกัมมะใน วุตฺตานิฯ กิตบทกัมมวาจก กสฺสเกน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตานิ สุเขตฺเต วิสยาธาระใน วุตฺตานิ ยถาศัพท์ อุปมา-โชตกะเข้ากับ พีชานิ วุตฺตานิ สุเขตฺเต” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา

วตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน เทเสนฺโต อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อุตฺตรึฯ กิริยาวิเสสนะใน เทเสนฺโต ธมฺมำ อวุตตกัมมะใน เทเสนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อิมา วิเสสนะของ คาถาฯ อวุตตกัมมะใน อภาสิ

“เขตฺตานิ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ติณโทสานิ วิกติกัตตาใน โหนฺติ, อยำ วิเสสนะของ ปชาฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ราคโทสา วิกติ-กัตตาใน โหติ, ตสฺมา เหตวัตถะ หิศัพท์ ปทปูรณะ ทินฺนำ วิเสสนะของ ทานำฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก วีตราเคสุ วิเสสนะของ ชเนสุฯ วิสยาธาระใน ทินฺนำ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนำ มหปฺผลำ วิกติกัตตาใน โหติ,

“เขตฺตานิ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ติณโทสานิ วิกติกัตตาใน โหนฺติ, อยำ วิเสสนะของ ปชาฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โทสโทสา วิกติ-

กัตตาใน โหติ, ตสฺมา เหตวัตถะ หิศัพท์ ปทปูรณะ ทินฺนำ วิเสสนะของ ทานำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วีตโทเสสุ วิเสสนะของ ชเนสุๆ วิสยาธาระใน ทินฺนำ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนำ มหปฺผลำ วิกติกัตตาใน โหติ,

"เขตฺตานิ สุทธกัตตาใน โหนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ติณโทสานิ วิกติกัตตาใน โหนฺติ, อยำ วิเสสนะของ ปชาๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โมหโทสา วิกติ-กัตตาใน โหติ, ตสฺมา เหตวัตถะ หิศัพท์ ปทปูรณะ ทินฺนำ วิเสสนะของ ทานำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วีตโมเหสุ วิเสสนะของ ชเนสุๆ วิสยาธาระใน ทินฺนำ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนำ มหปฺผลำ วิกติกัตตาใน โหติ,
"เขตฺตานิ สุทธกัตตาใน โหนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ติณโทสานิ วิกติกัตตาใน โหนฺติ, อยำ วิเสสนะของ ปชาๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิจฺฉาโทสา วิกติ-กัตตาใน โหติ, ตสฺมา เหตวัตถะ หิศัพท์ ปทปูรณะ ทินฺนำ วิเสสนะของ ทานำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิคติจฺเฉสุ วิเสสนะของ ชเนสุๆ วิสยาธาระใน ทินฺนำ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนำ มหปฺผลำ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมา คาถา ฯ

.....

๒๒๓. เทสนาวสาเน องฺกุโร จ อินฺทโก จ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา **องฺกุโร จ** อ.เทพบุตรชื่อว่าอังกุระด้วย **อินฺทโก จ** อ.เทพบุตรชื่อว่าอินทกะด้วย **ปติฏฺฐหึสุ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

เวลาจบพระเทศนา อังกุรเทพบุตรและอินทกเทพบุตร ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐหึสุ องฺกุโร ก็ดี อินฺทโก ก็ดี สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหึสุๆ

อาขยาตบทกัตตุวาจก จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ องฺกุโร และ อินฺทโก โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺจหึสุ ฯ

.....

๒๒๔. [มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสิ] ฯ

(ธมฺมเทสนา) อ.พระธรรมเทศนา **(สาตฺถิกา)** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจาอันมีประโยชน์ **(อโหสิ)** ได้มีแล้ว **(มหาชนสฺสาปิ)** แม้แก่มหาชน ฯ

พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้วแม้แก่มหาชน

ธมฺมเทสนา สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มหาชนสฺสๆ สัมปทานใน อโหสิ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๒๒๕. อถ สตฺถา เทวปริสาย มชฺเฌ นิสินฺโน มาตรำ อารพฺภ "กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมาติ อภิธมฺมปิฏกำ ปฏฺจเปสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **นิสินฺโน** ประทับนั่งแล้ว **มชฺเฌ** ในท่ามกลาง **เทวปริสาย** แห่งบริษัทแห่งเทวดา **อารพฺภ** ทรงปรารภ **มาตรำ** ซึ่งพระมารดา **ปฏฺจเปสิ** ทรงเริ่มตั้งไว้แล้ว **อภิธมฺมปิฏกำ** ซึ่งพระอภิธรรมปิฎก "**กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมาติ** ว่า "กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมา" ดังนี้เป็นต้น ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดาประทับนั่งในท่ามกลางแห่งเทพบริษัท ทรงปรารภพระมารดา ทรงเริ่มตั้งพระอภิธรรมปิฎกไว้ว่า "กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมา" ดังนี้เป็นต้น

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน ปฏฺจเปสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เทวปริสาย สามีสัมพันธะใน มชฺเฌๆ วิสยาธาระใน นิสินฺโนๆ วิเสสนะของ สตฺถา มาตรำ อวุตต-กัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน ปฏฺจเปสิ "กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมา" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อภิธมฺมปิฏกำๆ อวุตตกัมมะใน ปฏฺจเปสิ ฯ

.....

๒๒๖. เอวํ ตโย มาเส นิรนฺตรํ อภิธมฺมปิฏกํ กเถสิ ฯ

(สตฺถา) เอวํ ตโย มาเส นิรนฺตรํ อภิธมฺมปิฏกํ กเถสิ ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อภิธมฺมปิฏกํ** ซึ่งพระอภิธรรมปิฎก **นิรนฺตรํ** มีระหว่างออกแล้ว **มาเส** ตลอดเดือน ท. **ตโย** สาม **เอวํ** ด้วยประการฉะนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสพระอภิธรรมปิฎกต่อเนื่อง ตลอดไตรมาส ด้วยประการฉะนี้

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ ปการัตถะ ตโย วิเสสนะของ มาเสๆ อัจจันตสังโยคะใน กเถสิ นิรนฺตรํ กิริยาวิเสสนะใน กเถสิ อภิธมฺมปิฏกํ อวุตตกัมมะใน กเถสิ ฯ

.....

๒๒๗. กเถนฺโต จ ปน ภิกฺขาจารเวลาย “ยาว มมาคมนา เอตฺตกํ นาม ธมฺมํ เทเสตูติ นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปตฺวา หิมวนฺตํ คนฺตฺวา นาคลตาทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา อโนตตฺตทเห มุขํ โธวิตฺวา อุตฺตรกุรุโต ปิณฺฑปาตํ อาหริตฺวา มหาวิสาลมาลเก นิสินฺโน ภตฺตกิจฺจํ อกาสิ ฯ

(สตฺถา) กเถนฺโต จ ปน ภิกฺขาจารเวลาย “(อยํ นิมฺมิตพุทฺโธ) ยาว มม อาคมนา เอตฺตกํ นาม ธมฺมํ เทเสตูติ (อธิฏฺฐาเนน) นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปตฺวา หิมวนฺตํ คนฺตฺวา นาคลตาทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา อโนตตฺตทเห มุขํ โธวิตฺวา อุตฺตรกุรุโต ปิณฺฑปาตํ อาหริตฺวา มหาวิสาลมาลเก นิสินฺโน ภตฺตกิจฺจํ อกาสิ ฯ

จ ปน ก็แล **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **กเถนฺโต** เมื่อตรัส **มาเปตฺวา** ทรงเนรมิตแล้ว **นิมฺมิตพุทฺธํ** ซึ่งพระพุทธเนรมิต **(อธิฏฺฐาเนน)** ด้วยการทรงอธิษฐาน **อิติ** ว่า “**(อยํ นิมฺมิตพุทฺโธ)** อ.พระพุทธเนรมิตนี้ **เทเสตู** จงแสดง **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **เอตฺตกํ นาม** ชื่อมีประมาณเท่านี้ **ยาว** เพียงใด **อาคมนา** แต่การมา **มม** แห่งเรา” **อิติ** ดังนี้ **ภิกฺขาจารเวลาย** ในเวลาเป็นที่เสด็จเที่ยวไปเพื่อภิกษา **คนฺตฺวา** เสด็จไปแล้ว **หิมวนฺตํ** สู่ป่าหิมพานต์ **ขาทิตฺวา** ทรงเคี้ยวแล้ว **นาคลตาทนฺตกฏฺฐํ** ซึ่งไม้เป็นเครื่องชำระซึ่งพระทนต์ชื่อว่านาคลดา **โธวิตฺวา** ทรงล้างแล้ว **มุขํ** ซึ่งพระพักตร์ **อโนตตฺตทเห** ในสระชื่อว่าอโนดาต **อาหริตฺวา** ทรงนำมาแล้ว **ปิณฺฑปาตํ** ซึ่งบิณฑบาต **อุตฺตรกุรุโต** จากทวีปชื่อว่าอุตตรกุรุ **นิสินฺโน** ประทับนั่งแล้ว **มหาวิสาล-**

มาลเก ในโรงอันกว้างใหญ่ **อกาสิ** ได้ทรงกระทำแล้ว **ภตฺตกิจฺจํ** ซึ่งกิจด้วยภัตร ฯ

ก็แลพระศาสดา เมื่อตรัส ทรงเนรมิตพระพุทธเนรมิตแล้ว ด้วยการอธิษฐานว่า “พระพุทธเนรมิตนี้ จงแสดงธรรมชื่อมีประมาณเท่านี้ เพียงใดแต่การมาของเรา” ในเวลาเป็นที่เสด็จเที่ยวไปเพื่อภิกษา เสด็จไปสู่ป่าหิมพานต์ ทรงเคี้ยวไม้เป็นเครื่องชำระพระทนต์ชื่อว่านาคลดา ทรงล้างพระพักตร์ในสระน้ำชื่อว่าอโนดาต ทรงนำบิณฑบาตมาจากอุตตรกุรุทวีป ประทับนั่งในโรงกว้างใหญ่ ได้ทรงทำภัตรกิจแล้ว

จ ปน นิปาตสมูหะ สตฺถา สุทธกัตตาใน อกาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กเถนฺโต อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา ภิกฺขาจารเวลาย กาลสัตตมีใน มาเปตฺวา “อยํ วิเสสนะของ นิมฺมิตพุทฺโธๆ สุทธกัตตาใน เทเสตุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยาวศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน เทเสตุ มม สามีสัมพันธะใน อาคมนาๆ อปาทานใน ยาว นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ เอตฺตกํๆ วิเสสนะของ ธมฺมํๆ อวุตตกัมมะใน เทเสตุ” อิติศัพท์ สรูปะใน อธิฏฺจาเนนๆ กรณะใน มาเปตฺวา นิมฺมิตพุทฺธํ อวุตตกัมมะใน มาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา หิมวนฺตํ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ขาทิตฺวา นาคลตาทนฺตกฏฺจํ อวุตตกัมมะใน ขาทิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โธวิตฺวา อโนตตฺตทเห วิสยาธาระใน โธวิตฺวา มุขํ อวุตตกัมมะใน โธวิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาหริตฺวา อุตฺตรกุรุโต อปาทานใน อาหริตฺวา ปิณฺฑปาตํ อวุตตกัมมะใน อาหริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิสินฺโน มหาวิสาลมาลเก วิสยาธาระใน นิสินฺโนๆ วิเสสนะของ สตฺถา ภตฺตกิจฺจํ อวุตตกัมมะใน อกาสิ ฯ

.....

๒๒๘. สารีปุตฺตตฺเถโร ตตฺถ คนฺตฺวา สตฺถุ วตฺตํ กโรติ ฯ

สารีปุตฺตตฺเถโร ตตฺถ (จาเน) คนฺตฺวา สตฺถุ วตฺตํ กโรติ ฯ

สารีปุตฺตตฺเถโร อ.พระสารีบุตรผู้เถระ **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **ตตฺถ (ฐาเน)** ในที่นั้น **กโรติ** ย่อมกระทำ **วตฺตํ** ซึ่งวัตร **สตฺถุ** แก่พระศาสดา ฯ

พระสารีบุตรเถระไปในที่นั้น ย่อมทำข้อวัตรแก่พระศาสดา

สารีปุตฺตตฺเถโร สุทธกัตตาใน กโรติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ จาเนๆ วิสยาธาระใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กโรติ สตฺถุ สัมปทานใน กโรติ

วตฺตุ อวุตตกัมมะใน กโรติ ฯ

.....

๒๒๙. สตฺถา กตภตฺตกิจฺโจ "สารีปุตฺต อชฺช มยา เอตฺตโก นาม ธมฺโม ภาสิโต, ตฺวํ อตฺตโน นิสฺสิตกานํ [ปญฺจสตานํ ภิกฺขูนํ] วาเจหีติ เถรสฺส กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **กตภตฺตกิจฺโจ** ผู้มีกิจด้วยภัตรอันทรงกระทำแล้ว **กเถสิ** ตรัสบอกแล้ว **เถรสฺส** แก่พระเถระ **อิติ** ว่า "**สารีปุตฺต** ดูก่อนสารีบุตร **ธมฺโม** อ.ธรรม **เอตฺตโก นาม** ชื่อมีประมาณเท่านี้ **มยา** อันเรา **ภาสิโต** กล่าวแล้ว **อชฺช** ในวันนี้, **ตฺวํ** อ.เธอ **วาเจหิ** จงบอก **(ภิกฺขูนํ)** แก่ภิกษุ ท. **ปญฺจสตานํ** ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ **นิสฺสิตกานํ** ผู้เป็นนิสิต **อตฺตโน** ของตน" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ผู้ทรงทำภัตรกิจแล้ว ตรัสแก่พระเถระว่า "ดูก่อนสารีบุตร ในวันนี้ ธรรมชื่อมีประมาณเท่านี้ เรากล่าวแล้ว, เธอจงบอกแก่พวกภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูป ผู้เป็นนิสิตของตน"

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กตภตฺตกิจฺโจ วิเสสนะของ สตฺถา "สารีปุตฺต อาลปนะ อชฺช กาลสัตตมีใน ภาสิโต นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ เอตฺตโกๆ วิเสสนะของ ธมฺโมๆ วุตตกัมมะใน ภาสิโตๆ กิตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน ภาสิโต, ตฺวํ สุทธกัตตาใน วาเจหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตโน สามีสัมพันธะใน นิสฺสิตกานํๆ ก็ดี ปญฺจสตานํ ก็ดี วิเสสนะของ ภิกฺขูนํๆ สัมปทานใน วาเจหิ" อิติศัพท์ อาการะใน กเถสิ ฯ

.....

๒๓๐. ยมกปฺปาฏิหิเร กิร ปสีทิตฺวา ปญฺจสตา กุลปุตฺตา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชึสุ ฯ

กิร ได้ยินว่า **กุลปุตฺตา** อ.กุลบุตร ท. **ปญฺจสตา** ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ **ปสีทิตฺวา** เลื่อมใสแล้ว **ยมกปฺปาฏิหิเร** ในยมกปาฏิหาริย์ **ปพฺพชึสุ** บวชแล้ว **สนฺติเก** ในสำนัก **เถรสฺส** ของพระเถระ ฯ

ได้ยินว่า พวกกุลบุตรมีประมาณ ๕๐๐ คน เลื่อมใสในยมกปาฏิหาริย์ บวชแล้วในสำนักของพระเถระ

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ ปญฺจสตา วิเสสนะของ กุลปุตฺตาๆ สุทธกัตตาใน ปพฺพชึสุๆ

อาขยาตบทกัตตุวาจก ยมกปฺปาฏิหิเร วิสยาธาระใน ปสีทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปพฺพชึสุ เถรสฺส สามีสัมพันธะใน สนฺติเกฯ วิสยาธาระใน ปพฺพชึสุ ฯ

.....

๒๓๑. เต สนฺธาย สตฺถา เอวมาห ฯ

เต (กุลปุตฺเต) สนฺธาย สตฺถา เอวํ อาห ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อาห** ตรัสแล้ว **เอวํ** อย่างนี้ **สนฺธาย** ทรงหมายเอา **เต (กุลปุตฺเต)** ซึ่งกุลบุตร ท. เหล่านั้น ฯ

พระศาสดา ตรัสอย่างนี้ ทรงหมายเอาพวกกุลบุตรเหล่านั้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต วิเสสนะของ กุลปุตฺเตฯ อวุตตกัมมะใน สนฺธายฯ กิริยาวิเสสนะใน อาห เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อาห ฯ

.....

๒๓๒. วตฺวา จ ปน เทวโลกํ คนฺตฺวา นิมฺมิตพุทฺเธน เทสิตฏฺฐานโต ปฏฺฐาย สยํ ธมฺมํ กเถสิ ฯ

(สตฺถา) วตฺวา จ ปน เทวโลกํ คนฺตฺวา นิมฺมิตพุทฺเธน เทสิตฏฺฐานโต ปฏฺฐาย สยํ ธมฺมํ กเถสิ ฯ

จ ปน ก็แล **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **วตฺวา** ครั้นตรัสแล้ว **คนฺตฺวา** เสด็จไปแล้ว **เทวโลกํ** สู่เทวโลก **กเถสิ** ตรัสแล้ว **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **สยํ** ด้วยพระองค์เอง **ปฏฺฐาย** จำเดิม **นิมฺมิตพุทฺเธน เทสิตฏฺฐานโต** แต่ที่เป็นที่ อันพระพุทธเนรมิต แสดงแล้ว ฯ

ก็แล พระศาสดา ครั้นตรัสแล้ว เสด็จไปสู่เทวโลก ตรัสธรรมด้วยพระองค์เอง จำเดิมแต่ที่เป็นที่พระพุทธเนรมิตแสดงแล้ว

จ ปน นิปาตสมุหะ สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก วตฺวา ลักขณัตถะ เทวโลกํ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กเถสิ นิมฺมิต-พุทฺเธน อนภิหิตกัตตาใน เทสิต- เทสิตฏฺฐานโต อปาทานใน ปฏฺฐายฯ กิริยาวิเสสนะใน กเถสิ สยํ กรณะใน กเถสิ ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน กเถสิ ฯ

.....

๒๓๓. เถโรปิ คนฺตฺวา เตสํ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสสิ ฯ

เถโรปิ แม้ อ.พระเถระ **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **เทเสสิ** แสดงแล้ว **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **เตสํ ภิกฺขูนํ** แก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น ฯ

แม้พระเถระไปแล้ว แสดงธรรมแก่พวกภิกษุเหล่านั้น

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เถโรๆ สุทธกัตตาใน เทสเสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน เทเสสิ เตสํ วิเสสนะของ ภิกฺขูนํๆ สัมปทานใน เทเสสิ ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน เทเสสิ ฯ

.....

๒๓๔. เต สตฺถริ เทวโลเก วิหรนฺเตเยว สตฺตปฺปกรณิกา อเหสุ ฯ

เต (ภิกฺขู), สตฺถริ เทวโลเก วิหรนฺเต เอว, สตฺตปฺปกรณิกา อเหสุ ฯ

เต (ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น, **สตฺถริ** ครั้นเมื่อพระศาสดา **วิหรนฺเต เอว** ประทับอยู่นั่นเทียว **เทวโลเก** บนเทวโลก, **สตฺตปฺปกรณิกา** เป็นผู้ชำนาญซึ่งปกรณ์ ๗ **อเหสุ** ได้เป็นแล้ว ฯ

พวกภิกษุเหล่านั้น, เมื่อพระศาสดาประทับอยู่บนเทวโลกนั่นแหละ, ได้เป็นผู้ชำนาญปกรณ์ทั้ง ๗

เต วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน อเหสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, สตฺถริ ลักขณะใน วิหรนฺเตๆ ลักขณกิริยา เทวโลเก วิสยาธาระใน วิหรนฺเต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ วิหรนฺเต, สตฺตปฺปกรณิกา วิกติกัตตาใน อเหสุ ฯ

.....

๒๓๕. เต กิร กสฺสปพุทฺธกาเล ขุทฺทกวคฺคุลิโย หุตฺวา เอกสฺมึ ปพฺภาเร โอลมฺพนฺตา ทฺวินฺนํ เถรานํ จงฺกมิตฺวา อภิธมฺมํ สชฺฌายนฺตานํ สเร นิมิตฺตํ คเหตฺวา อสฺโสสุ ฯ

เต (ภิกฺขู) กิร กสฺสปพุทฺธกาเล ขุทฺทกวคฺคุลิโย หุตฺวา เอกสฺมึ ปพฺภาเร โอลมฺพนฺตา ทฺวินฺนํ เถรานํ จงฺกมิตฺวา อภิธมฺมํ สชฺฌายนฺตานํ สเร นิมิตฺตํ คเหตฺวา อสฺโสสุ ฯ

กิร ได้ยินว่า **เต (ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **ขุทฺทกวคฺคุลิโย** เป็นค้างคาวเล็ก **กสฺสปพุทฺธกาเล** ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ **หุตฺวา** เป็น **โอลมฺพนฺตา**

ห้อยลงอยู่ **ปพฺภาเร** ที่เงื้อม **เอกสฺมึ** แห่งหนึ่ง **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **นิมิตฺตํ** ซึ่งนิมิต **สเร** ในเสียง **เถรานํ** ของพระเถระ ท. **ทฺวินฺนํ** สองรูป **จงฺกมิตฺวา อภิธมฺมํ สชฺฌายนฺตานํ** ผู้จงกรม แล้วจึงสาธยายอยู่ ซึ่งพระอภิธรรม **อสฺโสสุํ** ได้ฟังแล้ว ฯ

ได้ยินว่า พวกภิกษุเหล่านั้น เป็นค้างคาวเล็กในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ห้อยลงอยู่ที่เงื้อมแห่งหนึ่ง ถือเอานิมิตในเสียงของพระเถระ ๒ รูป ผู้จงกรมแล้วจึงสาธยายพระอภิธรรมอยู่ ได้ฟังแล้ว

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เต วิเสสนะของ ภิกฺขู ๆ สุทธกัตตาใน อสฺโสสุ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กสฺสปพุทฺธกาเล กาลสัตตมีใน ขุทฺทกวคฺคุลิโย ๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน โอลมฺพนฺตา เอกสฺมึ วิเสสนะของ ปพฺภาเร ๆ วิสยาธาระใน โอลมฺพนฺตา ๆ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขู ทฺวินฺนํ วิเสสนะของ เถรานํ ๆ สามีสัมพันธะใน สเร จงฺกมิตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน สชฺฌายนฺตานํ อภิธมฺมํ อวุตตกัมมะใน สชฺฌายนฺตานํ ๆ วิเสสนะของ เถรานํ สเร วิสยาธาระใน นิมิตฺตํ ๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน อสฺโสสุ ฯ

.....

๒๓๖. เต “อิเม ขนฺธา นาม, อิมา ธาตุโย นามาติ อชานิตฺวา สเร นิมิตฺตคฺคหณมตฺเตเนว ตโต จุตา เทวโลเก นิพฺพตฺตา เอกํ พุทฺธนฺตรํ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา ตโต จวิตฺวา สาวตฺถิยํ กุลฆเรสุ นิพฺพตฺตา ยมกปาฏิหิเร อุปฺปนฺนปฺปสาทา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา สพฺพปฺปจฺจมํ สตฺตปฺปกรณิกา อเหสุ ฯ

เต (ขุทฺทกวคฺคุลิโย) “อิเม ขนฺธา นาม, อิมา ธาตุโย นามาติ อชานิตฺวา สเร นิมิตฺตคฺคหณมตฺเตน เอว (การเณน) ตโต (อตฺตภาวโต) จุตา เทวโลเก นิพฺพตฺตา เอกํ พุทฺธนฺตรํ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา ตโต (เทวโลกโต) จวิตฺวา สาวตฺถิยํ กุลฆเรสุ นิพฺพตฺตา ยมกปาฏิหิเร อุปฺปนฺนปฺปสาทา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา สพฺพปฺปจฺจมํ สตฺตปฺปกรณิกา อเหสุ ฯ

เต (ขุทฺทกวคฺคุลิโย) อ.ค้างคาวเล็ก ท. เหล่านั้น **อชานิตฺวา** ไม่รู้แล้ว **อิติ** ว่า **“อิเม ขนฺธา นาม** ชื่อ อ.ขันธ์ ท. เหล่านี้ **อิมา ธาตุโย นาม** ชื่อ อ.ธาตุ ท. เหล่านี้” **อิติ** ดังนี้ **จุตา** เคลื่อนแล้ว **ตโต (อตฺตภาวโต)** จากอัตภาพนั้น **นิพฺพตฺตา** บังเกิดแล้ว **เทวโลเก** ในเทวโลก **(การเณน)** เพราะเหตุ **นิมิตฺตคฺคหณมตฺเตน** สักว่าการถือเอาซึ่งนิมิต **สเร** ในเสียงนั่นเทียว **อนุภวิตฺวา** เสวยแล้ว **ทิพฺพสมฺปตฺตึ** ซึ่งสมบัติอันเป็น

ทิพย์ **พุทฺธนฺตรํ** สิ้นพุทธันดร **เอกํ** หนึ่ง **จวิตฺวา** เคลื่อนแล้ว **ตโต (เทวโลกโต)** จากเทวโลกนั้น **นิพฺพตฺตา** บังเกิดแล้ว **กุลฆเรสุ** ในเรือนแห่งตระกูล ท. **สาวตฺถิยํ** ในเมืองสาวัตถี **อุปฺปนฺนปฺปสาทา** ผู้มีความเลื่อมใสอันเกิดขึ้นแล้ว **ยมกปฺปาฏิหิเร** ในยมกปาฏิหาริย์ **ปพฺพชิตฺวา** บวชแล้ว **สนฺติเก** ในสำนัก **เถรสฺส** ของพระเถระ **สตฺตปฺปกรณิกา** เป็นผู้ชำนาญในปกรณ์ ๗ **สพฺพปฺปธมฺมํ** ก่อนกว่าภิกษุทั้งปวง **อเหสุ** ได้เป็นแล้ว ฯ

พวกค้างคาวเล็กเหล่านั้น ไม่รู้ว่า “เหล่านี้ชื่อว่าขันธ์, เหล่านี้ชื่อว่าธาตุ” เคลื่อนจากอัตภาพนั้น บังเกิดในเทวโลก เพราะเหตุสักว่าถือเอานิมิตในเสียงนั่นแหละ เสวยทิพย-สมบัติ สิ้นพุทธันดรหนึ่ง เคลื่อนจากเทวโลกนั้น บังเกิดในเรือนตระกูลทั้งหลายในเมืองสาวัตถี มีความเลื่อมใสที่เกิดในยมกปาฏิหาริย์ บวชในสำนักของพระเถระ ได้เป็นผู้ชำนาญในปกรณ์ทั้ง ๗ ก่อนกว่าภิกษุทั้งปวง

เต วิเสสนะของ ขุทฺทกวคฺคุลิโยๆ สุทธกัตตาใน อเหสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อิเม วิเสสนะของ ขนฺธา นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ขนฺธาๆ ลิงคัตถะ, อิมา วิเสสนะของ ธาตุโย นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ธาตุโยๆ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะในอชานิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จุตา สเร วิสยาธาระใน นิมิตฺต- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นิมิตฺตคฺคหณมตฺเตนๆ วิเสสนะของ การเณนๆ เหตุใน นิพฺพตฺตา ตโต วิเสสนะของ อตฺตภาวโตๆ อปาทานใน จุตาๆ วิเสสนะของ ขุทฺทกวคฺคุลิโย เทวโลเก วิสยาธาระใน นิพฺพตฺตาๆ วิเสสนะของ ขุทฺทกวคฺคุลิโย เอกํ วิเสสนะของ พุทฺธนฺตรํๆ อัจจันต-สังโยคะใน อนุภวิตฺวา ทิพฺพสมฺปตฺตึ อวุตตกัมมะใน อนุภวิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จวิตฺวา ตโต วิเสสนะของ เทวโลกโตๆ อปาทานใน จวิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺตา สาวตฺถิยํ วิสยาธาระใน กุลฆเรสุๆ วิสยาธาระใน นิพฺพตฺตาๆ วิเสสนะของ ขุทฺทกวคฺคุลิโย ยมกปฺปาฏิหิเร วิสยาธาระใน อุปฺปนฺนปฺปสาทาๆ วิเสสนะของ ขุทฺทก-วคฺคุลิโย เถรสฺส สามีสัมพันธะใน สนฺติเกๆ วิสยาธาระใน ปพฺพชิตฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน อเหสุ สพฺพปฺปธมฺมํ กิริยาวิเสสนะใน สตฺตปฺปกรณิกาๆ วิกติกัตตาใน อเหสุ ฯ

.....

๒๓๗. สตฺถาปิ เตเนว นีหาเรน เตมาสํ อภิธมฺมํ เทเสสิ ฯ

สตฺถาปิ แม้ อ.พระศาสดา **เทเสสิ** ทรงแสดงแล้ว **อภิธมฺมํ** ซึ่งพระอภิธรรม **เตมาสํ**

ตลอดเดือนสาม **เตน เอว นีหาเรน** โดยทำนองนั้นนั่นเทียว ฯ

แม้พระศาสดา ทรงแสดงพระอภิธรรมตลอดไตรมาส โดยทำนองนั้นนั่นแหละ

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สตฺถาฯ สุทธกัตตาใน เทเสสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เตนฯ วิเสสนะของ นีหาเรนฯ ตติยาวิเสสนะใน เทเสสิ เตมาสํ อัจจันตสังโยคะใน เทเสสิ อภิธมฺมํ อวุตตกัมมะใน เทเสสิ ฯ

.....

๒๓๘. เทสนาวสาเน อสีติโกฏิสหสฺสานํ เทวตานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **ธมฺมาภิสมโย** อ.การตรัสรู้ซึ่งธรรม **อโหสิ** ได้มีแล้ว **เทวตานํ** แก่เทวดา ท. **อสีติโกฏิสหสฺสานํ** มีพันแห่งโกฏิแปดสิบเป็นประมาณ ฯ

เวลาจบพระเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่พวกเทวดามีประมาณ ๘๐,๐๐๐ โกฏิ

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน อโหสิ ธมฺมาภิสมโย สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสีติโกฏิสหสฺสานํ วิเสสนะของ เทวตานํฯ สัมปทานใน อโหสิ ฯ

.....

๒๓๙. มหามายาปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ

มหามายาปิ แม้ อ.พระนางมหามายา **ปติฏฺฐหิ** ทรงตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

แม้พระนางมหามายา ทรงตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มหามายาฯ สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิ ฯ

.....

๒๔๐. สาปิ โข ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลา ปริสา “อิทานิ อิโต สตฺตเม ทิวเส มหาปวารณา ภวิสฺสตีติ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห “ภนฺเต สตฺถุ โอโรหณทิวสํ ญาตุํ วฏฺฏติ, น หิ มยํ สตฺถารํ อทิสฺวา คมิสฺสามาติ ฯ

สาปิ โข ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลา ปริสา “อิทานิ อิโต (ทิวสโต) สตฺตเม ทิวเส มหาปวารณา ภวิสฺสตีติ (จินฺเตตฺวา) มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห “ภนฺเต (อมฺเหหิ) สตฺถุ โอโรหณทิวสํ ญาตุํ วฏฺฏติ, น หิ มยํ สตฺถารํ อทิสฺวา คมิสฺสามาติ ฯ

ปริสา อ.บริษัท **ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลา** ผู้มีโยชน์สามสิบหกเป็นปริมณฑล **สาปิ โข** แม้นั้นแล **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**อิทานิ** ในกาลนี้ **มหาปวารณา** อ.ดิถีมหาปวารณา **ภวิสฺสติ** จักมี **ทิวเส** ในวัน **สตฺตเม** ที่เจ็ด **อิโต (ทิวสโต)** แต่วันนี้” **อิติ** ดังนี้ **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปหาแล้ว **มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรํ** ซึ่งพระมหาโมคคัลลานะผู้เถระ **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **(อมฺเหหิ) สตฺถุ โอโรหณทิวสํ ญาตุํ** อ.อัน อันข้าพเจ้า ท. รู้ ซึ่งวันเป็นที่เสด็จลง แห่งพระศาสดา **วฏฺฏติ** ย่อมควร, **หิ** เพราะว่า **มยํ** อ.ข้าพเจ้า ท. **อทิสฺวา** ไม่เห็นแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **น คมิสฺสาม** จักไม่ไป” **อิติ** ดังนี้ ฯ

บริษัทมี ๓๖ โยชน์เป็นปริมณฑลแม้นั้นแล คิดแล้วว่า “ในกาลนี้ ดิถีมหาปวารณาจักมีในวันที่ ๗ แต่วันนี้” ดังนี้ เข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานเถระ กล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ การที่พวกข้าพเจ้ารู้วันเป็นที่เสด็จลงแห่งพระศาสดา ย่อมควร, เพราะว่า พวกข้าพเจ้า ไม่เห็นพระศาสดา จักไม่ไป”

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สาฯ ก็ดี ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลา ก็ดี วิเสสนะของ ปริสาฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โขศัพท์ วจนาลังการะ “อิทานิ กาลสัตตมีใน ภวิสฺสติ มหาปวารณา สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิโต วิเสสนะของ ทิวสโตฯ อปาทานใน สตฺตเมฯ วิเสสนะของ ทิวเสฯ กาลสัตตมีใน ภวิสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อุปสงฺกมิตฺวา มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรํฯ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “ภนฺเต อาลปนะ ญาตุํ ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อมฺเหหิ อนภิหิตกัตตาใน ญาตุํ สตฺถุ สามีสัมพันธะใน โอโรหณทิวสํฯ อวุตตกัมมะใน ญาตุํ, หิศัพท์ เหตุโชตกะ มยํ สุทธกัตตาใน คมิสฺสามฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน คมิสฺสาม สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน อทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คมิสฺสาม” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๔๑. อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ตํ กถํ สุตฺวา “สาธูติ ตตฺเถว ปจวิยํ นิมุคฺโค

“สิเนรุปาทำ คนฺตฺวา มำ อภิรุหนฺตำ ปริสา ปสฺสตูติ อธิฏฺฐาย มณิรตเน อาวุตำ ปณฺฑุกมฺพลสุตฺตำ วิย ปญฺญายมานรูโปว สิเนรุมชฺเฌน อภิรุหิ ฯ

อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ตำ กถำ สุตฺวา “สาธูติ (สมฺปฏิจฺฉิตฺวา) ตตฺถ เอว (ฐาเน) ปฐวิยำ นิมุคฺโค “สิเนรุปาทำ คนฺตฺวา มำ อภิรุหนฺตำ ปริสา ปสฺสตูติ อธิฏฺฐาย (ปุคฺคเลน) มณิรตเน อาวุตำ ปณฺฑุกมฺพลสุตฺตำ วิย ปญฺญายมานรูโปว สิเนรุมชฺเฌน อภิรุหิ ฯ

มหาโมคฺคลฺลาโน อ.พระมหาโมคคัลลานะ **อายสฺมา** ผู้มีอายุ **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ตำ กถำ** ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวนั้น **(สมฺปฏิจฺฉิตฺวา)** รับพร้อมแล้ว **อิติ** ว่า “**สาธุ** อ.ดีละ” **อิติ** ดังนี้ **นิมุคฺโค** ดำลงไปแล้ว **ปฐวิยำ** ในแผ่นดิน **ตตฺถ เอว (ฐาเน)** ในที่นั้นนั่นเทียว **อธิฏฺฐาย** อธิษฐานแล้ว **อิติ** ว่า “**ปริสา** อ.บริษัท **ปสฺสตุ** จงเห็น **มำ** ซึ่งเรา **สิเนรุปาทำ คนฺตฺวา อภิรุหนฺตำ** ผู้ไป สู่เชิงแห่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ แล้วจึงขึ้นเฉพาะอยู่” **อิติ** ดังนี้ **ปญฺญายมานรูโปว** ผู้มีรูปอันปรากฏอยู่เทียว **ปณฺฑุกมฺพลสุตฺตำ วิย** ราวกะ อ.ด้ายแห่งผ้ากัมพลสีเหลือง **(ปุคฺคเลน) อาวุตำ** อันอันบุคคล ร้อยแล้ว **มณิรตเน** ในรัตนะคือแก้วมณี **อภิรุหิ** ขึ้นเฉพาะแล้ว **สิเนรุมชฺเฌน** โดยท่ามกลางแห่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ ฯ

พระมหาโมคคัลลานะผู้มีอายุ ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว รับว่า “ดีละ” ดำลงไปในแผ่นดิน ในที่นั้นนั่นแหละ อธิษฐานว่า “บริษัทจงเห็นเราผู้ไปสู่เชิงเขาสิเนรุ แล้วจึงขึ้นไปอยู่” ผู้มีรูปที่ปรากฏอยู่นั่นแหละ ดุจด้ายผ้ากัมพลสีเหลืองที่บุคคลร้อยแล้วในรัตนะคือแก้วมณี ขึ้นเฉพาะแล้วโดยท่ามกลางภูเขาสิเนรุ

อายสฺมา วิเสสนะของ มหาโมคฺคลฺลาโนๆ สุทธกัตตาใน อภิรุหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ กถำๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สมฺปฏิจฺฉิตฺวา “สาธุ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน สมฺปฏิจฺฉิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิมุคฺโค เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตตฺถๆ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน นิมุคฺโค ปฐวิยำ วิสยาธาระใน นิมุคฺโคๆ วิเสสนะของ มหาโมคฺคลฺลาโน “ปริสา สุทธกัตตาใน ปสฺสตุๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก สิเนรุปาทำ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อภิรุหนฺตำๆ วิเสสนะของ มำๆ อวุตตกัมมะใน ปสฺสตุ” อิติศัพท์ อาการะใน อธิฏฺฐายๆ ปุพพกาล-กิริยาใน ปญฺญายมาน- ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน อาวุตำ มณิรตเน วิสยาธาระใน อาวุตำๆ วิเสสนะของ ปณฺฑุกมฺพลสุตฺตำๆ อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้า

กับ มณิรตเน อาวุตๆ ปณฺฑุกมฺพลสุตฺตๆ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปญฺญายมานรูปๆ วิเสสนะของ มหาโมคฺคลฺลาโน สิเนรุมชฺเฌน ตติยาวิเสสนะใน อภิรุหิ ฯ

.....

๒๔๒. มนุสฺสาปิ นๆ “เอกโยชนๆ อภิรุฬฺโห, ทฺวิโยชนๆ อภิรุฬฺโหติ โอโลกยึสุ ฯ

มนุสฺสาปิ นๆ (เถรๆ “เถโร) เอกโยชนๆ อภิรุฬฺโห, (เถโร) ทฺวิโยชนๆ อภิรุฬฺโหติ (จินฺตเนน) โอโลกยึสุ ฯ

มนุสฺสาปิ แม้ อ.มนุษย์ ท. **โอโลกยึสุ** แลดูแล้ว **นๆ (เถรๆ)** ซึ่งพระเถระนั้น **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า “**(เถโร)** อ.พระเถระ **อภิรุฬฺโห** ขึ้นเฉพาะแล้ว **เอกโยชนๆ** สิ้นโยชน์หนึ่ง, **(เถโร)** อ.พระเถระ **อภิรุฬฺโห** ขึ้นเฉพาะแล้ว **ทฺวิโยชนๆ** สิ้นโยชน์สอง” **อิติ** ดังนี้ ฯ

แม้พวกมนุษย์แลดูพระเถระนั้น ด้วยความคิดว่า “พระเถระขึ้นเฉพาะแล้วสิ้น ๑ โยชน์, พระเถระขึ้นแล้วสิ้น ๒ โยชน์”

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มนุสฺสาๆ สุทธกัตตาใน โอโลกยึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นๆ วิเสสนะของ เถรๆ อวุตตกัมมะใน โอโลกยึสุ “เถโร สุทธกัตตาใน อภิรุฬฺโหๆ กิตบทกัตตุวาจก เอกโยชนๆ อัจจันตสังโยคะใน อภิรุฬฺโห, เถโร สุทธกัตตาใน อภิรุฬฺโหๆ กิตบทกัตตุวาจก ทฺวิโยชนๆ อัจจันตสังโยคะใน อภิรุฬฺโห” อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนๆ กรณะใน โอโลกยึสุ ฯ

.....

๒๔๓. เถโรปิ สตฺถุ ปาเท สีเสน อุกฺขิปนฺโต วิย อภิรุหิตฺวา วนฺทิตฺวา เอวมาห “ภนฺเต ปริสา ตุมฺเห ทิสฺวาว คนฺตุกามา, กทา โอโรหิสฺสถาติ ฯ

เถโรปิ สตฺถุ ปาเท สีเสน อุกฺขิปนฺโต วิย อภิรุหิตฺวา วนฺทิตฺวา เอวๆ อาห “ภนฺเต ปริสา ตุมฺเห ทิสฺวาว คนฺตุกามา (โหติ, ตุมฺเห) กทา โอโรหิสฺสถาติ ฯ

เถโรปิ แม้ อ.พระเถระ **อุกฺขิปนฺโต วิย** ราวกะว่ายกขึ้นอยู่ **ปาเท** ซึ่งพระบาท ท. **สตฺถุ** ของพระศาสดา **สีเสน** ด้วยศีรษะ **อภิรุหิตฺวา** ขึ้นเฉพาะแล้ว **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **อาห** กราบทูลแล้ว **เอวๆ** อย่างนี้ **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ปริสา** อ.บริษัท **ตุมฺเห ทิสฺวาว คนฺตุกามา** เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน เฝ้า ซึ่งพระองค์เทียว

แล้วจึงไป **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **โอโรหิสฺสถ** จักเสด็จลง **กทา** ในกาลไร ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

แม้พระเถระดุจยกพระบาททั้งหลายของพระศาสดาขึ้นด้วยศีรษะ ขึ้นแล้ว ถวายบังคมแล้ว กราบทูลอย่างนี้ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บริษัทเป็นผู้ประสงค์เพื่อจะเฝ้าพระองค์เทียวแล้วจึงไป, พระองค์จักเสด็จลงในกาลไร"

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เถโรฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน ปาเทฯ อวุตตกัมมะใน อุกฺขิปนฺโต สีเสน กรณะใน อุกฺขิปนฺโตฯ อุปมาอัพภันตรกิริยาของ เถโร วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ สตฺถุ ปาเท สีเสน อุกฺขิปนฺโต อภิรุหิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อาห "ภนฺเต อาลปนะ ปริสา สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตุมฺเห อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตุกามาฯ วิกติกัตตาใน โหติ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน โอโรหิสฺสถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กทา กาลสัตตมีใน โอโรหิสฺสถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๔๔. "กหํ ปน เต โมคฺคลฺลาน เชฏฺฐภาติโก สารีปุตฺโตติ ฯ

(สตฺถา) "กหํ (จาเน) ปน เต โมคฺคลฺลาน เชฏฺฐภาติโก สารีปุตฺโต (คโต)" อิติ (ปุจฺฉิ) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**โมคฺคลฺลาน** ดูก่อนโมคคัลลานะ **ปน** ก็ **สารีปุตฺโต** อ.สารีบุตร **เชฏฺฐภาติโก** ผู้เป็นพี่ชายผู้เจริญที่สุด **เต** ของเธอ **(คโต)** ไปแล้ว **กหํ (จาเน)** ในที่ไหน ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสถามว่า "ดูก่อนโมคคัลลานะ ก็สารีบุตรผู้เป็นพี่ชายของเธอ ไปแล้วในที่ไหน ?"

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "โมคฺคลฺลาน อาลปนะ ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ เชฏฺฐภาติโก วิเสสนะของ สารีปุตฺโตฯ สุทธกัตตาใน คโตฯ กิตบทกัตตุวาจก กหํ วิเสสนะของ จาเนฯ วิสยาธาระใน คโต เต สามีสัมพันธะใน เชฏฺฐภาติโก" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๒๔๕. “ภนฺเต สงฺกสฺสนคเร วสฺสํ อุปคโตติ ฯ

(เถโร “สารีปุตฺตตฺเถโร) ภนฺเต สงฺกสฺสนคเร วสฺสํ อุปคโตติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(สารีปุตฺตตฺเถโร)** อ.พระสารีบุตรผู้เถระ **อุปคโต** เข้าจำแล้ว **วสฺสํ** ซึ่งพรรษา **สงฺกสฺสนคเร** ในเมืองชื่อว่าสังกัสสะ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระสารีบุตรเถระเข้าจำพรรษาในเมืองสังกัสสะ”

เถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ สารีปุตฺตตฺเถโร สุทธกัตตาใน อุปคโตฯ กิตบทกัตตุวาจก สงฺกสฺสนคเร วิสยาธาระใน อุปคโต วสฺสํ สัมปาปุณียกัมมะใน อุปคโต” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๔๖. “โมคฺคลฺลาน อหํ อิโต สตฺตเม ทิวเส มหาปวารณาย สงฺกสฺสนครทฺวาเร โอตริสฺสามิ, มํ ทฏฺฐุกามา ตตฺถ คจฺฉนฺตุ, สาวตฺถิโต จ สงฺกสฺสนครํ ตีสโยชนานิ, เอตฺตเก มคฺเค กสฺสจิ ปาเถยฺยกิจฺจํ นตฺถิ, ‘อุโปสถิกา หุตฺวา ธุรวิหารํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย คจฺฉนฺตา วิย คจฺเฉยฺยาถาติ เตสํ อาโรเจยฺยาสีติ ฯ

(สตฺถา) “โมคฺคลฺลาน อหํ อิโต (ทิวสโต) สตฺตเม ทิวเส มหาปวารณาย (ติถิยา) สงฺกสฺสนครทฺวาเร โอตริสฺสามิ, (ชนา) มํ ทฏฺฐุกามา (หุตฺวา) ตตฺถ (จาเน) คจฺฉนฺตุ, สาวตฺถิโต จ สงฺกสฺสนครํ ตีสโยชนานิ (อตฺถิ), เอตฺตเก มคฺเค กสฺสจิ ปาเถยฺยกิจฺจํ นตฺถิ, (ตฺวํ ‘ตุมฺเห) อุโปสถิกา หุตฺวา ธุรวิหารํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย คจฺฉนฺตา วิย คจฺเฉยฺยาถาติ เตสํ (ชนานํ) อาโรเจยฺยาสีติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**โมคฺคลฺลาน** ดูก่อนโมคคัลลานะ **อหํ** อ.เรา **โอตริสฺสามิ** จักข้ามลง **สงฺกสฺสนครทฺวาเร** ใกล้ประตูแห่งเมืองชื่อว่าสังกัสสะ **มหาปวารณาย (ติถิยา)** ในดิถีมหาปวารณา **ทิวเส** ในวัน **สตฺตเม** ที่เจ็ด **อิโต (ทิวสโต)** แต่วันนี้, **(ชนา)** อ.ชน ท. **ทฏฺฐุกามา** เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเฝ้า **มํ** ซึ่งเรา **(หุตฺวา)** เป็น **คจฺฉนฺตุ** จงไป **ตตฺถ (ฐาเน)** ในที่นั้น, **จ** ก็ **สงฺกสฺสนครํ** อ.เมืองชื่อว่าสังกัสสะ **(อตฺถิ)** มีอยู่ **ตีสโยชนานิ** สิ้นโยชน์สามสิบ ท. **สาวตฺถิโต** แต่เมือง

สาวัตถี, **ปาเถยฺยกิจฺจ** อ.กิจด้วยวัตถุอันเกื้อกูลแก่หนทาง **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **กสฺสจิ** แก่ใครๆ **มคฺเค** ในหนทาง **เอตฺตเก** อันมีประมาณเท่านี้, **(ตฺวํ)** อ.เธอ **อาโรเจยฺยาสิ** พึงบอก **เตสํ (ชนานํ)** แก่ชน ท. เหล่านั้น **อิติ** ว่า '**(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **อุโปสถิกา** เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ **หุตฺวา** เป็น **คจฺฉนฺตา วิย** ราวกะว่าไปอยู่ **ธุรวิหารํ** สู่วิหารอันใกล้ **ธมฺมสฺสวนตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่การฟังซึ่งธรรม **คจฺเฉยฺยาถ** พึงไป' **อิติ** ดังนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า "ดูก่อนโมคคัลลานะ เราจักข้ามลงใกล้ประตูเมืองสังกัสสะ ในดิถีมหาปวารณา ในวันที่ ๗ แต่วันนี้, พวกชนผู้ประสงค์เพื่อจะเฝ้าเรา จงไปในที่นั้น, ก็เมืองสังกัสสะมีอยู่สิ้น ๓๐ โยชน์แต่เมืองสาวัตถี, กิจด้วยเสบียง ย่อมไม่มีแก่ใครๆ ในหนทางมีประมาณเท่านี้, เธอพึงบอกแก่พวกชนเหล่านั้นว่า 'ท่านทั้งหลาย เป็นผู้รักษาอุโบสถ ดุจไปสู่วิหารอันใกล้ เพื่อประโยชน์แก่การฟังธรรม พึงไป' ดังนี้

สตฺถา สุทฺธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "โมคฺคลฺลาน อาลปนะ อหํ สุทฺธ-กัตตาใน โอตริสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิโต วิเสสนะของ ทิวสโตฯ อปาทานในสตฺตเมฯ วิเสสนะของ ทิวเสฯ กาลสัตตมีใน โอตริสฺสามิ มหาปวารณาย กาลสัตตมีในโอตริสฺสามิ สงฺกสฺสนครทฺวาเร วิสยาธาระใน โอตริสฺสามิ, ชนา สุทฺธกัตตาใน คจฺฉนฺตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มํ อวุตตกัมมะใน ทฏฺจุ- ทฏฺจุกามาฯ วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คจฺฉนฺตุ ตตฺถ วิเสสนะของ จาเนฯ วิสยาธาระใน คจฺฉนฺตุ, จศัพท์วากยารัมภโชตกะ สงฺกสฺสนครํ สุทฺธกัตตาใน อตฺถิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สาวตฺถิโต อปาทานใน ตีสโยชนานิฯ อัจจันตสังโยคะใน อตฺถิ, ปาเถยฺยกิจฺจํ สุทฺธกัตตาใน นตฺถิฯ กิริยาบทกัตตุวาจก เอตฺตเก วิเสสนะของ มคฺเคฯ วิสยาธาระใน นตฺถิ กสฺสจิ สัมปทานใน นตฺถิ, ตฺวํ สุทฺธกัตตาใน อาโรเจยฺยาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก 'ตุมฺเห สุทฺธกัตตาใน คจฺเฉยฺยาถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุโปสถิกา วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน คจฺฉนฺตา ธุรวิหารํ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉนฺตา ธมฺมสฺสวนตฺถาย สัมปทานใน คจฺฉนฺตาฯ อุปมาอัพภันตรกิริยาของ ตุมฺเห วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ ธุรวิหารํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย คจฺฉนฺตา' อิติศัพท์ อาการะใน อาโรเจยฺยาสิ เตสํ วิเสสนะของ ชนานํฯ สัมปทานใน อาโรเจยฺยาสิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๔๗. เถโร “สาธุ ภนฺเตติ วตฺวา ตถา อาโรเจสิ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **วตฺวา** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **สาธุ** อ.ดีละ” **อิติ** ดังนี้ **อาโรเจสิ** บอกแล้ว **ตถา** เหมือนอย่างนั้น ฯ

พระเถระกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดีละ” ดังนี้แล้ว ก็บอกเหมือนอย่างนั้น

เถโร สุทธกัตตาใน อาโรเจสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ สาธุ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจสิ ตถา กิริยาวิเสสนะใน อาโรเจสิ ฯ

.....

๒๔๘. สตฺถา วุตฺถวสฺโส ปวาเรตฺวา สกฺกสฺส อาโรเจสิ “มหาราช มนุสฺสปถํ คมิสฺสามีติ ฯ

สตฺถา วุตฺถวสฺโส ปวาเรตฺวา สกฺกสฺส อาโรเจสิ “(อหํ) มหาราช มนุสฺสปถํ คมิสฺสามีติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วุตฺถวสฺโส** ผู้มีพรรษาอันอยู่จำแล้ว **ปวาเรตฺวา** ปวารณาแล้ว **อาโรเจสิ** ตรัสบอกแล้ว **สกฺกสฺส** แก่ท้าวสักกะ **อิติ** ว่า “**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **(อหํ)** อ.อาตมภาพ **คมิสฺสามิ** จักไป **มนุสฺสปถํ** สู่ถิ่นแห่งมนุษย์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ทรงจำพรรษาแล้ว ปวารณาแล้ว ตรัสบอกแก่ท้าวสักกะว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อาตมภาพจักไปสู่ถิ่นมนุษย์”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาโรเจสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วุตฺถวสฺโส วิเสสนะของ สตฺถา ปวาเรตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจสิ สกฺกสฺส สัมปทานใน อาโรเจสิ “มหาราช อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน คมิสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มนุสฺสปถํ สัมปาปุณีย-กัมมะใน คมิสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาโรเจสิ ฯ

.....

๒๔๙. สกฺโก “โสวณฺณมยํ มณิมยํ รชตมยนฺติ ตีณิ โสปาณานิ มาเปสิ ฯ

สกฺโก “โสวณฺณมยํ (โสปาณํ) มณิมยํ (โสปาณํ) รชตมยํ (โสปาณํ)” อิติ ตีณิ โสปาณานิ มาเปสิ ฯ

สกฺโก อ.ท้าวสักกะ **มาเปสิ** ทรงเนรมิตแล้ว **โสปาณานิ** ซึ่งบันได ท. **ตีณิ** สาม **อิติ** คือ “**(โสปาณํ)** ซึ่งบันได **โสวณฺณมยํ** อันเป็นวิการแห่งทอง **(โสปาณํ)** ซึ่งบันได

มณิมยํ อันเป็นวิการแห่งแก้วมณี **(โสปาณ์)** ซึ่งบันได **รชตมยํ** อันเป็นวิการแห่งเงิน" ฯ

ท้าวสักกะทรงเนรมิตบันไดทั้งหลาย ๓ คือ บันไดทองคำ บันไดแก้วมณี บันไดเงิน

สกฺโก สุทธกัตตาใน มาเปสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "โสวณฺณมยํ โสปาณํ มณิมยํ โสปาณํ รชตมยํ โสปาณ์" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ตีณิ โสปาณานิ ตีณิ วิเสสนะของ โสปาณานิๆ อวุตตกัมมะใน มาเปสิ ฯ

.....

๒๕๐. เตสํ ปาทา สงฺกสฺสนครทฺวาเร ปติฏฺฐหึสุ, สีสานิ สิเนรุมุทฺธนิ ฯ

เตสํ (โสปาณานำ) ปาทา สงฺกสฺสนครทฺวาเร ปติฏฺฐหึสุ, สีสานิ สิเนรุมุทฺธนิ (ปติฏฺฐหึสุ) ฯ

ปาทา อ.เชิง ท. **เตสํ (โสปาณานำ)** แห่งบันได ท. เหล่านั้น **ปติฏฺฐหึสุ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **สงฺกสฺสนครทฺวาเร** ณ ประตูแห่งเมืองสังกัสสะ, **สีสานิ** อ.หัว ท. **(ปติฏฺฐหึสุ)** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **สิเนรุมุทฺธนิ** บนยอดแห่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ ฯ

เชิงทั้งหลายของบันไดเหล่านั้น ตั้งอยู่แล้ว ณ ประตูเมืองสังกัสสะ, หัวบันไดทั้งหลายตั้งอยู่แล้วบนยอดภูเขาสิเนรุ

ปาทา สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสำ วิเสสนะของ โสปาณานำๆ สามีสัมพันธะใน ปาทา สงฺกสฺสนครทฺวาเร วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหึสุ, สีสานิ สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สิเนรุมุทฺธนิ วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหึสุ ฯ

.....

๒๕๑. เตสุ ทกฺขิณปสฺเส สุวณฺณโสปาณํ เทวานำ อโหสิ, วามปสฺเส รชตโสปาณำ มหาพฺรหฺมานำ, มชฺเฌ มณิโสปาณำ ตถาคตสฺส ฯ

เตสุ (โสปาเณสุ) ทกฺขิณปสฺเส สุวณฺณโสปาณำ เทวานำ อโหสิ, วามปสฺเส รชตโสปาณำ มหาพฺรหฺมานำ (อโหสิ), มชฺเฌ มณิโสปาณำ ตถาคตสฺส (อโหสิ) ฯ

เตสุ (โสปาเณสุ) สุวณฺณโสปาณำ อ.- ในบันได ท. เหล่านั้นหนา -บันไดอันเป็นวิการแห่งทอง **อโหสิ** ได้มีแล้ว **เทวานำ** แก่เทวดา ท. **ทกฺขิณปสฺเส** ที่ข้างเบื้องขวา, **รชตโสปาณำ** อ.บันไดอันเป็นวิการแห่งเงิน **(อโหสิ)** ได้มีแล้ว **มหาพฺราหฺมานำ** แก่

ท้าวมหาพรหม ท. **วามปสฺเส** ที่ข้างเบื้องซ้าย, **มณิโสปาณํ** อ.บันไดอันเป็นวิการแห่งแก้วมณี **(อโหสิ)** ได้มีแล้ว **ตถาคตสฺส** แก่พระตถาคต **มชฺเฌ** ในท่ามกลาง ฯ

บรรดาบันไดเหล่านั้น บันไดทองคำ ได้มีแล้วแก่พวกเทวดาที่ข้างเบื้องขวา, บันไดเงิน ได้มีแล้วแก่ท้าวมหาพรหมทั้งหลาย ที่ข้างเบื้องซ้าย, บันไดแก้วมณี ได้มีแล้วแก่พระตถาคต ในท่ามกลาง

เตสุ วิเสสนะของ โสปาเณสุๆ นิทธารณะใน สุวณฺณโสปาณๆ นิทธารณียะและสุทธ-กัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทกฺขิณปสฺเส วิสยาธาระใน อโหสิ เทวานํ สัมปทานใน อโหสิ, รชตโสปาณสุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามปสฺเส วิสยาธาระใน อโหสิ มหาพฺรหฺมานํ สัมปทานใน อโหสิ, มณิโสปาณ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มชฺเฌ วิสยาธาระใน อโหสิ ตถาคตสฺส สัมปทานใน อโหสิ ฯ

.....

๒๕๒. สตฺถา สิเนรุมุทฺธนิ จตฺวา เทโวโรหเณ ยมกปาฏิหาริยํ กตฺวา อุทฺธํ โอโลเกสิ, ยาว พฺรหฺมโลกา เอกงฺคณานิ อเหสุ, อโธ โอโลเกสิ, ยาว อวีจิโต เอกงฺคณํ อโหสิ, ทิสาวิทิสา โอโลเกสิ, อเนกานิ จกฺกวาฬสตสหสฺสานิ เอกงฺคณานิ อเหสุ, เทวา มนุสฺเส ปสฺสึสุ ฯ

สตฺถา สิเนรุมุทฺธนิ จตฺวา เทโวโรหเณ ยมกปาฏิหาริยํ กตฺวา อุทฺธํ โอโลเกสิ, (สพฺพานิ จานานิ) ยาว พฺรหฺมโลกา เอกงฺคณานิ อเหสุ, (สตฺถา) อโธ โอโลเกสิ, (สพฺพํ จานํ) ยาว อวีจิโต เอกงฺคณํ อโหสิ, (สตฺถา) ทิสาวิทิสา โอโลเกสิ, อเนกานิ จกฺกวาฬสตสหสฺสานิ เอกงฺคณานิ อเหสุ, เทวา มนุสฺเส ปสฺสึสุ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **จตฺวา** ทรงดำรงอยู่แล้ว **สิเนรุมุทฺธนิ** บนยอดแห่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ **กตฺวา** ทรงกระทำแล้ว **ยมกปาฏิหาริยํ** ซึ่งยมกปาฏิหาริย์ **เทโวโรหเณ** ในวันเป็นที่เสด็จลงจากเทวโลก **โอโลเกสิ** ทรงแลดูแล้ว **อุทฺธํ** ในเบื้องบน, **(ฐานานิ)** อ.ที่ ท. **(สพฺพานิ)** ทั้งปวง **เอกงฺคณานิ** เป็นที่มีเนินเป็นอันเดียวกัน **อเหสุ** ได้เป็นแล้ว **ยาว** เพียงใด **พฺรหฺมโลกา** แต่พรหมโลก, **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **โอโลเกสิ** ทรงแลดูแล้ว **อโธ** ในภายใต้, **(ฐานํ)** อ.ที่ **(สพฺพํ)** ทั้งปวง **เอกงฺคณํ** เป็นที่มีเนินเป็นอันเดียวกัน **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว **ยาว** เพียงใด **อวีจิโต** แต่นรกชื่อว่าอเวจี, **(สตฺถา)** อ.พระ

ศาสดา **โอโลเกสิ** ทรงแลดูแล้ว **ทิสาวิทิสา** ซึ่งทิศใหญ่และทิศเฉียง ท., **จกฺกวาฬ-สตสหสฺสานิ** อ.แสนแห่งจักรวาล ท. **อเนกานิ** มิใช่หนึ่ง **เอกงฺคณานิ** เป็นที่มีเนินเป็นอันเดียวกัน **อเหสุ** ได้เป็นแล้ว, **เทวา** อ.เทวดา ท. **ปสฺสึสุ** เห็นแล้ว **มนุสฺเส** ซึ่งมนุษย์ ท. ฯ

พระศาสดาทรงดำรงอยู่บนยอดภูเขาสิเนรุ ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในวันเป็นที่เสด็จลงจากเทวโลก ทรงแลดูในเบื้องบน, ที่ทั้งหลายทั้งปวง ได้เป็นที่มีเนินเป็นอันเดียวกัน จนถึงพรหมโลก, พระศาสดาทรงแลดูในภายใต้, ที่ทั้งปวง ได้เป็นที่มีเนินเป็นอันเดียวกัน จนถึงอเวจีมหานรก, พระศาสดาทรงแลดูทิศใหญ่และทิศเฉียงทั้งหลาย, หลายแสนจักรวาล ได้เป็นที่มีเนินเป็นอันเดียวกัน, พวกเทวดาเห็นพวกมนุษย์

สตฺถา สุทธกัตตาใน โอโลเกสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สิเนรุมุทฺธนิ วิสยาธาระใน จตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กตฺวา เทโวโรหเณ กาลสัตตมีใน กตฺวา ยมกปฺปาฏิหาริยํ อวุตตกัมมะใน กตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โอโลเกสิ อุทฺธํ วิสยาธาระใน โอโลเกสิ, สพฺพานิ วิเสสนะของ ฐานานิๆ สุทธกัตตาใน อเหสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยาวศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน อเหสุ พฺรหฺมโลกา อปาทานใน ยาว เอกงฺคณานิ วิกติกัตตาใน อเหสุ, สตฺถา สุทธกัตตาใน โอโลเกสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อโธ วิสยาธาระใน โอโลเกสิ, สพฺพํ วิเสสนะของ ฐานๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยาวศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน อโหสิ อวีจิโต อปาทานใน ยาว เอกงฺคณํ วิกติกัตตาใน อโหสิ, สตฺถา สุทธกัตตาใน โอโลเกสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทิสาวิทิสา อวุตตกัมมะใน โอโลเกสิ, อเนกานิ วิเสสนะของ จกฺกวาฬสตสหสฺสานิๆ สุทธกัตตาใน อเหสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกงฺคณานิ วิกติกัตตาใน อเหสุ, เทวา สุทธกัตตาใน ปสฺสึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มนุสฺเส อวุตตกัมมะใน ปสฺสึสุ ฯ

.....

๒๕๓. มนุสฺสาปิ เทเว ปสฺสึสุ ฯ

มนุสฺสาปิ แม้ อ.มนุษย์ ท. **ปสฺสึสุ** เห็นแล้ว **เทเว** ซึ่งเทวดา ท. ฯ

แม้พวกมนุษย์ ก็เห็นพวกเทวดา

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มนุสฺสาๆ สุทธกัตตาใน ปสฺสึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก

เทเว อวุตตกัมมะใน ปสฺสึสุ ฯ

.....

๒๕๔. สพฺเพ สมฺมุขาว ปสฺสึสุ ฯ

สพฺเพ (เทวมนุสฺสา) สมฺมุขาว ปสฺสึสุ ฯ

(เทวมนุสฺสา) อ.เทวดาและมนุษย์ ท. **สพฺเพ** ทั้งปวง **ปสฺสึสุ** เห็นแล้ว **สมฺมุขาว** ในที่พร้อมหน้าเทียว ฯ

พวกเทวดาและมนุษย์ทั้งปวง เห็นกันในที่ต่อหน้านั่นแหละ

สพฺเพ วิเสสนะของ เทวมนุสฺสาๆ สุทธกัตตาใน ปสฺสึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สมฺมุขาๆ วิสยาธาระใน ปสฺสึสุ ฯ

.....

๒๕๕. ภควา ฉพฺพณฺณรํสิโย วิสฺสชฺเชสิ ฯ

ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **วิสฺสชฺเชสิ** ทรงเปล่งแล้ว **ฉพฺพณฺณรํสิโย** ซึ่งพระรัศมีอันมีวรรณะ ๖ ท. ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเปล่งพระฉัพพรรณรังสี

ภควา สุทธกัตตาใน วิสฺสชฺเชสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฉพฺพณฺณรํสิโย อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชสิ ฯ

.....

๒๕๖. ตํ ทิวสํ พุทฺธสิรึ โอโลเกตฺวา ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลาย ปริสาย เอโกปิ พุทฺธภาวํ อปฺปฏิเจนฺโต นาม นาโหสิ ฯ

ตํ ทิวสํ พุทฺธสิรึ โอโลเกตฺวา ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลาย ปริสาย เอโกปิ (มนุสฺโส) พุทฺธภาวํ อปฺปฏิเจนฺโต นาม น อโหสิ ฯ

ตํ ทิวสํ ในวันนั้น **(มนุสฺโส)** อ.มนุษย์ **เอโกปิ** แม้คนหนึ่ง **ปริสาย** ในบริษัท **ฉตฺตึส-โยชนปริมณฺฑลาย** อันมีโยชน์สามสิบหกเป็นปริมณฑล **โอโลเกตฺวา** แลดูแล้ว **พุทฺธสิรึ** ซึ่งพระสิริของพระพุทธเจ้า **อปฺปฏิเจนฺโต นาม** ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ปรารถนาอยู่ **พุทฺธภาวํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระพุทธเจ้า **น อโหสิ** ไม่ได้มีแล้ว ฯ

ในวันนั้น มนุษย์แม้คนหนึ่งในบริษัทมี ๓๖ โยชน์เป็นปริมณฑล แลดูพระสิริของพระพุทธเจ้า ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้า ไม่ได้มีแล้ว

ตํ วิเสสนะของ ทิวสํๆ ทุติยากาลสัตตมีใน อโหสิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มนุสฺโสๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก พุทฺธสิรึ อวุตตกัมมะใน โอโลเกตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อปฺปฏิเจนฺโต ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลาย วิเสสนะของ ปริสายๆ วิสยาธาระใน มนุสฺโส พุทฺธภาวํ อวุตตกัมมะใน อปฺปฏิเจนฺโต นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อปฺปฏิเจนฺโตๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อโหสิ ฯ

.....

๒๕๗. สุวณฺณโสปาเณน เทวา โอตรึสุ, รชตโสปาเณน มหาพฺรหฺมาโน, มณิโสปาเณน สมฺมาสมฺพุทฺโธ โอตริ ฯ

สุวณฺณโสปาเณน เทวา โอตรึสุ, รชตโสปาเณน มหาพฺรหฺมาโน (โอตรึสุ), มณิโสปาเณน สมฺมาสมฺพุทฺโธ โอตริ ฯ

เทวา อ.เทวดา ท. **โอตรึสุ** ข้ามลงแล้ว **สุวณฺณโสปาเณน** ทางบันไดอันเป็นวิการแห่งทอง, **มหาพฺรหฺมาโน** อ.ท้าวมหาพรหม ท. **(โอตรึสุ)** ข้ามลงแล้ว **รชตโสปาเณน** ทางบันไดอันเป็นวิการแห่งเงิน, **สมฺมาสมฺพุทฺโธ** อ.พระสัมมาสัมพุทธเจ้า **โอตริ** เสด็จข้ามลงแล้ว **มณิโสปาเณน** ทางบันไดอันเป็นวิการแห่งแก้วมณี ฯ

เหล่าเทวดาข้ามลงทางบันไดทองคำ, ท้าวมหาพรหมทั้งหลาย ข้ามลงทางบันไดเงิน, พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จข้ามลงทางบันไดแก้วมณี

เทวา สุทธกัตตาใน โอตรึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุวณฺณโสปาเณน ตติยาวิเสสนะใน โอตรึสุ, มหาพฺรหฺมาโน สุทธกัตตาใน โอตรึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก รชต-โสปาเณน ตติยาวิเสสนะใน โอตรึสุ, สมฺมาสมฺพุทฺโธ สุทธกัตตาใน โอตริๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มณิโสปาเณน ตติยาวิเสสนะใน โอตริ ฯ

.....

๒๕๘. ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุตฺโต เพฬุวปณฺฑุวีณํ อาทาย ทกฺขิณปสฺเส จตฺวา สตฺถุ คนฺธพฺพปูชํ กโรนฺโต โอตริ ฯ

คนฺธพฺพเทวปุตฺโต อ.เทพบุตรนักฟ้อน **ปญฺจสิโข** ชื่อว่าปัญจสิขะ **อาทาย** ถือเอา

แล้ว **เพฬุวปณฺฑุวีณํ** ซึ่งพิณมีสีเหลืองเพียงดังผลมะตูม **จตฺวา** ยืนแล้ว **ทกฺขิณปสฺเส** ที่พระปรัศว์เบื้องขวา **กโรนฺโต** กระทำอยู่ **คนฺธพฺพปูชํ** ซึ่งการบูชาด้วยการฟ้อน **สตฺถุ** แก่พระศาสดา **โอตริ** ข้ามลงแล้ว ฯ

เทพบุตรนักฟ้อนชื่อว่าปัญจสิขะ ถือเอาพิณมีสีเหลืองดุจผลมะตูม ยืนที่พระปรัศว์เบื้องขวา ทำการบูชาด้วยการฟ้อนแก่พระศาสดา ข้ามลงแล้ว

ปญฺจสิโข สัญญาวิเสสนะของ คนฺธพฺพเทวปุตฺโตๆ สุทธกัตตาใน โอตริๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก เพฬุวปณฺฑุวีณํ อวุตตกัมมะใน อาทายๆ สมานกาลกิริยาใน จตฺวา ทกฺขิณ-ปสฺเสๆ วิสยาธาระใน จตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กโรนฺโต สตฺถุ สัมปทานใน กโรนฺโต คนฺธพฺพปูชํ อวุตตกัมมะใน กโรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ คนฺธพฺพเทวปุตฺโต ฯ

.....

๒๕๙. มาตลิสงฺคาหโก วามปสฺเส จตฺวา ทิพฺพคนฺธมาลาปุปฺผํ คเหตฺวา นมสฺสมาโน ปูชํ กตฺวา โอตริ ฯ

มาตลิสงฺคาหโก อ.เทพบุตรผู้สงเคราะห์ชื่อว่ามาตลิ **จตฺวา** ยืนแล้ว **วามปสฺเส** ที่พระปรัศว์เบื้องซ้าย **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **ทิพฺพคนฺธมาลาปุปฺผํ** ซึ่งของหอม ระเบียบ และดอกไม้อันเป็นทิพย์ **นมสฺสมาโน** นมัสการอยู่ **กตฺวา** กระทำแล้ว **ปูชํ** ซึ่งการบูชา **โอตริ** ข้ามลงแล้ว ฯ

เทพบุตรผู้สงเคราะห์ชื่อว่ามาตลิ ยืนที่พระปรัศว์เบื้องซ้าย ถือเอาของหอม ระเบียบ และดอกไม้ทิพย์ นมัสการอยู่ ทำการบูชา ข้ามลงแล้ว

มาตลิสงฺคาหโก สุทธกัตตาใน โอตริๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วามปสฺเส วิสยาธาระใน จตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คเหตฺวา ทิพฺพคนฺธมาลาปุปฺผํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน นมสฺสมาโนๆ อัพภันตรกิริยาของ มาตลิสงฺคาหโก ปูชํ อวุตตกัมมะ ใน กตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน โอตริ ฯ

.....

๒๖๐. มหาพฺรหฺมา ฉตฺตํ ธาเรสิ, สุยาโม วาลวีชนึ ฯ

มหาพฺรหฺมา ฉตฺตํ ธาเรสิ, สุยาโม วาลวีชนึ (ธาเรสิ) ฯ

มหาพฺรหฺมา อ.ท้าวมหาพรหม **ธาเรสิ** ทรงกั้นแล้ว **ฉตฺตํ** ซึ่งฉัตร, **สุยาโม** อ.ท้าวสุยามะ **(ธาเรสิ)** ทรงไว้แล้ว **วาลวีชนึ** ซึ่งพัดวาลวีชนี ฯ

ท้าวมหาพรหม ทรงกั้นฉัตร, ท้าวสุยามะทรงพัดวาลวีชนีไว้

มหาพฺรหฺมา สุทธกัตตาใน ธาเรสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฉตฺตํ อวุตตกัมมะใน ธาเรสิ, สุยาโม สุทธกัตตาใน ธาเรสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วาลวีชนึ อวุตตกัมมะใน ธาเรสิ ฯ

.....

๒๖๑. สตฺถา อิมินา ปริวาเรน สทฺธึ โอตริตฺวา สงฺกสฺสนครทฺวาเร ปติฏฺฐหิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **โอตริตฺวา** เสด็จข้ามลงแล้ว **สทฺธึ** กับ **อิมินา ปริวาเรน** ด้วยบริวารนี้ **ปติฏฺฐหิ** ทรงดำรงอยู่เฉพาะแล้ว **สงฺกสฺสนครทฺวาเร** ณ ประตูแห่งเมืองชื่อว่าสังกัสสะ ฯ

พระศาสดา เสด็จข้ามลงพร้อมกับบริวารนี้ ทรงดำรงอยู่ ณ ประตูเมืองสังกัสสะ

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมินา วิเสสนะของ ปริวาเรนๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึๆ กิริยาสมวายะใน โอตริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปติฏฺฐหิ สงฺกสฺสนครทฺวาเร วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิ ฯ

.....

๒๖๒. สารีปุตฺตตฺเถโรปิ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ยสฺมา เตน ตถารูปาย พุทฺธสิริยา โอตรนฺโต สตฺถา อิโต ปุพฺเพ น ทิฏฺฐปุพฺโพ, ตสฺมา

“น เม ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพ น สุโต อุท กสฺสจิ;
เอวํ วคฺควโท สตฺถา ตุสิตา คณิมาคโตติ ฯ

อาทีหิ อตฺตโน ตุฏฺฐึ ปกาเสตฺวา “อชฺช ภนฺเต สพฺเพปิ เทวมนุสฺสา ตุมฺหากํ ปิหยนฺติ ปฏฺเฐนฺตีติ อาห ฯ

สารีปุตฺตตฺเถโรปิ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ยสฺมา เตน (สารีปุตฺตตฺเถเรน) ตถารูปาย พุทฺธสิริยา โอตรนฺโต สตฺถา อิโต (กาลโต) ปุพฺเพ น ทิฏฺฐปุพฺโพ (โหติ), ตสฺมา

“น เม ทิฏฺโฐ อิโต (กาลโต) ปุพฺเพ น สุโต อุท กสฺสจิ;
เอวํ วคฺควโท สตฺถา ตุสิตา คณึ อาคโตติ

อาทีหิ (วจเนหิ) อตฺตโน ตุฏฺฐึ ปกาเสตฺวา “อชฺช ภนฺเต สพฺเพปิ เทวมนุสฺสา ตุมฺหากํ ปิหยนฺติ ปฏฺเฐนฺตีติ อาห ฯ

สารีปุตฺตตฺเถโรปิ แม้ อ.พระสารีบุตรผู้เถระ **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **ปกาเสตฺวา** ประกาศแล้ว **ตุฏฺฐึ** ซึ่งความยินดี **อตฺตโน** ของตน **อาทีหิ (วจเนหิ)** ด้วยคำ ท. เป็นต้น **อิติ** ว่า

> “**สตฺถา** อ.พระศาสดา **วคฺควุโท** ทรงมีพระสุรเสียงอันไพเราะ **คณี** ผู้มีคณะ **อาคโต** ผู้เสด็จมาแล้ว **ตุสิตา** จากสวรรค์ชื่อว่าดุสิต **เอวํ** อย่างนี้ **เม** อันเรา **น ทิฏฺโฐ** ไม่เห็นแล้ว **อุท** หรือว่า **น สุโต** ไม่ฟังแล้ว **กสฺสจิ** ต่อใครๆ **ปุพฺเพ** ในกาลก่อน **อิโต (กาลโต)** แต่กาลนี้” **อิติ** ดังนี้,

สตฺถา อ.พระศาสดา **โอตรนฺโต** ผู้เสด็จข้ามลงอยู่ **พุทฺธสิริยา** ด้วยพระสิริของพระพุทธเจ้า **ตถารูปาย** อันมีอย่างนั้นเป็นรูป **เตน (สารีปุตฺตตฺเถเรน) อิโต (กาลโต) ปุพฺเพ ทิฏฺฐปุพฺโพ** เป็นผู้ อันพระสารีบุตรผู้เถระนั้น เห็นแล้วในกาลก่อนแต่กาลนี้ **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้ **ยสฺมา** เพราะเหตุใด, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **อาห** จึงกราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อชฺช** ในวันนี้ **เทวมนุสฺสา** อ.เทวดาและมนุษย์ ท. **สพฺเพปิ** แม้ทั้งปวง **ปิหยนฺติ** ย่อมต้องการ **ปฏฺเฐนฺติ** ย่อมปรารถนา **ตุมฺหากํ** ต่อพระองค์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

แม้พระสารีบุตรเถระ มาแล้ว ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ประกาศความยินดีของตนด้วยคำทั้งหลายเป็นต้นว่า

> “พระศาสดาผู้ทรงมีพระสุรเสียงอันไพเราะ ผู้มีคณะ เสด็จมาจากสวรรค์ชั้นดุสิตอย่างนี้ อันเราไม่เคยเห็นแล้ว หรือไม่เคยได้ยินแล้วต่อใครๆ ในกาลก่อนแต่กาลนี้” ดังนี้

เพราะความที่พระศาสดาผู้เสด็จลงด้วยพุทธสิริอันเห็นปานนั้น เป็นผู้ที่พระสารีบุตรเถระนั้นไม่เคยเห็นในกาลก่อนแต่กาลนี้ ฉะนั้น จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในวันนี้ พวกเทวดาและมนุษย์แม้ทั้งปวง ย่อมต้องการ ย่อมปรารถนาต่อพระองค์”

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สารีปุตฺตตฺเถโรๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาคนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิตฺวา สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน วนฺทิตฺวาๆ

ปุพพกาลกิริยาใน ปกาเสตฺวา, สตฺถา สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยสฺมา เหตุใน โหติ เตน วิเสสนะของ สารีปุตฺตตฺเถเรนฯ อนภิหิตกัตตาใน ทิฏฺจ- ตถารูปาย วิเสสนะของ พุทฺธสิริยาฯ กรณะใน โอตรนฺโตฯ วิเสสนะของ สตฺถา อิโต วิเสสนะของ กาลโตฯ อปาทานใน ปุพฺเพฯ กาลสัตตมีใน ทิฏฺจ- นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ ทิฏฺจปุพฺโพ วิกติกัตตาใน โหติ, ตสฺมา เหตวัตถะ

> “วคฺควุโท ก็ดี คณี ก็ดี วิเสสนะของ สตฺถาฯ วุตตกัมมะใน ทิฏฺโจ และ สุโต ทิฏฺโจ ก็ดี สุโต ก็ดี กิตบทกัมมวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ทิฏฺโจ เม อนภิหิตกัตตาใน ทิฏฺโจ และ สุโต อิโต วิเสสนะของ กาลโตฯ อปาทานใน ปุพฺเพฯ กาลสัตตมีใน ทิฏฺโจ และ สุโต นศัพท์ ปฏิเสธะใน สุโต อุท ปุจฉนัตถะ กสฺสจิ สัมปทานใน สุโต เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อาคโต ตุสิตา อปาทานใน อาคโตฯ วิเสสนะของ สตฺถา” อิติศัพท์ สรูปะใน อาทีหิ วจเนหิ

อาทีหิ วิเสสนะของ วจเนหิฯ กรณะใน ปกาเสตฺวา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน ตุฏฺจึฯ อวุตตกัมมะใน ปกาเสตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “ภนฺเต อาลปนะ อชฺช กาลสัตตมีใน ปิหยนฺติ และ ปฏฺเจนฺติ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สพฺเพฯ วิเสสนะของ เทวมนุสฺสาฯ สุทธกัตตาใน ปิหยนฺติ และ ปฏฺเจนฺติ ปิหยนฺติ ก็ดี ปฏฺเจนฺติ ก็ดี อาขยาต- บทกัตตุวาจก ตุมฺหากํ สัมปทานใน ปิหยนฺติ และ ปฏฺเจนฺติ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๖๓. อถ นํ สตฺถา “สารีปุตฺต เอวรูเปหิ คุเณหิ สมนฺนาคตา พุทฺธา นาม เทวมนุสฺสานํ ปิยา โหนฺติเยวาติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห

“เย ฌานปฺปสุตา ธีรา เนกฺขมฺมูปสเม รตา;
เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ สมฺพุทฺธานํ สตีมตนฺติ ฯ

อถ นํ (สารีปุตฺตตฺเถรํ) สตฺถา “สารีปุตฺต เอวรูเปหิ คุเณหิ สมนฺนาคตา พุทฺธา นาม เทวมนุสฺสานํ ปิยา โหนฺติ เอว” อิติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถํ อาห

“เย (สมฺพุทฺธา) ฌานปฺปสุตา ธีรา เนกฺขมฺมูปสเม รตา;
เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ สมฺพุทฺธานํ สติมตนฺติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **นํ (สารีปุตฺตตฺเถรํ)** กะพระสารีบุตรผู้เถระนั้น **อิติ** ว่า "**สารีปุตฺต** ดูก่อนสารีบุตร **พุทฺธา นาม** ชื่อ อ.พระพุทธเจ้า ท. **สมนฺนาคตา** ผู้มาตามพร้อมแล้ว **คุเณหิ** ด้วยคุณ ท. **เอวรูเปหิ** อันมีอย่างนี้เป็นรูป **ปิยา** เป็นที่รัก **เทวมนุสฺสานํ** ของเทวดาและมนุษย์ ท. **โหนฺติ เอว** ย่อมเป็นนั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ **เทเสนฺโต** เมื่อทรงแสดง **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**เย (สมฺพุทฺธา)** อ.พระสัมพุทธเจ้า ท. เหล่าใด **ธีรา** ผู้ทรงเป็นนักปราชญ์ **ฌานปฺปสุตา** ผู้ทรงขวนขวายแล้วในฌาน **รตา** ทรงยินดีแล้ว **เนกฺขมฺมูปสเม** ในธรรมเป็นที่เข้าไปสงบด้วยสามารถแห่งเนกขัมมะ, **เทวาปิ** แม้ อ.เทวดาและมนุษย์ ท. **ปิหยนฺติ** ย่อมต้องการ **เตสํ สมฺพุทฺธานํ** ต่อพระสัมพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น **สติมตฺ** ผู้ทรงมีสติ" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระสารีบุตรเถระนั้นว่า "ดูก่อนสารีบุตร ธรรมดาว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ประกอบด้วยคุณทั้งหลายอันเห็นปานนี้ เป็นที่รักของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนั่นแหละ" เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

> "พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใด ผู้ทรงเป็นนักปราชญ์ ผู้ทรงขวนขวายในฌาน ทรงยินดีแล้วในธรรมเป็นที่เข้าไปสงบด้วยอำนาจเนกขัมมะ, แม้พวกเทวดาและมนุษย์ ย่อมต้องการต่อพระ-สัมพุทธเจ้าเหล่านั้น ผู้ทรงมีสติ"

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นํ วิเสสนะของสารีปุตฺตตฺเถรํฯ อกถิตกัมมะใน วตฺวา "สารีปุตฺต อาลปนะ สมนฺนาคตา วิเสสนะของพุทฺธา นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ พุทฺธาฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวรูเปหิ วิเสสนะของ คุเณหิฯ ตติยาวิเสสนะใน สมนฺนาคตา เทวมนุสฺสานํ สามีสัมพันธะใน ปิยาฯ วิกติกัตตาใน โหนฺติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ โหนฺติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน เทเสนฺโต ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน เทเสนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อิมํ วิเสสนะของ คาถํฯ อวุตตกัมมะใน อาห

> "เย วิเสสนะของ สมฺพุทฺธาฯ สุทธกัตตาใน รตาฯ กิตบทกัตตุ-

วาจก ฌานปฺปสุตา ก็ดี ธีรา ก็ดี วิเสสนะของ สมฺพุทฺธา เนกฺขมฺมูปสเม วิสยาธาระใน รตา, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เทวาๆ สุทธกัตตาใน ปิหยนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสํ ก็ดี สติมตๆ ก็ดี วิเสสนะของ สมฺพุทฺธานๆ สัมปทานใน ปิหยนฺติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถํ ฯ

.....

๒๖๔. ตตฺถ **"เย ฌานปฺปสุตา**ติ ลกฺขณูปนิชฺฌานํ อารมฺมณูปนิชฺฌานนฺติ อิเมสุ ทฺวีสุ ฌาเนสุ อาวชฺชนสมาปชฺชนอธิฏฺฐานวุฏฺฐานปฺปจฺจเวกฺขเณหิ ยุตฺตปฺปยุตฺตา ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) **"เย ฌานปฺปสุตา**ติ (ปททฺวยสฺส) "ลกฺขณูปนิชฺฌานํ อารมฺมณูปนิชฺฌานนฺติ อิเมสุ ทฺวีสุ ฌาเนสุ อาวชฺชนสมาปชฺชนอธิฏฺฐานวุฏฺฐานปฺปจฺจเวกฺขเณหิ ยุตฺตปฺปยุตฺตา" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**ยุตฺตปฺปยุตฺตา** ผู้ทั้งขวนขวายแล้วทั้งประกอบแล้ว **ฌาเนสุ** ในฌาน ท. **ทฺวีสุ** สอง **อิเมสุ** เหล่านี้ **อิติ** คือ '**ลกฺขณูปนิชฺฌานํ** อ.ลักขณูปนิชฌาน **อารมฺมณูปนิชฺฌานํ** อ.อารัมมณูปนิชฌาน' **อาวชฺชนสมาปชฺชนอธิฏฺฐานวุฏฺฐานปฺปจฺจเวกฺขเณหิ** ด้วยการนึก การเข้า การอธิษฐาน การออก และการพิจารณา ท." **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) "เย ฌานปฺปสุตาติ (ปททฺวยสฺส)** แห่งในบท ท. เหล่านั้นหนา -หมวดสองแห่งบทว่า "เย ฌานปฺปสุตา" ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **"เย ฌานปฺปสุตา"** ความว่า ผู้ทั้งขวนขวายแล้วทั้งประกอบแล้วในฌาน ๒ เหล่านี้ คือ ลักขณูปนิชฌานและอารัมมณูปนิชฌาน ด้วยการนึก การเข้า การอธิษฐาน การออก และการพิจารณา

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุๆ นิทธารณะใน ปททฺวยสฺส "เย ฌานปฺปสุตา" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปททฺวยสฺสๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ลกฺขณูปนิชฺฌานํ ก็ดี อารมฺมณูปนิชฺฌานํ ก็ดี" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน อิเมสุ ทฺวีสุ ฌาเนสุ อิเมสุ ก็ดี ทฺวีสุ ก็ดี วิเสสนะของ ฌาเนสุๆ วิสยาธาระใน ยุตฺตปฺปยุตฺตา อาวชฺชนสมาปชฺชนอธิฏฺฐานวุฏฺฐานปฺปจฺจเวกฺขเณหิ กรณะใน ยุตฺตปฺปยุตฺตาๆ วิเสสนะของ สมฺพุทฺธา" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๖๕. **“เนกฺขมฺมูปสเม รตา**ติ เอตฺถ ปพฺพชฺชา เนกฺขมฺมนฺติ น คเหตพฺพา, กิเลส-วูปสมนนิพฺพานรตึ ปน สนฺธาเยตํ วุตฺตํ ฯ

“เนกฺขมฺมูปสเม รตาติ เอตฺถ (คาถาปาเท ปณฺฑิเตน) ปพฺพชฺชา “เนกฺขมฺมนฺติ น คเหตพฺพา, (ภควตา) กิเลสวูปสมนนิพฺพานรตึ ปน สนฺธาย เอตํ “(เนกฺขมฺมนฺติ วจนํ) วุตฺตํ ฯ

ปพฺพชฺชา อ.การบวช **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **น คเหตพฺพา** ไม่พึงถือเอา **“เนกฺขมฺมนฺติ** ว่า “เนกฺขมฺมํ” ดังนี้ **เอตฺถ (คาถาปาเท)** ในบาทแห่งพระคาถานี้ **“เนกฺขมฺมูปสเม รตาติ** ว่า “เนกฺขมฺมูปสเม รตา” ดังนี้, **ปน** ก็ **เอตํ “(เนกฺขมฺมนฺติ วจนํ)** อ.คำว่า “เนกฺขมฺมํ” ดังนี้นั่น **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **วุตฺตํ** ตรัสแล้ว **สนฺธาย** ทรงหมายเอา **กิเลสวูปสมนนิพฺพานรตึ** ซึ่งความยินดีในพระนิพพานอันเป็นที่เข้าไปสงบวิเศษแห่งกิเลส ฯ

บัณฑิตไม่พึงถือเอาการบวชว่า **“เนกฺขมฺมํ”** ในบาทพระคาถาว่า **“เนกฺขมฺมูปสเม รตา”**, ก็คำว่า **“เนกฺขมฺมํ”** นั่น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ ทรงหมายเอาความยินดีในพระนิพพานเป็นที่เข้าไปสงบกิเลส

ปพฺพชฺชา วุตฺตกัมมะใน คเหตพฺพาๆ กิตบทกัมมวาจก “เนกฺขมฺมูปสเม รตา” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน เอตฺถ คาถาปาเท เอตฺถ วิเสสนะของ คาถาปาเทๆ วิสยาธาระใน คเหตพฺพา ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน คเหตพฺพา “เนกฺขมฺมํ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาการะใน คเหตพฺพา นศัพท์ ปฏิเสธะใน คเหตพฺพา, ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ เอตํ วิเสสนะของ วจนํ “เนกฺขมฺมํ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน วจนํๆ วุตฺตกัมมะใน วุตฺตํๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตํ กิเลสวูปสมนนิพฺพานรตึ อวุตตกัมมะใน สนฺธายๆ กิริยาวิเสสนะใน วุตฺตํ ฯ

.....

๒๖๖. **“เทวาปี**ติ เทวาปิ มนุสฺสาปิ เตสํ ปิหยนฺติ ปฏฺเฐนฺติ ฯ

“เทวาปติ (ปทสฺส) “เทวาปิ มนุสฺสาปิ เตสํ (สมฺพุทฺธานํ) ปิหยนฺติ ปฏฺเฐนฺติ” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**เทวาปิ** แม้ อ.เทวดา ท. **มนุสฺสาปิ** แม้ อ.มนุษย์ ท. **ปิหยนฺติ** ย่อมต้องการ **ปฏฺเฐนฺติ** คือว่าย่อมปรารถนา **เตสํ (สมฺพุทฺธานํ)** ต่อพระสัมพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น” **อิติ** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **“เทวาปี**ติ ว่า “เทวาปิ” ดังนี้ ฯ

บทว่า **“เทวาปิ”** ความว่า แม้พวกเทวดา แม้พวกมนุษย์ ย่อมต้องการ คือว่าย่อมปรารถนา ต่อพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น

“เทวาปิ” สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “อปิ สองศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เทวา และ มนุสฺสา เทวา ก็ดี มนุสฺสา ก็ดี สุทธกัตตาใน ปิหยนฺติ และ ปฏฺเจนฺติ ปิหยนฺติ ก็ดี ปฏฺเจนฺติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสํ วิเสสนะของ สมฺพุทฺธานํ ๆ สัมปทานใน ปิหยนฺติ และปฏฺเจนฺติ ปิหยนฺติ วิวริยะใน ปฏฺเจนฺติ วิวรณะ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๖๗. **“สตีมตนฺ**ติ เอวรูปคุณานํ เตสํ สติยา สมนฺนาคตานํ สมฺพุทฺธานํ “อโห วต มยํปิ พุทฺธา ภเวยฺยามาติ พุทฺธภาวํ อิจฺฉมานา ปิหยนฺตีติ อตฺโถ ฯ

“สตีมตนฺติ (ปทสฺส “เทวมนุสฺสา) เอวรูปคุณานํ เตสํ สติยา สมนฺนาคตานํ สมฺพุทฺธานํ ‘อโห วต มยํปิ พุทฺธา ภเวยฺยามาติ พุทฺธภาวํ อิจฺฉมานา ปิหยนฺตีติ อตฺโถ ฯ

อตฺโถ อ.อรรถ **อิติ** ว่า “**(เทวมนุสฺสา)** อ.เทวดาและมนุษย์ ท. **อิจฺฉมานา** ปรารถนาอยู่ **พุทฺธภาวํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระพุทธเจ้า **อิติ** ว่า ‘**อโห วต** โอหนอ **มยํปิ** แม้ อ.เรา ท. **พุทฺธา** เป็นพระพุทธเจ้า **ภเวยฺยาม** พึงเป็น’ **อิติ** ดังนี้ **ปิหยนฺติ** ชื่อว่าย่อมปรารถนา **สมฺพุทฺธานํ** ต่อพระสัมพุทธเจ้า ท. **เอวรูปคุณานํ** ผู้มีพระคุณอันมีอย่างนี้เป็นรูป **เตสํ** ชื่อว่าเหล่านั้น **สมนฺนาคตานํ** ผู้มาตามพร้อมแล้ว **สติยา** ด้วยสติ” **อิติ** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **“สตีมตนฺติ** ว่า “สตีมตฺ” ดังนี้ ฯ

บทว่า **“สตีมตฺ”** ความว่า พวกเทวดาและมนุษย์ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าว่า “โอหนอ แม้พวกเราพึงเป็นพระพุทธเจ้า” ดังนี้ ชื่อว่าย่อมปรารถนาต่อพระสัมพุทธเจ้าทั้งหลายผู้มีพระคุณอันเห็นปานนี้ ชื่อว่าเหล่านั้น ผู้ประกอบด้วยสติ

“สตีมตฺ” สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “เทวมนุสฺสา สุทธกัตตาใน ปิหยนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวรูปคุณานํ ก็ดี เตสํ ก็ดี สมนฺนาคตานํ ก็ดี วิเสสนะของ สมฺพุทฺธานํ ๆ สัมปทานใน ปิหยนฺติ สติยา ตติยาวิเสสนะใน สมนฺนาคตานํ เอวรูปคุณานํ สัญญี เตสํ สัญญา ‘อโห อัจฉริยัตถะ วตศัพท์ สังกัปปัตถะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มยํ ๆ สุทธกัตตาใน ภเวยฺยาม ๆ อาขยาตบท

กัตตุวาจก พุทฺธา วิกติกัตตาใน ภเวยฺยาม' อิติศัพท์ อาการะใน อิจฺฉมานา พุทฺธ-ภาวํๆ อวุตตกัมมะใน อิจฺฉมานาๆ อัพภันตรกิริยาของ เทวมนุสฺสา อิจฺฉมานา สัญญีปิหยนฺติ สัญญา" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๖๘. เทสนาวสาเน ตึสมตฺตานำ ปาณโกฏีนำ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **ธมฺมาภิสมโย** อ.การตรัสรู้ซึ่งธรรม **อโหสิ** ได้มีแล้ว **ปาณโกฏีนำ** แก่โกฏิแห่งสัตว์ ท. **ตึสมตฺตานำ** มีสามสิบเป็นประมาณ ฯ

เวลาจบพระเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์มีประมาณ ๓๐ โกฏิ

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน อโหสิ ธมฺมาภิสมโย สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตึสมตฺตานำ วิเสสนะของ ปาณโกฏีนำๆ สัมปทานใน อโหสิ ฯ

.....

๒๖๙. เถรสฺส สทฺธิวิหาริกา ปญฺจสตา ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ ฯ

ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. **ปญฺจสตา** ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ **สทฺธิวิหาริกา** ผู้เป็นสัทธิวิหาริก **เถรสฺส** ของพระเถระ **ปติฏฺฐหึสุ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **อรหตฺเต** ในความเป็นแห่งพระอรหันต์ ฯ

พวกภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูป ผู้เป็นสัทธิวิหาริกของพระเถระ ตั้งอยู่แล้วในพระอรหัต

สทฺธิวิหาริกา ก็ดี ปญฺจสตา ก็ดี วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เถรสฺส สามีสัมพันธะใน สทฺธิวิหาริกา อรหตฺเต วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหึสุ ฯ

.....

๒๗๐. สพฺพพุทฺธานำ กิร อวิชหิตเมว ยมกปฺปาฏิหาริยำ กตฺวา เทวโลเก วสฺสำ วสิตฺวา สงฺกสฺสนครทฺวาเร โอตรณำ ฯ

สพฺพพุทฺธานำ กิร อวิชหิตำ เอว (โหติ) ยมกปฺปาฏิหาริยำ กตฺวา เทวโลเก วสฺสำ วสิตฺวา สงฺกสฺสนครทฺวาเร โอตรณำ ฯ

กิร ได้ยินว่า **ยมกปฺปาฏิหาริยํ กตฺวา เทวโลเก วสฺสํ วสิตฺวา สงฺกสฺสนคร-ทฺวาเร โอตรณํ** อ.อัน กระทำ ซึ่งยมกปาฏิหาริย์ แล้วจึงอยู่ สิ้นกาลฝน ในเทวโลก แล้วจึงเสด็จลง ที่ประตูแห่งเมืองชื่อว่าสังกัสสะ **สพฺพพุทฺธานํ อวิชหิตํ เอว** เป็นกิจอันพระพุทธเจ้าทั้งปวง ท. ไม่ทรงละแล้วนั่นเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น ฯ

ได้ยินว่า การทำยมกปาฏิหาริย์แล้วจึงจำพรรษาอยู่ในเทวโลก แล้วจึงเสด็จลงที่ประตูเมืองสังกัสสะ เป็นกิจที่พระพุทธเจ้าทั้งปวงทั้งหลาย ไม่ทรงละแล้วนั่นแหละ

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โอตรณ์ สุทธกัตตาใน โหติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สพฺพ-พุทฺธานำ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน อวิชหิตำ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อวิชหิตำ ฯ วิกติ-กัตตาใน โหติ ยมกปฺปาฏิหาริยำ อวุตตกัมมะใน กตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน วสิตฺวา เทวโลเก วิสยาธาระใน วสิตฺวา วสฺสำ อัจจันตสังโยคะใน วสิตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน โอตรณำ สงฺกสฺสนครทฺวาเร วิสยาธาระใน โอตรณำ ฯ

.....

๒๗๑. ตตฺถ ปน ทกฺขิณปาทสฺส ปติฏฺฐิตฏฺฐานำ อจลเจติยฏฺฐานำ นาม โหติ ฯ

ตตฺถ (สงฺกสฺสนครทฺวาเร) ปน ทกฺขิณปาทสฺส ปติฏฺฐิตฏฺฐานำ อจลเจติยฏฺฐานำ นาม โหติ ฯ

ปน ก็ **ปติฏฺฐิตฏฺฐานำ** อ.ที่เป็นที่ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **ทกฺขิณปาทสฺส** ซึ่งพระบาทเบื้องขวา **ตตฺถ (สงฺกสฺสนครทฺวาเร)** ที่ประตูแห่งเมืองชื่อว่าสังกัสสะนั้น **อจลเจติยฏฺ-ฐานำ นาม** เป็นที่ชื่อว่าอจลเจดีย์ **โหติ** ย่อมเป็น ฯ

ก็ที่เป็นที่ประดิษฐานพระบาทเบื้องขวาที่ประตูเมืองสังกัสสะนั้น เป็นที่มีชื่อว่าอจล-เจดีย์

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ปติฏฺฐิตฏฺฐานำ สุทธกัตตาใน โหติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ สงฺกสฺสนครทฺวาเร ฯ วิสยาธาระใน ปติฏฺฐิตฏฺฐานำ ทกฺขิณปาทสฺส ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน ปติฏฺฐิตฏฺฐานำ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อจลเจติยฏฺฐานำ ฯ วิกติกัตตาใน โหติ ฯ

.....

๒๗๒. สตฺถา ตตฺถ จิโต ปุถุชฺชนาทีนำ วิสเยสุ ปญฺเห ปุจฺฉิ ฯ

สตฺถา ตตฺถ (สงฺกสฺสนครทฺวาเร) จิโต ปุถุชฺชนาทีนำ (ชนานำ) วิสเยสุ ปญฺเห ปุจฺฉิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **จิโต** ประทับยืนแล้ว **ตตฺถ (สงฺกสฺสนครทฺวาเร)** ที่ประตูแห่งเมืองชื่อว่าสังกัสสะนั้น **ปุจฺฉิ** ตรัสถามแล้ว **ปญฺเห** ซึ่งปัญหา ท. **วิสเยสุ** ในวิสัย ท. **(ชนานํ)** ของชน ท. **ปุถุชฺชนาทีนํ** มีปุถุชนเป็นต้น ฯ

พระศาสดาประทับยืนที่ประตูเมืองสังกัสสะนั้น ตรัสถามปัญหาทั้งหลาย ในวิสัยทั้งหลาย ของชนทั้งหลายมีปุถุชนเป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ สงฺกสฺสนครทฺวาเรๆ วิสยาธาระใน จิโตๆ วิเสสนะของ สตฺถา ปุถุชฺชนาทีนํ วิเสสนะของ ชนานํๆ สามีสัมพันธะใน วิสเยสุๆ วิสยาธาระใน ปญฺเหๆ อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๒๗๓. ปุถุชฺชนา อตฺตโนว วิสเย ปญฺหํ วิสฺสชฺเชตฺวา โสตาปนฺนสฺส วิสเย ปญฺหํ วิสฺสชฺเชตุํ นาสกฺขึสุ ฯ

ปุถุชฺชนา อตฺตโนว วิสเย ปญฺหํ วิสฺสชฺเชตฺวา โสตาปนฺนสฺส (อริยปุคฺคลสฺส) วิสเย ปญฺหํ วิสฺสชฺเชตุํ น อสกฺขึสุ ฯ

ปุถุชฺชนา อ.ปุถุชน ท. **วิสฺสชฺเชตฺวา** แก้แล้ว **ปญฺหํ** ซึ่งปัญหา **วิสเย** ในวิสัย **อตฺตโนว** ของตนเทียว **น อสกฺขึสุ** ไม่ได้อาจแล้ว **วิสฺสชฺเชตุํ** เพื่ออันแก้ **ปญฺหํ** ซึ่งปัญหา **วิสเย** ในวิสัย **(อริยปุคฺคลสฺส)** ของพระอริยบุคคล **โสตาปนฺนสฺส** ผู้เป็นพระโสดาบัน ฯ

พวกปุถุชน แก้ปัญหาในวิสัยของตนเท่านั้น ไม่ได้อาจเพื่อจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระอริยบุคคลผู้เป็นพระโสดาบันได้

ปุถุชฺชนา สุทธกัตตาใน อสกฺขึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตโนๆ สามีสัมพันธะใน วิสเยๆ วิสยาธาระใน ปญฺหํๆ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อสกฺขึสุ โสตาปนฺนสฺส วิเสสนะของ อริยปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน วิสเยๆ วิสยาธาระใน ปญฺหํๆ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชตุํๆ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺขึสุ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อสกฺขึสุ ฯ

.....

๒๗๔. ตถา สกทาคามิอาทีนำ วิสเย โสตาปนฺนาทโย ฯ

ตถา สกทาคามิอาทีนำ (อริยปุคฺคลานำ) วิสเย โสตาปนฺนาทโย (อริยปุคฺคลา ปญฺหำ วิสฺสชฺเชตุำ น อสกฺขึสุ) ฯ

ตถา อ.เหมือนอย่างนั้น **(อริยปุคฺคลา)** คือ อ.พระอริยบุคคล ท. **โสตาปนฺนาทโย** มีพระโสดาบันเป็นต้น **(น อสกฺขึสุ)** ไม่ได้อาจแล้ว **(วิสฺสชฺเชตุำ)** เพื่ออันแก้ **(ปญฺหำ)** ซึ่งปัญหา **วิสเย** ในวิสัย **(อริยปุคฺคลานำ)** ของพระอริยบุคคล ท. **สกทาคามิอาทีนำ** มีพระสกทาคามีเป็นต้น ฯ

เหมือนอย่างนั้น คือพระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระโสดาบันเป็นต้น ไม่ได้อาจเพื่อจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระสกทาคามีเป็นต้นได้

โสตาปนฺนาทโย วิเสสนะของ อริยปุคฺคลาๆ วิเสสลาภีของ ตถาๆ สุทธกัตตาใน อสกฺขึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สกทาคามิอาทีนำ วิเสสนะของ อริยปุคฺคลานำๆ สามีสัมพันธะใน วิสเยๆ วิสยาธาระใน ปญฺหำๆ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชตุำๆ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺขึสุ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อสกฺขึสุ ฯ

.....

๒๗๕. มหาโมคฺคลฺลานสฺส วิสเย เสสมหาสาวกา ฯ

มหาโมคฺคลฺลานสฺส วิสเย เสสมหาสาวกา (ปญฺหำ วิสฺสชฺเชตุำ น อสกฺขึสุ) ฯ

เสสมหาสาวกา อ.พระมหาสาวกผู้เหลือ ท. **(น อสกฺขึสุ)** ไม่ได้อาจแล้ว **(วิสฺสชฺเชตุำ)** เพื่ออันแก้ **(ปญฺหำ)** ซึ่งปัญหา **วิสเย** ในวิสัย **มหาโมคฺคลฺลานสฺส** ของพระมหาโมคคัลลานะ ฯ

เหล่าพระมหาสาวกที่เหลือ ไม่ได้อาจเพื่อจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระมหาโมคคัลลานะ

เสสมหาสาวกา สุทธกัตตาใน อสกฺขึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหาโมคฺคลฺลานสฺส สามีสัมพันธะใน วิสเยๆ วิสยาธาระใน ปญฺหำๆ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชตุำๆ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺขึสุ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อสกฺขึสุ ฯ

.....

๒๗๖. สารีปุตฺตตฺเถรสฺส วิสเย มหาโมคฺคลฺลาโน ฯ

สารีปุตฺตตฺเถรสฺส วิสเย มหาโมคฺคลฺลาโน (ปญฺหํ วิสฺสชฺเชตุ๎ น อสกฺขิ) ฯ

มหาโมคฺคลฺลาโน อ.พระมหาโมคคัลลานะ **(น อสกฺขิ)** ไม่ได้อาจแล้ว **(วิสฺสชฺเชตุ๎)** เพื่ออันแก้ **(ปญฺหํ)** ซึ่งปัญหา **วิสเย** ในวิสัย **สารีปุตฺตตฺเถรสฺส** ของพระสารีบุตรผู้เถระ ฯ

พระมหาโมคคัลลานะ ไม่ได้อาจเพื่อจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระสารีบุตรเถระ

มหาโมคฺคลฺลาโน สุทธกัตตาใน อสกฺขิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สารีปุตฺตตฺเถรสฺส สามีสัมพันธะใน วิสเย ฯ วิสยาธาระใน ปญฺหํ ฯ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชตุ๎ ฯ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺขิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อสกฺขิ ฯ

.....

๒๗๗. พุทฺธวิสเย สารีปุตฺตตฺเถโรปิ วิสฺสชฺเชตุ๎ นาสกฺขิเยว ฯ

พุทฺธวิสเย สารีปุตฺตตฺเถโรปิ (ปญฺหํ) วิสฺสชฺเชตุ๎ น อสกฺขิ เอว ฯ

สารีปุตฺตตฺเถโรปิ แม้ อ.พระสารีบุตรผู้เถระ **น อสกฺขิ เอว** ไม่ได้อาจแล้วนั่นเทียว **วิสฺสชฺเชตุ๎** เพื่ออันแก้ **(ปญฺหํ)** ซึ่งปัญหา **พุทฺธวิสเย** ในวิสัยของพระพุทธเจ้า ฯ

แม้พระสารีบุตรเถระ ไม่ได้อาจนั่นแหละเพื่อจะแก้ปัญหาในพุทธวิสัย

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สารีปุตฺตตฺเถโร ฯ สุทธกัตตาใน อสกฺขิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก พุทฺธวิสเย วิสยาธาระใน ปญฺหํ ฯ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชตุ๎ ฯ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺขิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อสกฺขิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อสกฺขิ ฯ

.....

๒๗๘. โส ปาจีนทิสํ อาทึ กตฺวา สพฺพทิสา โอโลเกสิ ฯ

โส (สตฺถา) ปาจีนทิสํ อาทึ กตฺวา สพฺพทิสา โอโลเกสิ ฯ

โส (สตฺถา) อ.พระศาสดานั้น **กตฺวา** ทรงกระทำแล้ว **ปาจีนทิสํ** ซึ่งทิศปราจีน **อาทึ** ให้เป็นต้น **โอโลเกสิ** ทรงแลดูแล้ว **สพฺพทิสา** ซึ่งทิศทั้งปวง ท. ฯ

พระศาสดานั้น ทรงทำทิศปราจีนให้เป็นต้น ทรงแลดูทิศทั้งหลายทั้งปวง

โส วิเสสนะของ สตฺถาๆ สุทธกัตตาใน โอโลเกสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาจีนทิสํ อวุตตกัมมะใน กตฺวา อาทึ วิกติกัมมะใน กตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน โอโลเกสิ สพฺพทิสา อวุตตกัมมะใน โอโลเกสิ ฯ

.....

๒๗๙. สพฺพตฺถ เอกงฺคณเมว อโหสิ ฯ

สพฺพตฺถ (จาเนสุ) เอกงฺคณํ เอว อโหสิ ฯ

เอกงฺคณํ เอว อ.เนินอันเดียวกันนั่นเทียว **อโหสิ** ได้มีแล้ว **สพฺพตฺถ (จาเนสุ)** ในที่ ท. ทั้งปวง ฯ

เนินอันเดียวกันเท่านั้น ได้มีแล้วในที่ทั้งหลายทั้งปวง

เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอกงฺคณํๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สพฺพตฺถ วิเสสนะของ จาเนสุๆ วิสยาธาระใน อโหสิ ฯ

.....

๒๘๐. อฏฺจสุ ทิสาสุ เทวมนุสฺสา อุทฺธํ ยาว พฺรหฺมโลกา เหฏฺจา จ ภุมฺมฏฺจกา ยกฺขนาค-สุปณฺณา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา “ภนฺเต อิธ เอตสฺส ปญฺหสฺส วิสฺสชฺเชนฺโต นาม นตฺถิ, เอตฺเถว อุปธาเรถาติ อาหํสุ ฯ

อฏฺจสุ ทิสาสุ เทวมนุสฺสา (จ) อุทฺธํ ยาว พฺรหฺมโลกา (เทวตา จ) เหฏฺจา จ ภุมฺมฏฺจกา ยกฺขนาคสุปณฺณา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา “(ปุคฺคโล) ภนฺเต อิธ (สมาคเม) เอตสฺส ปญฺหสฺส วิสฺสชฺเชนฺโต นาม นตฺถิ, (ตุมฺเห) เอตฺถ เอว (วตฺถุมฺหิ) อุปธาเรถาติ อาหํสุ ฯ

เทวมนุสฺสา อ.เทวดาและมนุษย์ ท. **ทิสาสุ** ในทิศ ท. **อฏฺจสุ** แปด **(จ)** ด้วย **(เทวตา)** อ.เทวดา ท. **อุทฺธํ** ในเบื้องบน **ยาว** เพียงใด **พฺรหฺมโลกา** แต่พรหมโลก **(จ)** ด้วย **ยกฺขนาคสุปณฺณา** อ.ยักษ์ นาคและครุฑ ท. **ภุมฺมฏฺจกา** ผู้ดำรงอยู่ที่ภาคพื้น **เหฏฺจา** ในภายใต้ **จ** ด้วย **ปคฺคเหตฺวา** ประคองแล้ว **อญฺชลึ** ซึ่งอัญชลี **อาหํสุ** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **วิสฺสชฺเชนฺโต นาม** ชื่อว่าเป็นผู้แก้อยู่ **เอตสฺส ปญฺหสฺส** ซึ่งปัญหานั่น **อิธ (สมาคเม)** ในสมาคมนี้ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี, **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **อุปธาเรถ** ขอจงใคร่ครวญ **เอตฺถ เอว (วตฺถุมฺหิ)** ในเรื่องนี้นั่นเทียว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกเทวดาและมนุษย์ในทิศทั้ง ๘ เทวดาในเบื้องบนจนถึงพรหมโลก และพวกยักษ์ นาคและครุฑผู้ดำรงอยู่ที่ภาคพื้นในภายใต้ ประคองอัญชลี กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลชื่อว่าเป็นผู้แก้ปัญหานั่นในสมาคมนี้ ย่อมไม่มี, ขอพระองค์จงใคร่ครวญในเรื่องนี้นั่นแหละ”

เทวมนุสฺสา ก็ดี เทวตา ก็ดี ยกฺขนาคสุปณฺณา ก็ดี สุทธกัตตาใน อาหำสุ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก อฏฺฐสุ วิเสสนะของ ทิสาสุ ๆ วิสยาธาระใน เทวมนุสฺสา อุทฺธ วิสยาธาระ ใน เทวตา ยาวศัพท์ วิเสสนะของ เทวตา พฺรหฺมโลกา อปาทานใน ยาว เหฏฺฐา วิสยาธาระใน ยกฺขนาคสุปณฺณา ภุมฺมฏฺฐกา วิเสสนะของ ยกฺขนาคสุปณฺณา จ สามศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อฏฺฐสุ ทิสาสุ เทวมนุสฺสา, อุทฺธ ยาว พฺรหฺมโลกา และ เหฏฺฐา ภุมฺมฏฺฐกา ยกฺขนาคสุปณฺณา อญฺชลึ อวุตตกัมมะใน ปคฺคเหตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาหำสุ “ภนฺเต อาลปนะ ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน นตฺถิ ๆ กิริยาบท กัตตุวาจก อิธ วิเสสนะของ สมาคเม ๆ วิสยาธาระใน วิสฺสชฺเชนฺโต เอตสฺส วิเสสนะ ของ ปญฺหสฺส ๆ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชนฺโต นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ วิสฺสชฺเชนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อุปธาเรถ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอตฺถ ๆ วิเสสนะของ วตฺถุมฺหิ ๆ วิสยาธาระ ใน อุปธาเรถ” อิติศัพท์ อาการะใน อาหำสุ ฯ

.....

๒๘๑. สตฺถา “สารีปุตฺโต กิลมติ, กิญฺจาปิ หิ เอส

“เย จ สงฺขาตธมฺมา เส เย จ เสขา ปุถู อิธ;
เตสํ เม นิปโก อิริยํ ปุฏฺโฐ ปพฺรูหิ มาริสาติ

อิมำ พุทฺธวิสเย ปุฏฺฐปญฺหำ สุตฺวา ‘สตฺถา มำ เสขาเสขานำ อาคมนปฺปฏิปทำ ปุจฺฉตีติ ปญฺเห นิกฺกงฺโข, ‘ขนฺธาทีสุ ปน กตเรน นุ โข มุเขน อิมำ ปฏิปทำ กเถนฺโต อหำ สตฺถุ อชฺฌาสยำ คณฺหิตุำ สกฺขิสฺสามีติ มม อชฺฌาสยำ กงฺขติ, โส มยา นเย อทินฺเน กเถตุำ น สกฺขิสฺสติ, นยมสฺส ทสฺสามีติ นยำ ทสฺเสนฺโต “ภูตมิทำ สารีปุตฺต สมนุปสฺสาหีติ อาห ฯ

สตฺถา “สารีปุตฺโต กิลมติ, กิญฺจาปิ หิ เอโส (สารีปุตฺโต)

‘เย (อเสขา) จ สงฺขาตธมฺมา เส (โหนฺติ), เย จ เสขา ปุถู อิธ (โลเก โหนฺติ);

(ตฺวํ) เตสํ (เสขาเสขานํ) เม นิปโก (หุตฺวา) อิริยํ ปุฏฺโฐ ปพฺรูหิ มาริสาติ
อิมํ พุทฺธวิสเย (มยา) ปุฏฺฐปญฺหํ สุตฺวา ‘สตฺถา มํ เสขาเสขานํ อาคมนปฺปฏิปทำ ปุจฺฉตีติ ปญฺเห นิกฺกงฺโข (โหติ, สารีปุตฺโต) ‘ขนฺธาทีสุ (ธมฺเมสุ) ปน กตเรน นุ โข มุเขน อิมํ ปฏิปทำ กเถนฺโต อหำ สตฺถุ อชฺฌาสยำ คณฺหิตุำ สกฺขิสฺสามีติ มม อชฺฌาสยำ กงฺขติ, โส (สารีปุตฺโต), มยา นเย อทินฺเน, กเถตุำ น สกฺขิสฺสติ, (อหำ) นยำ อสฺส (สารีปุตฺตสฺส) ทสฺสามีติ (จินฺเตตฺวา) นยำ ทสฺเสนฺโต “(ตฺวำ) ภูตำ อิทำ สารีปุตฺต สมนุปสฺสาหีติ อาห ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **(จินฺเตตฺวา)** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**สารีปุตฺโต** อ.สารีบุตร **กิลมติ** ย่อมลำบาก, **หิ** จริงอยู่ **เอโส (สารีปุตฺโต)** อ.สารีบุตรนั่น **สุตฺวา** ฟังแล้ว **(มยา) ปุฏฺฐปญฺหำ** ซึ่งปัญหา อันเรา ถามแล้ว **พุทฺธวิสเย** ในวิสัยของพระพุทธเจ้า **อิมำ** นี้ **อิติ** ว่า

> ‘**มาริส** ดูก่อนบุคคลผู้เช่นกับเรา **เย (อเสขา)** อ.พระอเสขะ ท. เหล่าใด **สงฺขาตธมฺมา เส** เป็นผู้มีธรรมอันบัณฑิตกล่าวแล้วสิ **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น **จ** ด้วย, **เย เสขา** อ.พระเสขะ ท. เหล่าใด **ปุถู** เป็นผู้มาก **(โหนฺติ)** ย่อมมี **อิธ (โลเก)** ในโลกนี้ **จ** ด้วย, **(ตฺวำ)** อ.เธอ **นิปโก** เป็นผู้มีปัญญาเป็นเครื่องรักษาซึ่งตนโดยไม่เหลือ **(หุตฺวา)** เป็น **เม ปุฏฺโฐ** ผู้อันเรา ถามแล้ว **อิริยำ** ซึ่งความเป็นไป **เตสำ (เสขาเสขานำ)** แห่งพระเสขะและพระอเสขะ ท. เหล่านั้น **ปพฺรูหิ** จงบอก’ **อิติ** ดังนี้

นิกฺกงฺโข เป็นผู้มีความสงสัยออกแล้ว **ปญฺเห** ในปัญหา **อิติ** ว่า ‘**สตฺถา** อ.พระศาสดา **ปุจฺฉติ** ย่อมตรัสถาม **อาคมนปฺปฏิปทำ** ซึ่งปฏิปทาเป็นที่มา **เสขาเสขานำ** ของพระเสขะและพระอเสขะ ท. **มำ** กะเรา’ **อิติ** ดังนี้ **(โหติ)** ย่อมเป็น **กิญฺจาปิ** แม้ก็จริง, **ปน** ถึงอย่างนั้น **(สารีปุตฺโต)** อ.สารีบุตร **กงฺขติ** ย่อมสงสัย **อชฺฌาสยำ** ซึ่งอัธยาศัย **มม** ของเรา **อิติ** ว่า ‘**อหำ** อ.เรา **กเถนฺโต** เมื่อกราบทูล **อิมำ ปฏิปทำ** ซึ่งปฏิปทานี้ **มุเขน** ด้วยมุข **กตเรน นุ โข** อันไหนหนอแล **(ธมฺเมสุ)** ในธรรม ท. **ขนฺธาทีสุ** มีขันธ์เป็นต้น **สกฺขิสฺสามิ** จักอาจ **คณฺหิตุำ** เพื่ออันยึดเอา **อชฺฌาสยำ** ซึ่งอัธยาศัย **สตฺถุ** ของพระศาสดา’ **อิติ** ดังนี้, **โส (สารีปุตฺโต)** อ.สารีบุตรนั้น, **นเย** ครั้นเมื่อนัย **มยา** อันเรา **อทินฺเน** ไม่ให้แล้ว, **น สกฺขิสฺสติ** จักไม่อาจ **กเถตุำ** เพื่ออันกล่าว, **(อหำ)**

อ.เรา **ทสฺสามิ** จักให้ **นยํ** ซึ่งนัย **อสฺส (สารีปุตฺตสฺส)** แก่สารีบุตรนั้น" **อิติ** ดังนี้ **ทสฺเสนฺโต** เมื่อทรงแสดง **นยํ** ซึ่งนัย **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**สารีปุตฺต** ดูก่อนสารีบุตร **(ตฺวํ)** อ.เธอ **สมนุปสฺสาหิ** จงพิจารณาเห็น **อิทํ ภูตํ** ซึ่งความเป็นจริงนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ทรงดำริว่า "สารีบุตรย่อมลำบาก, แท้จริง สารีบุตรนั่น ฟังปัญหาที่เราถามแล้วในพุทธวิสัยนี้ว่า

> 'ดูก่อนผู้เช่นกับเรา พระอเสขะเหล่าใด เป็นผู้มีธรรมที่บัณฑิตกล่าวแล้วสิ, และพระเสขะเหล่าใด เป็นผู้มากในโลกนี้, เธอเป็นผู้มีปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนโดยไม่มีเหลือ ถูกเราถามความเป็นไปแห่งพระเสขะและพระอเสขะเหล่านั้น จงบอก"

เป็นผู้หมดความสงสัยในปัญหาว่า 'พระศาสดาย่อมตรัสถามปฏิปทาเป็นที่มาของพระเสขะและพระอเสขะทั้งหลายกะเรา' แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น สารีบุตร ย่อมสงสัยอัธยาศัยของเราว่า 'เราเมื่อกราบทูลปฏิปทานี้ ด้วยมุขไหนหนอแลในธรรมทั้งหลายมีขันธ์เป็นต้น จักอาจเพื่อจะยึดเอาอัธยาศัยของพระศาสดา' ดังนี้, สารีบุตรนั้น เมื่อเราไม่ให้นัยแล้ว, จักไม่อาจเพื่อจะกราบทูล, เราจักให้นัยแก่สารีบุตรนั้น" ดังนี้ เมื่อจะทรงแสดงนัย จึงตรัสว่า "ดูก่อนสารีบุตร เธอจงพิจารณาเห็นความเป็นจริงนี้"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "สารีปุตฺโต สุทธกัตตาใน กิลมติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก, หิศัพท์ ทัพหีกรณโชตกะ เอโส วิเสสนะของ สารีปุตฺโตฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กิญฺจาปิ อนุคคหัตถะ

> 'มาริส อาลปนะ เย วิเสสนะของ อเสขาฯ สุทธกัตตาในโหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สงฺขาตธมฺมา วิกติกัตตาในโหนฺติ เสศัพท์ ปทปูรณะ, เย วิเสสนะของ เสขาฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุถู วิกติกัตตาใน โหนฺติ อิธ วิเสสนะของ โลเกฯ วิสยาธาระใน โหนฺติ จ สองศัพท์วากยสมุจจยัตถะเข้ากับ เย สงฺขาตธมฺมา เส และ เย เสขาปุถู อิธ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน ปพฺรูหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจกเตสํ วิเสสนะของ เสขาเสขานํฯ สามีสัมพันธะใน อิริยํ เม

อนภิหิตกัตตาใน ปุฏฺโจ นิปโก วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมาน-
กาลกิริยาใน ปุฏฺโจ อิริยํ อวุตตกัมมะใน ปุฏฺโจฯ วิเสสนะของ
ตฺวา' อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ ปุฏฺจปญฺหํ

อิมํ วิเสสนะของ ปุฏฺจปญฺหํ พุทฺธวิสเย วิสยาธาระใน ปุฏฺจปญฺหํ มยา อนภิหิตกัตตาใน ปุฏฺจ- ปุฏฺจปญฺหํ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน โหติ 'สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มํ อกถิตกัมมะใน ปุจฺฉติ เสขาเสขานํ สามีสัมพันธะใน อาคมนปฺปฏิปทำฯ อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉติ' อิติศัพท์ สรูปะใน ปญฺเหฯ วิสยาธาระใน นิกฺกงฺโขฯ วิกติกัตตาใน โหติ, ปนศัพท์ อรุจิสูจนัตถะ สารีปุตฺโต สุทธกัตตาใน กงฺขติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก 'อหํ สุทธกัตตาใน สกฺขิสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ขนฺธาทีสุ วิเสสนะของ ธมฺเมสุฯ วิสยาธาระใน กเถนฺโต กตเรน วิเสสนะของ มุเขนฯ ตติยาวิเสสน"ใน กเถนฺโต นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ อิมํ วิเสสนะของ ปฏิปทำฯ อวุตตกัมมะใน กเถนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ อหํ สตฺถุ สามีสัมพันธะใน อชฺฌาสยำฯ อวุตตกัมมะใน คณฺหิตุำฯ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺขิสฺสามิ' อิติศัพท์ อาการะใน กงฺขติ มม สามีสัมพันธะใน อชฺฌาสยำฯ อวุตตกัมมะใน กงฺขติ, โส วิเสสนะของ สารีปุตฺโตฯ สุทธกัตตาใน สกฺขิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก, นเย ลักขณะใน อทินฺเนฯ ลักขณกิริยา มยา อนภิหิตกัตตาใน อทินฺเน, กเถตุำ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺขิสฺสติ นศัพท์ปฏิเสธะใน สกฺขิสฺสติ, อหํ สุทธกัตตาใน ทสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นยำ อวุตตกัมมะใน ทสฺสามิ อสฺส วิเสสนะของ สารีปุตฺตสฺสฯ สัมปทานใน ทสฺสามิ" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทสฺเสนฺโต นยำ อวุตต-กัมมะใน ทสฺเสนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา "สารีปุตฺต อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน สมนุปสฺสาหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิทำ วิเสสนะของ ภูตำฯ อวุตตกัมมะใน สมนุปสฺสาหิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๘๒. เอวำ กิรสฺส อโหสิ "สารีปุตฺโต มม อชฺฌาสยำ คเหตฺวา กเถนฺโต ขนฺธวเสน กเถสฺสตีติ ฯ

เอวำ (จินฺตนำ) กิร อสฺส (สตฺถุโน) อโหสิ "สารีปุตฺโต มม อชฺฌาสยำ คเหตฺวา กเถนฺโต ขนฺธวเสน กเถสฺสตีติ ฯ

กิร ได้ยินว่า **เอวํ (จินฺตนํ)** อ.ความดำริอย่างนี้ **อิติ** ว่า "**สารีปุตฺโต** อ.สารีบุตร **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **อชฺฌาสยํ** ซึ่งอัธยาศัย **มม** ของเรา **กเถนฺโต** เมื่อกล่าว **กเถสฺสติ** จักกล่าว **ขนฺธวเสน** ด้วยสามารถแห่งขันธ์" **อิติ** ดังนี้ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **อสฺส (สตฺถุโน)** แก่พระศาสดานั้น ฯ

ได้ยินว่า พระศาสดานั้น ได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า "สารีบุตรถือเอาอัธยาศัยของเรา เมื่อกล่าว จักกล่าวด้วยสามารถแห่งขันธ์"

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เอวํ วิเสสนะของ จินฺตนํๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ สตฺถุโนๆ สัมปทานใน อโหสิ "สารีปุตฺโต สุทธกัตตาใน กเถสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน อชฺฌาสยํๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กเถนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สารีปุตฺโต ขนฺธวเสน ตติยาวิเสสนะใน กเถสฺสติ" อิติศัพท์ สรูปะใน เอวํ จินฺตนํ ฯ

.....

๒๘๓. เถรสฺส สห นยทาเนน โส ปญฺโห นยสเตน นยสหสฺเสน อุปฏฺฐาสิ ฯ

โส ปญฺโห อ.ปัญหานั้น **อุปฏฺฐาสิ** ปรากฏแล้ว **เถรสฺส** แก่พระเถระ **นยสเตน** โดยร้อยแห่งนัย **นยสหสฺเสน** โดยพันแห่งนัย **สห** กับ **นยทาเนน** ด้วยการประทาน ซึ่งนัย ฯ

ปัญหานั้น ปรากฏแก่พระเถระ โดย ๑๐๐ นัย โดย ๑,๐๐๐ นัย พร้อมกับการประทานนัย

โส วิเสสนะของ ปญฺโหๆ สุทธกัตตาใน อุปฏฺฐาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เถรสฺส สัมปทานใน อุปฏฺฐาสิ สหศัพท์ กิริยาสมวายะใน อุปฏฺฐาสิ นยทาเนน สหัตถตติยา เข้ากับ สห นยสเตน ก็ดี นยสหสฺเสน ก็ดี ตติยาวิเสสนะใน อุปฏฺฐาสิ ฯ

.....

๒๘๔. โส สตฺถารา ทินฺนนเย ฐตฺวา ตํ ปญฺหํ กเถสิ ฯ

โส (เถโร) สตฺถารา ทินฺนนเย ฐตฺวา ตํ ปญฺหํ กเถสิ ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **ฐตฺวา** ดำรงอยู่แล้ว **สตฺถารา ทินฺนนเย** ในนัย อันพระ

ศาสดา ประทานแล้ว **กเถสิ** กราบทูลแล้ว **ตำ ปญฺหำ** ซึ่งปัญหานั้น ฯ

พระเถระนั้น ดำรงอยู่ในนัยที่พระศาสดาประทานแล้ว กราบทูลปัญหานั้น

โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน ทินฺน- ทินฺนนเย วิสยาธาระใน จตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กเถสิ ตำ วิเสสนะของ ปญฺหำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ ฯ

.....

๒๘๕. จเปตฺวา กิร สมฺมาสมฺพุทฺธำ อญฺโญ สารีปุตฺตตฺเถรสฺส ปญฺญำ ปาปุณิตุำ สมตฺโถ นาม นตฺถิ ฯ

จเปตฺวา กิร สมฺมาสมฺพุทฺธำ อญฺโญ (ปุคฺคโล) สารีปุตฺตตฺเถรสฺส ปญฺญำ ปาปุณิตุำ สมตฺโถ นาม นตฺถิ ฯ

กิร ได้ยินว่า **อญฺโญ (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลอื่น **จเปตฺวา** เว้น **สมฺมาสมฺพุทฺธำ** ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า **สมตฺโถ นาม** ชื่อว่าเป็นผู้สามารถ **ปาปุณิตุำ** เพื่ออันถึง **ปญฺญำ** ซึ่งปัญญา **สารีปุตฺตตฺเถรสฺส** ของพระสารีบุตรผู้เถระ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี ฯ

ได้ยินว่า บุคคลอื่น เว้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่าเป็นผู้สามารถเพื่อจะถึงปัญญาของพระสารีบุตรเถระ ย่อมไม่มี

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ อญฺโญ วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก จเปตฺวา วิเสสนะของ ปุคฺคโล สมฺมาสมฺพุทฺธำ อวุตตกัมมะใน จเปตฺวา สารีปุตฺตตฺเถรสฺส สามีสัมพันธะใน ปญฺญำๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณิตุำๆ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺโถ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สมตฺโถๆ วิกติกัตตาใน นตฺถิ ฯ

.....

๒๘๖. เตเนว กิร เถโร สตฺถุ ปุรโต จตฺวา สีหนาทำ นทิ “อหำ ภนฺเต สกลกปฺปำ เทเว วสฺสนฺเต ‘เอตฺตกานิ พินฺทูนิ มหาสมุทฺเท ปติตานิ, เอตฺตกานิ ภูมิยำ, เอตฺตกานิ ปพฺพเตติ คเณตฺวา ลกฺขำ อาโรเปตุำ สมตฺโถติ ฯ

เตน เอว กิร เถโร สตฺถุ ปุรโต จตฺวา สีหนาทำ นทิ “อหำ ภนฺเต, สกลกปฺปำ เทเว วสฺสนฺเต, ‘เอตฺตกานิ พินฺทูนิ มหาสมุทฺเท ปติตานิ, เอตฺตกานิ (พินฺทูนิ) ภูมิยำ (ปติตานิ),

เอตฺตกานิ (พินฺทูนิ) ปพฺพเต (ปติตานิ)' อิติ คเณตฺวา ลกฺขํ อาโรเปตุํ สมตฺโถ (อมฺหิ)" อิติ ฯ

กิร ได้ยินว่า **เตน เอว** เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว **เถโร** อ.พระเถระ **ฐตฺวา** ดำรงอยู่แล้ว **ปุรโต** ในที่ข้างพระพักตร์ **สตฺถุ** ของพระศาสดา **นทิ** บันลือแล้ว **สีหนาทํ** บันลือเพียงดังราชสีห์ **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหํ** อ.ข้าพระองค์, **เทเว** ครั้นเมื่อฝน **วสฺสนฺเต** ตกอยู่ **สกลกปฺปํ** แม้ตลอดกัปป์ทั้งสิ้น, **สมตฺโถ** เป็นผู้สามารถ **'เอตฺตกานิ พินฺทูนิ มหาสมุทฺเท ปติตานิ, เอตฺตกานิ (พินฺทูนิ) ภูมิยํ (ปติตานิ), เอตฺตกานิ (พินฺทูนิ) ปพฺพเต (ปติตานิ)" อิติ คเณตฺวา ลกฺขํ อาโรเปตุํ** เพื่ออันนับ ว่า 'อ.หยาด ท. มีประมาณเท่านี้ ตกแล้ว ในมหาสมุทร, อ.หยาด ท. มีประมาณเท่านี้ ตกแล้ว บนแผ่นดิน, อ.หยาด ท. มีประมาณเท่านี้ ตกแล้ว ที่ภูเขา' ดังนี้ แล้วจึงยกขึ้นสู่คะแนน **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ได้ยินว่า เพราะเหตุนั้นนั่นแหละ พระเถระดำรงอยู่ในที่ข้างพระพักตร์ของพระศาสดาบันลือแล้ว บันลือดุจราชสีห์ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์, เมื่อฝนกำลังตกแม้ตลอดกัปป์ทั้งสิ้น, เป็นผู้สามารถเพื่อจะนับว่า 'หยาดทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ ตกในมหาสมุทร, หยาดทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ ตกบนแผ่นดิน, หยาดทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ ตกที่ภูเขา' แล้วจึงยกขึ้นสู่คะแนน"

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เตนๆ เหตวัตถะ เถโร สุทธกัตตาใน นทิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน ปุรโตๆ วิสยาธาระใน ฐตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นทิ สีหนาทํ กิริยาวิเสสนะใน นทิ "ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, เทเว ลักขณะใน วสฺสนฺเตๆ ลักขณกิริยา อปิศัพท์อเปกขัตถะเข้ากับ สกลกปฺปๆ อัจจันตสังโยคะใน วสฺสนฺเต, 'เอตฺตกานิ วิเสสนะของพินฺทูนิๆ สุทธกัตตาใน ปติตานิๆ กิตบทกัตตุวาจก มหาสมุทฺเท วิสยาธาระในปติตานิ, เอตฺตกานิ วิเสสนะของ พินฺทูนิๆ สุทธกัตตาใน ปติตานิๆ กิตบทกัตตุวาจก ภูมิยํ วิสยาธาระใน ปติตานิ, เอตฺตกานิ วิเสสนะของ พินฺทูนิๆ สุทธกัตตาใน ปติตานิๆ กิตบทกัตตุวาจก ปพฺพเต วิสยาธาระใน ปติตานิ' อิติศัพท์ อาการะใน คเณตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเปตุํ ลกฺขํ สัมปาปุณียกัมมะใน อาโรเปตุๆ ตุมัตถสัมปทานในสมตฺโถๆ วิกติกัตตาใน อมฺหิ" อิติศัพท์ อาการะใน นทิ ฯ

.....

๒๘๗. สตฺถาปิ นํ “ชานามิ สารีปุตฺต เต คเณตุํ สมตฺถภาวนฺติ อาห ฯ

สตฺถาปิ นํ (สารีปุตฺตตฺเถรํ “อหํ) ชานามิ สารีปุตฺต เต คเณตุํ สมตฺถภาวํ” อิติ อาห ฯ

สตฺถาปิ แม้ อ.พระศาสดา **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**สารีปุตฺต** ดูก่อนสารีบุตร **(อหํ)** อ.เรา **ชานามิ** ย่อมรู้ **เต สมตฺถภาวํ** ซึ่งความที่ แห่งเธอ เป็นผู้สามารถ **คเณตุํ** เพื่ออันนับ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ฝ่ายพระศาสดา ตรัสว่า “ดูก่อนสารีบุตร เราย่อมรู้ความที่เธอเป็นผู้สามารถเพื่อจะนับได้”

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สตฺถาฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำวิเสสนะของ สารีปุตฺตตฺเถรฯ อกถิตกัมมะใน อาห “สารีปุตฺต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน ชานามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต ภาวาทิสัมพันธะใน สมตฺถภาวำ คเณตุำ ตุมัตถ-สัมปทานใน สมตฺถภาวำฯ อวุตตกัมมะใน ชานามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๘๘. ตสฺส อายสฺมโต ปญฺญาย อุปมา นาม นตฺถิ ฯ

ตสฺส อายสฺมโต (สารีปุตฺตสฺส) ปญฺญาย อุปมา นาม นตฺถิ ฯ

อุปมา นาม ชื่อ อ.การเปรียบเทียบ **ปญฺญาย** ด้วยปัญญา **(สารีปุตฺตสฺส)** ของพระสารีบุตร **อายสฺมโต** ผู้มีอายุ **ตสฺส** นั้น **นตฺถิ** ย่อมไม่มี ฯ

ชื่อว่าการเปรียบเทียบด้วยปัญญาของพระสารีบุตรผู้มีอายุนั้น ย่อมไม่มี

นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อุปมาฯ สุทธกัตตาใน นตฺถิฯ กิริยาบทกัตตุวาจก ตสฺส ก็ดี อายสฺมโต ก็ดี วิเสสนะของ สารีปุตฺตสฺสฯ สามีสัมพันธะใน ปญฺญายฯ กรณะใน อุปมา ฯ

.....

๒๘๙. เตเนวาห

“คงฺคาย วาลุกา ขีเย, อุทกำ ขีเย มหณฺณเว;
มหิยา มตฺติกา ขีเย, ลกฺเขน มม พุทฺธิยาติ ฯ

เตน เอว (สารีปุตฺตตฺเถโร) อาห

"คงฺคาย วาลุกา ขีเย, อุทกํ ขีเย มหณฺณเว;
มหิยา มตฺติกา ขีเย, ลกฺเขน มม พุทฺธิยา (ปญฺหานํ วิสฺสชฺชนํ น ขียติ)" อิติ ฯ

เตน เอว เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว **(สารีปุตฺตตฺเถโร)** อ.พระสารีบุตรผู้เถระ **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า

> "**วาลุกา** อ.ทราย **คงฺคาย** ในแม่น้ำชื่อว่าคงคา **ขีเย** พึงสิ้นไป, **อุทกํ** อ.น้ำ **มหณฺณเว** ในห้วงน้ำใหญ่ **ขีเย** พึงสิ้นไป, **มตฺติกา** อ.ดิน **มหิยา** ในแผ่นดิน **ขีเย** พึงสิ้นไป, **(วิสฺสชฺชนํ)** อ.อันแก้ **(ปญฺหานํ)** ซึ่งปัญหา ท. **พุทฺธิยา** ด้วยความรู้ **มม** ของข้าพระองค์ **(น ขียติ)** ย่อมไม่สิ้นไป **ลกฺเขน** ด้วยคะแนน" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เพราะเหตุนั้นนั่นแหละ พระสารีบุตรเถระกล่าวว่า

> "ทรายในแม่น้ำคงคา พึงสิ้นไป, น้ำในห้วงน้ำใหญ่ พึงสิ้นไป, ดินในแผ่นดิน พึงสิ้นไป, การแก้ปัญหาทั้งหลายด้วยความรู้ของข้าพระองค์ ย่อมไม่สิ้นไปด้วยคะแนน"

เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เตนๆ เหตวัตถะ สารีปุตฺตตฺเถโร สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก

> "วาลุกา สุทธกัตตาใน ขีเยๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คงฺคาย วิสยาธาระใน วาลุกา, อุทกํ สุทธกัตตาใน ขีเยๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหณฺณเว วิสยาธาระใน ขีเย, มตฺติกา สุทธกัตตาใน ขีเยๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหิยา วิสยาธาระใน มตฺติกา, วิสฺสชฺชนํ สุทธกัตตาใน ขยติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ลกฺเขน กรณะใน ขียติ มม สามีสัมพันธะใน พุทฺธิยาๆ กรณะใน วิสฺสชฺชนํ ปญฺหานํ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺชนํ นศัพท์ปฏิเสธะใน ขียติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๙๐. อิทํ วุตฺตํ โหติ "สเจ หิ ภนฺเต พุทฺธิสมฺปนฺน โลกนาถ มยา เอกสฺมึ ปญฺเห

วิสฺสชฺชิเต เอกำ วา วาลุกำ เอกำ วา อุทกพินฺทุ เอกำ วา ปำสุขณฺฑำ ปกฺขิปิตฺวา ปญฺหานำ สเต วา สหสฺเส วา สตสหสฺเส วา วิสฺสชฺชิเต คงฺคาย วาลุกาทีสุ เอเกกำ เอกมนฺเต ขิเปยฺย, ขิปฺปตรำ คงฺคาทีสุ วาลุกาทโย ปริกฺขยำ คจฺเฉยฺยุ, น เตฺวว มม ปญฺหานำ วิสฺสชฺชนำ ขียตีติ ฯ

อิทำ (อตฺถรูปำ สารีปุตฺตตฺเถเรน) วุตฺตำ โหติ “สเจ หิ ภนฺเต พุทฺธิสมฺปนฺน โลกนาถ (ปุคฺคโล), มยา เอกสฺมึ ปญฺเห วิสฺสชฺชิเต, เอกำ วา วาลุกำ เอกำ วา อุทกพินฺทุ เอกำ วา ปำสุขณฺฑำ ปกฺขิปิตฺวา, (มยา) ปญฺหานำ สเต วา สหสฺเส วา สตสหสฺเส วา วิสฺสชฺชิเต, คงฺคาย วาลุกาทีสุ (ลกฺเขสุ) เอเกกำ (ลกฺขำ) เอกมนฺเต ขิเปยฺย, ขิปฺปตรำ คงฺคาทีสุ (จาเนสุ) วาลุกาทโย (ลกฺขา) ปริกฺขยำ คจฺเฉยฺยุ, น ตุ เอว มม ปญฺหานำ วิสฺสชฺชนำ ขียตีติ ฯ

อิทำ (อตฺถรูปำ) อ.เนื้อความนี้ **อิติ** ว่า “**โลกนาถ** ข้าแต่พระโลกนาถ **พุทฺธิสมฺปนฺน** ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยความรู้ **ภนฺเต** ผู้เจริญ **หิ** ก็ **สเจ** ถ้าว่า **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล, **ปญฺเห** ครั้นเมื่อปัญหา **เอกสฺมึ** ข้อหนึ่ง **มยา** อันข้าพระองค์ **วิสฺสชฺชิเต** แก้แล้ว, **ปกฺขิปิตฺวา** ใส่เข้าไปแล้ว **วาลุกำ** ซึ่งทราย **เอกำ** เม็ดหนึ่ง **วา** หรือ **วา** หรือว่า **อุทกพินฺทุ** ซึ่งหยาดแห่งน้ำ **เอกำ** หยาดหนึ่ง **วา** หรือว่า **ปำสุขณฺฑำ** ซึ่งก้อนแห่งดินร่วน **เอกำ** ก้อนหนึ่ง, **สเต** ครั้นเมื่อร้อย **วา** หรือ **วา** หรือว่า **สหสฺเส** ครั้นเมื่อพัน **วา** หรือว่า **สตสหสฺเส** ครั้นเมื่อแสน **ปญฺหานำ** แห่งปัญหา ท. **(มยา)** อันข้าพระองค์ **วิสฺสชฺชิเต** แก้แล้ว, **ขิเปยฺย** พึงใส่เข้าไป **คงฺคาย วาลุกาทีสุ (ลกฺเขสุ) เอเกกำ (ลกฺขำ)** ซึ่ง-ในคะแนน ท. มีทรายเป็นต้น ในแม่น้ำชื่อว่าคงคาหนา -คะแนนหนึ่งๆ **เอกมนฺเต** ในส่วนข้างหนึ่งไซร้, **(ลกฺขา)** อ.คะแนน ท. **วาลุกาทโย** มีทรายเป็นต้น **(จาเนสุ)** ในที่ ท. **คงฺคาทีสุ** มีแม่น้ำชื่อว่าคงคาเป็นต้น **คจฺเฉยฺยุ** พึงถึง **ปริกฺขยำ** ซึ่งความสิ้นไป รอบ **ขิปฺปตรำ** พลันกว่า, **ตุ** ส่วนว่า **วิสฺสชฺชนำ** อ.อันแก้ **ปญฺหานำ** ซึ่งปัญหา ท. **มม** ของข้าพระองค์ **น เอว ขียติ** ย่อมไม่สิ้นไปนั่นเทียว” **อิติ** ดังนี้ **(สารีปุตฺตตฺเถเรน) วุตฺตำ** เป็นคำอธิบาย อันพระสารีบุตรผู้เถระ กล่าวแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น ฯ

พระสารีบุตรเถระกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า “ข้าแต่พระโลกนาถผู้สมบูรณ์ด้วยความรู้ ผู้ เจริญ ก็ถ้าว่าบุคคล, เมื่อข้าพระองค์แก้ปัญหาหนึ่งข้อ, ใส่ทรายหนึ่งเม็ด หยาดน้ำหนึ่งหยาด หรือว่าก้อนดินร่วนหนึ่งก้อน, เมื่อข้าพระองค์แก้ปัญหาทั้งหลาย ๑๐๐ ข้อ ๑,๐๐๐ ข้อ หรือว่า ๑๐๐,๐๐๐ ข้อ, พึงใส่คะแนนหนึ่ง ในบรรดาคะแนนมีเม็ด

ทรายเป็นต้นในแม่น้ำคงคา ณ ที่สมควร, คะแนนทั้งหลาย มีเม็ดทรายเป็นต้นในที่ทั้งหลายมีแม่น้ำคงคาเป็นต้น พึงถึงความสิ้นไปฉับพลัน, ส่วนการแก้ปัญหาทั้งหลายของข้าพระองค์ ย่อมไม่สิ้นไปเลยทีเดียว”

อิทำ วิเสสนะของ อตฺถรูปำ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สารีปุตฺตตฺเถเรน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตำ ๆ วิกติกัตตาใน โหติ “ภนฺเต ก็ดี พุทฺธิสมฺปนฺน ก็ดี วิเสสะของ โลกนาถ ๆ อาลปนะ หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ขิเปยฺย ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, เอกสฺมึ วิเสสนะของ ปญฺเห ๆ ลักขณะใน วิสฺสชฺชิเต ๆ ลักขณกิริยา มยา อนภิหิตกัตตาใน วิสฺสชฺชิเต, เอกำ สามศัพท์ วิเสสนะของ วาลุกำ อุทกพินฺทุ๋ และ ปำสุขณฺฑำ วาลุกำ ก็ดี อุทกพินฺทุ๋ ก็ดี ปำสุขณฺฑำ ก็ดี อวุตตกัมมะใน ปกฺขิปิตฺวา วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ เอกำ วาลุกำ เอกำ อุทกพินฺทุ๋ และ เอกำ ปำสุขณฺฑำ, สเต ก็ดี สหสฺเส ก็ดี สตสหสฺเส ก็ดี ลักขณะใน วิสฺสชฺชิเต ๆ ลักขณกิริยา มยา อนภิหิตกัตตาใน วิสฺสชฺชิเต ปญฺหานำ สมูหสัมพันธะใน สเต สหสฺเส และ สตสหสฺเส วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ สเต สหสฺเส และ สตสหสฺเส, วาลุกาทีสุ วิเสสนะของ ลกฺเขสุ ๆ นิทธารณะใน เอเกกำ ลกฺขำ เอเกกำ วิเสสนะของ ลกฺขำ ๆ นิทธารณียะและอวุตตกัมมะใน ขิเปยฺย คงฺคาย วิสยาธาระในวาลุกาทีสุ เอกมนฺเต วิสยาธาระใน ขิเปยฺย, วาลุกาทโย วิเสสนะของ ลกฺขา ๆ สุทธกัตตาใน คจฺเฉยฺยุ๋ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ขิปฺปตรำ กิริยาวิเสสนะใน คจฺเฉยฺยุ๋ คงฺคาทีสุ วิเสสนะของ ฐาเนสุ ๆ วิสยาธาระใน วาลุกาทโย ปริกฺขยำ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺเฉยฺยุ๋, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตุ ๆ ศัพท์ ปักขันตรโชตกะ วิสฺสชฺชนำ สุทธกัตตาใน ขียติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ขียติ มม สามีสัมพันธะใน ปญฺหานำ ๆ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺชนำ” อิติศัพท์ สรูปะใน อิทำ อตฺถรูปำ ฯ

.....

๒๙๑. เอวำ มหาปญฺโญปิ ภิกฺขุ พุทฺธวิสเย ปญฺหสฺส อนฺตำ วา โกฏึ วา อทิสฺวา สตฺถารา ทินฺนนเย ฐตฺวาว ปญฺหำ วิสฺสชฺเชสิ ฯ

เอวำ มหาปญฺโญปิ ภิกฺขุ (สตฺถารา) พุทฺธวิสเย ปญฺหสฺส อนฺตำ วา โกฏึ วา อทิสฺวา สตฺถารา ทินฺนนเย ฐตฺวาว ปญฺหำ วิสฺสชฺเชสิ ฯ

ภิกฺขุ อ.ภิกษุ **มหาปญฺโญปิ** แม้ผู้มีปัญญามาก **เอวำ** อย่างนี้ **อทิสฺวา** ไม่เห็นแล้ว

อนฺตำ วา ซึ่งที่สุดหรือ **โกฏึ วา** หรือว่าซึ่งปลาย **(สตฺถารา) ปุฏฺจปญฺหสฺส** แห่งปัญหาอันพระศาสดา ตรัสถามแล้ว **พุทฺธวิสเย** ในวิสัยของพระพุทธเจ้า **จตฺวาว** ดำรงอยู่แล้วเทียว **สตฺถารา ทินฺนนเย** ในนัย อันพระศาสดา ประทานแล้ว **วิสฺสชฺเชสิ** แก้แล้ว **ปญฺหำ** ซึ่งปัญหา ฯ

ภิกษุแม้ผู้มีปัญญามากอย่างนี้ ไม่เห็นที่สุดหรือว่าเบื้องปลายแห่งปัญหาที่พระศาสดาตรัสถามแล้วในพุทธวิสัย ดำรงอยู่ในนัยที่พระศาสดาประทานแล้ว แก้ปัญหา

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มหาปญฺโญ ๆ วิเสสนะของ ภิกฺขุ ๆ สุทธกัตตาใน วิสฺสชฺเชสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวำ วิเสสนะของ มหาปญฺโญ สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน ปุฏฺจ- พุทฺธวิสเย วิสยาธาระใน ปุฏฺจปญฺหสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อนฺตำ และ โกฏึ อนฺตำ ก็ดี โกฏึ ก็ดี อวุตตกัมมะใน อทิสฺวา วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ อนฺตำ และ โกฏึ อทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน จตฺวา สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน ทินฺน- ทินฺนนเย วิสยาธาระใน จตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิสฺสชฺเชสิ ปญฺหำ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชสิ ฯ

.....

๒๙๒. ตำ สุตฺวา ภิกฺขู กถำ สมุฏฺจาเปสุ๎ “ยำ ปญฺหำ ปุฏฺโจ สพฺโพปิ ชโน กเถตุ๎ นาสกฺขิ, ตำ ธมฺมเสนาปติ สารีปุตฺตตฺเถโร เอกโกว กเถสีติ ฯ

ตำ (วจนำ) สุตฺวา ภิกฺขู กถำ สมุฏฺจาเปสุ๎ “ยำ ปญฺหำ (สตฺถารา) ปุฏฺโจ สพฺโพปิ ชโน กเถตุ๎ น อสกฺขิ, ตำ (ปญฺหำ) ธมฺมเสนาปติ สารีปุตฺตตฺเถโร เอกโกว กเถสีติ ฯ

ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ตำ (วจนำ)** ซึ่งคำนั้น **กถำ** ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว **อิติ** ว่า “**ชโน** อ.ชน **สพฺโพปิ** แม้ทั้งปวง **(สตฺถารา) ปุฏฺโจ** อันอันพระศาสดาตรัสถามแล้ว **น อสกฺขิ** ไม่ได้อาจแล้ว **กเถตุ๎** เพื่ออันกราบทูล **ยำ ปญฺหำ** ซึ่งปัญหาใด, **สารีปุตฺตตฺเถโร** อ.พระสารีบุตรผู้เถระ **ธมฺมเสนาปติ** ผู้ธรรมเสนาบดี **เอกโกว** ผู้ผู้เดียวเทียว **กเถสิ** กราบทูลแล้ว **ตำ (ปญฺหำ)** ซึ่งปัญหานั้น” **อิติ** ดังนี้ **สมุฏฺจาเปสุ๎** ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ฯ

พวกภิกษุฟังคำนั้นแล้ว สนทนากันว่า “ชนแม้ทั้งปวง ถูกพระศาสดาตรัสถามแล้ว ไม่ได้อาจเพื่อจะกราบทูลปัญหาใด, พระสารีบุตรเถระผู้ธรรมเสนาบดีผู้เดียวเท่านั้น

กราบทูลปัญหานั้น”

ภิกฺขู เหตุกัตตาใน สมุฏฺฐาเปสุ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ วจนำ ๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน สมุฏฺฐาเปสุ กถำ การิตกัมมะใน สมุฏฺฐาเปสุ “อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สพฺโพ ปุฏฺโฐ ก็ดี สพฺโพ ก็ดี วิเสสนะของ ชโน ๆ สุทธ-กัตตาใน อสกฺขิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยำ วิเสสนะของ ปญฺหำ ๆ อวุตตกัมมะใน กเถตุำ สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน ปุฏฺโฐ กเถตุำ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺขิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อสกฺขิ, ธมฺมเสนาปติ วิเสสนะของ สารีปุตฺตตฺเถโร ๆ สุทธกัตตาใน กเถสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ ปญฺหำ ๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอกโก ๆ วิเสสนะของ สารีปุตฺตตฺเถโร” อิติศัพท์ สรูปะใน กถำ ฯ

.....

๒๙๓. สตฺถา ตำ กถำ สุตฺวา “น อิทาเนว สารีปุตฺโต, ยำ ปญฺหำ มหาชโน วิสฺสชฺเชตุำ นาสกฺขิ, ตำ วิสฺสชฺเชสิ, ปุพฺเพปิ เตน วิสฺสชฺชิโตเยวาติ วตฺวา อตีตำ อาหริตฺวา

“ปโรสหสฺสมฺปิ สมาคตานำ,
กนฺเทยฺยุ เต วสฺสสตำ อปญฺญา;
เอโกว เสยฺโย ปุริโส สปญฺโญ,
โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถนฺติ ฯ

อิมำ ชาตกำ วิตฺถาเรน กเถสีติ ฯ

สตฺถา ตำ กถำ สุตฺวา “น อิทานิ เอว สารีปุตฺโต, ยำ ปญฺหำ มหาชโน วิสฺสชฺเชตุำ น อสกฺขิ, ตำ (ปญฺหำ) วิสฺสชฺเชสิ, (ปญฺโห) ปุพฺเพปิ เตน (สารีปุตฺเตน) วิสฺสชฺชิโต เอว” อิติ วตฺวา อตีตำ (วตฺถุำ) อาหริตฺวา

“ปโรสหสฺสมฺปิ สมาคตานำ (ชนานำ อตฺถิ),
กนฺเทยฺยุำ เต (ชนา) วสฺสสตำ อปญฺญา;
เอโกว เสยฺโย (โหติ โส) ปุริโส สปญฺโญ,
โย (ปุริโส) ภาสิตสฺส (วจนสฺส) วิชานาติ อตฺถนฺติ ฯ

อิมำ ชาตกำ วิตฺถาเรน กเถสีติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **สุตฺวา** ทรงสดับแล้ว **ตำ กถำ** ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวนั้น **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**สารีปุตฺโต** อ.สารีบุตร **วิสฺสชฺเชสิ** แก้แล้ว **ตำ ปญฺหำ** ซึ่ง-,

มหาชโน อ.มหาชน **น อสกฺขิ** ไม่ได้อาจแล้ว **วิสฺสชฺเชตุ** เพื่ออันแก้ **ยํ ปญฺหํ** ซึ่งปัญหาใด, -ปัญหานั้น **อิทานิ เอว** ในกาลนี้นั่นเทียว **น** หามิได้, **ปุพฺเพปิ** แม้ในกาลก่อน **(ปญฺโห)** อ.ปัญหา **เตน (สารีปุตฺเตน)** อันสารีบุตรนั้น **วิสฺสชฺชิโต เอว** แก้แล้วนั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ **อาหริตฺวา** ทรงนำมาแล้ว **อตีตํ (วตฺถุ)** ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ชาตกํ** ซึ่งชาดกนี้ **อิติ** ว่า

> "**ปโรสหสฺสมฺปิ** แม้ อ.พันอื่น **(ชนานํ)** แห่งชน ท. **สมาคตานํ** ผู้มาพร้อมกันแล้ว **(อตฺถิ)** มีอยู่, **เต (ชนา)** อ.ชน ท. เหล่านั้น **อปญฺญา** ผู้ไม่มีปัญญา **กนฺเทยฺยุ** พึงคร่ำครวญ **วสฺสสตํ** สิ้นร้อยแห่งปี, **โย (ปุริโส)** อ.บุรุษใด **วิชานาติ** ย่อมรู้แจ้ง **อตฺถํ** ซึ่งเนื้อความ **(วจนสฺส)** แห่งคำ **ภาสิตสฺส** อันเป็นภาษิต, **(โส) ปุริโส** อ.บุรุษนั้น **สปญฺโญ** เป็นผู้เป็นไปกับด้วยปัญญา **เอโกว** ผู้เดียวเทียว **เสยฺโย** เป็นผู้ประเสริฐกว่า **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้

วิตฺถาเรน โดยพิสดาร **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้ว ตรัสว่า "สารีบุตรแก้ปัญหาที่มหาชนไม่ได้อาจเพื่อจะแก้ได้ในบัดนี้เท่านั้น ก็หาไม่, แม้ในกาลก่อน ปัญหา ที่สารีบุตรนั้น ก็แก้แล้วนั่นแหละ" ดังนี้ ทรงนำเรื่องที่เป็นอดีตมา ตรัสชาดกนี้โดยพิสดารว่า

> "แม้พันอื่นแห่งพวกชนผู้มาพร้อมกันแล้ว มีอยู่, พวกชนเหล่านั้นผู้ไม่มีปัญญา พึงคร่ำครวญสิ้น ๑๐๐ ปี, บุรุษใด ย่อมรู้แจ้งเนื้อความแห่งคำที่เป็นภาษิต, บุรุษนั้น เป็นผู้มีปัญญาผู้เดียวเท่านั้น เป็นผู้ประเสริฐกว่า" ดังนี้แล

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ กถํๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "สารีปุตฺโต สุทธกัตตาใน วิสฺสชฺเชสิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิทานิๆ กาลสัตตมีใน วิสฺสชฺเชสิ, มหาชโน สุทธกัตตาใน อสกฺขิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยํ วิเสสนะของ ปญฺหํๆ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺขิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อสกฺขิ, ตํ วิเสสนะของ ปญฺหํๆ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชสิ, ปญฺโห วุตตกัมมะใน

วิสฺสชฺชิโตฯ กิตบทกัมมวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปุพฺเพฯ กาลสัตตมีใน วิสฺสชฺชิโต เตน วิเสสนะของ สารีปุตฺเตนฯ อนภิหิตกัตตาใน วิสฺสชฺชิโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ วิสฺสชฺชิโต” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาหริตฺวา อตีตํ วิเสสนะของ วตฺถุฯ อวุตตกัมมะใน อาหริตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กเถสิ

> “อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปโรสหสฺสํฯ สุทธกัตตาใน อตฺถิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สมาคตานํ วิเสสนะของ ชนานํฯ สามีสัมพันธะใน ปโรสหสฺสํ, เต ก็ดี อปญฺญา ก็ดี วิเสสนะของ ชนาฯ สุทธกัตตาใน กนฺเทยฺยุ่ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก วสฺสสตํ อัจจันตสังโยคะใน กนฺเทยฺยุ่, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอโกฯ ก็ดี โส ก็ดี วิเสสนะของ ปุริโสฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สปญฺโญ ก็ดี เสยฺโย ก็ดี วิกติกัตตาใน โหติ, โย วิเสสนะของ ปุริโสฯ สุทธกัตตาใน วิชานาติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภาสิตสฺส วิเสสนะของ วจนสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อตฺถํฯ อวุตตกัมมะใน วิชานาติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ ชาตกํ

อิมํ วิเสสนะของ ชาตกํฯ อวุตตกัมมะใน กเถสิ วิตฺถาเรน ตติยาวิเสสนะใน กเถสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ ฯ

ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ อ.เรื่องแห่งยมกปาฏิหาริย์ **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํฯ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องยมกปาฏิหาริย์

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ยมกปฺปาฏิหาริยสฺส วตฺถุ ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ. (ยมกปฺปาฏิหาริย + วตฺถุ)

วตฺถุ อ.เรื่อง ยมกปฺปาฏิหาริยสฺส แห่งยมกปาฏิหาริย์ ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ ชื่อว่ายมกปฺ-ปาฏิหาริยวตฺถุ. (เรื่องยมกปาฏิหาริย์)

สงฺกสฺสนครทฺวารํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สงฺกสฺสญฺจ ตํ นครญฺจาติ สงฺกสฺสนครํ. (สงฺกสฺส + นคร) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย สมาส

สงฺกสฺสํ จ อ.ชื่อว่าสังกัสสะด้วย ตํ อ.ชื่อว่าสังกัสสะนั้น นครํ จ เป็นเมืองด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สงฺกสฺสนครํ ชื่อว่าสงฺกสฺสนคร. (เมืองชื่อว่าสังกัสสะ, สังกัสสนคร)

๒. สงฺกสฺสนครสฺส ทฺวารํ สงฺกสฺสนครทฺวารํ. (สงฺกสฺสนคร + ทฺวาร) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ทฺวารํ อ.ประตู สงฺกสฺสนครสฺส แห่งเมืองชื่อว่าสังกัสสะ สงฺกสฺสนครทฺวารํ ชื่อว่าสงฺกสฺส-นครทฺวาร. (ประตูเมืองสังกัสสะ)

ราชคหเสฏฺฐี

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ วาสกศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ราชคเห วาสโก เสฏฺฐี ราชคหเสฏฺฐี. (ราชคห + วาสก + เสฏฺฐี)

เสฏฺฐี อ.เศรษฐี วาสโก ผู้อยู่ ราชคเห ในเมืองชื่อว่าราชคฤห์ ราชคหเสฏฺฐี ชื่อว่าราชคหเสฏฺฐี. (เศรษฐีผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์)

ปริสฺสยโมจนํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปริสฺสยสฺส โมจนํ ปริสฺสยโมจนํ. (ปริสฺสย + โมจน)

โมจนํ อ.อันเปลื้อง ปริสฺสยสฺส ซึ่งอันตรายเป็นเครื่องเบียดเบียน ปริสฺสยโมจนํ ชื่อว่าปริสฺสย-โมจน. (อันเปลื้องอันตรายเป็นเครื่องเบียดเบียน)

อาภรณาทีนิ, วตฺถูนิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาภรณํ อาทิ เยสนฺติ อาภรณาทีนิ, วตฺถูนิ. (อาภรณ + อาทิ)

อาภรณํ อ.อาภรณ์ อาทิ เป็นต้น เยสํ (วตฺถูนํ) แห่งวัตถุ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ วตฺถูนิ) อ.วัตถุ ท. เหล่านั้น อาภรณาทีนิ ชื่อว่าอาภรณาทิ (มีอาภรณ์เป็นต้น), ได้แก่วัตถุทั้งหลาย.

ชาลกรณฺฑโก

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ชาลํ อิว สณฺฐานํ ชาลํ. (ชาล + อปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

สณฺฐานํ อ.สัณฐาน ชาลํ อิว เพียงดังข่าย ชาลํ ชื่อว่าชาล. (สัณฐานดุจข่าย)

๒. ชาลํ อสฺส อตฺถีติ ชาโล, กรณฺฑโก. (ชาล + ณปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

ชาลํ อ.สัณฐานเพียงดังข่าย อสฺส (กรณฺฑกสฺส) แห่งขวดนั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส กรณฺฑโก) อ.ขวดนั้น ชาโล ชื่อว่าชาล (มีสัณฐานดุจข่าย), ได้แก่ขวด.

๓. ชาโล จ โส กรณฺฑโก จาติ ชาลกรณฺฑโก. (ชาล + กรณฺฑก) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ชาโล จ อ.มีสัณฐานเพียงดังข่ายด้วย โส อ.มีสัณฐานเพียงดังข่ายนั้น กรณฺฑโก จ เป็นขวดด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ชาลกรณฺฑโก ชื่อว่าชาลกรณฺฑก. (ขวดมีสัณฐานดุจข่าย)

อุทกกีฬา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุทเกน กีฬา อุทกกีฬา. (อุทก + กีฬา)

กีฬา อ.เล่น อุทเกน ด้วยน้ำ อุทกกีฬา ชื่อว่าอุทกกีฬา. (เล่นด้วยน้ำ)

รตฺตจนฺทนรุกฺโข

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. รตฺตญฺจ ตํ จนฺทนญฺจาติ รตฺตจนฺทนํ. (รตฺต + จนฺทน) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

รตฺตํ จ อ.แดงด้วย ตํ อ.แดงนั้น จนฺทนํ จ เป็นจันทน์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น รตฺต-

จนฺทนํ ชื่อว่ารตฺตจนฺทน. (จันทน์แดง)

๒. รตฺตจนฺทนสฺส รุกฺโข รตฺตจนฺทนรุกฺโข. (รตฺตจนฺทน + รุกฺข) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

รุกฺโข อ.ต้น รตฺตจนฺทนสฺส แห่งจันทน์แดง รตฺตจนฺทนรุกฺโข ชื่อว่ารตฺตจนฺทนรุกฺข. (ต้นจันทน์แดง)

อุปริตีรํ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตีรสฺส อุปริ อุปริตีรํ. (อุปริ + ตีร)

อุปริ ในเบื้องบน ตีรสฺส แห่งฝั่ง อุปริตีรํ ชื่อว่าอุปริตีร. (เบื้องบนแห่งฝั่ง, ข้างบนฝั่ง)

คงฺโคทกํ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คงฺคายํ อุทกํ คงฺโคทกํ. (คงฺคา + อุทก)

อุทกํ อ.น้ำ คงฺคายํ ในแม่น้ำชื่อว่าคงคา คงฺโคทกํ ชื่อว่าคงฺโคทก. (น้ำในแม่น้ำคงคา)

โธตมูโล, รุกฺโข

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โธตํ มูลํ ยสฺสาติ โธตมูโล, รุกฺโข. (โธต + มูล)

มูลํ อ.ราก (คงฺโคทเกน) โธตํ อันอันน้ำในแม่น้ำคงคา เซาะแล้ว ยสฺส (รุกฺขสฺส) แห่งต้นไม้ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส รุกฺโข) อ.ต้นไม้นั้น โธตมูโล ชื่อว่าโธตมูล (มีรากอันน้ำในแม่น้ำคงคาเซาะแล้ว), ได้แก่ต้นไม้.

ฆฏปฺปมาณา, ฆฏิกา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฆโฏ ปมาณํ ยสฺสาติ ฆฏปฺปมาณา, ฆฏิกา. (ฆฏ + ปมาณ)

ฆโฏ อ.หม้อ ปมาณํ เป็นประมาณ ยสฺสา (ฆฏิกาย) แห่งปุ่มใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ฆฏิกา) อ.ปุ่มนั้น ฆฏปฺปมาณา ชื่อว่าฆฏปฺปมาณา (มีหม้อเป็นประมาณ, ขนาดเท่าหม้อ), ได้แก่ปุ่ม.

อุทกอูมิโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุทกสฺส อูมิโย อุทกอูมิโย. (อุทก + อูมิ)

อูมิโย อ.คลื่น ท. อุทกสฺส แห่งน้ำ อุทกอูมิโย ชื่อว่าอุทกอูมิ. (คลื่นน้ำ)

เสวาลปริโยนทฺธา, ฆฏิกา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เสวาเลน ปริโยนทฺธา เสวาลปริโยนทฺธา, ฆฏิกา. (เสวาล + ปริโยนทฺธา)

(ฆฏิกา) อ.ปุ่ม เสวาเลน อันสาหร่าย ปริโยนทฺธา พัวพันแล้ว เสวาลปริโยนทฺธา ชื่อว่าเสวาลปริโยนทฺธา (อันสาหร่ายพัวพันแล้ว, ถูกสาหร่ายพัวพันแล้ว), ได้แก่ปุ่ม.

รุกฺขฆฏิกา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

รุกฺขสฺส ฆฏิกา รุกฺขฆฏิกา. (รุกฺข + ฆฏิกา)

ฆฏิกา อ.ปุ่ม รุกฺขสฺส ของต้นไม้ รุกฺขฆฏิกา ชื่อว่ารุกฺขฆฏิกา. (ปุ่มของต้นไม้)

วาสีกณฺโณ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วาสิยา กณฺโณ วาสีกณฺโณ. (วาสี + กณฺณ)

กณฺโณ อ.ปลาย วาสิยา ของมีด วาสีกณฺโณ ชื่อว่าวาสีกณฺณ. (ปลายของมีด, ปลายมีด)

อลตฺตกวณฺณํ, รตฺตจนฺทนํ

ฉัฏฐิยัตถะ อุปมานบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อลตฺตกสฺส วณฺโณ อิว วณฺโณ ยสฺสาติ อลตฺตกวณฺณํ, รตฺตจนฺทนํ. (อลตฺตก + อิว + วณฺณ)

วณฺโณ อ.สี วณฺโณ อิว เพียงดัง อ.สี อลตฺตกสฺส แห่งครั่งสด ยสฺส (รตฺตจนฺทนสฺส) แห่งจันทน์แดงใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตं รตฺตจนฺทนํ) อ.จันทน์แดงนั้น อลตฺตกวณฺณํ ชื่อว่า

อลตฺตกวณฺณ (มีสีดุจสีครั่งสด), ได้แก่จันทน์แดง.

รตฺตจนฺทนํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

รตฺตญฺจ ตํ จนฺทนญฺจาติ รตฺตจนฺทนํ. (รตฺต + จนฺทน)

รตฺตํ จ อ.แดงด้วย ตํ อ.แดงนั้น จนฺทนํ จ เป็นจันทน์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น รตฺตจนฺทนํ ชื่อว่ารตฺตจนฺทน. (จันทน์แดง)

สมฺมาทิฏฺฐิ

เป็นภาวรูป, ภาวสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

สมฺมา ทสฺสนํ สมฺมาทิฏฺฐิ. (สมฺมาสทฺทูปปท + ทิส เปกฺขเณ ในการดู,การเห็น + ติปัจจัย)

ทสฺสนํ อ.ความเห็น สมฺมา ชอบ สมฺมาทิฏฺฐิ ชื่อว่าสมฺมาทิฏฺฐิ. (ความเห็นชอบ)

มิจฺฉาทิฏฺฐิ

เป็นภาวรูป, ภาวสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

มิจฺฉา ทสฺสนํ มิจฺฉาทิฏฺฐิ. (มิจฺฉาสทฺทูปปท + ทิส เปกฺขเณ ในการดู,การเห็น + ติปัจจัย)

ทสฺสนํ อ.ความเห็น มิจฺฉา ผิด มิจฺฉาทิฏฺฐิ ชื่อว่ามิจฺฉาทิฏฺฐิ. (ความเห็นผิด)

มชฺฌตฺตธาตุโก, เสฏฺฐี

เป็นทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มชฺฌตฺตสฺส ธาตุ ยสฺสาติ มชฺฌตฺตธาตุโก, เสฏฺฐี. (มชฺฌตฺต + ธาตุ)

ธาตุ อ.ธาตุ มชฺฌตฺตสฺส แห่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีในท่ามกลาง ยสฺส (เสฏฺฐิสฺส) แห่งเศรษฐีใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส เสฏฺฐี) อ.เศรษฐีนั้น มชฺฌตฺตธาตุโก ชื่อว่ามชฺฌตฺต-ธาตุก (ผู้มีธาตุแห่งบุคคลผู้มีในท่ามกลาง, ผู้มีธาตุเป็นกลาง), ได้แก่เศรษฐี.

เวฬุปรมฺปรา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เวฬุสฺส ปรมฺปรา เวฬุปรมฺปรา. (เวฬุ + ปรมฺปรา)

ปรมฺปรา อ.การสืบต่อ เวฬุสฺส แห่งไม้ไผ่ เวฬุปรมฺปรา ชื่อว่าเวฬุปรมฺปรา. (การสืบต่อแห่งไม้ไผ่)

สฏฺฐิหตฺถมตฺโต, อากาโส

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สฏฺฐิ หตฺถา สฏฺฐิหตฺถา. (สฏฺฐิ + หตฺถ) อสมาหารทิคุสมาส

หตฺถา อ.ศอก ท. สฏฺฐิ หกสิบ สฏฺฐิหตฺถา ชื่อว่าสฏฺฐิหตฺถ. (๖๐ ศอก)

๒. สฏฺฐิหตฺถา มตฺตา ยสฺสาติ สฏฺฐิหตฺถมตฺโต, อากาโส. (สฏฺฐิหตฺถ + มตฺตา) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สฏฺฐิหตฺถา อ.ศอกหกสิบ ท. มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (อากาสสฺส) แห่งอากาศใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อากาโส) อ.อากาศนั้น สฏฺฐิหตฺถมตฺโต ชื่อว่า สฏฺฐิหตฺถมตฺต (มี ๖๐ ศอกเป็นประมาณ, มีประมาณ ๖๐ ศอก), ได้แก่อากาศ.

สปุตฺตทาโร, อหํ

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส โดยมีสมาหารทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปุตฺโต จ ทาโร จ ปุตฺตทาโร. (ปุตฺต + ทาร) สมาหารทวันทสมาส

ปุตฺโต จ อ.บุตรด้วย ทาโร จ อ.ภรรยาด้วย ปุตฺตทาโร ชื่อว่าปุตฺตทาร. (บุตรและภรรยา)

๒. สห ปุตฺตทาเรน โย วตฺตามีติ สปุตฺตทาโร, อหํ. (สห + ปุตฺตทาร) สหบุพพบทพหุพพีหิสมาส

โย (อหํ) อ.เราใด วตฺตามิ ย่อมเป็นไป สห กับ ปุตฺตทาเรน ด้วยบุตรและภรรยา อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อหํ) อ.เรานั้น สปุตฺตทาโร ชื่อว่าสปุตฺตทาร (ผู้เป็นไปกับด้วยบุตรและภรรยา), ได้แก่เรา.

จินฺติตนิยาโม

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จินฺติตสฺส นิยาโม จินฺติตนิยาโม. (จินฺติต + นิยาม)

นิยาโม อ.ทำนอง (อตฺตนา) จินฺติตสฺส (การณสฺส) แห่งเหตุ อันตน คิดแล้ว จินฺติตนิยาโม ชื่อว่าจินฺติตนิยาม. (ทำนองแห่งเหตุที่ตนคิดแล้ว)

อปฺปมตฺตโก, ปตฺโต

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อปฺปา มตฺตา ยสฺสาติ อปฺปมตฺตโก, ปตฺโต. (อปฺปา + มตฺตา)

มตฺตา อ.ประมาณ อปฺปา อันน้อย ยสฺส (ปตฺตสฺส) แห่งบาตรใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปตฺโต) อ.บาตรนั้น อปฺปมตฺตโก ชื่อว่าอปฺปมตฺตก (มีประมาณน้อย), ได้แก่บาตร.

คนฺตุกาโม, นาฏปุตฺโต

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

คนฺตุํ กาเมตีติ คนฺตุกาโม, นาฏปุตฺโต. (คนฺตุสทฺทูปปท + กมุ กนฺติยํ ในความใคร่ + ณปัจจัย)

(โย นาฏปุตฺโต) อ.นาฏบุตรใด กาเมติ ย่อมทรงประสงค์ คนฺตุํ เพื่ออันไป อิติ เพราะเหตุนั้น (โส นาฏปุตฺโต) อ.นาฏบุตรนั้น คนฺตุกาโม ชื่อว่าคนฺตุกาม (ผู้ใคร่เพื่อจะไป, ผู้ประสงค์เพื่อจะไป), ได้แก่นาฏบุตร.

อุปฺปติตุกาโม, นาฏปุตฺโต

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

อุปฺปตฺติตุํ กาเมตีติ อุปฺปตฺติตุกาโม, นาฏปุตฺโต. อุปฺปตฺติตุสทฺทูปปท + กมุ กนฺติยํ ในความใคร่ + ณปัจจัย)

(โย นาฏปุตฺโต) อ.นาฏบุตรใด กาเมติ ย่อมทรงประสงค์ อุปฺปตฺติตุํ เพื่ออันเหาะขึ้นไป อิติ เพราะเหตุนั้น (โส นาฏปุตฺโต) อ.นาฏบุตรนั้น อุปฺปตฺติตุกาโม ชื่อว่าอุปฺปตฺติตุกาม (ผู้ใคร่เพื่อจะเหาะขึ้น, ผู้ประสงค์เพื่อจะเหาะขึ้น), ได้แก่นาฏบุตร.

ทารุมยปตฺโต

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทารุสฺส วิกาโร ทารุมโย, ปตฺโต. (ทารุ + มยปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

(ปตฺโต) อ.บาตร วิกาโร อันเป็นวิการ ทารุสฺส แห่งไม้ ทารุมโย ชื่อว่าทารุมย (อันเป็นวิการแห่งไม้), ได้แก่บาตร.

๒. ทารุมโย จ โส ปตฺโต จาติ ทารุมยปตฺโต. (ทารุมย + ปตฺต) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

ทารุมโย จ อ.อันเป็นวิการแห่งไม้ด้วย โส อ.อันเป็นวิการแห่งไม้นั้น ปตฺโต จ เป็นบาตรด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทารุมยปตฺโต ชื่อว่าทารุมยปตฺต. (บาตรอันเป็นวิการแห่งไม้, บาตรไม้)

ปฏิจฺฉนฺนคุโณ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปฏิจฺฉนฺโน จ โส คุโณ จาติ ปฏิจฺฉนฺนคุโณ. (ปฏิจฺฉนฺน + คุณ)

ปฏิจฺฉนฺโน จ อ.อันถูกปกปิดแล้วด้วย โส อ.อันถูกปกปิดแล้วนั้น คุโณ จ เป็นคุณ อิติ เพราะเหตุนั้น ปฏิจฺฉนฺนคุโณ ชื่อว่าปฏิจฺฉนฺนคุณ. (คุณอันถูกปกปิดแล้ว)

หตฺถปาทา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

หตฺโถ จ ปาโท จ หตฺถปาทา. (หตฺถ + ปาท)

หตฺโถ จ อ.มือด้วย ปาโท จ อ.เท้าด้วย หตฺถปาทา ชื่อว่าหตฺถปาท. (มือและเท้าทั้งหลาย)

ปิฏฺฐิปาสาโณ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปิฏฺฐิ จ สา ปาสาโณ จาติ ปิฏฺฐิปาสาโณ. (ปิฏฺฐิ + ปาสาณ)

ปิฏฺฐิ จ อ.มีหลังด้วย สา อ.มีหลังนั้น ปาสาโณ จ เป็นแผ่นหินด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปิฏฺฐิปาสาโณ ชื่อว่าปิฏฺฐิปาสาณ. (แผ่นหินมีหลัง)

ปารุปนกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปารุปนญฺจ ตํ กาโล จาติ ปารุปนกาโล. (ปารุปน + กาล)

ปารุปนํ จ อ.เป็นที่ห่มด้วย ตํ อ.เป็นที่ห่มนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปารุปนกาโล ชื่อว่าปารุปนกาล. (กาลเป็นที่ห่ม)

นตฺถิภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นตฺถิ ภาโว นตฺถิภาโว. (นตฺถิ + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น นตฺถิ (อรหนฺตานํ) แห่งพระอรหันต์ ท. ไม่มีอยู่ นตฺถิภาโว ชื่อว่านตฺถิภาว. (ความที่พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นผู้ไม่มีอยู่)

มหิทฺธิโก, ตฺวํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺตี อิทฺธิ ยสฺสาติ มหิทฺธิโก, ตฺวํ. (มหนฺตี + อิทฺธิ)

อิทฺธิ อ.ฤทธิ์ มหนฺตี มาก ยสฺส (ตว) ของท่านใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ตฺวํ) อ.ท่านนั้น มหิทฺธิโก ชื่อว่ามหิทฺธิก (ผู้มีฤทธิ์มาก), ได้แก่ท่าน.

มหานุภาโว, ตฺวํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺโต อานุภาโว ยสฺสาติ มหานุภาโว, ตฺวํ. (มหนฺต + อานุภาว)

อานุภาโว อ.อานุภาพ มหนฺโต มาก ยสฺส (ตว) ของท่านใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ตฺวํ) อ.ท่านนั้น มหานุภาโว ชื่อว่ามหานุภาว (ผู้มีอานุภาพมาก), ได้แก่ท่าน.

อิทฺธิมนฺโต, ปุคฺคลา

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

อิทฺธิ เตสํ อตฺถีติ อิทฺธิมนฺโต, ปุคฺคลา. (อิทฺธิ + มนฺตุปัจจัย)

อิทฺธิ อ.ฤทธิ์ เตสํ (ปุคฺคลานํ) ของบุคคล ท. เหล่านั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. เหล่านั้น อิทฺธิมนฺโต ชื่อว่าอิทฺธิมนฺตุ (ผู้มีฤทธิ์), ได้แก่บุคคลทั้งหลาย.

อภิญฺญาปาทกํ, จตุตฺถชฺฌานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อภิญฺญาย ปาทกํ อภิญฺญาปาทกํ, จตุตฺถชฺฌานํ. (อภิญฺญา + ปาทก)

(จตุตฺถชฺฌานํ) อ.ฌานที่ ๔ ปาทกํ อันเป็นบาท อภิญฺญาย ของอภิญญา อภิญฺญาปาทกํ ชื่อว่าอภิญฺญาปาทก (อันเป็นบาทของอภิญญา), ได้แก่ฌานที่ ๔.

จตุตฺถชฺฌานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จตุตฺถญฺจ ตํ ฌานญฺจาติ จตุตฺถชฺฌานํ. (จตุตฺถ + ฌาน)

จตุตฺถํ จ อ.ที่สี่ด้วย ตํ อ.ที่สี่นั้น ฌานํ จ เป็นฌานด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น จตุตฺถชฺฌานํ ชื่อว่าจตุตฺถชฺฌาน. (ฌานที่ ๔, จตุตถฌาน)

ตูลปิจุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตูลสฺส ปิจุ ตูลปิจุ. (ตูล + ปิจุ)

ปิจุ อ.ปุย ตูลสฺส แห่งนุ่น ตูลปิจุ ชื่อว่าตูลปิจุ. (ปุยนุ่น)

สตฺตกฺขตฺตุํ

เป็นอัพยยตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

สตฺตสุ วาเรสุ สตฺตกฺขตฺตุํ. (สตฺต + กฺขตฺตุํปัจจัย)

วาเรสุ ในครั้ง ท. สตฺตสุ เจ็ด สตฺตกฺขตฺตุ ชื่อว่าสตฺตกฺขตฺตุ. (๗ ครั้ง)

ติคาวุตปฺปมาณํ, นครํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ตีณิ คาวุตานิ ติคาวุตํ. (ติ + คาวุต) สมาหารทิคุสมาส

คาวุตานิ อ.คาวุต ท. ตีณิ สาม ติคาวุตํ ชื่อว่าติคาวุต. (๓ คาวุต)

๒. ติคาวุตํ ปมาณํ ยสฺสาติ ติคาวุตปฺปมาณํ, นครํ. (ติคาวุต + ปมาณ) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ติคาวุตํ อ.คาวุตสาม ปมาณ เป็นประมาณ ยสฺส (นครสฺส) แห่งเมืองใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ นครํ) อ.เมืองนั้น ติคาวุตปฺปมาณ ชื่อว่าติคาวุตปฺปมาณ (มี ๓ คาวุตเป็นประมาณ, มีประมาณ ๓ คาวุต), ได้แก่เมือง.

นครวาสิโน, ชนา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

นคเร วสนฺติ สีเลนาติ นครวาสิโน, ชนา. (นครสทฺทูปปท + วส นิวาเส ในการอยู่ + ณี ปัจจัย)

(เย ชนา) อ.ชน ท. เหล่าใด วสนฺติ ย่อมอยู่ นคเร ในเมือง สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น นครวาสิโน ชื่อว่านครวาสี (ผู้อยู่ในเมืองโดยปกติ), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

สุปฺปาทีนิ, วตฺถูนิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สุปฺปํ อาทิ เยสนฺติ สุปฺปาทีนิ, วตฺถูนิ. (สุปฺป + อาทิ)

สุปฺปํ อ.กระด้ง อาทิ เป็นต้น เยสํ (วตฺถูนํ) แห่งวัตถุ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ วตฺถูนิ) อ.วัตถุ ท. เหล่านั้น สุปฺปาทีนิ ชื่อว่าสุปฺปาทิ (มีกระด้งเป็นต้น), ได้แก่วัตถุทั้งหลาย.

ปาทนฺโต

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาทสฺส อนฺโต ปาทนฺโต. (ปาท + อนฺต)

อนฺโต อ.ปลาย ปาทสฺส แห่งเท้า ปาทนฺโต ชื่อว่าปาทนฺต. (ปลายเท้า)

ยถาจานำ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ยำ ยำ จานำ ยถาจานำ. (ยถา + จาน)

จานำ อ.ที่ ยำ ยำ ใดๆ ยถาจานำ ชื่อว่ายถาจาน. (ที่อย่างไร, ที่เดิม)

เคหมตฺถกำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เคหสฺส มตฺถกำ เคหมตฺถกำ. (เคห + มตฺถก)

มตฺถกำ อ.ที่สุด เคหสฺส แห่งเรือน เคหมตฺถกำ ชื่อว่าเคหมตฺถก. (ที่สุดแห่งเรือน)

จตุมฺมธุรปุณฺโณ, ปตฺโต

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จตฺตาริ มธุรานิ จตุมฺมธุรานิ, วตฺถูนิ. (จตุ + มธุร) อสมาหารทิคุสมาส

(วตฺถูนิ) อ.ของ ท. มธุรานิ อันอร่อย จตฺตาริ สี่ จตุมฺมธุรานิ ชื่อว่าจตุมฺมธุร (อันอร่อย ๔ อย่าง), ได้แก่ของทั้งหลาย, วัตถุทั้งหลาย.

๒. จตุมฺมธุเรหิ ปุณฺโณ จตุมฺมธุรปุณฺโณ, ปตฺโต. (จตุมฺมธุร + ปุณฺณ) ตติยาตัปปุริสสมาส

(ปตฺโต) อ.บาตร ปุณฺโณ อันเต็มแล้ว จตุมฺมธุเรหิ (วตฺถูหิ) ด้วยของ ท. อันอร่อยสี่ จตุมฺมธุรปุณฺโณ ชื่อว่าจตุมฺมธุรปุณฺณ (อันเต็มแล้วด้วยของอร่อย ๔ อย่าง), ได้แก่บาตร.

วิหาราภิมุโข, เถโร

เป็นทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วิหารสฺส อภิมุขำ ยสฺสาติ วิหารภิมุโข, เถโร. (วิหาร + อภิมุข)

อภิมุขำ อ.หน้าเฉพาะ วิหารสฺส ต่อวิหาร ยสฺส (เถรสฺส) แห่งพระเถระใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส เถโร) อ.พระเถระนั้น วิหาราภิมุโข ชื่อว่าวิหาราภิมุข (มีหน้าเฉพาะต่อวิหาร, มุ่งหน้าต่อวิหาร), ได้แก่พระเถระ.

จนฺทนปตฺโต

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ วิการศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

จนฺทนสฺส วิกาโร ปตฺโต จนฺทนปตฺโต. (จนฺทน + วิการ + ปตฺต)

ปตฺโต อ.บาตร วิกาโร อันเป็นวิการ จนฺทนสฺส แห่งไม้จันทน์ จนฺทนปตฺโต ชื่อว่าจนฺทนปตฺต. (บาตรอันเป็นวิการแห่งไม้จันทน์, บาตรไม้จันทน์)

ขณฺฑาขณฺโฑ, ปตฺโต

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ขณฺโฑ จ อขณฺโฑ จ ขณฺฑาขณฺโฑ, ปตฺโต. (ขณฺฑ + อขณฺฑ)

ขณฺโฑ จ อ.ชิ้นน้อยด้วย อขณฺโฑ จ อ.ชิ้นใหญ่ด้วย ขณฺฑาขณฺโฑ ชื่อว่าขณฺฑาขณฺฑ (ชิ้นน้อยและชิ้นใหญ่), ได้แก่บาตร.

อญฺชนปีสนตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อญฺชนสฺส ปีสนํ อญฺชนปีสนํ. (อญฺชน + ปีสน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ปีสนํ อ.การบด อญฺชนสฺส ซึ่งยาเป็นเครื่องหยอด อญฺชนปีสนํ ชื่อว่าอญฺชนปีสน. (การบดยาเป็นเครื่องหยอด)

๒. อญฺชนปีสนสฺส อตฺถาย อญฺชนปีสนตฺถาย. (อญฺชนปีสน + อตฺถ) จตุตถีตัปปุริสสมาส

อตฺถาย เพื่อประโยชน์ อญฺชนปีสนสฺส แก่การบดซึ่งยาเป็นเครื่องหยอด อญฺชนปีสนตฺถาย ชื่อว่าอญฺชนปีสนตฺถ. (ประโยชน์แก่การบดยาเป็นเครื่องหยอด)

อกรณตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น กรณํ อกรณํ. (น + กรณ) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

กรณํ อ.การกระทำ น หามิได้ อกรณํ ชื่อว่าอกรณ. (การไม่ทำ)

๒. อกรณสฺส อตฺถาย อกรณตฺถาย. (อกรณ + อตฺถ) จตุตถีตัปปุริสสมาส

อตฺถาย เพื่อประโยชน์ อกรณสฺส แก่การไม่กระทำ อกรณตฺถาย ชื่อว่าอกรณตฺถ. (ประโยชน์แก่การไม่ทำ)

ชีวิตเหตุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ชีวิตสฺส เหตุ ชีวิตเหตุ. (ชีวิต + เหตุ)

เหตุ อ.เหตุ ชีวิตสฺส แห่งชีวิต ชีวิตเหตุ ชื่อว่าชีวิตเหตุ. (เหตุแห่งชีวิต)

นครวีถิโย

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นคเร วีถิโย นครวีถิโย. (นคร + วีถิ)

วีถิโย อ.ถนน ท. นคเร ในพระนคร นครวีถิโย ชื่อว่านครวีถิ. (ถนนในพระนครทั้งหลาย, ถนนในเมืองทั้งหลาย)

ปณฺฑิตตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

ปณฺฑิตสฺส ภาโว ปณฺฑิตตา. (ปณฺฑิต + ตาปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น ปณฺฑิตสฺส (อตฺตโน) แห่งพระองค์ ผู้ทรงเป็นบัณฑิต ปณฺฑิตตา ชื่อว่าปณฺฑิตตา. (ความที่พระองค์ทรงเป็นบัณฑิต)

อมฺพาทีนิ, ผลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อมฺพํ อาทิ เยสนฺติ อมฺพาทีนิ, ผลานิ. (อมฺพ + อาทิ)

อมฺพ อ.ผลมะม่วง อาทิ เป็นต้น เยสํ (ผลานํ) แห่งผลไม้ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ผลานิ) อ.ผลไม้ ท. เหล่านั้น อมฺพาทีนิ ชื่อว่าอมฺพาทิ (มีผลมะม่วงเป็นต้น), ได้แก่ ผลไม้ทั้งหลาย.

ติโยชนสติกํ, รชฺชํ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ตีณิ โยชนานิ ติโยชนานิ. (ติ + โยชน) อสมาหารทิคุสมาส

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. ตีณิ สาม ติโยชนานิ ชื่อว่าติโยชน. (๓ โยชน์)

๒. ติโยชนานำ สตำ ติโยชนสตำ. (ติโยชน + สต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สตำ อ.ร้อย ติโยชนานำ แห่งโยชน์สาม ท. ติโยชนสตำ ชื่อว่าติโยชนสต. (๓๐๐ โยชน์)

๓. ติโยชนสเตน นิยุตฺตำ ติโยชนสติกำ, รชฺชำ. (ติโยชนสต + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิ-อเนกัตถตัทธิต

(รชฺชำ) อ.ความเป็นแห่งพระราชา นิยุตฺตำ อันประกอบแล้ว ติโยชนสเตน ด้วยร้อยแห่งโยชน์สาม ติโยชนสติกำ ชื่อว่าติโยชนสติก (อันประกอบแล้วด้วย ๓๐๐ โยชน์), ได้แก่ความเป็นพระราชา.

รชฺชำ

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

รญฺโญ ภาโว รชฺชำ. (ราช + ณฺยปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น รญฺโญ แห่งพระราชา รชฺชำ ชื่อว่ารชฺช. (ความเป็นพระราชา)

จกฺกวาฬโกฏิสตสหสฺสำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จกฺกวาฬานำ โกฏิโย จกฺกวาฬโกฏิโย. (จกฺกวาฬ + โกฏิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

โกฏิโย อ.โกฏิ ท. จกฺกวาฬานำ แห่งจักรวาล ท. จกฺกวาฬโกฏิโย ชื่อว่าจกฺกวาฬโกฏิ. (จักรวาลหนึ่งโกฏิ)

๒. จกฺกวาฬโกฏีนำ สตสหสฺสำ จกฺกวาฬโกฏิสตสหสฺสำ. (จกฺกวาฬโกฏิ + สตสหสฺส) ฉัฏฐี-ตัปปุริสสมาส

สตสหสฺสำ อ.แสน จกฺกวาฬโกฏีนำ แห่งโกฏิแห่งจักรวาล ท. จกฺกวาฬโกฏิสตสหสฺสำ ชื่อว่าจกฺกวาฬโกฏิสตสหสฺส. (แสนโกฏิจักรวาล)

สิกฺขาปทปฺปญฺญตฺติ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สิกฺขาปทเมว ปญฺญตฺติ สิกฺขาปทปฺปญฺญตฺติ. (สิกฺขาปท + ปญฺญตฺติ)

สิกฺขาปทำ เอว อ.สิกขาบทนั่นเทียว ปญฺญตฺติ เป็นบัญญัติ สิกฺขาปทปฺปญฺญตฺติ ชื่อว่าสิกฺขาปทปฺปญฺญตฺติ. (บัญญัติคือสิกขาบท)

กตฺตุกาโม, สมโณ โคตโม

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

กตฺตุ กาเมตีติ กตฺตุกาโม, สมโณ โคตโม. (กตฺตุสทฺทูปปท + กมุ กนฺติยํ ในความใคร่ + ณปัจจัย)

(โย สมโณ โคตโม) อ.พระสมณะผู้โคดมใด กาเมติ ย่อมทรงประสงค์ กตฺตุ เพื่ออันทรงกระทำ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สมโณ โคตโม) อ.พระสมณะผู้โคดมนั้น กตฺตุกาโม ชื่อว่ากตฺตุกาม (ผู้ทรงประสงค์เพื่อจะทรงทำ, ผู้ใคร่เพื่อจะทรงทำ), ได้แก่พระสมณะผู้โคดม.

จาตุมฺมาสจฺจโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จตฺตาโร มาสา จาตุมฺมาสา. (จตุ + มาส) อสมาหารทิคุสมาส
มาสา อ.เดือน ท. จตฺตาโร สี่ จาตุมฺมาสา ชื่อว่าจาตุมฺมาส. (๔ เดือน)

๒. จาตุมฺมาสานํ อจฺจโย จาตุมฺมาสจฺจโย. (จาตุมฺมาส + อจฺจย) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส
อจฺจโย อ.อันล่วงไป จาตุมฺมาสานํ แห่งเดือนสี่ ท. จาตุมฺมาสจฺจโย ชื่อว่าจาตุมฺมาสจฺจย. (ล่วงไป ๔ เดือน)

อาสาฬฺหปุณฺณมา, ติถิ

เป็น ตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาสาฬฺเหน ปุณฺณมา อาสาฬฺหปุณฺณมา, ติถิ. (อาสาฬฺห + ปุณฺณมา)

(ติถิ) อ.ดิถี ปุณฺณมา อันเต็มแล้ว อาสาฬฺเหน ด้วยอาสาฬหฤกษ์ อาสาฬฺหปุณฺณมา ชื่อว่าอาสาฬฺหปุณฺณมา (อันเต็มแล้วด้วยอาสาฬหฤกษ์), ได้แก่ดิถี.

ทูรฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทูรญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ ทูรฏฺฐานํ. (ทูร + ฐาน)

ทูรํ จ อ.อันไกลด้วย ตํ อ.อันไกลนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทูรฏฺฐานํ ชื่อว่าทูรฏฺฐาน. (ที่อันไกล, ที่ไกล)

ภตฺตกิจฺจฏฺฐานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ภตฺเตน กิจฺจํ ภตฺตกิจฺจ. (ภตฺต + กิจฺจ) ตติยาตัปปุริสสมาส

กิจฺจ อ.กิจ ภตฺเตน ด้วยภัตร ภตฺตกิจฺจ ชื่อว่าภตฺตกิจฺจ. (กิจด้วยภัตร)

๒. ภตฺตกิจฺจสฺส ฐานํ ภตฺตกิจฺจฏฺฐานํ. (ภตฺตกิจฺจ + ฐาน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ฐานํ อ.ที่ ภตฺตกิจฺจสฺส แห่งกิจด้วยภัตร ภตฺตกิจฺจฏฺฐานํ ชื่อว่าภตฺตกิจฺจฏฺฐาน. (ที่แห่งกิจด้วยภัตร, ที่แห่งภัตรกิจ)

วสิตฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วสิตญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ วสิตฏฺฐานํ. (วสิต + ฐาน)

วสิตํ จ อ.อันตนอยู่แล้วด้วย ตํ อ.อันตนอยู่แล้วนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วสิตฏฺฐานํ ชื่อว่าวสิตฏฺฐาน. (ที่อันตนอยู่แล้ว)

ปาตราโส

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัมมรูป, กัมมสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ปาโต อสิตพฺโพติ ปาตราโส. (ปาโตสทฺทูปปท + อส ภกฺขเณ ในการกิน + ณปัจจัย)

(อาหาโร) อ.อาหาร (ปุคฺคเลน) อันบุคคล อสิตพฺโพ พึงกิน ปาโต ในเวลาเช้า อิติ เพราะเหตุนั้น ปาตราโส ชื่อว่าปาตราส. (อาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้า, อาหารเช้า)

วุตฺตนโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วุตฺตสฺส นโย วุตฺตนโย. (วุตฺต + นย)

นโย อ.นัย (มยา) วุตฺตสฺส (วจนสฺส) แห่งคำ อันข้าพเจ้า กล่าวแล้ว วุตฺตนโย ชื่อว่าวุตฺตนย. (นัยแห่งคำที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว)

ขทิรฏฺฐมฺภา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ขทิรานำ ถมฺภา ขทิรฏฺฐมฺภา. (ขทิร + ถมฺภ)

ถมฺภา อ.เสา ท. ขทิรานำ แห่งไม้ตะเคียน ท. ขทิรฏฺฐมฺภา ชื่อว่าขทิรฏฺฐมฺภ. (เสาไม้ตะเคียนทั้งหลาย)

นีลุปฺปลานิ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นีลานิ จ ตานิ อุปฺปลานิ จาติ นีลุปฺปลานิ. (นีล + อุปฺปล)

นีลานิ จ อ.เขียว ท. ด้วย ตานิ อ.เขียว ท. เหล่านั้น อุปฺปลานิ จ เป็นดอกอุบลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นีลุปฺปลานิ ชื่อว่านีลุปฺปล. (ดอกอุบลเขียวทั้งหลาย)

มณฺฑปการโก, ปุคฺคโล

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

มณฺฑปำ กโรตีติ มณฺฑปการโก, ปุคฺคโล. (มณฺฑปสทฺทูปปท + กร กรเณ ในการกระทำ + ณฺวุปัจจัย)

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด กโรติ ย่อมกระทำ มณฺฑปำ ซึ่งปะรำ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น มณฺฑปการโก ชื่อว่ามณฺฑปการก (ผู้ทำปะรำ), ได้แก่บุคคล.

อมฺพโปตโก

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อมฺโพ จ โส โปตโก จาติ อมฺพโปตโก. (อมฺพ + โปตก)

อมฺโพ จ อ.มะม่วงด้วย โส อ.มะม่วงนั้น โปตโก จ เป็นต้นอ่อนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อมฺพโปตโก ชื่อว่าอมฺพโปตก. (มะม่วงต้นอ่อน)

อาสาฬฺหปุณฺณมีทิวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อาสาฬฺเหน ปุณฺณมี อาสาฬฺหปุณฺณมี, ติถิ. (อาสาฬฺห + ปุณฺณมี) ตติยาตัปปุริสสมาส

(ติถิ) อ.ดิถี ปุณฺณมี อันเต็มแล้ว อาสาฬฺเหน ด้วยอาสาฬหฤกษ์ อาสาฬฺหปุณฺณมี ชื่อว่าอาสาฬฺหปุณฺณมี (อันเต็มแล้วด้วยอาสาฬหฤกษ์), ได้แก่ดิถี.

๒. อาสาฬฺหปุณฺณมิยา ทิวโส อาสาฬฺหปุณฺณมีทิวโส. (อาสาฬฺหปุณฺณมี + ทิวส) ฉัฏฐีตัปปุริส-สมาส

ทิวโส อ.วัน อาสาฬฺหปุณฺณมิยา (ติถิยา) แห่งดิถี อันเต็มแล้วด้วยอาสาฬหฤกษ์ อาสาฬฺหปุณฺณมีทิวโส ชื่อว่า อาสาฬฺหปุณฺณมีทิวส. (วันแห่งดิถีอันเต็มด้วยอาสาฬหฤกษ์)

อนฺโตนครํ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นครสฺส อนฺโต อนฺโตนครํ. (อนฺโต + นคร)

อนฺโต ในภายใน นครสฺส แห่งเมือง อนฺโตนครํ ชื่อว่าอนฺโตนคร. (ภายในเมือง)

อุยฺยานปาโล

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

อุยฺยานํ ปาเลตีติ อุยฺยานปาโล, ปุคฺคโล. (อุยฺยานสทฺทูปปท + ปาล รกฺขเณ ในการรักษา + อปัจจัย)

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด ปาเลติ ย่อมรักษา อุยฺยานํ ซึ่งอุทยาน อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น อุยฺยานปาโล ชื่อว่าอุยฺยานปาล (ผู้รักษาอุทยาน, ผู้เฝ้าอุทยาน, คนดูแลสวน), ได้แก่บุคคล.

ปิงฺคลกิปิลฺลิกา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปิงฺคลา จ กิปิลฺลิกา จ ปิงฺคลกิปิลฺลิกา. (ปิงฺคล + กิปิลฺลิก)

ปิงฺคลา จ อ.มดแดง ท. กิปิลฺลิกา จ อ.มดดำ ท. ปิงฺคลกิปิลฺลิกา ชื่อว่าปิงฺคลกิปิลฺลิก. (มดแดงและมดดำทั้งหลาย)

กตปตฺตปุโฏ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กตานิ จ ตานิ ปตฺตานิ จาติ กตปตฺตานิ. (กต + ปตฺต) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

(ปิงฺคลกิปิลฺลิเกหิ) กตานิ จ อ.อันมดแดงและมดดำ ท. กระทำแล้ว ด้วย ตานิ อ.อันมดแดงและมดดำ ท. กระทำแล้วเหล่านั้น ปตฺตานิ จ เป็นใบไม้ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กตปตฺตานิ ชื่อว่ากตปตฺต. (ใบไม้ที่มดแดงและมดดำทำแล้ว)

๒. กตปตฺตานำ ปุโฏ กตปตฺตปุโฏ. (กตปตฺต + ปุฏ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ปุโฏ อ.กลุ่ม (ปิงฺคลกิปิลฺลิเกหิ) กตปตฺตานำ แห่งใบ อันมดแดงและมดดำ ท. กระทำแล้ว กตปตฺตปุโฏ ชื่อว่า กตปตฺตตปุฏ. (กลุ่มใบไม้ที่ถูกมดแดงและมดดำทำแล้ว, รังมดแดง, รังมดดำ)

คนฺธรสโลโภ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. คนฺโธ จ รโส จ คนฺธรสา. (คนฺธ + รส) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

คนฺโธ จ อ.กลิ่นด้วย รโส จ อ.รสด้วย คนฺธรสา ชื่อว่าคนฺธรส. (กลิ่นและรสทั้งหลาย)

๒. คนฺธรเสสุ โลโภ คนฺธรสโลโภ. (คนฺธรส + โลภ) สัตตมีตัปปุริสสมาส

โลโภ อ.ความโลภ คนฺธรเสสุ ในกลิ่นและรส ท. คนฺธรสโลโภ ชื่อว่าคนฺธรสโลภ. (ความโลภในกลิ่นและรส)

อนฺตรามคฺคำ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มคฺคสฺส อนฺตรา อนฺตรามคฺคำ. (อนฺตรา + มคฺค)

อนฺตรา ในระหว่าง มคฺคสฺส แห่งหนทาง อนฺตรามคฺคำ ชื่อว่าอนฺตรามคฺค. (ระหว่างทาง)

ชีวิตวุตฺติ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ชีวิตสฺส วุตฺติ ชีวิตวุตฺติ. (ชีวิต + วุตฺติ)

วุตฺติ อ.ความเป็นไป ชีวิตสฺส แห่งชีวิต ชีวิตวุตฺติ ชื่อว่าชีวิตวุตฺติ. (ความเป็นไปแห่งชีวิต)

อานนฺทตฺเถโร

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อานนฺโท จ โส เถโร จาติ อานนฺทตฺเถโร. (อานนฺท + เถร)

อานนฺโท จ อ.พระอานนท์ด้วย โส อ.พระอานนท์นั้น เถโร จ เป็นพระเถระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อานนฺทตฺเถโร ชื่อว่าอานนฺทตฺเถร. (พระอานนทเถระ)

จาตุมฺมหาราชทตฺติโย, ปตฺโต

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จตฺตาโร มหาราชาโน จาตุมฺมหาราชาโน. (จตุ + มหาราช) อสมาหารทิคุสมาส

มหาราชาโน อ.ท้าวมหาราช ท. จตฺตาโร สี่ จาตุมฺมหาราชาโน ชื่อว่าจาตุมฺมหาราช. (ท้าวมหาราชทั้ง ๔ พระองค์)

๒. จาตุมฺมหาราเชหิ ทตฺติโย จาตุมฺมหาราชทตฺติโย, ปตฺโต. (จาตุมฺมหาราช + ทตฺติย) ตติยาตัปปุริสสมาส

(ปตฺโต) อ.บาตร จาตุมฺมหาราเชหิ อันท้าวมหาราช ๔ ท. ทตฺติโย ถวายแล้ว จาตุมฺมหาราชทตฺติโย ชื่อว่าจาตุมฺมหาราชทตฺติย (อันท้าวมหาราชทั้ง ๔ พระองค์ทรงถวายแล้ว), ได้แก่บาตร.

นิสีทนากาโร

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิสีทนเมว อากาโร นิสีทนากาโร. (นิสีทน + อาการ)

นิสีทนํ เอว อ.อันประทับนั่งนั่นเทียว อากาโร เป็นอาการ นิสีทนากาโร ชื่อว่านิสีทนาการ. (อาการคืออันประทับนั่ง)

อมฺพปานกํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ กตศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

อมฺเพน กตํ ปานกํ อมฺพปานกํ. (อมฺพ + กต + ปานก)

ปานกํ อ.น้ำปานะ (ปุคฺคเลน) กตํ อันอันบุคคลกระทำแล้ว อมฺเพน ด้วยมะม่วง อมฺพปานกํ ชื่อว่าอมฺพปานก. (น้ำปานะที่บุคคลทำด้วยมะม่วง, น้ำปานะมะม่วง)

อมฺพฏฺฐิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อมฺพสฺส อฏฺฐิ อมฺพฏฺฐิ. (อมฺพ + อฏฺฐิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

อฏฺฐิ อ.เมล็ด อมฺพสฺส แห่งมะม่วง อมฺพฏฺฐิ ชื่อว่าอมฺพฏฺฐิ. (เมล็ดมะม่วง)

โธตมตฺโต, หตฺโถ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โธโต มตฺตา ยสฺสาติ โธตมตฺโต, หตฺโถ. (โธต + มตฺตา)

(หตฺโถ) อ.พระหัตถ์ (สตฺถารา) โธโต อันอันพระศาสดา ทรงล้างแล้ว มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (หตฺถสฺส) แห่งพระหัตถ์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส หตฺโถ) อ.พระหัตถ์นั้น โธตมตฺโต ชื่อว่าโธตมตฺต (มีอันพระศาสดาทรงล้างแล้วเป็นประมาณ, สักว่าอันพระศาสดาทรงล้างแล้ว), ได้แก่ พระหัตถ์.

นงฺคลสีสมตฺตกฺขนฺโธ, อมฺพรุกฺโข

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส และฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นงฺคลสฺส สีสํ นงฺคลสีสํ. (นงฺคล + สีส) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สีสํ อ.งอน นงฺคลสฺส แห่งไถ นงฺคลสีสํ ชื่อว่านงฺคลสีส. (งอนไถ)

๒. นงฺคลสีสํ มตฺตา ยสฺสาติ นงฺคลสีสมตฺโต, ขนฺโธ. (นงฺคลสีส + มตฺตา) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

นงฺคลสีสํ อ.งอนแห่งไถ มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (ขนฺธสฺส) แห่งลำต้นใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ขนฺโธ) อ.ลำต้นนั้น นงฺคลสีสมตฺโต ชื่อว่านงฺคลสีสมตฺต (มีงอนไถเป็นประมาณ, มีประมาณเท่างอนไถ), ได้แก่ลำต้น.

๓. นงฺคลสีสมตฺโต ขนฺโธ ยสฺสาติ นงฺคลสีสมตฺตกฺขนฺโธ, อมฺพรุกฺโข. (นงฺคลสีสมตฺต + ขนฺธ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ขนฺโธ อ.ลำต้น นงฺคลสีสมตฺโต มีงอนแห่งไถเป็นประมาณ ยสฺส (อมฺพรุกฺขสฺส) แห่งต้น มะม่วงใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อมฺพรุกฺโข) อ.ต้นมะม่วงนั้น นงฺคลสีสมตฺตกฺขนฺโธ ชื่อว่านงฺคลสีสมตฺตกฺขนฺธ (มีลำต้นมีงอนไถเป็นประมาณ, มีลำต้นมีประมาณเท่างอนไถ), ได้แก่ต้นมะม่วง.

ปณฺณาสหตฺโถ, อมฺพรุกฺโข

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ มตฺตาศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ปณฺณาส หตฺถา มตฺตา ยสฺสาติ ปณฺณาสหตฺโถ, อมฺพรุกฺโข. (ปณฺณาส + มตฺตา + หตฺถ)

หตฺถา อ.ศอก ท. ปณฺณาส ห้าสิบ มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (อมฺพรุกฺขสฺส) แห่งต้นมะม่วงใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อมฺพรุกฺโข) อ.ต้นมะม่วงนั้น ปณฺณาสหตฺโถ ชื่อว่าปณฺณาส-หตฺถ (มี ๕๐ ศอกเป็นประมาณ), ได้แก่ต้นมะม่วง.

อมฺพรุกฺโข

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อมฺพสฺส รุกฺโข อมฺพรุกฺโข. (อมฺพ + รุกฺข)

รุกฺโข อ.ต้น อมฺพสฺส แห่งมะม่วง อมฺพรุกฺโข ชื่อว่าอมฺพรุกฺข. (ต้นมะม่วง)

ปณฺณาสปณฺณาสหตฺถา, มหาสาขาโย

เป็นวิเสสโนภยบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส และฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปณฺณาส หตฺถา มตฺตา ยาสนฺติ ปณฺณาสหตฺถา, มหาสาขาโย. (ปณฺณาส + หตฺถ + มตฺตา) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, อันตโลปะ ลบ มตฺตาศัพท์

หตฺถา อ.ศอก ท. ปณฺณาส ห้าสิบ มตฺตา เป็นประมาณ ยาสํ (มหาสาขานํ) แห่งกิ่งใหญ่ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตา มหาสาขาโย) อ.กิ่งใหญ่ ท. เหล่านั้น ปณฺณาสหตฺถา ชื่อว่าปณฺณาสหตฺถา (มี ๕๐ ศอกเป็นประมาณ, มีประมาณ ๕๐ ศอก), ได้แก่กิ่งใหญ่ทั้งหลาย.

๒. ปณฺณาส หตฺถา มตฺตา ยาสนฺติ ปณฺณาสหตฺถา, มหาสาขาโย. (ปณฺณาส + หตฺถ + มตฺตา) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, อันตโลปะ ลบ มตฺตาศัพท์

หตฺถา อ.ศอก ท. ปณฺณาส ห้าสิบ มตฺตา เป็นประมาณ ยาสํ (มหาสาขานํ) แห่งกิ่งใหญ่ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตา มหาสาขาโย) อ.กิ่งใหญ่ ท. เหล่านั้น ปณฺณาสหตฺถา ชื่อว่าปณฺณาสหตฺถา (มี ๕๐ ศอกเป็นประมาณ, มีประมาณ ๕๐ ศอก), ได้แก่กิ่งใหญ่ทั้งหลาย.

๓. ปณฺณาสหตฺถา จ ตา ปณฺณาสหตฺถา จาติ ปณฺณาสปณฺณาสหตฺถา, มหาสาขาโย. (ปณฺณาสหตฺถา + ปณฺณาสหตฺถา) วิเสสโนภยบทกัมมธารยสมาส

ตา (มหาสาขาโย) อ.กิ่งใหญ่ ท. เหล่านั้น ปณฺณาสหตฺถา จ มีศอกห้าสิบเป็นประมาณด้วย ปณฺณาสหตฺถา จ มีศอกห้าสิบเป็นประมาณด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปณฺณาสปณฺณาสหตฺถา ชื่อว่าปณฺณาสปณฺณาสหตฺถา (ทั้งมี ๕๐ ศอกเป็นประมาณทั้งมี ๕๐ ศอกเป็นประมาณ), ได้แก่กิ่งใหญ่ทั้งหลาย.

มหาสาขา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺตี จ สา สาขา จาติ มหาสาขา. (มหนฺตี + สาขา)

มหนฺตี จ อ.ใหญ่ด้วย สา อ.ใหญ่นั้น สาขา จ เป็นกิ่งด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาสาขา ชื่อว่ามหาสาขา. (กิ่งใหญ่)

ปุปฺผผลสมฺปนฺโน, อมฺพรุกฺโข

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปุปฺผญฺจ ผลญฺจ ปุปฺผผลานิ. (ปุปฺผ + ผล) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

ปุปฺผํ จ อ.ดอกด้วย ผลํ จ อ.ผลด้วย ปุปฺผผลานิ ชื่อว่าปุปฺผผล. (ดอกและผลทั้งหลาย)

๒. ปุปฺผผเลหิ สมฺปนฺโน ปุปฺผผลสมฺปนฺโน, อมฺพรุกฺโข. (ปุปฺผผล + สมฺปนฺน) ตติยาตัปปุริสสมาส

(อมฺพรุกฺโข) อ.ต้นมะม่วง สมฺปนฺโน อันถึงพร้อมแล้ว ปุปฺผผเลหิ ด้วยดอกและผล ท. ปุปฺผผลสมฺปนฺโน ชื่อว่าปุปฺผผลสมฺปนฺน (อันถึงพร้อมแล้วด้วยดอกและผล), ได้แก่ต้นมะม่วง.

ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิธโร, อมฺพรุกฺโข

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส และฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปริปกฺกานิ จ ตานิ อมฺพานิ จาติ ปริปกฺกอมฺพานิ. (ปริปกฺก + อมฺพ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ปริปกฺกานิ จ อ.อันสุกรอบแล้ว ท. ด้วย ตานิ อ.อันสุกรอบแล้ว ท. เหล่านั้น อมฺพานิ จ เป็นมะม่วงด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปริปกฺกอมฺพานิ ชื่อว่าปริปกฺกอมฺพ. (มะม่วงอันสุกงอมแล้วทั้งหลาย)

๒. ปริปกฺกอมฺพานำ ปิณฺฑิ ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิ. (ปริปกฺกอมฺพ + ปิณฺฑิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ปิณฺฑิ อ.พวง ปริปกฺกอมฺพานำ แห่งมะม่วงอันสุกรอบแล้ว ท. ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิ ชื่อว่า ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิ. (พวงมะม่วงอันสุกงอมแล้ว)

๓. ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑึ ธาเรตีติ ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิธโร, อมฺพรุกฺโข. (ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิสทฺทูปปท + ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + อปัจจัย) ทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ

(โย อมฺพรุกฺโข) อ.ต้นมะม่วงใด ธาเรติ ย่อมทรงไว้ ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑึ ซึ่งพวงแห่งมะม่วงอันสุกรอบแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อมฺพรุกฺโข) อ.ต้นมะม่วงนั้น ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิธโร ชื่อว่า ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิธร (ทรงพวงมะม่วงที่สุกเต็มที่แล้ว), ได้แก่ต้นมะม่วง.

โรปิตตฺตำ

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

โรปิตสฺส ภาโว โรปิตตฺตำ. (โรปิต + ตฺตปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น (คณฺเหน) โรปิตสฺส (อมฺพรุกฺขสฺส) แห่งต้นมะม่วง อันอันนายคัณฑะ ปลูกแล้ว โรปิตตฺตำ ชื่อว่าโรปิตตฺต. (ความที่ต้นมะม่วงเป็นต้นไม้อันนายคัณฑะปลูกแล้ว)

อมฺพปกฺกานิ

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อมฺพานิ จ ตานิ ปกฺกานิ จาติ อมฺพปกฺกานิ. (อมฺพ + ปกฺก)

อมฺพานิ จ อ.ผลมะม่วง ท. ด้วย ตานิ อ.ผลมะม่วง ท. เหล่านั้น ปกฺกานิ จ เป็นผลสุกแล้วด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อมฺพปกฺกานิ ชื่อว่าอมฺพปกฺก. (ผลมะม่วงสุกทั้งหลาย)

ทุฏฺฐจิตฺถิยา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทุฏฺฐา จ เต ติตฺถิยา จาติ ทุฏฺฐจิตฺถิยา. (ทุฏฺฐ + ติตฺถิย)

ทุฏฺฐา จ อ.ผู้อันโทษประทุษร้ายแล้ว ท. ด้วย เต อ.ผู้อันโทษประทุษร้ายแล้ว ท. เหล่านั้น ติตฺถิยา จ เป็นเดียรถีย์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทุฏฺฐจิตฺถิยา ชื่อว่าทุฏฺฐจิตฺถิย. (เดียรถีย์ผู้ชั่วช้าทั้งหลาย)

โยชนพฺภนฺตรํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โยชนสฺส อพฺภนฺตรํ โยชนพฺภนฺตรํ. (โยชน + อพฺภนฺตร)

อพฺภนฺตรํ อ.ภายใน โยชนสฺส แห่งโยชน์ โยชนพฺภนฺตรํ ชื่อว่าโยชนพฺภนฺตร. (ภายในหนึ่งโยชน์)

อมฺพโปตกา

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อมฺพา จ เต โปตกา จาติ อมฺพโปตกา. (อมฺพ + โปตก)

อมฺพา จ อ.มะม่วง ท. ด้วย เต อ.มะม่วง ท. เหล่านั้น โปตกา จ เป็นต้นอ่อนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อมฺพโปตกา ชื่อว่าอมฺพโปตก. (มะม่วงต้นอ่อนทั้งหลาย)

ตทหุชาตา, อมฺพโปตกา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. โส จ โส อโห จาติ ตทโห. (ต + อห) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

โส จ อ.นั้นด้วย โส อ.นั้นนั้น อโห จ เป็นวันด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ตทโห ชื่อว่า ตทห. (วันนั้น)

๒. ตทเห ชาตา ตทหุชาตา, อมฺพโปตกา. (ตทห + ชาต) สัตตมีตัปปุริสสมาส

(อมฺพโปตกา) อ.มะม่วงต้นอ่อน ท. ชาตา อันเกิดแล้ว ตทเห ในวันนั้น ตทหุชาตา ชื่อว่าตทหุชาต (อันเกิดแล้วในวันนั้น), ได้แก่มะม่วงต้นอ่อนทั้งหลาย.

คณฺฑามฺพรุกฺขมูลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. คณฺฑามฺโพ จ โส รุกฺโข จาติ คณฺฑามฺพรุกฺโข. (คณฺฑามฺพ + รุกฺข) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

คณฺฑามฺโพ จ อ.ชื่อว่าคัณฑามพะด้วย โส อ.ชื่อว่าคัณฑามพะนั้น รุกฺโข จ เป็นต้นไม้ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น คณฺฑามฺพรุกฺโข ชื่อว่าคณฺฑามฺพรุกฺข. (ต้นไม้ชื่อว่าคัณฑามพะ)

๒. คณฺฑามฺพรุกฺขสฺส มูลํ คณฺฑามฺพรุกฺขมูลํ. (คณฺฑามฺพรุกฺข + มูล) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

มูลํ อ.โคน คณฺฑามฺพรุกฺขสฺส แห่งต้นไม้ชื่อว่าคัณฑามพะ คณฺฑามฺพรุกฺขมูลํ ชื่อว่า คณฺฑามฺพรุกฺขมูล. (โคนต้นไม้ชื่อว่าคัณฑามพะ)

อุจฺฉิฏฺฐอมฺพฏฺฐีนิ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อมฺพสฺส อฏฺฐีนิ อมฺพฏฺฐีนิ. (อมฺพ + อฏฺฐิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

อฏฺฐีนิ อ.เมล็ด ท. อมฺพสฺส แห่งมะม่วง อมฺพฏฺฐีนิ ชื่อว่าอมฺพฏฺฐิ. (เมล็ดมะม่วงทั้งหลาย)

๒. อุจฺฉิฏฺฐานิ จ ตานิ อมฺพฏฺฐีนิ จาติ อุจฺฉิฏฺฐอมฺพฏฺฐีนิ. (อุจฺฉิฏฺฐ + อมฺพฏฺฐิ) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

อุจฺฉิฏฺฐานิ จ อ.อันเป็นเดน ท. ด้วย ตานิ อ.อันเป็นเดน ท. เหล่านั้น อมฺพฏฺฐีนิ จ เป็นเมล็ดมะม่วงด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุจฺฉิฏฺฐอมฺพฏฺฐีนิ ชื่อว่าอุจฺฉิฏฺฐอมฺพฏฺฐิ. (เมล็ดมะม่วงอันเป็นเดนทั้งหลาย)

วาตวลาหกเทวปุตฺโต

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วาตวลาหโก จ โส เทวปุตฺโต จาติ วาตวลาหกเทวปุตฺโต. (วาตวลาหก + เทวปุตฺต)

วาตวลาหโก จ อ.ชื่อว่าวาตวลาหกะด้วย โส อ.ชื่อว่าวาตวลาหกะนั้น เทวปุตฺโต จ เป็นเทพ-บุตรด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วาตวลาหกเทวปุตฺโต ชื่อว่าวาตวลาหกเทวปุตฺต. (เทพบุตรชื่อว่าวาตวลาหกะ, วาตวลาหกเทพบุตร)

อุกฺการภูมิ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ มกฺขิตาศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

อุกฺกาเรน มกฺขิตา ภูมิ อุกฺการภูมิ. (อุกฺการ + มกฺขิตา + ภูมิ)

ภูมิ อ.ภาคพื้น มกฺขิตา อันเปื้อนแล้ว อุกฺกาเรน ด้วยอุจจาระ อุกฺการภูมิ ชื่อว่าอุกฺการภูมิ. (ภาคพื้นที่เปื้อนด้วยอุจจาระ)

สุริยเทวปุตฺโต

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สุริโย จ โส เทวปุตฺโต จาติ สุริยเทวปุตฺโต. (สุริย + เทวปุตฺต)

สุริโย จ อ.ชื่อว่าสุริยะด้วย โส อ.ชื่อว่าสุริยะนั้น เทวปุตฺโต จ เป็นเทพบุตรด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สุริยเทวปุตฺโต ชื่อว่าสุริยเทวปุตฺต. (เทพบุตรชื่อว่าสุริยะ, สุริยเทพบุตร)

สุริยมณฺฑลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สุริยสฺส มณฺฑลํ สุริยมณฺฑลํ. (สุริย + มณฺฑล)

มณฺฑลํ อ.มณฑล สุริยสฺส แห่งพระอาทิตย์ สุริยมณฺฑลํ ชื่อว่าสุริยมณฺฑล. (มณฑลแห่งพระอาทิตย์)

วาตมณฺฑลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วาตสฺส มณฺฑลํ วาตมณฺฑลํ. (วาต + มณฺฑล)

มณฺฑลํ อ.มณฑล วาตสฺส แห่งลม วาตมณฺฑลํ ชื่อว่าวาตมณฺฑล. (มณฑลแห่งลม)

ปคฺฆริตเสทสรีรํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปคฺฆริโต เสโท ยสฺมาติ ปคฺฆริตเสทํ, สรีรํ. (ปคฺฆริต + เสท) ปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

เสโท อ.เหงื่อ ปคฺฆริโต อันไหลออกแล้ว ยสฺมา (สรีรา) จากสรีระใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ สรีรํ) อ.สรีระนั้น ปคฺฆริตเสทํ ชื่อว่าปคฺฆริตเสท (มีเหงื่ออันไหลออกแล้ว), ได้แก่ สรีระ.

๒. ปคฺฆริตเสทญฺจ ตํ สรีรญฺจาติ ปคฺฆริตเสทสรีรํ. (ปคฺฆริตเสท + สรีร) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ปคฺฆริตเสทํ จ อ.อันมีเหงื่ออันไหลออกแล้วด้วย ตํ อ.อันมีเหงื่ออันไหลออกแล้วนั้น สรีรํ จ

เป็นสรีระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปคฺฆริตเสทสรีรํ ชื่อว่าปคฺฆริตเสทสรีร. (สรีระอันมีเหงื่ออันไหลออกแล้ว)

รชวฏฺฏิโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

รชานํ วฏฺฏิโย รชวฏฺฏิโย. (รช + วฏฺฏิ)

วฏฺฏิโย อ.เกลียว ท. รชานํ แห่งธุลี ท. รชวฏฺฏิโย ชื่อว่ารชวฏฺฏิ. (เกลียวธุลีทั้งหลาย)

ตามฺพวมฺมิกสทิสา, ติตฺถิยา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ตามฺโพ จ โส วมฺมิโก จาติ ตามฺพวมฺมิโก. (ตามฺพ + วมฺมิก) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

ตามฺโพ จ อ.แดงด้วย โส อ.แดงนั้น วมฺมิโก จ เป็นจอมปลวกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ตามฺพวมฺมิโก ชื่อว่าตามฺพวมฺมิก. (จอมปลวกแดง)

๒. ตามฺพวมฺมิเกน สทิสา ตามฺพวมฺมิกสทิสา, ติตฺถิยา. (ตามฺพวมฺมิก + สทิส) ตติยา-ตัปปุริสสมาส

(ติตฺถิยา) อ.เดียรถีย์ ท. สทิสา ผู้เช่นกับ ตามฺพวมฺมิเกน ด้วยจอมปลวกแดง ตามฺพ-วมฺมิกสทิสา ชื่อว่าตามฺพวมฺมิกสทิส (ผู้เช่นกับด้วยจอมปลวกแดง), ได้แก่เดียรถีย์ทั้งหลาย.

กพรคาวีสทิโส, กาโย

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กพรา จ สา คาวี จาติ กพรคาวี. (กพรา + คาวี) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

กพรา จ อ.ด่างด้วย สา อ.ด่างนั้น คาวี จ เป็นแม่โคด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กพรคาวี ชื่อว่ากพรคาวี. (แม่โคด่าง)

๒. กพรคาวิยา สทิโส กพรคาวีสทิโส, กาโย. (กพรคาวี + สทิส) ตติยาตัปปุริสสมาส

(กาโย) อ.กาย สทิโส อันเช่นกับ กพรคาวิยา ด้วยแม่โคด่าง กพรคาวีสทิโส ชื่อว่ากพรคาวีสทิส (อันเช่นกับด้วยแม่โคด่าง), ได้แก่กาย.

สมฺมุขสมฺมุขฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีวิเสสโนภยบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สมฺมุขํ อสฺส อตฺถีติ สมฺมุขี, ฐานํ. (สมฺมุข + ณปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

สมฺมุขํ อ.หน้าพร้อม อสฺส (ฐานสฺส) แห่งที่นั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น สมฺมุขี ชื่อว่าสมฺมุข (มีหน้าพร้อม, ตรงหน้า), ได้แก่ที่.

๒. สมฺมุขญฺจ ตํ สมฺมุขญฺจาติ สมฺมุขสมฺมุขี, ฐานํ. (สมฺมุข + สมฺมุข) วิเสสโนภยบทกัมมธารยสมาส

ตํ (ฐานํ) อ.ที่นั้น สมฺมุขี จ มีหน้าพร้อมด้วย สมฺมุขี จ มีหน้าพร้อมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมฺมุขสมฺมุขี ชื่อว่าสมฺมุขสมฺมุข (ทั้งมีหน้าพร้อมทั้งมีหน้าพร้อม, ทั้งตรงหน้าทั้งตรงหน้า), ได้แก่ที่.

๓. สมฺมุขสมฺมุขญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ สมฺมุขสมฺมุขฏฺฐานํ. (สมฺมุขสมฺมุข + ฐาน) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

สมฺมุขสมฺมุขี จ อ.ทั้งมีหน้าพร้อมทั้งมีหน้าพร้อมด้วย ตํ อ.ทั้งมีหน้าพร้อมทั้งมีหน้าพร้อมนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมฺมุขสมฺมุขฏฺฐานํ ชื่อว่า สมฺมุขสมฺมุขฏฺฐาน. (ที่ทั้งมีหน้าพร้อมทั้งมีหน้าพร้อม, ที่ทั้งตรงหน้าทั้งตรงหน้า)

ปาฏิหาริยกรณเวลา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปาฏิหาริยสฺส กรณํ ปาฏิหาริยกรณํ. (ปาฏิหาริย + กรณ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กรณํ อ.เป็นที่กระทำ ปาฏิหาริยสฺส ซึ่งปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริยกรณํ ชื่อว่าปาฏิหาริยกรณ. (เป็นที่ทำปาฏิหาริย์)

๒. ปาฏิหาริยกรณญฺจ ตํ เวลา จาติ ปาฏิหาริยกรณเวลา. (ปาฏิหาริยกรณ + เวลา) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ปาฏิหาริยกรณํ จ อ.เป็นที่กระทำซึ่งปาฏิหาริย์ด้วย ตํ อ.เป็นที่กระทำซึ่งปาฏิหาริย์นั้น เวลา จ เป็นเวลาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปาฏิหาริยกรณเวลา ชื่อว่าปาฏิหาริยกรณเวลา. (เวลาเป็นที่ทำปาฏิหาริย์)

ยาคุกุโฏ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ยาคุยา กุโฏ ยาคุกุโฏ. (ยาคุ + กุฏ)

กุโฏ อ.หม้อ ยาคุยา แห่งข้าวต้ม ยาคุกุโฏ ชื่อว่ายาคุกุฏ. (หม้อข้าวต้ม)

อุทกพุพฺพุฬกานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุทกสฺส พุพฺพุฬกานิ อุทกพุพฺพุฬกานิ. (อุทก + พุพฺพุฬก)

พุพฺพุฬกานิ อ.ฟอง ท. อุทกสฺส แห่งน้ำ อุทกพุพฺพุฬกานิ ชื่อว่าอุทกพุพฺพุฬก. (ฟองน้ำทั้งหลาย)

รตนจงฺกโม

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ วิการศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

รตนสฺส วิกาโร จงฺกโม รตนจงฺกโม. (รตน + จงฺกม)

จงฺกโม อ.ที่เป็นที่จงกรม วิกาโร อันเป็นวิการ รตนสฺส แห่งรัตนะ รตนจงฺกโม ชื่อว่ารตนจงฺกม. (ที่เป็นที่จงกรมอันเป็นวิการแห่งรัตนะ, รัตนะจงกรม)

ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส และสัตตมีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จกฺกวาฬสฺส มุขํ จกฺกวาฬมุขํ. (จกฺกวาฬ + มุข) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

มุขํ อ.ปาก จกฺกวาฬสฺส แห่งจักรวาล จกฺกวาฬมุขํ ชื่อว่าจกฺกวาฬมุข. (ปากจักรวาล)

๒. ปาจีเน จกฺกวาฬมุขํ ปาจีนจกฺกวาฬมุขํ. (ปาจีน + จกฺกวาฬมุข) สัตตมีตัปปุริสสมาส

จกฺกวาฬมุขํ อ.ปากแห่งจักรวาล ปาจีเน ในทิศปาจีน ปาจีนจกฺกวาฬมุขํ ชื่อว่าปาจีน-จกฺกวาฬมุข. (ปากจักรวาลในทิศปาจีน)

๓. ปาจีนจกฺกวาฬมุขสฺส วฏฺฏิ ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิ. (ปาจีนจกฺกวาฬมุข + วฏฺฏิ) ฉัฏฐี-ตัปปุริสสมาส

วฏฺฏิ อ.ขอบ ปาจีนจกฺกวาฬมุขสฺส แห่งปากแห่งจักรวาลในทิศปาจีน ปาจีนจกฺกวาฬมุข-วฏฺฏิ ชื่อว่าปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิ. (ขอบปากจักรวาลในทิศปาจีน)

ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขวฏฏิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส และสัตตมีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จกฺกวาฬสฺส มุขํ จกฺกวาฬมุขํ. (จกฺกวาฬ + มุข) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

มุขํ อ.ปาก จกฺกวาฬสฺส แห่งจักรวาล จกฺกวาฬมุขํ ชื่อว่าจกฺกวาฬมุข. (ปากจักรวาล)

๒. ปจฺฉิเม จกฺกวาฬมุขํ ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขํ. (ปจฺฉิม + จกฺกวาฬมุข) สัตตมีตัปปุริสสมาส

จกฺกวาฬมุขํ อ.ปากแห่งจักรวาล ปจฺฉิเม ในทิศปัจฉิม ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขํ ชื่อว่าปจฺฉิม-จกฺกวาฬมุข. (ปากจักรวาลในทิศปัจฉิม)

๓. ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขสฺส วฏฺฏิ ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิ. (ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุข + วฏฺฏิ) ฉัฏฐี-ตัปปุริสสมาส

วฏฺฏิ อ.ขอบ ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขสฺส แห่งปากแห่งจักรวาลในทิศปัจฉิม ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุข-วฏฺฏิ ชื่อว่าปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิ. (ขอบปากจักรวาลในทิศปัจฉิม)

ทฺวาทสโยชนา, ปริสา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, อันตโลปะ ลบ มตฺตาศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ทฺวาทส โยชนานิ มตฺตา ยสฺสาติ ทฺวาทสโยชนา, ปริสา. (ทฺวาทส + โยชน + มตฺตา)

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. ทฺวาทส สิบสอง มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺสา (ปริสาย) แห่งบริษัทใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ปริสา) อ.บริษัทนั้น ทฺวาทสโยชนา ชื่อว่าทฺวาทสโยชนา (มี ๑๒ โยชน์เป็นประมาณ, มีประมาณ ๑๒ โยชน์), ได้แก่บริษัท.

วฑฺฒมานกจฺฉายา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วฑฺฒมานา จ ฉายา จาติ วฑฺฒมานกจฺฉายา. (วฑฺฒมานา + ฉายา)

วฑฺฒมานา จ อ.อันเจริญอยู่ด้วย ฉายา จ เป็นเงาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วฑฺฒมานกจฺ-ฉายา ชื่อว่าวฑฺฒมานกจฺฉายา. (เงาอันเจริญอยู่)

อนาคามิอุปาสิกา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อนาคามี จ สา อุปาสิกา จาติ อนาคามิอุปาสิกา. (อนาคามี + อุปาสิกา)

อนาคามี จ อ.ผู้เป็นอนาคามีด้วย สา อ.ผู้เป็นอนาคามีนั้น อุปาสิกา จ เป็นอุบาสิกาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อนาคามิอุปาสิกา ชื่อว่าอนาคามิอุปาสิกา. (อุบาสิกาผู้เป็นอนาคามี)

มาทิสา, ธีตา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัมมสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

มมิว นํ ปสฺสตีติ มาทิสา, ธีตา. (อมฺหสทฺทูปปท + ทิส เปกฺขเณ ในการเห็น + กฺวิปัจจัย)

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล ปสฺสติ ย่อมเห็น นํ (ธีตรํ) ซึ่งธิดานั้น มํ อิว เพียงดังหม่อมฉัน อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ธีตา) อ.ธิดานั้น มาทิสา ชื่อว่ามาทิสา (ผู้เช่นกับหม่อมฉัน), ได้แก่ธิดา.

กิลมนกิจฺจํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กิลมนเมว กิจฺจํ กิลมนกิจฺจํ. (กิลมน + กิจฺจ)

กิลมนํ เอว อ.ความลำบากนั่นเทียว กิจฺจํ เป็นกิจ กิลมนกิจฺจํ ชื่อว่ากิลมนกิจฺจ. (กิจคือความลำบาก)

จกฺกวาฬคพฺโภ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จกฺกวาฬสฺส คพฺโภ จกฺกวาฬคพฺโภ. (จกฺกวาฬ + คพฺภ)

คพฺโภ อ.ห้อง จกฺกวาฬสฺส แห่งจักรวาล จกฺกวาฬคพฺโภ ชื่อว่าจกฺกวาฬคพฺภ. (ห้องจักรวาล)

มหาปฐวี

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺตี จ สา ปฐวี จาติ มหาปฐวี. (มหนฺตี + ปฐวี)

มหนฺตี จ อ.ใหญ่ด้วย สา อ.ใหญ่นั้น ปฐวี จ เป็นแผ่นดินด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาปฐวี ชื่อว่ามหาปฐวี. (แผ่นดินใหญ่)

อุทกสกุณิกา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ จรศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

อุทเก จรา สกุณิกา อุทกสกุณิกา. (อุทก + จรา + สกุณิกา)

สกุณิกา อ.นางนก จรา ตัวเที่ยวไป อุทเก ในน้ำ อุทกสกุณิกา ชื่อว่าอุทกสกุณิกา. (นางนกตัวเที่ยวไปในน้ำ)

ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาส ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส และสัตตมีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปจฺฉิโม จ อุตฺตโร จ ทกฺขิโณ จ ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณา. (ปจฺฉิม + อุตฺตร + ทกฺขิณ) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

ปจฺฉิโม จ อ.ทิศปัจฉิมด้วย อุตฺตโร จ อ.ทิศอุดรด้วย ทกฺขิโณ จ อ.ทิศทักษิณด้วย ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณา ชื่อว่าปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณ. (ทิศปัจฉิม ทิศอุดรและทิศทักษิณทั้งหลาย)

๒. จกฺกวาฬสฺส มุขํ จกฺกวาฬมุขํ. (จกฺกวาฬ + มุข) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

มุขํ อ.ปาก จกฺกวาฬสฺส แห่งจักรวาล จกฺกวาฬมุขํ ชื่อว่าจกฺกวาฬมุข. (ปากจักรวาล)

๓. ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิเณสุ จกฺกวาฬมุขํ ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุขํ. (ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณ + จกฺกวาฬมุข) สัตตมีตัปปุริสสมาส

จกฺกวาฬมุขํ อ.ปากแห่งจักรวาล ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิเณสุ ในทิศปัจฉิม ทิศอุดรและทิศทักษิณ ท. ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุขํ ชื่อว่าปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุข. (ปากจักรวาลในทิศปัจฉิม ทิศอุดรและทิศทักษิณ)

๔. ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุขสฺส วฏฺฏิ ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิ. (ปจฺฉิม-อุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุข + วฏฺฏิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วฏฺฏิ อ.ขอบ ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุขสฺส แห่งปากแห่งจักรวาลในทิศปัจฉิมทิศอุดรและทิศทักษิณ ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิ ชื่อว่าปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิ. (ขอบปากจักรวาลในทิศปัจฉิมทิศอุดรและทิศทักษิณ)

สมตฺถภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมตฺถสฺส ภาโว สมตฺถภาโว. (สมตฺถ + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น สมตฺถสฺส (ตว) แห่งเธอ ผู้สามารถ สมตฺถภาโว ชื่อว่าสมตฺถภาว. (ความที่เธอเป็นผู้สามารถ)

มาลาปุโฏ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มาลาย ปุโฏ มาลาปุโฏ. (มาลา + ปุฏ)

ปุโฏ อ.พวง มาลาย แห่งระเบียบ มาลาปุโฏ ชื่อว่ามาลาปุฏ. (พวงแห่งระเบียบ)

สีหนาโท

เป็นปฐมายัตถะ อุปมานบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สีโห วิย นาโท สีหนาโท. (สีห + อิว + นาท)

นาโท อ.บันลือ สีโห วิย ราวกะ อ.ราชสีห์ สีหนาโท ชื่อว่าสีหนาท. (บันลือดุจราชสีห์)

ทฺวาทสโยชนิโก, พฺรหฺมตฺตภาโว

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทฺวาทส โยชนานิ ทฺวาทสโยชนานิ. (ทฺวาทส + โยชน) อสมาหารทิคุสมาส

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. ทฺวาทส สิบสอง ทฺวาทสโยชนานิ ชื่อว่าทฺวาทสโยชน. (๑๒ โยชน์)

๒. ทฺวาทสโยชเนหิ นิยุตฺโต ทฺวาทสโยชนิโก, พฺรหฺมตฺตภาโว. (ทฺวาทสโยชน + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

(พฺรหฺมตฺตภาโว) อ.อัตภาพแห่งพรหม นิยุตฺโต อันประกอบแล้ว ทฺวาทสโยชเนหิ ด้วยโยชน์สิบสอง ท. ทฺวาทสโยชนิโก ชื่อว่าทฺวาทสโยชนิก (ประกอบด้วย ๑๒ โยชน์), ได้แก่อัตภาพแห่งพรหม.

พฺรหฺมตฺตภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พฺรหฺมสฺส อตฺตภาโว พฺรหฺมตฺตภาโว. (พฺรหฺม + อตฺตภาว)

อตฺตภาโว อ.อัตภาพ พฺรหฺมสฺส แห่งพรหม พฺรหฺมตฺตภาโว ชื่อว่าพฺรหฺมตฺตภาว. (อัตภาพแห่งพรหม)

มหาเมฆคฺฆิตสทิโส, สทฺโท

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส และฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มหนฺโต จ โส เมโฆ จาติ มหาเมโฆ. (มหนฺต + เมฆ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

มหนฺโต จ อ.ใหญ่ด้วย โส อ.ใหญ่นั้น เมโฆ จ เป็นเมฆด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาเมโฆ ชื่อว่ามหาเมฆ. (เมฆใหญ่)

๒. มหาเมฆสฺส คฺฆิตํ มหาเมฆคฺฆิตํ. (มหาเมฆ + คฺฆิต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

คฺฆิตํ อ.อันคำราม มหาเมฆสฺส แห่งเมฆใหญ่ มหาเมฆคฺฆิตํ ชื่อว่ามหาเมฆคฺฆิต. (อันคำรามแห่งเมฆใหญ่)

๓. มหาเมฆคฺฆิเตน สทิโส มหาเมฆคฺฆิตสทิโส, สทฺโท. (มหาเมฆคฺฆิต + สทิส) ตติยา-ตัปปุริสสมาส

(สทฺโท) อ.เสียง สทิโส อันเช่นกับ มหาเมฆคฺฆิเตน ด้วยอันคำรามแห่งเมฆใหญ่ มหาเมฆคฺฆิตสทิโส ชื่อว่ามหาเมฆคฺฆิตสทิส (อันเช่นกับด้วยอันคำรามแห่งเมฆใหญ่), ได้แก่เสียง.

พฺรหฺมอปฺโปจนํ

เป็นปฐมายัตถะ อุปมานบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พฺรหฺมสฺส อปฺโปจนํ อิว อปฺโปจนํ พฺรหฺมอปฺโปจนํ. (พฺรหฺม + อิว + อปฺโปจน)

อปฺโปจนํ อ.การปรบ อปฺโปจนํ อิว เพียงดัง อ.การปรบ พฺรหฺมสฺส แห่งพรหม พฺรหฺมอปฺโปจนํ ชื่อว่าพฺรหฺมอปฺโปจน. (การปรบดุจการปรบแห่งพรหม)

พุรหฺมอปฺโปจนสทฺโท

เป็น ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีปฐมายัตถะ อุปมานบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

๑. พุรหฺมสฺส อปฺโปจนำ อิว อปฺโปจนำ พุรหฺมอปฺโปจนำ. (พุรหฺม + อิว + อปฺโปจน)

อปฺโปจนำ อ.การปรบ อปฺโปจนำ อิว เพียงดัง อ.การปรบ พุรหฺมสฺส แห่งพรหม พุรหฺม-อปฺโปจนำ ชื่อว่าพุรหฺมอปฺโปจน. (การปรบดุจการปรบแห่งพรหม)

๒. พุรหฺมอปฺโปจนสฺส สทฺโท พุรหฺมอปฺโปจนสทฺโท. (พุรหฺมอปฺโปจน + สทฺท) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สทฺโท อ.เสียง พุรหฺมอปฺโปจนสฺส แห่งการปรบเพียงดังการปรบแห่งพรหม พุรหฺมอปฺโปจน-สทฺโท ชื่อว่า พุรหฺมอปฺโปจนสทฺท. (เสียงแห่งการปรบดุจการปรบแห่งพรหม)

พุทฺธานุภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พุทฺธสฺส อานุภาโว พุทฺธานุภาโว. (พุทฺธ + อานุภาว)

อานุภาโว อ.อานุภาพ พุทฺธสฺส ของพระพุทธเจ้า พุทฺธานุภาโว ชื่อว่าพุทฺธานุภาว. (อานุภาพของพระพุทธเจ้า)

ปาฏิหาริยกรณำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาฏิหาริยสฺส กรณำ ปาฏิหาริยกรณำ. (ปาฏิหาริย + กรณ)

กรณำ อ.การกระทำ ปาฏิหาริยสฺส ซึ่งปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริยกรณำ ชื่อว่าปาฏิหาริยกรณ. (การทำปาฏิหาริย์)

ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา, วีรสามเณรี

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปฏิสมฺภิทาโย ปตฺตา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา, วีรสามเณรี. (ปฏิสมฺภิทา + ปตฺตา)

(วีรสามเณรี) อ.สามเณรีชื่อว่าวีรา ปตฺตา บรรลุแล้ว ปฏิสมฺภิทาโย ซึ่งปฏิสัมภิทา ท. ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา ชื่อว่าปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา (ผู้บรรลุปฏิสัมภิทา), ได้แก่สามเณรีชื่อว่าวีรา.

สตฺตวสฺสิกา, วีรสามเณรี

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สตฺต วสฺสานิ สตฺตวสฺสานิ. (สตฺต + วสฺส) อสมาหารทิคุสมาส

วสฺสานิ อ.กาลฝน ท. สตฺต เจ็ด สตฺตวสฺสานิ ชื่อว่าสตฺตวสฺส. (๗ กาลฝน, ๗ ปี, ๗ ขวบ)

๒. สตฺตวสฺสานิ อสฺสา อตฺถีติ สตฺตวสฺสิกา, วีรสามเณรี. (สตฺตวสฺส + อิกปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

สตฺตวสฺสานิ อ.กาลฝนเจ็ด ท. อสฺสา (วีรสามเณริยา) ของสามเณรีชื่อว่าวีรานั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา วีรสามเณรี) อ.สามเณรีชื่อว่าวีรานั้น สตฺตวสฺสิกา ชื่อว่าสตฺตวสฺสิกา (ผู้มี ๗ กาลฝน, ผู้มีอายุ ๗ ปี, ผู้มีอายุ ๗ ขวบ), ได้แก่สามเณรีชื่อว่าวีรา.

จกฺกวาฬปพฺพโต

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จกฺกวาโฬ จ โส ปพฺพโต จาติ จกฺกวาฬปพฺพโต. (จกฺกวาฬ + ปพฺพต)

จกฺกวาโฬ จ อ.ชื่อว่าจักรวาลด้วย โส อ.ชื่อว่าจักรวาลนั้น ปพฺพโต จ เป็นภูเขาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น จกฺกวาฬปพฺพโต ชื่อว่าจกฺกวาฬปพฺพต. (ภูเขาชื่อว่าจักรวาล)

วุตฺตานุสาโร

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วุตฺตสฺส อนุสาโร วุตฺตานุสาโร. (วุตฺต + อนุสาร)

อนุสาโร อ.แนว (มยา) วุตฺตสฺส (วจนสฺส) แห่งคำ อันข้าพเจ้า กล่าวแล้ว วุตฺตานุสาโร ชื่อว่าวุตฺตานุสาร. (แนวแห่งคำอันข้าพเจ้ากล่าวแล้ว)

ธชภูโต, มหาชมฺพุรุกฺโข

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ธโช จ โส ภูโต จาติ ธชภูโต, มหาชมฺพุรุกฺโข. (ธช + ภูต)

โส (มหาชมฺพุรุกฺโข) อ.ต้นหว้าใหญ่นั้น ธโช จ เป็นธงด้วย ภูโต จ เป็นแล้วด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ธชภูโต ชื่อว่าธชภูต (เป็นธงเป็นแล้ว), ได้แก่ต้นหว้าใหญ่)

มหาชมฺพุรุกฺโข

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ชมฺพุยา รุกฺโข ชมฺพุรุกฺโข. (ชมฺพู + รุกฺข) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

รุกฺโข อ.ต้น ชมฺพุยา ของหว้า ชมฺพุรุกฺโข ชื่อว่าชมฺพุรุกฺข. (ต้นหว้า)

๒. มหนฺโต จ โส ชมฺพุรุกฺโข จาติ มหาชมฺพุรุกฺโข. (มหนฺต + ชมฺพุรุกฺข) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

มหนฺโต จ อ.ใหญ่ด้วย โส อ.ใหญ่นั้น ชมฺพุรุกฺโข จ เป็นต้นของหว้าด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาชมฺพุรุกฺโข ชื่อว่ามหาชมฺพุรุกฺข. (ต้นหว้าใหญ่)

มหาชมฺพุผลานิ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ชมฺพุยา ผลานิ ชมฺพุผลานิ. (ชมฺพู + ผล) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ผลานิ อ.ผล ท. ชมฺพุยา ของหว้า ชมฺพุผลานิ ชื่อว่าชมฺพุผล. (ผลหว้าทั้งหลาย)

๒. มหนฺตานิ จ ตานิ ชมฺพุผลานิ จาติ มหาชมฺพุผลานิ. (มหนฺต + ชมฺพุผล) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

มหนฺตานิ จ อ.ใหญ่ ท. ด้วย ตานิ อ.ใหญ่ ท. เหล่านั้น ชมฺพุผลานิ จ เป็นผลของหว้าด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาชมฺพุผลานิ ชื่อว่ามหาชมฺพุผล. (ผลหว้าลูกใหญ่ทั้งหลาย)

ปาริจฺฉตฺตกกุสุมานิ

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาริจฺฉตฺตกานิ จ กุสุมานิ จ ปาริจฺฉตฺตกกุสุมานิ. (ปาริจฺฉตฺตก + กุสุม)

ปาริจฺฉตฺตกานิ จ อ.แคฝอย ท. ด้วย กุสุมานิ จ อ.ดอกคำ ท. ด้วย ปาริจฺฉตฺตกกุสุมานิ ชื่อว่าปาริจฺฉตฺตกกุสุม. (ดอกแคฝอยและดอกคำทั้งหลาย)

ฉตฺตึสโยชนา, ปริสา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, อันตโลปะ ลบ มตฺตาศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ฉตฺตึส โยชนานิ มตฺตา ยสฺสาติ ฉตฺตึสโยชนา, ปริสา. (ฉตฺตึส + โยชน + มตฺตา)

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. ฉตฺตึส สามสิบหก มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺสา (ปริสาย) แห่งบริษัทใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ปริสา) อ.บริษัทนั้น ฉตฺตึสโยชนา ชื่อว่าฉตฺตึสโยชนา (มี ๓๖ โยชน์เป็นประมาณ, มีประมาณ ๓๖ โยชน์), ได้แก่บริษัท.

สีเนรุปพฺพตราชา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปพฺพโต จ โส ราชา จาติ ปพฺพตราชา. (ปพฺพต + ราช) วิเสสนุตตรบทกัมมธารย-สมาส

ปพฺพโต จ อ.ภูเขาด้วย โส อ.ภูเขานั้น ราชา จ เป็นหลวงด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปพฺพตราชา ชื่อว่าปพฺพตราช. (ภูเขาหลวง)

๒. สีเนรุ จ โส ปพฺพตราชา จาติ สีเนรุปพฺพตราชา. (สีเนรุ + ปพฺพตราช) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

สีเนรุ จ อ.ชื่อว่าสีเนรุด้วย โส อ.ชื่อว่าสีเนรุนั้น ปพฺพตราชา จ เป็นภูเขาหลวงด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สีเนรุปพฺพตราชา ชื่อว่าสีเนรุปพฺพตราช. (ภูเขาหลวงชื่อว่าสีเนรุ)

ทนฺตนฺตรํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทนฺตานํ อนฺตรํ ทนฺตนฺตรํ. (ทนฺต + อนฺตร)

อนฺตรํ อ.ระหว่าง ทนฺตานํ แห่งฟัน ท. ทนฺตนฺตรํ ชื่อว่าทนฺตนฺตร. (ระหว่างฟัน)

สาสปวีชี

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สาสปสฺส วีชี สาสปวีชี. (สาสป + วีช)

วีชี อ.พืช สาสปสฺส แห่งเมล็ดพันธุ์ผักกาด สาสปวีชี ชื่อว่าสาสปวีช. (พืชเมล็ดพันธุ์ผักกาด)

กฏสารโก

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กโฏ จ โส สารโก จาติ กฏสารโก. (กฏ + สารก)

กโฏ จ อ.เสื่อด้วย โส อ.เสื่อนั้น สารโก จ เป็นลำแพนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กฏสารโก ชื่อว่ากฏสารก. (เสื่อลำแพน)

องฺคุลนฺตรํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

องฺคุลิยา อนฺตรํ องฺคุลนฺตรํ. (องฺคุลิ + อนฺตร)

อนฺตรํ อ.ระหว่าง องฺคุลิยา แห่งนิ้วมือ องฺคุลนฺตรํ ชื่อว่าองฺคุลนฺตร. (ระหว่างนิ้วมือ)

กุลาลจกฺกํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กุลาลสฺส จกฺกํ กุลาลจกฺกํ. (กุลาล + จกฺก)

จกฺกํ อ.ล้อ กุลาลสฺส ของช้างปั้นหม้อ กุลาลจกฺกํ ชื่อว่ากุลาลจกฺก. (ล้อของช้างปั้นหม้อ)

ปจฺโวชา

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ อุปฺปนฺนาศัพท์

ปจฺวิยา อุปฺปนฺนา โอชา ปจฺโวชา. (ปจฺวี + อุปฺปนฺนา + โอชา)

โอชา อ.โอชะ อุปฺปนฺนา อันเกิดขึ้นแล้ว ปจฺวิยา จากแผ่นดิน ปจฺโวชา ชื่อว่าปจฺโวชา. (โอชะอันเกิดแต่แผ่นดิน)

ฉตฺตทณฺโฑ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฉตฺตสฺส ทณฺโฑ ฉตฺตทณฺโฑ. (ฉตฺต + ทณฺฑ)

ทณฺโฑ อ.คัน ฉตฺตสฺส แห่งร่ม ฉตฺตทณฺโฑ ชื่อว่าฉตฺตทณฺฑ. (คันร่ม)

ฉตฺตหตฺโถ, ภิกฺขุ

เป็นทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฉตฺตํ หตฺเถ ยสฺสาติ ฉตฺตหตฺโถ, ภิกฺขุ. (ฉตฺต + หตฺถ)

ฉตฺตํ อ.ร่ม หตฺเถ ในมือ ยสฺส (ภิกฺขุสฺส) แห่งภิกษุใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น ฉตฺตหตฺโถ ชื่อว่าฉตฺตหตฺถ (ผู้มีร่มในมือ), ได้แก่ภิกษุ.

เอกหตฺโถ

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอโก จ โส หตฺโถ จาติ เอกหตฺโถ. (เอก + หตฺถ)

เอโก จ อ.ข้างหนึ่งด้วย โส อ.ข้างหนึ่งนั้น หตฺโถ จ เป็นมือด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกหตฺโถ ชื่อว่าเอกหตฺถ. (มือข้างหนึ่ง)

อสมธุโร, อหํ

เป็นทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นตฺถิ สโม ยสฺสาติ อสโม, พุทฺโธ. (น + สม) นนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส

(ปรปุคฺคโล) อ.บุคคลอื่น สโม ผู้เสมอ นตฺถิ ย่อมไม่มี ยสฺส (พุทฺธสฺส) แก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด อิติ เพราะเหตุนั้น (โส พุทฺโธ) อ.พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น อสโม ชื่อว่าอสม (ผู้ไม่มีบุคคลอื่นเสมอ), ได้แก่พระพุทธเจ้า.

๒. อสมสฺส ธุรํ ยสฺสาติ อสมธุโร, อหํ. (อสม + ธุร) ทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ธุรํ อ.ธุระ อสมสฺส (พุทฺธสฺส) แห่งพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีบุคคลอื่นเสมอ ยสฺส (มม) แห่งเราใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อหํ) อ.เรานั้น อสมธุโร ชื่อว่าอสมธุร (ผู้มีธุระแห่งพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีบุคคลอื่นเสมอ), ได้แก่เรา.

อเหตุกติรจฺฉานโยนิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส และวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นตฺถิ เหตุ ยสฺสาติ อเหตุโก, ติรจฺฉาโน. (น + เหตุ) นนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส

เหตุ อ.เหตุ นตฺถิ ย่อมไม่มี ยสฺส (ติรจฺฉานสฺส) แห่งสัตว์เดรัจฉานใด อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ติรจฺฉาโน) อ.สัตว์เดรัจฉานนั้น อเหตุโก ชื่อว่าอเหตุก (ผู้ไม่มีเหตุ), ได้แก่สัตว์เดรัจฉาน.

๒. อเหตุโก จ โส ติรจฺฉาโน จาติ อเหตุกติรจฺฉาโน. (อเหตุก + ติรจฺฉาน) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

อเหตุโก จ อ.ผู้ไม่มีเหตุด้วย โส อ.ผู้ไม่มีเหตุนั้น ติรจฺฉาโน จ เป็นสัตว์เดรัจฉานด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อเหตุกติรจฺฉาโน ชื่อว่าอเหตุกติรจฺฉาน. (สัตว์เดรัจฉานผู้ไม่มีเหตุ)

๓. อเหตุกติรจฺฉานสฺส โยนิ อเหตุกติรจฺฉานโยนิ. (อเหตุกติรจฺฉาน + โยนิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

โยนิ อ.กำเนิด อเหตุกติรจฺฉานสฺส แห่งสัตว์เดรัจฉานผู้ไม่มีเหตุ อเหตุกติรจฺฉานโยนิ ชื่อว่าอเหตุกติรจฺฉานโยนิ. (กำเนิดสัตว์เดรัจฉานผู้ไม่มีเหตุ)

นิพฺพตฺตกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิพฺพตฺตญฺจ ตํ กาโล จาติ นิพฺพตฺตกาโล. (นิพฺพตฺต + กาล)

นิพฺพตฺตํ จ อ.เป็นที่บังเกิดแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่บังเกิดแล้วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นิพฺพตฺตกาโล ชื่อว่านิพฺพตฺตกาล. (กาลเป็นที่บังเกิดแล้ว)

คมฺภีรวตฺตนี, วีถิ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คมฺภีเร วตฺตนี คมฺภีรวตฺตนี, วีถิ. (คมฺภีร + วตฺตนี)

(วีถิ) อ.ถนน วตฺตนี อันเป็นที่เป็นไป คมฺภีเร (อุทเก) ในน้ำอันลึก คมฺภีรวตฺตนี ชื่อว่าคมฺภีรวตฺตนี (อันเป็นที่เป็นไปในน้ำลึก), ได้แก่ถนน.

อตฺตมโน, นนฺทวิสาโล

เป็นทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ สนฺตกศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

อตฺตโน สนฺตกํ มนํ ยสฺสาติ อตฺตมโน, นนฺทวิสาโล. (อตฺต + สนฺตก + มน)

มนำ อ.ใจ สนฺตกำ เป็นของ อตฺตโน แห่งตน ยสฺส (นนฺทวิสาลสฺส) แห่งโคนันทวิสาลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส นนฺทวิสาโล) อ.โคนันทวิสาลนั้น อตฺตมโน ชื่อว่าอตฺตมน (ผู้มีใจเป็นของแห่งตน), ได้แก่โคนันทวิสาล.

จตุพฺพีสติโยชนิกา, ปริสา

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จตุพฺพีสติ โยชนานิ จตุพฺพีสติโยชนานิ. (จตุพฺพีสติ + โยชน) อสมาหารทิคุสมาส

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. จตุพฺพีสติ ยี่สิบสี่ จตุพฺพีสติโยชนานิ ชื่อว่าจตุพฺพีสติโยชน. (๒๔ โยชน์)

๒. จตุพฺพีสติโยชเนหิ นิยุตฺตา จตุพฺพีสติโยชนิกา, ปริสา. (จตุพฺพีสติโยชน + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

(ปริสา) อ.บริษัท นิยุตฺตา อันประกอบแล้ว จตุพฺพีสติโยชเนหิ ด้วยโยชน์ยี่สิบสี่ ท. จตุพฺพีสติ-โยชนิกา ชื่อว่าจตุพฺพีสติโยชนิกา (ประกอบด้วย ๒๔ โยชน์), ได้แก่บริษัท.

อุปริมกาโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปริโม จ โส กาโย จาติ อุปริมกาโย. (อุปริม + กาย)

อุปริโม จ อ.อันมีในเบื้องบนด้วย โส อ.อันมีในเบื้องบนนั้น กาโย จ เป็นพระวรกายด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุปริมกาโย ชื่อว่าอุปริมกาย. (พระวรกายอันมีในเบื้องบน)

อคฺคิกฺขนฺโธ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อคฺคิสฺส ขนฺโธ อคฺคิกฺขนฺโธ. (อคฺคิ + ขนฺธ)

ขนฺโธ อ.กอง อคฺคิสฺส แห่งไฟ อคฺคิกฺขนฺโธ ชื่อว่าอคฺคิกฺขนฺธ. (กองไฟ)

เหฏฐิมกาโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เหฏฐิโม จ โส กาโย จาติ เหฏฐิมกาโย. (เหฏฐิม + กาย)

เหฏฺจิโม จ อ.อันมีในภายใต้ด้วย โส อ.อันมีในภายใต้นั้น กาโย จ เป็นพระวรกายด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เหฏฺจิมกาโย ชื่อว่าเหฏฺจิมกาย. (พระวรกายอันมีในภายใต้)

อุทกธารา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุทกสฺส ธารา อุทกธารา. (อุทก + ธารา)

ธารา อ.สาย อุทกสฺส แห่งน้ำ อุทกธารา ชื่อว่าอุทกธารา. (สายน้ำ)

ปุรตฺถิมกาโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุรตฺถิโม จ โส กาโย จาติ ปุรตฺถิมกาโย. (ปุรตฺถิม + กาย)

ปุรตฺถิโม จ อ.อันมีในข้างหน้าด้วย โส อ.อันมีในข้างหน้านั้น กาโย จ เป็นพระวรกายด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปุรตฺถิมกาโย ชื่อว่าปุรตฺถิมกาย. (พระวรกายอันมีในข้างหน้า)

ปจฺฉิมกาโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺฉิโม จ โส กาโย จาติ ปจฺฉิมกาโย. (ปจฺฉิม + กาย)

ปจฺฉิโม จ อ.อันมีในภายหลังด้วย โส อ.อันมีในภายหลังนั้น กาโย จ เป็นพระวรกายด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปจฺฉิมกาโย ชื่อว่าปจฺฉิมกาย. (พระวรกายอันมีในภายหลัง)

ทกฺขิณกฺขิ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทกฺขิณญฺจ ตํ อกฺขิ จาติ ทกฺขิณกฺขิ. (ทกฺขิณ + อกฺขิ)

ทกฺขิณํ จ อ.เบื้องขวาด้วย ตํ อ.เบื้องขวานั้น อกฺขิ จ เป็นพระเนตรด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทกฺขิณกฺขิ ชื่อว่าทกฺขิณกฺขิ. (พระเนตรเบื้องขวา)

วามกฺขิ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วามญฺจ ตำ อกฺขิ จาติ วามกฺขิ. (วาม + อกฺขิ)

วามำ จ อ.เบื้องซ้ายด้วย ตำ อ.เบื้องซ้ายนั้น อกฺขิ จ เป็นพระเนตรด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วามกฺขิ ชื่อว่าวามกฺขิ. (พระเนตรเบื้องซ้าย)

ทกฺขิณกณฺณโสตำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กณฺณสฺส โสตำ กณฺณโสตำ. (กณฺณ + โสต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

โสตำ อ.ช่อง กณฺณสฺส แห่งพระกรรณ กณฺณโสตำ ชื่อว่ากณฺณโสต. (ช่องแห่งพระกรรณ)

๒. ทกฺขิณญฺจ ตำ กณฺณโสตำ จาติ ทกฺขิณกณฺณโสตำ. (ทกฺขิณ + กณฺณโสต) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

ทกฺขิณำ จ อ.เบื้องขวาด้วย ตำ อ.เบื้องขวานั้น กณฺณโสตำ จ เป็นช่องแห่งพระกรรณด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทกฺขิณกณฺณโสตำ ชื่อว่าทกฺขิณกณฺณโสต. (ช่องแห่งพระกรรณเบื้องขวา)

วามกณฺณโสตำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กณฺณสฺส โสตำ กณฺณโสตำ. (กณฺณ + โสต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

โสตำ อ.ช่อง กณฺณสฺส แห่งพระกรรณ กณฺณโสตำ ชื่อว่ากณฺณโสต. (ช่องแห่งพระกรรณ)

๒. วามญฺจ ตำ กณฺณโสตำ จาติ วามกณฺณโสตำ. (วาม + กณฺณโสต) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

วามำ จ อ.เบื้องซ้ายด้วย ตำ อ.เบื้องซ้ายนั้น กณฺณโสตำ จ เป็นช่องแห่งพระกรรณด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วามกณฺณโสตำ ชื่อว่าวามกณฺณโสต. (ช่องแห่งพระกรรณเบื้องซ้าย)

ทกฺขิณนาสิกโสตำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นาสิกาย โสตำ นาสิกโสตำ. (นาสิกา + โสต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

โสตๆ อ.ช่อง นาสิกาย แห่งพระนาสิก นาสิกโสตๆ ชื่อว่านาสิกโสต. (ช่องแห่งพระนาสิก)

๒. ทกฺขิณญฺจ ตๆ นาสิกโสตๆ จาติ ทกฺขิณนาสิกโสตๆ. (ทกฺขิณ + นาสิกโสต) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

ทกฺขิณๆ จ อ.เบื้องขวาด้วย ตๆ อ.เบื้องขวานั้น นาสิกโสตๆ จ เป็นช่องแห่งพระนาสิกาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทกฺขิณนาสิกโสตๆ ชื่อว่าทกฺขิณนาสิกโสต. (ช่องแห่งพระนาสิกเบื้องขวา)

วามนาสิกโสตๆ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นาสิกาย โสตๆ นาสิกโสตๆ. (นาสิกา + โสต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

โสตๆ อ.ช่อง นาสิกาย แห่งพระนาสิก นาสิกโสตๆ ชื่อว่านาสิกโสต. (ช่องแห่งพระนาสิก)

๒. วามญฺจ ตๆ นาสิกโสตๆ จาติ วามนาสิกโสตๆ. (วาม + นาสิกโสต) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

วามๆ จ อ.เบื้องซ้ายด้วย ตๆ อ.เบื้องซ้ายนั้น นาสิกโสตๆ จ เป็นช่องแห่งพระนาสิกาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วามนาสิกโสตๆ ชื่อว่าวามนาสิกโสต. (ช่องแห่งพระนาสิกเบื้องซ้าย)

ทกฺขิณอสกูโฏ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อสสฺส กูโฏ อสกูโฏ. (อส + กูฏ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กูโฏ อ.จะงอย อสสฺส แห่งพระอังสา อสกูโฏ ชื่อว่าอสกูฏ. (จะงอยพระอังสา, จะงอยบ่า)

๒. ทกฺขิโณ จ โส อสกูโฏ จาติ ทกฺขิณอสกูโฏ. (ทกฺขิณ + อสกูฏ) วิเสสนบุพพบทกัมม-ธารยสมาส

ทกฺขิโณ จ อ.เบื้องขวาด้วย โส อ.เบื้องขวานั้น อสกูโฏ จ เป็นจะงอยแห่งพระอังสาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทกฺขิณอสกูโฏ ชื่อว่าทกฺขิณอสกูฏ. (จะงอยแห่งพระอังสาเบื้องขวา)

วามอสกูโฏ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อสสฺส กูโฏ อสกูโฏ. (อส + กูฏ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กูโฏ อ.จะงอย อสสฺส แห่งพระอังสา อสกูโฏ ชื่อว่าอสกูฏ. (จะงอยพระอังสา, จะงอยบ่า)

๒. วาโม จ โส อสกูโฏ จาติ วามอสกูโฏ. (วาม + อสกูฏ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

วาโม จ อ.เบื้องซ้ายด้วย โส อ.เบื้องซ้ายนั้น อสกูโฏ จ เป็นจะงอยแห่งพระอังสาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วามอสกูโฏ ชื่อว่าวามอสกูฏ. (จะงอยแห่งพระอังสาเบื้องซ้าย)

ทกฺขิณหตฺโถ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทกฺขิโณ จ โส หตฺโถ จาติ ทกฺขิณหตฺโถ. (ทกฺขิณ + หตฺถ)

ทกฺขิโณ จ อ.เบื้องขวาด้วย โส อ.เบื้องขวานั้น หตฺโถ จ เป็นพระหัตถ์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทกฺขิณหตฺโถ ชื่อว่าทกฺขิณหตฺถ. (พระหัตถ์เบื้องขวา)

วามหตฺโถ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วาโม จ โส หตฺโถ จาติ วามหตฺโถ. (วาม + หตฺถ)

วาโม จ อ.เบื้องซ้ายด้วย โส อ.เบื้องซ้ายนั้น หตฺโถ จ เป็นพระหัตถ์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วามหตฺโถ ชื่อว่าวามหตฺถ. (พระหัตถ์เบื้องซ้าย)

ทกฺขิณปสฺโส

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทกฺขิโณ จ โส ปสฺโส จาติ ทกฺขิณปสฺโส. (ทกฺขิณ + ปสฺส)

ทกฺขิโณ จ อ.เบื้องขวาด้วย โส อ.เบื้องขวานั้น ปสฺโส จ เป็นพระปรัศว์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทกฺขิณปสฺโส ชื่อว่าทกฺขิณปสฺส. (พระปรัศว์เบื้องขวา)

วามปสฺโส

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วาโม จ โส ปสฺโส จาติ วามปสฺโส. (วาม + ปสฺส)

วาโม จ อ.เบื้องซ้ายด้วย โส อ.เบื้องซ้ายนั้น ปสฺโส จ เป็นพระปรัศว์ด้วย อิติ เพราะเหตุ

นั้น วามปสฺโส ชื่อว่าวามปสฺส. (พระปรัศว์เบื้องซ้าย)

ทกฺขิณปาโท

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทกฺขิโณ จ โส ปาโท จาติ ทกฺขิณปาโท. (ทกฺขิณ + ปาท)

ทกฺขิโณ จ อ.เบื้องขวาด้วย โส อ.เบื้องขวานั้น ปาโท จ เป็นพระบาทด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทกฺขิณปาโท ชื่อว่าทกฺขิณปาท. (พระบาทเบื้องขวา)

วามปาโท

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วาโม จ โส ปาโท จาติ วามปาโท. (วาม + ปาท)

วาโม จ อ.เบื้องซ้ายด้วย โส อ.เบื้องซ้ายนั้น ปาโท จ เป็นพระบาทด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วามปาโท ชื่อว่าวามปาท. (พระบาทเบื้องซ้าย)

องฺคุลนฺตริกา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

องฺคุลิยา อนฺตริกา องฺคุลนฺตริกา. (องฺคุลิ + อนฺตริกา)

อนฺตริกา อ.ช่อง องฺคุลิยา แห่งพระองคุลี องฺคุลนฺตริกา ชื่อว่าองฺคุลนฺตริกา. (ช่องแห่งพระองคุลี)

เอเกกโลมกูโป

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เอเกโก จ โส โลโม จาติ เอเกกโลโม. (เอเกก + โลม)

เอเกโก จ อ.เส้นหนึ่งๆ ด้วย โส อ.เส้นหนึ่งๆ นั้น โลโม จ เป็นพระโลมาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอเกกโลโม ชื่อว่าเอเกกโลม. (พระโลมาเส้นหนึ่งๆ)

๒. เอเกกโลมสฺส กูโป เอเกกโลมกูโป. (เอเกกโลม + กูป) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กูโป อ.ขุม เอเกกโลมสฺส แห่งพระโลมาเส้นหนึ่งๆ เอเกกโลมกูโป ชื่อว่าเอเกกโลมกูป. (ขุมแห่งพระโลมาเส้นหนึ่งๆ)

เอเกกโลโม

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอเกโก จ โส โลโม จาติ เอเกกโลโม. (เอเกก + โลม)

เอเกโก จ อ.เส้นหนึ่งๆ ด้วย โส อ.เส้นหนึ่งๆ นั้น โลโม จ เป็นพระโลมาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอเกกโลโม ชื่อว่าเอเกกโลม. (พระโลมาเส้นหนึ่งๆ)

เตโชกสิณสมาปตฺติวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เตโชกสิณสมาปตฺติยา วโส เตโชกสิณสมาปตฺติวโส. (เตโชกสิณสมาปตฺติ + วส)

วโส อ.สามารถ เตโชกสิณสมาปตฺติยา แห่งเตโชกสิณสมาบัติ เตโชกสิณสมาปตฺติวโส ชื่อว่าเตโชกสิณสมาปตฺติวส. (สามารถแห่งเตโชกสิณสมาบัติ)

อาโปกสิณสมาปตฺติวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาโปกสิณสมาปตฺติยา วโส อาโปกสิณสมาปตฺติวโส. (อาโปกสิณสมาปตฺติ + วส)

วโส อ.สามารถ อาโปกสิณสมาปตฺติยา แห่งอาโปกสิณสมาบัติ อาโปกสิณสมาปตฺติวโส ชื่อว่าอาโปกสิณสมาปตฺติวส. (สามารถแห่งอาโปกสิณสมาบัติ)

ปวตฺตฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปวตฺตญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ ปวตฺตฏฺฐานํ. (ปวตฺต + ฐาน)

ปวตฺตํ จ อ.อันเป็นไปทั่วแล้วด้วย ตํ อ.อันเป็นไปทั่วแล้วนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปวตฺตฏฺฐานํ ชื่อว่าปวตฺตฏฺฐาน. (ที่อันเป็นไปทั่วแล้ว)

สพฺพปทานิ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สพฺพานิ จ ตานิ ปทานิ จาติ สพฺพปทานิ. (สพฺพ + ปท)

สพฺพานิ จ อ.ทั้งปวง ท. ด้วย ตานิ อ.ทั้งปวง ท. เหล่านั้น ปทานิ จ เป็นบทด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สพฺพปทานิ ชื่อว่าสพฺพปท. (บททั้งปวงทั้งหลาย)

อสมฺมิสฺโส, อคฺคิกฺขนฺโธ

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น สมฺมิสฺโส อสมฺมิสฺโส, อคฺคิกฺขนฺโธ. (น + สมฺมิสฺส)

(อคฺคิกฺขนฺโธ) อ.กองแห่งไฟ สมฺมิสฺโส อันเจือกัน น หามิได้ อสมฺมิสฺโส ชื่อว่าอสมฺมิสฺส (ไม่เจือกัน, ไม่ปะปนกัน, ไม่ระคนกัน, ไม่ผสมกัน), ได้แก่กองไฟ.

จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จกฺกวาฬสฺส มุขํ จกฺกวาฬมุขํ. (จกฺกวาฬ + มุข) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

มุขํ อ.ปาก จกฺกวาฬสฺส แห่งจักรวาล จกฺกวาฬมุขํ ชื่อว่าจกฺกวาฬมุข. (ปากจักรวาล)

๒. จกฺกวาฬมุขสฺส วฏฺฏิ จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิ. (จกฺกวาฬมุข + วฏฺฏิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วฏฺฏิ อ.ขอบ จกฺกวาฬมุขสฺส แห่งปากแห่งจักรวาล จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิ ชื่อว่าจกฺกวาฬมุข-วฏฺฏิ. (ขอบปากจักรวาล)

ฉพฺพณฺณรํสิโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ฉ วณฺณา ยาสนฺติ ฉพฺพณฺณา, รํสิโย. (ฉ + วณฺณ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิ-สมาส

วณฺณา อ.วรรณะ ท. ฉ หก ยาสํ (รํสีนํ) แห่งพระรัศมี ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตา รํสิโย) อ.พระรัศมี ท. เหล่านั้น ฉพฺพณฺณา ชื่อว่าฉพฺพณฺณา (มีวรรณะ ๖), ได้แก่พระรัศมีทั้งหลาย.

๒. ฉพฺพณฺณา จ ตา รํสิโย จาติ ฉพฺพณฺณรํสิโย. (ฉพฺพณฺณา + รํสี) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

ฉพฺพณฺณา จ อ.อันมีวรรณะ ๖ ท. ด้วย ตา อ.อันมีวรรณะ ๖ ท. เหล่านั้น รํสิโย จ

เป็นพระรัศมีด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ฉพฺพณฺณรสิโย ชื่อว่าฉพฺพณฺณรสี. (พระรัศมีอันมีวรรณะ ๖ ทั้งหลาย)

วิลีนสุวณฺณ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วิลีนญฺจ ตํ สุวณฺณญฺจาติ วิลีนสุวณฺณ. (วิลีน + สุวณฺณ)

วิลีนํ จ อ.อันละลายแล้วด้วย ตํ อ.อันละลายแล้วนั้น สุวณฺณ จ เป็นทองคำด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วิลีนสุวณฺณ ชื่อว่าวิลีนสุวณฺณ. (ทองคำที่ละลายแล้ว)

ยนฺตนาฬิกา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ วิการศัพท์

ยนฺตสฺส วิกาโร นาฬิกา ยนฺตนาฬิกา. (ยนฺต + วิการ + นาฬิกา)

นาฬิกา อ.ทะนาน วิกาโร อันเป็นวิการ ยนฺตสฺส แห่งยนต์ ยนฺตนาฬิกา ชื่อว่ายนฺตนาฬิกา. (ทะนานอันเป็นวิการแห่งยนต์, ทะนานยนต์)

สุวณฺณรสธารา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สุวณฺณสฺส รโส สุวณฺณรโส. (สุวณฺณ + รส) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส
รโส อ.น้ำ สุวณฺณสฺส แห่งทองคำ สุวณฺณรโส ชื่อว่าสุวณฺณรส. (น้ำทองคำ)

๒. สุวณฺณรสสฺส ธารา สุวณฺณรสธารา. (สุวณฺณรส + ธารา) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส
ธารา อ.สาย สุวณฺณรสสฺส แห่งน้ำแห่งทองคำ สุวณฺณรสธารา ชื่อว่าสุวณฺณรสธารา. (สายน้ำทองคำ)

เอกจกฺกวาฬคพฺโภ

เป็นอสมาหารทิคุสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จกฺกวาฬสฺส คพฺโภ จกฺกวาฬคพฺโภ. (จกฺกวาฬ + คพฺภ)
คพฺโภ อ.ท้อง จกฺกวาฬสฺส แห่งจักรวาล จกฺกวาฬคพฺโภ ชื่อว่าจกฺกวาฬคพฺภ. (ท้องจักรวาล)

๒. เอโก จ โส จกฺกวาฬคิริโภ จาติ เอกจกฺกวาฬคิริภ. (เอก + จกฺกวาฬคิริภ) อสมาหารทิคุสมาส

เอโก จ อ.หนึ่งด้วย โส อ.หนึ่งนั้น จกฺกวาฬคิริโภ จ เป็นห้องแห่งจักรวาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกจกฺกวาฬคิริโภ ชื่อว่าเอกจกฺกวาฬคิริภ. (ห้องจักรวาลหนึ่งห้อง)

จกฺกวาฬคิริภำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จกฺกวาฬสฺส คิริภำ จกฺกวาฬคิริภำ. (จกฺกวาฬ + คิริภ)

คิริภำ อ.ห้อง จกฺกวาฬสฺส แห่งจักรวาล จกฺกวาฬคิริภำ ชื่อว่าจกฺกวาฬคิริภ. (ห้องจักรวาล)

วงฺกโคปานสิวินทฺธำ, โพธิฆรำ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วงฺกา จ สา โคปานสี จาติ วงฺกโคปานสี. (วงฺกา + โคปานสี) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

วงฺกา จ อ.โค้งด้วย สา อ.โค้งนั้น โคปานสี จ เป็นกลอนเรือนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วงฺกโคปานสี ชื่อว่าวงฺกโคปานสี. (กลอนเรือนโค้ง)

๒. วงฺกโคปานสิยา วินทฺธำ วงฺกโคปานสิวินทฺธำ, โพธิฆรำ. (วงฺกโคปานสี + วินทฺธ) ตติยา-ตัปปุริสสมาส

(โพธิฆรำ) อ.เรือนแห่งต้นโพธิ์ วงฺกโคปานสิยา วินทฺธำ อันอันกลอนเรือนโค้ง รึงรัดแล้ว วงฺกโคปานสิวินทฺธำ ชื่อว่าวงฺกโคปานสิวินทฺธ (ถูกกลอนเรือนโค้งรึงรัดแล้ว), ได้แก่เรือนต้นโพธิ์.

โพธิฆรำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โพธิสฺส ฆรำ โพธิฆรำ. (โพธิ + ฆร)

ฆรำ อ.เรือน โพธิสฺส แห่งต้นโพธิ์ โพธิฆรำ ชื่อว่าโพธิฆร. (เรือนต้นโพธิ์)

เอกาโลกกํ, โพธิฆรํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอโก อาโลโก ยสฺสาติ เอกาโลกกํ, โพธิฆรนฺ. (เอก + อาโลก)

อาโลโก อ.แสงสว่าง เอโก เป็นอันเดียวกัน ยสฺส (โพธิฆรสฺส) แห่งเรือนแห่งต้นโพธิ์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ โพธิฆรนฺ) อ.เรือนแห่งต้นโพธิ์นั้น เอกาโลกกํ ชื่อว่าเอกาโลก (มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน), ได้แก่เรือนต้นโพธิ์.

นิรสฺสาโส, ชโน

เป็นปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิคฺคโต อสฺสาโส ยสฺมาติ นิรสฺสาโส, ชโน. (นิ + อสฺสาส)

อสฺสาโส อ.การหายใจเข้า นิคฺคโต ออกแล้ว ยสฺมา (ชนา) จากชนใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ชโน) อ.ชนนั้น นิรสฺสาโส ชื่อว่านิรสฺสาส (มีการหายใจเข้าออกแล้ว, ผู้ไม่มีการหายใจเข้า), ได้แก่ชน.

อสฺสาสตโร, ชโน

เป็นวิเสสตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

อยมิเมสํ วิเสเสน อสฺสาโสติ อสฺสาสตโร, ชโน. (อสฺสาส + ตรปัจจัย)

อยํ (อสฺสาโส) อิเมสํ (อสฺสาสานํ) อ.- แห่งการหายใจเข้า ท. เหล่านี้หนา -การหายใจเข้านี้ อสฺสาโส เป็นการหายใจเข้า วิเสเสน โดยพิเศษ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ เพราะเหตุนั้น อสฺสาสตโร ชื่อว่าอสฺสาสตร (การหายใจเข้ากว่า), ได้แก่ชน.

สาธุการปฺปวตฺตนกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สาธุการสฺส ปวตฺตนํ สาธุการปฺปวตฺตนนฺ, กาโล. (สาธุการ + ปวตฺตน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส (กาโล) อ.กาล สาธุการสฺส ปวตฺตนนฺ เป็นที่ ยังสาธุการ ให้เป็นไปทั่ว สาธุการปฺปวตฺตนนฺ ชื่อว่าสาธุการปฺปวตฺตน (เป็นที่ยังสาธุการให้เป็นไปทั่ว), ได้แก่กาล.

๒. สาธุการปฺปวตฺตนญฺจ ตํ กาโล จาติ สาธุการปฺปวตฺตนกาโล. (สาธุการปฺปวตฺตน + กาล) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

สาธุการปฺวตฺตนํ จ อ.เป็นที่ยังสาธุการให้เป็นไปทั่วด้วย ตํ อ.เป็นที่ยังสาธุการให้เป็นไปทั่วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สาธุการปฺปวตฺตนกาโล ชื่อว่าสาธุการปฺปวตฺตนกาล. (กาลเป็นที่ยังสาธุการให้เป็นไปทั่ว)

จิตฺตวาโร

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จิตฺตสฺส วาโร จิตฺตวาโร. (จิตฺต + วาร)

วาโร อ.วาระ จิตฺตสฺส แห่งจิต จิตฺตวาโร ชื่อว่าจิตฺตวาร. (วาระแห่งจิต)

ลหุกปริวตฺตํ, จิตฺตํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ลหุกํ ปริวตฺตํ ยสฺสาติ ลหุกปริวตฺตํ, จิตฺตํ. (ลหุก + ปริวตฺต)

ปริวตฺตํ อ.อันเป็นไปรอบแล้ว ลหุกํ เร็ว ยสฺส (จิตฺตสฺส) แห่งจิตใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ จิตฺตํ) อ.จิตนั้น ลหุกปริวตฺตํ ชื่อว่าลหุกปริวตฺต (มีการหมุนไปรอบเร็ว), ได้แก่จิต.

อชฺฌาสยวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อชฺฌาสยสฺส วโส อชฺฌาสยวโส. (อชฺฌาสย + วส)

วโส อ.สามารถ อชฺฌาสยสฺส แห่งอัธยาศัย อชฺฌาสยวโส ชื่อว่าอชฺฌาสยวส. (สามารถแห่งอัธยาศัย)

ธมฺมาภิสมโย

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ธมฺมํ อภิสมโย ธมฺมาภิสมโย. (ธมฺม + อภิสมย)

อภิสมโย อ.การตรัสรู้ ธมฺมํ ซึ่งธรรม ธมฺมาภิสมโย ชื่อว่าธมฺมาภิสมย. (การตรัสรู้ธรรม)

จงฺกมนกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จงฺกมนญฺจ ตํ กาโล จาติ จงฺกมนกาโล. (จงฺกมน + กาล)

จงฺกมนํ จ อ.เป็นที่จงกรมด้วย ตํ อ.เป็นที่จงกรมนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น จงฺกมนกาโล ชื่อว่าจงฺกมนกาล. (กาลเป็นที่จงกรม)

ปาณโกฏิโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาณานํ โกฏิโย ปาณโกฏิโย. (ปาณ + โกฏิ)

โกฏิโย อ.โกฏิ ท. ปาณานํ แห่งสัตว์ ท. ปาณโกฏิโย ชื่อว่าปาณโกฏิ. (สัตว์หนึ่งโกฏิ)

อตีตพุทฺธา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อตีตา จ เต พุทฺธา จาติ อตีตพุทฺธา. (อตีต + พุทฺธ)

อตีตา จ อ.ผู้เป็นไปล่วงแล้ว ท. ด้วย เต อ.ผู้เป็นไปล่วงแล้ว ท. เหล่านั้น พุทฺธา จ เป็นพระพุทธเจ้าด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อตีตพุทฺธา ชื่อว่าอตีตพุทฺธ. (พระพุทธเจ้าผู้เป็นไปล่วงแล้วทั้งหลาย)

ยุคนฺธรมตฺถกํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ยุคนฺธรสฺส มตฺถกํ ยุคนฺธรมตฺถกํ. (ยุคนฺธร + มตฺถก)

มตฺถกํ อ.ยอด ยุคนฺธรสฺส แห่งภูเขาชื่อว่ายุคันธร ยุคนฺธรมตฺถกํ ชื่อว่ายุคนฺธรมตฺถก. (ยอดภูเขายุคันธร)

สิเนรุมตฺถกํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สิเนรุสฺส มตฺถกํ สิเนรุมตฺถกํ. (สิเนรุ + มตฺถก)

มตฺถกํ อ.ยอด สิเนรุสฺส แห่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ สิเนรุมตฺถกํ ชื่อว่าสิเนรุมตฺถก. (ยอดภูเขาสิเนรุ)

อฏฺจสฏฺฐิโยชนสตสหสฺสฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาส และทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อฏฺจสฏฺฐิ โยชนานิ อฏฺจสฏฺฐิโยชนานิ. (อฏฺจสฏฺฐิ + โยชน) อสมาหารทิคุสมาส

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. อฏฺจสฏฺฐิ หกสิบแปด อฏฺจสฏฺฐิโยชนานิ ชื่อว่า อฏฺจสฏฺฐิโยชน. (๖๘ โยชน์)

๒. อฏฺจสฏฺฐิโยชนานํ สตสหสฺสํ ยสฺสาติ อฏฺจสฏฺฐิโยชนสตสหสฺสํ, ฐานํ. (อฏฺจสฏฺฐิโยชน + สตสหสฺส) ทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สตสหสฺสํ อ.แสน อฏฺจสฏฺฐิโยชนานํ แห่งโยชน์หกสิบแปด ท. ยสฺส (ฐานสฺส) แห่งที่ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ ฐานํ) อ.ที่นั้น อฏฺจสฏฺฐิโยชนสตสหสฺสํ ชื่อว่าอฏฺจสฏฺฐิโยชน-สตสหสฺส (มี ๖,๘๐๐,๐๐๐ โยชน์), ได้แก่ที่.

๓. อฏฺจสฏฺฐิโยชนสตสหสฺสญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ อฏฺจสฏฺฐิโยชนสตสหสฺสฏฺฐานํ. (อฏฺจสฏฺฐิ-โยชนสตสหสฺส + ฐาน) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อฏฺจสฏฺฐิโยชนสตสหสฺสํ จ อ.อันมีแสนแห่งโยชน์หกสิบแปดด้วย ตํ อ.อันมีแสนแห่งโยชน์หกสิบแปดนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อฏฺจสฏฺฐิโยชนสตสหสฺสฏฺฐานํ ชื่อว่า อฏฺจสฏฺฐิ-โยชนสตสหสฺสฏฺฐาน. (ที่มี ๖,๘๐๐,๐๐๐ โยชน์)

ปาทจฺฉิทฺทานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาทานํ ฉิทฺทานิ ปาทจฺฉิทฺทานิ. (ปาท + ฉิทฺท)

ฉิทฺทานิ อ.ช่อง ท. ปาทานํ แห่งพระบาท ท. ปาทจฺฉิทฺทานิ ชื่อว่าปาทจฺฉิทฺท. (ช่องพระบาททั้งหลาย)

ปกติปาทวีติหรณสทิสนิกฺเขปานิ, ปาทจฺฉิทฺทานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส ตติยาตัปปุริสสมาส และตติยา-ตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปาทานํ วีติหรณํ ปาทวีติหรณํ. (ปาท + วีติหรณ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วีติหรณํ อ.การย่างไป ปาทานํ แห่งพระบาท ท. ปาทวีติหรณํ ชื่อว่าปาทวีติหรณ. (การย่างไปแห่งพระบาท)

๒. ปกติยา ปาทวีติหรณํ ปกติปาทวีติหรณ์. (ปกติ + ปาทวีติหรณ) ตติยาตัปปุริสสมาส

ปาทวีติหรณ์ อ.การย่างไปแห่งพระบาท ปกติยา ตามปกติ ปกติปาทวีติหรณ์ ชื่อว่าปกติ-ปาทวีติหรณ. (การย่างไปแห่งพระบาทตามปกติ)

๓. ปกติปาทวีติหรเณน สทิโส ปกติปาทวีติหรณสทิโส, นิกฺเขโป. (ปกติปาทวีติหรณ + สทิส) ตติยาตัปปุริสสมาส

(นิกฺเขโป) อ.การวางลง สทิโส อันเช่นกับ ปกติปาทวีติหรเณน ด้วยการย่างไปแห่งพระบาทตามปกติ ปกติปาทวีติหรณสทิโส ชื่อว่าปกติปาทวีติหรณสทิส (อันเช่นกับการย่างไปแห่งพระบาทตามปกติ), ได้แก่การวางลง.

๔. ปกติปาทวีติหรณสทิโส นิกฺเขโป เยสนฺติ ปกติปาทวีติหรณสทิสนิกฺเขปานิ, ปาทจฺฉิทฺทานิ. (ปกติปาทวีติหรณสทิส + นิกฺเขป) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

นิกฺเขโป อ.การวางลง ปกติปาทวีติหรณสทิโส อันเช่นกับด้วยการย่างไปแห่งพระบาทตามปกติ เยสํ (ปาทจฺฉิทฺทานํ) แห่งช่องแห่งพระบาท ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ปาทจฺฉิทฺทานิ) อ.ช่องแห่งพระบาท ท. เหล่านั้น ปกติปาทวีติหรณสทิสนิกฺเขปานิ ชื่อว่าปกติปาทวีติหรณ-สทิสนิกฺเขป (มีการวางลงอันเช่นกับด้วยการย่างไปแห่งพระบาทตามปกติ), ได้แก่ช่องพระบาททั้งหลาย.

อุกฺขิปนกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุกฺขิปนญฺจ ตํ กาโล จาติ อุกฺขิปนกาโล. (อุกฺขิปน + กาล)

อุกฺขิปนํ จ อ.เป็นที่ทรงยกขึ้นด้วย ตํ อ.เป็นที่ทรงยกขึ้นนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุกฺขิปนกาโล ชื่อว่าอุกฺขิปนกาล. (กาลเป็นที่ทรงยกขึ้น)

อกฺกนฺตกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อกฺกนฺตญฺจ ตํ กาโล จาติ อกฺกนฺตกาโล. (อกฺกนฺต + กาล)

(สตฺถารา) อกฺกนฺตํ จ อ.เป็นที่อันพระศาสดาทรงเหยียบแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่อันพระศาสดาทรงเหยียบแล้วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อกฺกนฺตกาโล ชื่อว่าอกฺกนฺตกาล. (กาล

เป็นที่อันพระศาสดาทรงเหยียบแล้ว)

วสฺสาวาโส

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วสฺสํ อาวาโส วสฺสาวาโส. (วสฺส + อาวาส)

อาวาโส อ.อันประทับอยู่ วสฺสํ ตลอดพรรษา วสฺสาวาโส ชื่อว่าวสฺสาวาส. (อันประทับอยู่ตลอดพรรษา)

สฏฺฐิโยชนา, ปณฺฑุกมฺพลสิลา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, อันตโลปะ ลบ มตฺตาศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

สฏฺฐิ โยชนานิ มตฺตา ยสฺสาติ สฏฺฐิโยชนา, ปณฺฑุกมฺพลสิลา. (สฏฺฐิ + โยชน + มตฺตา)

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. สฏฺฐิ หกสิบ มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺสา (ปณฺฑุกมฺพลสิลาย) แห่งบัณฑุกัมพลศิลาใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ปณฺฑุกมฺพลสิลา) อ.บัณฑุกัมพลศิลานั้น สฏฺฐิโยชนา ชื่อว่าสฏฺฐิโยชนา (มี ๖๐ โยชน์เป็นประมาณ), ได้แก่บัณฑุกัมพลศิลา.

ปญฺญาสโยชนา, ปณฺฑุกมฺพลสิลา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, อันตโลปะ ลบ มตฺตาศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ปญฺญาส โยชนานิ มตฺตา ยสฺสาติ ปญฺญาสโยชนา, ปณฺฑุกมฺพลสิลา. (ปญฺญาส + โยชน + มตฺตา)

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. ปญฺญาส ห้าสิบ มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺสา (ปณฺฑุกมฺพลสิลาย) แห่งบัณฑุกัมพลศิลาใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ปณฺฑุกมฺพลสิลา) อ.บัณฑุกัมพลศิลานั้น ปญฺญาสโยชนา ชื่อว่าปญฺญาสโยชนา (มี ๕๐ โยชน์เป็นประมาณ), ได้แก่บัณฑุกัมพลศิลา.

ปณฺณรสโยชนา, ปณฺฑุกมฺพลสิลา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, อันตโลปะ ลบ มตฺตาศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ปณฺณรส โยชนานิ มตฺตา ยสฺสาติ ปณฺณรสโยชนา, ปณฺฑุกมฺพลสิลา. (ปณฺณรส + โยชน + มตฺตา)

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. ปณฺณรส สิบห้า มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺสา (ปณฺฑุกมฺพลสิลาย) แห่งบัณฑุกัมพลศิลาใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ปณฺฑุกมฺพลสิลา) อ.บัณฑุกัมพลศิลานั้น ปณฺณรสโยชนา ชื่อว่าปณฺณรสโยชนา (มี ๑๕ โยชน์เป็นประมาณ), ได้แก่บัณฑุกัมพลศิลา.

นีจปีจกำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นีจญฺจ ตำ ปีจกญฺจาติ นีจปีจกำ. (นีจ + ปีจก)

นีจำ จ อ.อันต่ำด้วย ตำ อ.อันต่ำนั้น ปีจกำ จ เป็นตั่งน้อยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นีจปีจกำ ชื่อว่านีจปีจก. (ตั่งน้อยอันต่ำ)

มหาปฺสุกูลิโก, สตฺถา

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

๑. มหนฺตญฺจ ตำ ปฺสุกูลญฺจาติ มหาปฺสุกูลำ. (มหนฺต + ปฺสุกูล) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

มหนฺตำ จ อ.ผืนใหญ่ด้วย ตำ อ.ผืนใหญ่นั้น ปฺสุกูลำ จ เป็นผ้าบังสุกุลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาปฺสุกูลำ ชื่อว่ามหาปฺสุกูล. (ผ้าบังสุกุล)

๒. มหาปฺสุกูลำ ธารณำ มหาปฺสุกูลำ. (มหาปฺสุกูล + ธารณ) ทุติยาตัปปุริสสมาส, อันตโลปะ ลบ ธารณศัพท์

ธารณำ อ.การทรงไว้ มหาปฺสุกูลำ ซึ่งผ้าบังสุกุลผืนใหญ่ มหาปฺสุกูลำ ชื่อว่ามหาปฺสุกูล. (การทรงผ้าบังสุกุลผืนใหญ่)

๓. มหาปฺสุกูลำ สีลมสฺสาติ มหาปฺสุกูลิโก, สตฺถา. (มหาปฺสุกูล + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถ-ตัทธิต

มหาปฺสุกูลำ อ.การทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลผืนใหญ่ สีลำ เป็นปกติ อสฺส (สตฺถุโน) แห่งพระศาสดาพระองค์นั้น (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สตฺถา) อ.พระศาสดาพระองค์นั้น มหาปฺสุ-กูลิโก ชื่อว่ามหาปฺสุกูลิก (ผู้มีการทรงผ้าบังสุกุลผืนใหญ่ไว้เป็นปกติ), ได้แก่พระศาสดา.

อนฺโตจีวรโภคำ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จีวรสฺส โภโค จีวรโภโค. (จีวร + โภค) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

โภโค อ.ขนด จีวรสฺส แห่งจีวร จีวรโภโค ชื่อว่าจีวรโภค. (ขนดจีวร)

๒. จีวรโภคสฺส อนฺโต อนฺโตจีวรโภคำ. (อนฺโต + จีวรโภค) นิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส

อนฺโต ในภายใน จีวรโภคสฺส แห่งขนดแห่งจีวร อนฺโตจีวรโภคํ ชื่อว่าอนฺโตจีวรโภค. (ภายในขนดจีวร)

อฏฺจงฺคมิตกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส และอโลปตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น จียเต อฏฺโจ. (น + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อปัจจัย)

จียเต อันตั้งอยู่ น หามิได้ อฏฺโจ ชื่อว่าอฏฺจ. (อันไม่ตั้งอยู่)

๒. อฏฺจํ คมิตํ อฏฺจงฺคมิตํ, กาโล. (อฏฺจ + คมิต) อโลปตัปปุริสสมาส

(กาโล) อ.กาล คมิตํ เป็นที่ถึง อฏฺจํ ซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้ อฏฺจงฺคมิตํ ชื่อว่าอฏฺจงฺคมิต (เป็นที่ถึงอันตั้งอยู่ไม่ได้), ได้แก่กาล.

๓. อฏฺจงฺคมิตญฺจ ตํ กาโล จาติ อฏฺจงฺคมิตกาโล. (อฏฺจงฺคมิต + กาล) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

อฏฺจงฺคมิตํ จ อ.เป็นที่ถึงแล้วซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้ด้วย ตํ อ.เป็นที่ถึงแล้วซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้นั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อฏฺจงฺคมิตกาโล ชื่อว่าอฏฺจงฺคมิตกาล. (กาลเป็นที่ถึงอันตั้งอยู่ไม่ได้, กาลเป็นที่อัสดงคต)

โลกเชฏฺโจ, สมฺพุทฺโธ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โลเก เชฏฺโจ โลกเชฏฺโจ, สมฺพุทฺโธ. (โลก + เชฏฺจ)

(สมฺพุทฺโธ) อ.พระสัมพุทธเจ้า เชฏฺโจ ผู้ทรงเป็นผู้เจริญที่สุด โลเก ในโลก โลกเชฏฺโจ ชื่อว่าโลกเชฏฺจ (ผู้ทรงเป็นผู้เจริญที่สุดในโลก), ได้แก่พระสัมพุทธเจ้า.

นราสโภ, สมฺพุทฺโธ

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นโร จ โส อาสโภ จาติ นราสโภ, สมฺพุทฺโธ. (นร + อาสภ)

นโร จ อ.นรชนด้วย โส อ.นรชนนั้น อาสโภ จ เป็นผู้องอาจด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นราสโภ ชื่อว่านราสภ (นรชนผู้องอาจ), ได้แก่พระสัมพุทธเจ้า.

ปวิเวกรโต, สตฺถา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปวิเวเก รโต ปวิเวกรโต, สตฺถา. (ปวิเวก + รต)

(สตฺถา) อ.พระศาสดา รโต ทรงยินดีแล้ว ปวิเวเก ในความสงัด ปวิเวกรโต ชื่อว่าปวิเวกรต (ผู้ทรงยินดีในความสงัด, ผู้ทรงยินดีในความวิเวก), ได้แก่พระศาสดา.

มหาปวารณาทิวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหาปวารณาย ทิวโส มหาปวารณาทิวโส. (มหาปวารณา + ทิวส)

ทิวโส อ.วัน มหาปวารณาย แห่งดิถีเป็นที่ปวารณาใหญ่ มหาปวารณาทิวโส ชื่อว่ามหาปวารณา-ทิวส. (วันมหาปวารณา)

สรีรนิสฺสนฺโท

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สรีรสฺส นิสฺสนฺโท สรีรนิสฺสนฺโท. (สรีร + นิสฺสนฺท)

นิสฺสนฺโท อ.วิบากเป็นเครื่องไหลออก สรีรสฺส แห่งสรีระ สรีรนิสฺสนฺโท ชื่อว่าสรีรนิสฺสนฺท. (วิบากเป็นเครื่องไหลออกแห่งสรีระ)

สายปาตํ

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สายญฺจ ปาตญฺจ สายปาตํ. (สายํ + ปาตํ)

สายํ จ ในเวลาเย็นด้วย ปาตํ จ ในเวลาเช้าด้วย สายปาตํ ชื่อว่าสายปาตํ. (ในเวลาเย็นและในเวลาเช้า)

สพฺพกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สพฺโพ จ โส กาโล จาติ สพฺพกาโล. (สพฺพ + กาล)

สพฺโพ จ อ.ทั้งปวงด้วย โส อ.ทั้งปวงนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สพฺพกาโล ชื่อว่าสพฺพกาล. (กาลทั้งปวง)

ยาคุภตฺตขาทนียตมฺพุลคนฺธมาลาปิลนฺธนานิ

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ยาคุ จ ภตฺตญฺจ ขาทนียญฺจ ตมฺพุลญฺจ คนฺโธ จ มาลา จ ปิลนฺธนญฺจ ยาคุภตฺต-ขาทนียตมฺพุลคนฺธมาลาปิลนฺธนานิ. (ยาคุ + ภตฺต + ขาทนีย + ตมฺพุล + คนฺธ + มาลา + ปิลนฺธน)

ยาคุ จ อ.ข้าวต้มด้วย ภตฺตํ จ อ.ข้าวสวยด้วย ขาทนียํ จ อ.ของอันบุคคลพึงเคี้ยวด้วย ตมฺพุลํ จ อ.พลูด้วย คนฺโธ จ อ.ของหอมด้วย มาลา จ อ.ระเบียบด้วย ปิลนฺธนํ จ อ.เครื่องประดับด้วย ยาคุภตฺตขาทนียตมฺพุลคนฺธมาลาปิลนฺธนานิ ชื่อว่ายาคุภตฺตขาทนียตมฺพุลคนฺธมาลาปิลนฺธน. (ข้าวต้ม ข้าวสวย ของควรเคี้ยว พลู ของหอม ระเบียบ และเครื่องประดับทั้งหลาย)

อาคตาคตา, ชนา

เป็นวิเสสโนภยบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาคตา จ เต อาคตา จาติ อาคตาคตา, ชนา. (อาคต + อาคต)

เต (ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น อาคตา จ ผู้มาแล้วด้วย อาคตา จ ผู้มาแล้วด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อาคตาคตา ชื่อว่าอาคตาคต (ผู้ทั้งมาแล้วผู้ทั้งมาแล้ว), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

อภิธมฺมเทสนา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อภิธมฺมสฺส เทสนา อภิธมฺมเทสนา. (อภิธมฺม + เทสนา)

เทสนา อ.การแสดง อภิธมฺมสฺส ซึ่งพระอภิธรรม อภิธมฺมเทสนา ชื่อว่าอภิธมฺมเทสนา. (การแสดงพระอภิธรรม)

ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทสสหสฺสานิ จกฺกวาฬานิ ทสสหสฺสจกฺกวาฬานิ. (ทสสหสฺส + จกฺกวาฬ) อสมาหารทิคุ-สมาส

จกฺกวาฬานิ อ.จักรวาล ท. ทสสหสฺสานิ หนึ่งหมื่น ทสสหสฺสจกฺกวาฬานิ ชื่อว่าทสสหสฺส-จกฺกวาฬ. (หนึ่งหมื่นจักรวาฬ)

๒. ทสสหสฺสจกฺกวาเฬสุ เทวตา ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา. (ทสสหสฺสจกฺกวาฬ + เทวตา)

สัตตมีตัปปุริสสมาส

เทวตา อ.เทวดา ท. ทสสหสฺสจกฺกวาเฬสุ ในจักรวาลหนึ่งหมื่น ท. ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา ชื่อว่าทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา. (เทวดาในหนึ่งหมื่นจักรวาล)

ปาริจฺฉตฺตกมูลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาริจฺฉตฺตกสฺส มูลํ ปาริจฺฉตฺตกมูลํ. (ปาริจฺฉตฺตก + มูล)

มูลํ อ.โคน ปาริจฺฉตฺตกสฺส แห่งต้นปาริฉัตร ปาริจฺฉตฺตกมูลํ ชื่อว่าปาริจฺฉตฺตกมูล. (โคนต้นปาริฉัตร, โคนต้นแคฝอย)

ปุริสุตฺตโม, พุทฺโธ

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุริโส จ โส อุตฺตโม จาติ ปุริสุตฺตโม, พุทฺโธ. (ปุริส + อุตฺตม)

ปุริโส จ อ.บุรุษด้วย โส อ.บุรุษนั้น อุตฺตโม จ เป็นผู้สูงสุดด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปุริสุตฺตโม ชื่อว่าปุริสุตฺตม (บุรุษผู้สูงสุด), ได้แก่พระพุทธเจ้า.

นคมุทฺธา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นคสฺส มุทฺธา นคมุทฺธา. (นค + มุทฺธ)

มุทฺธา อ.ยอด นคสฺส แห่งภูเขา นคมุทฺธา ชื่อว่านคมุทฺธ. (ยอดภูเขา)

สพฺพเทวตา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สพฺพา จ ตา เทวตา จาติ สพฺพเทวตา. (สพฺพา + เทวตา)

สพฺพา จ อ.ทั้งปวง ท. ด้วย ตา อ.ทั้งปวง ท. เหล่านั้น เทวตา จ เป็นเทวดาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สพฺพเทวตา ชื่อว่าสพฺพเทวตา. (เทวดาทั้งปวง)

สรีรปฺปภา

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สรีรสฺมา ปภา สรีรปฺปภา. (สรีร + ปภา)

ปภา อ.รัศมี สรีรสฺมา จากสรีระ สรีรปฺปภา ชื่อว่าสรีรปฺปภา. (รัศมีจากสรีระ)

ทกฺขิเณยฺยปุคฺคลา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทกฺขิณํ อรหนฺตีติ ทกฺขิเณยฺยา, ปุคฺคลา. (ทกฺขิณา + เณยฺยปัจจัย) สังสัฏฐาทิ-อเนกัตถตัทธิต

(เย ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. เหล่าใด อรหนฺติ ย่อมควร ทกฺขิณํ ซึ่งทักษิณา อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. เหล่านั้น ทกฺขิเณยฺยา ชื่อว่าทกฺขิเณยฺย (ผู้ควรซึ่งทักษิณา), ได้แก่ บุคคลทั้งหลาย.

๒. ทกฺขิเณยฺยา จ เต ปุคฺคลา จาติ ทกฺขิเณยฺยปุคฺคลา. (ทกฺขิเณยฺย + ปุคฺคล) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ทกฺขิเณยฺยา จ อ.ผู้ควรซึ่งทักษิณา ท. ด้วย เต อ.ผู้ควรซึ่งทักษิณา ท. เหล่านั้น ปุคฺคลา จ เป็นบุคคลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทกฺขิเณยฺยปุคฺคลา ชื่อว่าทกฺขิเณยฺยปุคฺคล. (บุคคลผู้ควรซึ่งทักษิณาทั้งหลาย)

ทินฺนทานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทินฺนญฺจ ตํ ทานญฺจาติ ทินฺนทานํ. (ทินฺน + ทาน)

ทินฺนํ จ อ.อันบุคคลถวายแล้วด้วย ตํ อ.อันบุคคลถวายแล้วนั้น ทานํ จ เป็นทานด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทินฺนทานํ ชื่อว่าทินฺนทาน. (ทานที่บุคคลถวายแล้ว)

มหปฺผลภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มหนฺตํ ผลํ ยสฺสาติ มหปฺผลํ, ทินฺนทานํ. (มหนฺต + ผล) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

ผลํ อ.ผล มหนฺตํ มาก ยสฺส (ทินฺนทานสฺส) แห่งทานอันบุคคลถวายแล้วใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ ทินฺนทานํ) อ.ทานอันบุคคลถวายแล้วนั้น มหปฺผลํ ชื่อว่ามหปฺผล (มีผลมาก), ได้แก่ทานที่บุคคลถวายแล้ว.

๒. มหปฺผลสฺส ภาโว มหปฺผลภาโว. (มหปฺผล + ภาว) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ภาโว อ.ความเป็น มหปฺผลสฺส (ทินฺนทานสฺส) แห่งทานอันบุคคลถวายแล้ว เป็นทานมีผลมาก มหปฺผลภาโว ชื่อว่ามหปฺผลภาว. (ความที่ทานอันบุคคลถวายแล้วเป็นทานมีผลมาก)

ฌาเปตุกาโม, สตฺถา

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ฌาเปตุํ กาเมตีติ ฌาเปตุกาโม, สตฺถา. (ฌาเปตุํสทฺทูปปท + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ณปัจจัย)

(โย สตฺถา) อ.พระศาสดาพระองค์ใด กาเมติ ย่อมทรงประสงค์ (มหาชนํ) ฌาเปตุํ เพื่ออันยังมหาชนให้ทราบ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สตฺถา) อ.พระศาสดาพระองค์นั้น ฌาเปตุกาโม ชื่อว่าฌาเปตุกาม (ผู้ทรงประสงค์เพื่อจะทรงยังมหาชนให้ทราบ)

ทสวสฺสสหสฺสปริมาณกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาส ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส และ ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทส วสฺสานิ ทสวสฺสานิ. (ทส + วสฺส) อสมาหารทิคุสมาส

วสฺสานิ อ.ปี ท. ทส สิบ ทสวสฺสานิ ชื่อว่าทสวสฺส. (๑๐ ปี)

๒. ทสวสฺสานํ สหสฺสานิ ทสวสฺสสหสฺสานิ. (ทสวสฺส + สหสฺส) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สหสฺสานิ อ.พัน ท. ทสวสฺสานํ แห่งปีสิบ ท. ทสวสฺสสหสฺสานิ ชื่อว่าทสวสฺสสหสฺส. (๑๐,๐๐๐ ปี)

๓. ทสวสฺสสหสฺสานิ ปริมาณํ ยสฺสาติ ทสวสฺสสหสฺสปริมาโณ, กาโล. (ทสวสฺสสหสฺส + ปริมาณ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ทสวสฺสสหสฺสานิ อ.พันแห่งปีสิบ ท. ปริมาณํ เป็นปริมาณ ยสฺส (กาลสฺส) แห่งกาลใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส กาโล) อ.กาลนั้น ทสวสฺสสหสฺสปริมาโณ ชื่อว่าทสวสฺสสหสฺส-ปริมาณ (มี ๑๐,๐๐๐ ปีเป็นปริมาณ), ได้แก่กาล.

๔. ทสวสฺสสหสฺสปริมาโณ จ โส กาโล จาติ ทสวสฺสสหสฺสปริมาณกาโล. (ทสวสฺสสหสฺส-ปริมาณ + กาล) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ทสวสฺสสหสฺสปริมาโณ จ อ.อันมีพันแห่งปีสิบเป็นปริมาณด้วย โส อ.อันมีพันแห่งปีสิบเป็นปริมาณนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทสวสฺสสหสฺสปริมาณกาโล ชื่อว่าทสวสฺสสหสฺส-ปริมาณกาล. (กาลมี ๑๐,๐๐๐ ปีเป็นปริมาณ)

มหาทานำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺตญฺจ ตำ ทานญฺจาติ มหาทานำ. (มหนฺต + ทาน)

มหนฺตำ จ อ.ใหญ่ด้วย ตำ อ.ใหญ่นั้น ทานำ จ เป็นทานด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาทานำ ชื่อว่ามหาทาน. (ทานใหญ่, มหาทาน)

สพฺพทูรำ, จานำ

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สพฺเพหิ ทูรำ สพฺพทูรำ, จานำ. (สพฺพ + ทูร)

(จานำ) อ.ที่ ทูรำ อันไกล สพฺเพหิ (จาเนหิ) กว่าที่ ท. ทั้งปวง สพฺพทูรำ ชื่อว่าสพฺพทูร (อันไกลกว่าที่ทั้งปวง), ได้แก่ที่.

ปจฺจีตลำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺวิยา ตลำ ปจฺจีตลำ. (ปจฺวี + ตล)

ตลำ อ.พื้น ปจฺวิยา แห่งแผ่นดิน ปจฺจีตลำ ชื่อว่าปจฺจีตล. (พื้นแผ่นดิน)

ภาวิตตฺโต, พุทฺโธ

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภาวิโต อตฺตา เยนาติ ภาวิตตฺโต, พุทฺโธ. (ภาวิต + อตฺต)

อตฺตา อ.พระองค์ เยน (พุทฺเธน) อันพระพุทธเจ้าพระองค์ใด ภาวิโต ให้เจริญแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส พุทฺโธ) อ.พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ภาวิตตฺโต ชื่อว่าภาวิตตฺต (ผู้มีพระองค์ให้เจริญแล้ว, ผู้อบรมพระองค์แล้ว), ได้แก่พระพุทธเจ้า.

ตารคโณ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตารานำ คโณ ตารคโณ. (ตารา + คณ)

คโณ อ.หมู่ ตารานำ แห่งดาว ท. ตารคโณ ชื่อว่าตารคณ. (หมู่ดาว)

ปริตฺตกวีชี

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปริตฺตกญฺจ ตำ วีชญฺจาติ ปริตฺตกวีชี. (ปริตฺตก + วีช)

ปริตฺตกำ จ อ.อันนิดหน่อยด้วย ตำ อ.อันนิดหน่อยนั้น วีชี จ เป็นพืชด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปริตฺตกวีชี ชื่อว่าปริตฺตกวีช. (พืชอันนิดหน่อย)

วปนกสฺสโก

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วปนญฺจ ตำ กสฺสโก จาติ วปนกสฺสโก. (วปน + กสฺสก)

วปนำ จ อ.ผู้หว่านด้วย ตำ อ.ผู้หว่านนั้น กสฺสโก จ เป็นชาวนาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วปนกสฺสโก ชื่อว่าวปนกสฺสก. (ชาวนาผู้หว่าน)

ทกฺขิเณยฺยสมฺปทา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทกฺขิณำ อรหตีติ ทกฺขิเณยฺโย, ปุคฺคโล. (ทกฺขิณา + เณยฺยปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถ-ตัทธิต

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด อรหติ ย่อมควร ทกฺขิณำ ซึ่งทักษิณา อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น ทกฺขิเณยฺโย ชื่อว่าทกฺขิเณยฺย (ผู้ควรซึ่งทักษิณา), ได้แก่บุคคล.

๒. ทกฺขิเณยฺเยน สมฺปทา ทกฺขิเณยฺยสมฺปทา. (ทกฺขิเณยฺย + สมฺปทา) ตติยาตัปปุริสสมาส

สมฺปทา อ.ความถึงพร้อม ทกฺขิเณยฺเยน (ปุคฺคเลน) ด้วยบุคคลผู้ควรซึ่งทักษิณา ทกฺขิเณยฺย-สมฺปทา ชื่อว่าทกฺขิเณยฺยสมฺปทา. (ความถึงพร้อมด้วยบุคคลผู้ควรทักษิณา)

ทุสฺสีลา, ปุคฺคลา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทุฏฺฐํ สีลํ เยสนฺติ ทุสฺสีลา, ปุคฺคลา. (ทุ + สีล)

สีลํ อ.ศีล ทุฏฺฐํ อันโทษประทุษร้ายแล้ว เยสํ (ปุคฺคลานํ) แห่งบุคคล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. เหล่านั้น ทุสฺสีลา ชื่อว่าทุสฺสีล (ผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว, ผู้ทุศีล), ได้แก่บุคคลทั้งหลาย.

คุณวนฺตา, ปุคฺคลา

เป็นอัสสัตถิตัทธิ มีวิเคราะห์ว่า

คุโณ เยสํ อตฺถีติ คุณวนฺตา, ปุคฺคลา. (คุณ + วนฺตุปัจจัย)

คุโณ อ.คุณ เยสํ (ปุคฺคลานํ) แห่งบุคคล ท. เหล่าใด อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. เหล่านั้น คุณวนฺตา ชื่อว่าคุณวนฺตุ (ผู้มีคุณ), ได้แก่บุคคลทั้งหลาย.

สีลวนฺตา, ปุคฺคลา

เป็นอัสสัตถิตัทธิ มีวิเคราะห์ว่า

สีลํ เยสํ อตฺถีติ สีลวนฺตา, ปุคฺคลา. (สีล + วนฺตุปัจจัย)

สีลํ อ.ศีล เยสํ (ปุคฺคลานํ) แห่งบุคคล ท. เหล่าใด อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. เหล่านั้น สีลวนฺตา ชื่อว่าสีลวนฺตุ (ผู้มีศีล), ได้แก่บุคคลทั้งหลาย.

ปุพฺพกมฺมํ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุพฺเพ กมฺมํ ปุพฺพกมฺมํ. (ปุพฺพ + กมฺม)

กมฺมํ อ.กรรม ปุพฺเพ ในกาลก่อน ปุพฺพกมฺมํ ชื่อว่าปุพฺพกมฺม. (กรรมในกาลก่อน)

อนฺโตคามํ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คามสฺส อนฺโต อนฺโตคามํ. (อนฺโต + คาม)

อนฺโต ในภายใน คามสฺส แห่งหมู่บ้าน อนฺโตคามํ ชื่อว่าอนฺโตคาม. (ภายในหมู่บ้าน)

กฏฺจฺฉุภิกฺขา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กฏฺจฺฉุ มตฺตา ยสฺสาติ กฏฺจฺฉุ, ภิกฺขา. (กฏฺจฺฉุ + มตฺตา) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส, อันตโลปะ ลบ มตฺตาศัพท์

กฏฺจฺฉุ อ.ทัพพี มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺสา (ภิกฺขาย) แห่งภิกษาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ภิกฺขา) อ.ภิกษานั้น กฏฺจฺฉุ ชื่อว่ากฏฺจฺฉุ (มีทัพพีหนึ่งเป็นประมาณ, มีประมาณหนึ่งทัพพี), ได้แก่ภิกษา.

๒. กฏฺจฺฉุ จ สา ภิกฺขา จาติ กฏฺจฺฉุภิกฺขา. (กฏฺจฺฉุ + ภิกฺขา) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

กฏฺจฺฉุ จ อ.มีทัพพีหนึ่งเป็นประมาณด้วย สา อ.มีทัพพีหนึ่งเป็นประมาณนั้น ภิกฺขา จ เป็นภิกษาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กฏฺจฺฉุภิกฺขา ชื่อว่ากฏฺจฺฉุภิกฺขา. (ภิกษามีทัพพีหนึ่งเป็นประมาณ, ภิกษามีประมาณหนึ่งทัพพี)

ทสวสฺสสหสฺสานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทส วสฺสานิ ทสวสฺสานิ. (ทส + วสฺส) อสมาหารทิคุสมาส

วสฺสานิ อ.ปี ท. ทส สิบ ทสวสฺสานิ ชื่อว่าทสวสฺส. (๑๐ ปี)

๒. ทสวสฺสานํ สหสฺสานิ ทสวสฺสสหสฺสานิ. (ทสวสฺส + สหสฺส) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สหสฺสานิ อ.พัน ท. ทสวสฺสานํ แห่งปีสิบ ท. ทสวสฺสสหสฺสานิ ชื่อว่าทสวสฺสสหสฺส. (๑๐,๐๐๐ ปี)

ทฺวาทสโยชนิกา, อุทฺธนปนฺติ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทฺวาทส โยชนานิ ทฺวาทสโยชนานิ. (ทฺวาทส + โยชน) อสมาหารทิคุสมาส

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. ทฺวาทส สิบสอง ทฺวาทสโยชนานิ ชื่อว่าทฺวาทสโยชน. (๑๒ โยชน์)

๒. ทฺวาทสโยชเนหิ นิยุตฺตา ทฺวาทสโยชนิกา, อุทฺธนปนฺติ. (ทฺวาทสโยชน + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

(อุทฺธนปนฺติ) อ.แถวแห่งเตา นิยุตฺตา อันประกอบแล้ว ทฺวาทสโยชเนหิ ด้วยโยชน์สิบสอง ท. ทฺวาทสโยชนิกา ชื่อว่าทฺวาทสโยชนิกา (ประกอบด้วย ๑๒ โยชน์), ได้แก่แถวแห่งเตา.

อุทฺธนปนฺติ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุทฺธนสฺส ปนฺติ อุทฺธนปนฺติ. (อุทฺธน + ปนฺติ)

ปนฺติ อ.แถว อุทฺธนสฺส แห่งเตา อุทฺธนปนฺติ ชื่อว่าอุทฺธนปนฺติ. (แถวแห่งเตา)

มหปฺผลตรำ, ทานำ

เป็นวิเสสตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

๑. มหนฺตำ ผลำ ยสฺสาติ มหปฺผลำ, ทานำ. (มหนฺต + ผล) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ผลำ อ.ผล มหนฺตำ มาก ยสฺส (ทานสฺส) แห่งทานใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตำ ทานำ) อ.ทานนั้น มหปฺผลำ ชื่อว่ามหปฺผล (มีผลมาก), ได้แก่ทาน.

๒. อิทมิเมสำ วิเสเสน มหปฺผลนฺติ มหปฺผลตรำ, ทานำ. (มหปฺผล + ตรปัจจัย) วิเสสตัทธิต

อิทำ (ทานำ) อิเมสำ (ทานานำ) อ.-แห่งทาน ท. เหล่านี้หนา -ทานนี้ มหปฺผลำ เป็นทานมีผลมาก วิเสเสน โดยพิเศษ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ เพราะเหตุนั้น มหปฺผลตรำ ชื่อว่ามหปฺผลตร (มีผลมากกว่า), ได้แก่ทาน.

สุวุตฺตพีชี

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สุวุตฺตญฺจ ตำ พีชญฺจาติ สุวุตฺตพีชี. (สุวุตฺต + พีชี)

สุวุตฺตำ จ อ.อันอันบุคคลหว่านดีแล้วด้วย ตำ อ.อันอันบุคคลหว่านดีแล้วนั้น พีชี จ เป็นพืชด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สุวุตฺตพีชี ชื่อว่าสุวุตฺตพีชี. (พืชที่บุคคลหว่านดีแล้ว)

มหปฺผลํ, พีชํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺตํ ผลํ ยสฺสาติ มหปฺผลํ, พีชํ. (มหนฺต + ผล)

ผลํ อ.ผล มหนฺตํ มาก ยสฺส (พีชสฺส) แห่งพืชใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ พีชํ) อ.พืชนั้น มหปฺผลํ ชื่อว่ามหปฺผล (มีผลมาก), ได้แก่พืช.

สุคตปฺปสตฺถํ, ทานํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สุคเตน ปสตฺถํ สุคตปฺปสตฺถํ, ทานํ. (สุคต + ปสตฺถ)

(ทานํ) อ.ทาน สุคเตน อันพระสุคต ปสตฺถํ ทรงสรรเสริญแล้ว สุคตปฺปสตฺถํ ชื่อว่าสุคตปฺปสตฺถ (อันพระสุคตทรงสรรเสริญแล้ว), ได้แก่ทาน.

ติณโทสานิ, เขตฺตานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ติณํ โทโส เยสนฺติ ติณโทสานิ, เขตฺตานิ. (ติณ + โทส)

ติณํ อ.หญ้า โทโส เป็นเครื่องประทุษร้าย เยสํ (เขตฺตานํ) แห่งนา ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ เขตฺตานิ) อ.นา ท. เหล่านั้น ติณโทสานิ ชื่อว่าติณโทส (อันมีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย), ได้แก่นาทั้งหลาย.

ราคโทสา, ปชา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ราโค โทโส ยสฺสาติ ราคโทสา, ปชา. (ราค + โทส)

ราโค อ.ราคะ โทโส เป็นเครื่องประทุษร้าย ยสฺสา (ปชาย) แห่งหมู่สัตว์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ปชา) อ.หมู่สัตว์นั้น ราคโทสา ชื่อว่าราคโทสา (ผู้มีราคะเป็นเครื่องประทุษร้าย), ได้แก่หมู่สัตว์.

วีตราคา, ชนา

เป็นปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วีโต ราโค เยหีติ วีตราคา, ชนา. (วีต + ราค)

ราโค อ.ราคะ วีโต ไปปราศแล้ว เยหิ (ชเนหิ) จากชน ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น วีตราคา ชื่อว่าวีตราค (ผู้มีราคะไปปราศแล้ว, ผู้ปราศจากราคะแล้ว), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

โทสโทสา, ปชา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โทโส โทโส ยสฺสาติ โทสโทสา, ปชา. (โทส + โทส)

โทโส อ.โทสะ โทโส เป็นเครื่องประทุษร้าย ยสฺสา (ปชาย) แห่งหมู่สัตว์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ปชา) อ.หมู่สัตว์นั้น โทสโทสา ชื่อว่าโทสโทสา (ผู้มีโทสะเป็นเครื่องประทุษร้าย), ได้แก่หมู่สัตว์.

วีตโทสา, ชนา

เป็นปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วีโต โทโส เยหีติ วีตโทสา, ชนา. (วีต + โทส)

โทโส อ.โทสะ วีโต ไปปราศแล้ว เยหิ (ชเนหิ) จากชน ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น วีตโทสา ชื่อว่าวีตโทส (ผู้มีโทสะไปปราศแล้ว, ผู้ปราศจากโทสะแล้ว), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

โมหโทสา, ปชา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โมโห โทโส ยสฺสาติ โมหโทสา, ปชา. (โมห + โทส)

โมโห อ.โมหะ โทโส เป็นเครื่องประทุษร้าย ยสฺสา (ปชาย) แห่งหมู่สัตว์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ปชา) อ.หมู่สัตว์นั้น โมหโทสา ชื่อว่าโมหโทสา (ผู้มีโมหะเป็นเครื่องประทุษร้าย), ได้แก่หมู่สัตว์.

วีตโมหา, ชนา

เป็นปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วีโต โมโห เยหีติ วีตโมหา, ชนา. (วีต + โมห)

โมโห อ.โมหะ วีโต ไปปราศแล้ว เยหิ (ชเนหิ) จากชน ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น วีตโมหา ชื่อว่าวีตโมห (ผู้มีโมหะไปปราศแล้ว, ผู้ปราศจากโมหะแล้ว), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

อิจฺฉาโทสา, ปชา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อิจฺฉา โทโส ยสฺสาติ อิจฺฉาโทสา, ปชา. (อิจฺฉา + โทส)

อิจฺฉา อ.ความริษยา โทโส เป็นเครื่องประทุษร้าย ยสฺสา (ปชาย) แห่งหมู่สัตว์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ปชา) อ.หมู่สัตว์นั้น อิจฺฉาโทสา ชื่อว่าอิจฺฉาโทสา (ผู้มีความริษยาเป็นเครื่องประทุษร้าย), ได้แก่หมู่สัตว์.

วิคติจฺฉา, ชนา

เป็นปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วิคตา อิจฺฉา เยหีติ วิคติจฺฉา, ชนา. (วิคตา + อิจฺฉา)

อิจฺฉา อ.ความริษยา วิคตา ไปปราศแล้ว เยหิ (ชเนหิ) จากชน ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น วิคติจฺฉา ชื่อว่าวิคติจฺฉ (ผู้มีความริษยาไปปราศแล้ว, ผู้ปราศจากความริษยาแล้ว), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

สาตฺถิกา, เทสนา

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อตฺโถ อสฺสา อตฺถีติ อตฺถิกา, วาจา. (อตฺถ + อิก) อัสสัตถิตัทธิต

อตฺโถ อ. ประโยชน์ อสฺสา (วาจาย) แห่งวาจานั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา วาจา) อ. วาจานั้น อตฺถิกา ชื่อว่าอตฺถิกา, ได้แก่วาจา. (อันมีประโยชน์)

๒. สห อตฺถิกาย ยา วตฺตตีติ สาตฺถิกา, เทสนา. (สห + อตฺถิกา) สหบุพพบทพหุพพีหิ-สมาส

ยา (เทสนา) อ. เทศนาใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ อตฺถิกาย (วาจาย) ด้วยวาจาอันมีประโยชน์ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา เทสนา) อ. เทศนานั้น สาตฺถิกา ชื่อว่าสาตฺถิกา (อันเป็นไปกับด้วยวาจาอันมีประโยชน์), ได้แก่เทศนา.

เทวปริสา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทวานํ ปริสา เทวปริสา. (เทว + ปริสา)

ปริสา อ.บริษัท เทวานํ ของเทวดา ท. เทวปริสา ชื่อว่าเทวปริสา. (บริษัทแห่งเทวดา)

ภิกฺขาจารเวลา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีจตุตถีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ภิกฺขาย จรติ เอตฺถาติ ภิกฺขาจาโร, เวลา. (ภิกฺขาสทฺทูปปท + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + ณปัจจัย) จตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ

(ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ จรติ ย่อมเที่ยวไป ภิกฺขาย เพื่อภิกษา เอตฺถ (เวลายํ) ในเวลานี้ อิติ เพราะเหตุนั้น (อยํ เวลา) อ.เวลานี้ ภิกฺขาจาโร ชื่อว่าภิกฺขาจาร (เป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกษา), ได้แก่เวลา.

๒. ภิกฺขาจาโร จ โส เวลา จาติ ภิกฺขาจารเวลา. (ภิกฺขาจาร + เวลา) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

ภิกฺขาจาโร จ อ.เป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกษาด้วย โส อ.เป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกษานั้น เวลา จ เป็นเวลาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ภิกฺขาจารเวลา ชื่อว่าภิกฺขาจารเวลา. (เวลาเป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกษา)

นาคลตาทนฺตกฏฺจ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นาคลตา จ สา ทนฺตกฏฺฐญฺจาติ นาคลตาทนฺตกฏฺจ. (นาคลตา + ทนฺตกฏฺจ)

นาคลตา จ อ.ชื่อว่านาคลดาด้วย สา อ.ชื่อว่านาคลดานั้น ทนฺตกฏฺจ จ เป็นไม้เป็นเครื่องข้าระซึ่งพระทนต์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นาคลตาทนฺตกฏฺจ ชื่อว่านาคลตาทนฺตกฏฺจ. (ไม้เป็นเครื่องข้าระพระทนต์ชื่อว่านาคลดา)

อโนตตฺตทโห

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อโนตตฺโต จ โส ทโห จาติ อโนตตฺตทโห. (อโนตตฺต + ทห)

อโนตตฺโต จ อ.ชื่อว่าอโนดาตด้วย โส อ.ชื่อว่าอโนดาตนั้น ทโห จ เป็นสระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อโนตตฺตทโห ชื่อว่าอโนตตฺตทห. (สระชื่อว่าอโนดาต)

มหาวิสาลมาลโก

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหาวิสาโล จ โส มาลโก จาติ มหาวิสาลมาลโก, (มหาวิสาล + มาลก)

มหาวิสาโล จ อ.อันกว้างใหญ่ด้วย โส อ.อันกว้างใหญ่นั้น มาลโก จ เป็นโรงด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาวิสาลมาลโก ชื่อว่ามหาวิสาลมาลก. (โรงอันกว้างใหญ่)

ภตฺตกิจฺจ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภตฺเตน กิจฺจ ภตฺตกิจฺจ. (ภตฺต + กิจฺจ)

กิจฺจ อ.กิจ ภตฺเตน ด้วยภัตร ภตฺตกิจฺจ ชื่อว่าภตฺตกิจฺจ. (กิจด้วยภัตร, ภัตรกิจ)

กตภตฺตกิจฺโจ, สตฺถา

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ภตฺเตน กิจฺจ ภตฺตกิจฺจ. (ภตฺต + กิจฺจ) ตติยาตัปปุริสสมาส

กิจฺจํ อ.กิจ ภตฺเตน ด้วยภัตร ภตฺตกิจฺจํ ชื่อว่าภตฺตกิจฺจ. (กิจด้วยภัตร, ภัตรกิจ)

๒. กตํ ภตฺตกิจฺจํ เยนาติ กตภตฺตกิจฺโจ, สตฺถา. (กต + ภตฺตกิจฺจ) ตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ภตฺตกิจฺจํ อ.กิจด้วยภัตร เยน (สตฺถารา) อันพระศาสดาพระองค์ใด กตํ ทรงกระทำแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สตฺถา) อ.พระศาสดาพระองค์นั้น กตภตฺตกิจฺโจ ชื่อว่ากตภตฺตกิจฺจ (ผู้มีกิจด้วยภัตรอันทรงทำแล้ว, ผู้ทรงทำภัตรกิจแล้ว), ได้แก่พระศาสดา.

เทสิตฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสิตญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ เทสิตฏฺฐานํ. (เทสิต + ฐาน)

(นิมฺมิตพุทฺเธน) เทสิตํ จ อ.เป็นที่อันพระพุทธเนรมิตทรงแสดงแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่อันพระพุทธเนรมิตทรงแสดงแล้วนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เทสิตฏฺฐานํ ชื่อว่าเทสิตฏฺฐาน. (ที่เป็นที่อันพระพุทธเนรมิตทรงแสดงแล้ว)

สตฺตปฺปกรณิกา, ภิกฺขู

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สตฺต ปกรณานิ สตฺตปฺปกรณานิ. (สตฺต + ปกรณ) อสมาหารทิคุสมาส

ปกรณานิ อ.ปกรณ์ ท. สตฺต เจ็ด สตฺตปฺปกรณานิ ชื่อว่าสตฺตปฺปกรณ. (ปกรณ์ ๗)

๒. สตฺตปฺปกรณานิ อเวจฺจาธีนฺเตติ สตฺตปฺปกรณิกา, ภิกฺขู. (สตฺตปฺปกรณ + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

(ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. อเวจฺจ พิจารณาแล้ว สตฺตปฺปกรณานิ ซึ่งปกรณ์ ๗ ท. อธีนฺเต ย่อมสาธยาย อิติ เพราะเหตุนั้น สตฺตปฺปกรณิกา ชื่อว่าสตฺตปฺปกรณิก (ผู้พิจารณาแล้วสาธยายปกรณ์ ๗, ผู้ชำนาญปกรณ์ ๗ คัมภีร์), ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย.

กสฺสปพุทฺธกาโล

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กสฺสโป จ โส พุทฺโธ จาติ กสฺสปพุทฺโธ. (กสฺสป + พุทฺธ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

กสฺสโป จ อ.พระนามว่ากัสสปะด้วย โส อ.พระนามว่ากัสสปะนั้น พุทฺโธ จ เป็นพระพุทธเจ้าด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กสฺสปพุทฺโธ ชื่อว่ากสฺสปพุทฺธ. (พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ)

๒. กสฺสปพุทฺธสฺส กาโล กสฺสปพุทฺธกาโล. (กสฺสปพุทฺธ + กาล) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กาโล อ.กาล กสฺสปพุทฺธสฺส แห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ กสฺสปพุทฺธกาโล ชื่อว่ากสฺสปพุทฺธกาล. (กาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ)

ขุทฺทกวคฺคุลิโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ขุทฺทกา จ ตา วคฺคุลิโย จาติ ขุทฺทกวคฺคุลิโย. (ขุทฺทกา + วคฺคุลิ)

ขุทฺทกา จ อ.เล็ก ท. ด้วย ตา อ.เล็ก ท. เหล่านั้น วคฺคุลิโย จ เป็นค้างคาวด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ขุทฺทกวคฺคุลิโย ชื่อว่าขุทฺทกวคฺคุลิ. (ค้างคาวเล็กทั้งหลาย)

นิมิตฺตคฺคหณมตฺตํ, การณํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นิมิตฺตสฺส คหณํ นิมิตฺตคฺคหณํ. (นิมิตฺต + คหณ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

คหณํ อ.การถือเอา นิมิตฺตสฺส ซึ่งนิมิต นิมิตฺตคฺคหณํ ชื่อว่านิมิตฺตคฺคหณ. (การถือเอานิมิต)

๒. นิมิตฺตคฺคหณํ มตฺตา ยสฺสาติ นิมิตฺตคฺคหณมตฺตํ, การณํ. (นิมิตฺตคฺคหณ + มตฺตา) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

นิมิตฺตคฺคหณํ อ.การถือเอาซึ่งนิมิต มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (การณสฺส) แห่งเหตุใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ การณํ) อ.เหตุนั้น นิมิตฺตคฺคหณมตฺตํ ชื่อว่านิมิตฺตคฺคหณมตฺต (มีการถือเอานิมิตเป็นประมาณ, สักว่าการถือเอานิมิต), ได้แก่เหตุ.

ทิพฺพสมฺปตฺติ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทิพฺพา จ สา สมฺปตฺติ จาติ ทิพฺพสมฺปตฺติ. (ทิพฺพา + สมฺปตฺติ)

ทิพฺพา จ อ.อันเป็นทิพย์ด้วย สา อ.อันเป็นทิพย์นั้น สมฺปตฺติ จ เป็นสมบัติด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทิพฺพสมฺปตฺติ ชื่อว่าทิพฺพสมฺปตฺติ. (สมบัติทิพย์)

อุปฺปนฺนนปฺปสาทา, กุลปุตฺตา

เป็นจตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปฺปนฺโน ปสาโท เยสนฺติ อุปฺปนฺนนปฺปสาทา, กุลปุตฺตา. (อุปฺปนฺน + ปสาท)

ปสาโท อ.ความเลื่อมใส อุปฺปนฺโน อันเกิดขึ้นแล้ว เยสํ (กุลปุตฺตานํ) แก่กุลบุตร ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต กุลปุตฺตา) อ.กุลบุตร ท. เหล่านั้น อุปฺปนฺนนปฺปสาทา ชื่อว่า อุปฺปนฺนนปฺปสาท (ผู้มีความเลื่อมใสอันเกิดขึ้นแล้ว), ได้แก่กุลบุตรทั้งหลาย.

สพฺพปฺปจฺโม

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สพฺเพหิ ปจฺโม สพฺพปจฺโม. (สพฺพ + ปจฺม)

ปจฺโม อ.ก่อน สพฺเพหิ (ภิกฺขูหิ) กว่าภิกษุ ท. ทั้งปวง สพฺพปจฺโม ชื่อว่าสพฺพปจฺม. (ก่อนกว่าภิกษุทั้งปวง)

เตมาสํ

เป็นสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตโย มาสา เตมาสํ. (ติ + มาส)

มาสา อ.เดือน ท. ตโย สาม เตมาสํ ชื่อว่าเตมาส. (๓ เดือน, ไตรมาส)

อสีติโกฏิสหสฺสานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อสีติ โกฏิโย อสีติโกฏิโย. (อสีติ + โกฏิ) อสมาหารทิคุสมาส
โกฏิโย อ.โกฏิ ท. อสีติ แปดสิบ อสีติโกฏิโย ชื่อว่าอสีติโกฏิ. (๘๐ โกฏิ)

๒. อสีติโกฏีนํ สหสฺสานิ อสีติโกฏิสหสฺสานิ. (อสีติโกฏิ + สหสฺส) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส
สหสฺสานิ อ.พัน ท. อสีติโกฏีนํ แห่งโกฏิแปดสิบ ท. อสีติโกฏิสหสฺสานิ ชื่อว่าอสีติโกฏิ-สหสฺส. (๘๐,๐๐๐ โกฏิ)

โอโรหณทิวโส

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โอโรหณญฺจ ตํ ทิวโส จาติ โอโรหณทิวโส. (โอโรหณ + ทิวส)

โอโรหณํ จ อ.เป็นที่เสด็จลงด้วย ตํ อ.เป็นที่เสด็จลงนั้น ทิวโส จ เป็นวันด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น โอโรหณทิวโส ชื่อว่าโอโรหณทิวส. (วันเป็นที่เสด็จลง)

สิเนรุปาโท

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สิเนรุสฺส ปาโท สิเนรุปาโท. (สิเนรุ + ปาท)

ปาโท อ.เชิง สิเนรุสฺส แห่งภูเขาสิเนรุ สิเนรุปาโท ชื่อว่าสิเนรุปาท. (เชิงภูเขาสิเนรุ)

มณิรตนํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มณิเยว รตนํ มณิรตนํ. (มณิ + รตน)

มณิ เอว อ.แก้วมณีนั่นเทียว รตนํ เป็นรัตนะ มณิรตนํ ชื่อว่ามณิรตน. (รัตนะคือแก้วมณี)

ปณฺฑุกมฺพลสตฺถตํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปณฺฑุ จ ตํ กมฺพลญฺจาติ ปณฺฑุกมฺพลํ. (ปณฺฑุ + กมฺพล) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

ปณฺฑุ จ อ.สีเหลืองด้วย ตํ อ.สีเหลืองนั้น กมฺพลํ จ เป็นผ้ากัมพลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปณฺฑุกมฺพลํ ชื่อว่าปณฺฑุกมฺพล. (ผ้ากัมพลสีเหลือง)

๒. ปณฺฑุกมฺพลสฺส สตฺถตํ ปณฺฑุกมฺพลสตฺถตํ. (ปณฺฑุกมฺพล + สตฺถต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สตฺถตํ อ.ด้าย ปณฺฑุกมฺพลสฺส แห่งผ้ากัมพลสีเหลือง ปณฺฑุกมฺพลสตฺถตํ ชื่อว่าปณฺฑุกมฺพล-สตฺถต. (ด้ายแห่งผ้ากัมพลสีเหลือง)

ปญฺญายมานรูโป, มหาโมคฺคลฺลาโน

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปญฺญายมานํ รูปํ ยสฺสาติ ปญฺญายมานรูโป, มหาโมคฺคลฺลาโน. (ปญฺญายมาน + รูป)

รูปํ อ.รูป ปญฺญายมานํ อันปรากฏอยู่ ยสฺส (มหาโมคฺคลฺลานสฺส) แห่งพระมหาโมคคัลลานะใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส มหาโมคฺคลฺลาโน) อ.พระมหาโมคคัลลานะนั้น ปญฺญายมานรูโป ชื่อว่าปญฺญายมานรูป (ผู้มีรูปอันปรากฏอยู่), ได้แก่พระมหาโมคคัลลานะ.

สิเนรุมชฺโฌ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สิเนรุสฺส มชฺโฌ สิเนรุมชฺโฌ. (สิเนรุ + มชฺฌ)

มชฺโฌ อ.ท่ามกลาง สิเนรุสฺส แห่งภูเขาสิเนรุ สิเนรุมชฺโฌ ชื่อว่าสิเนรุมชฺฌ. (ท่ามกลางภูเขาสิเนรุ)

เอกโยชนํ

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอกญฺจ ตํ โยชนญฺจาติ เอกโยชนํ. (เอก + โยชน)

เอกํ จ อ.หนึ่งด้วย ตํ อ.หนึ่งนั้น โยชนํ จ เป็นโยชน์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกโยชนํ ชื่อว่าเอกโยชน. (หนึ่งโยชน์)

ทฺวิโยชนํ

เป็นสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทฺว โยชนานิ ทฺวิโยชนํ. (ทฺวิ + โยชน)

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. เทฺว สอง ทฺวิโยชนํ ชื่อว่าทฺวิโยชน. (๒ โยชน์)

ทฏฺฐุกามา, ชนา

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ทฏฺฐุํ กาเมนฺตีติ ทฏฺฐุกามา, ชนา. (ทฏฺฐุสทฺทูปปท + กมุ กนฺติยํ ในความใคร่ + ณปัจจัย)

(เย ชนา) อ.ชน ท. เหล่าใด กาเมนฺติ ย่อมใคร่ ทฏฺฐุ เพื่ออันเห็น อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น ทฏฺฐุกามา ชื่อว่าทฏฺฐุกาม (ผู้ใคร่เพื่อจะเห็น, ผู้ประสงค์เพื่อจะเห็น), ได้แก่ ชนทั้งหลาย.

ตึสโยชนานิ

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตึส โยชนานิ ตึสโยชนานิ. (ตึส + โยชน)

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. ตึส สามสิบ ตึสโยชนานิ ชื่อว่าตึสโยชน. (๓๐ โยชน์ทั้งหลาย)

ปาเถยฺยกิจฺจํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาเถยฺเยน กิจฺจํ ปาเถยฺยกิจฺจํ. (ปาเถยฺย + กิจฺจ)

กิจฺจํ อ.กิจ ปาเถยฺเยน ด้วยเสบียง ปาเถยฺยกิจฺจํ ชื่อว่าปาเถยฺยกิจฺจ. (กิจด้วยเสบียง)

อุโปสถิกา, ชนา

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

อุโปสถํ รกฺขนฺตีติ อุโปสถิกา, ชนา. (อุโปสถ + ณิกปัจจัย)

(เย ชนา) อ.ชน ท. เหล่าใด รกฺขนฺติ ย่อมรักษา อุโปสถํ ซึ่งอุโบสถ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น อุโปสถิกา ชื่อว่าอุโปสถิก (ผู้รักษาอุโบสถ), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

ธุรวิหาโร

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ธุโร จ โส วิหาโร จาติ ธุรวิหาโร. (ธุร + วิหาร)

ธุโร จ อ.อันใกล้ด้วย โส อ.อันใกล้นั้น วิหาโร จ เป็นวิหารด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ธุรวิหาโร ชื่อว่าธุรวิหาร. (วิหารอันใกล้)

ธมฺมสฺสวนตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ธมฺมสฺส สวนำ ธมฺมสฺสวนำ. (ธมฺม + สวน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส
สวนำ อ.การฟัง ธมฺมสฺส ซึ่งธรรม ธมฺมสฺสวนำ ชื่อว่าธมฺมสฺสวน. (การฟังธรรม)

๒. ธมฺมสฺสวนสฺส อตฺถาย ธมฺมสฺสวนตฺถาย. (ธมฺมสฺสวน + อตฺถ) จตุตถีตัปปุริสสมาส
อตฺถาย เพื่อประโยชน์ ธมฺมสฺสวนสฺส แก่การฟังซึ่งธรรม ธมฺมสฺสวนตฺถาย ชื่อว่าธมฺมสฺสวนตฺถ. (ประโยชน์แก่การฟังธรรม)

วุตฺถวสฺโส, สตฺถา

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วุตฺถำ วสฺสำ เยนาติ วุตฺถวสฺโส, สตฺถา. (วุตฺถ + วสฺส)

วสฺสำ อ.พรรษา เยน (สตฺถารา) อันพระศาสดาพระองค์ใด วุตฺถำ อยู่จำแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สตฺถา) อ.พระศาสดาพระองค์นั้น วุตฺถวสฺโส ชื่อว่าวุตฺถวสฺส (ผู้มีพรรษาอันอยู่จำแล้ว, ผู้มีกาลฝนอันอยู่จำแล้ว), ได้แก่พระศาสดา.

มนุสฺสปโถ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มนุสฺสสฺส ปโถ มนุสฺสปโถ. (มนุสฺส + ปถ)

ปโถ อ.ถิ่น มนุสฺสสฺส ของมนุษย์ มนุสฺสปโถ ชื่อว่ามนุสฺสปถ. (ถิ่นมนุษย์)

โสวณฺณมยำ, โสปาณำ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

สุวณฺณสฺส วิกาโร โสวณฺณมยำ, โสปาณำ. (สุวณฺณ + มยปัจจัย)

(โสปาณำ) อ.บันได วิกาโร อันเป็นวิการ สุวณฺณสฺส แห่งทอง โสวณฺณมยำ ชื่อว่าสุวณฺณมย (อันเป็นวิการแห่งทอง), ได้แก่บันได.

มณิมยํ, โสปาณํ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

มณิสฺส วิกาโร มณิมยํ, โสปาณํ. (มณิ + มยปัจจัย)

(โสปาณํ) อ.บันได วิกาโร อันเป็นวิการ มณิสฺส แห่งแก้วมณี มณิมยํ ชื่อว่ามณิมย (อันเป็นวิการแห่งแก้วมณี), ได้แก่บันได.

รชตมยํ, โสปาณํ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

รชตสฺส วิกาโร รชตมยํ, โสปาณํ. (รชต + มยปัจจัย)

(โสปาณํ) อ.บันได วิกาโร อันเป็นวิการ รชตสฺส แห่งเงิน รชตมยํ ชื่อว่ารชตมย (อันเป็นวิการแห่งเงิน), ได้แก่บันได.

สุวณฺณโสปาณํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบวิการศัพท์

สุวณฺณสฺส วิกาโร โสปาณํ สุวณฺณโสปาณํ. (สุวณฺณ + วิการ + โสปาณ)

โสปาณํ อ.บันได วิกาโร อันเป็นวิการ สุวณฺณสฺส แห่งทอง สุวณฺณโสปาณํ ชื่อว่าสุวณฺณ-โสปาณ. (บันไดทอง)

รชตโสปาณํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบวิการศัพท์

รชตสฺส วิกาโร โสปาณํ รชตโสปาณํ. (รชต + วิการ + โสปาณ)

โสปาณํ อ.บันได วิกาโร อันเป็นวิการ รชตสฺส แห่งเงิน รชตโสปาณํ ชื่อว่ารชตโสปาณ. (บันไดเงิน)

มณิโสปาณํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบวิการศัพท์

มณิสฺส วิกาโร โสปาณํ มณิโสปาณํ. (มณิ + วิการ + โสปาณ)

โสปาณํ อ.บันได วิกาโร อันเป็นวิการ มณิสฺส แห่งแก้วมณี มณิโสปาณํ ชื่อว่ามณิโสปาณ. (บันไดแก้วมณี)

เทโวโรหณํ

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทวา โอโรหณํ เทโวโรหณํ. (เทว + โอโรหณ)

โอโรหณํ อ.อันเสด็จลง เทวา จากเทวโลก เทโวโรหณํ ชื่อว่าเทโวโรหณ. (อันเสด็จลงจากเทวโลก)

เอกงฺคณานิ, ฐานานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอกํ องฺคณํ เยสนฺติ เอกงฺคณานิ, ฐานานิ. (เอก + องฺคณ)

องฺคณํ อ.เนิน เอกํ เป็นอันเดียวกัน เยสํ (ฐานานํ) แห่งที่ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ฐานานิ) อ.ที่ ท. เหล่านั้น เอกงฺคณานิ ชื่อว่าเอกงฺคณ (มีเนินเป็นอันเดียวกัน), ได้แก่ที่ทั้งหลาย.

ทิสาวิทิสา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทิสา จ วิทิสา จ ทิสาวิทิสา. (ทิสา + วิทิสา)

ทิสา จ อ.ทิศด้วย วิทิสา จ อ.ทิศเฉียงด้วย ทิสาวิทิสา ชื่อว่าทิสาวิทิสา. (ทิศและทิศเฉียงทั้งหลาย)

จกฺกวาฬสตสหสฺสานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จกฺกวาฬานํ สตสหสฺสานิ จกฺกวาฬสตสหสฺสานิ. (จกฺกวาฬ + สตสหสฺส)

สตสหสฺสานิ อ.แสน ท. จกฺกวาฬานํ แห่งจักรวาล ท. จกฺกวาฬสตสหสฺสานิ ชื่อว่าจกฺกวาฬ-สตสหสฺส. (แสนจักรวาล)

ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลา, ปริสา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ฉตฺตึส โยชนานิ ฉตฺตึสโยชนานิ. (ฉตฺตึส + โยชน) อสมาหารทิคุสมาส

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. ฉตฺตึส สามสิบหก ฉตฺตึสโยชนานิ ชื่อว่าฉตฺตึสโยชน. (๓๖ โยชน์

ทั้งหลาย)

๒. ฉตฺตึสโยชนานิ ปริมณฺฑลํ ยสฺสาติ ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลา, ปริสา. (ฉตฺตึสโยชน + ปริมณฺฑล) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ฉตฺตึสโยชนานิ อ.โยชน์สามสิบหก ท. ปริมณฺฑลํ เป็นปริมณฑล ยสฺสา (ปริสาย) แห่งบริษัทใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา ปริสา) อ.บริษัทนั้น ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลา ชื่อว่า ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลา (มี ๓๖ โยชน์เป็นปริมณฑล), ได้แก่บริษัท.

พุทฺธภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พุทฺธสฺส ภาโว พุทฺธภาโว. (พุทฺธ + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น พุทฺธสฺส แห่งพระพุทธเจ้า พุทฺธภาโว ชื่อว่าพุทฺธภาว. (ความเป็นพระพุทธเจ้า)

เพสุวปณฺฑุวีณา

เป็นปฐมายัตถะ อุปมานบุพพบทพหุพพีหิสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปณฺฑุ จ สา วีณา จาติ ปณฺฑุวีณา. (ปณฺฑุ + วีณา) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ปณฺฑุ จ อ.เหลืองด้วย สา อ.เหลืองนั้น วีณา จ เป็นพิณด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปณฺฑุวีณา ชื่อว่าปณฺฑุวีณา. (พิณเหลือง)

๒. เพสุโว อิว ปณฺฑุวีณา เพสุวปณฺฑุวีณา. (เพสุว + ปณฺฑุวีณา) ปฐมายัตถะ อุปมาน-บุพพบทพหุพพีหิสมาส

ปณฺฑุวีณา อ.พิณเหลือง เพสุโว อิว เพียงดัง อ.ผลมะตูม เพสุวปณฺฑุวีณา ชื่อว่า เพสุวปณฺฑุวีณา. (พิณเหลืองดุจผลมะตูม)

คนฺธพฺพปูชา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คนฺธพฺเพน ปูชา คนฺธพฺพปูชา. (คนฺธพฺพ + ปูชา)

ปูชา อ.การบูชา คนฺธพฺเพน ด้วยการฟ้อน คนฺธพฺพปูชา ชื่อว่าคนฺธพฺพปูชา. (การบูชาด้วยการฟ้อน)

ทิพฺพคนฺธมาลาปุปฺผ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีสมาหารทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. คนฺโธ จ มาลา จ ปุปฺผญฺจ คนฺธมาลาปุปฺผ. (คนฺธ + มาลา + ปุปฺผ) สมาหาร-ทวันทสมาส

คนฺโธ จ อ.ของหอมด้วย มาลา จ อ.ระเบียบด้วย ปุปฺผ จ อ.ดอกไม้ด้วย คนฺธมาลา-ปุปฺผ ชื่อว่าคนฺธมาลาปุปฺผ. (ของหอม ระเบียบ และดอกไม้)

๒. ทิพฺพญฺจ ตํ คนฺธมาลาปุปฺผญฺจาติ ทิพฺพคนฺธมาลาปุปฺผ. (ทิพฺพ + คนฺธมาลาปุปฺผ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ทิพฺพ จ อ.อันเป็นทิพย์ด้วย ตํ อ.อันเป็นทิพย์นั้น คนฺธมาลาปุปฺผ จ เป็นของหอม ระเบียบและดอกไม้ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทิพฺพคนฺธมาลาปุปฺผ ชื่อว่าทิพฺพคนฺธมาลาปุปฺผ. (ของหอม ระเบียบและดอกไม้อันเป็นทิพย์)

สงฺกสฺสนครทฺวารํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สงฺกสฺสญฺจ ตํ นครญฺจาติ สงฺกสฺสนครํ. (สงฺกสฺส + นคร) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

สงฺกสฺสํ จ อ.ชื่อว่าสังกัสสะด้วย ตํ อ.ชื่อว่าสังกัสสะนั้น นครํ จ เป็นเมืองด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สงฺกสฺสนครํ ชื่อว่าสงฺกสฺสนคร. (เมืองชื่อว่าสังกัสสะ)

๒. สงฺกสฺสนครสฺส ทฺวารํ สงฺกสฺสนครทฺวารํ. (สงฺกสฺสนคร + ทฺวาร) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ทฺวารํ อ.ประตู สงฺกสฺสนครสฺส แห่งเมืองชื่อว่าสังกัสสะ สงฺกสฺสนครทฺวารํ ชื่อว่าสงฺกสฺส-นครทฺวาร. (ประตูเมืองชื่อว่าสังกัสสะ)

พุทฺธสิริ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พุทฺธสฺส สิริ พุทฺธสิริ. (พุทฺธ + สิริ)

สิริ อ.พระสิริ พุทฺธสฺส ของพระพุทธเจ้า พุทฺธสิริ ชื่อว่าพุทฺธสิริ. (พระสิริของพระพุทธเจ้า)

ทิฏฺฐปุพฺโพ, สตฺถา

เป็นอยุตตัตถสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทิฏฺโฐ ปุพฺพนฺติ ทิฏฺฐปุพฺโพ, สตฺถา. (ทิฏฺฐ + ปุพฺพ)

(สตฺถา) อ.พระศาสดา (สารีปุตฺตตฺเถเรน) อันพระสารีบุตรผู้เถระ ทิฏฺโฐ เห็นแล้ว ปุพฺพํ ในกาลก่อน อิติ เพราะเหตุนั้น ทิฏฺฐปุพฺโพ ชื่อว่าทิฏฺฐปุพฺพ (เคยเห็นแล้ว), ได้แก่พระศาสดา.

วคฺคุคโท, สตฺถา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วคฺคุ คโท ยสฺสาติ วคฺคุคโท, สตฺถา. (วคฺคุ + คท)

คโท อ.พระสุรเสียง วคฺคุ อันไพเราะ ยสฺส (สตฺถุโน) แห่งพระศาสดาพระองค์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สตฺถา) อ.พระศาสดาพระองค์นั้น วคฺคุคโท ชื่อว่าวคฺคุคท (ผู้ทรงมีพระสุรเสียงอันไพเราะ), ได้แก่พระศาสดา.

เทวมนุสฺสา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทวา จ มนุสฺสา จ เทวมนุสฺสา. (เทว + มนุสฺส)

เทวา จ อ.เทวดา ท. ด้วย มนุสฺสา จ อ.มนุษย์ ท. ด้วย เทวมนุสฺสา ชื่อว่าเทวมนุสฺส. (เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย)

ฌานปฺปสุตา, สมฺพุทฺธา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฌาเน ปสุตา ฌานปฺปสุตา, สมฺพุทฺธา. (ฌาน + ปสุต)

(สมฺพุทฺธา) อ.พระสัมพุทธเจ้า ท. ปสุตา ผู้ขวนขวายแล้ว ฌาเน ในฌาน ฌานปฺปสุตา ชื่อว่าฌานปฺปสุต (ผู้ขวนขวายแล้วในฌาน), ได้แก่พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย.

เนกฺขมฺมูปสโม

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ วสศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

เนกฺขมฺมสฺส วเสน อุปสโม เนกฺขมฺมูปสโม. (เนกฺขมฺม + วส + อุปสม)

อุปสโม อ.ธรรมเป็นที่เข้าไปสงบ วเสน ด้วยสามารถ เนกฺขมฺมสฺส แห่งเนกขัมมะ เนกฺขมฺมูปสโม ชื่อว่าเนกฺขมฺมูปสม. (ธรรมเป็นที่เข้าไปสงบด้วยสามารถแห่งเนกขัมมะ)

สติมนฺโต, สมฺพุทฺธา

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

สติ เตสํ อตฺถีติ สติมนฺโต, สมฺพุทฺธา. (สติ + มนฺตุปัจจัย)

สติ อ.สติ เตสํ (สมฺพุทฺธานํ) แห่งพระสัมพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต สมฺพุทฺธา) อ.พระสัมพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น สติมนฺโต ชื่อว่าสติมนฺตุ (ผู้มีสติ), ได้แก่พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย.

อาวชฺชนสมาปชฺชนอธิฏฺฐานวุฏฺฐานปฺปจฺจเวกฺขณานิ

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาวชฺชนญฺจ สมาปชฺชนญฺจ อธิฏฺฐานญฺจ วุฏฺฐานญฺจ ปจฺจเวกฺขณญฺจ อาวชฺชนสมาปชฺชน-อธิฏฺฐานวุฏฺฐานปฺปจฺจเวกฺขณานิ. (อาวชฺชน + สมาปชฺชน + อธิฏฺฐาน + วุฏฺฐาน + ปจฺจเวกฺขณ)

อาวชฺชนํ จ อ.การนึกด้วย สมาปชฺชนํ จ อ.การเข้าด้วย อธิฏฺฐานํ จ อ.การอธิษฐานด้วย วุฏฺฐานํ จ อ.การออกด้วย ปจฺจเวกฺขณํ จ อ.การพิจารณาด้วย อาวชฺชนสมาปชฺชนอธิฏฺฐานวุฏฺฐานปฺ-ปจฺจเวกฺขณานิ ชื่อว่า อาวชฺชนสมาปชฺชนอธิฏฺฐานวุฏฺฐานปฺปจฺจเวกฺขณ. (การนึก การเข้า การอธิษฐาน การออก และการพิจารณาทั้งหลาย)

ยุตฺตปฺปยุตฺตา, สมฺพุทฺธา

เป็นวิเสสโนภยบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ยุตฺตา จ เต ปยุตฺตา จาติ ยุตฺตปฺปยุตฺตา, สมฺพุทฺธา. (ยุตฺต + ปยุตฺต)

เต (สมฺพุทฺธา) อ.พระสัมพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น ยุตฺตา จ ขวนขวายแล้วด้วย ปยุตฺตา จ ประกอบแล้วด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ยุตฺตปฺปยุตฺตา ชื่อว่ายุตฺตปฺปยุตฺต (ผู้ทั้งขวนขวายแล้วทั้งประกอบแล้ว), ได้แก่พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย.

กิเลสวูปสมนนิพฺพานรติ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส และวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กิเลสสฺส วูปสมนำ กิเลสวูปสมนำ. (กิเลส + วูปสมน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วูปสมนำ อ.อันเป็นที่เข้าไปสงบวิเศษ กิเลสสฺส แห่งกิเลส กิเลสวูปสมนำ ชื่อว่ากิเลสวูปสมน. (อันเป็นที่เข้าไปสงบวิเศษแห่งกิเลส)

๒. กิเลสวูปสมนญฺจ ตำ นิพฺพานญฺจาติ กิเลสวูปสมนนิพฺพานำ. (กิเลสวูปสมน + นิพฺพาน) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

กิเลสวูปสมนำ จ อ.อันเป็นที่เข้าไปสงบวิเศษแห่งกิเลสด้วย ตำ อ.อันเป็นที่เข้าไปสงบวิเศษแห่งกิเลสนั้น นิพฺพานำ จ เป็นพระนิพพานด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กิเลสวูปสมนนิพฺพานำ ชื่อว่ากิเลส-วูปสมนนิพฺพาน. (พระนิพพานอันเป็นที่เข้าไปสงบวิเศษแห่งกิเลส)

๓. กิเลสวูปสมนนิพฺพาเน รติ กิเลสวูปสมนนิพฺพานรติ. (กิเลสวูปสมนนิพฺพาน + รติ) สัตตมีตัปปุริสสมาส

รติ อ.ความยินดี กิเลสวูปสมนนิพฺพาเน ในพระนิพพานอันเป็นที่เข้าไปสงบวิเศษแห่งกิเลส กิเลสวูปสมนนิพฺพานรติ ชื่อว่ากิเลสวูปสมนนิพฺพานรติ. (ความยินดีในพระนิพพานอันเป็นที่เข้าไปสงบวิเศษแห่งกิเลส)

เอวรูปคุณา, สมฺพุทฺธา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เอวำ รูปำ เยสนฺติ เอวรูปา, คุณา. (เอวำ + รูป) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

เอวำ อ.อย่างนี้ รูปำ เป็นรูป เยสำ (คุณานำ) แห่งพระคุณ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต คุณา) อ.พระคุณ ท. เหล่านั้น เอวรูปา ชื่อว่าเอวรูป (มีอย่างนี้เป็นรูป, เห็นปานนี้), ได้แก่พระคุณทั้งหลาย.

๒. เอวรูปา คุณา เยสนฺติ เอวรูปคุณา, สมฺพุทฺธา. (เอวรูป + คุณ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิ-กรณพหุพพีหิสมาส

คุณา อ.พระคุณ ท. เอวรูปา อันมีอย่างนี้เป็นรูป เยสำ (สมฺพุทฺธานำ) แห่งพระสัมพุทธเจ้า ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต สมฺพุทฺธา) อ.พระสัมพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น เอวรูป-

คุณา ชื่อว่าเอวรูปคุณ (มีพระคุณอันเห็นปานนี้), ได้แก่พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย.

ตึสมตฺตา, ปาณโกฏิโย

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตึส มตฺตา ยาสนฺติ ตึสมตฺตา, ปาณโกฏิโย. (ตึส + มตฺตา)

ตึส อ.สามสิบ มตฺตา เป็นประมาณ ยาสํ (ปาณโกฏีนำ) แห่งโกฏิแห่งสัตว์ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตา ปาณโกฏิโย) อ.โกฏิแห่งสัตว์ ท. เหล่านั้น ตึสมตฺตา ชื่อว่าตึสมตฺตา (มี ๓๐ เป็นประมาณ, มีประมาณ ๓๐), ได้แก่โกฏิแห่งสัตว์ทั้งหลาย. (๓๐ โกฏิ)

สพฺพพุทฺธา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สพฺเพ จ เต พุทฺธา จาติ สพฺพพุทฺธา. (สพฺพ + พุทฺธ)

สพฺเพ จ อ.ทั้งปวง ท. ด้วย เต อ.ทั้งปวง ท. เหล่านั้น พุทฺธา จ เป็นพระพุทธเจ้าด้วย อิติเพราะเหตุนั้น สพฺพพุทฺธา ชื่อว่าสพฺพพุทฺธ. (พระพุทธเจ้าทั้งปวงทั้งหลาย)

ปติฏฺจิตฏฺจานำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปติฏฺจิตญฺจ ตำ จานญฺจาติ ปติฏฺจิตฏฺจานำ. (ปติฏฺจิต + จาน)

ปติฏฺจิตำ จ อ.เป็นที่ตั้งไว้เฉพาะแล้วด้วย ตำ อ.เป็นที่ตั้งไว้เฉพาะแล้วนั้น จานำ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปติฏฺจิตฏฺจานำ ชื่อว่าปติฏฺจิตฏฺจาน. (ที่เป็นที่ตั้งไว้เฉพาะแล้ว)

ปุถุชฺชนาทโย, ชนา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุถุชฺโช อาทิ เยสนฺติ ปุถุชฺชนาทโย, อริยปุคฺคลา. (ปุถุชฺชน + อาทิ)

ปุถุชฺโช อ.ปุถุชน อาทิ เป็นต้น เยสำ (อริยปุคฺคลานำ) แห่งพระอริยบุคคล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต อริยปุคฺคลา) อ.พระอริยบุคคล ท. เหล่านั้น ปุถุชฺชนาทโย ชื่อว่าปุถุชฺชนาทิ (มีปุถุชนเป็นต้น), ได้แก่พระอริยบุคคลทั้งหลาย.

สกทาคามิอาทโย, อริยปุคฺคลา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สกทาคามี อาทิ เยสนฺติ สกทาคามิอาทโย, อริยปุคฺคลา. (สกทาคามี + อาทิ)

สกทาคามี อ.พระสกทาคามี อาทิ เป็นต้น เยสํ (อริยปุคฺคลานํ) แห่งพระอริยบุคคล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต อริยปุคฺคลา) อ.พระอริยบุคคล ท. เหล่านั้น สกทาคามิอาทโย ชื่อว่าสกทาคามิอาทิ (มีพระสกทาคามีเป็นต้น), ได้แก่พระอริยบุคคลทั้งหลาย.

โสตาปนฺนาทโย, อริยปุคฺคลา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปนฺโน อาทิ เยสนฺติ โสตาปนฺนาทโย, อริยปุคฺคลา. (โสตาปนฺน + อาทิ)

โสตาปนฺโน อ.พระโสดาบัน อาทิ เป็นต้น เยสํ (อริยปุคฺคลานํ) แห่งพระอริยบุคคล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต อริยปุคฺคลา) อ.พระอริยบุคคล ท. เหล่านั้น โสตาปนฺนาทโย ชื่อว่าโสตาปนฺนาทิ (มีพระโสดาบันเป็นต้น), ได้แก่พระอริยบุคคลทั้งหลาย.

เสสมหาสาวกา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เสสา จ เต มหาสาวกา จาติ เสสมหาสาวกา. (เสส + มหาสาวก)

เสสา จ อ.ผู้เหลือ ท. ด้วย เต อ.ผู้เหลือ ท. เหล่านั้น มหาสาวกา จ เป็นพระมหาสาวกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เสสมหาสาวกา ชื่อว่าเสสมหาสาวก. (พระมหาสาวกผู้เหลือทั้งหลาย)

ภุมฺมฏฺฐกา, เทวตา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ภุมฺเม ติฏฺฐนฺตีติ ภุมฺมฏฺฐกา, เทวตา. (ภุมฺมสทฺทูปปท + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อปัจจัย + กอาคม)

(ยา เทวตา) อ.เทวดา ท. เหล่าใด ติฏฺฐนฺติ ย่อมดำรงอยู่ ภุมฺเม ที่ภาคพื้น อิติ เพราะเหตุนั้น (ตา เทวตา) อ.เทวดา ท. เหล่านั้น ภุมฺมฏฺฐกา ชื่อว่าภุมฺมฏฺฐกา (ผู้ดำรงอยู่ที่ภาคพื้น), ได้แก่เทวดาทั้งหลาย.

ยกฺขนาคสุปณฺณา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ยกฺขา จ นาคา จ สุปณฺณา จ ยกฺขนาคสุปณฺณา. (ยกฺข + นาค + สุปณฺณ)

ยกฺขา จ อ.ยักษ์ ท. ด้วย นาคา จ อ.นาค ท. ด้วย สุปณฺณา จ อ.ครุฑ ท. ด้วย ยกฺขนาคสุปณฺณา ชื่อว่ายกฺขนาคสุปณฺณ. (ยักษ์ นาคและครุฑทั้งหลาย)

สงฺขาตธมฺมา, อเสขา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สงฺขาตา ธมฺมา เยสนฺติ สงฺขาตธมฺมา, อเสขา. (สงฺขาต + ธมฺม)

ธมฺมา อ.ธรรม ท. สงฺขาตา อันบัณฑิตกล่าวแล้ว เยสํ (อเสขานํ) แห่งพระอเสขะ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต อเสขา) อ.พระอเสขะ ท. เหล่านั้น สงฺขาตธมฺมา ชื่อว่า สงฺขาตธมฺม (ผู้มีธรรมอันบัณฑิตกล่าวแล้ว), ได้แก่พระอเสขะทั้งหลาย.

เสขาเสขา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เสขา จ อเสขา จ เสขาเสขา. (เสข + อเสข)

เสขา จ อ.พระเสขะ ท. ด้วย อเสขา จ อ.พระอเสขะ ท. ด้วย เสขาเสขา ชื่อว่าเสขาเสข. (พระเสขะและพระอเสขะทั้งหลาย)

อาคมนปฺปฏิปทา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาคมนญฺจ ตํ ปฏิปทา จาติ อาคมนปฺปฏิปทา. (อาคมน + ปฏิปทา)

อาคมนํ จ อ.เป็นที่มาด้วย ตํ อ.เป็นที่มานั้น ปฏิปทา จ เป็นปฏิปทาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อาคมนปฺปฏิปทา ชื่อว่าอาคมนปฺปฏิปทา. (ปฏิปทาเป็นที่มา)

นิกฺกงฺโข, สารีปุตฺตตฺเถโร

เป็นปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิคฺคตา กงฺขา ยสฺมาติ นิกฺกงฺโข, สารีปุตฺตตฺเถโร. (นิ + กงฺขา)

กงฺขา อ.ความสงสัย นิคฺคตา ออกแล้ว ยสฺมา (สารีปุตฺตตฺเถรา) จากพระสารีบุตรผู้เถระใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สารีปุตฺตตฺเถโร) อ.พระสารีบุตรผู้เถระนั้น นิกฺกงฺโข ชื่อว่านิกฺกงฺข (ผู้มีความสงสัยออกแล้ว, ผู้ไม่มีความสงสัย), ได้แก่พระสารีบุตรเถระ.

ขนฺธาทโย, ธมฺมา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ขนฺโธ อาทิ เยสนฺติ ขนฺธาทโย, ธมฺมา. (ขนฺธ + อาทิ)

ขนฺโธ อ.ขันธ์ อาทิ เป็นต้น เยสํ (ธมฺมานํ) แห่งธรรม ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ธมฺมา) อ.ธรรม ท. เหล่านั้น ขนฺธาทโย ชื่อว่าขนฺธาทิ (มีขันธ์เป็นต้น), ได้แก่ธรรมทั้งหลาย.

ขนฺธวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ขนฺธสฺส วโส ขนฺธวโส. (ขนฺธ + วส)

วโส อ.สามารถ ขนฺธสฺส แห่งขันธ์ ขนฺธวโส ชื่อว่าขนฺธวส. (สามารถแห่งขันธ์)

นยทานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นยสฺส ทานํ นยทานํ. (นย + ทาน)

ทานํ อ.การประทาน นยสฺส ซึ่งนัย นยทานํ ชื่อว่านยทาน. (การประทานนัย)

นยสตํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นยานํ สตํ นยสตํ. (นย + สต)

สตํ อ.ร้อย นยานํ แห่งนัย ท. นยสตํ ชื่อว่านยสต. (๑๐๐ นัย)

นยสหสฺสํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นยานํ สหสฺสํ นยสหสฺสํ. (นย + สหสฺส)

สหสฺสํ อ.พัน นยานํ แห่งนัย ท. นยสหสฺสํ ชื่อว่านยสหสฺส. (๑,๐๐๐ นัย)

สกลกปฺโป

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สกโล จ โส กปฺโป จาติ สกลกปฺโป. (สกล + กปฺป)

สกโล จ อ.ทั้งสิ้นด้วย โส อ.ทั้งสิ้นนั้น กปฺโป จ เป็นกัปป์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สกลกปฺโป ชื่อว่าสกลกปฺป. (กัปป์ทั้งสิ้น)

เอตฺตกานิ, พินฺทูนิ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

เอตํ ปริมาณํ เยสนฺติ เอตฺตกานิ, พินฺทูนิ. (เอต + ตฺตกปัจจัย)

ปริมาณํ อ.ปริมาณ เอตํ เท่านี้ เยสํ (พินฺทูนํ) แห่งหยาดน้ำ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ พินฺทูนิ) อ.หยาดน้ำ ท. เหล่านั้น เอตฺตกานิ ชื่อว่าเอตฺตก (มีประมาณเท่านี้), ได้แก่ หยาดน้ำทั้งหลาย.

มหณฺณโว

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺโต จ โส อณฺณโว จาติ มหณฺณโว. (มหนฺต + อณฺณว)

มหนฺโต จ อ.ใหญ่ด้วย โส อ.ใหญ่นั้น อณฺณโว จ เป็นห้วงน้ำด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหณฺณโว ชื่อว่ามหณฺณว. (ห้วงน้ำใหญ่)

พุทฺธิสมฺปนฺโน, โลกนาโถ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พุทฺธิยา สมฺปนฺโน พุทฺธิสมฺปนฺโน, โลกนาโถ. (พุทฺธิ + สมฺปนฺน)

(โลกนาโถ) อ.พระโลกนาถ สมฺปนฺโน ผู้ถึงพร้อมแล้ว พุทฺธิยา ด้วยปัญญา พุทฺธิสมฺปนฺโน ชื่อว่าพุทฺธิสมฺปนฺน (ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา), ได้แก่พระโลกนาถ.

อุทกพินฺทุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุทกสฺส พินฺทุ อุทกพินฺทุ. (อุทก + พินฺทุ)

พินฺทุ อ.หยาด อุทกสฺส แห่งน้ำ อุทกพินฺทุ ชื่อว่าอุทกพินฺทุ. (หยาดน้ำ)

ปํสุขณฺโท

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปํสุสฺส ขณฺโท ปํสุขณฺโท. (ปํสุ + ขณฺท)

ขณฺโท อ.ก้อน ปํสุสฺส แห่งดินร่วน ปํสุขณฺโท ชื่อว่าปํสุขณฺท. (ก้อนดินร่วน)

วาลุกาทโย, ลกฺขา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วาลุกา อาทิ เยสนฺติ วาลุกาทโย, ลกฺขา. (วาลุกา + อาทิ)

วาลุกา อ.ทราย อาทิ เป็นต้น เยสํ (ลกฺขานํ) แห่งคะแนน ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ลกฺขา) อ.คะแนน ท. เหล่านั้น วาลุกาทโย ชื่อว่าวาลุกาทิ (มีทรายเป็นต้น), ได้แก่ คะแนนทั้งหลาย.

ขิปฺปตโร, ปริกฺขโย

เป็นวิเสสตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

อยมิเมสํ วิเสเสน ขิปฺโปติ ขิปฺปตโร, ปริกฺขโย. (ขิปฺป + ตรปัจจัย)

อยํ (ปริกฺขโย) อิเมสํ (ปริกฺขยานํ) อ.- แห่งความสิ้นไปรอบ ท. เหล่านี้หนา -ความสิ้นไปรอบนี้ ขิปฺโป เป็นสภาพพลัน วิเสเสน โดยพิเศษ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ เพราะเหตุนั้น ขิปฺปตโร ชื่อว่าขิปฺปตร (พลันกว่า), ได้แก่ความสิ้นไปรอบ.

คงฺคาทีนิ, ฐานานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คงฺคา อาทิ เยสนฺติ คงฺคาทีนิ, ฐานานิ. (คงฺคา + อาทิ)

คงฺคา อ.แม่น้ำคงคา อาทิ เป็นต้น เยสํ (ฐานานํ) แห่งที่ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ฐานานิ) อ.ที่ ท. เหล่านั้น คงฺคาทีนิ ชื่อว่าคงฺคาทิ (มีแม่น้ำคงคาเป็นต้น), ได้แก่ที่ทั้งหลาย.

มหาปญฺโญ, ภิกฺขุ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺตี ปญฺญา ยสฺสาติ มหาปญฺโญ, ภิกฺขุ. (มหนฺตี + ปญฺญา)

ปญฺญา อ.ปัญญา มหนฺตี มาก ยสฺส (ภิกฺขุสฺส) แห่งภิกษุใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น มหาปญฺโญ ชื่อว่ามหาปญฺญ (ผู้มีปัญญามาก), ได้แก่ภิกษุ.

พุทฺธวิสโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พุทฺธสฺส วิสโย พุทฺธวิสโย. (พุทฺธ + วิสย)

วิสโย อ.วิสัย พุทฺธสฺส ของพระพุทธเจ้า พุทฺธวิสโย ชื่อว่าพุทฺธวิสย. (วิสัยของพระพุทธเจ้า)

ปุฏฺฐปญฺโห

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุฏฺโฐ จ โส ปญฺโห จาติ ปุฏฺฐปญฺโห. (ปุฏฺฐ + ปญฺห)

(สตฺถารา) ปุฏฺโฐ จ อ.อันพระศาสดาตรัสถามแล้วด้วย โส อ.อันพระศาสดาตรัสถามแล้วนั้น ปญฺโห จ เป็นปัญหาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปุฏฺฐปญฺโห ชื่อว่าปุฏฺฐปญฺห. (ปัญหาที่พระศาสดาตรัสถามแล้ว)

ทินฺนนโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทินฺโน จ โส นโย จาติ ทินฺนนโย. (ทินฺน + นย)

(สตฺถารา) ทินฺโน จ อ.อันพระศาสดาประทานแล้วด้วย โส อ.อันพระศาสดาประทานแล้วนั้น นโย จ เป็นนัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทินฺนนโย ชื่อว่าทินฺนนย. (นัยที่พระศาสดาประทานแล้ว)

ปโรสหสฺสํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปรญฺจ ตํ สหสฺสญฺจาติ ปโรสหสฺสํ. (ปร + สหสฺส)

ปรํ จ อ.อื่นด้วย ตํ อ.อื่นนั้น สหสฺสํ จ เป็นพันด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปโรสหสฺสํ ชื่อว่า ปโรสหสฺส. (พันอื่น)

วสฺสสตํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วสฺสานํ สตํ วสฺสสตํ. (วสฺส + สต)

สตํ อ.ร้อย วสฺสานํ แห่งปี ท. วสฺสสตํ ชื่อว่าวสฺสสต. (๑๐๐ ปี)

อปญฺญา, ชนา

เป็นนนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นตฺถิ ปญฺญา เยสนฺติ อปญฺญา, ชนา. (น + ปญฺญา)

ปญฺญา อ.ปัญญา นตฺถิ ย่อมไม่มี เยสํ (ชนานํ) แก่ชน ท. เหล่าใด อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น อปญฺญา ชื่อว่าอปญฺญ (ผู้ไม่มีปัญญา), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

สปญฺโญ, ปุริโส

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สห ปญฺญาย โย วตฺตตีติ สปญฺโญ, ปุริโส. (สห + ปญฺญา)

โย (ปุริโส) อ.บุรุษใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ ปญฺญาย ด้วยปัญญา อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุริโส) อ.บุรุษนั้น สปญฺโญ ชื่อว่าสปญฺญ (ผู้เป็นไปกับด้วยปัญญา, ผู้มีปัญญา), ได้แก่บุรุษ.

๓. เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ ฯ [๑๕๐]

เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ อ.เรื่องแห่งนาคราชชื่อว่าเอรกปัตต์
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเต ฯ อาขยาตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๓. เรื่องเอรกปัตต์นาคราช

๑. **“กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภ**ติ อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา พาราณสึ อุปนิสฺสาย สตฺต-สิรีสรุกฺขมูเล วิหรนฺโต เอรกปตฺตำ นาคราชำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา พาราณสึ อุปนิสฺสาย สตฺตสิรีสรุกฺขมูเล วิหรนฺโต เอรกปตฺตำ นาคราชำ อารพฺภ **“กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภ**ติ อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อุปนิสฺสาย** ทรงเข้าไปอาศัยแล้ว **พาราณสึ** ซึ่งเมืองพาราณสี **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **สตฺตสิรีสรุกฺขมูเล** ที่โคนแห่งต้นซึก ๗ ต้น **อารพฺภ** ทรงปรารภ **นาคราชำ** ซึ่งนาคราช **เอรกปตฺตำ** ชื่อว่าเอรกปัตต์ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภติ** ว่า “กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อทรงเข้าไปอาศัยเมืองพาราณสีประทับอยู่ที่โคนต้นซึก ๗ ต้น ทรงปรารภนาคราชชื่อว่าเอรกปัตต์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภ”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภ” สรูปะใน อิติ ฯ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำ ฯ อวุตตกัมมะใน กเถสิ พาราณสึ อวุตตกัมมะใน อุปนิสฺสาย ฯ สมานกาลกิริยาใน วิหรนฺโต สตฺตสิรีส-รุกฺขมูเล วิสยาธาระใน วิหรนฺโต ฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา เอรกปตฺตำ สัญญา-วิเสสนะของ นาคราชำ ฯ อวุตตกัมมะใน อารพฺภ ฯ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

๒. โส กิร ปุพฺเพ กสฺสปพุทฺธสาสเน ทหรภิกฺขุ หุตฺวา คงฺคาย นาวํ อภิรุยฺห คจฺฉนฺโต เอกสฺมึ เอรกคุมฺเพ เอรกปตฺตํ คเหตฺวา, นาวาย เวคสา คจฺฉมานายปิ, น มุญฺจิ ฯ

โส (นาคราชา) กิร ปุพฺเพ กสฺสปพุทฺธสาสเน ทหรภิกฺขุ หุตฺวา คงฺคาย นาวํ อภิรุยฺห คจฺฉนฺโต เอกสฺมึ เอรกคุมฺเพ เอรกปตฺตํ คเหตฺวา, นาวาย เวคสา คจฺฉมานายปิ, น มุญฺจิ ฯ

กิร ได้ยินว่า **โส (นาคราชา)** อ.นาคราชนั้น **ทหรภิกฺขุ** เป็นภิกษุหนุ่ม **กสฺสปพุทฺธสาสเน** ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ **ปุพฺเพ** ในกาลก่อน **หุตฺวา** เป็น **อภิรุยฺห** ขึ้นเฉพาะแล้ว **นาวํ** สู่เรือ **คงฺคาย** ในแม่น้ำชื่อว่าคงคา **คจฺฉนฺโต** ไปอยู่ **คเหตฺวา** จับแล้ว **เอรกปตฺตํ** ซึ่งใบแห่งตะไคร้น้ำ **เอรกคุมฺเพ** ที่กอแห่งตะไคร้น้ำ **เอกสฺมึ** กอหนึ่ง, **นาวาย** ครั้นเมื่อเรือ **คจฺฉมานายปิ** แม้แล่นไปอยู่ **เวคสา** โดยเร็ว, **น มุญฺจิ** ไม่ปล่อยแล้ว ฯ

ได้ทราบว่า นาคราชนั้น เป็นภิกษุหนุ่มในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะในกาลก่อน ขึ้นสู่เรือในแม่น้ำคงคา เมื่อไป จับใบตะไคร้น้ำที่กอตะไคร้น้ำกอหนึ่ง เมื่อเรือแม้แล่นไปอยู่โดยเร็ว ก็ไม่ปล่อย

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โส วิเสสนะของ นาคราชาๆ สุทธกัตตาใน มุญฺจิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุพฺเพ กาลสัตตมีใน กสฺสปพุทฺธสาสเนๆ วิสยาธาระใน ทหรภิกฺขุๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อภิรุยฺห คงฺคาย วิสยาธาระใน นาวๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อภิรุยฺหๆ ปุพพกาลกิริยาใน คจฺฉนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของนาคราชา เอกสฺมึ วิเสสนะของ เอรกคุมฺเพๆ วิสยาธาระใน คเหตฺวา เอรกปตฺตํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน มุญฺจิ, นาวาย ลักขณะใน คจฺฉมานายๆ ลักขณกิริยา เวคสา ตติยาวิเสสนะใน คจฺฉมานาย อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ คจฺฉมานาย, นศัพท์ ปฏิเสธะใน มุญฺจิ ฯ

.....

๓. เอรกปตฺตํ ฉิชฺชิตฺวา คตํ ฯ

เอรกปตฺตํ อ.ใบแห่งตะไคร้น้ำ **ฉิชฺชิตฺวา คตํ** ขาดไปแล้ว ฯ

ใบตะไคร้น้ำ ขาดไปแล้ว

เอรกปตฺตํ สุทธกัตตาใน คตๆ กิตบทกัตตุวาจก ฉิชฺชิตฺวา สมานกาลกิริยาใน คตๆ

.....

๔. โส “อปฺปมตฺตกํ เอตนฺติ อาปตฺตึ อเทเสตฺวา วีสติวสฺสสหสฺสานิ อรญฺเญ สมณธมฺมํ กตฺวาปิ มรณกาเล เอรกปตฺเตน คีวายํ คหิโต วิย อาปตฺตึ เทเสตุกาโมปิ อญฺญํ ภิกฺขุ อปสฺสนฺโต “อปริสุทฺธํ เม สีลนฺติ อุปฺปนฺนวิปฺปฏิสาโร ตโต จวิตฺวา เอกโทณิกนาวปฺปมาโณ นาคราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ

โส (ภิกฺขุ) “อปฺปมตฺตกํ เอตํ (วชฺชํ โหติ)” อิติ (จินฺตเนน) อาปตฺตึ อเทเสตฺวา วีสติวสฺสสหสฺสานิ อรญฺเญ สมณธมฺมํ กตฺวาปิ มรณกาเล เอรกปตฺเตน คีวายํ คหิโต วิย อาปตฺตึ เทเสตุกาโมปิ (หุตฺวา) อญฺญํ ภิกฺขุ อปสฺสนฺโต “อปริสุทฺธํ เม สีลนฺติ อุปฺปนฺนวิปฺปฏิสาโร (หุตฺวา) ตโต (อตฺตภาวโต) จวิตฺวา เอกโทณิกนาวปฺปมาโณ นาคราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ

โส (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น **อเทเสตฺวา** ไม่แสดงแล้ว **อาปตฺตึ** ซึ่งอาบัติ **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า “**เอตํ (วชฺชํ)** อ.โทษนั่น **อปฺปมตฺตกํ** เป็นโทษมีประมาณน้อย **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **กตฺวาปิ** แม้กระทำแล้ว **สมณธมฺมํ** ซึ่งสมณธรรม **อรญฺเญ** ในป่า **วีสติวสฺสสหสฺสานิ** สิ้นพันแห่งปียี่สิบ ท. **เอรกปตฺเตน คีวายํ คหิโต วิย** ราวกะผู้อันใบแห่งตะไครน้ำ พันแล้ว ที่คอ **เทเสตุกาโมปิ** แม้เป็นผู้ใคร่เพื่ออันแสดง **อาปตฺตึ** ซึ่งอาบัติ **มรณกาเล** ในกาลเป็นที่มรณภาพ **(หุตฺวา)** เป็น **อปสฺสนฺโต** ไม่เห็นอยู่ **ภิกฺขุ** ซึ่งภิกษุ **อญฺญํ** รูปอื่น **อุปฺปนฺนวิปฺปฏิสาโร** เป็นผู้มีความเดือดร้อนใจอันเกิดขึ้นแล้ว **อิติ** ว่า “**สีลํ** อ.ศีล **เม** ของเรา **อปริสุทฺธํ** ไม่หมดจดรอบแล้ว” **อิติ** ดังนี้ **(หุตฺวา)** เป็น **จวิตฺวา** เคลื่อนแล้ว **ตโต (อตฺตภาวโต)** จากอัตภาพนั้น **นาคราชา** เป็นนาคราช **เอกโทณิกนาวปฺปมาโณ** มีเรือโกลนลำหนึ่งเป็นประมาณ **หุตฺวา** เป็น **นิพฺพตฺติ** บังเกิดแล้ว ฯ

ภิกษุนั้น ไม่แสดงอาบัติด้วยอันคิดว่า “โทษนั่นมีประมาณน้อย” แม้ทำสมณธรรมในป่าสิ้น ๒๐,๐๐๐ ปี ในคราวมรณภาพ ดุจถูกใบตะไครน้ำพันคอ แม้ประสงค์เพื่อจะแสดงอาบัติ ไม่เห็นภิกษุรูปอื่น เป็นผู้มีความเดือดร้อนใจว่า “ศีลของเรา ไม่บริสุทธิ์แล้ว” เคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้ว บังเกิดเป็นนาคราชมีลำเรือโกลนหนึ่งเป็นประมาณ

โส วิเสสนะของ ภิกฺขุๆ สุทธกัตตาใน นิพฺพตฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อปฺปมตฺตกํ ก็ดี เอตํ ก็ดี วิเสสนะของ วชฺชํๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติ-

ศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนฯ กรณะใน อเทเสตฺวา อาปตฺตึ อวุตตกัมมะใน อเทเสตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กตฺวา วีสติวสฺสสหสฺสานิ อัจจันตสังโยคะใน กตฺวา อรญฺเญ วิสยาธาระใน กตฺวา สมณธมฺมํ อวุตตกัมมะใน กตฺวา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คหิโต มรณกาเล กาลสัตตมีใน คหิโต เอรกปตฺเตน อนภิหิตกัตตาใน คหิโต คีวายํ วิสยาธาระใน คหิโตฯ อุปมาวิเสสนะของ ภิกฺขุ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ มรณกาเล เอรกปตฺเตน คีวายํ คหิโต อาปตฺตึ อวุตต-กัมมะใน เทเสตุกาโม อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เทเสตุกาโมฯ วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน อปสฺสนฺโต อญฺญํ วิเสสนะของ ภิกฺขุ์ฯ อวุตตกัมมะใน อปสฺสนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขุ “สีลํ สุทธกัตตาใน อปริสุทฺธํฯ กิตบทกัตตุ-วาจก เม สามีสัมพันธะใน สีลํ” อิติศัพท์ อาการะใน อุปฺปนฺน- อุปฺปนฺนวิปฺปฏิสาโร วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน จวิตฺวา ตโต วิเสสนะของ อตฺตภาวโตฯ อปาทานใน จวิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน หุตฺวา เอกโทณิกนาวปฺปมาโณ วิเสสนะของ นาคราชาฯ วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน นิพฺพตฺติ ฯ

.....

๕. “เอรกปตฺโตเตฺววสฺส นามํ อโหสิ ฯ

“เอรกปตฺโต” อิติ เอว (วจนํ) อสฺส (นาครญฺโญ) นามํ อโหสิ ฯ

(วจนํ) อ.คำ **อิติ** ว่า “**เอรกปตฺโต** อ.เอรกปัตต์” **อิติ เอว** ดังนี้นั่นเทียว **นามํ** เป็นชื่อ **อสฺส (นาครญฺโญ)** ของนาคราชนั้น **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

คำว่า “เอรกปัตต์” ดังนี้นั่นแหละ ได้เป็นชื่อของนาคราช

“เอรกปตฺโต ลิงคัตถะ” เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิติฯ ศัพท์ สรูปะใน วจนํฯ สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ นาครญฺโญฯ สามีสัมพันธะใน นามํฯ วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๖. โส นิพฺพตฺตกฺขเณเยว อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา “เอตฺตกํ นาม กาลํ สมณธมฺมํ กตฺวา อเหตุกโยนิยํ มณฺฑูกภกฺขฏฺฐาเน นิพฺพตฺโตมฺหีติ วิปฺปฏิสารี อโหสิ ฯ

โส (นาคราชา) นิพฺพตฺตกฺขเณ เอว อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา “(อหํ) เอตฺตกํ นาม กาลํ

สมณธมฺมํ กตฺวา อเหตุกโยนิยํ มณฺฑูกภกฺขฏฺฐาเน นิพฺพตฺโต อมฺหิ” อิติ วิปฺปฏิสารี อโหสิ ฯ

โส (นาคราชา) อ.นาคราชนั้น **โอโลเกตฺวา** แลดูแล้ว **อตฺตภาวํ** ซึ่งอัตภาพ **นิพฺพตฺตกฺขเณ เอว** ในขณะเป็นที่บังเกิดแล้วนั่นเทียว **วิปฺปฏิสารี** เป็นผู้มีความเดือดร้อนใจ **อิติ** ว่า “**(อหํ)** อ.เรา **กตฺวา** กระทำแล้ว **สมณธมฺมํ** ซึ่งสมณธรรม **กาลํ** สิ้นกาล **เอตฺตกํ นาม** ชื่อมีประมาณเท่านี้ **นิพฺพตฺโต** เป็นผู้บังเกิดแล้ว **มณฺฑูกภกฺขฏฺฐาเน** ในที่เป็นที่มีกบเป็นภักษา **อเหตุกโยนิยํ** ในกำเนิดแห่งอเหตุก-สัตว์ **อมฺหิ** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

นาคราชนั้น แลดูอัตภาพในขณะเป็นที่เกิดแล้วนั่นแหละ ได้เป็นผู้มีความเดือดร้อนใจว่า “เราทำสมณธรรมสิ้นกาลมีประมาณเท่านี้ เป็นผู้บังเกิดแล้วในที่เป็นที่มีกบเป็นภักษา ในกำเนิดแห่งอเหตุกสัตว์”

โส วิเสสนะของ นาคราชาๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นิพฺพตฺตกฺขเณๆ กาลสัตตมีใน โอโลกตฺวา อตฺตภาวํ อวุตตกัมมะใน โอโลเกตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อโหสิ “อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ เอตฺตกๆ วิเสสนะของ กาลๆ อัจจันต-สังโยคะใน กตฺวา สมณธมฺมํ อวุตตกัมมะใน กตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺโต อเหตุกโยนิยํ วิสยาธาระใน นิพฺพตฺโต มณฺฑูกภกฺขฏฺฐาเน วิสยาธาระใน นิพฺพตฺโตๆ วิกติกัตตาใน อมฺหิ” อิติศัพท์ สรูปะใน วิปฺปฏิสารีๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๗. โส อปรภาเค เอกํ ธีตรํ ลภิตฺวา มชฺเฌ คงฺคาย อุทกปิฏฺเฐ มหนฺตํ ผณํ อุกฺขิปิตฺวา ธีตรํ ตสฺมึ ฐเปตฺวา นจฺจาเปตฺวา คายาเปสิ ฯ

โส (นาคราชา) อปรภาเค เอกํ ธีตรํ ลภิตฺวา มชฺเฌ คงฺคาย อุทกปิฏฺเฐ มหนฺตํ ผณํ อุกฺขิปิตฺวา ธีตรํ ตสฺมึ (ผเณ) ฐเปตฺวา (ตํ ธีตรํ) นจฺจาเปตฺวา คายาเปสิ ฯ

โส (นาคราชา) อ.นาคราชนั้น **ลภิตฺวา** ได้แล้ว **ธีตรํ** ซึ่งธิดา **เอกํ** ตนหนึ่ง **อปรภาเค** ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก **อุกฺขิปิตฺวา** ยกขึ้นแล้ว **ผณํ** ซึ่งพังพาน **มหนฺตํ** อันใหญ่ **อุทกปิฏฺเฐ** บนหลังแห่งน้ำ **มชฺเฌ** ในท่ามกลาง **คงฺคาย** แห่งแม่น้ำชื่อว่าคงคา **ฐเปตฺวา** วางไว้แล้ว **ธีตรํ** ซึ่งธิดา **ตสฺมึ (ผเณ)** บนพังพานนั้น **(ตํ ธีตรํ)**

ยังธิดานั้น **นจฺจาเปตฺวา** ให้ฟ้อนแล้ว **คายาเปสิ** ให้ขับแล้ว ฯ

ในกาลต่อมา นาคราชนั้น ได้ธิดาตนหนึ่ง ยกพังพานใหญ่ขึ้นบนหลังน้ำในท่ามกลางแม่น้ำคงคา วางธิดาไว้บนพังพานนั้น ยังธิดานั้นให้ฟ้อนรำแล้ว ให้ขับแล้ว

โส วิเสสนะของ นาคราชาๆ เหตุกัตตาใน คายาเปสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อปรภาเค กาลสัตตมีใน ลภิตฺวา เอกํ วิเสสนะของ ธีตรๆ อวุตตกัมมะใน ลภิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุกฺขิปิตฺวา มชฺเฌ วิสยาธาระใน อุทกปิฏฺเจ คงฺคาย สามีสัมพันธะใน มชฺเฌ อุทกปิฏฺเจ อุปสิเลสิกาธาระใน อุกฺขิปิตฺวา มหนฺตํ วิเสสนะของ ผณํๆ อวุตตกัมมะใน อุกฺขิปิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จเปตฺวา ธีตรํ อวุตตกัมมะใน จเปตฺวา ตสฺมึ วิเสสนะของ ผเณๆ อุปสิเลสิกาธาระใน จเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นจฺจาเปตฺวา ตํ วิเสสนะของ ธีตรๆ การิตกัมมะใน นจฺจาเปตฺวา และคายาเปสิ นจฺจาเปตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน คายาเปสิ ฯ

.....

๘. เอวํ กิรสฺส อโหสิ “อทฺธา อหํ อิมินา อุปาเยน พุทฺเธ อุปฺปนฺเน ตสฺส อุปฺปนฺนภาวํ สุณิสฺสามิ, โย เม คีตสฺส ปฏิคีตํ อาหรติ, ตสฺส มหนฺเตน นาควิภเวน สทฺธึ ธีตรํ ทสฺสามีติ, อนฺวฑฺฒมาสํ อุโปสถทิวเส ตํ ธีตรํ ผเณ จเปสิ ฯ

เอวํ (จินฺตนํ) กิร อสฺส (นาครญฺโญ) อโหสิ “อทฺธา อหํ อิมินา อุปาเยน, พุทฺเธ อุปฺปนฺเน, ตสฺส (พุทฺธสฺส) อุปฺปนฺนภาวํ สุณิสฺสามิ, โย (ปุคฺคโล) เม คีตสฺส ปฏิคีตํ อาหรติ, (อหํ) ตสฺส (ปุคฺคลสฺส) มหนฺเตน นาควิภเวน สทฺธึ ธีตรํ ทสฺสามีติ, (โส นาคราชา) อนฺวฑฺฒมาสํ อุโปสถทิวเส ตํ ธีตรํ ผเณ จเปสิ ฯ

กิร ได้ยินว่า **เอวํ (จินฺตนํ)** อ.ความคิดอย่างนี้ **อิติ** ว่า “**อหํ** อ.เรา, **พุทฺเธ** ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้า **อุปฺปนฺเน** เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว, **สุณิสฺสามิ** จักฟัง **ตสฺส (พุทฺธสฺส) อุปฺปนฺนภาวํ** ซึ่งความที่ แห่งพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว **อิมินา อุปาเยน** ด้วยอุบายนี้ **อทฺธา** แน่แท้, **โย (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลใด **อาหรติ** ย่อมนำมา **ปฏิคีตํ** ซึ่งเพลงขับตอบ **คีตสฺส** ต่อเพลงขับ **เม** ของเรา, **(อหํ)** อ.เรา **ทสฺสามิ** จักให้ **ธีตรํ** ซึ่งธิดา **สทฺธึ** กับ **นาควิภเวน** ด้วยโภคอันบุคคลพึงเสวยแห่งนาค **มหนฺเตน** กองใหญ่ **ตสฺส (ปุคฺคลสฺส)** แก่บุคคลนั้น” **อิติ** ดังนี้ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **อสฺส (นาครญฺโญ)** แก่นาคราชนั้น, **(โส นาคราชา)** อ.นาคราชนั้น **จเปสิ** ตั้งไว้แล้ว **ตํ ธีตรํ** ซึ่งธิดานั้น

ผเณ บนพังพาน **อุโปสถทิวเส** ในวันแห่งอุโบสถ **อนฺวฑฺฒมาสํ** ทุกๆ กึ่งแห่งเดือน ฯ

ได้ยินว่า นาคราชนั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “เรา, เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว, จักฟังความที่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ด้วยอุบายนี้แน่แท้, บุคคลใดย่อมนำเพลงขับมาตอบต่อเพลงขับของเรา, เราจักให้ธิดาพร้อมกับนาคพิภพอันใหญ่แก่บุคคลนั้น”, นาคราชนั้น วางธิดานั้นไว้บนพังพานในวันอุโบสถ ทุกๆ ครึ่งเดือน

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เอวํ วิเสสนะของ จินฺตนฺ ๆ สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ นาครญฺโญ ๆ สัมปทานใน อโหสิ “อหํ สุทธกัตตาใน สุณิสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อทฺธา กิริยาวิเสสนะใน สุณิสฺสามิ อิมินา วิเสสนะของ อุปาเยน ๆ กรณะใน สุณิสฺสามิ, พุทฺเธ ลักขณะใน อุปฺปนฺเน ๆ ลักขณกิริยา, ตสฺส วิเสสนะของ พุทฺธสฺส ๆ ภาวาทิสัมพันธะใน อุปฺปนฺนภาวํ ๆ อวุตตกัมมะใน สุณิสฺสามิ, โย วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ สุทธกัตตาใน อาหรติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สามี-สัมพันธะใน คีตสฺส ๆ สัมปทานใน ปฏิคีตํ ๆ อวุตตกัมมะใน อาหรติ, อหํ สุทธกัตตาใน ทสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺส ๆ สัมปทานใน ทสฺสามิ มหนฺเตน วิเสสนะของ นาควิภเวน ๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ ๆ ทัพพสมวายะใน ธีตรํ ๆ อวุตตกัมมะใน ทสฺสามิ” อิติศัพท์ สรูปะใน เอวํ จินฺตนํ, โส วิเสสนะของ นาคราชา ๆ สุทธกัตตาใน จเปสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนฺวฑฺฒมาสํ กิริยาวิเสสนะใน จเปสิ อุโปสถทิวเส กาลสัตตมีใน จเปสิ ตํ วิเสสนะของ ธีตรํ ๆ อวุตตกัมมะใน จเปสิ ผเณ อุปสิเลสิกาธาระใน จเปสิ ฯ

.....

๙. สา ตตฺถ จิตา นจฺจนฺตี

“กึสุ อธิปตี ราชา, กึสุ ราชา รชสฺสิโร;
กถํสุ วิรโช โหติ, กถํ พาโลติ วุจฺจตีติ

อิมํ คีตํ คายติ ฯ

สา (นาคมาณวิกา) ตตฺถ (ผเณ) จิตา นจฺจนฺตี

“กึสุ อธิปติ (ปุคฺคโล) ราชา (โหติ), กึสุ ราชา รชสฺสิโร (โหติ);
(ราชา) กถํสุ วิรโช โหติ, (ปุคฺคโล ปณฺฑิเตน) กถํ พาโลติ วุจฺจตีติ

อิมํ คีตํ คายติ ฯ

สา (นาคมาณวิกา) อ.นางนาคมาณวิกานั้น **จิตา** ดำรงอยู่แล้ว **ตตฺถ (ผเณ)** บนพังพานนั้น **นจฺจนฺตี** ฟ้อนอยู่ **คายติ** ย่อมขับ **อิมํ คีตํ** ซึ่งเพลงขับนี้ **อิติ** ว่า

> "**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อธิปติ** ผู้เป็นใหญ่ **กึสุ** แห่งอะไรสิ **ราชา** ชื่อว่าเป็นพระราชา **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ราชา** อ.พระราชา **รชสฺสิโร** ชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีบนพระเศียร **(โหติ)** ย่อมเป็น **กึสุ** อย่างไรสิ ? **(ราชา)** อ.พระราชา **วิรโช** ชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีไปปราศแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น **กถัสุ** อย่างไรสิ ? **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **วุจฺจติ** ย่อมกล่าว **พาโลติ** ว่าเป็นคนพาล **กถं** อย่างไร ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

นางนาคมาณวิกานั้น ยืนฟ้อนรำอยู่บนพังพานนั้น ขับเพลงขับนี้ว่า

> "บุคคลผู้เป็นใหญ่แห่งอะไรสิ ชื่อว่าเป็นพระราชา, พระราชาชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีบนพระเศียรอย่างไรสิ ? พระราชา ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีธุลีอย่างไรสิ ? บุคคลที่บัณฑิตย่อมเรียกว่าเป็นคนพาลอย่างไร ?"

สา วิเสสนะของ นาคมาณวิกาๆ สุทธกัตตาใน คายติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ ผเณๆ อุปสิเลสิกาธาระใน จิตาๆ วิเสสนะของ นาคมาณวิกา นจฺจนฺตี อัพภันตรกิริยาของ นาคมาณวิกา

> "อธิปติ วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก กึสุ สามีสัมพันธะใน อธิปติ ราชา วิกติกัตตาใน โหติ, ราชา สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึสุ ปุจฉนัตถะ รชสฺสิโร วิกติกัตตาใน โหติ, ราชา สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กถัสุ ปุจฉนัตถะ วิรโช วิกติ-กัตตาใน โหติ, ปุคฺคโล วุตตกัมมะใน วุจฺจติๆ อาขยาตบท กัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจติ กถं ปุจฉนัตถะ พาโล สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาการะใน วุจฺจติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมं คีตं

อิมं วิเสสนะของ คีตๆ อวุตตกัมมะใน คายติ ฯ

.....

๑๐. สกลชมฺพุทีปวาสิโน “นาคมาณวิกำ คณฺหิสฺสามาติ อาคนฺตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ปญฺญาพเลน ปฏิคีตำ กตฺวา คายนฺติ ฯ

สกลชมฺพุทีปวาสิโน (ชนา “มยำ) นาคมาณวิกำ คณฺหิสฺสามาติ (จินฺตเนน) อาคนฺตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ปญฺญาพเลน ปฏิคีตำ กตฺวา คายนฺติ ฯ

(ชนา) อ.ชน ท. **สกลชมฺพุทีปวาสิโน** ผู้อยู่ในชมพูทวีปทั้งสิ้นโดยปกติ **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า “**(มยำ)** อ.เรา ท. **คณฺหิสฺสาม** จักจับเอา **นาคมาณวิกำ** ซึ่งนางนาคมาณวิกา” **อิติ** ดังนี้ **กตฺวา** กระทำแล้ว **ปฏิคีตำ** ซึ่งเพลงขับตอบ **ปญฺญาพเลน** ตามกำลังแห่งปัญญา **อตฺตโน อตฺตโน** ของตนๆ **คายนฺติ** ย่อมขับ ฯ

พวกชนชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น มาแล้วด้วยอันคิดว่า “พวกเราจักจับเอาซึ่งนางนาค-มาณวิกา” ดังนี้ แต่งเพลงขับตอบตามกำลังปัญญาของตนๆ ย่อมขับ

สกลชมฺพุทีปวาสิโน วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน คายนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มยำ สุทธกัตตาใน คณฺหิสฺสามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นาคมาณวิกำ อวุตตกัมมะใน คณฺหิสฺสาม” อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนๆ กรณะใน อาคนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กตฺวา อตฺตโน สองบท สามีสัมพันธะใน ปญฺญาพเลนๆ กรณะใน กตฺวา ปฏิคีตำ อวุตตกัมมะใน กตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คายนฺติ ฯ

.....

๑๑. สา ตำ ปฏิกฺขิปติ ฯ

สา (นาคมาณวิกา) ตำ (ปฏิคีตำ) ปฏิกฺขิปติ ฯ

สา (นาคมาณวิกา) อ.นางนาคมาณวิกานั้น **ปฏิกฺขิปติ** ย่อมคัดค้าน **ตำ (ปฏิคีตำ)** ซึ่งเพลงขับตอบนั้น ฯ

นางนาคมาณวิกานั้น ย่อมปฏิเสธเพลงขับตอบนั้น

สา วิเสสนะของ นาคมาณวิกาๆ สุทธกัตตาใน ปฏิกฺขิปติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ ปฏิคีตำๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิกฺขิปติ ฯ

.....

๑๒. ตสฺสา อนฺวฑฺฒมาสํ ผเณ ฐตฺวา เอวํ คายนฺติยาว เอกํ พุทฺธนฺตรํ วีติวตฺตํ ฯ

ตสฺสา (นาคมาณวิกาย) อนฺวฑฺฒมาสํ ผเณ ฐตฺวา เอวํ คายนฺติยาว, เอกํ พุทฺธนฺตรํ วีติวตฺตํ ฯ

ตสฺสา (นาคมาณวิกาย) เมื่อนางนาคมาณวิกานั้น **ฐตฺวา** ดำรงอยู่แล้ว **ผเณ** บนพังพาน **คายนฺติยาว** ขับอยู่เทียว **เอวํ** อย่างนี้ **อนฺวฑฺฒมาสํ** ทุกๆ กึ่งแห่งเดือน, **พุทฺธนฺตรํ** อ.พุทธันดร **เอกํ** หนึ่ง **วีติวตฺตํ** เป็นไปล่วงแล้ว ฯ

เมื่อนางนาคมาณวิกานั้น ดำรงอยู่บนพังพานขับอยู่อย่างนี้นั่นแหละทุกๆ ครึ่งเดือน, หนึ่งพุทธันดรล่วงไปแล้ว

ตสฺสา วิเสสนะของ นาคมาณวิกายๆ อนาทรใน คายนฺติยาๆ อนาทรกิริยา อนฺวฑฺฒมาสํ กิริยาวิเสสนะใน คายนฺติยา ผเณ อุปสิเลสิกาธาระใน ฐตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คายนฺติยา เอวํ กิริยาวิเสสนะใน คายนฺติยา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ คายนฺติยา, เอกํ วิเสสนะของ พุทฺธนฺตรํๆ สุทธกัตตาใน วีติวตฺตํๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

.....

๑๓. อถ สตฺถา โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา เอกทิวสํ ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต เอรกปตฺตํ อาทึ กตฺวา อุตฺตรมาณวนฺนาม อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา “กินฺนุ โข ภวิสฺสตีติ อาวชฺชนฺโต “อชฺช เอรกปตฺตสฺส ธีตรํ ผเณ กตฺวา นจฺจาปนทิวโส, อยํ อุตฺตรมาณโว มยา ทินฺนํ ปฏิคีตํ คณฺหนฺโต โสตาปนฺโน หุตฺวา ตํ อาทาย นาคราชสฺส สนฺติกํ คมิสฺสติ, โส ตํ สุตฺวา ‘พุทฺโธ อุปฺปนฺโน’ติ ฌตฺวา มม สนฺติกํ อาคมิสฺสติ, อหํ ตสฺมึ อาคเต มหาสมาคเม คาถํ กเถสฺสามิ, คาถาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสตี”ติ อทฺทส ฯ

อถ สตฺถา โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา เอกทิวสํ ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต เอรกปตฺตํ อาทึ กตฺวา อุตฺตรมาณวํ นาม อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา “กึ นุ โข (การณํ) ภวิสฺสตีติ อาวชฺชนฺโต “อชฺช เอรกปตฺตสฺส ธีตรํ ผเณ กตฺวา (ธีตรํ) นจฺจาปนทิวโส (โหติ), อยํ อุตฺตรมาณโว มยา ทินฺนํ ปฏิคีตํ คณฺหนฺโต โสตาปนฺโน หุตฺวา ตํ (ปฏิคีตํ) อาทาย นาคราชสฺส สนฺติกํ คมิสฺสติ, โส (นาคราชา) ตํ (ปฏิคีตํ) สุตฺวา ‘พุทฺโธ อุปฺปนฺโน’ติ ฌตฺวา มม สนฺติกํ อาคมิสฺสติ, อหํ ตสฺมึ (นาครญฺเญ) อาคเต มหาสมาคเม คาถํ กเถสฺสามิ, คาถาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสตีติ อทฺทส ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อุปฺปชฺชิตฺวา** เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว **โลเก** ในโลก **โวโลเกนฺโต** ทรงตรวจดูอยู่ **โลกํ** ซึ่งโลก **ปจฺจูสกาเล** ในกาลเป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งมืด **เอกทิวสํ** ในวันหนึ่ง **ทิสฺวา** ทรงเห็นแล้ว **อุตฺตรมาณวํ นาม** ซึ่งมาณพชื่อว่าอุตตระ **กตฺวา** กระทำ **เอรกปตฺตํ** ซึ่งนาคราชชื่อว่าเอรกปัตต์ **อาทึ** ให้เป็นต้น **ปวิฏฺฐํ** ผู้เข้าไปแล้ว **อนฺโต** ในภายใน **ญาณชาลสฺส** แห่งข่ายคือพระญาณ **อตฺตโน** ของพระองค์ **อาวชฺชนฺโต** ทรงใคร่ครวญอยู่ **อิติ** ว่า "**กึ นุ โข (การณํ)** อ.เหตุอะไรหนอแล **ภวิสฺสติ** จักมี" **อิติ** ดังนี้ **อทฺทส** ได้ทรงเห็นแล้ว **อิติ** ว่า "**อชฺช** อ.วันนี้ **เอรกปตฺตสฺส ธีตรํ ผเณ กตฺวา (ธีตรํ) นจฺจาปนทิวโส** เป็นวันเป็นที่ แห่งนาคราชชื่อว่าเอรกปัตต์ กระทำ ซึ่งธิดา บนพังพาน แล้วจึงยังธิดา ให้ฟ้อน **(โหติ)** ย่อมเป็น, **อยํ อุตฺตรมาณโว** อ.มาณพชื่อว่าอุตตระนี้ **คณฺหนฺโต** เรียนเอาอยู่ **ปฏิคีตํ** ซึ่งเพลงขับตอบ **มยา ทินฺนํ** อันอันเราให้แล้ว **โสตาปนฺโน** เป็นพระโสดาบัน **หุตฺวา** เป็นแล้ว **อาทาย** ถือเอาแล้ว **ตํ (ปฏิคีตํ)** ซึ่งเพลงขับตอบนั้น **คมิสฺสติ** จักไป **สนฺติกํ** สู่สำนัก **นาคราชสฺส** ของนาคราช, **โส (นาคราชา)** อ.นาคราชนั้น **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ตํ (ปฏิคีตํ)** ซึ่งเพลงขับตอบนั้น **ญตฺวา** รู้แล้ว **อิติ** ว่า '**พุทฺโธ** อ.พระพุทธเจ้า **อุปฺปนฺโน** เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว' **อิติ** ดังนี้ **อาคมิสฺสติ** จักมา **สนฺติกํ** สู่สำนัก **มม** ของเรา, **อหํ** อ.เรา **ตสฺมึ (นาครญฺเญ)** ครั้นเมื่อนาคราชนั้น **อาคเต** มาแล้ว **กเถสฺสามิ** จักกล่าว **คาถํ** ซึ่งคาถา **มหาสมาคเม** ในมหาสมาคม, **คาถาวสาเน** ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระคาถา **ธมฺมาภิสมโย** อ.การตรัสรู้ซึ่งธรรม **ภวิสฺสติ** จักมี **ปาณสหสฺสานํ** แก่พันแห่งสัตว์ ท. **จตุราสีติยา** แปดสิบสี่" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดา เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่งในวันหนึ่ง ทรงเห็นมาณพชื่อว่าอุตตระ ทำเอรกปัตต์นาคราชให้เป็นต้น ผู้เข้าไปในภายในแห่งข่ายคือพระญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญอยู่ว่า "เหตุอะไรหนอแล จักมี" ได้ทรงเห็นว่า "วันนี้ เป็นวันที่เอรกปัตต์นาคราชทำธิดาไว้บนพังพาน แล้วจึงให้ฟ้อนรำ, อุตตรมาณพนี้ เรียนเอาเพลงขับตอบที่เราให้แล้ว เป็นพระโสดาบัน จักถือเอาเพลงขับตอบนั้นไปสู่สำนักของนาคราช, นาคราชนั้น ฟังเพลงขับตอบนั้น รู้ว่า 'พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว' จักมาสู่สำนักของเรา, เรา เมื่อนาคราชนั้นมาแล้ว จักกล่าวคาถาในมหาสมาคม, เวลาจบพระคาถา สัตว์ ๘๔,๐๐๐ จักตรัสรู้ธรรม"

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน อทฺทสฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โลเก วิสยาธาระใน อุปฺปชฺชิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน โวโลเกนฺโต เอกทิวสํ ทุติยากาลสัตตมีใน โวโลเกนฺโต ปจฺจูสกาเล กาลสัตตมีใน โวโลเกนฺโต โลกํ อวุตตกัมมะใน โวโลเกนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา เอรกปตฺตํ อวุตตกัมมะใน กตฺวา อาที วิกติกัมมะใน กตฺวาฯ วิเสสนะของ อุตฺตรมาณวํ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อุตฺตรมาณวํฯ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน ญาณชาลสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อนฺโตฯ วิสยาธาระใน ปวิฏฺจํฯ วิเสสนะของ อุตฺตรมาณวํ ทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อาวชฺชนฺโต “กึ วิเสสนะของ การณ์ฯ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ” อิติศัพท์ อาการะใน อาวชฺชนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา “อชฺช สัตตมีปัจจัตตะใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอรกปตฺตสฺส สามีสัมพันธะใน นจฺจาปนทิวโส ธีตรํ อวุตตกัมมะใน กตฺวา ผเณ อุปสิเลสิกาธาระใน กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นจฺจาปนทิวโส ธีตรํ การิตกัมมะใน นจฺจาปน- นจฺจาปนทิวโส วิกติกัตตาใน โหติ, อยํ วิเสสนะของ อุตฺตรมาณโวฯ สุทธ-กัตตาใน คมิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนํฯ วิเสสนะของ ปฏิคีตํฯ อวุตตกัมมะใน คณฺหนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ อุตฺตรมาณโว โสตาปนฺโน วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาลใน อาทาย ตํ วิเสสนะของ ปฏิคีตํฯ อวุตต-กัมมะใน อาทายฯ สมานกาลกิริยาใน คมิสฺสติ นาคราชสฺส สามีสัมพันธะใน สนฺติกํฯ สัมปาปุณียกัมมะใน คมิสฺสติ, โส วิเสสนะของ นาคราชาฯ สุทธกัตตาใน อาคมิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ ปฏิคีตํฯ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาฯ ปุพพกาล-กิริยาใน ฌตฺวา ‘พุทฺโธ สุทธกัตตาใน อุปฺปนฺโนฯ กิตบทกัตตุวาจก’ อิติศัพท์ อาการะใน ฌตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาคมิสฺสติ มม สามีสัมพันธะใน สนฺติกํฯ สัมปาปุณีย-กัมมะใน อาคมิสฺสติ, อหํ สุทธกัตตาใน กเถสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺมึ วิเสสนะของ นาครญฺเญฯ ลักขณะใน อาคเตฯ ลักขณกิริยา มหาสมาคเม วิสยาธาระใน กเถสฺสามิ คาถํ อวุตตกัมมะใน กเถสฺสามิ, คาถาวสาเน กาลสัตตมีใน ภวิสฺสติ ธมฺมาภิสมโย สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก จตุราสีติยา วิเสสนะ ของ ปาณสหสฺสานํฯ สัมปทานใน ภวิสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน อทฺทส ฯ

.....

.....

๑๔. โส ตตฺถ คนฺตฺวา, พาราณสิโต อวิทูเร สตฺต สิรีสรุกฺขา อตฺถิ, เตสุ เอกสฺส มูเล นิสีทิ ฯ

โส (สตฺถา) ตตฺถ (ฐาเน) คนฺตฺวา, พาราณสิโต อวิทูเร สตฺต สิรีสรุกฺขา อตฺถิ, เตสุ (สตฺตสุ สิรีสรุกฺเขสุ) เอกสฺส (สิรีสรุกฺขสฺส) มูเล นิสีทิ ฯ

โส (สตฺถา) อ.พระศาสดานั้น **คนฺตฺวา** เสด็จไปแล้ว **ตตฺถ (ฐาเน)** ในที่นั้น, **สิรีสรุกฺขา** อ.ต้นซึก ท. **สตฺต** เจ็ด **อตฺถิ** มีอยู่ **อวิทูเร** ในที่ไม่ไกล **พาราณสิโต** จากเมืองพาราณสี, **นิสีทิ** ประทับนั่งแล้ว **มูเล** ที่โคน **เตสุ (สตฺตสุ สิรีสรุกฺเขสุ) เอกสฺส (สิรีสรุกฺขสฺส)** ของ- ในต้นซึก ท. เจ็ด เหล่านั้นหนา -ต้นซึกต้นหนึ่ง ฯ

พระศาสดานั้น เสด็จไปในที่นั้น ประทับนั่งที่โคนต้นซึกต้นหนึ่งในบรรดาต้นซึก ๗ ต้น ซึ่งในที่ไม่ไกลจากเมืองพาราณสี มีต้นซึกอยู่ ๗ ต้น

โส วิเสสนะของ สตฺถาๆ สุทธกัตตาใน นิสีทิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิสีทิ, สตฺต วิเสสนะของ สิรีสรุกฺขาๆ สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก พาราณสิโต อปาทานใน อวิทูเรๆ วิสยาธาระใน อตฺถิ, เตสุ ก็ดี สตฺตสุ ก็ดี วิเสสนะของ สิรีสรุกฺเขสุๆ นิทธารณะใน เอกสฺส สิรีสรุกฺขสฺส เอกสฺส วิเสสนะของ สิรีสรุกฺขสฺสๆ นิทธารณียะ และสามีสัมพันธะใน มูเลๆ วิสยาธาระใน นิสีทิ ฯ

.....

๑๕. ชมฺพุทีปวาสิโน คีตปฺปฏิคีตํ อาทาย สนฺนิปตึสุ ฯ

ชมฺพุทีปวาสิโน (ชนา) คีตปฺปฏิคีตํ อาทาย สนฺนิปตึสุ ฯ

(ชนา) อ.ชน ท. **ชมฺพุทีปวาสิโน** ผู้อยู่ในชมพูทวีปโดยปกติ **อาทาย** ถือเอาแล้ว **คีตปฺปฏิคีตํ** ซึ่งเพลงขับและเพลงขับตอบ **สนฺนิปตึสุ** ประชุมกันแล้ว ฯ

พวกชนชาวชมพูทวีป ถือเอาเพลงขับและเพลงขับตอบ ประชุมกันแล้ว

ชมฺพุทีปวาสิโน วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน สนฺนิปตึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คีตปฺปฏิคีตํ อวุตตกัมมะใน อาทายๆ สมานกาลกิริยาใน สนฺนิปตึสุ ฯ

.....

๑๖. สตฺถา อวิทูเร คจฺฉนฺตํ อุตฺตรมาณวํ ทิสฺวา ‘‘อุตฺตราติ อาห ฯ

สตฺถา อวิทูเร (ฐาเน) คจฺฉนฺตํ อุตฺตรมาณวํ ทิสฺวา ‘‘อุตฺตราติ อาห ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ทิสฺวา** ทรงเห็นแล้ว **อุตฺตรมาณวํ** ซึ่งมาณพชื่อว่าอุตตระ **คจฺฉนฺตํ** ผู้ไปอยู่ **(ฐาเน)** ในที่ **อวิทูเร** อันไม่ไกล **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**อุตฺตร** ดูก่อนอุตตระ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ทรงเห็นอุตตรมาณพผู้ไปอยู่ในที่ไม่ไกล ตรัสว่า “ดูก่อนอุตตระ”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อวิทูเร วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน คจฺฉนฺตํฯ วิเสสนะของ อุตฺตรมาณวํฯ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “อุตฺตร อาลปนะ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๗. ‘‘กึ ภนฺเตติ ?

(อุตฺตโร) ‘‘กึ ภนฺเตติ (อาห) ?

(อุตฺตโร) อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **กึ** อ.อะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อุตตรมาณพ กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไร ?”

อุตฺตโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ กึ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๘. ‘‘อิโต ตาว เอหีติ ฯ

(สตฺถา ‘‘ตฺวํ) อิโต (ฐานโต) ตาว เอหีติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.เธอ **เอหิ** จงมา **อิโต (ฐานโต)** แต่ที่นี้ **ตาว** ก่อน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า “เธอจงมาแต่ที่นี้ก่อน”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตฺวํ สุทธกัตตาใน เอหิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อิโต วิเสสนะของ จานโตฯ อปาทานใน เอหิ ตาว กิริยาวิเสสนะใน เอหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๙. อถ นํ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ อาห “กหํ คจฺฉสีติ ?

อถ นํ (อุตฺตรํ) อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ (สตฺถา) อาห “(ตฺวํ) กหํ (ฐาเน) คจฺฉสีติ ?

อถ ครั้งนั้น **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **อาห** ตรัสแล้ว **นํ (อุตฺตรํ)** กะมาณพชื่อว่าอุตตระนั้น **อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ** ผู้มาแล้ว ถวายบังคมแล้ว นั่งแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.เธอ **คจฺฉสิ** จะไป **กหํ (ฐาเน)** ในที่ไหน ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะอุตตรมาณพนั้น ผู้มาถวายบังคมแล้ว นั่งแล้วว่า “เธอจะไปในที่ไหน ?”

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นํ วิเสสนะของอุตฺตรํฯ อกถิตกัมมะใน อาห อาคนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิสินฺนํฯ วิเสสนะของ อุตฺตรํ “ตฺวํ สุทธกัตตาใน คจฺฉสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กหํ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน คจฺฉสิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๐. “เอรกปตฺตสฺส ธีตุ คายนฏฺฐานนฺติ ฯ

(อุตฺตโร “อหํ) เอรกปตฺตสฺส ธีตุ คายนฏฺฐานํ (คจฺฉามิ)” อิติ (อาห) ฯ

(อุตฺตโร) อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**(อหํ)** อ.ข้าพระองค์ **(คจฺฉามิ)** จะไป **คายนฏฺฐานํ** สู่ที่เป็นที่ขับ **ธีตุ** แห่งธิดา **เอรกปตฺตสฺส** ของนาคราชชื่อว่าเอรกปัตต์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อุตตรมาณพ กราบทูลว่า “ข้าพระองค์จะไปสู่ที่เป็นที่ขับแห่งธิดาของเอรกปัตต์-นาคราช”

อุตฺตโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหํ สุทธกัตตาใน คจฺฉามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอรกปตฺตสฺส สามีสัมพันธะใน ธีตุฯ สามีสัมพันธะใน

คายนฏฺฐานาๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๑. “ชานาสิ ปน คีตปฺปฏิคีตนฺติ ?

(สตฺถา “ตฺวํ) ชานาสิ ปน คีตปฺปฏิคีตนฺติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ปน** ก็ **(ตฺวํ)** อ.เธอ **ชานาสิ** ย่อมรู้ **คีตปฺปฏิคีตํ** ซึ่งเพลงขับและเพลงขับตอบหรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสถามว่า “ก็เธอย่อมรู้เพลงขับตอบเพลงขับหรือ ?”

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน ชานาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คีตปฺปฏิคีตํ อวุตตกัมมะใน ชานาสิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๒๒. “ชานามิ ภนฺเตติ ฯ

(อุตฺตโร “อหํ) ชานามิ ภนฺเตติ (อาห) ฯ

(อุตฺตโร) อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(อหํ)** อ.ข้าพระองค์ **ชานามิ** ย่อมรู้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อุตตรมาณพ กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมรู้”

อุตฺตโร สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน ชานามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๓. “วเทหิ ตาว นนฺติ ?

(สตฺถา “ตฺวํ) วเทหิ ตาว นํ (ปฏิคีตํ)” อิติ (อาห) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.เธอ **วเทหิ** จงกล่าว **นํ (ปฏิคีตํ)** ซึ่งเพลงขับตอบนั้น **ตาว** ก่อน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า “เธอจงกล่าวเพลงขับตอบนั้นก่อน”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตฺวํ สุทธกัตตาใน วเทหิ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ตาว กิริยาวิเสสนะใน วเทหิ นํ วิเสสนะของ ปฏิคีตํ ๆ อวุตตกัมมะใน วเทหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๔. อถ นํ อตฺตโน ชานนนิยาเมเนว วทนฺตํ “น อุตฺตร เอตํ ปฏิคีตํ, อหํ เต ปฏิคีตํ ทสฺสามิ, ตํ อาทาย คมิสฺสสีติ ฯ

อถ นํ (อุตฺตรึ) อตฺตโน ชานนนิยาเมน เอว วทนฺตํ (สตฺถา) “น อุตฺตร เอตํ (คีตํ) ปฏิคีตํ (โหติ), อหํ เต ปฏิคีตํ ทสฺสามิ, (ตฺวํ) ตํ (ปฏิคีตํ) อาทาย คมิสฺสสีติ (อาห) ฯ

อถ ครั้งนั้น **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **นํ (อุตฺตรึ)** กะมาณพชื่อว่าอุตตระนั้น **วทนฺตํ** ผู้กราบทูลอยู่ **ชานนนิยาเมน เอว** โดยทำนองแห่งความรู้**อตฺตโน** ของตนนั่นเทียว **อิติ** ว่า “**อุตฺตร** ดูก่อนอุตตระ **เอตํ (คีตํ)** อ.เพลงขับนั่น**ปฏิคีตํ** เป็นเพลงขับตอบ **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้, **อหํ** อ.เรา **ทสฺสามิ** จักให้**ปฏิคีตํ** ซึ่งเพลงขับตอบ **เต** แก่เธอ, **(ตฺวํ)** อ.เธอ **อาทาย** ถือเอาแล้ว **ตํ (ปฏิคีตํ)** ซึ่งเพลงขับตอบนั้น **คมิสฺสสิ** จักไป” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะอุตตรมาณพนั้น ผู้กราบทูลโดยทำนองแห่งความรู้ของตนนั่นแหละว่า “ดูก่อนอุตตระ เพลงขับนั่น เป็นเพลงขับตอบ หามิได้, เราจักให้เพลงขับตอบแก่เธอ, เธอถือเอาเพลงขับตอบนั้น จักไป”

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นํ วิเสสนะของอุตฺตรึ ๆ อกถิตกัมมะใน อาห อตฺตโน สามีสัมพันธะใน ชานนนิยาเมน เอวศัพท์อวธารณะเข้ากับ ชานนนิยาเมน ๆ ตติยาวิเสสนะใน วทนฺตํ ๆ วิเสสนะของ อุตฺตรึ“อุตฺตร อาลปนะ เอตํ วิเสสนะของ คีตํ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจกนศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ ปฏิคีตํ วิกติกัตตาใน โหติ, อหํ สุทธกัตตาใน ทสฺสามิ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เต สัมปทานใน ทสฺสามิ ปฏิคีตํ อวุตตกัมมะใน ทสฺสามิ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน คมิสฺสสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ ปฏิคีตํ ๆ อวุตตกัมมะใน อาทาย ๆ สมานกาลกิริยาใน คมิสฺสสิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๕. ‘‘สาธุ ภนฺเตติ ฯ

(อุตฺตโร) ‘‘สาธุ ภนฺเตติ (อาห) ฯ

(อุตฺตโร) อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **สาธุ** อ.ดีละ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อุตตรมาณพ กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดีละ”

อุตฺตโร สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ สาธุ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๖. อถ นำ สตฺถา “อุตฺตร ตฺวำ นาคมาณวิกาย คีตกาเล

“ฉทฺวาราธิปตี ราชา, รชมาโน รชสฺสิโร;
อรชำ วิรโช โหติ, รชำ พาโลติ วุจฺจตีติ

อิมำ ปฏิคีตำ คาเยยฺยาสีติ อาห ฯ

อถ นำ (อุตฺตรำ) สตฺถา “อุตฺตร ตฺวำ นาคมาณวิกาย คีตกาเล

“ฉทฺวาราธิปติ (ปุคฺคโล) ราชา (โหติ), รชมาโน (ราชา) รชสฺสิโร (โหติ);
อรชำ (ราชา) วิรโช โหติ, รชำ (ราชา ปณฺฑิเตน) พาโลติ วุจฺจตีติ

อิมำ ปฏิคีตำ คาเยยฺยาสีติ อาห ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อาห** ตรัสแล้ว **นำ (อุตฺตรำ)** กะมาณพชื่อว่าอุตตระนั้น **อิติ** ว่า “**อุตฺตร** ดูก่อนอุตตระ **ตฺวำ** อ.เธอ **คาเยยฺยาสิ** พึงขับ **อิมำ ปฏิคีตำ** ซึ่งเพลงขับตอบนี้ **อิติ** ว่า

> “**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **ฉทฺวาราธิปติ** ผู้เป็นใหญ่แห่งทวาร ๖ **ราชา** ชื่อว่าเป็นพระราชา **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(ราชา)** อ.พระราชา **รชมาโน** ผู้ทรงกำหนัดอยู่ **รชสฺสิโร** ชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีบนพระเศียร **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(ราชา)** อ.พระราชา **อรชำ** ผู้ไม่ทรงกำหนัดอยู่ **วิรโช** ชื่อว่าเป็นผู้มีความกำหนัดไปปราศแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น, **(ราชา)** อ.พระราชา **รชำ** ผู้ทรงกำหนัดอยู่ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **วุจฺจติ** ย่อมเรียก **พาโลติ** ว่า

เป็นคนพาล" **อิติ** ดังนี้

คีตกาเล ในกาลเป็นที่ขับ **นาคมาณวิกาย** แห่งนางนาคมาณวิกา" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะอุตตรมาณพนั้นว่า "ดูก่อนอุตตระ เธอพึงขับเพลงขับตอบนี้ว่า

> "บุคคลผู้เป็นใหญ่ในทวาร ๖ ชื่อว่าเป็นพระราชา, พระราชาผู้ทรงกำหนัดอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีบนพระเศียร, พระราชาผู้ไม่ทรงกำหนัดอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีความกำหนัด, พระราชาผู้ทรงกำหนัดอยู่ บัณฑิตย่อมเรียกว่าเป็นคนพาล' ดังนี้

ในกาลเป็นที่ขับของนางนาคมาณิกา"

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ อุตฺตรำ ฯ อกถิตกัมมะใน อาห "อุตฺตร อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน คาเยยฺยาสิ ฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก นาคมาณวิกาย สามีสัมพันธะใน คีตกาเล ฯ กาลสัตตมีใน คาเยยฺยาสิ

> 'ฉทฺวาราธิปติ วิเสสนะของ ปุคฺคโล ฯ สุทธกัตตาใน โหติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ราชา วิกติกัตตาใน โหติ, รชมาโน วิเสสนะของ ราชา ฯ สุทธกัตตาใน โหติ ฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก รชสฺสิโร วิกติกัตตาใน โหติ, อรชำ วิเสสนะของ ราชา ฯ สุทธกัตตาใน โหติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิรโช วิกติกัตตาใน โหติ, รชำ วิเสสนะของ ราชา ฯ วุตตกัมมะใน วุจฺจติ ฯ อาขยาตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจติ พาโล สรูปใน อิติ ฯ ศัพท์ อาการะใน วุจฺจติ' อิติศัพท์ สรูปะใน อิมำ ปฏิคีตำ

อิมำ วิเสสนะของ ปฏิคีตำ ฯ อวุตตกัมมะใน คาเยยฺยาสิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๗. นาคมาณวิกาย หิ คีตสฺส อตฺโถ: "**กึสุ อธิปตี ราชา**ติ กึสุ อธิปติ ราชา นาม โหติ ?

นาคมาณวิกาย หิ คีตสฺส อตฺโถ: "**กึสุ อธิปตี ราชา**ติ (คาถาปาทสฺส) 'กึสุ อธิปติ (ปุคฺคโล) ราชา นาม โหติ' (อิติ อตฺโถ" (อิติ) ?

หิ ก็ **อตฺโถ** อ.เนื้อความ **คีตสฺส** แห่งเพลงขับ **นาคมาณวิกาย** ของนางนาคมาณวิกา **(อิติ)** ว่า "**(อตฺโถ)** อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อธิปติ** ผู้เป็นใหญ่ **กึสุ** แห่งอะไรสิ **ราชา นาม** ชื่อว่าเป็นพระราชา **โหติ** ย่อมเป็น" **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งคาถา **'กึสุ อธิปตี ราชาติ** ว่า 'กึสุ อธิปตี ราชา' ดังนี้" **(อิติ)** ดังนี้ ฯ

ก็เนื้อความแห่งเพลงขับของนางนาคมาณวิกาว่า "บาทคาถาว่า **'กึสุ อธิปตี ราชา'** ความว่า บุคคลผู้เป็นใหญ่แห่งอะไรสิ ชื่อว่าเป็นพระราชา

หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ นาคมาณวิกาย สามีสัมพันธะใน คีตสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถฯ ลิงคัตถะ 'กึสุ อธิปตี ราชา' สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ 'อธิปติ วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก กึสุ สามีสัมพันธะใน อธิปติ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ราชาฯ วิกติกัตตาใน โหติ' อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถฯ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ฯ

.....

๒๘. "**กึสุ ราชา รชสฺสิโร**ติ กถํ ปน ราชา รชสฺสิโร นาม โหติ ?

"**กึสุ ราชา รชสฺสิโร**ติ (คาถาปาทสฺส) "กถํ ปน ราชา รชสฺสิโร นาม โหติ" (อิติ อตฺโถ) ?

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**ปน** ก็ **ราชา** อ.พระราชา **รชสฺสิโร นาม** ชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีบนพระเศียร **โหติ** ย่อมเป็น **กถํ** อย่างไร ?" **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **"กึสุ ราชา รชสฺสิโรติ** ว่า "กึสุ ราชา รชสฺสิโร" ดังนี้ ฯ

บาทพระคาถาว่า **"กึสุ ราชา รชสฺสิโร"** ความว่า ก็พระราชา ชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีบนพระเศียร ย่อมเป็นอย่างไร ?

"กึสุ ราชา รชสฺสิโร" สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ราชา สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กถํ ปุจฉนัตถะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ รชสฺสิโรฯ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติ-ศัพท์ สรูปะใน อตฺโถฯ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๙. "**กถํ สู**ติ กถํ นุ โข โส ราชา วิรโช นาม โหตีติ ?

“**กถํ สูติ** (ปทสฺส) “กถํ นุ โข โส ราชา วิรโช นาม โหตีติ (อตฺโถ) ?

(อตฺโถ) อ.อรรถ **อิติ** ว่า “**โส ราชา** อ.พระราชานั้น **วิรโช นาม** ชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีไปปราศแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น **กถํ นุ โข** อย่างไรหนอแล” **อิติ** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **“กถํ สูติ** ว่า “กถํ สุ” ดังนี้ ฯ

บทว่า **“กถํ สุ”** ความว่า พระราชานั้น ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีธุลี อย่างไรหนอแล

“กถํ สุ” สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “โส วิเสสนะของ ราชา ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กถํ นุ ปุจฉนัตถะ โขศัพท์วจนาลังการะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ วิรโช ๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๓๐. ปฏิคีตสฺส ปนตฺโถ: “**ฉทฺวาราธิปตี ราชา**ติ โย ฉนฺนํ ทฺวารานํ อธิปติ เอกทฺวาเรปิ รูปาทีหิ อนภิภูโต, อยํ ราชา นาม ฯ

ปฏิคีตสฺส ปน อตฺโถ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ): “**ฉทฺวาราธิปตี ราชา**ติ (คาถาปาทสฺส) ‘โย (ปุคฺคโล) ฉนฺนํ ทฺวารานํ อธิปติ เอกทฺวาเรปิ รูปาทีหิ (อารมฺมเณหิ) อนภิภูโต, อยํ (ปุคฺคโล) ราชา นาม (โหติ’ อิติ อตฺโถ” อิติ) ฯ

ปน ส่วนว่า **อตฺโถ** อ.เนื้อความ **ปฏิคีตสฺส** แห่งเพลงขับตอบ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ **(อิติ)** ว่า “**(อตฺโถ)** อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า ‘**โย (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลใด **อธิปติ** ผู้เป็นใหญ่ **ทฺวารานํ** แห่งทวาร ท. **ฉนฺนํ** หก **(อารมฺมเณหิ)** อันอารมณ์ ท. **รูปาทีหิ** มีรูปเป็นต้น **อนภิภูโต** ไม่ครอบงำแล้ว **เอกทฺวาเรปิ** แม้ในทวารหนึ่ง, **อยํ (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนี้ **ราชา นาม** ชื่อว่าเป็นพระราชา **(โหติ)** ย่อมเป็น” **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งคาถา **‘ฉทฺวาราธิปตี ราชาติ** ว่า ‘ฉทฺวาราธิปตี ราชา’ ดังนี้’ **(อิติ)** ดังนี้” **(อิติ)** ดังนี้ ฯ

ส่วนว่า บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งเพลงขับตอบว่า “บาทคาถาว่า **‘ฉทฺวาราธิปตี ราชา’** ความว่า บุคคลใด ผู้เป็นใหญ่แห่งทวาร ๖ ถูกอารมณ์มีรูปเป็นต้นไม่ครอบงำแม้ในทวารหนึ่ง, บุคคลนี้ ชื่อว่าเป็นพระราชา

ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ อตฺโถ วุตตกัมมะใน เวทิตพฺโพๆ กิตบทกัมมวาจก ปฏิคีตสฺส สามีสัมพันธะใน อตฺโถ ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ “ฉทฺวาราธิปตี ราชา’ สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ ‘โย วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ วุตตกัมมะใน อนภิภูโตๆ กิตบทกัมมวาจก ฉนฺนํ วิเสสนะของ ทฺวารานํๆ สามีสัมพันธะใน อธิปติๆ วิเสสนะของ ปุคฺคโล อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอกทฺวาเรๆ วิสยาธาระใน อนภิภูโต รูปาทีหิ วิเสสนะของ อารมฺมเณหิๆ อนภิหิตกัตตาใน อนภิภูโต, อยํ วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ราชาๆ วิกติกัตตาใน โหติ’ อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๓๑. “**รชมาโน รชสฺสิโร**ติ โย ปน เตสุ อารมฺมเณสุ รชติ, โส รชมาโน รชสฺสิโร นาม ฯ

“**รชมาโน รชสฺสิโร**ติ (คาถาปาทสฺส) “โย (ราชา) ปน เตสุ อารมฺมเณสุ รชติ, โส รชมาโน (ราชา) รชสฺสิโร นาม (โหติ” อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**ปน** ก็ **โย (ราชา)** อ.พระราชาใด **รชติ** ย่อมทรงกำหนัด **เตสุ อารมฺมเณสุ** ในอารมณ์ ท. เหล่านั้น, **โส (ราชา)** อ.พระราชานั้น **รชมาโน** ผู้ทรงกำหนัดอยู่ **รชสฺสิโร นาม** ชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีบนพระเศียร **(โหติ)** ย่อมเป็น” **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งคาถา **“รชมาโน รชสฺสิโรติ** ว่า “รชมาโน รชสฺสิโร” ดังนี้ ฯ

บาทคาถาว่า **“รชมาโน รชสฺสิโร”** ความว่า ก็พระราชาใด ย่อมทรงกำหนัดในอารมณ์เหล่านั้น, พระราชานั้น ผู้ทรงกำหนัดอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีบนพระเศียร”

“รชมาโน รชสฺสิโร” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ โย วิเสสนะของ ราชาๆ สุทธกัตตาใน รชติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสุ วิเสสนะของ อารมฺมเณสุๆ วิสยาธาระใน รชติ, โส ก็ดี รชมาโน ก็ดี วิเสสนะของ ราชาๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นาม-ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ รชสฺสิโรๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

๓๒. “**อรชนฺ**ติ อรชมาโน ปน วิรโช นาม โหติ ฯ

“**อรชนฺ**ติ (ปทสฺส) “อรชมาโน (ราชา) ปน วิรโช นาม โหติ” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**ปน** ก็ **(ราชา)** อ.พระราชา **อรชมาโน** ผู้ไม่ทรงกำหนัดอยู่ **วิรโช นาม** ชื่อว่าเป็นผู้มีกำหนัดไปปราศแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น” **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **“อรชนฺติ** ว่า “อรชํ” ดังนี้ ฯ

บทว่า **“อรชํ”** ความว่า ก็พระราชาผู้ไม่ทรงกำหนัดอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีความกำหนัด

“อรชํ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อรชมาโน วิเสสนะของ ราชาๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ วิรโชๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๓๓. “**รชนฺ**ติ รชมาโน พาโลติ วุจฺจติ ฯ

“**รชนฺ**ติ (ปทสฺส) “รชมาโน (ราชา ปณฺฑิเตน) พาโลติ วุจฺจติ” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**(ราชา)** อ.พระราชา **รชมาโน** ผู้ทรงกำหนัดอยู่ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **วุจฺจติ** ย่อมเรียก **พาโลติ** ว่า ‘เป็นคนพาล’ ดังนี้” **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **“รชนฺติ** ว่า “รชํ” ดังนี้ ฯ

บทว่า **“รชํ”** ความว่า พระราชาผู้ทรงกำหนัดอยู่ บัณฑิตย่อมเรียกว่าคนพาล

“รชํ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “รชมาโน วิเสสนะของ ราชาๆ วุตตกัมมะใน วุจฺจติๆ อาขยาตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจติ ‘พาโล’ สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาการะใน วุจฺจติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๓๔. เอวมสฺส สตฺถา ปฏิคีตํ ทตฺวา “อุตฺตร ตยา อิมสฺมึ คีเต คายิเต, อิมสฺส เต คีตสฺส อิมํ ปฏิคีตํ คายิสฺสติ

‘เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโล, กถํ นุทติ ปณฺฑิโต;
โยคกฺเขมี กถํ โหติ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโตติ,

อถสฺสา ตฺวํ อิมํ ปฏิคีตํ คาเยยฺยาสิ

‘โอเฆน วุยฺหตี พาโล, โยคา นุทติ ปณฺฑิโต;
สพฺพโยควิสํยุตฺโต โยคกฺเขมีติ วุจฺจตีติ

อาห ฯ

เอวํ อสฺส (อุตฺตรสฺส) สตฺถา ปฏิคีตํ ทตฺวา “อุตฺตร ตยา อิมสฺมึ คีเต คายิเต, (นาคมาณวิกา) อิมสฺส เต คีตสฺส อิมํ ปฏิคีตํ คายิสฺสติ

‘เกนสฺสุ วุยฺหติ พาโล, กถํ นุทติ ปณฺฑิโต;
โยคกฺเขมี (ปุคฺคโล) กถํ โหติ, (ตฺวํ) ตํ (อตฺถํ) เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโตติ,

อถ (ภาเว สนฺเต), อสฺสา (นาคมาณวิกาย) ตฺวํ อิมํ ปฏิคีตํ คาเยยฺยาสิ

‘โอเฆน วุยฺหติ พาโล, โยคา นุทติ ปณฺฑิโต;
สพฺพโยควิสํยุตฺโต (ปุคฺคโล ปณฺฑิเตน) โยคกฺเขมีติ วุจฺจติ’ (อิติ)” อิติ

อาห ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ทตฺวา** ครั้นประทานแล้ว **ปฏิคีตํ** ซึ่งเพลงขับตอบ **อสฺส (อุตฺตรสฺส)** แก่มาณพชื่อว่าอุตตระนั้น **เอวํ** อย่างนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**อุตฺตร** ดูก่อนอุตตระ **อิมสฺมึ คีเต** ครั้นเมื่อเพลงนี้ **ตยา** อันเธอ **คายิเต** ขับแล้ว, **(นาคมาณวิกา)** อ.นางนาคมาณวิกา **คายิสฺสติ** จักขับ **อิมํ ปฏิคีตํ** ซึ่งเพลงขับตอบนี้ **อิมสฺส คีตสฺส** ต่อเพลงขับนี้ **เต** ของเธอ **อิติ** ว่า

> ‘**พาโล** อ.คนพาล **เกนสฺสุ** อันอะไรสิ **วุยฺหติ** ย่อมพัดไป, **ปณฺฑิโต** อ.บัณฑิต **นุทติ** ย่อมบรรเทา **กถํ** อย่างไร ? **โยคกฺเขมี (ปุคฺคโล)** อ.บุคคล ผู้มีธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ **โหติ** ย่อมมี **กถํ** อย่างไร ? **(ตฺวํ)** อ.เธอ **เม ปุจฺฉิโต** ผู้อันเรา ถามแล้ว **อกฺขาหิ** ขอจงบอก **ตํ (อตฺถํ)** ซึ่งเนื้อความนั้น’ **อิติ** ดังนี้,

อถ (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น **(สนฺเต)** มีอยู่, **ตฺวํ** อ.เธอ **คาเยยฺยาสิ** พึงขับ **อิมํ ปฏิคีตํ** ซึ่งเพลงขับตอบนี้ **อสฺสา (นาคมาณวิกาย)** แก่นางนาคมาณวิกา

นั้น **(อิติ)** ว่า

> ‘**พาโล** อ.คนพาล **โอเฆน** อันกิเลสเพียงดังห้วงน้ำ **วุยฺหติ** ย่อมพัดไป, **ปณฺฑิโต** อ.บัณฑิต **นุทติ** ย่อมบรรเทา **โยคา** ด้วยความเพียร, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **สพฺพโยควิสํยุตฺโต** ผู้ไม่ประกอบแล้วด้วยโยคะทั้งปวง **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **วุจฺจติ** ย่อมเรียก **โยคกฺเขมีติ** ว่า ‘เป็นผู้มีธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ’ ดังนี้’ **(อิติ)** ดังนี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ครั้นประทานเพลงขับตอบแก่อุตตรมาณพนั้นอย่างนี้แล้ว ตรัสว่า “ดูก่อนอุตตระ เมื่อเธอขับเพลงขับนี้แล้ว, นางนาคมาณวิกา จักขับเพลงขับตอบนี้ต่อเพลงขับตอบนี้ของเธอว่า

> ‘คนพาล อันอะไรสิ ย่อมพัดไป ?, บัณฑิต ย่อมบรรเทาอย่างไร ? บุคคลผู้มีธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ ย่อมมีอย่างไร ? เธอผู้อันเราถามแล้ว จงบอกเนื้อความนั้น’ ดังนี้

เมื่อเป็นเช่นนั้น, เธอพึงขับเพลงขับตอบนี้ แก่นางนาคมาณวิกานั้นว่า

> ‘คนพาล อันกิเลสดุจห้วงน้ำย่อมพัดไป, บัณฑิตย่อมบรรเทาด้วยความเพียร, บุคคลผู้ไม่ประกอบด้วยโยคะทั้งปวง บัณฑิตย่อมเรียกว่า ‘เป็นผู้มีธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ’ ดังนี้

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน ทตฺวา อสฺส วิเสสนะของ อุตฺตรสฺสฯ สัมปทานใน ทตฺวา ปฏิคีตํ อวุตตกัมมะใน ทตฺวาฯ ลักขณัตถะ “อุตฺตร อาลปนะ อิมสฺมึ วิเสสนะของ คีเตฯ ลักขณะใน คายิเตฯ ลักขณกิริยา ตยา อนภิหิตกัตตาใน คายิเต, นาคมาณวิกา สุทธกัตตาใน คายิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมสฺส วิเสสนะของ คีตสฺส เต สามีสัมพันธะใน คีตสฺสฯ สัมปทานใน คายิสฺสติ อิมํ วิเสสนะของ ปฏิคีตํฯ อวุตตกัมมะใน คายิสฺสติ

> ‘พาโล วุตตกัมมะใน วุยฺหติฯ อาขยาตบทกัมมวาจก เกน อนภิหิตกัตตาใน วุยฺหติ สุศัพท์ ปทปูรณะ, ปณฺฑิโต สุทธกัตตาใน นุทติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กถํ ปุจฉนัตถะ, โยคกฺเขมี วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบท

กัตตุวาจก กถ์ ปุจฉนัตถะ, ตฺวำ สุทธกัตตาใน อกฺขาหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ อตฺถ์ฯ อวุตตกัมมะ ใน อกฺขาหิ เม อนภิหิตกัตตาใน ปุจฺฉิโตฯ วิเสสนะของ ตฺวำ' อิติศัพท์ สรูปะใน อิมำ ปฏิคีตำ,

อถ วิเสสนะของ ภาเวฯ ลักขณะใน สนฺเตฯ ลักขณกิริยา, ตฺวำ สุทธกัตตาใน คาเยยฺยาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ นาคมาณวิกายฯ สัมปทานใน คาเยยฺยาสิ อิมำ วิเสสนะของ ปฏิคีตำฯ อวุตตกัมมะใน คาเยยฺยาสิ

'พาโล วุตตกัมมะใน วุยฺหติฯ อาขยาตบทกัมมวาจก โอเฆน อนภิหิตกัตตาใน วุยฺหติ, ปณฺฑิโต สุทธกัตตาใน นุทติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โยคา ปัญจมีกรณะใน นุทติ, สพฺพโยค-วิสำยุตฺโต วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ วุตตกัมมะใน วุจฺจติฯ อาขยาต-บทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจติ โยคกฺเขมี สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ สัมภาวนาใน วุจฺจติ' อิติศัพท์ สรูปะใน อิมำ ปฏิคีตำ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๕. ตสฺสตฺโถ "กาโมฆาทินา จตุพฺพิเธน โอเฆน พาโล วุยฺหติ, ตำ โอฆำ ปณฺฑิโต สมฺมปฺปธานสงฺขาเตน โยเคน นุทติ, โส สพฺเพหิ กามโยคาทีหิ วิสำยุตฺโต โยคกฺเขมี นาม วุจฺจตีติ ฯ

ตสฺส (คาถาวจนสฺส) อตฺโถ "กาโมฆาทินา จตุพฺพิเธน โอเฆน พาโล วุยฺหติ, ตำ โอฆำ ปณฺฑิโต สมฺมปฺปธานสงฺขาเตน โยเคน นุทติ, โส (ปณฺฑิโต) สพฺเพหิ กามโยคาทีหิ (โยเคหิ) วิสำยุตฺโต (ปณฺฑิเตน) โยคกฺเขมี นาม วุจฺจตีติ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

อตฺโถ อ.เนื้อความ **ตสฺส (คาถาวจนสฺส)** แห่งคำอันเป็นพระคาถานั้น **อิติ** ว่า "**พาโล** อ.คนพาล **โอเฆน** อันกิเลสเพียงดังห้วงน้ำ **จตุพฺพิเธน** อันมีอย่าง ๔ **กาโมฆาทินา** มีกาโมฆะเป็นต้น **วุยฺหติ** ย่อมพัดไป, **ปณฺฑิโต** อ.บัณฑิต **นุทติ** ย่อมบรรเทา **ตำ โอฆำ** ซึ่งกิเลสเพียงดังห้วงน้ำนั้น **โยเคน** ด้วยความเพียร **สมฺมปฺปธาน-สงฺขาเตน** อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าความเพียรชอบ, **โส (ปณฺฑิโต)** อ.บัณฑิตนั้น **วิสำยุตฺโต** ไม่ประกอบแล้ว **(โยเคหิ)** ด้วยกิเลสเป็นเครื่องประกอบ ท. **กามโยคาทีหิ**

มีกามโยคะเป็นต้น **สพฺเพหิ** ทั้งปวง **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **วุจฺจติ** ย่อมเรียก **โยคกฺเขมี นาม** ว่าชื่อว่าผู้มีธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ" **อิติ** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งคำเป็นพระคาถานั้นว่า "คนพาล ถูกกิเลสดุจห้วงน้ำมี ๔ อย่างมีกาโมฆะเป็นต้น พัดไป, บัณฑิตย่อมบรรเทาโอฆะนั้น ด้วยความเพียรกล่าวคือสัมมัปปธาน, บัณฑิตนั้นไม่ประกอบด้วยกิเลสเป็นเครื่องประกอบทั้งหลายมีกามโยคะเป็นต้นทั้งปวง บัณฑิตย่อมเรียกว่าชื่อว่าผู้มีธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ"

อตฺโถ วุตฺตกัมมะใน เวทิตพฺโพ ฯ กิตบทกัมมวาจก ตสฺส วิเสสนะของ คาถาวจนสฺส ฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "พาโล วุตฺตกัมมะใน วุยฺหติ ฯ อาขยาตบทกัมมวาจก กาโมฆาทินา ก็ดี จตุพฺพิเธน ก็ดี วิเสสนะของ โอเฆน ฯ อนภิหิตกัตตาใน วุยฺหติ, ปณฺฑิโต สุทธกัตตาใน นุทติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตं วิเสสนะของ โอฆํ ฯ อวุตต-กัมมะใน นุทติ สมฺมปฺปธานสงฺขาเตน วิเสสนะของ โยเคน ฯ กรณะใน นุทติ, โส วิเสสนะของ ปณฺฑิโต ฯ วุตตกัมมะใน วุจฺจติ ฯ อาขยาตบทกัมมวาจก สพฺเพหิ ก็ดี กามโยคาทีหิ ก็ดี วิเสสนะของ โยเคหิ ฯ กรณะใน วิสัยุตฺโต ฯ วิเสสนะของ ปณฺฑิโต ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจติ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ โยคกฺเขมี ฯ สัมภาวนาใน วุจฺจติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๓๖. อุตฺตโร อิมํ ปฏิคีตํ คณฺหนฺโตว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ

อุตฺตโร อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ **คณฺหนฺโตว** เรียนเอาอยู่เทียว **อิมํ ปฏิคีตํ** ซึ่งเพลงขับตอบนี้ **ปติฏฺฐหิ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

อุตตรมาณพ เรียนเอาเพลงขับตอบนี้อยู่นั่นแหละ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

อุตฺตโร สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมํ วิเสสนะของ ปฏิคีตํ ฯ อวุตตกัมมะใน คณฺหนฺโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ คณฺหนฺโต ฯ อัพภันตรกิริยาของ อุตฺตโร โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิ ฯ

.....

๓๗. โส โสตาปนฺโน หุตฺวา ตํ คาถํ อาทาย คนฺตฺวา "อมฺโภ มยา คีตปฺปฏิคีตํ อาหฏ,

โอกาสํ เม เทถาติ วตฺวา นิรนฺตรํ จิตสฺส มหาชนสฺส มชฺเฌ ชนฺนุนาว อกฺกมนฺโต อคมาสิ ฯ

โส (อุตฺตโร) โสตาปนฺโน หุตฺวา ตํ คาถํ อาทาย คนฺตฺวา “อมฺโภ มยา คีตปฺปฏิคีตํ อาหฏํ, (ตุมฺเห) โอกาสํ เม เทถาติ วตฺวา นิรนฺตรํ จิตสฺส มหาชนสฺส มชฺเฌ ชนฺนุนาว อกฺกมนฺโต อคมาสิ ฯ

โส (อุตฺตโร) อ.มาณพชื่อว่าอุตตระนั้น **โสตาปนฺโน** เป็นพระโสดาบัน **หุตฺวา** เป็น **อาทาย** ถือเอาแล้ว **ตํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานั้น **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อมฺโภ** แน่ะท่านผู้เจริญ **คีตปฺปฏิคีตํ** อ.เพลงขับและเพลงขับตอบ **มยา** อันกระผม **อาหฏํ** นำมาแล้ว, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **เทถ** ขอจงให้ **โอกาสํ** ซึ่งโอกาส **เม** แก่กระผม” **อิติ** ดังนี้ **อกฺกมนฺโต อคมาสิ** ได้เหยียบไปอยู่แล้ว **ชนฺนุนาว** ด้วยเข่าเทียว **มชฺเฌ** ในท่ามกลาง **มหาชนสฺส** แห่งมหาชน **จิตสฺส** ผู้ดำรงอยู่แล้ว **นิรนฺตรํ** มีระหว่างออกแล้ว ฯ

อุตตรมาณพนั้น เป็นพระโสดาบัน ถือเอาพระคาถานั้น ไปแล้ว กล่าวว่า “แน่ะท่านผู้เจริญ เพลงขับและเพลงขับตอบ ถูกกระผมนำมาแล้ว, ขอท่านทั้งหลาย จงให้โอกาสแก่กระผม” ดังนี้ ได้เหยียบไปอยู่แล้วด้วยเข่านั่นแหละในท่ามกลางแห่งมหาชนผู้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง

โส วิเสสนะของ อุตฺตโรๆ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปนฺโน วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อาทาย ตํ วิเสสนะของ คาถาๆ อวุตตกัมมะใน อาทายๆ สมานกาลกิริยาใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “อมฺโภ อาลปนะ คีตปฺปฏิคีตํ วุตตกัมมะใน อาหฏๆ กิตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน อาหฏ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน เทถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โอกาสํ อวุตตกัมมะใน เทถ เม สัมปทานใน เทถ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อกฺกมนฺโต นิรนฺตรํ กิริยาวิเสสนะใน จิตสฺสๆ วิเสสนะของ มหาชนสฺสๆ สามีสัมพันธะใน มชฺเฌๆ วิสยาธาระใน อกฺกมนฺโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ชนฺนุนาๆ กรณะใน อกฺกมนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ อุตฺตโร ฯ

.....

๓๘. นาคมาณวิกา ปิตุ ผเณ จตฺวา นจฺจมานา “กึ สุ อธิปตี ราชาติ คีตํ คายิ ?

นาคมาณวิกา อ.นางนาคมาณวิกา **จตฺวา** ดำรงอยู่แล้ว **ผเณ** บนพังพาน **ปิตุ** ของบิดา **นจฺจมานา** ฟ้อนรำอยู่ **คายิ** ขับแล้ว **คีตํ** ซึ่งเพลงขับ **“กึ สุ อธิปตี ราชาติ** ว่า “กึ สุ อธิปตี ราชา” ดังนี้เป็นต้น ฯ

นางนาคมาณวิกา ดำรงอยู่บนพังพานของบิดา ฟ้อนรำอยู่ขับเพลงขับว่า “กึ สุ อธิปตี ราชา” ดังนี้เป็นต้น

นาคมาณวิกา สุทธกัตตาใน คายิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปิตุ สามีสัมพันธะใน ผเณๆ อุปสิเลสิกาธาระใน จตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นจฺจมานาๆ อัพภันตรกิริยาของนาคมาณวิกา “กึสุ อธิปตี ราชา” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน คีตํๆ อวุตตกัมมะใน คายิ ฯ

.....

๓๙. อุตฺตโร “ฉทฺวาราธิปตี ราชาติ ปฏิคีตํ คายิ ฯ

อุตฺตโร อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ **คายิ** ขับแล้ว **ปฏิคีตํ** ซึ่งเพลงขับตอบ **“ฉทฺวาราธิปตี ราชาติ** ว่า “ฉทฺวาราธิปตี ราชา” ดังนี้เป็นต้น ฯ

อุตตรมาณพ ขับเพลงขับตอบว่า “ฉทฺวาราธิปตี ราชา” ดังนี้เป็นต้น

อุตฺตโร สุทธกัตตาใน คายิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ฉทฺวาราธิปตี ราชา” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน ปฏิคีตํๆ อวุตตกัมมะใน คายิ ฯ

.....

๔๐. ปุน นาคมาณวิกา “เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโลติ ตสฺส ปฏิคีตํ คายิ ?

ปุน นาคมาณวิกา “เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโลติ ตสฺส (อุตฺตรสฺส) ปฏิคีตํ คายิ ?

นาคมาณวิกา อ.นางนาคมาณวิกา **คายิ** ขับแล้ว **ปฏิคีตํ** ซึ่งเพลงขับตอบ **ตสฺส (อุตฺตรสฺส)** แก่มาณพชื่อว่าอุตตระนั้น **“เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโลติ** ว่า “เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโล” ดังนี้เป็นต้น **ปุน** อีก ฯ

นางนาคมาณวิกา ขับเพลงขับตอบแก่อุตตรมาณพนั้นว่า “เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโล” ดังนี้เป็นต้นอีก

นาคมาณวิกา สุทธกัตตาใน คายิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุนศัพท์ กิริยาวิเสสนะ ใน คายติ “เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโล” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน ปฏิคีตํ ตสฺส วิเสสนะของ อุตฺตรสฺสๆ สัมปทานใน คายิ ปฏิคีตํ อวุตตกัมมะใน คายิ ฯ

.....

๔๑. อถสฺสา ปฏิคีตํ คายนฺโต อุตฺตโร “โอเฆน วุยฺหตี พาโลติ อิมํ คาถมาห ฯ

อถ อสฺสา (นาคมาณวิกาย) ปฏิคีตํ คายนฺโต อุตฺตโร “โอเฆน วุยฺหตี พาโลติ อิมํ คาถํ อาห ฯ

อถ ครั้งนั้น **อุตฺตโร** อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ **คายนฺโต** ผู้ขับอยู่ **ปฏิคีตํ** ซึ่งเพลงขับตอบ **อสฺสา (นาคมาณวิกาย)** แก่นางนาคมาณวิกานั้น **อาห** กล่าวแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งคาถานี้ **“โอเฆน วุยฺหตี พาโลติ** ว่า “โอเฆน วุยฺหตี พาโล” ดังนี้เป็นต้น ฯ

ครั้งนั้น อุตตรมาณพผู้ขับเพลงขับตอบแก่นางนาคมาณวิกานั้น กล่าวคาถานี้ว่า “โอเฆน วุยฺหตี พาโล” ดังนี้เป็นต้น

อถ กาลสัตตมี คายนฺโต วิเสสนะของ อุตฺตโรๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ นาคมาณวิกายๆ สัมปทานใน คายนฺโต ปฏิคีตํ อวุตต-กัมมะใน คายนฺโต “โอเฆน วุยฺหตี พาโล” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมํ คาถํ อิมํ วิเสสนะของ คาถํๆ อวุตตกัมมะใน อาห ฯ

.....

๔๒. นาคราชา ตํ สุตฺวาว พุทฺธสฺส อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา “มยา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เอวรูปํ ปทนฺนาม น สุตปุพฺพํ, อุปฺปนฺโน วต โภ โลเก พุทฺโธติ ตุฏฺฐมานโส นงฺคุฏฺเฐน อุทกํ ปหริ ฯ

นาคราชา ตํ (คาถํ) สุตฺวาว พุทฺธสฺส อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา “มยา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เอวรูปํ ปทำ นาม น สุตปุพฺพำ (โหติ), อุปฺปนฺโน วต โภ โลเก พุทฺโธติ ตุฏฺฐมานโส นงฺคุฏฺเฐน อุทกำ ปหริ ฯ

นาคราชา อ.นาคราช **สุตฺวาว** ฟังแล้วเทียว **ตํ (คาถำ)** ซึ่งคาถานั้น **ญตฺวา** รู้แล้ว **พุทฺธสฺส อุปฺปนฺนภาวำ** ซึ่งความที่ แห่งพระพุทธเจ้า เป็นผู้ทรงอุบัติขึ้นแล้ว **ตุฏฺฐ-มานโส** ผู้มีใจอันยินดีแล้ว **อิติ** ว่า “**ปทำ นาม** ชื่อ อ.บท **เอวรูปำ** อันมีอย่างนี้เป็นรูป **มยา สุตปุพฺพำ** เป็นบท อันเรา ฟังแล้ว ในกาลก่อน **พุทฺธนฺตรำ** สิ้นพุทธันดร **เอกำ** หนึ่ง **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้, **โภ** ดูก่อนท่านผู้เจริญ **พุทฺโธ** อ.พระพุทธเจ้า

อุปฺปนฺโน วต เสด็จอุบัติขึ้นแล้วหนอ **โลเก** ในโลก" **อิติ** ดังนี้ **ปหริ** ฟาดแล้ว **อุทกำ** ซึ่งน้ำ **นงฺคุฏฺเฐน** ด้วยหาง ฯ

นาคราชฟังคาถานั้นนั่นแหละ รู้ความที่พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว ผู้มีใจอันยินดีแล้วว่า "ชื่อว่าบทอันเห็นปานนี้ เป็นบทอันเราไม่เคยฟังแล้วสิ้นหนึ่งพุทธันดร, ดูก่อนท่านผู้เจริญ พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลกหนอ" ดังนี้ ใช้หางฟาดน้ำแล้ว

นาคราชา สุทฺธกัตตาใน ปหริฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ คาถำฯ อวุตต-กัมมะใน สุตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ฌตฺวา พุทฺธสฺส ภาวาทิสัมพันธะใน อุปฺปนฺนภาวำฯ อวุตตกัมมะใน ฌตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ตุฏฺฐมานโส "เอวรูปำ วิเสสนะของ ปทำ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ปทำฯ สุทธ-กัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน สุต- เอกำ วิเสสนะของ พุทฺธนฺตรำฯ อัจจันตสังโยคะใน สุต- นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ สุตปพฺพำ วิกติกัตตาใน โหติ, โภ อาลปนะ พุทฺโธ สุทธกัตตาใน อุปฺปนฺโนฯ กิตบทกัตตุวาจก วตศัพท์ อัจฉริยัตถะ โลเก วิสยาธาระใน อุปฺปนฺโน" อิติศัพท์ อาการะใน ตุฏฺฐมานโสฯ วิเสสนะของ นาคราชา นงฺคุฏฺเฐน กรณะใน ปหริ อุทกำ อวุตตกัมมะใน ปหริ ฯ

.....

๔๓. มหาวีจิโย อุฏฺฐหึสุ ฯ

มหาวีจิโย อ.คลื่นใหญ่ ท. **อุฏฺฐหึสุ** ตั้งขึ้นแล้ว ฯ

คลื่นใหญ่ทั้งหลาย ตั้งขึ้นแล้ว

มหาวีจิโย สุทธกัตตาใน อุฏฺฐหึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฯ

.....

๔๔. อุโภ ตีรานิ ภิชฺชึสุ ฯ

ตีรานิ อ.ฝั่ง ท. **อุโภ** ทั้งสอง **ภิชฺชึสุ** แตกแล้ว ฯ

ฝั่งทั้งสองข้าง แตกแล้ว

อุโภ วิเสสนะของ ตีรานิฯ สุทธกัตตาใน ภิชฺชึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฯ

.....

๔๕. อิโต จิโต จ อุสภมตฺเต ฐาเน มนุสฺสา อุทเก นิมุชฺชึสุ ฯ

อิโต (ปสฺสโต) จ อิโต (ปสฺสโต) จ อุสภมตฺเต ฐาเน มนุสฺสา อุทเก นิมุชฺชึสุ ฯ

มนุสฺสา อ.มนุษย์ ท. **นิมุชฺชึสุ** จมแล้ว **อุทเก** ในน้ำ **ฐาเน** ในที่ **อุสภมตฺเต** สักว่าอุสภะ **อิโต (ปสฺสโต) จ** ในข้างนี้ด้วย **อิโต (ปสฺสโต) จ** ในข้างนี้ด้วย ฯ

พวกมนุษย์จมลงในน้ำในที่มีประมาณหนึ่งอุสภะ ในข้างนี้และในข้างนี้

มนุสฺสา สุทธกัตตาใน นิมุชฺชึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิโต สองบท วิเสสนะของปสฺสโตฯ สองบท วิสยาธาระใน นิมุชฺชึสุ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อิโต ปสฺสโต และ อิโต ปสฺสโต อุสภมตฺเต วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน นิมุชฺชึสุ อุทเก วิสยาธาระใน นิมุชฺชึสุ ฯ

.....

๔๖. โส เอตฺตกํ มหาชนํ ผเณ ฐเปตฺวา อุกฺขิปิตฺวา ถเล ปติฏฺฐเปสิ ฯ

โส (นาคราชา) เอตฺตกํ มหาชนํ ผเณ ฐเปตฺวา อุกฺขิปิตฺวา ถเล ปติฏฺฐเปสิ ฯ

โส (นาคราชา) อ.นาคราชนั้น **ฐเปตฺวา** วางไว้แล้ว **มหาชนํ** ซึ่งมหาชน **เอตฺตกํ** ผู้มีประมาณเท่านี้ **ผเณ** บนพังพาน **อุกฺขิปิตฺวา** ยกขึ้นแล้ว **ปติฏฺฐเปสิ** ตั้งไว้เฉพาะแล้ว **ถเล** บนบก ฯ

นาคราชนั้น วางมหาชนมีประมาณเท่านี้ไว้บนพังพาน ยกขึ้นแล้ว วางไว้แล้วบนบก

โส วิเสสนะของ นาคราชาฯ สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐเปสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตฺตกํ วิเสสนะของ มหาชนํฯ อวุตตกัมมะใน ฐเปตฺวา ผเณ อุปสิเลสิกาธาระใน ฐเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อุกฺขิปิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปติฏฺฐเปสิ ถเล อุปสิเลสิกาธาระใน ปติฏฺฐเปสิ ฯ

.....

๔๗. โส อุตฺตรึ อุปสงฺกมิตฺวา “กหํ สามิ สตฺถาติ ปุจฺฉิ ฯ

โส (นาคราชา) อุตฺตรึ อุปสงฺกมิตฺวา “กหํ (ฐาเน วิหรติ) สามิ สตฺถาติ ปุจฺฉิ ฯ

โส (นาคราชา) อ.นาคราชนั้น **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปหาแล้ว **อุตฺตรึ** ซึ่งมาณพ

ชื่อว่าอุตตระ **ปุจฺฉิ** ถามแล้ว **อิติ** ว่า “**สามิ** ข้าแต่นาย **สตฺถา** อ.พระศาสดา **(วิหรติ)** ย่อมประทับอยู่ **กหํ (ฐาเน)** ในที่ไหน ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

นาคราชนั้น เข้าไปหาอุตตรมาณพ ถามว่า “นาย พระศาสดาย่อมประทับอยู่ ณ ที่ไหน ?”

โส วิเสสนะของ นาคราชาๆ สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุตฺตรํ อวุตต-กัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิ “สามิ อาลปนะ สตฺถา สุทธกัตตา ใน วิหรติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กหํ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน วิหรติ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๔๘. “เอกสฺมึ รุกฺขมูเล นิสินฺโน มหาราชาติ ฯ

(อุตฺตโร “สตฺถา) เอกสฺมึ รุกฺขมูเล นิสินฺโน มหาราชาติ (อาห) ฯ

(อุตฺตโร) อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาราช** ข้าแต่มหาราชเจ้า **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **นิสินฺโน** ประทับนั่งแล้ว **เอกสฺมึ รุกฺขมูเล** ที่โคนแห่งต้นไม้ต้นหนึ่ง” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อุตตรมาณพ กราบทูลว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า พระศาสดาประทับนั่งที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง”

อุตฺตโร สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาราช อาลปนะ สตฺถา สุทธ-กัตตาใน นิสินฺโนๆ กิตบทกัตตุวาจก เอกสฺมึ วิเสสนะของ รุกฺขมูเลๆ วิสยาธาระใน นิสินฺโน” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๔๙. โส “เอหิ สามิ, คจฺฉามาติ อุตฺตเรน สทฺธึ อคมาสิ ฯ

โส (นาคราชา “ตฺวํ) เอหิ สามิ, (มยํ) คจฺฉามาติ (วตฺวา) อุตฺตเรน สทฺธึ อคมาสิ ฯ

โส (นาคราชา) อ.นาคราชนั้น **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**สามิ** ข้าแต่นาย **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **เอหิ** จงมา, **(มยํ)** อ.เรา ท. **คจฺฉาม** จะไป” **อิติ** ดังนี้ **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **สทฺธึ** กับ **อุตฺตเรน** ด้วยมาณพชื่อว่าอุตตระ ฯ

นาคราชนั้น กล่าวว่า “นาย เชิญท่านมาเถิด, พวกเราจะไป” แล้วได้ไปพร้อมกับอุตตร-มาณพ

โส วิเสสนะของ นาคราชาๆ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สามิ อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน เอหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, มยํ สุทธกัตตาใน คจฺฉามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อคมาสิ อุตฺตเรน สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึๆ กิริยาสมวายะใน อคมาสิ ฯ

.....

๕๐. มหาชโนปิ เตน สทฺธึเยว คโต ฯ

มหาชโนปิ เตน (นาครญฺญา) สทฺธึ เอว คโต ฯ

มหาชโนปิ แม้ อ.มหาชน **คโต** ไปแล้ว **สทฺธึ เอว** กับ **เตน (นาครญฺญา)** ด้วยนาคราชนั้นนั่นเทียว ฯ

แม้มหาชน ก็ไปพร้อมกับนาคราชนั้นนั่นแหละ

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มหาชโนๆ สุทธกัตตาใน คโตๆ กิตบทกัตตุวาจก เตน วิเสสนะของ นาครญฺญาๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สทฺธึๆ กิริยาสมวายะใน คโต ฯ

.....

๕๑. นาคราชา คนฺตฺวา ฉพฺพณฺณานํ รสฺมีนํ อนฺตรํ ปวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา โรทมาโน อฏฺฐาสิ ฯ

นาคราชา อ.นาคราช **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **ปวิสิตฺวา** เข้าไปแล้ว **อนฺตรํ** สู่ระหว่าง **รสฺมีนํ** แห่งพระรัศมี ท. **ฉพฺพณฺณานํ** อันมีวรรณะหก **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **โรทมาโน อฏฺฐาสิ** ได้ยืนร้องไห้อยู่แล้ว ฯ

นาคราชไปแล้ว เข้าไปสู่ระหว่างพระรัศมีอันมีวรรณะ ๖ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้ยืนร้องไห้อยู่แล้ว

นาคราชา สุทธกัตตาใน อฏฺฐาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ปวิสิตฺวา ฉพฺพณฺณานํ วิเสสนะของ รสฺมีนํๆ สามีสัมพันธะใน อนฺตรํๆ สัมปาปุณีย-

กัมมะใน ปวิสิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิตฺวา สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน วนฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน โรทมาโนฯ อัพภันตรกิริยาของ นาคราชา ฯ

.....

๕๒. อถ นํ สตฺถา อาห ‘‘กิมิทํ มหาราชาติ ?

อถ นํ (นาคราชานํ) สตฺถา อาห ‘‘กึ อิทํ (การณํ) มหาราชาติ ?

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อาห** ตรัสแล้ว **นํ (นาคราชานํ)** กะนาคราชนั้น **อิติ** ว่า “**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **อิทํ (การณํ)** อ.เหตุนี้ **กึ** อะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสกะนาคราชนั้นว่า “ดูก่อนมหาบพิตร เหตุนี้อะไร”

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นํ วิเสสนะของนาคราชานำฯ อกถิตกัมมะใน อาห “มหาราช อาลปนะ กึ ก็ดี อิทำ ก็ดี วิเสสนะของการณำฯ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๕๓. ‘‘อหำ ภนฺเต ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส สาวโก หุตฺวา วีสติวสฺสสหสฺสานิ สมณธมฺมำ อกาสึ, โสปิ มำ สมณธมฺโม นิตฺถาเรตุำ นาสกฺขิ, อปฺปมตฺตกำ เอรกปตฺตจฺฉินฺทนมตฺตำ นิสฺสาย อเหตุกปฺปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อุเรน ปริสกฺกนฏฺฐาเน นิพฺพตฺโตมฺหิ, เอกำ พุทฺธนฺตรำ เนว มนุสฺสตฺตำ ลภามิ, น สทฺธมฺมสฺสวนำ, น ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส ทสฺสนนฺติ ฯ

(นาคราชา) ‘‘อหำ ภนฺเต ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส สาวโก หุตฺวา วีสติวสฺสสหสฺสานิ สมณธมฺมำ อกาสึ, โสปิ มำ สมณธมฺโม นิตฺถาเรตุำ น อสกฺขิ, (อหำ) อปฺปมตฺตกำ เอรกปตฺตจฺฉินฺทนมตฺตำ (การณำ) นิสฺสาย อเหตุกปฺปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อุเรน ปริสกฺกนฏฺฐาเน นิพฺพตฺโต อมฺหิ, (อหำ) เอกำ พุทฺธนฺตรำ เนว มนุสฺสตฺตำ ลภามิ, น สทฺธมฺมสฺสวนำ (ลภามิ), น ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส ทสฺสนำ (ลภามิ)” อิติ (อาห) ฯ

(นาคราชา) อ.นาคราช **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหำ** อ.ข้าพระองค์ **สาวโก** เป็นสาวก **พุทฺธสฺส** ของพระพุทธเจ้า **ตุมฺหาทิสสฺส** ผู้เช่นกับด้วยพระองค์ **หุตฺวา** เป็น **อกาสึ** ได้กระทำแล้ว **สมณธมฺมำ** ซึ่งสมณธรรม **วีสติวสฺสสหสฺสานิ** สิ้นพันแห่งปียี่สิบ ท., **โสปิ สมณธมฺโม** อ.สมณธรรมแม้นั้น

น อสกฺขิ ไม่ได้อาจแล้ว **นิตฺถาเรตุ** เพื่ออันถอนออก **มํ** ซึ่งข้าพระองค์, **(อหํ)** อ.ข้าพระองค์ **นิสฺสาย** อาศัยแล้ว **(การณํ)** ซึ่งเหตุ **เอรกปตฺตจฺฉินฺทนมตฺตํ** สักว่าการตัดซึ่งใบแห่งตะไคร้น้ำ **อปฺปมตฺตกํ** อันมีประมาณน้อย **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **อเหตุกปฺปฏิสนฺธึ** ซึ่งปฏิสนธิแห่งอเหตุกสัตว์ **นิพฺพตฺโต** เป็นผู้บังเกิดแล้ว **ปริสกฺกนฏฺฐาเน** ในที่เป็นที่กระเสือกกระสนไป **อุเรน** ด้วยอก **อมฺหิ** ย่อมเป็น, **(อหํ)** อ.ข้าพระองค์ **เนว ลภามิ** ย่อมไม่ได้นั่นเทียว **มนุสฺสตฺตํ** ซึ่งความเป็นแห่งมนุษย์, **น (ลภามิ)** ย่อมไม่ได้ **สทฺธมฺมสฺสวนํ** ซึ่งการฟังซึ่งพระสัทธรรม, **น (ลภามิ)** ย่อมไม่ได้ **ทสฺสนํ** ซึ่งการเห็น **พุทฺธสฺส** ซึ่งพระพุทธเจ้า **ตุมฺหาทิสสฺส** ผู้เช่นกับด้วยพระองค์ **พุทฺธนฺตรํ** สิ้นพุทธันดร **เอกํ** หนึ่ง" **อิติ** ดังนี้ ฯ

นาคราช กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าผู้เช่นกับพระองค์ ได้ทำสมณธรรมสิ้น ๒๐,๐๐๐ ปี, สมณธรรมแม้นั้น ไม่ได้อาจเพื่อจะถอนข้าพระองค์ออกได้, ข้าพระองค์อาศัยเหตุเพียงการตัดใบตะไคร้น้ำที่มีประมาณน้อย ถือเอาปฏิสนธิแห่งอเหตุกสัตว์ เป็นผู้บังเกิดในที่เป็นที่กระเสือกกระสนไปด้วยอก, ข้าพระองค์ ย่อมไม่ได้นั่นแหละซึ่งความเป็นมนุษย์, ย่อมไม่ได้การฟังพระสัทธรรม ย่อมไม่ได้การเห็นพระพุทธเจ้าผู้เช่นกับพระองค์ สิ้นหนึ่งพุทธันดร"

นาคราชา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน อกาสึฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตุมฺหาทิสสฺส วิเสสนะของ พุทฺธสฺสฯ สามีสัมพันธะใน สาวโกฯ วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน อกาสึ วีสติวสฺสสหสฺสานิ อัจจันตสังโยคะใน อกาสึ สมณธมฺมํ อวุตตกัมมะใน อกาสึ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ โสฯ วิเสสนะของ สมณธมฺโมฯ สุทธกัตตาใน อสกฺขิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มํ อวุตตกัมมะใน นิตฺถาเรตุฯ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺขิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อสกฺขิ, อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปฺปมตฺตกํ ก็ดี เอรกปตฺตจฺฉินฺทนมตฺตํ ก็ดี วิเสสนะของ การณํฯ อวุตตกัมมะใน นิสฺสายฯ ปุพพกาลกิริยาใน คเหตฺวา อเหตุกปฺปฏิสนฺธึฯ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺโต อุเรน กรณะใน ปริสกฺกนฏฺฐาเนฯ วิสยาธาระใน นิพฺพตฺโตฯ วิกติกัตตาใน อมฺหิ, อหํ สุทธกัตตาใน ลภามิฯ สามบท อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกํ วิเสสนะของ พุทฺธนฺตรํฯ อัจจันตสังโยคะใน ลภามิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นฯ ศัพท์ ปฏิเสธะใน ลภามิ

มนุสฺสตฺตํ อวุตฺตกมฺมะใน ลภามิ, นศัพท์ ปฏิเสธะใน ลภามิ สทฺธมฺมสฺสวนํ อวุตฺต-กมฺมะใน ลภามิ, นศัพท์ ปฏิเสธะใน ลภามิ ตุมฺหาทิสสฺส วิเสสนะของ พุทฺธสฺสฯ ฉัฏฐีอวุตฺตกมฺมะใน ทสฺสนำฯ อวุตฺตกมฺมะใน ลภามิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๕๔. สตฺถา ตสฺส กถํ สุตฺวา "มหาราช มนุสฺสตฺตํ นาม ทุลฺลภเมว, ตถา สทฺธมฺมสฺสวนํ, ตถา พุทฺธุปฺปาโท, อิทญฺหิ กิจฺเฉน กสิเรน ลพฺภตีติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห

"กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภ, กิจฺฉํ มจฺจาน ชีวิตํ;
กิจฺฉํ สทฺธมฺมสฺสวนํ, กิจฺโฉ พุทฺธานมุปฺปาโทติ ฯ

สตฺถา ตสฺส (นาครญฺโญ) กถํ สุตฺวา "มหาราช มนุสฺสตฺตํ นาม ทุลฺลภํ เอว (โหติ), ตถา สทฺธมฺมสฺสวนํ (ทุลฺลภํ โหติ), ตถา พุทฺธุปฺปาโท (ทุลฺลโภ โหติ), อิทำ หิ (ติวิธการณำ สตฺเตน) กิจฺเฉน กสิเรน ลพฺภตีติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมำ คาถำ อาห

"กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภ (โหติ), กิจฺฉำ มจฺจานำ ชีวิตำ (โหติ);
กิจฺฉำ สทฺธมฺมสฺสวนำ (โหติ), กิจฺโฉ พุทฺธานำ อุปฺปาโท (โหติ)" อิติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **สุตฺวา** ทรงสดับแล้ว **กถำ** ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว **ตสฺส (นาครญฺโญ)** ของนาคราชนั้น **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **มนุสฺสตฺตำ นาม** ชื่อ อ.ความเป็นแห่งมนุษย์ **ทุลฺลภำ เอว** เป็นสภาพอันบุคคลได้โดยยากนั่นเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตถา** อ.เหมือนอย่างนั้น **สทฺธมฺมสฺสวนำ** คือ อ.การฟังซึ่งพระสัทธรรม **(ทุลฺลภำ)** เป็นสภาพอันบุคคลได้โดยยาก **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตถา** อ.เหมือนอย่างนั้น **พุทฺธุปฺปาโท** คือ อ.การเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า **(ทุลฺลโภ)** เป็นสภาพอันบุคคลได้โดยยาก **(โหติ)** ย่อมเป็น, **หิ** เพราะว่า **อิทำ (ติวิธ-การณำ)** อ.เหตุอันมีอย่างสามนี้ **(สตฺเตน)** อันสัตว์ **ลพฺภติ** ย่อมได้ **กิจฺเฉน** โดยยาก **กสิเรน** โดยลำบาก" **อิติ** ดังนี้ **เทเสนฺโต** เมื่อทรงแสดง **ธมฺมำ** ซึ่งธรรม **อาห** ตรัสแล้ว **อิมำ คาถำ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

"**มนุสฺสปฺปฏิลาโภ** อ.การได้เฉพาะซึ่งความเป็นแห่งมนุษย์
กิจฺโฉ เป็นสภาพยาก **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ชีวิตำ** อ.ชีวิต
มจฺจานำ ของสัตว์ ท. **กิจฺฉำ** เป็นสภาพยาก **(โหติ)** ย่อมเป็น,

สทฺธมฺมสฺสวนำ อ.การฟังซึ่งพระสัทธรรม **กิจฺฉำ** เป็นสภาพยาก **(โหติ)** ย่อมเป็น, **อุปฺปาโท** อ.การเสด็จอุบัติขึ้น **พุทฺธานำ** แห่งพระพุทธเจ้า ท. **กิจฺโฉ** เป็นสภาพยาก **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของนาคราชนั้นแล้ว ตรัสว่า "ดูก่อนมหาบพิตร ชื่อว่าความเป็นมนุษย์ เป็นสภาพที่บุคคลได้โดยยากนั่นแหละ, เหมือนกัน คือ การฟังพระสัทธรรม เป็นสภาพที่บุคคลได้โดยยาก, เหมือนกัน คือการเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า เป็นสภาพที่บุคคลได้โดยยาก, เพราะว่า เหตุ ๓ อย่างนี้ อันสัตว์ย่อมได้โดยยาก โดยลำบาก" ดังนี้ เมื่อทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

"การได้ความเป็นมนุษย์ เป็นสภาพยาก, ชีวิตของเหล่าสัตว์เป็นสภาพยาก, การฟังพระสัทธรรม เป็นสภาพยาก, การเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นสภาพยาก"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ นาครญฺโญ ๆ สามีสัมพันธะใน กถำ ๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "มหาราช อาลปนะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ มนุสฺสตฺตำ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทุลฺลภำ ๆ วิกติกัตตาใน โหติ, สทฺธมฺมสฺสวนำ วิเสสลาภีของ ตถา ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทุลฺลภำ วิกติกัตตาใน โหติ, พุทฺธุปฺปาโท วิเสสลาภีของ ตถา ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทุลฺลโภ วิกติกัตตาใน โหติ, หิศัพท์ เหตุโชตกะ อิทำ วิเสสนะของ ติวิธการณำ ๆ วุตต-กัมมะใน ลพฺภติ ๆ อาขยาตบทกัมมวาจก สตฺเตน อนภิหิตกัตตาใน ลพฺภติ กิจฺเฉน ก็ดี กสิเรน ก็ดี ตติยาวิเสสนะใน ลพฺภติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน เทเสนฺโต ธมฺมำ อวุตตกัมมะใน เทเสนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อิมำ วิเสสนะของ คาถำ ๆ อวุตตกัมมะใน อาห

"มนุสฺสปฺปฏิลาโภ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กิจฺโฉ วิกติกัตตาใน โหติ, ชีวิตำ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก กิจฺฉำ วิกติกัตตาใน โหติ มจฺจานำ สามีสัมพันธะใน ชีวิตำ, สทฺธมฺมสฺสวนำ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบท

กัตตุวาจก กิจฺฉ์ วิกติกัตตาใน โหติ, อุปฺปาโท สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กิจฺโฉ วิกติกัตตาใน โหติ พุทฺธานำ สามีสัมพันธะใน อุปฺปาโท" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมำ คาถำ ฯ

.....

๕๕. ตสฺสตฺโถ "มหนฺเตน หิ วายาเมน มหนฺเตน กุสเลน ลทฺธตฺตา มนุสฺสปฺปฏิลาโภ นาม กิจฺโฉ ทุลฺลโภ, นิรนฺตรำ กสิกมฺมาทีนิ กตฺวา ชีวิตวุตฺตึ ฆฏนโตปิ ปริตฺตตายปิ มจฺจานำ ชีวิตำปิ กิจฺฉ์, อเนเกสุปิ กปฺเปสุ ธมฺมเทสกสฺส ปุคฺคลสฺส ทุลฺลภตาย สทฺธมฺมสฺสวนำปิ กิจฺฉ์, มหนฺเตน ปน วายาเมน อภินีหารสฺส สมิชฺฌนโต สมิทฺธาภินีหารสฺส จ อเนเกหิปิ กปฺปโกฏิสหสฺเสหิ ทุลฺลภุปฺปาทโต พุทฺธานำ อุปฺปาโทปิ กิจฺโฉเยว อติวิย ทุลฺลโภติ ฯ

ตสฺส (คาถาวจนสฺส) อตฺโถ "(มนุสฺสปฺปฏิลาภสฺส สตฺเตน) มหนฺเตน หิ วายาเมน มหนฺเตน กุสเลน ลทฺธตฺตา มนุสฺสปฺปฏิลาโภ นาม กิจฺโฉ ทุลฺลโภ (โหติ), นิรนฺตรำ กสิกมฺมาทีนิ (กมฺมานิ) กตฺวา ชีวิตวุตฺตึ ฆฏนโตปิ (ชีวิตสฺส) ปริตฺตตายปิ มจฺจานำ ชีวิตำปิ กิจฺฉ์ (โหติ), อเนเกสุปิ กปฺเปสุ ธมฺมเทสกสฺส ปุคฺคลสฺส ทุลฺลภตาย สทฺธมฺมสฺสวนำปิ กิจฺฉ์ (โหติ), มหนฺเตน ปน วายาเมน อภินีหารสฺส สมิชฺฌนโต (จ) สมิทฺธาภินีหารสฺส (ปุคฺคลสฺส) จ อเนเกหิปิ กปฺปโกฏิสหสฺเสหิ ทุลฺลภุปฺปาทโต พุทฺธานำ อุปฺปาโทปิ กิจฺโฉ เอว อติวิย ทุลฺลโภ (โหติ)" อิติ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

อตฺโถ อ.เนื้อความ **ตสฺส (คาถาวจนสฺส)** แห่งคำอันเป็นพระคาถานั้น **อิติ** ว่า "**หิ** ก็ **มนุสฺสปฺปฏิลาโภ นาม** ชื่อ อ.การได้เฉพาะซึ่งความเป็นแห่งมนุษย์ **กิจฺโฉ** ชื่อว่าเป็นสภาพยาก **ทุลฺลโภ** คือว่าชื่อว่าเป็นสภาพอันสัตว์ได้โดยยาก **(มนุสฺสปฺปฏิลาภสฺส สตฺเตน) มหนฺเตน วายาเมน มหนฺเตน กุสเลน ลทฺธตฺตา** เพราะความที่ แห่งการได้เฉพาะซึ่งความเป็นแห่งมนุษย์ เป็นสภาพ อันสัตว์ ได้แล้ว ด้วยความพยายามอันใหญ่ ด้วยกุศล อันใหญ่ **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ชีวิตำปิ** แม้ อ.ชีวิต **มจฺจานำ** ของสัตว์ ท. **กิจฺฉ์** เป็นสภาพยาก **นิรนฺตรำ กสิกมฺมาทีนิ (กมฺมานิ) กตฺวา ชีวิตวุตฺตึ ฆฏนโตปิ** เพราะการ กระทำ ซึ่งการงาน ท. มีกสิกรรมเป็นต้น มีระหว่างออกแล้ว แล้วจึงสืบต่อ ซึ่งความเป็นไปแห่งชีวิตบ้าง **(ชีวิตสฺส) ปริตฺตตายปิ** เพราะความที่ แห่ง

ชีวิต เป็นสภาพนิดหน่อยบ้าง **(โหติ)** ย่อมเป็น, **สทฺธมฺมสฺสวนมฺปิ** แม้ อ.การฟังซึ่งพระสัทธรรม **กิจฺฉํ** เป็นสภาพยาก **อเนเกสุปิ กปฺเปสุ ธมฺมเทสกสฺส ปุคฺคลสฺส ทุลฺลภตาย** เพราะความที่ แห่งบุคคล ผู้แสดงซึ่งธรรม เป็นสภาพอันบุคคลได้โดยยาก ในกัปป์ ท. แม้มิใช่หนึ่ง **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ปน** อนึ่ง **อุปฺปาโทปิ** แม้ อ.การเสด็จอุบัติขึ้น **พุทฺธานํ** แห่งพระพุทธเจ้า ท. **กิจฺโฉ เอว** ชื่อว่าเป็นสภาพยากนั่นเทียว **ทุลฺลโภ** คือว่าเป็นสภาพอันบุคคลได้โดยยาก **อติวิย** เกินเปรียบ **สมิชฺฌนโต** เพราะอันสำเร็จ **อภินีหารสฺส** แห่งอภินิหาร **วายาเมน** ด้วยความพยายาม **มหนฺเตน** อันใหญ่ **(จ)** ด้วย **สมิทฺธาภินีหารสฺส (ปุคฺคลสฺส) จ อเนเกหิปิ กปฺปโกฏิสหสฺเสหิ ทุลฺลภุปฺปาทโต** เพราะการเกิดขึ้น แห่งบุคคล ผู้มีอภินิหารอันสำเร็จแล้ว เป็นสภาพอันบุคคลได้โดยยาก โดยพันแห่งโกฏิแห่งกัปป์ แม้มิใช่หนึ่งด้วย **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความของคำที่เป็นพระคาถาว่า “ก็ชื่อว่าการได้ความเป็นมนุษย์ชื่อว่าเป็นสภาพยาก คือว่าชื่อว่าเป็นสภาพที่สัตว์ได้โดยยาก เพราะความที่การได้ความเป็นมนุษย์ เป็นสภาพที่สัตว์ได้ด้วยความพยายามใหญ่ ด้วยกุศลใหญ่, แม้ชีวิตของเหล่าสัตว์ เป็นสภาพยาก เพราะการทำการงานทั้งหลายมีกสิกรรมเป็นต้นต่อเนื่อง แล้วจึงสืบต่อความเป็นไปแห่งชีวิตบ้าง เพราะความที่ชีวิตเป็นสภาพนิดหน่อยบ้าง, แม้การฟังพระสัทธรรม เป็นสภาพยาก เพราะความที่บุคคลผู้แสดงธรรม เป็นสภาพที่บุคคลได้โดยยาก ในกัปป์ทั้งหลายแม้มากมาย, อนึ่ง แม้การเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นสภาพยากนั่นแหละ คือว่าเป็นสภาพที่บุคคลได้โดยยากเกินเปรียบ เพราะความสำเร็จแห่งอภินิหาร ด้วยความพยายามใหญ่ และเพราะการเกิดขึ้นแห่งบุคคลผู้มีอภินิหารอันสำเร็จแล้ว เป็นสภาพที่บุคคลได้โดยยาก โดยพันโกฏิกัปป์แม้มากมาย”

อตฺโถ วุตฺตนัยเมวาติ เวทิตพฺโพฯ กิตบทกัมมวาจก ตสฺส วิเสสนะของ คาถาวจนสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับมนุสฺสปฺปฏิลาโภฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มนุสฺสปฺปฏิลาภสฺส ภาวาทิสัมพันธะใน ลทฺธตฺตา สตฺเตน อนภิหิตกัตตาใน ลทฺธตฺตา มหนฺเตน วิเสสนะของ วายาเมนฯ กรณะใน ลทฺธ- มหนฺเตน วิเสสนะของ กุสเลนฯ กรณะใน ลทฺธ-

ลทฺธตฺตาๆ เหตุใน กิจฺโฉ และ ทุลฺลโภ กิจฺโฉ ก็ดี ทุลฺลโภ ก็ดี วิกติกัตตาใน โหติ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ชีวิตๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นิรนฺตรๆ กิริยาวิเสสนะใน กตฺวา กสิกมฺมาทีนิ วิเสสนะของ กมฺมานิๆ อวุตฺตกัมมะใน กตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน ฆฏนโต ชีวิตวุตฺตึ อวุตตกัมมะใน ฆฏนโต อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ฆฏนโตๆ เหตุใน กิจฺฉ์ ชีวิตสฺส ภาวาทิสัมพันธะใน ปริตฺตตาย อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปริตฺตตายๆ เหตุใน กิจฺฉ์ มจฺจานำ สามีสัมพันธะใน ชีวิตำ กิจฺฉ์ วิกติกัตตาใน โหติ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สทฺธมฺมสฺสวนำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อเนเกสุๆ วิเสสนะของ กปฺเปสุๆ กาลสัตตมีใน ทุลฺลภตาย ธมฺมเทสกสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ ภาวาทิสัมพันธะใน ทุลฺลภตายๆ เหตุใน กิจฺฉ์ๆ วิกติกัตตาใน โหติ, ปนศัพท์ สัมปิณฑนัตถะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อุปฺปาโทๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหนฺเตน วิเสสนะของ วายาเมนๆ กรณะใน สมิชฺฌนโต อภินีหารสฺส สามีสัมพันธะใน สมิชฺฌนโตๆ เหตุใน กิจฺโฉ และ ทุลฺลโภ สมิทฺธาภินีหารสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน -อุปฺปาทโต อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อเนเกหิๆ วิเสสนะของ กปฺปโกฏิสหสฺเสหิๆ ตติยาวิเสสนะใน ทุลฺลภุปฺปาทโตๆ เหตุใน กิจฺโฉ และ ทุลฺลโภ จ สองศัพท์ ปทสมุจยัตถะเข้ากับ มหนฺเตน วายาเมน อภินีหารสฺส สมิชฺฌนโต และ สมิทฺธาภินีหารสฺส อเนเกหิปิ กปฺปโกฏิสหสฺเสหิ ทุลฺลภุปฺปาทโต พุทฺธานำ สามีสัมพันธะใน อุปฺปาโท เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ กิจฺโฉๆ ก็ดี ทุลฺลโภ ก็ดี วิกติกัตตาใน โหติ อติวิย กิริยา-วิเสสนะใน ทุลฺลโภ กิจฺโฉ เอว วิวริยะใน อติวิย ทุลฺลโภๆ วิวรณะ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๕๖. เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานำ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **ธมฺมาภิสมโย** อ.การตรัสรู้ซึ่งธรรม **อโหสิ** ได้มีแล้ว **ปาณสหสฺสานำ** แก่พันแห่งสัตว์ **จตุราสีติยา** แปดสิบสี่ ฯ

เวลาจบพระเทศนา การตรัสรู้ธรรม ได้มีแก่สัตว์ ๘๔,๐๐๐

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน อโหสิ ธมฺมาภิสมโย สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก จตุราสีติยา วิเสสนะของ ปาณสหสฺสานำๆ สัมปทานใน อโหสิ ฯ

๕๗. นาคราชาปิ ตทิวสํ โสตาปตฺติผลํ ลเภยฺย, ติรจฺฉานคตตฺตา ปน นาลตฺถ ฯ

นาคราชาปิ ตทิวสํ โสตาปตฺติผลํ ลเภยฺย, (โส นาคราชา อตฺตโน) ติรจฺฉานคตตฺตา ปน น อลตฺถ ฯ

นาคราชาปิ แม้ อ.นาคราช **ลเภยฺย** พึงได้ **โสตาปตฺติผลํ** ซึ่งโสดาปัตติผล **ตทิวสํ** ในวันนั้น, **ปน** แต่ว่า **(โส นาคราชา)** อ.นาคราชนั้น **น อลตฺถ** ไม่ได้ได้แล้ว **(อตฺตโน) ติรจฺฉานคตตฺตา** เพราะความที่ แห่งตน เป็นสัตว์เดรัจฉาน ฯ

แม้นาคราช พึงได้โสดาปัตติผลในวันนั้น แต่ว่า นาคราชนั้น ไม่ได้แล้ว เพราะความที่ตนเป็นสัตว์เดรัจฉาน

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ นาคราชา ฯ สุทธกัตตาใน ลเภยฺย ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตทิวสํ ทุติยากาลสัตตมีใน ลเภยฺย โสตาปตฺติผลํ อวุตตกัมมะใน ลเภยฺย, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ โส วิเสสนะของ นาคราชา ฯ สุทธกัตตาใน อลตฺถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตโน ภาวาทิสัมพันธะใน ติรจฺฉานคตตฺตา ฯ เหตุใน อลตฺถ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อลตฺถ ฯ

.....

๕๘. โส, เยสุ ปฏิสนฺธิคฺคหณตจชหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติสงฺขาเตสุ ปญฺจสุ ฐาเนสุ นาคา นาคสรีรเมว คเหตฺวา กิลมนฺติ, เตสุ อกิลมนภาวํ ปตฺวา มาณวรูเปเนว วิจริตุ ลภตีติ ฯ

โส (นาคราชา), เยสุ ปฏิสนฺธิคฺคหณตจชหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติสงฺขาเตสุ ปญฺจสุ ฐาเนสุ นาคา นาคสรีรํ เอว คเหตฺวา กิลมนฺติ, เตสุ (ปญฺจสุ ฐาเนสุ) อกิลมนภาวํ ปตฺวา มาณวรูเปน เอว วิจริตุ ลภติ อิติ ฯ

โส (นาคราชา) อ.นาคราชนั้น **ปตฺวา** ถึงแล้ว **อกิลมนภาวํ** ซึ่งความเป็นคืออันไม่ลำบาก **เตสุ (ปญฺจสุ ฐาเนสุ)** ใน-, **นาคา** อ.พญานาค ท. **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **นาคสรีรํ เอว** ซึ่งสรีระแห่งพญานาคนั่นเทียว **กิลมนฺติ** ย่อมลำบาก **ฐาเนสุ** ในฐานะ ท. **ปญฺจสุ** ห้า **ปฏิสนฺธิคฺคหณตจชหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวน-จุติสงฺขาเตสุ** อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าการถือเอาซึ่งปฏิสนธิ การละซึ่งหนัง การก้าวลงสู่ความหลับอันปล่อยแล้ว การเสพเมถุนกับด้วยนางพญานาคตัวมีชาติอันเสมอกัน

และการจุติ **เยสุ** เหล่าใด, -ฐานะ ท. ห้า เหล่านั้น **ลภติ** ย่อมได้ **วิจริตุ๎** เพื่ออันเที่ยวไป **มาณวรูเปน เอว** ด้วยรูปแห่งมาณพนั่นเทียว **อิติ** ดังนี้แล ฯ

นาคราชนั้น ถึงความเป็นคืออันไม่ลำบากในฐานะ ๕ ประการเหล่านั้นที่พวกพญานาคถือเอาร่างของพญานาคนั่นแหละย่อมลำบากในฐานะ ๕ กล่าวคือ การถือเอาปฏิสนธิ การลอกคราบ การก้าวลงสู่ความหลับอันปลดปล่อยแล้ว การเสพเมถุนกับพญานาคตัวเมียตัวมีชาติเสมอกัน และการจุติ ย่อมได้เพื่อจะเที่ยวไปด้วยรูปแห่งมาณพนั่นแหละ ดังนี้แล

โส วิเสสนะของ นาคราชาๆ สุทธกัตตาใน ลภติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, นาคา สุทธกัตตาใน กิลมนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปฏิสนฺธิคฺคหณตจชหนวิสฺสฏฺจ-นิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติสงฺขาเตสุ ก็ดี ปญฺจสุ ก็ดี วิเสสนะของ จาเนสุๆ วิสยาธาระใน กิลมนฺติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นาคสรีรๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กิลมนฺติ, เตสุ ก็ดี ปญฺจสุ ก็ดี วิเสสนะของ จาเนสุๆ วิสยาธาระใน อกิลมนภาวๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ลภติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ มาณวรูเปนๆ กรณะใน วิจริตุ๎ๆ ตุมัตถสัมปทานใน ลภติ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ ฯ

เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ (นิฏฺฐิตๆ) ฯ

เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ อ.เรื่องแห่งนาคราชชื่อว่าเอรกปัตต์ **(นิฏฺฐิตๆ)** จบแล้ว ฯ

เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องเอรกปัตต์นาคราช

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เอรกปตฺโต จ โส นาคราชา จาติ เอรกปตฺตนาคราชา. (เอรกปตฺต + นาคราช) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

เอรกปตฺโต จ อ.ชื่อว่าเอรกปัตต์ด้วย โส อ.ชื่อว่าเอรกปัตต์นั้น นาคราชา จ เป็นนาคราชด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอรกปตฺตนาคราชา ชื่อว่าเอรกปตฺตนาคราช. (นาคราชชื่อว่าเอรกปัตต์)

๒. เอรกปตฺตนาครญฺโญ วตฺถุ เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ. (เอรกปตฺตนาคราช + วตฺถุ) ฉัฏฐี-ตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง เอรกปตฺตนาครญฺโญ แห่งนาคราชชื่อว่าเอรกปัตต์ เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ ชื่อว่าเอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ. (เรื่องเอรกปัตต์นาคราช)

สตฺตสีรีสรุกฺขมูลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สตฺต สีรีสรุกฺขา สตฺตสีรีสรุกฺขา. (สตฺต + สีรีสรุกฺข) อสมาหารทิคุสมาส

สีรีสรุกฺขา อ.ต้นซึก ท. สตฺต เจ็ด สตฺตสีรีสรุกฺขา ชื่อว่าสตฺตสีรีสรุกฺข. (ต้นซึก ๗ ต้น)

๒. สตฺตสีรีสรุกฺขานํ มูลํ สตฺตสีรีสรุกฺขมูลํ. (สตฺตสีรีสรุกฺข + มูล) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

มูลํ อ.โคน สตฺตสีรีสรุกฺขานํ แห่งต้นซึก ๗ ท. สตฺตสีรีสรุกฺขมูลํ ชื่อว่าสตฺตสีรีสรุกฺขมูล. (โคนต้นซึก ๗ ต้น)

กสฺสปพุทฺธสาสนํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กสฺสโป จ โส พุทฺโธ จาติ กสฺสปพุทฺโธ. (กสฺสป + พุทฺธ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

กสฺสโป จ อ.พระนามว่ากัสสปะด้วย โส อ.พระนามว่ากัสสปะนั้น พุทฺโธ จ เป็นพระพุทธเจ้าด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กสฺสปพุทฺโธ ชื่อว่ากสฺสปพุทฺธ. (พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ)

๒. กสฺสปพุทฺธสฺส สาสนํ กสฺสปพุทฺธสาสนํ. (กสฺสปพุทฺธ + สาสน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สาสนำ อ.ศาสนา กสฺสปพุทฺธสฺส ของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ กสฺสปพุทฺธสาสนำ ชื่อว่ากสฺสปพุทธสาสน. (ศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ)

ทหรภิกฺขุ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทหโร จ โส ภิกฺขุ จาติ ทหรภิกฺขุ. (ทหร + ภิกฺขุ)

ทหโร จ อ.หนุ่มด้วย โส อ.หนุ่มนั้น ภิกฺขุ จ เป็นภิกษุด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทหรภิกฺขุ ชื่อว่าทหรภิกฺขุ. (ภิกษุหนุ่ม)

เอรกคุมฺโพ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอรกสฺส คุมฺโพ เอรกคุมฺโพ. (เอรก + คุมฺพ)

คุมฺโพ อ.กอ เอรกสฺส แห่งตะไคร้น้ำ เอรกคุมฺโพ ชื่อว่าเอรกคุมฺพ. (กอตะไคร้น้ำ)

เอรกปตฺตำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอรกสฺส ปตฺตำ เอรกปตฺตำ. (เอรก + ปตฺต)

ปตฺตำ อ.ใบ เอรกสฺส แห่งตะไคร้น้ำ เอรกปตฺตำ ชื่อว่าเอรกปตฺต. (ใบตะไคร้น้ำ)

อปฺปมตฺตกำ, กมฺมำ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อปฺปา มตฺตา ยสฺสาติ อปฺปมตฺตกำ, กมฺมำ. (อปฺปา + มตฺตา)

มตฺตา อ.ประมาณ อปฺปา อันน้อย ยสฺส (กมฺมสฺส) แห่งกรรมใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตำ กมฺมำ) อ.กรรมนั้น อปฺปมตฺตกำ ชื่อว่าอปฺปมตฺตก (มีประมาณน้อย), ได้แก่กรรม.

มรณกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มรณญฺจ ตํ กาโล จาติ มรณกาโล. (มรณ + กาล)

มรณํ จ อ.เป็นที่มรณภาพด้วย ตํ อ.เป็นที่มรณภาพนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มรณกาโล ชื่อว่ามรณกาล. (กาลเป็นที่มรณภาพ)

เทเสตุกาโม, ทหรภิกฺขุ

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

เทเสตุํ กาเมตีติ เทเสตุกาโม, ทหรภิกฺขุ. (เทเสตุํสทฺทูปปท + กมุ กนฺติยํ ในความใคร่ + ณปัจจัย)

(โย ทหรภิกฺขุ) อ.ภิกษุหนุ่มใด กาเมติ ย่อมใคร่ เทเสตุ เพื่ออันแสดง อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ทหรภิกฺขุ) อ.ภิกษุหนุ่มนั้น เทเสตุกาโม ชื่อว่าเทเสตุกาม (ผู้ใคร่เพื่อจะแสดง, ผู้ประสงค์เพื่อจะแสดง), ได้แก่ภิกษุหนุ่ม.

อุปฺปนฺนวิปฺปฏิสาโร, ทหรภิกฺขุ

เป็นจตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปฺปนฺโน วิปฺปฏิสาโร ยสฺสาติ อุปฺปนฺนวิปฺปฏิสาโร, ทหรภิกฺขุ. (อุปฺปนฺน + วิปฺปฏิสาร)

วิปฺปฏิสาโร อ.ความเดือดร้อนใจ อุปฺปนฺโน เกิดขึ้นแล้ว ยสฺส (ทหรภิกฺขุสฺส) แห่งภิกษุหนุ่มใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ทหรภิกฺขุ) อ.ภิกษุหนุ่มนั้น อุปฺปนฺนวิปฺปฏิสาโร ชื่อว่าอุปฺปนฺน-วิปฺปฏิสาร (ผู้มีความเดือดร้อนใจเกิดขึ้นแล้ว, ผู้เกิดความเดือดร้อนใจแล้ว), ได้แก่ภิกษุหนุ่ม.

เอกโทณิกนาวปฺปมาโณ, นาคราชา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส และอสมาหารทิคุ-สมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. โทณิกา จ สา นาวา จาติ โทณิกนาวา. (โทณิกา + นาวา) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

โทณิกา จ อ.โกลนด้วย สา อ.โกลนนั้น นาวา จ เป็นเรือด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น

โทณิกนาวา ชื่อว่าโทณิกนาวา. (เรือโกลน)

๒. เอกา จ สา โทณิกนาวา จาติ เอกโทณิกนาวา. (เอกา + โทณิกนาวา) อสมาหารทิคุ-สมาส

เอกา จ อ.ลำหนึ่งด้วย สา อ.ลำหนึ่งนั้น โทณิกนาวา จ เป็นเรือโกลนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกโทณิกนาวา ชื่อว่าเอกโทณิกนาวา. (เรือโกลนลำหนึ่ง)

๓. เอกโทณิกนาวา ปมาณํ ยสฺสาติ เอกโทณิกนาวปฺปมาโณ, นาคราชา. (เอกโทณิกนาวา + ปมาณ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

เอกโทณิกนาวา อ.เรือโกลนลำหนึ่ง ปมาณํ เป็นประมาณ ยสฺส (นาครญฺโญ) แห่งนาคราชใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส นาคราชา) อ.นาคราชนั้น เอกโทณิกนาวปฺปมาโณ ชื่อว่าเอกโทณิกนาวปฺปมาณ (มีเรือโกลนลำหนึ่งเป็นประมาณ, มีประมาณเท่าเรือโกลนลำหนึ่ง), ได้แก่นาคราช.

นิพฺพตฺตกฺขโณ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิพฺพตฺตญฺจ ตํ ขโณ จาติ นิพฺพตฺตกฺขโณ. (นิพฺพตฺต + ขณ)

นิพฺพตฺตํ จ อ.เป็นที่บังเกิดแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่บังเกิดแล้วนั้น ขโณ จ เป็นขณะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นิพฺพตฺตกฺขโณ ชื่อว่านิพฺพตฺตกฺขณ. (ขณะเป็นที่บังเกิดแล้ว)

อเหตุกโยนิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นตฺถิ เหตุ ยสฺสาติ อเหตุโก, สตฺโต. (น + เหตุ) นนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส

เหตุ อ.เหตุ นตฺถิ ย่อมไม่มี ยสฺส (สตฺตสฺส) แก่สัตว์ใด อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สตฺโต) อ.สัตว์นั้น อเหตุโก ชื่อว่าอเหตุก (ไม่มีเหตุ), ได้แก่สัตว์.

๒. อเหตุกสฺส โยนิ อเหตุกโยนิ. (อเหตุก + โยนิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

โยนิ อ.กำเนิด อเหตุกสฺส (สตฺตสฺส) แห่งสัตว์ ผู้ไม่มีเหตุ อเหตุกโยนิ ชื่อว่าอเหตุกโยนิ. (กำเนิดแห่งสัตว์ผู้ไม่มีเหตุ)

มณฺฑูกภกฺขฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีฑวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มณฺฑูโก ภกฺขา ยสฺสาติ มณฺฑูกภกฺขํ, ฐานํ. (มณฺฑูก + ภกฺขา) ฉัฏฐีฑวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

มณฺฑูโก อ.กบ ภกฺขา เป็นภักษา ยสฺส (ฐานสฺส) แห่งที่ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ ฐานํ) อ.ที่นั้น มณฺฑูกภกฺขํ ชื่อว่ามณฺฑูกภกฺข (มีกบเป็นภักษา), ได้แก่ที่.

๒. มณฺฑูกภกฺขญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ มณฺฑูกภกฺขฏฺฐานํ. (มณฺฑูกภกฺข + ฐาน) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

มณฺฑูกภกฺขํ จ อ.มีกบเป็นภักษาด้วย ตํ อ.มีกบเป็นภักษานั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มณฺฑูกภกฺขฏฺฐานํ ชื่อว่ามณฺฑูกภกฺขฏฺฐาน. (ที่มีกบเป็นภักษา)

วิปฺปฏิสารี, นาคราชา

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

วิปฺปฏิสาโร อสฺส อตฺถีติ วิปฺปฏิสารี, นาคราชา. (วิปฺปฏิสาร + อี)

วิปฺปฏิสาโร อ.ความเดือดร้อนใจ อสฺส (นาครญฺโญ) แห่งนาคราชนั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส นาคราชา) อ.นาคราชนั้น วิปฺปฏิสารี ชื่อว่าวิปฺปฏิสารี (ผู้มีความเดือดร้อนใจ), ได้แก่ นาคราช.

อปรภาโค

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อปโร จ โส ภาโค จาติ อปรภาโค. (อปร + ภาค)

อปโร จ อ.อื่นอีกด้วย โส อ.อื่นอีกนั้น ภาโค จ เป็นส่วนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อปรภาโค ชื่อว่าอปรภาค. (ส่วนอื่นอีก)

อุทกปิฏฺฐํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุทกสฺส ปิฏฺฐํ อุทกปิฏฺฐํ. (อุทก + ปิฏฺฐ)

ปิฏฺฐํ อ.หลัง อุทกสฺส แห่งน้ำ อุทกปิฏฺฐํ ชื่อว่าอุทกปิฏฺฐ. (หลังน้ำ)

อุปฺปนฺนภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปฺปนฺนสฺส ภาโว อุปฺปนฺนภาโว. (อุปฺปนฺน + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น อุปฺปนฺนสฺส (พุทฺธสฺส) แห่งพระพุทธเจ้า เป็นผู้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว อุปฺปนฺนภาโว ชื่อว่าอุปฺปนฺนภาว. (ความที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว)

นาควิภโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นาคสฺส วิภโว นาควิภโว. (นาค + วิภว)

วิภโว อ.โภคะอันบุคคลพึงเสวย นาคสฺส แห่งนาค นาควิภโว ชื่อว่านาควิภว. (โภคะของนาค)

อนฺวฑฺฒมาสํ

เป็นอุปสัคคบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส โดยมีอมาทิปรตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีเคราะห์ดังนี้

๑. มาสสฺส อฑฺฒํ อฑฺฒมาสํ. (มาส + อฑฺฒ) อมาทิปรตัปปุริสสมาส

อฑฺฒํ อ.กึ่ง มาสสฺส แห่งเดือน อฑฺฒมาสํ ชื่อว่าอฑฺฒมาส. (ครึ่งเดือน)

๒. อฑฺฒมาสํ อฑฺฒมาสํ อนุ อนฺวฑฺฒมาสํ. (อนุ + อฑฺฒมาส) อุปสัคคบุพพกะ อัพยยีภาว-สมาส

อฑฺฒมาสํ อฑฺฒมาสํ อนุ ทุกๆ กึ่งแห่งเดือนๆ อนฺวฑฺฒมาสํ ชื่อว่าอนฺวฑฺฒมาส. (ทุกๆ ครึ่งเดือน)

อุโปสถทิวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุโปสถสฺส ทิวโส อุโปสถทิวโส. (อุโปสถ + ทิวส)

ทิวโส อ.วัน อุโปสถสฺส แห่งอุโบสถ อุโปสถทิวโส ชื่อว่าอุโปสถทิวส. (วันอุโบสถ)

รชสฺสิโร, ราชา

เป็นทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

รชํ สิเร ยสฺสาติ รชสฺสิโร, ราชา. (รช + สิร)

รชํ อ.ธุลี สิเร บนพระเศียร ยสฺส (รญฺโญ) ของพระราชาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ราชา) อ.พระราชานั้น รชสฺสิโร ชื่อว่ารชสฺสิร (ผู้มีธุลีบนพระเศียร), ได้แก่พระราชา.

วิรโช, ราชา

เป็นปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วิคตํ รชํ ยสฺมาติ วิรโช, ราชา. (วิ + รช)

รชํ อ.ธุลี วิคตํ ไปปราศแล้ว ยสฺมา (รญฺญา) จากพระราชาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ราชา) อ.พระราชานั้น วิรโช ชื่อว่าวิรช (ผู้มีธุลีไปปราศแล้ว, ผู้ปราศจากธุลี), ได้แก่พระราชา.

สกลชมฺพุทีปวาสิโน, ชนา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สกโล จ โส ชมฺพุทีโป จาติ สกลชมฺพุทีโป. (สกล + ชมฺพุทีป) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

สกโล จ อ.ทั้งสิ้นด้วย โส อ.ทั้งสิ้นนั้น ชมฺพุทีโป จ เป็นชมพูทวีปด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สกลชมฺพุทีโป ชื่อว่าสกลชมฺพุทีป. (ชมพูทวีปทั้งสิ้น)

๒. สกลชมฺพุทีเป วสนฺติ สีเลนาติ สกลชมฺพุทีปวาสิโน, ชนา. (สกลชมฺพุทีปสทฺทูปปท + วส นิวาเส ในการอยู่ + ณีปัจจัย) สัตตมีตัปปุริสสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ

(เย ชนา) อ.ชน ท. เหล่าใด วสนฺติ ย่อมอยู่ สกลชมฺพุทีเป ในชมพูทวีปทั้งสิ้น สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น สกลชมฺพุทีปวาสิโน ชื่อว่าสกลชมฺพุทีปวาสี (ผู้อยู่ในชมพูทวีปทั้งสิ้นโดยปกติ, ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

ปญฺญาพลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปญฺญาย พลํ ปญฺญาพลํ. (ปญฺญา + พล)

พลํ อ.กำลัง ปญฺญาย แห่งปัญญา ปญฺญาพลํ ชื่อว่าปญฺญาพล. (กำลังแห่งปัญญา)

ปจฺจูสกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺจูโส จ โส กาโล จาติ ปจฺจูสกาโล. (ปจฺจูส + กาล)

ปจฺจูโส จ อ.เป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืดด้วย โส อ.เป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืดนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปจฺจูสกาโล ชื่อว่าปจฺจูสกาล. (กาลเป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืด, ใกล้รุ่ง, ใกล้สว่าง)

ญาณชาลํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ญาณเมว ชาลํ ญาณชาลํ. (ญาณ + ชาล)

ญาณํ เอว อ.พระญาณนั่นเทียว ชาลํ เป็นข่าย ญาณชาลํ ชื่อว่าญาณชาล. (ข่ายคือพระญาณ)

นจฺจาปนทิวโส

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นจฺจาปนญฺจ ตํ ทิวโส จาติ นจฺจาปนทิวโส. (นจฺจาปน + ทิวส)

(ธาตุยา) นจฺจาปนํ จ อ.เป็นที่ยังธิดาให้ฟ้อนด้วย ตํ อ.เป็นที่ยังธิดาให้ฟ้อนนั้น ทิวโส จ เป็นวันด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นจฺจาปนทิวโส ชื่อว่านจฺจาปนทิวส. (วันเป็นที่ยังธิดาให้ฟ้อน)

คาถาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คาถาย อวสานํ คาถาวสานํ. (คาถา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง คาถาย แห่งพระคาถา คาถาวสานํ ชื่อว่าคาถาวสาน. (เวลาจบพระคาถา)

จตุราสีติ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จตูหิ อธิกา อสีติ จตุราสีติ. (จตุ + อสีติ)

อสีติ อ.แปดสิบ อธิกา อันยิ่ง จตูหิ ด้วยสี่ ท. จตุราสีติ ชื่อว่าจตุราสีติ. (แปดสิบสี่)

ปาณสหสฺสานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาณานำ สหสฺสานิ ปาณสหสฺสานิ. (ปาณ + สหสฺส)

สหสฺสานิ อ.พัน ท. ปาณานำ แห่งสัตว์ ท. ปาณสหสฺสานิ ชื่อว่าปาณสหสฺส. (สัตว์หนึ่งพัน)

ธมฺมาภิสมโย

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ธมฺมำ อภิสมโย ธมฺมาภิสมโย. (ธมฺม + อภิสมย)

อภิสมโย อ.การตรัสรู้ ธมฺมำ ซึ่งธรรม ธมฺมาภิสมโย ชื่อว่าธมฺมาภิสมย. (การตรัสรู้ซึ่งธรรม)

ชมฺพุทีปวาสิโน, ชนา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ชมฺพุทีเป วสนฺติ สีเลนาติ ชมฺพุทีปวาสิโน, ชนา. (ชมฺพุทีปสทฺทูปปท + วส นิวาเส ในการอยู่ + ณีปัจจัย)

(เย ชนา) อ.ชน ท. เหล่าใด วสนฺติ ย่อมอยู่ ชมฺพุทีเป ในชมพูทวีป สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น ชมฺพุทีปวาสิโน ชื่อว่าชมฺพุทีปวาสี (ผู้อยู่ในชมพูทวีปโดยปกติ, ชาวชมพูทวีป), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

คีตปฺปฏิคีตำ

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คีตญฺจ ปฏิคีตญฺจ คีตปฺปฏิคีตำ. (คีต + ปฏิคีต)

คีตำ จ อ.เพลงขับด้วย ปฏิคีตำ จ อ.เพลงขับตอบด้วย คีตปฺปฏิคีตำ ชื่อว่าคีตปฺปฏิคีต. (เพลงขับและเพลงขับตอบ, เพลงขับและเพลงแก้)

คายนฏฺฐานำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คายนญฺจ ตำ ฐานญฺจาติ คายนฏฺฐานำ. (คายน + ฐาน)

คายนำ จ อ.เป็นที่ขับด้วย ตำ อ.เป็นที่ขับนั้น ฐานำ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น คายนฏฺ-ฐานำ ชื่อว่าคายนฏฺฐาน. (ที่เป็นที่ขับ)

ชานนนิยาโม

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ชานนสฺส นิยาโม ชานนนิยาโม. (ชานน + นิยาม)

นิยาโม อ.ทำนอง ชานนสฺส แห่งความรู้ ชานนนิยาโม ชื่อว่าชานนนิยาม. (ทำนองแห่งความรู้)

ฉทฺวาราธิปติ, ราชา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ฉ ทฺวารานิ ฉทฺวารานิ. (ฉ + ทฺวาร) อสมาหารทิคุสมาส

ทฺวารานิ อ.ทวาร ท. ฉ หก ฉทฺวารานิ ชื่อว่าฉทฺวาร. (๖ ทวาร)

๒. ฉทฺวารานำ อธิปติ ฉทฺวาราธิปติ, ราชา. (ฉทฺวาร + อธิปติ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

(ราชา) อ.พระราชา อธิปติ ผู้เป็นใหญ่ ฉทฺวารานำ แห่งทวาร ๖ ท. ฉทฺวาราธิปติ ชื่อว่าฉทฺวาราธิปติ (ผู้เป็นใหญ่แห่ง ๖ ทวาร), ได้แก่พระราชา.

เอกทฺวารำ

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอกญฺจ ตำ ทฺวารญฺจาติ เอกทฺวารำ. (เอก + ทฺวาร)

เอกำ จ อ.หนึ่งด้วย ตำ อ.หนึ่งนั้น ทฺวารำ จ เป็นทวารด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกทฺวารำ ชื่อว่าเอกทฺวาร. (ทวารหนึ่ง)

รูปาทีนิ, อารมฺมณานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

รูปี อาทิ เยสนฺติ รูปาทีนิ, อารมฺมณานิ. (รูป + อาทิ)

รูปี อ.รูป อาทิ เป็นต้น เยสํ (อารมฺมณานํ) แห่งอารมณ์ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ อารมฺมณานิ) อ.อารมณ์ ท. เหล่านั้น รูปาทีนิ ชื่อว่ารูปาทิ (มีรูปเป็นต้น), ได้แก่อารมณ์ทั้งหลาย.

โยคฺเขมี, ปณฺฑิโต

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. โยเคหิ เขโม โยคฺเขโม. (โยค + เขม) ปัญจมีตัปปุริสสมาส

เขโม อ.ความเกษม โยเคหิ จากกิเลสเป็นเครื่องประกอบ ท. โยคฺเขโม ชื่อว่าโยคฺเขม. (ความเกษมจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบ)

๒. โยคฺเขโม อสฺส อตฺถีติ โยคฺเขมี, ปณฺฑิโต. (โยคฺเขม + อีปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

โยคฺเขโม อ.ความเกษมจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบ อสฺส (ปณฺฑิตสฺส) ของบัณฑิตนั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปณฺฑิโต) อ.บัณฑิตนั้น โยคฺเขมี ชื่อว่าโยคฺเขมี (ผู้มีความเกษมจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบ), ได้แก่บัณฑิต.

สพฺพโยควิสํยุตฺโต, ปณฺฑิโต

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สพฺเพ จ เต โยคา จาติ สพฺพโยคา. (สพฺพ + โยค) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

สพฺเพ จ อ.ทั้งปวง ท. ด้วย เต อ.ทั้งปวง ท. เหล่านั้น โยคา จ เป็นกิเลสเป็นเครื่องประกอบด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สพฺพโยคา ชื่อว่าสพฺพโยค. (กิเลสเป็นเครื่องประกอบทั้งปวงทั้งหลาย)

๒. สพฺพโยเคหิ วิสํยุตฺโต สพฺพโยควิสํยุตฺโต, ปณฺฑิโต. (สพฺพโยค + วิสํยุตฺต) ปัญจมีตัปปุริส-สมาส

(ปณฺฑิโต) อ.บัณฑิต วิสํยุตฺโต ผู้ประกอบพร้อมไปปราศแล้ว สพฺพโยเคหิ จากกิเลสเป็นเครื่องประกอบทั้งปวง ท. สพฺพโยควิสํยุตฺโต ชื่อว่าสพฺพโยควิสํยุตฺต (ผู้ปราศจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบทั้งปวง), ได้แก่บัณฑิต.

กาโมฆาทิ, โอโฆ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. โอโฆ อิว กิเลโส โอโฆ. (โอฆ + อปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

กิเลโส อ.กิเลส โอโฆ อิว เพียงดัง อ.ห้วงน้ำ โอโฆ ชื่อว่าโอฆ. (กิเลสดุจห้วงน้ำ)

๒. กาโมเยว โอโฆ กาโมโฆ. (กาม + โอฆ) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

กาโม เอว อ.กามนั่นเทียว โอโฆ เป็นกิเลสเพียงดังห้วงน้ำ กาโมโฆ ชื่อว่ากาโมฆ. (กิเลสดุจห้วงน้ำคือกาม)

๓. กาโมโฆ อาทิ ยสฺสาติ กาโมฆาทิ, โอโฆ. (กาโมฆ + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

กาโมโฆ อ.กิเลสเพียงดังห้วงน้ำคือกาม อาทิ เป็นต้น ยสฺส (โอฆสฺส) แห่งกิเลสเพียงดังห้วงน้ำ (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส โอโฆ) อ.กิเลสเพียงดังห้วงน้ำนั้น กาโมฆาทิ ชื่อว่ากาโมฆาทิ (มีกิเลสดุจห้วงน้ำคือกามเป็นต้น), ได้แก่กิเลสดุจห้วงน้ำ.

จตุพฺพิโธ, โอโฆ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จตฺตาโร วิธา ยสฺสาติ จตุพฺพิโธ, โอโฆ. (จตุ + วิธ)

วิธา อ.อย่าง ท. จตฺตาโร สี่ ยสฺส (โอฆสฺส) แห่งกิเลสเพียงดังห้วงน้ำ (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส โอโฆ) อ.กิเลสเพียงดังห้วงน้ำนั้น จตุพฺพิโธ ชื่อว่าจตุพฺพิธ (มี ๔ อย่าง), ได้แก่กิเลสดุจห้วงน้ำ.

สมฺมปฺปธานสงฺขาโต, โยโค

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีปาทิบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สมฺมา ปธานํ สมฺมปฺปธานํ. (สมฺมา + ปธาน) ปาทิบุพพบทกัมมธารยสมาส

ปธานํ อ.ความเพียร สมฺมา ชอบ สมฺมปฺปธานํ ชื่อว่าสมฺมปฺปธาน. (ความเพียรชอบ)

๒. สมฺมปฺปธานํ อิติ สงฺขาโต สมฺมปฺปธานสงฺขาโต, โยโค. (สมฺมปฺปธาน + สงฺขาต) สัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส

(โยโค) อ.ความเพียรเป็นเครื่องประกอบ สงฺขาโต อันอันบัณฑิตกล่าวแล้ว สมฺมปฺปธานํ อิติ ว่าเป็นความเพียรชอบ สมฺมปฺปธานสงฺขาโต ชื่อว่าสมฺมปฺปธานสงฺขาต (กล่าวคือความเพียรชอบ), ได้แก่ความเพียรเป็นเครื่องประกอบ.

กามโยคาทโย, โยคา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กาโมเยว โยโค กามโยโค. (กาม + โยค) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

กาโม เอว อ.กามนั่นเทียว โยโค เป็นกิเลสเป็นเครื่องประกอบ กามโยโค ชื่อว่ากามโยค. (กิเลสเป็นเครื่องประกอบคือกาม)

๒. กามโยโค อาทิ เยสนฺติ กามโยคาทโย, โยคา. (กามโยค + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิ-กรณพหุพพีหิสมาส

กามโยโค อ.กิเลสเป็นเครื่องประกอบคือกาม อาทิ เป็นต้น เยสํ (โยคานํ) แห่งกิเลสเป็นเครื่องประกอบ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต โยคา) อ.กิเลสเป็นเครื่องประกอบ ท. เหล่านั้น กามโยคาทโย ชื่อว่ากามโยคาทิ (มีกิเลสเป็นเครื่องประกอบคือกามเป็นต้น), ได้แก่กิเลสเป็นเครื่องประกอบทั้งหลาย.

สุตปุพฺพํ, ปทํ

เป็นอยุตตัตถสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สุตํ ปุพฺพนฺติ สุตปุพฺพํ, ปทํ. (สุต + ปุพฺพ)

(ปทํ) อ.บท (นาครญฺญา) อันนาคราช สุตํ ฟังแล้ว ปุพฺพํ ในกาลก่อน อิติ เพราะเหตุนั้น สุตปุพฺพํ ชื่อว่าสุตปุพฺพ (เคยฟังแล้ว), ได้แก่บท.

ตุฏฺฐมานโส, นาคราชา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตุฏฺฐํ มานสํ ยสฺสาติ ตุฏฺฐมานโส, นาคราชา. (ตุฏฺฐ + มานส)

มานสํ อ.ใจ ตุฏฺฐํ อันยินดีแล้ว ยสฺส (นาครญฺโญ) ของนาคราชใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส นาคราชา) อ.นาคราชนั้น ตุฏฺฐมานโส ชื่อว่าตุฏฺฐมานส (ผู้มีใจอันยินดีแล้ว), ได้แก่นาคราช.

มหาวีจิโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺติโย จ ตา วีจิโย จาติ มหาวีจิโย. (มหนฺตี + วีจิ)

มหนฺติโย จ อ.ใหญ่ ท. ด้วย ตา อ.ใหญ่ ท. เหล่านั้น วีจิโย จ เป็นคลื่นด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาวีจิโย ชื่อว่ามหาวีจิ. (คลื่นใหญ่ทั้งหลาย)

อุสภมตฺตํ, ฐานํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุสโภ มตฺตา ยสฺสาติ อุสภมตฺตํ, ฐานํ. (อุสภ + มตฺตา)

อุสโภ อ.อุสภะ มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (ฐานสฺส) แห่งที่ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ ฐานํ) อ.ที่นั้น อุสภมตฺตํ ชื่อว่าอุสภมตฺต (มีหนึ่งอุสภะเป็นประมาณ, สักว่าหนึ่งอุสภะ), ได้แก่ที่.

รุกฺขมูลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

รุกฺขสฺส มูลํ รุกฺขมูลํ. (รุกฺข + มูล)

มูลํ อ.โคน รุกฺขสฺส ของต้นไม้ รุกฺขมูลํ ชื่อว่ารุกฺขมูล. (โคนต้นไม้)

ฉพฺพณฺณา, รํสิโย

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฉ วณฺณา ยาสนฺติ ฉพฺพณฺณา, รํสิโย. (ฉ + วณฺณ)

วณฺณา อ.วรรณะ ท. ฉ หก ยาสํ (รํสีนํ) แห่งรัศมี ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตา รํสิโย) อ.รัศมี ท. เหล่านั้น ฉพฺพณฺณา ชื่อว่าฉพฺพณฺณ (มีวรรณะ ๖), ได้แก่รัศมีทั้งหลาย.

วีสติวสฺสสหสฺสานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วีสติ วสฺสานิ วีสติวสฺสานิ. (วีสติ + วสฺส) อสมาหารทิคุสมาส

วสฺสานิ อ.ปี ท. วีสติ ยี่สิบ วีสติวสฺสานิ ชื่อว่าวีสติวสฺส. (๒๐ ปี)

๒. วีสติวสฺสานำ สหสฺสานิ วีสติวสฺสสหสฺสานิ. (วีสติวสฺส + สหสฺส) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สหสฺสานิ อ.พัน ท. วีสติวสฺสานำ แห่งปียี่สิบ ท. วีสติวสฺสสหสฺสานิ ชื่อว่าวีสติวสฺสสหสฺส. (๒๐,๐๐๐ ปี)

เอรกปตฺตจฺฉินฺทนมตฺตำ, การณำ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส และฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เอรกสฺส ปตฺตำ เอรกปตฺตำ. (เอรก + ปตฺต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ปตฺตำ อ.ใบ เอรกสฺส แห่งตะไคร้น้ำ เอรกปตฺตำ ชื่อว่าเอรกปตฺต. (ใบตะไคร้น้ำ)

๒. เอรกปตฺตสฺส ฉินฺทนำ เอรกปตฺตจฺฉินฺทนำ. (เอรกปตฺต + ฉินฺทน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ฉินฺทนำ อ.การตัด เอรกปตฺตสฺส ซึ่งใบแห่งตะไคร้น้ำ เอรกปตฺตจฺฉินฺทนำ ชื่อว่าเอรกปตฺตจฺ-ฉินฺทน. (การตัดใบตะไคร้น้ำ)

๓. เอรกปตฺตจฺฉินฺทนำ มตฺตา ยสฺสาติ เอรกปตฺตจฺฉินฺทนมตฺตำ, การณำ. (เอรกปตฺตจฺฉินฺทน + มตฺตา) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

เอรกปตฺตจฺฉินฺทนำ อ.การตัดซึ่งใบแห่งตะไคร้น้ำ มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (การณสฺส) แห่งเหตุใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตำ การณำ) อ.เหตุนั้น เอรกปตฺตจฺฉินฺทนมตฺตำ ชื่อว่า เอรกปตฺตจฺฉินฺทนมตฺต (มีการตัดใบตะไคร้น้ำเป็นประมาณ, สักว่าการตัดใบตะไคร้น้ำ), ได้แก่เหตุ.

อเหตุกปฺปฏิสนฺธิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นตฺถิ เหตุ ยสฺสาติ อเหตุโก, สตฺโต. (น + เหตุ) นนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส

เหตุ อ.เหตุ นตฺถิ ย่อมไม่มี ยสฺส (สตฺตสฺส) แก่สัตว์ใด อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สตฺโต) อ.สัตว์นั้น อเหตุโก ชื่อว่าอเหตุก (ผู้ไม่มีเหตุ), ได้แก่สัตว์.

๒. อเหตุกสฺส ปฏิสนฺธิ อเหตุกปฺปฏิสนฺธิ. (อเหตุก + ปฏิสนฺธิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ปฏิสนฺธิ อ.ปฏิสนธิ อเหตุกสฺส (สตฺตสฺส) แห่งสัตว์ ผู้ไม่มีเหตุ อเหตุกปฺปฏิสนฺธิ ชื่อว่า อเหตุกปฺปฏิสนฺธิ. (ปฏิสนธิแห่งสัตว์ผู้ไม่มีเหตุ)

ปริสกฺกนฏฺฐานำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปริสกฺกนญฺจ ตำ ฐานญฺจาติ ปริสกฺกนฏฺฐานำ. (ปริสกฺกน + ฐาน)

ปริสกฺกนำ จ อ.เป็นที่กระเสือกกระสนด้วย ตำ อ.เป็นที่กระเสือกกระสนนั้น ฐานำ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปริสกฺกนฏฺฐานำ ชื่อว่าปริสกฺกนฏฺฐาน. (ที่เป็นที่กระเสือกกระสนไป)

มนุสฺสตฺตำ

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

มนุสฺสสฺส ภาโว มนุสฺสตฺตำ. (มนุสฺส + ตฺตปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น มนุสฺสสฺส แห่งมนุษย์ มนุสฺสตฺตำ ชื่อว่ามนุสฺสตฺต. (ความเป็นมนุษย์)

สทฺธมฺมสฺสวนำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สทฺธมฺมสฺส สวนำ สทฺธมฺมสฺสวนำ. (สทฺธมฺม + สวน)

สวนำ อ.การฟัง สทฺธมฺมสฺส ซึ่งพระสัทธรรม สทฺธมฺมสฺสวนำ ชื่อว่าสทฺธมฺมสฺสวน. (การฟังพระสัทธรรม)

พุทฺธุปฺปาโท

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พุทฺธสฺส อุปฺปาโท พุทฺธุปฺปาโท. (พุทฺธ + อุปฺปาท)

อุปฺปาโท อ.การเสด็จอุบัติขึ้น พุทฺธสฺส แห่งพระพุทธเจ้า พุทฺธุปฺปาโท ชื่อว่าพุทฺธุปฺปาท. (การเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า)

มนุสฺสปฺปฏิลาโภ

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มนุสฺสำ ปฏิลาโภ มนุสฺสปฺปฏิลาโภ. (มนุสฺส + ปฏิลาภ)

ปฏิลาโภ อ.การได้เฉพาะ มนุสฺสำ ซึ่งความเป็นแห่งมนุษย์ มนุสฺสปฺปฏิลาโภ ชื่อว่ามนุสฺสปฺปฏิลาภ. (การได้เฉพาะความเป็นมนุษย์)

ลทฺธตฺตํ

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

ลทฺธสฺส ภาโว ลทฺธตฺตํ. (ลทฺธ + ตฺตปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น ลทฺธสฺส (มนุสฺสปฺปฏิลาภสฺส) แห่งการได้เฉพาะซึ่งความเป็นมนุษย์ ผู้อันสัตว์ได้แล้ว ลทฺธตฺตํ ชื่อว่าลทฺธตฺต. (ความที่การได้ความเป็นมนุษย์เป็นเหตุอันสัตว์ได้แล้ว)

กสิกมฺมาทีนิ, กมฺมานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กสิกมฺมํ อาทิ เยสนฺติ กสิกมฺมาทีนิ, กมฺมานิ. (กสิกมฺม + อาทิ)

กสิกมฺมํ อ.กสิกรรม อาทิ เป็นต้น เยสํ (กมฺมานํ) แห่งการงาน ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ กมฺมานิ) อ.การงาน ท. เหล่านั้น กสิกมฺมาทีนิ ชื่อว่ากสิกมฺมาทิ (มีกสิกรรมเป็นต้น), ได้แก่การงานทั้งหลาย.

ชีวิตวุตฺติ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ชีวิตสฺส วุตฺติ ชีวิตวุตฺติ. (ชีวิต + วุตฺติ)

วุตฺติ อ.ความเป็นไป ชีวิตสฺส แห่งชีวิต ชีวิตวุตฺติ ชื่อว่าชีวิตวุตฺติ. (ความเป็นไปแห่งชีวิต)

ปริตฺตตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

ปริตฺตสฺส ภาโว ปริตฺตตา. (ปริตฺต + ตาปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น ปริตฺตสฺส (ชีวิตสฺส) แห่งชีวิต อันนิดหน่อย ปริตฺตตา ชื่อว่าปริตฺตตา. (ความที่ชีวิตเป็นชีวิตนิดหน่อย)

ทุลฺลภตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

ทุลฺลภสฺส ภาโว ทุลฺลภตา. (ทุลฺลภ + ตาปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น ทุลฺลภสฺส (ธมฺมเทสกปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลผู้แสดงซึ่งธรรม ผู้อันบุคคลได้

โดยยาก ทุลฺลภตา ชื่อว่าทุลฺลภตา. (ความที่บุคคลผู้แสดงธรรมเป็นผู้อันบุคคลได้โดยยาก)

สมิทฺธาภินีหาโร, ปุคฺคโล

เป็นจตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมิทฺโธ อภินีหาโร ยสฺสาติ สมิทฺธาภินีหาโร, ปุคฺคโล. (สมิทฺธ + อภินีหาร)

อภินีหาโร อ.อภินิหาร สมิทฺโธ อันสำเร็จแล้ว ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แก่บุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น สมิทฺธาภินีหาโร ชื่อว่าสมิทฺธาภินีหาร (ผู้มีอภินิหารอันสำเร็จแล้ว), ได้แก่บุคคล.

กปฺปโกฏิสหสฺสานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กปฺปานำ โกฏิโย กปฺปโกฏิโย. (กปฺป + โกฏิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส
โกฏิโย อ.โกฏิ ท. กปฺปานำ แห่งกัปป์ ท. กปฺปโกฏิโย ชื่อว่ากปฺปโกฏิ. (โกฏิกัปป์)

๒. กปฺปโกฏีนำ สหสฺสานิ กปฺปโกฏิสหสฺสานิ. (กปฺปโกฏิ + สหสฺส) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส
สหสฺสานิ อ.พัน ท. กปฺปโกฏีนำ แห่งโกฏิแห่งกัปป์ ท. กปฺปโกฏิสหสฺสานิ ชื่อว่ากปฺปโกฏิ-สหสฺส. (พันโกฏิกัปป์)

ทุลฺลภุปฺปาโท

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทุลฺลภสฺส อุปฺปาโท ทุลฺลภุปฺปาโท. (ทุลฺลภ + อุปฺปาท)

อุปฺปาโท อ.การเกิดขึ้น ทุลฺลภสฺส (สมิทฺธาภินีหารปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลผู้มีอภินิหารอันสำเร็จแล้ว ผู้อันสัตว์ได้โดยยาก ทุลฺลภุปฺปาโท ชื่อว่าทุลฺลภุปฺปาท. (การเกิดขึ้นแห่งบุคคลผู้มีอภินิหารอันสำเร็จแล้วเป็นผู้อันสัตว์ได้โดยยาก)

เทสนาวสานำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานำ เทสนาวสานำ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานำ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานำ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

ติรจฺฉานคตตฺตํ

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

ติรจฺฉานคตสฺส ภาโว ติรจฺฉานคตตฺตํ. (ติรจฺฉานคต + ตฺตปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น ติรจฺฉานคตสฺส (อตฺตโน) แห่งตน ผู้เป็นสัตว์เดรัจฉาน ติรจฺฉานคตตฺตํ ชื่อว่าติรจฺฉานคตตฺต. (ความที่ตนเป็นสัตว์เดรัจฉาน)

ปฏิสนฺธิคฺคหณตจฺฉหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติสงฺขาตานิ, ฐานานิ

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปฏิสนฺธิคฺคหณญฺจ ตจฺฉหนญฺจ วิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนญฺจ สชาติยาเมถุนเสวนญฺจ จุติ จ ปฏิสนฺธิคฺคหณตจฺฉหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติโย. (ปฏิสนฺธิคฺคหณ + ตจฺฉหน + วิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมน + สชาติยาเมถุนเสวน + จุติ) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

ปฏิสนฺธิคฺคหณํ จ อ.การถือเอาซึ่งปฏิสนธิด้วย ตจฺฉหนํ จ อ.การสละซึ่งหนังด้วย วิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนํ จ อ.การก้าวลงสู่ความหลับอันปล่อยแล้วด้วย สชาติยาเมถุนเสวนํ จ อ.การเสพซึ่งเมถุนกับด้วยนางนาคตัวมีชาติเสมอกันด้วย จุติ จ อ.การจุติด้วย ปฏิสนฺธิคฺคหณตจฺฉหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติโย ชื่อว่าปฏิสนฺธิคฺคหณตจฺฉหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติ. (การถือเอาปฏิสนธิ การลอกคราบ การก้าวลงสู่ความหลับอันปล่อย การเสพเมถุนกับนางนาคตัวมีชาติเสมอกันและการจุติทั้งหลาย)

๒. ปฏิสนฺธิคฺคหณตจฺฉหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติโย อิติ สงฺขาตานิ ปฏิสนฺธิคฺคหณตจฺฉหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติสงฺขาตานิ, ฐานานิ. (ปฏิสนฺธิคฺคหณตจฺฉหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติ + สงฺขาต) สัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส

(ฐานานิ) อ.ฐานะ ท. สงฺขาตานิ อันอันบัณฑิตกล่าวแล้ว ปฏิสนฺธิคฺคหณตจฺฉหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติโย อิติ ว่าการถือเอาซึ่งปฏิสนธิ การสละหนัง การก้าวลงสู่ความหลับอันปล่อยแล้ว การเสพเมถุนกับด้วยนางนาคตัวมีชาติเสมอกันและการจุติ ท. ปฏิสนฺธิคฺคหณตจฺฉหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติสงฺขาตานิ ชื่อว่าปฏิสนฺธิคฺคหณตจฺฉหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติสงฺขาต (กล่าวคือการถือเอาปฏิสนธิ การลอกคราบ การก้าวลงสู่ความหลับอันปล่อย การเสพเมถุนกับนางนาคตัวมีชาติเสมอกันและการจุติ), ได้แก่ฐานะทั้งหลาย.

นาคสรีรํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นาคสฺส สรีรํ นาคสรีรํ. (นาค + สรีร)

สรีรํ อ.สรีระ นาคสฺส ของนาค นาคสรีรํ ชื่อว่านาคสรีร. (สรีระของนาค)

อกิลมนภาโว

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น กิลมนํ อกิลมนํ. (น + กิลมน) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

กิลมนํ อ.อันลำบาก น หามิได้ อกิลมนํ ชื่อว่าอกิลมน. (อันไม่ลำบาก)

๒. อกิลมนเมว ภาโว อกิลมนภาโว. (อกิลมน + ภาว) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

อกิลมนํ เอว อ.อันไม่ลำบากนั่นเทียว ภาโว เป็นความเป็น อกิลมนภาโว ชื่อว่าอกิลมน-ภาว. (ความเป็นคืออันไม่ลำบาก)

มาณวรูปี

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มาณวสฺส รูปี มาณวรูปี. (มาณว + รูป)

รูปี อ.รูป มาณวสฺส แห่งมาณพ มาณวรูปี ชื่อว่ามาณวรูป. (รูปมาณพ)

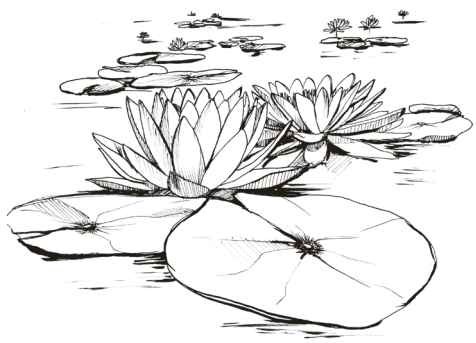

๔. อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ ฯ [๑๕๑]

อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

ปญฺหวตฺถุ อ.เรื่องแห่งปัญหา **อานนฺทตฺเถรสฺส** ของพระอานนท์ผู้เถระ
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

ปญฺหวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก อานนฺทตฺเถรสฺส สามีสัมพันธะใน ปญฺหวตฺถุ มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๔. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ

๑. **“สพฺพปาปสฺส อกรณนฺติ** อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหำ อารพฺภ **“สพฺพปาปสฺส อกรณนฺติ** อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **ปญฺหำ** ซึ่งปัญหา **อานนฺทตฺเถรสฺส** ของพระอานนท์ผู้เถระ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“สพฺพปาปสฺส อกรณนฺติ** ว่า “สพฺพปาปสฺส อกรณำ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“สพฺพปาปสฺส อกรณำ”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สพฺพปาปสฺส อกรณำ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อานนฺทตฺเถรสฺส สามีสัมพันธะใน ปญฺหำๆ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. เถโร กิร ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺโน จินฺเตสิ “สตฺถารา สตฺตนฺนำ พุทฺธานำ มาตาปิตโร อายุปริจฺเฉโท โพธิ สาวกสนฺนิปาโต อคฺคสาวกา อุปฏฺฐาโกติ สพฺพำ กถิตำ, อุโปสโถ

ปน อกถิโต, กินฺนุ โข เตสมฺปิ อยเมว อุโปสโถ อญฺโญติ ?

เถโร กิร ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺโน จินฺเตสิ "สตฺถารา 'สตฺตนฺนํ พุทฺธานํ มาตาปิตโร อายุปริจฺเฉโท โพธิ สาวกสนฺนิปาโต อคฺคสาวกา อุปฏฺฐาโกติ สพฺพํ (การณํ) กถิตํ, (สตฺถารา) อุโปสโถ ปน อกถิโต, กินฺนุ โข เตสมฺปิ (พุทฺธานํ) อยเมว อุโปสโถ (โหติ อุทาหุ) อญฺโญ (เตสํ พุทฺธานํ อุโปสโถ โหติ)" อิติ ?

กิร ได้ยินว่า **เถโร** อ.พระเถระ **นิสินฺโน** นั่งแล้ว **ทิวาฏฺฐาเน** ในที่เป็นที่พักในเวลากลางวัน **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า "**สพฺพํ (การณํ)** อ.เหตุทั้งปวง **อิติ** คือ '**มาตาปิตโร** อ.พระมารดาและพระบิดา ท. **อายุปริจฺเฉโท** อ.การกำหนดซึ่งอายุ **โพธิ** อ.ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้ **สาวกสนฺนิปาโต** อ.การประชุมซึ่งสาวก **อคฺคสาวกา** อ.พระอัครสาวก ท. **อุปฏฺฐาโก** อ.พระอุปัฏฐาก **พุทฺธานํ** ของพระพุทธเจ้า ท. **สตฺตนฺนํ** เจ็ดพระองค์' **สตฺถารา** อันพระศาสดา **กถิตํ** ตรัสแล้ว, **ปน** แต่ว่า **อุโปสโถ** อ.อุโบสถ **(สตฺถารา)** อันพระศาสดา **อกถิโต** ไม่ตรัสแล้ว, **อยเมว อุโปสโถ** อ.อุโบสถนี้นั่นเทียว **เตสมฺปิ (พุทฺธานํ)** ของพระพุทธเจ้า ท. แม้เหล่านั้น **(โหติ)** ย่อมมี **กินฺนุ โข** หรือหนอแล **(อุทาหุ)** หรือว่า **(อุโปสโถ)** อ.อุโบสถ **(เตสํ พุทฺธานํ)** ของพระพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น **อญฺโญ** เป็นอย่างอื่น **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ได้ทราบว่า พระเถระนั่ง ณ ที่พักกลางวัน คิดว่า "เหตุทั้งปวง คือ 'พระมารดาและพระบิดา การกำหนดอายุ ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้ การประชุมสาวก พระอัครสาวกทั้งหลาย พระอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์' พระศาสดาตรัสไว้แล้ว, แต่ว่า อุโบสถ พระศาสดาไม่ตรัสไว้, อุโบสถนี้นั่นแหละ ของพระพุทธเจ้าแม้เหล่านั้น ย่อมมีหรือหนอแล หรือว่า อุโบสถของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น เป็นอย่างอื่น"

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เถโร สุทธกัตตาใน จินฺเตสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทิวาฏฺฐาเน วิสยาธาระใน นิสินฺโน ฯ วิเสสนะของ เถโร "สพฺพํ วิเสสนะของ การณํ ฯ วุตตกัมมะใน กถิตํ ฯ กิตบทกัมมวาจก สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน กถิตํ 'สตฺตนฺนํ วิเสสนะของ พุทฺธานํ ฯ สามีสัมพันธะใน มาตาปิตโร อายุปริจฺเฉโท โพธิ สาวกสนฺนิปาโต อคฺคสาวกา และ อุปฏฺฐาโก มาตาปิตโร ก็ดี อายุปริจฺเฉโท ก็ดี โพธิ ก็ดี สาวกสนฺนิปาโต ก็ดี อคฺคสาวกา ก็ดี อุปฏฺฐาโก ก็ดี ลิงคัตถะ' อิติศัพท์ สรูปะใน สพฺพํ การณํ, ปนศัพท์

วิเสสโชตกะ อุโปสโถ วุตตกัมมะใน อกถิโตๆ กิตบทกัมมวาจก สตฺถารา อนภิหิต-กัตตาใน อกถิโต, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อยๆ วิเสสนะของ อุโปสโถๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กินฺนุ ปุจฉนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เตสๆ วิเสสนะของ พุทฺธานๆ สามีสัมพันธะใน อุโปสโถ อุทาหุ ปุจฉนัตถะ อุโปสโถ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อญฺโญ วิกติกัตตาใน โหติ เตสๆ วิเสสนะของ พุทฺธานๆ สามีสัมพันธะใน อุโปสโถ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๓. โส สตฺถารๆ อุปสงฺกมิตฺวา ตมตฺถๆ ปุจฺฉิ ฯ

โส (เถโร) สตฺถารๆ อุปสงฺกมิตฺวา ตๆ อตฺถๆ ปุจฺฉิ ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **สตฺถารๆ** ซึ่งพระศาสดา **ปุจฺฉิ** ทูลถามแล้ว **ตๆ อตฺถๆ** ซึ่งเนื้อความนั้น ฯ

พระเถระนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามเนื้อความนั้น

โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารๆ อวุตต-กัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิ ตๆ วิเสสนะของ อตฺถๆ อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๔. ยสฺมา ปน เตสๆ พุทฺธานๆ กาลเภโทว อโหสิ, น คาถาเภโท, วิปสฺสี สมฺมาสมฺพุทฺโธ หิ สตฺตเม สตฺตเม สำวจฺฉเร อุโปสถๆ อกาสิ, เอกทิวสๆ ทินฺโนวาโทเยว หิสฺส สตฺตนฺนๆ สำวจฺฉรานๆ อลๆ อโหสิ, สิขี จ เวสฺสภู จ ฉฏฺเจ ฉฏฺเจ สำวจฺฉเร อุโปสถๆ กรึสุ, กกุสนฺโธ จ โกนาคมโน จ สำวจฺฉเร สำวจฺฉเร, กสฺสปทสพโล ฉฏฺเจ ฉฏฺเจ มาเส อุโปสถๆ อกาสิ, เอกทิวสๆ ทินฺโนวาโทเยว หิสฺส ฉนฺนๆ มาสานๆ อลๆ อโหสิ, ตสฺมา สตฺถา เตสๆ อิมๆ กาลเภทๆ อาโรเจตฺวา “โอวาทคาถา ปน เนสๆ อิมาเยวาติ วตฺวา สพฺเพสๆ เอกเมว อุโปสถๆ อาวิกโรนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

“สพฺพปาปสฺส อกรณๆ, กุสลสฺสูปสมฺปทา;
สจิตฺตปริโยทปนๆ, เอตๆ พุทฺธาน สาสนๆ ฯ

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา,
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา;
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี,
สมโณ โหติ ปรํ วิเหฐยนฺโต ฯ

อนูปวาโท อนูปฆาโต ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร;
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ, ปนฺตญฺจ สยนาสนํ;
อธิจิตฺเต จ อาโยโค, เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺติ ฯ

ยสฺมา ปน เตสํ พุทฺธานํ กาลเภโทว อโหสิ, น คาถาเภโท (อโหสิ), วิปสฺสี สมฺมาสมฺพุทฺโธ หิ สตฺตเม สตฺตเม สํวจฺฉเร อุโปสถํ อกาสิ, เอกทิวสํ ทินฺโนวาโท เอว หิ อสฺส (วิปสฺสิสฺส) สตฺตนฺนํ สํวจฺฉรานํ อลํ อโหสิ, สิขี จ เวสฺสภู จ ฉฏฺเฐ ฉฏฺเฐ สํวจฺฉเร อุโปสถํ กรึสุ, กกุสนฺโธ จ โกนาคมโน จ สํวจฺฉเร สํวจฺฉเร (อุโปสถํ กรึสุ), กสฺสปทสพโล ฉฏฺเฐ ฉฏฺเฐ มาเส อุโปสถํ อกาสิ, เอกทิวสํ ทินฺโนวาโท เอว หิ อสฺส (กสฺสปทสพลสฺส) ฉนฺนํ มาสานํ อลํ อโหสิ, ตสฺมา สตฺถา เตสํ (พุทฺธานํ) อิมํ กาลเภทํ อาโรเจตฺวา "โอวาทคาถา ปน เนสํ (พุทฺธานํ) อิมา เอว (โหนฺติ)" อิติ วตฺวา สพฺเพสํ (พุทฺธานํ) เอกํ เอว อุโปสถํ อาวิกโรนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"สพฺพปาปสฺส อกรณํ, กุสลสฺส อุปสมฺปทา;
สจิตฺตปริโยทปนํ, เอตํ (ติวิธกมฺมํ) พุทฺธานํ สาสนํ (โหติ) ฯ

ขนฺติ ปรมํ ตโป ตีติกฺขา (โหติ),
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา;
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี (ปุคฺคโล โหติ),
(น) สมโณ โหติ ปรํ (สตฺตํ) วิเหฐยนฺโต (ปุคฺคโล) ฯ

อนูปวาโท (จ) อนูปฆาโต (จ) ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร;
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ, ปนฺตญฺ จ สยนาสนํ;
อธิจิตฺเต จ อาโยโค, เอตํ (ฉพฺพิธกมฺมํ) พุทฺธานํ สาสนํ (โหติ)"

อิติ ฯ

ปน ก็ **กาลเภโทว** อ.ความแตกต่างแห่งกาลเทียว **เตสํ พุทฺธานํ** ของพระพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น **อโหสิ** ได้มีแล้ว, **คาถาเภโท** อ.ความแตกต่างแห่งพระคาถา **น (อโหสิ)** ไม่ได้

มีแล้ว, **หิ** ด้วยว่า **สมฺมาสมฺพุทฺโธ** อ.พระสัมมาสัมพุทธเจ้า **วิปสฺสี** พระนามว่าวิปัสสี **อกาสิ** ได้ทรงกระทำแล้ว **อุโปสถํ** ซึ่งอุโบสถ **สำวจฺฉเร** ในปี **สตฺตเม** ที่เจ็ด **สตฺตเม** ที่เจ็ด, **หิ** เพราะว่า **อสฺส (วิปสฺสิสฺส) เอกทิวสํ ทินฺโนวาโท เอว** อ.พระโอวาทอันอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสีนั้น ประทานแล้ว ในวันหนึ่งนั่นเทียว **อลํ** เป็นโอวาทเพียงพอ **สำวจฺฉรานำ** เพื่อปี ท. **สตฺตนฺนำ** เจ็ด **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว, **สิขี จ** อ.พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิขีด้วย **เวสฺสภู จ** อ.พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าเวสสภูด้วย **กรึสุ** ทรงกระทำแล้ว **อุโปสถำ** ซึ่งอุโบสถ **สำวจฺฉเร** ในปี **ฉฏฺเจ** ที่หก **ฉฏฺเจ** ที่หก, **กกุสนฺโธ จ** อ.พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากกุสันธะด้วย **โกนาคมโน จ** อ.พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะด้วย **(กรึสุ)** ทรงกระทำแล้ว **(อุโปสถำ)** ซึ่งอุโบสถ **สำวจฺฉเร** ในปี **สำวจฺฉเร** ในปี, **กสฺสปทสพโล** อ.พระทศพลพระนามว่ากัสสปะ **อกาสิ** ได้ทรงกระทำแล้ว **อุโปสถำ** ซึ่งอุโบสถ **มาเส** ในเดือน **ฉฏฺเจ** ที่หก **ฉฏฺเจ** ที่หก, **หิ** เพราะว่า **อสฺส (กสฺสปทสพลสฺส) เอกทิวสำ ทินฺโนวาโท เอว** อ.พระโอวาท อันอันพระทศพลพระนามว่ากัสสปะนั้น ประทานแล้ว ในวันหนึ่งนั่นเทียว **อลำ** เป็นโอวาทเพียงพอ **มาสานำ** แก่เดือน ท. **ฉนฺนำ** หก **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว **ยสฺมา** เพราะเหตุใด, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อาโรเจตฺวา** ตรัสบอกแล้ว **อิมำ กาลเภทำ** ซึ่งความแตกต่างแห่งกาลนี้ **เตสำ (พุทฺธานำ)** ของพระพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**ปน** ก็ **โอวาทคาถา** อ.พระโอวาทคาถา ท. **อิมา เอว** เป็นพระคาถาเหล่านี้นั่นเทียว **เนสำ (พุทฺธานำ)** ของพระพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **อาวิกโรนฺโต** เมื่อทรงกระทำให้แจ้ง **อุโปสถำ** ซึ่งอุโบสถ **เอกำ เอว** อันเดียวกันนั่นเทียว **สพฺเพสำ (พุทฺธานำ)** ของพระพุทธเจ้า ท. ทั้งปวง **อภาสิ** ได้ตรัสแล้ว **อิมา คาถา** ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ **อิติ** ว่า

> “**อกรณำ** อ.การไม่กระทำ **สพฺพปาปสฺส** ซึ่งบาปทั้งปวง, **กุสลสฺส อุปสมฺปทา** อ.การ ยังกุศล ให้เข้าไปถึงพร้อม **สจิตฺตปริโยทปนำ** อ.การยังจิตของตนให้หมดจดรอบ, **เอตำ (ติวิธกมฺมำ)** อ.กรรมอันมีอย่างสามนั่น **สาสนำ** เป็นคำสอน **พุทฺธานำ** ของพระพุทธเจ้า ท. **(โหติ)** ย่อมเป็น ฯ
>
> **ขนฺติ** อ.ความอดทน **ตีติกฺขา** คือ อ.ความอดกลั้น **ตโป**

เป็นตบะ **ปรมๆ** อย่างยิ่ง **(โหติ)** ย่อมเป็น, **พุทฺธา** อ.พระ-พุทธเจ้า ท. **วทนฺติ** ย่อมตรัส **นิพฺพานๆ** ซึ่งพระนิพพาน **ปรมๆ** ว่าเป็นธรรมอย่างยิ่ง, **หิ** ก็ **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **ปรูปฆาตี** ผู้เข้าไปฆ่าซึ่งสัตว์อื่นโดยปกติ **ปพฺพชิโต** ชื่อว่าเป็นบรรพชิต **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **วิเหฐยนฺโต** ผู้เบียดเบียนอยู่ **ปรๆ (สตฺตๆ)** ซึ่งสัตว์อื่น **สมโณ** ชื่อว่าเป็นสมณะ **โหติ** ย่อมเป็น **(น)** หามิได้ ฯ

อนูปวาโท (จ) อ.การไม่เข้าไปว่าร้ายด้วย **อนูปฆาโต (จ)** อ.การไม่เข้าไปฆ่าด้วย **สำโร** อ.การสำรวม **ปาฏิโมกฺเข** ในพระปาฏิโมกข์ **จ** ด้วย **มตฺตญฺญุตา** อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้ซึ่งประมาณ **ภตฺตสฺมึ** ในภัตร **จ** ด้วย **สยนาสนๆ** อ.ที่นอนและที่นั่ง **ปนฺตๆ** อันสงัด **จ** ด้วย **อาโยโค** อ.ความเพียรเป็นเครื่องประกอบ **อธิจิตฺเต** ในอธิจิต **จ** ด้วย, **เอตๆ (ฉพฺพิธ-กมฺมๆ)** อ.กรรมอันมีอย่างหกนั่น **สาสนๆ** เป็นคำสอน **พุทฺธานๆ** ของพระพุทธเจ้า ท. **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ก็ความต่างกันแห่งกาลเวลาเท่านั้น แห่งพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ได้มีแล้ว, ความแตกต่างกันแห่งพระคาถา ไม่ได้มีแล้ว, ด้วยว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ได้ทรงทำอุโบสถ ทุกๆ ๗ ปี, เพราะว่า พระโอวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสีนั้นประทานแล้วในวันหนึ่งนั่นแหละ ได้เป็นโอวาทเพียงพอเพื่อ ๗ ปี, พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิขี และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าเวสสภู ทรงทำอุโบสถ ทุกๆ ๖ ปี, พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากกุสันธะ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะ ทรงทำอุโบสถ ทุกๆ ปี, พระทศพลพระนามว่ากัสสปะ ได้ทรงทำอุโบสถ ทุกๆ ๖ เดือน, เพราะว่า พระโอวาทที่พระทศพลพระนามว่ากัสสปะนั้นประทานแล้วในวันหนึ่งนั่นแหละ ได้เป็นโอวาทเพียงพอเพื่อ ๖ เดือน เพราะเหตุใด, เพราะเหตุนั้น พระศาสดา ตรัสบอกความแตกต่างกันแห่งกาลเวลานี้ ของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ตรัสว่า "ก็ พระโอวาทคาถาทั้งหลาย เป็นพระคาถาเหล่านี้นั่นแหละของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น" ดังนี้ เมื่อทรงทำให้แจ้งซึ่งอุโบสถเดียวกันนั่นแหละแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งปวง จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

"การไม่ทำบาปทั้งปวง, การยังกุศลให้ถึงพร้อม, การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว, กรรม ๓ อย่างนั่น เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย,
ความอดทน คือความอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง, พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสพระนิพพานว่าเป็นธรรมอย่างยิ่ง, ก็บุคคลผู้เข้าไปฆ่าสัตว์อื่นโดยปกติ หาได้ชื่อว่าเป็นบรรพชิตไม่, บุคคลผู้เบียดเบียนสัตว์อื่น หาได้ชื่อว่าเป็นสมณะไม่,
การไม่เข้าไปว่าร้าย, การไม่เข้าไปฆ่า, การสำรวมในพระปาฏิโมกข์, ความเป็นผู้รู้ประมาณในภัตร, เสนาสนะอันสงัด และความเพียรเป็นเครื่องประกอบในอธิจิต, กรรม ๖ อย่างนั่น เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย"

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ กาลเภโทฯ สุทธกัตตาในอโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยสฺมา เหตวัตถะ เตสํ วิเสสนะของ พุทฺธานำฯ สามีสัมพันธะใน กาลเภโท, คาถาเภโท สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน อโหสิ, หิศัพท์ ผลโชตกะ วิปสฺสี สัญญาวิเสสนะของ สมฺมาสมฺพุทฺโธฯ สุทธกัตตาใน อกาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺตเม สองบท วิเสสนะของ สัวจฺฉเรฯ กาลสัตตมีใน อกาสิ อุโปสถํ อวุตตกัมมะใน อกาสิ, หิศัพท์ เหตุโชตกะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทินฺโนวาโทฯ สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกทิวสํ ทุติยากาลสัตตมีใน ทินฺน- อสฺส วิเสสนะของ วิปสฺสิสฺสฯ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน ทินฺน- สตฺตนฺนำ วิเสสนะของ สัวจฺฉรานำฯ สัมปทานใน อลำฯ วิกติกัตตาใน โหติ, สิขี ก็ดี เวสฺสภู ก็ดี สุทธกัตตาใน กรึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ สิขี และ เวสฺสภู ฉฏฺเฐ สองบท วิเสสนะของ สัวจฺฉเรฯ กาลสัตตมีใน กรึสุ อุโปสถํ อวุตตกัมมะใน กรึสุ, กกุสนฺโธก็ดี โกนาคมโนก็ดี สุทธกัตตาใน กรึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ กกุสนฺโธ และ โกนาคมโน สัวจฺฉเร สองบท กาลสัตตมีใน กรึสุ อุโปสถํ อวุตตกัมมะใน กรึสุ, กสฺสปทสพโล สุทธกัตตาใน อกาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฉฏฺเฐ สองบท วิเสสนะของ มาเสฯ กาลสัตตมีใน อกาสิ อุโปสถํ อวุตตกัมมะใน อกาสิ, หิศัพท์ เหตุโชตกะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทินฺโนวาโทฯ สุทธกัตตาใน อโหสิฯ

อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกทิวสํ ทุติยากาลสัตตมีใน ทินฺโนวาโท อสฺส วิเสสนะของ กสฺสปทสพลสฺส ฯ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน ทินฺน- ฉนฺนํ วิเสสนะของ มาสานํ ฯ สัมปทาน ใน อลํ ฯ วิกติกัตตาใน อโหสิ, ตสฺมา เหตวัตถะ สตฺถา สุทธกัตตาใน อภาสิ ฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เตสํ วิเสสนะของ พุทฺธานํ ฯ สามีสัมพันธะใน กาลเภทํ อิมํ วิเสสนะของ กาลเภทํ ฯ อวุตตกัมมะใน อาโรเจตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “ปนศัพท์ วากยารัมภ-โชตกะ โอวาทคาถา สุทธกัตตาใน โหนฺติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เนสํ วิเสสนะ ของ พุทฺธานํ ฯ สามีสัมพันธะใน อิมา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิมา ฯ วิกติกัตตาใน โหนฺติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาวิกโรนฺโต สพฺเพสํ วิเสสนะ ของ พุทฺธานํ ฯ สามีสัมพันธะใน อุโปสถํ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอกํ ฯ วิเสสนะ ของ อุโปสถํ ฯ อวุตตกัมมะใน อาวิกโรนฺโต ฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อิมา วิเสสนะ ของ คาถา ฯ อวุตตกัมมะใน อภาสิ

> “สพฺพปาปสฺส ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน อกรณํ ฯ ลิงคัตถะ, กุสลสฺส ฉัฏฐีการิตกัมมะใน อุปสมฺปทา ฯ ลิงคัตถะ, สจิตฺตปริโยทปนํ ลิงคัตถะ, เอตํ วิเสสนะของ ติวิธกมฺมํ ฯ สุทธกัตตาใน โหติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก พุทฺธานํ สามีสัมพันธะใน สาสนํ ฯ วิกติ-กัตตาใน โหติ,
>
> ตีติกฺขา วิเสสลาภีของ ขนฺติ ฯ สุทธกัตตาใน โหติ ฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ปรมํ วิเสสนะของ ตโป ฯ วิกติกัตตาใน โหติ, พุทฺธา สุทธกัตตาใน วทนฺติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นิพฺพานํ อวุตตกัมมะใน วทนฺติ ปรมํ สัมภาวนาใน วทนฺติ, หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ปรูปฆาตี วิเสสนะของ ปุคฺคโล ฯ สุทธกัตตา ใน โหติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ ปพฺพชิโต วิกติกัตตาใน โหติ, วิเหจยนฺโต วิเสสนะของ ปุคฺคโล ฯ สุทธกัตตาใน โหติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ สมโณ วิกติกัตตาใน โหติ ปรं วิเสสนะของ สตฺตํ ฯ อวุตตกัมมะใน วิเหจยนฺโต,
>
> อนูปวาโท ก็ดี อนูปฆาโต ก็ดี สังวโร ก็ดี มตฺตญฺญุตา ก็ดี สยนาสนํ ก็ดี อาโยโค ก็ดี ลิงคัตถะ ปาฏิโมกฺเข วิสยาธาระใน

สำวโร ภฑฺตสฺมึ วิสยาธาระใน มตฺตญฺญุตา ปนฺตำ วิเสสนะของ สยนาสนำ อธิจิตฺเต วิสยาธาระใน อาโยโค จ หกศัพท์ วากย-สมุจจยัตถะเข้ากับ อนูปวาโท, อนูปฆาโต, ปาฏิโมกฺเข สำวโร, มตฺตญฺญุตา ภฑฺตสฺมึ, ปนฺตำ สยนาสนำ และ อธิจิตฺเต อาโยโค, เอตำ วิเสสนะของ ฉพฺพิธกมฺมำ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก พุทฺธานำ สามีสัมพันธะใน สาสนำ ๆ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมา คาถา ฯ

.....

๕. ตตฺถ **"สพฺพปาปสฺสา**ติ สพฺพสฺส อกุสลธมฺมสฺส ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) **"สพฺพปาปสฺสา**ติ (ปทสฺส) "สพฺพสฺส อกุสลธมฺมสฺส" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**อกุสลธมฺมสฺส** ซึ่งธรรมอันเป็นอกุศล **สพฺพสฺส** ทั้งปวง" **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) "สพฺพปาปสฺสาติ (ปทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า "สพฺพปาปสฺส" ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **"สพฺพปาปสฺส"** ความว่า อกุศลธรรมทั้งปวง

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุ ๆ นิทธารณะใน ปทสฺส "สพฺพปาปสฺส" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ "สพฺพสฺส วิเสสนะของ อกุสลธมฺมสฺส ๆ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน อกรณำ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๖. **"อุปสมฺปทา**ติ นิกฺขมนโต ปฏฺฐาย ยาว อรหตฺตมคฺคา กุสลสฺส อุปฺปาทนญฺเจว อุปฺปาทิตสฺส จ ภาวนา ฯ

"อุปสมฺปทาติ นิกฺขมนโต ปฏฺฐาย ยาว อรหตฺตมคฺคา กุสลสฺส อุปฺปาทนำ เจว (อตฺตนา) อุปฺปาทิตสฺส (กุสลสฺส) จ ภาวนา ฯ

กุสลสฺส อุปฺปาทนำ อ.การ ยังกุศล ให้เกิดขึ้น **ปฏฺฐาย** จำเดิม **นิกฺขมนโต** แต่กาลเป็นที่ออก **ยาว** เพียงใด **อรหตฺตมคฺคา** แต่อรหัตมรรค **เจว** ด้วยนั่นเทียว **(อตฺตนา) อุปฺปาทิตสฺส (กุสลสฺส) จ ภาวนา** อ.การ ยังกุศล อันอันตน ให้เกิดขึ้นแล้ว ให้เจริญด้วย **"อุปสมฺปทาติ** ชื่อว่าอุปสมฺปทา ฯ

การยังกุศลให้เกิดขึ้น จำเดิมแต่กาลเป็นที่ออก จนถึงอรหัตตมรรคนั่นแหละ และการยังกุศลที่ตนให้เกิดขึ้นแล้วให้เจริญ ชื่อว่า**อุปสมฺปทา**

อุปฺปาทนำ ก็ดี ภาวนา ก็ดี ลิงคัตถะ อุปสมฺปทา สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อุปสมฺปทา นิกฺขมนโต อปาทานใน ปฏฺฐายๆ กิริยาวิเสสนะใน อุปฺปาทนำ และ ภาวนา ยาวศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน อุปฺปาทนำ และ ภาวนา อรหตฺตมคฺคา อปาทานใน ยาว กุสลสฺส ฉัฏฐีการิตกัมมะใน อุปฺปาทนำ อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน อุปฺปาทิตสฺสฯ วิเสสนะของ กุสลสฺสฯ ฉัฏฐีการิตกัมมะใน ภาวนา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จฯ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ นิกฺขมนโต ปฏฺฐาย ยาว อรหตฺตมคฺคา กุสลสฺส อุปฺปาทนำ และ อุปฺปาทิตสฺส ภาวนา ฯ

.....

๗. **“สจิตฺตปริโยทปนนฺติ** ปญฺจหิ นีวรเณหิ อตฺตโน จิตฺตสฺส โวทาปนำ ฯ

อตฺตโน จิตฺตสฺส โวทาปนำ อ.การ ยังจิต ของตน ให้ผ่องแผ้ว **นีวรเณหิ** จากนิวรณ์ ท. **ปญฺจหิ** ห้า **สจิตฺตปริโยทปนนฺติ** ชื่อว่าสจิตฺตปริโยทปนำ ฯ

การยังจิตของตนให้ผ่องแผ้วจากนิวรณ์ทั้ง ๕ ชื่อว่า**สจิตฺตปริโยทปนำ**

“สจิตฺตปริโยทปนำ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สจิตฺตปริโยทปนำ ปญฺจหิ วิเสสนะของ นีวรเณหิ อปาทานใน โวทาปนำ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน จิตฺตสฺสฯ ฉัฏฐีการิตกัมมะใน โวทาปนำๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๘. **“เอตำ พุทฺธาน สาสนนฺติ** สพฺพพุทฺธานำ อยำ อนุสิฏฺฐิ ฯ

“เอตำ พุทฺธาน สาสนนฺติ (คาถาปาทสฺส) “สพฺพพุทฺธานำ อยำ (วาจา) อนุสิฏฺฐิ (โหติ)” อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**อยำ (วาจา)** อ.พระวาจานี้ **อนุสิฏฺฐิ** เป็นพระวาจาพร่ำสอน **สพฺพพุทฺธานำ** ของพระพุทธเจ้าทั้งปวง ท. **(โหติ)** ย่อมเป็น” **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **“เอตำ พุทฺธาน สาสนนฺติ** ว่า “เอตำ พุทฺธาน สาสนำ” ดังนี้ ฯ

บาทพระคาถาว่า **"เอตๆ พุทฺธาน สาสนๆ"** ความว่า พระวาจานี้ เป็นพระวาจาพร่ำสอน ของพระพุทธเจ้าทั้งปวง

"เอตๆ พุทฺธาน สาสนๆ" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "อยๆ วิเสสนะของ วาจาๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สพฺพพุทฺธานๆ สามีสัมพันธะใน อนุสิฏฺฐิๆ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๙. **"ขนฺตี**ติ ยา เอสา ตีติกฺขาสงฺขาตา ขนฺติ นาม, อิทๆ อิมสฺมึ สาสเน ปรมๆ อุตฺตมๆ ตโป ฯ

"ขนฺตีติ (ปทสฺส) "ยา เอสา ตีติกฺขาสงฺขาตา ขนฺติ นาม, อิทๆ (ตีติกฺขาขมนๆ) อิมสฺมึ สาสเน ปรมๆ อุตฺตมๆ ตโป (โหติ" อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**ขนฺติ นาม** ชื่อ อ.ความอดทน **ตีติกฺขาสงฺขาตา** อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าความอดกลั้น **เอสา** นี้ **ยา** ใด, **อิทๆ (ตีติกฺขาขมนๆ)** อ.ความอดทนคือความอดกลั้นนี้ **ตโป** เป็นตบะ **ปรมๆ** อย่างยิ่ง **อุตฺตมๆ** คือว่าอย่างสูงสุด **อิมสฺมึ สาสเน** ในพระศาสนานี้ **(โหติ)** ย่อมเป็น" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"ขนฺตี**ติ ว่า "ขนฺติ" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"ขนฺติ"** ความว่า ชื่อว่าความอดทนกล่าวคือความอดกลั้นนี้ใด, ความอดทนคือความอดกลั้นนี้ เป็นตบะอย่างยิ่ง คือว่าอย่างสูงสุดในพระศาสนานี้

"ขนฺติ" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ยา ก็ดี เอสา ก็ดี ตีติกฺขาสงฺขาตา ก็ดี วิเสสนะของ ขนฺติ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ขนฺติๆ ลิงคัตถะ, อิทๆ วิเสสนะของ ตีติกฺขาขมนๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมสฺมึ วิเสสนะของ สาสเนๆ วิสยาธาระใน ตโป ปรมๆ ก็ดี อุตฺตมๆ ก็ดี วิเสสนะของ ตโปๆ วิกติกัตตาใน โหติ ปรมๆ วิวริยะใน อุตฺตมๆ วิวรณะ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๐. **“นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา**ติ พุทฺธา จ ปจฺเจกพุทฺธา จ อนุพุทฺธา จาติ อิเม ตโย พุทฺธา นิพฺพานํ อุตฺตมนฺติ วทนฺติ ฯ

“นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธาติ (คาถาปาทสฺส) “พุทฺธา จ ปจฺเจกพุทฺธา จ อนุพุทฺธา จาติ อิเม ตโย พุทฺธา นิพฺพานํ อุตฺตมนฺติ วทนฺติ” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**พุทฺธา** อ.ท่านผู้รู้ ท. **ตโย** สาม **อิเม** เหล่านี้ **อิติ** คือ ‘**พุทฺธา จ** อ.พระพุทธเจ้า ท. ด้วย **ปจฺเจกพุทฺธา จ** อ.พระปัจเจกพุทธเจ้า ท. ด้วย **อนุพุทฺธา จ** อ.พระอนุพุทธะ ท. ด้วย’ **วทนฺติ** ย่อมกล่าว **นิพฺพานํ** ซึ่งพระนิพพาน **อุตฺตมนฺติ** ว่า ‘เป็นธรรมอันสูงสุด’ ดังนี้” **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **“นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา**ติ ว่า “นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา” ดังนี้ ฯ

บาทพระคาถาว่า **“นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา”** ความว่า ท่านผู้รู้ ๓ ท่านเหล่านี้ คือ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย และพระอนุพุทธะทั้งหลาย ย่อมกล่าวพระนิพพานว่าเป็นธรรมอันสูงสุด

“นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา” สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “พุทฺธา จ ปจฺเจกพุทฺธา จ อนุพุทฺธา จ” สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน อิเม ตโย พุทฺธา อิเม ก็ดี ตโย ก็ดี วิเสสนะของ พุทฺธา ๆ สุทธกัตตาใน วทนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นิพฺพานํ อวุตตกัมมะใน วทนฺติ อุตฺตมํ สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สัมภาวนาใน วทนฺติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๑. **“น หิ ปพฺพชิโต**ติ ปาณิอาทีหิ ปรํ อุปหนนฺโต วิเหเฐนฺโต ปรูปฆาตี ปพฺพชิโต นาม น โหติ ฯ

“น หิ ปพฺพชิโตติ (ปทสฺส) “ปาณิอาทีหิ (ปหรณวตฺถูหิ) ปรํ (สตฺตํ) อุปหนนฺโต วิเหเฐนฺโต ปรูปฆาตี (ปุคฺคโล) ปพฺพชิโต นาม น โหติ” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อุปหนนฺโต** ผู้เข้าไปฆ่าอยู่ **วิเหเฐนฺโต** คือว่าผู้เบียดเบียนอยู่ **ปรํ (สตฺตํ)** ซึ่งสัตว์อื่น **(ปหรณวตฺถูหิ)** ด้วยปหรณวัตถุ ท. **ปาณิอาทีหิ** มีฝ่ามือเป็นต้น **ปรูปฆาตี** ชื่อว่าผู้เข้าไปฆ่าซึ่งสัตว์อื่นโดยปกติ **ปพฺพชิโต นาม** ชื่อว่าเป็นบรรพชิต **โหติ** ย่อมเป็น **น** หามิได้” **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)**

แห่งบท **“น หิ ปพฺพชิโตติ** ว่า “น หิ ปพฺพชิโต” ดังนี้ ฯ

บทว่า **“น หิ ปพฺพชิโต”** ความว่า บุคคลผู้เข้าไปฆ่าอยู่ คือว่าผู้เบียดเบียนอยู่ซึ่งสัตว์อื่น ด้วยปหรณวัตถุทั้งหลายมีฝ่ามือเป็นต้น ชื่อว่าผู้เข้าไปฆ่าสัตว์อื่นโดยปกติ ชื่อว่าเป็นบรรพชิต หามิได้

“นหิปพฺพชิโต”สรูปะในอิติๆศัพท์สรูปะในปทสฺสๆสามีสัมพันธะในอตฺโถ“อุปหนนฺโตก็ดี วิเหเจนฺโต ก็ดี ปรูปฆาตี ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ปาณิอาทีหิ วิเสสนะของ ปหรณวตฺถูหิๆ กรณะใน อุปหนนฺโต และ วิเหเจนฺโต ปรๆ วิเสสนะของ สตฺตๆ อวุตตกัมมะใน อุปหนนฺโต และ วิเหเจนฺโต อุปหนนฺโต วิวริยะใน วิเหเจนฺโตๆ วิวรณะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ปพฺพชิโตๆ วิกติกัตตาใน โหติ นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ ปาณิอาทีหิ ปรๆ อุปหนนฺโต วิเหเจนฺโต สัญญี ปรูปฆาตี สัญญา” อิติศัพท์ สรูปะในอตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๒. **“สมโณ**ติ วุตฺตนเยเนว ปรๆ วิเหจยนฺโต สมโณปิ น โหติเยว ฯ

“สมโณติ (ปทสฺส “มยา) วุตฺตนเยน เอว ปรๆ (สตฺตๆ) วิเหจยนฺโต (ปุคฺคโล) สมโณปิ น โหติ เอว” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **วิเหจยนฺโต** ผู้เบียดเบียนอยู่ **ปรๆ (สตฺตๆ)** ซึ่งสัตว์อื่น **(มยา) วุตฺตนเยน เอว** โดยนัยแห่งคำ อันข้าพเจ้า กล่าวแล้วนั่นเทียว **สมโณปิ** แม้ชื่อว่าเป็นสมณะ **โหติ เอว** ย่อมเป็นนั่นเทียว **น** หามิได้” **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **“สมโณติ** ว่า “สมโณ” ดังนี้ ฯ

บทว่า **“สมโณ”** ความว่า บุคคลผู้เบียดเบียนสัตว์อื่น โดยนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว แม้ชื่อว่าเป็นสมณะนั่นแหละ หามิได้

“สมโณ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “วิเหจยนฺโต วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺต- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ วุตฺตนเยนๆ ตติยาวิเสสนะใน วิเหจยนฺโต ปรๆ วิเสสนะของ สตฺตๆ อวุตตกัมมะใน วิเหจยนฺโต อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สมโณๆ วิกติกัตตาใน โหติ นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ โหติ” อิติศัพท์

สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๓. “**อนูปวาโทติ** อนูปวาทนญฺเจว อนูปวาทาปนญฺจ ฯ

“**อนูปวาโทติ** อนูปวาทนำ เจว (ปรสฺส ปุคฺคลสฺส) อนูปวาทาปนำ จ ฯ

อนูปวาทนำ เจว อ.การไม่เข้าไปว่าร้ายด้วยนั่นเทียว **(ปรสฺส ปุคฺคลสฺส) อนูปวาทาปนำ จ** อ.การไม่ ยังบุคคลอื่น ให้เข้าไปว่าร้ายด้วย **อนูปวาโทติ** ชื่อว่า อนูปวาโท ฯ

การไม่เข้าไปว่าร้ายนั่นแหละ และการไม่ใช้บุคคลอื่นให้เข้าไปว่าร้าย ชื่อว่า**อนูปวาโท**

“อนูปวาโท” สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อนูปวาโท อนูปวาทนำ ก็ดี อนูปวาทาปนำ ก็ดี ลิงคัตถะ ปรสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺส ๆ ฉัฏฐีการิตกัมมะใน อนูปวาทาปนำ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จ ๆ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อนูปวาทนำ และ อนูปวาทาปนำ ฯ

.....

๑๔. “**อนูปฆาโตติ** อนูปฆาตนญฺเจว อนูปฆาตาปนญฺจ ฯ

“**อนูปฆาโตติ** อนูปฆาตนำ เจว (ปรสฺส ปุคฺคลสฺส) อนูปฆาตาปนำ จ ฯ

อนูปฆาตนำ เจว อ.การไม่เข้าไปฆ่าด้วยนั่นเทียว **(ปรสฺส ปุคฺคลสฺส) อนูปฆาตาปนำ จ** อ.การไม่ ยังบุคคลอื่น ให้เข้าไปฆ่าด้วย **อนูปฆาโตติ** ชื่อว่าอนูปฆาโต ฯ

การไม่เข้าไปฆ่าเองนั่นแหละ และการไม่ใช้บุคคลอื่นให้เข้าไปฆ่า ชื่อว่า**อนูปฆาโต**

“อนูปฆาโต” สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อนูปฆาโต อนูปฆาตนำ ก็ดี อนูปฆาตาปนำ ก็ดี ลิงคัตถะ ปรสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺส ๆ ฉัฏฐีการิตกัมมะใน อนูปฆาตาปนำ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จ ๆ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อนูปฆาตนำ และ อนูปฆาตาปนำ ฯ

.....

๑๕. “**ปาฏิโมกฺเขติ** เชฏฺฐกสีเล ฯ

"**ปาฏิโมกฺเขติ** (ปทสฺส) "เชฏฺฐกสีเล" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**เชฏฺฐกสีเล** ในศีลอันเจริญที่สุด" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"ปาฏิโมกฺเขติ** ว่า "ปาฏิโมกฺเข" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"ปาฏิโมกฺเข"** ได้แก่ศีลที่เจริญที่สุด

"ปาฏิโมกฺเข" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "เชฏฺฐก-สีเล วิสยาธาระใน สำโร" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๖. "**สำโรติ** ปิทหนำ ฯ

ปิทหนำ อ.อันปิด **สำโรติ** ชื่อว่าสำโร ฯ

อันปิด ชื่อว่า**สำโร**

"สำโร" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สำโร ปิทหนำ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๗. **"มตฺตญฺญุตาติ** มตฺตญฺญุภาโว ปมาณชานนำ ฯ

มตฺตญฺญุภาโว อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้ซึ่งประมาณ **ปมาณชานนำ** คือว่า อ.อันรู้ซึ่งประมาณ **มตฺตญฺญุตาติ** ชื่อว่ามตฺตญฺญุตา ฯ

ความเป็นผู้รู้ประมาณ คือว่าอันรู้ประมาณ ชื่อว่า**มตฺตญฺญุตา**

"มตฺตญฺญุตา" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ มตฺตญฺญุตา มตฺตญฺญุภาโว ก็ดี ปมาณชานนำ ก็ดี ลิงคัตถะ มตฺตญฺญุภาโว วิวริยะใน ปมาณชานนำๆ วิวรณะ ฯ

.....

๑๘. "**ปนุตนุติ** วิวิตฺตำ ฯ

"**ปนุตนุติ** (ปทสฺส) "วิวิตฺตำ" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**วิวิตฺตำ** อันสงัดแล้ว" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"ปนุตนุติ** ว่า "ปนุตำ" ดังนี้ ฯ

บทว่า **“ปนฺตํ”** แปลว่า อันสงัดแล้ว

“ปนฺตํ” สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “วิวิตฺตํ วิเสสนะของ สยนาสนํ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๙. “**อธิจิตฺเต**ติ อฏฺฐสมาปตฺติสงฺขาเต อธิกจิตฺเต ฯ

“**อธิจิตฺเต**ติ (ปทสฺส) “อฏฺฐสมาปตฺติสงฺขาเต อธิกจิตฺเต” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**อธิกจิตฺเต** ในอธิจิต **อฏฺฐสมาปตฺติสงฺขาเต** อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าสมาบัติ ๘” **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **“อธิจิตฺเตติ** ว่า “อธิจิตฺเต” ดังนี้ ฯ

บทว่า **“อธิจิตฺเต”** ความว่า ในอธิจิต กล่าวคือสมาบัติ ๘

“อธิจิตฺเต” สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “อฏฺฐสมาปตฺติ-สงฺขาเต วิเสสนะของ อธิกจิตฺเต ๆ วิสยาธาระใน อาโยโค” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๐. “**อาโยโค**ติ ปโยคกรณํ ฯ

ปโยคกรณํ อ.อันกระทำซึ่งความเพียรเป็นเครื่องประกอบ **อาโยโคติ** ชื่อว่าอาโยโค ฯ

อันทำความเพียรเป็นเครื่องประกอบ ชื่อว่า**อาโยโค**

“อาโยโค” สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อาโยโค ปโยคกรณํ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๑. “**เอตนฺ**ติ เอตํ สพฺเพสํ พุทฺธานํ สาสนํ ฯ

“**เอตนฺ**ติ (ปทสฺส) “เอตํ (ฉพฺพิธกมฺมํ) สพฺเพสํ พุทฺธานํ สาสนํ (โหติ” อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**เอตํ (ฉพฺพิธกมฺมํ)** อ.กรรมอันมีอย่าง ๖ นั่น **สาสนํ** เป็นคำสอน **พุทฺธานํ** ของพระพุทธเจ้า ท. **สพฺเพสํ** ทั้งปวง **(โหติ)** ย่อมเป็น” **(ปทสฺส)** แห่งบท **“เอตนฺติ** ว่า “เอตํ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

บทว่า **"เอตๆ"** เป็นต้น ความว่า กรรมมี ๖ อย่างนั่น เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งปวง

"เอตๆ" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน ปทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "เอตๆ วิเสสนะของ ฉพฺพิธกมฺมๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สพฺเพสๆ วิเสสนะของพุทฺธานๆ สามีสัมพันธะใน สาสนๆ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๒. เอตฺถ หิ อนูปวาเทน วาจสิกๆ สีลๆ กถิตๆ, อนูปฆาเตน กายิกๆ สีลๆ ฯ

(ภควตา) เอตฺถ (คาถายๆ) หิ อนูปวาเทน วาจสิกๆ สีลๆ กถิตๆ, (ภควตา) อนูปฆาเตน กายิกๆ สีลๆ (กถิตๆ) ฯ

หิ ก็ **สีลๆ** อ.ศีล **วาจสิกๆ** อันเป็นไปทางวาจา **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **กถิตๆ** ตรัสแล้ว **อนูปวาเทน** ด้วยการไม่เข้าไปว่าร้าย **เอตฺถ (คาถายๆ)** ในพระคาถานี้, **สีลๆ** อ.ศีล **กายิกๆ** อันเป็นไปทางกาย **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **(กถิตๆ)** ตรัสแล้ว **อนูปฆาเตน** ด้วยการไม่เข้าไปฆ่า ฯ

ก็ ศีลที่เป็นไปทางวาจา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว ด้วยการไม่เข้าไปว่าร้าย ในพระคาถานี้, ศีลที่เป็นไปทางกาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว ด้วยการไม่เข้าไปฆ่า

หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ วาจสิกๆ วิเสสนะของ สีลๆ วุตตกัมมะใน กถิตๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน กถิตๆ เอตฺถ วิเสสนะของ คาถายๆ วิสยาธาระใน กถิตๆ อนูปวาเทน กรณะใน กถิตๆ, กายิกๆ วิเสสนะของ สีลๆ วุตตกัมมะใน กถิตๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน กถิตๆ อนูปฆาเตน กรณะใน กถิตๆ ฯ

.....

๒๓. **"ปาฏิโมกฺเข จ สำวโรติ** อิมินา ปาฏิโมกฺขสีลญฺเจว อินฺทฺริยสำวรญฺจ, มตฺตญฺญุตาย อาชีวปาริสุทฺธิ เจว ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลญฺจ, ปนฺตเสนาสเนน สปฺปายเสนาสนๆ, อธิจิตฺเตน อฏฺจ สมาปตฺติโย ฯ

(ภควตา) **"ปาฏิโมกฺเข จ สำวโรติ** อิมินา (คาถาปาเทน) ปาฏิโมกฺขสีลๆ เจว อินฺทฺริยสำวรๆ จ

(กถิตานิ, ภควตา) มตฺตญฺญุตาย อาชีวปาริสุทฺธิ เจว ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลํ จ (กถิตานิ, ภควตา) ปนฺตเสนาสเนน สปฺปายเสนาสนํ (กถิตํ, ภควตา) อธิจิตฺเตน อฏฺฐ สมาปตฺติโย (กถิตา) ฯ

ปาฏิโมกฺขสีลํ เจว อ.ศีลคือปาฏิโมกข์ด้วยนั่นเทียว **อินฺทฺริยสංวรํ จ** อ.อินทรีย์สังวรด้วย **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **(กถิตานิ)** ตรัสแล้ว **อิมินา (คาถาปาเทน)** ด้วยบาทแห่งพระคาถานี้ **"ปาฏิโมกฺเข จ สංวโรติ** ว่า "ปาฏิโมกฺเข จ สංวโร" ดังนี้, **อาชีวปาริสุทฺธิ เจว** อ.อาชีวปาริสุทธิด้วยนั่นเทียว **ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลํ จ** อ.ปัจจยสันนิสิตศีลด้วย **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **(กถิตานิ)** ตรัสแล้ว **มตฺตญฺญุตาย** ด้วยความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้ซึ่งประมาณ, **สปฺปายเสนาสนํ** อ.เสนาสนะเป็นที่สัปปายะ **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **(กถิตํ)** ตรัสแล้ว **ปนฺตเสนาสเนน** ด้วยเสนาสนะอันสงัด, **สมาปตฺติโย** อ.สมาบัติ ท. **อฏฺฐ** แปด **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **(กถิตา)** ตรัสแล้ว **อธิจิตฺเตน** ด้วยอธิจิต ฯ

ปาฏิโมกขศีลนั่นแหละ และอินทรีย์สังวร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว ด้วยบาทพระคาถาว่า **"ปาฏิโมกฺเข จ สංวโร",** อาชีวปาริสุทธินั่นแหละ และปัจจยสันนิสิตศีล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว ด้วยความเป็นผู้รู้ประมาณ, เสนาสนะเป็นที่สัปปายะ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว ด้วยเสนาสนะอันสงัด, สมาบัติ ๘ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว ด้วยอธิจิต

ปาฏิโมกฺขสีลํ ก็ดี อินฺทฺริยสංวรํ ก็ดี วุตฺตกัมมะใน กถิตานิ ๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน กถิตานิ "ปาฏิโมกฺเข จ สංวโร" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน อิมินา คาถาปาเทน อิมินา วิเสสนะของ คาถาปาเทน ๆ กรณะใน กถิตานิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จ ๆ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ ปาฏิโมกฺขสีลํ และ อินฺทฺริยสංวรํ, อาชีวปาริสุทฺธิ ก็ดี ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลํ ก็ดี วุตฺตกัมมะใน กถิตานิ ๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน กถิตานิ มตฺตญฺญุตาย กรณะใน กถิตานิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จ ๆ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อาชีวปาริสุทฺธิ และ ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลํ, สปฺปายเสนาสนํ วุตฺตกัมมะใน กถิตํ ๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน กถิตํ ปนฺตเสนาสเนน กรณะใน กถิตํ, อฏฺฐ วิเสสนะของ สมาปตฺติโย ๆ วุตฺตกัมมะใน กถิตา ๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน กถิตา อธิจิตฺเตน กรณะใน กถิตา ฯ

.....

๒๔. เอวํ อิมาย คาถาย ติสฺโสปิ สิกฺขา กถิตาเยว โหนฺตีติ ฯ

เอวํ (ภควตา) อิมาย คาถาย ติสฺโสปิ สิกฺขา กถิตา เอว โหนฺติ อิติ ฯ

สิกฺขา อ.สิกขา ท. **ติสฺโสปิ** แม้สาม **(ภควตา) กถิตา เอว** เป็นสิกขา อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแล้วนั่นเทียว **อิมาย คาถาย** ด้วยพระคาถานี้ **โหนฺติ** ย่อมเป็น **เอวํ** ด้วยประการฉะนี้ **อิติ** ดังนี้แล ฯ

สิกขาแม้ทั้ง ๓ เป็นสิกขาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วนั่นแหละ ด้วยพระคาถานี้ ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้แล

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ติสฺโสฯ วิเสสนะของ สิกฺขาฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ ปการัตถะ ภควตา อนภิหิตกัตตาใน กถิตา อิมาย วิเสสนะของ คาถายฯ กรณะใน กถิตา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ กถิตาฯ วิกติกัตตาใน โหนฺติ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

๒๕. เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน พหู (ชนา) โสตาปตฺติผลาทีนิ (อริยผลานิ) ปาปุณึสุ อิติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **(ชนา)** อ.ชน ท. **พหู** มาก **ปาปุณึสุ** บรรลุแล้ว **(อริยผลานิ)** ซึ่งอริยผล ท. **โสตาปตฺติผลาทีนิ** มีโสดาปัตติ-ผลเป็นต้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ชนจำนวนมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณึสุ พหู วิเสสนะของ ชนาฯ สุทธกัตตาใน ปาปุณึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผลาทีนิ วิเสสนะของ อริยผลานิฯ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ ฯ

อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

ปญฺหวตฺถุ อ.เรื่องแห่งปัญหา **อานนฺทตฺเถรสฺส** ของพระอานนท์ผู้เถระ **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

ปญฺหวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํ ฯ กิตบทกัตตุวาจก

อานนฺทตฺเถรสฺส สามีสัมพันธะใน ปญฺหวตฺถุ ฯ

จบเรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส และฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อานนฺโท จ โส เถโร จาติ อานนฺทตฺเถโร. (อานนฺท + เถร) วิเสสนุตตรบทกัมมธารย-สมาส

อานนฺโท จ อ.พระอานนท์ด้วย โส อ.พระอานนท์นั้น เถโร จ เป็นพระเถระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อานนฺทตฺเถโร ชื่อว่าอานนฺทตฺเถร. (พระอานนทเถระ)

๒. ปญฺหสฺส วตฺถุ ปญฺหวตฺถุ. (ปญฺห + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง ปญฺหสฺส แห่งปัญหา ปญฺหวตฺถุ ชื่อว่าปญฺหวตฺถุ. (เรื่องปัญหา)

ทิวาฏฺฐานํ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทิวา ฐานํ ทิวาฏฺฐานํ. (ทิวา + ฐาน)

ฐานํ อ.ที่เป็นที่พัก ทิวา ในเวลากลางวัน ทิวาฏฺฐานํ ชื่อว่าทิวาฏฺฐาน. (ที่เป็นที่พักในเวลากลางวัน)

มาตาปิตโร

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มาตา จ ปิตา จ มาตาปิตโร. (มาตุ + ปิตุ)

มาตา จ อ.มารดาด้วย ปิตา จ อ.บิดาด้วย มาตาปิตโร ชื่อว่ามาตาปิตุ. (มารดาและบิดาทั้งหลาย)

อายุปริจฺเฉโท

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อายุํ ปริจฺเฉโท อายุปริจฺเฉโท. (อายุ + ปริจฺเฉท)

ปริจฺเฉโท อ.การกำหนด อายุํ ซึ่งอายุ อายุปริจฺเฉโท ชื่อว่าอายุปริจฺเฉท. (การกำหนดอายุ)

สาวกสนฺนิปาโต

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สาวกานำ สนฺนิปาโต สาวกสนฺนิปาโต. (สาวก + สนฺนิปาต)

สนฺนิปาโต อ.การประชุม สาวกานำ แห่งพระสาวก ท. สาวกสนฺนิปาโต ชื่อว่าสาวกสนฺนิปาต. (การประชุมแห่งพระสาวก)

กาลเภโท

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กาลสฺส เภโท กาลเภโท. (กาล + เภท)

เภโท อ.ความแตกต่าง กาลสฺส แห่งกาล กาลเภโท ชื่อว่ากาลเภท. (ความแตกต่างแห่งกาล)

คาถาเภโท

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คาถาย เภโท คาถาเภโท. (คาถา + เภท)

เภโท อ.ความแตกต่าง คาถาย แห่งพระคาถา คาถาเภโท ชื่อว่าคาถาเภท. (ความแตกต่างแห่งพระคาถา)

ทินฺโนวาโท

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทินฺโน จ โส โอวาโท จาติ ทินฺโนวาโท. (ทินฺน + โอวาท)

ทินฺโน จ อ.อันพระพุทธเจ้าประทานแล้วด้วย โส อ.อันพระพุทธเจ้าประทานแล้วนั้น โอวาโท จ เป็นโอวาทด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทินฺโนวาโท ชื่อว่าทินฺโนวาท. (โอวาทที่พระพุทธเจ้าประทานแล้ว)

โอวาทคาถา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โอวาโท จ โส คาถา จาติ โอวาทคาถา. (โอวาท + คาถา)

โอวาโท จ อ.เป็นเครื่องตรัสสอนด้วย โส อ.เป็นเครื่องตรัสสอนนั้น คาถา จ เป็นพระคาถาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น โอวาทคาถา ชื่อว่าโอวาทคาถา. (พระคาถาเป็นเครื่องตรัสสอน)

สพฺพปาปึ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สพฺพญฺจ ตํ ปาปญฺจาติ สพฺพปาปึ. (สพฺพ + ปาป)

สพฺพํ จ อ.ทั้งปวงด้วย ตํ อ.ทั้งปวงนั้น ปาปึ จ เป็นบาปด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สพฺพ-ปาปึ ชื่อว่าสพฺพปาป. (บาปทั้งปวง, ความชั่วทั้งปวง)

สจิตฺตปริโยทปนํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สกสฺส จิตฺตํ สจิตฺตํ. (สก + จิตฺต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

จิตฺตํ อ.จิต สกสฺส ของตน สจิตฺตํ ชื่อว่าสจิตฺต. (จิตของตน)

๒. สจิตฺตสฺส ปริโยทปนํ สจิตฺตปริโยทปนํ. (สจิตฺต + ปริโยทปน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สจิตฺตสฺส ปริโยทปนํ อ.การ ยังจิตของตน ให้หมดจดรอบ สจิตฺตปริโยทปนํ ชื่อว่าสจิตฺต-ปริโยทปน. (การยังจิตของตนให้หมดจดรอบ)

ปรูปฆาตี, ปพฺพชิโต

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ปรํ อุปหนติ สีเลนาติ ปรูปฆาตี, ปพฺพชิโต. (ปรสทฺทูปปท + อุป + หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + ณีปัจจัย)

(โย ปพฺพชิโต) อ.บรรพชิตใด อุปหนติ ย่อมเข้าไปฆ่า ปรํ (สตฺตํ) ซึ่งสัตว์อื่น สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปพฺพชิโต) อ.บรรพชิตนั้น ปรูปฆาตี ชื่อว่าปรูปฆาตี (ผู้เข้าไปฆ่าสัตว์อื่นโดยปกติ), ได้แก่บรรพชิต.

อนูปวาโท

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น อุปวาโท อนูปวาโท. (น + อุปวาท)

อุปวาโท อ.การเข้าไปว่าร้าย น หามิได้ อนูปวาโท ชื่อว่าอนูปวาท. (การไม่เข้าไปว่าร้าย)

อนูปฆาโต

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น อุปฆาโต อนูปฆาโต. (น + อุปฆาต)

อุปฆาโต อ.การเข้าไปฆ่าแล้ว น หามิได้ อนูปฆาโต ชื่อว่าอนูปฆาต. (การไม่เข้าไปฆ่า)

สยนาสนำ

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สยนญฺจ อาสนญฺจ สยนาสนำ. (สยน + อาสน)

สยนำ จ อ.ที่นอนด้วย อาสนำ จ อ.ที่นั่งด้วย สยนาสนำ ชื่อว่าสยนาสน. (ที่นอนและที่นั่ง)

อกุสลธมฺโม

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อกุสลญฺจ ตำ ธมฺโม จาติ อกุสลธมฺโม. (อกุสล + ธมฺม)

อกุสลำ จ อ.อันเป็นอกุศลด้วย ตำ อ.อันเป็นอกุศลนั้น ธมฺโม จ เป็นธรรมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อกุสลธมฺโม ชื่อว่าอกุสลธมฺม. (ธรรมอันเป็นอกุศล, อกุศลธรรม)

สพฺพพุทฺธา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สพฺเพ จ เต พุทฺธา จาติ สพฺพพุทฺธา. (สพฺพ + พุทฺธ)

สพฺเพ จ อ.ทั้งปวง ท. ด้วย เต อ.ทั้งปวง ท. เหล่านั้น พุทฺธา จ เป็นพระพุทธเจ้าด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สพฺพพุทฺธา ชื่อว่าสพฺพพุทฺธ. (พระพุทธเจ้าทั้งปวง)

ตีติกฺขาสงฺขาตา, ขนฺติ

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตีติกฺขา อิติ สงฺขาตา ตีติกฺขาสงฺขาตา, ขนฺติ. (ตีติกฺขา + สงฺขาตา)

(ขนฺติ) อ.ความอดทน สงฺขาตา อันอันบัณฑิตกล่าวแล้ว ตีติกฺขา อิติ ว่าความอดกลั้น ตีติกฺขา-สงฺขาตา ชื่อว่าตีติกฺขาสงฺขาตา (กล่าวคือความอดกลั้น), ได้แก่ความอดทน.

ปาณิอาทีนิ, ปหรณวตฺถูนิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาณิ อาทิ เยสนฺติ ปาณิอาทีนิ, ปหรณวตฺถูนิ. (ปาณิ + อาทิ)

ปาณิ อ.ฝ่ามือ อาทิ เป็นต้น เยสํ (ปหรณวตฺถูนํ) แห่งปหรณวัตถุ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ปหรณวตฺถูนิ) อ.ปหรณวัตถุ ท. เหล่านั้น ปาณิอาทีนิ ชื่อว่าปาณิอาทิ (มีฝ่ามือเป็นต้น), ได้แก่ปหรณวัตถุทั้งหลาย.

วุตฺตนโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วุตฺตสฺส นโย วุตฺตนโย. (วุตฺต + นย)

นโย อ.นัย (มยา) วุตฺตสฺส (วจนสฺส) แห่งคำ อันข้าพเจ้า กล่าวแล้ว วุตฺตนโย ชื่อว่าวุตฺตนย. (นัยแห่งคำที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว)

อนุปวาทาปนํ

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น อุปวาทาปนํ อนุปวาทาปนํ. (น + อุปวาทาปน)

อุปวาทาปนํ อ.การยังบุคคลอื่นให้เข้าไปว่าร้าย น หามิได้ อนุปวาทาปนํ ชื่อว่าอนุปวาทาปน. (การไม่ยังบุคคลอื่นให้เข้าไปว่าร้าย)

อนุปฆาตาปนํ

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น อุปฆาตาปนํ อนุปฆาตาปนํ. (น + อุปฆาตาปน)

อุปฆาตาปนํ อ.การยังบุคคลอื่นให้เข้าไปฆ่า น หามิได้ อนุปฆาตาปนํ ชื่อว่าอนุปฆาตาปน. (การไม่ยังบุคคลอื่นให้เข้าไปฆ่า)

เชฏฺฐกสีลํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เชฏฺฐกญฺจ ตำ สีลญฺจาติ เชฏฺฐกสีลำ. (เชฏฺฐก + สีล)

เชฏฺฐกำ จ อ.อันเจริญที่สุดด้วย ตำ อ.อันเจริญที่สุดนั้น สีลำ จ เป็นศีลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เชฏฺฐกสีลำ ชื่อว่าเชฏฺฐกสีล. (ศีลอันเจริญที่สุด)

มตฺตญฺญุภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีทุติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มตฺตำ ชานาตีติ มตฺตญฺญู, ปุคฺคโล. (มตฺตาสทฺทูปปท + ญา อวโพธเน ในการรู้ + รูปัจจัย) ทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด ชานาติ ย่อมรู้ มตฺตำ ซึ่งประมาณ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น มตฺตญฺญู ชื่อว่ามตฺตญฺญู (ผู้รู้ประมาณ), ได้แก่บุคคล.

๒. มตฺตญฺญุสฺส ภาโว มตฺตญฺญุภาโว. (มตฺตญฺญู + ภาว) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ภาโว อ.ความเป็น มตฺตญฺญุสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคล ผู้รู้ซึ่งประมาณ มตฺตญฺญุภาโว ชื่อว่ามตฺตญฺญุภาว. (ความที่บุคคลเป็นผู้รู้ประมาณ)

ปมาณชานนำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปมาณสฺส ชานนำ ปมาณชานนำ. (ปมาณ + ชานน)

ชานนำ อ.การรู้ ปมาณสฺส ซึ่งประมาณ ปมาณชานนำ ชื่อว่าปมาณชานน. (การรู้ประมาณ)

อฏฺฐสมาปตฺติสงฺขาตำ, อธิกจิตฺตำ

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อฏฺฐ สมาปตฺติโย อฏฺฐสมาปตฺติโย. (อฏฺฐ + สมาปตฺติ) อสมาหารทิคุสมาส

สมาปตฺติโย อ.สมาบัติ ท. อฏฺฐ แปด อฏฺฐสมาปตฺติโย ชื่อว่าอฏฺฐสมาปตฺติ. (สมาบัติ ๘)

๒. อฏฺฐสมาปตฺติโย อิติ สงฺขาตำ อฏฺฐสมาปตฺติสงฺขาตำ, อธิกจิตฺตำ. (อฏฺฐสมาปตฺติ + สงฺขาต) สัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส

(อธิกจิตฺตำ) อ.จิตอันยิ่ง สงฺขาตำ อันอันบัณฑิตกล่าวแล้ว อฏฺฐสมาปตฺติโย อิติ ว่าสมาบัติแปด ท. อฏฺฐสมาปตฺติสงฺขาตำ ชื่อว่าอฏฺฐสมาปตฺติสงฺขาต (กล่าวคือสมาบัติ ๘), ได้แก่อธิจิต.

อธิกจิตฺตํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อธิกญฺจ ตํ จิตฺตญฺจาติ อธิกจิตฺตํ. (อธิก + จิตฺต)

อธิกํ จ อ.อันยิ่งด้วย ตํ อ.อันยิ่งนั้น จิตฺตํ จ เป็นจิตด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อธิกจิตฺตํ ชื่อว่าอธิกจิตฺต. (จิตอันยิ่ง)

ปโยคกรณํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปโยคสฺส กรณํ ปโยคกรณํ. (ปโยค + กรณ)

กรณํ อ.การกระทำ ปโยคสฺส ซึ่งความเพียรเป็นเครื่องประกอบ ปโยคกรณํ ชื่อว่าปโยคกรณ. (การทำความเพียรเป็นเครื่องประกอบ)

อินฺทฺริยสังวโร

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อินฺทฺริยานิ สังวโร อินฺทฺริยสังวโร. (อินฺทฺริย + สังวร)

สังวโร อ.การสำรวม อินฺทฺริยานิ ซึ่งอินทรีย์ ท. อินฺทฺริยสังวโร ชื่อว่าอินฺทฺริยสังวร. (การสำรวมอินทรีย์)

มตฺตญฺญุตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มตฺตํ ชานาตีติ มตฺตญฺญู, ปุคฺคโล. (มตฺตาสทฺทูปปท + ญา อวโพธเน ในการรู้ + รูปัจจัย) ทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด ชานาติ ย่อมรู้ มตฺตํ ซึ่งประมาณ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น มตฺตญฺญู ชื่อว่ามตฺตญฺญู (ผู้รู้ประมาณ), ได้แก่บุคคล.

๒. มตฺตญฺญุสฺส ภาโว มตฺตญฺญุตา. (มตฺตญฺญู + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น มตฺตญฺญุสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคล ผู้รู้ซึ่งประมาณ มตฺตญฺญุตา ชื่อว่ามตฺตญฺญุตา. (ความที่บุคคลเป็นผู้รู้ประมาณ)

ปนฺตเสนาสนํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปนฺตญฺจ ตํ เสนาสนญฺจาติ ปนฺตเสนาสนํ. (ปนฺต + เสนาสน)

ปนฺตํ จ อ.อันสงัดแล้วด้วย ตํ อ.อันสงัดแล้วนั้น เสนาสนํ จ เป็นเสนาสนะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปนฺตเสนาสนํ ชื่อว่าปนฺตเสนาสน. (เสนาสนะอันสงัด)

สปฺปายเสนาสนํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สปฺปายญฺจ ตํ เสนาสนญฺจาติ สปฺปายเสนาสนํ. (สปฺปาย + เสนาสน)

สปฺปายํ จ อ.อันสัปปายะด้วย ตํ อ.อันสัปปายะนั้น เสนาสนํ จ เป็นเสนาสนะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สปฺปายเสนาสนํ ชื่อว่าสปฺปายเสนาสน. (เสนาสนะอันสัปปายะ)

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปตฺติผลํ อาทิ เยสํ ตานิ โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ. (โสตาปตฺติผล + อาทิ)

โสตาปตฺติผลํ อ.โสดาปัตติผล อาทิ เป็นต้น เยสํ (อริยผลานํ) แห่งอริยผล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่, ตานิ (อริยผลานิ) อ.อริยผล ท. เหล่านั้น โสตาปตฺติผลาทีนิ ชื่อว่าโสตาปตฺติผลาทิ (มีโสดาปัตติผลเป็นต้น), ได้แก่อริยผลทั้งหลาย.

๕. อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ ฯ [๑๕๒]

อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตฯ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๕. เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดียิ่ง

๑. **“น กหาปณวสฺเสนา**ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อนภิรตภิกฺขุ์ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อนภิรตภิกฺขุ์ อารพฺภ **“น กหาปณวสฺเสนา**ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **อนภิรตภิกฺขุ์** ซึ่งภิกษุผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว **เอกํ** รูปหนึ่ง **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนํ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“น กหาปณวสฺเสนาติ** ว่า “น กหาปณวสฺเสน” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ไม่ยินดียิ่งรูปหนึ่ง ตรัสพระ-ธรรมเทศนานี้ว่า **“น กหาปณวสฺเสน”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “น กหาปณวสฺเสน” สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมํ ธมฺมเทสนํ อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนํฯ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา เอกํ วิเสสนะของ อนภิรตภิกฺขุ์ฯ อวุตตกัมมะใน อารพฺภฯ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. โส กิร สาสเน ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท “อสุกฏฺฐานนฺนาม คนฺตฺวา อุทฺเทสํ คณฺหาหีติ อุปชฺฌาเยน เปสิโต ตตฺถ อคมาสิ ฯ

โส (ภิกฺขุ) กิร สาสเน ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท "(ตฺวํ) อสุกฏฺฐานํ นาม คนฺตฺวา อุทฺเทสํ คณฺหาหีติ (วจเนน) อุปชฺฌาเยน เปสิโต ตตฺถ (ฐาเน) อคมาสิ ฯ

กิร ได้ยินว่า **โส (ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุนั้น **ปพฺพชิตฺวา** บวชแล้ว **สาสเน** ในพระศาสนา **ลทฺธูปสมฺปโท** ผู้มีอุปสบทอันได้แล้ว **อุปชฺฌาเยน เปสิโต** ผู้อันพระอุปัชฌาย์ ส่งไปแล้ว **(วจเนน)** ด้วยคำ **อิติ** ว่า "**(ตฺวํ)** อ.เธอ **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **อสุกฏฺฐานํ นาม** ชื่อ สู่ที่โน้น **คณฺหาหิ** จงเรียนเอา **อุทฺเทสํ** ซึ่งอุเทศ" **อิติ** ดังนี้ **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **ตตฺถ (ฐาเน)** ในที่นั้น ฯ

ได้ยินว่า ภิกษุนั้น บวชในพระศาสนา ผู้ได้อุปสมบทแล้ว ถูกพระอุปัชฌาย์ส่งไปแล้ว ด้วยคำว่า "เธอไปสู่ที่ชื่อโน้น จงเรียนเอาอุเทศ" ดังนี้ ได้ไปในที่นั้นแล้ว

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โส วิเสสนะของ ภิกฺขุๆ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สาสเน วิสยาธาระใน ปพฺพชิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ลทฺธ- ลทฺธูปสมฺปโท วิเสสนะของ ภิกฺขุ "ตฺวํ สุทธกัตตาใน คณฺหาหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์สัญญาโชตกะเข้ากับ อสุกฏฺฐานํๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คณฺหาหิ อุทฺเทสํ สัมปาปุณียกัมมะใน คณฺหาหิ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนนๆ กรณะใน เปสิโต อุปชฺฌาเยน อนภิหิตกัตตาใน เปสิโตๆ วิเสสนะของ ภิกฺขุ ตตฺถ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน อคมาสิ ฯ

.....

๓. อถสฺส ปิตุ โรโค อุปฺปชฺชิ ฯ

อถ อสฺส (ภิกฺขุสฺส) ปิตุ โรโค อุปฺปชฺชิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **โรโค** อ.โรค **อุปฺปชฺชิ** เกิดขึ้นแล้ว **ปิตุ** แก่บิดา **อสฺส (ภิกฺขุสฺส)** ของภิกษุนั้น ฯ

ครั้งนั้น โรคเกิดขึ้นแก่บิดาของภิกษุนั้น

อถ กาลสัตตมี โรโค สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ ภิกฺขุสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปิตุๆ สัมปทานใน อุปฺปชฺชิ ฯ

.....

๔. โส ปุตฺตํ ทฏฺฐุกาโม หุตฺวา ตํ ปกฺโกสิตุํ สมตฺถํ กญฺจิ อลภิตฺวา ปุตฺตโสเกน วิลปนฺโตเยว อาสนฺนมรโณ หุตฺวา “อิทํ เม ปุตฺตสฺส ปตฺตจีวรมูลํ กเรยฺยาสีติ กหาปณสตํ กนิฏฺฐสฺส หตฺเถ ทตฺวา กาลมกาสิ ฯ

โส (ปิตา) ปุตฺตํ ทฏฺฐุกาโม หุตฺวา ตํ (ปุตฺตํ) ปกฺโกสิตุํ สมตฺถํ กญฺจิ อลภิตฺวา ปุตฺตโสเกน วิลปนฺโต เอว อาสนฺนมรโณ หุตฺวา “(ตฺวํ) อิทํ (กหาปณํ) เม ปุตฺตสฺส ปตฺตจีวรมูลํ กเรยฺยาสีติ (วตฺวา) กหาปณสตํ กนิฏฺฐสฺส หตฺเถ ทตฺวา กาลํ อกาสิ ฯ

โส (ปิตา) อ.บิดานั้น **ทฏฺฐุกาโม** เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเห็น **ปุตฺตํ** ซึ่งบุตร **หุตฺวา** เป็น **อลภิตฺวา** ไม่ได้แล้ว **กญฺจิ** ซึ่งใครๆ **สมตฺถํ** ผู้สามารถ **ปกฺโกสิตุํ** เพื่ออันเรียก **ตํ (ปุตฺตํ)** ซึ่งบุตรนั้น **วิลปนฺโต เอว** บ่นเพ้ออยู่นั่นเทียว **ปุตฺตโสเกน** เพราะความเศร้าโศกเพราะบุตร **อาสนฺนมรโณ** เป็นผู้มีความตายอันใกล้แล้ว **หุตฺวา** เป็น **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.ท่าน **กเรยฺยาสิ** พึงกระทำ **อิทํ (กหาปณํ)** ซึ่งกหาปณะนี้ **ปตฺตจีวรมูลํ** ให้เป็นค่าแห่งบาตรและจีวร **ปุตฺตสฺส** เพื่อบุตร **เม** ของเรา” **อิติ** ดังนี้ **ทตฺวา** ให้แล้ว **กหาปณสตํ** ซึ่งร้อยแห่งกหาปณะ **หตฺเถ** ในมือ **กนิฏฺฐสฺส** ของน้องชายผู้น้อยที่สุด **อกาสิ** ได้กระทำแล้ว **กาลํ** ซึ่งกาละ ฯ

บิดานั้น เป็นผู้ประสงค์เพื่อจะเห็นบุตร ไม่ได้ใครๆ ผู้สามารถเพื่อจะเรียกบุตรนั้นได้ บ่นเพ้ออยู่นั่นแหละ เพราะความเศร้าโศกเพราะบุตร เป็นผู้ใกล้ความตาย จึงกล่าวว่า “ท่านพึงทำกหาปณะนี้ ให้เป็นมูลค่าแห่งบาตรและจีวร เพื่อบุตรของเรา” ดังนี้ แล้วให้กหาปณะ ๑๐๐ ในมือของน้องชายคนเล็ก ได้ทำกาละแล้ว

โส วิเสสนะของ ปิตาๆ สุทธกัตตาใน อกาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุตฺตํ อวุตตกัมมะใน ทฏฺฐุกาโมๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อลภิตฺวา ตํ วิเสสนะของ ปุตฺตํๆ อวุตตกัมมะใน ปกฺโกสิตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺถๆ วิเสสนะของ กญฺจิๆ อวุตตกัมมะใน อลภิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิลปนฺโต ปุตฺตโสเกน เหตุใน วิลปนฺโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ วิลปนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ ปิตา อาสนฺนมรโณ วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน วตฺวา “ตฺวํ สุทธกัตตาใน กเรยฺยาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิทํ วิเสสนะของ กหาปณํๆ อวุตตกัมมะใน กเรยฺยาสิ เม สามีสัมพันธะใน ปุตฺตสฺสๆ สัมปทานใน กเรยฺยาสิ ปตฺตจีวรมูลํ วิกติ-กัมมะใน กเรยฺยาสิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทตฺวา กหาปณสตํ

อวุตตกัมมะใน ทตฺวา กนิฏฺฐสฺส สามีสัมพันธะใน หตฺเถ ฯ วิสยาธาระใน ทตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อกาสิ กาลํ อวุตตกัมมะใน อกาสิ ฯ

.....

๕. โส ทหรสฺสาคตกาเล ปาทมูเล นิปติตฺวา ปริวตฺเตนฺโต โรทิตฺวา "ภนฺเต ปิตา โว วิลปนฺโตว กาลกโต, มยฺหํ ปน เตน กหาปณสตํ หตฺเถ ฐปิตํ, เตน กึ กโรมีติ อาห ฯ

โส (กนิฏฺโฐ) ทหรสฺส อาคตกาเล ปาทมูเล นิปติตฺวา ปริวตฺเตนฺโต โรทิตฺวา "ภนฺเต ปิตา โว วิลปนฺโตว กาลกโต (โหติ), มยฺหํ ปน เตน (ปิตรา) กหาปณสตํ หตฺเถ ฐปิตํ, (อหํ) เตน (กหาปเณน) กึ กโรมีติ อาห ฯ

โส (กนิฏฺโฐ) อ.น้องชายผู้น้อยที่สุดนั้น **นิปติตฺวา** หมอบแล้ว **ปริวตฺเตนฺโต** กลิ้งเกลือกอยู่ **ปาทมูเล** ณ ที่ใกล้แห่งเท้า **อาคตกาเล** ในกาลเป็นที่มาแล้ว **ทหรสฺส** แห่งภิกษุหนุ่ม **โรทิตฺวา** ร้องไห้แล้ว **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **ปิตา** อ.บิดา **โว** ของท่าน **วิลปนฺโตว** บ่นเพ้ออยู่เทียว **กาลกโต** เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ปน** แต่ว่า **กหาปณสตํ** อ.ร้อยแห่งกหาปณะ **เตน (ปิตรา)** อันบิดานั้น **ฐปิตํ** วางไว้แล้ว **หตฺเถ** ในมือ **มยฺหํ** ของกระผม, **(อหํ)** อ.กระผม **กโรมิ** จะกระทำ **กึ** ซึ่งอะไร **เตน (กหาปเณน)** ด้วยกหาปณะนั้น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

น้องชายคนเล็กนั้น หมอบแล้วกลิ้งเกลือกอยู่ ณ ที่ใกล้เท้าในกาลที่ภิกษุหนุ่มมาแล้ว ร้องไห้แล้ว กล่าวว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ บิดาของท่าน บ่นเพ้ออยู่นั่นแหละ เป็นผู้ทำกาละแล้ว, แต่ว่า บิดานั้นวางกหาปณะ ๑๐๐ ไว้ในมือของผม, ผมจะทำอะไร ด้วยกหาปณะนั้น"

โส วิเสสนะของ กนิฏฺโฐ ฯ สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทหรสฺส สามีสัมพันธะใน อาคตกาเล ฯ กาลสัตตมีใน นิปติตฺวา ปาทมูเล วิสยาธาระใน นิปติตฺวา ฯ สมานกาลกิริยาใน ปริวตฺเตนฺโต ฯ อัพภันตรกิริยาของ กนิฏฺโฐ โรทิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อาห "ภนฺเต อาลปนะ ปิตา สุทธกัตตาใน โหติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โว สามีสัมพันธะใน ปิตา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ วิลปนฺโต ฯ อัพภันตรกิริยาของ ปิตา กาลกโต วิกติกัตตาใน โหติ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ

กหาปณสตํ วุตฺตกัมมะใน จปิตๆ กิตบทกัมมวาจก มยฺหํ สามีสัมพันธะใน หตฺเถ เตน วิเสสนะของ ปิตราๆ อนภิหิตกัตตาใน จปิตๆ หตฺเถ วิสยาธาระใน จปิตๆ, อหํ สุทธกัตตาใน กโรมิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตน วิเสสนะของ กหาปเณนๆ กรณะใน กโรมิ กึ อวุตตกัมมะใน กโรมิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๖. ทหโร "น เม กหาปเณหิ อตฺโถติ ปฏิกฺขิปิตฺวา อปรภาเค จินฺเตสิ "กึ เม ปรกุเลสุ ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวิเตน, สกฺกา ตํ กหาปณสตํ นิสฺสาย ชีวิตุํ, วิพฺภมิสฺสามีติ ฯ

ทหโร "น เม กหาปเณหิ อตฺโถ (อตฺถิ)" อิติ ปฏิกฺขิปิตฺวา อปรภาเค จินฺเตสิ "กึ (ปโยชนํ) เม ปรกุเลสุ ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวิเตน, (มยา) สกฺกา ตํ กหาปณสตํ นิสฺสาย ชีวิตุํ, (อหํ) วิพฺภมิสฺสามีติ ฯ

ทหโร อ.ภิกษุหนุ่ม **ปฏิกฺขิปิตฺวา** ห้ามแล้ว **อิติ** ว่า "**อตฺโถ** อ.ความต้องการ **กหาปเณหิ** ด้วยกหาปณะ ท. **(อตฺถิ)** มีอยู่ **เม** แก่เรา **น** หามิได้" **อิติ** ดังนี้ **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อปรภาเค** ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก **อิติ** ว่า "**กึ (ปโยชนํ)** อ.ประโยชน์อะไร **ปรกุเลสุ ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวิเตน** ด้วยการ เที่ยวไป ในตระกูลของบุคคลอื่น ท. เพื่อบิณฑบาต แล้วจึงเป็นอยู่ **เม** แก่เรา, **(มยา)** อันเรา **สกฺกา** อาจ **ตํ กหาปณสตํ นิสฺสาย ชีวิตุํ** เพื่ออัน อาศัย ซึ่งร้อยแห่งกหาปณะนั้น แล้วจึงเป็นอยู่, **(อหํ)** อ.เรา **วิพฺภมิสฺสามิ** จักสึก" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ภิกษุหนุ่มห้ามว่า "ความต้องการด้วยกหาปณะทั้งหลาย ไม่มีแก่เรา" ในกาลต่อมา คิดว่า "ประโยชน์อะไรด้วยการเที่ยวไปในตระกูลของผู้อื่นทั้งหลายเพื่อบิณฑบาตแล้วจึงเป็นอยู่แก่เรา, เราอาจเพื่อจะอาศัยกหาปณะ ๑๐๐ นั้นแล้วจึงเป็นอยู่, เราจักสึก"

ทหโร สุทธกัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อตฺโถ สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เม สัมปทานใน อตฺถิ กหาปเณหิ ตติยาวิเสสนะใน อตฺโถ" อิติศัพท์ อาการะใน ปฏิกฺขิปิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จินฺเตสิ อปรภาเค กาลสัตตมีใน จินฺเตสิ "กึ วิเสสนะของ ปโยชนํๆ ลิงคัตถะ เม สัมปทาน ใน ปโยชนํ ปรกุเลสุ วิสยาธาระใน จริตฺวา ปิณฺฑาย สัมปทานใน จริตฺวาๆ สมานกาล-กิริยาใน ชีวิเตนๆ ตติยาวิเสสนะใน ปโยชนํ, มยา อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาๆ กิริยา-บทภาววาจก ตํ วิเสสนะของ กหาปณสตๆ อวุตตกัมมะใน นิสฺสายๆ สมานกาลกิริยา

ใน ชีวิตุ๎ๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา, อหำ สุทธกัตตาใน วิพฺภมิสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๗. โส อนภิรติยา ปีฬิโต วิสฺสฏฺ๎ฐสชฺฌายกมฺมฏฺ๎ฐาโน ปณฺ๎ฑุโรคี วิย อโหสิ ฯ

โส (ทหรภิกฺขุ) อนภิรติยา ปีฬิโต วิสฺสฏฺ๎ฐสชฺฌายกมฺมฏฺ๎ฐาโน ปณฺ๎ฑุโรคี วิย อโหสิ ฯ

โส (ทหรภิกฺขุ) อ.ภิกษุหนุ่มนั้น **อนภิรติยา ปีฬิโต** ผู้อันความไม่ยินดียิ่ง บีบคั้นแล้ว **วิสฺสฏฺ๎ฐสชฺฌายกมฺมฏฺ๎ฐาโน** ผู้มีการสาธยายและกรรมฐานอันปล่อยแล้ว **ปณฺ๎ฑุโรคี วิย** เป็นราวกะว่า ผู้มีโรคผอมเหลือง **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

ภิกษุหนุ่มนั้น ถูกความไม่ยินดียิ่งบีบคั้นแล้ว เป็นผู้สละการสาธยายและกรรมฐานแล้ว ได้เป็นดุจมีโรคผอมเหลือง

โส วิเสสนะของ ทหรภิกฺขุๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนภิรติยา อนภิหิตกัตตาใน ปีฬิโตๆ วิเสสนะของ ทหรภิกฺขุ วิสฺสฏฺ๎ฐสชฺฌายกมฺมฏฺ๎ฐาโน วิเสสนะของ ทหรภิกฺขุ ปณฺ๎ฑุโรคี อุปมาวิกติกัตตาใน อโหสิ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะ เข้ากับ ปณฺ๎ฑุโรคี ฯ

.....

๘. อถ นำ ทหรสามเณรา "กิมิทนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, "อุกฺกณฺ๎ฐิโตมฺหีติ วุตฺเต, อาจริยุปชฺฌายานำ อาจิกฺขึสุ ฯ

อถ นำ (ทหรภิกฺขุ๎) ทหรสามเณรา "กึ อิทำ (การณำ)" อิติ ปุจฺฉิตฺวา, "(อหำ) อุกฺกณฺ๎ฐิโต อมฺหีติ (วจเน เตน ทหรภิกฺขุนา) วุตฺเต, อาจริยุปชฺฌายานำ อาจิกฺขึสุ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ทหรสามเณรา** อ.ภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. **ปุจฺ๎ฉิตฺวา** ถามแล้ว **นำ (ทหรภิกฺขุ๎)** กะภิกษุหนุ่มนั้น **อิติ** ว่า "**อิทำ (การณำ)** อ.เหตุนี้ **กึ** อะไร ?" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**(อหำ)** อ.กระผม **อุกฺกณฺ๎ฐิโต** เป็นผู้เบื่อหน่ายแล้ว **อมฺหิ** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **(เตน ทหรภิกฺขุนา)** อันภิกษุหนุ่มนั้น **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **อาจิกฺขึสุ** บอกแล้ว **อาจริยุปชฺฌายานำ** แก่อาจารย์และอุปัชฌาย์ ท. ฯ

ครั้งนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย ถามภิกษุหนุ่มนั้นว่า "เหตุนี้อะไร ?", เมื่อ

ภิกษุหนุ่มนั้น กล่าวว่า “ผมเป็นผู้เบื่อหน่ายแล้ว”, จึงบอกแก่อาจารย์และอุปัชฌาย์ทั้งหลาย

อถ กาลสัตตมี ทหรสามเณรา สุทธกัตตาใน อาจิกฺขึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ ทหรภิกฺขุ์ฯ อกถิตกัมมะใน ปุจฺฉิตฺวา “กึ ก็ดี อิทำ ก็ดี วิเสสนะของ การณำฯ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาจิกฺขึสุ, “อหำ สุทธกัตตาใน อมฺหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุกฺกณฺจิโต วิกติกัตตาใน อมฺหิ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา เตน วิเสสนะของ ทหรภิกฺขุนาฯ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, อาจริยุปชฺฌายานำ สัมปทานใน อาจิกฺขึสุ ฯ

.....

๙. อถ นำ เต สตฺถุ สนฺติกำ เนตฺวา สตฺถุ ทสฺเสสุ์ ฯ

อถ นำ (ทหรภิกฺขุ์) เต (อาจริยุปชฺฌายา) สตฺถุ สนฺติกำ เนตฺวา สตฺถุ ทสฺเสสุ์ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เต (อาจริยุปชฺฌายา)** อ.อาจารย์และอุปัชฌาย์ ท. เหล่านั้น **เนตฺวา** นำไปแล้ว **นำ (ทหรภิกฺขุ์)** ซึ่งภิกษุหนุ่มนั้น **สนฺติกำ** สู่สำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **ทสฺเสสุ์** แสดงแล้ว **สตฺถุ** แก่พระศาสดา ฯ

ครั้งนั้น อาจารย์และอุปัชฌาย์เหล่านั้น นำภิกษุหนุ่มนั้นไปสู่สำนักของพระศาสดา แสดงแก่พระศาสดา

อถ กาลสัตตมี เต วิเสสนะของ อาจริยุปชฺฌายาฯ สุทธกัตตาใน ทสฺเสสุ์ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ ทหรภิกฺขุ์ฯ อวุตตกัมมะใน เนตฺวา สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติกำฯ สัมปาปุณียกัมมะใน เนตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทสฺเสสุ์ สตฺถุ สัมปทานใน ทสฺเสสุ์ ฯ

.....

๑๐. สตฺถา “สจฺจำ กิร ตฺวำ ภิกฺขุ อุกฺกณฺจิโตติ ปุจฺฉิตฺวา, “อาม ภนฺเตติ วุตฺเต, “กสฺมา เอวมกาสิ, อตฺถิ ปน เต โกจิ ชีวิตปฺปจฺจโยติ อาห ฯ

สตฺถา “สจฺจำ กิร ตฺวำ ภิกฺขุ อุกฺกณฺจิโต (อสิ)” อิติ ปุจฺฉิตฺวา, “อาม ภนฺเต (เอวำ)” อิติ (วจเน เตน ทหรภิกฺขุนา) วุตฺเต, “(ตฺวำ) กสฺมา เอวำ อกาสิ, อตฺถิ ปน เต โกจิ ชีวิตปฺปจฺจโยติ อาห ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ปุจฺฉิตฺวา** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขุ** ดูก่อนภิกษุ **กิร** ได้ยินว่า **ตฺวํ** อ.เธอ **อุกฺกณฺฐิโต** เป็นผู้เบื่อหน่ายแล้ว **(อสิ)** ย่อมเป็น **สจฺจํ** จริงหรือ ?" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อาม** พระเจ้าข้า **(เอวํ)** อ.อย่างนั้น" **อิติ** ดังนี้ **(เตน ทหรภิกฺขุนา)** อันภิกษุหนุ่มนั้น **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**(ตฺวํ)** อ.เธอ **อกาสิ** ได้กระทำแล้ว **เอวํ** อย่างนี้ **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?, **ปน** ก็ **ชีวิตปฺปจฺจโย** อ.ปัจจัยแห่งชีวิต **โกจิ** อะไรๆ **เต** ของเธอ **อตฺถิ** มีอยู่หรือ ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสถามว่า "ดูก่อนภิกษุ ได้ยินว่า เธอเป็นผู้เบื่อหน่ายแล้วจริงหรือ ?", เมื่อภิกษุหนุ่มนั้น กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อย่างนั้นพระเจ้าข้า", จึงตรัสว่า "เธอได้ทำอย่างนี้เพราะเหตุอะไร ?, ก็ปัจจัยแห่งชีวิตอะไรๆ ของเธอมีอยู่หรือ ?"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภิกฺขุ อาลปนะ กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน อสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สจฺจํ กิริยาวิเสสนะใน อสิ อุกฺกณฺฐิโต วิกติกัตตาใน อสิ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห, "ภนฺเต อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ เอวํ สัจจวาจกลิงคัตถะ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา เตน วิเสสนะของ ทหรภิกฺขุนาฯ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, "ตฺวํ สุทธกัตตาใน อกาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กสฺมา เหตุใน อกาสิ เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อกาสิ, ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ โกจิ วิเสสนะของ ชีวิตปฺปจฺจโยฯ สุทธกัตตาใน อตฺถิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน ชีวิตปฺปจฺจโย" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๑. "อาม ภนฺเตติ ฯ

(โส ภิกฺขุ) "อาม ภนฺเต (อตฺถิ เม โกจิ ชีวิตปฺปจฺจโย)" อิติ (อาห) ฯ

(โส ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อาม** พระเจ้าข้า **(ชีวิตปฺปจฺจโย)** อ.ปัจจัยแห่งชีวิต **(โกจิ)** อะไรๆ **(เม)** ของข้าพระองค์ **(อตฺถิ)** มีอยู่" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ภิกษุนั้น กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า ปัจจัยแห่งชีวิตอะไรๆ ของ

ข้าพระองค์มีอยู่"

โส วิเสสนะของ ภิกฺขุ ๆ สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ โกจิ วิเสสนะของ ชีวิตปฺปจฺจโย ๆ สุทธกัตตาใน อตฺถิ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เม สามีสัมพันธะใน ชีวิตปฺปจฺจโย" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒. "กินฺเต อตฺถีติ ?

(สตฺถา) "กึ เต อตฺถีติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**กึ** อ.อะไร **อตฺถิ** มีอยู่ **เต** แก่เธอ" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสถามว่า "อะไรมีอยู่แก่เธอ ?"

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "กึ สุทธกัตตาใน อตฺถิ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เต สัมปทานใน อตฺถิ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๓. "กหาปณสตํ ภนฺเตติ ฯ

(โส ภิกฺขุ) "กหาปณสตํ (อตฺถิ) ภนฺเตติ (อาห) ฯ

(โส ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **กหาปณสตํ** อ.ร้อยแห่งกหาปณะ **(อตฺถิ)** มีอยู่" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ภิกษุนั้น กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กหาปณะหนึ่งร้อยมีอยู่"

โส วิเสสนะของ ภิกฺขุ ๆ สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ กหาปณสตํ สุทธกัตตาใน อตฺถิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๔. "เตนหิ กติปิ ตาว สกฺขรา อาหร, คเณตฺวา ชานิสฺสสิ 'สกฺกา วา ตตฺตเกน ชีวิตุ โน วาติ ฯ

(สตฺถา) "เตนหิ (ตฺวํ) กติปิ ตาว สกฺขรา อาหร, (ตฺวํ) คเณตฺวา ชานิสฺสสิ '(ตยา) สกฺกา วา

ตตฺตเกน (กหาปเณน) ชีวิตุ์ โน (ตยา ตตฺตเกน กหาปเณน ชีวิตุ์ สกฺกา) วาติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**เตนหิ** ถ้าอย่างนั้น **(ตฺวํ)** อ.เธอ **อาหร** จงนำมา **สกฺขรา** ซึ่งก้อนกรวด ท. **กติปิ** แม้เล็กน้อย **ตาว** ก่อน, **(ตฺวํ)** อ.เธอ **คเณตฺวา** นับแล้ว **ชานิสฺสสิ** จักรู้ **อิติ** ว่า '**(ตยา)** อันเธอ **สกฺกา** อาจ **ชีวิตุ์** เพื่ออันเป็นอยู่ **(กหาปเณน)** ด้วยกหาปณะ **ตตฺตเกน** อันมีประมาณเท่านั้น **วา** หรือ **วา** หรือว่า **(ตยา)** อันเธอ **โน (สกฺกา)** ไม่อาจ **(ชีวิตุ์)** เพื่ออันเป็นอยู่ **(กหาปเณน)** ด้วยกหาปณะ **(ตตฺตเกน)** อันมีประมาณเท่านั้น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้น เธอจงนำก้อนกรวดทั้งหลายแม้เล็กน้อยมาก่อน, เธอนับแล้ว จักรู้ว่า 'เธออาจเพื่อจะเป็นอยู่ด้วยกหาปณะมีประมาณเท่านั้น หรือว่าเธอไม่อาจเพื่อจะเป็นอยู่ด้วยกหาปณะมีประมาณเท่านั้น'

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "เตนหิ อุยโยชนัตถะ ตฺวํ สุทธ-กัตตาใน อาหรฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กติปิ วิเสสนะของ สกฺขราฯ อวุตตกัมมะใน อาหร ตาวศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน อาหร, ตฺวํ สุทธกัตตาใน ชานิสฺสสิฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก คเณตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ชานิสฺสสิ 'ตยา อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาฯ กิริยาบทภาววาจก ตตฺตเกน วิเสสนะของ กหาปเณนฯ กรณะใน ชีวิตุ์ฯ ตุมัตถ-สัมปทานใน สกฺกา ตยา อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาฯ กิริยาบทภาววาจก โนศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา ตตฺตเกน วิเสสนะของ กหาปเณนฯ กรณะใน ชีวิตุ์ฯ ตุมัตถ-สัมปทานใน สกฺกา วา สองศัพท์ วากยวิกัปปัตถะเข้ากับ สกฺกา ตตฺตเกน กหาปเณน ชีวิตุ์ และ โน' อิติศัพท์ อาการะใน ชานิสฺสสิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๕. โส สกฺขรา อาหริ ฯ

โส (ภิกฺขุ) สกฺขรา อาหริ ฯ

โส (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น **อาหริ** นำมาแล้ว **สกฺขรา** ซึ่งก้อนกรวด ท. ฯ

ภิกษุนั้น นำก้อนกรวดทั้งหลายมาแล้ว

โส วิเสสนะของ ภิกฺขุฯ สุทธกัตตาใน อาหริฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สกฺขรา อวุตต-

กัมมะใน อาหริ ฯ

.....

๑๖. อถ นำ สตฺถา อาห “ปริโภคตฺถาย ตาว ปณฺณาสำ ฐเปหิ, ทฺวินฺนำ โคณานำ อตฺถาย จตุวีสติ, เอตฺตกนฺนาม วีชตฺถาย, ยุคนงฺคลตฺถาย, กุทฺทาลตฺถาย, วาสีผรสุอตฺถายาติ ฯ

อถ นำ (ภิกฺขุ) สตฺถา อาห “(ตฺวำ) ปริโภคตฺถาย ตาว ปณฺณาสำ (สกฺขรา) ฐเปหิ, ทฺวินฺนำ โคณานำ อตฺถาย จตุวีสติ (สกฺขรา ฐเปหิ), เอตฺตกำ นาม (สกฺขรำ) วีชตฺถาย (ฐเปหิ), ยุคนงฺคลตฺถาย (เอตฺตกำ นาม สกฺขรำ ฐเปหิ), กุทฺทาลตฺถาย (เอตฺตกำ นาม สกฺขรำ ฐเปหิ), วาสีผรสุอตฺถาย (เอตฺตกำ นาม สกฺขรำ ฐเปหิ)” อิติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อาห** ตรัสแล้ว **นำ (ภิกฺขุ)** กะภิกษุนั้น **อิติ** ว่า “**(ตฺวำ)** อ.เธอ **ฐเปหิ** จงวางไว้ **(สกฺขรา)** ซึ่งก้อนกรวด ท. **ปณฺณาสำ** ๕๐ **ปริโภคตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่การบริโภค **ตาว** ก่อน, **(ฐเปหิ)** จงวางไว้ **(สกฺขรา)** ซึ่งก้อนกรวด ท. **จตุวีสติ** ๒๔ **อตฺถาย** เพื่อประโยชน์ **โคณานำ** แก่โค ท. **ทฺวินฺนำ** ๒ ตัว, **(ฐเปหิ)** จงวางไว้ **(สกฺขรำ)** ซึ่งก้อนกรวด **เอตฺตกำ นาม** ชื่อมีประมาณเท่านี้ **วีชตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่พืช, **(ฐเปหิ)** จงวางไว้ **(สกฺขรำ)** ซึ่งก้อนกรวด **(เอตฺตกำ นาม)** ชื่อมีประมาณเท่านี้ **ยุคนงฺคลตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่แอกและไถ, **(ฐเปหิ)** จงวางไว้ **(สกฺขรำ)** ซึ่งก้อนกรวด **(เอตฺตกำ นาม)** ชื่อมีประมาณเท่านี้ **กุทฺทาลตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่จอบ, **(ฐเปหิ)** จงวางไว้ **(สกฺขรำ)** ซึ่งก้อนกรวด **(เอตฺตกำ นาม)** ชื่อมีประมาณเท่านี้ **วาสีผรสุอตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่มีดและขวาน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสกะภิกษุนั้นว่า “เธอจงวางก้อนกรวด ๕๐ ก้อนไว้ เพื่อประโยชน์แก่การบริโภคก่อน จงวางก้อนกรวด ๒๔ ก้อนไว้ เพื่อประโยชน์แก่โค ๒ ตัว จงวางก้อนกรวดชื่อมีประมาณเท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่พืช จงวางก้อนกรวดชื่อมีประมาณเท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่แอกและไถ จงวางก้อนกรวดชื่อมีประมาณเท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่จอบ จงวางก้อนกรวดชื่อมีประมาณเท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่มีดและขวาน”

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ ภิกฺขุฯ อกถิตกัมมะใน อาห “ตฺวำ สุทธกัตตาใน ฐเปหิฯ หกบท อาขยาตบทกัตตุวาจก ปริโภคตฺถาย สัมปทานใน ฐเปหิ ตาว กิริยาวิเสสนะใน ฐเปหิ ปณฺณาสำ วิเสสนะของ

สกฺขราๆ อวุตฺตกัมมะใน จเปหิ, ทุวินฺนำ วิเสสนะของ โคณานำๆ สัมปทานใน อตฺถายๆ สัมปทานใน จเปหิ จตุวีสติ วิเสสนะของ สกฺขราๆ อวุตตกัมมะใน จเปหิ, นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ เอตฺตกำๆ วิเสสนะของ สกฺขรำๆ อวุตตกัมมะใน จเปหิ วีชตฺถาย สัมปทานใน จเปหิ, ยุคนงฺคลตฺถาย สัมปทานใน จเปหิ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ เอตฺตกำๆ วิเสสนะของ สกฺขรำๆ อวุตตกัมมะใน จเปหิ, กุทฺทาลตฺถาย สัมปทานใน จเปหิ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สกฺขรำ เอตฺตกำ วิเสสนะของ สกฺขรำๆ อวุตต-กัมมะใน จเปหิ, วาสีผรสุอตฺถาย สัมปทานใน จเปหิ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ เอตฺตกำๆ วิเสสนะของ สกฺขรำๆ อวุตตกัมมะใน จเปหิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๗. เอวำ คณิยมาเน ตำ กหาปณสตำ นปฺปโหติ ฯ

(เตน ภิกฺขุนา สกฺขราคณเน) เอวำ คณิยมาเน, ตำ กหาปณสตำ น ปโหติ ฯ

(สกฺขราคณเน) ครั้นเมื่อจำนวนแห่งก้อนกรวด **(เตน ภิกฺขุนา)** อันภิกษุนั้น **คณิยมาเน** นับอยู่ **เอวำ** อย่างนี้, **ตำ กหาปณสตำ** อ.ร้อยแห่งกหาปณะนั้น **น ปโหติ** ย่อมไม่เพียงพอ ฯ

เมื่อจำนวนก้อนกรวดที่ภิกษุนั้นนับอยู่อย่างนี้, หนึ่งร้อยกหาปณะนั้น ย่อมไม่เพียงพอ

สกฺขราคณเน ลักขณะใน คณิยมาเนๆ ลักขณกิริยา เตน วิเสสนะของ ภิกฺขุนาๆ อนภิหิตกัตตาใน คณิยมาเน เอวำ กิริยาวิเสสนะใน คณิยมาเน, ตำ วิเสสนะของ กหาปณสตำๆ สุทธกัตตาใน ปโหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปโหติ ฯ

.....

๑๘. อถ นำ สตฺถา "ภิกฺขุ ตว กหาปณา อปฺปกา, กถำ เอเต นิสฺสาย ตณฺหำ ปูเรสฺสสิ, อตีเต กิร ปณฺฑิตา จกฺกวตฺติรชฺชำ กาเรตฺวา อปฺโปสฺสุกฺกตมตฺเตน ทฺวาทสโยชนฏฺฐาเน กฏิปฺปมาเณน สตฺตรตนวสฺสำ วสฺสาเปตฺวำ สมตฺถา, ยาว ฉตฺตึส สกฺกา จวนฺติ, เอตฺตกำ กาลำ เทวรชฺชำ กาเรตฺวาปิ มรณกาเล ตณฺหำ อปูเรตฺวาว กาลมกำสูติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตำ อาหริตฺวา มนฺธาตุราชชาตกำ วิตฺถาเรตฺวา

"ยาวตา จนฺทิมสุริยา [ปริหรนฺติ], ทิสา ภนฺติ วิโรจนา;
สพฺเพว ทาสา มนฺธาตุ, เย ปาณา ปฐวินิสฺสิตาติ

อิมิสฺสา คาถาย อนนฺตรา อิมา เทฺว คาถา อภาสิ

“น กหาปณวสฺเสน ติตฺติ กาเมสุ วิชฺชติ;
อปฺปสฺสาทา ทุกฺขา กามา อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต
อปิ ทิพฺเพสุ กาเมสุ รตึ โส นาธิคจฺฉติ;
ตณฺหกฺขยรโต โหติ สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโกติ ฯ

อถ นํ (ภิกฺขุ) สตฺถา “ภิกฺขุ ตว กหาปณา อปฺปกา (โหนฺติ, ตฺวํ) กถํ เอเต (กหาปเณ) นิสฺสาย ตณฺหํ ปูเรสฺสสิ, อตีเต กิร ปณฺฑิตา (ปุคฺคลํ) จกฺกวตฺติรชฺชํ กาเรตฺวา อปฺโปจิต-มตฺเตน (การเณน) ทฺวาทสโยชนฏฺฐาเน กฏิปฺปมาเณน สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสาเปตุํ สมตฺถา (หุตฺวา), ยาว ฉตฺตึส สกฺกา จวนฺติ, (ปุคฺคลํ) เอตฺตกํ กาลํ เทวรชฺชํ กาเรตฺวาปิ มรณกาเล ตณฺหํ อปูเรตฺวาว กาลํ อกาสูติ วตฺวา เตน (ภิกฺขุนา) ยาจิโต อตีตํ (วตฺถุ) อาหริตฺวา มนฺธาตุราชชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา

“ยาวตา จนฺทิมสุริยา [ปริหรนฺติ], ทิสา ภนฺติ วิโรจนา (กตฺวา);
(ตาวตา) สพฺเพว (เต ปาณา) ทาสา มนฺธาตุ (โหนฺติ), เย ปาณา ปถวินิสฺสิตา (สนฺติ)” อิติ

อิมิสฺสา คาถาย อนนฺตรา อิมา เทฺว คาถา อภาสิ

“น กหาปณวสฺเสน ติตฺติ กาเมสุ วิชฺชติ;
อปฺปสฺสาทา ทุกฺขา กามา (โหนฺติ), อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต
อปิ ทิพฺเพสุ กาเมสุ รตึ โส (ปณฺฑิโต) น อธิคจฺฉติ;
ตณฺหกฺขยรโต โหติ สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโกติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **นํ (ภิกฺขุ)** กะภิกษุนั้น **อิติ** ว่า “**ภิกฺขุ** ดูก่อนภิกษุ **กหาปณา** อ.กหาปณะ ท. **ตว** ของเธอ **อปฺปกา** เป็นของน้อย **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **(ตฺวํ)** อ.เธอ **นิสฺสาย** อาศัยแล้ว **เอเต (กหาปเณ)** ซึ่งกหาปณะ ท. เหล่านั่น **ตณฺหํ** ยังตัณหา **ปูเรสฺสสิ** จักให้เต็ม **กถํ** อย่างไร ? **กิร** ได้ยินว่า **อตีเต** ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว **ปณฺฑิตา** อ.บัณฑิต ท. **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **กาเรตฺวา** ให้กระทำแล้ว **จกฺกวตฺติรชฺชํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ **สมตฺถา** เป็นผู้สามารถ **สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสาเปตุํ** เพื่ออัน ยังฝนคือรัตนะ ๗ ให้ตก **กฏิปฺปมาเณน** โดยประมาณแห่งสะเอว **ทฺวาทสโยชนฏฺฐาเน** ในที่มีโยชน์ ๑๒ เป็นประมาณ

อปฺโปสฺสุกฺกตฺตา (การเณน) ด้วยเหตุสักว่าอันปรบแล้ว **(หุตฺวา)** เป็น **(ปุคฺคลสฺส)** ยังบุคคล **กาเรตฺวาปิ** แม้ให้กระทำแล้ว **เทวรชฺชํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระราชาแห่งเทวดา **เอตฺตกํ กาลํ** ตลอด-, **สกฺกา** อ.ท้าวสักกะ ท. **ฉตฺตึส** ๓๖ พระองค์ **จวนฺติ** ย่อมเคลื่อน **ยาว** เพียงใด, -กาล อันมีประมาณเท่านี้ **ตณฺหํ อปูเรตฺวาว** ไม่ยังตัณหาให้เต็มแล้วเทียว **มรณกาเล** ในกาลเป็นที่ตาย **อกํสุ** ได้กระทำแล้ว **กาลํ** ซึ่งกาละ" **อิติ** ดังนี้ **เตน (ภิกฺขุนา) ยาจิโต** ผู้อันภิกษุนั้น ทูลอ้อนวอนแล้ว **อาหริตฺวา** ทรงนำมาแล้ว **อตีตํ (วตฺถุ)** ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว **มนฺธาตุราชชาตกํ** ทรงยังมันธาตุ-ราชชาดก **วิตฺถาเรตฺวา** ให้พิสดารแล้ว **อภาสิ** ได้ตรัสแล้ว **คาถา** ซึ่งพระคาถา ท. **เทฺว** สอง **อิมา** เหล่านี้ **อิติ** ว่า

> "**ติตฺติ** อ.ความอิ่ม **กาเมสุ** ในกาม ท. **น วิชฺชติ** ย่อมไม่มี **กหาปณวสฺเสน** เพราะฝนคือกหาปณะ, **กามา** อ.กาม ท. **อปฺปสฺสาทา** เป็นสภาพมีความยินดีน้อย **ทุกฺขา** เป็นทุกข์ **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **ปณฺฑิโต** อ.บัณฑิต **วิญฺญาย** รู้แจ้งแล้ว **อิติ** ด้วยประการฉะนี้, **โส (ปณฺฑิโต)** อ.บัณฑิตนั้น **น อธิคจฺฉติ** ย่อมไม่บรรลุ **รตึ** ซึ่งความยินดี **กาเมสุ** ในกาม ท. **อปิ ทิพฺเพสุ** แม้อันเป็นทิพย์, **สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก** อ.สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า **ตณฺหกฺขยรโต** เป็นผู้ยินดีในความสิ้นไปแห่งตัณหา **โหติ** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้

อนนฺตรา ในที่ไม่มีระหว่าง **อิมิสฺสา คาถาย** แห่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**จนฺทิมสุริยา** อ.พระจันทร์และพระอาทิตย์ ท. **(ปริหรนฺติ)** ย่อมหมุนเวียนไป **ภนฺติ** ส่องอยู่ **ทิสา** ซึ่งทิศ ท. **(กตฺวา)** กระทำ **วิโรจนา** ให้เป็นธรรมชาติรุ่งโรจน์ **ยาวตา** กำหนดกาลเพียงใด, **ปาณา** อ.สัตว์ ท. **ปถวินิสฺสิตา** ผู้อาศัยแล้วซึ่งแผ่นดิน **เย** เหล่าใด **(สนฺติ)** มีอยู่, **(เต ปาณา)** อ.สัตว์ ท. เหล่านั้น **สพฺเพว** ทั้งปวงเทียว **ทาสา** เป็นทาส **มนฺธาตุ** ของพระราชาพระนามว่ามันธาตุ **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น **(ตาวตา)** กำหนดกาลเพียงนั้น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสกะภิกษุนั้นว่า "ดูก่อนภิกษุ กหาปณะทั้งหลายของเธอ เป็น

ของน้อย, เธออาศัยกหาปณะเหล่านั่น จักยังตัณหาให้เต็มได้อย่างไร ? ได้ยินว่า ในอดีต บัณฑิตทั้งหลาย ยังบุคคลให้ครองราชเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นผู้สามารถเพื่อจะยังฝนคือรัตนะ ๗ ให้ตก โดยประมาณสะเอว ในที่ประมาณ ๑๒ โยชน์ ด้วยเหตุเพียงการปรบมือ แม้ยังบุคคลให้ทำความเป็นพระราชาแห่งเทวดาตลอดกาลมีประมาณเท่าที่ท้าวสักกะ ๓๖ พระองค์ เคลื่อนไปแล้ว ไม่ยังตัณหาให้เต็มได้นั่นแหละ ในกาลเป็นที่ตาย ได้ทำกาละแล้ว" ดังนี้ ถูกภิกษุนั้นอ้อนวอนแล้ว ทรงนำเรื่องที่ล่วงไปแล้วมา ทรงยังมันธาตุราชชาดกให้พิสดารแล้ว ได้ตรัสพระคาถา ๒ พระคาถาเหล่านี้ว่า

> "ความอิ่มในกามทั้งหลาย ย่อมไม่มีเพราะฝนคือกหาปณะ, กามทั้งหลาย เป็นสภาพมีความยินดีน้อย เป็นทุกข์, บัณฑิตรู้แจ้งด้วยประการฉะนี้, บัณฑิตนั้น ย่อมไม่บรรลุความยินดีในกามทั้งหลาย แม้ที่เป็นทิพย์, สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้ยินดีในความสิ้นไปแห่งตัณหา"

ในที่ไม่มีระหว่างแห่งพระคาถานี้ว่า

> "พระจันทร์และพระอาทิตย์ ย่อมหมุนเวียน ส่องทิศทั้งหลาย ทำให้รุ่งโรจน์ ตลอดเวลา, พวกสัตว์ผู้อาศัยแผ่นดินเหล่าใดมีอยู่, พวกสัตว์เหล่านั้นทั้งปวงนั่นแหละ เป็นทาสของพระเจ้ามันธาตุ ตลอดเวลาเพียงนั้น"

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน อภาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ ภิกฺขุๆ อกถิตกัมมะใน วตฺวา "ภิกฺขุ อาลปนะ กหาปณา สุทธกัตตาใน โหนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตว สามีสัมพันธะใน กหาปณา อปฺปกา วิกติกัตตาใน โหนฺติ, ตฺวำ เหตุกัตตาใน ปูเรสฺสสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก กถำ ปุจฉนัตถะ เอเต วิเสสนะของ กหาปเณๆ อวุตตกัมมะใน นิสฺสายๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปูเรสฺสสิ ตณฺหำ การิตกัมมะใน ปูเรสฺสสิ, กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ อตีเต กาลสัตตมีใน อกำสุ ปณฺฑิตา สุทธกัตตาใน อกำสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุคฺคลำ การิตกัมมะใน กาเรตฺวา จกฺกวตฺติรชฺชำ อวุตตกัมมะใน กาเรตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน หุตฺวา อปฺโปจิตมตฺเตน วิเสสนะของ การเณนๆ กรณะใน สมตฺถา ทฺวาทสโยชนฏฺฐาเน วิสยาธาระใน วสฺสาเปตุำ กฏิปฺปมาเณน ตติยาวิเสสนะใน วสฺสาเปตุำ สตฺตรตนวสฺสำ การิตกัมมะใน วสฺสาเปตุำๆ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺถาๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน

กาเรตฺวา, ฉตฺตึส วิเสสนะของ สกฺกาๆ สุทธกัตตาใน จวนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยาวศัพท์ ปริจเฉทนัตถะ, ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน กาเรตฺวา เอตฺตกํ วิเสสนะของ กาลํๆ อัจจันตสังโยคะใน กาเรตฺวา เทวรชฺชํ อวุตตกัมมะใน กาเรตฺวา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ กาเรตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อปูเรตฺวา มรณกาเล กาลสัตตมีใน อปูเรตฺวา ตณฺหํ การิตกัมมะใน อปูเรตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อปูเรตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อกํสุ กาลํ อวุตตกัมมะใน อกํสุ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพ-กาลกิริยาใน ยาจิโต เตน วิเสสนะของ ภิกฺขุนาๆ อนภิหิตกัตตาใน ยาจิโตๆ วิเสสนะของ สตฺถา อตีตํ วิเสสนะของ วตฺถุๆ อวุตตกัมมะใน อาหริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิตฺถาเรตฺวา มนฺธาตุราชชาตกํ การิตกัมมะใน วิตฺถาเรตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อภาสิ

> “จนฺทิมสุริยา สุทธกัตตาใน ปริหรนฺติ และ ภนฺติ ปริหรนฺติ ก็ดี ภนฺติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก ยาวตา ปริจเฉทนัตถะ ทิสา อวุตตกัมมะใน ภนฺติ วิโรจนา วิกติกัมมะใน กตฺวาๆ กิริยา-วิเสสนะใน ภนฺติ, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สพฺเพๆ ก็ดี เต ก็ดี วิเสสนะของ ปาณาๆ สุทธกัตตาใน โหนฺติๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก ตาวตา ปริจเฉทนัตถะ ทาสา วิกติกัตตาใน โหนฺติ มนฺธาตุ สามีสัมพันธะใน ทาสา, เย ก็ดี ปจวินิสฺสิตา ก็ดี วิเสสนะของ ปาณาๆ สุทธกัตตาใน สนฺติๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมิสฺสา คาถาย

อิมิสฺสา วิเสสนะของ คาถายๆ สามีสัมพันธะใน อนนฺตราๆ วิสยาธาระใน อภาสิ อิมา ก็ดี เทฺว ก็ดี วิเสสนะของ คาถาๆ อวุตตกัมมะใน อภาสิ

> “ติตฺติ สุทธกัตตาใน วิชฺชติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน วิชฺชติ กหาปณวสฺเสน เหตุใน วิชฺชติ กาเมสุ วิสยาธาระใน ติตฺติ, กามา สุทธกัตตาใน โหนฺติๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก อปฺปสฺสาทา ก็ดี ทุกฺขา ก็ดี วิกติกัตตาใน โหนฺติ, ปณฺฑิโต ปกติกัตตาใน วิญฺญายๆ กิริยาปธานนัย อิติศัพท์ ปการัตถะ, โส วิเสสนะของ ปณฺฑิโตๆ สุทธกัตตาใน อธิคจฺฉติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ ทิพฺเพสุๆ วิเสสนะของ กาเมสุๆ วิสยาธาระใน รตึๆ

อวุตตกัมมะใน อธิคจฺฉติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อธิคจฺฉติ; สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก ตณฺหกฺขยรโต วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมา เทฺว คาถา ฯ

.....

๑๙. ตตฺถ **"กหาปณวสฺเสนา**ติ ยํ โส อปฺโปเจตฺวา สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสาเปสิ, ตํ อิธ 'กหาปณวสฺสนฺติ วุตฺตํ, เตนาปิ หิ วตฺถุกามกฺกิเลสกาเมสุ ติตฺติ นาม นตฺถิ, เอวํ ทุปฺปูรา เอสา ตณฺหา ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) **"กหาปณวสฺเสนา**ติ (ปทสฺส) "ยํ โส (ปณฺฑิโต) อปฺโปเจตฺวา สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสาเปสิ, ตํ (สตฺตรตนวสฺสํ ภควตา) อิธ (คาถายํ) 'กหาปณวสฺสนฺติ วุตฺตํ, เตนาปิ (สตฺต-รตนวสฺเสน) หิ วตฺถุกามกฺกิเลสกาเมสุ ติตฺติ นาม นตฺถิ, เอวํ ทุปฺปูรา (โหติ) เอสา ตณฺหา" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**โส (ปณฺฑิโต)** อ.บัณฑิตนั้น **อปฺโปเจตฺวา** ปรบแล้ว **ยํ สตฺตรตนวสฺสํ** ยังฝนคือรัตนะ ๗ ใด **วสฺสาเปสิ** ให้ตกแล้ว, **ตํ (สตฺตรตนวสฺสํ)** อ.ฝนคือรัตนะ ๗ นั้น **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **วุตฺตํ** ตรัสแล้ว **'กหาปณวสฺสนฺติ** ให้ชื่อว่า 'ฝนกหาปณะ' ดังนี้ **อิธ (คาถายํ)** ในพระคาถานี้, **หิ** ก็ **ติตฺติ นาม** ชื่อ อ.ความอิ่ม **วตฺถุกามกฺกิเลสกาเมสุ** ในวัตถุกามและกิเลสกาม ท. **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **เตนาปิ (สตฺตรตนวสฺเสน)** เพราะฝนคือรัตนะ ๗ แม้นั้น, **เอสา ตณฺหา** อ.ตัณหานั่น **ทุปฺปูรา** เป็นธรรมชาติเต็มได้โดยยาก **เอวํ** อย่างนี้ **(โหติ)** ย่อมเป็น" **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) "กหาปณวสฺเสนาติ (ปทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า "กหาปณวสฺเสน" ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **"กหาปณวสฺเสน"** ความว่า บัณฑิตนั้น ปรบมือ ยังฝนคือรัตนะ ๗ ใดให้ตกแล้ว, ฝนคือรัตนะ ๗ นั้น พระผู้มีภาคเจ้าตรัสให้ชื่อว่า "ฝนกหาปณะ" ในพระคาถานี้, ก็ชื่อว่าความอิ่มในวัตถุกามและกิเลสกามทั้งหลาย ย่อมไม่มี เพราะฝนคือรัตนะ ๗ แม้นั้น, ตัณหานั่น เป็นธรรมชาติเต็มได้โดยยากอย่างนี้

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุฯ นิทธารณะใน ปทสฺส "กหาปณวสฺเสน" สรูปะใน อิติฯ ศัพท์สรูปะใน ปทสฺสฯ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ "โส วิเสสนะของ ปณฺฑิโตฯ

เหตุกัตตาใน วสฺสาเปสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ยํ วิเสสนะของ สตฺตรตนวสฺสํ อปฺโปเจตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน วสฺสาเปสิ สตฺตรตนวสฺสํ การิตกัมมะใน วสฺสาเปสิ, ตํ วิเสสนะของ สตฺตรตนวสฺสํๆ วุตตกัมมะใน วุตฺตๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตๆ อิธ วิเสสนะของ คาถายๆ วิสยาธาระใน วุตฺตๆ 'กหาปณวสฺสๆ' วิกติกัมมะใน วุตฺตๆ อิติศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ กหาปณวสฺสๆ, หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ติตฺติๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เตนๆ วิเสสนะของ สตฺตรตนวสฺเสนๆ เหตุใน นตฺถิ วตฺถุกามกฺกิเลสกาเมสุ วิสยาธาระใน ติตฺติ, เอสา วิเสสนะของ ตณฺหาๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน ทุปฺปูราๆ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๐. **"อปฺปสฺสาทา**ติ สุปินกูปมาทิตาย ปริตฺตสุขา ฯ

"อปฺปสฺสาทาติ (ปทสฺส "เตสํ กามานํ) สุปินกูปมาทิตาย ปริตฺตสุขา" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**ปริตฺตสุขา** ชื่อว่าเป็นสุขนิดหน่อย **(เตสํ กามานํ) สุปินกูปมาทิตาย** เพราะความที่ แห่งกาม ท. เหล่านั้น เป็นกามมีความฝันเป็นเครื่องเปรียบเป็นต้น" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"อปฺปสฺสาทาติ** ว่า "อปฺปสฺสาทา" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"อปฺปสฺสาทา"** ความว่า ชื่อว่าเป็นสุขนิดหน่อย เพราะความที่กามเหล่านั้น เป็นกามมีความฝันเป็นเครื่องเปรียบเป็นต้น

"อปฺปสฺสาทา" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "เตสํ วิเสสนะของ กามานํๆ ภาวาทิสัมพันธะใน สุปินกูปมาทิตายๆ เหตุใน ปริตฺตสุขาๆ วิกติกัตตาใน โหนฺติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๑. **"ทุกฺขา**ติ ทุกฺขกฺขนฺธาทีสุ อาคตทุกฺขเวเสน พหุทุกฺขาว ฯ

"ทุกฺขาติ (ปทสฺส) "ทุกฺขกฺขนฺธาทีสุ (สุตฺเตสุ) อาคตทุกฺขเวเสน พหุทุกฺขาว" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**พหุทุกฺขาว** ชื่อว่าเป็นทุกข์มากเทียว **อาคตทุกฺขเวเสน** ด้วยสามารถแห่งทุกข์อันมาแล้ว **ทุกฺขกฺขนฺธาทีสุ (สุตฺเตสุ)** ในสูตร ท. มีทุกขักขันธ-

สูตรเป็นต้น" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"ทุกฺขาติ** ว่า "ทุกฺขา" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"ทุกฺขา"** ความว่า ชื่อว่าเป็นทุกข์มากนั่นแหละ ด้วยสามารถแห่งทุกข์ที่มาแล้วในสูตรทั้งหลายมีทุกขักขันธสูตรเป็นต้น

"ทุกฺขา" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ทุกฺขกฺขนฺธาทีสุ วิเสสนะของ สุตฺเตสุ ๆ วิสยาธาระใน อาคตทุกฺขวเสน ๆ ตติยาวิเสสนะใน พหุทุกฺขา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ พหุทุกฺขา ๆ วิกติกัตตาใน โหนฺติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๒. **"อิติ วิญฺญายา**ติ เอวเมเต กาเม ชานิตฺวา ฯ

"อิติ วิญฺญายาติ (ปทสฺส) "เอวํ เอเต กาเม ชานิตฺวา" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**ชานิตฺวา** รู้แล้ว **เอเต กาเม** ซึ่งกาม ท. เหล่านั่น **เอวํ** ด้วยประการฉะนี้" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"อิติ วิญฺญายาติ** ว่า "อิติ วิญฺญาย" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"อิติ วิญฺญาย"** ความว่า รู้กามเหล่านั่นด้วยประการฉะนี้

"อิติ วิญฺญาย" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "เอวํ ปการัตถะ เอเต วิเสสนะของ กาเม ๆ อวุตตกัมมะใน ชานิตฺวา ๆ กิริยาปธานนัยของ ปณฺฑิโต" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๓. **"อปิ ทิพฺเพสู**ติ สเจ หิ เทวานํ อุปกปฺปนกกาเมหิ นิมนฺเตยฺย, อายสฺมา สมิทฺธิ วิย เอวมฺปิ เตสุ กาเมสุ รตึ น วินฺทติเยว ฯ

"อปิ ทิพฺเพสูติ (ปทสฺส) "สเจ หิ (โกจิ) เทวานํ อุปกปฺปนกกาเมหิ นิมนฺเตยฺย (กาเมหิ เทเวหิ นิมนฺติยมาโน) อายสฺมา สมิทฺธิ วิย, เอวมฺปิ (ภาเว สนฺเต, โส ปณฺฑิโต) เตสุ กาเมสุ รตึ น วินฺทติ เอว" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**หิ** ก็ **สเจ** ถ้าว่า **(โกจิ)** อ.ใครๆ **นิมนฺเตยฺย** พึงเชื้อเชิญ **อุปกปฺปนกกาเมหิ** ด้วยกามเป็นเหตุเข้าไปสำเร็จ ท. **เทวานํ** แก่เทวดา ท. ไซร้,

เอวัปิ (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นแม้อย่างนั้น **(สนฺเต)** มีอยู่, **(โส ปณฺฑิโต)** อ.บัณฑิตนั้น **น วินฺทติ เอว** ย่อมไม่ประสบนั่นเทียว **รตึ** ซึ่งความยินดี **เตสุ กาเมสุ** ในกาม ท. เหล่านั้น **สมิทฺธิ วิย** ราวกะ อ.พระสมิทธิ **อายสฺมา** ผู้มีอายุ **(เทเวหิ นิมนฺติยมาโน)** ผู้อัน เทวดา ท. เชื้อเชิญอยู่ **(กาเมหิ)** ด้วยกาม ท." **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"อปิ ทิพฺเพสูติ** ว่า "อปิ ทิพฺเพสุ" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"อปิ ทิพฺเพสุ"** ความว่า ก็ถ้าว่า ใครๆ พึงเชื้อเชิญด้วยกามเป็นเหตุเข้าไปสำเร็จทั้งหลายแก่พวกเทวดาไซร้, แม้เมื่อเป็นเช่นนั้นมีอยู่, บัณฑิตนั้น ย่อมไม่ประสบนั่นแหละซึ่งความยินดีในกามเหล่านั้น ดุจพระสมิทธิผู้มีอายุที่พวกเทวดาเชื้อเชิญด้วยกามทั้งหลาย

"อปิ ทิพฺเพสุ" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ โกจิ สุทธกัตตาใน นิมนฺเตยฺย ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เทวานํ สัมปทานใน อุปกปฺปนกกาเมหิ ๆ กรณะใน นิมนฺเตยฺย กาเมหิ กรณะใน นิมนฺติยมาโน เทเวหิ อนภิหิตกัตตาใน นิมนฺติยมาโน ก็ดี อายสฺมา ก็ดี วิเสสนะของ สมิทฺธิ ๆ อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ กาเมหิ เทเวหิ นิมนฺติยมาโน อายสฺมา สมิทฺธิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอวํ ๆ วิเสสนะของ ภาเว ๆ ลักขณะใน สนฺเต ๆ ลักขณกิริยา, โส วิเสสนะของ ปณฺฑิโต ๆ สุทธกัตตาใน วินฺทติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสุ วิเสสนะของ กาเมสุ ๆ วิสยาธาระใน รตึ ๆ อวุตตกัมมะใน วินฺทติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน วินฺทติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ วินฺทติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๔. **"ตณฺหกฺขยรโตติ** อรหตฺเต เจว นิพฺพาเน จ อภิรโต โหติ, ตํ ปฏฺจยมาโน วิหรติ ฯ

"ตณฺหกฺขยรโตติ (ปทสฺส "สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก) อรหตฺเต เจว นิพฺพาเน จ อภิรโต โหติ, ตํ (อรหตฺตนิพฺพานํ) ปฏฺจยมาโน วิหรติ" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**(สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก)** อ.สาวกของพระสัมมาสัมพุทธ-เจ้า **อภิรโต** เป็นผู้ยินดียิ่งแล้ว **อรหตฺเต เจว** ในพระอรหัตด้วยนั่นเทียว **นิพฺพาเน จ** ในพระนิพพานด้วย **โหติ** ย่อมเป็น **ปฏฺจยมาโน** คือว่าปรารถนาอยู่ **ตํ (อรหตฺต-**

นิพฺพานํ) ซึ่งพระอรหัตและพระนิพพานนั้น **วิหรติ** ย่อมอยู่" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"ตณฺหกฺขยรโตติ** ว่า "ตณฺหกฺขยรโต" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"ตณฺหกฺขยรโต"** ความว่า สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้ยินดียิ่งแล้วในพระอรหัตเท่านั้น และในพระนิพพาน คือว่าปรารถนาพระอรหัตและพระนิพพานนั้น ย่อมอยู่

"ตณฺหกฺขยรโต" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก สุทธกัตตาใน โหติ และ วิหรติ โหติ ก็ดี วิหรติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก อรหตฺเต ก็ดี นิพฺพาเน ก็ดี วิสยาธาระใน อภิรโต ๆ วิกติกัตตาใน โหติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จ ๆ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อรหตฺเต และ นิพฺพาเน, ตํ วิเสสนะของ อรหตฺตนิพฺพานํ ๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิจยมาโน ๆ อัพภันตรกิริยาของ สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก อรหตฺเต เจว นิพฺพาเน จ อภิรโต โหติ วิวริยะใน ตํ อรหตฺตนิพฺพานํ ปฏิจยมาโน วิหรติ ๆ วิวรณะ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๕. **"สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโกติ** สมฺมาสมฺพุทฺเธน เทสิตสฺส ธมฺมสฺส สวนนฺเต ชาโต โยคาวจโร ภิกฺขูติ ฯ

ภิกฺขุ อ.ภิกษุ **โยคาวจโร** ผู้เป็นโยคาวจร **ชาโต** ผู้เกิดแล้ว **สวนนฺเต** ในที่สุดแห่งการฟัง **ธมฺมสฺส** ซึ่งธรรม **สมฺมาสมฺพุทฺเธน เทสิตสฺส** อันอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว **สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโกติ** ชื่อว่าสมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก **อิติ** ดังนี้แล ฯ

ภิกษุผู้เป็นโยคาวจร ผู้เกิดในที่สุดแห่งการฟังธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว ชื่อว่า**สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก** ดังนี้แล

"สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก สมฺมาสมฺพุทฺเธน อนภิหิตกัตตาใน เทสิตสฺส ๆ วิเสสนะของ ธมฺมสฺส ๆ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน สวนนฺเต ๆ วิสยาธาระใน ชาโต ๆ ก็ดี โยคาวจโร ก็ดี วิเสสนะของ ภิกฺขุ ๆ ลิงคัตถะ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

๒๖. เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **โส ภิกฺขุ** อ.ภิกษุนั้น **ปติฏฺฐหิ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ภิกษุนั้น ตั้งอยู่เฉพาะในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐหิ โส วิเสสนะของ ภิกฺขุ ๆ สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิ ฯ

.....

๒๗. สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ ฯ

เทสนา อ.พระเทศนา **สาตฺถิกา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **สมฺปตฺตปริสายปิ** แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้วแม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล

เทสนา สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สมฺปตฺตปริสาย ๆ สัมปทานใน อโหสิ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ ฯ

อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํ ๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดียิ่ง

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส และวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น อภิรโต อนภิรโต, ภิกฺขุ. (น + อภิรต) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ อภิรโต ผู้ยินดียิ่งแล้ว น หามิได้ อนภิรโต ชื่อว่าอนภิรต (ผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว), ได้แก่ภิกษุ.

๒. อนภิรโต จ โส ภิกฺขุ จาติ อนภิรตภิกฺขุ. (อนภิรต + ภิกฺขุ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

อนภิรโต จ อ.ผู้ไม่ยินดียิ่งแล้วด้วย โส อ.ผู้ไม่ยินดียิ่งแล้วนั้น ภิกฺขุ จ เป็นภิกษุด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อนภิรตภิกฺขุ ชื่อว่าอนภิรตภิกฺขุ. (ภิกษุผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว)

๓. อนภิรตภิกฺขุสฺส วตฺถุ อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ. (อนภิรตภิกฺขุ + วตฺถุ)

วตฺถุ อ.เรื่อง อนภิรตภิกฺขุสฺส แห่งภิกษุผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ ชื่อว่าอนภิรตภิกฺขุวตฺถุ. (เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว)

ลทฺธูปสมฺปโท, ภิกฺขุ

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ลทฺธา อุปสมฺปทา เยนาติ ลทฺธูปสมฺปโท, ภิกฺขุ. (ลทฺธา + อุปสมฺปทา)

อุปสมฺปทา อ.อุปสมบท เยน (ภิกฺขุนา) อันภิกษุใด ลทฺธา ได้แล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น ลทฺธูปสมฺปโท ชื่อว่าลทฺธูปสมฺปท (ผู้มีอุปสมบทอันได้แล้ว, ผู้ได้อุปสมบทแล้ว), ได้แก่ภิกษุ.

อสุกฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อสุกญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ อสุกฏฺฐานํ. (อสุก + ฐาน)

อสุกํ จ อ.โน้นด้วย ตํ อ.โน้นนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อสุกฏฺฐานํ ชื่อว่าอสุกฏฺฐาน. (ที่โน้น)

ทฏฺฐุกาโม, ปิตา

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ทฏฺฐุ กาเมตีติ ทฏฺฐุกาโม, ปิตา. (ทฏฺฐุสทฺทูปปท + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ณปัจจัย)

(โย ปิตา) อ.บิดาใด กาเมติ ย่อมใคร่ ทฏฺฐุ เพื่ออันเห็น อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปิตา) อ.บิดานั้น ทฏฺฐุกาโม ชื่อว่าทฏฺฐุกาม (ผู้ใคร่เพื่อจะเห็น, ผู้ประสงค์เพื่อจะเห็น), ได้แก่บิดา.

ปุตฺตโสโก

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุตฺตสฺมา โสโก ปุตฺตโสโก. (ปุตฺต + โสก)

โสโก อ.ความเศร้าโศก ปุตฺตสฺมา เพราะบุตร ปุตฺตโสโก ชื่อว่าปุตฺตโสก. (ความเศร้าโศกเพราะบุตร)

อาสนฺนมรโณ, ปิตา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาสนฺนํ มรณํ ยสฺสาติ อาสนฺนมรโณ, ปิตา. (อาสนฺน + มรณ)

มรณํ อ.ความตาย อาสนฺนํ อันใกล้แล้ว ยสฺส (ปิตุโน) แห่งบิดาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปิตา) อ.บิดานั้น อาสนฺนมรโณ ชื่อว่าอาสนฺนมรณ (มีความตายอันใกล้แล้ว, ใกล้ตายแล้ว), ได้แก่บิดา.

ปตฺตจีวรมูลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีสมาหารทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปตฺโต จ จีวรญฺจ ปตฺตจีวรํ. (ปตฺต + จีวร) สมาหารทวันทสมาส
ปตฺโต จ อ.บาตรด้วย จีวรํ จ อ.จีวรด้วย ปตฺตจีวรํ ชื่อว่าปตฺตจีวร. (บาตรและจีวร)

๒. ปตฺตจีวรสฺส มูลํ ปตฺตจีวรมูลํ. (ปตฺตจีวร + มูล) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส
มูลํ อ.ค่า ปตฺตจีวรสฺส แห่งบาตรและจีวร ปตฺตจีวรมูลํ ชื่อว่าปตฺตจีวรมูล. (ค่าแห่งบาตรและจีวร)

กหาปณสตๆ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กหาปณานๆ สตๆ กหาปณสตๆ. (กหาปณ + สต)

สตๆ อ.ร้อย กหาปณานๆ แห่งกหาปณะ ท. กหาปณสตๆ ชื่อว่ากหาปณสต. (หนึ่งร้อยกหาปณะ)

อาคตกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาคตญฺจ ตๆ กาโล จาติ อาคตกาโล. (อาคต + กาล)

อาคตๆ จ อ.เป็นที่มาแล้วด้วย ตๆ อ.เป็นที่มาแล้วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อาคตกาโล ชื่อว่าอาคตกาล. (กาลเป็นที่มาแล้ว)

ปาทมูลๆ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาทสฺส มูลๆ ปาทมูลๆ. (ปาท + มูล)

มูลๆ อ.ที่ใกล้ ปาทสฺส แห่งเท้า ปาทมูลๆ ชื่อว่าปาทมูล. (ที่ใกล้เท้า)

กาลกโต, ปิตา

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กาโล กโต เยนาติ กาลกโต, ปิตา. (กาล + กต)

กาโล อ.กาละ เยน (ปิตรา) อันบิดาใด กโต กระทำแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปิตา) อ.บิดานั้น กาลกโต ชื่อว่ากาลกต (ผู้มีกาละอันทำแล้ว, ผู้ทำกาละแล้ว, ผู้เสียชีวิตแล้ว)

อปรภาโค

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อปโร จ โส ภาโค จาติ อปรภาโค. (อปร + ภาค)

อปโร จ อ.อื่นอีกด้วย โส อ.อื่นอีกนั้น ภาโค จ เป็นส่วนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อปร-ภาโค ชื่อว่าอปรภาค. (ส่วนอื่นอีก)

วิสฺสฏฺฐสชฺฌายกมฺมฏฺฐาโน, ทหรภิกฺขุ

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สชฺฌาโย จ กมฺมฏฺฐานญฺจ สชฺฌายกมฺมฏฺฐานานิ. (สชฺฌาย + กมฺมฏฺฐาน) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

สชฺฌาโย จ อ.การสาธยายด้วย กมฺมฏฺฐานำ จ อ.กรรมฐานด้วย สชฺฌายกมฺมฏฺฐานานิ ชื่อว่าสชฺฌายกมฺมฏฺฐาน. (การสาธยายและกรรมฐานทั้งหลาย)

๒. วิสฺสฏฺฐานิ สชฺฌายกมฺมฏฺฐานานิ เยนาติ วิสฺสฏฺฐสชฺฌายกมฺมฏฺฐาโน, ทหรภิกฺขุ. (วิสฺสฏฺฐ + สชฺฌายกมฺมฏฺฐาน)

สชฺฌายกมฺมฏฺฐานานิ อ.การสาธยายและกรรมฐาน ท. เยน (ทหรภิกฺขุนา) อันภิกษุหนุ่มใด วิสฺสฏฺฐานิ สละแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ทหรภิกฺขุ) อ.ภิกษุหนุ่มนั้น วิสฺสฏฺฐสชฺฌายกมฺมฏฺฐาโน ชื่อว่าวิสฺสฏฺฐสชฺฌายกมฺมฏฺฐาน (ผู้มีการสาธยายและกรรมฐานอันสละแล้ว, ผู้ละการสาธยายและกรรมฐาน)

ปณฺฑุโรคี, ทหรภิกฺขุ

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปณฺฑุ จ โส โรโค จาติ ปณฺฑุโรโค. (ปณฺฑุ + โรค) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ปณฺฑุ จ อ.ผอมเหลืองด้วย โส อ.ผอมเหลืองนั้น โรโค จ เป็นโรคด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปณฺฑุโรโค ชื่อว่าปณฺฑุโรค. (โรคผอมเหลือง)

๒. ปณฺฑุโรโค อสฺส อตฺถีติ ปณฺฑุโรคี, ทหรภิกฺขุ. (ปณฺฑุโรค + อีปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

ปณฺฑุโรโค อ.โรคผอมเหลือง อสฺส (ทหรภิกฺขุสฺส) แห่งภิกษุหนุ่มนั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ทหรภิกฺขุ) อ.ภิกษุหนุ่มนั้น ปณฺฑุโรคี ชื่อว่าปณฺฑุโรคี (ผู้มีโรคผอมเหลือง), ได้แก่ ภิกษุหนุ่ม.

ทหรสามเณรา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทหรา จ สามเณรา จ ทหรสามเณรา. (ทหร + สามเณร)

ทหรา จ อ.ภิกษุหนุ่ม ท. ด้วย สามเณรา จ อ.สามเณร ท. ด้วย ทหรสามเณรา ชื่อว่า ทหรสามเณร. (ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย)

อาจริยุปชฺฌายา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาจริโย จ อุปชฺฌาโย จ อาจริยุปชฺฌายา. (อาจริย + อุปชฺฌาย)

อาจริโย จ อ.อาจารย์ด้วย อุปชฺฌาโย จ อ.อุปัชฌาย์ด้วย อาจริยุปชฺฌายา ชื่อว่า อาจริยุปชฺฌาย. (อาจารย์และอุปัชฌาย์ทั้งหลาย)

ชีวิตปฺปจฺจโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ชีวิตสฺส ปจฺจโย ชีวิตปฺปจฺจโย. (ชีวิต + ปจฺจย)

ปจฺจโย อ.ปัจจัย ชีวิตสฺส แห่งชีวิต ชีวิตปฺปจฺจโย ชื่อว่าชีวิตปฺปจฺจย. (ปัจจัยแห่งชีวิต)

ปริโภคตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปริโภคสฺส อตฺถาย ปริโภคตฺถาย. (ปริโภค + อตฺถ)

อตฺถาย เพื่อประโยชน์ ปริโภคสฺส แก่การบริโภค ปริโภคตฺถาย ชื่อว่าปริโภคตฺถ. (ประโยชน์แก่การบริโภค, ประโยชน์แก่การใช้สอย)

ยุคนงฺคลตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส โดยมีสมาหารทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ยุคญฺจ นงฺคลญฺจ ยุคนงฺคลํ. (ยุค + นงฺคล) สมาหารทวันทสมาส
ยุคํ จ อ.แอกด้วย นงฺคลํ จ อ.ไถด้วย ยุคนงฺคลํ ชื่อว่ายุคนงฺคล. (แอกและไถ)

๒. ยุคนงฺคลสฺส อตฺถาย ยุคนงฺคลตฺถาย. (ยุคนงฺคล + อตฺถ) จตุตถีตัปปุริสสมาส
อตฺถาย เพื่อประโยชน์ ยุคนงฺคลสฺส แก่แอกและไถ ยุคนงฺคลตฺถาย ชื่อว่ายุคนงฺคลตฺถ. (ประโยชน์แก่แอกและไถ)

กุฏฺฐาลตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กุฏฺฐาลสฺส อตฺถาย กุฏฺฐาลตฺถาย. (กุฏฺฐาล + อตฺถ)

อตฺถาย เพื่อประโยชน์ กุฏฺฐาลสฺส แก่จอบ กุฏฺฐาลตฺถาย ชื่อว่ากุฏฺฐาลตฺถ. (ประโยชน์แก่จอบ)

วาสีผรสุอตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วาสี จ ผรสุ จ วาสีผรสู. (วาสี + ผรสุ) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

วาสี จ อ.มีดด้วย ผรสุ จ อ.ขวานด้วย วาสีผรสู ชื่อว่าวาสีผรสุ. (มีดและขวานทั้งหลาย)

๒. วาสีผรสูนำ อตฺถาย วาสีผรสุอตฺถาย. (วาสีผรสุ + อตฺถ) จตุตถีตัปปุริสสมาส

อตฺถาย เพื่อประโยชน์ วาสีผรสูนำ แห่งมีดและขวาน ท. วาสีผรสุอตฺถาย ชื่อว่าวาสีผรสุ-อตฺถ. (ประโยชน์แก่มีดและขวานทั้งหลาย)

จกฺกวตฺติรชฺชำ

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

จกฺกวตฺตรญฺโญ ภาโว จกฺกวตฺติรชฺชำ. (จกฺกวตฺติราช + ณฺยปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น จกฺกวตฺติรญฺโญ แห่งพระจักรพรรดิราชา จกฺกวตฺติรชฺชำ ชื่อว่าจกฺกวตฺติรชฺช. (ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช)

อปฺโปสฺสุกฺกตฺตำ, การณำ

เป็นฉัฏฐีตทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อปฺโปสฺสุกฺกตา มตฺตา ยสฺสาติ อปฺโปสฺสุกฺกตฺตำ, การณำ. (อปฺโปสฺสุกฺก + มตฺตา)

(ปาฬิ) อ.ฝ่ามือ (อตฺตนา) อปฺโปสฺสุกฺกตา อันอันตนปรบแล้ว มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (การณสฺส) แห่งเหตุใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตำ การณำ) อ.เหตุนั้น อปฺโปสฺสุกฺกตฺตำ ชื่อว่า อปฺโปสฺสุกฺกตฺต (มีอันตนปรบแล้วเป็นประมาณ, สักว่าอันตนปรบแล้ว), ได้แก่เหตุ.

ทฺวาทสโยชนฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทฺวาทส โยชนานิ มตฺตา ยสฺสาติ ทฺวาทสโยชนํ, ฐานํ. (ทฺวาทส + โยชน + มตฺตา) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, อันตโลปสมาส ลบ มตฺตาศัพท์

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. ทฺวาทส สิบสอง มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (ฐานสฺส) แห่งที่ใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ ฐานํ) อ.ที่นั้น ทฺวาทสโยชนํ ชื่อว่าทฺวาทสโยชน (มีประมาณ ๑๒ โยชน์), ได้แก่ที่.

๒. ทฺวาทสโยชนญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ ทฺวาทสโยชนฏฺฐานํ. (ทฺวาทสโยชน + ฐาน) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

ทฺวาทสโยชนํ จ อ.อันมีโยชน์สิบสองเป็นประมาณด้วย ตํ อ.อันมีโยชน์สิบสองเป็นประมาณนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทฺวาทสโยชนฏฺฐานํ ชื่อว่าทฺวาทสโยชนฏฺฐาน. (ที่มีประมาณ ๑๒ โยชน์)

กฏิปฺปมาณํ, สตฺตรตนวสฺสํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กฏิ ปมาณํ ยสฺสาติ กฏิปฺปมาณํ, สตฺตรตนวสฺสํ. (กฏิ + ปมาณ)

กฏิ อ.สะเอว ปมาณํ เป็นประมาณ ยสฺส (สตฺตรตนวสฺสสฺส) แห่งฝนคือรัตนะเจ็ดใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ สตฺตรตนวสฺสํ) อ.ฝนคือรัตนะเจ็ดนั้น กฏิปฺปมาณํ ชื่อว่ากฏิปฺปมาณ (มีสะเอวเป็นประมาณ), ได้แก่ฝนคือรัตนะ ๗.

สตฺตรตนวสฺสํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สตฺต รตนานิ สตฺตรตนํ. (สตฺต + รตน) สมาหารทิคุสมาส

รตนานิ อ.รัตนะ ท. สตฺต เจ็ด สตฺตรตนํ ชื่อว่าสตฺตรตน. (รัตนะ ๗)

๒. สตฺตรตนเมว วสฺสํ สตฺตรตนวสฺสํ. (สตฺตรตน + วสฺส) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

สตฺตรตนํ เอว อ.รัตนะเจ็ดนั่นเทียว วสฺสํ เป็นฝน สตฺตรตนวสฺสํ ชื่อว่าสตฺตรตนวสฺส. (ฝนคือรัตนะ ๗)

มรณกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มรณญฺจ ตํ กาโล จาติ มรณกาโล. (มรณ + กาล)

มรณํ จ อ.เป็นที่ตายด้วย ตํ อ.เป็นที่ตายนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มรณกาโล ชื่อว่ามรณกาล. (กาลเป็นที่ตาย)

จนฺทิมสุริยา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จนฺทิโม จ สุริโย จ จนฺทิมสุริยา. (จนฺทิม + สุริย)

จนฺทิโม จ อ.พระจันทร์ด้วย สุริโย จ อ.พระอาทิตย์ด้วย จนฺทิมสุริยา ชื่อว่าจนฺทิมสุริย. (พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งหลาย)

ปจวินิสฺสิตา, ปาณา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจวึ นิสฺสิตา ปจวินิสฺสิตา, ปาณา. (ปจวี + นิสฺสิต)

(ปาณา) อ.สัตว์ ท. นิสฺสิตา อาศัยแล้ว ปจวึ ซึ่งแผ่นดิน ปจวินิสฺสิตา ชื่อว่าปจวินิสฺสิต (อาศัยแผ่นดิน), ได้แก่สัตว์ทั้งหลาย.

กหาปณวสฺสํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กหาปโณเยว วสฺสํ กหาปณวสฺสํ. (กหาปณ + วสฺส)

กหาปโณ เอว อ.กหาปณะนั่นเทียว วสฺสํ เป็นฝน กหาปณวสฺสํ ชื่อว่ากหาปณวสฺส. (ฝนคือกหาปณะ)

อปฺปสฺสาทา, กามา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อปฺโป อสฺสาโท เยสนฺติ อปฺปสฺสาทา, กามา. (อปฺป + อสฺสาท)

อสฺสาโท อ.ความยินดี อปฺปโก น้อย เยสํ (กามานํ) แห่งกาม ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต กามา) อ.กาม ท. เหล่านั้น อปฺปสฺสาทา ชื่อว่าอปฺปสฺสาท (มีความยินดีน้อย), ได้แก่ กามทั้งหลาย.

ตณฺหกฺขยรโต, สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ตณฺหานํ ขโย ตณฺหกฺขโย. (ตณฺหา + ขย) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ขโย อ.ความสิ้นไป ตณฺหานํ แห่งตัณหา ท. ตณฺหกฺขโย ชื่อว่าตณฺหกฺขย. (ความสิ้นไปแห่งตัณหา)

๒. ตณฺหกฺขเย รโต ตณฺหกฺขยรโต, สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก. (ตณฺหกฺขย + รต) สัตตมีตัปปุริส-สมาส

(สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก) อ.สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รโต ยินดีแล้ว ตณฺหกฺขเย ในความสิ้นไปแห่งตัณหา ตณฺหกฺขยรโต ชื่อว่าตณฺหกฺขยรต (ยินดีแล้วในความสิ้นไปแห่งตัณหา), ได้แก่สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาวโก สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก. (สมฺมาสมฺพุทฺธ + สาวก)

สาวโก อ.สาวก สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก ชื่อว่า สมฺมาสมฺพุทฺธสาวก. (สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า)

วตฺถุกามกฺกิเลสกามา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วตฺถุกาโม จ กิเลสกาโม จ วตฺถุกามกฺกิเลสกามา. (วตฺถุกาม + กิเลสกาม)

วตฺถุกาโม จ อ.วัตถุกามด้วย กิเลสกาโม จ อ.กิเลสกามด้วย วตฺถุกามกฺกิเลสกามา ชื่อว่า วตฺถุกามกฺกิเลสกาม. (วัตถุกามและกิเลสกามทั้งหลาย)

สุปินกูปมาทิตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สุปินโก จ โส อุปมา จาติ สุปินกูปมา. (สุปิน + อุปมา) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

สุปินโก จ อ.ความฝันด้วย โส อ.ความฝันนั้น อุปมา จ เป็นเครื่องเปรียบด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สุปินกูปมา ชื่อว่าสุปินกูปมา. (ความฝันเป็นเครื่องเปรียบ)

๒. สุปินกูปมา อาทิ เยสนฺติ สุปินกูปมาทโย, กามา. (สุปินกูปมา + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สุปินกูปมา อ.ความฝันเป็นเครื่องเปรียบ อาทิ เป็นต้น เยสํ (กามานํ) แห่งกาม ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต กามา) อ.กาม ท. เหล่านั้น สุปินกูปมาทโย ชื่อว่า สุปินกูปมาทิ (มีความฝันเป็นเครื่องเปรียบเทียบเป็นต้น), ได้แก่กามทั้งหลาย.

๓. สุปินกูปมาทีนํ ภาโว สุปินกูปมาทิตา. (สุปินกูปมาทิ + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น สุปินกูปมาทีนํ (กามานํ) แห่งกาม ท. มีความฝันเป็นเครื่องเปรียบเป็นต้น สุปินกูปมาทิตา ชื่อว่าสุปินกูปมาทิตา. (ความที่แห่งกามมีความฝันเป็นเครื่องเปรียบเป็นต้น)

ปริตฺตสุขา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปริตฺตานิ จ ตานิ สุขานิ จาติ ปริตฺตสุขา. (ปริตฺต + สุข)

ปริตฺตานิ จ อ.อันนิดหน่อย ท. ด้วย ตานิ อ.อันนิดหน่อย ท. เหล่านั้น สุขานิ จ เป็นความสุขด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปริตฺตสุขานิ ชื่อว่าปริตฺตสุข. (ความสุขนิดหน่อยทั้งหลาย)

ทุกฺขกฺขนฺธาทีนิ, สุตฺตานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทุกฺขกฺขนฺโธ อาทิ เยสนฺติ ทุกฺขกฺขนฺธาทีนิ, สุตฺตานิ. (ทุกฺขกฺขนฺธ + อาทิ)

ทุกฺขกฺขนฺโธ อ.ทุกขักขันธสูตร อาทิ เป็นต้น เยสํ (สุตฺตานํ) แห่งสูตร ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ สุตฺตานิ) อ.สูตร ท. เหล่านั้น ทุกฺขกฺขนฺธาทีนิ ชื่อว่าทุกฺขกฺขนฺธาทิ (มีทุกขักขันธสูตรเป็นต้น), ได้แก่พระสูตรทั้งหลาย.

อาคตทุกฺขวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อาคตญฺจ ตํ ทุกฺขญฺจาติ อาคตทุกฺขํ. (อาคต + ทุกฺข) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อาคตํ จ อ.อันมาแล้วด้วย ตํ อ.อันมาแล้วนั้น ทุกฺขํ จ เป็นทุกข์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อาคตทุกฺขํ ชื่อว่าอาคตทุกฺข. (ทุกข์อันมาแล้ว)

๒. อาคตทุกฺขสฺส วโส อาคตทุกฺขวโส. (อาคตทุกฺข + วส) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วโส อ.สามารถ อาคตทุกฺขสฺส แห่งทุกข์อันมาแล้ว อาคตทุกฺขวโส ชื่อว่าอาคตทุกฺขวส. (สามารถแห่งทุกข์ที่มาแล้ว)

พหุทุกฺขา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พหูนิ จ ตานิ ทุกฺขานิ จาติ พหุทุกฺขา. (พหุ + ทุกฺข)

พหูนิ จ อ.มากด้วย ตานิ อ.มาก ท. เหล่านั้น ทุกฺขานิ จ เป็นทุกข์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น พหุทุกฺขา ชื่อว่าพหุทุกฺข. (ทุกข์มากทั้งหลาย)

อุปกปฺปนกกามา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปกปฺปนกา จ เต กามา จาติ อุปกปฺปนกกามา. (อุปกปฺปนก + กาม)

อุปกปฺปนกา จ อ.เป็นเหตุเข้าไปสำเร็จ ท. ด้วย เต อ.เป็นเหตุเข้าไปสำเร็จ ท. เหล่านั้น กามา จ เป็นกามด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุปกปฺปนกกามา ชื่อว่าอุปกปฺปนกกาม. (กามเป็นเหตุเข้าไปสำเร็จทั้งหลาย)

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

สมฺปตฺตปริสา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมฺปตฺตา จ สา ปริสา จาติ สมฺปตฺตปริสา. (สมฺปตฺตา + ปริสา)

สมฺปตฺตา จ อ.ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วย สา อ.ผู้ถึงพร้อมแล้วนั้น ปริสา จ เป็นบริษัทด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมฺปตฺตปริสา ชื่อว่าสมฺปตฺตปริสา. (บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว)

สาตฺถิกา, เทสนา

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อตฺโถ อสฺสา อตฺถีติ อตฺถิกา, วาจา. (อตฺถ + อิกปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

อตฺโถ อ.ประโยชน์ อสฺสา วาจาย แห่งวาจานั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา วาจา) อ.วาจานั้น อตฺถิกา ชื่อว่าอตฺถิกา (อันมีประโยชน์), ได้แก่วาจา.

๒. สห อตฺถิกาย ยา วตฺตตีติ สาตฺถิกา, เทสนา. (สห + อตฺถิกา) สหบุพพบทพหุพพีหิ-สมาส

ยา (เทสนา) อ.เทศนาใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ อตฺถิกาย (วาจาย) ด้วยวาจาอันมีประโยชน์ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา เทสนา) อ.เทศนานั้น สาตฺถิกา ชื่อว่าสาตฺถิกา (อันเป็นไปกับด้วยวาจาอันมีประโยชน์, มีวาจาที่เป็นประโยชน์), ได้แก่เทศนา.

๖. อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ ฯ [๑๕๓]

อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ อ.เรื่องแห่งปุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัตตะ
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๖. เรื่องอัคคิทัตตปุโรหิต

๑. **“พหุ เว สรณ ยนฺตี**ติ อิม ธมฺมเทสน สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต วาลุกราสิมฺหิ นิสินฺโน อคฺคิทตฺตนฺนาม โกสลรญฺโญ ปุโรหิต อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต วาลุกราสิมฺหิ นิสินฺโน อคฺคิทตฺต นาม โกสลรญฺโญ ปุโรหิต อารพฺภ **“พหุ เว สรณ ยนฺตี**ติ อิม ธมฺมเทสน กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **นิสินฺโน** ประทับนั่งแล้ว **วาลุการาสิมฺหิ** บนกองแห่งทราย **อารพฺภ** ทรงปรารภ **ปุโรหิต** ซึ่งปุโรหิต **โกสลรญฺโญ** ของพระราชาพระนามว่าโกศล **อคฺคิทตฺต นาม** ชื่อว่าอัคคิทัตตะ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิม ธมฺมเทสน** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“พหุ เว สรณ ยนฺตี**ติ ว่า “พหุ เว สรณ ยนฺติ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ประทับนั่งบนกองทราย ทรงปรารภปุโรหิตของพระเจ้าโกศล ชื่อว่าอัคคิทัตตะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“พหุ เว สรณ ยนฺติ”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “พหุ เว สรณ ยนฺติ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิม ธมฺมเทสน อิม วิเสสนะของ ธมฺมเทสนๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา วาลุการาสิมฺหิ วิสยาธาระใน นิสินฺโน วิเสสนะของ สตฺถา นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อคฺคิทตฺตๆ วิเสสนะของ ปุโรหิต โกสลรญฺโญ สามีสัมพันธะใน ปุโรหิตๆ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ

สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. โส กิร มหาโกสลสฺส ปุโรหิโต อโหสิ ฯ

โส (อคฺคิทตฺโต) กิร มหาโกสลสฺส ปุโรหิโต อโหสิ ฯ

กิร ได้ยินว่า **โส (อคฺคิทตฺโต)** อ.พราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัตตะนั้น **ปุโรหิโต** เป็นปุโรหิต **มหาโกสลสฺส** ของพระราชาพระนามว่ามหาโกศล **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

ได้ยินว่า พราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัตตะนั้น ได้เป็นปุโรหิตของพระเจ้ามหาโกศล

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โส วิเสสนะของ อคฺคิทตฺโตๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก มหาโกสลสฺส สามีสัมพันธะใน ปุโรหิโตๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๓. อถ นํ ปิตริ กาลกเต ราชา ปเสนทิโกสโล “อยํ ปิตุ เม ปุโรหิโตติ คารเวน ตสฺมึเยว ฐาเน ฐเปตฺวา ตสฺส อตฺตโน อุปฏฺฐานํ อาคตกาเล ปจฺจุคฺคมนํ กโรติ, “อาจริย อิธ นิสีทถาติ สมานาสนํ ทาเปสิ ฯ

อถ นํ (อคฺคิทตฺตํ), ปิตริ กาลกเต (สติ), ราชา ปเสนทิโกสโล “อยํ (อาจริโย) ปิตุ เม ปุโรหิโต (โหติ)” อิติ (จินฺเตตฺวา) คารเวน ตสฺมึ เอว ฐาเน ฐเปตฺวา ตสฺส (อคฺคิทตฺตสฺส) อตฺตโน อุปฏฺฐานํ อาคตกาเล ปจฺจุคฺคมนํ กโรติ, (ราชปุริสํ “ตุมฺเห) อาจริย อิธ (ฐาเน) นิสีทถาติ (วจเนน) สมานาสนํ ทาเปสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ปิตริ** ครั้นเมื่อพระราชบิดา **กาลกเต** เป็นผู้มีกาละอันทรงกระทำแล้ว **(สติ)** มีอยู่, **ราชา** อ.พระราชา **ปเสนทิโกสโล** พระนามว่าปเสนทิโกศล **(จินฺเตตฺวา)** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**อยํ (อาจริโย)** อ.อาจารย์นี้ **ปุโรหิโต** เป็นปุโรหิต **ปิตุ** ของพระราชบิดา **เม** ของเรา **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **ฐเปตฺวา** ทรงแต่งตั้งไว้แล้ว **นํ (อคฺคิทตฺตํ)** ซึ่งพราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัตตะนั้น **ตสฺมึ เอว ฐาเน** ในตำแหน่งนั้นนั่นเทียว **คารเวน** ด้วยความเคารพ **กโรติ** ย่อมทรงกระทำ **ปจฺจุคฺคมนำ** ซึ่งการต้อนรับ **อาคตกาเล** ในกาลเป็นที่มาแล้ว **อุปฏฺฐานำ** สู่ที่เป็นที่บำรุง **อตฺตโน** ของพระองค์ **ตสฺส (อคฺคิทตฺตสฺส)** แห่งพราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัตตะนั้น **(ราชปุริสำ)** ทรงยังราชบุรุษ **ทาเปสิ** ให้พระราชทานแล้ว **สมานาสนำ** ซึ่งอาสนะอันเสมอกัน **(วจเนน)**

ด้วยพระดำรัส **อิติ** ว่า “**อาจริย** ข้าแต่อาจารย์ **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน **นิสีทถ** ขอจงนั่ง **อิธ (ฐาเน)** ในที่นี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น เมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว, พระราชาพระนามว่าปเสนทิโกศล ทรงดำริว่า “อาจารย์นี้ เป็นปุโรหิตของพระราชบิดาของเรา” ทรงตั้งพราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัตตะนั้นไว้ในตำแหน่งนั้นนั่นแหละด้วยความเคารพ ย่อมทรงทำการต้อนรับในกาลที่พราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัตตะนั้นมาสู่ที่บำรุงของพระองค์ ทรงยังราชบุรุษให้พระราชทานอาสนะที่เสมอกัน ด้วยพระดำรัสว่า ข้าแต่อาจารย์ เชิญท่านนั่งในที่นี้เถิด”

อถ กาลสัตตมี ปิตริ ลักขณะใน สติๆ ลักขณกิริยา กาลกเต วิกติกัตตาใน สติ, ปเสนทิโกสโล สัญญาวิเสสนะของ ราชาๆ สุทธกัตตาใน กโรติ และเหตุกัตตาใน ทาเปสิ กโรติ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทาเปสิ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ อคฺคิทตฺตำๆ อวุตตกัมมะใน จเปตฺวา “อยำ วิเสสนะของ อาจริโยๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปิตุ สามีสัมพันธะใน ปุโรหิโต เม สามีสัมพันธะใน ปิตุ ปุโรหิโต วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จเปตฺวา คารเวน กรณะใน จเปตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตสฺมึๆ วิเสสนะของ จาเนๆวิสยาธาระใน จเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กโรติ ตสฺส วิเสสนะของ อคฺคิทตฺตสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อาคต- อตฺตโน สามีสัมพันธะใน อุปฏฺฐานำๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคตกาเลๆ กาลสัตตมีใน กโรติ ปจฺจุคฺคมนำ อวุตตกัมมะใน กโรติ, ราชปุริสำ การิตกัมมะใน ทาเปสิ “อาจริย อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน นิสีทถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิธ วิเสสนะของ จาเนๆ วิสยาธาระใน นิสีทถ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนนๆ กรณะใน ทาเปสิ สมานาสนำ อวุตตกัมมะใน ทาเปสิ ฯ

.....

๔. โส จินฺเตสิ “อยำ ราชา อติวิย มยิ คารวำ กโรติ, น โข ปน ราชูนำ นิจฺจกาลเมว สกฺกา จิตฺตำ คเหตุำ, ราชา ปน ยุวา ทหโร, สมานวเยเนว หิ สทฺธึ รชฺชำ นาม สุขำ โหติ, อหญฺจมฺหิ มหลฺลโก, ปพฺพชิตุำ เม ยุตฺตนฺติ ฯ

โส (อคฺคิทตฺโต) จินฺเตสิ “อยำ ราชา อติวิย มยิ คารวำ กโรติ, (มยา) น โข ปน ราชูนำ นิจฺจกาลำ เอว สกฺกา จิตฺตำ คเหตุำ, ราชา ปน ยุวา ทหโร (โหติ), สมานวเยน เอว (ปุคฺคเลน) หิ สทฺธึ รชฺชำ นาม สุขำ โหติ, อหำ จ อมฺหิ มหลฺลโก, ปพฺพชิตุำ เม ยุตฺตนฺติ ฯ

โส (อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะนั้น **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**อยํ ราชา** อ.พระราชานี้ **กโรติ** ย่อมทรงกระทำ **คารวํ** ซึ่งความเคารพ **มยิ** ในเรา **อติวิย** เกินเปรียบ, **ปน** แต่ว่า **(มยา)** อันเรา **น โข สกฺกา** ไม่อาจแล **คเหตุ** เพื่ออันยึดเอา **จิตฺตํ** ซึ่งพระทัย **ราชูนํ** ของพระราชา ท. **นิจฺจกาลํ เอว** ตลอดกาลเป็นนิตย์นั่นเทียว, **ปน** อนึ่ง **ราชา** อ.พระราชา **ยุวา** ทรงพระเยาว์ **ทหโร** ทรงเป็นหนุ่ม **(โหติ)** ย่อมเป็น, **หิ** ด้วยว่า **รชฺชํ นาม** ชื่อ อ.ความเป็นแห่งพระราชา **สทฺธึ** กับ **สมานวเยน เอว (ปุคฺคเลน)** ด้วยบุคคล ผู้มีวัยอันเสมอกันนั่นเทียว **สุขํ** เป็นความสุข **โหติ** ย่อมเป็น, **จ** ส่วนว่า **อหํ** อ.เรา **มหลฺลโก** เป็นคนแก่ **อมฺหิ** ย่อมเป็น, **ปพฺพชิตุ เม** อ.อันอันเรา บวช **ยุตฺตํ** ควรแล้ว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อัคคิทัตตะนั้น คิดว่า “พระราชานี้ ย่อมทรงทำความเคารพในเราอย่างยิ่ง, แต่ว่า เราไม่อาจแลเพื่อจะยึดพระทัยของพระราชาทั้งหลาย ตลอดกาลเป็นนิตย์นั่นแหละ, อนึ่ง พระราชาทรงพระเยาว์ ทรงเป็นหนุ่ม, ด้วยว่า ชื่อว่าการครองราชย์กับด้วยบุคคลผู้มีวัยเสมอกันนั่นแหละ เป็นความสุข, ส่วนว่า เราเป็นคนแก่, การที่เราบวช ควรแล้ว”

โส วิเสสนะของ อคฺคิทตฺโตๆ สุทธกัตตาในจินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อยํ วิเสสนะของ ราชาๆ สุทธกัตตาในกโรติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อติวิย กิริยาวิเสสนะในกโรติ มยิ วิสยาธาระใน คารวํๆ อวุตตกัมมะใน กโรติ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ มยา อนภิหิตกัตตาในสกฺกาๆ กิริยาบทภาววาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา โขศัพท์ วจนาลังการะ ราชูนํ สามีสัมพันธะใน จิตฺตํ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นิจฺจกาลํๆ อัจจันตสังโยคะใน คเหตุ จิตฺตํ อวุตตกัมมะใน คเหตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา, ปนศัพท์ สัมปิณฑนัตถะ ราชา สุทธกัตตาในโหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยุวา ก็ดี ทหโร ก็ดี วิกติกัตตาในโหติ, หิศัพท์ ผลโชตกะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ รชฺชํๆ สุทธกัตตาในโหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สมานวเยนๆ วิเสสนะของ ปุคฺคเลนๆ สหัตถตติยาเข้ากบ สทฺธึๆ ทัพพสมวายะใน รชฺชํ สุขํ วิกติกัตตาในโหติ, จศัพท์ ปักขันตรโชตกะ อหํ สุทธกัตตาในอมฺหิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก มหลฺลโก วิกติกัตตาในอมฺหิ, ปพฺพชิตุ ตุมัตถกัตตาใน ยุตฺตํๆ กิตบทกัตตุวาจก เม อนภิหิตกัตตาใน ปพฺพชิตุ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๕. โส ราชานำ ปพฺพชฺชำ อนุชานาเปตฺวา นคเร เภริญฺจาราเปตฺวา สตฺตาเหน สพฺพำ อตฺตโน ธนำ ทานมุเข วิสฺสชฺเชตฺวา พาหิรกปฺปพฺพชฺชำ ปพฺพชิ ฯ

โส (อคฺคิทตฺโต) ราชานำ ปพฺพชฺชำ อนุชานาเปตฺวา นคเร เภรึ จาราเปตฺวา สตฺตาเหน สพฺพำ อตฺตโน ธนำ ทานมุเข วิสฺสชฺเชตฺวา พาหิรกปฺปพฺพชฺชำ ปพฺพชิ ฯ

โส (อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะนั้น **ราชานำ** ทรงยังพระราชา **อนุชานาเปตฺวา** ให้ทรงอนุญาตแล้ว **ปพฺพชฺชำ** ซึ่งการบวช **เภรึ** ยังกลอง **จาราเปตฺวา** ให้เที่ยวไปแล้ว **นคเร** ในพระนคร **วิสฺสชฺเชตฺวา** สละแล้ว **ธนำ** ซึ่งทรัพย์ **อตฺตโน** ของตน **สพฺพำ** ทั้งปวง **ทานมุเข** ในมุขคือทาน **สตฺตาเหน** โดยวันเจ็ด **ปพฺพชิ** บวชแล้ว **พาหิรกปฺปพฺพชฺชำ** บวชในลัทธิอันมีในภายนอก ฯ

อัคคิทัตตะนั้น ทูลยังพระราชาให้ทรงอนุญาตการบวช ยังกลองให้เที่ยวไปในพระนคร สละทรัพย์ของตนทั้งหมดในมุขคือทาน โดยหนึ่งสัปดาห์ บวชแล้วบวชในลัทธิอันมีในภายนอก

โส วิเสสนะของ อคฺคิทตฺโตๆ สุทธกัตตาใน ปพฺพชิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ราชานำ การิตกัมมะใน อนุชานาเปตฺวา ปพฺพชฺชำ อวุตตกัมมะใน อนุชานาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จาราเปตฺวา นคเร วิสยาธาระใน จาราเปตฺวา เภรึ การิตกัมมะใน จาราเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิสฺสชฺเชตฺวา สตฺตาเหน ตติยาวิเสสนะใน วิสฺสชฺเชตฺวา สพฺพำ วิเสสนะของ ธนำ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน ธนำๆ อวุตตกัมมะใน วิสฺสชฺเชตฺวา ทานมุเข วิสยาธาระใน วิสฺสชฺเชตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปพฺพชิ พาหิรกปฺปพฺพชฺชำ กิริยาวิเสสนะใน ปพฺพชิ ฯ

.....

๖. ตำ นิสฺสาย ทส ปุริสสหสฺสานิ อนุปฺปพฺพชึสุ ฯ

ตำ (อคฺคิทตฺตำ) นิสฺสาย ทส ปุริสสหสฺสานิ อนุปฺปพฺพชึสุ ฯ

ปุริสสหสฺสานิ อ.พันแห่งบุรุษ ท. **ทส** สิบ **นิสฺสาย** อาศัยแล้ว **ตำ (อคฺคิทตฺตำ)** ซึ่งอัคคิทัตตะนั้น **อนุปฺปพฺพชึสุ** บวชตามแล้ว ฯ

บุรุษ ๑๐,๐๐๐ คน อาศัยอัคคิทัตตะนั้น บวชตามแล้ว

ทส วิเสสนะของ ปุริสสหสฺสานิ ๆ สุทธกัตตาใน อนุปฺปพฺพชึสุ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ อคฺคิทตฺตำ ๆ อวุตตกัมมะใน นิสฺสาย ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อนุปพฺพชึสุ ฯ

.....

๗. โส เตหิ สทฺธึ องฺคมคธานญฺจ กุรุรฏฺฐสฺส จ อนฺตราวาสำ กปฺเปตฺวา อิมำ โอวาทำ เทติ “ตาตา ยสฺส โว กามวิตกฺกาทโย อุปฺปชฺชนฺติ, โส นทิโต เอเกกำ วาลุกาปุฏำ อุทฺธริตฺวา อิมสฺมึ ฐาเน โอกิรตูติ ฯ

โส (อคฺคิทตฺโต) เตหิ (อนฺเตวาสิเกหิ) สทฺธึ องฺคมคธานำ จ กุรุรฏฺฐสฺส จ อนฺตราวาสำ กปฺเปตฺวา อิมำ โอวาทำ เทติ “ตาตา ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) โว กามวิตกฺกาทโย (วิตกฺกา) อุปฺปชฺชนฺติ, โส (ปุคฺคโล) นทิโต เอเกกำ วาลุกาปุฏำ อุทฺธริตฺวา อิมสฺมึ ฐาเน โอกิรตูติ ฯ

โส (อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะนั้น **กปฺเปตฺวา** สำเร็จแล้ว **อนฺตราวาสำ** ซึ่งการอยู่ในระหว่าง **องฺคมคธานำ จ** แห่งแว่นแคว้นชื่อว่าอังคะและแว่นแคว้นชื่อว่ามคธ ท. ด้วย **กุรุรฏฺฐสฺส จ** แห่งแว่นแคว้นชื่อว่ากุรุด้วย **สทฺธึ** กับ **เตหิ (อนฺเตวาสิเกหิ)** ด้วยอันเตวาสิก ท. เหล่านั้น **เทติ** ย่อมให้ **อิมำ โอวาทำ** ซึ่งโอวาทนี้ **อิติ** ว่า “**ตาตา** ดูก่อนพ่อ ท. **(วิตกฺกา)** อ.วิตก ท. **กามวิตกฺกาทโย** มีกามวิตกเป็นต้น **อุปฺปชฺชนฺติ** ย่อมเกิดขึ้น **ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) โว** แก่- แห่งเธอ ท. หนา -บุคคลใด, **โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **อุทฺธริตฺวา** ยกขึ้นแล้ว **วาลุกาปุฏำ** ซึ่งหม้อแห่งทราย **เอเกกำ** หม้อหนึ่ง ๆ **นทิโต** จากแม่น้ำ **โอกิรตุ** จงเกลี่ยลง **อิมสฺมึ ฐาเน** ในที่นี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อัคคิทัตตะนั้น สำเร็จการอยู่ในระหว่างแห่งแคว้นอังคะและแคว้นมคธ และแคว้นกุรุกับด้วยพวกอันเตวาสิกเหล่านั้น ย่อมให้โอวาทนี้ว่า “ดูก่อนพ่อทั้งหลาย วิตกทั้งหลายมีกามวิตกเป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นแก่บรรดาเธอ บุคคลใด, บุคคลนั้น ยกหม้อทรายหม้อหนึ่ง ๆ ขึ้นจากแม่น้ำ จงเกลี่ยลงในที่นี้”

โส วิเสสนะของ อคฺคิทตฺโต ๆ สุทธกัตตาใน เทติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตหิ วิเสสนะของ อนฺเตวาสิเกหิ ๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ ๆ กิริยาสมวายะใน กปฺเปตฺวา องฺคมคธานำ ก็ดี กุรุรฏฺฐสฺส ก็ดี สามีสัมพันธะใน อนฺตราวาสำ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ องฺคมคธานำ และ กุรุรฏฺฐสฺส อนฺตราวาสำ อวุตตกัมมะใน กปฺเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน เทติ อิมำ วิเสสนะของ โอวาทำ ๆ อวุตตกัมมะใน เทติ “ตาตา อาลปนะ กามวิตกฺกาทโย วิเสสนะของ วิตกฺกา ๆ สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชนฺติ ๆ อาขยาตบท

กัตตุวาจก ยสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสฯ นิทธารณียะและสัมปทานใน อุปฺปชฺชนฺติ โว นิทธารณะใน ยสฺส ปุคฺคลสฺส, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน โอกิรตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นทิโต อปาทานใน อุทฺธริตฺวา เอเกกํ วิเสสนะของ วาลุกาปุฏํฯ อวุตตกัมมะใน อุทฺธริตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน โอกิรตุ อิมสฺมึ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน โอกิรตุ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ โอวาทํ ฯ

.....

๘. เต "สาธูติ ปฏิสฺสุณิตฺวา กามวิตกฺกาทีนํ อุปฺปนฺนกาเล ตถา กรึสุ ฯ

เต (อิสโย) "สาธูติ ปฏิสฺสุณิตฺวา กามวิตกฺกาทีนํ (วิตกฺกานํ) อุปฺปนฺนกาเล ตถา กรึสุ ฯ

เต (อิสโย) อ.ฤษี ท. เหล่านั้น **ปฏิสฺสุณิตฺวา** ฟังตอบแล้ว **อิติ** ว่า "**สาธุ** อ.ดีละ" **อิติ** ดังนี้ **กรึสุ** กระทำแล้ว **ตถา** เหมือนอย่างนั้น **อุปฺปนฺนกาเล** ในกาลเป็นที่เกิดขึ้นแล้ว **(วิตกฺกานํ)** แห่งวิตก ท. **กามวิตกฺกาทีนํ** มีกามวิตกเป็นต้น ฯ

พวกฤษีเหล่านั้น รับคำว่า "ได้ครับ" ทำเหมือนอย่างนั้น ในกาลเป็นที่เกิดขึ้นแห่งวิตกทั้งหลายมีกามวิตกเป็นต้น

เต วิเสสนะของ อิสโยฯ สุทธกัตตาใน กรึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "สาธุ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน ปฏิสฺสุณิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กรึสุ กามวิตกฺกาทีนํ วิเสสนะของ วิตกฺกานํฯ สามีสัมพันธะใน อุปฺปนฺนกาเลฯ กาลสัตตมีใน กรึสุ ตถา กิริยาวิเสสนะใน กรึสุ ฯ

.....

๙. อปเรน สมเยน มหาวาลุกราสิ อโหสิ ฯ

อปเรน สมเยน ในสมัยอื่นอีก **มหาวาลุกราสิ** อ.กองแห่งทรายใหญ่ **อโหสิ** ได้มีแล้ว ฯ

ในสมัยอื่นอีก กองทรายใหญ่ ได้มีแล้ว

อปเรน วิเสสนะของ สมเยนฯ ตติยากาลสัตตมีใน อโหสิ มหาวาลุกราสิ สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฯ

.....

๑๐. ตๆ อหิจฺฉตฺโต นาม นาคราชา ปริคฺคเหสิ ฯ

ตๆ (มหาวาลุกราสึ) อหิจฺฉตฺโต นาม นาคราชา ปริคฺคเหสิ ฯ

นาคราชา อ.นาคราช **อหิจฺฉตฺโต นาม** ชื่อว่าอหิฉัตต์ **ปริคฺคเหสิ** กำหนดถือเอารอบแล้ว **ตๆ (มหาวาลุกราสึ)** ซึ่งกองแห่งทรายใหญ่นั้น ฯ

นาคราชชื่อว่าอหิฉัตต์ ครอบครองกองทรายใหญ่นั้น

นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อหิจฺฉตฺโตๆ วิเสสนะของ นาคราชาๆ สุทธกัตตาใน ปริคฺคเหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตๆ วิเสสนะของ มหาวาลุกราสึๆ อวุตตกัมมะใน ปริคฺคเหสิ ฯ

.....

๑๑. องฺคมคธวาสิโน เจว กุรุรฏฺฐวาสิโน จ มาเส มาเส เตสๆ มหนฺตๆ สกฺการๆ อภิหริตฺวา ทานๆ เทนฺติ ฯ

องฺคมคธวาสิโน เจว กุรุรฏฺฐวาสิโน จ (ชนา) มาเส มาเส เตสๆ (อิสีนๆ) มหนฺตๆ สกฺการๆ อภิหริตฺวา ทานๆ เทนฺติ ฯ

(ชนา) อ.ชน ท. **องฺคมคธวาสิโน เจว** ผู้อยู่ในแว่นแคว้นชื่อว่าอังคะและแว่นแคว้นชื่อว่ามคธโดยปกติด้วยนั่นเทียว **กุรุรฏฺฐวาสิโน จ** ผู้อยู่ในแว่นแคว้นชื่อว่ากุรุโดยปกติด้วย **อภิหริตฺวา** นำไปเฉพาะแล้ว **สกฺการๆ** ซึ่งสักการะ **มหนฺตๆ** อันใหญ่ **เทนฺติ** ย่อมให้ **ทานๆ** ซึ่งทาน **เตสๆ (อิสีนๆ)** แก่ฤษี ท. เหล่านั้น **มาเส** ในเดือน **มาเส** ในเดือน ฯ

พวกชนชาวแคว้นอังคะและแคว้นมคธ และชาวแคว้นกุรุนั่นแหละ นำสักการะใหญ่ไปย่อมให้ทานแก่ฤษีเหล่านั้น ทุกๆ เดือน

องฺคมคธวาสิโน ก็ดี กุรุรฏฺฐวาสิโน ก็ดี วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน เทนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จๆ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ องฺคมคธวาสิโน และ กุรุรฏฺฐวาสิโน มาเส สองบท กาลสัตตมีใน เทนฺติ เตสๆ วิเสสนะของ อิสีนๆ สัมปทานใน เทนฺติ มหนฺตๆ วิเสสนะของ สกฺการๆ อวุตตกัมมะใน อภิหริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน เทนฺติ ทานๆ อวุตตกัมมะใน เทนฺติ ฯ

๑๒. อถ เนสํ อคฺคิทตฺโต อิมํ โอวาทํ อทาสิ “ปพฺพตํ สรณํ ยาถ, วนํ สรณํ ยาถ, อารามํ สรณํ ยาถ, รุกฺขํ สรณํ ยาถ, เอวํ สพฺพทุกฺขโต มุจฺจิสฺสถาติ อตฺตโน อนฺเตวาสิเกปิ อิมินาว โอวาเทน โอวทิ ฯ

อถ เนสํ (ชนานํ) อคฺคิทตฺโต อิมํ โอวาทํ อทาสิ “(ตุมฺเห) ปพฺพตํ สรณํ ยาถ, วนํ สรณํ ยาถ, อารามํ สรณํ ยาถ, รุกฺขํ สรณํ ยาถ, (ตุมฺเห) เอวํ สพฺพทุกฺขโต มุจฺจิสฺสถาติ อตฺตโน อนฺเตวาสิเกปิ อิมินาว โอวาเทน โอวทิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **อคฺคิทตฺโต** อ.อัคคิทัตตะ **อทาสิ** ได้ให้แล้ว **อิมํ โอวาทํ** ซึ่งโอวาทนี้ **เนสํ (ชนานํ)** แก่ชน ท. เหล่านั้น **อิติ** ว่า “**(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **ยาถ** จงถึง **ปพฺพตํ** ซึ่งภูเขา **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ, **ยาถ** จงถึง **วนํ** ซึ่งป่า **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ, **ยาถ** จงถึง **อารามํ** ซึ่งอาราม **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ, **ยาถ** จงถึง **รุกฺขํ** ซึ่งต้นไม้ **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **มุจฺจิสฺสถ** จักพ้น **สพฺพทุกฺขโต** จากทุกข์ทั้งปวง **เอวํ** อย่างนี้” **อิติ** ดังนี้ **โอวทิ** กล่าวแล้ว **อนฺเตวาสิเกปิ** แม้ซึ่งอันเตวาสิก ท. **อตฺตโน** ของตน **อิมินาว โอวาเทน** ด้วยโอวาทนี้เทียว ฯ

ครั้งนั้น อัคคิทัตตะได้ให้โอวาทนี้แก่พวกชนเหล่านั้นว่า “ท่านทั้งหลาย จงถึงภูเขาว่าเป็นสรณะ จงถึงป่าว่าเป็นสรณะ จงถึงอารามว่าเป็นสรณะ จงถึงต้นไม้ว่าเป็นสรณะ, ท่านทั้งหลาย จักพ้นจากทุกข์ทั้งปวงอย่างนี้” ดังนี้ กล่าวสอนแม้พวกอันเตวาสิกของตนด้วยโอวาทนี้นั่นแหละ

อถ กาลสัตตมี อคฺคิทตฺโต สุทธกัตตาใน อทาสิ และ โอวทิ อทาสิ ก็ดี โอวทิ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เนสํ วิเสสนะของ ชนานํๆ สัมปทานใน อทาสิ อิมํ วิเสสนะของ โอวาทํๆ อวุตตกัมมะใน อทาสิ “ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ยาถๆ สี่บท อาขยาตบทกัตตุวาจก ปพฺพตํ อวุตตกัมมะใน ยาถ สรณํ สัมภาวนาใน ยาถ, วนํ อวุตตกัมมะใน ยาถ สรณํ สัมภาวนาใน ยาถ, อารามํ อวุตตกัมมะใน ยาถ สรณํ สัมภาวนาใน ยาถ, รุกฺขํ อวุตตกัมมะใน ยาถ สรณํ สัมภาวนาใน ยาถ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน มุจฺจิสฺสถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน มุจฺจิสฺสถ สพฺพทุกฺขโต อปาทานใน มุจฺจิสฺสถ” อิติศัพท์ สรูปะใน อิทํ โอวาทํ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน อนฺเตวาสิเก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อนฺเตวาสิเกๆ อวุตตกัมมะใน โอวทิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิมินาๆ วิเสสนะของ โอวาเทนๆ กรณะใน โอวทิ ฯ

๑๓. โพธิสตฺโตปิ มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมนฺโต สมฺมาสมฺโพธึ ปตฺวา ตสฺมึ สมเย สาวตฺถึ นิสฺสาย เชตวเน วิหรนฺโต ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณํ สทฺธึ อนฺเตวาสิเกหิ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา “สพฺเพปิเม อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปนฺนาติ ญตฺวา สายณฺหสมเย มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรํ อาห “โมคฺคลฺลาน กึ นุ ปสฺสสิ อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณํ มหาชนํ อติตฺเถน ปกฺขนฺทาเปนฺตํ ? คจฺฉ, เตสํ โอวาทํ เทหีติ ฯ

โพธิสตฺโตปิ มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมนฺโต สมฺมาสมฺโพธึ ปตฺวา ตสฺมึ สมเย สาวตฺถึ นิสฺสาย เชตวเน วิหรนฺโต ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณํ สทฺธึ อนฺเตวาสิเกหิ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา “สพฺเพปิ อิเม (อิสโย) อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสย-สมฺปนฺนา (โหนฺติ)” อิติ ญตฺวา สายณฺหสมเย มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรํ อาห “(ตฺวํ) โมคฺคลฺลาน กึ นุ ปสฺสสิ อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณํ มหาชนํ อติตฺเถน (ฉาเนน) ปกฺขนฺทาเปนฺตํ ? (ตฺวํ) คจฺฉ, (ตฺวํ) เตสํ (ชนานํ) โอวาทํ เทหีติ ฯ

โพธิสตฺโตปิ แม้ อ.พระโพธิสัตว์ **นิกฺขมนฺโต** เมื่อทรงเสด็จออกไป **มหาภินิกฺขมนํ** เสด็จออกเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ **ปตฺวา** บรรลุแล้ว **สมฺมาสมฺโพธึ** ซึ่งพระสัมมาสัมโพธิ-ญาณ **นิสฺสาย** ทรงอาศัยแล้ว **สาวตฺถึ** ซึ่งเมืองสาวัตถี **ตสฺมึ สมเย** ในสมัยนั้น **วิหรนฺโต** ประทับอยู่ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **โวโลเกนฺโต** ทรงตรวจดูอยู่ **โลกํ** ซึ่งโลก **ปจฺจูสกาเล** ในกาลเป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งมืด **ทิสฺวา** ทรงเห็นแล้ว **อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณํ** ซึ่งพราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัตตะ **สทฺธึ** กับ **อนฺเตวาสิเกหิ** ด้วยอันเตวาสิก ท. **ปวิฏฺฐํ** ผู้เข้าไปแล้ว **อนฺโต** ในภายใน **ญาณชาลสฺส** แห่งข่ายคือพระญาณ **อตฺตโน** ของพระองค์ **ญตฺวา** ทรงทราบแล้ว **อิติ** ว่า “**อิเม (อิสโย)** อ.ฤษี ท. เหล่านี้ **สพฺเพปิ** แม้ทั้งปวง **อุปนิสฺสยสมฺปนฺนา** เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยอุปนิสัย **อรหตฺตสฺส** แห่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรํ** กะพระมหาโมคคัลลานะผู้เถระ **สายณฺหสมเย** ในสมัยเป็นที่สิ้นไปแห่งวัน **อิติ** ว่า “**โมคฺคลฺลาน** ดูก่อนโมคคัลลานะ **(ตฺวํ)** อ.เธอ **ปสฺสสิ** ย่อมเห็น **อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณํ** ซึ่งพราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัตตะ **มหาชนํ อติตฺเถน (ฉาเนน) ปกฺขนฺทาเปนฺตํ** ผู้ยังมหาชน ให้แล่นไปอยู่ โดยที่ มิใช่ท่า **กึ นุ** หรือหนอ ? **(ตฺวํ)** อ.เธอ **คจฺฉ** จงไป, **(ตฺวํ)** อ.เธอ **เทหิ** จงให้ **โอวาทํ** ซึ่งโอวาท **เตสํ (ชนานํ)**

แก่ชน ท. เหล่านั้น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

แม้พระโพธิสัตว์ เมื่อทรงเสด็จออก เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงอาศัยเมืองสาวัตถีในสมัยนั้น ประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นพราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัตตะกับพวกอันเตวาสิก ผู้เข้าไปในภายในแห่งข่ายคือพระญาณของพระองค์ ทรงทราบว่า "พวกฤษีเหล่านี้แม้ทั้งปวงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัต" ดังนี้ จึงตรัสกะพระมหาโมคคัลลานเถระในเวลาเย็นว่า "ดูก่อนโมคคัลลานะ เธอย่อมเห็นพราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัตตะ ผู้ยังมหาชนให้แล่นไปโดยที่มิใช่ท่าหรือหนอ ? เธอจงไป, เธอจงให้โอวาทแก่พวกชนเหล่านั้น"

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ โพธิสตฺโตฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหาภินิกฺขมนำ กิริยาวิเสสนะใน นิกฺขมนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ โพธิสตฺโต สมฺมาสมฺโพธึ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิสฺสาย ตสฺมึ วิเสสนะของ สมเยฯ กาลสัตตมีใน นิสฺสาย สาวตฺถึ อวุตตกัมมะใน นิสฺสายฯ สมานกาลกิริยาใน วิหรนฺโต เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ โพธิสตฺโต ปจฺจูสกาเล กาลสัตตมีใน โวโลเกนฺโต โลกำ อวุตตกัมมะใน โวโลเกนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ โพธิสตฺโต อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณำ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา สทฺธึ ทัพพสมวายะใน อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณำ อนฺเตวาสิเกหิ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน ฌาณชาลสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อนฺโตฯ วิสยาธาระใน ปวิฏฺโฐฯ วิเสสนะของ อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณำ ทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ฌตฺวา "อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สพฺเพฯ ก็ดี อิเม ก็ดี วิเสสนะของ อิสโยฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อรหตฺตสฺส สามีสัมพันธะใน อุปนิสฺสยสมฺปนฺนาฯ วิกติกัตตาใน โหนฺติ" อิติศัพท์ อาการะใน ฌตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห สายณฺหสมเย กาลสัตตมีใน อาห มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรำ อกถิตกัมมะใน อาห "โมคฺคลฺลาน อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน ปสฺสสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ นุศัพท์ สังกัปปัตถะ อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณำ อวุตตกัมมะใน ปสฺสสิ มหาชนำ การิตกัมมะใน ปกฺขนฺทาเปนฺตำ อติตฺเถน วิเสสนะของ จาเนนฯ ตติยาวิเสสนะใน ปกฺขนฺทาเปนฺตำฯ วิเสสนะของ อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณำ, ตฺวำ สุทธกัตตาใน คจฺฉฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ตฺวำ สุทธกัตตาใน เทหิฯ

อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสं วิเสสนะของ ชนานำๆ สัมปทานใน เทหิ โอวาทำ อวุตต-กัมมะใน เทหิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๔. "ภนฺเต พหู เอเต เอกสฺส มยฺหำ อวิสยฺหา, สเจ ตุมฺเหปิ อาคมิสฺสถ, วิสยฺหา ภวิสฺสนฺตีติ ฯ

(มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร) "ภนฺเต พหู เอเต (อิสโย) เอกสฺส มยฺหำ อวิสยฺหา, สเจ ตุมฺเหปิ อาคมิสฺสถ, (เอเต อิสโย เอเกน มยา) วิสยฺหา ภวิสฺสนฺตีติ (อาห) ฯ

(มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร) อ.พระมหาโมคคัลลานะผู้เถระ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **เอเต (อิสโย)** อ.ฤษี ท. เหล่านั่น **พหู** มาก **มยฺหำ** อันข้าพระองค์ **เอกสฺส** ผู้เดียว **อวิสยฺหา** ไม่พึงอาจ, **สเจ** ถ้าว่า **ตุมฺเหปิ** แม้ อ.พระองค์ **อาคมิสฺสถ** จักเสด็จมาไซร้, **(เอเต อิสโย)** อ.ฤษี ท. เหล่านั่น **(เอเกน มยา) วิสยฺหา** เป็นผู้ อันข้าพระองค์ ผู้เดียว พึงอาจ **ภวิสฺสนฺติ** จักเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระมหาโมคคัลลานเถระ กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกฤษีเหล่านั่นจำนวนมาก อันข้าพระองค์ผู้เดียว ไม่พึงอาจ, ถ้าแม้พระองค์จักเสด็จมาไซร้, พวกฤษีเหล่านั่นจักเป็นผู้ที่ข้าพระองค์ผู้เดียวพึงอาจ"

มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ พหู ก็ดี เอเต ก็ดี วิเสสนะของ อิสโยๆ วุตตกัมมะใน อวิสยฺหาๆ กิตบทกัมมวาจก เอกสฺส วิเสสนะของ มยฺหำๆ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน อวิสยฺหา, สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตุมฺเหๆ สุทธกัตตาใน อาคมิสฺสถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, เอเต วิเสสนะของ อิสโยๆ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอเกน วิเสสนะของ มยาๆ อนภิหิตกัตตาใน วิสยฺหาๆ วิกติกัตตาใน ภวิสฺสนฺติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๕. "โมคฺคลฺลาน อหำปิ อาคมิสฺสามิ, ตฺวำ ปุรโต ยาหีติ ฯ

(สตฺถา) "โมคฺคลฺลาน อหำปิ อาคมิสฺสามิ, ตฺวำ ปุรโต ยาหีติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**โมคฺคลฺลาน** ดูก่อนโมคคัลลานะ

อหัปิ แม้ อ.เรา **อาคมิสฺสามิ** จักมา, **ตฺวัง** อ.เธอ **ยาหิ** จงไป **ปุรโต** ในที่ข้างหน้า" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า "ดูก่อนโมคคัลลานะ แม้เราจักมา, เธอจงไปในที่ข้างหน้า"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "โมคฺคลฺลาน อาลปนะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อหัง ๆ สุทธกัตตาใน อาคมิสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ตฺวัง สุทธกัตตาใน ยาหิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุรโต วิสยาธาระใน ยาหิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๖. เถโร คจฺฉนฺโตว จินฺเตสิ "เอเต พลวนฺโต เจว พหู จ, สเจ สพฺเพสํ สมาคมฏฺฐาเน กิญฺจิ กเถสฺสามิ, สพฺเพปิ วคฺควคฺเคน อุฏฺฐเหยฺยุนฺติ อตฺตโน อานุภาเวน ถูลผุสิตกํ เทวํ วุฏฺฐาเปสิ ฯ

เถโร คจฺฉนฺโตว จินฺเตสิ "เอเต (อิสโย) พลวนฺโต เจว พหู จ (โหนฺติ), สเจ (อหัง) สพฺเพสํ (อิสีนัง) สมาคมฏฺฐาเน กิญฺจิ (วจนัง) กเถสฺสามิ, สพฺเพปิ (อิสโย) วคฺควคฺเคน อุฏฺฐเหยฺยุนฺติ อตฺตโน อานุภาเวน ถูลผุสิตกํ เทวัง วุฏฺฐาเปสิ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **คจฺฉนฺโตว** ไปอยู่เทียว **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า "**เอเต (อิสโย)** อ.ฤษี ท. เหล่านั่น **พลวนฺโต เจว** เป็นผู้มีกำลังด้วยนั่นเทียว **พหู จ** เป็นผู้มากด้วย **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **สเจ** ถ้าว่า **(อหัง)** อ.เรา **กเถสฺสามิ** จักกล่าว **กิญฺจิ (วจนัง)** ซึ่งคำอะไรๆ **สมาคมฏฺฐาเน** ในที่เป็นที่มารวมกัน **สพฺเพสัง (อิสีนัง)** แห่งฤษี ท. ทั้งปวงไซร้, **สพฺเพปิ (อิสโย)** อ.ฤษี ท. แม้ทั้งปวง **อุฏฺฐเหยฺยุ** พึงลุกขึ้น **วคฺควคฺเคน** โดยพวกและพวก" **อิติ** ดังนี้ **เทวัง** ยังฝน **ถูลผุสิตกัง** อันมีหยาดอันหยาบ **วุฏฺฐาเปสิ** ให้ตกแล้ว **อานุภาเวน** ด้วยอานุภาพ **อตฺตโน** ของตน ฯ

พระเถระไปอยู่นั่นแหละ คิดว่า "พวกฤษีเหล่านั่น เป็นผู้มีกำลังนั่นแหละและมีจำนวนมาก, ถ้าเราจักกล่าวคำอะไรๆ ในที่สมาคมแห่งพวกฤษีทั้งปวงไซร้, พวกฤษีแม้ทั้งปวง พึงลุกขึ้นโดยเป็นพวกๆ" ดังนี้ จึงยังฝนมีเม็ดหยาบให้ตกลง ด้วยอานุภาพของตน

เถโร สุทธกัตตาใน จินฺเตสิ และเหตุกัตตาใน วุฏฺฐาเปสิ จินฺเตสิ อาขยาตบทกัตตุวาจก

วุฏฺฐาเปสิ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ คจฺฉนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ เถโร “เอเต วิเสสนะของ อิสโยฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก พลวนฺโต ก็ดี พหู ก็ดี วิกติกัตตาใน โหนฺติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จฯ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ พลวนฺโต และ พหู, สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ อหํ สุทธกัตตาใน กเถสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สพฺเพสํ วิเสสนะของ อิสีนํฯ สามีสัมพันธะใน สมาคมฏฺฐาเนฯ วิสยาธาระใน กเถสฺสามิ กิญฺจิ วิเสสนะของ วจนํฯ อวุตตกัมมะใน กเถสฺสามิ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สพฺเพฯ วิเสสนะของ อิสโยฯ สุทธกัตตาใน อุฏฺฐเหยฺยุ๋ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก วคฺควคฺเคน ตติยาวิเสสนะใน อุฏฺฐเหยฺยุ๋” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน อานุภาเวนฯ กรณะใน วุฏฺฐาเปสิ ถูลผุสิตกํ วิเสสนะของ เทวฺฯ การิตกัมมะใน วุฏฺฐาเปสิ ฯ

.....

๑๗. เต ถูลผุสิตเกสุ ปตนฺเตสุ อุฏฺฐายุฏฺฐาย อตฺตโน อตฺตโน ปณฺณสาลํ ปวิสึสุ ฯ

เต (อิสโย), ถูลผุสิตเกสุ (เทเวสุ) ปตนฺเตสุ, อุฏฺฐาย อุฏฺฐาย อตฺตโน อตฺตโน ปณฺณสาลํ ปวิสึสุ ฯ

เต (อิสโย) อ.ฤษี ท. เหล่านั้น, **(เทเวสุ)** ครั้นเมื่อฝน ท. **ถูลผุสิตเกสุ** มีเม็ดอันหยาบ **ปตนฺเตสุ** ตกอยู่, **อุฏฺฐาย** ลุกขึ้นแล้ว **อุฏฺฐาย** ลุกขึ้นแล้ว **ปวิสึสุ** เข้าไปแล้ว **ปณฺณสาลํ** สู่บรรณศาลา **อตฺตโน อตฺตโน** ของตนๆ ฯ

พวกฤษีเหล่านั้น, เมื่อฝนทั้งหลายมีเม็ดหยาบกำลังตกอยู่, ลุกขึ้นแล้วๆ เข้าไปสู่บรรณศาลาของตนๆ

เต วิเสสนะของ อิสโยๆ สุทธกัตตาใน ปวิสึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ถูลผุสิตเกสุ วิเสสนะของ เทเวสุๆ ลักขณะใน ปตนฺเตสุๆ ลักขณกิริยา, อุฏฺฐาย สองบท ปุพพกาล-กิริยาใน ปวิสึสุ อตฺตโน สองบท สามีสัมพันธะใน ปณฺณสาลํๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิสึสุ ฯ

.....

๑๘. เถโร อคฺคิทตฺตสฺส ปณฺณสาลทฺวาเร ฐตฺวา “อคฺคิทตฺตาติ อาห ฯ

เถโร อ.พระเถระ **ฐตฺวา** ยืนแล้ว **ปณฺณสาลทฺวาเร** ที่ประตูแห่งบรรณศาลา

อคฺคิทตฺตสฺส ของอัคคิทัตตะ **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**อคฺคิทตฺต** ดูก่อนอัคคิทัตตะ" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระยืนที่ประตูบรรณศาลาของอัคคิทัตตะ กล่าวว่า "ดูก่อนอัคคิทัตตะ"

เถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อคฺคิทตฺตสฺส สามีสัมพันธะใน ปณฺณสาลทฺวาเรฯ วิสยาธาระใน จตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห "อคฺคิทตฺต อาลปนะ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๙. โส เถรสฺส สทฺทำ สุตฺวา "อิมสฺมึ โลเก มำ นาเมน อาลปิตุำ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, โก นุ โข มำ นาเมน อาลปตีติ มานตฺถทฺธตาย "โก เอโสติ อาห ฯ

โส (อคฺคิทตฺโต) เถรสฺส สทฺทำ สุตฺวา "(ปุคฺคโล) อิมสฺมึ โลเก มำ นาเมน อาลปิตุำ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, โก นุ โข มำ นาเมน อาลปตีติ (จินฺเตตฺวา อตฺตโน) มานตฺถทฺธตาย "โก เอโสติ อาห ฯ

โส (อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะนั้น **สุตฺวา** ฟังแล้ว **สทฺทำ** ซึ่งเสียง **เถรสฺส** ของพระเถระ **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า "**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **สมตฺโถ นาม** ชื่อว่าเป็นผู้สามารถ **อาลปิตุำ** เพื่ออันเรียก **มำ** ซึ่งเรา **นาเมน** โดยชื่อ **อิมสฺมึ โลเก** ในโลกนี้ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี, **โก นุ โข** อ.ใครหนอแล **อาลปติ** ย่อมเรียก **มำ** ซึ่งเรา **นาเมน** โดยชื่อ" **อิติ** ดังนี้ **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**โก เอโส** อ.ใครนั่น" **อิติ** ดังนี้ **(อตฺตโน) มานตฺถทฺธตาย** เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้มีมานะอันแข็งกระด้าง ฯ

อัคคิทัตตะนั้น ฟังเสียงของพระเถระ คิดว่า "บุคคล ชื่อว่าเป็นผู้สามารถเพื่อจะเรียกเราโดยชื่อในโลกนี้ ย่อมไม่มี, ใครหนอแล ย่อมเรียกเราโดยชื่อ" ดังนี้ กล่าวแล้วว่า "ใครนั่น" เพราะความที่ตนเป็นผู้มีมานะแข็งกระด้าง

โส วิเสสนะของ อคฺคิทตฺโตฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เถรสฺส สามีสัมพันธะใน สทฺทำฯ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน จินฺเตตฺวา "ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน นตฺถิฯ กิริยาบทกัตตุวาจก อิมสฺมึ วิเสสนะของ โลเกฯ วิสยาธาระใน อาลปิตุำ มำ อวุตตกัมมะใน อาลปิตุำ นาเมน ตติยาวิเสสนะใน อาลปิตุำฯ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺโถ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สมตฺโถฯ วิกติกัตตาใน นตฺถิ, โก สุทธ-

กัตตาใน อาลปติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ มํ อวุตตกัมมะใน อาลปติ นาเมน ตติยาวิเสสนะใน อาลปติ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อตฺตโน ภาวาทิสัมพันธะใน มานตฺถทฺธตายๆ เหตุใน อาห “เอโส วิเสสนะของ โกๆ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๐. “อหํ พฺราหฺมณาติ ฯ

(เถโร) “อหํ พฺราหฺมณาติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**พฺราหฺมณ** ดูก่อนพราหมณ์ **อหํ** อ.อาตมา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกล่าวว่า “ดูก่อนพราหมณ์ อาตมา”

เถโร สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “พฺราหฺมณ อาลปนะ อหํ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๑. “กึ วเทสีติ ?

(อคฺคิทตฺโต “ตฺวํ) กึ (วจนํ) วเทสีติ (อาห) ?

(อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.ท่าน **วเทสิ** ย่อมกล่าว **กึ (วจนํ)** ซึ่งคำอะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อัคคิทัตตะกล่าวว่า “ท่านย่อมกล่าวคำอะไร ?”

อคฺคิทตฺโต สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตฺวํ สุทธกัตตาใน วเทสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึ วิเสสนะของ วจนํๆ อวุตตกัมมะใน วเทสิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๒. “อชฺช เม เอกรตฺตึ อิธ วสนฏฺฐานํ อาจิกฺขาติ ฯ

(เถโร “ตฺวํ) อชฺช เม เอกรตฺตึ อิธ (ฐาเน) วสนฏฺฐานํ อาจิกฺขาติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**(ตฺวํ)** อ.ท่าน **อาจิกฺข** ขอจงบอก **วสนฏฺฐานํ** ซึ่งที่เป็นที่อยู่ **อิธ (ฐาเน)** ในที่นี้ **เอกรตฺตึ** สิ้นราตรีหนึ่ง **เม** แก่อาตมา **อชฺช** ในวันนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกล่าวว่า "ท่านจงบอกที่เป็นที่พักในที่นี้ สิ้นหนึ่งคืนแก่อาตมาในวันนี้"

เถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ตฺวํ สุทธกัตตาใน อาจิกฺขฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อชฺช กาลสัตตมีใน อาจิกฺข เม สัมปทานใน อาจิกฺข เอกรตฺตึ อัจจันตสังโยคะใน วสนฏฺฐานํ อิธ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน วสนฏฺฐานํฯ อวุตตกัมมะใน อาจิกฺข" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๓. "อิธ วสนฏฺฐานํ นตฺถิ, เอกสฺส เอกาว ปณฺณสาลาติ ฯ

(อคฺคิทตฺโต) "อิธ (ฐาเน) วสนฏฺฐานํ นตฺถิ, เอกสฺส (ปพฺพชิตสฺส) เอกาว ปณฺณสาลา (อตฺถิ)" อิติ (อาห) ฯ

(อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**วสนฏฺฐานํ** อ.ที่เป็นที่อยู่ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **อิธ (ฐาเน)** ในที่นี้, **ปณฺณสาลา** อ.บรรณศาลา **เอกาว** หลังเดียวนั่นเทียว **(อตฺถิ)** มีอยู่ **เอกสฺส (ปพฺพชิตสฺส)** แก่บรรพชิตรูปหนึ่ง" **อิติ** ดังนี้ ฯ

อัคคิทัตตะกล่าวว่า "ที่เป็นที่พัก ย่อมไม่มีในที่นี้, บรรณศาลาหลังเดียวเท่านั้น มีอยู่แก่บรรพชิตรูปหนึ่ง"

อคฺคิทตฺโต สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "วสนฏฺฐานํ สุทธกัตตาใน นตฺถิฯ กิริยาบทกัตตุวาจก อิธ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน นตฺถิ, เอวศัพท์อวธารณะเข้ากับ เอกาฯ วิเสสนะของ ปณฺณสาลาฯ สุทธกัตตาใน อตฺถิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกสฺส วิเสสนะของ ปพฺพชิตสฺสฯ สัมปทานใน อตฺถิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๔. "อคฺคิทตฺต มนุสฺสา นาม มนุสฺสานํ, คาโว คุนฺนํ, ปพฺพชิตา ปพฺพชิตานํ สนฺติกํ คจฺฉนฺติ, มา เอวํ กริ, เทหิ เม วสนฏฺฐานนฺติ ฯ

(เถโร) “อคฺคิทตฺต มนุสฺสา นาม มนุสฺสานํ (สนฺติกํ คจฺฉนฺติ), คาโว คุนฺนํ (สนฺติกํ คจฺฉนฺติ), ปพฺพชิตา ปพฺพชิตานํ สนฺติกํ คจฺฉนฺติ, (ตฺวํ) มา เอวํ กริ, (ตฺวํ) เทหิ เม วสนฏฺฐานนฺติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อคฺคิทตฺต** ดูก่อนอัคคิทัตตะ **มนุสฺสา นาม** ชื่อ อ.มนุษย์ ท. **(คจฺฉนฺติ)** ย่อมไป **(สนฺติกํ)** สู่สำนัก **มนุสฺสานํ** ของมนุษย์ ท., **คาโว** อ.โค ท. **(คจฺฉนฺติ)** ย่อมไป **(สนฺติกํ)** สู่สำนัก **คุนฺนํ** ของโค ท., **ปพฺพชิตา** อ.บรรพชิต ท. **คจฺฉนฺติ** ย่อมไป **สนฺติกํ** สู่สำนัก **ปพฺพชิตานํ** ของบรรพชิต ท., **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **มา กริ** อย่ากระทำแล้ว **เอวํ** อย่างนี้, **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **เทหิ** จงให้ **วสนฏฺฐานํ** ซึ่งที่เป็นที่อยู่ **เม** แก่เรา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกล่าวว่า “ดูก่อนอัคคิทัตตะ ชื่อว่าพวกมนุษย์ย่อมไปสู่สำนักของพวกมนุษย์, โคทั้งหลาย ย่อมไปสู่สำนักของโคทั้งหลาย, เหล่าบรรพชิตย่อมไปสู่สำนักของเหล่าบรรพชิต, ท่านอย่าทำอย่างนี้, ท่านจงให้ที่เป็นที่พักแก่เรา”

เถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อคฺคิทตฺต อาลปนะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ มนุสฺสาฯ สุทธกัตตาใน คจฺฉนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มนุสฺสานํ สามีสัมพันธะใน สนฺติกํฯ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉนฺติ, คาโว สุทธกัตตาใน คจฺฉนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก คุนฺนํ สามีสัมพันธะใน สนฺติกํฯ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉนฺติ, ปพฺพชิตา สุทธกัตตาใน คจฺฉนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปพฺพชิตานํ สามี-สัมพันธะใน สนฺติกํฯ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉนฺติ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน กริฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน กริ เอวํ กิริยาวิเสสนะใน กริ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน เทหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สัมปทานใน เทหิ วสนฏฺฐานํ อวุตตกัมมะใน เทหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๕. “กึ ปน ตฺวํ ปพฺพชิโตติ ?

(อคฺคิทตฺโต) “กึ ปน ตฺวํ ปพฺพชิโต (อสิ)” อิติ (อาห) ?

(อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ปน** ก็ **ตฺวํ** อ.ท่าน **ปพฺพชิโต** เป็นบรรพชิต **(อสิ)** ย่อมเป็น **กึ** หรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อัคคิทัตตะกล่าวว่า “ก็ท่านเป็นบรรพชิตหรือ ?”

อคฺคิทตฺโต สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน อสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ ปพฺพชิโต วิกติกัตตา ใน อสิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๖. ‘‘อาม ปพฺพชิโตมฺหีติ ฯ

(เถโร) ‘‘อาม (อหํ) ปพฺพชิโต อมฺหีติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อาม** ใช่ **(อหํ)** อ.อาตมา **ปพฺพชิโต** เป็นบรรพชิต **อมฺหิ** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกล่าวว่า “ใช่ อาตมาเป็นบรรพชิต”

เถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อาม สัมปฏิจฉนัตถะ อหํ สุทธกัตตา ใน อมฺหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปพฺพชิโต วิกติกัตตาใน อมฺหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๗. ‘‘สเจ ปพฺพชิโต, กหํ เต ขาริภณฺฑํ ปพฺพชิตปริกฺขาโรติ ฯ

(อคฺคิทตฺโต) ‘‘สเจ (ตฺวํ) ปพฺพชิโต (อสิ), กหํ (ฐาเน) เต ขาริภณฺฑํ ปพฺพชิตปริกฺขาโร (อตฺถิ)” อิติ (อาห) ฯ

(อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**สเจ** ถ้าว่า **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **ปพฺพชิโต** เป็นบรรพชิต **(อสิ)** ย่อมเป็นไซร้, **ขาริภณฺฑํ** อ.ภัณฑะคือสาแหรก **เต** ของท่าน **ปพฺพชิตปริกฺขาโร** เป็นบริขารแห่งบรรพชิต **(อตฺถิ)** มีอยู่ **กหํ (ฐาเน)** ในที่ไหน ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อัคคิทัตตะกล่าวว่า “ถ้าท่านเป็นบรรพชิตไซร้, ภัณฑะคือสาแหรกของท่าน เป็นบริขาร บรรพชิต มีอยู่ในที่ไหน ?”

อคฺคิทตฺโต สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน อสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปพฺพชิโต วิกติกัตตาใน อสิ, ขาริภณฺฑํ

สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กหำ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน อตฺถิ เต สามีสัมพันธะใน ขาริภณฺฑำ ปพฺพชิตปริกฺขาโร วิกติกัตตาใน อตฺถิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๘. “อตฺถิ เม ปริกฺขาโร, ‘วิสุ๎ ปน นำ คเหตฺวา วิจริตุ๎ ทุกฺขนฺติ อพฺภนฺตเรเนว นำ คเหตฺวา วิจรามิ พฺราหฺมณาติ ฯ

(เถโร) “อตฺถิ เม ปริกฺขาโร, (อหำ ‘มยา) วิสุ๎ ปน นำ (ปริกฺขารำ) คเหตฺวา วิจริตุ๎ ทุกฺขำ (โหติ)’ อิติ (จินฺเตตฺวา) อพฺภนฺตเรน เอว นำ (ปริกฺขารำ) คเหตฺวา วิจรามิ พฺราหฺมณาติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ปริกฺขาโร** อ.บริขาร **เม** ของเรา **อตฺถิ** มีอยู่, **พฺราหฺมณ** ดูก่อนพราหมณ์ **(อหำ)** อ.เรา **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า ‘**ปน** ก็ **(มยา) วิสุ๎ นำ (ปริกฺขารำ) คเหตฺวา วิจริตุ๎** อ.อัน อันเรา ถือเอา ซึ่งบริขารนั้น ต่างหาก แล้วจึงเที่ยวไป **ทุกฺขำ** เป็นความลำบาก **(โหติ)** ย่อมเป็น’ **อิติ** ดังนี้ **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **นำ (ปริกฺขารำ)** ซึ่งบริขารนั้น **อพฺภนฺตเรน เอว** โดยภายในนั่นเทียว **วิจรามิ** ย่อมเที่ยวไป” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกล่าวว่า “บริขารของเรามีอยู่, ดูก่อนพราหมณ์ เราคิดว่า ‘ก็การที่เราถือเอาบริขารนั้นต่างหากแล้วจึงเที่ยวไป เป็นความลำบาก’ ดังนี้ ถือเอาบริขารนั้นโดยในภายในนั่นแหละ ย่อมเที่ยวไป”

เถโร สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ปริกฺขาโร สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สามีสัมพันธะใน ปริกฺขาโร, พฺราหฺมณ อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน วิจรามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ‘ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ วิจริตุ๎ ตุมัตถกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน วิจริตุ๎ วิสุ๎ กิริยาวิเสสนะใน คเหตฺวา นำ วิเสสนะของ ปริกฺขารำๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน วิจริตุ๎ ทุกฺขำ วิกติกัตตาใน โหติ’ อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คเหตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อพฺภนฺตเรนๆ ตติยาวิเสสนะใน คเหตฺวา นำ วิเสสนะของ ปริกฺขารำๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน วิจรามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๙. โส "ตำ คเหตฺวา วิจริสฺสสีติ เถรสฺส กุชฺฌิ ฯ

โส (อคฺคิทตฺโต "ตฺวำ) ตำ (ปริกฺขารำ) คเหตฺวา วิจริสฺสสีติ (วตฺวา) เถรสฺส กุชฺฌิ ฯ

โส (อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะนั้น **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**(ตฺวำ)** อ.ท่าน **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **ตำ (ปริกฺขารำ)** ซึ่งบริขารนั้น **วิจริสฺสสิ** จักเที่ยวไป" **อิติ** ดังนี้ **กุชฺฌิ** โกรธแล้ว **เถรสฺส** ต่อพระเถระ ฯ

อัคคิทัตตะนั้น กล่าวว่า "ท่านถือเอาบริขารนั้นแล้วจักเที่ยวไป" โกรธแล้วต่อพระเถระ

โส วิเสสนะของ อคฺคิทตฺโตๆ สุทธกัตตาใน กุชฺฌิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ตฺวำ สุทธกัตตาใน วิจริสฺสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ ปริกฺขารำๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน วิจริสฺสสิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กุชฺฌิ เถรสฺส สัมปทานใน กุชฺฌิ ฯ

.....

๓๐. อถ นำ โส อาห "[อเปหิ] อคฺคิทตฺต มา กุชฺฌิ, วสนฏฺฐานำ เม อาจิกฺขาติ ฯ

อถ นำ (อคฺคิทตฺตำ) โส (เถโร) อาห "(ตฺวำ) [อเปหิ] อคฺคิทตฺต, (ตฺวำ) มา กุชฺฌิ, (ตฺวำ) วสนฏฺฐานำ เม อาจิกฺขาติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **โส (เถโร)** อ.พระเถระนั้น **อาห** กล่าวแล้ว **นำ (อคฺคิทตฺตำ)** กะอัคคิทัตตะนั้น **อิติ** ว่า "**อคฺคิทตฺต** ดูก่อนอัคคิทัตตะ **(ตฺวำ)** อ.ท่าน **อเปหิ** จงหลีกไป, **(ตฺวำ)** อ.ท่าน **มา กุชฺฌิ** อย่าโกรธแล้ว, **(ตฺวำ)** อ.ท่าน **อาจิกฺข** ขอจงบอก **วสนฏฺฐานำ** ซึ่งที่เป็นที่อยู่ **เม** แก่อาตมา" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระเถระนั้น กล่าวกะอัคคิทัตตะนั้นว่า "ดูก่อนอัคคิทัตตะ ท่านจงหลีกไป, ท่านอย่าโกรธแล้ว, ท่านจงบอกที่เป็นที่พักแก่อาตมา"

อถ กาลสัตตมี โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ อคฺคิทตฺตำๆ อกถิตกัมมะใน อาห "อคฺคิทตฺต อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน อเปหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ตฺวำ สุทธกัตตาใน กุชฺฌิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน กุชฺฌิ, ตฺวำ สุทธกัตตาใน อาจิกฺขๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วสนฏฺฐานำ อวุตตกัมมะใน อาจิกฺข เม สัมปทานใน อาจิกฺข" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

๓๑. “นตฺถิ เอตฺถ วสนฏฺฐานนฺติ ฯ

(อคฺคิทตฺโต) “นตฺถิ เอตฺถ (ฐาเน) วสนฏฺฐานนฺติ (อาห) ฯ

(อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**วสนฏฺฐานำ** อ.ที่เป็นที่อยู่ **เอตฺถ (ฐาเน)** ในที่นี้ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อัคคิทัตตะ กล่าวว่า “ที่เป็นที่พักในที่นี้ ย่อมไม่มี”

อคฺคิทตฺโต สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “วสนฏฺฐานำ สุทธกัตตาใน นตฺถิฯ กิริยาบทกัตตุวาจก เอตฺถ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน วสนฏฺฐานำ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๒. “เอตสฺมึ ปน วาลุกราสิมฺหิ โก วสตีติ ฯ

(เถโร) “เอตสฺมึ ปน วาลุกราสิมฺหิ โก วสตีติ (ปุจฺฉิ) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(ปุจฺฉิ)** ถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ปน** ก็ **โก** อ.ใคร **วสติ** ย่อมอยู่ **เอตสฺมึ วาลุกราสิมฺหิ** ที่กองแห่งทรายนั่น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระ ถามว่า “ก็ใครย่อมอยู่ที่กองทรายนั่น”

เถโร สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ โก สุทธกัตตาใน วสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตสฺมึ วิเสสนะของ วาลุกราสิมฺหิฯ วิสยาธาระใน วสติ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๓๓. “เอโก นาคราชาติ ฯ

(อคฺคิทตฺโต) “เอโก นาคราชา (เอตสฺมึ วาลุกราสิมฺหิ วสติ)” อิติ (อาห) ฯ

(อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**เอโก นาคราชา** อ.นาคราชตนหนึ่ง **(วสติ)** ย่อมอยู่ **(เอตสฺมึ วาลุกราสิมฺหิ)** ที่กองแห่งทรายนั่น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อัคคิทัตตะ กล่าวว่า “นาคราชผู้หนึ่ง ย่อมอยู่ที่กองทรายนั่น

อคฺคิทตฺโต สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เอโก วิเสสนะของ นาคราชา ฯ สุทธกัตตาใน วสติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตสฺมึ วิเสสนะของ วาลุกราสิมฺหิ ฯ วิสยาธาระใน วสติ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๔. “เอตํ เม เทหีติ ฯ

(เถโร “ตฺวํ) เอตํ (ฐานํ) เม เทหีติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.ท่าน **เทหิ** ขอจงให้ **เอตํ (ฐานํ)** ซึ่งที่นั่น **เม** แก่อาตมา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระ กล่าวว่า “ขอท่านจงให้ที่นั่นแก่อาตมาเถิด”

เถโร สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตฺวํ สุทธกัตตาใน เทหิ ฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เอตํ วิเสสนะของ ฐานํ ฯ อวุตตกัมมะใน เทหิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สัมปทานใน เทหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๕. “น สกฺกา ทาตุ, ภาริยํ เอตสฺส กมฺมนฺติ ฯ

(อคฺคิทตฺโต “มยา) น สกฺกา ทาตุ, ภาริยํ เอตสฺส (นาครญฺโญ) กมฺมนฺติ (อาห) ฯ

(อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**(มยา)** อันเรา **น สกฺกา** ไม่อาจ **ทาตุ** เพื่ออันให้, **กมฺมํ** อ.กรรม **เอตสฺส (นาครญฺโญ)** ของนาคราชนั่น **ภาริยํ** หนัก” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อัคคิทัตตะ กล่าวว่า “เราไม่อาจเพื่อจะให้, กรรมของนาคราชนั่นหนัก”

อคฺคิทตฺโต สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มยา อนภิหิตกัตตาใน สกฺกา ฯ กิริยาบทภาววาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา ทาตุ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา, ภาริยํ วิเสสนะของ กมฺมํ ฯ ลิงคัตถะ เอตสฺส วิเสสนะของ นาครญฺโญ ฯ สามีสัมพันธะ ใน กมฺมํ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๖. “โหตุ, เทหิ เมติ ฯ

(เถโร "เอตๆ การณๆ) โหตุ, (ตฺวๆ) เทหิ เมติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**(เอตๆ การณๆ)** อ.เหตุนั่น **โหตุ** จงยกไว้, **(ตฺวๆ)** อ.ท่าน **เทหิ** ขอจงให้ **เม** แก่อาตมา" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกล่าวว่า "เหตุนั่น จงยกไว้, ขอท่านจงให้แก่อาตมา"

เถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "เอตๆ วิเสสนะของ การณๆ สุทธกัตตาใน โหตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ตฺวๆ สุทธกัตตาใน เทหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สัมปทานใน เทหิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๗. "เตนหิ ตฺวเมว ชานาหีติ ฯ

(อคฺคิทตฺโต) "เตนหิ ตฺวๆ เอว ชานาหีติ (อาห) ฯ

(อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**เตนหิ** ถ้าอย่างนั้น **ตฺวๆ เอว** อ.ท่านนั่นเทียว **ชานาหิ** จงรู้เถิด" **อิติ** ดังนี้ ฯ

อัคคิทัตตะกล่าวว่า "ถ้าอย่างนั้น ท่านนั่นแหละจงรู้เถิด"

อคฺคิทตฺโต สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "เตนหิ อุยโยชนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตฺวๆ สุทธกัตตาใน ชานาหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๘. เถโร วาลุกราสิอภิมุโข ปายาสิ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **วาลุกราสิอภิมุโข** ผู้มีหน้าเฉพาะต่อกองแห่งทราย **ปายาสิ** ได้ดำเนินไปแล้ว ฯ

พระเถระมุ่งหน้าต่อกองทราย ได้ดำเนินไปแล้ว

เถโร สุทธกัตตาใน ปายาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก วาลุกราสิอภิมุโข วิเสสนะของ เถโร ฯ

.....

๓๙. นาคราชา ตं อาคจฺฉนฺตं ทิสฺวา “อยं สมโณ อิโต อาคจฺฉติ, น ชานาติ มญฺเญ มม อตฺถิภาวं, ธูมายิตฺวา นं มาเรสฺสามีติ ธูมายิ ฯ

นาคราชา ตं (เถรं) อาคจฺฉนฺตं ทิสฺวา “อยं สมโณ อิโต (ฐานโต) อาคจฺฉติ, (อยं สมโณ) น ชานาติ มญฺเญ มม อตฺถิภาวं, (อหं) ธูมายิตฺวา นं (เถรं) มาเรสฺสามีติ (จินฺเตตฺวา) ธูมายิ ฯ

นาคราชา อ.นาคราช **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ตं (เถรं)** ซึ่งพระเถระนั้น **อาคจฺฉนฺตं** ผู้มาอยู่ **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**อยं สมโณ** อ.สมณะนี้ **อาคจฺฉติ** ย่อมมา **อิโต (ฐานโต)** แต่ที่นี้, **(อยं สมโณ)** อ.สมณะนี้ **น ชานาติ มญฺเญ** เห็นจะย่อมไม่รู้ **มม อตฺถิภาวं** ซึ่งความที่ แห่งเรา เป็นผู้มีอยู่, **(อหं)** อ.เรา **ธูมายิตฺวา** ประพฤติเพียงดังควันแล้ว **นं (เถรं)** ยังพระเถระนั้น **มาเรสฺสามิ** จักให้มรณภาพ” **อิติ** ดังนี้ **ธูมายิ** ประพฤติเพียงดังควันแล้ว ฯ

นาคราชเห็นพระเถระนั้นกำลังมา คิดว่า “สมณะนี้ ย่อมมาแต่ที่นี้, สมณะนี้ เห็นจะย่อมไม่รู้ความที่เราเป็นผู้มีอยู่, เราประพฤติดุจควันไฟแล้ว จักยังพระเถระนั้นให้มรณภาพ” ดังนี้ ประพฤติดุจควันไฟแล้ว

นาคราชา สุทธกัตตาใน ธูมายิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตं วิเสสนะของ เถรंๆ อวุตต-กัมมะใน ทิสฺวา อาคจฺฉนฺตं วิเสสนะของ เถรं ทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน จินฺเตตฺวา “อยं วิเสสนะของ สมโณๆ สุทธกัตตาใน อาคจฺฉติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิโต วิเสสนะของ ฐานโตๆ อปาทานใน อาคจฺฉติ, อยं วิเสสนะของ สมโณๆ สุทธกัตตาใน ชานาติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานาติ มญฺเญ สังสยัตถะ มม ภาวาทิ-สัมพันธะใน อตฺถิภาวंๆ อวุตตกัมมะใน ชานาติ, อหं เหตุกัตตาใน มาเรสฺสามิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ธูมายิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน มาเรสฺสามิ นं วิเสสนะของ เถรंๆ การิตกัมมะใน มาเรสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ธูมายิ ฯ

.....

๔๐. เถโร “อยं นาคราชา ‘อหเมว ธูมายิตุं สกฺโกมิ, อญฺเญ น สกฺโกนฺตี’ติ มญฺเญ สลฺลกฺเขตีติ สยंปิ ธูมายิ ฯ

เถโร “อยं นาคราชา ‘อหเมว ธูมายิตุं สกฺโกมิ, อญฺเญ (ชนา) น สกฺโกนฺตี’ติ มญฺเญ

สลฺลกฺเขตีติ (จินฺเตตฺวา) สยัปิ ธูมายิ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า "**อยํ นาคราชา** อ.นาคราชนี้ **มญฺเญ สลฺลกฺเขติ** เห็นจะย่อมกำหนด **อิติ** ว่า '**อหํ เอว** อ.เรานั่นเทียว **สกฺโกมิ** ย่อมอาจ **ธูมายิตุ** เพื่ออันประพฤติเพียงดังควันไฟ, **อญฺเญ (ชนา)** อ.ชน ท. เหล่าอื่น **น สกฺโกนฺติ** ย่อมไม่อาจ' **อิติ** ดังนี้" **อิติ** ดังนี้ **ธูมายิ** ประพฤติเพียงดังควันไฟแล้ว **สยัปิ** แม้ด้วยตนเอง ฯ

พระเถระคิดว่า "นาคราชนี้ เห็นจะกำหนดว่า 'เราเท่านั้น ย่อมอาจเพื่อประพฤติดุจควันไฟ, พวกชนเหล่าอื่น ย่อมไม่อาจ' ดังนี้ จึงประพฤติดุจควันไฟแล้วแม้ด้วยตนเอง

เถโร สุทธกัตตาใน ธูมายิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อยํ วิเสสนะของ นาคราชาๆ สุทธกัตตาใน สลฺลกฺเขติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก 'เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อหํๆ สุทธกัตตาใน สกฺโกมิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ธูมายิตุ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺโกมิ, อญฺเญ วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน สกฺโกนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺโกนฺติ' อิติศัพท์ อาการะใน สลฺลกฺเขติ มญฺเญ สังสยัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ธูมายิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สยัๆ กรณะใน ธูมายิ ฯ

.....

๔๑. ทฺวินฺนมฺปิ สรีรโต อุคฺคตา ธูมา ยาว พฺรหฺมโลกา อุฏฺฐหึสุ ฯ

ทฺวินฺนมฺปิ (เถรนาคราชานํ) สรีรโต อุคฺคตา ธูมา ยาว พฺรหฺมโลกา อุฏฺฐหึสุ ฯ

ธูมา อ.ควันไฟ ท. **อุคฺคตา** พุ่งขึ้นแล้ว **สรีรโต** จากสรีระ **(เถรนาคราชานํ)** ของพระเถระและนาคราช ท. **ทฺวินฺนมฺปิ** แม้ทั้งสอง **อุฏฺฐหึสุ** ตั้งขึ้นแล้ว **ยาว** เพียงใด **พฺรหฺมโลกา** แต่พรหมโลก ฯ

ควันไฟทั้งหลายพุ่งขึ้นจากสรีระของพระเถระและนาคราชแม้ทั้งสองท่าน ตั้งขึ้นแล้วจนถึงพรหมโลก

อุคฺคตา วิเสสนะของ ธูมาๆ สุทธกัตตาใน อุฏฺฐหึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ทฺวินฺนำๆ วิเสสนะของ เถรนาคราชานำๆ สามีสัมพันธะใน สรีรโตๆ

อปาทานใน อุคฺคตา ยาวศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน อุฏฺฐหึสุ พฺรหฺมโลกา อปาทานใน ยาว ฯ

.....

๔๒. อุโภปิ ธูมา เถรํ อพาธยิตฺวา นาคราชานเมว พาเธนฺติ ฯ

ธูมา อ.ควันไฟ ท. **อุโภปิ** แม้ทั้งสอง **อพาธยิตฺวา** ไม่เบียดเบียนแล้ว **เถรํ** ซึ่งพระเถระ **พาเธนฺติ** ย่อมเบียดเบียน **นาคราชานํ เอว** ซึ่งนาคราชนั่นเทียว ฯ

ควันไฟทั้งหลายแม้ทั้งสอง ไม่เบียดเบียนพระเถระ เบียดเบียนเฉพาะนาคราชเท่านั้น

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อุโภๆ วิเสสนะของ ธูมาๆ สุทธกัตตาใน พาเธนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เถรํ อวุตตกัมมะใน อพาธยิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน พาเธนฺติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นาคราชานํๆ อวุตตกัมมะใน พาเธนฺติ ฯ

.....

๔๓. นาคราชา ธูมเวคํ สหิตุํ อสกฺโกนฺโต ปชฺชลิ ฯ

นาคราชา อ.นาคราช **อสกฺโกนฺโต** ไม่อาจอยู่ **สหิตุํ** เพื่ออันอดกลั้น **ธูมเวคํ** ซึ่งกำลังแห่งควันไฟ **ปชฺชลิ** โพลงทั่วแล้ว ฯ

นาคราชไม่อาจเพื่อจะอดกลั้นกำลังควันไฟได้ โพลงทั่วแล้ว

นาคราชา สุทธกัตตาใน ปชฺชลิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ธูมเวคํ อวุตตกัมมะใน สหิตุํๆ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺโกนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ นาคราชา ฯ

.....

๔๔. เถโรปิ เตโชธาตุํ สมาปชฺชิตฺวา เตน สทฺธึเยว ปชฺชลิ ฯ

เถโรปิ เตโชธาตุํ สมาปชฺชิตฺวา เตน (นาครญฺญา) สทฺธึ เอว ปชฺชลิ ฯ

เถโรปิ แม้ อ.พระเถระ **สมาปชฺชิตฺวา** เข้าแล้ว **เตโชธาตุํ** ซึ่งเตโชธาตุ **ปชฺชลิ** โพลงทั่วแแล้ว **สทฺธึ เอว** กับ **เตน (นาครญฺญา)** ด้วยนาคราชนั้นนั่นเทียว ฯ

ฝ่ายพระเถระเข้าเตโชธาตุ โพลงทั่วแล้วกับด้วยนาคราชนั้นนั่นแหละ

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เถโรๆ สุทธกัตตาใน ปชฺชลิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก

เตโชธาตุ์ อวุตตกัมมะใน สมาปชฺชิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปชฺชลิ เตน วิเสสนะของ นาครญฺญาๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สทฺธึๆ กิริยาสมวายะใน ปชฺชลิ ฯ

.....

๔๕. อคฺคิชาลา ยาว พฺรหฺมโลกา อุฏฺฐหึสุ ฯ

อคฺคิชาลา อ.เปลวแห่งไฟ ท. **อุฏฺฐหึสุ** ตั้งขึ้นแล้ว **ยาว** เพียงใด **พฺรหฺมโลกา** แต่พรหมโลก ฯ

เปลวไฟทั้งหลาย ตั้งขึ้นจนถึงพรหมโลก

อคฺคิชาลา สุทธกัตตาใน อุฏฺฐหึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยาวศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน อุฏฺฐหึสุ พฺรหฺมโลกา อปาทานใน ยาว ฯ

.....

๔๖. อุโภปิ อคฺคิชาลา เถรํ อพาธยิตฺวา นาคราชานเมว พาธยึสุ ฯ

อคฺคิชาลา อ.เปลวแห่งไฟ ท. **อุโภปิ** แม้ทั้งสอง **อพาธยิตฺวา** ไม่เบียดเบียนแล้ว **เถรํ** ซึ่งพระเถระ **พาธยึสุ** เบียดเบียนแล้ว **นาคราชานํ เอว** ซึ่งนาคราชนั่นเทียว ฯ

เปลวไฟทั้งหลายแม้ทั้งสอง ไม่เบียดเบียนพระเถระ เบียดเบียนนาคราชเท่านั้น

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อุโภๆ วิเสสนะของ อคฺคิชาลาๆ สุทธกัตตาใน พาธยึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เถรํ อวุตตกัมมะใน อพาธยิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน พาธยึสุ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นาคราชานํๆ อวุตตกัมมะใน พาธยึสุ ฯ

.....

๔๗. อถสฺส สกลสรีรํ อุกฺกาหิ ปทิตฺตํ วิย อโหสิ ฯ

อถ อสฺส (นาครญฺโญ) สกลสรีรํ อุกฺกาหิ ปทิตฺตํ วิย อโหสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สกลสรีรํ** อ.สรีระทั้งสิ้น **อสฺส (นาครญฺโญ)** ของนาคราชนั้น **อุกฺกาหิ ปทิตฺตํ วิย** เป็นราวกะว่า อันคบเพลิง ท. ติดทั่วแล้ว **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

ครั้งนั้น สรีระทั้งสิ้นของนาคราชนั้น ได้เป็นดุจถูกคบเพลิงทั้งหลายติดทั่วแล้ว

อถ กาลสัตตมี สกลสรีรํ สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ นาครญฺโญ สามีสัมพันธะใน สกลสรีรํ อุกฺกาหิ อนภิหิตกัตตาใน ปทิฏฺฐ ฯ อุปมาวิกติกัตตาใน อโหสิ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ อุกฺกาหิ ปทิฏฺฐ ฯ

.....

๔๘. อิสิคโณ โอโลเกตฺวา จินฺเตสิ "นาคราชา สมณํ ฌาเปติ, ภทฺทโก วต สมโณ อมฺหากํ วจนํ อสฺสุณิตฺวา นฏฺโจติ ฯ

อิสิคโณ อ.หมู่แห่งฤษี **โอโลเกตฺวา** แลดูแล้ว **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า "**นาคราชา** อ.นาคราช **สมณํ** ยังสมณะ **ฌาเปติ** ย่อมให้ไหม้, **สมโณ** อ.สมณะ **ภทฺทโก วต** ผู้เจริญหนอ **อสฺสุณิตฺวา** ไม่ฟังแล้ว **วจนํ** ซึ่งคำ **อมฺหากํ** ของเรา ท. **นฏฺโจ** ฉิบหายแล้ว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

หมู่ฤษีแลดูแล้ว คิดว่า "นาคราชเผาสมณะแล้ว, สมณะผู้เจริญหนอ ไม่ฟังคำของพวกเรา ฉิบหายแล้ว"

อิสิคโณ สุทธกัตตาใน จินฺเตสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โอโลเกตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน จินฺเตสิ "นาคราชา เหตุกัตตาใน ฌาเปติฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก สมณํ การิตกัมมะใน ฌาเปติ, วตศัพท์ สังเวคัตถะ ภทฺทโก วิเสสนะของ สมโณฯ สุทธกัตตาใน นฏฺโจฯ กิตบทกัตตุวาจก อมฺหากํ สามีสัมพันธะใน วจนํฯ อวุตตกัมมะใน อสฺสุณิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นฏฺโจ" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๔๙. เถโร นาคราชานํ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา วาลุกราสิมฺหิ นิสีทิ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **ทเมตฺวา** ทรมานแล้ว **นาคราชานํ** ซึ่งนาคราช **กตฺวา** กระทำแล้ว **นิพฺพิเสวนํ** ให้เป็นผู้มีการเสพผิดออกแล้ว **นิสีทิ** นั่งแล้ว **วาลุกราสิมฺหิ** บนกองแห่งทราย ฯ

พระเถระทรมานนาคราชแล้ว ทำให้เป็นผู้ปราศจากการเสพผิดแล้ว นั่งบนกองทราย

เถโร สุทธกัตตาใน นิสีทิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นาคราชานํ อวุตตกัมมะใน ทเมตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กตฺวา นิพฺพิเสวนํ วิกติกัมมะใน กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิสีทิ วาลุกราสิมฺหิ อุปสิเลสิกาธาระใน นิสีทิ ฯ

๕๐. นาคราชา วาลุกราสึ โภเคหิ ปริกฺขิปิตฺวา กูฏาคารกุจฺฉิปฺปมาณํ ผณํ มาเปตฺวา เถรสฺส อุปริ ธาเรสิ ฯ

นาคราชา อ.นาคราช **ปริกฺขิปิตฺวา** ล้อมรอบแล้ว **วาลุกราสึ** ซึ่งกองแห่งทราย **โภเคหิ** ด้วยขนด ท. **มาเปตฺวา** เนรมิตแล้ว **ผณํ** ซึ่งพังพาน **กูฏาคารกุจฺฉิปฺปมาณํ** อันมีท้องแห่งเรือนอันประกอบแล้วด้วยยอดเป็นประมาณ **ธาเรสิ** ทรงไว้แล้ว **อุปริ** ในเบื้องบน **เถรสฺส** ของพระเถระ ฯ

นาคราชใช้ขนดทั้งหลายล้อมรอบกองทราย เนรมิตพังพานมีขนาดเท่าท้องเรือนยอดทรงไว้ในเบื้องบนพระเถระ

นาคราชา สุทธกัตตาใน ธาเรสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก วาลุกราสึ อวุตตกัมมะใน ปริกฺขิปิตฺวา โภเคหิ กรณะใน ปริกฺขิปิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน มาเปตฺวา กูฏาคาร-กุจฺฉิปฺปมาณํ วิเสสนะของ ผณํฯ อวุตตกัมมะใน มาเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ธาเรสิ เถรสฺส สามีสัมพันธะใน อุปริฯ วิสยาธาระใน ธาเรสิ ฯ

.....

๕๑. อิสิคโณ ปาโตว “สมณสฺส มตภาวํ วา อมตภาวํ วา ชานิสฺสามาติ เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ วาลุกราสิมตฺถเก นิสินฺนํ ทิสฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห อภิตฺถวนฺโต อาห “สมณ กจฺจิ นาคราเชน น พาธิโตติ ฯ

อิสิคโณ ปาโตว “(มยํ) สมณสฺส มตภาวํ วา (สมณสฺส) อมตภาวํ วา ชานิสฺสามาติ (จินฺเตตฺวา) เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ (เถรํ) วาลุกราสิมตฺถเก นิสินฺนํ ทิสฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห อภิตฺถวนฺโต อาห “(ตฺวํ) สมณ กจฺจิ นาคราเชน น พาธิโต (อสิ)” อิติ ฯ

อิสิคโณ อ.หมู่แห่งฤษี **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**(มยํ)** อ.เรา ท. **ชานิสฺสาม** จักรู้ **สมณสฺส มตภาวํ** ซึ่งความที่ แห่งสมณะ เป็นผู้ตายแล้ว **วา** หรือ **วา** หรือว่า **(สมณสฺส) อมตภาวํ** ซึ่งความที่ แห่งสมณะ เป็นผู้ไม่ตายแล้ว” **อิติ** ดังนี้ **ปาโตว** ในเวลาเช้าเทียว **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **สนฺติกํ** สู่สำนัก **เถรสฺส** ของพระเถระ **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ตํ (เถรํ)** ซึ่งพระเถระนั้น **นิสินฺนํ** ผู้นั่งแล้ว **วาลุกราสิมตฺถเก** บนยอดแห่งกองแห่งทราย **ปคฺคยฺห** ประคองแล้ว **อญฺชลึ** ซึ่งอัญชลี **อภิตฺถวนฺโต** ชมเชยอยู่ **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**สมณ** ข้าแต่สมณะ **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **นาคราเชน พาธิโต** เป็นผู้อัน

นาคราชเบียดเบียนแล้ว **(อสิ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้ **กจฺจิ** แลหรือ ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

หมู่ฤษีคิดว่า "พวกเราจักรู้ความที่สมณะเป็นผู้ตายแล้วหรือว่าไม่ตายแล้ว" ในเวลาเช้าตรู่ ไปสู่สำนักของพระเถระ เห็นพระเถระนั้นผู้นั่งบนกองทราย ประคองอัญชลีชมเชยอยู่ กล่าวว่า "ข้าแต่สมณะ ท่านไม่ถูกนาคราชเบียดเบียนแล้วแลหรือ ?"

อิสิคโณ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับปาโตฯ กาลสัตตมีใน จินฺเตตฺวา "มยํ สุทธกัตตาใน ชานิสฺสามฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สมณสฺส สองบท ภาวาทิสัมพันธะใน มตภาวํ และ อมตภาวํ มตภาวํ ก็ดี อมตภาวํ ก็ดี อวุตตกัมมะใน ชานิสฺสาม วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ สมณสฺส มตภาวํ และ สมณสฺส อมตภาวํ" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา เถรสฺส สามีสัมพันธะใน สนฺติกํฯ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทิสฺวา ตํ วิเสสนะของ เถรํฯ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา วาลุกราสิมตฺถเก อุปสิเลสิกาธาระใน นิสินฺนํฯ วิเสสนะของ เถรํ ทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ปคฺคยฺห อญฺชลึ อวุตตกัมมะใน ปคฺคยฺหฯ สมานกาลกิริยาใน อภิตฺถวนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ อิสิคโณ "สมณ อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน อสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กจฺจิศัพท์ ปุจฉนัตถะ นาคราเชน อนภิหิตกัตตาใน พาธิโต นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ พาธิโต วิกติกัตตาใน อสิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๕๒. "กึ น ปสฺสถ มม อุปริ ผณํ ธาเรตฺวา จิตนฺติ ?

(เถโร "ตุมฺเห) กึ น ปสฺสถ มม อุปริ ผณํ ธาเรตฺวา จิตํ (นาคราชานํ)" อิติ (อาห) ?

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **น ปสฺสถ** ย่อมไม่เห็น **(นาคราชานํ)** ซึ่งนาคราช **มม อุปริ ผณํ ธาเรตฺวา จิตํ** ผู้ทรงไว้ ซึ่งพังพานในเบื้องบน ของเรา แล้วจึงดำรงอยู่แล้ว **กึ** หรือ ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกล่าวว่า "ท่านทั้งหลายย่อมไม่เห็นนาคราชผู้ทรงพังพานไว้ในเบื้องบนของเราแล้วจึงดำรงอยู่หรือ ?"

เถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ปสฺสถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปสฺสถ มม สามี-

สัมพันธะใน อุปริๆ วิสยาธาระใน ธาเรตฺวา ผณํ อวุตตกัมมะใน ธาเรตฺวาๆ สมาน-กาลกิริยาใน จิตๆ วิเสสนะของ นาคราชานๆ อวุตตกัมมะใน ปสฺสถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๕๓. เต "อจฺฉริยํ วต โภ, สมณสฺส อานุภาโว เอวรูโป นาม, อเนน นาคราชา ทมิโตติ เถรํ ปริวาเรตฺวา อฏฺฐํสุ ฯ

เต (อิสโย) "อจฺฉริยํ วต (การณํ) โภ, สมณสฺส อานุภาโว เอวรูโป นาม (โหติ), อเนน (สมเณน) นาคราชา ทมิโตติ (วตฺวา) เถรํ ปริวาเรตฺวา อฏฺฐํสุ ฯ

เต (อิสโย) อ.ฤษี ท. เหล่านั้น **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**โภ** ดูก่อนท่านผู้เจริญ **(การณํ)** อ.เหตุ **อจฺฉริยํ วต** อันน่าอัศจรรย์หนอ, **อานุภาโว** อ.อานุภาพ **สมณสฺส** ของพระสมณะ **เอวรูโป นาม** เป็นอานุภาพชื่อมีอย่างนี้เป็นรูป **(โหติ)** ย่อมเป็น, **นาคราชา** อ.นาคราช **อเนน (สมเณน)** อันพระสมณะนี้ **ทมิโต** ทรมานแล้ว" **อิติ** ดังนี้ **ปริวาเรตฺวา อฏฺฐํสุ** ได้ยืนแวดล้อมแล้ว **เถรํ** ซึ่งพระเถระ ฯ

พวกฤษีเหล่านั้น กล่าวว่า "ดูก่อนท่านผู้เจริญ เหตุอันน่าอัศจรรย์หนอ, อานุภาพของพระสมณะ เป็นอานุภาพชื่อเห็นปานนี้, นาคราชถูกพระสมณะนี้ทรมานแล้ว" ดังนี้ ได้ยืนแวดล้อมพระเถระแล้ว

เต วิเสสนะของ อิสโยๆ สุทธกัตตาใน อฏฺฐํสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "โภ อาลปนะ อจฺฉริยํ วิเสสนะของ การณๆ ลิงคัตถะ วตศัพท์ อัจฉริยัตถะ, อานุภาโว สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สมณสฺส สามีสัมพันธะใน อานุภาโว นามศัพท์สัญญาโชตกะเข้ากับ เอวรูโปๆ วิกติกัตตาใน โหติ, นาคราชา วุตตกัมมะใน ทมิโตๆ กิตบทกัมมวาจก อเนน วิเสสนะของ สมเณนๆ อนภิหิตกัตตาใน ทมิโต" อิติศัพท์อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปริวาเรตฺวา เถรํ อวุตตกัมมะใน ปริวาเรตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อฏฺฐํสุ ฯ

.....

๕๔. ตสฺมึ ขเณ สตฺถา อาคโต ฯ

ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อาคโต** เสด็จมาแล้ว ฯ

ในขณะนั้น พระศาสดาเสด็จมาแล้ว

ตสฺมึ วิเสสนะของ ขเณฯ กาลสัตตมีใน อาคโต สตฺถา สุทธกัตตาใน อาคโตฯ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

.....

๕๕. เถโร สตฺถารํ ทิสฺวา อุฏฺฐาย วนฺทิ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **อุฏฺฐาย** ลุกขึ้นแล้ว **วนฺทิ** ถวายบังคมแล้ว ฯ

พระเถระเห็นพระศาสดา จึงลุกขึ้นถวายบังคมแล้ว

เถโร สุทธกัตตาใน วนฺทิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อุฏฺฐายฯ ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิ ฯ

.....

๕๖. อถ นํ อิสโย อาหํสุ “อยํ ตยาปิ มหนฺตตโรติ ฯ

อถ นํ (เถรํ) อิสโย อาหํสุ “อยํ (สมโณ) ตยาปิ มหนฺตตโร (โหติ)” อิติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **อิสโย** อ.ฤษี ท. **อาหํสุ** กล่าวแล้ว **นํ (เถรํ)** กะพระเถระนั้น **อิติ** ว่า “**อยํ (สมโณ)** อ.พระสมณะนี้ **มหนฺตตโร** เป็นผู้ใหญ่กว่า **ตยาปิ** แม้กว่าท่าน **(โหติ)** ย่อมเป็นหรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พวกฤษีกล่าวกะพระเถระนั้นว่า “พระสมณะนี้ เป็นผู้ใหญ่กว่าแม้กว่าท่านหรือ ?”

อถ กาลสัตตมี อิสโย สุทธกัตตาใน อาหํสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นํ วิเสสนะของเถรํฯ อกถิตกัมมะใน อาหํสุ “อยํ วิเสสนะของ สมโณฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตยาฯ อปาทานใน มหนฺตตโรฯ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน อาหํสุ ฯ

.....

๕๗. “เอส ภควา สตฺถา, อหํ อิมสฺส สาวโกติ ฯ

(เถโร) “เอโส ภควา สตฺถา (โหติ), อหํ อิมสฺส (สตฺถุโน) สาวโก (อมฺหิ)” อิติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**เอโส ภควา** อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านั่น **สตฺถา** เป็นศาสดา **(โหติ)** ย่อมเป็น, **อหํ** อ.เรา **สาวโก** เป็นสาวก **อิมสฺส (สตฺถุโน)** ของพระศาสดานี้ **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกล่าวว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้านั่น เป็นศาสดา, เราเป็นสาวกของพระศาสดานี้”

เถโร สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เอโส วิเสสนะของ ภควา ฯ สุทธกัตตาใน โหติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถา วิกติกัตตาใน โหติ, อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมสฺส วิเสสนะของ สตฺถุโน ฯ สามีสัมพันธะใน สาวโก ฯ วิกติกัตตาใน อมฺหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๕๘. สตฺถา วาลุกราสิมตฺถเก นิสีทิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **นิสีทิ** ประทับนั่งแล้ว **วาลุกราสิมตฺถเก** บนที่สุดแห่งกองแห่งทราย ฯ

พระศาสดา ประทับนั่งบนยอดกองทราย

สตฺถา สุทธกัตตาใน นิสีทิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก วาลุกราสิมตฺถเก อุปสิเลสิกาธาระใน นิสีทิ ฯ

.....

๕๙. อิสิคโณ “อยํ ตาว สาวกสฺส อานุภาโว, อิมสฺส ปน อานุภาโว กีทิโส ภวิสฺสตีติ อญฺชลึ ปคฺคยฺห สตฺถารํ อภิตฺถวิ ฯ

อิสิคโณ “อยํ (อานุภาโว) ตาว สาวกสฺส อานุภาโว (โหติ), อิมสฺส (สตฺถุโน) ปน อานุภาโว กีทิโส ภวิสฺสตีติ (วตฺวา) อญฺชลึ ปคฺคยฺห สตฺถารํ อภิตฺถวิ ฯ

อิสิคโณ อ.หมู่แห่งฤษี **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อยํ (อานุภาโว)** อ.อานุภาพนี้ **อานุภาโว** เป็นอานุภาพ **สาวกสฺส** ของสาวก **(โหติ)** ย่อมเป็น **ตาว** ก่อน, **ปน** แต่ว่า **อานุภาโว** อ.อานุภาพ **อิมสฺส (สตฺถุโน)** ของพระศาสดานี้ **กีทิโส** เป็นเช่นไร **ภวิสฺสติ** จักเป็น” **อิติ** ดังนี้ **ปคฺคยฺห** ประคองแล้ว **อญฺชลึ** ซึ่งอัญชลี **อภิตฺถวิ**

ชมเชยแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา ฯ

หมู่ฤษีกล่าวว่า “อานุภาพนี้ เป็นอานุภาพของสาวกก่อน, แต่ว่า อานุภาพของพระ-ศาสดานี้ จักเป็นเช่นไร ?” ดังนี้ ประคองอัญชลีชมเชยพระศาสดาแล้ว

อิสิคโณ สุทธกัตตาใน อภิตฺถวิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อยํ วิเสสนะของ อานุภาโว ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตาว กิริยาวิเสสนะใน โหติ สาวกสฺส สามีสัมพันธะใน อานุภาโว ๆ วิกติกัตตาใน โหติ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ อานุภาโว สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมสฺส วิเสสนะของ สตฺถุโน ๆ สามี-สัมพันธะใน อานุภาโว กีทิโส วิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปคฺคยฺห อญฺชลึ อวุตตกัมมะใน ปคฺคยฺห ๆ สมานกาลกิริยาใน อภิตฺถวิ สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน อภิตฺถวิ ฯ

.....

๖๐. สตฺถา อคฺคิทตฺตํ อามนฺเตตฺวา อาห ‘‘อคฺคิทตฺต ตฺวํ ตว สาวกานญฺจ อุปฏฺฐากานญฺจ โอวาทํ ททมาโน ‘กินฺติ วตฺวา เทสีติ ฯ

สตฺถา อคฺคิทตฺตํ อามนฺเตตฺวา อาห ‘‘อคฺคิทตฺต ตฺวํ ตว สาวกานํ จ อุปฏฺฐากานํ จ โอวาทํ ททมาโน กินฺติ วตฺวา เทสีติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อามนฺเตตฺวา** ตรัสเรียกแล้ว **อคฺคิทตฺตํ** ซึ่งอัคคิทัตตะ **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**อคฺคิทตฺต** ดูก่อนอัคคิทัตตะ **ตฺวํ** อ.เธอ **ททมาโน** เมื่อให้ **โอวาทํ** ซึ่งโอวาท **สาวกานํ จ** แก่สาวก ท. ด้วย **อุปฏฺฐากานํ จ** แก่อุปัฏฐาก ท. ด้วย **ตว** ของเธอ **วตฺวา** กล่าวแล้ว **กินฺติ** อย่างไร **เทสิ** ย่อมให้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสเรียกอัคคิทัตตะ ตรัสว่า “ดูก่อนอัคคิทัตตะ เธอเมื่อให้โอวาทแก่สาวกทั้งหลายและอุปัฏฐากทั้งหลายของเธอ กล่าวว่าอย่างไร ย่อมให้”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อคฺคิทตฺตํ อวุตตกัมมะใน อามนฺเตตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “อคฺคิทตฺต อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน เทสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตว สามีสัมพันธะใน สาวกานํ และ อุปฏฺฐากานํ สาวกานํ ก็ดี อุปฏฺฐากานํ ก็ดี สัมปทานใน ททมาโน จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ สาวกานํ และ อุปฏฺฐากานํ โอวาทํ อวุตตกัมมะใน ททมาโน ๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา กินฺติ

ปุจฉัตถะ วตฺวา สมานกาลกิริยาใน เทสิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๖๑. “เอตํ ปพฺพตํ สรณํ คจฺฉถ, วนํ, อารามํ, รุกฺขํ สรณํ คจฺฉถ, เอตานิ หิ สรณํ คโต สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ เอวํ เตสํ โอวาทํ ทมฺมีติ ฯ

(อคฺคิทตฺโต “อหํ ‘ตุมฺเห) เอตํ ปพฺพตํ สรณํ คจฺฉถ, วนํ (สรณํ คจฺฉถ), อารามํ (สรณํ คจฺฉถ), รุกฺขํ สรณํ คจฺฉถ, (ปุคฺคโล) เอตานิ (วตฺถูนิ) หิ สรณํ คโต สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ เอวํ เตสํ (ชนานํ) โอวาทํ ทมฺมีติ (อาห) ฯ

(อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**(อหํ)** อ.ข้าพระองค์ **ทมฺมิ** ย่อมให้ **โอวาทํ** ซึ่งโอวาท **เตสํ (ชนานํ)** แก่ชน ท. เหล่านั้น **เอวํ** อย่างนี้ **อิติ** ว่า ‘**(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **คจฺฉถ** จงถึง **เอตํ ปพฺพตํ** ซึ่งภูเขานั่น **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ, **(คจฺฉถ)** จงถึง **วนํ** ซึ่งป่า **(สรณํ)** ว่าเป็นสรณะ, **(คจฺฉถ)** จงถึง **อารามํ** ซึ่งอาราม **(สรณํ)** ว่าเป็นสรณะ, **คจฺฉถ** จงถึง **รุกฺขํ** ซึ่งต้นไม้ **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ, **หิ** ด้วยว่า **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **คโต** ถึงแล้ว **เอตานิ (วตฺถูนิ)** ซึ่งวัตถุ ท. เหล่านั่น **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ **ปมุจฺจติ** จะหลุดพ้น **สพฺพทุกฺขา** จากทุกข์ทั้งปวง’ **อิติ** ดังนี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อัคคิทัตตะกราบทูลว่า “ข้าพระองค์ย่อมให้โอวาทแก่พวกชนเหล่านั้นอย่างนี้ว่า “ขอท่านทั้งหลายจงถึงภูเขานั่นว่าสรณะ, จงถึงป่า ว่าเป็นสรณะ, จงถึงอาราม ว่าเป็นสรณะ, จงถึงต้นไม้ ว่าเป็นสรณะ, ด้วยว่า บุคคลถึงวัตถุเหล่านั่นว่าเป็นสรณะแล้ว จะหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง’ ดังนี้”

อคฺคิทตฺโต สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหํ สุทธกัตตาใน ทมฺมิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ‘ตุมฺเห สุทธกัตตาใน คจฺฉถฯ สี่บท อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตํ วิเสสนะของ ปพฺพตํฯ อวุตตกัมมะใน คจฺฉถ สรณํ สัมภาวนาใน คจฺฉถ, วนํ อวุตต-กัมมะใน คจฺฉถ สรณํ สัมภาวนาใน คจฺฉถ, อารามํ อวุตตกัมมะใน คจฺฉถ สรณํ สัมภาวนาใน คจฺฉถ, รุกฺขํ อวุตตกัมมะใน คจฺฉถ สรณํ สัมภาวนาใน คจฺฉถ, หิศัพท์ ผลโชตกะ ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ปมุจฺจติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตานิ วิเสสนะของ วตฺถูนิฯ อวุตตกัมมะใน คโต สรณํ สัมภาวนาใน คโตฯ วิเสสนะของ ปุคฺคโล สพฺพทุกฺขา อปาทานใน ปมุจฺจติ’ อิติศัพท์ สรูปะใน เอวํฯ นิทัสสนัตถะ เตสํ วิเสสนะของ ชนานํฯ สัมปทานใน ทมฺมิ โอวาทํ อวุตตกัมมะใน ทมฺมิ” อิติศัพท์ อาการะใน

อาห ฯ

.....

๖๒. สตฺถา “น โข อคฺคิทตฺต เอตานิ สรณํ คโต ทุกฺขา ปมุจฺจติ, พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ ปน สรณํ คนฺตฺวา สกลวฏฺฏทุกฺขา ปมุจฺจตีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

“พหุ๎ เว สรณ๎ ยนฺติ ปพฺพตานิ วนานิ จ;
อารามรุกฺขเจตฺยานิ มนุสฺสา ภยตชฺชิตา ฯ
เนตๆ โข สรณ๎ เขมๆ เนตๆ สรณมุตฺตมๆ;
เนตๆ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ ฯ
โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณ๎ คโต;
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ ฯ
ทุกฺขๆ ทุกฺขสมุปฺปาทๆ ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมๆ;
อริยญฺจฏฺ๎ฐงฺคิกๆ มคฺคๆ ทุกฺขูปสมคามินๆ ฯ
เอตๆ โข สรณ๎ เขมๆ เอตๆ สรณมุตฺตมๆ;
เอตๆ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ ฯ

สตฺถา “น โข อคฺคิทตฺต (ปุคฺคโล) เอตานิ (วตฺถูนิ) สรณ๎ คโต ทุกฺขา ปมุจฺจติ, (ปุคฺคโล) พุทฺธๆ ธมฺมๆ สงฺฆๆ ปน สรณ๎ คนฺตฺวา สกลวฏฺฏทุกฺขา ปมุจฺจตีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

“พหุ๎ เว สรณ๎ ยนฺติ ปพฺพตานิ (จ) วนานิ จ;
อารามรุกฺขเจตฺยานิ (จ) มนุสฺสา ภยตชฺชิตา ฯ
น เอตๆ (สรณ๎) โข สรณ๎ เขมๆ (โหติ), น เอตๆ (สรณ๎) สรณ๎ อุตฺตมๆ (โหติ);
(ปุคฺคโล) น เอตๆ สรณ๎ อาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ ฯ
โย (ปุคฺคโล) จ พุทฺธๆ จ ธมฺมๆ จ สงฺฆๆ จ สรณ๎ คโต;
(โส ปุคฺคโล) จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมา ปญฺญาย ปสฺสติ,
ทุกฺขๆ (จ) ทุกฺขสมุปฺปาทๆ (จ) ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมๆ;
อริยๆ จ อฏฺ๎ฐงฺคิกๆ มคฺคๆ ทุกฺขูปสมคามินๆ ฯ
เอตๆ (สรณ๎) โข สรณ๎ เขมๆ (โหติ), เอตๆ (สรณ๎) สรณ๎ อุตฺตมๆ (โหติ);
(ปุคฺคโล) เอตๆ สรณ๎ อาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**อคฺคิทตฺต** ดูก่อนอัคคิทัตตะ **(ปุคฺคโล)**

อ.บุคคล **คโต** ถึงแล้ว **เอตานิ (วตฺถูนิ)** ซึ่งวัตถุ ท. เหล่านั่น **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ **ปมุจฺจติ** จะหลุดพ้น **ทุกฺขา** จากทุกข์ **น โข** หามิได้แล, **ปน** ส่วนว่า **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **คนฺตฺวา** ถึงแล้ว **พุทฺธํ** ซึ่งพระพุทธเจ้า **ธมฺมํ** ซึ่งพระธรรม **สงฺฆํ** ซึ่งพระสงฆ์ **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ **ปมุจฺจติ** จะหลุดพ้น **สกลวฏฺฏทุกฺขา** จากทุกข์ในวัฏฏะทั้งสิ้น" **อิติ** ดังนี้ **อภาสิ** ได้ตรัสแล้ว **อิมา คาถา** ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ **อิติ** ว่า

> "**มนุสฺสา** อ.มนุษย์ ท. **ภยตชฺชิตา** ผู้อันภัยคุกคามแล้ว **พหุ เว** มากแล **ยนฺติ** ย่อมถึง **ปพฺพตานิ (จ)** ซึ่งภูเขา ท. ด้วย **วนานิ จ** ซึ่งป่า ท. ด้วย **อารามรุกฺขเจตฺยานิ (จ)** ซึ่งอาราม และรุกขเจดีย์ ท. ด้วย **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ ฯ
>
> **เอตํ (สรณํ) โข** อ.สรณะนั่นแล **สรณํ** เป็นสรณะ **เขมํ** อันเกษม **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้, **เอตํ (สรณํ)** อ.สรณะนั่น **สรณํ** เป็นสรณะ **อุตฺตมํ** อันสูงสุด **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อาคมฺม** อาศัยแล้ว **เอตํ สรณํ** ซึ่งสรณะนั่น **น ปมุจฺจติ** ย่อมไม่หลุดพ้น **สพฺพทุกฺขา** จากทุกข์ทั้งปวง
>
> **จ** ส่วนว่า **โย (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลใด **คโต** ถึงแล้ว **พุทฺธํ จ** ซึ่งพระพุทธเจ้าด้วย **ธมฺมํ จ** ซึ่งพระธรรมด้วย **สงฺฆํ จ** ซึ่งพระสงฆ์ด้วย **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ, **(โส ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **ปสฺสติ** ย่อมเห็น **อริยสจฺจานิ** ซึ่งอริยสัจจ์ ท. **จตฺตาริ** สี่ **ทุกฺขํ (จ)** คือซึ่งทุกข์ด้วย **ทุกฺขสมุปฺปาทํ (จ)** คือซึ่งการเกิดขึ้นแห่งทุกข์ด้วย **อติกฺกมํ** คือซึ่งการก้าวล่วง **ทุกฺขสฺส** แห่งทุกข์ **จ** ด้วย **มคฺคํ** คือซึ่งมรรค **อฏฺฐงฺคิกํ** อันประกอบแล้วด้วยองค์แปด **อริยํ** อันประเสริฐ **ทุกฺขูปสมคามินํ** อันยังสัตว์ให้ถึงซึ่งการเข้าไปสงบแห่งทุกข์โดยปกติ **จ** ด้วย **ปญฺญาย** ด้วยปัญญา **สมฺมา** โดยชอบ ฯ
>
> **เอตํ (สรณํ) โข** อ.สรณะนั่นแล **สรณํ** เป็นสรณะ **เขมํ** อันเกษม **(โหติ)** ย่อมเป็น, **เอตํ (สรณํ)** อ.สรณะนั่น **สรณํ** เป็นสรณะ **อุตฺตมํ** อันสูงสุด **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล

อาคมฺม อาศัยแล้ว **เอตๆ สรณๆ** ซึ่งสรณะนั่น **ปมุจฺจติ** จะหลุดพ้น **สพฺพทุกฺขา** จากทุกข์ทั้งปวง" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า "ดูก่อนอัคคิทัตตะ บุคคลถึงวัตถุเหล่านั่น ว่าเป็นสรณะ ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์หามิได้แล, ส่วนบุคคลถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ จะหลุดพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะทั้งสิ้นได้" ดังนี้ ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

> พวกมนุษย์ถูกภัยคุกคามแล้วมากแล ย่อมถึงภูเขาทั้งหลาย ป่าไม้ทั้งหลาย และอารามรุกขเจดีย์ทั้งหลาย ว่าเป็นสรณะ,
> สรณะนั่นแล เป็นสรณะอันเกษม หามิได้, สรณะนั่น เป็นสรณะอันสูงสุด หามิได้, บุคคลอาศัยสรณะนั่นแล้ว ย่อมไม่หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง,
> ส่วนบุคคลใด ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ, บุคคลนั้น ย่อมเห็นอริยสัจจ์ ๔ คือ ทุกข์ การเกิดขึ้นแห่งทุกข์ การก้าวล่วงทุกข์ และมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อันประเสริฐ อันยังสัตว์ให้ถึงการเข้าไปสงบแห่งทุกข์โดยปกติด้วยปัญญาโดยชอบ
> สรณะนั่นแล เป็นสรณะอันเกษม, สรณะนั่น เป็นสรณะอันสูงสุด, บุคคลอาศัยสรณะนั่นแล้ว จะหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อภาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อคฺคิทตฺต อาลปนะ ปุคฺคโล สุทกัตตาใน ปมุจฺจติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ เอตานิ วิเสสนะของ วตฺถูนิๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คโต สรณๆ สัมภาวนาใน คโตๆ วิเสสนะของ ปุคฺคโล ทุกฺขา อปาทานใน ปมุจฺจติ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ปมุจฺจติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก พุทฺธๆ ก็ดี ธมฺมๆก็ดี สงฺฆๆ ก็ดี สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวา สรณๆ สัมภาวนาใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปมุจฺจติ สกลวฏฺฏทุกฺขา อปาทานใน ปมุจฺจติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อภาสิ อิมา วิเสสนะของ คาถาๆ อวุตตกัมมะใน อภาสิ

> "พหุๆ ก็ดี ภยตชฺชิตา ก็ดี วิเสสนะของ มนุสฺสาๆ สุทธกัตตาใน ยนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เวศัพท์ ปทปูรณะ สรณๆ

สัมภาวนาใน ยนฺติ ปพฺพตานิ ก็ดี วนานิ ก็ดี อารามรุกฺข-เจตฺยานิ ก็ดี อวุตตกัมมะใน ยนฺติ จ สามศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ ปพฺพตานิ วนานิ และ อารามรุกฺขเจตฺยานิ,
เอตํ วิเสสนะของ สรณํๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ เขมํ วิเสสนะของ สรณํๆ วิกติกัตตาใน โหติ, เอตํ วิเสสนะของ สรณํๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ อุตฺตมํ วิเสสนะของ สรณํๆ วิกติกัตตาใน โหติ, ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ปมุจฺจติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปมุจฺจติ เอตํ วิเสสนะของ สรณํๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคมฺมๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปมุจฺจติ สพฺพทุกฺขา อปาทานใน ปมุจฺจติ,
จศัพท์ ปักขันตรโชตกะ โย วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน คโตๆ กิตบทกัตตุวาจก พุทฺธํ ก็ดี ธมฺมํ ก็ดี สงฺฆํ ก็ดี สัมปาปุณียกัมมะใน คโต สรณํ สัมภาวนาใน คโต จ สามศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ พุทฺธํ ธมฺมํ และ สงฺฆํ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน ปสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก จตฺตาริ วิเสสนะของ อริยสจฺจานิๆ อวุตตกัมมะใน ปสฺสติ สมฺมา กิริยาวิเสสนะใน ปสฺสติ ปญฺญาย กรณะใน ปสฺสติ ทุกฺขํ ก็ดี ทุกฺขสมุปฺปาทํ ก็ดี อติกฺกมํ ก็ดี มคฺคํ ก็ดี วิเสสลาภีของ อริยสจฺจานิ ทุกฺขสฺส สามีสัมพันธะใน อติกฺกมํ อริยํ ก็ดี อฏฺฐงฺคิกํ ก็ดี ทุกฺขูปสมคามินํ ก็ดี วิเสสนะของ มคฺคํ จ สี่ศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ ทุกฺขํ ทุกฺขสมุปฺปาทํ ทุกฺขสฺส อติกฺกมํ และ อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ทุกฺขูปสมคามินํ,
เอตํ วิเสสนะของ สรณํๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โขศัพท์ วจนาลังการะ เขมํ วิเสสนะของ สรณํๆ วิกติกัตตาใน โหติ, เอตํ วิเสสนะของ สรณํๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุตฺตมํ วิเสสนะของ สรณํๆ

วิกติกัตตาใน โหติ, ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ปมุจฺจติ ฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เอตๆ วิเสสนะของ สรณๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคมฺมๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปมุจฺจติ สพฺพทุกฺขา อปาทานใน ปมุจฺจติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมา คาถา ฯ

.....

๖๓. ตตฺถ **"พหุนฺติ** พหู ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) **"พหุนฺติ** (ปทสฺส) "พหู" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**พหู** มาก" **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) "พหุนฺติ (ปทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า "พหุ" ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **"พหุ"** แปลว่า มาก

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุๆ นิทธารณะใน ปทสฺส "พหุ" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ "พหู วิเสสนะของ มนุสฺสา" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๖๔. **"ปพฺพตานี**ติ "ตตฺถ ตตฺถ อิสิคิลิเวปุลฺลเวภาราทิเก ปพฺพเต เจว มหาวนโคสิงฺค-สาลวนาทีนิ วนานิ จ เวพฺภารวนชีวกมฺพวนาทโย อาราเม จ อุเทนเจติยโคตม-เจติยาทีนิ รุกฺขเจตฺยานิ จ เต เต มนุสฺสา เตน เตน ภเยน ตชฺชิตา ภยโต มุจฺจิตุกามา ปุตฺตลาภาทีนิ วา ปฏฺฐยมานา สรณ ยนฺตีติ อตฺโถ ฯ

"ปพฺพตานีติ (ปทสฺส) "ตตฺถ ตตฺถ (จาเน) อิสิคิลิเวปุลฺลเวภาราทิเก ปพฺพเต เจว มหาวน-โคสิงฺคสาลวนาทีนิ วนานิ จ เวพฺภารวนชีวกมฺพวนาทโย อาราเม จ อุเทนเจติยโคตมเจติยาทีนิ รุกฺขเจตฺยานิ จ เต เต มนุสฺสา เตน เตน ภเยน ตชฺชิตา (วา) ภยโต มุจฺจิตุกามา (วา) ปุตฺตลาภาทีนิ (วตฺถูนิ) วา ปฏฺฐยมานา สรณ ยนฺตีติ อตฺโถ ฯ

อตฺโถ อ.อรรถ **อิติ** ว่า "**เต เต มนุสฺสา** อ.มนุษย์ ท. เหล่านั้นๆ **เตน เตน ภเยน ตชฺชิตา** ผู้อันภัยนั้นๆ คุกคามแล้ว **(วา)** หรือ **(วา)** หรือว่า **มุจฺจิตุกามา** ผู้ใคร่เพื่อ อันพ้น **ภยโต** จากภัย **วา** หรือว่า **ปฏฺฐยมานา** ปรารถนาอยู่ **(วตฺถูนิ)** ซึ่งวัตถุ ท. **ปุตฺตลาภาทีนิ** มีการได้ซึ่งบุตรเป็นต้น **ยนฺติ** ย่อมถึง **ปพฺพเต** ซึ่งภูเขา ท. **อิสิคิลิ-**

เวปุลฺลเวภาราทิเก มีภูเขาอิสิคิลิ เวปุลละและเวภาระเป็นต้น **เจว** ด้วยนั่นเทียว **วนานิ** ซึ่งป่า ท. **มหาวนโคสิงฺคสาลวนาทีนิ** มีป่ามหาวัน ป่าโคสิงควันและป่าสาลวันเป็นต้น **จ** ด้วย **อาราเม** ซึ่งอาราม ท. **เวฬุวนชีวกมฺพวนาทโย** มีเวฬุวันและชีวกัมพวันเป็นต้น **จ** ด้วย **รุกฺขเจตฺยานิ** ซึ่งรุกขเจดีย์ ท. **อุเทนเจติยโคตมเจติยาทีนิ** มีอุเทนเจดีย์และโคตมเจดีย์เป็นต้น **จ** ด้วย **ตตฺถ ตตฺถ (ฐาเน)** ในที่นั้นๆ **สรณนฺ** ว่าเป็นสรณะ" **อิติ** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"ปพฺพตานีติ** ว่า "ปพฺพตานิ" ดังนี้เป็นต้น ฯ

บทว่า **"ปพฺพตานิ"** ดังนี้เป็นต้น ความว่า พวกมนุษย์เหล่านั้นๆ ถูกภัยนั้นๆ คุกคามแล้ว หรือผู้ประสงค์เพื่อจะพ้นจากภัย หรือว่าปรารถนาวัตถุทั้งหลายมีการได้บุตรเป็นต้น ย่อมถึงภูเขาทั้งหลายมีภูเขาอิสิคิลิ ภูเขาเวปุลละและภูเขาเวภาระเป็นต้น ป่าไม้ทั้งหลายมีป่ามหาวัน ป่าโคสิงควันและป่าสาลวันเป็นต้น อารามทั้งหลายมีเวฬุวันและชีวกัมพวันเป็นต้น และรุกขเจดีย์ทั้งหลายมีอุเทนเจดีย์และโคตมเจดีย์เป็นต้น ในที่นั้นๆ ว่าเป็นสรณะ

"ปพฺพตานิ" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "เต สองบท วิเสสนะของ มนุสฺสา ๆ สุทธกัตตาใน ยนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ สองบท วิเสสนะของ ฐาเน ๆ วิสยาธาระใน ปพฺพเต วนานิ อาราเม และ รุกฺขเจตฺยานิ อิสิคิลิเวปุลฺลเวภาราทิเก วิเสสนะของ ปพฺพเต ๆ ก็ดี วนานิ ก็ดี อาราเม ก็ดี รุกฺขเจตฺยานิ ก็ดี สัมปาปุณียกัมมะใน ยนฺติ มหาวนโคสิงฺคสาลวนาทีนิ วิเสสนะของ วนานิ เวฬุวนชีวกมฺพวนาทโย วิเสสนะของ อาราเม อุเทนเจติยโคตมเจติยาทีนิ วิเสสนะของ รุกฺขเจตฺยานิ เอวศัพท์อวธารณะเข้ากับ จ ๆ สี่ศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อิสิคิลิเวปุลฺลเวภาราทิเก ปพฺพเต มหาวนโคสิงฺคสาลวนาทีนิ วนานิ เวฬุวนชีวกมฺพวนาทโย อาราเม และ อุเทนเจติยโคตมเจติยาทีนิ รุกฺขเจตฺยานิ เตน สองบท วิเสสนะของ ภเยน ๆ อนภิหิตกัตตาใน ตชฺชิตา ๆ วิเสสนะของ มนุสฺสา ภยโต อปาทาน ใน มุจฺจิตุกามา ๆ วิเสสนะของ มนุสฺสา ปุตฺตลาภาทีนิ วิเสสนะของ วตฺถูนิ ๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิจฺจยมานา ๆ อัพภันตรกิริยาของ มนุสฺสา วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ เตน เตน ภเยน ตชฺชิตา ภยโต มุจฺจิตุกามา และ ปุตฺตลาภาทีนิ วตฺถูนิ ปฏิจฺจยมานา สรณนฺ สัมภาวนาใน ยนฺติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๖๕. **“เนตๆ สรณนฺ**ติ เอตๆ ปน สพฺพ์ปิ สรณๆ เนว เขมๆ น อุตฺตมๆ, น จ เอตๆ ปฏิจฺจ ชาติอาทิธมฺเมสุ สตฺเตสุ เอโกปิ ชาติอาทิโต สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ อตฺโถ ฯ

“เนตๆ สรณนฺติ (ปททฺวยสฺส) “เอตๆ ปน สพฺพ์ปิ สรณๆ เนว เขมๆ (โหติ) น อุตฺตมๆ (โหติ), น จ เอตๆ (สรณๆ) ปฏิจฺจ ชาติอาทิธมฺเมสุ สตฺเตสุ เอโกปิ (สตฺโต) ชาติอาทิโต สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ อตฺโถ ฯ

อตฺโถ อ.อรรถ **อิติ** ว่า “**ปน** ก็ **เอตๆ สรณๆ** อ.สรณะนั่น **สพฺพ์ปิ** แม้ทั้งปวง **เขมๆ** เป็นสรณะอันเกษม **(โหติ)** ย่อมเป็น **เนว** หามิได้นั่นเทียว **อุตฺตมๆ** เป็นสรณะอันสูงสุด **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้, **จ** ด้วยว่า **ชาติอาทิธมฺเมสุ สตฺเตสุ เอโกปิ (สตฺโต)** อ.- ในสัตว์ ท. ผู้มีธรรมมีชาติเป็นต้นหนา -สัตว์ แม้ผู้หนึ่ง **ปฏิจฺจ** อาศัยแล้ว **เอตๆ (สรณๆ)** ซึ่งสรณะนั่น **ปมุจฺจติ** จะหลุดพ้น **สพฺพทุกฺขา** จากทุกข์ทั้งปวง **ชาติอาทิโต** มีชาติเป็นต้น **น** หามิได้” **อิติ** ดังนี้ **(ปททฺวยสฺส)** แห่งหมวดสองแห่งบท **“เนตๆ สรณนฺติ** ว่า “เนตๆ สรณๆ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

สองบทว่า **“เนตๆ สรณๆ”** ความว่า ก็สรณะแม้ทั้งปวงนั่น เป็นสรณะอันเกษม หามิได้นั่นแหละ เป็นสรณะอันสูงสุด หามิได้, ด้วยว่า บรรดาสัตว์มีธรรมมีชาติเป็นต้น สัตว์แม้ผู้หนึ่ง อาศัยสรณะนั่นแล้ว จะหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงมีชาติเป็นต้น หามิได้

“เนตๆ สรณๆ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปททฺวยสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สพฺพๆ เอตๆ ก็ดี สพฺพๆ ก็ดี วิเสสนะของ สรณๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ สองบท อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นๆ ศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เขมๆ วิกติกัตตาใน โหติ นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ อุตฺตมๆ วิกติกัตตาใน โหติ, จศัพท์ ผลโชตกะ ชาติอาทิธมฺเมสุ วิเสสนะของ สตฺเตสุๆ นิทธารณะใน เอโกปิ สตฺโต อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอโกๆ วิเสสนะของ สตฺโตๆ สุทธกัตตาใน ปมุจฺจติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เอตๆ วิเสสนะของ สรณๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิจฺจๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปมุจฺจติ ชาติอาทิโต วิเสสนะของ สพฺพทุกฺขาๆ อปาทานใน ปมุจฺจติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๖๖. **“โย จา**ติ อิทำ อกฺเขมำ อนุตฺตมำ สรณำ ทสฺเสตฺวา เขมำ อุตฺตมำ สรณำ ทสฺสนตฺถำ อารทฺธำ ฯ

“โย จาติ อิทำ (วจนำ ภควตา) อกฺเขมำ อนุตฺตมำ สรณำ ทสฺเสตฺวา เขมำ อุตฺตมำ สรณำ ทสฺสนตฺถำ อารทฺธำ ฯ

อิทำ (วจนำ) อ.คำนี้ **“โย จาติ** ว่า “โย จ” ดังนี้เป็นต้น **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **ทสฺเสตฺวา** ครั้นทรงแสดงแล้ว **สรณำ** ซึ่งสรณะ **อกฺเขมำ** อันไม่เกษม **อนุตฺตมำ** อันไม่สูงสุด **อารทฺธำ** ทรงปรารภแล้ว **ทสฺสนตฺถำ** เพื่ออันทรงแสดง **สรณำ** ซึ่งสรณะ **เขมำ** อันเกษม **อุตฺตมำ** อันสุงสุด ฯ

คำนี้ว่า **“โย จ”** พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงสรณะอันไม่เกษม ไม่สูงสุดแล้ว ทรงปรารภเพื่อจะแสดงสรณะอันเกษม อันสูงสุด

“โย จ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิทำ วจนำ อิทำ วิเสสนะของ วจนำๆ วุตตกัมมะ ใน อารทฺธำๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน อารทฺธำ อกฺเขมำ ก็ดี อนุตฺตมำ ก็ดี วิเสสนะของ สรณำๆ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อารทฺธำ เขมำ ก็ดี อุตฺตมำ ก็ดี วิเสสนะของ สรณำๆ อวุตตกัมมะใน ทสฺสนตฺถำๆ สัมปทานใน อารทฺธำ ฯ

.....

๖๗. ตสฺสตฺโถ “โย จ คหฏฺโจ วา ปพฺพชิโต วา ‘อิติปิ โส ภควา อรหำ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ติอาทิกำ พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติกมฺมฏฺฐานำ นิสฺสาย เสฏฺฐวเสน พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณำ คโต, ตสฺสาปิ ตำ สรณคมนำ อญฺญติตฺถิยวนฺทนาทีหิ กุปฺปติ จลติ, ตสฺส ปน อจลภาวำ ทสฺเสตุำ มคฺเคน อาคตสรณเมว ปกาเสนฺโต **“จตฺตาริ อริย-สจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสตีติ** อาห, โย หิ เอเตสำ สจฺจานำ ทสฺสนวเสน เอตานิ สรณำ คโต, ตสฺส เอตำ สรณำ เขมญฺจ อุตฺตมญฺจ, โส จ ปุคฺคโล เอตำ สรณำ ปฏิจฺจ สกลสฺมาปิ วฏฺฏทุกฺขา ปมุจฺจติ, ตสฺมา “เอตำ โข สรณำ เขมนฺติอาทิ วุตฺตนฺติ ฯ

ตสฺส (“โย จาติ วจนสฺส) อตฺโถ “โย (ปุคฺคโล) จ คหฏฺโจ วา ปพฺพชิโต วา ‘อิติปิ โส ภควา อรหำ สมฺมาสมฺพุทฺโธติอาทิกำ พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติกมฺมฏฺฐานำ นิสฺสาย เสฏฺฐวเสน พุทฺธำ จ ธมฺมำ จ สงฺฆำ จ สรณำ คโต, ตสฺสาปิ (ปุคฺคลสฺส) ตำ สรณคมนำ อญฺญติตฺถิยวนฺทนาทีหิ

(กิจฺเจหิ) กุปฺปติ จลติ, (ภควา) ตสฺส (สรณคมนสฺส) ปน อจลภาวํ ทสฺเสตุํ มคฺเคน อาคตสรณํ เอว ปกาเสนฺโต **"จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสตีติ** อาห, โย (ปุคฺคโล) หิ เอเตสํ สจฺจานํ ทสฺสนวเสน เอตานิ (พุทฺธาทีนิ รตนานิ) สรณํ คโต, ตสฺส (ปุคฺคลสฺส) เอตํ สรณํ เขมํ จ อุตฺตมํ จ (โหติ), โส จ ปุคฺคโล เอตํ สรณํ ปฏิจฺจ สกลสฺมาปิ วฏฺฏทุกฺขา ปมุจฺจติ, ตสฺมา (ภควตา) 'เอตํ โข สรณํ เขมนฺติอาทิ (วจนํ) วุตฺตํ" อิติ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

อตฺโถ อ.เนื้อความ **ตสฺส ("โย จาติ วจนสฺส)** แห่งคำว่า "โย จ" ดังนี้เป็นต้นนั้น **อิติ** ว่า "**จ** ส่วนว่า **โย (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลใด **คหฏฺโฐ** คือ อ.คฤหัสถ์ **วา** หรือ **วา** หรือว่า **ปพฺพชิโต** คือ อ.บรรพชิต **นิสฺสาย** อาศัยแล้ว **พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติกมฺมฏฺฐานํ** ซึ่งกรรมฐานคือการตามระลึกถึงซึ่งพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ **'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธติอาทิกํ** มีคำว่า 'อิติปิ โส ภควา อรหำ สมฺมาสมฺพุทฺโธ' ดังนี้เป็นต้น **คโต** ถึงแล้ว **พุทฺธํ จ** ซึ่งพระพุทธเจ้าด้วย **ธมฺมํ จ** ซึ่งพระธรรมด้วย **สงฺฆํ จ** ซึ่งพระสงฆ์ด้วย **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ **เสฏฺฐวเสน** ด้วยสามารถแห่งสรณะอันประเสริฐที่สุด, **ตํ สรณคมนํ** อ.สรณคมน์นั้น **ตสฺสาปิ (ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคลแม้นั้น **กุปฺปติ** ย่อมกำเริบ **จลติ** ย่อมหวั่นไหว **(กิจฺเจหิ)** ด้วยกิจ ท. **อญฺญติตฺถิย-วนฺทนาทีหิ** มีการไหว้ซึ่งอัญญเดียรถีย์เป็นต้น, **ปน** ส่วนว่า **(ภควา)** อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **ปกาเสนฺโต** เมื่อทรงประกาศ **อาคตสรณํ เอว** ซึ่งสรณะอันมาแล้วนั่นเทียว **มคฺเคน** โดยมรรค **อาห** ตรัสแล้ว **'จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสตีติ** ว่า 'จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ' ดังนี้ **ทสฺเสตุํ** เพื่ออันทรงแสดง **ตสฺส (สรณคมนสฺส) อจลภาวํ** ซึ่งความที่ แห่งสรณคมน์นั้น เป็นสรณะอันไม่หวั่นไหว, **หิ** ด้วยว่า **โย (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลใด **คโต** ถึงแล้ว **เอตานิ (พุทฺธาทีนิ รตนานิ)** ซึ่งรัตนะ ท. มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เหล่านั่น **สรณํ** ว่าเป็นสรณะ **ทสฺสนวเสน** ด้วยสามารถแห่งการเห็น **เอเตสํ สจฺจานํ** ซึ่งสัจจะ ท. เหล่านั่น, **เอตํ สรณํ** อ.สรณะนั่น **ตสฺส (ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคลนั้น **เขมํ จ** เป็นสรณะอันเกษมด้วย **อุตฺตมํ จ** เป็นสรณะอันสูงสุดด้วย **(โหติ)** ย่อมเป็น, **จ** อนึ่ง **โส ปุคฺคโล** อ.บุคคลนั้น **ปฏิจฺจ** อาศัยแล้ว **เอตํ สรณํ** ซึ่งสรณะนั่น **ปมุจฺจติ** ย่อมหลุดพ้น **วฏฺฏทุกฺขา** จากทุกข์ในวัฏฏะ **สกลสฺมาปิ** แม้ทั้งปวง, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **(วจนํ)** อ.พระดำรัส **'เอตํ โข สรณํ เขมนฺติอาทิ** มีพระดำรัสว่า 'เอตำ โข สรณำ เขมำ' ดังนี้เป็นต้น **(ภควตา)** อัน

พระผู้มีพระภาคเจ้า **วุตฺตํ** ตรัสแล้ว" **อิติ**ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความของคำว่า **"โย จ"** เป็นต้นนั้นว่า "ส่วนว่า บุคคลใด คือคฤหัสถ์หรือบรรพชิต อาศัยกรรมฐานคือการตามระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่า 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ' ดังนี้เป็นต้น ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ด้วยสามารถสรณะอันประเสริฐที่สุด, สรณคมน์นั้นของบุคคลแม้นั้น ย่อมกำเริบ ย่อมหวั่นไหวด้วยกิจทั้งหลายมีการไหว้เดียรถีย์เป็นต้น, ส่วนว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงประกาศสรณะที่มาแล้วโดยมรรคนั่นแหละ ตรัสว่า 'จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ' ดังนี้ เพื่อจะแสดงความที่สรณคมน์นั้น เป็นสรณะไม่หวั่นไหว, ด้วยว่า บุคคลใดถึงรัตนะทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเหล่านั่น ว่าเป็นสรณะ ด้วยสามารถแห่งการเห็นสัจจะเหล่านั่น, สรณะนั่นของบุคคลนั้น เป็นสรณะเกษม และเป็นสรณะสูงสุด, อนึ่ง บุคคลนั้น อาศัยสรณะนั่น ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะแม้ทั้งปวง, เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสพระดำรัสมีพระดำรัสว่า 'เอตํ โข สรณํ เขมํ' ดังนี้เป็นต้นไว้"

อตฺโถ วุตฺตกัมมะใน เวทิตพฺโพ ฯ กิตบทกัมมวาจก ตสฺส วิเสสนะของ วจนสฺส "โย จ" สรูปะใน อิติ ฯ ศัพท์ อาทยัตถะใน วจนสฺส ฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "จศัพท์ ปักขันตร-โชตกะ คหฏฺโจ ก็ดี ปพฺพชิโต ก็ดี วิเสสลาภีของ ปุคฺคโล โย วิเสสนะของ ปุคฺคโล ฯ สุทธกัตตาใน คโต ฯ กิตบทกัตตุวาจก วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ คหฏฺโจ และ ปพฺพชิโต 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ' อาทยัตถะใน อิติอาทิกํ ฯ วิเสสนะของ พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติกมฺมฏฺฐานํ ฯ อวุตตกัมมะใน นิสฺสาย ฯ ปุพพกาลกิริยาใน คโต เสฏฺฐวเสน ตติยาวิเสสนะใน คโต พุทฺธํ ก็ดี ธมฺมํ ก็ดี สงฺฆํ ก็ดี สัมปาปุณียกัมมะใน คโต สรณํ สัมภาวนาใน คโต จ สามศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ พุทฺธํ ธมฺมํ และ สงฺฆํ, ตํ วิเสสนะของ สรณคมนํ ฯ สุทธกัตตาใน กุปฺปติ และ จลติ กุปฺปติ ก็ดี จลติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตสฺส ฯ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺส ฯ สามีสัมพันธะใน สรณคมนํ อญฺญติตฺถิยวนฺทนาทีหิ วิเสสนะของ กิจฺเจหิ ฯ กรณะใน กุปฺปติ และ จลติ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ ภควา สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ สรณคมนสฺส ฯ ภาวาทิสัมพันธะใน อจลภาวํ ฯ อวุตต-

กัมมะใน ทสฺเสตุ๎ๆ ตุมัตถสัมปทานใน ปกาเสนฺโต มคฺเคน ตติยาวิเสสนะใน อาคตสรณ๎ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อาคตสรณ๎ๆ อวุตตกัมมะใน ปกาเสนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ ภควา “จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาการะใน อาห, หิศัพท์ ผลโชตกะ โย วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน คโตๆ กิตบทกัตตุวาจก เอเตสํ วิเสสนะของ สจฺจาน๎ๆ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน ทสฺสนวเสนๆ ตติยาวิเสสนะใน คโต เอตานิ ก็ดี พุทฺธาทีนิ ก็ดี วิเสสนะของ รตนานิๆ อวุตตกัมมะใน คโต สรณ๎ สัมภาวนาใน คโต, เอตๆ วิเสสนะของ สรณ๎ๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามี-สัมพันธะใน สรณ๎ เขมๆ ก็ดี อุตฺตมๆ ก็ดี วิกติกัตตาใน โหติ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ เขมๆ และ อุตฺตมๆ, จศัพท์ สัมปิณฑนัตถะ โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน ปมุจฺจติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตๆ วิเสสนะของ สรณ๎ๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิจฺจๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปมุจฺจติ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สกลสฺมาๆ วิเสสนะของ วฏฏทุกฺขาๆ อปาทานใน ปมุจฺจติ, ตสฺมา เหตวัตถะ ‘เอตๆ โข สรณ๎ เขมๆ’ อาทยัตถะใน อิติอาทิๆ วิเสสนะของ วจน๎ๆ วุตตกัมมะใน วุตฺตๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตๆ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๖๘. เทสนาวสาเน สพฺเพปิ เต อิสโย สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตๆ ปตฺวา สตฺถารๆ วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชๆ ยาจึสุ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **เต อิสโย** อ.ฤษี ท. เหล่านั้น **สพฺเพปิ** แม้ทั้งปวง **ปตฺวา** บรรลุแล้ว **อรหตฺตๆ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **สห** กับ **ปฏิสมฺภิทาหิ** ด้วยปฏิสัมภิทา ท. **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **สตฺถารๆ** ซึ่งพระศาสดา **ยาจึสุ** ทูลขอแล้ว **ปพฺพชฺชๆ** ซึ่งการบวช ฯ

เวลาจบพระเทศนา พวกฤษีเหล่านั้นแม้ทั้งปวง บรรลุพระอรหัตพร้อมกับปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ถวายบังคมพระศาสดา ทูลขอการบวชแล้ว

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ยาจึสุ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สพฺเพๆ ก็ดี เต ก็ดี วิเสสนะของ อิสโยๆ สุทธกัตตาใน ยาจึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สหศัพท์ ทัพพ-

สมวายะใน อรหตฺตํ ปฏิสมฺภิทาหิ สหัตถตติยาเข้ากับ สห อรหตฺตํ สัมปาปุณียกัมมะ ใน ปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิตฺวา สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน วนฺทิตฺวาฯ ปุพพกาล-กิริยาใน ยาจึสุ ปพฺพชฺชํ อวุตตกัมมะใน ยาจึสุ ฯ

.....

๖๙. สตฺถา จีวรพฺภนฺตรโต หตฺถํ ปสาเรตฺวา "เอถ ภิกฺขโว, จรถ พฺรหฺมจริยนฺติ อาห ฯ

สตฺถา จีวรพฺภนฺตรโต หตฺถํ ปสาเรตฺวา "(ตุมฺเห) เอถ ภิกฺขโว (หุตฺวา, ตุมฺเห) จรถ พฺรหฺมจริยนฺติ อาห ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ปสาเรตฺวา** ทรงเหยียดออกแล้ว **หตฺถํ** ซึ่งพระหัตถ์ **จีวรพฺ-ภนฺตรโต** จากภายในแห่งจีวร **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **ภิกฺขโว** เป็นภิกษุ **(หุตฺวา)** เป็น **เอถ** จงมาเถิด, **(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **จรถ** จงประพฤติ **พฺรหฺมจริยํ** ซึ่งพรหมจรรย์" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ทรงเหยียดพระหัตถ์ออกจากภายในจีวร ตรัสว่า "เธอทั้งหลาย จงเป็นภิกษุมาเถิด, เธอทั้งหลาย จงประพฤติพรหมจรรย์" ดังนี้

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก จีวรพฺภนฺตรโต อปาทานใน ปสาเรตฺวา หตฺถํ อวุตตกัมมะใน ปสาเรตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห "ตุมฺเห สุทธ-กัตตาใน เอถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภิกฺขโว วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยา ใน เอถ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน จรถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก พฺรหฺมจริยํ อวุตตกัมมะ ใน จรถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๗๐. ตโขณญฺเญว อฏฺฐปริกฺขารธรา วสฺสสติกตฺเถรา วิย อเหสุ ฯ

(เต อิสโย) ตโขณํ เอว อฏฺฐปริกฺขารธรา วสฺสสติกตฺเถรา วิย อเหสุ ฯ

(เต อิสโย) อ.ฤษี ท. เหล่านั้น **วสฺสสติกตฺเถรา วิย** เป็นราวกะว่าพระเถระผู้มีร้อยแห่งพรรษา **อฏฺฐปริกฺขารธรา** ผู้ทรงไว้ซึ่งบริขารแปด **อเหสุ** ได้เป็นแล้ว **ตโขณเญว** ในขณะนั้นนั่นเทียว ฯ

พวกฤษีเหล่านั้น ได้เป็นดุจพระเถระมีพรรษา ๑๐๐ พรรษา ผู้ทรงบริขาร ๘ ในขณะ

นั้นนั่นแหละ

เต วิเสสนะของ อิสโยๆ สุทธกัตตาใน อเหสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตำขณำๆ ทุติยากาลสัตตมีใน อเหสุ อฏฺฐปริกฺขารธรา วิเสสนะของ วสฺสสติกตฺเถราๆ อุปมาวิกติกัตตาใน อเหสุ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ อฏฺฐปริกฺขารธรา วสฺสสติกตฺเถรา ฯ

.....

๗๑. โส จ สพฺเพสมฺปิ องฺคมคธกุรุรฏฺฐวาสีนำ สกฺการำ อาทาย อาคมนทิวโส อโหสิ ฯ

โส (ทิวโส) จ สพฺเพสมฺปิ องฺคมคธกุรุรฏฺฐวาสีนำ (ชนานำ) สกฺการำ อาทาย อาคมนทิวโส อโหสิ ฯ

จ ก็ **โส (ทิวโส)** อ.วันนั้น **สพฺเพสมฺปิ องฺคมคธกุรุรฏฺฐวาสีนำ (ชนานำ) สกฺการำ อาทาย อาคมนทิวโส** เป็นวันเป็นที่ ถือเอา ซึ่งสักการะ ของชน ท. ผู้อยู่ในแคว้นอังคะ แคว้นมคธและแคว้นกุรุโดยปกติ แม้ทั้งปวง แล้วจึงมา **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

ก็วันนั้น ได้เป็นวันเป็นที่ถือเอาสักการะของพวกชนชาวแคว้นอังคะ แคว้นมคธและแคว้นกุรุแม้ทั้งปวงแล้วจึงมา

จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ โส วิเสสนะของ ทิวโสๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สพฺเพสมฺๆ ก็ดี องฺคมคธกุรุรฏฺฐวาสีนำ ก็ดี วิเสสนะของ ชนานำๆ สามีสัมพันธะใน อาคมน- สกฺการำ อวุตตกัมมะใน อาทายๆ สมานกาลกิริยาใน อาคมนทิวโสๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๗๒. เต สกฺการำ อาทาย อาคตา สพฺเพปิ เต อิสโย ปพฺพชิเต ทิสฺวา “กินฺนุ โข อมฺหากำ อคฺคิทตฺตพฺราหฺมโณ มหา อุทาหุ สมโณ โคตโมติ จินฺเตตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส อาคตตฺตา “อคฺคิทตฺโตว มหาติ อมญฺญึสุ ฯ

เต (ชนา) สกฺการำ อาทาย อาคตา สพฺเพปิ เต อิสโย ปพฺพชิเต ทิสฺวา “กินฺนุ โข อมฺหากำ อคฺคิทตฺตพฺราหฺมโณ มหา (โหติ) อุทาหุ สมโณ โคตโม (มหา โหติ)” อิติ จินฺเตตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส อาคตตฺตา “อคฺคิทตฺโตว มหา (โหติ)” อิติ อมญฺญึสุ ฯ

เต (ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น **อาทาย** ถือเอาแล้ว **สกฺการำ** ซึ่งสักการะ **อาคตา**

มาแล้ว **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **เต อิสโย** ซึ่งฤษี ท. เหล่านั้น **สพฺเพปิ** แม้ทั้งปวง **ปพฺพชิเต** ผู้บวชแล้ว **จินฺเตตฺวา** คิดแล้ว **อิติ** ว่า "**อคฺคิทตฺตพฺราหฺมโณ** อ.พราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัตตะ **อมฺหากํ** ของเรา ท. **มหา** เป็นผู้ใหญ่ **(โหติ)** ย่อมเป็น **กินฺนุ โข** หรือหนอแล **อุทาหุ** หรือว่า **สมโณ** อ.พระสมณะ **โคตโม** ผู้โคดม **(มหา)** เป็นผู้ใหญ่ **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **อมญฺญึสุ** ได้สำคัญแล้ว **อิติ** ว่า "**อคฺคิทตฺโตว** อ.อัคคิทัตตะเทียว **มหา** เป็นผู้ใหญ่ **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **สมณสฺส โคตมสฺส อาคตตฺตา** เพราะความที่ แห่งพระสมณะ ผู้โคดม เป็นผู้มาแล้ว ฯ

พวกชนเหล่านั้น ถือเอาสักการะมาแล้ว เห็นพวกฤษีเหล่านั้นแม้ทั้งหมดบวชแล้ว ก็คิดว่า "พราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัตตะของพวกเรา เป็นผู้ใหญ่หรือหนอแล หรือว่า พระสมณะผู้โคดม เป็นผู้ใหญ่" ได้สำคัญว่า "อัคคิทัตตะนั่นแหละ เป็นผู้ใหญ่" เพราะความที่พระสมณะผู้โคดมมาแล้ว

เต วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน อมญฺญึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สกฺการํ อวุตตกัมมะใน อาทายๆ สมานกาลกิริยาใน อาคตาๆ วิเสสนะของ ชนา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สพฺเพๆ ก็ดี เต ก็ดี วิเสสนะของ อิสโยๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา ปพฺพชิเต วิเสสนะของ อิสโย ทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน จินฺเตตฺวา "อคฺคิทตฺตพฺราหฺมโณ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กินฺนุ ปุจฉนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ อมฺหากํ สามีสัมพันธะใน อคฺคิทตฺตพฺราหฺมโณ มหา วิกติกัตตาใน โหติ, อุทาหุ ปุจฉนัตถะ โคตโม วิเสสนะของ สมโณๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหา วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อมญฺญึสุ โคตมสฺส วิเสสนะของ สมณสฺสๆ ภาวาทิสัมพันธะใน อาคตตฺตาๆ เหตุใน อมญฺญึสุ "เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อคฺคิทตฺโตๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหา วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ อาการะใน อมญฺญึสุ ฯ

.....

๗๓. สตฺถา เตสํ อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา "อคฺคิทตฺต ปริสาย กงฺขํ ฉินฺทาติ อาห ฯ

สตฺถา เตสํ (ชนานํ) อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา "(ตฺวํ) อคฺคิทตฺต ปริสาย กงฺขํ ฉินฺทาติ อาห ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **โอโลเกตฺวา** ทรงตรวจดูแล้ว **อชฺฌาสยํ** ซึ่งอัธยาศัย **เตสํ (ชนานํ)** ของชน ท. เหล่านั้น **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**อคฺคิทตฺต** ดูก่อนอัคคิทัตตะ

(ตฺวํ) อ.เธอ **ฉินฺท** จงตัด **กงฺขํ** ซึ่งความสงสัย **ปริสาย** ของบริษัท" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาทรงตรวจดูอัธยาศัยของพวกชนเหล่านั้น ตรัสว่า "ดูก่อนอัคคิทัตตะ เธอจงตัดความสงสัยของบริษัท"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสํ วิเสสนะของ ชนานำฯ สามี-สัมพันธะใน อชฺฌาสยำฯ อวุตตกัมมะใน โอโลเกตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห "อคฺคิทตฺต อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน ฉินฺทฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปริสาย สามีสัมพันธะใน กงฺขำฯ อวุตตกัมมะใน ฉินฺท" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๗๔. โส "อหำปิ เอตฺตกเมว ปจฺจาสึสามีติ อิทฺธิพเลน สตฺตกฺขตฺตุ เวหาสำ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ปุนปฺปุนำ โอรุยฺห สตฺถารำ วนฺทิตฺวา "สตฺถา เม ภนฺเต ภควา, สาวโกหมสฺมีติ วตฺวา สาวกตฺตำ ปกาเสสีติ ฯ

โส (อคฺคิทตฺโต) "อหำปิ เอตฺตกำ เอว (การณำ) ปจฺจาสึสามีติ (วตฺวา) อิทฺธิพเลน สตฺตกฺขตฺตุ เวหาสำ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ปุนปฺปุนำ โอรุยฺห สตฺถารำ วนฺทิตฺวา "สตฺถา เม ภนฺเต ภควา (โหติ), (อหำ) สาวโก อสฺมีติ วตฺวา (อตฺตโน) สาวกตฺตำ ปกาเสสิ อิติ ฯ

โส (อคฺคิทตฺโต) อ.พระอัคคิทัตตะนั้น **(วตฺวา)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**อหำปิ** แม้ อ.ข้าพระองค์ **ปจฺจาสึสามิ** ย่อมหวังเฉพาะ **(การณำ)** ซึ่งเหตุ **เอตฺตกำ เอว** อันมีประมาณเท่านี้นั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ **อพฺภุคฺคนฺตฺวา** เหาะขึ้นไปแล้ว **เวหาสำ** สู่อากาศ **สตฺตกฺขตฺตุ** เจ็ดครั้ง **อิทฺธิพเลน** ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ **โอรุยฺห** ลงแล้ว **ปุนปฺปุนำ** บ่อยๆ **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา **วตฺวา** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่-พระองค์ผู้เจริญ **ภควา** อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **สตฺถา** เป็นศาสดา **เม** ของข้าพระองค์ **(โหติ)** ย่อมเป็น, **อหำ** อ.ข้าพระองค์ **สาวโก** เป็นสาวก **อสฺมิ** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **ปกาเสสิ** ประกาศแล้ว **(อตฺตโน) สาวกตฺตำ** ซึ่งความเป็นที่ แห่งตน เป็นสาวก **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระอัคคิทัตตะนั้น กราบทูลแล้วว่า "แม้ข้าพระองค์ย่อมหวังเฉพาะเหตุมีประมาณเท่านี้นั่นแหละ" ดังนี้ แล้วเหาะขึ้นไปสู่อากาศ ๗ ครั้ง ด้วยกำลังฤทธิ์ ลงแล้วบ่อยๆ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็น

ศาสดาของข้าพระองค์, ข้าพระองค์ เป็นสาวก" ดังนี้ ประกาศความที่ตนเป็นสาวก ดังนี้แล

โส วิเสสนะของ อคฺคิทตฺโตฯ สุทธกัตตาใน ปกาเสสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อหํฯ สุทธกัตตาใน ปจฺจาสึสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอตฺตกํฯ วิเสสนะของ การณํฯ อวุตตกัมมะใน ปจฺจาสึสามิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อพฺภุคฺคนฺตฺวา อิทฺธิพเลน กรณะใน อพฺภุคฺคนฺตฺวา สตฺตกฺขตฺตุ กิริยาวิเสสนะใน อพฺภุคฺคนฺตฺวา เวหาสํ สัมปาปุณียกัมมะ ใน อพฺภุคฺคนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน โอรุยฺห ปุนปฺปุนํ กิริยาวิเสสนะใน โอรุยฺหฯ ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิตฺวา สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน วนฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "ภนฺเต อาลปนะ ภควา สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถา วิกติกัตตาใน โหติ เม สามีสัมพันธะใน สตฺถา, อหํ สุทธกัตตาใน อสฺมิฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก สาวโก วิกติกัตตาใน อสฺมิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยา ใน ปกาเสสิ อตฺตโน ภาวาทิสัมพันธะใน สาวกตฺตํฯ อวุตตกัมมะใน ปกาเสสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ ฯ

อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ อ.เรื่องแห่งปุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัตตะ **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํฯ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องอัคคิทัตตปุโรหิต

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อคฺคิทตฺโต จ โส ปุโรหิโต จาติ อคฺคิทตฺตปุโรหิโต. (อคฺคิทตฺต + ปุโรหิต) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

อคฺคิทตฺโต จ อ.ชื่อว่าอัคคิทัตตะด้วย โส อ.ชื่อว่าอัคคิทัตตะนั้น ปุโรหิโต จ เป็นปุโรหิตด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อคฺคิทตฺตปุโรหิโต ชื่อว่าอคฺคิทตฺตปุโรหิต. (ปุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัตตะ, อัคคิทัตต-ปุโรหิต)

๒. อคฺคิทตฺตปุโรหิตสฺส วตฺถุ อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ. (อคฺคิทตฺตปุโรหิต + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริส-สมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง อคฺคิทตฺตปุโรหิตสฺส แห่งปุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัตตะ อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ ชื่อว่าอคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ. (เรื่องปุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัตตะ, เรื่องอัคคิทัตตปุโรหิต)

กาลกโต, ปิตา

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กาโล กโต เยนาติ กาลกโต, ปิตา. (กาล + กต)

กาโล อ.กาละ เยน (ปิตรา) อันบิดาใด กโต กระทำแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปิตา) อ.บิดานั้น กาลกโต ชื่อว่ากาลกต (ผู้มีกาละอันทำแล้ว, ผู้ทำกาละแล้ว, ผู้เสียชีวิตแล้ว)

อาคตกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาคตญฺจ ตํ กาโล จาติ อาคตกาโล. (อาคต + กาล)

อาคตํ จ อ.เป็นที่มาแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่มาแล้วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อาคตกาโล ชื่อว่าอาคตกาล. (กาลเป็นที่มาแล้ว)

สมานาสนํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมานญฺจ ตํ อาสนญฺจาติ สมานาสนํ. (สมาน + อาสน)

สมานํ จ อ.อันเสมอกันด้วย ตํ อ.อันเสมอกันนั้น อาสนํ จ เป็นอาสนะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมานาสนํ ชื่อว่าสมานาสน. (อาสนะที่เสมอกัน)

นิจฺจกาโล

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิจฺจํ กาโล นิจฺจกาโล. (นิจฺจ + กาล)

กาโล อ.กาล นิจฺจํ เป็นนิตย์ นิจฺจกาโล ชื่อว่านิจฺจกาล. (กาลเป็นนิตย์)

สมานวโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมาโน จ โส วโย จาติ สมานวโย. (สมาน + วย)

สมาโน จ อ.อันเสมอกันด้วย โส อ.อันเสมอกันนั้น วโย จ เป็นวัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมานวโย ชื่อว่าสมานวย. (วัยอันเสมอกัน)

สตฺตาหํ

เป็นสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สตฺต อหา สตฺตาหํ. (สตฺต + อห)

อหา อ.วัน ท. สตฺต เจ็ด สตฺตาหํ ชื่อว่าสตฺตาห. (๗ วัน, หนึ่งสัปดาห์)

ทานมุขํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทานเมว มุขํ ทานมุขํ. (ทาน + มุข)

ทานํ เอว อ.ทานนั่นเทียว มุขํ เป็นมุข ทานมุขํ ชื่อว่าทานมุข. (มุขคือทาน)

พาหิรกปฺปพฺพชฺชา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พาหิรเก ปพฺพชฺชา พาหิรกปฺปพฺพชฺชา. (พาหิรก + ปพฺพชฺชา)

ปพฺพชฺชา อ.บวช พาหิรเก ในลัทธิอันมีในภายนอก พาหิรกปฺปพฺพชฺชา ชื่อว่าพาหิรกปฺปพฺพชฺชา. (บวชในลัทธิอันมีในภายนอก)

ปุริสสหสฺสานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุริสานํ สหสฺสานิ ปุริสสหสฺสานิ. (ปุริส + สหสฺส)

สหสฺสานิ อ.พัน ท. ปุริสานํ แห่งบุรุษ ท. ปุริสสหสฺสานิ ชื่อว่าปุริสสหสฺส. (บุรุษหนึ่งพัน)

องฺคมคธา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

องฺคา จ มคธา จ องฺคมคธา. (องฺค + มคธ)

องฺคา จ อ.แคว้นอังคะ ท. ด้วย มคธา จ อ.แคว้นมคธ ท. ด้วย องฺคมคธา ชื่อว่าองฺคมคธ. (แคว้นอังคะและแคว้นมคธทั้งหลาย)

อนฺตราวาโส

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อนฺตรา วาโส อนฺตราวาโส. (อนฺตรา + วาส)

วาโส อ.การอยู่ อนฺตรา ในระหว่าง อนฺตราวาโส ชื่อว่าอนฺตราวาส. (การอยู่ในระหว่าง)

กามวิตกฺกาทโย, วิตกฺกา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กามวิตกฺโก อาทิ เยสนฺติ กามวิตกฺกาทโย, วิตกฺกา. (กามวิตกฺก + อาทิ)

กามวิตกฺโก อ.กามวิตก อาทิ เป็นต้น เยสํ (วิตกฺกานํ) แห่งวิตก ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต วิตกฺกา) อ.วิตก ท. เหล่านั้น กามวิตกฺกาทโย ชื่อว่ากามวิตกฺกาทิ (มีกามวิตกเป็นต้น), ได้แก่วิตกทั้งหลาย.

วาลุกาปุโฏ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วาลุกาย ปุโฏ วาลุกาปุโฏ. (วาลุกา + ปุฏ)

ปุโฏ อ.หม้อ วาลุกาย แห่งทราย วาลุกาปุโฏ ชื่อว่าวาลุกาปุฏ. (หม้อทราย)

อุปฺปนฺนกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปฺปนฺนญฺจ ตํ กาโล จาติ อุปฺปนฺนกาโล. (อุปฺปนฺน + กาล)

อุปฺปนฺนํ จ อ.เป็นที่เกิดขึ้นแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่เกิดขึ้นแล้วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุปฺปนฺนกาโล ชื่อว่าอุปฺปนฺนกาล. (กาลเป็นที่เกิดขึ้นแล้ว)

มหาวาลุกราสี

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วาลุกาย ราสี วาลุกราสี. (วาลุกา + ราสี) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ราสี อ.กอง วาลุกาย แห่งทราย วาลุกราสี ชื่อว่าวาลุกราสี. (กองทราย)

๒. มหนฺโต จ โส วาลุกราสี จาติ มหาวาลุกราสี. (มหนฺต + วาลุกราสี) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

มหนฺโต จ อ.ใหญ่ด้วย โส อ.ใหญ่นั้น วาลุกราสี จ เป็นกองแห่งทรายด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาวาลุกราสี ชื่อว่ามหาวาลุกราสี. (กองทรายใหญ่)

องฺคมคธวาสิโน, ชนา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. องฺคา จ มคธา จ องฺคมคธา. (องฺค + มคธ) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

องฺคา จ อ.แคว้นอังคะ ท. ด้วย มคธา จ อ.แคว้นมคธ ท. ด้วย องฺคมคธา ชื่อว่า องฺคมคธ. (แคว้นอังคะและแคว้นมคธทั้งหลาย)

๒. องฺคมคเธสุ วสนฺติ สีเลนาติ องฺคมคธวาสิโน, ชนา. (องฺคมคธสทฺทูปปท + วส นิวาเส ในการอยู่ + ณีปัจจัย) สัตตมีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ

(เย ชนา) อ.ชน ท. เหล่าใด วสนฺติ ย่อมอยู่ องฺคมคเธสุ ในแคว้นอังคะและแคว้นมคธ ท. สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น องฺคมคธวาสิโน ชื่อว่าองฺคมคธวาสี (ผู้อยู่ในแคว้นอังคะและแคว้นมคธโดยปกติ, ชาวแคว้นอังคะและชาวแคว้นมคธ), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

กุรุรฏฺฐวาสิโน, ชนา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

กุรุรฏฺเฐ วสนฺติ สีเลนาติ กุรุรฏฺฐวาสิโน, ชนา. (กุรุรฏฺฐสทฺทูปปท + วส นิวาเส ในการอยู่ + ณีปัจจัย)

(เย ชนา) อ.ชน ท. เหล่าใด วสนฺติ ย่อมอยู่ กุรุรฏฺเฐ ในแคว้นชื่อว่ากุรุ สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น กุรุรฏฺฐวาสิโน ชื่อว่ากุรุรฏฺฐวาสี (ผู้อยู่ในแคว้นกุรุโดยปกติ, ชาวแคว้นกุรุ), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

สพฺพทุกฺขํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สพฺพญฺจ ตํ ทุกฺขญฺจาติ สพฺพทุกฺขํ. (สพฺพ + ทุกฺข)

สพฺพํ จ อ.ทั้งปวงด้วย ตํ อ.ทั้งปวงนั้น ทุกฺขํ จ เป็นทุกข์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สพฺพทุกฺขํ ชื่อว่าสพฺพทุกฺข. (ทุกข์ทั้งปวง)

ปจฺจูสกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺจูโส จ โส กาโล จาติ ปจฺจูสกาโล. (ปจฺจูส + กาล)

ปจฺจูโส จ อ.อันขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืดด้วย โส อ.อันขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืดนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปจฺจูสกาโล ชื่อว่าปจฺจูสกาล. (กาลอันขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืด, ใกล้รุ่ง, ใกล้สว่าง)

ญาณชาลํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ญาณเมว ชาลํ ญาณชาลํ. (ญาณ + ชาล)

ญาณํ เอว อ.พระญาณนั่นเทียว ชาลํ เป็นข่าย ญาณชาลํ ชื่อว่าญาณชาล. (ข่ายคือพระญาณ)

อุปนิสฺสยสมฺปนฺนา, ชนา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปนิสฺสเยน สมฺปนฺนา อุปนิสฺสยสมฺปนฺนา, ชนา. (อุปนิสฺสย + สมฺปนฺน)

(ชนา) อ.ชน ท. สมฺปนฺนา ผู้ถึงพร้อมแล้ว อุปนิสฺสเยน ด้วยอุปนิสัย อุปนิสฺสยสมฺปนฺนา ชื่อว่า อุปนิสฺสยสมฺปนฺน (ผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

สายณฺหสมโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีอมาทิปรตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อหสฺส สายํ สายณฺหํ. (อห + สายํ) อมาทิปรตัปปุริสสมาส

สายํ อ.เป็นที่สิ้นไป อหสฺส แห่งวัน สายณฺหํ ชื่อว่าสายณฺห. (เป็นที่สิ้นไปแห่งวัน)

๒. สายณฺโห จ โส สมโย จาติ สายณฺหสมโย. (สายณฺห + สมย) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

สายณฺโห จ อ.เป็นที่สิ้นไปแห่งวันด้วย โส อ.เป็นที่สิ้นไปแห่งวันนั้น สมโย จ เป็นสมัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สายณฺหสมโย ชื่อว่าสายณฺหสมย. (สมัยเป็นที่สิ้นไปแห่งวัน, เวลาเย็น)

สมาคมฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมาคโม จ โส ฐานญฺจาติ สมาคมฏฺฐานํ. (สมาคม + ฐาน)

สมาคโม จ อ.เป็นที่มาพร้อมกันด้วย โส อ.เป็นที่มาพร้อมกันนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมาคมฏฺฐานํ ชื่อว่าสมาคมฏฺฐาน. (ที่เป็นที่มาพร้อมกัน, ที่สมาคม)

วคฺควคฺโค

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วคฺโค จ วคฺโค จ วคฺควคฺโค. (วคฺค + วคฺค)

วคฺโค จ อ.พวกด้วย วคฺโค จ อ.พวกด้วย วคฺควคฺโค ชื่อว่าวคฺควคฺค. (พวกและพวก)

ถูลผุสิตกา, เทวา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ถูลานิ ผุสิตกานิ เยสนฺติ ถูลผุสิตกา, เทวา. (ถูล + ผุสิตก)

ผุสิตกานิ อ.เม็ด ท. ถูลานิ อันหยาบ เยสํ (เทวานํ) แห่งฝน ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต เทวา) อ.ฝน ท. เหล่านั้น ถูลผุสิตกา ชื่อว่าถูลผุสิตก (มีเม็ดหยาบ), ได้แก่ฝนทั้งหลาย.

ปณฺณสาลทฺวารํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปณฺณสาลาย ทฺวารํ ปณฺณสาลทฺวารํ. (ปณฺณสาลา + ทฺวารํ)

ทฺวารํ อ.ประตู ปณฺณสาลาย แห่งบรรณศาลา ปณฺณสาลทฺวารํ ชื่อว่าปณฺณสาลทฺวาร. (ประตูบรรณศาลา)

มานตฺถทฺธตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มาโน ถทฺโธ ยสฺสาติ มานตฺถทฺโธ, อคฺคิทตฺโต. (มาน + ถทฺธ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

มาโน อ.มานะ ถทฺโธ อันแข็งกระด้าง ยสฺส (อคฺคิทตฺตสฺส) แห่งอัคคิทัตตะใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อคฺคิทตฺโต) อ.อัคคิทัตตะนั้น มานตฺถทฺโธ ชื่อว่ามานตฺถทฺธ (ผู้มีมานะแข็งกระด้าง), ได้แก่อัคคิทัตตะ.

๒. มานตฺถทฺธสฺส ภาโว มานตฺถทฺธตา. (มานตฺถทฺธ + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น มานตฺถทฺธสฺส (อคฺคิทตฺตสฺส) แห่งอัคคิทัตตะ ผู้มีมานะแข็งกระด้าง มานตฺถทฺธตา ชื่อว่ามานตฺถทฺธตา. (ความที่อัคคิทัตตะเป็นผู้มีมานะแข็งกระด้าง)

เอกรตฺติ

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอกา จ สา รตฺติ จาติ เอกรตฺติ. (เอกา + รตฺติ)

เอกา จ อ.หนึ่งด้วย สา อ.หนึ่งนั้น รตฺติ จ เป็นราตรีด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกรตฺติ ชื่อว่าเอกรตฺติ. (ราตรีหนึ่ง)

วสนฏฺฐานำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วสนญฺจ ตำ ฐานญฺจาติ วสนฏฺฐานำ. (วสน + ฐาน)

วสนำ จ อ.เป็นที่อยู่ด้วย ตำ อ.เป็นที่อยู่นั้น ฐานำ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วสนฏฺฐานำ ชื่อว่าวสนฏฺฐาน. (ที่เป็นที่อยู่)

ขาริภณฺฑำ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ขารีเยว ภณฺฑำ ขาริภณฺฑำ. (ขารี + ภณฺฑ)

ขารี เอว อ.สาแหรกนั่นเทียว ภณฺฑำ เป็นภัณฑะ ขาริภณฺฑำ ชื่อว่าขาริภณฺฑ. (ภัณฑะ คือสาแหรก)

ปพฺพชิตปริกฺขาโร

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปพฺพชิตสฺส ปริกฺขาโร ปพฺพชิตปริกฺขาโร. (ปพฺพชิต + ปริกฺขาร)

ปริกฺขาโร อ.บริขาร ปพฺพชิตสฺส ของบรรพชิต ปพฺพชิตปริกฺขาโร ชื่อว่าปพฺพชิตปริกฺขาร. (บริขารของบรรพชิต)

วาลุกราสี

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วาลุกาย ราสี วาลุกราสี. (วาลุกา + ราสี) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ราสี อ.กอง วาลุกาย แห่งทราย วาลุกราสี ชื่อว่าวาลุกราสี. (กองทราย)

วาลุกราสิอภิมุโข, เถโร

เป็นทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วาลุกาย ราสี วาลุกราสี. (วาลุกา + ราสี) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ราสี อ.กอง วาลุกาย แห่งทราย วาลุกราสี ชื่อว่าวาลุกราสี. (กองทราย)

๒. วาลุกราสีสฺส อภิมุขํ ยสฺสาติ วาลุกราสีอภิมุโข, เถโร. (วาลุกราสี + อภิมุข) ทวิปท-ภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อภิมุขํ อ.หน้าเฉพาะ วาลุกราสีสฺส แห่งกองแห่งทราย ยสฺส (เถรสฺส) แห่งพระเถระใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส เถโร) อ.พระเถระนั้น วาลุกราสีอภิมุโข ชื่อว่าวาลุกราสีอภิมุข (มุ่งหน้าต่อกองทราย), ได้แก่พระเถระ.

อคฺคิชาลา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อคฺคิสฺส ชาลา อคฺคิชาลา. (อคฺคิ + ชาลา)

ชาลา อ.เปลว อคฺคิสฺส แห่งไฟ อคฺคิชาลา ชื่อว่าอคฺคิชาลา. (เปลวไฟ)

นิพฺพิเสวโน, นาคราชา

เป็นปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิคฺคตํ วิเสวนํ ยสฺมาติ นิพฺพิเสวโน, นาคราชา. (นิ + วิเสวน)

วิเสวนํ อ.การเสพผิด นิคฺคตํ ออกแล้ว ยสฺมา (นาครญฺญา) จากนาคราชใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส นาคราชา) อ.นาคราชนั้น นิพฺพิเสวโน ชื่อว่านิพฺพิเสวน (ผู้มีการเสพผิดออกแล้ว, ผู้ปราศจากการเสพผิด), ได้แก่นาคราช.

กูฏาคารกุจฺฉิปฺปมาโณ, ผโณ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส และฉัฏฐีตัปปุริส-สมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กูฏญฺจ ตํ อคารญฺจาติ กูฏาคารํ. (กูฏ + อคาร) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

กูฏํ จ อ.ยอดด้วย ตํ อ.ยอดนั้น อคารํ จ เป็นเรือนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กูฏาคารํ ชื่อว่ากูฏาคาร. (เรือนยอด)

๒. กูฏาคารสฺส กุจฺฉิ กูฏาคารกุจฺฉิ. (กูฏาคาร + กุจฺฉิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กุจฺฉิ อ.ท้อง กูฏาคารสฺส แห่งเรือนยอด กูฏาคารกุจฺฉิ ชื่อว่ากูฏาคารกุจฺฉิ. (ท้องเรือนยอด)

๓. กูฏาคารกุจฺฉิ ปมาณํ ยสฺสาติ กูฏาคารกุจฺฉิปฺปมาโณ, ผโณ. (กูฏาคารกุจฺฉิ + ปมาณ) ฉัฏฐีตทิวปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

กูฏาคารกุจฺฉิ อ.ท้องแห่งเรือนยอด ปมาณํ เป็นประมาณ ยสฺส (ผณสฺส) แห่งพังพานใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ผโณ) อ.พังพานนั้น กูฏาคารกุจฺฉิปฺปมาโณ ชื่อว่ากูฏาคารกุจฺฉิปฺ-ปมาณ (มีท้องเรือนยอดเป็นประมาณ, มีประมาณเท่าท้องเรือนยอด), ได้แก่พังพาน.

อิสิคโณ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อิสีนํ คโณ อิสิคโณ. (อิสิ + คณ)

คโณ อ.หมู่ อิสีนํ แห่งฤษี ท. อิสิคโณ ชื่อว่าอิสิคณ. (หมู่ฤษี)

มตภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มตสฺส ภาโว มตภาโว. (มต + ภาว) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ภาโว อ.ความเป็น มตสฺส (สมณสฺส) แห่งสมณะ ผู้ตายแล้ว มตภาโว ชื่อว่ามตภาว. (ความที่สมณะเป็นผู้ตายแล้ว)

อมตภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น มโต อมโต, สมโณ. (น + มต) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(สมโณ) อ.สมณะ มโต ตายแล้ว น หามิได้ อมโต ชื่อว่าอมต (ผู้ไม่ตายแล้ว), ได้แก่สมณะ.

๒. อมตสฺส ภาโว อมตภาโว. (อมต + ภาว) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ภาโว อ.ความเป็น อมตสฺส (สมณสฺส) แห่งสมณะ ผู้ไม่ตายแล้ว อมตภาโว ชื่อว่าอมตภาว. (ความที่สมณะเป็นผู้ไม่ตายแล้ว)

วาลุกราสิมตฺถกํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วาลุกาย ราสิ วาลุกราสิ. (วาลุกา + ราสิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ราสิ อ.กอง วาลุกาย แห่งทราย วาลุกราสิ ชื่อว่าวาลุกราสิ. (กองทราย)

๒. วาลุกราสิสฺส มตฺถกํ วาลุกราสิมตฺถกํ. (วาลุกราสิ + มตฺถก) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

มตฺถกํ อ.ที่สุด วาลุกราสิสฺส แห่งกองแห่งทราย วาลุกราสิมตฺถกํ ชื่อว่าวาลุกราสิมตฺถก. (ที่สุดกองทราย, ยอดกองทราย)

มหนฺตตโร, สมโณ โคตโม

เป็นวิเสสตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

อยมิเมสํ วิเสเสน มหนฺโตติ มหนฺตตโร, สมโณ โคตโม. (มหนฺต + ตรปัจจัย)

อยํ (สมโณ โคตโม) อิเมสํ (อิสีนํ) อ.- แห่งฤษี ท. เหล่านี้หนา -พระสมณะผู้โคดมนี้ มหนฺโต เป็นผู้ใหญ่ วิเสเสน โดยพิเศษ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ เพราะเหตุนั้น มหนฺตตโร ชื่อว่ามหนฺตตร (ผู้ใหญ่กว่า), ได้แก่พระสมณะผู้โคดม.

สกลวฏฺฏทุกฺขํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีสัตตมีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วฏฺเฏ ทุกฺขํ วฏฺฏทุกฺขํ. (วฏฺฏ + ทุกฺข) สัตตมีตัปปุริสสมาส

ทุกฺขํ อ.ทุกข์ วฏฺเฏ ในวัฏฏะ วฏฺฏทุกฺขํ ชื่อว่าวฏฺฏทุกฺข. (ทุกข์ในวัฏฏะ)

๒. สกลญฺจ ตํ วฏฺฏทุกฺขญฺจาติ สกลวฏฺฏทุกฺขํ. (สกล + วฏฺฏทุกฺข) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

สกลํ จ อ.ทั้งสิ้นด้วย ตํ อ.ทั้งสิ้นนั้น วฏฺฏทุกฺขํ จ เป็นทุกข์ในวัฏฏะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สกลวฏฺฏทุกฺขํ ชื่อว่าสกลวฏฺฏทุกฺข. (ทุกข์ในวัฏฏะทั้งสิ้น)

อารามรุกฺขเจตฺยานิ

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาราโม จ รุกฺขเจตฺยญฺจ อารามรุกฺขเจตฺยานิ. (อาราม + รุกฺขเจตฺย)

อาราโม จ อ.อารามด้วย รุกฺขเจตฺยํ จ อ.รุกขเจดีย์ด้วย อารามรุกฺขเจตฺยานิ ชื่อว่าอาราม-รุกฺขเจตฺย. (อารามและรุกขเจดีย์ทั้งหลาย)

ภยตชฺชิตา, มนุสฺสา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภเยน ตชฺชิตา ภยตชฺชิตา, มนุสฺสา. (ภย + ตชฺชิต)

(มนุสฺสา) อ.มนุษย์ ท. ภเยน อันภัย ตชฺชิตา คุกคามแล้ว ภยตชฺชิตา ชื่อว่าภยตชฺชิต (ผู้ถูกภัยคุกคามแล้ว), ได้แก่มนุษย์ทั้งหลาย.

ทุกฺขสมุปฺปาโท

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทุกฺขสฺส สมุปฺปาโท ทุกฺขสมุปฺปาโท. (ทุกฺข + สมุปฺปาท)

สมุปฺปาโท อ.การเกิดขึ้นพร้อม ทุกฺขสฺส แห่งทุกข์ ทุกฺขสมุปฺปาโท ชื่อว่าทุกฺขสมุปฺปาท. (การเกิดขึ้นพร้อมแห่งทุกข์)

อฏฺฐงฺคิโก, มคฺโค

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อฏฺฐ องฺคานิ อฏฺฐงฺคานิ. (อฏฺฐ + องฺค) อสมาหารทิคุสมาส
องฺคานิ อ.องค์ ท. อฏฺฐ แปด อฏฺฐงฺคานิ ชื่อว่าอฏฺฐงฺค. (องค์ ๘)

๒. อฏฺฐงฺเคหิ นิยุตฺโต อฏฺฐงฺคิโก, มคฺโค. (อฏฺฐงฺค + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต
(มคฺโค) อ.มรรค นิยุตฺโต อันประกอบแล้ว อฏฺฐงฺเคหิ ด้วยองค์แปด ท. อฏฺฐงฺคิโก ชื่อว่าอฏฺฐงฺคิก (ประกอบด้วยองค์ ๘), ได้แก่มรรค.

ทุกฺขูปสมคามี, มคฺโค

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทุกฺขสฺส อุปสโม ทุกฺขูปสโม. (ทุกฺข + อุปสม) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส
อุปสโม อ.การเข้าไปสงบ ทุกฺขสฺส แห่งทุกข์ ทุกฺขูปสโม ชื่อว่าทุกฺขูปสม. (การเข้าไปสงบแห่งทุกข์)

๒. ทุกฺขูปสมํ คจฺฉาเปติ สีเลนาติ ทุกฺขูปสมคามี, มคฺโค. (ทุกฺขูปสมสทฺทูปปท + คมุ คติมฺหิ ในการไป,ถึง + เณปัจจัย + ณีปัจจัย) ทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ

(โย มคฺโค) อ.มรรคใด (สตฺตํ) ยังสัตว์ คจฺฉาเปติ ย่อมให้ถึง ทุกฺขูปสมํ ซึ่งการเข้าไปสงบแห่งทุกข์ สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส มคฺโค) อ.มรรคนั้น ทุกฺขูปสมคามี ชื่อว่า ทุกฺขูปสมคามี (อันยังสัตว์ให้ถึงการเข้าไปสงบแห่งทุกข์โดยปกติ), ได้แก่มรรค.

อิสิคิลิเวปุลฺลเวภาราทิกา, ปพฺพตา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อิสิคิลิ จ เวปุลฺลญฺจ เวภาโร จ อิสิคิลิเวปุลฺลเวภารา. (อิสิคิลิ + เวปุลฺล + เวภาร) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

อิสิคิลิ จ อ.ภูเขาชื่อว่าอิสิคิลิด้วย เวปุลฺลํ จ อ.ภูเขาชื่อว่าเวปุลละด้วย เวภาโร จ อ.ภูเขาชื่อว่าเวภาระด้วย อิสิคิลิเวปุลฺลเวภารา ชื่อว่าอิสิคิลิเวปุลฺลเวภาร. (ภูเขาอิสิคิลิ ภูเขาเวปุลละและภูเขาเวภาระทั้งหลาย)

๒. อิสิคิลิเวปุลฺลเวภารา อาทิ เยสนฺติ อิสิคิลิเวปุลฺลเวภาราทิกา, ปพฺพตา. (อิสิคิลิ-เวปุลฺลเวภาร + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อิสิคิลิเวปุลฺลเวภารา อ.ภูเขาอิสิคิลิ ภูเขาเวปุลละและภูเขาเวภาระ ท. อาทิ เป็นต้น เยสํ (ปพฺพตานํ) แห่งภูเขา ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ปพฺพตา) อ.ภูเขา ท. เหล่านั้น อิสิคิลิเวปุลฺลเวภาราทิกา ชื่อว่า อิสิคิลิเวปุลฺลเวภาราทิก (มีภูเขาอิสิคิลิ ภูเขาเวปุลละและภูเขาเวภาระเป็นต้น), ได้แก่ภูเขาทั้งหลาย.

มหาวนโคสิงฺคสาลวนาทีนิ, วนานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มหาวนญฺจ โคสิงฺโค จ สาลวนญฺจ มหาวนโคสิงฺคสาลวนานิ. (มหาวน + โคสิงฺค + สาลวน) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

มหาวนํ จ อ.มหาวันด้วย โคสิงฺโค จ อ.โคสิงควันด้วย สาลวนํ จ อ.สาลวันด้วย มหาวนโคสิงฺคสาลวนานิ ชื่อว่ามหาวนโคสิงฺคสาลวน. (มหาวัน โคสิงควันและสาลวันทั้งหลาย)

๒. มหาวนโคสิงฺคสาลวนานิ อาทิ เยสนฺติ มหาวนโคสิงฺคสาลวนาทีนิ, วนานิ. (มหาวน-โคสิงฺคสาลวน + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

มหาวนโคสิงฺคสาลวนานิ อ.มหาวัน โคสิงควันและสาลวัน ท. อาทิ เป็นต้น เยสุ (วนานุ) แห่งป่า ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ วนานิ) อ.ป่า ท. เหล่านั้น มหาวน-โคสิงฺคสาลวนานีนิ ชื่อว่ามหาวนโคสิงฺคสาลวนานิ (มีมหาวัน โคสิงควันและสาลวันเป็นต้น), ได้แก่ป่าทั้งหลาย.

เวฬุวนชีวกมฺพวนาทโย, อารามา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เวฬุวนญฺจ ชีวกมฺพวนญฺจ เวฬุวนชีวกมฺพวนานิ. (เวฬุวน + ชีวกมฺพวน) อิตรีตรโยคทวันท-สมาส

เวฬุวนํ จ อ.เวฬุวันด้วย ชีวกมฺพวนํ จ อ.ชีวกัมพวันด้วย เวฬุวนชีวกมฺพวนานิ ชื่อว่า เวฬุวนชีวกมฺพวน. (เวฬุวันและชีวกัมพวันทั้งหลาย)

๒. เวฬุวนชีวกมฺพวนานิ อาทิ เยสนฺติ เวฬุวนชีวกมฺพวนาทโย, อารามา. (เวฬุวนชีวกมฺพวน + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

เวฬุวนชีวกมฺพวนานิ อ.เวฬุวันและชีวกัมพวัน ท. อาทิ เป็นต้น เยสุ (อารามานุ) แห่งอาราม ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต อารามา) อ.อาราม ท. เหล่านั้น เวฬุวน-ชีวกมฺพวนาทโย ชื่อว่า เวฬุวนชีวกมฺพวนาทิ (มีเวฬุวันและชีวกัมพวันเป็นต้น), ได้แก่อารามทั้งหลาย.

อุเทนเจติยโคตมเจติยาทีนิ, รุกฺขเจตฺยานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อุเทนเจติยญฺจ โคตมเจติยญฺจ อุเทนเจติยโคตมเจติยานิ. (อุเทนเจติย + โคตมเจติย) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

อุเทนเจติยํ จ อ.อุเทนเจดีย์ด้วย โคตมเจติยํ จ อ.โคตมเจดีย์ด้วย อุเทนเจติยโคตมเจติยานิ ชื่อว่าอุเทนเจติยโคตมเจติย. (อุเทนเจดีย์และโคตมเจดีย์ทั้งหลาย)

๒. อุเทนเจติยโคตมเจติยานิ อาทิ เยสนฺติ อุเทนเจติยโคตมเจติยาทีนิ, รุกฺขเจตฺยานิ. (อุเทนเจติยโคตมเจติย + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อุเทนเจติยโคตมเจติยานิ อ.อุเทนเจดีย์และโคตมเจดีย์ ท. อาทิ เป็นต้น เยสุ (รุกฺขเจตฺยานุ) แห่งรุกขเจดีย์ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ รุกฺขเจตฺยานิ) อ.รุกขเจดีย์ ท. เหล่านั้น อุเทนเจติยโคตมเจติยาทีนิ ชื่อว่าอุเทนเจติยโคตมเจติยาทิ (มีอุเทนเจดีย์และโคตมเจดีย์เป็นต้น),

ได้แก่รุกขเจดีย์ทั้งหลาย.

มุจฺจิตุกามา, มนุสฺสา

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

มุจฺจิตุ์ กาเมนฺตีติ มุจฺจิตุกามา, มนุสฺสา. (มุจฺจิตุ์สทฺทูปปท + กมุ กนฺติยํ ในความใคร่ + ณ ปัจจัย)

(เย มนุสฺสา) อ.มนุษย์ ท. เหล่าใด กาเมนฺติ ย่อมใคร่ มุจฺจิตุ์ เพื่ออันพ้น อิติ เพราะเหตุนั้น (เต มนุสฺสา) อ.มนุษย์ ท. เหล่านั้น มุจฺจิตุกามา ชื่อว่ามุจฺจิตุกาม (ผู้ใคร่เพื่อจะหลุดพ้น, ผู้ประสงค์เพื่อจะหลุดพ้น), ได้แก่มนุษย์ทั้งหลาย.

ปุตฺตลาภาทีนิ, วตฺถูนิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีทุติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปุตฺตํ ลาโภ ปุตฺตลาโภ. (ปุตฺต + ลาภ) ทุติยาตัปปุริสสมาส

ลาโภ อ.การได้ ปุตฺตํ ซึ่งบุตร ปุตฺตลาโภ ชื่อว่าปุตฺตลาภ. (การได้บุตร)

๒. ปุตฺตลาโภ อาทิ เยสนฺติ ปุตฺตลาภาทีนิ, วตฺถูนิ. (ปุตฺตลาภ + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ปุตฺตลาโภ อ.การได้ซึ่งบุตร อาทิ เป็นต้น เยสํ (วตฺถูนํ) แห่งวัตถุ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ วตฺถูนิ) อ.วัตถุ ท. เหล่านั้น ปุตฺตลาภาทีนิ ชื่อว่าปุตฺตลาภาทิ (มีการได้บุตรเป็นต้น), ได้แก่วัตถุทั้งหลาย.

ชาติอาทิธมฺมา, สตฺตา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ชาติ อาทิ เยสนฺติ ชาติอาทีนิ, ทุกฺขานิ. (ชาติ + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิ-สมาส

ชาติ อ.ชาติ อาทิ เป็นต้น เยสํ (ทุกฺขานํ) แห่งทุกข์ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ทุกฺขานิ) อ.ทุกข์ ท. เหล่านั้น ชาติอาทีนิ ชื่อว่าชาติอาทิ (มีชาติเป็นต้น), ได้แก่ทุกข์ทั้งหลาย.

๒. ชาติอาทีนิ ธมฺโม เยสนฺติ ชาติอาทิธมฺมา, สตฺตา. (ชาติอาทิ + ธมฺม) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

(ทุกฺขานิ) อ.ทุกข์ ท. ชาติอาทีนิ มีชาติเป็นต้น ธมฺโม เป็นธรรมดา เยสํ (สตฺตานํ) แห่งสัตว์ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต สตฺตา) อ.สัตว์ ท. เหล่านั้น ชาติอาทิธมฺมา ชื่อว่าชาติอาทิธมฺม (มีทุกข์มีชาติเป็นต้นเป็นธรรมดา), ได้แก่สัตว์ทั้งหลาย.

พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติกมฺมฏฺฐานํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาส และทุติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. พุทฺโธ จ ธมฺโม จ สงฺโฆ จ พุทฺธธมฺมสงฺฆา. (พุทฺธ + ธมฺม + สงฺฆ) อิตรีตรโยค-ทวันทสมาส

พุทฺโธ จ อ.พระพุทธเจ้าด้วย ธมฺโม จ อ.พระธรรมด้วย สงฺโฆ จ อ.พระสงฆ์ด้วย พุทฺธธมฺมสงฺฆา ชื่อว่าพุทฺธธมฺมสงฺฆ. (พระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ทั้งหลาย)

๒. พุทฺธธมฺมสงฺเฆ อนุสฺสติ พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติ. (พุทฺธธมฺมสงฺฆ + อนุสฺสติ) ทุติยาตัปปุริส-สมาส

อนุสฺสติ อ.การตามระลึกถึง พุทฺธธมฺมสงฺเฆ ซึ่งพระพุทธเจ้าพระธรรมและพระสงฆ์ ท. พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติ ชื่อว่าพุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติ. (การระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์)

๓. พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติเยว กมฺมฏฺฐานํ พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติกมฺมฏฺฐานํ. (พุทฺธธมฺมสงฺฆา-นุสฺสติ + กมฺมฏฺฐาน) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติ เอว อ.การระลึกถึงซึ่งพระพุทธเจ้าพระธรรมและพระสงฆ์นั่นเทียว กมฺมฏฺฐานํ เป็นกรรมฐาน พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติกมฺมฏฺฐานํ ชื่อว่าพุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติกมฺมฏฺฐาน. (กรรมฐานคือการระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์)

เสฏฺฐวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เสฏฺฐสฺส วโส เสฏฺฐวโส. (เสฏฺฐ + วส)

วโส อ.สามารถ เสฏฺฐสฺส (วตฺถุสฺส) แห่งวัตถุ อันประเสริฐที่สุด เสฏฺฐวโส ชื่อว่าเสฏฺฐวส. (สามารถแห่งวัตถุอันประเสริฐที่สุด)

อญฺญติตฺถิยวนฺทนาทีนิ, กิจฺจานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อญฺญติตฺถิยานํ วนฺทนํ อญฺญติตฺถิยวนฺทนํ. (อญฺญติตฺถิย + วนฺทน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วนฺทนํ อ.การไหว้ อญฺญติตฺถิยานํ ซึ่งอัญญเดียรถีย์ ท. อญฺญติตฺถิยวนฺทนํ ชื่อว่าอญฺญติตฺถิยวนฺทน. (การไหว้อัญญเดียรถีย์)

๒. อญฺญติตฺถิยวนฺทนํ อาทิ เยสนฺติ อญฺญติตฺถิยวนฺทนาทีนิ, กิจฺจานิ. (อญฺญติตฺถิยวนฺทน + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อญฺญติตฺถิยวนฺทนํ อ.การไหว้ซึ่งอัญญเดียรถีย์ อาทิ เป็นต้น เยสํ (กิจฺจานํ) แห่งกิจ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ กิจฺจานิ) อ.กิจ ท. เหล่านั้น อญฺญติตฺถิยวนฺทนาทีนิ ชื่อว่าอญฺญติตฺถิยวนฺทนาทิ (มีการไหว้อัญญเดียรถีย์เป็นต้น), ได้แก่กิจทั้งหลาย.

อาคตสรณํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาคตญฺจ ตํ สรณญฺจาติ อาคตสรณํ. (อาคต + สรณ)

อาคตํ จ อ.อันมาแล้วด้วย ตํ อ.อันมาแล้วนั้น สรณํ จ เป็นสรณะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อาคตสรณํ ชื่อว่าอาคตสรณ. (สรณะอันมาแล้ว)

ทสฺสนวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทสฺสนสฺส วโส ทสฺสนวโส. (ทสฺสน + วส)

วโส อ.สามารถ ทสฺสนสฺส แห่งการเห็น ทสฺสนวโส ชื่อว่าทสฺสนวส. (สามารถแห่งการเห็น)

วฏฺฏทุกฺขํ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วฏฺเฏ ทุกฺขํ วฏฺฏทุกฺขํ. (วฏฺฏ + ทุกฺข)

ทุกฺขํ อ.ทุกข์ วฏฺเฏ ในวัฏฏะ วฏฺฏทุกฺขํ ชื่อว่าวฏฺฏทุกฺข. (ทุกข์ในวัฏฏะ)

เทสนาวสานำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานำ เทสนาวสานำ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานำ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานำ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

จีวรพฺภนฺตรำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จีวรสฺส อพฺภนฺตรำ จีวรพฺภนฺตรำ. (จีวร + อพฺภนฺตร)

อพฺภนฺตรำ อ.ภายใน จีวรสฺส แห่งจีวร จีวรพฺภนฺตรำ ชื่อว่าจีวรพฺภนฺตร. (ภายในจีวร)

อฏฺฐปริกฺขารธรา, เถรา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อฏฺฐ ปริกฺขารา อฏฺฐปริกฺขารา. (อฏฺฐ + ปริกฺขาร) อสมาหารทิคุสมาส

ปริกฺขารา อ.บริขาร ท. อฏฺฐ แปด อฏฺฐปริกฺขารา ชื่อว่าอฏฺฐปริกฺขาร. (บริขาร ๘)

๒. อฏฺฐปริกฺขาเร ธาเรนฺตีติ อฏฺฐปริกฺขารธรา, เถรา. (อฏฺฐปริกฺขารสทฺทูปปท + ธร ธารเณในการทรงไว้ + อปัจจัย) ทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ

(เย เถรา) อ.พระเถระ ท. เหล่าใด ธาเรนฺติ ย่อมทรงไว้ อฏฺฐปริกฺขาเร ซึ่งบริขารแปด ท. อิติ เพราะเหตุนั้น (เต เถรา) อ.พระเถระ ท. เหล่านั้น อฏฺฐปริกฺขารธรา ชื่อว่าอฏฺฐปริกฺขารธร (ผู้ทรงบริขาร ๘), ได้แก่พระเถระทั้งหลาย.

วสฺสสติกตฺเถรา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วสฺสานำ สตำ วสฺสสตำ. (วสฺส + สต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สตำ อ.ร้อย วสฺสานำ แห่งพรรษา ท. วสฺสสตำ ชื่อว่าวสฺสสต. (๑๐๐ พรรษา, ๑๐๐ ปี)

๒. วสฺสสเตน นิยุตฺตา วสฺสสติกา, เถรา. (วสฺสสต + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

(เถรา) อ.พระเถระ ท. นิยุตฺตา ผู้ประกอบแล้ว วสฺสสเตน ด้วยร้อยแห่งพรรษา วสฺสสติกา ชื่อว่าวสฺสสติก (ผู้ประกอบด้วย ๑๐๐ พรรษา, ผู้มี ๑๐๐ พรรษา), ได้แก่พระเถระทั้งหลาย.

๓. วสฺสสติกา จ เต เถรา จาติ วสฺสสติกตฺเถรา. (วสฺสสติก + เถร) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

วสฺสสติกา จ อ.ผู้ประกอบแล้วด้วยร้อยแห่งพรรษา ท. ด้วย เต อ.ผู้ประกอบแล้วด้วยร้อยแห่งพรรษา ท. เหล่านั้น เถรา จ เป็นพระเถระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วสฺสสติกตฺเถรา ชื่อว่า วสฺสสติกตฺเถร. (พระเถระผู้ประกอบด้วย ๑๐๐ พรรษาทั้งหลาย, พระเถระผู้มี ๑๐๐ พรรษาทั้งหลาย)

องฺคมคธกุรุรฏฺฐวาสิโน, ชนา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. องฺครฏฺฐญฺจ มคธรฏฺฐญฺจ กุรุรฏฺฐญฺจ องฺคมคธกุรุรฏฺฐานิ. (องฺครฏฺฐ + มคธรฏฺฐ + กุรุรฏฺฐ) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

องฺครฏฺฐํ จ อ.แคว้นชื่อว่าอังคะด้วย มคธรฏฺฐญฺ จ อ.แคว้นชื่อว่ามคธด้วย กุรุรฏฺฐญฺ จ อ.แคว้นชื่อว่ากุรุด้วย องฺคมคธกุรุรฏฺฐานิ ชื่อว่า องฺคมคธกุรุรฏฺฐ. (แคว้นอังคะ แคว้นมคธและแคว้นกุรุทั้งหลาย)

องฺคมคธกุรุรฏฺเฐสุ วสนฺติ สีเลนาติ องฺคมคธกุรุรฏฺฐวาสิโน, ชนา. (องฺคมคธกุรุรฏฺฐสทฺทูปปท + วส นิวาเส ในการอยู่ + ณีปัจจัย) สัตตมีตัปปุริสสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ

(เย ชนา) อ.ชน ท. เหล่าใด วสนฺติ ย่อมอยู่ องฺคมคธกุรุรฏฺเฐสุ ในแคว้นอังคะแคว้นมคธและแคว้นกุรุ ท. สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น องฺคมคธกุรุรฏฺฐวาสิโน ชื่อว่า องฺคมคธกุรุรฏฺฐวาสี (ผู้อยู่ในแคว้นอังคะแคว้นมคธและแคว้นกุรุโดยปกติ, ชาวแคว้นอังคะชาวแคว้นมคธและชาวแคว้นกุรุ), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

อาคมนทิวโส

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาคมนญฺจ ตํ ทิวโส จาติ อาคมนทิวโส. (อาคมน + ทิวส)

อาคมนํ จ อ.เป็นที่มาด้วย ตํ อ.เป็นที่มานั้น ทิวโส จ เป็นวันด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อาคมนทิวโส ชื่อว่าอาคมนทิวส. (วันเป็นที่มา)

สาวกตฺตํ

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

สาวกสฺส ภาโว สาวกตฺตํ. (สาวก + ตฺตปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น สาวกสฺส (อตฺตโน) แห่งตน ผู้เป็นสาวก สาวกตฺตํ ชื่อว่าสาวกตฺต. (ความที่ตนเป็นสาวก, ความเป็นสาวก)

๗. อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ ฯ [๑๕๔]

อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

ปญฺหวตฺถุ อ.เรื่องแห่งปัญหา **อานนฺทตฺเถรสฺส** ของพระอานนท์ผู้เถระ
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

ปญฺหวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก อานนฺทตฺเถรสฺส สามีสัมพันธะใน ปญฺหวตฺถุ มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๗. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ

๑. **“ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหํ อารพฺภ **“ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **ปญฺหํ** ซึ่งปัญหา **อานนฺทตฺเถรสฺส** ของพระอานนท์ผู้เถระ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนํ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญติ** ว่า “ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมํ ธมฺมเทสนํ อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนํๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อานนฺทตฺเถรสฺส สามีสัมพันธะใน ปญฺหํๆ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. เถโร หิ เอกทิวสํ ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺโน จินฺเตสิ “หตฺถาชานีโย ฉทฺทนฺตกุเล วา อุโปสถกุเล วา อุปฺปชฺชติ, อสฺสาชานีโย สินฺธวกุเล วา วลาหกอสฺสราชกุเล วา,

โคอาชานีโย ทกฺขิณาปเถติอาทีนิ วทนฺเตน สตฺถารา หตฺถิอาชานียาทีนํ อุปฺปตฺติฏฺฐานานิ กถิตานิ, ปุริสาชานีโย ปน กหํ นุ โข อุปฺปชฺชตีติ ฯ

เถโร หิ เอกทิวสํ ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺโน จินฺเตสิ “หตฺถาชานีโย ฉทฺทนฺตกุเล วา อุโปสถกุเล วา อุปฺปชฺชติ, อสฺสาชานีโย สินฺธวกุเล วา วลาหกอสฺสราชกุเล วา (อุปฺปชฺชติ), โคอาชานีโย ทกฺขิณาปเถ (อุปฺปชฺชติ)” อิติอาทีนิ (วจนานิ) วทนฺเตน สตฺถารา หตฺถิอาชานียาทีนํ (สตฺตวิเสสานํ) อุปฺปตฺติฏฺฐานานิ กถิตานิ, ปุริสาชานีโย ปน กหํ (ฐาเน) นุ โข อุปฺปชฺชตีติ ฯ

หิ ดังจะกล่าวโดยย่อ **เถโร** อ.พระเถระ **นิสินฺโน** นั่งแล้ว **ทิวาฏฺฐาเน** ในที่เป็นที่พักในเวลากลางวัน **เอกทิวสํ** ในวันหนึ่ง **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**อุปฺปตฺติฏฺฐานานิ** อ. ที่เป็นที่เกิดขึ้น ท. **(สตฺตวิเสสานํ)** แห่งสัตว์วิเศษ ท. **หตฺถิอาชานียาทีนํ** มีช้างเชือกอาชาไนยเป็นต้น **สตฺถารา** อันพระศาสดา **วทนฺเตน** ผู้เมื่อตรัส **(วจนานิ)** ซึ่งพระดำรัส ท. **อิติอาทีนิ** มีว่า ‘**หตฺถาชานีโย** อ.ช้างเชือกอาชาไนย **อุปฺปชฺชติ** ย่อมเกิดขึ้น **ฉทฺทนฺตกุเล** ในตระกูลฉัททันต์ **วา** หรือ **วา** หรือว่า **อุโปสถกุเล** ในตระกูลอุโบสถ, **อสฺสาชานีโย** อ.ม้าตัวอาชาไนย **(อุปฺปชฺชติ)** ย่อมเกิดขึ้น **สินฺธวกุเล** ในตระกูลแห่งม้าสินธพ **วา** หรือ **วา** หรือว่า **วลาหกอสฺสราชกุเล** ในตระกูลแห่งม้าตัวราชาชื่อว่าวลาหกะ, **โคอาชานีโย** อ.โคตัวอาชาไนย **(อุปฺปชฺชติ)** ย่อมเกิดขึ้น **ทกฺขิณาปเถ** ในชนบทชื่อว่าทักษิณาบถ’ **อิติอาทีนิ** ดังนี้เป็นต้น **กถิตานิ** ตรัสแล้ว, **ปน** ส่วนว่า **ปุริสาชานีโย** อ.บุรุษผู้อาชาไนย **อุปฺปชฺชติ** ย่อมเกิดขึ้น **กหํ (ฐาเน) นุ โข** ในที่ไหนหนอแล” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ดังจะกล่าวโดยย่อ พระเถระนั่งในที่พักกลางวันในวันหนึ่ง คิดว่า “ที่เป็นที่เกิดทั้งหลายของสัตว์วิเศษทั้งหลาย มีช้างอาชาไนยเป็นต้น พระศาสดาผู้เมื่อตรัสพระดำรัสมีว่า ‘ช้างอาชาไนย ย่อมเกิดในตระกูลฉัททันต์หรือในตระกูลอุโบสถ, ม้าอาชาไนย ย่อมเกิดในตระกูลสินธพหรือในตระกูลม้าผู้ราชาชื่อว่าวลาหกะ, โคอาชาไนย ย่อมเกิดในชนบทชื่อว่าทักษิณาบถ’ ดังนี้เป็นต้น ตรัสแล้ว, ส่วนบุรุษอาชาไนย ย่อมเกิดในที่ไหนหนอแล”

หิศัพท์ สังเขปโชตกะ เถโร สุทธกัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกทิวสํ ทุติยากาลสัตตมีใน นิสินฺโน ทิวาฏฺฐาเน วิสยาธาระใน นิสินฺโนๆ วิเสสนะของ เถโร “อุปฺปตฺติฏฺฐานานิ วุตตกัมมะใน กถิตานิๆ กิตบทกัมมวาจก ‘หตฺถาชานีโย สุทธกัตตา

ใน อุปฺปชฺชติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฉทฺทนฺตกุเล ก็ดี อุโปสถกุเล ก็ดี วิสยาธาระ ใน อุปฺปชฺชติ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ฉทฺทนฺตกุเล และ อุโปสถกุเล, อสฺสาชานีโย สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สินฺธวกุเล ก็ดี วลาหกอสฺสราชกุเล ก็ดี วิสยาธาระใน อุปฺปชฺชติ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ สินฺธวกุเล และ วลาหกอสฺสราชกุเล, โคอาชานีโย สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ทกฺขิณาปเถ วิสยาธาระใน อุปฺปชฺชติ" อิติอาทีนิ วิเสสนะของ วจนานิ ๆ อวุตตกัมมะใน วทนฺเตน ๆ วิเสสนะของ สตฺถารา ๆ อนภิหิตกัตตาใน กถิตานิ หตฺถิอาชานียาทีนำ วิเสสนะของ สตฺตวิเสสานำ ๆ สามีสัมพันธะใน อุปฺปตฺติฏฺฐานานิ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ ปุริสาชานีโย สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก กำ วิเสสนะของ จาเน ๆ วิสยาธาระใน อุปฺปชฺชติ นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๓. โส สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอตมตฺถำ ปุจฺฉิ ฯ

โส (เถโร) สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอตำ อตฺถำ ปุจฺฉิ ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **ปุจฺฉิ** ทูลถามแล้ว **เอตำ อตฺถำ** ซึ่งเนื้อความนั่น ฯ

พระเถระนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทูลถามเนื้อความนั่น

โส วิเสสนะของ เถโร ๆ สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารำ อวุตต-กัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิ เอตำ วิเสสนะของ อตฺถำ ๆ อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๔. สตฺถา "อานนฺท ปุริสาชานีโย นาม น สพฺพตฺถ อุปฺปชฺชติ, อุชุกโต ปน ติโยชน-สตายาเม อาวฏฺฏโต นวโยชนสตปฺปมาเณ มชฺฌิมเทสฏฺฐาเน อุปฺปชฺชติ, อุปฺปชฺชนฺโต จ น ยสฺมึ วา ตสฺมึ วา กุเล อุปฺปชฺชติ, ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณ-มหาสาลกุลานำ อญฺญตรสฺมึเยว อุปฺปชฺชตีติ วตฺวา อิมำ คาถมาห

"ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ น โส สพฺพตฺถ ชายติ;
ยตฺถ โส ชายตี ธีโร, ตำ กุลำ สุขเมธตีติ ฯ

สตฺถา “อานนฺท ปุริสาชานีโย นาม น สพฺพตฺถ (ฐาเน) อุปฺปชฺชติ, (ปุริสาชานีโย) อุชุกโต ปน ติโยชนสตายาเม อาวฏฺฏโต นวโยชนสตปฺปมาเณ มชฺฌิมเทสฏฺฐาเน อุปฺปชฺชติ, (ปุริสาชานีโย) อุปฺปชฺชนฺโต จ น ยสฺมึ (กุเล) วา ตสฺมึ วา กุเล อุปฺปชฺชติ, (โส ปุริสาชานีโย) ขตฺติย-มหาสาลพฺราหฺมณมหาสาลกุลานำ อญฺญตรสฺมึ เอว (กุเล) อุปฺปชฺชตีติ วตฺวา อิมำ คาถำ อาห

“ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ (โหติ), น โส (ปุริสาชญฺโญ) สพฺพตฺถ (ฐาเน) ชายติ;
ยตฺถ (กุเล) โส (ปุริสาชญฺโญ) ชายตี ธีโร, ตำ กุลำ สุขำ เอธตีติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**อานนฺท** ดูก่อนอานนท์ **ปุริสาชานีโย นาม** ชื่อ อ.บุรุษผู้อาชาไนย **น อุปฺปชฺชติ** ย่อมไม่เกิดขึ้น **สพฺพตฺถ (ฐาเน)** ในที่ทั้งปวง, **ปน** แต่ว่า **(ปุริสาชานีโย)** อ.บุรุษผู้อาชาไนย **อุปฺปชฺชติ** ย่อมเกิดขึ้น **มชฺฌิมเทสฏฺฐาเน** ในที่อันเป็นมัชฌิมประเทศ **ติโยชนสตายาเม** อันมีร้อยแห่งโยชน์สามเป็นส่วนยาว **อุชุกโต** โดยตรง **นวโยชนสตปฺปมาเณ** อันมีร้อยแห่งโยชน์เก้าเป็นประมาณ **อาวฏฺฏโต** โดยกลม, **จ** ก็ **(ปุริสาชานีโย)** อ.บุรุษผู้อาชาไนย **อุปฺปชฺชนฺโต** เมื่อเกิดขึ้น **อุปฺปชฺชติ** ย่อมเกิดขึ้น **ยสฺมึ (กุเล)** ในตระกูลใด **วา** หรือ **วา** หรือว่า **ตสฺมึ กุเล** ในตระกูลนั้น **น** หามิได้, **(โส ปุริสาชานีโย)** อ.บุรุษผู้อาชาไนยนั้น **อุปฺปชฺชติ** ย่อมเกิดขึ้น **ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาลกุลานำ อญฺญตรสฺมึ เอว (กุเล)** ใน- แห่งตระกูลของกษัตริย์ผู้มหาศาลและพราหมณ์ผู้มหาศาล ท. หนา -ตระกูลใดตระกูลหนึ่งนั่นเทียว” **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมำ คาถำ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> “**ปุริสาชญฺโญ** อ.บุรุษผู้อาชาไนย **ทุลฺลโภ** เป็นผู้อันบุคคลได้โดยยาก **(โหติ)** ย่อมเป็น, **โส (ปุริสาชญฺโญ)** อ.บุรุษผู้อาชาไนยนั้น **น ชายติ** ย่อมไม่เกิด **สพฺพตฺถ (ฐาเน)** ในที่ทั้งปวง, **โส (ปุริสาชญฺโญ)** อ.บุรุษผู้อาชาไนยนั้น **ธีโร** ผู้เป็นนักปราชญ์ **ชายติ** ย่อมเกิด **ยตฺถ (กุเล)** ในตระกูลใด, **ตำ กุลำ** อ.ตระกูลนั้น **เอธติ** ย่อมถึง **สุขำ** ซึ่งความสุข” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า “ดูก่อนอานนท์ ชื่อว่าบุรุษอาชาไนย ย่อมไม่เกิดในที่ทั้งปวง, แต่ว่าบุรุษอาชาไนย ย่อมเกิดในที่อันเป็นมัชฌิมประเทศ โดยตรง ยาว ๓๐๐ โยชน์ โดยวงกลม มีประมาณ ๙๐๐ โยชน์, ก็บุรุษอาชาไนย เมื่อเกิด ย่อมเกิดในตระกูลใด หรือว่าในตระกูลนั้น หามิได้, บุรุษอาชาไนยนั้น ย่อมเกิดในบรรดาตระกูลกษัตริย์

มหาศาลและตระกูลพราหมณ์มหาศาล ตระกูลใดตระกูลหนึ่งเท่านั้น" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

> "บุรุษอาชาไนย เป็นผู้หาได้โดยยาก, บุรุษอาชาไนยนั้น ย่อมไม่เกิดในที่ทั้งปวง, บุรุษอาชาไนยนั้น ผู้เป็นนักปราชญ์ ย่อมเกิดในตระกูลใด, ตระกูลนั้น ย่อมถึงความสุข" ดังนี้

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อานนฺท อาลปนะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ปุริสาชานีโยฯ สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน อุปฺปชฺชติ สพฺพตฺถ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน อุปฺปชฺชติ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ ปุริสาชานีโย สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุชุกโต ตติยาวิเสสนะใน ติโยชนสตายาเมฯ วิเสสนะของ มชฺฌิมเทสฏฺฐาเน อาวฏฺฏโต ตติยาวิเสสนะใน นวโยชนสตปฺปมาเณฯ วิเสสนะของ มชฺฌิมเทสฏฺฐาเนฯ วิสยาธาระใน อุปฺปชฺชติ, จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ปุริสาชานีโย สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุปฺปชฺชนฺโต อัพภันตรกิริยาของ ปุริสาชานีโย นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ ยสฺมึ วิเสสนะของ กุเลฯ วิสยาธาระใน อุปฺปชฺชติ ตสฺมึ วิเสสนะของ กุเลฯ วิสยาธาระใน อุปฺปชฺชติ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ยสฺมึ กุเล และ ตสฺมึ กเล, โส วิเสสนะของ ปุริสาชานีโยฯ สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชติฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาลกุลานำ นิทธารณะใน อญฺญตรสฺมึ กุเล เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อญฺญตรสฺมึฯ วิเสสนะของ กุเลฯ นิทธารณียะและวิสยาธาระใน อุปฺปชฺชติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมำ วิเสสนะของ คาถำฯ อวุตตกัมมะใน อาห

> "ปุริสาชญฺโญ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทุลฺลโภ วิกติกัตตาใน โหติ, โส วิเสสนะของ ปุริสาชญฺโญฯ สุทธกัตตาใน ชายติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชายติ สพฺพตฺถ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน ชายติ, โส ก็ดี ธีโร ก็ดี วิเสสนะของ ปุริสาชญฺโญฯ สุทธกัตตาใน ชายติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยตฺถ วิเสสนะของ กุเลฯ วิสยาธาระใน ชายติ, ตำ วิเสสนะของ กุลำฯ สุทธกัตตาใน เอธติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุขำ อวุตตกัมมะใน เอธติ"

อิติศัพท์ สรูปะใน อิมำ คาถำ ฯ

.....

๕. ตตฺถ **ทุลฺลโภ**ติ ปุริสาชญฺโญ หิ ทุลฺลโภ, น หิ หตฺถาชานียาทโย วิย สุลโภ, โส สพฺพตฺถ ปจฺจนฺตเทเส วา นีจกุเล วา น ชายติ, มชฺฌิมเทเสเยว ปน มหาชนสฺส อภิวาทนาทิสกฺการกรณฏฺฐาเน ขตฺติยพฺราหฺมณกุลานำ อญฺญตรสฺมึ กุเล ชายติ, เอวำ ชายมาโน จ ยตฺถ โส ชายติ ธีโร อุตฺตมปฺปญฺโญ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ตำ กุลำ สุขเมธติ สุขปฺปตฺตเมว โหตีติ อตฺโถ ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) “**ทุลฺลโภ**ติ (ปทสฺส) “ปุริสาชญฺโญ หิ ทุลฺลโภ (โหติ), น หิ หตฺถาชานียาทโย (สตฺตวิเสสา) วิย สุลโภ (โหนฺติ), โส (ปุริสาชญฺโญ) สพฺพตฺถ (ฐาเน) ปจฺจนฺตเทเส วา นีจกุเล วา น ชายติ, (โส ปุริสาชญฺโญ) มชฺฌิมเทเส เอว ปน มหาชนสฺส อภิวาทนาทิ-สกฺการกรณฏฺฐาเน ขตฺติยพฺราหฺมณกุลานำ อญฺญตรสฺมึ กุเล ชายติ, เอวำ ชายมาโน จ ยตฺถ (กุเล) โส (ปุริสาชญฺโญ) ชายติ ธีโร อุตฺตมปฺปญฺโญ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ตำ กุลำ สุขำ เอธติ สุขปฺปตฺตำ เอว โหตีติ อตฺโถ ฯ

อตฺโถ อ.อรรถ **อิติ** ว่า “**หิ** ก็ **ปุริสาชญฺโญ** อ.บุรุษผู้อาชาไนย **ทุลฺลโภ** เป็นผู้อันบุคคลได้โดยยาก **(โหติ)** ย่อมเป็น, **สุลโภ** คือว่าเป็นผู้อันบุคคลได้โดยง่าย **(สตฺต-วิเสสา) วิย** ราวกะ อ.สัตว์วิเศษ ท. **หตฺถาชานียาทโย** มีช้างเชือกอาชาไนยเป็นต้น **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น **น หิ** หามิได้แล, **โส (ปุริสาชญฺโญ)** อ.บุรุษอาชาไนยนั้น **น ชายติ** ย่อมไม่เกิด **สพฺพตฺถ (ฐาเน)** ในที่ทั้งปวง **ปจฺจนฺตเทเส** คือในปัจจันตประเทศ **วา** หรือ **วา** หรือว่า **นีจกุเล** ในตระกูลต่ำ, **ปน** แต่ว่า **(โส ปุริสาชญฺโญ)** อ.บุรุษผู้อาชาไนยนั้น **ชายติ** ย่อมเกิด **ขตฺติยพฺราหฺมณกุลานำ อญฺญตรสฺมึ กุเล** ใน- แห่งตระกูลแห่งกษัตริย์และตระกูลแห่งพราหมณ์ ท. หนา -ตระกูลตระกูลใดตระกูลหนึ่ง **อภิวาทนาทิสกฺการกรณฏฺฐาเน** ในที่เป็นที่กระทำซึ่งสักการะมีการกราบไหว้เป็นต้น **มหาชนสฺส** แห่งมหาชน **มชฺฌิมเทเส เอว** ในมัชฌิมประเทศนั่นเทียว, **จ** ก็ **โส (ปุริสาชญฺโญ)** อ.บุรุษผู้อาชาไนยนั้น **ธีโร** ผู้เป็นนักปราชญ์ **อุตฺตมปฺปญฺโญ** คือว่าผู้มีปัญญาอันสูงสุด **สมฺมาสมฺพุทฺโธ** คือว่าผู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า **ชายมาโน** เมื่อเกิด **เอวำ** อย่างนี้ **ชายติ** ย่อมเกิด **ยตฺถ (กุเล)** ในตระกูลใด, **ตำ กุลำ** อ.ตระกูลนั้น **เอธติ** ย่อมถึง **สุขำ** ซึ่งความสุข **สุขปฺปตฺตำ เอว** คือว่าเป็นตระกูลอันถึงแล้วซึ่ง

ความสุขนั่นเทียว **โหติ** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) "ทุลฺลโภติ (ปทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า "ทุลฺลโภ" ดังนี้เป็นต้น ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **"ทุลฺลโภ"** ความว่า ก็บุรุษอาชาไนย เป็นผู้ที่หาได้โดยยาก คือว่าเป็นผู้ที่หาได้โดยง่าย ดุจพวกสัตว์วิเศษมีช้างอาชาไนยเป็นต้น หามิได้แล, บุรุษอาชาไนยนั้น ย่อมไม่เกิดในที่ทั้งปวง คือในปัจจันตประเทศ หรือในตระกูลต่ำ, แต่ว่าบุรุษอาชาไนยนั้น ย่อมเกิดในบรรดาตระกูลกษัตริย์มหาศาลและพราหมณ์มหาศาลตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ในที่เป็นที่ทำสักการะมีการกราบไหว้เป็นต้น ของมหาชนในมัชฌิมประเทศนั่นเอง, ก็บุรุษอาชาไนยนั้น ผู้เป็นนักปราชญ์ คือว่าผู้มีปัญญาอันสูงสุดได้แก่ผู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเกิดอย่างนี้ ย่อมเกิดในตระกูลใด, ตระกูลนั้นย่อมถึงความสุข คือว่าเป็นตระกูลถึงความสุขนั่นแหละ

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุ ๆ นิทธารณะใน ปทสฺส "ทุลฺลโภ" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ "หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ปุริสาชญฺโญ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทุลฺลโภ วิกติกัตตาใน โหติ, หตฺถาชานียาทโย วิเสสนะของ สตฺตวิเสสา ๆ อุปมาสุทธกัตตาใน โหนฺติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ หตฺถาชานียาทโย สตฺตวิเสสา หิศัพท์ วจนาลังการะ สุลโภ วิกติกัตตาใน โหนฺติ ปุริสาชญฺโญ ทุลฺลโภ วิวริยะใน น หิ หตฺถาชานียาทโย วิย สุลโภ ๆ วิวรณะ, โส วิเสสนะของ ปุริสาชญฺโญ ๆ สุทธกัตตาใน ชายติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สพฺพตฺถ วิเสสนะของ ฐาเน ๆ วิสยาธาระใน ชายติ ปจฺจนฺตเทเส ก็ดี นีจกุเล ก็ดี วิเสสลาภีของ ฐาเน วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ปจฺจนฺตเทเส และ นีจกุเล นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชายติ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ โส วิเสสนะของ ปุริสาชญฺโญ ๆ สุทธกัตตาใน ชายติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ มชฺฌิมเทเส ๆ วิสยาธาระใน ชายติ มหาชนสฺส สามีสัมพันธะใน อภิวาทนาทิสกฺการกรณฏฺฐาเน ๆ วิสยาธาระใน ชายติ ขตฺติยพฺราหฺมณกุลานำ นิทธารณะใน อญฺญตรสฺมึ กุเล อญฺญตรสฺมึ วิเสสนะของ กุเล ๆ นิทธารณียะและวิสยาธาระใน ชายติ, จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ โส วิเสสนะของ ปุริสาชญฺโญ ๆ สุทธกัตตาใน ชายติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวำ กิริยาวิเสสนะใน ชายมาโน ๆ วิเสสนะของ ปุริสาชญฺโญ ยตฺถ วิเสสนะของ กุเล ๆ วิสยาธาระใน ชายติ ธีโร ก็ดี

อุตฺตมปฺปญฺโญ ก็ดี สมฺมาสมฺพุทฺโธ ก็ดี วิเสสนะของ ปุริสาชญฺโญ ธีโร วิริยะใน อุตฺตมปฺปญฺโญ ฯ วิวรณะและวิริยะใน สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ วิวรณะ, ตํ วิเสสนะของ กุลํ ฯ สุทธกัตตาใน เอธติ และ โหติ เอธติก็ดี โหติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก สุขํ อวุตต-กัมมะใน เอธติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สุขปฺปตฺตํ ฯ วิกติกัตตาใน โหติ สุขํ เอธติ วิวริยะใน สุขปฺปตฺตํ เอว โหติ ฯ วิวรณะ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ฯ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๖. เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน พหู (ชนา) โสตาปตฺติผลาทีนิ (อริยผลานิ) ปาปุณึสุ อิติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **(ชนา)** อ.ชน ท. **พหู** มาก **ปาปุณึสุ** บรรลุแล้ว **(อริยผลานิ)** ซึ่งอริยผล ท. **โสตาปตฺติผลาทีนิ** มีโสดาปัตติผล-เป็นต้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ชนจำนวนมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณึสุ พหู วิเสสนะของ ชนา ฯ สุทธกัตตาใน ปาปุณึสุ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผลาทีนิ วิเสสนะของ อริยผลานิ ฯ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ ฯ

อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

ปญฺหวตฺถุ อ.เรื่องแห่งปัญหา **อานนฺทตฺเถรสฺส** ของพระอานนท์ผู้เถระ **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

ปญฺหวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํ ฯ กิตบทกัตตุวาจก

อานนฺทตฺเถรสฺส สามีสัมพันธะใน ปญฺหวตฺถุ ฯ

จบเรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

ปญฺหวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปญฺหสฺส วตฺถุ ปญฺหวตฺถุ. (ปญฺห + วตฺถุ)

วตฺถุ อ.เรื่อง ปญฺหสฺส แห่งปัญหา ปญฺหวตฺถุ ชื่อว่าปญฺหวตฺถุ. (เรื่องปัญหา)

อานนฺทตฺเถโร

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อานนฺโท จ โส เถโร จาติ อานนฺทตฺเถโร. (อานนฺท + เถร)

อานนฺโท จ อ.พระอานนท์ด้วย โส อ.พระอานนท์นั้น เถโร จ เป็นพระเถระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อานนฺทตฺเถโร ชื่อว่าอานนฺทตฺเถร. (พระอานนท์ผู้เถระ, พระอานนทเถระ)

ทิวาฏฺฐานํ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทิวา ฐานํ ทิวาฏฺฐานํ. (ทิวา + ฐาน)

ฐานํ อ.ที่เป็นที่พัก ทิวา ในเวลากลางวัน ทิวาฏฺฐานํ ชื่อว่าทิวาฏฺฐาน. (ที่พักในเวลากลางวัน)

หตฺถาชานีโย

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

หตฺถี จ โส อาชานีโย จาติ หตฺถาชานีโย. (หตฺถี + อาชานีย) วิเสสนุตตรบทกัมมธารย-สมาส

หตฺถี จ อ.ช้างด้วย โส อ.ช้างนั้น อาชานีโย จ เชือกอาชาไนยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น หตฺถาชานีโย ชื่อว่าหตฺถาชานีย. (ช้างเชือกอาชาไนย)

ฉทฺทนฺตกุลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฉทฺทนฺตสฺส กุลํ ฉทฺทนฺตกุลํ. (ฉทฺทนฺต + กุล)

กุลํ อ.ตระกูล ฉทฺทนฺตสฺส แห่งช้างฉัททันต์ ฉทฺทนฺตกุลํ ชื่อว่าฉทฺทนฺตกุล. (ตระกูลช้างฉัททันต์)

อุโปสถกุลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุโปสถสฺส กุลํ อุโปสถกุลํ. (อุโปสถ + กุล)

กุลํ อ.ตระกูล อุโปสถสฺส แห่งช้างอุโบสถ อุโปสถกุลํ ชื่อว่าอุโปสถกุล. (ตระกูลช้างอุโบสถ)

อสฺสาชานีโย

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อสฺโส จ โส อาชานีโย จาติ อสฺสาชานีโย. (อสฺส + อาชานีย)

อสฺโส จ อ.ม้าด้วย โส อ.ม้านั้น อาชานีโย จ ตัวอาชาไนยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อสฺสาชานีโย ชื่อว่าอสฺสาชานีย. (ม้าตัวอาชาไนย)

สินฺธวกุลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สินฺธวสฺส กุลํ สินฺธวกุลํ. (สินฺธว + กุล)

กุลํ อ.ตระกูล สินฺธวสฺส แห่งม้าสินธพ สินฺธวกุลํ ชื่อว่าสินฺธวกุล. (ตระกูลม้าสินธพ)

วลาหกอสฺสราชกุลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส และวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อสฺโส จ โส ราชา จาติ อสฺสราชา. (อสฺส + ราช) วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส

อสฺโส จ อ.ม้าด้วย โส อ.ม้านั้น ราชา จ เป็นราชาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อสฺส-ราชา ชื่อว่าอสฺสราช. (ม้าผู้ราชา)

๒. วลาหโก จ โส อสฺสราชา จาติ วลาหกอสฺสราชา. (วลาหก + อสฺสราช) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

วลาหโก จ อ.ชื่อว่าวลาหกะด้วย โส อ.ชื่อว่าวลาหกะนั้น อสฺสราชา จ เป็นม้าผู้ราชาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วลาหกอสฺสราชา ชื่อว่าวลาหกอสฺสราช. (ม้าผู้ราชาชื่อว่าวลาหกะ)

๓. วลาหกอสฺสรญฺโญ กุลํ วลาหกอสฺสราชกุลํ. (วลาหกอสฺสราช + กุล) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กุลํ อ.ตระกูล วลาหกอสฺสราชรญฺโญ แห่งม้าผู้ราชาชื่อว่าวลาหกะ วลาหกอสฺสราชกุลํ ชื่อว่าวลาหกอสฺสราชกุล. (ตระกูลม้าผู้ราชาชื่อว่าวลาหกะ)

โคอาชานีโย

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โค จ โส อาชานีโย จาติ โคอาชานีโย. (โค + อาชานีย)

โค จ อ.โคด้วย โส อ.โคนั้น อาชานีโย จ ตัวอาชาไนยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น โคอาชานีโย ชื่อว่าโคอาชานีย. (โคตัวอาชาไนย)

หตฺถิอาชานียาทโย, สตฺตวิเสสา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. หตฺถี จ โส อาชานีโย จาติ หตฺถิอาชานีโย. (หตฺถี + อาชานีย) วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส

หตฺถี จ อ.ช้างด้วย โส อ.ช้างนั้น อาชานีโย จ เชือกอาชาไนยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น หตฺถิอาชานีโย ชื่อว่าหตฺถิอาชานีย. (ช้างเชือกอาชาไนย)

๒. หตฺถิอาชานีโย อาทิ เยสนฺติ หตฺถิอาชานียาทโย, สตฺตวิเสสา. (หตฺถิอาชานีย + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

หตฺถิอาชานีโย อ.ช้างเชือกอาชาไนย อาทิ เป็นต้น เยสํ (สตฺตวิเสสานํ) แห่งสัตว์วิเศษ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต สตฺตวิเสสา) อ.สัตว์วิเศษ ท. เหล่านั้น หตฺถิอาชานียาทโย ชื่อว่าหตฺถิอาชานียาทิ (มีช้างเชือกอาชาไนยเป็นต้น), ได้แก่สัตว์วิเศษทั้งหลาย.

อุปฺปตฺติฏฺฐานานิ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปฺปตฺตีนิ จ ตานิ ฐานานิ จาติ อุปฺปตฺติฏฺฐานานิ. (อุปฺปตฺติ + ฐาน)

อุปฺปตฺตีนิ จ อ.เป็นที่เกิดขึ้น ท. ด้วย ตานิ อ.เป็นที่เกิดขึ้น ท. เหล่านั้น ฐานานิ จ เป็นที่ ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุปฺปตฺติฏฺฐานานิ ชื่อว่าอุปฺปตฺติฏฺฐาน. (ที่เป็นที่เกิดขึ้นทั้งหลาย)

ปุริสาชานีโย

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุริโส จ โส อาชานีโย จาติ ปุริสาชานีโย. (ปุริส + อาชานีย)

ปุริโส จ อ.บุรุษด้วย โส อ.บุรุษนั้น อาชานีโย จ ผู้อาชาไนยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปุริสาชานีโย ชื่อว่าปุริสาชานีย. (บุรุษผู้อาชาไนย)

ติโยชนสตายามํ, มชฺฌิมเทสฏฺฐานํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาส และ ฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ตีณิ โยชนานิ ติโยชนานิ. (ติ + โยชน) อสมาหารทิคุสมาส

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. ตีณิ สาม ติโยชนานิ ชื่อว่าติโยชน. (๓ โยชน์)

๒. ติโยชนานํ สตานิ ติโยชนสตานิ. (ติโยชน + สต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สตานิ อ.ร้อย ท. ติโยชนานํ แห่งโยชน์สาม ท. ติโยชนสตานิ ชื่อว่าติโยชนสต. (๓๐๐ โยชน์)

๓. ติโยชนสตานิ อายาโม ยสฺสาติ ติโยชนสตายามํ, มชฺฌิมเทสฏฺฐานํ. (ติโยชนสต + อายาม) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ติโยชนสตานิ อ.ร้อยแห่งโยชน์สาม ท. อายาโม เป็นส่วนยาว ยสฺส (มชฺฌิมเทสฏฺฐานสฺส) แห่งที่อันเป็นมัชฌิมประเทศใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ มชฺฌิมเทสฏฺฐานํ) อ.ที่อันเป็นมัชฌิม-ประเทศนั้น ติโยชนสตายามํ ชื่อว่าติโยชนสตายาม (มี ๓๐๐ โยชน์เป็นส่วนยาว, ยาว ๓๐๐ โยชน์), ได้แก่ ที่อันเป็นมัชฌิมประเทศ.

นวโยชนสตปฺปมาณํ, มชฺฌิมเทสฏฺฐานํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาส และ ฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นว โยชนานิ นวโยชนานิ. (นว + โยชน) อสมาหารทิคุสมาส

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. นว เก้า นวโยชนานิ ชื่อว่านวโยชน. (๙ โยชน์)

๒. นวโยชนานํ สตานิ นวโยชนสตานิ. (นวโยชน + สต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สตานิ อ.ร้อย ท. นวโยชนานํ แห่งโยชน์เก้า ท. นวโยชนสตานิ ชื่อว่านวโยชนสต. (๙๐๐ โยชน์)

๓. นวโยชนสตานิ ปมาณํ ยสฺสาติ นวโยชนสตปฺปมาณํ, มชฺฌิมเทสฏฺฐานํ. (นวโยชนสต + ปมาณ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

นวโยชนสตานิ อ.ร้อยแห่งโยชน์เก้า ท. ปมาณํ เป็นประมาณ ยสฺส (มชฺฌิมเทสฏฺฐานสฺส) แห่งที่อันเป็นมัชฌิมประเทศใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ มชฺฌิมเทสฏฺฐานํ) อ.ที่อันเป็นมัชฌิม-ประเทศนั้น นวโยชนสตปฺปมาณํ ชื่อว่านวโยชนสตปฺปมาณ (มี ๙๐๐ โยชน์เป็นประมาณ, มีประมาณ ๙๐๐ โยชน์), ได้แก่ที่อันเป็นมัชฌิมประเทศ.

มชฺฌิมเทสฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มชฺฌิมเทโส จ โส ฐานญฺจาติ มชฺฌิมเทสฏฺฐานํ. (มชฺฌิมเทส + ฐาน)

มชฺฌิมเทโส จ อ.อันเป็นมัชฌิมประเทศด้วย โส อ.อันเป็นมัชฌิมประเทศนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มชฺฌิมเทสฏฺฐานํ ชื่อว่ามชฺฌิมเทสฏฺฐาน. (ที่อันเป็นมัชฌิมประเทศ)

ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาลกุลานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส และอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ขตฺติโย จ โส มหาสาโล จาติ ขตฺติยมหาสาโล. (ขตฺติย + มหาสาล) วิเสสนุตตรบท-กัมมธารยสมาส

ขตฺติโย จ อ.กษัตริย์ด้วย โส อ.กษัตริย์นั้น มหาสาโล จ เป็นผู้มหาศาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ขตฺติยมหาสาโล ชื่อว่าขตฺติยมหาสาล. (กษัตริย์มหาศาล)

๒. พฺราหฺมโณ จ โส มหาสาโล จาติ พฺราหฺมณมหาสาโล. (พฺราหฺมณ + มหาสาล) วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส

พฺราหฺมโณ จ อ.พราหมณ์ด้วย โส อ.พราหมณ์นั้น มหาสาโล จ เป็นผู้มหาศาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น พฺราหฺมณมหาสาโล ชื่อว่าพฺราหฺมณมหาสาล. (พราหมณ์มหาศาล)

๓. ขตฺติยมหาสาโล จ พฺราหฺมณมหาสาโล จ ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาลา. (ขตฺติย-มหาสาล + พฺราหฺมณมหาสาล) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

ขตฺติยมหาสาโล จ อ.กษัตริย์ผู้มหาศาลด้วย พฺราหฺมณมหาสาโล จ อ.พราหมณ์ผู้มหาศาลด้วย ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาลา ชื่อว่าขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาล. (กษัตริย์มหาศาลและพราหมณ์มหาศาลทั้งหลาย)

๔. ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาลานํ กุลานิ ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาลกุลานิ. (ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาล + กุล) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กุลานิ อ.ตระกูล ท. ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาลานํ แห่งกษัตริย์ผู้มหาศาลและพราหมณ์ผู้มหาศาล ท. ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาลกุลานิ ชื่อว่า ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาลกุล. (ตระกูลกษัตริย์มหาศาลและพราหมณ์มหาศาล)

ปุริสาชญฺโญ

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุริโส จ โส อาชญฺโญ จาติ ปุริสาชญฺโญ. (ปุริส + อาชญฺญ)

ปุริโส จ อ.บุรุษด้วย โส อ.บุรุษนั้น อาชญฺโญ จ ผู้อาชาไนยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปุริสาชญฺโญ ชื่อว่าปุริสาชญฺญ. (บุรุษผู้อาชาไนย)

นีจกุลํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นีจญฺจ ตํ กุลญฺจาติ นีจกุลํ. (นีจ + กุล)

นีจํ จ อ.ต่ำด้วย ตํ อ.ต่ำนั้น กุลํ จ เป็นตระกูลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นีจกุลํ ชื่อว่านีจกุล. (ตระกูลต่ำ)

อภิวาทนาทิสกฺการกรณฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส และฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อภิวาทนํ อาทิ เยสนฺติ อภิวาทนาทโย, สกฺการา. (อภิวาทน + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อภิวาทนํ อ.การกราบไหว้ อาทิ เป็นต้น เยสํ (สกฺการานํ) แห่งสักการะ ท. เหล่าใด

(อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต สกฺการา) อ.สักการะ ท. เหล่านั้น อภิวาทนาทโย ชื่อว่า อภิวาทนาทิ (มีการกราบไหว้เป็นต้น), ได้แก่สักการะทั้งหลาย.

๒. อภิวาทนาทโย จ เต สกฺการา จาติ อภิวาทนาทิสกฺการา. (อภิวาทนาทิ + สกฺการ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อภิวาทนาทโย จ อ.มีการกราบไหว้เป็นต้น ท. ด้วย เต อ.มีการกราบไหว้เป็นต้น ท. เหล่านั้น สกฺการา จ เป็นสักการะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อภิวาทนาทิสกฺการา ชื่อว่าอภิวาทนาทิสกฺการ. (สักการะมีการกราบไหว้เป็นต้นทั้งหลาย)

๓. อภิวาทนาทิสกฺการานํ กรณํ อภิวาทนาทิสกฺการกรณํ. (อภิวาทนาทิสกฺการ + กรณ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กรณํ อ.เป็นที่กระทำ อภิวาทนาทิสกฺการานํ ซึ่งสักการะมีการกราบไหว้เป็นต้น ท. อภิวาทนาทิ-สกฺการกรณํ ชื่อว่าอภิวาทนาทิสกฺการกรณ. (เป็นที่ทำสักการะมีการกราบไหว้เป็นต้น)

๔. อภิวาทนาทิสกฺการกรณญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ อภิวาทนาทิสกฺการกรณฏฺฐานํ. (อภิวาทนาทิ-สกฺการกรณ + ฐาน) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อภิวาทนาทิสกฺการกรณํ จ อ.เป็นที่กระทำซึ่งสักการะมีการกราบไหว้เป็นต้นด้วย ตํ อ.เป็นที่กระทำซึ่งสักการะมีการกราบไหว้เป็นต้นนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อภิวาทนาทิสกฺการ-กรณฏฺฐานํ ชื่อว่า อภิวาทนาทิสกฺการกรณฏฺฐาน. (ที่เป็นที่ทำสักการะมีการกราบไหว้เป็นต้น)

ขตฺติยพฺราหฺมณกุลานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ขตฺติโย จ พฺราหฺมโณ จ ขตฺติยพฺราหฺมณา. (ขตฺติย + พฺราหฺมณ) อิตรีตรโยคทวันท-สมาส

ขตฺติโย จ อ.กษัตริย์ด้วย พฺราหฺมโณ จ อ.พราหมณ์ด้วย ขตฺติยพฺราหฺมณา ชื่อว่า ขตฺติยพฺราหฺมณ. (กษัตริย์และพราหมณ์ทั้งหลาย)

๒. ขตฺติยพฺราหฺมณานํ กุลานิ ขตฺติยพฺราหฺมณกุลานิ. (ขตฺติยพฺราหฺมณ + กุล) ฉัฏฐีตัปปุริส-สมาส

กุลานิ อ.ตระกูล ท. ขตฺติยพฺราหฺมณานํ ของกษัตริย์และพราหมณ์ ท. ขตฺติยพฺราหฺมณกุลานิ ชื่อว่าขตฺติยพฺราหฺมณกุล. (ตระกูลกษัตริย์และตระกูลพราหมณ์ทั้งหลาย)

อุตฺตมปฺปญฺโญ, สมฺมาสมฺพุทฺโธ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุตฺตมา ปญฺญา ยสฺสาติ อุตฺตมปฺปญฺโญ, สมฺมาสมฺพุทฺโธ. (อุตฺตมา + ปญฺญา)

ปญฺญา อ.ปัญญา อุตฺตมา อันสูงสุด ยสฺส (สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส) แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สมฺมาสมฺพุทฺโธ) อ.พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น อุตฺตมปฺปญฺโญ ชื่อว่าอุตฺตมปฺปญฺญ (ผู้มีปัญญาสูงสุด), ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

สุขปฺปตฺตํ, กุลํ

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สุขํ ปตฺตํ สุขปฺปตฺตํ, กุลํ. (สุข + ปตฺต)

(กุลํ) อ.ตระกูล ปตฺตํ ผู้ถึงแล้ว สุขํ ซึ่งความสุข สุขปฺปตฺตํ ชื่อว่าสุขปฺปตฺต (ถึงความสุข), ได้แก่ตระกูล.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปตฺติผลํ อาทิ เยสํ ตานิ โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ. (โสตาปตฺติผล + อาทิ)

โสตาปตฺติผลํ อ.โสดาปัตติผล อาทิ เป็นต้น เยสํ (อริยผลานํ) แห่งอริยผล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่, ตานิ (อริยผลานิ) อ.อริยผล ท. เหล่านั้น โสตาปตฺติผลาทีนิ ชื่อว่าโสตาปตฺติผลาทิ (มีโสดาปัตติผลเป็นต้น), ได้แก่อริยผลทั้งหลาย.

๘. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ ฯ [๑๕๕]

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้มากพร้อม
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๘. เรื่องภิกษุจำนวนมาก

๑. **“สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท**ติ อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุลานำ ภิกฺขูนำ กถำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุลานำ ภิกฺขูนำ กถำ อารพฺภ **“สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท**ติ อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **กถำ** ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว **ภิกฺขูนำ** ของภิกษุ ท. **สมฺพหุลานำ** ผู้มากพร้อม **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“สุโข พุทฺธาน-มุปฺปาโทติ** ว่า “สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภถ้อยคำของเหล่าภิกษุผู้มากพร้อม ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา สมฺพหุลานำ วิเสสนะของ ภิกฺขูนำๆ สามีสัมพันธะใน กถำๆ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. เอกทิวสๆ หิ ปญฺจสตา ภิกฺขู อุปฏฺฐานสาลายๆ นิสินฺนา “อาวุโส กึ นุ โข อิมสฺมึ โลเก สุขนฺติ กถๆ สมุฏฺฐาเปสุๆ ?

เอกทิวสๆ หิ ปญฺจสตา ภิกฺขู อุปฏฺฐานสาลายๆ นิสินฺนา “อาวุโส กึ นุ โข อิมสฺมึ โลเก สุขๆ (โหติ)” อิติ กถๆ สมุฏฺฐาเปสุๆ ?

หิ ดังจะกล่าวโดยย่อ **เอกทิวสๆ** ในวันหนึ่ง **ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. **ปญฺจสตา** ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ **นิสินฺนา** นั่งแล้ว **อุปฏฺฐานสาลายๆ** ในศาลาเป็นที่บำรุง **กถๆ** ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว **อิติ** ว่า “**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ **กึ นุ โข** อ.อะไรหนอแล **สุขๆ** เป็นความสุข **อิมสฺมึ โลเก** ในโลกนี้ **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **สมุฏฺฐาเปสุๆ** ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ฯ

ความย่อว่า ในวันหนึ่ง พวกภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูป นั่งในศาลาเป็นที่บำรุง สนทนากันว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อะไรหนอแล เป็นความสุขในโลกนี้”

หิศัพท์ สังเขปโชตกะ เอกทิวสๆ ทุติยากาลสัตตมีใน สมุฏฺฐาเปสุๆ ปญฺจสตา วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ เหตุกัตตาใน สมุฏฺฐาเปสุๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อุปฏฺฐานสาลายๆ วิสยาธาระใน นิสินฺนาๆ วิเสสนะของ ภิกฺขู “อาวุโส อาลปนะ กึ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นุศัพท์ ปุจฉนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ อิมสฺมึ วิเสสนะของโลกๆ วิสยาธาระใน สุขๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ สรูปะใน กถๆ การิตกัมมะใน สมุฏฺฐาเปสุๆ ฯ

.....

๓. ตตฺถ เกจิ “รชฺชสุขสทิสๆ สุขนฺนาม นตฺถีติ อาหๆสุ ฯ

ตตฺถ (ภิกฺขูสุ) เกจิ (ภิกฺขู) “รชฺชสุขสทิสๆ สุขๆ นาม นตฺถีติ อาหๆสุ ฯ

ตตฺถ (ภิกฺขูสุ) เกจิ (ภิกฺขู) อ.- ในภิกษุ ท. เหล่านั้นหนา -ภิกษุ ท. บางพวก **อาหๆสุ** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**สุขๆ นาม** ชื่อ อ.ความสุข **รชฺชสุขสทิสๆ** อันเช่นกับด้วยความสุขในความเป็นแห่งพระราชา **นตฺถิ** ย่อมไม่มี” **อิติ** ดังนี้ ฯ

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุบางพวก กล่าวว่า “ธรรมดาว่าความสุขอันเช่นกับรัชชสุขย่อมไม่มี”

ตตฺถ วิเสสนะของ ภิกฺขูสุๆ นิทธารณะใน เกจิ ภิกฺขู เกจิ วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ นิทธารณียะและสุทธกัตตาใน อาหำสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “รชฺชสุขสทิสํ วิเสสนะของ สุขํ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สุขๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน อาหำสุ ฯ

.....

๔. เกจิ “กามสุขสทิสํ, เกจิ ‘‘สาลิมำสโภชนสุขสทิสํ สุขนฺนาม นตฺถีติ อาหำสุ ฯ

เกจิ (ภิกฺขู) “กามสุขสทิสํ (สุขํ นาม นตฺถีติ อาหำสุ), เกจิ (ภิกฺขู) ‘‘สาลิมำสโภชนสุขสทิสํ สุขํ นาม นตฺถีติ อาหำสุ ฯ

เกจิ (ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. บางพวก **(อาหำสุ)** กล่าวแล้ว **(อิติ)** ว่า “**(สุขํ นาม)** อ.ชื่อ อ.ความสุข **กามสุขสทิสำ** อันเช่นกับด้วยความสุขในกาม **(นตฺถิ)** ย่อมไม่มี” **(อิติ)** ดังนี้, **เกจิ (ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. บางพวก **อาหำสุ** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**สุขํ นาม** ชื่อ อ.ความสุข **สาลิมำสโภชนสุขสทิสำ** อันเช่นกับด้วยความสุขในการบริโภคซึ่งข้าวสาลีและเนื้อ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกภิกษุบางพวก กล่าวว่า “ขึ้นชื่อว่าความสุขที่เช่นกับความสุขในกาม ย่อมไม่มี” ดังนี้, บางพวกกล่าวว่า “ขึ้นชื่อว่าความสุขที่เช่นกับความสุขในการบริโภคข้าวสาลีและเนื้อ ย่อมไม่มี” ดังนี้

เกจิ วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน อาหำสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “กามสุขสทิสำ วิเสสนะของ สุขำ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สุขๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน อาหำสุ, เกจิ วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน อาหำสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สาลิมำสโภชนสุขสทิสำ วิเสสนะของ สุขำ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สุขๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน อาหำสุ ฯ

.....

๕. สตฺถา เตสำ นิสินฺนฏฺฐานำ อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อิมาย นามาติ วุตฺเต, ‘‘ภิกฺขเว กึ กเถถ ? อิทำ หิ สพฺพำปิ สุขำ วฏฺฏทุกฺขปริยาปนฺนเมว, อิมสฺมึ ปน โลเก พุทฺธุปฺปาโท ธมฺมสฺสวนำ สงฺฆสามคฺคี,

สมฺโมทมานภาโวติ อิทเมว สุขนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท, สุขา สทฺธมฺมเทสนา;
สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี, สมคฺคานํ ตโป สุโขติ ฯ

สตฺถา เตสํ (ภิกฺขูนํ) นิสินฺนฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา “(ตุมฺเห) กาย นุ อตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, “(มยํ เอตรหิ) อิมาย นาม (กถาย สนฺนิสินฺนา อมฺห)” อิติ (วจเน เตหิ ภิกฺขูหิ) วุตฺเต, “(ตุมฺเห) ภิกฺขเว กึ (วจนํ) กเถถ ? อิทํ หิ สพฺพปิ สุขํ วฏฺฏทุกฺข-ปริยาปนฺนเมว (โหติ), อิมสฺมึ ปน โลเก ‘พุทฺธุปฺปาโท ธมฺมสฺสวนํ สงฺฆสามคฺคี (ปุคฺคลสฺส) สมฺโมทมานภาโวติ อิทเมว (สุขํ) สุขํ (โหติ)” อิติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

“สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท (โหติ), สุขา สทฺธมฺมเทสนา (โหติ);
สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี (โหติ), สมคฺคานํ (ชนานํ) ตโป สุโข (โหติ)” อิติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อาคนฺตฺวา** เสด็จมาแล้ว **นิสินฺนฏฺฐานํ** สู่ที่เป็นที่นั่งแล้ว **เตสํ (ภิกฺขูนํ)** แห่งภิกษุ ท. เหล่านั้น **ปุจฺฉิตฺวา** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **สนฺนิสินฺนา** เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว **กถาย** ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว **กาย นุ** อะไรหนอ **อตฺถ** ย่อมมี **เอตรหิ** ในกาลนี้” **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า “**(มยํ)** อ.ข้าพระองค์ ท. **(สนฺนิสินฺนา)** เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว **(กถาย)** ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว **อิมาย นาม** ชื่อนี้ **(อมฺห)** ย่อมมี **(เอตรหิ)** ในกาลนี้” **อิติ** ดังนี้ **(เตหิ ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. เหล่านั้น **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **กเถถ** ย่อมกล่าว **กึ (วจนํ)** ซึ่งคำอะไร ? **หิ** เพราะว่า **อิทํ สุขํ** อ.ความสุขนี้ **สพฺพปิ** แม้ทั้งปวง **วฏฺฏทุกฺขปริยาปนฺนเมว** เป็นความสุขอันนับเนื่องแล้วในทุกข์ในวัฏฏะนั่นเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ปน** แต่ว่า **อิทเมว (สุขํ)** อ.ความสุขนี้นั่นเทียว **อิติ** คือ ‘**พุทฺธุปฺปาโท** อ.การเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า **ธมฺมสฺสวนํ** อ.การฟังซึ่งพระธรรม **สงฺฆสามคฺคี** อ.ความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์ **(ปุคฺคลสฺส) สมฺโมทมานภาโว** อ.ความที่ แห่งบุคคล เป็นผู้บันเทิงพร้อมอยู่’ **สุขํ** เป็นความสุข **อิมสฺมึ โลเก** ในโลกนี้ **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

“**อุปฺปาโท** อ.การเสด็จอุบัติขึ้น **พุทฺธานํ** แห่งพระพุทธเจ้า ท.
สุโข เป็นความสุข **(โหติ)** ย่อมเป็น, **สทฺธมฺมเทสนา** อ.การ

แสดงซึ่งพระสัทธรรม **สุขา** เป็นความสุข **(โหติ)** ย่อมเป็น, **สามคฺคี** อ.ความพร้อมเพรียง **สงฺฆสฺส** แห่งสงฆ์ **สุขา** เป็นความสุข **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตโป** อ.ตบะ **(ชนานำ)** แห่งชน ท. **สมคฺคานำ** ผู้พร้อมเพรียงกัน **สุโข** เป็นความสุข **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา เสด็จมาสู่ที่เป็นที่นั่งของภิกษุเหล่านั้น ตรัสถามว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย เป็นผู้นั่งประชุมด้วยเรื่องอะไรหนอ ย่อมมีในกาลนี้", เมื่อพวกภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า "พวกข้าพระองค์เป็นผู้ประชุมกันด้วยเรื่องชื่อนี้ ย่อมมีในกาลนี้", จึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย ย่อมกล่าวคำอะไร ? เพราะว่า ความสุขนี้แม้ทั้งปวง เป็นความสุขที่นับเนื่องในวัฏฏทุกข์ทั้งนั้น, แต่ว่า ความสุขนี้เท่านั้น คือ 'การเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า การฟังธรรม ความสามัคคีแห่งสงฆ์ ความที่บุคคลบันเทิงพร้อมอยู่' เป็นความสุขในโลกนี้" ดังนี้ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

"การเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นความสุข,
การแสดงพระสัทธรรม เป็นความสุข, ความสามัคคีแห่งสงฆ์
เป็นความสุข, ตบะแห่งชนทั้งหลาย ผู้พร้อมเพรียงกัน เป็น
ความสุข"

สตฺถา สุทฺธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสำ วิเสสนะของ ภิกฺขูนำ ๆ สามีสัมพันธะใน นิสินฺนฏฺฐานำ ๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา "ภิกฺขเว อาลปนะ ตุมฺเห สุทฺธกัตตาใน อตฺถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กาย วิเสสนะของ กถาย นุศัพท์ ปุจฉนัตถะ เอตรหิ กาลสัตตมีใน อตฺถ กถาย กรณะใน สนฺนิสินฺนา ๆ วิกติกัตตาใน อตฺถ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา, "มยำ สุทฺธกัตตาใน อมฺห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตรหิ กาลสัตตมีใน อมฺห นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อิมาย ๆ วิเสสนะของ กถาย ๆ กรณะใน สนฺนิสินฺนา ๆ วิกติกัตตาใน อมฺห" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเน ๆ ลักขณะใน วุตฺเต ๆ ลักขณกิริยา เตหิ วิเสสนะของ ภิกฺขูหิ ๆ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, "ภิกฺขเว อาลปนะ ตุมฺเห สุทฺธกัตตาใน กเถถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึ วิเสสนะของ วจนำ ๆ อวุตตกัมมะใน กเถถ, หิศัพท์ เหตุโชตกะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สพฺพำ อิทำ ก็ดี สพฺพำ ก็ดี วิเสสนะของ สุขำ ๆ

สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ วฏฺฏทุกฺข-ปริยาปนฺนำๆ วิกติกัตตาใน โหติ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิทำๆ วิเสสนะของ สุขำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมสฺมึ วิเสสนะของ โลเกๆ วิสยาธาระใน สุขำ 'พุทฺธุปฺปาโท ก็ดี ธมฺมสฺสวนำ ก็ดี สงฺฆสามคฺคี ก็ดี สมฺโมทมานภาโว ก็ดี ลิงคัตถะ ปุคฺคลสฺส ภาวาทิสัมพันธะใน สมฺโมทมานภาโว' อิติศัพท์ สรูปะใน อิทำ เอว สุขำ สุขำ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมำ วิเสสนะของ คาถำๆ อวุตตกัมมะใน อาห

> "อุปฺปาโท สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุโข วิกติกัตตาใน โหติ พุทฺธานำ สามีสัมพันธะใน อุปฺปาโท, สทฺธมฺมเทสนา สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุขา วิกติกัตตาใน โหติ, สามคฺคี สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก สุขา วิกติกัตตาใน โหติ สงฺฆสฺส สามีสัมพันธะ ใน สามคฺคี, ตโป สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สมคฺคานำ วิเสสนะของ ชนานำๆ สามีสัมพันธะใน ตโป สุโข วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมำ คาถำ ฯ

.....

๖. ตตฺถ "**พุทฺธานมุปฺปาโท**ติ ยสฺมา พุทฺธา อุปฺปชฺชมานา มหาชนำ ราคกนฺตาราทีหิ ตาเรนฺติ, ตสฺมา พุทฺธานำ อุปฺปาโท สุโข, ยสฺมา สทฺธมฺมเทสนำ อาคมฺม ชาติอาทิ-ธมฺมา สตฺตา ชาติอาทีหิ มุจฺจนฺติ, ตสฺมา สทฺธมฺมเทสนา สุขา ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) "**พุทฺธานมุปฺปาโท**ติ (ปทสฺส) "ยสฺมา พุทฺธา อุปฺปชฺชมานา มหาชนำ ราคกนฺตาราทีหิ (กนฺตาเรหิ) ตาเรนฺติ, ตสฺมา พุทฺธานำ อุปฺปาโท สุโข (โหติ), ยสฺมา สทฺธมฺม-เทสนำ อาคมฺม ชาติอาทิธมฺมา สตฺตา ชาติอาทีหิ (ทุกฺเขหิ) มุจฺจนฺติ, ตสฺมา สทฺธมฺมเทสนา สุขา (โหติ" อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**พุทฺธา** อ.พระพุทธเจ้า ท. **อุปฺปชฺชมานา** เมื่อเสด็จอุบัติขึ้น **มหาชนำ** ทรงยังมหาชน **ตาเรนฺติ** ย่อมให้ข้าม **(กนฺตาเรหิ)** จากกันดาร ท. **ราคกนฺตาราทีหิ** มีกันดารคือราคะเป็นต้น **ยสฺมา** เพราะเหตุใด, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **อุปฺปาโท** อ.การเสด็จอุบัติขึ้น **พุทฺธานำ** แห่งพระพุทธเจ้า ท. **สุโข** เป็นความสุข

(โหติ) ย่อมเป็น, **สตฺตา** อ.สัตว์ ท. **ชาติอาทิธมฺมา** ผู้มีทุกข์มีชาติเป็นต้นเป็นธรรมดา **อาคมฺม** อาศัยแล้ว **สทฺธมฺมเทสนำ** ซึ่งการแสดงซึ่งพระสัทธรรม **มุจฺจนฺติ** ย่อมพ้น **(ทุกฺเขหิ)** จากทุกข์ ท. **ชาติอาทีหิ** มีชาติเป็นต้น **ยสฺมา** เพราะเหตุใด, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **สทฺธมฺมเทสนา** อ.การแสดงซึ่งพระสัทธรรม **สุขา** เป็นความสุข **(โหติ)** ย่อมเป็น" **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ)** "**พุทฺธานมุปฺปาโทติ (ปทสฺส)** แห่ง-ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า "พุทฺธานมุปฺปาโท" ดังนี้เป็นต้น ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **"พุทฺธานมุปฺปาโท"** ความว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อเสด็จอุบัติขึ้น ย่อมยังมหาชนให้ข้ามจากกันดารทั้งหลายมีกันดารคือราคะเป็นต้น เพราะเหตุใด, เพราะเหตุนั้น การเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นความสุข, เหล่าสัตว์ผู้มีทุกข์มีชาติเป็นต้นเป็นธรรมดา อาศัยการแสดงพระสัทธรรม ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งหลายมีชาติเป็นต้น เพราะเหตุใด, เพราะเหตุนั้น การแสดงพระสัทธรรม จึงเป็นความสุข"

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุ ๆ นิทธารณะใน ปทสฺส "พุทฺธานมุปฺปาโท" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ "พุทฺธา เหตุกัตตาใน ตาเรนฺติ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ยสฺมา เหตุใน ตาเรนฺติ อุปฺปชฺชมานา อัพภันตร-กิริยาของ พุทฺธา มหาชนำ การิตกัมมะใน ตาเรนฺติ ราคกนฺตาราทีหิ วิเสสนะของ กนฺตาเรหิ ๆ อปาทานใน ตาเรนฺติ, ตสฺมา เหตวัตถะ อุปฺปาโท สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก พุทฺธานำ สามีสัมพันธะใน อุปฺปาโท สุโข วิกติกัตตาใน โหติ, ชาติอาทิธมฺมา วิเสสนะของ สตฺตา ๆ สุทธกัตตาใน มุจฺจนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยสฺมา เหตุใน มุจฺจนฺติ สทฺธมฺมเทสนำ อวุตตกัมมะใน อาคมฺม ๆ ปุพพกาลกิริยาใน มุจฺจนฺติ ชาติอาทีหิ วิเสสนะของ ทุกฺเขหิ ๆ อปาทานใน มุจฺจนฺติ, ตสฺมา เหตวัตถะ สทฺธมฺมเทสนา สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุขา วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๗. **"สามคฺคีติ** สมจิตฺตตา ฯ

"สามคฺคีติ (ปุคฺคลสฺส) สมจิตฺตตา ฯ

(ปุคฺคลสฺส) สมจิตฺตตา อ.ความที่ แห่งบุคคล เป็นผู้มีจิตอันเสมอกัน **สามคฺคีติ** ชื่อว่าความพร้อมเพรียงกัน ฯ

ความที่บุคคลเป็นผู้มีจิตเสมอกัน ชื่อว่าความพร้อมเพรียงกัน

“สามคฺคี” สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สามคฺคี ปุคฺคลสฺส ภาวาทิสัมพันธะ ใน สมจิตฺตตา ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๘. สาปิ สุขา เอว ฯ

สาปิ (สามคฺคี) สุขา เอว (โหติ) ฯ

สาปิ (สามคฺคี) อ.ความพร้อมเพรียงแม้นั้น **สุขา เอว** เป็นความสุขนั่นเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น ฯ

ความพร้อมเพรียงกันแม้นั้น เป็นความสุขนั่นแหละ

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สา ๆ วิเสสนะของ สามคฺคี ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สุขา ๆ วิกติกัตตาใน โหติ ฯ

.....

๙. สมคฺคานํ ปน เอกจิตฺตานํ ยสฺมา พุทฺธวจนํ วา อุคฺคณฺหิตุ ธุตงฺคานิ วา ปริหริตุ สมณธมฺมํ วา กาตุ สุขํ, ตสฺมา **“สมคฺคานํ ตโป สุโขติ** วุตฺตํ ฯ

สมคฺคานํ ปน เอกจิตฺตานํ (ปุคฺคลานํ) ยสฺมา พุทฺธวจนํ วา อุคฺคณฺหิตุ (สมคฺคานํ เอกจิตฺตานํ ปุคฺคลานํ) ธุตงฺคานิ วา ปริหริตุ (สมคฺคานํ เอกจิตฺตานํ ปุคฺคลานํ) สมณธมฺมํ วา กาตุ สุขํ (โหติ), ตสฺมา (ภควตา) **“สมคฺคานํ ตโป สุโขติ** (วจนํ) วุตฺตํ ฯ

ปน ก็ **สมคฺคานํ เอกจิตฺตานํ (ปุคฺคลานํ) พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตุ** อ.อัน อันบุคคล ท. ผู้มีจิตเป็นอันเดียวกัน ผู้พร้อมเพรียงกัน เรียนเอา ซึ่งพระพุทธพจน์ **วา** หรือ **วา** หรือว่า **(สมคฺคานํ เอกจิตฺตานํ ปุคฺคลานํ) ธุตงฺคานิ ปริหริตุ** อ.อัน อันบุคคล ท. ผู้มีจิตเป็นอันเดียวกัน ผู้พร้อมเพรียงกัน รักษา ซึ่งธุดงค์ ท. **วา** หรือว่า **(สมคฺคานํ เอกจิตฺตานํ ปุคฺคลานํ) สมณธมฺมํ กาตุ** อ.อัน อันบุคคล ท. ผู้มีจิตเป็นอันเดียวกัน ผู้พร้อมเพรียงกัน กระทำ ซึ่งสมณธรรม **สุขํ** เป็นความสุข **(โหติ)** ย่อมเป็น **ยสฺมา**

เพราะเหตุใด, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **(วจนำ)** อ.พระดำรัส **"สมคฺคานำ ตโป สุโขติ** ว่า "สมคฺคานำ ตโป สุโข" ดังนี้ **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **วุตฺตำ** ตรัสแล้ว ฯ

ก็การที่พวกบุคคลผู้มีจิตเป็นอันเดียวกัน ผู้พร้อมเพรียงกัน เรียนเอาพระพุทธพจน์ หรือการที่พวกบุคคลผู้มีจิตเป็นอันเดียวกัน ผู้พร้อมเพรียงกัน รักษาธุดงค์ทั้งหลาย หรือการที่พวกบุคคลผู้มีจิตเป็นอันเดียวกัน ผู้พร้อมเพรียงกัน ทำสมณธรรม เป็นความสุข เพราะเหตุใด, เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสพระดำรัสว่า **"สมคฺคานำ ตโป สุโข"** ดังนี้

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อุคฺคณฺหิตุำ ก็ดี ปริหริตุำ ก็ดี กาตุำ ก็ดี ตุมัตถกัตตาในโหติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สมคฺคานำ ก็ดี เอกจิตฺตานำ ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคลานำ ฯ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน อุคฺคณฺหิตุำ ยสฺมา เหตุใน โหติ พุทฺธวจนำ อวุตตกัมมะใน อุคฺคณฺหิตุำ สมคฺคานำ ก็ดี เอกจิตฺตานำ ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคลานำ ฯ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน ปริหริตุำ ธุตงฺคานิ อวุตตกัมมะใน ปริหริตุำ สมคฺคานำ ก็ดี เอกจิตฺตานำ ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคลานำ ฯ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน กาตุำ สมณธมฺมำ อวุตตกัมมะใน กาตุำ สุขำ วิกติกัตตาใน โหติ วา สามศัพท์ วากยสมุจจยัตถะเข้ากับ สมคฺคานำ เอกจิตฺตานำ ยสฺมา พุทฺธวจนำ, อุคฺคณฺหิตุำ ธุตงฺคานิ ปริหริตุำ และ สมณธมฺมำ กาตุำ, ตสฺมา เหตวัตถะ "สมคฺคานำ ตโป สุโข" สรูปะใน อิติ ฯ ศัพท์ สรูปะใน วจนำ ฯ วุตตกัมมะใน วุตฺตำ ฯ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตำ ฯ

.....

๑๐. เตเนวาห "ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู สมคฺคา สนฺนิปติสฺสนฺติ, สมคฺคา วุฏฺฐหิสฺสนฺติ, สมคฺคา สงฺฆกรณียานิ กริสฺสนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนำ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานีติ ฯ

เตน เอว (ภควา) อาห "ยาวกีวำ จ ภิกฺขเว ภิกฺขู สมคฺคา (หุตฺวา) สนฺนิปติสฺสนฺติ, สมคฺคา (หุตฺวา) วุฏฺฐหิสฺสนฺติ, สมคฺคา (หุตฺวา) สงฺฆกรณียานิ (กิจฺจานิ) กริสฺสนฺติ, วุฑฺฒิ เอว ภิกฺขเว ภิกฺขูนำ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานิ (ภิกฺขูนำ ปาฏิกงฺขา)" อิติ ฯ

เตน เอว เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว **(ภควา)** อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **จ** ก็ **ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. **สมคฺคา** เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน

(หุตฺวา) เป็น **สนฺนิปติสฺสนฺติ** จักประชุมกัน, **สมคฺคา** เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน **(หุตฺวา)** เป็น **วุฏฺฐหิสฺสนฺติ** จักเลิกประชุม, **สมคฺคา** เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน **(หุตฺวา)** เป็น **กริสฺสนฺติ** จักกระทำ **(กิจฺจานิ)** ซึ่งกิจ ท. **สงฺฆกรณียานิ** อันอันสงฆ์พึงกระทำ **ยาวกีวํ** ตลอดกาลเพียงไร, **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **วุฑฺฒิ เอว** อ.ความเจริญนั่นเทียว **ภิกฺขูนํ** อันภิกษุ ท. **ปาฏิกงฺขา** พึงหวังเฉพาะ, **ปริหานิ** อ.ความเสื่อมรอบ **(ภิกฺขูนํ)** อันภิกษุ ท. **โน (ปาฏิกงฺขา)** ไม่พึงหวังเฉพาะ" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เพราะเหตุนั้นนั่นแหละ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ พวกภิกษุ เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน จักประชุม เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน จักเลิกประชุม เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน จักทำกิจที่สงฆ์ควรทำ ตลอดกาลเพียงไร, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเจริญเท่านั้น ที่พวกภิกษุพึงหวังเฉพาะได้, ความเสื่อม อันพวกภิกษุไม่พึงหวังเฉพาะ"

เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เตนฯ เหตวัตถะ ภควา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก "ภิกฺขเว อาลปนะ จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ภิกฺขู สุทธกัตตาใน สนฺนิปติสฺสนฺติ วุฏฺฐหิสฺสนฺติ และกริสฺสนฺติ สนฺนิปติสฺสนฺติ ก็ดี วุฏฺฐหิสฺสนฺติ ก็ดี กริสฺสนฺติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก ยาวกีวํ อัจจันตสังโยคะใน สนฺนิปติสฺสนฺติ วุฏฺฐหิสฺสนฺติ และ กริสฺสนฺติ สมคฺคา วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน สนฺนิปติสฺสนฺติ สมคฺคา วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน วุฏฺฐหิสฺสนฺติ สมคฺคา วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน กริสฺสนฺติ สงฺฆกรณียานิ วิเสสนะของ กิจฺจานิฯ อวุตต-กัมมะใน กริสฺสนฺติ, ภิกฺขเว อาลปนะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ วุฑฺฒิฯ วุตตกัมมะใน ปาฏิกงฺขาฯ กิตบทกัมมวาจก ภิกฺขูนํ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน ปาฏิกงฺขา, ปริหานิ วุตตกัมมะใน ปาฏิกงฺขาฯ กิตบทกัมมวาจก โนศัพท์ ปฏิเสธะใน ปาฏิกงฺขา ภิกฺขูนํ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน ปาฏิกงฺขา" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๑. เทสนาวสาเน พหู ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. **พหู** มาก **ปติฏฺฐหึสุ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **อรหตฺเต** ในความเป็นแห่งพระอรหันต์ ฯ

เวลาจบพระเทศนา พวกภิกษุจำนวนมาก ตั้งอยู่เฉพาะในพระอรหัต

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺจหิสุ พหู วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน ปติฏฺจหิสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อรหตฺเต วิสยาธาระใน ปติฏฺจหิสุ ฯ

.....

๑๒. มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ ฯ

เทสนา อ.พระเทศนา **สาตฺถิกา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจาอันมีประโยชน์ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **มหาชนสฺสาปิ** แม้แก่มหาชน **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้วแม้แก่มหาชน ดังนี้แล

เทสนา สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มหาชนสฺสๆ สัมปทานใน อโหสิ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ ฯ

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ (นิฏฺจิตำ) ฯ

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้มากพร้อม **(นิฏฺจิตำ)** จบแล้ว ฯ

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺจิตำๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องภิกษุจำนวนมาก

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สมฺพหุลา จ เต ภิกฺขู จาติ สมฺพหุลภิกฺขู. (สมฺพหุล + ภิกฺขุ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

สมฺพหุลา จ อ.ผู้มากพร้อมด้วย เต อ.ผู้มากพร้อมนั้น ภิกฺขู จ เป็นภิกษุด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมฺพหุลภิกฺขู ชื่อว่าสมฺพหุลภิกฺขู. (ภิกษุผู้มากพร้อม, ภิกษุจำนวนมาก)

๒. สมฺพหุลภิกฺขูนํ วตฺถุ สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ. (สมฺพหุลภิกฺขุ + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง สมฺพหุลภิกฺขูนํ แห่งภิกษุผู้มากพร้อม ท. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ ชื่อว่าสมฺพหุล-ภิกฺขุวตฺถุ. (เรื่องภิกษุผู้มากพร้อม, เรื่องภิกษุจำนวนมาก)

ปญฺจสตา, ภิกฺขู

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปญฺจ สตานิ มตฺตา เยสนฺติ ปญฺจสตา, ภิกฺขู. (ปญฺจ + สต + มตฺตา)

สตานิ อ.ร้อย ท. ปญฺจ ห้า มตฺตา เป็นประมาณ เยสํ (ภิกฺขูนํ) แห่งภิกษุ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ปญฺจสตา ชื่อว่าปญฺจสต (ผู้มี ๕๐๐ รูป เป็นประมาณ, มีประมาณ ๕๐๐ รูป), ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย.

อุปฏฺฐานสาลา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปฏฺฐานญฺจ ตํ สาลา จาติ อุปฏฺฐานสาลา. (อุปฏฺฐาน + สาลา)

อุปฏฺฐานํ จ อ.เป็นที่บำรุงด้วย ตํ อ.เป็นที่บำรุงนั้น สาลา จ เป็นศาลาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุปฏฺฐานสาลา ชื่อว่าอุปฏฺฐานสาลา. (ศาลาเป็นที่บำรุง)

รชฺชสุขสทิสํ, สุขํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีสัตตมีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. รชฺเช สุขํ รชฺชสุขํ. (รชฺช + สุข) สัตตมีตัปปุริสสมาส

สุขं อ.ความสุข รชฺเช ในความเป็นแห่งพระราชา รชฺชสุขं ชื่อว่ารชฺชสุข. (ความสุขในความเป็นพระราชา)

๒. รชฺชสุเขน สทิสํ รชฺชสุขสทิสํ, สุขं. (รชฺชสุข + สทิส) ตติยาตัปปุริสสมาส

(สุขं) อ.ความสุข สทิสํ อันเช่นกับ รชฺชสุเขน ด้วยความสุขในความเป็นแห่งพระราชา รชฺช-สุขสทิสํ ชื่อว่ารชฺชสุขสทิส (อันเช่นกับความสุขในความเป็นพระราชา), ได้แก่ความสุข.

กามสุขสทิสํ, สุขं

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีสัตตมีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กาเม สุขं กามสุขं. (กาม + สุข) สัตตมีตัปปุริสสมาส

สุขं อ.ความสุข กาเม ในกาม กามสุขं ชื่อว่ากามสุข. (ความสุขในกาม)

๒. กามสุเขน สทิสํ กามสุขสทิสํ, สุขं. (กามสุข + สทิส) ตติยาตัปปุริสสมาส

(สุขं) อ.ความสุข สทิสํ อันเช่นกับ กามสุเขน ด้วยความสุขในกาม กามสุขสทิสํ ชื่อว่า กามสุขสทิส (อันเช่นกับความสุขในกาม), ได้แก่ความสุข.

สาลิมํสโภชนสุขสทิสํ, สุขं

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาส ทุติยาตัปปุริสสมาส และสัตตมีตัปปุริส-สมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สาลิ จ มํสญฺจ สาลิมํสานิ. (สาลิ + มํส) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

สาลิ จ อ.ข้าวสาลีด้วย มํสं จ อ.เนื้อด้วย สาลิมํสานิ ชื่อว่าสาลิมํส. (ข้าวสาลีและเนื้อทั้งหลาย)

๒. สาลิมํสานิ โภชนं สาลิมํสโภชนं. (สาลิมํส + โภชน) ทุติยาตัปปุริสสมาส

โภชนं อ.การบริโภค สาลิมํสานิ ซึ่งข้าวสาลีและเนื้อ ท. สาลิมํสโภชนं ชื่อว่าสาลิมํสโภชน. (การบริโภคข้าวสาลีและเนื้อ)

๓. สาลิมํสโภชเน สุขं สาลิมํสโภชนสุขं. (สาลิมํสโภชน + สุข) สัตตมีตัปปุริสสมาส

สุขं อ.ความสุข สาลิมํสโภชเน ในการบริโภคซึ่งข้าวสาลีและเนื้อ สาลิมํสโภชนสุขं ชื่อว่า สาลิมํสโภชนสุข. (ความสุขในการบริโภคข้าวสาลีและเนื้อ)

๔. สาลิมํสโภชนสุเขน สทิสं สาลิมํสโภชนสุขสทิสं, สุขं. (สาลิมํสโภชนสุข + สทิส) ตติยา-ตัปปุริสสมาส

(สุขํ) อ.ความสุข สทิสํ อันเช่นกับ สาลิมํสโภชนสุเขน ด้วยความสุขในการบริโภคซึ่งข้าวสาลีและเนื้อ สาลิมํสโภชนสุขสทิสํ ชื่อว่าสาลิมํสโภชนสุขสทิส (อันเช่นกับความสุขในการบริโภคข้าวสาลีและเนื้อ), ได้แก่ความสุข.

นิสินฺนฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิสินฺนญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ นิสินฺนฏฺฐานํ. (นิสินฺน + ฐาน)

นิสินฺนํ จ อ.เป็นที่นั่งแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่นั่งแล้วนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นิสินฺนฏฺฐานํ ชื่อว่านิสินฺนฏฺฐาน. (ที่เป็นที่นั่งแล้ว)

วฏฺฏทุกฺขปริยาปนฺนํ, สุขํ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีสัตตมีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วฏฺเฏ ทุกฺขํ วฏฺฏทุกฺขํ. (วฏฺฏ + ทุกฺข) สัตตมีตัปปุริสสมาส

ทุกฺขํ อ.ทุกข์ วฏฺเฏ ในวัฏฏะ วฏฺฏทุกฺขํ ชื่อว่าวฏฺฏทุกฺข. (ทุกข์ในวัฏฏะ)

๒. วฏฺฏทุกฺเข ปริยาปนฺนํ วฏฺฏทุกฺขปริยาปนฺนํ, สุขํ. (วฏฺฏทุกฺข + ปริยาปนฺน) สัตตมีตัปปุริส-สมาส

(สุขํ) อ.สุข ปริยาปนฺนํ อันนับเนื่องแล้ว วฏฺฏทุกฺเข ในทุกข์ในวัฏฏะ วฏฺฏทุกฺขปริยาปนฺนํ ชื่อว่าวฏฺฏทุกฺขปริยาปนฺน (อันนับเนื่องในทุกข์ในวัฏฏะ), ได้แก่สุข.

พุทฺธุปฺปาโท

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พุทฺธสฺส อุปฺปาโท พุทฺธุปฺปาโท. (พุทฺธ + อุปฺปาท)

อุปฺปาโท อ.การเสด็จอุบัติขึ้น พุทฺธสฺส แห่งพระพุทธเจ้า พุทฺธุปฺปาโท ชื่อว่าพุทฺธุปฺปาท. (การเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า)

ธมฺมสฺสวนํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ธมฺมสฺส สวนํ ธมฺมสฺสวนํ. (ธมฺม + สวน)

สวนํ อ.การฟัง ธมฺมสฺส ซึ่งธรรม ธมฺมสฺสวนํ ชื่อว่าธมฺมสฺสวน. (การฟังธรรม)

สงฺฆสามคฺคี

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สงฺฆสฺส สามคฺคี สงฺฆสามคฺคี. (สงฺฆ + สามคฺคี)

สามคฺคี อ.ความพร้อมเพรียง สงฺฆสฺส แห่งสงฆ์ สงฺฆสามคฺคี ชื่อว่าสงฺฆสามคฺคี. (ความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์, ความพร้อมเพรียงแห่งหมู่คณะ)

สมฺโมทมานภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมฺโมทมานสฺส ภาโว สมฺโมทมานภาโว. (สมฺโมทมาน + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น สมฺโมทมานสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคล ผู้บันเทิงพร้อมอยู่ สมฺโมทมานภาโว ชื่อว่าสมฺโมทมานภาว. (ความที่บุคคลเป็นผู้บันเทิงพร้อมอยู่)

สทฺธมฺมเทสนา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สทฺธมฺมํ เทสนา สทฺธมฺมเทสนา. (สทฺธมฺม + เทสนา)

เทสนา อ.การแสดง สทฺธมฺมํ ซึ่งพระสัทธรรม สทฺธมฺมเทสนา ชื่อว่าสทฺธมฺมเทสนา. (การแสดงพระสัทธรรม)

ราคกนฺตาราทโย, กนฺตารา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ราโคเยว กนฺตาโร ราคกนฺตาโร. (ราค + กนฺตาร) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

ราโค เอว อ.ราคะนั่นเทียว กนฺตาโร เป็นกันดาร ราคกนฺตาโร ชื่อว่าราคกนฺตาร. (กันดารคือราคะ)

๒. ราคกนฺตาโร อาทิ เยสนฺติ ราคกนฺตาราทโย, กนฺตารา. (ราคกนฺตาร + อาทิ) ฉัฏฐี-ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ราคกนฺตาโร อ.กันดารคือราคะ อาทิ เป็นต้น เยสํ (กนฺตารานํ) แห่งกันดาร ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต กนฺตารา) อ.กันดาร ท. เหล่านั้น ราคกนฺตาราทโย ชื่อว่า ราคกนฺตาราทิ (มีกันดารคือราคะเป็นต้น), ได้แก่กันดารทั้งหลาย.

ชาติอาทิธมฺมา, สตฺตา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ชาติ อาทิ เยสนฺติ ชาติอาทีนิ, ทุกฺขานิ. (ชาติ + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิ-สมาส

ชาติ อ.ชาติ อาทิ เป็นต้น เยสํ (ทุกฺขานํ) แห่งทุกข์ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ทุกฺขานิ) อ.ทุกข์ ท. เหล่านั้น ชาติอาทีนิ ชื่อว่าชาติอาทิ (มีชาติเป็นต้น), ได้แก่ทุกข์ทั้งหลาย.

๒. ชาติอาทีนิ ธมฺโม เยสนฺติ ชาติอาทิธมฺมา, สตฺตา. (ชาติอาทิ + ธมฺม) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

(ทุกฺขานิ) อ.ทุกข์ ท. ชาติอาทีนิ มีชาติเป็นต้น ธมฺโม เป็นธรรมดา เยสํ (สตฺตานํ) แห่งสัตว์ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต สตฺตา) อ.สัตว์ ท. เหล่านั้น ชาติอาทิธมฺมา ชื่อว่าชาติอาทิธมฺม (มีทุกข์มีชาติเป็นต้นเป็นธรรมดา), ได้แก่สัตว์ทั้งหลาย.

ชาติอาทีนิ, ทุกฺขานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ชาติ อาทิ เยสนฺติ ชาติอาทีนิ, ทุกฺขานิ. (ชาติ + อาทิ)

ชาติ อ.ชาติ อาทิ เป็นต้น เยสํ (ทุกฺขานํ) แห่งทุกข์ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ทุกฺขานิ) อ.ทุกข์ ท. เหล่านั้น ชาติอาทีนิ ชื่อว่าชาติอาทิ (มีชาติเป็นต้น), ได้แก่ทุกข์ทั้งหลาย.

สมจิตฺตตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สมํ จิตฺตํ ยสฺสาติ สมจิตฺโต, ปุคฺคโล. (สม + จิตฺต) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิ-

สมาส

จิตฺตํ อ.จิต สมํ อันเสมอกัน ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น สมจิตฺโต ชื่อว่าสมจิตฺต (ผู้มีจิตอันเสมอกัน), ได้แก่บุคคล.

๒. สมจิตฺตสฺส ภาโว สมจิตฺตตา. (สมจิตฺต + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น สมจิตฺตสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคล ผู้มีจิตอันเสมอกัน สมจิตฺตตา ชื่อว่าสมจิตฺตตา. (ความที่บุคคลเป็นผู้มีจิตอันเสมอกัน)

เอกจิตฺตา, ชนา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอกํ จิตฺตํ เยสนฺติ เอกจิตฺตา, ชนา. (เอก + จิตฺต)

จิตฺตํ อ.จิต เอกํ เป็นอันเดียวกัน เยสํ (ชนานํ) แห่งชน ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น เอกจิตฺตา ชื่อว่าเอกจิตฺต (มีจิตเป็นอันเดียวกัน), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

สงฺฆกรณียานิ, กิจฺจานิ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สงฺเฆน กรณียานิ สงฺฆกรณียานิ, กิจฺจานิ. (สงฺฆ + กรณีย)

(กิจฺจานิ) อ.กิจ ท. สงฺเฆน อันสงฆ์ กรณียานิ พึงกระทำ สงฺฆกรณียานิ ชื่อว่าสงฺฆกรณีย (อันสงฆ์พึงทำ), ได้แก่กิจทั้งหลาย.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

สาตฺถิกา, เทสนา

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อตฺโถ อสฺสา อตฺถีติ อตฺถิกา, วาจา. (อตฺถ + อิกปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

อตฺโถ อ.ประโยชน์ อสฺสา วาจาย แห่งวาจานั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา วาจา) อ.วาจานั้น อตฺถิกา ชื่อว่าอตฺถิกา (อันมีประโยชน์), ได้แก่วาจา.

๒. สห อตฺถิกาย ยา วตฺตตีติ สาตฺถิกา, เทสนา. (สห + อตฺถิกา) สหบุพพบทพหุพพีหิ-สมาส

ยา (เทสนา) อ.เทศนาใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ อตฺถิกาย (วาจาย) ด้วยวาจาอันมีประโยชน์ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา เทสนา) อ.เทศนานั้น สาตฺถิกา ชื่อว่าสาตฺถิกา (อันเป็นไปกับด้วยวาจาอันมีประโยชน์, มีวาจาที่เป็นประโยชน์), ได้แก่เทศนา.

๙. กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยวตฺถุ ฯ [๑๕๖]

กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

สุวณฺณเจติยวตฺถุ อ.เรื่องแห่งเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง **กสฺสปทสพลสฺส** ของพระทศพลพระนามว่ากัสสปะ
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

สุวณฺณเจติยวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก กสฺสปทสพลสฺส สามีสัมพันธะใน สุวณฺณเจติยวตฺถุ มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๙. เรื่องเจดีย์ทองของพระทศพลพระนามว่ากัสสปะ

๑. **“ปูชารเห**ติ อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา จาริกำ จรมาโน กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา จาริกำ จรมาโน กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยำ อารพฺภ **“ปูชารเห**ติ อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **จรมาโน** เมื่อเสด็จเที่ยวไป **จาริกำ** สู่ที่จาริก **อารพฺภ** ทรงปรารภ **สุวณฺณเจติยำ** ซึ่งเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง **กสฺสปทสพลสฺส** ของพระทศพลพระนามว่ากัสสปะ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“ปูชารเหติ** ว่า “ปูชารเห” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อเสด็จเที่ยวไปสู่ที่จาริก ทรงปรารภเจดีย์ทองของพระทศพลพระนามว่ากัสสปะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“ปูชารเห”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ปูชารเห” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ จาริกำ สัมปาปุณียกัมมะใน จรมาโนๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา กสฺสปทสพลสฺส สามีสัมพันธะใน สุวณฺณเจติยำๆ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. ตถาคโต สาวตฺถิโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน พาราณสึ คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค โตเทยฺยคามสฺส สมีเป มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร อญฺญตรํ เทวฏฺฐานํ สมฺปาปุณิ ฯ

ตถาคโต อ.พระตถาคต **นิกฺขมิตฺวา** เสด็จออกไปแล้ว **สาวตฺถิโต** จากเมืองชื่อว่าสาวัตถี **คจฺฉนฺโต** เสด็จไปอยู่ **พาราณสึ** สู่เมืองพาราณสี **อนุปุพฺเพน** ตามลำดับ **มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร** ผู้ทรงมีหมู่แห่งภิกษุหมู่ใหญ่เป็นบริวาร **สมฺปาปุณิ** เสด็จถึงพร้อมแล้ว **เทวฏฺฐานํ** ซึ่งศาลเจ้า **อญฺญตรํ** แห่งใดแห่งหนึ่ง **สมีเป** ในที่ใกล้ **โตเทยฺยคามสฺส** แห่งหมู่บ้านชื่อว่าโตเทยยะ **อนฺตรามคฺเค** ในระหว่างแห่งหนทาง ฯ

พระตถาคต เสด็จออกไปจากเมืองสาวัตถี เสด็จไปอยู่สู่เมืองพาราณสีตามลำดับ ทรงมีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวาร ในระหว่างทาง เสด็จถึงศาลเจ้าแห่งใดแห่งหนึ่ง ในที่ใกล้หมู่บ้านโตเทยยะ

ตถาคโต สุทธกัตตาใน สมฺปาปุณิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สาวตฺถิโต อปาทานในนิกฺขมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คจฺฉนฺโต อนุปุพฺเพน ตติยาวิเสสนะใน คจฺฉนฺโต พาราณสึ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ ตถาคโต อนฺตรามคฺเค วิสยาธาระใน สมฺปาปุณิ โตเทยฺยคามสฺส สามีสัมพันธะใน สมีเปๆ วิสยาธาระใน สมฺปาปุณิ มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร วิเสสนะของ ตถาคโต อญฺญตรํ วิเสสนะของ เทวฏฺฐานํๆ สัมปาปุณียกัมมะใน สมฺปาปุณิ ฯ

.....

๓. ตตฺร นิสินฺโน สุคโต ธมฺมภณฺฑาคาริกํ เปเสตฺวา อวิทูเร กสิกมฺมํ กโรนฺตํ พฺราหฺมณํ ปกฺโกสาเปสิ ฯ

ตตฺร (เทวฏฺฐาเน) นิสินฺโน สุคโต ธมฺมภณฺฑาคาริกํ เปเสตฺวา (ธมฺมภณฺฑาคาริกํ) อวิทูเร กสิกมฺมํ กโรนฺตํ พฺราหฺมณํ ปกฺโกสาเปสิ ฯ

สุคโต อ.พระสุคต **นิสินฺโน** ผู้ประทับนั่งแล้ว **ตตฺร (เทวฏฺฐาเน)** ที่ศาลเจ้านั้น **เปเสตฺวา** ทรงส่งไปแล้ว **ธมฺมภณฺฑาคาริกํ** ซึ่งพระธรรมภัณฑาคาริก **(ธมฺมภณฺฑาคาริกํ)** ทรงยังพระธรรมภัณฑาคาริก **ปกฺโกสาเปสิ** ให้เรียกแล้ว **พฺราหฺมณํ** ซึ่งพราหมณ์ **กโรนฺตํ** ผู้กระทำอยู่ **กสิกมฺมํ** ซึ่งกสิกรรม **อวิทูเร** ในที่ไม่ไกล ฯ

พระสุคตผู้ประทับนั่งที่ศาลเจ้านั้น ทรงส่งพระธรรมภัณฑาคาริกไป ทรงยังพระธรรม-

ภัณฑาคาริกให้เรียกพราหมณ์ผู้กำลังทำกสิกรรมในที่ไม่ไกล

นิสินฺโน วิเสสนะของ สุคโตฯ เหตุกัตตาใน ปกฺโกสาเปสิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ตตฺร วิเสสนะของ เทวฏฺฐาเนฯ วิสยาธาระใน นิสินฺโน ธมฺมภณฺฑาคาริกํ อวุตตกัมมะ ใน เปเสตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปกฺโกสาเปสิ ธมฺมภณฺฑาคาริกํ การิตกัมมะใน ปกฺโกสาเปสิ อวิทูเร วิสยาธาระใน กโรนฺตํ กสิกมฺมํ อวุตตกัมมะใน กโรนฺตํฯ วิเสสนะ ของ พฺราหฺมณสฯ อวุตตกัมมะใน ปกฺโกสาเปสิ ฯ

.....

๔. โส พฺราหฺมโณ อาคนฺตฺวา ตถาคตํ อนภิวนฺทิตฺวา ตเมว เทวฏฺฐานํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ

โส พฺราหฺมโณ อ.พราหมณ์นั้น **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **อนภิวนฺทิตฺวา** ไม่ถวายบังคม แล้ว **ตถาคตํ** ซึ่งพระตถาคต **วนฺทิตฺวา** ไหว้แล้ว **ตํ เอว เทวฏฺฐานํ** ซึ่งศาลเจ้านั้น นั่นเทียว **อฏฺฐาสิ** ได้ยืนแล้ว ฯ

พราหมณ์นั้น มาแล้ว ไม่ถวายบังคมพระตถาคต ไหว้ศาลเจ้านั้นเท่านั้น ได้ยืนแล้ว

โส วิเสสนะของ พฺราหฺมโณฯ สุทธกัตตาใน อฏฺฐาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาคนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อนภิวนฺทิตฺวา ตถาคตํ อวุตตกัมมะใน อนภิวนฺทิตฺวาฯ ปุพพกาล-กิริยาใน วนฺทิตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตํฯ วิเสสนะของ เทวฏฺฐานํฯ อวุตต-กัมมะใน วนฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อฏฺฐาสิ ฯ

.....

๕. สุคโตปิ “อิมํ ปเทสํ กินฺติ มญฺญสิ พฺราหฺมณาติ อาห ฯ

สุคโตปิ “(ตฺวํ) อิมํ ปเทสํ กินฺติ มญฺญสิ พฺราหฺมณาติ อาห ฯ

สุคโตปิ แม้ อ.พระสุคต **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**พฺราหฺมณ** ดูก่อนพราหมณ์ **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **มญฺญสิ** ย่อมสำคัญ **อิมํ ปเทสํ** ซึ่งประเทศนี้ **กินฺติ** ว่าอย่างไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

แม้พระสุคต ตรัสว่า “ดูก่อนพราหมณ์ ท่านย่อมสำคัญประเทศนี้ ว่าอย่างไร ?”

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สุคโตฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “พฺราหฺมณ อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน มญฺญสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมํ วิเสสนะ

ของ ปเทสๆ อวุตตกัมมะใน มญฺญสิ กินฺติ ปุจฉนัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๖. “อมฺหากำ ปเวณิยา อาคตเจติยฏฺฐานนฺติ วนฺทามิ โภ โคตมาติ ฯ

(พฺราหฺมโณ “อหำ ‘อิทำ ฐานำ) อมฺหากำ ปเวณิยา อาคตเจติยฏฺฐานำ (โหติ)’ อิติ (จินฺตเนน) วนฺทามิ โภ โคตมาติ (อาห) ฯ

(พฺราหฺมโณ) อ.พราหมณ์ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**โภ โคตม** ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ **(อหำ)** อ.ข้าพระองค์ **วนฺทามิ** ย่อมไหว้ **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า ‘**(อิทำ ฐานำ)** อ.ที่นี้ **อาคตเจติยฏฺฐานำ** เป็นที่แห่งเจดีย์อันมาแล้ว **ปเวณิยา** ตามประเพณี **อมฺหากำ** ของข้าพระองค์ ท. **(โหติ)** ย่อมเป็น’ **อิติ** ดังนี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พราหมณ์ กราบทูลว่า “ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมไหว้ด้วยอันคิดว่า ‘สถานที่นี้ เป็นสถานที่แห่งเจดีย์ที่มาแล้วตามประเพณีของพวกข้าพระองค์’

พฺราหฺมโณ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “โภ วิเสสนะของ โคตมๆ อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน วนฺทามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ‘อิทำ วิเสสนะของ ฐานำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อมฺหากำ สามีสัมพันธะใน ปเวณิยาๆ ตติยาวิเสสนะใน อาคตเจติยฏฺฐานำๆ วิกติกัตตาใน โหติ’ อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนๆ กรณะใน วนฺทามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๗. “อิมำ ฐานำ วนฺทนฺเตน ตยา สาธุ กตำ พฺราหฺมณาติ สุคโต ตำ สมฺปหำเสสิ ฯ

“อิมำ ฐานำ วนฺทนฺเตน ตยา สาธุ (กมฺมำ) กตำ พฺราหฺมณาติ (วจเนน) สุคโต ตำ (พฺราหฺมณำ) สมฺปหำเสสิ ฯ

สุคโต อ.พระสุคต **ตำ (พฺราหฺมณำ)** ทรงยังพราหมณ์นั้น **สมฺปหำเสสิ** ให้รื่นเริงพร้อมแล้ว **(วจเนน)** ด้วยพระดำรัส **อิติ** ว่า “**พฺราหฺมณ** ดูก่อนพราหมณ์ **สาธุ (กมฺมำ)** อ.กรรมอันดี **ตยา** อันท่าน **วนฺทนฺเตน** ผู้ไหว้อยู่ **อิมำ ฐานำ** ซึ่งที่นี้ **กตำ** กระทำแล้ว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระสุคตทรงยังพราหมณ์นั้นให้ร่าเริงแล้ว ด้วยพระดำรัสว่า “ดูก่อนพราหมณ์ กรรมดี

ที่ท่านผู้ไหว้สถานที่แห่งนี้ ทำแล้ว”

สุคโต เหตุกัตตาใน สมฺปหำเสสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก “พฺราหฺมณ อาลปนะ สาธุ วิเสสนะของ กมฺมๆ วุตตกัมมะใน กตๆ กิตบทกัมมวาจก อิมๆ วิเสสนะของ ฐานๆ อวุตตกัมมะใน วนฺทนฺเตนๆ วิเสสนะของ ตยาๆ อนภิหิตกัตตาใน กตๆ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนนๆ กรณะใน สมฺปหำเสสิ ตๆ วิเสสนะของ พฺราหฺมณๆ การิตกัมมะใน สมฺปหำเสสิ ฯ

.....

๘. ตๆ สุตฺวา ภิกฺขู “เกน นุ โข การเณน ภควา เอวๆ สมฺปหำเสสีติ สำสยๆ สญฺชเนสุๆ ฯ

ตๆ (วจนำ) สุตฺวา ภิกฺขู “เกน นุ โข การเณน (พฺราหฺมณำ) ภควา เอวๆ สมฺปหำเสสีติ สำสยๆ สญฺชเนสุๆ ฯ

ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ตๆ (วจนำ)** ซึ่งพระดำรัสนั้น **สำสยๆ** ยังความสงสัย **อิติ** ว่า “**ภควา** อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **(พฺราหฺมณำ)** ทรงยังพราหมณ์ **สมฺปหำเสสิ** ให้รื่นเริงพร้อมแล้ว **เอวๆ** อย่างนี้ **เกน นุ โข การเณน** เพราะเหตุอะไรหนอแล” **อิติ** ดังนี้ **สญฺชเนสุๆ** ให้เกิดพร้อมแล้ว ฯ

พวกภิกษุ ฟังพระดำรัสนั้นแล้ว เกิดความสงสัยว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังพราหมณ์ให้รื่นเริงอย่างนี้ เพราะเหตุอะไรหนอแล ?”

ภิกฺขู เหตุกัตตาใน สญฺชเนสุๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ตๆ วิเสสนะของ วจนำๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สญฺชเนสุ “ภควา เหตุกัตตาใน สมฺปหำเสสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก เกน วิเสสนะของ การเณนๆ เหตุใน สมฺปหำเสสิ นุศัพท์ ปุจฉนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ พฺราหฺมณำ การิตกัมมะใน สมฺปหำเสสิ เอวๆ กิริยา-วิเสสนะใน สมฺปหำเสสิ” อิติศัพท์ สรูปะใน สำสยๆ การิตกัมมะใน สญฺชเนสุๆ ฯ

.....

๙. ตโต ตถาคโต เตสๆ สำสยมปเนตุๆ มชฺฌิมนิกาเย ฆฏีการสุตฺตนฺตๆ วตฺวา อิทฺธานุ-ภาเวน กสฺสปทสพลสฺส โยชนปฺปเพธๆ กนกเจติยๆ อปรญฺจ กนกเจติยๆ อากาเส นิมฺมินิตฺวา มหาชนๆ ทสฺเสตฺวา “พฺราหฺมณ เอวๆวิธานำ ปูชารหานำ ปูชา ยุตฺตตราวา”ติ วตฺวา มหาปรินิพฺพานสุตฺเต ทสฺสิตนเยเนว พุทฺธาทิเก จตฺตาโร ปูชารเห

ปกาเสตฺวา สรีรเจติยํ อุทฺทิสฺสเจติยํ ปริโภคเจติยนฺติ ตีณิ เจติยานิ วิเสสโต ปริทีเปตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

“ปูชารเห ปูชยโต พุทฺเธ ยทิจ สาวเก
ปปญฺจสมติกฺกนฺเต ติณฺณโสกปริทฺทเว
เต ตาทิเส ปูชยโต นิพฺพุเต อกุโตภเย
น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุํ อิเมตฺตมปิ เกนจีติ ฯ

ตโต ตถาคโต เตสํ (ภิกฺขูนํ) สํสยํ อปเนตุํ มชฺฌิมนิกาเย ฆฏีการสุตฺตนฺตํ วตฺวา อิทฺธานุภาเวน กสฺสปทสพลสฺส โยชนุพฺเพธํ กนกเจติยํ อปรํ จ กนกเจติยํ (จ) อากาเส นิมฺมินิตฺวา มหาชนํ ทสฺเสตฺวา “พฺราหฺมณ เอวํวิธานํ ปูชารหานํ (ปุคฺคลานํ) ปูชา ยุตฺตตราว (โหติ)” อิติ วตฺวา มหาปรินิพฺพานสุตฺเต ทสฺสิตนเยน เอว พุทฺธาทิเก จตฺตาโร ปูชารเห (ปุคฺคเล) ปกาเสตฺวา “สรีรเจติยํ อุทฺทิสฺสเจติยํ ปริโภคเจติยนฺติ ตีณิ เจติยานิ วิเสสโต ปริทีเปตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

“ปูชารเห (ปุคฺคเล) ปูชยโต (ปุคฺคลสฺส) พุทฺเธ ยทิ จ สาวเก (จ)
ปปญฺจสมติกฺกนฺเต ติณฺณโสกปริทฺทเว
เต (ปูชารหปุคฺคเล) ตาทิเส ปูชยโต นิพฺพุเต อกุโตภเย
น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุํ ‘อิมํ (ปุญฺญํ) เอตฺตกํ’ (อิติ) อปิ เกนจีติ ฯ

ตโต ในลำดับนั้น **ตถาคโต** อ.พระตถาคต **วตฺวา** ตรัสแล้ว **ฆฏีการสุตฺตนฺตํ** ซึ่งฆฏีการสูตร **มชฺฌิมนิกาเย** ในมัชฌิมนิกาย **อปเนตุํ** เพื่ออันนำไปปราศ **สํสยํ** ซึ่งความสงสัย **เตสํ (ภิกฺขูนํ)** ของภิกษุ ท. เหล่านั้น **นิมฺมินิตฺวา** ทรงเนรมิตแล้ว **กนกเจติยํ** ซึ่งพระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง **โยชนุพฺเพธํ** อันมีโยชน์เป็นส่วนสูง **กสฺสปทสพลสฺส** ของพระทศพลพระนามว่ากัสสปะ **จ** ด้วย **กนกเจติยํ** ซึ่งพระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง **อปรํ** อื่นอีก **อากาเส** ในอากาศ **(จ)** ด้วย **อิทฺธานุภาเวน** ด้วยอานุภาพแห่งฤทธิ์ **มหาชนํ** ทรงยังมหาชน **ทสฺเสตฺวา** ให้เห็นแล้ว **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**พฺราหฺมณ** ดูก่อนพราหมณ์ **ปูชา** อ.การบูชา **(ปุคฺคลานํ)** ซึ่งบุคคล ท. **ปูชารหานํ** ผู้ควรเพื่ออันบูชา **เอวํวิธานํ** อันมีอย่างอย่างนี้ **ยุตฺตตราว** เป็นการบูชาควรแล้วกว่าเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **ปกาเสตฺวา** ทรงประกาศแล้ว **(ปุคฺคเล)** ซึ่งบุคคล ท. **ปูชารเห** ผู้ควรเพื่ออันบูชา **จตฺตาโร** สี่ **พุทฺธาทิเก**

มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น **ทสฺสิตนเยน เอว** โดยนัยอันพระองค์ทรงแสดงแล้วนั่นเทียว **มหาปรินิพฺพานสุตฺเต** ในมหาปรินิพพานสูตร **ปริทีเปตฺวา** ทรงกำหนดแสดงแล้ว **เจติยานิ** ซึ่งเจดีย์ ท. **ตีณิ** สาม **อิติ** คือ "**สรีรเจติยํ** ซึ่งสรีรเจดีย์ **อุทฺทิสฺสเจติยํ** ซึ่งอุททิสสเจดีย์ **ปริโภคเจติยํ** ซึ่งบริโภคเจดีย์" **วิเสสโต** โดยวิเศษ **อภาสิ** ได้ตรัสแล้ว **อิมา คาถา** ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ **อิติ** ว่า

> "**เกนจิ อปิ** แม้อันใครๆ **น สกฺกา** ไม่อาจ **สงฺขาตุ** เพื่ออันนับ **ปุญฺญ** ซึ่งบุญ **(ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคล **ปูชยโต** ผู้บูชาอยู่ **(ปุคฺคเล)** ซึ่งบุคคล ท. **ปูชารเห** ผู้ควรเพื่ออันบูชา **พุทฺเธ** คือซึ่งพระพุทธเจ้า ท. **จ** ด้วย **ยทิ** หรือว่า **สาวเก** คือซึ่งพระสาวก ท. **(จ)** ด้วย **ปปญฺจสมติกฺกนฺเต** ผู้มีธรรมเป็นเหตุเนินช้าอันก้าวล่วงแล้วด้วยดี **ติณฺณโสกปริทฺทเว** ผู้มีความเศร้าโศกและความร่ำไรอันข้ามแล้ว **ปูชยโต** ผู้บูชาอยู่ **เต (ปูชารหปุคฺคเล)** ซึ่งบุคคลผู้ควรเพื่ออันบูชา ท. เหล่านั้น **ตาทิเส** ผู้เช่นนั้น **นิพฺพุเต** ผู้ดับกิเลสแล้ว **อกุโตภเย** ผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหนๆ **(อิติ)** ว่า '**อิมํ (ปุญฺญ)** อ.บุญนี้ **เอตฺตกํ** มีประมาณเท่านี้' **(อิติ)** ดังนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ในลำดับนั้น พระตถาคต ตรัสฆฏีการสูตร ในมัชฌิมนิกาย เพื่อจะนำความสงสัยของภิกษุเหล่านั้นออกไป ทรงเนรมิตพระเจดีย์ทองที่สูง ๑ โยชน์ ของพระทศพลพระนามว่ากัสสปะ และพระเจดีย์ทองอื่นอีกในอากาศ ด้วยอานุภาพแห่งฤทธิ์ ทรงยังมหาชนให้เห็นแล้ว ตรัสว่า "ดูก่อนพราหมณ์ การบูชาบุคคลทั้งหลายผู้ควรบูชาอันมีชนิดอย่างนี้ เป็นการบูชาที่ควรอย่างยิ่งทีเดียว" ดังนี้ ทรงประกาศบุคคลทั้งหลายผู้ควรบูชา ๔ จำพวก มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น โดยนัยที่พระองค์ทรงแสดงไว้ในมหาปรินิพพานสูตรนั่นเอง ทรงกำหนดแสดงเจดีย์ ๓ ประเภท คือ สรีรเจดีย์ อุททิสสเจดีย์ และบริโภคเจดีย์ โดยวิเศษ ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

> "แม้ใครๆ ไม่อาจเพื่อจะนับบุญของบุคคลผู้บูชาบุคคลทั้งหลายผู้ควรบูชา คือ พระพุทธเจ้าทั้งหลายและหรือเหล่าสาวก ผู้ก้าวล่วงธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้าด้วยดี ผู้ข้ามความเศร้าโศกและความ

ร่ำไรรำพันแล้ว ผู้บูชาบุคคลผู้ควรบูชาเหล่านั้น ผู้เช่นนั้น ผู้ดับกิเลสแล้ว ผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหนๆ ว่า ‘บุญนี้ มีประมาณเท่านี้’ ดังนี้

ตโต กาลสัตตมี ตถาคโต สุทธกัตตาใน อภาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสं วิเสสนะของ ภิกฺขูนๆ สามีสัมพันธะใน สंสยๆ อวุตตกัมมะใน อปเนตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน วตฺวา มชฺฌิมนิกาเย วิสยาธาระใน ฆฏีการสุตฺตนฺตๆ อวุตตกัมมะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิมฺมินิตฺวา อิทฺธานุภาเวน กรณะใน นิมฺมินิตฺวา กสฺสปทสพลสฺส สามีสัมพันธะใน กนกเจติยं โยชนุพฺเพธं วิเสสนะของ กนกเจติยๆ อวุตตกัมมะใน นิมฺมินิตฺวา อปรं วิเสสนะของ กนกเจติยๆ อวุตตกัมมะใน นิมฺมินิตฺวา จ สองศัพท์ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ กสฺสปทสพลสฺส โยชนุพฺเพธं กนกเจติยं และ อปรं กนกเจติยं อากาเส วิสยาธาระใน นิมฺมินิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทสฺเสตฺวา มหาชนं การิตกัมมะใน ทสฺเสตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “พฺราหฺมณ อาลปนะ ปูชา สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํวิธานं ก็ดี ปูชารหานं ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคลานๆ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน ปูชา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ยุตฺตตราๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปกาเสตฺวา มหาปรินิพฺพานสุตฺเต วิสยาธาระใน ทสฺสิตนเยน เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทสฺสิตนเยนๆ ตติยาวิเสสนะใน ปกาเสตฺวา พุทฺธาทิเก ก็ดี จตฺตาโร ก็ดี ปูชารเห ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคเลๆ อวุตตกัมมะใน ปกาเสตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปริทีเปตฺวา “สรีรเจติยं ก็ดี อุทฺทิสฺสเจติยं ก็ดี ปริโภคเจติยं ก็ดี” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ตีณิ เจติยานิ ตีณิ วิเสสนะของ เจติยานิๆ อวุตตกัมมะใน ปริทีเปตฺวา วิเสสโต ตติยาวิเสสนะใน ปริทีเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อภาสิ อิมา วิเสสนะของ คาถาๆ อวุตตกัมมะใน อภาสิ

“อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เกนจิๆ อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาๆ กิริยาบทภาววาจก ปูชารเห วิเสสนะของ ปุคฺคเลๆ อวุตตกัมมะใน ปูชยโตๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปุญฺญं พุทฺเธ ก็ดี สาวเก ก็ดี วิเสสลาภีของ ปุคฺคเล ยทิศัพท์วิกัปปัตถะเข้ากับ พุทฺเธ และ สาวเก จ สองศัพท์ ปท-

สมุจจยัตถะเข้ากับ พุทฺเธ และ สาวเก ปปญฺจสมติกฺกนฺเต ก็ดี ติณฺณโสกปริทฺทเว ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคเล เต ก็ดี ตาทิเส ก็ดี นิพฺพุเต ก็ดี อกุโตภเย ก็ดี วิเสสนะของ ปูชารหปุคฺคเลฯ อวุตตกัมมะใน ปูชยโตฯ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺส นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา ปุญฺญํ อวุตตกัมมะใน สงฺขาตุํฯ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา 'อิมํ ก็ดี เอตฺตกํ ก็ดี วิเสสนะของ ปุญฺญํฯ ลิงคัตถะ' อิติศัพท์ อาการะใน สงฺขาตุ์' อิติศัพท์ สรูปะใน อิมา คาถา ฯ

.....

๑๐. ตตฺถ ปูชิตุ์ อรหา ปูชารหา, ปูชิตุ์ ยุตฺตาติ อตฺโถ ฯ

ตตฺถ (คาถายํ เย ปุคฺคลา) ปูชิตุ์ อรหา (โหนฺติ, เต ปุคฺคลา) ปูชารหา, "ปูชิตุ์ ยุตฺตาติ อตฺโถ ฯ

(เย ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. เหล่าใด **อรหา** เป็นผู้ควร **ปูชิตุ์** เพื่ออันบูชา, **อตฺโถ** อ.อธิบาย **อิติ** ว่า "**ยุตฺตา** เป็นผู้ควรแล้ว **ปูชิตุ์** เพื่ออันบูชา" **อิติ** ดังนี้, **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **(เต ปุคฺคลา)** อ.บุคคล ท. เหล่านั้น **ปูชารหา** ชื่อว่าผู้ควรเพื่ออันบูชา **ตตฺถ (คาถายํ)** ในพระคาถานั้น ฯ

พวกบุคคลเหล่าใด ควรเพื่อจะบูชา, อธิบายว่า เป็นผู้ควรแล้วเพื่อจะบูชา, พวกบุคคลเหล่านั้น ชื่อว่าผู้ควรเพื่อจะบูชา ในพระคาถานั้น

ตตฺถ วิเสสนะของ คาถายํฯ วิสยาธาระใน ปูชารหา เย วิเสสนะของ ปุคฺคลาฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปูชิตุ์ ตุมัตถสัมปทานใน อรหาฯ วิกติกัตตาใน โหนฺติ, เต วิเสสนะของ ปุคฺคลาฯ ลิงคัตถะ ปูชารหา สัญญาวิเสสนะของ ปุคฺคลา, "ปูชิตุ์ ตุมัตถสัมปทานใน ยุตฺตาฯ วิกติกัตตาใน โหนฺติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถฯ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๑. **ปูชารเห ปูชยโต**ติ อภิวาทนาทีหิ จ จตูหิ ปจฺจเยหิ ปูเชนฺตสฺส ฯ

"**ปูชารเห ปูชยโต**ติ (คาถาปาทสฺส) "อภิวาทนาทีหิ (สามีจิกมฺเมหิ) จ จตูหิ ปจฺจเยหิ (จ)

ปูเชนฺตสฺส” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**ปูเชนฺตสฺส** ผู้บูชาอยู่ **(สามีจิกมฺเมหิ)** ด้วยสามีจิกรรม ท. **อภิวาทนาทีหิ** มีการกราบไหว้เป็นต้น **จ** ด้วย **ปจฺจเยหิ** ด้วยปัจจัย ท. **จตูหิ** สี่ **(จ)** ด้วย” **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **“ปูชารเห ปูชยโตติ** ว่า “ปูชารเห ปูชยโต” ดังนี้ ฯ

บาทพระคาถาว่า **“ปูชารเห ปูชยโต”** ความว่า ผู้บูชาอยู่ด้วยสามีจิกรรมทั้งหลาย มีการกราบไหว้เป็นต้น และด้วยปัจจัย ๔

“ปูชารเห ปูชยโต” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “อภิวาทนาทีหิ วิเสสนะของ สามีจิกมฺเมหิๆ กรณะใน ปูเชนฺตสฺส จตูหิ วิเสสนะของ ปจฺจเยหิๆ กรณะใน ปูเชนฺตสฺส จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อภิวาทนาทีหิ สามีจิกมฺเมหิ และ จตูหิ ปจฺจเยหิ ปูเชนฺตสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺส” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๒. ปูชารเห ทสฺเสติ พุทฺเธติอาทินา ฯ

(ตถาคโต) ปูชารเห (ปุคฺคเล) ทสฺเสติ “พุทฺเธติอาทินา (ปเทน) ฯ

(ตถาคโต) อ.พระตถาคต **ทสฺเสติ** ย่อมทรงแสดง **(ปุคฺคเล)** ซึ่งบุคคล ท. **ปูชารเห** ผู้ควรเพื่ออันบูชา **(ปเทน)** ด้วยบท **“พุทฺเธติอาทินา** มีว่า “พุทฺเธ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระตถาคตย่อมทรงแสดงบุคคลทั้งหลายผู้ควรบูชา ด้วยบทว่า **“พุทฺเธ”** เป็นต้น

ตถาคโต สุทธกัตตาใน ทสฺเสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปูชารเห วิเสสนะของ ปุคฺคเลๆ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสติ “พุทฺเธ” สรูปะใน อิติอาทินาๆ วิเสสนะของ ปเทนๆ กรณะใน ทสฺเสติ ฯ

.....

๑๓. **พุทฺเธ**ติ สมฺมาสมฺพุทฺเธ ฯ

“**พุทฺเธ**ติ (ปทสฺส) “สมฺมาสมฺพุทฺเธ” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**สมฺมาสมฺพุทฺเธ** ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท.” **(อิติ)** ดังนี้

(ปทสฺส) แห่งบท **"พุทฺเธติ** ว่า "พุทฺเธ" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"พุทฺเธ"** แปลว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย

"พุทฺเธ" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "สมฺมาสมฺพุทฺเธ วิเสสลาภีของ ปุคฺคเล" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๔. **"ยทีติ** ยทิวา, อถวาติ อตฺโถ ฯ

"ยทีติ (สทฺทสฺส) "ยทิวา" (อิติ อตฺโถ), "อถวาติ อตฺโถ ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**ยทิวา** หรือว่า" **(อิติ)** ดังนี้ **(สทฺทสฺส)** แห่งศัพท์ **"ยทีติ** ว่า "ยทิ" ดังนี้, **อตฺโถ** อ.อธิบาย **อิติ** ว่า "**อถวา** อีกอย่างหนึ่ง" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ศัพท์ว่า **"ยทิ"** แปลว่า หรือว่า, อธิบายว่า อีกอย่างหนึ่ง

"ยทิ" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน สทฺทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ยทิวา วิกัปปัตถะ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ, "อถวา อปรนัย" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๕. ตตฺถ **"ปจฺเจกพุทฺเธ**ติ กถิตํ โหติ, สาวเก จ ฯ

ตตฺถ ("พุทฺเธติ ปเท) "ปจฺเจกพุทฺเธติ (ปทำ) ตถาคเตน กถิตํ โหติ, สาวเก จ ฯ

(ปทำ) อ.บท **"ปจฺเจกพุทฺเธติ** ว่า "ปจฺเจกพุทฺเธ" ดังนี้ **ตถาคเตน กถิตำ** เป็นบท อันพระตถาคต ตรัสแล้ว **ตตฺถ ("พุทฺเธติ ปเท)** ในบทว่า "พุทฺเธ" ดังนี้นั้น **โหติ** ย่อมเป็น, **สาวเก จ** คือ ซึ่งสาวก ท. ด้วย ฯ

พระตถาคตตรัสบทว่า **"ปจฺเจกพุทฺเธ"** ในบทว่า **"พุทฺเธ"** นั้น, คือและเหล่าสาวก

"ปจฺเจกพุทฺเธ" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทำ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ ปเท "พุทฺเธ" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปเท ๆ วิสยาธาระใน กถิตำ ตถาคเตน อนภิหิตกัตตาใน กถิตำ ๆ วิกติกัตตาใน โหติ, สาวเก วิเสสลาภีของ ปุคฺคเล จศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ สาวเก ฯ

๑๖. **“ปปญฺจสมติกฺกนฺเตติ** สมติกฺกนฺตตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺเจ ฯ

“ปปญฺจสมติกฺกนฺเตติ (คาถาปาทสฺส) “สมติกฺกนฺตตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺเจ” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**สมติกฺกนฺตตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺเจ** ผู้มีธรรมเป็นเหตุเนินช้าคือตัณหา ทิฏฐิและมานะอันก้าวล่วงแล้วด้วยดี” **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **“ปปญฺจสมติกฺกนฺเตติ** ว่า “ปปญฺจสมติกฺกนฺเต” ดังนี้ ฯ

บาทพระคาถาว่า **“ปปญฺจสมติกฺกนฺเต”** ความว่า ผู้มีธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้าคือตัณหา ทิฏฐิ และมานะที่ก้าวล่วงได้แล้ว

“ปปญฺจสมติกฺกนฺเต” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “สมติกฺกนฺตตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺเจ วิเสสนะของ ปุคฺคเล” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๗. **“ติณฺณโสกปริทฺทเวติ** อติกฺกนฺตโสกปริทฺทเว, อิเม เทฺว อติกฺกนฺเตติ อตฺโถ ฯ

“ติณฺณโสกปริทฺทเวติ (คาถาปาทสฺส) “อติกฺกนฺตโสกปริทฺทเว” (อิติ อตฺโถ), “อิเม เทฺว (โสกปริทฺทเว) อติกฺกนฺเตติ อตฺโถ ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**อติกฺกนฺตโสกปริทฺทเว** ผู้มีความเศร้าโศกและความร่ำไรอันก้าวล่วงแล้ว” **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา “**ติณฺณโสก-ปริทฺทเวติ** ว่า “ติณฺณโสกปริทฺทเว” ดังนี้, **อตฺโถ** อ.อธิบาย **อิติ** ว่า “**อติกฺกนฺเต** ผู้ก้าวล่วงแล้ว **เทฺว (โสกปริทฺทเว)** ซึ่งความเศร้าโศกและความร่ำไร ท. สอง **อิเม** เหล่านี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

บาทพระคาถาว่า **“ติณฺณโสกปริทฺทเว”** ความว่า ผู้มีความเศร้าโศกและความร่ำไรที่ก้าวล่วงแล้ว, อธิบายว่า ผู้ก้าวล่วงความเศร้าโศกและความร่ำไรทั้ง ๒ เหล่านี้แล้ว

“ติณฺณโสกปริทฺทเว” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “อติกฺกนฺตโสกปริทฺทเว วิเสสนะของ ปุคฺคเล” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ, “อิเม ก็ดี เทฺว ก็ดี วิเสสนะของ โสกปริทฺทเวๆ อวุตตกัมมะใน อติกฺกนฺเตๆ วิเสสนะของ ปุคฺคเล” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

๑๘. เอเตหิ ปูชารหตฺตํ ทสฺสิตํ ฯ

(ภควตา) เอเตหิ (ปเทหิ ปุคฺคลสฺส) ปูชารหตฺตํ ทสฺสิตํ ฯ

(ปุคฺคลสฺส) ปูชารหตฺตํ อ.ความที่ แห่งบุคคล เป็นผู้ควรเพื่ออันบูชา **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **ทสฺสิตํ** ทรงแสดงแล้ว **เอเตหิ (ปเทหิ)** ด้วยบท ท. เหล่านั่น ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความที่บุคคลเป็นผู้ควรบูชา ด้วยบทเหล่านั่น

ปูชารหตฺตํ วุตตกัมมะใน ทสฺสิตๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน ทสฺสิตํ เอเตหิ วิเสสนะของ ปเทหิๆ กรณะใน ทสฺสิตํ ปุคฺคลสฺส ภาวาทิสัมพันธะใน ปูชารหตฺตํ ฯ

.....

๑๙. **“เต**ติ พุทฺธาทโย ฯ

“เตติ (ปทสฺส) “พุทฺธาทโย” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**พุทฺธาทโย** มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น” **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **“เตติ** ว่า “เต” ดังนี้ ฯ

บทว่า **“เต”** ความว่า มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น

“เต” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “พุทฺธาทโย วิเสสนะของ ปูชารหปุคฺคเล” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๐. **“ตาทิเส**ติ วุตฺตคหณวเสน ฯ

(ภควตา) **“ตาทิเส**ติ (ปทำ) วุตฺตคหณวเสน (ทสฺสิตำ) ฯ

(ปทำ) อ.บท **“ตาทิเสติ** ว่า “ตาทิเส” ดังนี้ **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **(ทสฺสิตำ)** ทรงแสดงแล้ว **วุตฺตคหณวเสน** ด้วยสามารถแห่งอันถือเอาซึ่งคุณอันพระองค์ตรัสแล้ว ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงบทว่า **“ตาทิเส”** ด้วยสามารถการถือเอาคุณที่พระองค์ตรัสไว้แล้ว

"ตาทิเส" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทำๆ วุตตกัมมะใน ทสฺสิตำๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน ทสฺสิตำ วุตฺตคหณวเสน ตติยาวิเสสนะใน ทสฺสิตำ ฯ

.....

๒๑. **"นิพฺพุเตติ** ราคาทินิพฺพุติยา ฯ

(ภควตา) **"นิพฺพุเตติ** (ปทำ) ราคาทินิพฺพุติยา (ทสฺสิตำ) ฯ

(ปทำ) อ.บท **"นิพฺพุเตติ** ว่า "นิพฺพุเต" ดังนี้ **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **(ทสฺสิตำ)** ทรงแสดงแล้ว **ราคาทินิพฺพุติยา** ด้วยความดับแห่งกิเลสมีราคะเป็นต้น ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงบทว่า **"นิพฺพุเต"** ด้วยการดับกิเลสมีราคะเป็นต้น

"นิพฺพุเต" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทำๆ วุตตกัมมะใน ทสฺสิตำๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน ทสฺสิตำ ราคาทินิพฺพุติยา กรณะใน ทสฺสิตำ ฯ

.....

๒๒. นตฺถิ กุโตจิ ภวโต วา อารมฺมณโต วา เอเตสำ ภยนฺติ **อกุโตภยา**, เต อกุโตภเย ฯ

นตฺถิ กุโตจิ (จานโต) ภวโต วา อารมฺมณโต วา เอเตสำ (พุทฺธาทีนำ ปุคฺคลานำ) ภยนฺติ (เอเต พุทฺธาทโย ปุคฺคลา) **อกุโตภยา**, เต อกุโตภเย (พุทฺธาทโย ปุคฺคเล) ฯ

ภยำ อ.ภัย **กุโตจิ (ฐานโต)** แต่ที่ไหนๆ **ภวโต** คือแต่ภพ **วา** หรือ **วา** หรือว่า **อารมฺมณโต** แต่อารมณ์ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **เอเตสำ (พุทฺธาทีนำ ปุคฺคลานำ)** แก่บุคคล ท. มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เหล่านั่น **อิติ** เพราะเหตุนั้น **(ปุคฺคลา)** อ.บุคคล ท. **(พุทฺธาทโย)** มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น **(เอเต)** เหล่านั่น **อกุโตภยา** ชื่อว่าอกุโตภยา, **(ปุคฺคเล)** ซึ่งบุคคล ท. **(พุทฺธาทโย)** มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น **อกุโตภเย** ผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหนๆ **เต** เหล่านั้น ฯ

ภัยแต่ที่ไหนๆ คือแต่ภพหรือว่าแต่อารมณ์ ย่อมไม่มีแก่บุคคลทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเหล่านั่น เพราะเหตุนั้น บุคคลทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเหล่านั่น ชื่อว่า **อกุโตภยา,** ซึ่งบุคคลทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหนๆ เหล่านั้น

ภยำ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก กุโตจิ วิเสสนะของ ฐานโตๆ อปาทาน

ใน ภยํ ภวโต ก็ดี อารมฺมณโต ก็ดี วิเสสลาภีของ ฐานโต วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะ เข้ากับ ภวโต และ อารมฺมณโต เอเตสํ ก็ดี พุทฺธาทีนํ ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคลานํๆ สัมปทานใน นตฺถิ อิติศัพท์ เหตวัตถะ เอเต ก็ดี พุทฺธาทโย ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคลาๆ ลิงคัตถะ อกุโตภยา สัญญาวิเสสนะของ ปุคฺคลา, เต ก็ดี อกุโตภเย ก็ดี พุทฺธาทโย ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคเลๆ อวุตตกัมมะใน ปูชยโต ฯ

.....

๒๓. **“น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุนฺ**ติ ปุญฺญํ คเณตุํ น สกฺกา ฯ

“น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุนฺติ (คาถาปาทสฺส) “(เกนจิ) ปุญฺญํ คเณตุํ น สกฺกา” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**(เกนจิ)** อันใครๆ **น สกฺกา** ไม่อาจ **คเณตุ**ํ เพื่ออันนับ **ปุญฺญ**ํ ซึ่งบุญ” **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **“น สกฺกา ปุญฺญ**ํ **สงฺขาตุนฺติ** ว่า “น สกฺกา ปุญฺญ ํ สงฺขาตุ ”ดังนี้ ฯ

บาทพระคาถาว่า **“น สกฺกา ปุญฺญ**ํ **สงฺขาตุ”** ความว่า ใครๆ ก็ไม่อาจเพื่อจะนับบุญได้

“น สกฺกา ปุญฺญ ํ สงฺขาตุ ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “เกนจิ อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาๆ กิริยาบทภาววาจก ปุญฺญ ํ อวุตตกัมมะใน คเณตุ ๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๔. กถนฺติ เจ ? **“อิเมตฺตมปิ เกนจี**ติ อิมํ เอตฺตกํ, อิมํ เอตฺตกนฺติ เกนจีติ ฯ

“กถ ํ (เกนจิ น สกฺกา ปุญฺญ ํ สงฺขาตุ ”) อิติ เจ (ปุจฺฉา สิยา) ?
“อิมํ (ปุญฺญ ์) เอตฺต ์ อปิ’ อิติ เกนจิ (น สกฺกา ปุญฺญ ์ สงฺขาตุ ”) อิติ (วิสฺสชฺชนา สิยา) ฯ
“อิมํ (ปุญฺญ ์) เอตฺตกํ, อิมํ (ปุญฺญ ์) เอตฺตกํ’ อิติ (น สกฺกา ปุญฺญ ์ สงฺขาตุ) เกนจิ” อิติ (อตฺโถ ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

เจ หากว่า **(ปุจฺฉา)** อ.อันถาม **อิติ** ว่า “**(เกนจิ)** อันใครๆ **(น สกฺกา)** ไม่อาจ **(สงฺขาตุ ์)** เพื่ออันนับ **(ปุญฺญ ์)** ซึ่งบุญ **กถ ์** อย่างไร ?” **อิติ** ดังนี้ **(สิยา)** พึงมีไซร้ ฯ **(วิสฺสชฺชนา ์)** อ.อันแก้ **อิติ** ว่า “**เกนจิ** อันใครๆ **(น สกฺกา)** ไม่อาจ **(สงฺขาตุ ์)** เพื่ออันนับ

(ปุญฺญ ซึ่งบุญ **อิติ** ว่า '**อิมํ อปิ (ปุญฺญ)** อ.บุญแม้นี้ **เอตฺตํ** มีประมาณเท่านี้' **อิติ** ดังนี้" **อิติ** ดังนี้ **(สิยา)** พึงมี ฯ
(อตฺโถ) อ.อธิบาย **อิติ** ว่า "**เกนจิ** อันใครๆ **(น สกฺกา)** ไม่อาจ **(สงฺขาตุ)** เพื่ออันนับ **(ปุญฺญ)** ซึ่งบุญ **อิติ** ว่า '**อิมํ (ปุญฺญ)** อ.บุญนี้ **เอตฺตกํ** มีประมาณเท่านี้ **อิมํ (ปุญฺญ)** อ.บุญนี้ **(เอตฺตกํ)** มีประมาณเท่านี้' **อิติ** ดังนี้" **อิติ** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

หากพึงมีคำถามว่า "ใครๆ ไม่สามารถเพื่อจะนับบุญอย่างไร" ดังนี้ไซร้
พึงแก้ว่า "ใครๆ ไม่สามารถเพื่อจะนับบุญว่า 'บุญนี้ มีประมาณเท่านี้' ดังนี้ได้"
บัณฑิตพึงทราบอธิบายว่า "ใครๆ ไม่สามารถเพื่อจะนับบุญว่า 'บุญนี้ มีประมาณเท่านี้ บุญนี้ มีประมาณเท่านี้' ดังนี้"

"เกนจิ อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาๆ กิริยาบทภาววาจก กถํ ปุจฉนัตถะ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา ปุญฺญํ อวุตตกัมมะใน สงฺขาตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา" อิติศัพท์ สรูปะใน ปุจฺฉา เจศัพท์ ปริกัปปัตถะ ปุจฺฉา สุทธกัตตาใน สิยาๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฯ

"เกนจิ อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาๆ กิริยาบทภาววาจก 'อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อิมๆ ก็ดี เอตฺตๆ ก็ดี วิเสสนะของ ปุญฺญๆ ลิงคัตถะ' อิติศัพท์ สรูปะใน สงฺขาตุ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา ปุญฺญ อวุตตกัมมะใน สงฺขาตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา" อิติศัพท์ สรูปะใน วิสฺสชฺชนๆ สุทธกัตตาใน สิยาๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฯ

"เกนจิ อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาๆ กิริยาบทภาววาจก 'อิมํ ก็ดี เอตฺตกํ ก็ดี วิเสสนะของ ปุญฺญๆ ลิงคัตถะ, อิมํ ก็ดี เอตฺตกํ ก็ดี วิเสสนะของ ปุญฺญๆ ลิงคัตถะ' อิติศัพท์ สรูปะใน สงฺขาตุ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา ปุญฺญ อวุตตกัมมะใน สงฺขาตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ วุตตกัมมะใน เวทิตพฺโพๆ กิตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๒๕. อปิสทฺโท อิธ สมฺพนฺธิตพฺโพ ฯ

(ปณฺฑิเตน) อปิสทฺโท อิธ ("เกนจีติ ปเท) สมฺพนฺธิตพฺโพ ฯ

อปิสทฺโท อ.ศัพท์ คือ อปิ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **สมฺพนฺธิตพฺโพ** พึงสัมพันธ์

อิธ (“เกนจีติ ปเท) ในบทว่า “เกนจิ” ดังนี้นี้ ฯ

บัณฑิตพึงสัมพันธ์ อปิศัพท์ ในบทว่า **“เกนจิ”** นี้

อปิสทฺโท วุตฺตกัมมะใน สมฺพนฺธิตพฺโพฯ กิตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตา ใน สมฺพนฺธิตพฺโพ อิธ วิเสสนะของ ปเท “เกนจิ” สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ สรูปะใน ปเทฯ วิสยาธาระใน สมฺพนฺธิตพฺโพ ฯ

.....

๒๖. เกนจิ ปุคฺคเลน มาเนน วา ฯ

เกนจิ ปุคฺคเลน มาเนน วา (สกฺกา) ฯ

เกนจิ อันใครฯ **ปุคฺคเลน** คือว่าอันบุคคล **วา** หรือว่า **มาเนน** อันเครื่องนับ **(สกฺกา)** อาจ ฯ

อันใครฯ คือว่าอันบุคคลหรือว่าอันเครื่องนับอาจ

ปุคฺคเลน ก็ดี มาเนน ก็ดี วิเสสลาภีของ เกนจิฯ อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาฯ กิริยาบท ภาววาจก วาศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ปุคฺคเลน และ มาเนน ฯ

.....

๒๗. ตตฺถ **“ปุคฺคเลนา**ติ เตน พฺรหฺมาทินา ฯ

ตตฺถ (ปุคฺคลมาเนสุ) **“ปุคฺคเลนา**ติ เตน พฺรหฺมาทินา (ปุคฺคเลน) ฯ

ตตฺถ (ปุคฺคลมาเนสุ) เตน พฺรหฺมาทินา (ปุคฺคเลน) อัน- ในบุคคลและเครื่องนับ ท. เหล่านั้นหนา -บุคคล มีพรหมเป็นต้นนั้น **“ปุคฺคเลนาติ** ชื่อว่าอันบุคคล ฯ

บรรดาบุคคลและเครื่องนับเหล่านั้น บุคคลมีพรหมเป็นต้นนั้น ชื่อว่าอันบุคคล

ตตฺถ วิเสสนะของ ปุคฺคลมาเนสุฯ นิทธารณะใน ปุคฺคเลน “ปุคฺคเลน” สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ปุคฺคเลน เตน ก็ดี พฺรหฺมาทินา ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคเลนฯ นิทธารณียะและอนภิหิตกัตตาใน สกฺกา ฯ

.....

๒๘. **“มาเนนา**ติ ติวิเธน มาเนน ตีรเณน ธารเณน ปูรเณน วา ฯ

"มาเนนาติ (ปทสฺส) "ติวิเธน มาเนน ตีรเณน (วา) ธารเณน ปูรเณน วา" (อิติ อตฺโถ).

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**มาเนน** ด้วยเครื่องนับ **ติวิเธน** อันมีอย่างสาม **ตีรเณน** คือด้วยเครื่องพิจารณา **(วา)** หรือ **ธารเณน** ด้วยเครื่องชั่ง **วา** หรือว่า **ปูรเณน** ด้วยเครื่องตวง" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"มาเนนาติ** ว่า "มาเนน" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"มาเนน"** ความว่า ด้วยเครื่องนับมี ๓ อย่าง คือ ด้วยเครื่องพิจารณา ๑ ด้วยเครื่องชั่ง ๑ ด้วยเครื่องตวง ๑

"มาเนน" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ติวิเธน วิเสสนะของ มาเนนๆ อนภิหิตกัตตาใน สกฺกา ตีรเณน ก็ดี ธารเณน ก็ดี ปูรเณน ก็ดี วิเสสลาภีของ มาเนน วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ตีรเณน ธารเณน และ ปูรเณน" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๙. ตีรณํ นาม อิทํ เอตฺตกนฺติ นยโต ตีรณํ ฯ

ตีรณํ นาม "อิทํ (วตฺถุ) เอตฺตกํ" อิติ นยโต ตีรณํ ฯ

ตีรณํ อ.เครื่องพิจารณา **นยโต** โดยนัย **อิติ** ว่า "**อิทํ (วตฺถุ)** อ.วัตถุนี้ **เอตฺตกํ** มีประมาณเท่านี้" **อิติ** ดังนี้ **ตีรณํ นาม** ชื่อว่าเครื่องพิจารณา ฯ

เครื่องพิจารณา โดยนัยว่า "วัตถุนี้ มีประมาณเท่านี้" ชื่อว่าเครื่องพิจารณา

นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ตีรณํๆ วิเสสนะของ ตีรณํ "อิทํ ก็ดี เอตฺตกํ ก็ดี วิเสสนะของ วตฺถุๆ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ สรูปะใน นยโตๆ ตติยาวิเสสนะใน ตีรณํๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๓๐. **ธารณนฺ**ติ ตุลาย ธารณํ ฯ

ธารณํ อ.เครื่องรองรับ **ตุลาย** ด้วยตาชั่ง **ธารณนฺติ** ชื่อว่าเครื่องชั่ง ฯ

เครื่องรองรับด้วยตาชั่ง ชื่อว่าเครื่องชั่ง

ธารณํ สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ธารณํ ตุลาย กรณะใน ธารณํๆ

ลิงคัตถะ ฯ

.....

๓๑. ปูรณำ นาม อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทิวเสน ปูรณำ ฯ

ปูรณำ อ.เครื่องตวง **อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทิวเสน** ด้วยสามารถแห่งเครื่องตวงมีกึ่งแห่งซองมือ ซองมือ แล่ง และทะนานเป็นต้น **ปูรณำ นาม** ชื่อว่าเครื่องตวง ฯ

เครื่องตวงด้วยสามารถเครื่องตวงมีครึ่งซองมือ ซองมือ แล่ง และทะนานเป็นต้นชื่อว่าเครื่องตวง

นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ปูรณำๆ วิเสสนะของ ปูรณำ อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทิวเสน ตติยาวิเสสนะใน ปูรณำๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๓๒. เกนจิ ปุคฺคเลน อิเมหิ ตีหิ มาเนหิ พุทฺธาทิเก ปูชยโต ปุญฺญำ วิปากวเสน คเณตุำ น สกฺกา ปริยนฺตรหิตโตติ ฯ

เกนจิ ปุคฺคเลน อิเมหิ ตีหิ มาเนหิ พุทฺธาทิเก (ปูชารหปุคฺคเล) ปูชยโต (ปุคฺคลสฺส) ปุญฺญำ วิปากวเสน คเณตุำ น สกฺกา (ตสฺส ปุญฺญสฺส) ปริยนฺตรหิตโตติ ฯ

เกนจิ อันใครๆ **ปุคฺคเลน** คือว่า อันบุคคล **มาเนหิ** อันเครื่องนับ ท. **ตีหิ** สาม **อิเมหิ** เหล่านี้ **น สกฺกา** ไม่อาจ **คเณตุำ** เพื่ออันนับ **ปุญฺญำ** ซึ่งบุญ **(ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคล **ปูชยโต** ผู้บูชาอยู่ **(ปูชารหปุคฺคเล)** ซึ่งบุคคลผู้ควรเพื่ออันบูชา ท. **พุทฺธาทิเก** มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น **วิปากวเสน** ด้วยสามารถแห่งวิบาก **(ตสฺส ปุญฺญสฺส) ปริยนฺตรหิตโต** เพราะความที่ แห่งบุญนั้น เป็นคุณชาต อันเว้นแล้วจากส่วนที่สุดรอบ **อิติ** ดังนี้แล ฯ

อันใครๆ คืออันบุคคล อันเครื่องนับ ๓ อย่างเหล่านี้ ไม่อาจเพื่อจะนับบุญของบุคคลผู้บูชาบุคคลผู้ควรบูชาทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ด้วยสามารถวิบาก เพราะว่าบุญนั้นเป็นคุณชาตอันเว้นจากที่สุดรอบ

ปุคฺคเลน ก็ดี มาเนหิ ก็ดี วิเสสลาภีของ เกนจิๆ อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาๆ กิริยาบทภาววาจก อิเมหิ ก็ดี ตีหิ ก็ดี วิเสสนะของ มาเนหิ พุทฺธาทิเก วิเสสนะของ ปูชารห-

ปุคฺคเลฯ อวุตฺตกัมมะใน ปูชยโตฯ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสฯ สามีสัมพันธะใน ปุญฺญํฯ อวุตฺตกัมมะใน คเณตุํ วิปากวเสน ตติยาวิเสสนะใน คเณตุํฯ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา ตสฺส วิเสสนะของ ปุญฺญสฺสฯ สามีสัมพันธะใน ปริยนฺต-รหิตโตฯ เหตุใน สกฺกา ฯ

.....

๓๓. ทฺวีสุ จาเนสุ ปูชยโต กึ ทานํ ? ปจมํ ธรมาเน พุทฺธาที ปูชยโต น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุํ, ปุน เต ตาทิเส กิเลสปรินิพฺพานนิมิตฺเตน ขนฺธปรินิพฺพาเนน นิพฺพุเตปิ ปูชยโต น สกฺกา สงฺขาตุนฺติ เภทา ยุชฺชนฺติ ฯ

“ทฺวีสุ จาเนสุ ปูชยโต (ปุคฺคลสฺส) กึ ทานํ (อิติ ปุจฺฉา สิยา) ?
“ปจมํ (เภโท) ‘ธรมาเน พุทฺธาที (ปูชารเห ปุคฺคเล) ปูชยโต (ปุคฺคลสฺส) (เกนจิ) น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุํ’ (อิติ), ปุน (เภโท) ‘เต ตาทิเส กิเลสปรินิพฺพานนิมิตฺเตน ขนฺธปรินิพฺพาเนน นิพฺพุเตปิ (ปูชารเห ปุคฺคเล) ปูชยโต (ปุคฺคลสฺส) (เกนจิ) น สกฺกา (ปุญฺญํ) สงฺขาตุํ’ อิติ’ (อิติ)’ เภทา ยุชฺชนฺติ” (อิติ วิสฺสชฺชนํ สิยา) ฯ

(ปุจฺฉา) อ.อันถาม **(อิติ)** ว่า “**ทานํ** อ.การปัน (ตอน) **กึ** อย่างไร **(ปุคฺคลสฺส)** แห่งบุคคล **ปูชยโต** ผู้บูชาอยู่ **ฐาเนสุ** ในฐานะ ท. **ทฺวีสุ** สอง” **(อิติ)** ดังนี้ **(สิยา)** พึงมี ฯ **(วิสฺสชฺชนํ)** อ.การแก้ **(อิติ)** ว่า “**เภทา** อ.การแยก ท. **อิติ** คือ **(เภโท)** อ.การแยก **ปจมํ** ครั้งที่หนึ่ง **(อิติ)** ว่า ‘**(เกนจิ)** อันใครๆ **น สกฺกา** ไม่อาจ **สงฺขาตุํ** เพื่ออันนับ **ปุญฺญํ** ซึ่งบุญ **(ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคล **ปูชยโต** ผู้บูชาอยู่ **(ปุคฺคเล)** ซึ่งบุคคล ท. **(ปูชารเห)** ผู้ควรเพื่ออันบูชา **พุทฺธาที** มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น **ธรมาเน** ผู้ทรงพระชนม์อยู่’ **(อิติ)** ดังนี้, **(เภโท)** อ.การแยก **ปุน** อีก **อิติ** ว่า ‘**(เกนจิ)** อันใครๆ **น สกฺกา** ไม่อาจ **สงฺขาตุํ** เพื่ออันนับ **(ปุญฺญํ)** ซึ่งบุญ **(ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคล **ปูชยโต** ผู้บูชาอยู่ **(ปุคฺคเล)** ซึ่งบุคคล ท. **(ปูชารเห)** ผู้ควรเพื่ออันบูชา **เต** เหล่านั้น **ตาทิเส** ผู้เช่นนั้น **นิพฺพุเตปิ** แม้ผู้นิพพานแล้ว **ขนฺธปรินิพฺพาเนน** ด้วยขันธปรินิพพาน **กิเลส-ปรินิพฺพานนิมิตฺเตน** อันมีกิเลสปรินิพพานเป็นนิมิต’ **อิติ** ดังนี้’ **(อิติ)** ดังนี้ **ยุชฺชนฺติ** ย่อมควร” **(อิติ)** ดังนี้ **(สิยา)** พึงมี ฯ

พึงมีการถามว่า “การปันอย่างไร แห่งบุคคลผู้บูชาอยู่ในฐานะทั้ง ๒”

พึงมีการแก้ว่า “การแยกทั้งหลาย คือ การแยกครั้งแรกว่า ‘อันใครๆ ไม่อาจเพื่อจะ

นับบุญของบุคคลผู้บูชาอยู่ซึ่งบุคคลทั้งหลาย ผู้ควรบูชามีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ผู้ทรงพระชนม์อยู่', การแยกอีกว่า 'อันใครๆ ไม่อาจเพื่อจะนับบุญของบุคคลทั้งหลายผู้บูชาอยู่ซึ่งบุคคลผู้ควรบูชาเหล่านั้น ผู้เช่นนั้น แม้ผู้นิพพานแล้ว ด้วยขันธปรินิพพาน อันมีกิเลสปรินิพพานเป็นนิมิต' ดังนี้ ย่อมควร"

"ทฺวีสุ วิเสสนะของ ฐาเนสุๆ วิสยาธาระใน ปูชยโตๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ทานำ กึ วิเสสนะของ ทานำๆ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ สรูปะใน ปุจฺฉาๆ สุทธกัตตาใน สิยาๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฯ

"ปจมำ กิริยาวิเสสนะใน เภโทๆ ลิงคัตถะ 'เกนจิ อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาๆ กิริยาบทภาววาจก ธรมาเน ก็ดี พุทฺธาที ก็ดี ปูชารเห ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคเลๆ อวุตตกัมมะใน ปูชยโตๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปุญฺญำ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา ปุญฺญำๆ อวุตตกัมมะใน สงฺขาตุำๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา' อิติศัพท์ สรูปะใน เภโท, ปุนศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน เภโทๆ ลิงคัตถะ 'เกนจิ อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาๆ กิริยาบทภาววาจก เต ก็ดี ตาทิเส ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคเล กิเลสปรินิพฺพานนิมิตฺเตน วิเสสนะของ ขนฺธปรินิพฺพาเนนๆ กรณะใน นิพฺพุเต อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ นิพฺพุเตๆ ก็ดี ปูชารเห ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคเลๆ อวุตตกัมมะใน ปูชยโตๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆสามีสัมพันธะใน ปุญฺญำ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา ปุญฺญำ อวุตตกัมมะใน สงฺขาตุำๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา' อิติศัพท์ สรูปะใน เภโท' อิติศัพท์ สรูปะใน เภทาๆ สุทธกัตตาใน ยุชฺชนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ สรูปะใน วิสฺสชฺชนำๆ สุทธกัตตาใน สิยาๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฯ

.....

๓๔. เตน หิ วิมานวตฺถุมฺหิ

"ติฏฺฐนฺเต นิพฺพุเต จาปิ　　สเม จิตฺเต สมำ ผลำ;
เจโตปสาทเหตุมฺหิ　　สตฺตา คจฺฉนฺติ สุคฺคตินฺติ ฯ

เตน หิ (ภควตา) วิมานวตฺถุมฺหิ (วจนำ วุตฺตำ)

"(ตถาคเต) ติฏฺฐนฺเต (จ) นิพฺพุเต จาปิ สเม จิตฺเต (สติ), สมำ ผลำ (โหติ);
เจโตปสาทเหตุมฺหิ　　สตฺตา คจฺฉนฺติ สุคฺคตินฺติ ฯ

เตน หิ เพราะเหตุนั้นแล **(วจนํ)** อ.พระดำรัส **อิติ** ว่า

> "**(ตถาคเต)** ครั้นเมื่อพระตถาคต **ติฏฺฐนฺเต** ทรงดำรงอยู่ **(จ)** ด้วย **นิพฺพุเต จาปิ** แม้เสด็จนิพพานแล้วด้วย, **จิตฺเต** ครั้นเมื่อจิต **สเม** เป็นธรรมชาตเสมอ **(สติ)** มีอยู่, **ผลํ** อ.ผล **สมํ** เป็นผลเสมอกัน **(โหติ)** ย่อมเป็น, **สตฺตา** อ.สัตว์ ท. **คจฺฉนฺติ** ย่อมไป **สุคฺคตึ** สู่สุคติ **เจโตปสาทเหตุมฺหิ** ในเพราะเหตุแห่งความเลื่อมใสแห่งใจ" **อิติ** ดังนี้

(ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **(วุตฺตํ)** ตรัสแล้ว **วิมานวตฺถุมฺหิ** ในวิมานวัตถุ ฯ

เพราะเหตุนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสพระดำรัสไว้ในวิมานวัตถุว่า

> "เมื่อพระตถาคต ทรงดำรงอยู่ และแม้เสด็จนิพพานแล้ว, เมื่อมีจิตเสมอกัน, ผล เป็นธรรมชาตเสมอกัน, เหล่าสัตว์ย่อมไปสู่สุคติ ในเพราะเหตุแห่งความเลื่อมใสแห่งใจ" ดังนี้

เตน เหตวัตถะ หิศัพท์ วจนาลังการะ วจนํ วุตตกัมมะใน วุตฺตๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตๆ วิมานวตฺถุมฺหิ วิสยาธาระใน วุตฺตๆ

> "ตถาคเต ลักขณะใน ติฏฺฐนฺเต และ นิพฺพุเต ติฏฺฐนฺเต ก็ดี นิพฺพุเต ก็ดี ลักขณกิริยา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ นิพฺพุเตจ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ ติฏฺฐนฺเต และ นิพฺพุเตปิ, สเม วิเสสนะของ จิตฺเตๆ ลักขณะใน สติๆ ลักขณกิริยา, ผลํ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สมํ วิกติกัตตาใน โหติ, สตฺตา สุทธกัตตาใน คจฺฉนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เจโตปสาทเหตุมฺหิ นิมิตตสัตตมีใน คจฺฉนฺติ สุคฺคตึ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉนฺติ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจนํ ฯ

.....

๓๕. เทสนาวสาเน โส พฺราหฺมโณ โสตาปนฺโน อโหสีติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **โส พฺราหฺมโณ** อ.พราหมณ์นั้น **โสตาปนฺโน** เป็นพระโสดาบัน **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา พราหมณ์นั้น ได้เป็นพระโสดาบัน ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน อโหสิ โส วิเสสนะของ พฺราหฺมโณ ๆ สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปนฺโน ๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

๓๖. โยชนิกํ กนกเจติยํ สตฺตาหมากาเสว อฏฺฐาสิ ฯ

โยชนิกํ กนกเจติยํ สตฺตาหํ อากาเส เอว อฏฺฐาสิ ฯ

กนกเจติยํ อ.เจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง **โยชนิกํ** อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ **อฏฺฐาสิ** ได้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **อากาเส เอว** ในอากาศนั่นเทียว **สตฺตาหํ** ตลอดวันเจ็ด ฯ

เจดีย์ทองมีหนึ่งโยชน์ ได้ตั้งอยู่ในอากาศนั่นแหละตลอดสัปดาห์

โยชนิกํ วิเสสนะของ กนกเจติยํ ๆ สุทธกัตตาใน อฏฺฐาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺตาหํ อัจจันตสังโยคะใน อฏฺฐาสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อากาเส ๆ วิสยาธาระใน อฏฺฐาสิ ฯ

.....

๓๗. มหนฺเตน สมาคโม จาโหสิ ฯ

มหนฺเตน (มหาชเนน) สมาคโม จ อโหสิ ฯ

จ อนึ่ง **สมาคโม** อ.สมาคม **มหนฺเตน (มหาชเนน)** ด้วยมหาชน หมู่ใหญ่ **อโหสิ** ได้มีแล้ว ฯ

อนึ่ง สมาคมด้วยมหาชนหมู่ใหญ่ ได้มีแล้ว

จศัพท์ สัมปิณฑนัตถะ สมาคโม สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหนฺเตน วิเสสนะของ มหาชเนน ๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สมาคโม ฯ

.....

๓๘. สตฺตาหํ เจติยํ นานปฺปกาเรน ปูเชสุ ฯ

(ชนา) สตฺตาหํ เจติยํ นานปฺปกาเรน ปูเชสุ ฯ

(ชนา) อ.ชน ท. **ปูเชสุ** บูชาแล้ว **เจติยํ** ซึ่งพระเจดีย์ **นานปฺปกาเรน** โดยประการ

ต่างๆ **สตฺตาหํ** ตลอดวันเจ็ด ฯ

พวกชนบูชาพระเจดีย์ โดยประการต่างๆ ตลอดหนึ่งสัปดาห์

ชนา สุทธกัตตาใน ปูเชสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺตาหํ อัจจันตสังโยคะใน ปูเชสุ เจติยํ อวุตตกัมมะใน ปูเชสุ นานปฺปกาเรน ตติยาวิเสสนะใน ปูเชสุ ฯ

.....

๓๙. ตโต ภินฺนลทฺธิกานํ ลทฺธิเภโท ชาโต ฯ

ตโต ภินฺนลทฺธิกานํ (ชนานํ) ลทฺธิเภโท ชาโต ฯ

ตโต ในลำดับนั้น **ลทฺธิเภโท** อ.ความแตกต่างแห่งลัทธิ **(ชนานํ)** ของชน ท. **ภินฺนลทฺธิกานํ** ผู้มีลัทธิต่างกันแล้ว **ชาโต** เกิดแล้ว ฯ

ในลำดับนั้น ความแตกต่างแห่งลัทธิของพวกชนผู้มีลัทธิต่างกัน เกิดแล้ว

ตโต กาลสัตตมี ลทฺธิเภโท สุทธกัตตาใน ชาโตๆ กิตบทกัตตุวาจก ภินฺนลทฺธิกานํ วิเสสนะของ ชนานำๆ สามีสัมพันธะใน ลทฺธิเภโท ฯ

.....

๔๐. พุทฺธานุภาเวน ตํ เจติยํ สกฏฺฐานเมว คตํ ฯ

ตํ เจติยํ อ.พระเจดีย์นั้น **คตํ** ไปแล้ว **สกฏฺฐานำ เอว** สู่ที่อันเป็นของตนนั่นเทียว **พุทฺธานุภาเวน** ด้วยอานุภาพของพระพุทธเจ้า ฯ

พระเจดีย์นั้น ไปสู่ที่ของตนนั่นแหละ ด้วยพุทธานุภาพ

ตำ วิเสสนะของ เจติยำๆ สุทธกัตตาใน คตำๆ กิตบทกัตตุวาจก พุทฺธานุภาเวน กรณะใน คตำ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สกฏฺฐานำๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คตำ ฯ

.....

๔๑. ตตฺเถว ตำขเณ มหนฺตำ ปาสาณเจติยำ อโหสิ ฯ

ตตฺถ เอว (ฐาเน) ตำขเณ มหนฺตำ ปาสาณเจติยำ อโหสิ ฯ

ปาสาณเจติยำ อ.พระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งหิน **มหนฺตำ** องค์ใหญ่ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **ตำขเณ** ในขณะนั้น **ตตฺถ เอว (ฐาเน)** ในที่นั้นนั่นเทียว ฯ

พระเจดีย์หินองค์ใหญ่ ได้มีแล้วในขณะนั้น ในที่นั้นนั่นแหละ

มหนฺตํ วิเสสนะของ ปาสาณเจติยํๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตตฺถๆ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน อโหสิ ตํขเณ กาลสัตตมีใน อโหสิ ฯ

.....

๔๒. ตสฺมึ สมาคเม จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสีติ ฯ

ธมฺมาภิสมโย อ.การตรัสรู้ซึ่งธรรม **อโหสิ** ได้มีแล้ว **ปาณสหสฺสานํ** แก่พันแห่งสัตว์ ท. **จตุราสีติยา** แปดสิบสี่ **ตสฺมึ สมาคเม** ในสมาคมนั้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

การตรัสรู้ธรรม ได้มีแก่สัตว์ ๘๔,๐๐๐ ในสมาคมนั้น ดังนี้แล

ธมฺมาภิสมโย สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺมึ วิเสสนะของ สมาคเมๆ วิสยาธาระใน อโหสิ จตุราสีติยา วิเสสนะของ ปาณสหสฺสานํๆ สัมปทาน ใน อโหสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยวตฺถุ ฯ

กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

สุวณฺณเจติยวตฺถุ อ.เรื่องแห่งเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง **กสฺสปทสพลสฺส**

ของพระทศพลพระนามว่ากัสสปะ **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

สุวณฺณเจติยวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํๆ กิตบทกัตตุวาจก

กสฺสปทสพลสฺส สามีสัมพันธะใน สุวณฺณเจติยวตฺถุ ฯ

จบเรื่องเจดีย์ทองของพระทศพลพระนามว่ากัสสปะ

พุทฺธวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา ฯ

พุทฺธวคฺควณฺณนา อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้ว ด้วยพระพุทธเจ้า **นิฏฺฐิตา** จบแล้ว

พุทฺธวคฺควณฺณนา สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตาๆ กิตบทกัตตุวาจก

จบอรรถกถาพรรณนาพุทธวรรค

จุทฺทสโม วคฺโค ฯ

จุทฺทสโม วคฺโค (นิฏฺฐิโต) ฯ

วคฺโค อ.วรรค **จุทฺทสโม** ที่สิบสี่ **(นิฏฺฐิโต)** จบแล้ว ฯ

จุทฺทสโม วิเสสนะของ วคฺโคๆ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิโตๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบวรรคที่ ๑๔

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

สุวณฺณเจติยวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สุวณฺณสฺส วิกาโร เจติยํ สุวณฺณเจติยํ. (สุวณฺณ + วิการ + เจติย) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ วิการศัพท์

เจติยํ อ.พระเจดีย์ วิกาโร อันเป็นวิการ สุวณฺณสฺส แห่งทอง สุวณฺณเจติยํ ชื่อว่า สุวณฺณเจติย. (พระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง, พระเจดีย์ทอง)

๒. สุวณฺณเจติยสฺส วตฺถุ สุวณฺณเจติยวตฺถุ. (สุวณฺณเจติย + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง สุวณฺณเจติยสฺส แห่งพระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง สุวณฺณเจติยวตฺถุ ชื่อว่าสุวณฺณเจติยวตฺถุ. (เรื่องพระเจดีย์ทอง)

กสฺสปทสพโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กสฺสโป จ โส ทสพโล จาติ กสฺสปทสพโล. (กสฺสป + ทสพล)

กสฺสโป จ อ.พระนามว่ากัสสปะด้วย โส อ.พระนามว่ากัสสปะนั้น ทสพโล จ เป็นพระทศพลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กสฺสปทสพโล ชื่อว่ากสฺสปทสพล. (พระทศพลพระนามว่ากัสสปะ)

อนฺตรามคฺคํ

เป็นนิบาตบุพพกอัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มคฺคสฺส อนฺตรา อนฺตรามคฺคํ. (อนฺตรา + มคฺค)

อนฺตรา อ.ระหว่าง มคฺคสฺส แห่งหนทาง อนฺตรามคฺคํ ชื่อว่าอนฺตรามคฺค. (ระหว่างทาง)

มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร, ตถาคโต

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส และวิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ภิกฺขูนํ สงฺโฆ ภิกฺขุสงฺโฆ. (ภิกฺขุ + สงฺฆ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สงฺโฆ อ.หมู่ ภิกฺขูนํ แห่งภิกษุ ท. ภิกฺขุสงฺโฆ ชื่อว่าภิกฺขุสงฺฆ. (หมู่แห่งภิกษุ, ภิกษุสงฆ์)

๒. มหนฺโต จ โส ภิกฺขุสงฺโฆ จาติ มหาภิกฺขุสงฺโฆ. (มหนฺต + ภิกฺขุสงฺฆ) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

มหนฺโต จ อ.ใหญ่ด้วย โส อ.ใหญ่นั้น ภิกฺขุสงฺโฆ จ เป็นหมู่แห่งภิกษุด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาภิกฺขุสงฺโฆ ชื่อว่ามหาภิกฺขุสงฺฆ. (หมู่แห่งภิกษุหมู่ใหญ่, ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่)

๓. มหาภิกฺขุสงฺโฆ ปริวาโร ยสฺสาติ มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร, ตถาคโต. (มหาภิกฺขุสงฺฆ + ปริวาร) ฉัฏฐีตทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

มหาภิกฺขุสงฺโฆ อ.หมู่แห่งภิกษุหมู่ใหญ่ ปริวาโร เป็นบริวาร ยสฺส (ตถาคตสฺส) แห่งพระตถาคตพระองค์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ตถาคโต) อ.พระตถาคตพระองค์นั้น มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร ชื่อว่ามหาภิกฺขุสงฺฆปริวาร (มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวาร), ได้แก่พระตถาคต.

อาคตเจติยฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เจติยสฺส ฐานํ เจติยฏฺฐานํ. (เจติย + ฐาน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ฐานํ อ.ที่ เจติยสฺส แห่งพระเจดีย์ เจติยฏฺฐานํ ชื่อว่าเจติยฏฺฐาน. (ที่แห่งพระเจดีย์)

๒. อาคตญฺจ ตํ เจติยฏฺฐานญฺจาติ อาคตเจติยฏฺฐานํ. (อาคต + เจติยฏฺฐาน) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

อาคตํ จ อ.อันมาแล้วด้วย ตํ อ.อันมาแล้วนั้น เจติยฏฺฐานํ จ เป็นที่แห่งพระเจดีย์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อาคตเจติยฏฺฐานํ ชื่อว่าอาคตเจติยฏฺฐาน. (ที่แห่งพระเจดีย์ที่มาแล้ว)

อิทฺธานุภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อิทฺธิยา อานุภาโว อิทฺธานุภาโว. (อิทฺธิ + อานุภาว)

อานุภาโว อ.อานุภาพ อิทฺธิยา แห่งฤทธิ์ อิทฺธานุภาโว ชื่อว่าอิทฺธานุภาว. (อานุภาพแห่งฤทธิ์)

โยชนุพฺเพธํ, กนกเจติยํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โยชนํ อุพฺเพโธ ยสฺสาติ โยชนุพฺเพธํ, กนกเจติยํ. (โยชน + อุพฺเพธ)

โยชนํ อ.โยชน์ อุพฺเพโธ เป็นส่วนสูง ยสฺส (กนกเจติยสฺส) แห่งพระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทองใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ กนกเจติยํ) อ.พระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทองนั้น โยชนุพฺเพธ์ ชื่อว่า โยชนุพฺเพธ (มีหนึ่งโยชน์เป็นส่วนสูง), ได้แก่พระเจดีย์ทอง.

กนกเจติยํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ วิการศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

กนกสฺส วิกาโร เจติยํ กนกเจติยํ. (กนก + วิการ + เจติย)

เจติยํ อ.พระเจดีย์ วิกาโร อันเป็นวิการ กนกสฺส แห่งทอง กนกเจติยํ ชื่อว่ากนกเจติย. (พระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง, พระเจดีย์ทอง)

เอวฺวิธานํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอวํ วิโธ เยสนฺติ เอวฺวิธา, ปูชารหปุคฺคลา. (เอวํ + วิธ)

วิโธ อ.อย่าง เอวํ อย่างนี้ เยสํ (ปูชารหปุคฺคลานํ) แห่งบุคคลผู้ควรเพื่ออันบูชา ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ปูชารหปุคฺคลา) อ.บุคคลผู้ควรเพื่ออันบูชา ท. เหล่านั้น เอวฺวิธา ชื่อว่าเอวฺวิธ (มีอย่างอย่างนี้), ได้แก่บุคคลผู้ควรเพื่ออันบูชาทั้งหลาย.

ปูชารหา, ปุคฺคลา

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปูชาย อรหา ปูชารหา, ปุคฺคลา. (ปูชา + อรห)

(ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. อรหา ผู้ควร ปูชาย เพื่ออันบูชา ปูชารหา ชื่อว่าปูชารห (ผู้ควรเพื่ออันบูชา), ได้แก่บุคคลทั้งหลาย.

ยุตฺตตรา

เป็นวิเสสตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

สพฺพา อิมา ยุตฺตา, อยมิมาสํ วิเสเสน ยุตฺตาติ ยุตฺตตรา, ปูชา. (ยุตฺต + ตรปัจจัย + อาปัจจัย)

(อิมา ปูชา) อ.การบูชา ท. เหล่านี้ สพฺพา ทั้งปวง ยุตฺตา เป็นกิริยาควรแล้ว (โหนฺติ) ย่อมเป็น, อยํ (ปูชา) อิมาสํ (ปูชานํ) อ.- แห่งการบูชา ท. เหล่านี้หนา -การบูชานี้ ยุตฺตา เป็นกิริยาควรแล้ว วิเสเสน โดยพิเศษ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ เพราะเหตุนั้น ยุตฺตตรา ชื่อว่ายุตฺตตรา (อันควรแล้วกว่า), ได้แก่การบูชา.

ทสฺสิตนโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทสฺสิโต จ โส นโย จาติ ทสฺสิตนโย. (ทสฺสิต + นย)

ทสฺสิโต จ อ.อันถูกแสดงแล้วด้วย โส อ.อันถูกแสดงแล้วนั้น นโย จ เป็นนัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทสฺสิตนโย ชื่อว่าทสฺสิตนย. (นัยที่ถูกแสดงแล้ว)

พุทฺธาทิกา, ปุคฺคลา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พุทฺโธ อาทิ เยสนฺติ พุทฺธาทิกา, ปุคฺคลา. (พุทฺธ + อาทิ)

พุทฺโธ อ.พระพุทธเจ้า อาทิ เป็นต้น เยสํ (ปุคฺคลานํ) แห่งบุคคล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. เหล่านั้น พุทฺธาทิกา ชื่อว่าพุทฺธาทิก (มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น), ได้แก่บุคคลทั้งหลาย.

ติณฺณโสกปริทฺทวา, ปุคฺคลา

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. โสโก จ ปริทฺทโว จ โสกปริทฺทวา. (โสก + ปริทฺทว) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

โสโก จ อ.ความเศร้าโศกด้วย ปริทฺทโว จ อ.ความร่ำไรรำพรรณด้วย โสกปริทฺทวา ชื่อว่าโสกปริทฺทว. (ความเศร้าโศกและความร่ำไรรำพรรณทั้งหลาย)

๒. ติณฺณา โสกปริทฺทวา เยหีติ ติณฺณโสกปริทฺทวา, ปุคฺคลา. (ติณฺณ + โสกปริทฺทว) ตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

โสกปริทฺทวา อ.ความเศร้าโศกและความร่ำไรรำพรรณ ท. เยหิ (ปุคฺคเลหิ) อันบุคคล ท. เหล่าใด ติณฺณา ข้ามแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. เหล่านั้น ติณฺณ-

โสกปริทฺทวา ชื่อว่าติณฺณโสกปริทฺทว (ผู้มีความเศร้าโศกและความร่ำไรรำพรรณอันข้ามแล้ว), ได้แก่บุคคลทั้งหลาย.

อกุโตภยา, ปุคฺคลา

เป็นจตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอโลปตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กุโตจิ ภยํ กุโตภยํ. (กึ + ภย) อโลปตัปปุริสสมาส

ภยํ อ.ภัย กุโตจิ (ภวโต) แต่ภพไหนๆ กุโตภยํ ชื่อว่ากุโตภย. (ภัยแต่ภพไหนๆ)

๒. นตฺถิ กุโตภยํ เยสนฺติ อกุโตภยา, ปุคฺคลา. (น + กุโตภย) จตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

กุโตภยํ อ.ภัยแต่ภพไหนๆ นตฺถิ ย่อมไม่มี เยสํ (ปุคฺคลานํ) แก่บุคคล ท. เหล่าใด อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. เหล่านั้น อกุโตภยา ชื่อว่าอกุโตภย (ไม่มีภัยแต่ภพไหนๆ), ได้แก่บุคคลทั้งหลาย.

อภิวาทนาทีนิ, กิจฺจานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อภิวาทนํ อาทิ เยสนฺติ อภิวาทนาทีนิ, กิจฺจานิ. (อภิวาทน + อาทิ)

อภิวาทนํ อ.การกราบไหว้ อาทิ เป็นต้น เยสํ (กิจฺจานํ) แห่งกิจ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ กิจฺจานิ) อ.กิจ ท. เหล่านั้น อภิวาทนาทีนิ ชื่อว่าอภิวาทนาทิ มีการกราบไหว้เป็นต้น), ได้แก่กิจทั้งหลาย.

สมติกฺกนฺตตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺจา, พุทฺธาทโย ปุคฺคลา

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาส และอวธารณบุพพบท-กัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ตณฺหา จ ทิฏฺฐิ จ มาโน จ ตณฺหาทิฏฺฐิมานา. (ตณฺหา + ทิฏฺฐิ + มาน) อิตรีตรโยค-ทวันทสมาส

ตณฺหา จ อ.ตัณหาด้วย ทิฏฺฐิ จ อ.ทิฏฐิด้วย มาโน จ อ.มานะด้วย ตณฺหาทิฏฺฐิมานา ชื่อว่าตณฺหาทิฏฺฐิมาน. (ตัณหา ทิฏฐิและมานะทั้งหลาย)

๒. ตณฺหาทิฏฺฐิมานาเยว ปปญฺจา ตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺจา. (ตณฺหาทิฏฺฐิมาน + ปปญฺจ) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

ตณฺหาทิฏฺฐิมานา เอว อ.ตัณหา ทิฏฐิและมานะ ท.นั่นเทียว ปปญฺจา เป็นธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้า ตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺจา ชื่อว่าตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺจ. (ธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้าคือตัณหา ทิฏฐิและมานะทั้งหลาย)

๓. สมติกฺกนฺตา ตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺจา เยหีติ สมติกฺกนฺตตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺจา, พุทฺธาทโย ปุคฺคลา. (สมติกฺกนฺต + ตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺจ) ตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺจา อ.ธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้าคือตัณหา ทิฏฐิและมานะ ท. เยหิ (พุทฺธาทีหิ ปุคฺคเลหิ) อันบุคคล ท. มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เหล่าใด สมติกฺกนฺตา ก้าวล่วงด้วยดีแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (เต พุทฺธาทโย ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเหล่านั้น สมติกฺกนฺตตณฺหาทิฏฺฐิมาน-ปปญฺจา ชื่อว่าสมติกฺกนฺตตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺจ (ผู้มีธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้าคือตัณหา ทิฏฐิและมานะอันก้าวล่วงด้วยดีแล้ว), ได้แก่บุคคลทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น.

อติกฺกนฺตโสกปริทฺทวา, ปุคฺคลา

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. โสโก จ ปริทฺทโว จ โสกปริทฺทวา. (โสก + ปริทฺทว) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

โสโก จ อ.ความเศร้าโศกด้วย ปริทฺทโว จ อ.ความร่ำไรรำพรรณด้วย โสกปริทฺทวา ชื่อว่าโสกปริทฺทว. (ความเศร้าโศกและความร่ำไรรำพรรณทั้งหลาย)

๒. อติกฺกนฺตา โสกปริทฺทวา เยหีติ อติกฺกนฺตโสกปริทฺทวา, ปุคฺคลา. (อติกฺกนฺต + โสกปริทฺทว) ตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

โสกปริทฺทวา อ.ความเศร้าโศกและความร่ำไรรำพรรณ ท. เยหิ (ปุคฺคเลหิ) อันบุคคล ท. เหล่าใด อติกฺกนฺตา ก้าวล่วงแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. เหล่านั้น อติกฺกนฺต-โสกปริทฺทวา ชื่อว่าอติกฺกนฺตโสกปริทฺทว (ผู้มีความเศร้าโศกและความร่ำไรรำพรรณอันก้าวล่วงแล้ว), ได้แก่บุคคลทั้งหลาย.

ปูชารหตฺตํ

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปูชาย อรโห ปูชารโห, ปุคฺคโล. (ปูชา + อรห) จตุตถีตัปปุริสสมาส

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล อรโห ผู้ควร ปูชาย เพื่ออันบูชา ปูชารโห ชื่อว่าปูชารห (ผู้ควรเพื่ออันบูชา), ได้แก่บุคคล.

๒. ปูชารหสฺส ภาโว ปูชารหตฺตํ. (ปูชารห + ตฺตปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น ปูชารหสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคล ผู้ควรเพื่ออันบูชา ปูชารหตฺตํ ชื่อว่าปูชารหตฺต. (ความที่บุคคลเป็นผู้ควรเพื่ออันบูชา)

วุตฺตคหณวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีทุติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วุตฺตํ คหณํ วุตฺตคหณํ. (วุตฺต + คหณ) ทุติยาตัปปุริสสมาส

คหณํ อ.อันถือเอา (ตุมฺเหหิ) วุตฺตํ (คุณํ) ซึ่งพระคุณ อันพระองค์ ตรัสแล้ว วุตฺตคหณํ ชื่อว่าวุตฺตคหณ. (อันถือเอาพระคุณที่พระองค์ตรัสแล้ว)

๒. วุตฺตคหณสฺส วโส วุตฺตคหณวโส. (วุตฺตคหณ + วส) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วโส อ.สามารถ วุตฺตคหณสฺส แห่งอันถือเอาซึ่งพระคุณอันพระองค์ตรัสแล้ว วุตฺตคหณวโส ชื่อว่าวุตฺตคหณวส. (สามารถแห่งอันถือเอาพระคุณที่พระองค์ตรัสไว้แล้ว)

ราคาทินิพฺพุติ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ราโค อาทิ เยสนฺติ ราคาทโย, กิเลสา. (ราค + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิ-สมาส

ราโค อ.ราคะ อาทิ เป็นต้น เยสํ (กิเลสานํ) แห่งกิเลส ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต กิเลสา) อ.กิเลส ท. เหล่านั้น ราคาทโย ชื่อว่าราคาทิ (มีราคะเป็นต้น), ได้แก่กิเลสทั้งหลาย.

๒. ราคาทีนํ นิพฺพุติ ราคาทินิพฺพุติ. (ราคาทิ + นิพฺพุติ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

นิพฺพุติ อ.ความดับ ราคาทีนํ (กิเลสานํ) แห่งกิเลส ท. มีราคะเป็นต้น ราคาทินิพฺพุติ ชื่อว่าราคาทินิพฺพุติ. (ความดับกิเลสมีราคะเป็นต้น)

พฺรหฺมาทิ, ปุคฺคโล

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พฺรหฺมา อาทิ ยสฺสาติ พฺรหฺมาทิ, ปุคฺคโล. (พฺรหฺม + อาทิ)

พฺรหฺมา อ.พรหม อาทิ เป็นต้น ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น พฺรหฺมาทิ ชื่อว่าพฺรหฺมาทิ (มีพรหมเป็นต้น), ได้แก่บุคคล.

ติวิโธ, มาโน

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตีณิ วิธานิ อสฺสาติ ติวิโธ, มาโน. (ติ + วิธ)

วิธานิ อ.อย่าง ท. ตีณิ สาม อสฺส (มานสฺส) แห่งเครื่องตวงนั้น (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส มาโน) อ.เครื่องตวงนั้น ติวิโธ ชื่อว่าติวิธ (มี ๓ อย่าง), ได้แก่เครื่องตวง.

อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทิวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอมาทิปรตัปปุริสสมาส อิตรีตรโยคทวันทสมาส และฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปสตสฺส อฑฺฒ อฑฺฒปฺปสตํ. (ปสต + อฑฺฒ) อมาทิปรตัปปุริสสมาส

อฑฺฒ อ.กึ่ง ปสตสฺส แห่งซองมือ อฑฺฒปฺปสตํ ชื่อว่าอฑฺฒปฺปสต. (ครึ่งซองมือ)

๒. อฑฺฒปฺปสตญฺจ ปตฺถญฺจ นาฬิกา จ อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาโย. (อฑฺฒปฺปสต + ปตฺถ + นาฬิกา) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

อฑฺฒปฺปสตํ จ อ.กึ่งแห่งซองมือด้วย ปตฺถํ จ อ.แล่งด้วย นาฬิกา จ อ.ทะนานด้วย อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาโย ชื่อว่าอฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกา. (ครึ่งซองมือ แล่ง และทะนานทั้งหลาย)

๓. อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาโย อาทิ เยสนฺติ อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทโย, มานา. (อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกา + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาโย อ.กึ่งแห่งซองมือ แล่ง และทะนาน ท. อาทิ เป็นต้น เยสํ (มานานํ) แห่งเครื่องตวง ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต มานา) อ.เครื่องตวง ท. เหล่านั้น อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทโย ชื่อว่าอฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทิ (มีครึ่งซองมือ แล่ง และทะนานเป็นต้น), ได้แก่เครื่องตวงทั้งหลาย.

๔. อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทีนํ วโส อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทิวโส. (อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทิ + วส) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วโส อ.สามารถ อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทีนํ (มานานํ) แห่งเครื่องตวง ท. มีกึ่งแห่งซองมือแล่ง และทะนานเป็นต้น อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทิวโส ชื่อว่า อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทิวส. (สามารถแห่งเครื่องตวงมีครึ่งซองมือ แล่ง และทะนานเป็นต้น)

วิปากวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วิปากสฺส วโส วิปากวโส. (วิปาก + วส)

วโส อ.สามารถ วิปากสฺส แห่งวิบาก วิปากวโส ชื่อว่าวิปากวส. (สามารถแห่งวิบาก)

ปริยนฺตรหิโต, วิปาโก

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปริยนฺตสฺมา รหิโต ปริยนฺตรหิโต, วิปาโก. (ปริยนฺต + รหิต)

(วิปาโก) อ.วิบาก รหิโต อันเว้นแล้ว ปริยนฺตสฺมา จากส่วนสุดรอบ ปริยนฺตรหิโต ชื่อว่าปริยนฺตรหิต (เว้นจากส่วนสุดรอบ), ได้แก่วิบาก.

กิเลสปรินิพฺพานนิมิตฺตํ, ขนฺธปรินิพฺพานํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กิเลสปรินิพฺพานํ นิมิตฺตํ ยสฺสาติ กิเลสปรินิพฺพานนิมิตฺตํ, ขนฺธปรินิพฺพานํ. (กิเลสปรินิพฺพาน + นิมิตฺต)

กิเลสปรินิพฺพานํ อ.กิเลสปรินิพพาน นิมิตฺตํ เป็นนิมิต ยสฺส (ขนฺธปรินิพฺพานสฺส) แห่งขันธ-ปรินิพพานใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ ขนฺธปรินิพฺพานํ) อ.ขันธปรินิพพานนั้น กิเลสปรินิพฺพาน-นิมิตฺตํ ชื่อว่ากิเลสปรินิพฺพานนิมิตฺต (มีกิเลสปรินิพพานเป็นนิมิต), ได้แก่ขันธปรินิพพาน.

เจโตปสาทเหตุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เจตสฺส ปสาโท เจโตปสาโท. (เจต + ปสาท) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ปสาโท อ.ความเลื่อมใส เจตสฺส แห่งใจ เจโตปสาโท ชื่อว่าเจโตปสาท. (ความเลื่อมใสแห่งใจ)

๒. เจโตปสาทสฺส เหตุ เจโตปสาทเหตุ. (เจโตปสาท + เหตุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

เหตุ อ.เหตุ เจโตปสาทสฺส แห่งความเลื่อมใสแห่งใจ เจโตปสาทเหตุ ชื่อว่าเจโตปสาทเหตุ. (เหตุแห่งความเลื่อมใสแห่งใจ)

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

โยชนิกํ, กนกเจติยํ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

โยชเนน นิยุตฺตํ โยชนิกํ, กนกเจติยํ. (โยชน + ณิกปัจจัย)

กนกเจติยํ อ.พระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง นิยุตฺตํ อันประกอบแล้ว โยชเนน ด้วยโยชน์ โยชนิกํ ชื่อว่าโยชนิก (ประกอบด้วยโยชน์), ได้แก่พระเจดีย์ทอง.

สตฺตาหํ

เป็นสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สตฺต อหา สตฺตาหํ. (สตฺต + อห)

อหา อ.วัน ท. สตฺต เจ็ด สตฺตาหํ ชื่อว่าสตฺตาห. (๗ วัน, หนึ่งสัปดาห์)

นานปฺปกาโร

เป็นปาทิบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นานา ปกาโร นานปฺปกาโร. (นานา + ปการ)

ปกาโร อ.ประการ นานา ต่างๆ นานปฺปกาโร ชื่อว่านานปฺปการ. (ประการต่างๆ)

ภินฺนลทฺธิกา, ชนา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภินฺนา ลทฺธิ เยสนฺติ ภินฺนลทฺธิกา, ชนา. (ภินฺนา + ลทฺธิ)

ลทฺธิ อ.ลัทธิ ภินฺนา อันต่างกัน เยสํ (ชนานํ) แห่งชน ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น ภินฺนลทฺธิกา ชื่อว่าภินฺนลทฺธิกา (ผู้มีลัทธิอันต่างกัน), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

ลทฺธิเภโท

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ลทฺธิยา เภโท ลทฺธิเภโท. (ลทฺธิ + เภท)

เภโท อ.ความต่าง ลทฺธิยา แห่งลัทธิ ลทฺธิเภโท ชื่อว่าลทฺธิเภท. (ความต่างแห่งลัทธิ)

พุทฺธานุภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พุทฺธสฺส อานุภาโว พุทฺธานุภาโว. (พุทฺธ + อานุภาว)

อานุภาโว อ.อานุภาพ พุทฺธสฺส แห่งพระพุทธเจ้า พุทฺธานุภาโว ชื่อว่าพุทฺธานุภาว. (อานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า)

ปาสาณเจติยํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ วิการศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ปาสาณสฺส วิกาโร เจติยํ ปาสาณเจติยํ. (ปาสาณ + วิการ + เจติย)

เจติยํ อ.พระเจดีย์ วิกาโร อันเป็นวิการ ปาสาณสฺส แห่งหิน ปาสาณเจติยํ ชื่อว่าปาสาณเจติย. (พระเจดีย์หิน)

จตุราสีติ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จตูหิ อธิกา อสีติ จตุราสีติ. (จตุ + อสีติ)

อสีติ อ.แปดสิบ อธิกา อันยิ่ง จตูหิ ด้วยสี่ ท. จตุราสีติ ชื่อว่าจตุราสีติ. (แปดสิบสี่)

ปาณสหสฺสานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาณานำ สหสฺสานิ ปาณสหสฺสานิ. (ปาณ + สหสฺส)

สหสฺสานิ อ.พัน ท. ปาณานำ แห่งสัตว์ ท. ปาณสหสฺสานิ ชื่อว่าปาณสหสฺส. (สัตว์หนึ่งพัน)

ธมฺมาภิสมโย

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ธมฺมำ อภิสมโย ธมฺมาภิสมโย. (ธมฺม + อภิสมย)

อภิสมโย อ.การตรัสรู้ ธมฺมำ ซึ่งธรรม ธมฺมาภิสมโย ชื่อว่าธมฺมาภิสมย. (การตรัสรู้ซึ่งธรรม)

พุทฺธวคฺควณฺณนา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วณฺเณติ เอตายาติ วณฺณนา. (วณฺณ วิตฺถาเร ในการขยายความ + เณปัจจัย + ยุ ปัจจัย + อาปัจจัย) กัตตุรูป, กรณสาธนะ

(ปณฺฑิโต) อ.บัณฑิต วณฺเณติ ย่อมพรรณนา เอตาย (วาจาย) ด้วยวาจานั่น อิติ เพราะเหตุนั้น (เอสา วาจา) อ.วาจานั่น วณฺณนา ชื่อว่าวณฺณนา. (วาจาเป็นเครื่องพรรณนา)

๒. พุทฺเธน สลฺลกฺขิโต วคฺโค พุทฺธวคฺโค. (พุทฺธ + สลฺลกฺขิต + วคฺค) ตติยาตัปปุริสสมาส

วคฺโค อ.วรรค (ปณฺฑิเตน) สลฺลกฺขิโต อันบัณฑิต กำหนดแล้ว พุทฺเธน ด้วยพระพุทธเจ้า พุทฺธวคฺโค ชื่อว่าพุทฺธวคฺค. (วรรคที่บัณฑิตกำหนดด้วยพระพุทธเจ้า)

๓. พุทฺธวคฺคสฺส วณฺณนา พุทฺธวคฺควณฺณนา. (พุทฺธวคฺค + วณฺณนา) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วณฺณนา อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนา พุทฺธวคฺคสฺส ซึ่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยพระพุทธเจ้า พุทฺธวคฺควณฺณนา ชื่อว่าพุทฺธวคฺควณฺณนา. (วาจาเป็นเครื่องพรรณนาวรรคที่บัณฑิตกำหนด

ด้วยพระพุทธเจ้า)

จุทฺทสโม, วคฺโค

เป็นสังขยาตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

จุทฺทสนฺนํ ปูรโณ จุทฺทสโม, วคฺโค. (จุทฺทส + มปัจจัย)

(วคฺโค) อ.วรรค ปูรโณ อันเป็นอรรถเต็ม จุทฺทสนฺนํ แห่งสิบสี่ ท. จุทฺทสโม ชื่อว่าจุทฺทสม (ที่ ๑๔), ได้แก่วรรค.

คำศัพท์กิริยาน่ารู้
กิริยาคุมพากย์และกิริยาในระหว่าง (อาขยาต–กิตก์)

อกถิต	น + กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + ต	(อัน...) ไม่กล่าวแล้ว (จุ.)
อกมฺห	อ + กร กรเณ ในการกระทำ + มฺหา	ได้กระทำแล้ว
อกริ	อ + กร กรเณ ในการกระทำ + อี	ได้กระทำแล้ว
อกริสฺส	อ + กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสา	จักได้กระทำแล้ว
อกาสิ	อ + กร กรเณ ในการกระทำ + อี / โอ	ได้กระทำแล้ว
อกาสึ	อ + กร กรเณ ในการกระทำ + อึ	ได้กระทำแล้ว
อกฺกนฺต	อา + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต	(อัน...) เหยียบแล้ว
อกฺกมนฺต	อา + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺต	เหยียบอยู่, เมื่อเหยียบ
อกฺกมิ	อา + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อี	เหยียบแล้ว
อกฺกมิตฺวา	อา + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา	เหยียบแล้ว
อกฺโกสิ	อา + กุส อกฺโกเส ในการด่า + อี	ด่าแล้ว
อกฺโกสิตฺวา	อา + กุส อกฺโกเส ในการด่า + ตฺวา	ด่าแล้ว
อคมํสุ	อ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อุ̆	ได้ไปแล้ว
อคมาสิ	อ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อี	ได้ไปแล้ว
อคฺคณฺหิตฺวา	น + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ตฺวา	ไม่ถือเอาแล้ว, ไม่เรียนเอาแล้ว
อคฺคเหตฺวา	น + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ตฺวา	ไม่ถือเอาแล้ว, ไม่เรียนเอาแล้ว
อคฺคเหสิ	อ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อี	ได้ถือเอาแล้ว, ได้เรียนเอาแล้ว
อคฺคเหสึ	อ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อึ	ได้ถือเอาแล้ว, ได้เรียนเอาแล้ว
อคฺฆติ	อคฺฆ มูเลฺย ในความมีราคา + อ + ติ	ย่อมถึงค่า
อจริ	อ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อี	ได้เที่ยวไปแล้ว
อจินฺเตตฺวา	น + จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + เณ + ตฺวา	ไม่คิดแล้ว (จุ.)
อจฺจุคฺคต	อติ + อุ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ต	ขึ้นไปล่วงแล้ว
อจฺฉิ	อาส อุปเวสเน ในการเข้าไป + อี	อยู่แล้ว
อชเนตฺวา	น + ชน ชนเน ในการเกิด + เณ + ตฺวา	ไม่ (ยัง...) ให้เกิดแล้ว
อชานนฺต	น + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อนฺต	ไม่รู้อยู่, เมื่อไม่รู้

อชานมาน	น + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + มาน	ไม่รู้อยู่, เมื่อไม่รู้
อชานิตพฺพ	น + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ตพฺพ	(อัน...) ไม่พึงรู้
อชานิตฺวา	น + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ตฺวา	ไม่รู้แล้ว
อชีวิมฺหา	อ + ชีว ปาณธารเณ ในการทรงไว้ซึ่งชีวิต + มฺหา	ได้เป็นอยู่แล้ว
อชฺฌาวสติ	อธิ + อา + วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + ติ	ย่อมอยู่ครอง
อชฺโฌตฺถริ	อธิ + อว + ถร วิตฺถาเร ในการแผ่ไป + อี	ท่วมทับแล้ว, ปกคลุมแล้ว
อชฺโฌตฺถริตฺวา	อธิ + อว + ถร อตฺถรเณ ในการปูลาด + ตฺวา	ท่วมทับแล้ว, ปกคลุมแล้ว
อญฺญาตก	น + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ต + (ก)	(อัน...) ไม่รู้แล้ว
อญฺญาสิ	อ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อี	ได้รู้แล้ว
อญฺญาสึ	อ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อึ	ได้รู้แล้ว
อฏฺฐตฺวา	น + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ไม่ยืนอยู่แล้ว, ไม่ดำรงอยู่แล้ว
อฏฺฐำสุ	อ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อุ	ได้ยืนแล้ว, ได้ดำรงอยู่แล้ว
อฏฺฐาสิ	อ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อี	ได้ยืนแล้ว, ได้ดำรงอยู่แล้ว
อติกฺกนฺต	อติ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต	ก้าวล่วงแล้ว
อติกฺกมนฺติ	อติ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺติ	ย่อมก้าวล่วง
อติกฺกมิตฺวา	อติ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา	ก้าวล่วงแล้ว
อติกฺกมฺม	อติ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา	ก้าวล่วงแล้ว
อติโรจติ	อติ + รุจ ทิตฺติมฺหิ ในความรุ่งเรือง + อ + ติ	ย่อมรุ่งเรืองล่วง
อตีต	อติ + อิ คติมฺหิ ในการไป + ต	เป็นไปล่วงแล้ว
อตฺถ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + ถ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
อตฺถราเปตฺวา	อา + ถร อตฺถรเณ ในการปูลาด + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ปูลาดแล้ว
อตฺถริตฺวา	อา + ถร อตฺถรเณ ในการปูลาด + ตฺวา	ปูลาดแล้ว
อตฺถิ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + ติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น, มีอยู่
อทตฺวา	น + ทา ทาเน ในการให้ + ตฺวา	ไม่ให้แล้ว
อทำสุ	อ + ทา ทาเน ในการให้ + อุ	ได้ให้แล้ว, ได้ถวายแล้ว
อทาสิ	อ + ทา ทาเน ในการให้ + อี	ได้ให้แล้ว, ได้ถวายแล้ว
อทาสึ	อ + ทา ทาเน ในการให้ + อึ	ได้ให้แล้ว, ได้ถวายแล้ว
อทฺทสำ	อ + ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + อำ	ได้เห็นแล้ว, ได้ทอดพระเนตรแล้ว

อทฺทส	อ + ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + อา	ได้เห็นแล้ว, ได้ทอดพระเนตรแล้ว
อทฺทสุ	อ + ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อุ	ได้เห็นแล้ว, ได้ทอดพระเนตรแล้ว
อทฺทสา	อ + ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + อา	ได้เห็นแล้ว, ได้ทอดพระเนตรแล้ว
อเทเสตฺวา	น + ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด,แสดง + เณ + ตฺวา	ไม่แสดงแล้ว (จุ.)
อธิคจฺฉติ	อธิ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมถึงทับ, ย่อมได้, ย่อมบรรลุ
อธิคจฺฉามิ	อธิ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + มิ	ย่อมถึงทับ, ย่อมได้, ย่อมบรรลุ
อธิคจฺเฉยฺย	อธิ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + เอยฺย	พึงถึงทับ, พึงได้, พึงบรรลุ
อธิฏฺจหิตฺวา	อธิ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	อธิษฐานแล้ว
อธิฏฺจาย	อธิ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	อธิษฐานแล้ว
อธิปฺเปต	อธิ + ป + อิ คติมฺหิ ในการไป + ต	(อัน...) ประสงค์เอาแล้ว
อธิมุตฺต	อธิ + มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ต	น้อมไปยิ่งแล้ว
อธิวตฺถ	อธิ + วส นิวาเส ในการอยู่ + ต	สิงอยู่แล้ว, อาศัยอยู่แล้ว
อธิวาสยิตฺถ	อธิ + วส นิวาเส ในการอยู่ + ณย + ตฺถ	(ยัง...) ให้อยู่ทับแล้ว, รับนิมนต์แล้ว
อธิวาสิต	อธิ + วส นิวาเส ในการอยู่ + เณ + ต	(อัน...) ให้อยู่ทับแล้ว
อธิวาเสถ	อธิ + วส นิวาเส ในการอยู่ + เณ + ถ	(ยัง...) จงให้อยู่ทับ, จงรับนิมนต์
อธิวาเสสิ	อธิ + วส นิวาเส ในการอยู่ + เณ + อี	(ยัง...) ให้อยู่ทับแล้ว, รับนิมนต์แล้ว
อนปคนฺตฺวา	น + อป + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	ไม่ไปปราศแล้ว
อนภิภูต	น + อภิ + ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + ต	(อัน...) ไม่ครอบงำแล้ว
อนภิวนฺทิตฺวา	น + อภิ + วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + ตฺวา	ไม่กราบไหว้แล้ว
อนาคนฺตฺวา	น + อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	ไม่มาแล้ว
อนาจิกฺขนฺต	น + อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + อนฺต	ไม่บอกอยู่, เมื่อไม่บอก
อนาจิกฺขิตฺวา	น + อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ตฺวา	ไม่บอกแล้ว
อนาทยิตฺวา	น + อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	ไม่ถือเอาแล้ว
อนิจฺฉมาน	น + อิสุ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + อ + มาน	ไม่ปรารถนาอยู่, เมื่อไม่ปรารถนา
อนิฏฺจิต	น + นิ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ไม่สำเร็จแล้ว
อนุคจฺฉติ	อนุ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมไปตาม
อนุคนฺตฺวา	อนุ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	ตามไปแล้ว, ตามส่งแล้ว
อนุชานาติ	อนุ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ติ	ย่อมอนุญาต

อนุชานาเปตฺวา	อนุ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้อนุญาตแล้ว
อนุชานิ	อนุ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อี	อนุญาตแล้ว
อนุญฺญาต	อนุ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ต	(อัน...) อนุญาตแล้ว
อนุตปฺปติ	อนุ + ตป ทาเห ในความเร่าร้อน + ย + ติ	ย่อมตามเดือดร้อน (ที.)
อนุปปริกฺขิตฺวา	น + อุป + ปริ + อิกฺข ทสฺสเน ในการดู + ตฺวา	ไม่พิจารณาแล้ว
อนุปริยายิ	อนุ + ปริ + ยา คติมฺหิ ในการไป + อี	เวียนรอบแล้ว
อนุปสงฺกมนฺต	น + อุป + สํ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺต	ไม่เข้าไปหาอยู่
อนุปีฬิต	อนุ + ปีฬ ปีฬเน ในการเบียดเบียน + เณ + ต	(อัน...) ตามเบียดเบียนแล้ว (จุ.)
อนุปฺปนฺน	น + อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	ไม่อุบัติขึ้นแล้ว, ไม่เกิดขึ้นแล้ว
อนุปฺปพฺพชึสุ	อนุ + ป + วช คติมฺหิ ในการไป + อุ	บวชตามแล้ว
อนุปฺปาเทตฺวา	น + อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ไม่ให้เกิดขึ้นแล้ว
อนุพนฺธติ	อนุ + พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + อ + ติ	ย่อมติดตามไป
อนุพนฺธาม	อนุ + พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + อ + ม	ย่อมติดตามไป
อนุพนฺธิ	อนุ + พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + อี	ติดตามไปแล้ว
อนุพนฺธิตฺวา	อนุ + พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + ตฺวา	ติดตามไปแล้ว
อนุพนฺธิสฺสาม	อนุ + พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + สฺสาม	จักติดตามไป
อนุพนฺธึสุ	อนุ + พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + อุ	ติดตามไปแล้ว
อนุพฺรูหเย	อนุ + พฺรูห วฑฺฒเน ในความเจริญ + ณย + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้เจริญ, พึงให้งอกงาม
อนุภวนฺต	อนุ + ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + อนฺต	เสวยอยู่, เมื่อเสวย
อนุภวิตฺวา	อนุ + ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + ตฺวา	เสวยแล้ว
อนุโภติ	อนุ + ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + ติ	ย่อมเสวย
อนุยุญฺชนฺต	อนุ + ยุช โยเค ในการประกอบ + อ + อนฺต	ตามประกอบอยู่, เมื่อตามประกอบ
อนุสาสิยมาน	อนุ + สาส อนุสิฏฺจิมฺหิ ในการพร่ำสอน + ย + มาน	(อัน...) พร่ำสอนอยู่
อนุสฺสรนฺต	อนุ + สร คติจินฺตายํ ในการไปและคิด + อ + อนฺต	ระลึกถึงอยู่, เมื่อระลึกถึง
อนุสฺสรนฺตี	อนุ + สร คติจินฺตายํ ในการไปและคิด +อ+อนฺต+(อี)	ระลึกถึงอยู่, เมื่อระลึกถึง
อนุสฺสริ	อนุ + สร คติจินฺตายํ ในการไปและคิด + อี	ระลึกถึงแล้ว
อนุสฺสริต	อนุ + สร คติจินฺตายํ ในการไปและคิด + ต	(อัน...) ระลึกถึงแล้ว
อนุสฺสาเวสิ	อนุ + สุ สวเณ ในการฟัง + เณ + อี	(ยัง...) ให้ฟังแล้ว, ให้ได้ยินแล้ว

อนุโสจติ	อนุ + สุจ โสเก ในความเศร้าโศก + อ + ติ	ย่อมตามเศร้าโศก
อนฺตรธายถ	อนฺตร + ธา อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ย + ถ	ย่อมหายไป, ย่อมอันตรธานไป (ทิ.)
อนฺตรธายิ	อนฺตร + ธา อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ย + อี	หายไปแล้ว, อันตรธานไปแล้ว (ทิ.)
อนฺตรธายิสฺสติ	อนฺตร + ธา อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ย + สฺสติ	จักหายไป, จักอันตรธานไป (ทิ.)
อนฺตรธายึสุ	อนฺตร + ธา อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ย + อุ๋	หายไปแล้ว, อันตรธานไปแล้ว
อนนฺนทนฺต	น + นท อพฺยตฺตสทฺเท ในการทำเสียงไม่ชัด +อ+อนฺต	ไม่บันลืออยู่, เมื่อไม่บันลือ
อนฺวาย	อนุ + อิ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	อาศัยแล้ว
อนฺเวติ	อนุ + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมไปตาม
อปกฑฺฒิตฺวา	อป + กฑฺฒ อากฑฺฒเน ในการฉุด,ลาก,ดึง + ตฺวา	ชักออกแล้ว
อปคจฺฉถ	อป + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ถ	จงไปปราศ
อปคจฺฉิ	อป + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อี	ไปปราศแล้ว
อปคนฺตฺวา	อป + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	ไปปราศแล้ว
อปติตฺวา	น + ปต ปตเน ในการตกไป + ตฺวา	ไม่ตกไปแล้ว
อปทิสติ	อป + ทิส โพธเน ในการให้รู้ + อ + ติ	ย่อมแสดงอ้าง
อปนีต	อป + นี นเย ในการนำไป + ต	(อัน...) นำไปปราศแล้ว
อปเนตฺวา	อป + นี นเย ในการนำไป + ตฺวา	นำไปปราศแล้ว
อปเนยฺยาถ	อป + นี นเย ในการนำไป + อ + เอยฺยาถ	พึงนำไปปราศ
อปยิรุปาสนฺต	น + ปริ + อุ + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปใกล้ +อ+ อนฺต	ไม่เข้าไปนั่งใกล้อยู่
อปริปุณฺณ	น + ปริ + ปูร ปูรเณ ในการเต็ม + ต	ไม่เต็มรอบแล้ว, ไม่บริบูรณ์แล้ว
อปริสุทฺธ	น + ปริ + สุธ สุทฺธิยํ ในความหมดจด + ต	ไม่หมดจดแล้ว, ไม่บริสุทธิ์แล้ว
อปลายิตฺวา	น + ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + ตฺวา	ไม่หนีไปแล้ว
อปลิพุทฺธ	น + ปริ + พุธิ หึเส ในการเบียดเบียน + ต	(อัน...) ไม่พัวพันแล้ว
อปสกฺกิตฺวา	อป + สกฺก คเต ในการไป + ตฺวา	ถอยไปแล้ว
อปสาทิต	อป + สาท สาทเน ในความยินดี + ต	รุกรานแล้ว
อปสฺสนฺต	น + ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + อนฺต	ไม่เห็นอยู่, เมื่อไม่เห็น
อปสฺสนฺตี	น + ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น +อ+อนฺต+(อี)	ไม่เห็นอยู่, เมื่อไม่เห็น
อปูเรตฺวา	น + ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + ตฺวา	ไม่ (ยัง...) ให้เต็มแล้ว
อปฺปจฺจาสีสนฺต	น+ปติ+อา+ สีส อิจฺฉายํ ในความปรารถนา +อ+อนฺต	ไม่หวังเฉพาะอยู่

อปฺปฏิหต	น + ปติ + หน ทีสายฺ ในความเบียดเบียน + ต	(อัน...) ไม่กระทบแล้ว
อปฺปฏิเจนฺต	น + ปฏิจ ปฏิจเน ในความปรารถนา + เณ + อนฺต	ไม่ปรารถนาอยู่,เมื่อไม่ปรารถนา (จุ.)
อปฺปติฏฺจิต	น + ปติ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ไม่ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว
อปฺปมตฺต	น + ป + มท อุมฺมาเท ในความบ้า + ต	ไม่ประมาทแล้ว
อปฺโปจิต	อา + ผุฏ อปฺโผฏเน ในการปรบมือ + เณ + ต	(อัน...) ปรบแล้ว (จุ.)
อปฺโปเจตฺวา	อา + ผุฏ อปฺโผฏเน ในการปรบมือ + เณ + ตฺวา	ปรบแล้ว (จุ.)
อปฺโปเจสฺสามิ	อา + ผุฏ อปฺโผฏเน ในการปรบมือ + เณ + สฺสามิ	จักปรบมือ (จุ.)
อเปถ	อป + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + ถ	จงหลีกไป
อเปหิ	อป + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + หิ	จงหลีกไป
อพาธยิตฺวา	น + พาธ พาธเน ในการเบียดเบียน + ณย + ตฺวา	ไม่เบียดเบียนแล้ว (จุ.)
อพฺพุยฺห	อา + วห ปาปเน ในการให้ถึง + ตฺวา	ถอนแล้ว
อพฺภุคฺคนฺตฺวา	อภิ + อุ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	เหาะขึ้นแล้ว, ฟุ้งขึ้นแล้ว
อพฺรวิ	อ + พฺรู วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อี	ได้กล่าวแล้ว
อภสฺสถ	อ + ภสุ อโธปเต ในการพลัดตก + ย + ตฺถ	ได้พลัดตกแล้ว (ทิ.)
อภาสี	อ + ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อี	ได้กล่าวแล้ว, ได้ตรัสแล้ว
อภิชฺชิตฺวา	น + ภิท ภิชฺชเน ในการแตก + ตฺวา	ไม่แตกแล้ว
อภิญฺญาย	อภิ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ตฺวา	รู้ยิ่งแล้ว
อภิตฺถวนฺต	อภิ + ถุ ถเว ในการสรรเสริญ + อ + อนฺต	ชมเชยอยู่, ยกย่องอยู่, สรรเสริญอยู่
อภิตฺถวิ	อภิ + ถุ ถเว ในการสรรเสริญ + อี	ชมเชยแล้ว, ยกย่องแล้ว
อภินนฺทิ	อภิ + นนฺท นนฺทเน ในความเพลิดเพลิน + อี	บันเทิงยิ่งแล้ว, เพลิดเพลินยิ่งแล้ว
อภินนฺเทยฺย	อภิ + นนฺท นนฺทเน ในความเพลิดเพลิน + อ + เอยฺย	พึงเพลิดเพลินยิ่ง
อภินิกฺขมนฺต	อภิ + นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺต	ออกไปยิ่งอยู่, เมื่อออกไปยิ่ง
อภินิมฺมินิตฺวา	อภิ+นิ+ มา ปริมาเณ ในการวัด,ชั่ง,ตวง + นา + ตฺวา	เนรมิตแล้ว
อภิภวิตฺวา	อภิ + ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + ตฺวา	ครอบงำแล้ว
อภิภูต	อภิ + ภู อภิภวเน ในการครอบงำ + ต	(อัน...) ครอบงำแล้ว
อภิรมิตฺวา	อภิ + รมุ กีฬายํ ในการเล่น + ตฺวา	ยินดียิ่งแล้ว
อภิรุยฺห	อภิ + รุห ชนเน ในการรู้ + ตฺวา	ขึ้นเฉพาะแล้ว
อภิรุหนฺต	อภิ + รุห ชนเน ในการเกิด + อ + อนฺต	ขึ้นเฉพาะอยู่, เมื่อขึ้นเฉพาะ

อภิรุหิ	อภิ + รุห ชนเน ในการเกิด + อี	ขึ้นเฉพาะแล้ว
อภิรุหิตฺวา	อภิ + รุห ชนเน ในการเกิด + ตฺวา	ขึ้นเฉพาะแล้ว
อภิรุฬฺห	อภิ + รุห ชนเน ในการเกิด + ตฺวา	ขึ้นเฉพาะแล้ว
อภิวาเทตฺวา	อภิ + วท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + เณ + ตฺวา	กราบไหว้แล้ว (จฺ.)
อภิหต	อภิ + หร หรเณ ในการนำไป + ต	(อัน...) นำไปเฉพาะแล้ว
อภิหรนฺติ	อภิ + หร หรเณ ในการนำไป + อ + อนฺติ	ย่อมนำไปเฉพาะ
อภิหริตฺวา	อภิ + หร หรเณ ในการนำไป + ตฺวา	นำไปเฉพาะแล้ว
อภุญฺชนฺต	น + ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + อนฺต	ไม่กินอยู่, เมื่อไม่กิน
อมญฺญึสุ	อ + มน ญาเณ ในความรู้ + ย + อุ๋	ได้สำคัญแล้ว
อมุญฺจิตฺวา	น + มุจ โมกฺเข ในการปล่อย + ตฺวา	ไม่ปล่อยแล้ว
อมฺห	อส ภุวิ ในความมี,ความเป็น + อ + ม	ย่อมมี, ย่อมเป็น
อมฺหา	อส ภุวิ ในความมี,ความเป็น + มฺหา	มีแล้ว, เป็นแล้ว
อมฺหิ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + มิ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
อยุตฺต	น + ยุช โยเค ในการประกอบ + ต	ไม่ประกอบแล้ว, ไม่ควรแล้ว
อรชฺมาน	น + รช ราเค ในความกำหนัด + อ + มาน	ไม่กำหนัดอยู่, ไม่ยินดีอยู่
อลงฺกต	อลํ + กร กรเณ ในการกระทำ + ต	(อัน...) ประดับแล้ว
อลงฺกริตฺวา	อลํ + กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวา	ประดับแล้ว
อลงฺการาเปตฺวา	อลํ + กร กรเณ ในการกระทำ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ประดับแล้ว
อลตฺถ	อ + ลภ ลาเภ ในการได้ + อี	ได้ได้แล้ว
อลตฺถ๋	อ + ลภ ลาเภ ในการได้ + อึ	ได้ได้แล้ว
อลภนฺต	น + ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + อนฺต	ไม่ได้อยู่, เมื่อไม่ได้
อลภิ	อ + ลภ ลาเภ ในการได้ + อี	ได้ได้แล้ว
อลภิตฺวา	น + ลภ ลาเภ ในการได้ + ตฺวา	ไม่ได้แล้ว
อลาเภสิ	อ + ลภ ลาเภ ในการได้ + เณ + อี	(ยัง...) ให้ได้ได้แล้ว
อวกงฺขนฺติ	อว + กขิ กงฺขายํ ในความสงสัย + อ + อนฺติ	ย่อมหวัง
อวกฑฺฒิต	อว + กฑฺฒ อากฑฺฒเน ในการลาก, ฉุด, คร่า, ดึง + ต	คร่าลงแล้ว
อวจ	อ + วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อา/โอ	ได้กล่าวแล้ว
อวจุ๋	อ + วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อุ๋	ได้กล่าวแล้ว

อวชียติ	อว + ชี ชเย ในความชนะ + ย + เต	(อัน...) ย่อมกลับแพ้
อวตฺถริตฺวา	อว + ถร วิตฺถาเร ในการแผ่ไป + ตฺวา	ท่วมทับแล้ว
อวตฺวา	น + วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ตฺวา	ไม่กล่าวแล้ว, ไม่ตรัสแล้ว
อวนฺทิตฺวา	อ + วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + ตฺวา	ไม่กราบไหว้แล้ว
อวิชฺหิต	น + วิ + หา จาเค ในการสละ + ต	(อัน...) ไม่สละแล้ว, ไม่ละแล้ว
อวิชฺหิตฺวา	น + วิ + หา จาเค ในการสละ + ตฺวา	ไม่ละแล้ว, ไม่สละแล้ว
อวิชฺชมาน	น + วิท ภาเว ในความมี, ความเป็น + ย + มาน	ไม่มีอยู่, เมื่อไม่มี
อวิวิตฺต	น + วิ + วิจ วิเวจเน ในความสงัด + ต	ไม่สงัดแล้ว, ไม่สงบแล้ว
อวิสยฺห	น + วิ + สห อภิภเว ในการครอบงำ + ตฺวา	ไม่อาจแล้ว, ไม่สามารถแล้ว
อวิสหนฺต	น + วิ + สห อุสฺสาเห ในความพยายาม + อ + อนฺต	ไม่อาจอยู่, เมื่อไม่อาจ
อโวจ	อ + วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อา	ได้กล่าวแล้ว
อโวจุตฺถ	อ + วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ตฺถ	ได้กล่าวแล้ว, ได้ตรัสแล้ว
อสกฺโกนฺต	น + สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + โอ + อนฺต	ไม่อาจอยู่, เมื่อไม่อาจ
อสกฺโกนฺตี	น + สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + โอ + อนฺต + อี	ไม่อาจอยู่, เมื่อไม่อาจ
อสกฺขิ	อ + สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + อุณา + อี	ได้อาจแล้ว
อสกฺขึสุ	อ + สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + อุณา + อุ	ได้อาจแล้ว
อสชฺชมาน	น + สชฺช สงฺเค ในความข้อง + อ + มาน	ไม่ข้องอยู่, เมื่อไม่ข้อง
อสณฺฐหิตฺวา	น + สํ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ไม่ดำรงอยู่ด้วยดีแล้ว
อสทฺทหนฺต	น + สทฺ + ธา สทฺทหเน ในความเชื่อ + อ + อนฺต	ไม่เชื่ออยู่, เมื่อไม่เชื่อ
อสนฺต	น + อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + อนฺต	ไม่มีอยู่, เมื่อไม่มี
อสหนฺต	น + สห ขนฺตฺยํ ในความอดทน + อ + อนฺต	ไม่อดทนอยู่, เมื่อไม่อดทน
อสิ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + สิ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
อสฺมิ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + มิ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
อสฺสํ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + เอยฺยามิ	พึงมี, พึงเป็น
อสฺสุ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + เอยฺยุ	พึงมี, พึงเป็น
อสฺสุณิตฺวา	น + สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + ตฺวา	ไม่ฟังแล้ว, ไม่ได้ยินแล้ว
อสฺโสสิ	อ + สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + อี	ได้ฟังแล้ว, ได้ยินแล้ว, ได้สดับแล้ว
อสฺโสสึ	อ + สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + อึ	ได้ฟังแล้ว, ได้ยินแล้ว, ได้สดับแล้ว

อสฺโสสุ๎	อ + สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + อุ๎	ได้ฟังแล้ว, ได้ยินแล้ว, ได้สดับแล้ว
อหุ	อ + หู สตฺตายํ ในความมี,ความเป็น + อี	ได้มีแล้ว, ได้เป็นแล้ว
อเหสุ๎	อ + หู สตฺตายํ ในความมี,ความเป็น + อุ๎	ได้มีแล้ว, ได้เป็นแล้ว
อโหสิ	อ + หู สตฺตายํ ในความมี,ความเป็น + อี	ได้มีแล้ว, ได้เป็นแล้ว
อโหสึ	อ + หู สตฺตายํ ในความมี,ความเป็น + อึ	ได้มีแล้ว, ได้เป็นแล้ว
อากงฺขติ	อา + กขิ กงฺขายํ ในความสงสัย + อ + ติ	ย่อมหวัง
อากฑฺฒนฺต	อา + กฑฺฒ อากฑฺฒเน ในการดึง,ลาก,ฉุด,คร่า +อ+อนฺต	คร่ามาอยู่, ดึงมาอยู่
อากฑฺฒิตฺวา	อา + กฑฺฒ อากฑฺฒเน ในการฉุด,ดึง + ตฺวา	คร่ามาแล้ว, ดึงแล้ว, ฉุดแล้ว
อากิริ	อา + กิร วิกิรเณ ในการเกลี่ย + อี	เกลี่ยลงแล้ว
อาคจฺฉติ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมมา
อาคจฺฉตุ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ตุ	จงมา
อาคจฺฉถ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ถ	ย่อมมา, จงมา
อาคจฺฉนฺต	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺต	มาอยู่, เมื่อมา
อาคจฺฉมาน	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + มาน	มาอยู่, เมื่อมา
อาคจฺฉสิ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + สิ	ย่อมมา
อาคจฺฉามิ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + มิ	ย่อมมา
อาคจฺฉิสฺสนฺติ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + สฺสนฺติ	จักมา
อาคจฺเฉยฺยาถ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + เอยฺยาถ	พึงมา
อาคจฺเฉยฺยาสิ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + เอยฺยาสิ	พึงมา
อาคต	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ต	มาแล้ว
อาคมยมาน	อา + คมุ อธิวาสเน ในความอดกลั้น + ณย + มาน	คอยท่าอยู่, รอคอยอยู่ (จุ.)
อาคมิ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อี	มาแล้ว
อาคมิสฺสติ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + สฺสติ	จักมา
อาคมิสฺสามิ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + สฺสามิ	จักมา
อาคมึสุ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อุ๎	มาแล้ว
อาคมฺม	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	มาแล้ว, อาศัยแล้ว
อาคเมถ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + เณ + ถ	จงคอยท่า, จงรอคอย (จุ.)
อาจิกฺข	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + หิ	จงบอก, ขอจงบอก

อาจิกฺขถ	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + ถ	จงบอก, ขอจงบอก
อาจิกฺขนฺต	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + อนฺต	บอกอยู่, เมื่อบอก
อาจิกฺขมาน	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + มาน	บอกอยู่, เมื่อบอก
อาจิกฺขาเปตฺวา	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้บอกแล้ว
อาจิกฺขาหิ	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + หิ	จงบอก, บอกเถิด, ขอจงบอก
อาจิกฺขิ	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อี	บอกแล้ว, กราบทูลแล้ว
อาจิกฺขิตฺวา	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ตฺวา	บอกแล้ว, กราบทูลแล้ว
อาจิกฺขิสฺสามิ	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + สฺสามิ	จักบอก, จักกราบทูล
อาณตฺต	อาณ อาณตฺติยํ ในการสั่ง + ต	(อัน...) สั่งแล้ว, บังคับแล้ว
อาณาเปตฺวา	อาณ อาณตฺติยํ ในการสั่ง + ณาเป + ตฺวา	สั่งแล้ว, บังคับแล้ว (กัตตุรูป)
อาณาเปสิ	อาณ เปสเน ในการส่งไป + ณาเป + อี	สั่งแล้ว, บังคับแล้ว (กัตตุรูป)
อาทาย	อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	ถือเอาแล้ว, พาเอาแล้ว, อุ้มแล้ว
อาทิตฺต	อา + ทีป ทิตฺติมฺหิ ในความรุ่งเรือง + ต	(อัน...) ติดทั่วแล้ว
อานยึสุ	อา + นี นเย ในการนำไป + อุ	นำมาแล้ว
อานาเปสิ	อา + นี นเย ในการนำไป + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้นำมาแล้ว
อานาเปสฺสามิ	อา + นี นเย ในการนำไป + ณาเป + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้นำมา
อานีต	อา + นี นเย ในการนำไป + ต	(อัน...) นำมาแล้ว
อาเนตฺวา	อา + นี นเย ในการนำไป + ตฺวา	นำมาแล้ว
อาเนมิ	อา + นี นเย ในการนำไป + อ + มิ	ย่อมนำมา
อาเนสฺสาม	อา + นี นเย ในการนำไป + สฺสาม	จักนำมา
อาเนสฺสามิ	อา + นี นเย ในการนำไป + สฺสามิ	จักนำมา
อาปชฺชถ	อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + ถ	ย่อมถึง, ย่อมต้อง
อาปชฺชิตฺวา	อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + (ย) + ตฺวา	ถึงแล้ว, ต้องแล้ว
อาปนฺน	อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	ถึงแล้ว, ต้องแล้ว
อาปุจฺฉิตฺวา	อา + ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + ตฺวา	อำลาแล้ว, ถามโดยเอื้อเฟื้อแล้ว
อาภต	อา + ภร ภรเณ ในการนำไป + ต	(อัน...) นำมาแล้ว
อามนฺเตตฺวา	อา + มนฺต อวฺหาเน ในการร้องเรียก + เณ + ตฺวา	เรียกแล้ว (จุ.)
อามนฺเตสิ	อา + มนฺต คุตฺตภาสเน ในการกล่าวคุ้มครอง +เณ+อี	ร้องเรียกแล้ว, เรียกแล้ว (จุ.)

อายาจิ	อา + ยาจ อายาจเน ในการอ้อนวอน + อี	อ้อนวอนแล้ว
อายาจิตฺวา	อา + ยาจ อายาจเน ในการอ้อนวอน + ตฺวา	อ้อนวอนแล้ว
อารทฺธ	อา + รภ ราภสฺเส ในการเริ่มต้น + ต	(อัน...) ปรารภแล้ว, เริ่มแล้ว
อารพฺภ	อา + รภ ราภสฺเส ในการเริ่มต้น + ตฺวา	ปรารภแล้ว, เริ่มแล้ว
อารภิ	อา + รภ ราภสฺเส ในการเริ่มต้น + อี	ปรารภแล้ว, เริ่มแล้ว
อารภีสุ	อา + รภ ราภสฺเส ในการเริ่มต้น + อุ	ปรารภแล้ว, เริ่มแล้ว
อาราเธตฺวา	อา + ราธ โตสเน ในความยินดี + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ยินดีแล้ว
อาราเธสฺสามิ	อา + ราธ โตสเน ในความยินดี + เณ + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้ยินดี
อารุยฺห	อา + รุห ชายเน ในการเกิด + ตฺวา	ขึ้นแล้ว
อาโรจยึสุ	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + ณย + อุ	บอกแล้ว, กราบทูลแล้ว (จุ.)
อาโรจาเปตฺวา	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้บอกแล้ว
อาโรจาเปถ	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + ณาเป + ถ	(ยัง...) จงให้บอก
อาโรจาเปสิ	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้บอกแล้ว
อาโรเจตฺวา	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + เณ + ตฺวา	บอกแล้ว, กราบทูลแล้ว (จุ.)
อาโรเจนฺต	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + เณ + อนฺต	บอกอยู่, เมื่อบอก (จุ.)
อาโรเจนฺติ	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + เณ + อนฺติ	ย่อมบอก, ย่อมกราบทูล (จุ.)
อาโรเจยฺยาสิ	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + เณ + เอยฺยาสิ	พึงบอก, พึงกราบทูล (จุ.)
อาโรเจสิ	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + เณ + อี	บอกแล้ว, กราบทูลแล้ว (จุ.)
อาโรเจสึ	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + เณ + อึ	บอกแล้ว, กราบทูลแล้ว (จุ.)
อาโรเจสุ	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + เณ + อุ	บอกแล้ว, กราบทูลแล้ว (จุ.)
อาโรเปตฺวา	อา + รุห อาโรหนมฺหิ ในการขึ้น + เณ + ตฺวา	ยกขึ้นแล้ว (จุ.)
อาลปติ	อา + ลป อามนฺตเน ในการร้องเรียก + อ + ติ	ย่อมร้องเรียก
อาลปิ	อา + ลป อามนฺตเน ในการร้องเรียก + อี	ร้องเรียกแล้ว
อาวชฺชนฺต	อา + วชฺชี จาเค ในการสละ + อ + อนฺต	ใคร่ครวญอยู่, เมื่อใคร่ครวญ
อาวชฺชิตฺวา	อา + วชฺช อาวชฺชเน ในการใคร่ครวญ + ตฺวา	ใคร่ครวญแล้ว, พิจารณาแล้ว
อาวชฺเชสิ	อา + วชฺชี จาเค ในการสละ + เณ + อี	ใคร่ครวญแล้ว (จุ.)
อาวเส	อา + วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + เอยฺย	พึงอยู่ครอง
อาวิกโรนฺต	อาวิ + กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + อนฺต	กระทำให้แจ้งอยู่, เมื่อกระทำให้แจ้ง

อาวิภวิสฺสติ	อาวิ + ภู สตฺตายํ ในความมี,ความเป็น + สฺสติ	จักมีแจ้ง
อาสนฺน	อา + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + ต	ใกล้แล้ว
อาสีญฺจมาน	อา + สีจ เสจเน ในการรด + อ + มาน	รดอยู่, เมื่อรด
อาห	พฺรู วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ	กล่าวแล้ว, ตรัสแล้ว, กราบทูลแล้ว
อาหจฺจ	อา + หน ทีสายํ ในการเบียดเบียน + ตฺวา	กระทบแล้ว
อาหฏ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + ต	(อัน...) นำมาแล้ว
อาหร	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อ + หิ	จงนำมา
อาหรติ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อ + ติ	ย่อมนำมา
อาหรถ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อ + ถ	จงนำมา
อาหรนฺต	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อ + อนฺต	นำมาอยู่, เมื่อนำมา
อาหรนฺติ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อ + อนฺติ	ย่อมนำมา
อาหราเปตฺวา	อา + หร หรเณ ในการนำไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้นำมาแล้ว
อาหราเปสิ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้นำมาแล้ว
อาหรามิ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อ + มิ	ย่อมนำมา
อาหริ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อี	นำมาแล้ว
อาหริต	อา + หร หรเณ ในการนำไป + ต	(อัน...) นำมาแล้ว
อาหริตพฺพ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + ตพฺพ	(อัน...) พึงนำมา
อาหริตฺวา	อา + หร หรเณ ในการนำไป + ตฺวา	นำมาแล้ว
อาหริสฺสาม	อา + หร หรเณ ในการนำไป + สฺสาม	จักนำไป
อาหริสฺสามิ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + สฺสามิ	จักนำมา
อาหรึสุ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อุ	นำมาแล้ว
อาหเรสึ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + เณ + อึ	กลืนกินแล้ว (จุ.)
อาหํสุ	พฺรู วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อุ	กล่าวแล้ว
อาหุ	พฺรู วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อุ	กล่าวแล้ว
อิจฺฉติ	อิสุ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + อ + ติ	ย่อมปรารถนา
อิจฺฉมาน	อิสุ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + อ + มาน	ปรารถนาอยู่, เมื่อปรารถนา
อิจฺฉามิ	อิสุ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + อ + มิ	ย่อมปรารถนา
อิจฺฉิ	อิสุ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + อี	ปรารถนาแล้ว

อิจฺฉิต	อิสุ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + ต	(อัน...) ต้องการแล้ว, ปรารถนาแล้ว
อิจฺฉิสฺสามิ	อิสุ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + สฺสามิ	จักปรารถนา
อิจฺเฉ	อิสุ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + อ + เอยฺย	พึงปรารถนา
อิจฺเฉยฺย	อิสุ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + อ + เอยฺย	พึงปรารถนา
อิชฺฌิสฺสติ	อิธ อิทฺธิยํ ในความสำเร็จ + ย + สฺสติ	จักสำเร็จ (ทิ.)
อุกฺกณฺจิต	อุ + กฏฺ จ อชฺฌเน ในความเกียจคร้าน + ต	เบื่อหน่ายแล้ว, กระสันขึ้นแล้ว
อุกฺขิปนฺต	อุ + ขิป โนทเน ในการชัดไป + อ + อนฺต	ยกขึ้นอยู่, เมื่อยกขึ้น
อุกฺขิปิ	อุ + ขิป โนทเน ในการชัดไป + อี	ยกขึ้นแล้ว
อุกฺขิปิตฺวา	อุ + ขิป โนทเน ในการชัดไป + ตฺวา	ยกขึ้นแล้ว
อุคฺคจฺฉนฺต	อุ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺต	ขึ้นไปอยู่, เมื่อขึ้นไป
อุคฺคณฺหนฺต	อุ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อนฺต	เรียนเอาอยู่, เมื่อเรียนเอา
อุคฺคณฺหาติ	อุ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ติ	ย่อมเรียนเอา
อุคฺคณฺหิตฺวา	อุ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ตฺวา	เรียนเอาแล้ว
อุคฺคต	อุ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ต	เหาะขึ้นไปแล้ว, พุ่งขึ้นไปแล้ว
อุคฺคนฺตฺวา	อุ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	เหาะขึ้นไปแล้ว, พุ่งขึ้นไปแล้ว
อุคฺคเหตฺวา	อุ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	เรียนเอาแล้ว
อุคฺโฆเสสิ	อุ + ฆุส สทฺเท ในการทำเสียง + เณ + อี	ป่าวร้องแล้ว, ประกาศแล้ว (จุ.)
อุคฺโฆเสหิ	อุ + ฆุส สทฺเท ในการทำเสียง + เณ + หิ	จงป่าวร้อง, จงประกาศ (จุ.)
อุจฺฉิชฺชิสฺสติ	อุ + ฉิทิ ฉิชฺเช ในการขาดไป + ย + สฺสติ	จักขาดสูญ (ทิ.)
อุชฺฌายนฺต	อุ + เฌ จินฺตายํ ในความคิด, เพ่ง, เผา + อ + อนฺต	ยกโทษอยู่, เมื่อยกโทษ
อุชฺฌายึสุ	อุ + เฌ จินฺตายํ ในความคิด, เพ่ง, เผา + อุ	ยกโทษแล้ว
อุชฺฌิต	อุชฺฌ อุสฺสคฺเค ในการสละ, ละ, ทิ้ง + ต	(อัน...) ทิ้งแล้ว
อุฏฺจาเปตฺวา	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป +ณาเป+ตฺวา	(ยัง...) ให้ลุกขึ้นแล้ว, ให้ตั้งขึ้นแล้ว
อุฏฺจหนฺติ	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + อนฺติ	ย่อมลุกขึ้น, ย่อมตั้งขึ้น
อุฏฺจหิ	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อี	ลุกขึ้นแล้ว, ตั้งขึ้นแล้ว, ผุดขึ้นแล้ว
อุฏฺจหิสฺสติ	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + สฺสติ	จักลุกขึ้น, จักผุดขึ้น, จักตั้งขึ้น
อุฏฺจหีสุ	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อุ	ลุกขึ้นแล้ว, ตั้งขึ้นแล้ว, ผุดขึ้นแล้ว
อุฏฺจเหยฺยุ	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + เอยฺยุ	พึงลุกขึ้น, พึงตั้งขึ้น

อุฏฺฐาเปนฺต	อุ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป +ณาเป+อนฺต	(ยัง...) ให้ตั้งขึ้นอยู่, เมื่อให้ตั้งขึ้น
อุฏฺฐาย	อุ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ลุกขึ้นแล้ว, ตั้งขึ้นแล้ว, ผุดขึ้นแล้ว
อุฏฺฐิต	อุ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ลุกขึ้นแล้ว, ตั้งขึ้นแล้ว, ผุดขึ้นแล้ว
อุทปาทิ	อุ + อ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อี	ได้เกิดขึ้นแล้ว (ทิ.)
อุทพฺพหิ	อุ + อ + วห ปาปเน ในการถึง + อี	ได้ยกขึ้นแล้ว, ได้ลากขึ้นแล้ว
อุทาเนตฺวา	อุทาน + เณ + ตฺวา	เปล่งแล้ว (นามธาตุ)
อุทาเนนฺต	อุทาน + เณ + อนฺต	เปล่งอยู่, เมื่อเปล่ง (นามธาตุ)
อุทาเนสิ	อุทาน + เณ + อี	เปล่งแล้ว (นามธาตุ)
อุทฺทิสฺส	อุ + ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, การแสดง + ตฺวา	เจาะจงแล้ว, อุทิศแล้ว
อุทฺธรนฺต	อุ + ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + อ + อนฺต	ถอนขึ้นอยู่, เมื่อถอนขึ้น, ตักขึ้นอยู่
อุทฺธริตฺวา	อุ + ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + ตฺวา	ถอนขึ้นแล้ว, ตักขึ้นแล้ว
อุปคต	อุป + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ต	เข้าไปใกล้แล้ว, เข้าถึงแล้ว
อุปคนฺตฺวา	อุป + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	เข้าไปใกล้แล้ว, เข้าถึงแล้ว
อุปฏฺฐหนฺต	อุป + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + อนฺต	บำรุงอยู่, เมื่อบำรุง, อุปัฏฐากอยู่
อุปฏฺฐหิ	อุป + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อี	บำรุงแล้ว, ปรากฏแล้ว
อุปฏฺฐหิมฺหา	อุป + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + มฺหา	บำรุงแล้ว, อุปัฏฐากแล้ว
อุปฏฺฐหึสุ	อุป + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อุ	บำรุงแล้ว, ปรากฏแล้ว
อุปฏฺฐาสิ	อุป + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อี	บำรุงแล้ว, ปรากฏแล้ว
อุปฏฺฐาหิ	อุป + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + หิ	จงบำรุง, จงปรากฏ
อุปฏฺฐิต	อุป + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	(อัน...) บำรุงแล้ว, ปรากฏแล้ว
อุปฏฺฐิยมาน	อุป + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ย + มาน	(อัน...) บำรุงอยู่
อุปทฺทเวติ	อุป + ทว ตาเป ในความเดือดร้อน + อ + ติ	ย่อมเบียดเบียน, ย่อมขัดขวาง
อุปธารยมาน	อุป + ธร อุปธารเณ ในการใคร่ครวญ + ณย + มาน	ใคร่ครวญอยู่, เมื่อใคร่ครวญ (จุ.)
อุปธาเรถ	อุป + ธร อุปธารเณ ในการใคร่ครวญ + เณ + ถ	จงใคร่ครวญ (จุ.)
อุปธาเรนฺต	อุป + ธร อุปธารเณ ในการใคร่ครวญ + เณ + อนฺต	ใคร่ครวญอยู่, เมื่อใคร่ครวญ (จุ.)
อุปธาเรนฺตี	อุป + ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + เณ + อนฺต + อี	ใคร่ครวญอยู่, เมื่อใคร่ครวญ (จุ.)
อุปธาเรสิ	อุป + ธร อุปธารเณ ในการใคร่ครวญ + เณ + อี	ใคร่ครวญแล้ว (จุ.)
อุปธาเรสฺสาม	อุป + ธร อุปธารเณ ในการใคร่ครวญ + เณ + สฺสาม	จักใคร่ครวญ (จุ.)

อุปธาเรหิ	อุป + ธร อุปธารเณ ในการใคร่ครวญ + เณ + หิ	จงใคร่ครวญ (จุ.)
อุปนาเมตฺวา	อุป + นมุ นเต ในการโน้มกาย + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้น้อมเข้าไปแล้ว
อุปนาเมสิ	อุป + นมุ นเต ในการน้อมกาย + เณ + อี	(ยัง...) ให้น้อมเข้ามาแล้ว
อุปปริกฺขิตฺวา	อุป + ปริ + อิกฺข ทสฺสเน ในการดู + ตฺวา	พิจารณาแล้ว
อุปสงฺกมนฺต	อุป + สํ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺต	เข้าไปหาอยู่, เมื่อเข้าไปหา
อุปสงฺกมสิ	อุป + สํ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + สิ	ย่อมเข้าไป, ย่อมเข้าไปเฝ้า
อุปสงฺกมิ	อุป + สํ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อี	เข้าไปหาแล้ว
อุปสงฺกมิตฺวา	อุป + สํ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา	เข้าไปหาแล้ว, เข้าไปเฝ้าแล้ว
อุปสนฺต	อุป + สมุ อุปสเม ในการเข้าไปสงบ + ต	เข้าไปสงบแล้ว, เข้าไปเฝ้าแล้ว
อุปสมฺปชฺช	อุป + สํ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	เข้าถึงด้วยดีแล้ว, อุปสมบทแล้ว
อุปหนนฺต	อุป + หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + อ + อนฺต	เข้าไปกระทบอยู่, เข้าไปเบียดเบียนอยู่
อุปฺปชฺชติ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + ติ	ย่อมเกิดขึ้น (ทิ.)
อุปฺปชฺชนฺต	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อนฺต	เกิดขึ้นอยู่, เมื่อเกิดขึ้น (ทิ.)
อุปฺปชฺชนฺติ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อนฺติ	ย่อมเกิดขึ้น (ทิ.)
อุปฺปชฺชมาน	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + มาน	เกิดขึ้นอยู่, เมื่อเกิดขึ้น (ทิ.)
อุปฺปชฺชี	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อี	เกิดขึ้นแล้ว (ทิ.)
อุปฺปชฺชิตฺวา	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + (ย) + ตฺวา	เกิดขึ้นแล้ว (ทิ.)
อุปฺปชฺชิสฺสติ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + สฺสติ	จักเกิดขึ้น (ทิ.)
อุปฺปตนฺต	อุ + ปต ปตเน ในการตกไป + อ + อนฺต	เหาะขึ้นไปอยู่, เมื่อเหาะขึ้นไป
อุปฺปติตฺวา	อุ + ปต ปตเน ในการตกไป + ตฺวา	เหาะขึ้นไปแล้ว
อุปฺปติสฺสามิ	อุ + ปต ปตเน ในการตกไป + สฺสามิ	จักเหาะขึ้นไป
อุปฺปนฺน	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	เกิดขึ้นแล้ว
อุปฺปาฏาปิต	อุ + ปฏ คติยํ ในการไป + ณาเป + ต	(อัน...) ให้หลุดออกแล้ว
อุปฺปาฏาเปตฺวา	อุ + ปฏ คติยํ ในการไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้หลุดออกแล้ว
อุปฺปาเฏตฺวา	อุ + ปฏ คติยํ ในการไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้หลุดออกแล้ว
อุปฺปาทยึสุ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ณย + อุ	(ยัง...) ให้เกิดขึ้นแล้ว
อุปฺปาทิต	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + ต	(อัน...) ให้เกิดขึ้นแล้ว
อุปฺปาเทตพฺพ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + ตพฺพ	(อัน...) พึงให้เกิดขึ้น

อุปฺปาเทสิ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + อี	(ยัง...) ให้เกิดขึ้นแล้ว
อุปฺปาเทสฺสามิ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้เกิดขึ้น
อุปฺผณฺฑิยมาน	อุ + ผฑิ หาเส ในการหัวเราะ + เณ + ย + มาน	(อัน...) เยาะเย้ยอยู่ (จุ.)
อุเปนฺติ	อุป + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺติ	ย่อมเข้าถึง
อุเปสฺสติ	อุป + อิ คติมฺหิ ในการไป + สฺสติ	จักเข้าไป
อุมฺมิเลตฺวา	อุ + มิล สีเลสเน ในการติดแน่น + ตฺวา	ลืมตาแล้ว
อุยฺยาติ	อุ + ยา คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมไปตาม
อุยฺโยเชตฺวา	อุ + ยุช โยเค ในการประกอบ + เณ + ตฺวา	ส่งไปแล้ว (จุ.)
อุยฺโยเชสิ	อุ + ยุช โยเค ในการประกอบ + เณ + อี	ส่งไปแล้ว (จุ.)
อุสฺสนฺน	อุ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + ต	หนาขึ้นแล้ว
อุสฺสาเปตฺวา	อุ + สิ คติยํ ในการไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ยกขึ้นแล้ว
เอติ	อา + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมพัดไป, ย่อมไป, ย่อมมา
เอตุ	อา + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + ตุ	จงมา
เอถ	อา + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + ถ	จงมา
เอธติ	เอธ ลาภวุทฺธีสุ ในการได้และเจริญ + อ + ติ	ย่อมถึง
เอหิ	อา + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + หิ	จงมา
เอหิติ	อา + อิ คติมฺหิ ในการไป + สฺสติ	จักมา
โอกิรตุ	อว + กิร วิกิรเณ ในการเรี่ยราย + อ + ตุ	จงเกลี่ยลง
โอกิริ	อว + กิร วิกิรเณ ในการเรี่ยราย + อี	เกลี่ยลงแล้ว, เรี่ยรายแล้ว
โอกฺกนฺต	อว + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต	ก้าวลงแล้ว
โอกฺกมิ	อว + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อี	ก้าวลงแล้ว
โอจินิตฺวา	อว + จิ จเย ในการสั่งสม + นา + ตฺวา	เลือกเก็บแล้ว
โอตรติ	อว + ตร ตรเณ ในการข้ามไป + อ + ติ	ย่อมข้ามลง
โอตรถ	อว + ตร ตรเณ ในการข้าม + อ + ถ	จงข้ามลง
โอตรนฺต	อว + ตร ตรเณ ในการข้าม + อ + อนฺต	ข้ามลงอยู่, เมื่อข้ามลง
โอตรนฺติ	อว + ตร ตรเณ ในการข้าม + อ + อนฺติ	ย่อมข้ามลง
โอตริ	อว + ตร ตรเณ ในการข้าม + อี	ข้ามลงแล้ว
โอตริตฺวา	อว + ตร ตรเณ ในการข้ามไป + ตฺวา	ข้ามลงแล้ว

โอตริสฺสามิ	อว + ตร ตรเณ ในการข้าม + สฺสามิ	จักข้ามลง
โอตรึสุ	อว + ตร ตรเณ ในการข้าม + อุ	ข้ามลงแล้ว
โอตาราเปตฺวา	อว + ตร ตรเณ ในการข้าม + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ข้ามลงแล้ว
โอตาเรตฺวา	อว + ตร ตรเณ ในการข้าม + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ข้ามลงแล้ว
โอติณฺณ	อว + ตร ตรเณ ในการข้ามไป + ต	ข้ามลงแล้ว
โอตฺถรติ	อว + ถร วิตฺถาเร ในการแผ่ไป + อ + ติ	ย่อมท่วมทับ
โอตฺถรนฺต	อว + ถร วิตฺถาเร ในการแผ่ไป + อ + อนฺต	ท่วมทับอยู่
โอปีเฬตฺวา	อว + ปีฬ วธโลฬเน ในการเบียดเบียนและรบกวน + เณ + ตฺวา	บีบลงแล้ว (จุ.)
โอภคฺค	อว + ภนฺช อวมทฺทเน ในการย่ำยี + ต	หักลงแล้ว
โอภาเสตฺวา	อว + ภาส ชุ์เต ในความรุ่งเรือง + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้สว่างแล้ว
โอภาเสนฺต	อว + ภาส ชุ์เต ในความรุ่งเรือง + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้สว่างอยู่, เมื่อให้สว่าง
โอภินฺทนฺติ	อว+ ภิทิ วิทารเณ ในการทำลาย + อ + อนฺติ	ย่อมทำลายลง
โอรุยฺห	อว + รุห ชนเน ในการเกิด + ตฺวา	ลงแล้ว
โอโรหนฺต	อว + รุห ชนเน ในการเกิด + อ + อนฺต	ลงอยู่, เมื่อลง
โอโรหิสฺสถ	อว + รุห ชนเน ในการเกิด + สฺสถ	จักลง
โอลมฺพนฺต	อว + ลพิ อวลมฺพเน ในการห้อยลง + อ + อนฺต	ห้อยลงอยู่, เมื่อห้อยลง
โอลมฺพาเปตฺวา	อว + ลพิ อวลมฺพเน ในการพึ่งพา + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ห้อยลงแล้ว
โอลมฺพิตฺวา	อว + ลพิ อวลมฺพเน ในการพึ่งพา, ห้อย + ตฺวา	ห้อยลงแล้ว
โอลุพฺภ	อว + ลุภ คิทฺธิมฺหิ ในความอยาก + ตฺวา	ข้องแล้ว, ติดใจแล้ว
โอโลกยมาน	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + ณย + มาน	แลดูอยู่, เมื่อแลดู, ตรวจดูอยู่ (จุ.)
โอโลกยึสุ	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + ณย + อุ	แลดูแล้ว, ตรวจดูแล้ว (จุ.)
โอโลกิต	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + เณ + ต	(อัน...) แลดูแล้ว, ตรวจดูแล้ว (จุ.)
โอโลเกติ	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + เณ + ติ	ย่อมแลดู, ย่อมตรวจดู (จุ.)
โอโลเกตฺวา	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + เณ + ตฺวา	แลดูแล้ว, ตรวจดูแล้ว (จุ.)
โอโลเกตฺวาน	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + เณ + ตฺวาน	แลดูแล้ว, ตรวจดูแล้ว (จุ.)
โอโลเกนฺต	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + เณ + อนฺต	แลดูอยู่, พิจารณาดูอยู่, ตรวจดูอยู่ (จุ.)
โอโลเกสิ	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + เณ + อี	แลดูแล้ว, ตรวจดูแล้ว (จุ.)
โอโลเกหิ	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + เณ + หิ	จงแลดู, จงตรวจดู (จุ.)

โอวทติ	อว + วท วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + ติ	กล่าวสอนอยู่
โอวทิ	อว + วท วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อี	กล่าวสอนแล้ว
โอวทิยมาน	อว + วท วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ย + มาน	(อัน...) กล่าวสอนอยู่
โอสกฺกิตฺวา	อว + สกฺก คเต ในการไป + ตฺวา	ย่อลงแล้ว
โอสรนฺติ	อว + สร คติจินฺตายํ ในการไปและคิด + อ + อนฺติ	ย่อมประชุมลง
โอหาย	อว + หา จาเค ในการสละ + ตฺวา	ละแล้ว, สละแล้ว
โอหาราเปตฺวา	อว + หร หรเณ ในการนำไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ปลงลงแล้ว
โอหียิตฺวา	อว + หา จาเค ในการสละ + ย + ตฺวา	ล้าลงแล้ว
กงฺขติ	กขิ กงฺขายํ ในความสงสัย + อ + ติ	ย่อมสงสัย
กต	กร กรเณ ในการกระทำ + ต	(อัน...) กระทำแล้ว
กตฺตพฺพ	กร กรเณ ในการกระทำ + ตพฺพ	(อัน...) พึงกระทำ, ควรกระทำ
กตฺวา	กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวา	กระทำแล้ว
กถยมาน	กถ กถเน ในการกล่าว + ณย + มาน	กล่าวอยู่, เมื่อกล่าว (จุ.)
กถยึสุ	กถ กถเน ในการกล่าว + ณย + อุ	กล่าวแล้ว, ตรัสแล้ว (จุ.)
กถาเปตฺวา	กถ กถเน ในการกล่าว + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้บอกแล้ว, ให้กล่าวแล้ว
กถิต	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + ต	(อัน...) กล่าวแล้ว, บอกแล้ว (จุ.)
กเถตพฺพ	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + ตพฺพ	(อัน...) พึงกล่าว, พึงบอก (จุ.)
กเถตฺวา	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + ตฺวา	กล่าวแล้ว, ตรัสแล้ว, กราบทูลแล้ว
กเถนฺต	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + อนฺต	กล่าวอยู่, เมื่อกล่าว (จุ.)
กเถมิ	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + มิ	ย่อมกล่าว, ย่อมบอก (จุ.)
กเถสิ	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + อี	กล่าวแล้ว, ตรัสแล้ว (จุ.)
กเถสึ	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + อึ	กล่าวแล้ว, บอกแล้ว (จุ.)
กเถสฺสติ	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + สฺสติ	จักกล่าว, จักบอก (จุ.)
กเถสฺสามิ	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + สฺสามิ	จักกล่าว, จักตรัส (จุ.)
กเถหิ	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + หิ	จงกล่าว, จงบอก (จุ.)
กนฺทนฺต	กนฺท โรทเน ในการร้องไห้, คร่ำครวญ + อ + อนฺต	คร่ำครวญอยู่
กนฺเทยฺยุ	กนฺท โรทเน ในการร้องไห้ + อ + เอยฺยุ	พึงร้องไห้, พึงกันแสง, พึงคร่ำครวญ
กปฺเปติ	กปฺป วิธิมฺหิ ในการจัดแจง + เณ + ติ	ย่อมสำเร็จ (จุ.)

กปฺเปตฺวา	กปฺป วิธิมฺหิ ในการจัดแจง + เณ + ตฺวา	สำเร็จแล้ว (จุ.)
กปฺเปสิ	กปฺป วิธิมฺหิ ในการจัดแจง + เณ + อี	สำเร็จแล้ว (จุ.)
กมฺปติ	กปิ สญฺจลเน ในการหวั่นไหว + อ + ติ	ย่อมหวั่นไหว
กมฺปมาน	กปิ สญฺจลเน ในการหวั่นไหว + อ + มาน	หวั่นไหวอยู่, เมื่อหวั่นไหว, สะท้าน
กมฺปิ	กปิ สญฺจลเน ในการหวั่นไหว + อี	หวั่นไหวแล้ว
กยิรมาน	กร กรเณ ในการกระทำ + ย + มาน	(อัน...) กระทำอยู่
กยิรา	กร กรเณ ในการกระทำ + ยิร + เอยฺย	พึงกระทำ
กรณีย	กร กรเณ ในการกระทำ + อนีย	(อัน...) พึงกระทำ
กรสฺสุ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + สฺสุ	จงกระทำ
กริ	กร กรเณ ในการกระทำ + อี / โอ	กระทำแล้ว
กริตฺวา	กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวา	กระทำแล้ว
กริตฺวาน	กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวาน	กระทำแล้ว
กริยมาน	กร กรเณ ในการกระทำ + ย + มาน	(อัน...) กระทำอยู่, เมื่อกระทำ
กริสฺสติ	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสติ	จักกระทำ
กริสฺสนฺติ	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสนฺติ	จักกระทำ
กริสฺสสิ	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสสิ	จักกระทำ
กริสฺสาม	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสาม	จักกระทำ
กริสฺสามิ	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสามิ	จักกระทำ
กรึสุ	กร กรเณ ในการกระทำ + อุ	กระทำแล้ว
กเรยฺยํ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + เอยฺยํ	พึงกระทำ
กเรยฺยาสิ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + เอยฺยาสิ	พึงกระทำ
กโรติ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + ติ	ย่อมกระทำ
กโรถ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + ถ	ย่อมกระทำ, จงกระทำ
กโรนฺต	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + อนฺต	กระทำอยู่, เมื่อกระทำ
กโรนฺติ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + อนฺติ	ย่อมกระทำ
กโรนฺตุ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + อนฺตุ	จงกระทำ
กโรม	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + ม	กระทำอยู่, จงกระทำ
กโรมิ	กร กรเณ ในการะทำ + โอ + มิ	ย่อมกระทำ

กโรสิ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + สิ	ย่อมกระทำ
กโรหิ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + หิ	จงกระทำ
กสติ	กส วิเลขเน ในการขีดเขียน + อ + ติ	ย่อมไถ
กสมาน	กส วิเลขเน ในการขีดเขียน + อ + มาน	ไถอยู่, เมื่อไถ
การาเปสิ	กร กรเณ ในการกระทำ + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้กระทำแล้ว
การิต	กร กรเณ ในการกระทำ + เณ + ต	(อัน...) ให้กระทำแล้ว
การเรตฺวา	กร กรเณ ในการกระทำ + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้กระทำแล้ว
การเรนฺต	กร กรเณ ในการกระทำ + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้กระทำอยู่, เมื่อให้กระทำ
การเรมิ	กร กรเณ ในการกระทำ + เณ + มิ	(ยัง...) ย่อมให้กระทำ
การเรสิ	กร กรเณ ในการกระทำ + เณ + อี	(ยัง...) ให้กระทำแล้ว
การเรสึ	กร กรเณ ในการกระทำ + เณ + อึ	(ยัง...) ให้กระทำแล้ว
กาหสิ	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสสิ	จักกระทำ
กาหามิ	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสามิ	จักกระทำ
กิลนฺต	กิลมุ เขเท ในความลำบาก + ต	ลำบากแล้ว, เหน็ดเหนื่อยแล้ว
กิลมติ	กิลมุ เขเท ในความลำบาก + อ + ติ	ย่อมลำบาก, ย่อมเหนื่อย
กิลมนฺติ	กิลมุ เขเท ในความลำบาก + อ + อนฺติ	ย่อมลำบาก, ย่อมเหนื่อย
กิลมิสฺสนฺติ	กิลมุ เขเท ในความลำบาก + สฺสนฺติ	จักลำบาก
กิลิฏฺจ	กิลิส อุปตาปมลิเน ในความเร่าร้อนและเศร้าหมอง + ต	เศร้าหมองแล้ว
กีต	กี ทพฺพวินิมเย ในการแลกเปลี่ยนด้วยทรัพย์ + ต	(อัน...) ซื้อแล้ว
กีฬิ	กีฬ กีฬายํ ในการเล่น + อี	เล่นแล้ว
กีฬิสฺสาม	กีฬ กีฬายํ ในการเล่น + สฺสาม	จักเล่น
กุกฺกุจฺจายิตฺวา	กุกฺกุจฺจ + อาย + ตฺวา	ประพฤติรังเกียจแล้ว
กุชฺฌ	กุธ โกเป ในความกำเริบ + ย + หิ	จงโกรธ (ทิ.)
กุชฺฌติ	กุธ โกเป ในความกำเริบ + ย + ติ	ย่อมโกรธ (ทิ.)
กุชฺฌิ	กุธ โกเป ในความกำเริบ + ย + อี	โกรธแล้ว (ทิ.)
กุชฺฌิตฺวา	กุธ โกเป ในความกำเริบ + (ย) + ตฺวา	โกรธแล้ว (ทิ.)
กุชฺฌึสุ	กุธ โกเป ในความกำเริบ + ย + อุ	โกรธแล้ว (ทิ.)
กุทฺธ	กุธ โกเป ในความกำเริบ + ต	โกรธแล้ว

กุปฺปติ	กุป โกเป ในความกำเริบ + ย + ติ	ย่อมกำเริบ (ทิ.)
กุพฺพนฺติ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + อนฺติ	ย่อมกระทำ
โกฏฺฏาเปตฺวา	โกฏฺฏ โกฏฺฏเน ในการทุบ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ตอกแล้ว, ให้ปักแล้ว
ขนาเปตฺวา	ขนุ อวทารเณ ในการขุด + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ขุดแล้ว
ขมถ	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + อ + ถ	จงอดโทษ
ขมนีย	ขมุ ขนฺตฺยํ ในความอดทน + อนีย	(อัน...) พึงอดทนได้
ขมาเปตฺวา	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้อดโทษแล้ว
ขมาเปสิ	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้อดโทษแล้ว
ขมาเปหิ	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + ณาเป + หิ	(ยัง...) จงให้อดโทษ
ขมามิ	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + อ + มิ	ย่อมอดโทษ
ขมาหิ	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + อ + หิ	จงอดโทษ
ขมิสฺสติ	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + สฺสติ	จักอดทน
ขลิต	ขล จลเน ในความหวั่นไหว + เณ + ต	ลื่นแล้ว (จุ.)
ขาทติ	ขาท ภกฺขเณ ในการเคี้ยวกิน + อ + ติ	ย่อมเคี้ยวกิน
ขาทนฺต	ขาท ภกฺขเณ ในการเคี้ยวกิน + อ + อนฺต	เคี้ยวกินอยู่, เมื่อเคี้ยวกิน
ขาทมาน	ขาท ภกฺขเณ ในการเคี้ยวกิน + อ + มาน	เคี้ยวกินอยู่, เมื่อเคี้ยวกิน
ขาทสิ	ขาท ภกฺขเณ ในการเคี้ยวกิน + อ + สิ	ย่อมเคี้ยวกิน
ขาทาเปสฺสามิ	ขาท ภกฺขเณ ในการกิน + ณาเป + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้เคี้ยวกิน
ขาทิตฺวา	ขาท ภกฺขเณ ในการเคี้ยวกิน + ตฺวา	เคี้ยวกินแล้ว
ขาเทยฺย	ขาท ภกฺขเณ ในการกิน + อ + เอยฺย	พึงเคี้ยวกิน
ขายติ	ขา ปากเฏ ในความปรากฏ + อ + ติ	ย่อมปรากฏ
ขิปสิ	ขิป โนทเน ในการชัดไป + อ + สิ	ย่อมโยนไป, ย่อมขว้างไป, ชัดไป
ขิปาเปสุ	ขิป โนทเน ในการชัดไป + ณาเป + อุ	(ยัง...) ให้ชัดไปแล้ว, ให้โยนไปแล้ว
ขิปาเปหิ	ขิป โนทเน ในการชัดไป + ณาเป + หิ	(ยัง...) จงให้ชัดไป, จงโยนไป
ขิปิ	ขิป โนทเน ในการชัดไป + อี	ชัดไปแล้ว, ดีดไปแล้ว, ใส่ไปแล้ว
ขิปิตฺวา	ขิป โนทเน ในการชัดไป + ตฺวา	ชัดไปแล้ว, ขว้างไปแล้ว, ใส่ไปแล้ว
ขิปึสุ	ขิป โนทเน ในการชัดไป + อุ	โยนไปแล้ว, ขว้างไปแล้ว, ยิงไปแล้ว
ขิเปยฺย	ขิป โนทเน ในการชัดไป + อ + เอยฺย	พึงชัดไป, พึงโยนไป, พึงขว้างไป

ขียติ	ขี ขเย ในความสิ้นไป + ย + ติ	ย่อมสิ้นไป (ทิ.)
ขีณ	ขี ขเย ในความสิ้นไป + ต	สิ้นไปแล้ว
ขีเย	ขี ขเย ในความสิ้นไป + ย + เอยฺย	พึงสิ้นไป
ขุ๎สิต	ขุ๎ส ขุ๎สเน ในการด่า + เณ + ต	(อัน...) ขู่แล้ว, ด่าแล้ว, รุกรานแล้ว (จุ.)
คจฺฉ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + หิ	จงไป
คจฺฉติ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมไป
คจฺฉถ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ถ	ย่อมไป, จงไป
คจฺฉนฺต	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺต	ไปอยู่, เมื่อไป
คจฺฉนฺติ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺติ	ย่อมไป
คจฺฉนฺตุ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺตุ	จงไป
คจฺฉมาน	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + มาน	ไปอยู่, เมื่อไป
คจฺฉาม	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ม	ไปอยู่, ย่อมไป, จะไป
คจฺฉามิ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + มิ	ไปอยู่, ย่อมไป, จะไป
คจฺฉิ๎สฺสามิ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + สฺสามิ	จักไป
คจฺเฉยฺย	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + เอยฺย	พึงไป
คจฺเฉยฺยาถ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + เอยฺยาถ	พึงไป
คจฺเฉยฺยุ๎	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + เอยฺยุ๎	พึงไป
คณิยมาน	คณ สงฺขฺยาเน ในการนับ + เณ + ย + มาน	(อัน...) นับอยู่ (จุ.)
คณฺห	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + หิ	จงถือเอา, จงพาเอา, จงเรียนเอา
คณฺหติ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ติ	ย่อมถือเอา, ย่อมพาเอา, ย่อมเรียน
คณฺหถ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ถ	จงถือเอา, จงพาเอา, จงเรียนเอา
คณฺหนฺต	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อนฺต	ถือเอาอยู่, เมื่อถือเอา, เรียนเอาอยู่
คณฺหาติ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ติ	ย่อมถือเอา, ย่อมพาเอา, ย่อมเรียน
คณฺหาตุ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ตุ	จงถือเอา, จงพาเอา, จงเรียนเอา
คณฺหาถ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ถ	จงถือเอา, จงพาเอา, จงเรียนเอา
คณฺหาเปติ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ณาเป + ติ	(ยัง...) ย่อมให้ถือเอา
คณฺหาเปนฺต	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ณาเป + อนฺต	(ยัง...) ให้ถือเอาอยู่
คณฺหาเปสิ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ถือเอาแล้ว

คณฺหาเปสึ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณาเป + อึ	(ยัง...) ให้ถือเอาแล้ว
คณฺหาเปสฺสามิ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ณาเป + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้ถือเอา
คณฺหาสิ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สิ	ย่อมถือเอา, ย่อมเรียนเอา
คณฺหาหิ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + หิ	จงถือเอา
คณฺหิ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อี	ถือเอาแล้ว, รับเอาแล้ว
คณฺหิสฺสถ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสถ	จักถือเอา
คณฺหิสฺสนฺติ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสนฺติ	จักถือเอา
คณฺหิสฺสาม	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสาม	จักถือเอา, จักเรียนเอา
คณฺหิสฺสามิ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสามิ	จักถือเอา, จักเรียนเอา
คณฺหึสุ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อุ	ถือเอาแล้ว
คเณตฺวา	คณ สงฺขยาเน ในการนับ + เณ + ตฺวา	นับแล้ว (จุ.)
คต	คมุ คติมฺหิ ในการไป + ต	ไปแล้ว
คนฺตพฺพ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตพฺพ	(อัน...) พึงไป
คนฺตฺวา	คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	ไปแล้ว
คมิสฺสติ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + สฺสติ	จักไป
คมิสฺสถ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + สฺสถ	จักไป
คมิสฺสสิ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + สฺสสิ	จักไป
คมิสฺสาม	คมุ คติมฺหิ ในการไป + สฺสาม	จักไป
คมิสฺสามิ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + สฺสามิ	จักไป
คมึสุ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อุ	ไปแล้ว
คยฺห	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺย	(อัน...) พึงถือเอา
ครหนฺต	ครห นินฺทายํ ในความติเตียน + อ + อนฺต	ติเตียนอยู่, เมื่อติเตียน
ครหิตฺวา	ครห นินฺทายํ ในการติเตียน + ตฺวา	ติเตียนแล้ว, ตำหนิแล้ว
คหิต	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ต	(อัน...) ถือเอาแล้ว, เรียนเอาแล้ว
คเหตพฺพ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ตพฺพ	(อัน...) พึงถือเอา, พึงพาเอาไป
คเหตฺวา	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	ถือเอาแล้ว, รับเอาแล้ว, เรียนแล้ว
คเหสฺสติ	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + สฺสติ	จักถือเอา, จักพาเอา, จักเรียนเอา
คายติ	เค สทฺเท ในการทำเสียง + อ + ติ	ย่อมขับ

คายนฺติ	เค	สทฺเท ในการทำเสียง + อ + อนฺติ	ย่อมขับ
คายาเปสิ	เค	สทฺเท ในการทำเสียง + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ขับแล้ว
คายิ	เค	สทฺเท ในการทำเสียง + อี	ขับแล้ว
คายิต	เค	สทฺเท ในการทำเสียง + ต	(อัน...) ขับแล้ว
คายิสฺสติ	เค	สทฺเท ในการทำเสียง + สฺสติ	จักขับ
คาเยยฺยาสิ	เค	สทฺเท ในการทำเสียง + เณ + เอยฺยาสิ	(ยัง...) พึงให้ขับ
คาหาเปตฺวา	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ถือเอาแล้ว
คิลิตฺวา	คิล	นิคิรเน ในการกลืน + ตฺวา	กลืนแล้ว
ฆเฏตฺวา	ฆฏ	ฆฏฏเน ในการสืบต่อ + เณ + ตฺวา	สืบต่อแล้ว (จุ.)
ฆเฏนฺต	ฆฏ	หึสเน ในความเบียดเบียน + เณ + อนฺต	เพียรอยู่, เมื่อเพียร (จุ.)
ฆสิยมาน	ฆส	ฆสเน ในการขัด, ถู, เช็ด + ย + มาน	(อัน...) ขัดสีอยู่, เสียดสีอยู่
ฆาตาเปยฺย	หน	หึสายํ ในการเบียดเบียน + ณาเป + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้ฆ่า
ฆาเตตุ	หน	หึสายํ ในการเบียดเบียน + เณ + ตุ	(ยัง...) จงให้ฆ่า
ฆาเตตฺวา	หน	หึสายํ ในการเบียดเบียน + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ฆ่าแล้ว
ฆาเตนฺต	หน	หึสายํ ในการเบียดเบียน + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้ฆ่าอยู่, เมื่อให้ฆ่า
ฆาเตสฺสติ	หน	หึสายํ ในการเบียดเบียน + เณ + สฺสติ	(ยัง...) จักให้ฆ่า
จงฺกมติ	กมุ	ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + ติ	ย่อมจงกรม
จงฺกมิตฺวา	กมุ	ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา	จงกรมแล้ว
จงฺกมิสฺสามิ	กมุ	ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + สฺสามิ	จักจงกรม
จร	จร	จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + หิ	จงเที่ยวไป, จงประพฤติ
จรติ	จร	จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + ติ	ย่อมเที่ยวไป, ย่อมประพฤติ
จรถ	จร	จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + ถ	จงเที่ยวไป, จงประพฤติ
จรนฺต	จร	จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + อนฺต	เที่ยวไปอยู่, ประพฤติอยู่
จรนฺติ	จร	จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + อนฺติ	ย่อมเที่ยวไป
จรมาน	จร	จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + มาน	เที่ยวไปอยู่, ประพฤติอยู่
จรามิ	จร	จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + มิ	ย่อมเที่ยวไป, ย่อมประพฤติ
จริ	จร	จรเณ ในการเที่ยวไป + อี	เที่ยวไปแล้ว, ประพฤติแล้ว
จริตฺวา	จร	จรเณ ในการเที่ยวไป + ตฺวา	เที่ยวไปแล้ว, ประพฤติแล้ว

จริสฺสสิ	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + สฺสสิ	จักเที่ยวไป, จักประพฤติ
จริสฺสาม	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + สฺสาม	จักเที่ยวไป, จักประพฤติ
จริสฺสามิ	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + สฺสามิ	จักเที่ยวไป, จักประพฤติ
จลติ	จล กมฺปเน ในการหวั่นไหว + อ + ติ	ย่อมหวั่นไหว
จวนฺติ	จุ จวเน ในการเคลื่อน + อ + อนฺติ	ย่อมเคลื่อน, ย่อมจุติ
จวิตฺวา	จุ จวเน ในการเคลื่อน + ตฺวา	เคลื่อนแล้ว, จุติแล้ว
จาราเปตฺวา	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้เที่ยวไปแล้ว
จาเลตฺวา	จล จลเน ในความหวั่นไหว + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้หวั่นไหวแล้ว
จาเลสิ	จล กมฺปเน ในความหวั่นไหว + เณ + อี	(ยัง...) ให้ไหวแล้ว, ให้สั่นแล้ว
จินฺตยิตฺถ	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + ณย + ตฺถ / อา	คิดแล้ว (จุ.)
จินฺตยึสุ	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + ณย + อุ	คิดแล้ว, ดำริแล้ว (จุ.)
จินฺเตตฺวา	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + เณ + ตฺวา	คิดแล้ว, ดำริแล้ว (จุ.)
จินฺเตนฺต	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + เณ + อนฺต	คิดอยู่, เมื่อคิด, เมื่อดำริ (จุ.)
จินฺเตสิ	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + เณ + อี	คิดแล้ว, ดำริแล้ว (จุ.)
จินฺเตสึ	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + เณ + อึ	คิดแล้ว, ดำริแล้ว (จุ.)
จุต	จุ จวเน ในการเคลื่อน + ต	เคลื่อนแล้ว, จุติแล้ว
เจตยติ	จิต สญฺเจตเน ในความจงใจ + ณย + ติ	ย่อมตั้งใจ, ย่อมคิด (จุ.)
โจทิต	จุท โจทเน ในการกล่าวหา, ตักเตือน + เณ + ต	(อัน...) ตักเตือนแล้ว (จุ.)
ฉฑฺฑิต	ฉฑฺฑ ฉฑฺฑเน ในการทิ้ง + เณ + ต	(อัน...) ทิ้งแล้ว (จุ.)
ฉฑฺเฑตฺวา	ฉฑฺฑ ฉฑฺฑเน ในการทิ้ง + เณ + ตฺวา	ทิ้งแล้ว (จุ.)
ฉาทาเปตฺวา	ฉท อปวารเณ ในการปกปิด + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ปกปิดแล้ว
ฉิชฺชมาน	ฉิท ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + ย + มาน	ขาดอยู่, เมื่อขาด (ที.)
ฉิชฺชิตฺวา	ฉิท ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + ตฺวา	ขาดแล้ว
ฉินฺท	ฉิท ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + อ + หิ	จงตัด
ฉินฺทนฺต	ฉิท ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน +อ+อนฺต	ตัดอยู่, เมื่อตัด
ฉินฺทาหิ	ฉิท ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + อ + หิ	จงตัด
ฉินฺทิ	ฉิท ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + อี	ตัดแล้ว
ฉินฺทิตฺวา	ฉิท ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน +ตฺวา	ตัดแล้ว

เฉตฺวาน	ฉิทิ ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน +ตฺวาน	ตัดแล้ว
ชหติ	หา จาเค ในการสละ + อ + ติ	ย่อมละ, ย่อมสละ
ชาครนฺต	ชาคร วิพุเธ ในความตื่น + อ + อนฺต	ตื่นอยู่, เมื่อตื่น (ภู., ต.)
ชาต	ชน ชนเน ในการเกิด + ต	เกิดแล้ว
ชานนฺต	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อนฺต	รู้อยู่, เมื่อรู้
ชานนฺติ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อนฺติ	ย่อมรู้
ชานมาน	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + มาน	รู้อยู่, ทราบอยู่
ชานาติ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ติ	ย่อมรู้
ชานาตุ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ตุ	จงรู้
ชานาถ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ถ	ย่อมรู้, จงรู้
ชานาเปสิ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้รู้แล้ว
ชานามิ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + มิ	ย่อมรู้, จงรู้
ชานาสิ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + สิ	ย่อมรู้, ย่อมทราบ
ชานาหิ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + หิ	จงรู้
ชานิตฺวา	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ตฺวา	รู้แล้ว
ชานิสฺสติ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + สฺสติ	จักรู้
ชานิสฺสสิ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + สฺสสิ	จักรู้, จักทราบ
ชานิสฺสาม	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + สฺสาม	จักรู้
ชานิสฺสามิ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + สฺสามิ	จักรู้
ชาเนยฺย	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + เอยฺย	พึงรู้
ชาเนยฺยุ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + เอยฺยุ	พึงรู้
ชายติ	ชน ชนเน ในการเกิด + ย + ติ	ย่อมเกิด (ทิ.)
ชายมาน	ชน ชนเน ในการเกิด + ย + มาน	เกิดอยู่, เมื่อเกิด (ทิ.)
ชาเยถ	ชน ชนเน ในการเกิด + ย + เอถ	พึงเกิด (ทิ.)
ชาเลตฺวา	ชล ทิตฺติมฺหิ ในความรุ่งเรือง + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้โพลงแล้ว, ให้รุ่งเรืองแล้ว
ชิณฺณ	ชร วโยหานิมฺหิ ในความเสื่อมวัย + ต	แก่แล้ว, คร่ำคร่าแล้ว
ชิต	ชิ ชเย ในความชนะ + ต	(อัน...) ชนะแล้ว
ชิตฺวาน	ชิ ชเย ในความชนะ + ตฺวาน	ชนะแล้ว

ชีวตุ	ชีว ปาณธารเณ ในการทรงไว้ซึ่งชีวิต + อ + ตุ	จงเป็นอยู่
ชีวนฺติ	ชีว ปาณธารเณ ในการทรงไว้ซึ่งชีวิต + อ + อนฺติ	ย่อมเป็นอยู่
ชีวมาน	ชีว ปาณธารเณ ในการทรงไว้ซึ่งชีวิต อ + มาน	เป็นอยู่อยู่, เมื่อเป็นอยู่
ชีวาหิ	ชีว ปาณธารเณ ในการทรงไว้ซึ่งชีวิต + อ + หิ	จงเป็นอยู่
ฌาปิต	เฌ จินฺตายํ ในความคิด, เพ่ง, เผา + ณาเป + ต	(อัน...) ให้ไหม้แล้ว
ฌาเปติ	เฌ จินฺตายํ ในความคิด, เพ่ง, เผา + ณาเป + ติ	(ยัง...) ย่อมให้ไหม้
ฌาเปตฺวา	เฌ จินฺตายํ ในความคิด, เพ่ง, เผา + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ไหม้แล้ว
ฌาเปสิ	เฌ จินฺตายํ ในความคิด, เพ่ง, เผา + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ไหม้แล้ว
ฌาม	เฌ จินฺตายํ ในความคิด, เพ่ง, เผา + ต	(อัน...) ไหม้แล้ว
ฌายติ	เฌ จินฺตายํ ในความคิด, เพ่ง, เผา + อ + ติ	ย่อมไหม้, ย่อมเผา
ญตฺวา	ญา อวโพธเน ในการรู้ + ตฺวา	รู้แล้ว
ญาต	ญา อวโพธเน ในการรู้ + ต	(อัน...) รู้แล้ว
ญายติ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + ย + เต	(อัน...) ย่อมรู้
ฐตฺวา	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ยืนแล้ว, ดำรงอยู่แล้ว, ตั้งอยู่แล้ว
ฐปาเปตฺวา	ฐป ฐปเน ในการตั้งไว้ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้วางไว้แล้ว
ฐปาเปสิ	ฐป ฐปเน ในการตั้งไว้ + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้วางไว้แล้ว, ให้ตั้งไว้แล้ว
ฐปิต	ฐป ฐปเน ในการตั้งไว้ + เณ + ต	(อัน...) ตั้งไว้แล้ว, วางไว้แล้ว (จุ.)
ฐเปตฺวา	ฐป ฐปเน ในการตั้งไว้ + เณ + ตฺวา	ตั้งไว้แล้ว, วางไว้แล้ว, เว้น (จุ.)
ฐเปสิ	ฐป ฐปเน ในการตั้งไว้ + เณ + อี	ตั้งไว้แล้ว, วางไว้แล้ว (จุ.)
ฐเปสฺสามิ	ฐป ฐปเน ในการตั้งไว้ + เณ + สฺสามิ	จักตั้งไว้, จักวางไว้, จักเก็บไว้ (จุ.)
ฐเปหิ	ฐป ฐปเน ในการตั้งไว้ + เณ + หิ	จงตั้งไว้, จงวางไว้, จงเก็บไว้, จงพักไว้
ฐิต	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ยืนแล้ว, ดำรงอยู่แล้ว, ตั้งอยู่แล้ว
ฑหติ	ฑห ฑาเห ในความเร่าร้อน + อ + ติ	ย่อมเผา
ฑหนฺต	ฑห ฑาเห ในความเร่าร้อน + อ + อนฺต	เผาอยู่, เมื่อเผา
ตจฺฉาเปสิ	ตจฺฉ ตนุกรเณ ในการทำให้บาง + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ถากแล้ว
ตชฺชิต	ตชฺช ภสฺสเน ในการข่มขู่, ด่าว่า + เณ + ต	(อัน...) คุกคามแล้ว, ข่มขู่แล้ว (จุ.)
ตชฺเชตฺวา	ตชฺช ภสฺสเน ในการด่าว่า, ข่มขู่ + เณ + ตฺวา	คุกคามแล้ว, ข่มขู่แล้ว, ด่าว่าแล้ว (จุ)
ตาเปตฺวา	ตป ทาเห ในความร้อน + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ร้อนแล้ว

ตาเปหิ	ตป ทาเห ในความร้อน + เณ + หิ	(ยัง...) จงให้ร้อน
ตาเรนฺติ	ตร ตรเณ ในการข้าม + เณ + อนฺติ	(ยัง...) ย่อมให้ข้าม
ตาเลนฺต	ตฬ อาหเต ในการทุบ, ตี, ฆ่า + เณ + อนฺต	เฆี่ยนอยู่, เมื่อเฆี่ยน (จุ.)
ติฏฺฐติ	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + ติ	ย่อมยืนอยู่, ย่อมดำรงอยู่
ติฏฺฐถ	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + ถ	ย่อมยืน, จงยืน, จงดำรงอยู่
ติฏฺฐนฺต	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + อนฺต	ยืนอยู่, เมื่อยืน, ดำรงอยู่
ติฏฺฐนฺติ	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + อนฺติ	ย่อมยืน, ย่อมดำรงอยู่
ติฏฺฐนฺตุ	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + อนฺตุ	จงยืน, จงหยุด, จงดำรงอยู่
ติฏฺฐามิ	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + มิ	ย่อมยืน, ย่อมดำรงอยู่, ย่อมตั้งอยู่
ติฏฺฐาหิ	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + หิ	จงยืนอยู่, จงดำรงอยู่, จงตั้งอยู่
ติฏฺเฐยฺย	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + เอยฺย	พึงยืนอยู่, พึงดำรงอยู่, พึงตั้งอยู่
ตุฏฺฐ	ตุส ปีติมฺหิ ในความยินดี + ต	ยินดีแล้ว
ตุสิตฺวา	ตุส ปีติมฺหิ ในความยินดี + ตฺวา	ยินดีแล้ว
ตุสฺสึสุ	ตุส ปีติมฺหิ ในความยินดี + ย + อุ ๋	ยินดีแล้ว (ทิ.)
โตเสติ	ตุส ปีติมฺหิ ในความยินดี + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้ยินดี
โตเสนฺตุ	ตุส ปีติมฺหิ ในความยินดี + เณ + อนฺตุ	(ยัง...) จงให้ยินดี
โตเสสิ	ตุส ปีติมฺหิ ในความยินดี + เณ + อี	(ยัง...) ให้ยินดีแล้ว
โถเมตฺวา	โถม ถเว ในการสรรเสริญ + เณ + ตฺวา	ชมเชยแล้ว, สรรเสริญแล้ว (จุ.)
ทกฺขิสฺสาม	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + สฺสาม	จักเห็น, จักดู, จักเยี่ยม
ทกฺเขมุ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + เอยฺยาม	พึงเห็น, พึงดู, พึงเยี่ยม
ทชฺชา	ทา ทาเน ในการให้ + ตฺวา	ให้แล้ว
ทชฺชา	ทา ทาเน ในการให้ + อ + เอยฺย	พึงให้
ทฑฺฒ	ทห ทาเห ในความเร่าร้อน + ต	(อัน...) ไหม้แล้ว
ทตฺวา	ทา ทาเน ในการให้ + ตฺวา	ให้แล้ว
ททมาน	ทา ทาเน ในการให้ + อ + มาน	ให้อยู่, เมื่อให้
ททามิ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + มิ	ย่อมให้, จงให้
ททามฺห	ทา ทาเน ในการให้ + มฺหา	ให้แล้ว
ทเทยฺย	ทา ทาเน ในการให้ + อ + เอยฺย	พึงให้

ทเทยฺยาถ	ทา	ทาเน ในการให้ + อ + เอยฺยาถ	พึงให้
ทเทยฺยุ๎	ทา	ทาเน ในการให้ + อ + เอยฺยุ๎	พึงให้
ทมิต	ทมุ	ทมเน ในการฝึก, ข่ม, ทรมาน + เณ + ต	(อัน...) ฝึกแล้ว, ข่มแล้ว, ทรมานแล้ว
ทมฺมิ	ทา	ทาเน ในการให้ + อ + มิ	ย่อมให้
ทเมตฺวา	ทมุ	ทมเน ในการฝึก, ข่ม, ทรมาน + เณ + ตฺวา	ฝึกแล้ว, ข่มแล้ว, ทรมานแล้ว (จุ.)
ทสฺสติ	ทา	ทาเน ในการให้ + สฺสติ	จักให้
ทสฺสนฺติ	ทา	ทาเน ในการให้ + สฺสนฺติ	จักให้
ทสฺสยิตฺถ	ทิส	อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + ณย + ตฺถ / อา	แสดงแล้ว (จุ.)
ทสฺสยิมฺหา	ทิส	อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + ณย + มฺหา	แสดงแล้ว (จุ.)
ทสฺสยึสุ	ทิส	อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + ณย + อุ๎	แสดงแล้ว (จุ.)
ทสฺสาม	ทา	ทาเน ในการให้ + สฺสาม	จักให้
ทสฺสามิ	ทา	ทาเน ในการให้ + สฺสามิ	จักให้
ทสฺสิต	ทิส	อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + ต	(อัน...) แสดงแล้ว (จุ.)
ทสฺเสติ	ทิส	อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + ติ	แสดงอยู่, ย่อมแสดง (จุ.)
ทสฺเสตฺวา	ทิส	เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เห็นแล้ว
ทสฺเสตฺวา	ทิส	อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + ตฺวา	แสดงแล้ว (จุ.)
ทสฺเสนฺต	ทิส	อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + อนฺต	แสดงอยู่, เมื่อแสดง (จุ.)
ทสฺเสสิ	ทิส	อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + อี	แสดงแล้ว (จุ.)
ทสฺเสสิ	ทิส	อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + อี	แสดงแล้ว (จุ.)
ทสฺเสสุ๎	ทิส	อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + อุ๎	แสดงแล้ว (จุ.)
ทสฺเสสฺสามิ	ทิส	อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + สฺสามิ	จักแสดง (จุ.)
ทสฺเสหิ	ทิส	อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + หิ	จงแสดง (จุ.)
ทาตพฺพ	ทา	ทาเน ในการให้ + ตพฺพ	(อัน...) พึงให้, ควรให้
ทาเปตฺวา	ทา	ทาเน ในการให้ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ให้แล้ว
ทาเปสิ	ทา	ทาเน ในการได้ + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ให้แล้ว
ทิฏฺ	ทิส	เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + ต	(อัน...) เห็นแล้ว
ทินฺน	ทา	ทาเน ในการให้ + ต	(อัน...) ให้แล้ว, ถวายแล้ว
ทิสฺวา	ทิส	เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + ตฺวา	เห็นแล้ว, เฝ้าแล้ว, พบแล้ว

ทิสฺวาน	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + ตฺวาน	เห็นแล้ว
ทุกฺกฏ	ทุ + กร กรเณ ในการะทำ + ต	(อัน...) กระทำไม่ดีแล้ว, กระทำชั่ว
ทุกฺขิต	ทุกฺข ทุกฺขเน ในความเป็นทุกข์, ลำบาก + ต	เป็นทุกข์แล้ว, ลำบากแล้ว
ทุกฺขียติ	ทุกฺข + อีย + ติ	ย่อมประสบซึ่งความทุกข์
ทุชฺชาน	ทุ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อ	รู้ได้ยาก
ทุพฺพินีต	ทุ + วิ + นี นเย ในการนำไป + ต	(อัน...) แนะนำได้โดยยาก
ทุยฺหมาน	ทุห โทหเน ในการรีด + ย + มาน	(อัน...) รีดอยู่, เมื่อรีด
ทุลฺลภ	ทุ + ลภ ลาเภ ในการได้ + ข	(อัน...) อันบุคคลได้โดยยาก
ทูเสติ	ทูส นาเส ในการทำลาย + เณ + ติ	ย่อมประทุษร้าย (จุ.)
ทูเสสิ	ทูส นาเส ในการทำลาย + เณ + อี	ประทุษร้ายแล้ว (จุ.)
ทูหิตฺวา	ทุห โทหเน ในการรีด + ตฺวา	รีดแล้ว
เทติ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + ติ	ย่อมให้
เทตุ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + ตุ	จงให้
เทถ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + ถ	ย่อมให้, จงให้
เทนฺติ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + อนฺติ	ย่อมให้
เทมิ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + มิ	ย่อมให้, จงให้
เทสิ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + สิ	ย่อมให้
เทสิต	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + ต	(อัน...) แสดงแล้ว (จุ.)
เทสิยมาน	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + ย + มาน	(อัน...) แสดงอยู่ (จุ.)
เทเสตุ	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + ตุ	จงแสดง (จุ.)
เทเสตฺวา	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + ตฺวา	แสดงแล้ว (จุ.)
เทเสนฺต	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + อนฺต	แสดงอยู่, เมื่อแสดง (จุ.)
เทเสนฺติ	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + อนฺติ	ย่อมแสดง (จุ.)
เทเสยฺยาสิ	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + เอยฺยาสิ	พึงแสดง (จุ.)
เทเสสิ	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + อี	แสดงแล้ว (จุ.)
เทเสสฺสติ	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + สฺสติ	จักแสดง (จุ.)
เทหิ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + หิ	จงให้
เทหิ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + หิ	จงให้

ธรนฺติ	ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + อ + อนฺติ	ย่อมทรงไว้, ย่อมกั้น
ธรมาน	ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + อ + มาน	ทรงไว้อยู่, เมื่อทรงไว้, เมื่อกั้น
ธาเรตฺวา	ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + เณ + ตฺวา	ทรงไว้แล้ว, กั้นไว้แล้ว (จฺ.)
ธาเรสิ	ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + เณ + อี	ทรงไว้แล้ว, กั้นแล้ว (จฺ.)
ธาวนฺติ	ธาวุ เวคคติยं ในการไปเร็ว + อ + อนฺติ	ย่อมวิ่งไป, ย่อมแล่นไป
ธูมาเปตฺวา	ธูม + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้มีควันแล้ว
ธูมายนฺติ	ธูม + อาย + อนฺติ	ย่อมประพฤติเพียงดังควันไฟ
ธูมายิ	ธูม + อาย + ตฺวา	ประพฤติเพียงดังควันไฟแล้ว
ธูมายิตฺวา	ธูม + อาย + ตฺวา	ประพฤติเพียงดังควันไฟแล้ว
โธต	โธวุ โธวเน ในการล้าง + ต	(อัน...) ล้างแล้ว
โธวถ	โธวุ โธวเน ในการซ้ำระ + อ + ถ	ย่อมซ้ำระ, ย่อมล้าง
โธวาเปตฺวา	โธวุ โธวเน ในการล้าง + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ล้างแล้ว, ให้ซ้ำระแล้ว
โธวิ	โธวุ โธวเน ในการล้าง + อี	ล้างแล้ว
โธวิตฺวา	โธวุ โธวเน ในการล้าง + ตฺวา	ล้างแล้ว, ซ้ำระแล้ว
นจฺจนฺตี	นจฺจ นจฺจเน ในการฟ้อนรำ + อ + อนฺต + อี	ฟ้อนรำอยู่, เมื่อฟ้อนรำ
นจฺจมาน	นจฺจ นจฺจเน ในการฟ้อนรำ + อ + มาน	ฟ้อนรำอยู่, เมื่อฟ้อนรำ
นจฺจาเปตฺวา	นจฺจ นจฺจเน ในการฟ้อนรำ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ฟ้อนรำแล้ว
นฏฺจ	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ต	ฉิบหายแล้ว, พินาศแล้ว
นทนฺต	นท อพฺยตฺตสทฺเท ในการทำเสียงไม่ชัด + อ + อนฺต	บรรลืออยู่, เมื่อบรรลือ
นทิ	นท อพฺยตฺตสทฺเท ในการทำเสียงไม่ชัด + อี	บันลือแล้ว
นทิสฺสนฺติ	นท อพฺยตฺตสทฺเท ในการทำเสียงไม่ชัด + สฺสนฺติ	จักบันลือ
นทึสุ	นท อพฺยตฺตสทฺเท ในการทำเสียงไม่ชัด + อุ	บันลือแล้ว
นมสฺสมาน	นมสฺส วนฺทนานตฺยุ ในการน้อมไหว้ + อ + มาน	นมัสการอยู่, เมื่อนมัสการ
นยึสุ	นี ปาปเณ ในการให้ถึง + อุ	นำไปแล้ว
นสฺสติ	นส วินาเส ในความพินาศ + ย + ติ	ย่อมพินาศ, ย่อมฉิบหาย (ทิ.)
นสฺสนฺติ	นส วินาเส ในความพินาศ + ย + อนฺติ	ย่อมพินาศ, ย่อมฉิบหาย (ทิ.)
นสฺสิ	นส วินาเส ในความพินาศ + ย + อี	พินาศแล้ว, ฉิบหายแล้ว (ทิ.)
นสฺสิสฺสนฺติ	นส วินาเส ในความพินาศ + ย + สฺสนฺติ	จักพินาศ, จักฉิบหาย (ทิ.)

นสฺสึสุ	นส วินาเส ในความพินาศ + ย + อุ๋	พินาศแล้ว, ฉิบหายแล้ว (ทิ.)
นหาตฺวา	นหา โสธเน ในการทำให้หมดจด + ตฺวา	อาบแล้ว
นหาเปตฺวา	นหา โสธเน ในการทำให้หมดจด + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้อาบแล้ว
นหายถ	นหา โสธเน ในการทำให้หมดจด + ย + ถ	จงอาบ (ทิ.)
นาสฺยิ	นส วินาเส ในความพินาศ + ณย + อี / โอ	(ยัง...) ให้ฉิบหายแล้ว, ให้พินาศแล้ว
นาสิต	นส วินาเส ในความพินาศ + เณ + ต	(อัน...) ให้ฉิบหายแล้ว
นาเสถ	นส วินาเส ในความพินาศ + เณ + ถ	(ยัง...) พึงให้พินาศ
นาเสนฺติ	นส วินาเส ในความพินาศ + เณ + อนฺติ	(ยัง...) ย่อมให้พินาศ
นิกฺขนฺต	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต	ออกไปแล้ว
นิกฺขมติ	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + ติ	ย่อมออกไป
นิกฺขมถ	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + ถ	ย่อมออกไป, จงออกไป
นิกฺขมนฺต	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺต	ออกไปอยู่, เมื่อออกไป
นิกฺขมสิ	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + สิ	ย่อมออกไป
นิกฺขมิ	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อี	ออกไปแล้ว
นิกฺขมิตฺวา	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา	ออกไปแล้ว
นิกฺขมึสุ	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อุ๋	ออกไปแล้ว
นิกฺขิปิสฺสามิ	นิ + ขิป โนทเน ในการซัดไป + สฺสามิ	จักใส่เข้าไป
นิคฺคณฺหนฺต	นิ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อนฺต	ยึดไว้อยู่, เมื่อยึดไว้
นิคฺคณฺหิสฺสามิ	นิ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสามิ	จักข่ม
นิฏฺฐิต	นิ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	จบแล้ว, สำเร็จแล้ว
นิฏฺฐุหิตฺวา	นิ + ฐุภ ฐุเภ ในการถ่มน้ำลาย + ตฺวา	ถ่มแล้ว
นิตฺถาเรตุ๋	นิ + ถร วิตฺถาเร ในการแผ่ไป + เณ + ตุ๋	เพื่ออันถอนขึ้น (จุ.)
นิตฺถุนนฺต	นิ + ถุ นิตฺถุนเน ในการถอนใจ, ทอดถอน +นา+อนฺต	ถอดถอนอยู่, เมื่อถอดถอน
นิทฺทายติ	นิทฺทา + อาย + ติ	ย่อมประพฤติหลับ
นิทฺทิสนฺต	นิ + ทิส โพธเน ในการให้รู้ + อ + อนฺต	แสดงอยู่, เมื่อแสดง
นิปชฺชาเปสุ๋	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ณาเป + อุ๋	(ยัง...) ให้นอนแล้ว
นิปชฺชามิ	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + มิ	ย่อมนอน (ทิ.)
นิปชฺชิ	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อี	นอนแล้ว (ทิ.)

นิปชฺชิตฺวา	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + (ย) + ตฺวา	นอนแล้ว (ที.)
นิปชฺชิสฺสามิ	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + สฺสามิ	จักนอน (ที.)
นิปตนฺติ	นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + อ + อนฺติ	ย่อมตกไป, ย่อมหมอบ
นิปติตฺวา	นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + ตฺวา	ตกไปแล้ว, หมอบแล้ว
นิปนฺน	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	นอนแล้ว
นิปฺปชฺเชยฺย	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + เอยฺย	พึงนอน (ที.)
นิปฺผนฺน	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	สำเร็จแล้ว
นิปฺผาเทสิ	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + สิ	(ยัง...) ย่อมให้สำเร็จ
นิพฺพตฺต	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ต	บังเกิดแล้ว
นิพฺพตฺตติ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + ติ	ย่อมบังเกิด
นิพฺพตฺตนฺติ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + อนฺติ	ย่อมบังเกิด
นิพฺพตฺติ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อี	บังเกิดแล้ว
นิพฺพตฺติตฺวา	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ตฺวา	บังเกิดแล้ว
นิพฺพตฺเตตฺวา	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้บังเกิดแล้ว
นิพฺพิชฺชิตฺวา	นิ + วิท ตุฏฺฐิยํ ในความยินดี + (ย) + ตฺวา	เบื่อหน่ายแล้ว (ที.)
นิพฺพุต	นิ + วา คติยํ ในการไป + ต	ดับแล้ว, นิพพานแล้ว
นิมนฺตาเปติ	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + ณาเป + ติ	(ยัง...) ย่อมให้นิมนต์
นิมนฺตาเปตฺวา	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้นิมนต์แล้ว
นิมนฺติต	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + เณ + ต	(อัน...) นิมนต์แล้ว (จุ.)
นิมนฺเตติ	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + เณ + ติ	ย่อมนิมนต์ (จุ.)
นิมนฺเตตฺวา	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + เณ + ตฺวา	นิมนต์แล้ว (จุ.)
นิมนฺเตยฺย	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการเชื้อเชิญ + เณ + เอยฺย	พึงเชื้อเชิญ, พึงนิมนต์ (จุ.)
นิมนฺเตสิ	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + เณ + อี	นิมนต์แล้ว (จุ.)
นิมนฺเตหิ	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + เณ + หิ	จงนิมนต์ (จุ.)
นิมุคฺค	นิ + มุชฺช โอสีทเน ในการดำลง, จมลง + ต	ดำลงแล้ว, จมลงแล้ว
นิมุชฺชิตฺวา	นิ + มุชฺช โอสีทเน ในการดำลง, จมลง + ตฺวา	ดำลงแล้ว, จมลงแล้ว
นิมุชฺชึสุ	นิ + มุชฺช โอสีทเน ในการดำลง, จมลง + อุ	ดำลงแล้ว, จมลงแล้ว
นิมฺมินิตฺวา	นิ + มา มาเน ในการนับ, ชั่ง, ตวง + นา + ตฺวา	เนรมิตแล้ว

นิมฺมิเลตฺวา	นิ + มิล สิเลสเน ในการติดแน่น + ตฺวา	หลับแล้ว (หลับตาแล้ว)
นิยเมตฺวา	นิ + ยมุ นิจฺฉยวเตสุ ในการตัดสินและประพฤติ + ตฺวา	กำหนดแล้ว
นิยฺยาเทสิ	นิ + ยต นิยฺยาตเน ในการมอบให้ + เณ + อี	มอบให้แล้ว (จุ.)
นิลียิ	นิ + ลี สิเลสเน ในการแอบซ่อน + ย + อี	แอบแล้ว, ซ่อนแล้ว (ทิ.)
นิลียึสุ	นิ + ลี สิเลสเน ในการแอบ + ย + อุ	แอบแล้ว, ซ่อนแล้ว (ทิ.)
นิวตฺต	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ต	กลับแล้ว
นิวตฺตสฺสุ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + สฺสุ	จงกลับ
นิวตฺตาเปสฺสามิ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ณาเป + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้กลับ
นิวตฺตาหิ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + หิ	จงกลับ
นิวตฺติ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อี	กลับแล้ว
นิวตฺติตฺวา	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ตฺวา	กลับแล้ว
นิวตฺติสฺสสิ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + สฺสสิ	จักกลับ
นิวตฺติสฺสามิ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + สฺสามิ	จักกลับ
นิวตฺตึสุ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อุ	กลับแล้ว
นิวตฺเตนฺต	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้กลับอยู่, เมื่อให้กลับ
นิวาเสตฺวา	นิ + วส นิวาเส ในการนุ่ง + เณ + ตฺวา	นุ่งแล้ว (จุ.)
นิวาเสยฺยาถ	นิ + วส อจฺฉาทเน ในการปกปิด + เณ + เอยฺยาถ	พึงนุ่ง (จุ.)
นิวาเสสิ	นิ + วส อจฺฉาทเน ในการปกปิด + เณ + อี	นุ่งแล้ว (จุ.)
นิวุตฺถ	นิ + วส อจฺฉาทเน ในการนุ่ง + ต	(อัน...) นุ่งแล้ว
นิสินฺน	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + ต	นั่งแล้ว
นิสีท	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อ + หิ	จงนั่ง
นิสีทติ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อ + ติ	ย่อมนั่ง
นิสีทถ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อ + ถ	จงนั่ง
นิสีทนฺติ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อ + อนฺติ	ย่อมนั่ง
นิสีทสิ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อ + สิ	ย่อมนั่ง
นิสีทาเปตฺวา	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้นั่งแล้ว
นิสีทามิ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อ + มิ	ย่อมนั่ง
นิสีทิ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อี	นั่งแล้ว

นิสีทิตฺวา	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + ตฺวา	นั่งแล้ว
นิสีทิสฺสติ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + สฺสติ	จักนั่ง
นิสีทิสฺสนฺติ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + สฺสนฺติ	จักนั่ง
นิสีทิสฺสามิ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + สฺสามิ	จักนั่ง
นิสีทึสุ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อุ	นั่งแล้ว
นิสีเทยฺยํ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป +อ+เอยฺยํ	พึงนั่ง
นิสฺสาย	นิ + สิ สเย ในการนอน + ตฺวา	อาศัยแล้ว, เพราะอาศัย
นียมาน	นี นเย ในการนำไป + ย + มาน	(อัน...) นำไปอยู่
นีหฏ	นี + หร หรเณ ในการนำไป + ต	(อัน...) นำออกไปแล้ว
นีหต	นี + หน หึสายํ ในความเบียดเบียน + ต	(อัน...) เบียดเบียนแล้ว
นีหริต	นี + หร หรเณ ในการนำไป + ต	(อัน...) นำออกแล้ว
นีหริตฺวา	นี + หร หรเณ ในการนำไป + ตฺวา	นำออกไปแล้ว
นีหรึสุ	นี + หร หรเณ ในการนำไป + อุ	นำออกแล้ว
นุทติ	นุท โนทเน ในการบรรเทา + อ + ติ	ย่อมบรรเทา
เนตฺวา	นี นเย ในการนำไป + ตฺวา	นำไปแล้ว
เนสฺสถ	นี นเย ในการนำไป + สฺสถ	จักนำไป
ปกต	ป + กร กรเณ ในการกระทำ + ต	(อัน...) กระทำแล้ว
ปกาเสตฺวา	ป + กาส ปกาสเน ในการประกาศ + เณ + ตฺวา	ประกาศแล้ว (จฺ.)
ปกาเสนฺต	ป + กาส ปกาสเน ในการประกาศ + เณ + อนฺต	ประกาศอยู่, เมื่อประกาศ (จฺ.)
ปกาเสยฺยุ	ป + กาส ปกาสเน ในการประกาศ + เณ + เอยฺยุ	พึงประกาศ (จฺ.)
ปกาเสสิ	ป + กาส ปกาสเน ในการประกาศ + เณ + อี	ประกาศแล้ว (จฺ.)
ปกฺก	ปจ ปาเก ในการหุงต้ม + ต	หุงแล้ว, สุกแล้ว
ปกฺกนฺต	ป + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต	หลีกไปแล้ว
ปกฺกมนฺต	ป + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺต	หลีกไปอยู่, เมื่อหลีกไป
ปกฺกมิตฺวา	ป + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา	หลีกไปแล้ว
ปกฺกมิสฺสามิ	ป + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + สฺสามิ	จักหลีกไป
ปกฺกมึสุ	ป + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อุ	หลีกไปแล้ว
ปกฺกามิ	ป + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อี	หลีกไปแล้ว

ปกฺกุฏฺฏิต	ป + กุฏฺ ทาเห ในความร้อน + ต	เดือดพล่านแล้ว
ปกฺโกสติ	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + อ + ติ	ย่อมร้องเรียก
ปกฺโกสาเปตฺวา	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ร้องเรียกแล้ว
ปกฺโกสาเปสิ	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ร้องเรียกแล้ว
ปกฺโกสาหิ	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + อ + หิ	จงร้องเรียก
ปกฺโกสิต	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + ต	(อัน...) ร้องเรียกแล้ว
ปกฺโกสิตฺวา	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + ตฺวา	ร้องเรียกแล้ว
ปกฺโกสิสฺสนฺติ	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + สฺสนฺติ	จักร้องเรียก
ปกฺขนฺต	ปกฺขนฺท เวคคติยํ ในการไปเร็ว + ต	แล่นไปแล้ว
ปกฺขนฺทาเปนฺต	ปกฺขนฺท เวคคติยํ ในการไปเร็ว + ณาเป + อนฺต	(ยัง...) ให้แล่นไปอยู่, เมื่อให้แล่นไป
ปกฺขลิตฺวา	ป + ขล ปกฺขลเน ในการลื่น + ตฺวา	ลื่นแล้ว
ปกฺขิปติ	ป + ขิป โนทเน ในการซัดไป + อ + ติ	ย่อมใส่เข้าไป
ปกฺขิปิตฺวา	ป + ขิป โนทเน ในการซัดไป + ตฺวา	ใส่เข้าไปแล้ว
ปคฺคยฺห	ป + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	ประคองแล้ว, ยกย่องแล้ว
ปคฺคเหตฺวา	ป + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	ยกย่องแล้ว, ประคองแล้ว
ปคฺฆริต	ป + ฆร เสเก ในการรด,ราด + ต	อันไหลออกแล้ว
ปจาเปตฺวา	ปจ ปาเก ในการหุง, การต้ม + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้หุงแล้ว, ให้ต้มแล้ว
ปจิตฺวา	ปจ ปาเก ในกาหุง, การต้ม + ตฺวา	หุงแล้ว, ต้มแล้ว, ไหม้แล้ว
ปจฺจติ	ปจ ปาเก ในการหุง, การต้ม + ย + ติ	ย่อมเผล็ดผล, ย่อมไหม้ (ทิ.)
ปจฺจนุโภมิ	ปติ + อนุ + ภู สตฺตายํ ในความมี,เป็น + อ + มิ	ย่อมเสวยเฉพาะ
ปจฺจมาน	ปจ ปาเก ในการหุง, การต้ม + ย + มาน	(อัน...) หุงอยู่, ไหม้อยู่
ปจฺจาคจฺฉตุ	ปติ + อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ตุ	จงกลับมา
ปจฺจาคมาสิ	ปติ + อ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อี	ได้กลับไปแล้ว
ปจฺจาสึสติ	ปติ + อา + สีส อาสีสเน ในความหวัง + อ + ติ	ย่อมหวังเฉพาะ
ปจฺจาสึสามิ	ปติ + อา + สีส อาสีสเน ในความหวัง + อ + มิ	ย่อมหวังเฉพาะ
ปจฺจิสฺสํ	ปจ ปาเก ในการหุงต้ม + ย + สฺสํ	จักไหม้ (ทิ.)
ปจฺจุคฺคนฺตฺวา	ปติ + อุ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	ต้อนรับแล้ว
ปจฺจุปฏฺฐิต	ปติ + อุป + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ปรากฏแล้ว

ปชฺชลิ	ป + ชล ทิตฺติยํ ในความรุ่งเรือง + อี	ลุกโพลงแล้ว
ปญฺญตฺต	ป + ญป นิกฺขิปเน ในการใส่เข้าไป + ต	(อัน...) ปูลาดแล้ว, บัญญัติแล้ว
ปญฺญเปตฺวา	ป + ญป นิกฺขิปเน ในการใส่เข้าไป + เณ + ตฺวา	บัญญัติแล้ว, ปูลาดแล้ว (จุ.)
ปญฺญเปสิ	ป + ญป นิกฺขิปเน ในการใส่เข้าไป + เณ + อี	บัญญัติแล้ว, ปูลาดแล้ว (จุ.)
ปญฺญเปสึ	ป + ญป นิกฺขิปเน ในการใส่เข้าไป + เณ + อึ	บัญญัติแล้ว, ปูลาดแล้ว (จุ.)
ปญฺญาต	ป + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ต	(อัน...) รู้แล้ว, ปรากฏแล้ว
ปญฺญาเปตฺวา	ป + ญป นิกฺขิปเน ในการใส่เข้าไป + เณ + ตฺวา	ปูลาดแล้ว, บัญญัติแล้ว (จุ.)
ปญฺญาเปสิ	ป + ญป นิกฺขิปเน ในการใส่เข้าไป + เณ + อี	ปูลาดแล้ว, บัญญัติแล้ว (จุ.)
ปญฺญายติ	ป + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ย + ติ	ย่อมปรากฏ (ทิ.)
ปญฺญายถ	ป + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ย + ถ	จงปรากฏ (ทิ.)
ปญฺญายมาน	ป + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ย + มาน	ปรากฏอยู่, เมื่อปรากฏ (ทิ.)
ปญฺญายิ	ป + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ย + อี	ปรากฏแล้ว (ทิ.)
ปญฺญายิสฺสถ	ป + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ย + สฺสถ	จักปรากฏ (ทิ.)
ปฏิกุฏฺฏติ	ปติ + กุฏ ปวตฺตเน ในความเป็นไป + อ + ติ	ย่อมหวนกลับ
ปฏิกฺกนฺต	ปติ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต	ก้าวกลับแล้ว
ปฏิกฺกริตฺวา	ปติ + กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวา	กระทำคืนแล้ว, กระทำตอบแล้ว
ปฏิกฺโกสิ	ปติ + กุส อวหาเน ในการร้องเรียก + อี	ห้ามแล้ว, คัดค้านแล้ว, ด่าตอบแล้ว
ปฏิกฺโกเสยฺย	ปติ+ กุส อวหาเน ในการร้องเรียก + อ + เอยฺย	พึงห้าม, พึงคัดค้าน, พึงด่าตอบ
ปฏิกฺขมาปิต	ปติ + ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + ณาเป + ต	(อัน...) ให้อดโทษกลับแล้ว
ปฏิกฺขิตฺต	ปติ + ขิป โนทเน ในการซัดไป + ต	(อัน...) ห้ามแล้ว, ปฏิเสธแล้ว
ปฏิกฺขิปติ	ปติ + ขิป โนทเน ในการซัดไป + อ + ติ	ย่อมห้าม, ย่อมปฏิเสธ
ปฏิกฺขิปิ	ปติ + ขิป โนทเน ในการซัดไป + อี	ห้ามแล้ว, ปฏิเสธแล้ว
ปฏิกฺขิปิตฺวา	ปติ + ขิป โนทเน ในการซัดไป + ตฺวา	ห้ามแล้ว, ปฏิเสธแล้ว
ปฏิคฺคห	ปติ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + หิ	จงรับเอา
ปฏิคฺคเหตฺวา	ปติ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	รับเอาแล้ว
ปฏิจฺจ	ปติ + อิ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	อาศัยแล้ว, เพราะอาศัย
ปฏิจฺฉนฺน	ปติ + ฉท อปวารเณ ในการปกปิด + ต	ปกปิดแล้ว, ปกคลุมแล้ว, กลบแล้ว
ปฏิจฺฉาทยมาน	ปติ + ฉท อปวารเณ ในการปกปิด + ณย + มาน	ปกปิดอยู่, ปกคลุมอยู่ (จุ.)

ปฏิจฺฉาเทตฺวา	ปติ + ฉทิ สวรเณ ในการปกปิด + เณ + ตฺวา	กลบแล้ว, ปกปิดแล้ว (จฺ.)
ปฏิจฺฉาเทนฺต	ปติ + ฉท อปวารเณ ในการปกปิด + เณ + อนฺต	ปกปิดอยู่, เมื่อปกปิด, คลุมอยู่ (จฺ.)
ปฏิจฺฉาเทสิ	ปติ + ฉท อปวารเณ ในการปกปิด + เณ + อี	ปกปิดแล้ว, คลุมแล้ว (จฺ.)
ปฏิจฺฉาเทหิ	ปติ + ฉท อปวารเณ ในการปกปิด + เณ + หิ	จงปกปิด, จงคลุม (จฺ.)
ปฏิจฺฉิตฺวา	ปติ + อิสุ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + ตฺวา	รับเอาแล้ว
ปฏิชคฺคนฺต	ปติ + ชคฺค โปสเน ในการเลี้ยง + อ + อนฺต	ปรนนิบัติอยู่, ประคับประคองอยู่
ปฏิชคฺคิ	ปติ + ชคฺค โปสเน ในการเลี้ยงดู + อี	ปรนนิบัติแล้ว, ประคับประคองแล้ว
ปฏิทิสฺสติ	ปติ + ทิส เปกฺขเณ ในการเห็น + ย + ติ	ย่อมปรากฏ (ทิ.)
ปฏินิวตฺติตฺวา	ปติ + นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ตฺวา	กลับแล้วเฉพาะแล้ว
ปฏิปชฺชี	ปติ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อี	ปฏิบัติแล้ว, ดำเนินไปแล้ว (ทิ.)
ปฏิปนฺน	ปติ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	ปฏิบัติแล้ว, ดำเนินไปแล้ว
ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ	ปติ + ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + สฺสามิ	จักถามกลับ
ปฏิปสฺสมฺภิ	ปติ+ป+ สมฺภ วิสฺสาเส ในความคุ้นเคย + อี	ระงับแล้ว
ปฏิพทฺธ	ปติ + พธ พนฺธเน ในการผูก + ต	เกี่ยวเนื่องแล้ว, ผูกพันแล้ว
ปฏิมณฺฑิต	ปติ + มฑิ มณฺฑเน ในการประดับ + ต	(อัน...) ประดับแล้ว
ปฏิยตฺต	ปติ + ยตี วายาเม ในความพยายาม + ต	ตกแต่งแล้ว, จัดแจงแล้ว
ปฏิยาทิต	ปติ+ ยต นิยฺยาตเน ในการมอบให้ + เณ + ต	(อัน...) จัดแจงแล้ว (จฺ.)
ปฏิยาเทตฺวา	ปติ+ ยต นิยฺยาตเน ในการมอบให้ + เณ + ตฺวา	จัดแจงแล้ว, ตระเตรียมแล้ว (จฺ.)
ปฏิยาเทถ	ปติ + ยต นิยฺยาตเน ในการมอบให้ + เณ + ถ	จงจัดแจง (จฺ.)
ปฏิลทฺธ	ปติ + ลภ ลาเภ ในการได้ + ต	(อัน...) ได้เฉพาะแล้ว
ปฏิลภติ	ปติ + ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + ติ	ย่อมได้เฉพาะ
ปฏิวสติ	ปติ + วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + ติ	ย่อมอาศัยอยู่
ปฏิวิชฺฌิตพฺพ	ปติ + วิธ ตาฬเน ในการแทง + ย + ตพฺพ	(อัน...) พึงแทงตลอด
ปฏิวิชฺฌิตฺวา	ปติ + วิธ ตาฬเน ในการแทง + (ย) + ตฺวา	แทงตลอดแล้ว
ปฏิวิรต	ปติ + วิ + รมุ กีฬายํ ในการเล่น + ต	เว้นเฉพาะแล้ว
ปฏิสํเวทยมาน	ปติ + สํ + วิท อนุภวเน ในการเสวย + ณย + มาน	เสวยอยู่, เมื่อเสวย (จฺ.)
ปฏิสาเมนฺต	ปติ + สม ปติสามฺหิ ในการเก็บ + เณ + อนฺต	เก็บงำอยู่, เมื่อเก็บงำ (จฺ.)
ปฏิสฺสุณิตฺวา	ปติ + สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + ตฺวา	ฟังตอบแล้ว, รับคำแล้ว

ปฏิเสวติ	ปติ + สีวุ เสวายํ ในการเสพ + อ + ติ	ย่อมเสพเฉพาะ
ปฏฺจเปตฺวา	ป + ถป ถปเน ในการตั้งไว้ + เณ + ตฺวา	เริ่มตั้งไว้แล้ว (จุ.)
ปฏฺจเปสิ	ป + ถป ถปเน ในการตั้งไว้ + เณ + อี	เริ่มตั้งไว้แล้ว (จุ.)
ปฏฺจยมาน	ปฏฺจ ปฏฺจเน ในความปรารถนา + เณ + มาน	ปรารถนาอยู่, เมื่อปรารถนา (จุ.)
ปฏฺจาย	ป + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	จำเดิม
ปฏฺเจนฺติ	ปตฺถ ปตฺถเน ในความปรารถนา + เณ + อนฺติ	ย่อมปรารถนา (จุ.)
ปตตุ	ปต ปตเน ในการตกไป + อ + ตุ	จงตกไป
ปตนฺต	ปต ปตเน ในการตกไป + อ + อนฺต	ตกไปอยู่, เมื่อตกไป
ปตมาน	ปต ปตเน ในการตกไป + อ + มาน	ตกไปอยู่, เมื่อตกไป
ปตามิ	ปต ปตเน ในการตกไป + อ + มิ	ย่อมตกไป
ปติ	ปต ปตเน ในการตกไป + อี	ตกไปแล้ว
ปติฏฺจเปสิ	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว
ปติฏฺจหิ	ปติ + จา คตินิวตฺตมฺหิ ในการห้ามการไป + อี	ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว, ประดิษฐานแล้ว
ปติฏฺจหึสุ	ปติ + จา คตินิวตฺตมฺหิ ในการห้ามการไป + อุ	ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว, ประดิษฐานแล้ว
ปติฏฺจหึสุ	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อุ	ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว, ประดิษฐานแล้ว
ปติฏฺจาเปสิ	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป +ณาเป+อี	(ยัง...) ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว
ปติฏฺจาย	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว, ประดิษฐานแล้ว
ปติฏฺจิต	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ตั้งไว้เฉพาะแล้ว, ประดิษฐานแล้ว
ปติต	ปต ปตเน ในการตกไป + ต	ตกไปแล้ว
ปติตฺวา	ปต ปตเน ในการตกไป + ตฺวา	ตกไปแล้ว
ปติสฺสนฺติ	ปต ปตเน ในการตกไป + สฺสนฺติ	จักตกไป
ปตีต	ปติ + อิ คติมฺหิ ในการไป + ต	อิ่มเอิบแล้ว
ปตึสุ	ปต ปตเน ในการตกไป + อุ	ตกไปแล้ว
ปตฺต	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + ต	ถึงแล้ว, (อัน...) ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว
ปตฺวา	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + ตฺวา	ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว
ปทหนฺต	ป + ธา ธารเณ ในการทรงไว้ + อ + อนฺต	เพียรอยู่, เมื่อเพียร, เริ่มตั้งไว้อยู่
ปทิตฺต	ป + ทีป ทิตฺติยํ ในความรุ่งเรือง + ต	(อัน...) ติดทั่วแล้ว
ปพุชฺฌิตฺวา	ป + พุธ ชาคเร ในการตื่น + (ย) + ตฺวา	ตื่นแล้ว (ที.)

ปพุชฺเฌยฺย	ป + พุธ ชาคเร ในการตื่น + ย + เอยฺย	พึงตื่น (ทิ.)
ปพฺพช	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + อ + หิ	จงบวช
ปพฺพชิ	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + อี	บวชแล้ว
ปพฺพชิต	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + ต	บวชแล้ว
ปพฺพชิตฺวา	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	บวชแล้ว
ปพฺพชิสฺสามิ	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + สฺสามิ	จักบวช
ปพฺพชีสุ	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + อุ	บวชแล้ว
ปพฺพาเชตุ	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + ตุ	(ยัง...) จงให้บวช, จงเนรเทศ (จุ.)
ปพฺพาเชตฺวา	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้บวชแล้ว, เนรเทศแล้ว (จุ.)
ปพฺพาเชถ	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + ถ	(ยัง...) จงให้บวช, จงเนรเทศ (จุ.)
ปพฺพาเชนฺต	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้บวชอยู่, เนรเทศอยู่ (จุ.)
ปพฺพาเชยฺย	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้บวช, พึงเนรเทศ (จุ.)
ปพฺพาเชสิ	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + อี	(ยัง...) ให้บวชแล้ว, เนรเทศแล้ว (จุ.)
ปพฺพาเชสุ	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + อุ	(ยัง...) ให้บวชแล้ว, เนรเทศแล้ว (จุ.)
ปพฺรูหิ	ป + พฺรู วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + หิ	จงกล่าว
ปภาเวนฺต	ป + ภู ฤตฺยํ ในการสรรเสริญ + เณ + อนฺต	ยกย่องอยู่, เมื่อยกย่อง (จุ.)
ปมชฺชสิ	ป + มท อุมฺมาเท ในความบ้า + ย + สิ	ย่อมประมาท (ทิ.)
ปมุจฺจติ	ป + มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ย + ติ	ย่อมหลุดพ้น
ปยต	ป + ยมุ อุปรเม ในการงดเว้น + ต	ล้างแล้ว
ปยิรุปาสติ	ปริ + อุป + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปใกล้ +อ+ติ	ย่อมเข้าไปนั่งใกล้
ปยิรุปาสนฺต	ปริ + อุป + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปใกล้ + อ + อนฺต	เข้าไปนั่งใกล้อยู่
ปยิรุปาสมาน	ปริ + อุป + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปนั่งใกล้ + อ + มาน	เข้าไปนั่งใกล้อยู่
ปยิรุปาสิตพฺพ	ปริ + อุป + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปใกล้ + ตพฺพ	(อัน...) พึงเข้าไปนั่งใกล้
ปโยเชตฺวา	ป + ยุช โยเค ในการประกอบ + เณ + ตฺวา	ประกอบแล้ว (จุ.)
ปริกฺขิตฺต	ปริ + ขิป โนทเน ในการขัดไป + ต	(อัน...) ล้อมแล้ว
ปริกฺขิปาเปตฺวา	ปริ + ขิป โนทเน ในการขัดไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ล้อมแล้ว
ปริกฺขิปิตฺวา	ปริ + ขิป โนทเน ในการขัดไป + ตฺวา	ล้อมแล้ว
ปริกฺขิปึสุ	ปริ + ขิป โนทเน ในการขัดไป + อุ	ล้อมแล้ว

ปริกฺขีณ	ปริ + ขี ขเย ในความสิ้นไป + ต	สิ้นไปรอบแล้ว
ปริคฺคณฺหนฺต	ปริ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อนฺต	กำหนดถือเอาอยู่, กำหนดจับอยู่
ปริคฺคณฺหิสฺสาม	ปริ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสาม	จักกำหนดจับ, จักกำหนดถือเอารอบ
ปริคฺคเหสิ	ปริ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + อี	ถือเอารอบแล้ว, ครอบครองแล้ว
ปริจรติ	ปริ + จร ปริจรเณ ในการปรนนิบัติ + อ + ติ	ย่อมปรนนิบัติ, ย่อมบำเรอ
ปริจาเรม	ปริ + จร ปริจรเณ ในการปรนนิบัติ + เณ + ม	ย่อมบำเรอ, ย่อมปรนนิบัติ
ปริจฺจชี	ปริ + จช จาเค ในการสละ + อี	สละรอบแล้ว, บริจาคแล้ว
ปริจฺจชิตฺวา	ปริ + จช จาเค ในการสละ + ตฺวา	สละรอบแล้ว, บริจาคแล้ว
ปริจฺจตฺต	ปริ + จช จาเค ในการสละ + ต	(อัน...) สละรอบแล้ว, บริจาคแล้ว
ปริจฺฉินฺทติ	ปริ + ฉิท ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน +อ+ติ	ย่อมกำหนดตัด
ปริจฺฉินฺทถ	ปริ + ฉิท ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน +อ+ถ	จงกำหนดตัด
ปริจฺฉินฺทนฺต	ปริ + ฉิท ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน +อ+อนฺต	กำหนดตัดอยู่, เมื่อกำหนดตัด
ปริฑยฺหมาน	ปริ + ทห ทาเห ในความร้อน + ย + มาน	(อัน...) เผาไหม้อยู่, แผดเผาอยู่
ปริณมติ	ปริ + นม นเต ในการน้อมกาย + อ + ติ	ย่อมเปลี่ยนแปลง
ปริทหิตฺวา	ปริ + ธา อจฺฉาทเน ในการปกปิด + ตฺวา	นุ่งห่มแล้ว
ปริทีเปตฺวา	ปริ + ทีป ทิตฺติยํ ในความรุ่งเรือง + เณ + ตฺวา	แสดงแล้ว (จุ.)
ปริเทวนฺต	ปริ + เทว เทวเน ในการร้องไห้ + อ + อนฺต	คร่ำครวญอยู่, เมื่อคร่ำครวญ
ปริเทวมาน	ปริ + เทว กูชปีฬเน ในการร้องและบีบคั้น + อ + มาน	คร่ำครวญอยู่, เมื่อคร่ำครวญ
ปริเทวิ	ปริ + เทว เทวเน ในการร้องไห้ + อี	คร่ำครวญแล้ว
ปริเทวิ	ปริ + เทว เทวเน ในการร้องไห้ + อี	คร่ำครวญแล้ว
ปริเทวึสุ	ปริ + เทว เทวเน ในการร้องไห้ + อุ	คร่ำครวญแล้ว
ปรินิฏฺจิต	ปริ + นิ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	จบแล้ว, สำเร็จแล้ว
ปรินิพฺพายนฺติ	ปริ + นิ + วา คติมฺหิ ในการไป + ย + อนฺติ	ย่อมปรินิพพาน (ทิ.)
ปรินิพฺพายิ	ปริ + นิ + วา คติมฺหิ ในการไป + ย + อี	ปรินิพพานแล้ว (ทิ.)
ปรินิพฺพายิสฺสติ	ปริ + นิ + วา คติมฺหิ ในการไป + ย + สฺสติ	จักปรินิพพาน (ทิ.)
ปรินิพฺพายิสฺสามิ	ปริ + นิ + วา คติมฺหิ ในการไป + ย + สฺสามิ	จักปรินิพพาน (ทิ.)
ปรินิพฺพุต	ปริ + นิ + วา คติมฺหิ ในการไป + ต	ดับแล้ว, ปรินิพพานแล้ว
ปริปุจฺฉนฺต	ปริ + ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อ + อนฺต	สอบถามอยู่, เมื่อสอบถาม

ปริปุณฺณ	ปริ + ปูร ปูรเณ ในการเต็ม + ต	เต็มรอบแล้ว, บริบูรณ์แล้ว
ปริปูริ	ปริ + ปูร ปูรเณ ในการเต็ม + อี	เต็มรอบแล้ว, บริบูรณ์แล้ว
ปริปูเรนฺต	ปริ + ปูร ปูรเณ ในการเต็ม + เณ + อนฺต	เต็มรอบอยู่, เมื่อเต็มรอบ (จุ.)
ปริภาสิตฺวา	ปริ + ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ตฺวา	บริภาษแล้ว
ปริภุญฺชิ	ปริ + ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อี	บริโภคแล้ว, ใช้สอยแล้ว, กินแล้ว
ปริภุญฺชิตฺวา	ปริ + ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + ตฺวา	บริโภคแล้ว, ใช้สอยแล้ว, กินแล้ว
ปริภุญฺเชยฺยุ	ปริ + ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + เอยฺยุ	พึงบริโภค, พึงใช้สอย, พึงกิน
ปริมุจฺจนฺติ	ปริ + มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ย + อนฺติ	ย่อมพ้น, ย่อมหลุดพ้น (ทิ.)
ปริยาปนฺน	ปริ + อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	นับเนื่องแล้ว
ปริเยสนฺต	ปริ + เอส ปริเยสเน ในการแสวงหา + อ + อนฺต	แสวงหาอยู่, เมื่อแสวงหา
ปริโยนทฺธ	ปริ + อว + นห พนฺธเน ในการผูก + ต	รวบรัดแล้ว, รึงรัดแล้ว, ห่อหุ้มแล้ว
ปริวตฺติตฺวา	ปริ + วตฺต วตฺตเน ในความเป็นไป + ตฺวา	เป็นไปรอบแล้ว, หมุนไปแล้ว
ปริวตฺเตตฺวา	ปริ + วตฺตุ วตฺตเน ในการเป็นไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เป็นไปรอบแล้ว
ปริวตฺเตนฺต	ปริ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้เป็นไปรอบอยู่
ปริวารยึสุ	ปริ + วร ภตฺยํ ในการเข้าหา,รับใช้ + ณย + อุ	แวดล้อมแล้ว (จุ.)
ปริวาเรตฺวา	ปริ + วร ภตฺยํ ในการเข้าหา,รับใช้ + เณ + ตฺวา	แวดล้อมแล้ว (จุ.)
ปริวาเรสิ	ปริ + วร ภตฺยํ ในการเข้าหา,รับใช้ + เณ + อี	แวดล้อมแล้ว (จุ.)
ปริวิสถ	ปริ + วิส โปสเน ในการเลี้ยงดู + อ + ถ	จงอังคาส, จงเลี้ยงดู
ปริวิสิตฺวา	ปริ + วิส โปสเน ในการเลี้ยงดู + ตฺวา	อังคาสแล้ว, เลี้ยงดูแล้ว
ปริวุต	ปริ + วร ภตฺยํ ในการเข้าหา,รับใช้ + ต	(อัน...) แวดล้อมแล้ว
ปริสฺสาเวตฺวา	ปริ + สุ ปสเว ในการไหล + เณ + ตฺวา	กรองแล้ว (จุ.)
ปริหรนฺติ	ปริ + หร หรเณ ในการนำไป + อ + อนฺติ	ย่อมหมุนเวียนไป, ย่อมบริหาร
ปริหรมาน	ปริ + หร หรเณ ในการนำไป + อ + มาน	บริหารอยู่, หลีกเลี่ยงอยู่
ปริหายติ	ปริ + หา จาเค ในการสละ + อ + ติ	ย่อมเสื่อมรอบ
ปริหายิ	ปริ + หา จาเค ในการสละ + อี	เสื่อมรอบแล้ว
ปริหายิสฺสติ	ปริ + หา จาเค ในการสละ + สฺสติ	จักเสื่อมรอบ
ปริหีน	ปริ + หา จาเค ในการสละ + ต	เสื่อมรอบแล้ว
ปโรทิ	ป + รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อี	ร้องไห้ทั่วแล้ว

ปโรทึสุ	ป + รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อุ ุ	ร้องไห้ทั่วแล้ว
ปลาต	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + ต	หนีไปแล้ว
ปลาเปตฺวา	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้หนีไปแล้ว
ปลายติ	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + อ + ติ	ย่อมหนีไป
ปลายนฺต	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + อ + อนฺต	หนีไปอยู่, เมื่อหนีไป
ปลายิ	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + อี	หนีไปแล้ว
ปลายิตฺวา	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + ตฺวา	หนีไปแล้ว
ปลายิสฺสนฺติ	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + สฺสนฺติ	จักหนีไป
ปลายึสุ	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + อุ ุ	หนีไปแล้ว
ปลิพุทฺธนฺต	ปริ + พุทฺธ ญาเณ ในความรู้ + อ + อนฺต	กีดกันอยู่, เมื่อกีดกัน
ปลุทฺธ	ป + ลุภ คิทธิมฺหิ ในความอยาก + ต	ข้องแล้ว, ติดใจแล้ว
ปโลภิสฺสาม	ป + ลุภ คิทฺธิมฺหิ ในความอยากได้ + เณ + สฺสาม	จักประเล้าประโลม (จุ.)
ปโลเภตฺวา	ป + ลุภ คิทฺธิมฺหิ ในความอยากไป + เณ + ตฺวา	ประโลมแล้ว (จุ.)
ปวตฺตติ	ป + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + ติ	ย่อมเป็นไปทั่ว
ปวตฺตนฺติ	ป + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + อนฺติ	ย่อมเป็นไปทั่ว
ปวตฺตยึสุ	ป + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ณย + อุ ุ	(ยัง...) ให้เป็นไปทั่วแล้ว
ปวตฺตึสุ	ป + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อุ ุ	เป็นไปทั่วแล้ว
ปวตฺเตสิ	ป + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + เณ + อี	(ยัง...) ให้เป็นไปทั่วแล้ว
ปวายติ	ป + วา คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมพัดไป
ปวาเรตฺวา	ป + วร ยาจเน ในการขอ + เณ + ตฺวา	ปวารณาแล้ว (จุ.)
ปวิฏฺจ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + ต	เข้าไปแล้ว
ปวิวิตฺต	ป + วิ + วิจ วิเวจเน ในความสงัด + ต	สงัดแล้ว, สงบแล้ว
ปวิสถ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อ + ถ	จงเข้าไป
ปวิสนฺต	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อ + อนฺต	เข้าไปอยู่, เมื่อเข้าไป
ปวิสามิ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อ + มิ	ย่อมเข้าไป
ปวิสิตฺวา	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + ตฺวา	เข้าไปแล้ว
ปวิสิสฺสติ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + สฺสติ	จักเข้าไป
ปวิสิสฺสถ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + สฺสถ	จักเข้าไป

ปวิสิสฺสาม	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + สฺสาม	จักเข้าไป
ปวิสึสุ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อุ	เข้าไปแล้ว
ปวิเสยฺยุ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อ + เอยฺยุ	พึงเข้าไป
ปเวจฺฉนฺต	ป + วิจฺฉ เฉทคตฺยุ ในการตัด,ไป,ถึง,บรรลุ +อ+อนฺต	หลั่งอยู่, เมื่อหลั่ง
ปเวเสตฺวา	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เข้าไปแล้ว
ปสนฺน	ป + สท ปสาเท ในความเลื่อมใส + ต	เลื่อมใสแล้ว, ใสแล้ว
ปสาเทตฺวา	ป + สท ปสาเท ในความเลื่อมใส + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เลื่อมใสแล้ว
ปสาเรติ	ป + สร คติยํ ในการไป + เณ + ติ	ย่อมขึง, ย่อมเหยียดออก (จุ.)
ปสาเรตฺวา	ป + สร คติจินฺตายํ ในการไปและคิด + เณ + ตฺวา	ขึงแล้ว, เหยียดออกแล้ว (จุ.)
ปสาเรนฺต	ป + สร คติยํ ในการไป + เณ + อนฺต	กรออยู่, เหยียดออกอยู่ (จุ.)
ปสาเรสิ	ป + สร คติมฺหิ ในการไป + เณ + อี	ขึงแล้ว, เหยียดออกแล้ว (ทิ.)
ปสาเรสฺสามิ	ป + สร คติมฺหิ ในการไป + เณ + สฺสามิ	จักขึง, จักเหยียดออก (จุ.)
ปสีทิ	ป + สท ปสาเท ในความเลื่อมใส + อี	เลื่อมใสแล้ว, ใสแล้ว
ปสีทิตฺวา	ป + สท ปสาเท ในความเลื่อมใส + ตฺวา	เลื่อมใสแล้ว, ใสแล้ว
ปสีทึสุ	ป + สท ปสาเท ในความเลื่อมใส + อุ	เลื่อมใสแล้ว, ใสแล้ว
ปสฺส	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + หิ	จงดู, จงเห็น, จงเยี่ยม, จงเฝ้า
ปสฺสติ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + ติ	ย่อมเห็น, ย่อมดู, ย่อมเยี่ยม
ปสฺสตุ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + ตุ	จงดู, จงเห็น, จงเยี่ยม, จงเฝ้า
ปสฺสตุ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + ตุ	จงดู, จงเห็น, จงเยี่ยม, จงเฝ้า
ปสฺสถ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + ถ	ย่อมเห็น, จงเห็น, จงดู, จงเฝ้า
ปสฺสนฺต	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + อนฺต	เห็นอยู่, เมื่อเห็น
ปสฺสสิ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + สิ	ย่อมดู, ย่อมเห็น
ปสฺสาม	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + ม	ย่อมดู, ย่อมเห็น
ปสฺสามิ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + มิ	ย่อมดู, ย่อมเห็น
ปสฺสิสฺสาม	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + สฺสาม	จักดู, จักเห็น, จงเยี่ยม, จงเฝ้า
ปสฺสึสุ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อุ	เห็นแล้ว, เยี่ยมแล้ว, เฝ้าแล้ว
ปสฺสึสุ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อุ	เห็นแล้ว, เยี่ยมแล้ว, เฝ้าแล้ว
ปสฺเสยฺยาถ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + เอยฺยาถ	พึงเห็น, พึงดู, จงเยี่ยม, จงเฝ้า

ปหฏ	ป + หร ปหาเร ในการตี + ต	(อัน...) ตีแล้ว, ประหารแล้ว
ปหฏฺจ	ป + หสฺ หาเส ในการหัวเราะ + ต	ร่าเริงทั่วแล้ว, หัวเราะแล้ว
ปหรนฺต	ป + หร ปหาเร ในการตี + อ + อนฺต	ตีอยู่, เมื่อตี, เคาะอยู่, ดีดอยู่
ปหริ	ป + หร ปหาเร ในการตี + อี	ดีดแล้ว, เคาะแล้ว, ตีแล้ว
ปหริตฺวา	ป + หร ปหาเร ในการตี + ตฺวา	เคาะแล้ว, ตีแล้ว, ดีดแล้ว
ปหรี	ป + หร ปหาเร ในการตี + อี	ตีแล้ว, เคาะแล้ว, ประหารแล้ว
ปหรีสุ	ป + หร ปหาเร ในการตี + อุ	ตีแล้ว, ประหารแล้ว, ขว้างแล้ว
ปหาตพฺพ	ป + หา จาเค ในการสละ + ตพฺพ	(อัน...) พึงละ
ปหาย	ป + หา จาเค ในการสละ + ตฺวา	ละแล้ว, สละแล้ว
ปหิณิ	ป + หิ คติมฺหิ ในการไป + ณา + อี	ส่งไปแล้ว
ปหิณึสุ	ป + หิ คติมฺหิ ในการไป + ณา + อุ	ส่งไปแล้ว
ปหิต	ป + หิ คติมฺหิ ในการไป + ต	(อัน...) ส่งไปแล้ว
ปหีน	ป + หา จาเค ในการสละ + ต	(อัน...) ละแล้ว, สละแล้ว
ปากฏ	ป + อา + กร กรเณ ในการกระทำ + ต	ปรากฏแล้ว
ปาจาเปตฺวา	ปจ ปาเก ในการหุงต้ม + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้หุงแล้ว
ปาฏิกงฺข	ปติ + กขิ อากงฺขเน ในความหวัง + ณฺย	(อัน...) พึงหวังเฉพาะ
ปาตุภวิสฺสติ	ปาตุ + ภู สตฺตายํ ในความมี,ความเป็น + สฺสติ	จักมีปรากฏ
ปาเตตฺวา	ปต ปตเน ในการตกไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ตกไปแล้ว, ให้ล้มลงแล้ว
ปาเตยฺยาถ	ปต ปตเน ในการตกไป + เณ + เอยฺยาถ	(ยัง...) พึงให้ตกไป, พึงให้ล้มลง
ปาเตสิ	ปต ปตเน ในการตกไป + เณ + อี	(ยัง...) ให้ตกลงแล้ว, ให้ล้มลงแล้ว
ปาเตสุ	ปต ปตเน ในการตกไป + เณ + อุ	(ยัง...) ให้ตกไปแล้ว, ให้ล้มลงแล้ว
ปาเตหิ	ปต ปตเน ในการตกไป + เณ + หิ	(ยัง...) จงให้ตกไป
ปาปิต	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + เณ + ต	(อัน...) ให้ถึงแล้ว, ให้บรรลุแล้ว
ปาปุณนฺติ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + อนฺติ	ย่อมถึง, ย่อมบรรลุ
ปาปุณาติ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + ติ	ย่อมถึง, ย่อมบรรลุ
ปาปุณิ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + อี	ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว
ปาปุณิสฺสติ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + สฺสติ	จักถึง, จักบรรลุ
ปาปุณิสฺสามิ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + สฺสามิ	จักถึง, จักบรรลุ

ปาปุณึ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + อึ	ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว
ปาปุณึสุ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + อุ̆	ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว
ปาปุเณยฺยํ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + เอยฺยํ	พึงถึง, พึงบรรลุ
ปาเปสิ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + เณ + อี	(ยัง...) ให้ถึงแล้ว, ให้บรรลุแล้ว
ปาเปสุ̆	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + เณ + อุ̆	(ยัง...) ให้ถึงแล้ว, ให้บรรลุแล้ว
ปายาสิ	ป + ยา คติมฺหิ ในการไป + อี	ได้ดำเนินไปแล้ว
ปาเยตฺวา	ปา ปาเน ในการดื่ม + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ดื่มแล้ว
ปารุปิตฺวา	ป+อา+ รุห ชนเน ในการเกิด + ตฺวา	ห่มแล้ว
ปาวิสิ	ป + อ + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อี	ได้เข้าไปแล้ว
ปาวิสึสุ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อุ̆	ได้เข้าไปแล้ว
ปิทหาเปตฺวา	อปิ + ธา ธารเณ ในการทรงไว้ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ปิดแล้ว
ปิทหิ	อปิ + ธา ธารเณ ในการทรงไว้ + อี	ปิดแล้ว
ปิทหิตฺวา	อปิ + ธา ธารเณ ในการทรงไว้ + ตฺวา	ปิดแล้ว
ปิวนฺต	ปา ปาเน ในการดื่ม + อ + อนฺต	ดื่มอยู่, เมื่อดื่ม
ปิวิตฺวา	ปา ปาเน ในการดื่ม + ตฺวา	ดื่มแล้ว
ปิหยนฺติ	ปิห อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + ณย + อนฺติ	ย่อมต้องการ, ย่อมกระหยิ่ม (จุ.)
ปีฬิต	ปีฬ ปีฬเน ในการเบียดเบียน + เณ + ต	(อัน...) เบียดเบียนแล้ว (จุ.)
ปีเฬติ	ปีฬ ปีฬเน ในการเบียดเบียน + เณ + ติ	ย่อมบีบคั้น, ย่อมเบียดเบียน (จุ.)
ปุจฺฉ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อ + หิ	จงถาม
ปุจฺฉติ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อ + ติ	ย่อมถาม
ปุจฺฉนฺต	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อ + อนฺต	ถามอยู่, เมื่อถาม
ปุจฺฉิ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อี	ถามแล้ว
ปุจฺฉิต	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + ต	(อัน...) ถามแล้ว
ปุจฺฉิตฺวา	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + ตฺวา	ถามแล้ว
ปุจฺฉิสฺสามิ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + สฺสามิ	จักถาม
ปุจฺฉึสุ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อุ̆	ถามแล้ว
ปุจฺเฉยฺยาสิ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อ + เอยฺยาสิ	พึงถาม
ปุฏฺฐ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + ต	(อัน...) ถามแล้ว

ปุฏฺจ	ปุส โปเส ในการเลี้ยง + ต	(อัน...) ปรนปรือแล้ว, เลี้ยงดูแล้ว
ปูชยนฺต	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + ณย + อนฺต	บูชาอยู่, เมื่อบูชา (จุ.)
ปูชิต	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + ต	(อัน...) บูชาแล้ว (จุ.)
ปูเชนฺต	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + อนฺต	บูชาอยู่, เมื่อบูชา (จุ.)
ปูเชสิ	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + อี	บูชาแล้ว (จุ.)
ปูเชสึ	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + อึ	บูชาแล้ว (จุ.)
ปูเชสุ	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + อุ	บูชาแล้ว (จุ.)
ปูเชสฺสามิ	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + สฺสามิ	จักบูชา (จุ.)
ปูรยึสุ	ปูร ปูรเณ ในการเต็ม + ณย + อุ	(ยัง...) ให้เต็มแล้ว
ปูราเปสิ	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้เต็มแล้ว
ปูริต	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + ต	เต็มแล้ว, (อัน...) ให้เต็มแล้ว
ปูรึสุ	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + อุ	เต็มแล้ว
ปูเรติ	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้เต็ม (ภู), ย่อมเต็ม (จุ)
ปูเรตฺวา	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เต็มแล้ว
ปูเรนฺต	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้เต็มอยู่, เมื่อให้เต็ม
ปูเรมิ	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + มิ	(ยัง...) ย่อมให้เต็ม
ปูเรยฺย	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้เต็ม
ปูเรสฺสสิ	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + สฺสสิ	(ยัง...) จักให้เต็ม
ปูเรสฺสามิ	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้เต็ม
เปสิต	เปส เปสเน ในการส่งไป + เณ + ต	(อัน...) ส่งไปแล้ว (จุ.)
เปเสตฺวา	เปส เปสเน ในการส่งไป + เณ + ตฺวา	ส่งไปแล้ว (จุ.)
เปเสสิ	เปส เปสเน ในการส่งไป + เณ + อี	ส่งไปแล้ว (จุ.)
โปถาเปตฺวา	โปถ โปถเน ในการโบย + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้โบยแล้ว
โปถิยมาน	โปถ โปถเน ในการตี + เณ + ย + มาน	(อัน...) โบยอยู่ (จุ.)
โปเถตฺวา	โปถ โปถเน ในการโบย + เณ + ตฺวา	โบยแล้ว, ทุบแล้ว, ตีแล้ว (จุ.)
โปเถนฺต	โปถ โปถเน ในการโบย + เณ + อนฺต	โบยอยู่, ทุบอยู่ (จุ.)
โปเถสฺสามิ	โปถ โปถเน ในการโบย + เณ + สฺสามิ	จักโบย (จุ.)
โปสยมาน	ปุส โปสเน ในการเลี้ยงดู + ณย + มาน	เลี้ยงดูอยู่, พอกเลี้ยงอยู่ (จุ.)

โปสิต	ปุส โปสเน ในการเลี้ยงดู + เณ + ติ	(อัน...) เลี้ยงดูแล้ว (จุ.)
โปสึสุ	ปุส โปสเน ในการเลี้ยงดู + เณ + อุ̆	เลี้ยงดูแล้ว (จุ.)
โปเสสฺสามิ	ปุส โปสเน ในการเลี้ยงดู + เณ + สฺสามิ	จักเลี้ยงดู, จักพอกเลี้ยง (จุ.)
ผริ	ผร ผรเณ ในการแผ่ไป + อี	แผ่ไปแล้ว
ผุฏฺจ	ผุส สมฺผสฺเส ในการกระทบ + ต	(อัน...) กระทบแล้ว, สัมผัสแล้ว
ผุสิตฺวา	ผุส สมฺผสฺเส ในการกระทบ + ตฺวา	กระทบแล้ว, สัมผัสแล้ว
ผุเสยฺยุ̆	ผุส สมฺผสฺเส ในการกระทบ + อ + เอยฺยุ̆	พึงกระทบ, พึงสัมผัส
พทฺธ	พธ พนฺธเน ในการผูก + ต	(อัน...) ผูกแล้ว, มัดแล้ว, จองจำแล้ว
พนฺธาเปตฺวา	พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ผูกแล้ว
พนฺธาเปยฺย	พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + ณาเป + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้ผูก
พนฺธิ	พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + อี	ผูกแล้ว
พนฺธิตฺวา	พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + ตฺวา	ผูกแล้ว
พนฺธิสฺสามิ	พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + สฺสามิ	จักผูก
พาธยึสุ	พาธ พาธเน ในการเบียดเบียน + ณย + อุ̆	เบียดเบียนแล้ว (จุ.)
พาธิต	พาธ พาธเน ในการเบียดเบียน + เณ + ต	(อัน...) เบียดเบียน (จุ.)
พาเธนฺติ	พาธ พาธเน ในการเบียดเบียน + เณ + อนฺติ	ย่อมเบียดเบียน (จุ.)
พฺยากริตฺวา	วิ + อา + กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวา	พยากรณ์แล้ว
พฺรูเหยฺย	พฺรูห วฑฺฒเน ในความเจริญ + เณ + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้งอกงาม, พึงให้เจริญ
ภกฺขามิ	ภกฺข ภกฺขเณ ในการกิน + อ + มิ	ย่อมกิน
ภคฺค	ภนฺช อวมทฺทเน ในการย่ำยี + ต	หักแล้ว
ภชติ	ภช เสวายๆ ในการเสพ + อ + ติ	ย่อมคบ, ย่อมเสพ
ภชิตพฺพ	ภช ภาคเสวาสุ ในการแบ่งและเสพ + ตพฺพ	(อัน...) พึงแบ่ง, พึงเสพ, พึงคบ
ภฏฺจ	ภนฺช มทฺทเน ในการผ่า, ทำลาย + ต	หักแล้ว
ภณนฺต	ภณ สทฺเท ในการทำเสียง + อ + อนฺต	กล่าวอยู่, เมื่อกล่าว
ภณาหิ	ภณ วิยตฺติยๆ วาจายๆ ในการพูดชัด + อ + หิ	จงกล่าว
ภณิ	ภณ วิยตฺติยๆ วาจายๆ ในการพูดชัด + อี	กล่าวแล้ว
ภนฺติ	ภา ทิตฺติยๆ ในความรุ่งเรือง + อ + อนฺติ	ย่อมส่องสว่าง, ส่องสว่างอยู่
ภวิตพฺพ	ภู สตฺตายๆ ในความมี, ความเป็น + ตพฺพ	(อัน...) พึงมี, พึงเป็น

ภวิสฺสติ	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + สฺสติ	จักมี, จักเป็น
ภวิสฺสนฺติ	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + สฺสนฺติ	จักมี, จักเป็น
ภวิสฺสามิ	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + สฺสามิ	จักมี, จักเป็น
ภเว	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + เอยฺย	พึงมี, พึงเป็น
ภเวยฺยํ	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + เอยฺยํ	พึงมี, พึงเป็น
ภเวยฺย	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + เอยฺย	พึงมี, พึงเป็น
ภเวยฺยาม	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + เอยฺยาม	พึงมี, พึงเป็น
ภสฺสนฺต	ภสฺส ภสฺสเน ในการด่า + อ + อนฺต	ด่าอยู่, บ่นอยู่, พูดคุยอยู่
ภาเชตฺวา	ภช ภาเค ในการจำแนก + เณ + ตฺวา	แบ่งแล้ว (จุ.)
ภายสิ	ภี ภเย ในความกลัว + อ + สิ	ย่อมกลัว
ภายามิ	ภี ภเย ในความกลัว + อ + มิ	ย่อมกลัว
ภายิ	ภี ภเย ในความกลัว + อี	กลัวแล้ว
ภายิตฺวา	ภี ภเย ในความกลัว + ตฺวา	กลัวแล้ว
ภาสนฺติ	ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ +อนฺติ	ย่อมกล่าว
ภาสมาน	ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + มาน	กล่าวอยู่, เมื่อกล่าว
ภาสิต	ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ต	(อัน...) กล่าวแล้ว
ภาสิสฺสามิ	ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + สฺสามิ	จักกล่าว
ภาเสยฺย	ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + เอยฺย	พึงกล่าว
ภิชฺชมาน	ภิทิ ภิชฺชเน ในการแตก, หัก + ย + มาน	แตกอยู่ (ทิ.)
ภิชฺชิตฺวา	ภิท ภิชฺชเน ในการแตก, หัก + (ย) + ตฺวา	แตกแล้ว
ภิชฺชึสุ	ภิทิ ภิชฺชเน ในการแตก + ย + อุ	แตกแล้ว (ทิ.)
ภินฺทนฺติ	ภิทิ วิทารเณ ในการทำลาย + อ + อนฺติ	ย่อมทำลาย
ภินฺทิตพฺพ	ภิทิ วิทารเณ ในการทำลาย + ตพฺพ	(อัน...) พึงทำลาย
ภินฺทิตฺวา	ภิทิ วิทารเณ ในการทำลาย + ตฺวา	ทำลายแล้ว
ภินฺทิสฺสาม	ภิทิ วิทารเณ ในการทำลาย + สฺสาม	จักทำลาย
ภินฺน	ภิทิ วิทารเณ ในการทำลาย + ต	แตกแล้ว
ภีต	ภี ภเย ในความกลัว + ต	กลัวแล้ว
ภุญฺช	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + หิ	จงบริโภค, จงใช้สอย, จงกิน

ภุญฺชติ	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + ติ	ย่อมบริโภค, ย่อมใช้สอย, ย่อมกิน
ภุญฺชนฺต	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + อนฺต	บริโภคอยู่, เมื่อบริโภค, ใช้สอยอยู่
ภุญฺชสิ	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + สิ	ย่อมบริโภค, ย่อมใช้สอย, ย่อมกิน
ภุญฺชิ	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อี	บริโภคแล้ว, ใช้สอยแล้ว, กินแล้ว
ภุญฺชิตฺวา	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + ตฺวา	กินแล้ว, บริโภคแล้ว, ฉันแล้ว
ภุญฺชิสฺสติ	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + สฺสติ	จักบริโภค, จักใช้สอย, จักกิน
ภุญฺเชถ	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + เอถ	พึงบริโภค, พึงใช้สอย, พึงกิน
เภทาเปตฺวา	ภิท วิทารเณ ในการผ่า, ทำลาย + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ทำลายแล้ว
โภเชตฺวา	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้กินแล้ว, ให้บริโภคแล้ว
โภเชสฺสามิ	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + เณ + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้ฉัน, ให้บริโภค
มกฺขิยึสุ	มกฺข มกฺขเน ในการลูบไล้ + ณย + อุ	(ยัง...) ให้ทาแล้ว, ให้ลูบไล้แล้ว
มกฺเขตฺวา	มกฺข มกฺขเน ในการลูบไล้ + เณ + ตฺวา	ทาแล้ว (จุ.)
มจฺฉรายติ	มจฺฉร + อาย + ติ	ย่อมประพฤติตระหนี่
มจฺฉรายนฺต	มจฺฉร + อาย + อนฺต	ประพฤติตระหนี่อยู่
มญฺญติ	มน ญาเณ ในความรู้ + ย + ติ	ย่อมสำคัญ (ทิ.)
มญฺญนฺตุ	มน ญาเณ ในความรู้ + ย + อนฺตุ	จงสำคัญ (ทิ.)
มญฺญมาน	มน ญาเณ ในการรู้ + ย + มาน	สำคัญอยู่, เมื่อสำคัญ (ทิ.)
มญฺญสิ	มน ญาเณ ในความรู้ + ย + สิ	ย่อมสำคัญ
มณฺเฑตฺวา	มฑิ ภูสเน ในการประดับ + เณ + ตฺวา	ประดับแล้ว (จุ.)
มทฺทนฺต	มทฺท มทฺทเน ในการย่ำยี + อ + อนฺต	เหยียบอยู่, เมื่อเหยียบ
มทฺทิตฺวา	มทฺท มทฺทเน ในการย่ำยี + ตฺวา	ขยำแล้ว, ย่ำยีแล้ว
มทฺเทยฺยุ	มทฺท มทฺทเน ในการย่ำยี + อ + เอยฺยุ	พึงเหยียบ
มนฺตยึสุ	มนฺต คุตฺตภาสเน ในการกล่าวคุ้มครอง + ณย + อุ	ปรึกษาแล้ว (จุ.)
มรนฺต	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + อ + อนฺต	ตายอยู่, เมื่อตาย
มาเปตฺวา	มาป มาปเน ในการสร้าง,เนรมิต + เณ + ตฺวา	เนรมิตแล้ว, สร้างแล้ว (จุ.)
มาเปสิ	มาป มาปเน ในการสร้าง,เนรมิต + เณ + อี	เนรมิตแล้ว, สร้างแล้ว (จุ.)
มาริยมาน	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + เณ + ย + มาน	(อัน...) ให้ตายอยู่, เมื่อให้ตาย
มาเรตฺวา	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ตายแล้ว

มาเรนฺต	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้ตายอยู่, เมื่อให้ตาย
มาเรนฺติ	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + เณ + อนฺติ	(ยัง...) ย่อมให้ตาย
มาเรสฺสามิ	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + เณ + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้ตาย
มุจฺจติ	มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ย + ติ	ย่อมพ้น, ย่อมหลุดพ้น (ทิ.)
มุจฺจถ	มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ย + ถ	ย่อมหลุดพ้น, จงหลุดพ้น (ทิ.)
มุจฺจนฺติ	มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ย + อนฺติ	ย่อมหลุดพ้น
มุจฺจิสฺสถ	มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ย + สฺสถ	จักหลุดพ้น (ทิ.)
มุจฺจิสฺสนฺติ	มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ย + สฺสนฺติ	จักพ้น, จักหลุดพ้น (ทิ.)
มุจฺจิสฺสสิ	มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + สฺสสิ	จักหลุดพ้น
มุญฺจิ	มุจ โมจเน ในการปล่อย + อี	ปล่อยแล้ว, เปล่งแล้ว
มุตฺต	มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ต	หลุดพ้นแล้ว, ปล่อยแล้ว
โมเจตฺวา	มุจ จาเค ในการสละ + เณ + ตฺวา	เปลื้องแล้ว (จุ.)
โมเจสิ	มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + เณ + อี	เปลื้องแล้ว (จุ.)
ยชิตฺวา	ยช ปูชายํ ในการบูชา + ตฺวา	บูชาแล้ว, บวงสรวงแล้ว
ยนฺติ	ยา คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺติ	ย่อมไป, ย่อมถึง
ยาจนฺติ	ยาจ ยาจเน ในการขอ + อ + อนฺติ	ย่อมขอ, ย่อมอ้อนวอน
ยาจนฺตี	ยาจ ยาจเน ในการขอ + อ + อนฺต + (อี)	ขออยู่, เมื่อขอ, อ้อนวอนอยู่
ยาจิ	ยาจ ยาจเน ในการขอ + อี	ขอแล้ว, อ้อนวอนแล้ว
ยาจิต	ยาจ ยาจเน ในการขอ + ต	(อัน...) ขอแล้ว, อ้อนวอนแล้ว
ยาจิยมาน	ยาจ ยาจเน ในการขอ + ย + มาน	(อัน...) ขออยู่, อ้อนวอนอยู่
ยาจิสฺสติ	ยาจ ยาจเน ในการขอ + สฺสติ	จักขอ, จักอ้อนวอน
ยาจึสุ	ยาจ ยาจเน ในการขอ + อุ	ขอแล้ว, อ้อนวอนแล้ว
ยาถ	ยา คติมฺหิ ในการไป + อ + ถ	จงไป, จงถึง
ยาเปติ	ยา คติมฺหิ ในการไป + ณาเป + ติ	(ยัง...) ย่อมให้เป็นไป
ยาหิ	ยา คติมฺหิ ในการไป + อ + หิ	จงไป, จงถึง
ยิฏฺจ	ยช ปูชายํ ในการบูชา + ต	(อัน...) บูชาแล้ว
ยุชฺชนฺติ	ยุช ยุตฺติยํ ในความสมควร + ย + อนฺติ	ย่อมสมควร (ทิ.)
ยุญฺชนฺติ	ยุช โยเค ในการประกอบ + อ + อนฺติ	ย่อมประกอบ

ยุตฺต	ยุช โยเค ในการประกอบ + ต	ประกอบแล้ว, ควรแล้ว
โยชาเปตฺวา	ยุช โยเค ในการประกอบ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ประกอบแล้ว
โยเชติ	ยุช โยเค ในการประกอบ + เณ + ติ	ย่อมประกอบ (จุ.)
โยเชตฺวา	ยุช โยเค ในการประกอบ + เณ + ตฺวา	ประกอบแล้ว, เทียมแล้ว (จุ.)
รกฺขนฺต	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + อ + อนฺต	รักษาอยู่, เมื่อรักษา
รกฺขนฺติ	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + อ + อนฺติ	ย่อมรักษา
รกฺขิสฺสติ	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + สฺสติ	จักรักษา
รกฺขิสฺสาม	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + สฺสาม	จักรักษา
รชติ	รช ราเค ในความกำหนัด + อ + ติ	ย่อมกำหนัด, ย่อมยินดี
รชมาน	รช ราเค ในความกำหนัด + อ + มาน	กำหนัดอยู่, ยินดีอยู่
รชิตฺวา	รนฺช ราเค ในความกำหนัด, ย้อม + ตฺวา	กำหนัดแล้ว, ย้อมแล้ว
รต	รมุ กีฬายํ ในการเล่น + ต	ยินดีแล้ว
รมติ	รมุ กีฬายํ ในการเล่น + อ + ติ	ย่อมยินดี
รุจฺจติ	รุจ ปีติมฺหิ ในความยินดี + ย + เต	(อัน...) ย่อมชอบใจ
รุชฺชติ	รุช โรเค ในการเสียดแทง + ย + ติ	ย่อมเสียดแทง (ทิ.)
รุทมาน	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อ + มาน	ร้องไห้อยู่, เมื่อร้องไห้
โรทนฺต	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อ + อนฺต	ร้องไห้อยู่, เมื่อร้องไห้
โรทมาน	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อ + มาน	ร้องไห้อยู่, เมื่อร้องไห้
โรทสิ	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อ + สิ	ย่อมร้องไห้
โรทาเปถ	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + ณาเป + ถ	(ยัง...) ย่อมให้ร้องไห้
โรทามิ	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อ + มิ	ย่อมร้องไห้
โรทิ	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อี	ร้องไห้แล้ว
โรทิตฺวา	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + ตฺวา	ร้องไห้แล้ว
โรทึสุ	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อุ	ร้องไห้แล้ว
โรปิต	รุห ชายเน ในการเกิด, งอกขึ้น + เณ + ต	(อัน...) ปลูกแล้ว (จุ.)
โรเปหิ	รุห ชายเน ในการเกิด, งอกขึ้น + เณ + หิ	จงปลูก (จุ.)
ลคฺคิ	ลค สงฺเค ในความข้อง + อี	ข้องแล้ว, ติดแล้ว, เกี่ยวแล้ว
ลคฺเคตฺวา	ลค สงฺเค ในการข้องอยู่ + เณ + ตฺวา	ข้องแล้ว, เกี่ยวแล้ว (จุ.)

ลทฺธ	ลภ ลาเภ ในการได้ + ต	(อัน...) ได้แล้ว
ลทฺธพฺพ	ลภ ลาเภ ในการได้ + ตพฺพ	(อัน...) พึงได้
ลทฺธาน	ลภ ลาเภ ในการได้ + ตฺวาน	ได้แล้ว
ลพฺภติ	ลภ ลาเภ ในการได้ + ย + เต	(อัน...) ย่อมได้
ลภติ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + ติ	ย่อมได้
ลภถ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + ถ	ย่อมได้, จงได้
ลภนฺติ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + อนฺติ	ย่อมได้
ลภมาน	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + มาน	ได้อยู่, เมื่อได้
ลภสิ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + สิ	ย่อมได้
ลภาม	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + ม	ย่อมได้
ลภามิ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + มิ	ย่อมได้
ลภิ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อี	ได้แล้ว
ลภิตฺวา	ลภ ลาเภ ในการได้ + ตฺวา	ได้แล้ว
ลภิมฺหา	ลภ ลาเภ ในการได้ + มฺหา	ได้แล้ว
ลภิสฺส	ลภ ลาเภ ในการได้ + สฺสา	จักได้แล้ว
ลภิสฺสติ	ลภ ลาเภ ในการได้ + สฺสติ	จักได้
ลภิสฺสสิ	ลภ ลาเภ ในการได้ + สฺสสิ	จักได้
ลภิสฺสสิ	ลภ ลาเภ ในการได้ + สฺสสิ	จักได้
ลภิสฺสาม	ลภ ลาเภ ในการได้ + สฺสาม	จักได้
ลภิสฺสามิ	ลภ ลาเภ ในการได้ + สฺสามิ	จักได้
ลภึ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อึ	ได้แล้ว
ลภึสุ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อุ	ได้แล้ว
ลเภยฺย	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + เอยฺย	พึงได้
ลเภยฺยาสิ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + เอยฺยาสิ	พึงได้
ลิขาเปตฺวา	ลิข เลขเน ในการขีดเขียน + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้กลึงแล้ว, ให้เขียนแล้ว
ลิมฺปาเปตฺวา	ลิป ลิมฺปเน ในการฉาบทา + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ฉาบทาแล้ว
ลุญฺจนฺต	ลุญฺจ อปนยมฺหิ ในการนำออก + อ + อนฺต	ถอนออกอยู่, เมื่อถอน
ลุญฺจาเปตุ	ลุญฺจ อปนยมฺหิ ในการนำออก + ณาเป + ตุ	เพื่ออัน (ยัง...) ให้ถอนออก

สุญฺจิ	สุญฺจ อปนยมฺหิ ในการนำออก + อี	ถอนแล้ว
สุญฺจึสุ	สุญฺจ อปนยมฺหิ ในการนำออก + อุ๋	ถอนแล้ว
วกฺขติ	วจ วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + สฺสติ	จักกล่าว
วกฺขนฺติ	วจ วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + สฺสนฺติ	จักกล่าว
วกฺขามิ	วจ วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + สฺสามิ	จักกล่าว
วชฺเชตฺวา	วชฺชี จาเค ในการสละ + เณ + ตฺวา	เว้นแล้ว (จฺ.)
วญฺจยมาน	วญฺจ วญฺจเน ในการลวง + ณย + มาน	ลวงอยู่, เมื่อลวง (จฺ.)
วญฺเจตฺวา	วญฺจ วญฺจเน ในการหลอกลวง + เณ + ตฺวา	ลวงแล้ว, หลอกลวงแล้ว (จฺ.)
วญฺเจนฺต	วญฺจ วญฺจเน ในการลวง + เณ + อนฺต	ลวงอยู่, เมื่อลวง (จฺ.)
วฏฺฏติ	วฏฺ วฏฺฏเน ในการหมุนไป + อ + ติ	ย่อมควร
วฏฺฏิสฺสติ	วฏฺฏ วตฺตเน ในการเป็นไป + สฺสติ	จักควร
วฏฺเฏติ	วฏฺฏ วฏฺฏเน ในการกรอ + เณ + ติ	ย่อมกรอ (จฺ.)
วฑฺฒติ	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + อ + ติ	ย่อมเจริญ
วฑฺฒนฺต	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + อ + อนฺต	เจริญอยู่
วฑฺฒนฺติ	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + อ + อนฺติ	ย่อมเจริญ
วฑฺฒมาน	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + อ + มาน	เจริญอยู่, เมื่อเจริญ
วฑฺฒิสฺสติ	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + สฺสติ	จักเจริญ
วฑฺเฒยฺย	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + เณ + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้เจริญ
วตฺตนฺตุ	วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + อนฺตุ	จงเป็นไป
วตฺตพฺพ	วจ วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + ตพฺพ	(อัน...) พึงกล่าว
วตฺตมาน	วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + มาน	เป็นไปอยู่, เมื่อเป็นไป
วตฺเตตฺวา	วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เป็นไปแล้ว
วตฺวา	วจ วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + ตฺวา	กล่าวแล้ว, ตรัสแล้ว, กราบทูลแล้ว
วท	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + หิ	จงกล่าว
วทติ	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + ติ	ย่อมกล่าว
วทนฺต	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + อนฺต	กล่าวอยู่, เมื่อกล่าว
วทนฺติ	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + อนฺติ	ย่อมกล่าว
วทิ	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อี	กล่าวแล้ว

วทิมฺหา	วท วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + มฺหา	กล่าวแล้ว
วทึสุ	วท วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อุ	กล่าวแล้ว
วเทถ	วท วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + ถ	จงกล่าว
วเทมิ	วท วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + มิ	ย่อมกล่าว
วเทยฺยาสิ	วท วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + เอยฺยาสิ	พึงกล่าว
วเทสิ	วท วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + สิ	ย่อมกล่าว
วเทหิ	วท วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + หิ	จงกล่าว
วธิตฺวา	หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + ตฺวา	ฆ่าแล้ว
วนฺทติ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + อ + ติ	ย่อมกราบไหว้, ย่อมถวายบังคม
วนฺทนฺต	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + อ + อนฺต	กราบไหว้อยู่, เมื่อกราบไหว้
วนฺทสิ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + อ + สิ	ย่อมกราบไหว้, ย่อมถวายบังคม
วนฺทามิ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + อ + มิ	ย่อมกราบไหว้, ย่อมถวายบังคม
วนฺทิ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + อี	กราบไหว้แล้ว, ถวายบังคมแล้ว
วนฺทิตฺวา	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + ตฺวา	กราบไหว้แล้ว, ถวายบังคมแล้ว
วนฺทิสฺสติ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + สฺสติ	จักกราบไหว้, จักถวายบังคม
วนฺทิสฺสามิ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + สฺสามิ	จักกราบไหว้, จักถวายบังคม
วนฺทึสุ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + อุ	กราบไหว้แล้ว, ถวายบังคมแล้ว
วสติ	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + ติ	ย่อมอยู่
วสถ	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + ถ	ย่อมอยู่, จงอยู่
วสนฺต	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + อนฺต	อยู่อยู่, เมื่ออยู่
วสนฺติ	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + อนฺติ	ย่อมอยู่
วสนฺตี	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + อนฺต + อี	อยู่อยู่, เมื่ออยู่
วสมาน	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + มาน	เมื่ออยู่, อยู่อยู่
วสสิ	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + สิ	ย่อมอยู่
วสาหิ	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + หิ	จงอยู่
วสิ	วส นิวาเส ในการอยู่ + อี	อยู่แล้ว
วสิต	วส นิวาเส ในการอยู่ + ต	(อัน...) อยู่แล้ว, การอยู่
วสิตฺวา	วส นิวาเส ในการอยู่ + ตฺวา	อยู่แล้ว

วสิสฺสามิ	วส นิวาเส ในการอยู่ + สฺสามิ	จักอยู่
วสึสุ	วส นิวาเส ในการอยู่ + อุ	อยู่แล้ว
วสฺสตุ	วสฺส เสเก ในการรด, ราด + อ + ตุ	(ฝน) จงตก
วสฺสนฺต	วสฺส เสเก ในการรด, ราด + อ + อนฺต	(ฝน) ตกอยู่, เมื่อตก
วสฺสาปยึสุ	วสฺสุ เสเก ในการรด, ราด + ณาปย + อุ	(ยัง...) ให้ตกแล้ว
วสฺสาเปสิ	วสฺสุ เสเก ในการรด, ราด + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ตกแล้ว
วสฺสาเปสุ	วสฺสุ เสเก ในการรด, ราด + ณาเป + อุ	(ยัง...) ให้ตกแล้ว
วสฺสิ	วสฺส เสเก ในการรด, ราด + อี	(ฝน) ตกแล้ว
วสฺสิสฺสติ	วสฺส เสเก ในการรด, ราด + สฺสติ	(ฝน) จักตก
วหเต	วห ปาปเน ในการถึง + อ + เต	ย่อมนำไป
วาเจหิ	วจ สนฺเทสเน ในการชี้แจง + เณ + หิ	จงบอก (จุ.)
วาติ	วา คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมฟุ้งไป, ย่อมพัดไป
วายมถ	วายม อุสฺสาเห ในความพยายาม + อ + ถ	ย่อมพยายาม
วายมนฺต	วายม อุสฺสาเห ในความพยายาม + อ + อนฺต	พยายามอยู่, เมื่อพยายาม
วายมาน	เว ตนฺตสนฺตาเน ในการสืบต่อเส้นด้าย + อ + มาน	ทออยู่, เมื่อทอ, ถักอยู่, เมื่อถัก
วายมิตฺวา	วายม อุสฺสาเห ในความพยายาม + ตฺวา	พยายามแล้ว
วาราเปสฺสามิ	วร นิเสเธ ในการห้าม + ณาเป + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้ห้าม, จักให้ขอ
วาริยมาน	วร นิวารเณ ในการห้าม + เณ + ย + มาน	(อัน...) ห้ามอยู่, เมื่อห้าม (จุ.)
วาเรนฺต	วร นิวารเณ ในการห้าม + เณ + อนฺต	ห้ามอยู่, เมื่อห้าม (จุ.)
วาเรสฺสามิ	วร นิเสเธ ในการห้าม + เณ + สฺสามิ	จักห้าม, จักขอ (จุ.)
วิกฺกิริสฺสนฺติ	วิ + กิร วิกฺเขปเน ในการซัดไป + สฺสนฺติ	จักหว่าน
วิกฺขาเลตฺวา	วิ + ขล โสธเน ในการชำระ + เณ + ตฺวา	บ้วนแล้ว (จุ.)
วิครหิตฺวา	วิ + ครห นินฺทายํ ในการติเตียน + ตฺวา	ติเตียนแล้ว, ตำหนิแล้ว
วิจรติ	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + ติ	ย่อมเที่ยวไป
วิจรนฺต	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + อนฺต	เที่ยวไปอยู่, เมื่อเที่ยวไป
วิจรนฺติ	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + อนฺติ	ย่อมเที่ยวไป
วิจรสิ	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + สิ	ย่อมเที่ยวไป
วิจรามิ	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + มิ	ย่อมเที่ยวไป

วิจริ	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อี	เที่ยวไปแล้ว
วิจริสฺสสิ	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + สฺสสิ	จักเที่ยวไป
วิจริสฺสาม	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + สฺสาม	จักเที่ยวไป
วิจรึสุ	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อุ	เที่ยวไปแล้ว
วิจาเรตฺวา	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + เณ + ตฺวา	พิจารณาแล้ว (จุ.)
วิจาเรนฺต	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + เณ + อนฺต	พิจารณาอยู่, จัดแจงอยู่ (จุ.)
วิเจยฺย	วิ + จิ จเย ในการสั่งสม + ตฺวา	เลือกแล้ว
วิชาตา	วิ + ชน ชนเน ในการเกิด + ต + อา	คลอดแล้ว
วิชานาติ	วิ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ติ	ย่อมรู้, ย่อมรู้แจ้ง
วิชายิ	วิ + ชน ชนเน ในการเกิด + ย + อี	คลอดแล้ว (ทิ.)
วิชฺชติ	วิท ภาเว ในความมี, ความเป็น + ย + ติ	มีอยู่, ย่อมมี (ทิ.)
วิชฺชมาน	วิท ภาเว ในความมี, ความเป็น + ย + มาน	มีอยู่ (ทิ.)
วิญฺญาต	วิ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ต	(อัน...) รู้แล้ว
วิญฺญาย	วิ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ตฺวา	รู้แล้ว
วิตกฺเกสฺสสิ	วิ + ตกฺก วิตกฺเก ในความตรึก + เณ + สฺสสิ	จักตรึก (จุ.)
วิตฺถาเรตฺวา	วิ + ถร วิตฺถาเร ในการแผ่ไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้แผ่ไปแล้ว, ให้พิสดารแล้ว
วิทิตฺวา	วิท ญาเณ ในความรู้ + ตฺวา	รู้แล้ว
วิทฺธสมาน	วิ + ธสุ อโธปตเน ในการตกไปในเบื้องล่าง +อ+มาน	ตกไปอยู่, เมื่อตกไป, กำจัดอยู่
วิทฺธเสตฺวา	วิ + ธส วิทฺธสเน ในการทำลาย + เณ + ตฺวา	กำจัดแล้ว, ทำลายแล้ว (จุ.)
วิทฺธเสนฺต	วิ + ธสุ วิทฺธสเน ในการกำจัด, ทำลาย + เณ + อนฺต	กำจัดอยู่, ทำลายอยู่ (จุ.)
วินสฺส	วิ + นส อทสฺสเน ในความไม่เห็น + ย + ทิ	จงพินาศ, จงฉิบหาย (ทิ.)
วินสฺสิสฺสติ	วิ + นส วินาเส ในความพินาศ + ย + สฺสติ	จักพินาศ, จักฉิบหาย (ทิ.)
วินาเสติ	วิ + นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้พินาศ, ย่อมให้ฉิบหาย
วินิจฺฉิต	วิ + นิ + จิ จเย ในการสั่งสม + ต	(อัน...) วินิจฉัยแล้ว
วินิปาเตนฺติ	วิ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + เณ + อนฺติ	(ยัง...) ย่อมให้ตกไป
วินฺทติ	วิท ลาเภ ในการได้ + อ + ติ	ย่อมประสบ, ย่อมได้
วิโนเทติ	วิ + นุท โนทเน ในการชัดไป + อ + ติ	ย่อมบรรเทา
วิปจฺจติ	วิ + ปจ ปาเก ในการหุง, ต้ม + ย + ติ	ย่อมเผล็ดผล, ย่อมให้ผล (ทิ.)

วิปจฺจมาน	วิ + ปจ ปาเก ในการหุง, ต้ม + ย + มาน	เผล็ดผลอยู่, เมื่อเผล็ดผล (ทิ.)
วิปาตยนฺต	วิ + ปต ปตเน ในการตกไป + ณย + อนฺต	(ยัง...) ให้ตกไปวิเศษอยู่
วิปฺปกิรึสุ	วิ+ป+ กีร วิกฺเขปวิกิรเณ ในการซัดไปและเรี่ยราย + อุ	เกลี่ยแล้ว, กระจัดกระจายแล้ว
วิปฺปกฺกิริ	วิ+ป+ กีร วิกฺเขปวิกิรเณ ในการซัดไปและเรี่ยราย + อี	เกลี่ยแล้ว, เรี่ยรายไปแล้ว
วิปฺปลปนฺต	วิ + ป + ลป อนตฺถเก ในการพูดเพ้อเจ้อ + อ + อนฺต	บ่นเพ้ออยู่, เมื่อบ่นเพ้อ
วิปฺผาริต	วิ + ผร พฺยาปเน ในการแผ่ไป + เณ + ต	แผ่ซ่านไปแล้ว (จุ.)
วิภชนฺต	วิ + ภช ภาเค ในการจำแนก + อ + อนฺต	แบ่งอยู่, เมื่อแบ่ง, จำแนกอยู่
วิภชิตฺวา	วิ + ภช ภาเค ในการจำแนก + ตฺวา	แบ่งแล้ว, จำแนกแล้ว
วิภาต	วิ + ภา ทิตฺติยํ ในความรุ่งเรือง + ต	สว่างแล้ว
วิภาเวนฺต	วิ + ภู ฤตฺยํ ในการสรรเสริญ + เณ + อนฺต	เมื่อประกาศแจ่มแจ้ง (จุ.)
วิมุจฺจึสุ	วิ + มุจ โมกฺเข ในการหลุดพ้น + ย + อุ	หลุดพ้นแล้ว (ทิ.)
วิมุตฺต	วิ + มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ต	หลุดพ้นแล้ว
วิยูหิตฺวา	วิ + อูห วิยูหเน ในการคุ้ยเขี่ย + ตฺวา	คุ้ยแล้ว, เขี่ยแล้ว, ถอดถอนแล้ว
วิรวิ	วิ + รุ สทฺเท ในการทำเสียง + อี	ร้องแล้ว
วิรวิตฺวา	วิ + รุ สทฺเท ในการทำเสียง + ตฺวา	ร้องแล้ว
วิโรจติ	วิ + รุจ ทิตฺติมฺหิ ในความรุ่งเรือง + อ + ติ	ย่อมรุ่งโรจน์, ย่อมรุ่งเรือง
วิลปนฺต	วิ + ลป อามนฺตเน ในการร้องเรียก + อ + อนฺต	บ่นเพ้ออยู่, เมื่อบ่นเพ้อ
วิลุมฺปนฺต	วิ + ลุป วิลุมฺปเน ในการปล้น, แย่งชิง + อ + อนฺต	ปล้นอยู่, เมื่อปล้น
วิลุมฺปิตฺวา	วิ + ลุป วิลุมฺปเน ในการแย่งชิง, ปล้น + ตฺวา	ปล้นแล้ว, แย่งชิงแล้ว
วิเลขิต	วิ + ลิข เลขเน ในการขีดเขียน + ต	(อัน...) เกาแล้ว
วิวฏ	วิ + วร สวรเณ ในการปิดกั้น + ต	(อัน...) เปิดแล้ว
วิวร	วิ + วร สวรเณ ในการปิด + อ + หิ	จงเปิด
วิวราเปสิ	วิ + วร สวรเณ ในการปิด + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้เปิดแล้ว
วิวริตฺวา	วิ + วร อาวรเณ ในการปิด + ตฺวา	เปิดแล้ว
วิสํยุตฺต	วิ + สํ + ยุช โยเค ในการประกอบ + ต	ไม่ประกอบแล้ว
วิสยฺห	วิ + สห อภิภเว ในการครอบงำ + ตฺวา	อาจแล้ว, สามารถแล้ว
วิสหิ	วิ + สห อุสฺสาเห ในความพยายาม + อี	อาจแล้ว, สามารถแล้ว
วิสเหยฺย	วิ + สห อุสฺสาเห ในความพยายาม + อ + เอยฺย	พึงอาจ, พึงสามารถ

วิสิฏฺจ	วิ + สิส วิเสเส ในการทำให้วิเศษ + ต	วิเศษแล้ว
วิสิพฺเพนฺต	วิ + สิวุ โสสเน ในความเหี่ยวแห้ง + เณ + อนฺต	ผิงอยู่, เมื่อผิง (จุ.)
วิสฺสชฺเชตฺวา	วิ + สชฺชี จาเค ในการสละ + เณ + ตฺวา	สละแล้ว, ปล่อยแล้ว, เปล่งแล้ว (จุ.)
วิสฺสชฺเชนฺต	วิ + สชฺชี จาเค ในการสละ + เณ + อนฺต	แก้อยู่, สละอยู่, เปล่งอยู่ (จุ.)
วิสฺสชฺเชสิ	วิ + สชฺชี จาเค ในการสละ + เณ + อี	สละแล้ว, ปล่อยแล้ว, แก้แล้ว (จุ.)
วิเสเสตฺวา	วิ + สิส วิเสเส ในการทำให้พิเศษ + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้พิเศษแล้ว
วิหญฺญติ	วิ + หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + ย + ติ	ย่อมเดือดร้อน (ทิ.)
วิหญฺญนฺต	วิ + หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + ย + อนฺต	เดือดร้อนอยู่, เมื่อเดือดร้อน (ทิ.)
วิหรติ	วิ + หร นิวาเส ในการอยู่ + อ + ติ	ย่อมอยู่
วิหรนฺต	วิ + หร นิวาเส ในการอยู่ + อ + อนฺต	อยู่อยู่, เมื่ออยู่, เมื่อประทับ
วิหเรยฺย	วิ + หร นิวาเส ในการอยู่ + อ + เอยฺย	พึงอยู่
วิหเรยฺยุ	วิ + หร นิวาเส ในการอยู่ + อ + เอยฺยุ	พึงอยู่
วิหาสิ	วิ + หร นิวาเส ในการอยู่ + อี	อยู่แล้ว
วิเหจยนฺต	วิ + เหจ พาธเน ในการเบียเดบียน + ณย + อนฺต	เบียดเบียนอยู่, เมื่อเบียดเบียน (จุ.)
วีตินาเมตฺวา	วิ + อติ + นมุ นเต ในการโน้มกาย + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้น้อมไปล่วงวิเศษแล้ว
วีตินาเมมิ	วิ + อติ + นม นเต ในการโน้มกาย + เณ + มิ	(ยัง...) ย่อมให้น้อมไปล่วงวิเศษ
วีตินาเมสิ	วิ + อติ + นม นเต ในการโน้มกาย + เณ + อี	(ยัง...) ให้น้อมไปล่วงวิเศษแล้ว
วีตินาเมสึ	วิ + อติ + นม นเต ในการโน้มกาย + เณ + อึ	(ยัง...) ให้น้อมไปล่วงวิเศษแล้ว
วีติวตฺต	วิ + อติ + วตฺ วตฺตเน ในการเป็นไป + ต	เป็นไปล่วงวิเศษแล้ว
วีติวตฺตสฺสุ	วิ + อติ + วตฺตุ วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + สฺสุ	จงเป็นไปล่วงวิเศษ
วีมํสนฺต	มาน วีมํสเน ในการใคร่ครวญ + ส + อนฺต	ใคร่ครวญอยู่, เมื่อใคร่ครวญ
วีมํสิสฺสามิ	มาน อุปธารเณ ในการพิจารณา + ส + สฺสามิ	จักใคร่ครวญ, จักทดลอง
วุจฺจติ	วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ย + เต	(อัน...) ย่อมเรียก, ย่อมถูกเรียก
วุจฺจนฺติ	วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ย + อนฺเต	(อัน...) ย่อมกล่าว, ย่อมถูกเรียก
วุจฺจมาน	วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ย + มาน	(อัน...) กล่าวอยู่, เมื่อกล่าว
วุฏฺฐหิสฺสนฺติ	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + สฺสนฺติ	จักออก
วุฏฺจาเปสิ	วสฺสุ เสเก ในการรด, ราด + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ตกแล้ว
วุฏฺจาย	วิ + อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ออกแล้ว

วุฏฺฐาสิ	วิ + อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อี	ออกแล้ว
วุฏฺฐิต	วิ + อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ออกแล้ว
วุตฺต	วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ต	(อัน...) กล่าวแล้ว
วุตฺต	วป พีชนิกฺเขปเน ในการหว่านพืช + ต	(อัน...) หว่านแล้ว
วุตฺถ	วส นิวาเส ในการอยู่ + ต	อยู่แล้ว, อยู่จำแล้ว
วุยฺหติ	วห ปาปเน ในการถึง + ย + เต	(อัน...) ย่อมนำไป, ย่อมพัดไป
วุยฺหมาน	วห ปาปเน ในการถึง + ย + มาน	(อัน...) พัดไปอยู่, นำไปอยู่
วูปสมมาน	วิ + อุป + สมุ อุปสเม ในความสงบ + อ + มาน	เข้าไปสงบอยู่, เมื่อเข้าไปสงบ
วูปสมิสฺสติ	วิ + อุป + สมุ อุปสเม ในความสงบ + สฺสติ	จักเข้าไปสงบ
เวเจตฺวา	เวจ เวจเน ในการพ้น, รัด + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้พ้นแล้ว
เวทิตพฺพ	วิท ญาเณ ในความรู้ + เณ + ตพฺพ	(อัน...) พึงรู้ (จุ.)
โวโรเปสิ	วิ + อว + รุป ชนเน ในการเกิด + เณ + อี	ปลงลงแล้ว (จุ.)
โวโลเกนฺต	วิ + อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, เห็น + เณ + อนฺต	แลดูอยู่, ตรวจดูอยู่ (จุ.)
สกฺโกติ	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + โอ + ติ	ย่อมอาจ
สกฺโกนฺติ	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + โอ + อนฺติ	ย่อมอาจ, ย่อมสามารถ
สกฺโกม	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + โอ + ม	ย่อมอาจ, ย่อมสามารถ
สกฺโกมิ	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + โอ + มิ	ย่อมอาจ, ย่อมสามารถ
สกฺขิสฺสติ	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + อุณา + สฺสติ	จักอาจ, จักสามารถ
สกฺขิสฺสนฺติ	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + อุณา + สฺสนฺติ	จักอาจ, จักสามารถ
สกฺขิสฺสสิ	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + อุณา + สฺสสิ	จักอาจ, จักสามารถ
สกฺขิสฺสามิ	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + อุณา + สฺสามิ	จักอาจ, จักสามารถ
สงฺขาต	สํ + ขา กถเน ในการกล่าว + ต	(อัน...) กล่าวแล้ว
สงฺขุภิ	สํ + ขุภ สญฺจลเน ในการหวั่นไหวอย่างแรง + อี	แตกตื่นแล้ว, กระฉ่อนแล้ว
สงฺขุภิตฺวา	สํ + ขุภ สญฺจเล ในความหวั่นไหวอย่างแรง + ตฺวา	แตกตื่นแล้ว, กระฉ่อนแล้ว
สจฺฉิกาตพฺพ	สจฺฉิ + กร กรเณ ในการกระทำ + ตพฺพ	(อัน...) พึงกระทำให้แจ้ง
สชฺชิต	สชฺชี จาเค ในการสละ + เณ + ต	(อัน...) ตระเตรียมแล้ว (จุ.)
สชฺเชตฺวา	สชฺชี สงฺขเต ในการปรุงแต่ง + เณ + ตฺวา	ตระเตรียมแล้ว, จัดแจงแล้ว (จุ.)

สชฺเชสิ	สชฺชี จาเค ในการสละ + เณ + อี	ตระเตรียมแล้ว, จัดแจงแล้ว (จุ.)
สชฺฌายนฺต	สํ + อธิ + อา + อิ อชฺฌยเน ในการสวด +อ+อนฺต	สาธยายอยู่, เมื่อสาธยาย
สญฺชเนสุ	สํ + ชน ชนเน ในการเกิด + เณ + อุ	(ยัง...) ให้เกิดพร้อมแล้ว
สญฺชานิ	สํ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อี	จำได้แล้ว
สญฺชานิตฺวา	สํ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ตฺวา	จำได้แล้ว
สณฺฐเปตฺวา	สํ + ถป ถปเน ในการตั้งไว้ + เณ + ตฺวา	ตั้งอยู่ด้วยดีแล้ว (จุ.)
สทฺทหนฺติ	สํ + ธา สทฺทหเน ในความเชื่อ + อ + อนฺติ	ย่อมเชื่อ
สทฺทหาเปสิ	สํ + ธา สทฺทหเน ในความเชื่อ + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้เชื่อแล้ว
สทฺทเหยฺยุ	สํ + ธา สทฺทหเน ในความเชื่อ + อ + เอยฺยุ	พึงเชื่อ, พึงศรัทธา
สนฺต	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + อนฺต	มีอยู่, เป็นอยู่
สนฺติ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + อนฺติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น, มีอยู่
สนฺถมฺภิตฺวา	สํ + ถภิ ถมฺเภ ในความกระด้าง + ตฺวา	สะดุ้งแล้ว
สนฺธาย	สํ + ธา ธารเณ ในการทรงไว้ + ตฺวา	หมายเอาแล้ว
สนฺนิปตนฺติ	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + อ + อนฺติ	ย่อมประชุมกัน
สนฺนิปตนฺตุ	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + อ + อนฺตุ	จงประชุมกัน
สนฺนิปติ	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + อี	ประชุมกันแล้ว
สนฺนิปติต	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + ต	ประชุมกันแล้ว
สนฺนิปติตฺวา	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + ตฺวา	ประชุมกันแล้ว
สนฺนิปติตฺวาน	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + ตฺวาน	ประชุมกันแล้ว
สนฺนิปติสฺสนฺติ	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + สฺสนฺติ	จักประชุม
สนฺนิปตึสุ	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + อุ	ประชุมกันแล้ว
สนฺนิปาเตตฺวา	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ประชุมกันแล้ว
สนฺนิสินฺน	สํ + นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + ต	นั่งพร้อมกันแล้ว, ประชุมกันแล้ว
สมนุปสฺสาหิ	สํ + อนุ + ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + หิ	จงพิจารณาเห็น
สมนฺนาคต	สํ + อนุ + อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ต	มาตามพร้อมแล้ว, ประกอบแล้ว
สมนฺเวสติ	สํ + อนุ + เอส ปริเยสเน ในการแสวงหา + อ + ติ	ย่อมแสวงหาด้วยดี
สมปฺปิต	สํ + อปฺป ปาปุณเน ในการถึง + ต	(อัน...) ถึงพร้อมแล้ว
สมาทเปตฺวา	สํ + อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ณาเป + ตฺวา	ชักชวนแล้ว

สมาทยึสุ	สं + อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ย + อุ̆	ถือเอาด้วยดีแล้ว, สมาทานแล้ว (ทิ)
สมาทาย	สं + อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	ถือเอาด้วยดีแล้ว, สมาทานแล้ว (ทิ)
สมาน	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + มาน	มีอยู่, เป็นอยู่
สมาปชฺชิ	สं + อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อี	เข้าแล้ว (ทิ.)
สมาปชฺชิตฺวา	สं + อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + (ย) + ตฺวา	เข้าแล้ว (ทิ.)
สมาหิต	สं + อา + ธา ธารเณ ในการทรงไว้ + ต	ตั้งไว้ด้วยดีแล้ว, ตั้งมั่นแล้ว
สมุฏฺฐหติ	สं+อุ̆+ จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + ติ	ย่อมตั้งขึ้นพร้อม
สมุฏฺฐาเปตฺวา	สं+อุ̆+ จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป +ณาเป+ตฺวา	(ยัง...) ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว
สมุฏฺฐาเปสิ	สं+อุ̆+ จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป +ณาเป+อี	(ยัง...) ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว
สมุฏฺฐาเปสุ̆	สं+อุ̆+ จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป +ณาเป+อุ̆	(ยัง...) ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว
สมุฏฺฐาย	สं + อุ̆ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว
สมุฏฺฐิต	สं + อุ̆ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว
สมฺปชฺชลิต	สं + ป + ชล ทิตฺติมฺหิ ในความรุ่งเรือง + ต	(อัน...) โพลงทั่วแล้ว
สมฺปฏิจฺฉิสฺสามิ	สं + ปติ + อิสุ อิจฺฉายं ในความปรารถนา + สฺสามิ	จักรับพร้อม
สมฺปฏิจฺฉึสุ	สं + ปติ + อิสุ อิจฺฉายं ในความปรารถนา + อุ̆	รับพร้อมแล้ว
สมฺปตฺต	สं + ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + ต	ถึงพร้อมแล้ว
สมฺปนฺน	สं + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	ถึงพร้อมแล้ว
สมฺปริวตฺตก	สं + ปริ + วตฺ วตฺตเน ในการเป็นไป + ต	เป็นไปรอบพร้อมแล้ว
สมฺปริวตฺตมาน	สं + ปริ + วตฺ วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + มาน	เป็นไปรอบพร้อมอยู่
สมฺปหํเสสิ	สं + ป + หṁส หาเส ในการหัวเราะ + เณ + อี	(ยัง...) ให้ร่าเริงแล้ว
สมฺปาเทตฺวา	สं + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ถึงพร้อมแล้ว
สมฺปาเทสึ	สं + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + อึ	(ยัง...) ให้ถึงพร้อมแล้ว
สมฺปาปุณิ	สं + ป + อป ปาปเน ในการถึง + อุณา + อี	ถึงพร้อมแล้ว
สมฺปิยายมาน	สं + ปิย + อาย + มาน	ประพฤติรักด้วยดีอยู่
สมฺพนฺธิตพฺพ	สं + พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + ตพฺพ	(อัน...) พึงสัมพันธ์
สมฺพนฺธิตฺวา	สं + พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + ตฺวา	เกี่ยวข้องแล้ว, สัมพันธ์แล้ว
สมฺภญฺชมาน	สं + ภนฺช มทฺทเน ในการผ่า, ทำลาย + อ + มาน	หักราญอยู่, เมื่อหักราญ
สมฺโมทมาน	สं + มุท โมทเน ในความเพลิดเพลิน + อ + มาน	บันเทิงพร้อมอยู่, เมื่อบันเทิงพร้อม

สโมธาเนตฺวา	สโมธาน + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ประชุมลงแล้ว (นามธาตุ)
สโมธาเนสิ	สโมธาน + เณ + อี	(ยัง...) ให้ประชุมลงแล้ว (นามธาตุ)
สยติ	สี สเย ในการนอน + อ + ติ	ย่อมนอน
สยถ	สี สเย ในการนอน + อ + ถ	จงนอน, ขอจงนอน
สยมาน	สี สเย ในการนอน + อ + มาน	นอนอยู่, เมื่อนอน
สยิต	สี สเย ในการนอน + ต	(อัน...) นอนแล้ว
สลฺลกฺเขตพฺพ	สํ + ลกฺข องฺเก ในการทำเครื่องหมาย + เณ + ตพฺพ	(อัน...) พึงกำหนด (จุ.)
สลฺลกฺเขตฺวา	สํ + ลกฺข องฺเก ในการทำเครื่องหมาย + เณ + ตฺวา	กำหนดแล้ว (จุ.)
สลฺลกฺเขสิ	สํ + ลกฺข องฺเก ในการทำเครื่องหมาย + เณ + อี	กำหนดแล้ว (จุ.)
สลฺลกฺเขสิ	สํ + ลกฺข องฺเก ในการทำเครื่องหมาย + เณ + อี	กำหนดแล้ว (จุ.)
สวฺตฺตติ	สํ + วตฺต วตฺตเน ในความเป็นไป + อ + ติ	ย่อมเป็นไปพร้อม
สวิทหนฺต	สํ + วิ + ธา กรเณ ในการกระทำ + อ + อนฺต	จัดแจงอยู่, เมื่อจัดแจง
สวิทหิ	สํ + วิ + ธา กรเณ ในการกระทำ + อี	จัดแจงแล้ว
สเวลฺลิตฺวา	สํ + เวลฺล จาเล ในความหวั่นไหว + ตฺวา	พับแล้ว, ม้วนแล้ว
สสนฺเทตฺวา	สํ + สนฺทู ปสฺสเว ในการไหลออก + เณ + ตฺวา	เทียบเคียงแล้ว (จุ.)
สสริตฺวา	สํ + สร คติจินฺตายํ ในการไปและคิด + ตฺวา	ท่องเที่ยวไปแล้ว
สหรนฺต	สํ + หร หรเณ ในการนำไป + อ + อนฺต	รวบรวมอยู่, พับอยู่
สิกฺขาเปตฺวา	สิกฺข วิชฺโชปาทาเน ในการถือเอาซึ่งวิชา +ณาเป+ตฺวา	(ยัง...) ให้ศึกษาแล้ว
สิยา	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + เอยฺย	พึงมี, พึงเป็น
สุกต	สุ + กร กรเณ ในการกระทำ + ต	(อัน...) กระทำดีแล้ว
สุกถิต	สุ + กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + ต	(อัน...) กล่าวดีแล้ว (จุ.)
สุณนฺต	สุ สวเน ในการฟัง + ณา + อนฺต	ฟังอยู่, เมื่อฟัง
สุณนฺตุ	สุ สวเน ในการฟัง + ณา + อนฺตุ	จงฟัง
สุณาหิ	สุ สวเน ในการฟัง + ณา + หิ	จงฟัง
สุณิสฺสสิ	สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + สฺสสิ	จักฟัง
สุณิสฺสาม	สุ สวเน ในการฟัง + ณา + สฺสาม	จักฟัง
สุณิสฺสามิ	สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + สฺสามิ	จักฟัง
สุต	สุ สวเน ในการฟัง + ต	(อัน...) ฟังแล้ว

สุตฺวา	สุ สวเน ในการฟัง + ตฺวา	ฟังแล้ว, ทรงสดับแล้ว
สุทินฺน	สุ + ทา ทาเน ในการให้ + ต	(อัน...) ให้ดีแล้ว
สุปติฏฺฐิต	สุ + ปติ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	(อัน...) ตั้งไว้ดีแล้ว
สุปนฺต	สุป สเย ในการนอน + อ + อนฺต	นอนอยู่, เมื่อนอน
สุลทฺธ	สุ + ลภ ลาเภ ในการได้ + ต	(อัน...) ได้ดีแล้ว
เสมาน	สี สเย ในการนอน + อ + มาน	นอนอยู่, เมื่อนอน
เสวนฺติ	สีวุ เสวายํ ในการเสพ + อ + อนฺติ	ย่อมเสพ, ย่อมคบ
เสวิตพฺพ	สีวุ เสวายํ ในการเสพ + ตพฺพ	(อัน...) พึงเสพ, พึงคบ
เสเสตฺวา	สีส อสพฺพยุชฺชเน ไม่ประกอบทั้งปวง + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เหลือแล้ว
โสจติ	สุจ โสเก ในความเศร้าโศก + อ + ติ	ย่อมเศร้าโศก
โสธาเปสิ	สุธ สุทฺธยํ ในความหมดจด + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้หมดจดแล้ว
โสภติ	สุภ ทิตฺติมฺหิ ในความรุ่งเรือง + อ + ติ	ย่อมงาม
หญฺญติ	หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + ย + ติ	ย่อมลำบาก (ทิ.)
หญฺเญ	หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + ย + เอยฺย	พึงเบียดเบียน (ทิ.)
หฏฺฐ	หึส หาเส ในการหัวเราะ + ต	ร่าเริงแล้ว, หัวเราะแล้ว
หนติ	หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + อ + ติ	ย่อมเบียดเบียน, ย่อมฆ่า
หนนฺต	หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + อ + อนฺต	เบียดเบียนอยู่, เมื่อเบียดเบียน
หนฺติ	หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + อ + ติ	ย่อมเบียดเบียน, ย่อมฆ่า
หราเปตฺวา	หร หรเณ ในการนำไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้นำไปแล้ว, ให้ลักขโมยแล้ว
หราเปสิ	หร หรเณ ในการนำไป + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้นำไปแล้ว, ให้ลักขโมยแล้ว
หสี	หส หาเส ในการหัวเราะ + อี	หัวเราะแล้ว, แย้มแล้ว
หสีต	หส หาเส ในการหัวเราะ + ต	หัวเราะแล้ว, แย้มแล้ว
หสึ	หส หาเส ในการหัวเราะ + อึ	หัวเราะแล้ว, แย้มแล้ว
หาเสติ	หส หาเส ในการหัวเราะ + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้ร่าเริง, ย่อมให้หัวเราะ
หุตฺวา	หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + ตฺวา	เป็น, เป็นแล้ว
โหติ	หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + ติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
โหตุ	หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + ตุ	จงมี, จงเป็น, จงยกไว้, จงสำเร็จ
โหถ	หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + ถ	ย่อมมี, ย่อมเป็น, จงมี, จงเป็น

โหนฺติ	หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + อนฺติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
โหนฺตุ	หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + อนฺตุ	จงมี, จงเป็น, จงสำเร็จ, จงยกไว้
โหหิ	หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + หิ	จงมี, จงเป็น

บรรณานุกรม

พระพุทธโฆสาจารย์. **ธมฺมปทฏฺฐกถา (ทุติโย ภาโค).** พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระพุทธโฆสาจารย์. **ธมฺมปทฏฺฐกถา (ฉฏฺโฐ ภาโค).** พิมพ์ครั้งที่ ๓๗, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระสิริสุมังคลเถระ, ธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา, พิมพ์เนื่องในโอกาส หม่อมอุบล ยุคล ณ อยุธยา เจริญชนมายุครบ ๘๐ ปี, ๒๕๔๖.

พระวรสัมโพธิมหาเถร, ธมฺมปทมหาฏีกา, ศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ นำโดย พระธรรมปัญญาบดี อุปถัมภ์ พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวิสุทธาธิบดี (สง่า ปภสฺสรมหาเถร ป.ธ. ๘), ๒๕๓๕.

พระกัจจายนเถระ. **กจฺจายนพฺยากรณ์.** กรุงเทพมหานคร : วิริยพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พระพุทธัปปิยเถระ. **ปทรูปสิทฺธิ.** พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ ปริวรรต, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๙.

พระวิสุทธาจารมหาเถระ. ธาตวัตถสังคหปาฐนิสสยะ. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๙.

พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์ พระคาถาธรรมบท เล่ม ๒, กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.

บุญสืบ อินสาร, พจนานุกรมบาลี - ไทย ธรรมบทภาค ๑ - ๔, กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๕.

———, ธรรมบท ภาค ๓ แปลโดยพยัญชนะ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, ๒๕๕๓.

อุทิศ ศิริวรรณ, ดร., ธรรมบทภาคที่ ๖ แปลโดยพยัญชนะ, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๕๐.

ฉบับภูมิพโลภิกขุ, ธรรมบทและธัมมปทัฏฐกถา (บาลี-ไทย) ภาค ๖, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๕๑.

สำนักเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธรรมกาย, ธรรมบท ภาคที่ ๖, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๕๘.

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ, วากยสัมพันธ์ (ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒), กรุงเทพมหานคร :

บริษัท สหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิสชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๗.

———, โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๑ (ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๓), กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิสชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๗.

———, โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๒ (ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๔), กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิสชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๗.

———, โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๓ (ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๕), กรุงเทพมหานคร, บริษัท สหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิสชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๗.

———, **รูปสิทธิทีปนี**, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๖๐.

พระมหานิยม อุตฺตโม, หลักสูตรย่อ บาลีไวยากรณ์ ฉบับสมบูรณ์, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๔๙.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

ประวัติผู้แปลและสัมพันธ์

ชื่อ-ฉายา	พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ (เข็มสันเทียะ)
วัน/เดือน/ปีเกิด	เกิด วันที่ ๒๘ เดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ ๕๑ หมู่ ๓ ตำบลมะค่า อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
อุปสมบท	วันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ ณ พัทธสีมาวัดถนนโพธิ์ ตำบลถนนโพธิ์ อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
ประวัติการศึกษา	เปรียญธรรม ๗ ประโยค ชั้นนักศึกษาบาลีใหญ่ (สอบได้อันดับที่ ๑) สำนักเรียนวัดท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์ (จิตวิทยา) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลี (มจร)
ประวัติการทำงาน	ครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และบาลีใหญ่
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดสุทธาโภชน์ ๓๙ ถนนฉลองกรุง แขวงลาดยาว เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร ๑๐๕๒๐
ผลงาน	๑. รูปสิทธิทีปนี ๒. ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น ๓. กัจจายนสุตตปาฐะ แปลสูตรพร้อมอุทาหรณ์ ๔. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๑ หลักการแปลขั้นพื้นฐาน ร่วมกับคณะ ๕. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒ วากยสัมพันธ์ ๖. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๓ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๑ ๗. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๔ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๒ ๘. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๕ วิธีการแปลอรรถกถา ๙. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๖ วิธีการแต่งประโยคภาษาบาลี ๑๐. นามาขยาตรูปัพพิธาน (วิธีทำตัวรูปของนามบทและอาขยาตบท) ๑๑. ภิกขุปาติโมกข์แปล พร้อมมาติกาสำหรับวินิจฉัยสีกขาบท ๑๒. มังคลัตถทีปนีแปล ภาค ๑ ๑๓. มิลินทปัญหาปกรณ์แปล ๑๔. ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๑ ๑๕. ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๒ ๑๖. ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๓ ๑๗. ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๔ ๑๘. ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๕